

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ANKARA (1950-1960)

Tahsin AYDOĞAN

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

HAZİRAN - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ANKARA (1950-1960)

DOKTORA TEZİ

Tahsin AYDOĞAN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

“Bu tez 16/06/2025 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	Başarılı
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Başarılı
Prof. Dr. Paki KÜÇÜKER	Başarılı
Prof. Dr. Sabit DOKUYAN	Başarılı
Doç. Dr. Dilara USLU	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Tahsin AYDOĞAN
16/06/2025

ÖN SÖZ

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 dönemi, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında köklü değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Bu dönem, özellikle başkent Ankara'nın dönüşümü açısından kritik bir öneme sahiptir. Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu bu dönem, özellikle Ankara'nın dönüşümü açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu tez, 1950-1960 döneminde Ankara'nın idari, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık, asayiş ve ekonomik yapısını bütüncül bir yaklaşımla inceleyerek, bu döneme ilişkin kapsamlı bir çalışmanın eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, 1950-1960 döneminde Ankara'nın çok boyutlu bir analizini sunmayı hedeflemektedir. Araştırma sürecinde, dönemin özelliklerini yansıtan birincil kaynaklar incelenmiş; Cumhuriyet Arşivi, TBMM kayıtları, yerel ve ulusal gazeteler ile döneme ışık tutan akademik eserler taranmıştır. Özellikle Ankara basını üzerinden, vilayetin gündelik yaşamına dair önemli veriler elde edilmiştir. Ayrıca Demokrat Parti'nin vilayet teşkilatlarına ilişkin arşiv belgeleri, basında çıkan haberler ve belediye raporları, şehrin idari yapısının anlaşılmasında belirleyici olmuştur.

Tezin birinci bölümünde Ankara'nın tarihsel arka planı ve 1950'lere uzanan demografik dönüşümü ele alınmış; ikinci bölümde belediyenin imar, altyapı ve hizmet politikaları irdelenmiştir. Üçüncü bölümde dönemin siyasi partilerinin faaliyetleri, seçimler ve 27 Mayıs askeri müdahalesinin şehirdeki yansımaları analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde kentin sosyal ve kültürel dokusuna odaklanılarak eğitim, sağlık, spor ve sanat etkinlikleri incelenmiştir. Beşinci bölümde vilayetin asayiş ve trafik sorunları değerlendirilmiş; altıncı bölümde ise ekonomik yapıdaki değişimler, tarım, sanayi ve ticaret özelinde ele alınmıştır.

Yaklaşık beş yıllık bir sürecin sonunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti konumundaki Ankara'ya ilişkin oldukça kapsamlı ve birçok tecrübeyi barındıran bu çalışmada, elbette pek çok kişinin katkısı var. Öncelikle, yüksek lisans tez savunması sırasında “Neden doktora yapmıyorsun?” sorusuyla bu sürecin ilham kaynağı olan kıymetli hocam Prof. Dr. Enis ŞAHİN'e ve en başından itibaren beni sürekli teşvik eden sevgili eşim Özlem'e sonsuz minnet borçluyum. Yine tez izleme süreçlerinde, takip ve yönlendirmeleriyle ilgilerini esirgemeyen; çalışmanın her aşamada takibini yapan, bu yolda rehberliklerini

ve desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Haluk SELVİ ve Prof. Dr. Paki KÜÇÜKER'e şükranlarımı sunarım.

Doktora sürecinin bütün aşamalarında teşvik ve yardımlarını esirgemeyen değerli öğretmen arkadaşlarım Derya ÖZSOY ve Mustafa BABÜR'e, teşekkürlerimin kifayetsiz kalacağını farkında olarak müteşekkir olduğumu ifade etmek isterim. Ankara'da kaynak araştırması sırasında bana evini açan kadim çocukluk arkadaşım İbrahim SAĞLAM ve değerli ailesine müteşekkirim. Yine kaynak araştırmasında sürekli desteğini gördüğüm Tuana SAĞLAM, Erkan ÖZYÜREK ve Murat ÖZ'e müteşekkirim.

Elbette son teşekkürüm, özellikle tezin yazım aşamasında yeterince zaman ayıramamama rağmen bana hep sevgiyle yaklaşan kızlarım Neslişah Sinem, Aslışah Dilasa ve Gülce'ye. Biliyorum ki doktora yolculuğum, sizlerle her zaman daha güzel ve anlamlı bir hâl alacak.

Tahsin AYDOĞAN

16/06/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	x
TABLO LİSTESİ.....	xii
ÖZET	xxiii
ABSTRACT	xxiv

GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: MERKEZİ İDARE VE DEMOGRAFYA.....	22
1.1. İdari Yapı	22
1.1.1. Altındağ.....	24
1.1.2. Ayaş	27
1.1.3. Balâ	29
1.1.4. Beypazarı	32
1.1.5. Çankaya.....	34
1.1.6. Çamlıdere.....	36
1.1.7. Çubuk.....	37
1.1.8. Delice	41
1.1.9. Elmadağ	41
1.1.10. Güdül.....	42
1.1.11. Haymana	44
1.1.12. Kalecik	49
1.1.13. Kaman	52
1.1.14. Keskin	54
1.1.15. Kırıkkale.....	56
1.1.16. Kızılcahamam	58
1.1.17. Ankara (Merkez) Kazası	62
1.1.18. Nallıhan.....	65
1.1.19. Polatlı	69
1.1.20. Sulakyurt.....	74
1.1.21. Şereflikoçhisar	75
1.1.22. Yenimahalle	76

1.2. Nüfus (Demografik) Yapısı.....	80
1.2.1. 1950'den Önce Ankara'da Nüfus	80
1.2.2. 1950-1960 Döneminde Ankara'da Nüfus	85
1.3. İdareciler	92
2. BÖLÜM: ANKARA BELEDİYESİ VE FAALİYETLERİ.....	94
2.1. 1950'ye Kadar Ankara Belediyesi	94
2.2. 1950-1960 Döneminde Belediye ve Teşkilat Yapısı.....	95
2.3. Belediye Başkanları	97
2.4. Belediye Bütçesi ve İhtiyaçları	99
2.5. Belediyenin İmar-Yol Yapım Faaliyetleri ve Barınma Meselesi	102
2.6. Barınma Meselesi	108
2.7. Yol Yapım Meselesi	118
2.8. Su Meselesi ve Çözüm Gayretleri	123
2.9. Temizlik Sorunları ve Yapılan Faaliyetler	132
2.9.1. Kanalizasyon Sistemi	132
2.9.2. Karasinek ve Sivrisinekle Mücadele	133
2.9.3. Çöp Toplanma Yol ve Sokakların Temizliği	135
2.10. Park Bahçe ve Ağaçlandırma Faaliyeti	140
2.10.1. Ağaçlandırma Faaliyetleri	140
2.10.2. Park Bahçe ve Yeşil Alanların Durumu	143
2.11. Afetlerle Mücadele ve Islah Çalışmaları	148
2.11.1. Ankara'nın Sel Afetleri	148
2.11.2. Yangınlar	153
2.11.3. İtfaiye ve Yangınlara Karşı Alınan Tedbirler	156
2.12. Mezarlıklar ve Cenaze Hizmetleri	159
2.13. Şehrin Temel Gıda İhtiyaçlarının Durumu	161
2.13.1. Ekmek İhtiyacının Temini ve Yaşanan Sorunlar	161
2.13.2. Süt İhtiyacının Temini ve Yaşanan Sorunlar	166
2.13.3. Et İhtiyacı ve Yaşanan Sorunlar	167
2.13.4. Diğer Gıda Ürünleri Fiyatları ve Ürünlerin Temininde Yaşanan Güçlükler	173

2.14. Elektrik Havagazı ve Şehir İçi Ulaşım Meseleleri Otobüs Şehir İçi Ulaşım Meselesi.....	181
2.14.1. Elektrik İşleri.....	181
2.14.2. Havagazı.....	188
2.14.3. Otobüs	191
2.15. Pazar Yerlerinin Durumu ile Seyyar Satıcılar ve Dilencilerle Mücadele	205
2.15.1. Pazar Yerleri	205
2.15.2. Seyyar Satıcılar	206
2.15.3. Dilencilerle Mücadele	207
2.16. Üretim Denetleme ve Kontrol Faaliyetleri	209
2.17. Veterinerlik Faaliyetleri	210
3. BÖLÜM: SİYASİ HAYAT	214
3.1. Siyasi Partiler.....	214
3.2. Siyasi Partiler ve Ankara'daki Faaliyetleri	216
3.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri.....	216
3.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekilleri 1950-1960	237
3.2.3. Demokrat Parti ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri	241
3.2.4. Demokrat Parti Milletvekilleri	263
3.2.5. Millet Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri.....	271
3.2.6. Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri.....	277
3.2.7. Türkiye Köylü Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri.....	284
3.2.8. Hürriyet Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri	287
3.3. Milletvekili Genel Seçimleri	293
3.3.1. 1950 Yılı Genel Seçimleri.....	293
3.3.2. 1954 Yılı Genel Seçimleri.....	298
3.3.3. 1957 Yılı Genel Seçimleri.....	301
3.4. Belediye Meclisi (Belediye Başkanlığı) Seçimleri.....	308
3.4.1. 1950 Belediye Meclisi Seçimleri	309
3.4.2. 1955 Belediye Seçimleri	315
3.5. İl Genel Meclisi Seçimleri.....	321
3.5.1. 1950 İl Genel Meclisi Seçimleri	321
3.5.2. 1955 İl Genel Meclisi Seçimleri	325

3.6. Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri.....	329
3.6.1. 1950 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri	329
3.6.2. 1954 Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri	331
3.7. Yabancı Devlet Adamlarının Ziyaretleri	333
3.7.1. Yunan Kralı Kral Birinci Paul'u Ziyareti	333
3.7.2. Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mareşal Tito'nun Ziyareti.....	334
3.7.3. Irak Kralı II. Faysal'ın Ziyareti.....	335
3.7.4. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un Ziyareti.....	336
3.7.5. Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Ziyareti	336
3.7.6. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin Ziyareti	337
3.7.7. İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi'nin Ziyareti	337
3.7.8. Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın Ziyareti	338
3.7.9. Endonezya Cumhurbaşkanı Ahmet Sukarno'nun Ziyareti	339
3.7.10. ABD başkanı Dwight David Eisenhower'ın Ziyareti	339
3.8. Vatan Cephesi	340
3.9. Başkent'te Darbe (27 Mayıs 1960).....	345
4. BÖLÜM: EĞİTİM SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT	354
4.1. Demokrat Parti'nin Sosyal ve Kültür Politikaları.....	354
4.2. Demokrat Parti'nin Eğitim Politikaları.....	355
4.3. 1950'ye Kadar Ankara'da Eğitim.....	356
4.4. 1950 Sonrası Ankara'da Eğitim.....	360
4.4.1. Ana Okulu Eğitimi	361
4.4.2. İlköğretim.....	362
4.4.3. Ortaokul ve Liseler.....	368
4.4.4. Mesleki ve Teknik Okullar	374
4.4.5. Engellilere Yönelik Okullar	376
4.4.6. Üniversiteler.....	377
4.4.7. Halk Dershaneleri	380
4.4.8. Kurslar.....	381
4.4.9. Eğitim'de Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Çabaları	385
4.5. Halkevleri	390

4.6. Dernekler	396
4.6.1. Yardım Sevenler Derneği.....	404
4.6.2. Türk Amerikan Derneği	405
4.6.3. Ankara Verem Savaş Derneği.....	405
4.6.4. Kızılay Cemiyeti Ankara Şubesi.....	406
4.6.5. Ankara Şoförler Cemiyeti	406
4.6.6. Ankara Turizm Derneği	407
4.6.7. Ankara Seyyar Satıcılar Derneği.....	408
4.6.8. Çocuk Dostları Derneği	408
4.6.9. Ankara Fırıncılar Derneği	409
4.7. Sendikalar	409
4.7.1. Ankara Servis İşçileri Sendikası	411
4.7.2. Otel Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikası	412
4.7.3. Ankara Yol-İş Sendikası	413
4.7.4. İnşaat İşçileri Sendikası	413
4.7.5. Ankara Umum Berber İşçileri Sendikası	413
4.7.6. Makine Kimya İşçileri Sendikası.....	413
4.7.7. İnşaat ve İnşaat Malzemesi Usta ve İşçileri Sendikası	414
4.8. Spor.....	414
4.8.1. Futbol	415
4.8.2. Tesisleşme Faaliyetleri.....	427
4.8.3. Basketbol.....	428
4.8.4. Voleybol.....	429
4.8.5. Güreş	430
4.8.6. Atletizm.....	432
4.8.7. Tenis.....	435
4.8.8. Su Sporları.....	436
4.8.9. Boks	438
4.8.10. Bisiklet	439
4.8.11. Kış Sporları	440
4.8.12. Golf	441
4.8.13. Eskrim	441

4.9. Sinema	442
4.9.1. 1950 Öncesi Sinema ve Sinema Salonları	442
4.9.2. 1950 Sonrası Sinema ve Sinema Salonları	444
4.9.3. 1950’li Yıllarda Sinema ve Sinemanın Ankara’daki Durumu.....	447
4.10. Radyo.....	449
4.10.1. Türkiye’de Radyolar ve Ankara Radyosunun Durumu	449
4.10.2. Ankara Radyosu Yayınları.....	452
4.10.3. Radyonun Siyasallaşması Tartışmaları	455
4.11. Bayramlar Özel Gün ve Haftalar	456
4.11.1. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı	456
4.11.2. 30 Ağustos Zafer Bayramı	459
4.11.3. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı.....	461
4.11.4. 19 Mayıs Gençlik Bayramı	463
4.11.5. Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi.....	465
4.11.6. Ankara’nın Başkent Oluşu	467
4.11.7. Ramazan ve Kurban Bayram Kutlamaları	469
4.11.8. 10 Kasım Törenleri	471
4.12. Kültürel Faaliyetler.....	474
4.12.1. Sergiler	475
4.12.2. Opera Bale ve Balolar	478
4.12.3. Konserler.....	480
4.13. Ankara’da Eğlence Hayatı ve Mekanları.....	482
4.13.1. Ankara’nın Yılbaşı Geceleri	483
4.13.2. Ankara’nın Gece Hayatı ve Mekanları	486
4.13.3. Parklar ve Mesire Yerlerinde Eğlence	489
4.14. Tiyatro	491
4.15. Oteller	493
4.16. Turizm.....	495
4.17. Müzeler.....	497
4.18. Basın	500
4.18.1. 1950 Öncesi Türkiye’de Basın.....	500
4.18.2. Demokrat Parti Dönemi Basın	502

4.18.3. Demokrat Parti Dönemi Ankara Basını	505
4.18.4. Ankara'da Basın Davaları ve Verilen Cezalar (1950-1958).....	515
4.18.5. Resmi İlanlar ve Ankara Gazetelerinin Durumu.....	520
4.19. Kütüphaneler	522
4.20. Sağlık	526
4.20.1. Demokrat Parti'nin Sağlık Politikaları.....	526
4.20.2. 1923-1950 Yıllarında Türkiye'de ve Ankara'da Sağlık Hizmetleri	527
4.20.3. Demokrat Parti Döneminde Ankara'da Sağlık Kurumları.....	530
4.20.4. Hastalıklarla Mücadele	539
4.21. Eczaneler	546
4.22. Sosyal Yardım Kurumları	548
4.23. Ulaşım.....	550
4.23.1. Demokrat Parti'nin Ulaşım Politikası	551
4.23.2. 1950-1960 Yılları Arasında Ankara'da Ulaşım Faaliyetleri.....	552
4.23.3. Demiryolu Ulaşımı.....	558
4.23.4. Havayolu Ulaşımı	565
4.24. İletişim ve Haberleşme	570
5. BÖLÜM: ASAYİŞ VE TRAFİK.....	575
5.1. Demokrat Parti Dönemi Öncesi İç Güvenlik Teşkilatı	575
5.2. Demokrat Parti'nin İç Güvenlik Politikası	579
5.3. Demokrat Parti Döneminde Asayiş	581
5.4. Demokrat Parti Döneminde Emniyet Teşkilatının Durumu	582
5.5. Ankara Emniyet Müdürlüğü	583
5.6. Ankara İl Jandarma Komutanlığı.....	587
5.7. Adliye.....	588
5.8. Cezaevleri	595
5.9. Asayiş ve Güvenlik Olayları.....	599
5.9.1. Malvarlığına Karşı Suçlar	600
5.9.2. Kişilere Karşı Olan Suçlar	618
5.10. Polis Kontrolleri	631
5.11. Ankara'da İz Bırakan Önemli Olaylar	632
5.11.1. Tıcani Tarikatının Ankara Faaliyetleri.....	633

5.11.2. 6-7 Eylül Olayları.....	634
5.11.3. Kore Savaşı	637
5.12. Trafik	642
5.12.1. Vilayetin Trafik Yapısı: Emniyet Müdürlüğü Trafik Büro Amirliği.....	642
5.12.2. Trafik Sorunu Çözüm Çabaları ve Kontrolleri	645
5.12.3. Trafik Kazaları	649
6. BÖLÜM: EKONOMİK HAYAT	661
6.1. Demokrat Parti'nin Ekonomik Politikası	662
6.2. Sanayi	664
6.2.1. 1950 Öncesi Ankara'da Sanayinin Durumu	664
6.2.2. 1950 Sonrası Ankara'da Sanayinin Gelişimi	672
6.2.3. 1950 Sonra Ankara'da Kurulan Ya da Geliştirilen Sanayi Kuruluşları.....	677
6.2.4. Ankara Ticaret ve Sanayi Odası.....	684
6.3. Tarım.....	686
6.3.1. Tarım Arazilerinin Durumu	686
6.3.2. Toprak Tevzi	690
6.3.3. Tarımda Makineleşme.....	692
6.3.4. Tarımda Makineleşmenin Ankara'ya Etkileri.....	693
6.3.5. Tahıllar	698
6.3.6. Baklagiller	701
6.3.7. Sanayi Bitkileri	703
6.3.8. Sebzecilik	704
6.3.9. Meyvecilik	706
6.3.10. Bağcılık	710
6.3.11. Tohumluk Gübre Tevzi ve Hastalıklarla Mücadele	712
6.3.12. Borç ve Krediler.....	717
6.3.13. Tarımın Geliştirilmesine Yönelik Eğitici Faaliyetler.....	719
6.4. Hayvancılık.....	721
6.4.1. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık	723
6.4.2. Kümes Hayvancılığı.....	728
6.4.3. İpekböcekçiliği.....	730
6.4.4. Arıcılık	732

6.4.5. Atçılık.....	735
6.5. Ticaret.....	735
6.5.1. Ticari Faaliyetlerde Yaşanan Sorunlar.....	738
6.5.2. Ankara Ticaret Borsası.....	740
6.6. Bankalar.....	741
6.6.1. Bankaların Ankara'daki Faaliyetleri.....	743
6.7. Madencilik.....	746
6.8. Ormancılık.....	751
6.9. İşçi Hakları ve İş Kazaları	754
6.9.1. İş Yeri ve Çalışan Durumu.....	754
6.9.2. İşçi Ücretleri.....	757
6.9.3. İş Kazaları	759
SONUÇ	761
KAYNAKÇA.....	775
EK	810
ÖZ GEÇMİŞ	840

KISALTMALAR

A-RMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
A.Ş.	: Anonim Şirket
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
c.	: Cilt
BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
DDT	: Dikloro-Difenil-Trikloroetan
DP	: Demokrat Parti
DAMSBATA	: Devlet Arşivleri Milli Savunma Bakanlığı ATESE Arşivi
EGO	: Ankara Elektrik ve Havagazı İşletme Müessesesi
FAO	: Food and Agriculture Organization
Gr.	: Gram
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
HP	: Hürriyet Partisi
İGM	: İl Genel Meclisi
ITC	: İttihat Terakki Partisi
Kg.	: Kilogram
Km.	: Kilometre
TKP	: Türkiye Köylü Partisi
krş.	: Kuruş
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MP	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
PTT	: Posta Telefon Telgraf
s.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türk İstatistik Kurumu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu
VC	: Vatan Cephesi
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1871-1912 Yıllarında Ankara'nın İdari Taksimatı.....	23
Tablo 2: Altındağ Kazasının İdari Yapısı.....	25
Tablo 3: 1938-1941 Yıllarında Kızılcahamam'da Orman Sınır Tespit Yerleri.....	60
Tablo 4: Yenimahalle'nin İdari Yapısı	79
Tablo 5: Ankara Şehir Merkezi'nin 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfusu.....	81
Tablo 6: 1927-1940 ve 1940-1950 Yılları Arasında Üç Büyük Şehrin Nüfus Artışı....	82
Tablo 7: Yıllarına Göre Ankara Vilayetinin Nüfus Artışı ve Yoğunluğu	82
Tablo 8: 1940-1950 Yılları Arasında Ankara'nın Merkez ve Bağlı Kazalarında Nüfus83	
Tablo 9: 1940-1950 Yıllarında Kırsaldaki Nüfus Artış.....	84
Tablo 10: Ankara 1940-1950 Nüfusun Cinsiyet Düzeyine Göre Durumu	85
Tablo 11: Türkiye 1950-1955 ve 1955-1960 Dönemlerinde Türkiye ve Ankara'nın Kentsel ve Kırsal Nüfusu.....	86
Tablo 12: Kırsal ve Kentsel Nüfusun Türkiye ve Ankara Nüfusundaki Payları	86
Tablo 13: 1950-1955 ve 1955-1960 Döneminde Türkiye ve Ankara'da Yıllık Ortalama Nüfus Artışı	87
Tablo 14: 1950-1960 Döneminde Ankara'nın Kazalarının Kır Kent Nüfus Durumu...	88
Tablo 15: 1950-1955 ve 1955-1960 Dönemlerinde Üç Büyük Şehrin Nüfus Artış Oranları	89
Tablo 16: 1950-1955 ve 1960 Yıllarında Ankara'nın Kazalarının Nüfus Artışı.....	90
Tablo 17: 1950-1960 Döneminde Türkiye ve Ankara'da Nüfus Yoğunluğu.....	91
Tablo 18: Türkiye ve Ankara'da Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı	91
Tablo 19: 1950'li Yılların başında Ankara Belediye Başkanlığının Teşkilat Yapısı	96
Tablo 20: Belediyenin 1925-1950 Yılları Arasındaki Gelir ve Gider Durumu.....	100
Tablo 21: Ankara Belediyesi'nin 1950 Öncesi Bütçe Durumu	101
Tablo 22: Ankara Belediyesi'nin 1950-1958 Yılları Arasında Bütçe Durumu.....	107
Tablo 23: 1950-1958 Yılları Arasında Gecekondu Tapu ve Arsa Tevzi.....	113
Tablo 24: 1950-1958 Yılları Arasında Ruhsat Alan Yapılar.....	117
Tablo 25: Ankara'nın 1923-1950 ve 1950-1958 Yıllarında Yol Durumu (Km)	122
Tablo 26: Ankara'nın 1940-1949 Yılları Su Üretimi Tarife Abone Sayısı Şebeke Uzunluğu ve Çeşme Sayıları	124
Tablo 27: 1950-1959 Yılları Su Üretimi Tarife Abone Sayısı Şebeke Uzunluğu ve	

Çeşme Sayıları	127
Tablo 28: 1950'den 1958'e Kadar Suyun Artırılması için Yapılan Tesisler.....	128
Tablo 29: 1950-1958 Yılları Arasında Yapılan Tevziat Sistemi ve Su Verilen	
Mıntıklar	129
Tablo 30: 1950-1958 Yılları Arasında Ankara Belediyesi'nin Araç, İşçi Sayıları ve	
Temizlik İşleri Harcamaları	138
Tablo 31: 1950-1958 Yılları Arasında Ankara'da Yol Ağaçlandırmaları.....	142
Tablo 32: 1950-1958 Yılları Arasında Ankara'da Park ve Bahçelerin Yerleri, Alanları	
(m ²) ve Yeşillendirilen Bölgeler	145
Tablo 33: 1960 Yılına Kadar Ankara'daki Park ve Çocuk Bahçeleri ve Kapladıkları	
Alan (m ²).....	147
Tablo 34: 1950-1960 Dönemi Ankara İtfaiyesi'nin Faaliyetleri	157
Tablo 35: 1940-1960 Döneminde Ankara ve İstanbul'un Ortalama Perakende Ekmek	
Fiyatları (TL)	161
Tablo 36: 1953 Yılında Ankara'da Faaliyet Gösteren Değirmenler ve Kapasiteleri ..	163
Tablo 37: 1960 Yılında Ankara'daki Motorlu ve Su Değirmenleri	164
Tablo 38: 1940-1960 Döneminde Ankara ve İstanbul'un Ortalama Perakende Süt	
Fiyatları (TL)	166
Tablo 39: 1950-59 Yılları Arası Ankara'da Et fiyatı (krş)	171
Tablo 40: 1950-54 Yılları Arasında Ankara'da Koyun Sığır Kuzu Keçi Etinin	
Perakende Fiyatları ve Yıllık Ortalama Fiyat Artışları (krş)	172
Tablo 41: 1956 Yılında Ankara Vilayet ve Şehir Merkezi Et Tüketimi ve Kişi Başına	
Tüketilen Et Miktarı (kg).....	173
Tablo 42: 1940-1960 Yılları Arasında Ankara'da Bazı Gıda Maddelerinin Ortalama	
Perakende Fiyatları (TL/Kg)	177
Tablo 43: 1950-1959 Yıllarında Türkiye'de Bazı Gıda Maddelerinin Fiyatları	
(Kuruş/Kg).....	178
Tablo 44: 1950-1960 Ankara Tüketici Fiyatları Endeksi ve Değişim Oranları	179
Tablo 45: 1945-1950 Yılları Arasında Elektrik İstihsalı Trafo ve Sokak Aydınlatılması	
.....	183
Tablo 46: 1950-1958 Yılları Arasında Elektrik İstihsalı Trafo ve Sokak Aydınlatması	
.....	186

Tablo 47: Ankara’da Yıllara Göre Buharlı ve Dizel Ünitelerden Elektrik İstihsalı ve Satış Fiyatı	187
Tablo 48: Demokrat Parti Döneminde Elektrik Verilen Köy ve Semtler.....	188
Tablo 49: 1940-1950 Döneminde Ankara’da Havagazı Abone ve Üretim (M3) Miktarlıları ve Şebeke Uzunluğu.....	189
Tablo 50: 1950-1960 Döneminde Havagazı Abone ve Üretim (M3) Miktarlıları ve Şebeke Uzunluğu.....	190
Tablo 51: 1935-1940-1945 yıllarında Ankara’da Yolcu Sayıları.....	192
Tablo 52: 1950-1958 Yıllarında Farklı Kayıtlara Göre Ankara’da Otobüs Sayıları ...	195
Tablo 53: 1950-1958 Yılları Arasında Otobüs Trolleybüs Hat Sefer Yolcu Sayılarının Durumu.....	196
Tablo 54: 1956 Yılına Göre Kısa ve Uzun Mesafe Taksi Ücretleri	204
Tablo 55: Demokrat Parti Döneminde Hayvan Hastalıklarına Yönelik Kurulan Kurumlar.....	211
Tablo 56: 1950-1957 Yılları Arasında Ankara’da Veterinerlik Faaliyetleri	212
Tablo 57: 1950 yılında Cumhuriyet Halk Partisi’nin Vilayetteki Ocak ve Üye Sayıları	218
Tablo 58: CHP Ankara Miting Tarih ve Yerleri.....	228
Tablo 59: CHP’nin Ankara Radyosu Propaganda Tarih ve Saatleri	229
Tablo 60: XI. Dönem CHP Ankara Milletvekilleri	240
Tablo 61: 1946 Seçimlerinde Demokrat Parti ve CHP Adaylarının Ankara Milletvekillikleri İçin Aldıkları Oylar	242
Tablo 62: IX. Dönem ve X. Dönem Demokrat Parti Ankara Milletvekilleri Aldıkları Oylar ve Meclis Faaliyetleri	270
Tablo 63: Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin Ankara Radyosu’ndaki Propaganda Tarihleri ve Yayın Saatleri	280
Tablo 64: 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerde Partilerin Türkiye Geneli ve Ankara’da Aldıkları Oy Oranları.....	296
Tablo 65: 1950 Seçiminde partilerin Ankara Milletvekili Olarak Seçilenlerin Aldıkları Oy Sayısı.....	298
Tablo 66: 1954 Seçimlerine Katılan Partilerin Türkiye ve Ankara’daki Oy Dağılımı. 299	
Tablo 67: Seçimlerde Ankara’daki durum ise şu şekildedir:.....	300

Tablo 68: 1954 Seçimlerinde Partilerin Ankara'nın Kazalarındaki Oyları	301
Tablo 69: 1957 Seçimlerinde Partilerin Türkiye Genelinde Oy Dağılımı	302
Tablo 70: 1957 Seçimlerinde Partilerin Türkiye Genelinde Oy Dağılımı:.....	303
Tablo 71: 1957 Seçimlerinde Ankara'dan Milletvekili Adaylarının Aldığı Oylar.....	305
Tablo 72: Demokrat Parti ve CHP Milletvekillerinin Ankara'nın Kazalarında Aldıkları Oyların Durumu.....	307
Tablo 73: CHP ve Demokrat Parti'nin Seçim Propaganda Günleri ve Saatleri	310
Tablo 74: 1950 Türkiye Geneli Belediye Seçim Sonuçları	312
Tablo 75: Ankara'da 1950 Belediye Seçim Sonuçları	313
Tablo 76: 1950 Belediye Seçimlerinde Kazalarda Demokrat Parti ve CHP'nin Oy Oranları	314
Tablo 77: 1954 Yılı Demokrat Parti Ankara Belediye Seçimleri Merkez Çankaya Altındağ Adayları	317
Tablo 78: 1955 Belediye Seçim Türkiye Geneli Sonuçları	319
Tablo 79: 1955 Ankara'nın Kazalarında Belediye Seçim Sonuçları.....	320
Tablo 80: 1950 İl Genel Meclisi Seçimleri CHP'nin propaganda Tarih ve Saatleri...	322
Tablo 81: 1950 Yılı İl Genel Meclisi Seçimleri Demokrat Parti Ankara Adayları	323
Tablo 82: 1950 İl Genel Seçimleri Türkiye Geneli Sonuçları	324
Tablo 83: 1950 İl Genel Seçimleri Ankara Sonuçları	324
Tablo 84: 1955 Demokrat Parti İl Genel Meclisi Ankara Adayları.....	326
Tablo 85: 1955 İl Genel Meclisi Türkiye Geneli Sonuçları	327
Tablo 86: 1955 İl Genel Meclisi Ankara Seçimleri.....	327
Tablo 87: 1955 yılındaki İl Genel Meclisi Seçimlerine Ankara ve Kazalarında Katılım	328
Tablo 88: 1950 Muhtarlık Seçimleri Türkiye Geneli ve Ankara Sonuçları	330
Tablo 89: 1954 Muhtarlık Seçimleri.....	332
Tablo 90: 1954 Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Meclisi Seçimleri Ankara Sonuçları	333
Tablo 91: PTT Ankara Başmüdürlüğü'ne Vatan Cephesine Katılıma İlişkin Gelen Telgraflar	344
Tablo 92: Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Ankara ve Türkiye Genelindeki Durumu	358
Tablo 93: Demokrat Parti Döneminde Ankara ve Türkiye Genelindeki Okul Öğretmen	

ve Öğrenci Sayılarının Artış Durumu.....	359
Tablo 94: Demokrat Parti Döneminde Ankara ve Türkiye’deki Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Türkiye Genelindeki Payı	360
Tablo 95: Demokrat Parti Döneminde Türkiye ve Ankara’da Ana Sınıflarının Durumu	362
Tablo 96: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’de Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	363
Tablo 97: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’de İlköğretim Kurumları ve Öğrenci-Öğretmen Sayılarındaki Artış	364
Tablo 98: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara’nın İlköğretimdeki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Türkiye İçindeki Payları.....	364
Tablo 99: Kazalarda Okulsuz Köy Oranları ve Okullu Köy Sayıları.....	365
Tablo 100: 1949-1950 1954-1955 ve 1959-1960 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’deki İlköğretimlerde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	366
Tablo 101: 1949-1950 1954-1955 ve 1959-1960 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’deki İlköğretimlerde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısındaki Artış %.....	367
Tablo 102: 1949-1950 1954-1955 ve 1959-1960 Dönemlerinde Ankara’nın İlköğretimlerdeki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Türkiye Geneli İçindeki Payı	368
Tablo 103: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’de Ortaöğretimdeki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	369
Tablo 104: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’de Ortaöğretim Kurumları ve Öğrenci-Öğretmen Sayılarındaki Artış	370
Tablo 105: 1950-1960 Dönemindeki Ankara ve Türkiye’de Ortaokul Kurumlarında Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	371
Tablo 106: 1950-1955 1955-1960 1950-1960 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’de Ortaokul Kurumlarının Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayılarındaki Artış Oranları	372

Tablo 107: 1950-1960 Dönemindeki Eğitim Öğretim Yıllarında Ankara ve Türkiye’de Lise Kurumlarının Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları.....	373
Tablo 108: 1950-1960 Dönemindeki Ankara ve Türkiye’de Lise Kurumlarının Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısındaki Artış Oranı	374
Tablo 109: 1926-1927 1934-1935 1939-1940 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara’da Mesleki ve Teknik Okulların Durumu.....	375
Tablo 110: 1949-1950 1954-1955 1959-1960 ve 1950-1960 Dönemlerinde Ankara’da Mesleki ve Teknik Okulların Durumu.....	375
Tablo 111: 1956-1957 Mezun ve 1957-1958 Yıllarında Ankara Üniversitesi Öğrenci Sayısı.....	378
Tablo 112: 1934-1935-1944-1945-1949-1950-1954-1955 ve 1959-1960 yıllarında Fakülte ve Yüksek Okullar ve Bu Okullardaki Öğrenci Öğretmen Sayıları	379
Tablo 113: 1940-1950 ve 1950-1960 Dönemlerinde Ankara’da Yüksek Öğretimin Gelişimi.....	380
Tablo 114: Ankara’da 1944-1945, 1949-1950, 1954-1955 Ve 1959-1960 Yıllarında Halk Dershanelerindeki Kurs ve Öğrenci Sayıları	381
Tablo 115: Ankara’da 1944-1945, 1949-1950, 1954-1955 ve 1959-1960 Yıllarında Resmi ve Özel Kurs ve Öğrenci Sayıları	382
Tablo 116: Ankara’da Resmi- Yarı Resmi ve Özel Yurtlar	388
Tablo 117: Demokrat Parti Döneminde Dernek Türkleri ve Sayıları.....	398
Tablo 118: 1946-1950 Döneminde Dernek Sayısında ve Türlerindeki Artış Oranları	399
Tablo 119: 1950-1960 Döneminde Ankara’daki Dernek Türleri ve Gelişimi	400
Tablo 120: 1950-1955 1955-1960 1950-1960 Dönemlerinde Ankara’da Dernek Sayısındaki Artış Oranları	401
Tablo 121: Ankara Derneklerinin Türkiye Geneli Dernek Sayısı İçindeki Payı (%)..	402
Tablo 122: 1950-1955 1955-1960 ve 1950-1960 Dönemlerinde Ankara ve İstanbul Derneklerinin Gelişimi	403
Tablo 123: 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Sendikal Faaliyetlerin Gelişimi	411
Tablo 124: Ankara’da 1950 Öncesi Tescil Alan Spor Kulüpleri Şunlardır.....	418
Tablo 125: Ankara’da 1950 Öncesi ve 1950-1960 Döneminde Tescil Alan Spor Kulüpleri.	427

Tablo 126: 1950’li Yılların Başlarında Ankara’da Önde Gelen Sinemalar ve Kapasiteleri	446
Tablo 127: Ankara’ da 1950’li yıllardaki Sinema Seyircilerinin Sınıfsal Durumu ve Sınıf Türü.....	447
Tablo 128: 1950-1955 Yılları Arasında Ankara’nın Merkez ve Kaza Köylerinde Bulunan Radyo Sayısı ve Ortalamaları.....	451
Tablo 129: Sınıflarına Göre Lokanta Fiyatları	485
Tablo 130: Ankara’nın Eğlence Mekanları ve Sınıfları	486
Tablo 131: 1940-1959 Arası Yıllarda Ankara’da Yapılan Otel ve Eklenen Yatak Sayısı	494
Tablo 132: 1950-1960 Döneminde Ankara’da Çıkarılan Gazeteler.....	506
Tablo 133: 1950-1958 Yılları Arasında Ankara’da Ceza Alan Basın Mensupları.....	520
Tablo 134: 1950 Yılı Ulus Zafer ve Kudret Gazetelerinin İlan Ücretlerinden Aldıkları Paylar	520
Tablo 135: Mayıs 1954 -Kasım 1955 Arasında Ankara Gazetelerinin İlan Gelirlerinin Durumu	521
Tablo 136: Sağlıkta Öncelikli Konulara İlişkin Çıkarılan Kanunlar	528
Tablo 137: 1950 Öncesi Ankara Merkez’deki Sağlık Müesseseleri ve Doktor Sayısı	530
Tablo 138: Demokrat Parti Döneminde Sağlık Harcamalarına Bütçeden Ayrılan Pay	531
Tablo 139: 1950-1957 Yılları Arasında Belediye’ye Bağlı Sağlık Kurumlarında Muayene ve Tedavi Gören Hasta Sayıları	537
Tablo 140: 1950-1955, 1955-1959 ve 1950-1959 Dönemlerinde Hasta Tedavileri ve Hastane Sayılarının Durumu.....	538
Tablo 141: 1947-1951 Yılları Arasında Ankara İstanbul ve İzmir’de Veremden Ölen Kişi Sayısının 100.000 Kişideki Oranı	542
Tablo 142: 1950-1956 Yılları Arasında Ankara, İstanbul ve İzmir’de Veremden Ölen Kişi Sayısının 100.000 Kişilik Nüfusa Oranı	543
Tablo 143: 1950, 1951, 1955, 1956, 1957 ve 1959 Yıllarında Ankara’da Aşılama Faaliyetleri	545
Tablo 144: 1950-1959 Yılları Arasında Özel Eczanelerin Sayısı	547
Tablo 145: Nallıhan’da 1950-1955 Döneminde Yol Yapım Faaliyetleri.....	553
Tablo 146: 1950’li Yıllarda Ankara Vilayet Yolları	555

Tablo 147: Ankara'dan Farklı Şehirlere Giden Nakil Araçlarının Sayısı	556
Tablo 148: 1954 Yılında Şehir Dışına Yapılan Sefer Sayısının Taşıt Türlerine Göre Dağılımı	557
Tablo 149: 1954 Yılında Ankara Gar'ına Haftalık Giriş ve Çıkış Yapan Trenler ve Sayıları	560
Tablo 150: 1956 yılında Ankara'ya Gelen Trenler	562
Tablo 151: 1956 Yılında Ankara'dan Farklı Şehirlere Hareket Eden Trenler	563
Tablo 152: 1953 Yılında Ankara Etimesgut Sivil Havaalanı'na Gelen ve Giden Uçak ve Yolcu Sayıları	567
Tablo 153: 1956 Yılı Uçak Seferleri ve Saatleri	568
Tablo 154: 1950-1955 1955-1960 1950-1960 Dönemlerinde Uçak Koltuk ve Taşınan Yolcu Sayılarının Artış Oranı	569
Tablo 155: 1950 Öncesi Türkiye'de İşlenen Bazı Suçları Durumu	579
Tablo 156: 1951-1955 Yıllarının İlk Yedi Ayında İşlenen Bazı Suçların Durumu	581
Tablo 157: 1950-1957 Yılları Arasında Açılan Bazı Davalar	582
Tablo 158: 1950-1956 yılları Arasında Türkiye'de Ceza Oranları ve Dava Oranları .	590
Tablo 159: Ağır Ceza Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri	590
Tablo 160: Ağır Ceza Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri	591
Tablo 161: Asliye Hukuk Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri	592
Tablo 162: Asliye Ceza Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri	592
Tablo 163: Sulh Hukuk Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri	593
Tablo 164: Asliye Ticaret Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri	594
Tablo 165: Sorgu Yargıçları ve Görev Süreleri	595
Tablo 166: İcra Mahkemeleri Hakimleri ve Görev Süreleri	595
Tablo 167: Türkiye Hapishanelerinde 1950-1957 Yılları Arasında Mahkûm ve Tutuklu Durumu	597
Tablo 168: Türkiye'de 1956-1957-1958 Yıllarının İlk Üç Ayında Gerçekleşen Kaçakçılık	614
Tablo 169: 1950-1957 Yılları Arasında Türkiye'de Tecavüz İffete Taarruz Sarkıntılık ve Laf Atma Suçları	625
Tablo 170: Kore Savaşı'na Katılan Ankaralı Gaziler	640
Tablo 171: Kore Savaşı'na Katılan ve Şehit Düşen Ankaralı Askerler	641

Tablo 172: Ankara Merkez'deki Motorlu Taşıt Sayısı.....	643
Tablo 173: 1951-1960 Yıllarında Ankara'da Yaşanan Trafik Kazaları Ölü ve Yaralı Durumları.....	651
Tablo 174: Ankara'da Kazalara Karışan NATO Personel Kazalara İlişkin Bililer ve Yargılamalar	653
Tablo 175: Ankara'nın Kazalarında İşletme ve Çalışan Durumu	670
Tablo 176: 1940-1950 Arasında Yılında Ankara'da Faaliyet Gösteren Atölye, Fabrika ve İmalathaneler.....	672
Tablo 177: 1954 Yılında Ankara'daki Sanayi Tesislerinin Durumu:.....	675
Tablo 178: 1950-1960 Döneminde İmalat Sanayisinin Sektörel Dağılımı	676
Tablo 179: 1940-1960 Yılları Arasında Sanayi İşletmelerinin Sayısı.....	677
Tablo 180: Ankara'daki Arazinin Kullanım Türlerine Göre Dağılımı.....	687
Tablo 181: Türkiye ve Ankara'da Tarım Arazilerinin Durumu	687
Tablo 182: 1951 Yılında Kişi Başına Düşen Tarım Arazilerinin Durumu (Dönüm)..	688
Tablo 183: 1950-1955 yıları Arasında Ankara vilayetinde Hububat Ekilen Hektar ve İstihsal (ton) Miktar	690
Tablo 184: Türkiye'de 1954-1960 Arası Yıllarda Toprak Dağıtımı	691
Tablo 185: 1950-1951-1952 Yıllarında Ankara ve Kazalarında Traktör Sayısı	694
Tablo 186: 1956 Ankara vilayeti Ziraatta Kullanılan Alet ve Makinaları ile İş Hayvanları ve Makinelerin İşlediği Dekar Arazi.....	696
Tablo 187: Ankara'da 1952-1955 Yılları Arasında Açılan Traktör Tamir ve Bakım Kurslarına Katılanlar	697
Tablo 188: 1950-1960 (1960-61-62 Ortalaması) Yıllarında Ankara'da Tahıl Ürünlerin Ekim Alanları ve Türkiye Toplamındaki Payı (%).....	699
Tablo 189: Ankara'da yıllara göre buğday ve ekimi ve üretimi şu şekilde gerçekleşmiştir.	700
Tablo 190: Ankara'nın 1950 ve 1960 Yıllarında Baklagil Üretim Alanları (hektar)..	702
Tablo 191: 1950-1960 (1960-61-62 Ortalaması) Yıllarında Ankara'da Bakliyat Ürünlerin Ekim Alanları ve Türkiye Toplamındaki Payı (%).....	702
Tablo 192: 1950 Yılında Ankara'da Sanayi Bitkileri Üretim Miktarları ve Alanları (Hektar ve Ton.....	703
Tablo 193: 1950 Yılında Ankara'da Sebze Üretim Miktarları ve Alanları (Hektar ve	

Ton).....	704
Tablo 194: Ankara’da Sebze Alanları ve Yıllara Göre Artış Oranları	705
Tablo 195: Ankara’da Şehir Merkezine 1950-1955 Yılları Arasında Ankara Civarı, Kazaları ve Diğer Vilayetlerden Gelen Sebze Miktarı (Ton).....	705
Tablo 196: Ankara’da Sebze ve Meyve Alanları ve Yıllara Göre Artış Oranları (Dönüm).....	707
Tablo 197: 1956 Yılına Kadar Kurulan Meyvelikler	708
Tablo 198: 1950-1956 Yılları Arasında Kazaların Meyvecilik Alanları ve Gelişimi (Dönüm).....	709
Tablo 199: 1950-1956 Arasında Ankara’da Bağ Sahalarının Durumu (Dönüm).....	711
Tablo 200: 1950-1951-1952 Yıllarında Ankara’nın Kazalarında İlaçlanan Tohumlukların Durumu (Ton).....	714
Tablo 201: 1950-1955 Yıllarında Ankara’nın Kazalarına Sağlanan Kredi Miktarları (Milyon tl).....	718
Tablo 202: 1955 Yılında Köylerde Ziraat’la İlgili Gösterilen Filmler ve Katılımcı Sayıları.....	720
Tablo 203: XIX Yüzyılda Ankara Merkez ve Kazalarının Hayvan Türleri ve Sayıları	722
Tablo 204: Türkiye’de Hayvan Hastalıklarıyla Mücadeleye Yönelik Harcamalar (bin lira).....	724
Tablo 205: Türkiye’de 1950-1960 Döneminde Hayvan Sayısı.....	726
Tablo 206: Ankara’da 1950-1956 Küçük ve Büyükbaş Hayvan Sayısı (Adet).....	726
Tablo 207: 1950 1956 Ankara Kümes Hayvanı ve Yumurta Sayısı (Adet).....	729
Tablo 208: 1950-1952 Yılları Arasında Kazalarda İpekböcekçiliği Faaliyetleri	731
Tablo 209: Ankara’da 1950 -1955 Yılları arasında Açılan Arıcılık Kurslarına Katılan Sayısı.....	733
Tablo 210: 1950-1955 Yıllarında Ankara’daki Eski ve Yeni Tip Kovan Sayısı ve Üretim Miktarları.....	734
Tablo 211: Ankara’daki Yeni- Eski Anonim ve Limited Şirket Sayısı ve Sermaye Durumu	740
Tablo 212: 1950-1960 Döneminde Ankara’da Şube Açan Bankalar	742
Tablo 213: 1950-1955 Yıllarında Ankara’da Bankaların Çiftçilere Verdiği Kredi	

Miktarı. (Lira).....	745
Tablo 214: 1950-1960 yıllarında Ankara’da Verilen Maden Ruhsatları.....	750
Tablo 215: Ankara’da Maden İşletme Ruhsatı Verilen Yerler ve Maden Türleri.....	751
Tablo 216: 1927-1928 Yılı Devlet Salnamesine göre Ankara’da Orman Varlığı.....	753
Tablo 217: 1955 yılında Türkiye ve Ankara’daki nüfusun İş Kollarının Durumu.....	755
Tablo 218: 1955 Yılında Türkiye ve Ankara’daki Çalışan Nüfusun İşteki Durumu ..	756
Tablo 219: Ankara ‘da 1955-1959 Yılları Arasında İş Yeri ve Çalışan Sayıları	756
Tablo 220: 1960 Yılında Ankara’da Nüfusun Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	757
Tablo 221: 1951-1960 Yıllarında İşçi Ücretlerinin Durumu.....	758
Tablo 222: 1953 Rayicine Göre Ankara’da İşçi Ücretleri.....	758
Tablo 223: 1951-1959 Ankara’da Bir İşçinin Alım Gücü.....	759

ÖZET	
Başlık: Demokrat Parti Dönemi Ankara (1950-1960)	
Yazar: Tahsin AYDOĞAN	
Danışman: Prof. Dr. Enis ŞAHİN	
Kabul Tarihi: 16/06/2025	Sayfa Sayısı: xxiv (ön kısım) + 774 (ana kısım) + 30 (ek)
Bu tez çalışması, 1950-1960 döneminde Ankara'nın demografisini, tarihini, belediye faaliyetlerini, sosyal, ekonomik, idari, kültürel yapısını; ayrıca spor, trafik ve asayiş durumunu incelemektedir. Ankara, tarihi çok eski dönemlere dayanmakla birlikte, Cumhuriyet'in ilanı ve başkent olmasıyla birlikte büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Yeni kurulan Cumhuriyet'in modern bir devlet olarak şekillenmesinde, başkent olarak Ankara merkezi bir rol üstlenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere devlet yönetimi, şehrin gelişimini ulusal bir politika çerçevesinde ele almıştır. Bu doğrultuda, Ankara'nın yaşadığı önemli dönüşümlerden biri de 1950-1960 döneminde gerçekleşmiştir. Bu süreçte, ulaşım, ticaret, ekonomi, siyaset ve kültür alanlarında uygulanan dışa açık politikalar, Ankara'nın sosyal yapısında önemli değişimlere yol açmış ve kentin sonraki dönemlerdeki temel dinamiklerini belirlemiştir. Ancak, bu on yıllık hızlı gelişim süreci, başkentin kalkınmasını sağlarken, birçok yapısal sorunu da beraberinde getirmiştir. Çalışmanın temel amacı, 1950-1960 döneminde Ankara'da yaşanan dönüşümleri, bu değişimlerin etkilerini ve ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm arayışlarını ortaya koymaktır. Demokrat Parti dönemi, siyasal ve toplumsal gelişmelerin farklı siyasal bakış açılarıyla basın üzerinden takip edilmesine imkân tanımıştır. Bu doğrultuda, dönemin basını bu çalışmanın temel kaynakları arasında yer almaktadır. Ayrıca arşiv kayıtları ve TBMM tutanakları da araştırmada belirleyici bir rol oynamıştır. 1950-1960 dönemine ilişkin farklı araştırmalar bulunmasına rağmen, Ankara'yı tüm yönleriyle ele alan kapsamlı bir çalışmanın eksikliği, bu araştırmayı literatüre katkı sağlayan önemli bir çalışma haline getirmektedir.	
Anahtar Kelimeler: Ankara, Demokrat Parti, 1950-1960, Vilayet	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Democrat Party Era Ankara (1950-1960)	
Author of Thesis: Tahsin AYDOĞAN	
Supervisor: Prof. Dr. Enis ŞAHİN	
Accepted Date: 16/06/2025	Number of Pages: xxiv (pre text) + 774 (main body) + 30 (add)
This thesis examines the demography, history, municipal activities, and the social, economic, administrative, and cultural structure of Ankara during the period from 1950 to 1960. It also investigates the city's conditions in terms of sports, traffic, and public order. Although Ankara has a deep-rooted history, it underwent a major transformation following the proclamation of the Republic and its designation as the capital. As the seat of political authority, Ankara played a central role in shaping the newly established Republic into a modern state. Mustafa Kemal Atatürk, along with the state leadership, directed the development of the city within the framework of national policy. In this regard, one of the most significant transformations in Ankara's history occurred between 1950 and 1960. During this period, outward-oriented policies in transportation, trade, the economy, politics, and culture led to substantial changes in Ankara's social structure, shaping the city's core dynamics in the decades that followed. However, while this rapid development over a ten-year span contributed to the growth of the capital, it also brought about numerous structural challenges. The main aim of this study is to identify the transformations that occurred in Ankara during the 1950–1960 period, examine their impacts, and explore the solutions sought to address the problems that arose. The Democrat Party era enabled political and social developments to be followed from a variety of political perspectives through the press. Accordingly, the period's press constitutes one of the primary sources of this research. In addition, archival documents and records of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) also play a significant role in the study. Although there are various studies focusing on the 1950–1960 period, the lack of a comprehensive work that addresses Ankara in all its aspects makes this research a valuable contribution to the existing literature.	
Keywords: Ankara, Democrat Party, 1950-1960, Province	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Cumhuriyet tarihi, önemli değişim ve dönüşümleri ihtiva etmektedir. Demokrat Partili yıllar olarak da bilinen 1950-1960 dönemi, bu dönüşüm süreçlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Kendine özgü sosyal, siyasal ve iktisadi değişimlere kaynaklık etmesi nedeniyle bu dönem, birçok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Bu kapsamda, döneme ilişkin akademik çalışmalar genellikle genel politikalar ya da bu süreçlerin şehirlerdeki yansımalarını ele almaktadır.

Bu tez çalışmasının konusu, 1950-1960 yılları arasında Ankara'nın siyasal hayatı; il idaresi, yerel yönetimler, bayındırlık hizmetleri; demografik yapı, ekonomik hayat, sağlık, eğitim, asayiş, ulaşım, iletişim ve kültürel hayat alanlarında yaşanan gelişmelerdir. Tezin birinci bölümünde, Ankara'nın ve ilçelerinin İlk Çağ'dan 20. yüzyıla uzanan tarihî gelişimi ele alınmış; şehrin mülki yapılanması ve bu yapılanma sürecinde yaşanan değişimler incelenmiştir. Aynı zamanda bu bölümde, Ankara'da görev yapan yöneticiler ve şehrin 1950-1960 dönemine ilişkin nüfus yapısı sunulmuştur.

İkinci bölümde, Ankara Belediyesi'nin faaliyetleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ankara'nın başkent oluşu ve dönemin üç büyük şehirden biri olması, belediye hizmetlerinin bağımsız bir başlık altında ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu bölümde, belediyenin imar çalışmaları ve barınma sorunlarının tarihsel arka planı ile Demokrat Parti döneminde artan sorunlara yönelik çözüm çabaları değerlendirilmiştir. Ayrıca şehrin uzun yıllardır devam eden su sorunu ve bu soruna yönelik çözüm çalışmaları ile temizlik hizmetleri, yaşanan doğal afetler ve bu afetlerle mücadele konuları da bu bölümde ele alınmıştır. Bunun yanı sıra veterinerlik hizmetleri, Ankara'nın gıda ihtiyacının temini, elektrik, havagazı ve ulaşım hizmetlerinin altyapısına ilişkin faaliyetler ve bu alanlarda karşılaşılan sorunlar da ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde, Ankara'da siyasi partilerin faaliyetleri ile 1950-1960 döneminde gerçekleştirilen genel, belediye ve il genel meclisi seçimleri ve bu seçimlerin sonuçları incelenmiştir. Bu kapsamda, dönemin siyasi partilerinin Ankara il teşkilatlarına yönelik faaliyetleri, seçimlerdeki adaylar ve seçim süreçlerinde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Ayrıca Ankara'ya resmi ziyarette bulunan devlet başkanları, bu ziyaretlerin Ankara'daki karşılanış biçimi ve ziyaret sırasında gerçekleştirilen etkinlikler

değerlendirilmiştir. 1958 yılı sonlarında artan siyasi gerginlik sonucu Demokrat Parti tarafından oluşturulan Vatan Cephesi'nin Ankara'daki faaliyetleri de bu bölümde incelenmiştir. Ayrıca 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi ve bu müdahalenin Ankara'nın siyasi ve toplumsal yapısında yarattığı etkiler de ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, Ankara'nın sosyal ve kültürel hayatı ve eğitimi kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu çerçevede, Demokrat Parti döneminde uygulanan sosyal ve kültürel politikalar ele alınmış; Ankara'daki eğitim ve sağlık kurumları ile bu alanlara ilişkin istatistikler değerlendirilmiştir. Ayrıca eğitim ve sağlık sektörlerinde yaşanan sorunlar da ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Bölümde, Ankara'da futbolun oluşumu ve gelişimi, spor kulüplerinin şehirdeki yeri ve diğer spor organizasyonlarına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, sinema, sergi, tiyatro ve konser gibi sanatsal etkinlikler ele alınmış; bu bağlamda Ankaralıların sanat etkinliklerine katılımı ve bu etkinliklerin kültürel etkileri değerlendirilmiştir. Bölümde ayrıca turizm ve eğlence mekanları, Ankara'daki basın durumu, şehir içi ve şehirler arası iletişim olanakları ve Ankara'nın ulaşım sisteminin diğer şehirlerle ilişkisi ele alınmıştır. Son olarak, Ankara Radyosu'nun genel durumu, yaptığı yayınlar ve radyonun siyasallaşmasına yönelik iddialar bu bölümde incelenmiştir. Beşinci bölümde, Ankara'nın asayiş ve trafik sorunları ele alınmıştır. Bu bölümde, şehirde meydana gelen temel asayiş problemleri ve suç oranları incelenmiş; polis ve jandarmanın kamu düzenini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği denetimlere yer verilmiştir. Ayrıca Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün suç ve suçlu takibine yönelik faaliyetleri, teşkilatın yoğun göç ve teknolojik gelişmeler karşısında iç yapısında meydana gelen değişimler ve diğer şehirlerin emniyet müdürlükleriyle yürütülen iş birlikleri değerlendirilmiştir. Diğer yandan Ankara'da meydana gelen önemli asayiş olayları ve trafik sorunu da ele alınmıştır. Trafik sorununa yönelik çözüm girişimleri ve dönemde yaşanan trafik kazaları da detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Altıncı bölümde, 1950 öncesi ve sonrasında Ankara'daki ekonomik yapı incelenmiştir. 1950 öncesinde sanayinin genel durumu, faaliyet gösteren sanayi kuruluşları ve bunların şehrin ekonomisindeki yeri değerlendirilmiştir. Demokrat Parti döneminde uygulanan tarım politikalarının Ankara'nın tarımsal üretimine etkileri üzerinde durulmuş; hayvancılık alanındaki gelişmeler, hayvan varlığını artırmaya yönelik girişimler ve yapılan ıslah çalışmaları ele alınmıştır. Bölümde, Ankara ticaretinin tarihsel süreçteki yapısı ve şehir ekonomisinde öne çıkan ticari ürünler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca

1950 sonrası dönemde ticaretle gözlemlenen değişim ve gelişmeler, bankacılık sektörü, madencilik alanındaki faaliyetler ve çalışma hayatında işçilerin karşı karşıya kaldığı koşullar değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Ankara'ya ilişkin yapılan akademik çalışmaların, ağırlıklı olarak Cumhuriyet öncesi döneme ve 1923-1950 yılları arasına odaklandığı tespit edilmiştir. Buna karşın, 1950-1960 dönemini kapsayan çalışmalar oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Öte yandan, Demokrat Parti dönemine ilişkin şehir araştırmalarında, bir şehri tüm yönleriyle ele alan sınırlı sayıda çalışma olduğu dikkat çekmektedir. On yıllık bir dönemi araştırmanın zorlukları ve kaynak yetersizlikleri göz önüne alındığında, bir şehrin tüm yönleriyle incelenmesi çeşitli zorluklar barındırmakla birlikte, özgün çalışmalar üretme imkânları da sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle Demokrat Parti dönemi şehirlerine ilişkin potansiyel araştırma alanlarının halen mevcut olduğu söylenebilir.

Çalışma konumuz olarak seçilen başkent Ankara ve Demokrat Parti dönemine ilişkin tezler dışında, dikkate değer sayıda makale ve kitap bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Demokrat Parti döneminde Ankara'yı bir bütün olarak ele alan kapsamlı bir çalışmanın eksikliği, bu tez çalışmasının temel çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu doğrultuda, tez çalışmasında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Demokrat Parti döneminde Ankara vilayetindeki sosyal yaşam, önceki dönemlere kıyasla nasıl bir değişim göstermiştir? Bu değişimin temel dinamikleri nelerdir?
- 1950-1960 yılları arasında Ankara vilayetinin demografik yapısı önceki dönemlere göre nasıl bir farklılık göstermektedir? Eğer bir değişim söz konusuysa, bu değişim Ankara vilayetine özgü müdür?
- Demokrat Parti döneminde Ankara Belediyesi'nin faaliyetlerinde karşılaşılan sorunlar nelerdir? Bu sorunlar, geçmiş dönemlere göre hangi benzerlik ve farklılıkları taşımaktadır?
- Demokrat Parti dönemine ilişkin Ankara vilayetiyle ilgili araştırmaların, 1950-1954, 1954-1957 ve 1957-1960 gibi üç alt döneme ayrılarak incelenmesi mümkün müdür?
- 1950-1960 döneminde asayiş ve trafik açısından Ankara vilayetinin durumu nasıldır?
- Şehrin ekonomik yapısı, 1950 sonrasında ne tür bir dönüşüm geçirmiştir?
- Demokrat Parti'nin eğitim, sağlık ve kültür politikalarının Ankara vilayetindeki etkileri

nelerdir?

- 1950-1960 döneminde ulaşım ve iletişim açısından Ankara’da ne tür değişiklikler yaşanmıştır?
- 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, Ankara vilayetinde nasıl bir etki yaratmıştır? Bu etkinin diğer şehirlerle benzerlik ve farklılıkları nelerdir?
- 1950-1960 döneminde dünyada etkili hale gelen Amerikan kültürü, Ankara üzerinde nasıl bir etki bırakmıştır?

Cevapları aranan bu sorular çerçevesinde, tez çalışmamızın temel amacı;

- 1950-1960 döneminde Ankara vilayetinin mülki idaresini, yöneticilerini ve demografik yapısını tespit etmek,
- Gündelik yaşamda önemli bir yere sahip olan sporun farklı dallarının Ankara’daki tarihsel gelişimini, 1950-1960 dönemi durumunu, farklı spor dallarında faaliyet gösteren kulüpleri ve düzenlenen spor organizasyonlarını incelemek; halkın sportif faaliyetlere yaklaşımını belirlemek,
- Ankara vilayetindeki okullar, öğrenciler, sağlık kurumları ve sağlık personelinin durumunu ortaya koymak; bu alanlardaki gelişmeleri ve sorunları tespit etmek,
- Dönemin eğlence hayatının Ankara’daki sosyal yaşam içindeki yerini belirlemek; eğlence mekânlarının durumunu ve halkın yılbaşı kutlamalarını nasıl gerçekleştirdiğini analiz etmek,
- Siyasal partilerin Ankara vilayetindeki faaliyetlerini, seçim süreçlerinde yaşanan gelişmeleri, genel, belediye ve il genel meclisi seçimlerinin sonuçlarını ve siyasal etkilerini değerlendirmek,
- 1950 öncesi ve 1950-1960 dönemlerinde sanayi ve sanayi kuruluşlarının, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin, ormancılık ve madencilik çalışmalarının Ankara vilayetindeki yansımalarını tespit etmek,
- 1950-1960 döneminde Ankara vilayetinde yaşanan asayiş sorunlarını, toplumu sarsan önemli olayları, yargılamalar ve mahkumiyetlere ilişkin verileri incelemek; suçu önleme ve suçluları yakalama konusundaki faaliyetleri belirlemektir.

Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmasında cevabı aranan temel sorulara yanıt verebilecek ve tezin argümanlarını destekleyebilecek kaynakların elde edilebilmesi amacıyla kapsamlı bir literatür taraması

yapılmıştır. Literatür taraması kapsamında, tez konusuyla ilgili yayınlanmış kitaplar, makaleler, tezler ve raporlar incelenmiştir.

Diğer yandan dönem hakkında çok daha detaylı bilgiler vermesi bakımından 1950-1960 döneminde yayımlanmış gazeteler ve dergilere ulaşılması tez çalışmasının gerçekleştirilmesi için kritik öneme sahiptir.

Bu nedenle Ankara Milli Kütüphane’de araştırma dönemini kapsayan bütün gazete ve dergiler tespit edilmiştir. Söz konusu gazeteleri Ankara Bayram, Ankara Ekspres, Ankara Sesi, Ankara Sergi Gazetesi, Ankara Sineması, Ankara Telgraf, Ankara Tuslog, Ankara Spor Gücü Spor Mecmuası, Ayaş Postası, Ayyıldız, Başkent Ankara, Beypazarı Postası, Bugünkü Ankara Kazaları, Çubuk Sesi, Demokrat Ankara, Gürses Ankara, Haftalık Ankara Spor, Hürses, Kazan, Kırıkkale, Kırıkkale Postası, Medeniyet, Polatlı, Son Havadis, The Ankara Times, Ulus, Yeni Ankara Postası, Yeni Gün ve Zafer’dir. Bunun yanı sıra, Ankara Belediye Dergisi, Akis ve Ayın Tarihi, Ankara ile ilgili önemli bilgiler içeren süreli yayınlar arasında yer almaktadır.

Özellikle Zafer, Ulus, Zafer Akşam Postası ve Ankara Telgraf gibi gazetelerin, 1950-1960 araştırma dönemine ait Ankara vilayetiyle ilgili önemli haberler barındırdığı görülmüştür. Yüksek sayfa sayıları nedeniyle oldukça hacimli oldukları tespit edilen bu gazetelerin incelenmesi için yaklaşık iki aylık bir süre ayrılmıştır. Bu durum, gazete taramasının tezin en önemli ve zaman alan aşamalarından biri olduğunu göstermektedir. Diğer yandan gazetelerin 1950-1960 döneminde boşluk bırakacak şekilde bir kesinti içermediği, her yıla ilişkin en az bir ya da birden fazla gazeteye ulaşılabilirdiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda, ilgili materyaller üzerinde yapılan inceleme ve araştırmalar tamamlanmış, elde edilen veriler detaylı bir şekilde fişlenmiştir.

Kaynak ve literatür taramalarının ardından, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nde döneme ve Ankara vilayetine ilişkin belgeler taranmış, tespit edilen belgelerin dijital kopyaları alınmıştır.

Döneme ilişkin siyasi partiler, milletvekilleri ve seçimler hakkında bilgi edinmek amacıyla T.B.M.M. Arşivi’nden yararlanılmıştır. Bu süreçte milletvekillerinin özgeçmişleri, mazbataları, meclis konuşmaları, yasa teklifleri, 1950-1960 dönemine ait Demokrat Parti grup zabıtları ve parti programları incelenmiştir. Elde edilen veriler fişlenerek çalışmamıza dâhil edilmiştir. Ayrıca Demokrat Parti hükümetinin ülke geneli ve Ankara’ya ilişkin aldığı önemli kararları belirlemek amacıyla Resmî Gazete arşivinde

araştırmalar yapılmış ve ilgili kararlar tespit edilmiştir.

Gazete, dergi, kitap, makale, tez çalışmaları ve arşiv kayıtlarının çalışmada kullanılmasından önce, içeriklerin birbiriyle uyumlu olmasına zen gösterilmiştir. Bu tez çalışmasının, alanda var olan boşluğu dolduracağı ve yeni çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülerek, elde edilen her bilginin çalışmanın bu temel özellikleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ulaşılan tüm bilgiler, çalışmanın yazım aşamasında yeniden gözden geirilmiiştir.

Tezin yazımına geçilmeden önce, kaynak, literatür ve arşiv kayıtlarından elde edilen veriler tasnif edilmiş ve çalışmanın içerik yapısı belirlenmiştir. Akabinde, tezin bölümleri oluşturulmuş ve yazım süreci başlatılmıştır. Yazım sırasında, her bölüm tez danışmanı Enis şahin tarafından titizlikle kontrol edilmiştir. Bu süreçte tespit edilen hatalar düzeltilmiş, gerekli eklemeler yapılmış ve ilgili kısımlar çıkarılarak tezin yazımı tamamlanmıştır.

Araştırmanın nemi

Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine yapılan çalışmalar, genellikle 1923-1938, 1939-1945, 1945-1950 ve 1950-1960 dönemleri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Dönemler, araştırmacılar tarafından keyfi olarak belirlenmemiştir. Dönemler arasında birbirine benzeyen ve birbirini devam ettiren uygulamalar bulunsa da, her bir dönemin kendine has özellikler barındırması, bunların ayrı birer dönem olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır. Örneğin, 1939-1950 yılları İsmet İnönü'nün yönetiminde gerçekleşmiş olmasına rağmen, 1939-1945 ve 1945-1950 şeklinde iki alt döneme ayrılmıştır. Ayrımın temel nedeni, aynı yöneticilere rağmen ülkede uygulamalarda gözlenen farklılıklardır.

Dönemler bir bütünün devamı niteliğinde olsa da her birinin kendine özgü uygulamalara sahip olması, bu dönemlere ilişkin akademik araştırmalar yapılmasını önemli kılmaktadır. Dönem çalışmalarının birbirleriyle rekabet etme gibi bir amacı olmamakla birlikte, her biri ortaya koyduğu bilgi ve bulgularla bilimsel tartışmalara katkı sağlamaktadır. Araştırmalar, dönemleri karşılaştırmalı olarak anlamamızı mümkün kılmakta ve dönemin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesine hizmet etmektedir.

1950-1960 döneminde ilişkin çalışmaları da bu çerçevede ele almak gereklidir; zira bu çalışmalar, hem önceki dönemleri daha iyi anlamamıza hem de geçmişle arasındaki bağlantıları ve farklılıkları ortaya koymamıza olanak tanımaktadır. Bu alışmalar, gelecek araştırmalara da zemin hazırlamak açısından önemli bir işlev görmektedir.

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihine ilişkin yapılan dönem çalışmaları genellikle genel politikaları veya bu politikaların şehirler üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Genel politikalar üzerine yapılan çalışmalar dönemin ana hatlarını anlamamıza yardımcı olurken; şehirler üzerine odaklanan çalışmalar dönemi daha ayrıntılı bir şekilde analiz etmemizi sağlamaktadır. Şehirler üzerine yapılan bu tür çalışmalar, dönemin bireylerin hayatlarına olan etkilerini görmemize, dönemin yarattığı acılara, sevinçlere, endişe ve beklentilere yakından tanıklık etmemize olanak tanımaktadır. Bu yönüyle her şehir tarihi çalışması değerlidir.

Bununla birlikte, her dönemin şehirler üzerindeki etkileri, şehirlerin kendilerine özgü dinamikleri nedeniyle farklılık göstermektedir. Örneğin, Cumhuriyet'in ilanı ile ortaya çıkan değişim ve dönüşümleri araştıranlar için İstanbul ve Ankara üzerindeki etkilerin derinliği, sıklığı ve boyutları, diğer şehirlerdeki yansımalarından farklıdır.

Belirtilen durum, aynı zamanda İstanbul ve Ankara üzerine yapılacak çalışmalarda karşılaşılabilecek zorlukları da ifade etmektedir. Özellikle, Cumhuriyet sonrası Ankara'nın başkent ilan edilmesi, şehri her dönemde Türkiye'nin diğer şehirlerine göre daha ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır. Hükümetlerin aldıkları kararlar ülke genelinde benzer sonuçlar doğursa da Ankara'nın başkent olması nedeniyle bu şehre özgü kararlar ve uygulamaların bulunması, Ankara ile ilgili akademik araştırmalara ayrı bir özgünlük kazandırmaktadır.

Belirtilen durum, aynı zamanda Ankara ve İstanbul üzerine yapılan çalışmalarda karşılaşılabilecek zorlukları da ifade etmektedir. Özellikle, Cumhuriyet sonrası Ankara'nın başkent ilan edilmesi, onu Türkiye'nin diğer şehirlerine kıyasla daha ayrıcalıklı bir konuma yükseltmiştir. Hükümetlerin aldıkları kararlar ülke genelinde benzer sonuçlar doğururken, Ankara'nın başkent olması nedeniyle yalnızca bu şehre özgü alınan kararlar ve uygulamalar, Ankara'ya ilişkin akademik araştırmalara özgün bir boyut kazandırmaktadır.

Bu kapsamda, Ankara'nın 1950-1960 yıllarını farklı yönlerden ele alan önemli çalışmalar mevcuttur. M. Nazmi Özalp'in "Bir Başkentin Anatomisi: 1950'lerde Ankara" adlı çalışması, 1950'li yıllarda Ankara'nın sosyal yaşam alanları, kamu binaları, coğrafi unsurları, kültürel ve dini yapıları ile eğlence mekânlarına ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. İhsan Seddar Kaynar'ın "Engürü'den Ankara'ya: Ankara'nın İktisadi Tarihi

(1892-1962)” adlı çalışması ise, Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemlerle birlikte araştırma dönemimiz kapsamında Atatürk Orman Çiftliği’nin şehir ekonomisindeki yeri üzerine değerli bilgiler sağlamaktadır.

Ankara üzerine çalışmalarıyla tanınan önemli isimlerden biri olan Tansı Şenyapılı, “Baraka’dan Gecekonduya: Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü (1923-1960)” adlı çalışmasında, Ankara’nın önemli bir sorunu olan konut arzı meselesine odaklanmıştır. Çalışmada 1950-1960 döneminde konut sorunlarının durumu ve çözüm çabalarına ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca İlhan Tekeli, Tansı Şenyapılı ve Murat Güvenç’in “Ankara’da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişimi” adlı çalışması, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Ankara’daki sanayinin gelişimini ele almış ve 1950-1960 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının Ankara’ya ve sanayi sektörüne etkilerini tartışmıştır. Araştırma dönemine ilişkin derleme şeklinde hazırlanan yayınlar da önemli bilgiler içermektedir. Mete Kaan Kaynar’ın “Türkiye’nin 1950’li Yılları” adlı çalışması, dönem hakkında genel bilgiler sunmanın yanı sıra Ankara’daki sosyal olaylara, çalışma hayatına ve ekonomik yaşama dair önemli konuları ele almaktadır. Gonca Gökalp Alpaslan ve Pelin Şahin Tekinalp’in “Kültürel Mirasın İzinde Ankara” adlı derleme çalışmasında 1923-1960 döneminde Ankara’da yayımlanan kültür, sanat ve edebiyat dergilerini incelemiştir. Çalışmada ayrıca 1950’lerdeki sosyal yaşam ve Amerikan kültürünün etkisine değinilmiş, 1980-2015 yılları arasında Ankara üzerine hazırlanan tez çalışmalarına yer verilmiştir.

Savaş Sönmez’in “Hani Ankara? Hangi Ankara?” adlı çalışması ise 1950-1960 döneminde şehirdeki ulaşım ve yolculuklar hakkında bilgiler sunmaktadır. Yine Yurt Ansiklopedisi ve İslam Ansiklopedisi’nin "Ankara" maddeleri ve Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara 1973 İl Yıllığı ve Türkiye İstatistik Yıllıkları, araştırma dönemimize ilişkin kritik istatistiki veriler içermektedir.

Araştırma dönemine ilişkin önemli akademik çalışmalar da mevcuttur: Döndü Sena Göndürü’nün “Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: Ankara Halkevi (1932-1951)”, Fatma Dokuyucu Kaymakçı’nın “1945-1960 Yılları Arasında İstanbul ve Ankara’da Cemiyet Hayatı” adlı doktora çalışmaları; Birkan Demirebilek’in “TBMM’nin IX. Dönem (1950-1954) Ankara Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri”, Sema Uyar’ın “Zafer Gazetesi Penceresinden Demokrat Parti Dönemi’nde Ankara (1950-1960)”, Gizem Mahmuriye Çiftçi’nin “A Historical Analysis of Two American Women's Travel to Ankara During

the 1950s: Mutual Understanding, Transition and Culture in Ankara”, Volkan Yaşar’ın “Türkiye’nin Modernleşme Sürecinde Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951)” ve Sema Akılmak Topçu’nun “27 Mayıs Darbesi Sürecinde İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları” adlı yüksek lisans çalışmaları bu kapsamda sayılabilir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında;

- 1950-1960 döneminde Ankara vilayetinde birçok alanda yaşanan değişimi ortaya koyması ve kapsamlı bir çalışmaya duyulan ihtiyacı gidermesi,
- Ankara vilayetinin gerek şehir sınırlarında ve gerekse de vilayetin mülki yapısındaki değişimi ortaya koyması, anlaşılır hale getirmesi,
- 10 yıllık dönemde vilayetteki günlük yaşamda gerçekleşen değişimleri, yaşanan sorunları, eğlenme biçimlerini ortaya koyması,
- 1950-1960 dönemi Ankara’sının önceki dönemlerle her alanda benzerlik farklılıklarını ortaya koyması,
- Ankara’ya özgü bazı durum ve yaşanmışlıklara ışık tutması gibi nedenlerle tez çalışmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

ANKARA TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Ankara, Orta Anadolu'nun kuzeybatısında, 900-1.000 metrelik plato ve tepelerin eteklerinde kurulmuştur. Çubuk ve Hatip çayları ile İncesu Deresi'nin oluşturduğu Ankara Suyu, bu yerleşim yerinin temel su kaynağını oluşturmaktadır. Vilayetin kuzeydoğu-güneybatı yönünde yükseltisi 1.800 metreyi aşan dağ sıraları, doğusunda ise 2.000 metreyi geçen yükseltiler bulunmaktadır. Bu topoğrafyada yer alan Ankara, Çubuk ve Mürtet ovaları çöküntü alanlarını oluşturmaktadır. Bu fiziki yapı, Ankara'nın yol güzergahı ve yerleşim yeri olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Vilayetin güneyine doğru gidildikçe dağ sıraları azalır ve dalgalı düzlükler yayvan bir fiziki görünüm kazanır. Ankara'nın doğusunda eskiden kendisine bağlı Kırıkkale ve Kırşehir, batısında Eskişehir, kuzeyinde Çankırı ve Bolu, güneyinde ise Konya ve Aksaray yer almaktadır. Ayrıca Sakarya ve Kızılırmak nehirleri de vilayetin sınırları içerisindedir.¹ Bu coğrafi konum ve topografik özelliklerin, Ankara'nın tarih boyunca hem stratejik bir merkez olmasını hem de tarımsal potansiyel taşımasını sağladığı ifade edilebilir.

Coğrafi konumunun yanı sıra, Ankara'nın iklim özellikleri de bölgenin yaşam koşullarını şekillendiren önemli bir etkidir. Karasal iklimin etkili olduğu Ankara'da, en sıcak ay ortalama 23,3° ile ağustos, en soğuk ay ise -0,8° ile ocaktır. En sıcak ayın ağustos olması ve bahar yağışlarının mayıs, hatta haziran ayına kadar uzaması, bölgedeki karasal iklimin belirgin özelliklerindendir. Yıllık 24,1°'lik sıcaklık farkı, Ankara'nın İtalya'daki Po Ovası ve Balkan Yarımadası ile benzer iklim özellikleri taşıdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Ayaş, Çubuk ve Kızılcahamam'ın fiziki yapısı, bu bölgelerin Ankara merkezine göre daha fazla yağış almasına neden olmakta ve yağışın Ankara'ya ulaşmasını engellemektedir.² Bu nedenle Ankara'nın sert karasal ikliminin, tarımsal faaliyetleri ve günlük yaşamı doğrudan etkileyen önemli bir faktördür.

Diğer yandan Çubuk Ovası'nın verimli toprakları ve su kaynağı olan Hatip Çayı, Ankara'nın bir yerleşim yeri olarak tercih edilmesinde önemli bir faktördür. Savunma açısından stratejik konumdaki dik ve sarp kayalıklar da bu durumu desteklemiştir. Ayrıca

¹ Şeref Erdoğan, *Ankaram, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, s. 3; İhsan Seddar Kaynar, Engürü'den Ankara'ya Ankara'nın İktisadi Tarihi (1892-1962), Efil Yay. Ankara 2020, s. 32; Erman Tamur, Suda Suretimiz Çıkıyor Ankara Dereleri Üzerine Tarihi ve Güncel Bilgiler Ankara, 2012, s. 11; Güray Kırpık, Abdülkerim Erdoğan, Şehri Kadim Ankara-1, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara 2015, s. 19; Ankara Valiliği, Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara İl Yılı, Ankara, 1973, s. 28.*

² Ferruh Sanır, "Ankara ve Çevresinin İklimi Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/ 4 (1948), s. 292, 295, 311.

Kral ve İpek Yolları üzerinde bulunması, Ankara'ya tarih boyunca stratejik bir önem kazandırmıştır. Şehrin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, arkeolojik araştırmalar Paleolitik döneme kadar uzanan bir geçmişe işaret etmektedir. Ancak bu döneme ait herhangi bir kalıntıya rastlanmamış, yapılan kazılarda ise Frigler dönemine ait buluntulara ulaşılmıştır. Bu buluntular, mitolojik anlatılar ve yerel kültür unsurlarıyla desteklenerek şehrin tarihinin Frigler dönemine dayandırılmasını sağlamıştır.³ Bu durum, kentin tarihini anlamlandırmada arkeolojik kanıtlar kadar mitolojik anlatıların da kültürel bellek üzerindeki devamlılığını ortaya koymaktadır.

Frigler sonrasında Ankara, sırasıyla Lidyalılar, MÖ 547'den itibaren Persler ve MÖ 278-189 yılları arasında Galatların Tektosages kolunun kontrolüne girmiştir. Şehir, en parlak dönemini MÖ 189-MS 395 yılları arasında Roma İmparatorluğu hâkimiyetindeyken yaşamıştır. Bu dönemde Ankara, doğu-batı yönünde askeri ve ticari açıdan stratejik bir öneme sahipti. Roma İmparatorluğu, şehri eyalet merkezi yaparak siyasi statüsünü yükseltmiştir. Hacılar ve tüccarların sağladığı ticari canlılık şehre refah getirirken, artan bu zenginlik ve stratejik önem, kenti askeri saldırılar karşısında daha savunmasız bırakmıştır.⁴ Şehrin statüsünün yükselişi, şehre yönelik tehditleri de artırdığı anlaşılmaktadır.

Ankara isminin kökeni, özellikle şehrin İlk Çağ'daki siyasi geçmişiyle bağlantılı olarak tarihçiler arasında önemli tartışmalara neden olmuştur. Özellikle İlk Çağ'da yaşanan siyasi hâkimiyet süreçleri, Ankara isminin kökenine ilişkin tartışmalara da kaynaklık etmektedir. Bu döneme ait metinlerde, Ankara için Grekçe "ÂyKUpa" ve Latince "Ancyra" isimleri kullanılmıştır. Gemi çapası anlamına gelen bu kelimelerin Ankara'ya atfedilmesi konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Bazı araştırmacılar, Roma döneminde basılan paralarda şehrin sembolü olarak gemi çapasının yer almasını, "ÂyKUpa" ve "Ancyra" kelimeleriyle olan bağlantının bir kanıtı olarak değerlendirmiştir. Buna karşılık, her iki ismin deniz kıyısında yer alan iki farklı yerleşim için de kullanıldığı ve bu nedenle Ankara ile doğrudan bir bağlantısının bulunmadığını savunan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Ankara isminin Sanskritçe "enkebeli" anlamına gelen "Ankas", Farsça "üzüm" anlamına gelen "Engür", ya da Yunanca "koruk" anlamına gelen

³ Akgün, Burası Ankara, s. 17; Sargon Erdem, "Ankara" Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, c. III, İstanbul, 1991, s. 201, 206; Arif Erzen, İlkçağda Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay, Ankara 2010, s. 9.

⁴ Erdem, "Ankara", s. 202; Kırpık, Erdoğan, Şehri Kadim, s. 81.

"Angurika" kelimelerinden türediğine ilişkin farklı rivayetler de mevcuttur.⁵ Ankara isminin kökenine dair tartışmalar, şehrin çok kültürlü yapısını yansıtmaktadır.

Roma döneminin sona ermesiyle birlikte, Ankara eski huzurlu günlerinden uzaklaşmıştır. Nitekim yapılan döneme ilişkin kazılarda, saklamak amacıyla gömülmüş sikkelerin bulunması, yaşanan güvenlik endişelerinin bir göstergesidir. Ankara, Bizans hâkimiyetinde ise stratejik önemini korumuş, ancak hastalıklar, kıtlık ve istilalar şehrin dönüşümünü etkileyen unsurlar olmuştur. İmparator Arcadius'un 397-405 yılları arasında Ankara'ya dört kez yaptığı ziyaretlerin, şehrin gelişimine herhangi bir katkısı olmamıştır. Bu dönemde şehir bir kale kente dönüşmüş ve zamanla eski önemini yitirmiştir. Diğer yandan, V. yüzyıldaki kıtlık ve VI. yüzyıldaki veba salgını şehri harap etmiştir. VII. yüzyılda ise Ankara, önce Sasaniler ardından Araplar tarafından istila edilmiştir. İstilalar sonrası şehir, kale bölgesine sıkışmıştır. Buna rağmen Ankara'nın Bizans İmparatorluğu için bir vergi toplama merkezi olması önemini kısmen korumasını sağlamıştır. Ancak, Türklerin Anadolu'ya gelişine kadar olan süreçte şehir ve çevresi, sürekli yeni istilalar ve talanlara maruz kalmıştır. ⁶ Bizans döneminde Ankara'nın savunma amaçlı olarak kale kentine dönüşmesinin, şehrin sosyo-ekonomik yapısını şehrin sosyo-ekonomik yapısını derinden etkilemiştir.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler, Anadolu'ya hızla yayılarak birçok şehri ele geçirmiştir. Ancak Ankara, kale ve savunma avantajları sayesinde iki yıl daha direnebilmiştir. Bu direnişte, Ankara'nın İstanbul'u koruyan bir ön karakol görevine üstlenmesi önemli rol oynamıştır. Ancak bu durum, şehrin gelişimini de durdurmuştur. 1073'te Türk hakimiyetine geçen Ankara, Danişmentler döneminde yeniden ele geçirilmiş, daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetimine geçmiştir. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Selçuklu hakimiyeti zayıflamış ve şehir sırasıyla Ahiler, İlhanlılar ve Eretnaoğulları tarafından yönetilmiştir. 1354'te ise Ahilerden Osmanlıların idaresine geçmiştir. Osmanlı döneminde Ankara, aynı adla bir sancak merkezi haline getirilmiş ve XVI ve XVII. yüzyıllarda sancak beyleri tarafından müstakil olarak yönetilmiştir. 1402'deki Ankara Savaşı, şehri şehzadeler arasında taht mücadelelerinin sahnesine

⁵ Kırpık, Erdoğan, Şehri Kadim, s. 23; Erzen, İlkçağda Ankara, s. 16-17.

⁶ Korkmaz Alemdar, "Seyahatnamelerde Ankara", Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Derleyen Ayşe Tükel Yavuz, ODTÜ Ankaralılar Vakfı Yay. Ankara 2000, s. 101; Semavi Eyice, Bizans Döneminde Ankara, Anadolu Araştırmaları, XIV, (1996), s. 246-247, 253-255; Manolya Ayşe Tokalı, "Kentselliğin Tarihinde Nitelikten Niceliğe Geçiş Süreçleri Üzerinden Cumhuriyetin Başlangıcında Ankara'nın Kentsel Katmanları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XIII/2 (2022), s. 108.

dönüştürmüştür. XV. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın başlarına kadar nüfusu 23.000-25.000 arasında olan Ankara, ovaya doğru genişlemiş ve çevresi bağlarla çevrilmiştir. Surlara ihtiyaç duyulmayan şehirde güvenlik endişesi ortadan kalkmışsa da bu istikrar XVII. yüzyılda bozulmuştur.⁷ Osmanlı döneminin ilk yüzyıllarındaki göreceli istikrarın, şehrin sur dışına taşarak genişlemesinde önemli bir etken olmuştur.

Ne var ki bu genişleme ve gelişme dönemi, Celali İsyanları ile kesintiye uğramış; Ankara halkı yeniden güvenlik endişesiyle yaşamaya başlamıştır. XVII. yüzyılda, Celali İsyanları nedeniyle Anadolu'daki birçok şehir gibi Ankara da büyük zarar görmüştür. Ayaklanmalar, şehri bir duraklama dönemine sokmuş, halk güvenlik endişesiyle bağlarını terk ederek kaleye sığınmıştır. Bu kaos ortamı, şehrin bir önceki yüzyılda bulunmayan sur duvarlarının önce tek sıra, ardından üç sıra olarak inşa edilmesi gerekmiştir. Yaşanan bu olaylar, ekonomik faaliyetleri de olumsuz etkilemiştir. Ancak ilerleyen süreçte sof üretimi, halkın başlıca geçim kaynağı haline gelmiştir. Bu durum, Ankara'yı yabancı tüccarlar için cazip bir ticaret merkezi yapmış ve bu tüccarların şehre yerleşmesini teşvik etmiştir.⁸

XVIII. yüzyılda Ankara, eşkıyalık faaliyetlerinin ve saldırıların hedefi olmuştur. 1744 yılında Diyarbakır ve Erzurum'dan gelen levendat eşkıyaları, 1786'da ise Katipoğlu Mehmet'in liderliğindeki 400-500 kişilik bir sekban eşkıya topluluğu şehir için tehdit haline gelmiştir. Osmanlı yönetimi bu saldırıları önlemek için dönemin ayanlarına görev vermiştir. Ancak Katipoğlu Mehmet'e karşı harekete geçen Muslupaşazade Receb Bey, eşkıyalar tarafından esir alınmıştır. Her ne kadar bu zümre eşkıyalık sorunlarını çözmek için görevlendirilmiş olsa da XVIII. yüzyılda ayanlar ülke genelinde başlıca sorunlardan biri haline gelmiştir. Ankara'daki ayanlar da benzer şekilde, kendilerine verilen görevleri kısmen yerine getirmiş, ancak çoğunlukla kendi çıkarlarını gözetten bir tutum sergilemiştir. Örneğin, Müderriszade Ahmed Efendi'nin 1768'de keyfi olarak 25.00 kuruş zam yapması, halkın büyük tepkisini çekmiştir. Osmanlı yönetimi, ayanların haksız mal edinmeleri ve zorbalıklarına karşı zaman zaman müdahalelerde bulunmuştur. Örneğin, Muslupaşazade Salih Bey gibi ayanlar idam edilmiş ve mallarına el konulmuştur.⁹ Bu

⁷ "Osmanlı Belgelerinde Ankara Belediye ve İmar Faaliyetleri", Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yay, Editör: Dündar Alikılıç, İstanbul, 2016, s. 21, 348; Özer Ergenç, XV Yüzyılda Ankara ve Konya, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 2012, s. 62; Akgün, Burası Ankara, s. 24-26; Kırpık, Şehri Kadim, s. 137-139; Alemdar, Seyahatnamelerde Ankara, s. 98; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 6.

⁸ Alemdar, Seyahatnamelerde Ankara, s. 98-99; Akgün, Burası Ankara, s. 64-66.

⁹ Mustafa Kaya, "Yerel Yönetici Olarak 18. Yüzyılda Ankaralı Ayanlar", Trakya Üniversitesi Edebiyat

dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nda ayanlık sorununun ve merkezi otoritenin taşradaki zayıflamasının yerel düzeydeki bir yansımasıdır.

Ayanlık sorununun yerel yönetimde yarattığı zafiyetin ardından, XIX. yüzyılda Ankara'nın idari yapısı Tanzimat reformlarıyla yeniden şekillenmiştir. Nitekim Tanzimat döneminin başlamasıyla birlikte Ankara, idari olarak mutasarrıflık ve valilik şeklinde yönetilmiştir. 1849'da Bozok Vilayeti'ne, 1856'da ise Kayseri'ye bağlı bir sancak haline getirilen Ankara, 1861'den itibaren Cumhuriyet'e kadar vilayet statüsünde kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarına rağmen, XIX. yüzyılda ihracat 6,8 kat, ithalat ise 9,4 kat artmıştır. Bu artışı liman şehirlerindeki nüfus büyümesi takip etmiştir. Ancak, iç bölgelerle benzer bir süreç yaşayan Ankara için durum yüzyılın ikinci yarısında kötüleşmiş ve ticaret gerilemiştir. Şehri etkileyen en büyük felaketlerden biri, 1873-1874 yıllarında yaşanan kıtlık ve açlık olmuştur. Bu süreçte 18.000 kişi hayatını kaybetmiştir. XV ve XVII. yüzyıllar arasında yaklaşık 20.000-25.000 olan Ankara'nın nüfusu, 1893 yılına gelindiğinde hemen hemen aynı seviyede kalmıştır.¹⁰ Bu dönemde Ankara'nın iç bölgelerdeki ticari gerilemesi ve demografik durağanlığı, Osmanlı taşrasının yüzyılın sonlarında yaşadığı sorunlara bir örnek teşkil eder.

XX. Yüzyıla girilirken Ankara, eğitim, bilim ve sağlık gibi alanlarda geri kalmış, durgunluk ve ataletin hâkim olduğu bir yer görünümündedir. Ancak demiryolunun gelişi Ankara'da daha farklı bir dönüşüm sürecini başlatmış, şehrin ekonomisi gelişme göstermiştir. Ne var ki İstasyon ile Ulus arasındaki bölgenin bataklık olması, Ankara'nın batıya doğru büyümesini engellemiştir. Demiryolunun sağladığı olanaklar sayesinde, 1885 yılında 776.437 olan vilayet nüfusu, 1894'te 847.482'ye ulaşmış ve daha sonra 1 milyonu aşmıştır. Şehir merkezinin nüfusu ise 25.585'ten 84.665'e yükselmiştir. Ancak 1917 yılında meydana gelen büyük yangın, Ankara'nın sosyal ve ekonomik yaşamını derinden etkilemiş; su yollarına zarar vermiş ve birçok kişiyi bir anda kiracı durumuna düşürmüştür. 1920'lerin başlarında, Kale ile İstasyon arasında Hristiyanlar tarafından inşa edilmiş otellerin yanı sıra hanlar, lokantalar ve tek ya da iki katlı evler şehrin dikkat çeken yapıları arasında yer almıştır. Öte yandan, garda inen yolcuların şehir merkezine

Fakültesi Dergisi, III/5 (2013), s. 141, 145, 148.

¹⁰ "Osmanlı Belgelerinde Ankara Belediye ve İmar Faaliyetleri, s. 21-23; Bilal Şimşir, Ankara... Ankara... Bir Başkentin Doğuşu, Bilgi Yayınevi, 3.Baskı, Ankara, 2018, s. 33; Murat Baskıcı, "XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu", Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Editör: Yılmaz Kurt, c. I, Ankara, 2012, s. 194-195.

ulaşabilmek için iki yanı bataklıklarla çevrili bir yol ve ürkütücü bir mezarlıktan geçmek zorunda kalmıştır.¹¹ Yangın, ulaşım sorunları ve altyapı eksiklikleriyle şekillenen Cumhuriyet öncesi bu dönemin, şehrin kırılgan yapısına işaret etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru Osmanlı Hükümeti, Ermeni ve Rumların iskânı ile emval-i metrukelere ilişkin daha önce aldığı kararları geri almaya başlamıştır. Özellikle Mondros Mütarekesi sonrasında, işgal güçleri Ermeni ve Rumların iskânı ile mülklerinin iade sürecini yakından takip etmiştir. Bu süreçte Osmanlı Hükümeti, 1919 yılı ocak ayında 66.000 Rum ve Ermeni'nin iskânını ve mallarının iadesini tamamlamıştır. Sürecin her aşamasıyla doğrudan ilgilenen hükümet, Bolu, Adapazarı ve Kastamonu gibi farklı bölgelere tetkik heyetleri göndererek bölgelerdeki durumu yakından izlemiş ve ihtiyaçları gidermeye çalışmıştır. Bu kapsamda, Ankara'ya önce Muhacirin Müdüriyet-i Umumisi İskân Şubesi Müdürü Münir Bey ve Mister Slate, ardından sevk memurlarından Nazmi Bey tetkik heyeti olarak gönderilmiştir.¹²

Bir yandan Ermeni ve Rumlara yönelik bu adımlar atılırken, diğer yandan Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında başlayan işgaller sürüyordu. Aralık 1918'de bu kapsamda Ankara bir grup İngiliz ve Fransız askeri tarafından işgal edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'da bir direnişin başlatılmasına ilişkin silah arkadaşlarıyla birlikte aldığı kararlardan biri de Konya'daki 20. Kolordu'nun Ankara'ya kaydırılarak şehrin bir direniş merkezi haline getirilmesi olmuştur. Nitekim Atatürk Nutuk'ta, 20 Kolordu'nun Ankara'ya sevkıyla yakından ilgilendiğine ilişkin telgraf haberleşmelerine yer vermiştir. Diğer yandan, bu dönemde işgallere karşı ülke genelinde protesto mitingleri düzenlenmiş, Ankara da bu kapsamda miting düzenleyen şehirlerden biri olmuştur. Millî Mücadele'nin başlangıç dönemindeki önemli olaylardan biri, Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey'in, kendi yerine yeni vali atanmasını millî hareketi söndürme girişimi olarak değerlendirerek istifa etmesidir. Atatürk Nutuk'ta bu istifayı, İstanbul Hükümetine karşı ilk tepki ve inisiyatif olarak değerlendirmiştir.¹³ İşgaller ve direniş hazırlıkları sürecinde Ankara'nın

¹¹ Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, İstiklal Savaşında Ankara, c. III, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara, 2008, s. 28,55; Baskıcı, "XIX. Yüzyılın Sonu, s. 195; Tokalı, Kentselliğin Tarihinde, s. 100; Yusuf Güler, Ankara Vilayeti'nde İdari Yapının Yöredeki Sosyo-Ekonomik Yapıya Olan Etkileri (1880-1919), Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2007, s. 77-79.

¹² İbrahim Ethem Atnur, "Osmanlı Hükümetleri ve Tehcir Edilen Rum ve Ermenilerin Yeniden İskânı Meselesi", Atatürk Yolu Dergisi IV/14 (1994), s. 122-124, 129,137; Erdoğan, İstiklal Savaşında Ankara, s. 42-47.

¹³ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Kaynak Yay. İstanbul, 2015, s. 40-41, 204; Vedat Oygür, "Millî Mücadele'de Ankara ve Bağımsızlık Yolunda Mustafa Kemal" Tarih çevresi Dergisi, Mustafa Kemal

öneminin giderek arttığı, söz konusu önemin Mustafa Kemal Paşa'nın tercihiine de etkili olmuştur.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmesi, şehri Millî Mücadele için diğer şehirlerden ayrı bir konuma taşımıştır. Ankara'ya geldikten sonra bir tebliğ yayımlayan Mustafa Kemal Paşa, “Heyeti Temsiliye merkezi Ankara'dır” ifadesini kullanmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen milletvekillerini Ankara'ya çağırması, İstanbul Hükümeti yetkilileriyle Ankara'dan sürekli telgraf haberleşmelerinde bulunması ve bu iletişimlerin Meclis'in açılışına kadar sürmesi, tebliğin geçici bir karar olmadığını göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa, kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla Ankaralıları yönelik bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansta 8-9 aylık süreçte gerçekleşen olaylar hakkında bilgi vermiştir. Vaziyete ilişkin birinci elden bilgi alan Ankaralıları, konferanstan olumlu izlenimlerle ayrılmıştır. Bu durum, Ankaralıların şehrin yeni konumuna zihnen hazırlandığını göstermektedir.¹⁴ Bütün bu gelişmeler kapsamında Ankara'nın Meclis'in açılışı öncesinde de fiili bir merkez olarak kabul görmüştür.

İstanbul'un işgali sonrasında, Ankara'da bir yandan Meclis'in açılışı için seçim hazırlıkları süratle devam ederken, diğer yandan Bolu, Düzce ve Hendek bölgelerinde başlayarak Nallıhan ve Beypazarı üzerinden Ankara'ya yayılma emareleri gösteren isyan hareketleri engellenmeye çalışılmıştır. 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılmasıyla birlikte Millî Mücadele'nin hukuki ve kurumsal yapısı oluşturulmuştur. 2 Mayıs 1920'de çıkarılan “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun” ile İcra Vekilleri Heyeti kurulmuş ve yürütme organı faaliyete geçmiştir. Eylül 1920'de kurulan İstiklal Mahkemeleri ise yargı gücünü yerine getirmeye başlamıştır.¹⁵

1921'de, fiilî savaş dönemi devam ederken, Ankara şehit haberleriyle kederli bir dönemden geçiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın çok sevdiği ve Sakarya Savaşı'nda şehit düşen Yarbay Nazım Bey'in naaşı Ankara'ya getirilmiş ve 30 Temmuz 1921'de Hacı Bayram Camii kabristanına düzenlenen büyük bir cenaze töreniyle defnedilmiştir. Ankaralıları, Yarbay Nazım Bey'in mezarını sık sık ziyaret etmiş, mezarının etrafına çekilen tahta çitalara şiirler yazmıştır. Yahya Kemal, çocukken gördüğü bu şiirlerin, şiire

Atatürk Dosyası Nisan- Mayıs Özel Sayısı, (2021), s. 17-18.

¹⁴ Fuat Bayramoğlu, “Millî Mücadele Yıllarında Ankara”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IX/27 (1993), s. 487; Atatürk, Nutuk, s. 256, 261, 275-276.

¹⁵ Recep Murat Geçikli, Doğan Koçak, “TBMM'nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart-Mayıs 1920)”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, I/68 (2022), s. 117-118.

başlamasında en etkili unsurlardan biri olduğunu ifade etmiştir. Sakarya Savaşı sırasında, yaralılar Polatlı'ya getirilmiş, Ankara Millî Mücadele'nin savaş safhasına doğrudan şahit olmuştur. Bu süreçte, TBMM'nin Kayseri'ye taşınması ihtimali de hissedilmiştir.¹⁶ Millî Mücadele'nin yönetim merkezi olan Ankara'nın, süreci derinden hissetmesinde Sakarya Savaşı'nın da önemli bir rolü olmuştur.

Nitekim Sakarya Savaşı'nın başlamasının ardından, şehre yönelik oluşan tehdit nedeniyle resmi evrakların yaklaşık dörtte biri Kayseri'ye nakledilmiş, nakil sırasında Ankara'da yük hayvanı ve araba bulmak oldukça zorlaşmıştır. Ağustos sonlarına doğru savaş kritik bir hal alırken, Meclis'te durum görüşülmüş, Ankaralılar ise dışarıda toplanarak gelişmeleri heyecanla takip etmiştir. Yaralıların Polatlı'dan trenle Ankara'ya getirildiği bu günlerde, şehrin sokakları yaralılarla dolmuş, fırınlar günlük 80.000 ekmek üreterek kapasitelerini neredeyse tamamen yaralılara tahsis etmiştir. Ağustos ayının sonunda işgal ve yenilgi tehlikesi belirgin şekilde artmış ancak Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlandığı haberiyle birlikte şehirde bir şenlik havası oluşmuştur. Böylece Kayseri'ye nakil meselesi de gündemden düşmüştür.¹⁷

1920-1922 yılları arasında Ankara, Millî Mücadele döneminde başka hiçbir şehirde görülmeyen olaylara sahne olmuştur. Bu dönemde, İstasyon ve Ulus çevresi yalnızca Ankara'nın merkezi bölgeleri değil, aynı zamanda Millî Mücadele'nin diğer şehirlerle bağlantısının sağlandığı ve mücadelenin heyecanının, üzüntüsünün yansıdığı alanlar haline gelmiştir.

Şehrin konaklama sorunu, askeri, siyasi ve idari hareketlilik nedeniyle daha da ağırlaşmış; bakanlıklar, aynı binanın farklı odalarını paylaşarak faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmıştır. 1922 yılı sona ererken Ankara, Millî Mücadele'nin pek çok detayına tanıklık etmiş, kendisine yeni bir misyon yüklenmiş ve şehir başkent ilan edilmiştir.

Gerek Millî Mücadelenin sürdürüldüğü gerekse de Cumhuriyetin kurulduğu günlerin Ankara'sı modern bir şehir görüntüsünden bir hayli uzaktır. Şehir 1916 yangının izlerini silebilmiş değildir. Şehir merkezi yeşillikten mahrum, harabe yapılarla iç içe kuru bir toprak parçasından ibarettir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra inşa edilmek istenen modern ulus devlet için başkent ilan edilen Ankara, artık misyonu olan bir

¹⁶ Atatürk, Nutuk, s. 332, 339-340; Bayramoğlu, Millî Mücadele Yıllarında Ankara, s. 489-491.

¹⁷ Ayten Sezer Arıç, "Millî Mücadele Döneminde Ankara ve Ankaralılar", II. Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu (21-22 Eylül 2017), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 2018, s. 141-142.

şehirdir. Yeni rejim, hedeflerinin, ideallerinin ve geçmişle farkının Ankara’da hayat bulmasını, görünür olmasını amaçlamıştır. Bu amaçlar doğrultusunda şehirde modern mekanlar oluşturulmasına ve Cumhuriyet değerlerinin bu mekanların tasarımına yansıtılmasına odaklanılmıştır. Ankara için alt yapı, yapı stoku, çevre tasarım, planlama gibi pek çok konuda hedefler belirlenmiş, şehrin ülkenin diğer şehirlerine model olması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Ankara kısa sürede her yönüyle bir inşa sürecine girmiş, şehir belirlenen politik hedefler doğrultusunda hızla gelişim göstermiştir. Nitekim bu durumun bir sonucu olarak Türkiye’deki ilk konut politikaları Ankara’da uygulanmıştır.¹⁸ Birçok devletin başkentlerini önemseyip gelişimini planladığı söylenebilir. Ancak, kurucu idarenin Ankara’yı, farklı yönlerden modern ve örnek bir başkent yapmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır.

Bununla beraber Milli Mücadele’nin sürdürüldüğü ve Cumhuriyet’in kurulduğu dönemde Ankara, modern bir şehir görüntüsünden oldukça uzaktı. 1916 yangınının izleri hâlâ silinememiş, şehir merkezi yeşillikten mahrum, harabe yapılarla çevrili kuru bir toprak parçası olarak kalmıştı. Bu nedenle yeni rejim, Cumhuriyet’in hedeflerinin Ankara’da gerçekleşmesi için şehirde modern mekânların tasarlanmasına ve oluşturulmasına öncelik verilmiştir. Ankara için altyapı, yapı stoku, çevre düzenlemesi ve şehir planlaması gibi pek çok konuda hedefler belirlenmiş, şehrin ülkenin diğer kentlerine model olması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, Ankara kısa sürede her yönüyle bir inşa sürecine girmiş ve belirlenen politik hedefler doğrultusunda hızla gelişim göstermiştir. Bu kapsamda Türkiye’deki ilk konut politikaları Ankara’da hayata geçirilmiştir.¹⁹

Ankara’nın bu hızlı gelişim süreci, sadece fiziksel bir inşayı değil, aynı zamanda şehir planlama prensiplerinin de uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum şehrin düzen içinde bir gelişim gösterebilmesi için bir imar planı hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Nitekim Hükümet, yollar, parklar, toplumsal yerleşim alanları ve kamu binalarını hızla inşa etmek amacıyla, Alman mimar Carl Christoph Lörcher’e kendi adıyla anılan bir imar planı hazırlatmıştır. Ancak Lörcher’in hazırladığı iki plan da Ankara’nın hızlı gelişimi

¹⁸ Hatice Gündoğan, Atatürk Devri Türk Edebiyatında Edebî Çevre ve Konu Olarak Ankara (1920-1938), Atatürk Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2018, s. 219-220; İbrahim Erdem, Asilkan Lenger, “1923-1950 Arası Dönemde Ankara Kentleşmesi ve Sorunları”, Akademik Bakış, VIV/28 (2021), s. 339-340.

¹⁹ Erdem- Lenger, 1923-1950 Arası Dönemde, s. 340-341; Afife Batur, Ankara’nın Başkent Oluşu ve Kentsel Kuruluşu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1384; Bülent Duru, “Mustafa Kemal Döneminde Ankara’nın İmarı”, İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012, s. 110-111; Kaynar, Engürü’den Ankara’ya, s. 16.

karşısında yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, Ulus ile Sıhhiye ve Samanpazarı arasındaki bağlantıların geliştirilmesi ve kanalizasyon, havagazı, elektrik ile su gibi altyapı hizmetlerinin yerine getirilmesi, koordinasyonsuz bir şekilde yürütülmüştür. Bu durum, şehirdeki imar çalışmalarının plansız bir şekilde ilerlemesine, boş alanların doldurulması ve plansız eklemeler yapılması şeklinde bir şehirleşmeye neden olmuştur. 1930'lara kadar bir imar planı olmadan süren bu inşaat faaliyetleri, Ankara'nın gelişimini büyük ölçüde belirlemiştir. Hükümet, sorunu uzmanlar eliyle çözmek için uluslararası bir yarışma düzenlemiş, yarışmayı Alman mimar ve şehir planlamacısı Hermann Jansen kazanmıştır. Jansen Planı, 1928'de kabul edilmiş ancak 1932'de kesinleşerek uygulanmaya başlanmıştır. Ankara'nın 1950'lere kadar süren imar çalışmaları ve gelişimi Jansen Planı'na dayandırılmıştır. Bununla beraber, 1978'e kadar kullanılması planlanan bu imar planı, yoğun göç ve gecekondulaşma nedeniyle yalnızca 25 yıl içinde işlevsiz hale gelmiştir.²⁰

Söz konusu işlevsizliğin nedenlerini anlamak için Ankara'nın 1927-1950 dönemindeki nüfus verilerine bakmak faydalı olacaktır. 1927 yılında Ankara'nın vilayet nüfusu yaklaşık 400.000 civarındayken, bu sayı 1940'ta 600.000'e, 1950'de ise 800.000'e ulaşmıştır. Bu dönemde nüfus artış oranı ortalama %38,4 olarak gerçekleşmiş ve her yıl Türkiye ortalamasının üzerinde bir artış kaydedilmiştir.

Şehir merkezinin nüfusu ise 1927'de yaklaşık 70.000 düzeyindeyken, 1940'ta 150.000'e, 1950'de 280.000'e yükselmiştir. Merkezdeki ortalama nüfus artışı yaklaşık %40 oranında gerçekleşmiştir.²¹ 1923'te şehrin altyapı ve konut arzı durumu göz önünde bulundurulduğunda, 1950'ye kadar yaşanan bu hızlı nüfus artışı, Ankara'nın sosyal, ekonomik ve kentsel yaşamında istenen dönüşümlerin gerçekleşmesini büyük ölçüde geciktirmiştir.

Bu olumsuz durumun Ankara'ya yansımaları, 1939 yılına ait su, elektrik ve havagazı kullanan mesken sayıları karşılaştırılarak daha iyi görülebilir. Verilere göre Ankara'da su, elektrik ve havagazı bulunmayan meskenlerin toplam mesken sayısına oranı %67,4'tür.

²⁰ Veronica Bruniera, Ankara'nın Başkent Olarak İmarı Sürecinde ve Sonrasında İtalyan Mimarların Katkıları, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 10-11; Batur, Ankara'nın Başkent Oluşu, s. 1384; Yeliz Yalçın, Ankara Garı-Ankara Kalesi Aksı Örneğinde Özgün Kent Dokusuna Yönelik Kentsel Yenileme Çalışmasının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 39-40, 42.

²¹ "Ankara" Maddesi Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl Dünyu Bugünü Yarını, c. I, İstanbul, 1981, s. 520; Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 5.

İstanbul ve İzmir’de ise bu oran %44-48 arasında değişmektedir. Bu veriler, Ankara’nın günlük yaşam standartları açısından diğer iki büyük şehre kıyasla oldukça geride olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.²² Hedeflenen ile gerçekleşen arasındaki bu fark, ilerleyen dönemlerde şehrin kronik sorunlarının temelini oluşturmuş; belediye ve hükümet, Ankara’ya ilişkin sürekli aynı sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yılları, Ankara’da barınma meselesini daha da zorlaştırmıştır. 1930’larda görünür hale gelen gecekondü sorunu, 1940’ların sonuna doğru kronik bir hal almıştır. Soruna yönelik yasalar çıkarılmış ve ucuz arsa dağıtımı çözüm yollarından biri olarak denenmiştir. Ekonomik imkânların gerilediği bu dönemde şehirde seyyar satıcılık yaygınlaşmış, seyyar satıcılar halkın alışveriş tercihlerinde önemli bir yer tutmuştur. Ancak bu durum, aynı zamanda sağlık sorunlarına yol açan bir etken haline gelmiştir. Ankara’nın konut sorununu bireysel kredilerle çözmenin mümkün olmadığına dair yaygın bir kanaat oluşmuş ve konut arzı için kooperatiflere yönelinmiştir. Nitekim 1944’e kadar Türkiye genelinde kurulan 50 konut kooperatifinden 22’si Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Savaş sırasında Ankara’nın inşaat demiri, cam, otomobil lastiği, çivi, bakır ve motorlu araç tedariki Almanya’dan sağlanmıştır. Ancak, savaşın sonlarına doğru Almanya’nın yenilgisinin kesinleşmesi ve Türkiye’nin ekonomik koşulları nedeniyle malzeme ve yedek parça sorunu yaşanmıştır. Örneğin, havagazı ocaklarının tamiri için gerekli malzeme sağlanamadığından tesisatta basınç düşmeleri yaşanmış ve evlere yeterince gaz iletilmemiştir.²³ Şehrin bu dönemde yaşadığı iktisadi ve sosyal sıkıntılar, savaşa girmemiş bile olsa savaş yıllarının kent hayatı üzerindeki etkilerini açıkça göstermektedir.

Küresel ve yerel ölçekte yaşanan zorlu koşullar, 1950’lerle birlikte siyasi ve kültürel alanda yaşanacak köklü değişimlerin de habercisi olmuştur. Nitekim Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden kısa bir süre önce Amerikan askeri varlığının ve kültürünün etkileri Ankara’da hissedilmeye başlamıştır. Demokrat Parti’nin kuruluşu sonrasında ise partinin varlığı, şehirdeki siyasi faaliyetleri artırmıştır. Başkent, muhalefet partisi temsilcilerinin toplantı ve mitinglerine ev sahipliği yapmış; günlük yaşamda Ulus ve Kızılay arasındaki rekabet, CHP ve Demokrat Parti’nin rekabetiyle daha belirgin hale gelmiştir. 1950 seçimleri yaklaşırken, belediye hizmetleri, konut arzı, ekonomik ve sosyal yaşam gibi pek

²² Ulus, 04 Mart 1939, Sayı: 6315.

²³ Zafer Akşam Postası, 11 Ekim 1951, Sayı: 419; Kaynar, Engürü’den Ankara’ya, s. 101-103, 222; Gönül Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara’da Günlük Yaşam, Ankara, 2013, s. 29, 40-41.

çok alandaki zorluklar Ankara’da daha yoğun hissedilmiştir. Bu durum, tıpkı diğer bölgelerde olduğu gibi, Ankara’da da Demokrat Parti’den beklentileri artırmıştır.

1. BÖLÜM: MERKEZİ İDARE VE DEMOGRAFYA

1.1. İdari Yapı

Ankara, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı idari yapısına dâhil olmuştur. Yıldırım Bayezid döneminde Anadolu Beylerbeyliği oluşturulmuş ve Ankara, bu beylerbeyliğin merkez sancağı haline getirilmiştir. Sancağa ilişkin en eski ve önemli bilgiler, Fatih dönemine ait 9 numaralı (H.1463), 117 numaralı (H.929) ve 438 numaralı (H.937) tahrir defterlerine dayanmaktadır. XVI. yüzyılda Ankara, farklı toplulukların yerleştirildiği önemli bir iskân bölgesi olmuştur. XVII. yüzyılda ise Ankara Sancağı'nın idari yapısı, Çubuk, Yabanabad ve Ayaş kazalarının yanı sıra, Nefs-i Ankara (Ankara kazası) adıyla anılan kazadan oluşmuştur. Zaman zaman Şorba, Yörük, Murtazaabad, Bacı ve Çukurcak gibi kazalar da Ankara Sancağı'na bağlanmıştır. Her ne kadar XVII ve XVIII. yüzyıllarda Ankara sancak olarak kalmışsa da sancağın “arpalık” niteliğinde olması nedeniyle görevli vezir rütbesindeki paşalar Ankara'da ikamet etmemiş; görevlerini mütesellimler üstlenmiştir.²⁴ İlk dönemlerden itibaren Osmanlı idari yapısı içinde Ankara'nın önemli bir yere sahip olduğu, sınırlarının zaman içinde değiştiği görülmektedir. Bununla beraber ilerleyen dönemde idari önemini bir ölçüde yitirmiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Ankara'nın idari yapısında başlayan değişim XIX. yüzyılda daha da artmıştır. Nitekim XVIII. yüzyılın sonlarında Ankara Sancağı'na, Çubuk, Yabanabad, Ayaş ve Nefs-i Ankara kazalarının yanı sıra Yörükân-ı Ankara, Beypazarı, Nallıhan, Haymanateyn ve Şorba kazaları da bağlanmıştır. 1809'dan itibaren sancağa, Semerözü, İstanos ve Arapsun da eklenmiştir. 1836 yılında II. Mahmut, idari yapıda değişiklik yaparak Osmanlı'nın ilk dönemlerindeki beylerbeyliği sistemine benzer bir müşirlik yapısı kurmuştur. Bu düzenleme ile Redif-i Mansure Ankara Müşirliği adını alarak eyalet merkezi olmuş; Viranşehir (Safranbolu), Kastamonu, Çorum ve Çankırı Ankara'ya bağlanmıştır. Bununla birlikte, Ankara zaman zaman eyalet statüsünden çıkarılarak bir mutasarrıf idaresine verilmiştir. Tanzimat sonrası dönemde idari yapı yeniden değiştirilmiş, Ankara, eyalet statüsünden çıkarılarak Bozok Eyaleti'ne bağlı bir

²⁴ Hülya Taş, XVII. Yüzyılda Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. İstanbul, 2006, s. 33; Ercimet Sarıay, II. Meşrutiyet Döneminde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir, 2019, s. 14-15; Emine Erdoğan, “Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, XVIII/18 (2005), s. 120, 124.

sancak haline getirilmiştir. 1853-1861 yılları arasında ise Ankara'ya önce eyalet, ardından sancak, daha sonra yeniden eyalet statüsü verilmiştir. 1832-1864 yılları arasında yapılan idari düzenlemeler nedeniyle sık sık vali ve kaymakam değişiklikleri yaşanmıştır. Bu 22 yıllık süreçte 15 yönetici görev yapmış, görev süresi iki yılı aşanların sayısı yalnızca üç ile sınırlı kalmıştır.²⁵ Bu dönemde yaşanan idari hareketliliğin, Ankara'nın statüsü ve yönetim kadrolarında belirgin bir istikrarsızlığa yol açmıştır.

1867'de eyalet sistemi kaldırılmış ve 22 Ocak 1871 tarihli "İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi" ile yeni idari sistemin yapısı ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Bu dönemde Ankara Vilayeti, biri kendi adıyla anılan toplam dört sancaktan oluşuyordu. 1894 yılında, Yozgat Sancağı'na bağlı olan Çorum, sancak yapılarak Ankara Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1912'ye kadar vilayetin bu idari yapısında herhangi bir değişiklik olmamış ve Ankara Vilayeti 1871-1912 yılları arasında tabloda yer alan taksimatla yönetilmiştir.

	Ankara Sancağı	Kayseri Sancağı	Kırşehir Sancağı	Yozgat Sancağı	Çorum Sancağı
1	Ayaş 1871-1912	Develi 1871	Keskin 1871-1912	Boğazlayan 1871-1912	İskilip 1895-1912
2	Beypazarı 1871-1912	İncesu 1871	Mecidiye 1871-1912	Akdağmadeni 1912	Osmancık 1895-1912
3	Balâ 1871-1912		Avanos 1871-1912	Budaközü 1871	Sungurlu 1895-1912
4	Çubukabad 1871			Karamağara 1871	Kargı 1895
5	Haymana 1871-1912				
6	Korupazar 1871				
7	Kalecik 1912				
8	Mihalıççık 1871-1912				
9	Nallıhan 1871-1912				
10	Seferihisar 1871-1912				
11	Sivrihisar 1912				
12	Yabanabad 1871-1912				
13	Zir 1871				

Tablo 1: 1871-1912 Yıllarında Ankara'nın İdari Taksimatı

Kaynak: Sevgi Aktüre, "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum" Çorum Tarihi, Ankara, 1981, s. 125; Sarıay, II. Meşrutiyet Döneminde, s. 15-16; Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 43.

²⁵ Özlem Gülenç İğdi, Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 10-11, 14,49.

1902 yılında Zir ve Çubukabad kazaları, statüleri düşürülerek nahiye haline getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, Kütahya Sancağı'na bağlı Eskişehir Kazası müstakil sancak yapılmış; bu doğrultuda Sivrihisar ve Mihalicçık kazaları Ankara'dan alınarak Eskişehir Sancağı'na bağlanmıştır. Aynı dönemde, Yabanabad Kazası'nın merkezi Kızılcahamam'a taşınmıştır. TBMM'nin Ankara'da açılışından kısa bir süre sonra çıkarılan “Ankara’ya Merbut Çubukabad ve Zir Nahiyelerinin Kaza Haline İfrağına Dair Kanun” ile Zir ve Çubukabad yeniden kaza statüsüne yükseltilmiştir. 20 Ocak 1921 tarihli ve 85 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu, Millî Mücadele döneminde Anadolu'daki devlet oluşumuna hukuki bir altyapı sağlarken, idari teşkilatlanmayı da yeniden düzenlemiştir. Kanunun 10. maddesinde yer alan “Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere; vilayetler kazalara münkasım olup kazalar da nahiyelerden terekkep eder” ifadesiyle, eskiden beri süregelen eyalet ve sancak sistemine dayalı idari yapı kaldırılmıştır.²⁶

Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemine doğru Ankara'nın idari taksimatında istikrarsızlık yaşandığı görülmektedir. Bu durum ülkenin içinde bulunduğu istikrarsız ortamla ilişkilidir. Bununla beraber 1871'deki “İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnâmesi” adlı düzenlemenin vilayetteki taksimata bir istikrar kazandırdığı görülmektedir.

1.1.1. Altındağ

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından, Ankara “Yeni” ve “Eski” olmak üzere iki bölgeye ayrılmış ve şehir, gelişimini bu yapıyla sürdürmüştür. Altındağ, başkent ilanından önce “Eski” Ankara'nın önemli yerleşim yerlerinden biriyken, 1923 sonrası aldığı yoğun göçle önemli bir dönüşüm yaşamıştır.²⁷ Göçler, Altındağ'ın hızla büyümesine yol açmış; ancak bu büyüme, plansız bir şekilde gerçekleştiği için bölge kısa sürede gecekondulaşmanın önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Gecekondulaşma ve göç olgularının birbirini beslediği 1930-1950 döneminde artan nüfus, Altındağ'da müstakil bir idare kurulmasını gerektirmiştir.

Bu doğrultuda, Altındağ, 27 Şubat 1953 tarih ve 6068 sayılı “Yeniden 22 kaza kurulması hakkında Kanun”la kaza statüsü kazanmıştır. Adalet Bakanı, milletvekilleri, Ankara

²⁶ Kabulünün 100. Yılında 1921 Teşkilât-I Esâsiye Kanunu Belgeler, TBMM Yay., Ankara, 2021, s. 329,335; Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 51; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 56.

²⁷ Ceren Aygöl, “1940- 1950 Yılları Arasında Öteki Ankara: Altındağ”, İdeal Kent, 11, (Ocak 2014), s. 251-252.

Valisi, Yargıtay Başkanı, Emniyet Müdürü ve Garnizon Komutanı'nın katılımıyla düzenlenen bir törenin ardından Altındağ, resmi olarak kaza faaliyetlerine başlamıştır.²⁸

Nahiyeler	Köyler
Merkez	Karapürçek, Kavaklı, Nenek, Solfasol, Tatlar
Bağlum	Bağlum (Nahiye Merkezi), Memlik, İvedik, Saray, Kapaklı, Lezgi, Kılıçlar, Ülumbüş, Köşrelik, Yakacık
Keçiören	Aydıncık, Gıcık, Karacaviran, Karaköy, Ovacık, Peçenek, Pursaklar

Tablo 2: Altındağ Kazasının İdari Yapısı

Kaynak: Resmî Gazete, 07 Nisan 1953, Sayı: 8379, s. 5981.

Kaza statüsü kazanmasından iki yıl sonra, belediye sınırları 3,5 milyon m²'ye ulaşan Altındağ'da kayıtlı nüfus ile yerleşik nüfus arasındaki fark beş kata kadar çıkmıştır. Bu durum, bölgedeki çarpık yapılaşmanın boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Bu dönemde, kazada bir hâkim, bir savcı ve iki savcı yardımcısından oluşan bir adli teşkilat; bir emniyet amiri ve beş polis memurunun görev yaptığı bir karakol; bir jandarma bölük komutanlığı ile beş jandarma karakolu bulunmaktaydı. Altındağ'da 58 muhtarlık aktif olarak faaliyet göstermiştir. Sağlık alanında, belediye şube müdürlüğü bünyesinde 2 doktor, 2 sağlık memuru ve 1 ebeden oluşan bir sağlık teşkilatı görev yapmıştır. Ayrıca 4 fen işleri memuru, 20 zabıta ve 90 ameleden oluşan bir temizlik ekibi oluşturulmuştur. Eğitim alanında ise merkezde 12 ilkokul ve 4 ortaokul bulunurken, 17 köyden 12'sinde ilkokul faaliyet göstermekteydi. Ancak kaynak yetersizliği nedeniyle bu köylerden yalnızca birine su götürülebilmıştır.²⁹ Altındağ'ın kaza statüsü kazanmasına kadar olan süreçte çarpık kentleşmenin neden olduğu eşitsizliklerden büyük ölçüde etkilenmiştir.

Altındağ'ın kaza statüsü kazanması sonrasında kazanın idari taksimatına ilişkin hareketli bir süreç yaşanmış, pek çok anlaşmazlık çıkmıştır. Bu nedenle Altındağ ve diğer kazalar arasında 1960'a kadar sürecek olan sınır değişiklikleri yaşanmıştır. Bu kapsamda Çankaya kazasının Cebeci nahiyesine bağlı Kayaş Mahallesi, aynı adla nahiye merkezi haline getirilmiş; bunun ardından Altındağ kazasına bağlı Karapürçek, Nenek, Kavaklı ve Tatlar köyleri Kayaş nahiyesine bağlanmıştır. Bağlum nahiyesine bağlı İvedik Köyü, Yenimahalle kazasının Merkez nahiyesine ilhak edilmiştir. Ayrıca Çankaya kazasına bağlı Aydıncık Köyü, Altındağ kazasının Keçiören nahiyesine, Kavaklı Köyü ise

²⁸ Resmî Gazete, 03 Mart 1953, Sayı: 8349, s. 5704; 07 Nisan 1953, Sayı: 8379, s. 5981; Ulus, 08 Eylül 1953, Sayı: 11563.

²⁹ Zafer, 08 Mart 1953, Sayı: 1402; Bugünkü Ankara Kazaları, 24 Haziran 1955, Sayı: 2.

Altındağ kazasının Merkez nahiyesine bağlanmıştır. Benzer bir şekilde, Bağlum nahiyesine bağlı Kapaklı Köyü, Merkez kazanın Etimesgut nahiyesine rapt ve ilhak edilmiştir.³⁰ 1953 yılı boyunca süren sınır belirleme faaliyetlerinin birçoğu köylerin bağlı bulunduğu idari merkezin belirlenmesi olarak gerçekleşmiştir. Sınırlara ilişkin bazı faaliyetler ise sınır çizgisinin belirlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Bağlum Köyü ile Çubuk kazasının Sirkeli Nahiyesi merkezi olan Sirkeli Köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı, 13 Kasım 1953 tarihli kararla çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre sınır, Yaz Yatağı, Bağlumlu Dağdeviren'e ait tarla, Sığır Yatağı, Cevizlidere Başı, Okatılan Deresi, Sırt Yolu ile Dezgi Köyü'nü aşan yolun birleştiği noktadan geçecek şekilde belirlenmiştir. Benzer şekilde, Altındağ kazasının Merkez nahiyesine bağlı Nenek Köyü ile Çankaya kazası Cebeci Nahiyesine bağlı Orta ve Odabaşı Köyleri arasındaki sınır ihtilafı da çözülmüştür. Belirlenen sınıra göre sınır hattı; Oğlan-Öğlen'in Güney Kayalıkları, Latife Özbek, Mustafa Demirtaş, Azim Uzun, Mustafa Eryılmaz, Ahmet Akyıldız, Halil Orhan ve Nezir Öztürk'ün tarlalarının bulunduğu mevkilerden geçmektedir. Nenek ve Odabaşı Köyleri arasındaki başka bir sınır anlaşmazlığı ise Lalahan Çiftliği ile Nenek Köyü arasından geçen tren yolu, Kavaklıdere ve Köpek Pınarı mevkilerinden geçen bir hat ile giderilmiştir.³¹

Benzer şekilde, Bağlum Nahiyesine bağlı Kılıçlar Köyü ile Çankaya Kazası'nın Sirkeli Nahiyesine bağlı Çalseki Köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı, Kızılcahamam-Ankara Yolu ile Deve Yolu'nun birleşiminden başlayarak şehir yolundan geçen bir hatla çözülmüştür. Altındağ Kazası'nın Bağlum Nahiyesine bağlı Ülünbüş Köyü ile Çubuk Kazası'nın Sirkeli Nahiyesine bağlı Kurusarı Köyü arasındaki sınır sorunu ise Çiğdemlik Tepe, Meşelik Sırtı, Müsellim Tarlası, Dut ve Yılanlı Dereleri ile Kızık Köyü hududu mevkilerinden geçen bir hat ile belirlenerek giderilmiştir. Altındağ'da, Mayıs.1953 ile Ocak 1956 tarihleri arasında Reşat Yücel, Ocak 1956 ile Haziran 1956 tarihleri arasında Sebahattin Bilgütay, Haziran 1956 ile Haziran 1960 yılları arasında ise Mehmet Nüşet Erman kaymakamlık görevini yürütmüştür.³²

³⁰ Resmî Gazete, 15 Haziran 1955, Sayı: 9029, s. 12139; 26 Haziran 1956, Sayı: 9342, s. 14657; 13 Ağustos 1957, Sayı: 9680, s. 17701; 21 Temmuz 1958, Sayı: 9960, s. 19804.

³¹ Resmî Gazete, 30 Kasım 1953, Sayı: 8570, s. 7673; 13 Nisan 1955, Sayı: 8980, s. 11541; 19 Ağustos 1955, Sayı: 9082, s. 12553.

³² Resmî Gazete, 02 Haziran 1953, Sayı: 8423, s. 6381; 10 Şubat 1956, Sayı: 9230, s. 13542; 23 Haziran 1956, Sayı: 9340, s. 14643; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819.

1.1.2. Ayaş

Ayaş ilçesi, Yenimahalle, Kızılcahamam, Gündül, Beypazarı ve Polatlı kazalarıyla çevrili olup Ankara'nın 60 km kuzeybatısında yer almaktadır. Tarihi, Kabataş ve Bronz Çağı dönemlerine kadar uzanan Ayaş, Hitit, Frig, Galatlar, Roma ve Bizans hakimiyetinde kalmıştır. Fiziki yapısı, doğu-batı istikametinde önemli bir geçiş güzergahı olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, İstanbul'dan Tarsus'a, oradan Kudüs'e kadar uzanan Hac Yolu'nun Ayaş'tan geçmesi, bölgeyi iktisadi ve askerî açıdan önemli bir yerleşim yeri haline getirmiştir. Malazgirt Zaferi'nin ardından, Kutalmışoğlu Süleyman Bey'in komutasında yapılan akınlarla Ayaş ve çevresi 1073 yılından itibaren Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Bölgeye "Ayaş" ismi, Toroslarda yaşayan Türkmen oymaklarından biri olan Ayas Türkleri tarafından verilmiştir. Moğol hakimiyetinin ardından, 1354 yılında Osmanlı Devleti'nin idaresine katılan Ayaş, 1463 tarihli tahrir defterine göre Ankara'ya bağlı bir kaza olarak idare edilmiştir.³³ Ayaş'ın önemli bir yol güzergahında bulunması hem Osmanlı dönemi öncesinde hem de sonrasında hareketli bir yerleşim yeri olmasını sağlamıştır.

Bu hareketliliğin bir sonucu olarak Ayaş, yüzyıllarca canlı bir sosyal yaşama ve işlevsel pek çok sosyal yapıya ev sahipliği yapmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında, 44 köyü, 4.493 hanesi, 10 hanı, 45 camisi, 11 medresesi, 1 hamamı ve 15 kahvehanesi bulunan Ayaş, bu sayede kaza statüsünü XX. yüzyılda da sürdürmüştür. 1907 yılında Merkez ve Gündül nahiyeleriyle birlikte Ayaş'a bağlı toplam nüfus 25.732 kişidir ve tamamı Müslümandır. Cumhuriyet döneminde de kaza statüsünü koruyan Ayaş'ta, 1950'ye kadar bazı idari değişiklikler yaşanmıştır. 23 Ekim 1929'da Dereli Köyü, Ayaş'tan alınarak Beypazarı kazasına bağlanmıştır. Bunun yanı sıra, 11 Haziran 1931'de Merkez kazanın Zir nahiyesine bağlı Gökler Köyü, 8 Mayıs 1932'de ise Kayı Köyü Merkez kazadan alınarak Ayaş kazasına dâhil edilmiştir. 16 Temmuz 1933'te ise Kızılcahamam kazasına bağlı Faruz Köyü, Ayaş'a; Meyvebükü ve Özcaltı köyleri ile Beypazarı'na bağlı Akçakese ve Sorkun köyleri ise Ayaş'ın Gündül nahiyesinin idaresine verilmiştir.³⁴ İdari açıdan 1950'lere kadar sınırlı sayıda idari değişikliğin yaşanması, Ayaş'ın yüzyıllara sâri bir idari

³³ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 27; Mehmet Aldan, Türlü Yönleri ile Ayaş, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 10, 14, 20, 41; <https://ayas.bel.tr/sayfa/tarih>, 10 Mayıs 2023

³⁴ Bekir Koç, M. Murat Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine Ankara Sanayi Tarihi, Ankara Sanayi Odası Yay. Ankara, 2013, s. 35; Bilal Tunç, "Cumhuriyet Döneminde Ayaş İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1980)", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, VII/2 (2018), s. 1425-1426.

yapıya sahip olmasıyla açıklamak mümkündür.

Bununla beraber Demokrat Parti'nin tarım ve toprağın işlenmesini önceleyen politikaları Ayaş'ta birkaç idari düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Nitekim Demokrat Parti'nin iktidarından kısa bir süre önce çıkarılan 5602 sayılı Tapulama Kanunu kapsamında, Ayaş'ta kapsamlı bir tapulama faaliyeti başlatılmıştır. Ayaş ile ilgili düzenlemelerden biri de kazalar arasındaki sınır belirlemelerine ilişkindir. Bu kapsamda 19 Haziran 1954 ve 12 Haziran 1956 tarihlerinde iki önemli düzenleme yapılmıştır. 1954 yılında gerçekleştirilen düzenleme, Beypazarı ile Ayaş kazalarına bağlı Uruş ve Adalıkuzu köylerinin sınırını belirlemeye yöneliktir. Buna göre sınır; Dikmen Doruğu, Akkıрма, Armağan Kuyusu, Çavuşkayası ve Güdül Köprüsü üzerinden geçecek şekilde çizilmiştir. 1956 yılında yapılan düzenleme ise Ayaş'ın Merkez nahiyesine bağlı Gökler Köyü ile Merkez kazanın Zir nahiyesine bağlı Anayurt Köyü arasındaki sınırla ilgilidir. Bu düzenlemeye göre sınır hattı; Derinhark, Bekçi Mehmet Tarlası, Harkyatak, Tilkiini, Kuzuyatağı-İkipınar, Kamanmaşadı ve Bekir'in Yatağı üzerinden geçecek şekilde belirlenmiştir. Benzer bir düzenleme, 3 Mayıs 1958 tarihinde Beypazarı kazası Merkez nahiyesine bağlı Dikmen Köyü ile Ayaş kazası Merkez nahiyesine bağlı Çağa Köyü arasındaki bölge için yapılmıştır. Bu düzenlemede, Hüyük, Küçükkarakaya ve Büyükkarakaya bölgeleri sınır hattı olarak belirlenmiştir.³⁵

Ayaş'taki bir diğer idari düzenleme, Güdül ile ilgilidir. Demokrat Parti hükümeti, 7 Haziran 1955 tarihinde aldığı kararla Güdül'ün tam teşkilatlı bir nahiye olmasına karar vermiştir. Ancak hükümet bununla yetinmemiş; iki yıl sonra, Güdül'ün Ankara'ya bağlı bir kaza haline getirilmesine karar vermiştir. Bu düzenleme ile Güdül, Ayaş'tan 19, Beypazarı'ndan 7 ve Kızılcahamam'dan 15 köy alarak toplamda 41 köyden oluşan bir kaza statüsü kazanmıştır. Güdül'ün ayrılmasının ardından, iki bölge arasında idari düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir. Bu kapsamda, Ayaş'ın Merkez kazasına bağlı Salihler Köyü, Güdül'ün Merkez nahiyesine bağlanmıştır. Ayrıca 6 Ekim 1959'da Ayaş'ın Merkez nahiyesine bağlı Salihler Köyü, Güdül'ün Merkez nahiyesine bağlı Adalıkuzu Köyü ve Beypazarı'nın Merkez nahiyesine bağlı Adıvıran Köyü arasında sınır tespiti gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl, Güdül'ün Merkez nahiyesine bağlı İlhan Köyü'nde yapılan seçim sonucunda, köydeki 263 seçmenden 228'inin Ayaş'a bağlanma yönünde

³⁵ Resmî Gazete, 29 Haziran 1954, Sayı: 8741, s. 9726; 10 Ağustos 1955, Sayı: 9074, s. 12499; 28 Temmuz 1956, Sayı: 9367, s. 15198; 24.05.1958, Sayı: 9914, s. 19371; Tunç, "Cumhuriyet Döneminde", s. 1427.

oy kullanması üzerine İlhan Köyü, Ayaş'ın Merkez nahiyesine bağlanmıştır.³⁶ Gündül'ün ayrılması, Ayaş'ın idari açıdan küçülmesine ve Ankara idaresindeki önemini görece kaybetmesine neden olmuştur.

Ayaş'ta 1949-Ağustos 1950 yılları arasında Şükrü Kenanoğlu, 1950-1951 yılları arasında Hikmet Baloğlu, 1951-1952 arasında Mehmet Celalettin Özek, 1952-1958 yılları arasında Mehmet Aldan, 1958- Temmuz 1960 arasında O. Bedrettin Oğuz ve Temmuz 1960-1961 arasında Oral Karaosmanoğlu kaymakam olarak görev yapmıştır.³⁷

1.1.3. Balâ

Yüksek veya yukarı anlamına gelen Balâ, Ankara'nın yaklaşık 70 km güneydoğusunda yer almaktadır. Önemli bir geçiş güzergahı olan Ankara-Kırşehir-Kayseri şosesi üzerindedir. Çevresinde Kalecik, Haymana ve Keskin kazaları ile Konya vilayeti bulunmaktadır. Balâ'nın Akviran, Beynam, Sırapınar, Sofular, Büyük Camili, Deliler Çiftliği, Mahmatlı, Yukarı Hacıbekir, Sanlar ve Köseli gibi yerleşim yerlerinde farklı dönemlere ait arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Selçuklu döneminde, konar-göçer Türkmen aşiretlerinin yerleşim merkezlerinden biri olan Balâ, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarında Ankara Merkez Kazası'na bağlı bir kasaba olarak kurulmuştur. Kasaba, "Kasaba-i Balâ" ve "Kasaba-i Süfla" olarak iki bölüme ayrılmıştır. XVII. yüzyılda ise Avanlu, Avşar, Bayat aşiretlerinden gruplar ve Akkoyunlu Türkmenlerine mensup Tabanlı aşireti Balâ'da köylere yerleşmiştir. Türkmen gruplarının yerleşimi bu tarihten sonra da devam etmiş; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Çerkezler de bölgeye, özellikle Kartaltepe'ye, yerleştirilmiştir.³⁸ Balâ'nın farklı dönemlerde dışarıdan gelenlerin yerleştirileceği bir yer olarak tercih edilmesi, onun bu göçleri kaldıracabilecek coğrafi ve ekonomik bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Bununla beraber Balâ'nın kaza statüsü kazanması için XIX. yüzyıla kadar beklemesi gerekmiştir. Nitekim Balâ 1870 yılında çıkarılan "Vilayet Nizamnamesi" ile Ankara'ya bağlı bir kaza haline getirilmiş, 1897 yılında ise kazada belediye teşkilatı kurulmuştur. 1907 Vilayet Salnamesi'ne göre Balâ kazasının merkezi, Karaali-i Balâ Köyü'dür. Aynı

³⁶ BCA, 30-11-1 / 275.8.14, 2; 275.8.10-2-4; Resmî Gazete, 04.08.1955, Sayı: 9069, s. 12461; 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s. 17438; 28 Ekim 1959, Sayı: 10343, s. 22831.

³⁷ Ayaş Önceki Kaymakamlar, <http://www.ayas.gov.tr/onceki-kaymakamlar>, 20.05.2023

³⁸ Bugünkü Ankara Kazaları, 11 Temmuz 1955, Sayı: 4; 18 Temmuz 1955, Sayı: 5; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 41-43; Erdoğan, Ankaram, s. 13.

salnamede kazada 6.412 hane, 60 dükkân, 6 han bulunduğu ve toplam nüfusun 31.781 olduğu belirtilmiştir. Bu nüfusuyla Balâ, o dönemde Ankara'nın en büyük üçüncü kazası konumundadır.³⁹ Balâ'nın kaza oluşu sonrasında hızlı bir gelişim gösterdiği, idari açıdansa önemli bir konuma yükseldiği anlaşılmaktadır.

Balâ kazasına ilişkin 1950 öncesinde yapılan idari düzenlemelerin çoğu, orman sınırlarının belirlenmesiyle ilgilidir. Bu düzenlemeler, 1944 Aralık ve 1945 Ocak aylarında gerçekleştirilmiştir. 3116 sayılı Orman Kanunu kapsamında, orman sınırlarının belirlenmesi sırasında ilk olarak Balâ'nın Karakeçili Nahiyesine bağlı Bedesten Köyü'ne gidilmiş; halka bilgi verildikten sonra oluşturulan heyetle devlet ormanlarının tahdidi yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre orman sınırı, güneyde Asar ve Bedesten köy yollarının kesişim noktasından başlayarak İbrahim oğlu Ömer Güneş'in tarlalarının kenarından geçecek şekilde belirlenmiştir. Ekizdağı Ormanı'nın sınırı ise Hünkarderesi, Ömer Ateş ağılı, Tozrak Tepe ve Kılışlar Yolu üzerindeki Kuru Duvar mevkilerinden geçen bir hat üzerinden çizilmiştir.⁴⁰

Ormana sınırı belirlenen diğer köylerse Beynam, Sarıkaya, Hodar, Karaahmetli, Keklice, Şehriban, Kezranlı, Adoğan ve Davudanlı köyleridir. Buna göre köylerde sınırlar,

- Davudanlı Köyü'nde sınır, 68, 69, 76, 84, 85, 90 ve 91 numaralı mevkilerden,
- Kezranlı Köyü'nde 56, 57, 61, 65, 66, 67 ve 68 numaralı mevkilerden,
- Keklice Köyü'nde 17, 22, 25 ve 31 numaralı mevkilerden,
- Karaahmetli Köyü'nde 214, 215, 216, 217 ve 218 numaralı mevkilerden,
- Sarıkaya Köyü'nde 221, 226, 228 ve 230 numaralı mevkilerden,
- Beynam Köyü'nde ise 1, 12, 16, 28, 34 ve 47 numaralı mevkilerden geçecek şekilde tespit edilmiştir.⁴¹

1950 öncesinde idari açıdan stabil bir konumda bulunan Balâ'da, Demokrat Parti dönemiyle birlikte idari yönden bir hareketlilik yaşanmış; hükümet, Balâ'ya ilişkin bazı idari değişiklikler gerçekleştirmiştir. 14 Mayıs 1951 tarihli kararname ile Ankara'nın Şereflikoçhisar kazasının Merkez nahiyesine bağlı Tatarhüyük ve Eğribasan köyleri, Balâ kazasına bağlanmıştır. Bu kararın alınmasında, köylerin Şereflikoçhisar'a uzaklığı, arada

³⁹ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 43; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 403.

⁴⁰ Resmî Gazete, 21 Kasım 1944, Sayı: 5862, s. 7905.

⁴¹ Resmî Gazete, 05 Aralık 1944, Sayı: 5871, s. 7973; 06 Aralık 1944, Sayı: 5872, s. 7977; 22 Aralık 1944, Sayı: 5886, s. 8070; 23 Aralık 1944, Sayı: 5887, s. 8078; 27 Ocak 1945, Sayı: 5916, s. 8234.

bulunan Paşadağı nedeniyle ulaşımın çoğunlukla yaz aylarında gerçekleşmesi ve Balâ yolunun daha düz ve her mevsim açık olması gibi faktörler etkili olmuştur. Benzer bir şekilde, Haymana'nın Yenice nahiyesine bağlı Kömişini Köyü de idari değişikliğe konu olmuştur. Köy, Haymana'ya 60 km, Balâ'ya ise 30 km mesafede olması, halkın Balâ'ya daha kolay ulaşabilmesi ve Balâ'ya bağlanmayı talep etmeleri nedeniyle 30 Nisan 1953 tarihli kararnameyle Balâ kazasına bağlanmıştır. Ayrıca 1 Nisan 1959 tarihli kararnameyle Balâ'nın Karaali nahiyesine bağlı Mahmatlıbahçe Köyü'nün, Çankaya'nın Gölbaşı nahiyesine bağlanmasına karar verilmiştir.⁴² Alınan kararlarda, köylülerin daha önce bağlı bulundukları idari merkeze olan uzaklıktan şikayetçi olmaları ve idarenin bu şikayetleri dikkate aldığı görülmektedir.

Balâ kazasına ilişkin idari konuların bir diğer önemli kısmı sınır anlaşmazlıklarıdır. Bu kapsamda, Balâ'nın Merkez nahiyesine bağlı Emirler Köyü ile Haymana'nın Yenice Nahiyesine bağlı GölbeK Köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlığının çözümü için bir karma komisyon kurulmuş ve idari sınır tespiti yapılmıştır. 1955 yılında komisyon tarafından yürütülen tahkikat sonucunda sınır; Tuz Yolu (Deveci Yolu), Hüyük Tepesi ve Tıraş Çayırı mevkiilerinden geçen bir hat olarak belirlenmiştir. Benzer bir sınır sorunu, Haymana kazasının İkizce Nahiyesine bağlı Ahıboz Köyü ile Balâ'nın Karaali Nahiyesine bağlı Holoz Köyü arasında yaşanmıştır. Yapılan sınır tespit çalışmaları sonucunda, sınır hattı; Üçpınar Tepesi ile İntepe arasındaki sırt, İn Deresi, Nurettin Yeşilada ve Rıfat Candemir tarlaları, Nurettin Yeşilada'nın tarlasının batı kenarı, Şevki Bağbek'e ait iki tarla ile İsmail Öncü ve Ferhat Akdoğan'ın tarlalarının batı kenarından geçerek Pireliarkaç mevkii ve Korluağzı mevkiine kadar uzanan bir hat olarak belirlenmiştir.⁴³

Balâ'nın Karakeçili Nahiyesine bağlı Karakeçili Köyü sakinleri, köylerinde bir belediye teşkilatı kurulması talebinde bulunmuş ve bu doğrultuda ilgili yasal mevzuat hükümlerine uygun şekilde seçim yapılmıştır. Seçim sonucunda, 1087 seçmenden 1021'inin belediye kurulması yönünde oy kullandığı tespit edilmiştir. Seçim sonucunun Dâhiliye Vekaleti ve Devlet Şurası tarafından da uygun bulunmasının ardından, Ankara Vilayeti İdare Heyeti, 21 Aralık 1956 tarihli kararla köyde belediye teşkilatı kurulmasına karar vermiştir.⁴⁴ Köylülerin 1950'lerde gerek idari sınırlara gerekse de belediye teşkilatı

⁴² BCA, 30.11.1 / 223.20.7, 2-4; 237.11.12-2-4; Resmî Gazete, 24 Nisan 1959, Sayı: 10190, s. 21495.

⁴³ BCA, 30.11.1 / 253.32.13, 3-4; Resmî Gazete, 19 Haziran 1953, Sayı: 8436, s. 6481.

⁴⁴ BCA, 30.11.1. / 262.51.8, 2-4.

kurulması yönündeki şikâyet ve taleplerinin karşılık bulması Demokrat Parti'nin köy ve köylüye öncelikleyen politikalarının bir göstergesidir.

Balâ'da kaymakamlık görevini 1948-Temmuz 1950 arasında Emel Çetinel, Eylül 1950-Ekim 1952 arasında Fevzi Conger, Ocak 1952-Ekim 1952 arasında Hakkı Kavlakoglu, Aralık 1952-Mayıs 1955 arasında Muammer Durak, Kasım 1955-Mayıs 1957 arasında Kemal Hatipoğlu, Ağustos 1957-Şubat 1958 arasında Aydın Arat, Mayıs 1959-Temmuz 1960 arasında Özer Özmen, Temmuz 1960-Ağustos 1960 arasında F. Zekai Gündüz, Ekim 1960-Haziran 1961 arasında ise Y. Ziya Gülek üstlenmiştir.⁴⁵

1.1.4. Beypazarı

Ankara şehir merkezine yaklaşık 100 km uzaklıkta bulunan Beypazarı'nın batısında Nallıhan, doğusunda Ayaş ve Güdül, güneyinde Polatlı, güneybatısında Eskişehir'in Mihalıççık ilçesi, kuzeyinde ise Bolu'nun Kıbrısçık ilçesi yer almaktadır. Zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olan Beypazarı, geçmişte Lagania, Beyhezarı ve Beğbazarı gibi isimlerle anılmış, zamanla günümüzdeki adını almıştır. Türklerin Anadolu'ya gelişyle birlikte Türkmen boylarının iskan bölgesi haline gelen Beypazarı, Selçuklu döneminde de Türk hakimiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında Hüdavendigâr Sancağı'na bağlanan Beypazarı, tımar sisteminde bir sipahi merkezi olmuştur. Ancak Beypazarı, idari olarak 1868 gibi oldukça geç bir tarihte Ankara'ya bağlanmıştır.⁴⁶ Beypazarı'nın uzun yıllar boyunca farklı sancağa bağlı olarak yönetilmesi, sosyal ve iktisadi ilişkilerinin Ankara'yla görece daha zayıf olmasıyla ilişkilidir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında nüfusu yaklaşık 6.000 olan Beypazarı'nın nüfusu, 1881-1891 döneminde %1,11, 1891-1900 döneminde %0,70, 1900-1907 döneminde %2,62 artış göstermiştir. 1907-1914 döneminde ise %0,48'lik bir artışla kazanın nüfusu 23.957'ye ulaşmıştır. 1891-1900 dönemindeki düşük nüfus artışı, Beypazarı'nın Ankara ile tren yolu bağlantısının sağlanması sonrasında sapa bir konumda kalmasıyla açıklamak mümkündür. Zira daha önce Ankara-İstanbul ana yolu üzerindeki önemli bir güzergâh olan Beypazarı, tren yolunun devreye girmesiyle bu özelliğini yitirmiştir. Benzer bir

⁴⁵ İlçemizde Görev Yapan Kaymakamlarımız, <http://bala.gov.tr/ilemizde-grev-yapan-kaymakamlarimiz>, 20.04.2023; Resmî Gazete, 15.07.1950, Sayı: 7559, s. 18764; 07.11.1952, Sayı: 8251, s. 4901; 27.07.1960, Sayı: 10562, s. 1819.

⁴⁶ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 67-71; Ethem Torun, Ali Torun, Bilinen Bilinmeyen Yönleriyle Beypazarı, Ankara, 2011, s. 1-6.

olumsuz etki, 1929'da ABD'de başlayan ve tüm dünyaya yayılan ekonomik buhranın etkisiyle yaşanmıştır. Beypazarı'nın en önemli ihraç ürünü olan tiftiğin fiyatındaki düşüş, kazanın ekonomik hayatını olumsuz etkilemiş ve büyük bir duraklamaya neden olmuştur.

⁴⁷ Beypazarı'nın hem iç hem de dış etkenlerden kaynaklanan olumsuzluklar yaşaması, bir yandan kazanın geri planda kalmasına neden olmuş; öte yandan kültürel kimliğini korumasını sağlamıştır.

Demokrat Parti döneminde, Beypazarı'nın idari taksimatında birçok değişiklik yaşanmıştır. Özellikle 1953-1958 yıllarını kapsayan bu değişiklikler, idari sınırların belirlenmesi, mahallelerin köye dönüştürülmesi veya köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılmasıyla ilgilidir. Bu kapsamda, 18 Mart 1953 tarihli bir tamim ile Beypazarı kazası Merkez nahiyesine bağlı Kızılcasöğüt Köyü'ne bağlı Acısuçiftliği ve Batça Köyü'ne bağlı Mençeler Mahallesi'nin, aynı adlarla köy statüsü kazanmasına karar verilmiştir. Yine, Merkez nahiyesine bağlı Körpeş Köyü'nün tüzel kişiliği kaldırılarak Hırkatepe Köyü'ne bağlanmıştır. Ayrıca kazanın Kırbaşı (Geleğra) Nahiyesine bağlı Dikmen Köyü, bu nahiyeden alınarak Beypazarı kazasının Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁴⁸

1950'lerde Beypazarı'nın idari taksimata ilişkin başlayan hareketlilik 1955 sonrasında da devam etmiştir. Bu kapsamda çıkarılan 15 Haziran 1956 tarihli kararnameyle, Ayaş kazasının Gündül nahiyesine bağlı Karacaviran Köyü ile Beypazarı kazasının Merkez nahiyesine bağlı Kayı Köyü arasında sınır tespiti yapılmıştır. Belirlenen sınıra göre hat, Killik Tepesi, Dede Mezarı, Çevrim Kaya ve İncedere-Uruş bağları arasındaki yol mevkilerinden geçecek şekilde düzenlenmiştir. Benzer bir idari düzenleme, 24 Kasım 1955 tarihli kararnameyle gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemede, Beypazarı'nın Merkez nahiyesine bağlı Sekli Köyü ile Nallıhan'ın Çayırhan nahiyesine bağlı Uluköy bölgesi arasındaki iki kaza sınırı belirlenmiştir. Söz konusu sınır hattı; Kapuadı Gediği, Tuzlağa, Kınıcı'ın Tarlası, Büyükgöçük, Küçükgöçük, Alilerin Tarlaları ve Kocakızılbayır mevkilerinden geçen bir hat olarak belirlenmiştir.⁴⁹

Sınır tespitine ilişkin çıkarılan önemli kararnamelerden biri ise 03 Mayıs 1958 tarihliidir.

⁴⁷ Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 403; Aylin Yaman Kocadağlı, "Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Beypazarı", Sosyoloji Dergisi, III/27 (2014), s. 49-50; Zafer, 20 Ekim 1950, Sayı: 535.

⁴⁸ Resmî Gazete, 05 Haziran 1953, Sayı: 8426, s. 6406; 17 Mayıs 1955, Sayı: 9008, s. 11884; 21 Haziran 1955, Sayı: 9034, s. 12186; 13 Ocak 1956, Sayı: 9206, s. 13366.

⁴⁹ BCA, 30.11.1 / 245.41.19, 2; Resmî Gazete, 10 Temmuz 1956, Sayı: 9354, s. 15057; 20 Aralık 1955, Sayı: 9185, s. 13206.

Kararname ile Ankara ile Bolu arasındaki idari sınırın tespit edilmesi amaçlanmıştır. Buna göre Ankara Vilayeti Beypazarı kazasının Merkez ve Karaşar nahiyelerine bağlı Köst, Batçemençeler, Karaveren, Mikâil, Kabalar, Kemerez, Uşakgöl, Akşamoldu, Kurtkovan, Haydarlar, Kervanlar ve Dibekveren köyleri ile Bolu Vilayeti Seben kazasının Merkez ve Kıbrısçık nahiyelerine bağlı Geriş, Kesnar, Mondu, Alpagut, Köseler, Kızık, Sarıkaya, Yazıca ve Deveci köylerine ait bölgede iki vilayet arasındaki sınır tespit edilmiştir. Yapılan sınır tespitine göre, sınır hattı; Duruluca Tepesi, Haydarlar ve Kuzuoluk yaylaları, Söbüce Ova, Deveciyar ve Haramili Kaşı tepeleri, Köst ve Bahçe köy yaylaları, Sariağıl Deresi, Sariağıl Kırkgeçit ve Karaçukur dereleri, Değirmenderesi, Hayvanyatağı Mevkii, Akpınar Tepesi ve Bolu ile Çarşamba'ya ayrılan yolların çatal mevkilerinden geçen bir hat olarak belirlenmiştir.⁵⁰ Yapılan bu sınır değişikliğiyle birlikte Beypazarı, yalnızca Vilayetin içinde değil, diğer kazalardan farklı olarak il sınırlarını da kapsayan değişikliklere konu olmuştur.

Beypazarı'nda 1949-1952 yılları arasında Turgut Toker, 1952-1954 yılları arasında M. Kemal Yılmaz, 1954-1959 yılları arasında A. Rıza Yaradanakul, Ocak 1959-Ocak 1960 arasında Mehmet Saraçoğlu, Ocak 1960-Haziran 1960 döneminde Gültekin Güngör, Haziran 1960-1963 yılları arasında ise M. Fikret Nazilli kaymakamlık görevinde bulunmuştur.⁵¹

1.1.5. Çankaya

Cumhuriyetle birlikte Ankara'da başlayan hızlı göç, şehrin sınırlarını genişletmiş ve çeşitli idari düzenlemelerin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu değişikliklerden ilk etkilenen yerlerden biri, bağ evleriyle tanınan ve Cumhuriyet Ankara'sının "Yeni Şehri" olarak adlandırılan Çankaya olmuştur.

Osmanlı döneminde, Ankaralı zengin ailelerin yaz aylarının sıcağından ve sivrisineklerden kaçarak bağ evlerine sığındıkları bir bölge olan Çankaya, Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı köşke de ev sahipliği yapmıştır. Zamanla, herkesin yerleşmek istediği bir yer haline gelen Çankaya, Ankara'nın siyasal, kamusal, sosyoekonomik ve kültürel kurumlarının merkezi olmuştur. Eski kentin çevrelediği bu bölgede yaşanan hızlı gelişim sonucunda, 9 Haziran 1936 tarih ve 3012 sayılı "Yeniden

⁵⁰ Resmî Gazete, 24 Mayıs 1958, Sayı: 9914, s. 19371.

⁵¹ Torun-Torun, Bilinen Bilinmeyen Yönleriyle Beypazarı, s. 331, 334; Görev Yapmış Kaymakamlarımız, <http://www.beypazari.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlarimiz>, 20 Mart 2024

Dokuz Kaza Teşkiline ve Kadrolarda Bazı Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile Çankaya, kaza statüsü kazanmıştır.⁵² Daha çok bağlarıyla bilinen Çankaya'nın 15 yıl gibi kısa bir sürede kaza statüsüne yükselmesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün burada ikamet etmesi ve devleti buradan yönetmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Çankaya'nın kaza statüsü kazanmasının ardından, 30 Temmuz 1936 tarihli kanunname ile kazanın sınırları belirlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, 5 köyüyle birlikte Merkez Nahiyesi, 12 köyüyle birlikte Cebeci Nahiyesi, 7 köyüyle birlikte Dikmen Nahiyesi, 11 köyüyle birlikte Gölbaşı nahiyesi ve 13 köyüyle birlikte Küçük Yozgat Nahiyesi Çankaya kazasına bağlanmıştır. 1937 yılında Çankaya'da belediye teşkilatı kurulmuştur. 1950'lere gelindiğinde ise Çankaya'nın sınırları, Orman Çiftliği'nin 8. kilometresinden Kayaş'a kadar uzanmış ve bu haliyle Ankara'nın en büyük kazası konumuna gelmiştir. Bu dönemde, kazadaki zenginlerin yanı sıra Amerikalıların kendi kültür ve alışkanlıklarını bölgeye taşımaları, Çankaya'da heterojen bir yapının oluşmasına neden olmuştur.⁵³ Çankaya, idari yapısındaki hızlı değişimin yanı sıra 1950'lerde yaşadığı kültürel kimlik değişimiyle de Ankara'nın diğer kazalarından farklı ve ayrı bir statüye sahipti.

Çankaya kazasına bağlı Elmadağ nahiyesinin Kayadibi Köyü sınırları içinde bulunan Irmak İstasyonu ve Okof Çiftliği adlı yerleşim yerleri birleştirilerek Irmak Köyü adını almıştır. 31 Mayıs 1951 tarihli kararname ile Irmak Köyü, bağlı bulunduğu ve 69 km mesafede yer alan Çankaya kazasından alınarak, 23 km uzaklıktaki Kırıkkale kazasına bağlanmıştır. Benzer şekilde, Ankara'nın Haymana kazasına bağlı İkizce nahiyesindeki Yağlıpınar Köyü, Haymana'ya olan mesafesi yerine, 6 km uzaklıkta bulunan Çankaya kazasının Gölbaşı nahiyesine bağlanmıştır.⁵⁴

Yağlıpınar köyüne ilişkin sınır değişikliği bir son olmamış, Haymana ile Çankaya kazalarının birbirine olan yakınlığı nedeniyle benzer sınır düzenlemeleri sıkça yaşanmıştır. Örneğin, Haymana'nın Çerkezhüyük köyü, Çankaya kazasına daha yakın olması ve ulaşımın Gölbaşı nahiyesi üzerinden sağlanması gibi nedenlerle idari değişikliğe konu olmuştur. 24 Kasım 1954 tarihli kararname ile köy, Çankaya'nın

⁵² Resmî Gazete 09 Haziran 1936, Sayı: 3325, s. 6640; M. Nazmi Özalp, Bir Başkent'in Anatomisi 1950'lerde Ankara, İdealkent Yay. Ankara, 2016, s. 57; "Çankaya" Khm Kent Hizmetleri Merkezi, İstanbul, 1991, s. 23; Erdoğan, Adım Adım Ankara, 2007, s. 117-118.

⁵³ BCA, 30.18.1 / 72.15.6; Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 292; Bugünkü Ankara Kazaları, 24 Haziran 1955, Sayı: 2; Gonca Gökalp Alpaslan, Pelin Şahin Tekinalp, Kültürel Mirasın İzinde Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 2016, s. 494.

⁵⁴ BCA, 30.11.1. / 224.21.7-2-4; 30.11.1. / 242.40.20, 2-4.

Gölbaşı nahiyesine bağlanmıştır. Benzer bir durum, İkizce nahiyesine bağlı Germeyik köyü için de geçerli olmuştur. Köyün Ankara-Konya şosesine 2 km mesafede bulunması, Haymana'ya 45 km, Çankaya'nın Gölbaşı nahiyesine ise 26 km uzaklıkta olması göz önünde bulundurulmuş ve 22 Nisan 1957 tarihli karar ile Gölbaşı nahiyesine bağlanmıştır. Çankaya kazasına bağlanan diğer bir köy ise, Balâ kazasının Karaali nahiyesine bağlı Mahmatlıbahçe köyüdür. Köy, 1 Nisan 1959 tarihli karar ile Çankaya'nın Gölbaşı nahiyesine dâhil edilmiştir.⁵⁵ 1950'lere kadar idari taksimat açısından çok fazla bir değişikliğin yaşanmadığı Çankaya'da Demokrat Parti döneminin görece daha hareketli geçmiştir.

Çankaya'da, 1949-1951 yılları arasında Asım Sağıroğlu, Mayıs 1954-Aralık 1954 arasında İbrahim Öztürk, 1956-Mayıs 1960 yılları arasında M. Kemal Yılmaz, Haziran 1960-1961 yılları arasında ise Selahattin Özaltan kaymakamlık görevinde bulunmuştur.⁵⁶

1.1.6. Çamlıdere

Ankara'ya 108 km mesafede bulunan Çamlıdere, Bolu, Beypazarı, Kızılcahamam ve Güdül ile çevrilidir. Bölge, XV. yüzyıla kadar Paşacık Yurdu adıyla anılmıştır. Boş ve تنها bir yerleşim olan Çamlıdere'nin merkezi, Şeyh Ali Semerkandî tarafından yaptırılan zaviye ile gelişim göstermiştir. Şeyh ailesinin bu bölgedeki etkisi, XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. 1905 yılında belediye teşkilatı kurulan Çamlıdere, 1916 yılına kadar Beypazarı'na bağlı bir köy olarak varlığını sürdürmüş, bu tarihte Kızılcahamam'a bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde Ali Dede Şeyhler Nahiyesi olarak bilinen yerleşimin adı, 1935 yılında Çamlıdere olarak değiştirilmiştir. Ana ulaşım yolları dışında kalan Çamlıdere, bu konumu nedeniyle sanayi ve turizm yatırımlarından mahrum kalmış ve gelişim gösterememiştir. Bu durum, Çamlıdere'nin zamanla yazlık ve mesire yeri olarak kullanılmasına yol açmıştır.⁵⁷ Çamlıdere'nin coğrafi özelliklerinin, bölgenin beş yüz yıldan fazla bir süre boyunca idari açıdan önemli sayılabilecek bir değişim geçirmeden kalmasını sağlamıştır.

⁵⁵ BCA, 30-11.1,254.41.13-2-4; 265.16.9-2-4; Resmî Gazete 11 Mayıs 1957, Sayı: 9604, s. 17062; 24 Nisan 1959, Sayı: 10190, s. 21495.

⁵⁶ Resmî Gazete, 08 Mayıs 1954, Sayı: 8702, s. 9254; Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://www.cankayakaymakamligi.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlar>, 20 Mayıs 2023

⁵⁷ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 97-101; Tarihçe, <http://www.camlidere.gov.tr/tarihce>, 02 Mart 2024; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 404; Abdülkerim Erdoğan, Geçmişten Günümüze Kızılcahamam Çamlıdere, ESYAV Kızılcahamam-Çamlıdere Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yay, Ankara, 2010, s. 839.

1950'lere kadar Ankara Vilayeti içindeki statüsünde kayda değer bir değişiklik yaşamayan Çamlıdere, bu tarihten sonra Demokrat Parti'nin politik tercihleri doğrultusunda bir değişim sürecine girmiştir. Nitekim 1953 yılına kadar Kızılcahamam'a bağlı bir nahiye olarak varlığını sürdüren Çamlıdere, 27 Kasım 1953 tarih ve 6191 sayılı "*Yeniden iki kaza kurulması hakkında Kanun*" ile Ankara'ya bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiştir. Bu düzenleme ile Kızılcahamam'a bağlı 47 köy, bu kazadan ayrılarak Çamlıdere'ye bağlanmıştır. Alınan kararın ardından Çamlıdere'nin kaza merkezi olarak hizmet verebilmesi için çalışmalar başlatılmış ve kurumların işleyişe geçebilmesi amacıyla 15 Ocak 1954 tarihine kadar süre tanınmıştır.⁵⁸

Kaza statüsüne kavuşmasının ardından Çamlıdere ile ilgili bazı idari düzenlemeler yapılmış ve yerleşim yerlerinin bağlı bulunduğu merkezler değiştirilmiştir. 27 Mayıs 1954 tarihli karar ile Çamlıdere kazasına bağlı Dereneci, Süleler, Karaağaç ve Üyecek köyleri bu kazadan alınarak Kızılcahamam'ın idaresine verilmiştir. Diğer yandan, uhdesine 17 köy bağlanarak Peçenek adıyla yeni bir nahiye kurulmuş ve bu nahiye Çamlıdere kazasına bağlanmıştır.⁵⁹ Çamlıdere'nin idarisindeki arazi ile sosyal ve iktisadi faaliyetlerin sınırlı oluşu kazada idari taksimat yönüyle değişikliklerin de sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Çamlıdere'de kaymakamlık görevini, 1953-Nisan 1956 yılları arasında Arslan Başarır, Nisan 1956-Haziran 1957 arasında Aydın Akat, Haziran 1957-Temmuz 1959 arasında Nusret Saygı, Şubat 1960-Haziran 1960 döneminde Tayyar Toprak, Haziran 1960-1963 yılları arasında ise Mustafa Arif Arık üstlenmiştir.⁶⁰

1.1.7. Çubuk

Çubuk, Ankara'nın en köklü yerleşim yerlerinden biridir ve şehir merkezine 40 km mesafede bulunmaktadır. Doğusunda Kalecik, güneyinde Elmadağ ve Yenimahalle, batısında Kızılcahamam, kuzeyinde ise Çankırı ile çevrilidir. Kral Yolu ve İpek Yolu güzergahında yer alması, Çubuk'a tarih boyunca stratejik avantajlar sağlamış, ancak aynı zamanda istila tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Tarihi süreçte Galatlar, Roma ve

⁵⁸ BCA, 30.10.0. / 66.441.18, 3; Resmî Gazete, 04 Aralık 1953, Sayı: 8574, s. 7699.

⁵⁹ BCA, 30.11.0. / 245.21.2, 2; Resmî Gazete, 15 Haziran 1955, Sayı: 9029, s. 12139.

⁶⁰ BCA, 31.11.1 / 265.23.2, 2; Resmî Gazete, 25 Nisan 1956, Sayı: 9293, s. 14162; 02 Ocak 1957, Sayı: 9498, s. 16101; 03 Temmuz 1957, Sayı: 9649, s. 17489; 23.07.1959, Sayı: 10260, s. 22213; 23 Şubat 1960, Sayı: 10439, s. 673; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819; Çamlıdere'de Görev Yapan Kaymakamlar, <http://www.camlidere.gov.tr/camliderede-gorev-yapan-kaymakamlar>, 04 Mart 2024

Bizans gibi medeniyetlerin hakimiyetinde bulunan Çubuk, 1071 sonrası Oğuz Türkmen boylarının akınlarıyla ele geçirilmiştir. Daha sonra Selçuklu, Danişment, İlhanlı, Germiyan ve Eretna yönetimlerine geçmiş, 1354 yılında ise Osmanlı idaresine katılmıştır. 1402 yılında Ankara Savaşı'na sahne olan Çubuk, bu özelliğiyle Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.⁶¹

Osmanlı dönemine ilişkin Çubuk ile ilgili ilk bilgiler, 1463 tarihli tahrir defterlerine dayanmaktadır. Söz konusu dönemde Çubukpazarı Köyü olarak bilinen yerleşim, 1523 yılında “kaza-i Çubuk” adını almıştır. 1530 yılında, 248 köy ve 3.425 haneden oluşan kazanın nüfusu yaklaşık 17.000 civarındayken, 1571’de bu sayı yaklaşık 42.000’e ulaşmıştır. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’ne göre, 1648 yılında Çubuk, 70 köy ve 7 nahiyeye sahiptir. 1845 yılında ise kazada 78 köy ve 1686 hane bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, XV. ve XVI. yüzyıllara ilişkin tahrir defterlerinden Çubuk’un nüfusuna dair net bir sayı vermek mümkün değildir. Ancak bilinen, Çubuk’un Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarından itibaren Ankara’nın bir kazası olduğu ve bu statünün XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devam ettiğidir. XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı idari yapısında bazı değişimler yaşanmışsa da Çubuk bu değişimlerden etkilenmemiş ve kaza statüsünü korumuştur. Osmanlı Devleti’nin 1830 yılındaki ilk nüfus sayımı verilerine göre, Çubuk’ta kadınlar da dâhil olmak üzere yaklaşık 11.000 kişi yaşıyordu. Ankara’da da 1848-1867 yılları arasında birçok idari değişiklik yapılmış olmasına rağmen, Çubuk kaza statüsünü muhafaza etmiştir. I. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında kurulan Osmanlı Parlamentosu’nun çıkardığı 1877 tarihli Belediye Kanunu kapsamında, Çubuk’ta 1882 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur. ⁶² XIX. yüzyılın sonuna kadar geçen sürede Çubuk’un idari yapısının istikrarlı bir görünüm arz ettiği ve değişikliği gerektirmeyecek bir oluşuma sahip olduğunu söylemek mümkündür.

XX. yüzyılın başlarında, Çubuk’un Zir kazasıyla birlikte kaza statüsü kaldırılmıştır. Bu idari değişiklik, Çubuk’un Ankara’ya yakın oluşu ve düzenlemenin yaklaşık 130.000 kuruluş tasarruf sağlayacağı gerekçelerine dayandırılmıştır. 1907 Vilayet Salnamesi’nde de

⁶¹ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 123-125; Yunus Avcı, Mustafa Onay, Mehmet Kayan, Bütün Yönleriyle Çubuk, Çubuk Belediyesi Yay., Ankara, 1987, s. 85; Ahmet Kankal, “15-16. Yüzyıllarda Çubuk ve Çevresinde Yerleşme ve Nüfus”, Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015, Editörler: Hüseyin Çınar, Tekin Önal, Ankara, 2016, s. 23.

⁶² Kankal, 15.-16. Yüzyıllarda Çubuk, s. 28; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 126; Hüseyin Çınar, “Osmanlı’dan Günümüze Çubuk Kazası’nın İdarî Yapısı”, Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015, Editörler: Hüseyin Çınar, Tekin Önal, Ankara, 2016, s. 44, 49, 51, 53-54.

aynı statüde bırakılan Çubuk, Millî Mücadele'nin ilk yıllarına kadar nahiye olarak kalmıştır. 21 Ekim 1920 tarihinde, Çubuk'un yeniden kaza statüsü kazanması için TBMM'ye kanun teklifi sunulmuş ve teklifin yasalaşmasının ardından, 4 Nisan 1921'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren Çubuk tekrar kaza statüsüne kavuşmuştur. 1928 yılı itibarıyla, Çubuk'a Merkez, Ravlı ve Sirkeli adlarıyla üç nahiye ve 97 köy bağlıdır.⁶³ Milli Mücadele yıllarında Çubuk'un yeniden kaza statüsüne kavuşturulması, bu kazanın vilayet içindeki önemine bir işaret olarak değerlendirmek mümkündür.

1923-1950 döneminde Çubuk'a ilişkin yapılan idari değişikliklerden biri, Ankara'nın Merkez kazasına bağlı Karalar nahiyesindeki Peçenek köyünün, 11 Haziran 1931 tarihli karar ile bu nahiyeden alınarak Çubuk'un Sirkeli nahiyesine bağlanmasıdır. Benzer şekilde, 20 Nisan 1935 tarihli karar ile Çubuk'un Sirkeli nahiyesine bağlı Mahmudiye köyü, bu nahiyeden alınarak Merkez kazasına bağlı Bağlum nahiyesine bağlanmıştır.⁶⁴

08 Şubat 1937 tarihli 3116 sayılı Kanun kapsamında devlet ormanlarının sınırlarının belirlenmesine yönelik olarak, 1944 yılında Çubuk'ta devlet ormanları ile köy sınırlarının tespitine ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, Merkez nahiyesine bağlı Kızılcaviran, Kuruçay, Uluğağaç, Kıglacık, Ahurköyü, Karaçamköyü, Ovacık, Mahmutoğlu, Meki, Durhasan, Çatköyü, Saraycık, Aşağıobruk, Hacılar, Çat, Eybek, Okçular ve Yaylak köylerinde orman sınır tespitleri gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde, Sirkeli nahiyesine bağlı İncegez, Yakupdevriş, Arkasyan, Karataş, Yayalar, Tuğla ve Martin köylerinde de benzer sınır tespiti çalışmaları yapılmıştır.⁶⁵

Demokrat Parti döneminde Çubuk, idari açıdan oldukça hareketli bir süreç geçirmiştir. Bu kapsamda, bazı yerleşim yerlerinin farklı idari birimlere bağlanması ya da sınır anlaşmazlıklarının çözülmesi amacıyla sınır tespitleri yapılmıştır. Bu kapsamda alınan kararlardan biri, Çubuk'un Ravlı nahiyesine bağlı Akbayır köyünün bu nahiyeden alınarak aynı kazanın Merkez nahiyesine bağlanmasıdır. İdare merkezi değiştirilen diğer yerleşim yerleri ise Kızılcacahamam kazasının Merkez nahiyesine bağlı Yıldınmevci,

⁶³ BCA, 30.18.1. / 1.15.18, 2; Çınar, "Osmanlı'dan Günümüze Çubuk", s. 56, 59-61.

⁶⁴ Resmî Gazete, 20 Haziran 1931, Sayı: 1836, s. 555; 27 Nisan 1935, Sayı: 2987, s. 5112.

⁶⁵ Resmî Gazete, 28 Ocak 1944, Sayı: 5615, s. 6302, 6346; 21 Ocak 1944, Sayı: 5609, s. 6309; 27 Ocak 1944, Sayı: 5614, s. 6341-6342; 28 Ocak 1944, Sayı: 5615, s. 6345-6346; 11 Şubat 1944, Sayı: 5627, s. 6393; 12 Şubat 1944, Sayı: 5628, s. 6398-6399; 14 Şubat 1944, Sayı: 5630, s. 6405; 15 Şubat 1944, Sayı: 5631, s. 6461; 18 Şubat 1944, Sayı: 5634, s. 6474; 21 Şubat 1944, Sayı: 5637, s. 6485; 22 Şubat 1944, Sayı: 5638, s. 6489-6490; 24 Şubat 1944, Sayı: 5640, s. 6498; 28 Şubat 1944, Sayı: 5638, s. 6517; 01 Haziran 1944, Sayı: 5719, s. 7027.

Yıldırımadoğan ve Yıldırımaviran köyleri ile Kalecik kazasının Hasayaz nahiyesine bağlı Yeniçöte köyüdür. Bu köyler, Çubuk kazasının Merkez nahiyesine bağlanmıştır.⁶⁶ Kazada, idari sınır anlaşmazlıklarının çözümüne yönelik kararlar alınmıştır. Sınır anlaşmazlıkları yaşayan yerleşim yerleri şunlardır: Çubuk kazası Merkez nahiyesine bağlı Kızılaviran köyü ile Çankırı Vilâyeti Şabanözü kazası Orta nahiyesine bağlı Bastık köyü, Altındağ kazası Bağlum nahiyesine bağlı Kılıçlar köyü ile Çubuk kazası Sirkeli nahiyesine bağlı Çalseki köyü, Altındağ kazasının Bağlum nahiyesi merkezi olan Bağlum köyü ile Çubuk kazasının Sirkeli nahiyesi merkezi olan Sirkeli köyü.

Yapılan tespit çalışmaları sonucunda sınırların şu mevkilerden geçmesi kararlaştırılmıştır:⁶⁷

- Kızılaviran köyü ile Bastık köyü arasındaki sınırın, Kuzutepesi, Boztepe, Mirî tepe (Nirengili tepe), Çengellerkayası (Dağmikkaya), Serçeler deresi, Doğançukuru ve Karatepe (Sığırkuyruğu) mevkileri,
- Kılıçlar köyü ile Çalseki köyü arasındaki sınırın, Kızılcahamam'dan Ankara'ya giden şehir yolunu takiben Deve yolu ile birleştiği noktadan ve buradan da şehir yolu,
- Bağlum köyü ile Sirkeli köyü arasındaki sınırın, Yaz yatağı, Islıkaya, Dağdeviren'in tarlası, Seyit Önal'ın tarlası, Sığır yatağı, Cevizledere başı, Beygiroğlu deresi, Dikalan deresi ve Dezgi köyünü aşan yol.

Bunların dışında, Çubuk'ta alınan diğer idari kararlar, Merkez nahiyesine bağlı Arkasyan köyü adının Kavaklı olarak değiştirilmesi ve sel ile heyelan riski nedeniyle Aşağıobruk ve Kuruçay köylerinin taşınmasına ilişkindir.⁶⁸ Anlaşmazlıkların süresi ve nasıl çözüldüğü bilinmemekle birlikte, ilerleyen yıllarda benzer bir soruna rastlanmaması, çözümün kalıcı olduğunu göstermektedir.

Çubuk'ta farklı dönemlerde kaymakamlık yapan isimler ise şunlardır:

1949-07.1950 arasında Salih Tapkan, 07.1950-10.1951 arasında Celal Balkanlı, 10.1951-1952 arasında Selahattin Esat, 05.1952-12.1953 arasında M. Rıza Yurdakul, 12.1953-07.1954 arasında Turgut Timur, 07.1954-02.1955 arasında M. Kemal Gürlük, 02.1955-04.1957 arasında İhsan Atınç, 04.1957-1959 arasında Sebahattin Şentürk, 07.1959-1960

⁶⁶ Resmî Gazete, 24 Ağustos 1953, Sayı: 8489, s. 8489; 28 Ağustos 1953, Sayı: 8493, s. 8493; 03 Mayıs 1955, Sayı: 8996, s. 8996; 05 Aralık 1955, Sayı: 9172, s. 9172; 06 Haziran 1956, Sayı: 9325, s. 14492.

⁶⁷ Resmî Gazete, 20 Aralık 1951, Sayı: 7987, s. 13206; 30 Kasım 1953, Sayı: 8570, s. 8570; 19 Ağustos 1955, Sayı: 9082, s. 9082.

⁶⁸ Resmî Gazete, 14 Şubat 1955, Sayı: 8930, s. 8930; 13 Ocak 1956, Sayı: 9206, s. 13368.

arasında A. Sadık Günel, 1960-1960 arasında Muzaffer Heper ve 08.1960-1961 arasında Azmi Berker.⁶⁹

1.1.8. Delice

Ankara'ya 120 km mesafedeki Delice, Çorum, Yozgat, Kırıkkale ve Keskin ile çevrilidir. 1928'de bucak merkezi haline getirilen Delice, 1944'e kadar Keskin kazasına bağlı olarak idare edilmiştir. 19 Ağustos 1944 tarih ve 4642 sayılı Kanun ile Kırıkkale'nin kaza statüsü kazanmasıyla birlikte Delice, Keskin'den alınarak Kırıkkale'ye bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Delice, 32 köyüyle birlikte Kırıkkale'ye bağlı bir nahiye olarak yönetilmiştir.⁷⁰ 19 Haziran 1957 tarih ve 7033 sayılı Kanun ile Elmadağ ve Sulakyurt'la birlikte Delice de kaza statüsü kazanmıştır. Ancak kaza statüsü, 01 Nisan 1960 itibarıyla resmen uygulanmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra, 39 köyüyle birlikte Delice, Ankara'ya bağlı bir kaza olarak idare edilmiştir. 21 Haziran 1989 tarih ve 3578 sayılı Kanun ile Kırıkkale'nin il yapılması sonrasında, Delice Ankara'dan alınarak Kırıkkale'ye bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. 1960 ve 1961 yıllarında Delice'de Erhan Öztekin ve M. Emin Yüzbaşıoğlu kaymakamlık görevinde bulunmuşlardır.⁷¹

1.1.9. Elmadağ

Ankara'ya 41 km mesafedeki Elmadağ, Balâ, Kırıkkale, Çankaya, Mamak, Altındağ, Kalecik ve Akyurt ile çevrilidir. Osmanlı Devleti döneminde “Hac Yolu” üzerinde yer alması, Elmadağ'ın derbent olarak kullanılmasında etkili olmuştur. Cumhuriyet döneminde nahiye merkezi haline gelen Elmadağ'da, 1934 yılından itibaren askeri fabrikaların kurulmaya başlanması bölgenin önemini artırmıştır. 1928'de Balâ'ya bağlı bir bucak olan Elmadağ, 1936'da Çankaya'ya bağlanmış, 27 Mart 1944 tarihinde ise belediye teşkilatı kurulmuştur. Belediye teşkilatının kurulmasının ardından, daha düzenli bir gelişim sağlamak amacıyla şehir imar planı hazırlanmıştır. Ayrıca 13 Eylül 1941 tarih

⁶⁹ BCA, 30.11.1. / 242.40.16, 2; Resmî Gazete 27 Temmuz 1950, Sayı: 7567, s. 18833; 30 Mayıs 1952, Sayı: 8122, s. 3790; 16 Ağustos 1954, Sayı: 8778, s. 10045; 10 Mart 1955, Sayı: 8951, s. 11302; 06 Nisan 1957, Sayı: 9579, s. 16842; 27 Eylül 1960, Sayı: 10614, s. 2201; Görev Yapmış Kaymakamlarımız, <http://www.cubuk.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlarimiz>, Erişim 20 Mayıs 2023

⁷⁰ Resmî Gazete, 05 Eylül 1944, Sayı: 5800, s. 7582; Tarihçe, <http://www.delice.gov.tr/tarihce>, 12 Nisan 2024

⁷¹ Resmî Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s. 1745; 21 Haziran 1989, Sayı: 20202, s. 6; 24 Haziran 1961, Sayı: 10837, s. 4443; Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://www.delice.gov.tr/gorev-yapan-kaymakamlar>, 20 Mart 2024

ve 116/45291 sayılı karar ile "Küçük Yozgat Nahiyesi" adı değiştirilerek Elmadağ adı kullanılmaya başlanmıştır. ⁷² Elmadağ'ın, gerek Osmanlı döneminde derbent olarak kullanılması gerekse Cumhuriyet döneminde askeri fabrikaların kurulması, kazanın güvenlik yönüyle stratejik bir öneme sahip olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Elmadağ'a, 19 Haziran 1957 tarih ve 7033 sayılı "Yeniden (78) Kaza Kurulması ve İzmir Vilâyetine bağlı Kuşadası Kazasının Aydın Vilâyetine bağlanması hakkında Kanun" ile kaza statüsü verilmiştir. Merkezi Küçükyozgat olarak belirlenen kazaya, 9 köy Çankaya'dan, 7 köy Balâ'dan ve 3 köy Kırıkkale'den alınarak toplamda 19 köy bağlanmıştır.

Her ne kadar Elmadağ'ın kaza yapılması 1957'de kararlaştırılmışsa da kararın uygulanmaya başlayacağı tarih 01 Nisan 1960 olarak belirlenmiştir. Söz konusu tarihte Elmadağ'ın kaza oluşu dolayısıyla bir tören düzenlenmiş, törende Vali, Belediye Başkanı Dilaver Argun ve Elmadağ adına Osman Güleç birer konuşma yapmıştır.⁷³ Kararın alınmasının uygulamadan yıllar önce gerçekleşmesi, bu düzenlemenin 1957 erken seçimleri öncesinde alınmış bir siyasi karar olabileceği olabileceğini düşündürmektedir. Elmadağ'ın kaza statüsüne kavuşmasının ardından, yeni idari durum çerçevesinde 5602 sayılı Tapulama Kanunu hükümlerine uygun olarak kazada tapulama faaliyetlerinin sürdürüleceği ilan edilmiştir. Ancak, Elmadağ'ın Demokrat Parti döneminin sonlarına doğru kaza olması nedeniyle bu dönemde sınırlarına ilişkin herhangi bir idari karar alınmamıştır. 1960 yılında kazada Kaymakam Hakkı Önder (?-1960) ve Kaymakam Bayram Turan Çetin (Haziran 1960-1961) görev yapmıştır. ⁷⁴

1.1.10. GÜDÜL

Ankara merkeze 82 km mesafede bulunan GÜDÜL, Kızılcahamam, Ayaş, Beypazarı, Bolu ve Çamlıdere ile çevrilidir. 1554'te Ayaş'a bağlı bir yerleşim yeri iken, 1867'de nahiye statüsüne yükselmiş ve 1918 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde Ayaş'a bağlı bir nahiye olarak idare edilen GÜDÜL, bu statüsünü 1950 yılına

⁷² Resmî Gazete, 30 Mart 1944, Sayı: 5668, s. 6657; 19 Eylül 1941, Sayı: 4916, s. 1717; Zafer, 02 Nisan 1960, Sayı: 3785; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 159-160; Bugünkü Ankara Kazaları, 15 Ağustos 1955, Sayı: 2; <http://www.elmadag.gov.tr/tarihi>, 08 Şubat 2024

⁷³ Resmî Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s. 17437, 17451-17452.

⁷⁴ Resmî Gazete, 16 Mayıs 1960, Sayı: 10506, s. 1376; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819. İlçemizde Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://www.elmadag.gov.tr/ilcemizde-gorev-yapmis-kaymakamlar>, 08 Şubat 2024

kadar sürdürmüştür. 1950’li yıllarda GÜDÜL nahiyesinin Adalıkuzu köyü ile Beypazarı’nın Merkez nahiyesine bağlı Uruş köyü arasında sınır anlaşmazlığı yaşanmıştır. Yapılan düzenleme ile sınır hattı Dikmen doruğu, Akkırmı, Çavuşkayası ve GÜDÜL Köprüsü mevkilerinden geçecek şekilde belirlenmiş ve anlaşmazlık giderilmiştir. Benzer şekilde, Karacaviran ve Sorgun köyleri ile Beypazarı’nın Merkez nahiyesine bağlı Kayı ve Tahtacı Örencik köyleri arasında yaşanan sınır ihtilafları da çözülmüştür. Karacaviran ve Kayı köyleri arasındaki sınır Killik tepesi, Dede Mezarı, Çevrim Kaya, İnce Dere ve Uruş bağları mevkilerinden; Tahtacı Örencik ve Sorgun köyleri arasındaki sınır ise Tepepinarı, Güvercinlik, Kuruludere, Elmakolu ormanı ve Tahta köprü mevkilerinden geçecek şekilde tespit edilmiştir. Diğer yandan, 11 Mayıs 1956 tarihli bir kararla GÜDÜL’e bağlı Karacaviranağba köyünün adı Ağbaş olarak değiştirilmiştir.⁷⁵ GÜDÜL’ün idari yapısında 1950’lere kadar önemli bir değişiklik yapılmamasına karşın Demokrat Parti döneminde hem kaza yapılması hem de birçok idari değişikliğe gidilmesi GÜDÜL ihtiyaçlarından ziyade Demokrat Parti’nin politik tutumuyla ilişkilendirilebilir.

GÜDÜL, 19 Haziran 1957 tarih ve 7033 sayılı kanun kapsamında kaza yapılması kararlaştırılan 22 nahiye den biri olmuştur. Bu kanunla birlikte, Ayaş kazasından 6 köy, Beypazarı kazasından 7 köy ve Kızılcahamam kazasından 15 köy alınarak GÜDÜL’e bağlanmış ve kazanın idari yapısı şekillendirilmiştir. Kaza oluşu dolayısıyla 1 Eylül 1957 tarihinde Ankara Valiliği tarafından bir tören düzenlenmiştir. Törene Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan ve Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Cemal Gökten katılmıştır. Ancak, GÜDÜL’ün idari yapısı belirlenmiş olmasına rağmen, çeşitli nedenlerle köylerin idari merkezlerine ilişkin değişiklikler yaşanmıştır. Bu kapsamda, GÜDÜL’e bağlı Ada, Ağcaviran, Alpavut, Bağdemli, Başağaç, Güney, Saray, Hüyükbalâ, Hüyükzir, Kınık, Kırıkırca, Kışlak, Kurumcu, Tahtalar, Turnalı ve Virancı köyleri, GÜDÜL’den alınarak Kızılcahamam kazasının Çeltikçi nahiyesine bağlanmış. Ayrıca Ayaş’ın Merkez nahiyesine bağlı Salihler köyü, GÜDÜL’ün Merkez nahiyesine; GÜDÜL’ün Merkez nahiyesine bağlı İlhan köyü ise Ayaş’ın Merkez nahiyesine bağlanmıştır. GÜDÜL’ün kaza oluşu sırasında belirlenen sınırlara rağmen, kısa süre sonra yeniden idari sınır değişikliklerine gidilmesi, başlangıçta yapılan taksimatın pek de isabetli olmadığını

⁷⁵ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 199, Atilla İnan, GÜDÜL, Öztepe Matbaacılık, Ankara, 2019, s. 19-21; Resmî Gazete, 15 Ağustos 1933, Sayı: 2478, s. 2941; 29 Haziran 1954, Sayı: 8741, s. 9726-9727; 03 Temmuz 1956, Sayı: 9348, s. 14780; 05 Temmuz 1956, Sayı: 9350, s. 14789; 10 Temmuz 1956, Sayı: 9355, s. 15057.

göstermektedir.

Güdül, çevre yerleşim yerleriyle sınır anlaşmazlıkları yaşamış; yapılan çalışmalarla bu sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Bu kapsamda, Güdül'ün Merkez nahiyesine bağlı Sorgun köyü ile Kızılcahamam'ın Çeltikçi nahiyesine bağlı Kınık köyü arasında sınır olarak Sorgun Deresi belirlenmiştir. Benzer şekilde, Güdül'ün Merkez nahiyesine bağlı Ağbaş köyü ile Kızılcahamam'ın Çeltikçi nahiyesine bağlı Turanlı köyü arasındaki sınır, Sinekkafası Tepesi ve Boztepe üzerinden belirlenerek sorun çözülmüştür. Ayrıca Güdül'ün Merkez nahiyesine bağlı Adalıkuzu köyü ile Beypazarı'nın Merkez nahiyesine bağlı Adiviran köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı, Soğuksu, Kızıldere, Kabahüyük Zirvesi, Akmeşe Çukuru, Düdük Gölü ve Sıra Kayalar mevkilerinden geçen bir hatla giderilmiştir.⁷⁶

Güdül'de 1957-Temmuz 1960 yılları arasında Mustafa Arif Arık görev yapmıştır.⁷⁷

1.1.11. Haymana

Ankara'ya 73 km mesafede bulunan Haymana, Konya ili ile Polatlı ve Gölbaşı ilçeleriyle çevrilidir. 1936 yılında Ankara Üniversitesi araştırma grubu tarafından yapılan çalışmalar ve diğer bilimsel araştırmalar, Haymana tarihinin Yontma Taş Devri'ne ve Maden Devri'ne kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Bölgenin geçmişine ışık tutan önemli arkeolojik alanlardan biri olan Gavurkale de Haymana sınırları içerisinde. Tarihi MÖ 1600'lere kadar uzanan Gavurkale, üç farklı kültür katmanını barındırmaktadır. İlk katmanın Hititlere ait olduğu Gavurkale, Hititlerden sonra Ege göçleriyle Anadolu'ya gelen Friglerin hâkimiyetine girmiştir. MÖ 278 yılında Avrupa'dan gelen Galatlar tarafından ele geçirilen bölge, MÖ 25'te Roma hâkimiyetine geçmiş, Bizans İmparatorluğu döneminde ise imparatorluğun önemli kışlık konaklama yerlerinden biri olmuştur.⁷⁸

VIII. yüzyılda Haymana Ovası'nda yapılan bir savaşta Bizans ordusunu mağlup eden Araplar, Ankara'yı kısa bir süreliğine hâkimiyetleri altına almışlardır. Ancak bu durum

⁷⁶ Resmî Gazete, 07 Ağustos 1959, Sayı: 10273, s. 22332; 13 Ağustos 1959, Sayı: 10278, s. 22355; 28 Ekim 1959, s. 22831.

⁷⁷ Resmî Gazete, 26 Ağustos 1957, Sayı: 9691, s. 17761; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819.

⁷⁸ Aysun Benlioğlu Yalçın, XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Vilayeti'nin Haymanateyn Kazasının Sosyal ve İktisadi Durumu, Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 7-8; Halil İbrahim Uçak, Tarih İçinde Haymana, Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği, Ankara, 1986, s. 10-17; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 215.

uzun sürmemiş ve bölge 1071 Malazgirt Savaşı'na kadar Bizans kontrolünde kalmaya devam etmiştir. 1073'ten itibaren Ankara ve çevresinde, zaman zaman kesintiye uğrasa da Türk hâkimiyeti başlamıştır. Haymana'da Selçuklu dönemine ait izlere pek rastlanmamakla birlikte, Köseadağ Savaşı sonrasında bölge önce İlhanlıların, ardından Ahilerin yönetimine geçmiştir. Osmanlı Devleti XIV. yüzyılın ortalarında Ankara ve çevresini hâkimiyeti altına almış, ancak Haymana'nın Osmanlı topraklarına dâhil edilmesi Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Haymana, Türkmen aşiretlerinin önemli bir iskân bölgesi haline gelmiştir. XIX. yüzyılda ise iki ayrı yerleşim yeri olarak kayıtlara geçen bölge "Haymanateyn" adıyla anılmış ve Polatlı'dan Cihanbeyli'ye kadar geniş bir alanı kapsadığı belirtilmiştir. Ekonomik açıdan Osmanlı döneminde yün üretimiyle ön plana çıkan Haymana, Osmanlı yün ihracatının %7,7'sini karşılayarak önemli bir üretim merkezi olmuştur.⁷⁹ Türk hakimiyetinin başlamasından itibaren Haymana'nın sosyal ve ekonomik yönden potansiyel bir iskân bölgesi olarak görülmüştür.

1871 yılında Ankara'ya bağlı bir kaza statüsüne getirilen Haymana, bu dönemde yalnızca birkaç hanelik küçük bir yerleşim yeri idi. 1882'de hükümet konağı inşa edilen kazada, 1885 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin göçmen aşiretleri yerleşik hayata geçirme çabaları ve Kırım Savaşı sonrası Anadolu'ya gelen yaklaşık 5 milyon göçmen, Haymana'nın nüfusunun hızla artmasında etkili olmuştur. 1844'te nüfusu 5.000'i bulmayan Haymana'nın nüfusu, 1878'de 28.000'ni aşmış, 1907 yılında ise 34.683'e ulaşmıştır. Haymana'nın iskân bölgesi olarak tercih edilmesinde en önemli etken, ulaşım açısından sunduğu kolaylıklardır. Artan nüfusla birlikte XX. yüzyılın başlarında kaza, 4854 haneye ve 150 köye sahip bir idari yapıya kavuşmuştur. Tüm bu gelişmeler, Haymana'nın tarım ve hayvancılık alanlarında önemli bir merkez haline dönüşmesini sağlamıştır.⁸⁰

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Haymana'nın Hayaşlı ve Çadırılı köylerinde

⁷⁹ Bayram Tuncer, İhsan Bulut, "Tarihi Coğrafya Açısından Haymana Kazasında Nüfus (1831-1914)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XXII/4, (2019), s. 1574-1575; Mustafa Burak Ermiş, Haymana ve Çevresindeki Türk İslam Yapıları, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019, s. 9-10; Yalçın, XIX. Yüzyıl Ortalarında s. 5; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 544.

⁸⁰ Enver Yurtdaş, Geçmişle Buluşan Haymana, Ankara, 2018, s. 165; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 544; Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 35; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 218; Tuncer- Bulut, Tarihi Coğrafya Açısından Haymana, s. 1581-1582; Yunus Pustu, "Osmanlı Döneminde Haymana'ya Muhacir İskânına Genel Bir Bakış", Sakarya Zaferi ve Haymana, Haz. Temuçin F. Ertan, Hakan Uzun, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2023, s. 6.

üretime hazır hale getirilen fırınlar, ordunun ekmek ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynamış, halk ise taşıma işleriyle lojistik desteğe katkıda bulunmuştur. Haymana ayrıca en az 5 günlük bulgur, nohut ve kuru fasulye gibi gıda maddelerinin stoklandığı stratejik merkezlerden biri olmuştur. Bu destek yalnızca lojistikle sınırlı kalmamış, Mangaldağı, Türbetepe ve Çal Dağı mevkileri Sakarya Savaşı'nın en zorlu çarpışmalarına sahne olmuştur. Savaştan aylar sonra yapılan incelemelerde, toplam 95 köyün etkilendiği, 37 köydeki 7.326 binanın %85'inden fazlasının tahrip olduğu tespit edilmiştir.⁸¹ Haymana'nın Sakarya Savaşı sırasında uğradığı zarar dikkate alındığında, Yunan işgaline uğrayan Batı Anadolu bölgelerine benzer bir tahribatı çok daha kısa sürede yaşadığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetle birlikte, yeni idari yapılanma kapsamında Ankara, 7 kazaya ayrılmış, Haymana ise 4.630 m²'lik yüzölçümüyle bu kazalar arasında en geniş alana sahip olmuştur. 1925 yılında 164 köyü bulunan Haymana'da, 300.000 dönümlük ekilebilir arazi mevcuttur ve bu tarımsal varlık, kazanın yıllık 175-200 vagon arpa ve buğday ihraç etmesini sağlamıştır. 1927 nüfus sayımına göre 29.279 kişinin yaşadığı Haymana, Ankara'nın nüfus yoğunluğu en düşük kazasıdır. Cumhuriyet döneminde Haymana'ya ilişkin alınan önemli idari kararlardan biri, Polatlı'nın müstakil bir kaza haline getirilerek Haymana'dan ayrılmasıdır. Bu ayrılığın ardından, Haymana ile ilgili çeşitli sınır ve isim değişiklikleri yapılmıştır. 13.10.1929 tarihli kararla Polatlı'nın Deveci köyü, 29.08.1940 tarihli kararla Konya'nın Cihanbeyli kazasına bağlı Köstengil köyü, 22.10.1940 tarihli kararla ise yine aynı kazanın Alahacılı köyü Haymana'ya bağlanmıştır. Öte yandan, 14.05.1930 tarihli kararla Haymana'nın İkizce nahiyesine bağlı Hisarlıkaya köyü, Polatlı'nın Polatlıbeyobası nahiyesine bağlanmıştır. 19.07.1930 tarihli bir kararla da Haymana'nın Yenice nahiyesinin merkezi olan Kürt Gökgozü köyünün adı Sandıranköy olarak değiştirilmiştir.⁸² Tarımsal üretim potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, Polatlı'nın Haymana'dan ayrılması bir yandan Haymana'nın daha kolay yönetilmesini sağlarken, diğer yandan Haymana'yı Polatlı'nın gerisinde bir konuma itmiştir.

⁸¹ Orhan Örs, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Haymana Kürtlerini Teorik Zeminde Değerlendirmek" Sakarya Zaferi ve Haymana, Haz. Temuçin F. Ertan, Hakan Uzun, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2023, s. 47-48; <http://haymana.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi>, 20 Mayıs 2023

⁸² Resmî Gazete, 26 Haziran 1926, Sayı: 404, s. 1567; 23 Ekim 1929, Sayı: 1327, s. 8423; 17 Mayıs 1930, Sayı: 1495, s. 8926; 07 Eylül 1930, Sayı: 1589, s. 9351; 05 Ekim 1940, Sayı: 4630, s. 14794; 28 Ekim 1940, Sayı: 4649, s. 14890; Beral Alacı, "Cumhuriyet Döneminde Haymana Nüfusu: İstatistiki Veriler Üzerinden Bir Değerlendirme (1923-1950)", Sakarya Zaferi ve Haymana, Haz. Temuçin F. Ertan, Hakan Uzun, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2023, s. 158-160.

Demokrat Parti dönemin diğer kazalara göre Haymana'nın idari yapısında birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda 1960'a kadar pek çok idari değişiklik ve sınır belirleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Nitekim 12.12.1952 tarihinde alınan bir kararla Haymana'nın İkizce nahiyesine bağlı Boyalık köyü, Merkez nahiyesine bağlanmıştır. 30.04.1953 tarihli kararla ise Yenice nahiyesine bağlı Kömüşni köyü, Bala kazasının Merkez nahiyesine dâhil edilmiştir. Ayrıca 01.01.1954 tarihli kararla İkizce nahiyesine bağlı Yağlıpınar köyü, Çankaya kazasının Gölbaşı nahiyesine; 15.02.1954 tarihli kararla da Merkez nahiyesine bağlı Sivri köyü, Polatlı kazasının Merkez nahiyesine bağlanmıştır. Diğer yandan, 14.04.1955, 22.11.1955, 24.11.1955 ve 22.04.1957 tarihlerinde alınan kararlarla İkizce nahiyesine bağlı Velihimmetli, Ahıboz, Çerkezhüyük ve Germeyik köyleri, Çankaya kazasının Gölbaşı nahiyesine rapt ve ilhak edilmiştir. 04.03.1956 tarihli kararla ise Yenice nahiyesine bağlı Hisar, Karacadağ, Altılar, Atkafası, Bumsuzşerefli ve Kırkpınar köyleri, Konya vilayetine bağlı Kulu kazasına bağlanmıştır. 24.10.1955 tarihli bir başka kararla da Haymana'nın Merkez nahiyesine bağlı Kokar köyünün adı Yeşilöz olarak değiştirilmiştir.⁸³

Haymana'da idari aidiyet değişikliklerinin yanı sıra sınır belirlemelerine yönelik de kararlar alınmıştır. Bu kapsamda, Haymana'nın Kokar ve Konakgörmez köyleri ile Polatlı'nın İnler köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlıkları için 13.11.1953 tarihli bir karar alınarak sınır tespiti yapılmıştır. Belirlenen sınıra göre, Konakgörmez Deresi, Çoraközü, Sıçan Tepesi, Konakgörmez Tepesi, Üçtepeler, Deliveli (veya Mollaveli) ağılı, Konakgörmez Deresi'nin karşı tarafında bulunan isimsiz bir dere ve Hamit Ağılı mevkilerinden geçen hat sınır olarak kabul edilmiştir. Benzer şekilde, Bala'nın Merkez nahiyesine bağlı Emirler köyü ile Haymana'nın Yenice nahiyesine bağlı Gölbeke köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlıkları için 30.09.1955 tarihli bir kararla sınır tespiti yapılmıştır. Bu karara göre sınır, Karacaburun yakınındaki Hacı İsmail Kuyusu, Deveci Yolu (Tuz Yolu), Ortahüyük Tepesi ve Tıraş Çayırı mevkilerinden geçen bir hat olarak belirlenmiştir.⁸⁴ Yapılan değişikliklerin yoğunlaştığı dönem dikkate alındığında, 1953-

⁸³ BCA, 30-11-1 / 254.41.13, 2; Resmî Gazete, 05 Haziran 1953, Sayı: 8426, s. 6407; 14 Mayıs 1953, Sayı: 8408, s. 6249; 16 Ocak 1954, Sayı: 8609, s. 7987; 09 Mart 1954, Sayı: 8653, s. 8525; 02 Mayıs 1955, Sayı: 8995, s. 11746; 07 Aralık 1955, Sayı: 9174, s. 13141; 17 Aralık 1955, Sayı: 9183, s. 13196; 13 Ocak 1956, Sayı: 9206, s. 13368; 19 Nisan 1956, Sayı: 9289, s. 14129; 21 Nisan 1956, Sayı: 14131, s. 14146; 24 Nisan 1956, Sayı: 14134, s. 14153; 11 Mayıs 1957, Sayı: 9604, s. 17061.

⁸⁴ BCA, 30-11-1 / 253.132.13, 2-3; Resmî Gazete, 07 Aralık 1953, Sayı: 8448, s. 7713; 24 Ekim 1955, s. 12925.

1955 yıllarının Haymana'nın idari sınırlarının belirlenmesi açısından oldukça hareketli geçmiştir.

Sınır anlaşmazlıkları bazen Haymana içindeki yerleşimler arasında yaşanmıştır. Örneğin, Yenice nahiyesine bağlı Çekirge köyü ile Merkez nahiyesine bağlı Yaprakbayırı köyü arasında ortaya çıkan sınır ihtilafı, 22.02.1955 tarihli kararla çözüme kavuşturulmuştur. Karara göre sınır; Çekirge ve Yağcı köylerinin sınırı, Arkaç Tepesi, Molla Mehmet Çeşmesi karşısındaki yüksek nokta, Köseabtalı ve Yaprakbayırı ile Çekirge köyleri sınırının birleştiği (Molla Mehmet Çeşmesi) mevkilerinden geçecek şekilde belirlenmiştir. Bazı sınır anlaşmazlıkları ise iki vilayet arasında yaşanmıştır. Bu kapsamda, Ankara Vilayeti Haymana kazasına bağlı Merkez nahiyesindeki Alahacılı ve Çatak köyleri ile Yenice nahiyesine bağlı Saatli, Karacadağ ve Yalınayak köyleri ile Konya Vilayeti Yunak kazası Sülüklü nahiyesine bağlı Hacıömeroğlu ve Ortakışla köyleri ve Cihanbeyli kazası Yeniceoba nahiyesine bağlı Kandil, Çimen ve Kozanlı köyleri arasındaki sınır sorunları, 29.03.1954 tarihli kararla çözülmüştür.

Bu karara göre:⁸⁵

- Alahacılı-Hacıömeroğlu köyleri arasında sınır, Gökdağ, Kızılbayır, Katırlı Yolu, Tüfekçioğlu Yaylası ve Hacıömeroğlu Köyü Yolu mevkilerinden;
- Alahacılı-Ortakışla köyleri arasında sınır, Alahacılı-Hacıömerli köyleri sınırının bittiği nokta, Kuru Dere ve Hayratözü Kuyuları mevkilerinden;
- Çimen-Çatak ve Çimen-Saatli köyleri arasındaki sınır, Çataklı Abidin Tarlası, Kerpiç-Çatak Yolu hizası, Çayır Deresi ve Kerpiç-Çatak Yolunun birleşimi, Kermeli Beli, Aktaş Mevkii'nden;
- Karacadağ ve Kozanlı köyleri arasındaki sınır, Muratkale Tepesi, Arşıncı Yolu, Karacadağ-Kuşca Yaylası Yolunun birleşimi, Yassıdağ ve Karataş mevkilerinden geçecek şekilde tespit edilmiştir.

Haymana kazasının idari sınırlarına ilişkin alınan karları 1955 sonrasında da devam etmiş, sınırlara ilişkin çeşitli kararlar alınmıştır. Bu kapsamda Yenice nahiyesine bağlı Gökler Köyü ile Balâ'nın Merkez nahiyesine bağlı Altınçanak Köyü arasındaki sınır, Dönerpınar'dan Sülügöl'e çekilen hat olarak belirlenmiştir. Polatlı'nın Yenimehmetli nahiyesine bağlı İnler Köyü ile Haymana'nın Merkez nahiyesine bağlı Kavak Köyü arasındaki sınır ise Perişanlı Yolu, Alışır Tarlası, Ahmet Ağılı, Çekirge Tepesi, Haydar

⁸⁵ Resmî Gazete, 29 Nisan 1954, Sayı: 86959, s. 9125; 30 Mart 1955, Sayı: 8968, s. 11420.

Ağılı Tepesi ve Kızılyar Tepesi üzerinden geçen bir hatla tespit edilmiştir. Çankaya'nın Gölbaşı nahiyesine bağlı Germeyik Köyü ile Haymana'nın İkizce nahiyesine bağlı Kırıklı Köyü arasındaki sınır, Çakmaklı Beli, Selametli, Germeyik-Kırıklı Yolu, Kavaklıderesi, Kırıklı-Değirmen Yolu ve Değirmen-Bursa Yolu'ndan geçen bir hatla belirlenmiştir. Haymana'nın Merkez nahiyesine bağlı Kavak Köyü ile Polatlı'nın Yenimehmetli nahiyesine bağlı Ilıca Köyü arasındaki sınır, Kızılyar, Şeyh Ahmet Ağılı ve İncesu üzerinden geçen bir hatla düzenlenmiştir. Yenice nahiyesine bağlı Bumsuz Köyü ile Konya vilayetinin Kulu kazasına bağlı Bumsuz Şerefli Köyü arasındaki iki vilayet sınırı ise Sıralı Taşlar Tepesi, Killik Tepe, Huş Huş Tepe, Tuz Ağılı Deresi ve Sinanlı Köyü hattı olarak tespit edilmiştir. Haymana'da alınan bir diğer idari karar, köy ihdasına ilişkindir. Bu kapsamda, Haymana'nın Kirazoğlu Köyü'ne bağlı Devecipınar Mahallesi, Devecipınar adıyla köy statüsüne yükseltilmiştir.⁸⁶ Demokrat Parti dönemi geneli dikkate alındığında, diğer kazaların aksine Haymana'daki idari sınırlara ilişkin kararların dönemin tamamına yayıldığı anlaşılmaktadır.

Haymana'da Mart 1949 ile Eylül 1950 tarihleri arasında Fikri Kuttan, Eylül 1950 ile Ağustos 1951 tarihleri arasında Munip İlban, Ağustos 1951 ile Haziran 1952 tarihleri arasında Haydar Özkin, 1952 ile Kasım 1952 tarihleri arasında Fikri Kiper, Kasım 1952 ile Mart 1953 tarihleri arasında Galip Alaçayır, Mart 1953 ile Ekim 1954 tarihleri arasında Necdet Calp, Ekim 1954 ile Aralık 1956 tarihleri arasında Ferit Hacaloğlu, Aralık 1956 ile Aralık 1959 tarihleri arasında Hayrettin Gündeniz, Aralık 1959 ile Temmuz 1960 tarihleri arasında Bayram Turan Çetin ve Temmuz 1960 ile Nisan 1961 tarihleri arasında Ahmet Raci Şener kaymakam olarak görev yapmıştır.⁸⁷

1.1.12. Kalecik

Kalecik, Kırıkkale ve Çankırı vilayetleri ile Ankara merkez ve Çubuk kazalarıyla çevrili olup, Ankara'ya 72 km mesafede yer almaktadır. İlçe, 148 metre yüksekliğindeki bir kale harabesinin eteklerinde kurulmuş ve adını çevreye hâkim konumda bulunan bu kaleden

⁸⁶ Resmî Gazete 05 Temmuz 1956, Sayı: 9350, s. 14789; 29 Aralık 1956, Sayı: 9496, s. 16075; 09 Eylül 1960, Sayı: 10599, s. 2101; 14 Mart 1960, Sayı: 10456, s. 941; 14 Aralık 1960, Sayı: 10680, s. 2750; 16 Ağustos 1957, Sayı: 9683, s. 17719.

⁸⁷ Resmî Gazete, 06 Eylül 1950, Sayı: 7601, s. 19050; 25 Ağustos 1951, Sayı: 7894, s. 1865; 06 Aralık 1952, Sayı: 8276, s. 5081; 17 Nisan 1954, Sayı: 8687, s. 5983; 05 Temmuz 1954, Sayı: 8845, s. 10557; 02 Ocak 1957, Sayı: 9498, s. 16101; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819; İlçemizde Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://haymana.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlarimiz..> 23 Mayıs 2023

almıştır. Tarihi MÖ 1200'lü yıllara kadar uzanan Kalecik'te, Hitit ve Frig dönemlerine ait kalıntılar bulunmuştur. Pers, Roma ve Bizans hakimiyetlerini gören ilçe, 1075 yılından itibaren Türklerin kontrolüne geçmiş, Selçuklu döneminde Türk yurdu haline gelmiştir. XIV. yüzyılda Candaroğulları Beyliği'nin yönetimine giren Kalecik, 1461 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1881 yılında belediye teşkilatı kurulan ilçe, 1907 yılı salnamesine göre Ankara'nın ikinci büyük kazasıdır. Bu dönemde, 46.250 kişinin yaşadığı Kalecik'te 216 dükkan, 147 cami, 4 medrese, 157 sıbyan mektebi, 2 hamam, 53 çeşme ve 16 değirmen bulunmaktadır. Milli Mücadele döneminde ise İstanbul'dan Karadeniz yoluyla getirilen silah ve cephanenin Ankara'ya ulaştırılmasında Kalecik stratejik bir rol üstlenmiştir.⁸⁸

1950 yılında nüfusu 4.095 olan Kalecik, buğday, arpa, çavdar ve yulafın yanı sıra üzüm, ayva, dut ve ceviz yetiştirilen bağlarıyla ünlüdür. İlçede Tekel İdaresi'ne ait bir şarap yapım evi bulunmaktadır. Hayvancılıkta tiftik üretimi ve arıcılık önemli ekonomik faaliyetler arasında yer alır. İlçenin ulaşım açısından da avantajları vardır; 500 metre yakınında Ankara-Çankırı-Kastamonu şosesi, 4.600 metre mesafede ise bir istasyon bulunmaktadır. Çankırı, Keskin, Çubuk ve Kırıkkale, Kalecik'in ticaret yaptığı başlıca yerlerdir.⁸⁹

Cumhuriyet'in ilanından 1950'ye kadar geçen sürede, Kalecik'te diğer kazalarda olduğu gibi bir dizi idari düzenleme gerçekleştirilmiştir. Kalecik kazasına bağlı İnallıhallı nahiyesi Çankırı vilayetine bağlandıktan sonra, 17 Kasım 1928 tarihli kararla Cacıklar, İshakca, Göneykışla ve Kozaykışla köyleri de Çankırı'ya verilmiştir. 6 Mayıs 1929 tarihli kararla Kuşcalı ve Bağdatlı köyleri Çorum vilayetine bağlı Sungurlu kazasına bağlanmıştır. Ayrıca 7 Mayıs 1933 tarihli kararla Beyobası nahiyesine ait Dikmen ve Kulaksız köyleri idari açıdan Konur nahiyesine bağlanmıştır. 21 Mart 1942 tarihli bir başka kararla ise Konur nahiyesinin merkezi Ağaylı köyünden Sulakyurt köyüne taşınmıştır.⁹⁰ 1950'ye kadar olan dönemde Kalecik'e ilişkin alınan kararların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

1950-1960 yılları arasında Kalecik'te, idari aidiyet kararlarının yanı sıra sınır

⁸⁸ Bugünkü Ankara Kazaları 30 Ağustos 1955, Sayı: 3-4.; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 253-257; Koç-Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 35; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 406.

⁸⁹ Bugünkü Ankara Kazaları 30 Ağustos 1955, Sayı: 3-4.

⁹⁰ Resmî Gazete, 06 Aralık 1928, Sayı: 1059, s. 6185; 09 Mayıs 1929, Sayı: 1188, s. 7180; 15 Mayıs 1933, Sayı: 2401, s. 2471; 02 Nisan 1942, Sayı: 5073, s. 2554.

anlaşmazlıklarına ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır. Bu kapsamda, Kırıkkale kazasının merkez nahiyesine bağlı Keçili köyü ile Kalecik kazasının merkez nahiyesine bağlı Samanlık köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı, 13 Kasım 1953 tarihli kararla çözüme kavuşturulmuştur. Sınır, Akkaya, Karaburun, Keçili köyü, Uçuk, Burancık deresi, Damsu, Tektaş ve Düzburun mevkilerinden geçecek şekilde belirlenmiştir. Benzer şekilde, Kalecik kazasının Çandır nahiyesine bağlı Hancılı köyü ile Çankırı vilayetinin merkez nahiyesine bağlı Hisarcık köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı, 16 Temmuz 1954 tarihli kararla çözümlenmiştir. Bu karara göre sınır, Boztepe, Düzmeş, Çıplak tepe ve Beşdut mevkilerinden geçen bir hat olarak tespit edilmiştir.⁹¹ Demokrat Parti dönemi öncesinde alınan idari kararlar daha çok bir yerleşim yerinin başka bir idarenin uhdesine verilmesi şeklindeyken, Demokrat Parti dönemindeki idari kararlar ise ağırlıklı olarak sınır anlaşmazlıklarının çözümüne yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim bu idari sınır anlaşmazlıklarına ilişkin alınan bazı kararlar şöyledir:

Kalecik'e bağlı Kınık, Halfet, Şemsettin, Eşmedere ve Koyunbaba köyleri ile Çankırı'ya bağlı Mart, Gündoğmuş, Karahacı, Karamusa, Öymide ve Demirci köyleri arasında yaşanan sınır anlaşmazlıkları da çözüme kavuşturulmuştur. Bu kapsamda, Kınık ve Mart köyleri arasındaki sınır; Taşkazılan, Kınıkbağları, Aktepe, Çuvanlı ve Cinliağıl mevkilerinden, diğer bölgede ise sınır; Terme Çayı, Handeresi ve Çubuk kazası sınırından geçen bir hat olarak belirlenmiştir. Ayrıca Kalecik'e bağlı Alişanlı köyü ile Çorum'a bağlı İnegazili köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı da 26 Ağustos 1955 tarihli kararla çözülmüştür. Karara göre sınır; Toku Tepe, Evcisuyu ve Keltepe mevkilerinden geçecek şekilde tespit edilmiştir. Kalecik'e bağlı Kazmaca köyü ile Kırıkkale kazasının Kabul köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı ise Yeldeğirmeni Tepesi, Nebi (Veli) Tarlası, Lolo'nun Tarlası, Çanakpınarı ve Kabak Tepe mevkilerinden geçen bir hat ile sonuca bağlanmıştır.⁹²

Her ne kadar alınan kararlar daha çok sınır anlaşmazlıklarına ilişkinse de kazada idari yönetim merkezi değişikliğine ilişkin olarak da kararlar alınmıştır. Bu kapsamda 14 Nisan 1955 tarihli kararla Kalecik'e bağlı Yeniçöte köyü, Çubuk kazasının Merkez nahiyesine ilhak edilmiş, ancak 30 Haziran 1956 tarihli kararla köy yeniden Kalecik kazasına bağlanmıştır. Ayrıca Kalecik kazasının Hasayaz nahiyesine bağlı Kozayağı, Haydar,

⁹¹ Resmî Gazete, 30 Kasım 1953, Sayı: 8570, s. 7673; 06 Ağustos 1954, Sayı: 8774, s. 10014.

⁹² Resmî Gazete, 15 Eylül 1955, Sayı: 9104, s. 12725; 22 Eylül 1955, Sayı: 9110, s. 12761; 04 Temmuz 1957, Sayı: 9650, s. 17493.

Ahmetadil ve Karacakaya köylerinin, bağlı bulundukları nahiyeden alınarak kazanın Merkez nahiyesine bağlanmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra, yapılan tahkikat sonucunda Mahmutlar köyünün heyelan bölgesi olduğu tespit edilmiş ve 1 Kasım 1955 tarihli kararla köyün daha güvenli bir alana taşınması kararlaştırılmıştır.⁹³

Kalecik kazası idari yapısına ilişkin en köklü değişiklik, 19 Haziran 1957 tarihli 7033 sayılı “Yeniden (78) Kaza Kurulması ve İzmir Vilâyetine bağlı Kuşadası Kazasının Aydın Vilâyetine bağlanması hakkında Kanun” ile gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeyle, Kalecik’e bağlı 27 köy (Ağaylı, Akkuyuköy, Akkuzuluköy, Alishıhlı, Anberder, Ayvatlı, Buğra, Çayoba, Dağhalilince, Datıpcıköy, Faraşıköy, Hamzalı, İmamoğluçeşmesiköy, Kilekışla, Kıyihalilinceli, Kıyıkavurgalı, Koruköy, Küçükşâmil, Müştak, Pöhrenk, Soğularçiftliği, Sarıkız, Sarımbey, Taliboğlu, Yakuphasan, Yenice, Yeşil) yeni kurulan Sulakyurt kazasına bağlanmıştır. ⁹⁴ Alınan kararın, Kalecik’in idari sınırlarının daralmasına ve vilayet içindeki idari etkisinin sınırlı hale gelmesine neden olduğu söylenebilir.

Demokrat Parti dönemde Kalecik’te görev yapan kaymakamlar arasında; Temmuz 1948-Eylül 1950 yıllarında Nurettin Hazar, Temmuz 1950- Kasım 1951 döneminde Fazıl Özsoy, Kasım 1951-11.1952 arasında Tefik Kurma, Kasım 1952-Haziran 1953 arasında Mahmut Nedim Kalıpçıoğlu, Haziran 1953-Kasım 1953 döneminde İ. Sıtkı Hatipoğlu, Aralık 1953-Aralık 1954 arasında M. Şerafettin Vardar, Aralık 1954-Aralık 1955 döneminde Şerafettin Atak, 08.1956-10.1958 yılları arasında Eyüp İskender, Ekim 1958-Nisan 1959 arasında Münip Özdemir, Mayıs 1959-Temmuz 1960 döneminde M. Nevzat Dansuk ve Temmuz 1960-Ekim 1961 döneminde A. Sadık Günel (aynı zamanda Belediye Başkanı) bulunmaktadır. ⁹⁵

1.1.13. Kaman

Kaman, küçük bir yerleşim alanı olmasına rağmen, stratejik konumu nedeniyle önemli bir geçiş noktasıdır. Ankara’ya 140 km, Kırşehir’e ise 47 km mesafede bulunan bu

⁹³ Resmî Gazete, 03 Mayıs 1955, Sayı: 8996, s. 11753; 28 Temmuz 1956, Sayı: 9367, s. 15198; 30 Kasım 1955, Sayı: 9168, s. 13105, 16 Ağustos 1957, Sayı: 9683, s. 17720.

⁹⁴ Resmî Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s. 17452.

⁹⁵ Resmî Gazete, 21 Ekim 1952, Sayı: 8238, s. 4806; 06 Aralık 1952, Sayı: 8276, s. 5081; 10 Haziran 1953, s. 6437; 26 Kasım 1953, s. 7651; 13 Mayıs 1955, Sayı: 9005, s. 11849; 23 Haziran 1956, Sayı: 9340, s. 14643; 06 Ekim.1958, s. 20303. İlçemizde Görev Yapan Kaymakamlarımız, <http://www.kalecik.gov.tr/ilcemizde-gorev-yapan-kaymakamlarimiz> , Erişim 20 Mayıs 2023

yerleşim, 1913 yılında bucak merkezi olmuş, 2 Ağustos 1944 tarih ve 4642 sayılı “Yeniden 16 kaza teşkiline ve 3656 sayılı kanuna bağlı cetvel ile 1944 malî yılı Muvazenei Umumiye Kanununa Bağlı (D) Ve (L) İşaretli Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Kırşehir’e bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Kaza statüsüne kavuşmasının ardından, idari yapısı Merkez, Köşker ve Tepeköy nahiyeleri ile 79 köyden oluşmuştur. Ankara-Kırşehir-Kayseri şosesi üzerinde bulunması, Kaman’a ticari ve lojistik bir avantaj sağlamıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da Ankara’ya gelişi sırasında bir gece Kaman’da konaklamıştır.⁹⁶

Kaman, 1954 yılına kadar Kırşehir’e bağlı bir kaza olarak idare edilirken, 30 Haziran 1954 tarih ve 6429 sayılı "Kırşehir Vilâyetinin kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) Adiyle Yeniden Bir Vilâyet Kurulmasına Dair Kanun" ile Kırşehir’in vilayet statüsünün kaldırılmasının ardından Ankara’ya bağlanmıştır. Ankara’ya bağlanmasıyla birlikte Kaman’da, Merkez, Akpınar ve Savcılı adlarıyla üç nahiye ve 70 köyden oluşan yeni bir idari yapı oluşturulmuştur.⁹⁷ Kaman’ın coğrafi olarak Kırşehir’e bağlı biçimde yönetilmesinin daha uygun görünmesine karşın, siyasi tartışmaların bir sonucu olarak Ankara’ya bağlanması, kazanın idaresini nispeten zorlaştırmıştır.

Bu dönemde Kaman’a yönelik idari düzenlemeler kapsamında, Akpınar nahiyesinin Eldeleklidemirel köyüne bağlı Demirci mahallesi köy statüsüne yükseltilmiş, Akpınar nahiyesine bağlı Hamit köyü ise kazanın Merkez nahiyesine bağlanmıştır. Ayrıca Kaman’ın Akpınar nahiyesine bağlı Hacîselim köyü ile Yozgat’ın Çiçekdağ kazasına bağlı Kösefakılı nahiyesindeki Çelebiuşağı köyleri arasında sınır anlaşmazlığı yaşanmıştır. Bu anlaşmazlık, 9 Kasım 1956 tarihli kararla çözüme kavuşturulmuş ve sınır; Çoğutepe, Göçyolu, Manahoz, Kızılgedik, Değirmen Gedik mevkilerinden geçen bir hat olarak belirlenmiştir.⁹⁸

Kaman, 12 Haziran 1957 tarih ve 7001 sayılı "Nevşehir Vilâyetine bağlı Kırşehir Kazasında (Kırşehir) Adiyle Yeniden Bir Vilayet Kurulması Hakkında Kanun" ile kanunla tekrar Kırşehir’e bağlanarak Ankara’ya bağlı kaza statüsünü kaybetmiştir. Bu değişiklik sonrasında Kaman’ın idari yapısında büyük bir değişiklik olmamış, Merkez, Akpınar ve Savcılı nahiyelerinden oluşan idari yapı korunmuş, ancak köy sayısı 74’e

⁹⁶ BCA, 30.11.1 / 169.23.14, 18; Resmî Gazete, 08 Ağustos 1944, Sayı: 5777, s. 7448-7449; 05 Eylül 1944, Sayı: 5800, s. 7584; Bugünkü Ankara Kazaları, 01 Temmuz 1955, Sayı: 3.

⁹⁷ Resmî Gazete, 07 Temmuz 1954, Sayı: 8748, s. 9836.

⁹⁸ Resmî Gazete, 13 Ocak 1956, Sayı: 9206, s. 13366-13367; 05 Ocak 1957, Sayı: 9501, s. 16113.

yükselmiştir.⁹⁹

Ankara'ya bağlı olduğu dönemde Kaman'da, 1953-1955 yılları arasında Bedri Sanin, 1955-1956 yılları arasında Mehmet Şahin, 1956 yılında kısa bir süre Aydın Akat kaymakam olarak görev yapmıştır.¹⁰⁰

1.1.14. Keskin

Kırıkkale-Kayseri yolu üzerinde bulunan Keskin, Ankara'ya 100 km mesafede yer almakta olup, batısında Bâlâ, güneyinde Kaman, kuzeyinde Kırıkkale bulunmaktadır. XVII. yüzyılda Sivas eyaletine bağlı bir sancak olarak kayıtlarda yer alan Keskin, 1870 yılında Kırşehir'e bağlanmıştır. Cumhuriyet sonrasında ise Ankara'ya dâhil edilmiştir. Coğrafi olarak önemli bir yol kavşağında bulunmasına rağmen, 1950'lerin sonlarına kadar çevresiyle yol bağlantıları tam olarak sağlanamamış, bu durum ilçenin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde Keskin, 76 köyünden yalnızca 23'ünde ilkokulun bulunduğu bir yerleşim yeri durumundaydı. Kaza merkezinde ise bir ortaokul ve iki ilkokul yer alırken, emniyet teşkilatı 6 personel ile hizmet vermekteydi.¹⁰¹ Keskin'in önemli bir yol güzergahında bulunmasına rağmen, kazanın gelişimi için gerekli altyapıdan yoksun kaldığı ve bu nedenle potansiyelinin altında bir gelişim gösterdiği söylenebilir.

1923-1950 yılları arasında Keskin'e ilişkin idari aidiyet değişiklikleri ve yeni idari birim oluşturma kararları alınmıştır. Bu kapsamda, 14.05.1930 tarihli kararla Yahşıhan nahiyesinin merkezi Kırıkkale mevkiine taşınmıştır. Bunun yanı sıra, Balâ kazasının Karakeçili nahiyesine bağlı Bahşılı köyü, Keskin'in Kırıkkale nahiyesine; Keskin'in Beyobası nahiyesine bağlı Dikmen ve Kulaksız köyleri, Kalecik kazasının Konur nahiyesine; Keskin'in Çoğul köyü ise Çorum vilâyetinin Sungurlu kazasına bağlanmıştır.¹⁰²

Benzer şekilde, Kırşehir'in Merkez kazasına bağlı Hacı Ömer Solaklısı, Kabalak Solaklısı, Takazlı ve Karafakılı köyleri Keskin kazasına; Yozgat vilâyetinin Salmanlı

⁹⁹ BCA, 30.11.1 / 239.19.6, 2; Resmî Gazete, 19 Haziran 1957, Sayı: 9637, s. 17333-17334.

¹⁰⁰ Resmî Gazete, 13 Mayıs 1955, Sayı: 9005, s. 11849; 15 Kasım 1955, Sayı: 9155, s. 13025; 23 Kasım 1956, Sayı: 9465, s. 15913; 02 Ocak 1957, Sayı: 9498, s. 16101.

¹⁰¹ <http://www.kirsehir.gov.tr/tarih>, 02 Mart 2024; <http://www.keskin.gov.tr/ilce-tarihce>, 02 Mart 2024; Zafer Akşam Postası, 23 Ağustos 1958, Sayı: 2876.

¹⁰² Resmî Gazete, 06 Temmuz.1930, Sayı: 1538, s. 9197; 30 Nisan 1933, Sayı: 2388, s. 2420; 15 Mayıs 1933, Sayı: 2401, s. 2472; 03 Ağustos 1933, Sayı: 2468, s. 2905.

nahiyesine bağılı Çerikli köyü ise Keskin kazasının Delice nahiyesine bağlanmıştır. Öte yandan, Keskin kazasına bağılı Kırıkkale nahiyesinde, 1580 sayılı Belediye Kanunu kapsamında belediye teşkilatı kurulmuştur. 1944 yılında ise önemli bir idari değışiklik gerçekleştirilmiş, 4642 sayılı kanun kapsamında Keskin'e bağılı Kırıkkale nahiyesi kaza statüsüne getirilerek Keskin'den ayrılmıştır. Bu idari değışiklik sonrasında Keskin'in Beyobası nahiyesine bağılı 5 köy ve Delice nahiyesine bağılı 16 köy Keskin'den alınarak Kırıkkale kazasına bağlanmıştır.¹⁰³ Kazaya ilişkin idari aidiyet değışiklikleri dikkate alındığında, Keskin'in 1950 öncesinde oldukça hareketli bir dönem geçirdiğı ifade edilebilir.

1950-1960 döneminde Keskin kazasına ilişkin çeşitli idari kararlar alınmıştır. 09.12.1952 tarihli kararla Çelebi nahiyesinin Halildede köyüne bağılı Kaldırım Mahallesi, aynı adla köy statüsüne yükseltilmiştir. Ayrıca aynı nahiyeye bağılı Kevenli köyü, 22.03.1955 tarihinden itibaren kazanın Merkez nahiyesine bağlanmıştır. Bunun yanı sıra, 21.06.1951 tarihli kararla Talıcak ve Yeniyapan köyleri, Keskin kazasından alınarak Kırıkkale'nin Delice nahiyesine bağlanmıştır. 24.10.1955 tarihli başka bir kararla ise Keskin'in Merkez nahiyesine bağılı Kazıklı köyünün adı, Cankurtaran olarak değıştirilmiştir.¹⁰⁴

Keskin'le ilgili alınan önemli kararlardan bazıları ise sınır anlaşmazlıklarına ilişkindir. Bu kapsamda, Keskin'in Merkez nahiyesine bağılı Barakobası köyü ile Yozgat vilâyetinin Çiçekdağ kazası Kösefakılı nahiyesine bağılı Ödemiş köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı, Baykuş Kayası, Eski Değırmen Barakobası yolu, Halitli-Ödemiş yolunun birleşimi, Eşek Kıran ve Pürü mevkilerinden geçen hatla çözülmüştür. Benzer şekilde, Keskin'in Çelebi nahiyesine bağılı İnzilioğlu ve Aşağıışık köyleri ile Kırşehir vilâyetinin Kaman kazasına bağılı Değırmenözü ve Karakaya köyleri arasındaki sınır anlaşmazlıkları da giderilmiştir. İnzilioğlu ve Değırmenözü köyleri arasındaki sınır; Çokdelik sınır taşı, İbrahim Çelebi tarlası, Cılga yolu, Karakaya gediğı ve Keskin yolu üzerinden geçecek şekilde belirlenirken, Aşağıışık ve Karakaya köyleri arasındaki sınır; Tırkaz gediğı, Değırmenözü'ne inen vadi, Değırmenözü yolunun birleşimi ve Uzun sınır hattı olarak tespit edilmiştir.¹⁰⁵ 1950'li yıllarda Keskin'in yaşanan sınır anlaşmazlıkları yönüyle en

¹⁰³ Resmî Gazete, 01 Kasım 1933, Sayı: 2541, s. 3188; 13 Ağustos 1934, Sayı: 2776, s. 4219; 23 Ağustos 1941, Sayı: 4894, s. 1597; 05 Eylül 1944, Sayı: 5800, s. 7582.

¹⁰⁴ BCA, 30.11.1 / 224.24.14, 2; Resmî Gazete, 05 Haziran 1953, Sayı: 8426, s. 6406; 21 Haziran 1955, Sayı: 9034, s. 12186; 13 Ocak 1956, Sayı: 9206, s. 13366.

¹⁰⁵ Resmî Gazete, 29 Haziran 1954, Sayı: 8741, s. 9726; 20 Aralık 1956, Sayı: 9488, s. 16029.

fazla karar alınan kazalardan biridir.

Nitekim bu kapsamda benzer kararlar alınmaya devam etmiş; Keskin'in Beşler ve Ceritobası köyleri ile Kaman'ın Sarıkaya köyü çevresindeki sınır anlaşmazlıkları da çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre Ceritobası ve Sarıkaya köyleri arasındaki sınır; Söğütlüpınar, Deleşliören, Mezarlıçat, Kalatepe zirvesi ve Beşiktepe hattı olarak belirlenmiştir. Anlaşmazlığın Beşler ve Sarıkaya köyleri arasındaki kısmında ise sınır; Beşiktepe, Yıkıkdeğirmen, İsimsiztepe ve Karaova gediği mevkielelerinden geçen hat şeklinde tespit edilmiştir. Ayrıca Keskin'in Çelebi nahiyesine bağlı Karaağaç köyü ile Kırşehir vilâyetinin Kaman kazasının Merkez nahiyesine bağlı Tatik köyü arasındaki sınır; değirmen yolu ile pazar yolunun birleşimi, Çalpınar, Kocatepe ve Çıplaktepe mevkielelerinden geçen hat olarak belirlenerek sorun çözümlenmiştir.¹⁰⁶

Keskin'de, 1948-Aralık 1951 yılları arasında Namık Perk, Aralık 1951-Mayıs 1953 yılları arasında Rebi Başol, Mayıs 1953-Mayıs 1954 yılları arasında İbrahim Öztürk, Mayıs 1954-Kasım 1955 yılları arasında Turgut Toker, Nisan 1956-Temmuz 1960 yılları arasında Oral Karaosmanoğlu ve Temmuz 1960-Kasım 1960 döneminde Bedrettin Oğuz kaymakam olarak görev yapmıştır.¹⁰⁷

1.1.15. Kırıkkale

Kırıkkale, tarihsel süreçte Ankara ile benzer bir geçmişe sahip olmuş; Kalkolitik, Tunç ve Demir çağlarının yanı sıra Hitit, Roma ve Bizans hâkimiyetlerini yaşamıştır. Malazgirt Savaşı'nın hemen ardından başlayan Türk yerleşimi, Anadolu Selçukluları döneminde kitleler halinde gelen gruplarla artmıştır. Osmanlı belgelerinde "Kırıkkal'a" şeklinde geçen ismin, bölgedeki Kırık Köyü'nün "kırık" ve merkezdeki Kaletpe'nin "kale" kelimelerinin birleşiminden türediği düşünülmektedir. XV ve XVIII. yüzyıllarda, devlet politikası kapsamında konar göçer cemaatler ve çeşitli aşiretler Kırıkkale ve çevresine yerleştirilmiştir. Ayrıca 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Rumeli, Kafkaslar ve Kırım'dan gelen göçmenlerin de Kırıkkale'de iskânı sağlanmıştır. İdari açıdan, Kırıkkale 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Kengiri (Çankırı) sancağına, XVII. yüzyılda Kırşehir sancağına, 20. yüzyılın başlarında ise Ankara'ya bağlı kalmıştır. 1929-

¹⁰⁶ Resmî Gazete, 01 Şubat 1954, Sayı: 8622, s. 8078; 14 Eylül 1953, Sayı: 8507, s. 7186.

¹⁰⁷ Resmî Gazete, 21 Aralık 1951, Sayı: 7988, s. 2461; 02 Haziran 1953, Sayı: 8423, s. 6381; 08 Mayıs 1954, Sayı: 8702, s. 9253; 29 Mayıs 1954, Sayı: 8719, s. 9542; 25 Nisan 1956, Sayı: 9293, s. 14162; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819; Kaymakamlarımız, <http://www.keskin.gov.tr/kaymakamlarimiz>, 08 Şubat 2024

1944 yılları arasında Ankara'ya bağlı bir nahiye olarak yönetilen, 1941'de belediye teşkilatı kurulan Kırıkkale, 1944'te kaza statüsü kazanmıştır.¹⁰⁸ Kırıkkale'nin bugünkü kimliğini kazanmasında, köklü bir tarihsel geçmişe sahip olmasının yanı sıra, iskân politikaları ve göç hareketlerinin de önemli bir payı olduğu ifade edilebilir.

Kırıkkale, Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilanından sonra kara harp sanayisi açısından stratejik bir merkez haline gelmiştir. Askerî sanayi tesislerinin kurulacağı yerin seçiminde, yakınındaki Kızılırmak'ın su temini sağlaması ve coğrafi yapısının dış saldırılara karşı koruma avantajı sunması önemli faktörler olmuştur. 1935'ten sonra sanayi yatırımlarıyla birlikte Kırıkkale, hızla göç almaya başlamış ve bu göç, 1929-1935 arasında yalnızca 1559 kişi artan nüfusun, 1935-1945 döneminde 6,3 kat artarak 14.496'ya ulaşmasına neden olmuştur. Bu hızlı gelişim ve nüfus artışı, idari düzenlemeleri zorunlu kılmış ve 19.08.1944 tarihli 4642 sayılı kanunla Kırıkkale, Keskin kazasından ayrılarak Ankara'ya bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Kaza statüsü kazandıktan sonra Kırıkkale'nin nüfus artışı ivme kazanmış; 1950'de 15.750 olan nüfus, 1955'te 27.807'ye, 1960'ta ise 42.904'e ulaşarak kısa sürede önemli bir yerleşim yeri haline gelmiştir.¹⁰⁹ Cumhuriyet sonrası dönemde Kırıkkale'nin gelişiminin, kazanın güvenlik açısından stratejik bir konumda görülmesiyle doğrudan ilişkilidir.

1950-1960 döneminde Kırıkkale kazasının idari sınırlarında bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişikliklerden ilki, Çankaya kazasının Elmadağ nahiyesine bağlı iki yerleşim yerinin birleştirilerek Irmak köyü adıyla Kırıkkale'ye bağlanması olmuştur. Bunun yanı sıra, 21 Haziran 1951 tarihli kararnameyle Keskin kazasına bağlı Tatlıcak ve Yenyapan köylerinin Kırıkkale'ye bağlanmasına karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında, köylerin Keskin'e olan uzaklığı, özellikle kış aylarında yoğun kar yağışı nedeniyle kazayla bağlantılarının kesilmesi, köy sakinlerinin trenle önce Kırıkkale'ye gitmek zorunda kalması ve idari işler haricinde Keskin'e ulaşmamaları gibi pratik nedenler etkili olmuştur.¹¹⁰

¹⁰⁸ Yakup Altın, *Dünden Bugüne Kırıkkale Oymak-Aşiret-Cemaatler*, Ankara, 2009, s. 31-35, 72-73; Rafet Metin, *Zaman İçinde Kırıkkale (Sosyo ve Kültürel Tarih)*, İksad Yayınevi, Kırıkkale, 2022, s. 23-24; Ahmet Kankal, "Kırıkkale Tarihine Dair Araştırmalar I: İskan", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, IX/9 (1998), s. 227-228.

¹⁰⁹ BCA, 30.11.1. / 169.23.14.1,6; Koray Özcan, "Cumhuriyet Dönemi Sanayi Kentinin Biyografisi: Kırıkkale", *Coğrafya Dergisi*, 40, (Nisan 2020), s. 3-5, 7; Altın, *Dünden Bugüne Kırıkkale*, s. 62,73; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 406; Metin Tuncel, "Kırıkkale" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c.25, s. 446.

¹¹⁰ BCA, 30-11.1 / 224.21.7-2-4; 224.24.14, 2-4; Resmî Gazete, 14 Haziran 1951, Sayı: 7834, s. 1321.

30 Temmuz 1953 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Beyobası nahiyesinin merkezinin Balışh İstasyonuna taşınmasına ve yeni nahiye adının Balışh olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında, Beyobası'na bağlı köy sakinlerinin trenle Kırıkkale'ye ulaşmalarının kolaylığı, haftalık pazarın Balışh İstasyonunda kurulması ve ekonomik faaliyetlerin bu bölgede daha yoğun gerçekleşmesi gibi gerekçeler etkili olmuştur. Aynı dönemde, 2473 nüfuslu Yahşıhan Köyü sakinleri, belediye teşkilatı kurulması yönündeki taleplerini dile getirmişlerdir. İlgili kanun çerçevesinde yapılan seçimde, 835 seçmenden 834'ü bu talebi desteklemiş ve sonuç doğrultusunda Ankara Vilayeti İdare Heyeti köyde belediye teşkilatı kurulmasını kararlaştırmıştır. Bunun yanı sıra, kazanın Delice nahiyesine bağlı Kavak köyünün Karaköseli mahallesi, aynı adla müstakil köy statüsü kazanmıştır.¹¹¹ Demokrat Parti döneminde Kırıkkale'nin idari yapısına ilişkin alınan kararların sınırlı oluşu dikkat çekicidir. Sınır anlaşmazlıkları ve tespitine yönelik itirazların diğer kazalara kıyasla yaşanmaması, Kırıkkale'yi vilayet içinde farklı bir konuma yerleştirmektedir.

Kırıkkale'de, 1950-1952 yılları arasında Müştak Dikerman, 10.1952-07.1959 tarihleri arasında Hakkı Kavakoğlu, 07.1959-06.1960 tarihleri arasında Celal Can Kaya, 06.1960-? tarihleri arasında ise Mehmet Karasaroğlu kaymakam olarak görev yapmıştır.¹¹²

1.1.16. Kızılcahamam

Kızılcahamam, Ankara'nın 83 kilometre kuzeybatısında yer almakta olup Çubuk, Güdül, Kazan, Ayaş, Bolu ve Çankırı ile çevrilidir. Bölgede bulunan Kimir ve Belen Çayı vadileri ile Yaban Ovası yerleşimleri, Kızılcahamam'ın tarihinin milattan önceki dönemlere uzandığını göstermektedir. Frig ve Galatlar dönemlerine ait nekropol, kale ve ören yeri gibi arkeolojik kalıntılar, bölgenin bu medeniyetler için bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Roma ve Bizans dönemlerinde, bölgedeki zengin ormanlık alanlar ve akarsu kaynakları Kızılcahamam'ın önemli bir yerleşim yeri olarak tercih edilmesinde etkili olmuştur. 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında, kolonizatör Türk dervişleri bölgede zaviyeler açarak Kızılcahamam'ın sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Selçuklu hâkimiyetinden sonra, Anadolu beyliklerinden Candaroğulları yönetimine geçen Yabanabad, bu dönemde Candaroğulları'nın

¹¹¹ BCA, 30-11.1 / 239.24.1, 2-4; 257.17.20, 2-4; Resmî Gazete, 11 Ağustos 1950, Sayı: 7580, s. 18897.

¹¹² Resmî Gazete 06.09.1950, Sayı: 7601, s. 19050; 07.11.1952, Sayı: 8251, s. 4901; 23 Temmuz 1959, Sayı: 10260, s. 22213; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819.

Osmanlılar ve diğer Anadolu beylikleriyle olan ilişkilerinde stratejik bir temas noktası haline gelmiştir. Bu konum, bölgenin tarihsel ve kültürel önemini artırmıştır.¹¹³

Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi yönetimi altına almasından sonra, Kızılcahamam ve Çamlıdere'nin bulunduğu alan 1463 tarihli Ankara'nın ilk tahrir defterine "Yabanovası" olarak kaydedilmiştir. Söz konusu tahrir defteri, bölgede Orhan Gazi dönemine ait faaliyetlere de atıfta bulunmaktadır. Yabanabad'ın 1523 yılında kaza statüsüne kavuştuğu dönemde, 104 köyü varken, bu sayı 1571'de 96'ya düşmüştür. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sine göre, kazanın merkezi Şorba köyüdür ve kazaya bağlı 175 köy bulunuyordu. XVII. yüzyılda doğu-batı yönünde uzanan kazanın sınırları, günümüzde Çamlıdere'ye ait köyleri ve Güdül'e kadar uzanan dağları kapsamaktadır. XX. yüzyıla kadar Yabanabad'ın merkezi Şorba olarak kalmış, ancak Cumhuriyetin ilanından sonra devlet kurumlarının faaliyetleri Kızılcahamam'a taşınmıştır. 1926-1927 yıllarında Yabanabad'ın merkezi hâlâ Şorba olarak geçmekteyken, 1928 yılı kayıtlarında Kızılcahamam, Yabanabad'ın merkez nahiyesi olarak belirtilmiştir. Bu gelişmenin ardından, 6 Şubat 1929 tarih ve 778 numaralı tamim ile kazanın adı resmen Kızılcahamam olarak değiştirilmiştir. Bu dönemde Kızılcahamam, Pazar, Şorba, Çeltikçi ve Güğem adlarında dört nahiyeden oluşmaktadır.¹¹⁴ Kaza merkezinin değişimine dair net bir kayıt bulunmamakla birlikte, motorlu taşıt trafiğinin yaygınlaşmasının bu kararda etkili olduğu düşünülmektedir.

Kızılcahamam'da 1923-1950 yılları arasında devlet orman sınırlarının belirlenmesine yönelik pek çok idari karar alınmıştır. Ankara genelinde orman sınır tespit çalışmalarının en uzun sürdüğü kazalardan biri olması, bölgenin ormanlık alanlarının yoğunluğunu ve karmaşıklığını göstermektedir. 1938-1941 yılları köy ve nahiyelere ilişkin alınan 115 tespit kararı alınmıştır:

¹¹³ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 306-308.

¹¹⁴ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 308-309; "Yabanabad'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında", Kızılcahamam Belediyesi Kültü Yay., Editör: Seyfettin Erşahin Hüseyin Çınar İbrahim Ethem Arioğlu, Ankara, 2016, s. 71, 74, 105-106; Nejdet Bilgi, Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)", Türkler c.XVII, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 340.

Bağlı Merkez	Köy / Bölge
Çamlıdere	Ören, Alakoç, Berçin Yayalar, Berçin Şahinler, Gebeler, Yayla Mesken ve Müştemilâtı, Tatlak, Doğanlar, Meşeliler, Kusura, Atça, Müsellim, Elmalı, Ayvaşalar, Acin, Eldelek, Sarıkavak, Ayvaşarlar,
Gövem	Üyücek, Süller, Kıraneci, Karaağaç, Dereneci, Salin, Çanlı, Yağcı Hüseyin, Kise, Gürcü, Eğbeler
Kızılcahamam	Bulak, Berçin Çatak, Kızılca Ören, Derebardakçılar, Yanık, Çam, Gövem, Eğirli Dere, Eğirli Kuzviran, Başköy, Elviran, Ortaköy, Saray, Oğlakçı, Çukurviran, Kavaközü, İncecik, Semer, Kayviran, Yıldırım, Yalığa, Çanlı, Yıldırım Ören, Aksak, Yıldırım Aydoğan, Hıdırlar, Eyceler, Demirciler, Kırköy, Mahkemeağacın, Yıldırım Hacılar, Yıldırım Dereköy, Bayır, Yıldırımelteran, Yıldırımçatak, Yıldırım Müşamaha, Çukurca, Akça Kise, Sazak, Bağviran, Başviran, Karacaören, Doğanözü, Doymuşviran, Saraycık, Kızılca, Üçbaş, Elviran, Değirmenönü, Binkoz, Demirciviran, İncegez, Akdoğan,
Pazar	Çeştepe (Çeştepe), Taşlıca, Ortacı, Uzunöz, Kerevil, Iğdır, Çeştepe, Aşağıkaraviran, Saraç, Cır
Çeltikçi	Çavuşlar, Kocalar Alibeyli, Kırkırca, Yakakaya, Akkaya, Aşağı Hüyük, Kınık, Başören, İzmir, Yukarı Karaviran Alpağut, Bağlıverimli, Bezci, Kuzveran, Turnalı, Çırpan, Bağlıca, Çakmak Örencik, Akçeören, Gümele, Kırkırca

Tablo 3: 1938-1941 Yıllarında Kızılcahamam'da Orman Sınır Tespit Yerleri

Kaynak: Resmî Gazete, 22 Temmuz 1938, Sayı: 3966, s. 10344-10345; 30 Temmuz 1938, Sayı: 3974, s. 10379-10381; 3 Ağustos 1938, Sayı: 3976, s. 10394; 9 Ağustos 1938, Sayı: 3982, s. 10420; 16 Ağustos 1938, Sayı: 3989, s. 10447; 18 Ağustos 1938, s. 10455; 27 Ağustos 1938, s. 10513-10514; 13 Eylül 1938, s. 10605; 14 Eylül 1938, s. 10608-10609; 27 Ekim 1938, Sayı: 4048, s. 10793; 8 Kasım 1938, Sayı: 4057, s. 10840-10841; 9 Kasım 1938, Sayı: 4058, s. 10843; 30 Kasım 1938, Sayı: 4072, s. 10900, s. 10975-10976; 15 Aralık 1938, Sayı: 4085, s. 10959-10960; 16 Aralık 1938, Sayı: 4086, s. 10983-10985; 11 Ocak 1939, Sayı: 4108, s. 11100; 25 Şubat 1939, Sayı: 4142, s. 11325; 8 Temmuz 1939, Sayı: 4253, s. 12170-12171; 10 Temmuz 1939, Sayı: 4255, s. 12198; 4 Ağustos 1939, Sayı: 4276, s. 12402-12403; 28 Eylül 1939, Sayı: 4322, s. 12650; 29 Eylül 1939, Sayı: 4323, s. 12654; 2 Ekim 1939, Sayı: 4325, s. 12667; 4 Ekim 1939, Sayı: 4327, s. 12678; 1 Kasım 1939, Sayı: 4350, s. 12781; 3 Kasım 1939, Sayı: 4352, s. 12793; 4 Kasım 1939, Sayı: 4353, s. 12797-12799; 7 Kasım 1939, Sayı: 4356, s. 12813; 30 Kasım 1939, Sayı: 4372, s. 12890; 4 Aralık 1939, Sayı: 4375, s. 12902; 7 Aralık 1939, Sayı: 4378, s. 12913-12914; 8 Aralık 1939, Sayı: 4379, s. 12920-12921; 11 Aralık 1939, Sayı: 4382, s. 12910; 29 Aralık 1939, Sayı: 4397, s. 13038; 2 Ocak 1940, Sayı: 4399, s. 13046; 5 Ocak 1940, Sayı: 4402, s. 13062; 13 Ocak 1940, Sayı: 4409, s. 13122; 12 Ağustos 1940, Sayı: 4585, s. 14493; 23 Ağustos 1940, Sayı: 4595, s. 14560-14562; 27 Ağustos 1940, Sayı: 4600, s. 14577; 23 Eylül 1940, Sayı: 4619, s. 14736-14737; 2 Ekim 1940, Sayı: 4627, s. 14776; 14 Kasım 1940, Sayı: 4660, s. 45-47; 15 Kasım 1940, Sayı: 4661, s. 49-50; 16 Kasım 1940, Sayı: 4662, s. 53; 19 Kasım 1940, Sayı: 4665, s. 61-62; 26 Kasım 1940, Sayı: 4670, s. 89; 28 Ocak 1941, Sayı: 4719, s. 369; 12 Temmuz 1941, Sayı: 4858, s. 1329; 14 Temmuz 1941, Sayı: 4860, s. 13333-13334; 4 Kasım 1941, Sayı: 4949, s. 1870.

Diğer yandan 1950 öncesinde, Kızılcahamam'da yerleşim yerlerinin idari aidiyetine yönelik bir değişiklik de yapılmıştır. Bu kapsamda, Ankara'nın Merkez kazasının Bitik nahiyesine bağlı Oymaağaç köyü, bağlı olduğu kaza ve nahiyeden alınarak Kızılcahamam'ın Pazar nahiyesinin Ucan köyüne bağlanmıştır.¹¹⁵

Kızılcahamam'a bağlı yerleşim yerlerinin idari aidiyetlerine ilişkin değişiklikler Demokrat Parti döneminde de sürmüştür. Nitekim Kızılcahamam'ın Uçarı ve İçviran köyleri Merkez kazanın Bitik bucağına, Yıldırımadoğan köyü ise Çubuk kazasının Merkez nahiyesine bağlanmıştır. Ayrıca Kızılcahamam'a bağlı Yıldırımviran köyü Çubuk kazasına, Yıldırımevci köyü ise Çubuk'un Merkez nahiyesine rapt ve ilhak edilmiştir. Öte yandan, Kızılcahamam'a idari açıdan bağlanan köyler de olmuştur. Bu doğrultuda, Çamlıdere kazasına bağlı Süleler, Üyücek, Karaağaç ve Dereneci köyleri Kızılcahamam'ın Güven nahiyesine; Gündül kazasına bağlı Ada, Akçaviran, Alpavut, Bağdemli, Başağaç, Güneysaray, Hüyükbalâ, Hüyükzir, Kınık, Kırkırca, Kışlak, Kurumcu, Tahtalar, Turanlı ve Virancık köyleri ise Kızılcahamam'ın Çeltikçi nahiyesine bağlanmıştır.¹¹⁶ Kızılcahamam'da, yerleşim yerlerinin farklı idari merkezlere bağlanmasına ilişkin alınan kararların, diğer kazalara kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir.

Yine 30.11.1953 tarihli kararla, Çankırı vilâyetinin Şabanözü kazasının Orta nahiyesine bağlı Dodurga köyü, Kızılcahamam'ın Güvem nahiyesine bağlanmıştır. Aynı düzenleme kapsamında, Güvem nahiyesine bağlı Dereneci, Karaağaç ve Üyücek köyleri Kızılcahamam'ın Merkez nahiyesine ilhak edilmiştir. Ayrıca Kızılcahamam'ın Çeltikçi nahiyesine bağlı Mahkemeağaç köyünün de aynı kazanın Merkez nahiyesine bağlanması kararlaştırılmıştır. 1950-1960 dönemi boyunca kazanın sınırlarına ilişkin anlaşmazlıklar da çözüme kavuşturulmuştur. Bu çerçevede, Çubuk kazasının Merkez nahiyesine bağlı Yıldırımviran köyü ile Kızılcahamam'ın Merkez nahiyesine bağlı Yıldırımçatak köyü arasında yaşanan sınır uyuşmazlığı, 27.08.1957 tarihli karar doğrultusunda çözülmüş ve sınır İncebel ve Eşek Tepesi hattı olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde, Gündül kazasının Merkez nahiyesine bağlı Sorgun köyü ile Kızılcahamam'ın Çeltikçi nahiyesine bağlı

¹¹⁵ BCA, 30-11-1 / 124.32.19, 3, 224.21.9, 2, 239.22.20, 2; Resmî Gazete, 3 Ekim 1938, Sayı: 4027, s. 10691.

¹¹⁶ BCA, 30-11-1 / 224.21.9, 2, 239.22.20, 2, 239.23.19, 2; 254.37.13, 2; 267.27.5, 2. Resmî Gazete, 24 Ağustos 1953, Sayı: 8489, s. 8029; 28 Ağustos 1953, Sayı: 8493, s. 7061; 19 Haziran 1954, Sayı: 8733, s. 9665; 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s. 17438.

Kınık köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı 20.07.1959 tarihli karar çerçevesinde sonuçlandırılmış ve Sorgun Deresi sınır hattı olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Gündül'ün Merkez nahiyesine bağlı Ağbaş köyü ile Kızılcahamam'ın Çeltikçi nahiyesine bağlı Turanlı köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı, Sinekkafası Tepesi ve Boztepe hattı üzerinden çizilen sınırla nihai çözüme ulaştırılmıştır.¹¹⁷

Benzer şekilde, Kızılcahamam'ın Pazar nahiyesine bağlı Iğdır köyü ile Merkez kazasının Halkavun nahiyesine bağlı Dutözü köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı, 31.05.1959 tarihli kararla çözülmüş ve sınır hattı Kocaçay, Kazan Deresi, Elmalı Sırtı, Karapınar, Uluçam ve Hıdırdağı güzergâhı üzerinden belirlenmiştir.

Bunun dışında alınan diğer idari kararlar arasında, Kızılcahamam'ın Çeltikçi nahiyesine bağlı Ada köyüne ait Tahtalar Mahallesi'nin aynı adla bağımsız bir köy haline getirilmesi bulunmaktadır. Ayrıca Kızılcahamam Belediyesi'ne bağlı olan Büyük Soğuksu Ormanı'nın belediye idaresinden alınarak Milli Park ilan edilen alana dâhil edilmesi de bu dönemde alınan önemli kararlardandır.¹¹⁸ Soğuksu Ormanı'nın millî park ilan edilmesine yönelik karar, Türkiye'de bu alandaki en eski kararlardan biridir.

Demokrat Parti döneminde, 01 Aralık 1947-20 Temmuz 1950 tarihleri arasında Nihat Karaibrahimgil, 20 Temmuz 1950-05 Mayıs 1953 tarihleri arasında Refik Nuğay, 05 Mayıs 1953-30 Mayıs 1956 tarihleri arasında Mehmet Nüşet Erman, 1956-14 Ekim 1957 tarihleri arasında Celal Kaya Can, 14 Ekim 1957-24 Kasım 1958 tarihleri arasında Gültekin Güngör, 24 Kasım 1958-27 Temmuz 1960 tarihleri arasında ise Mustafa Nevzat Dansuk görev yapmıştır.¹¹⁹

1.1.17. Ankara (Merkez) Kazası

Ankara Kazası, Ankara'nın merkez kazasıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren idari taksimat içinde varlığını sürdürmüştür. Bu kazanın idari statüsü, diğer kazalardan her zaman farklı olmuştur. Kazanın, iki nahiyesinden biri olan Ankara nahiyesinde 64 köy, diğer nahiyesi olan Zir'de ise 55 köy yer almıştır. 1930'lu yıllara ait kayıtlara göre kazaya

¹¹⁷ Resmî Gazete, 6 Ocak 1954, Sayı: 8600, s. 7914; 3 Temmuz 1956, Sayı: 9348, s. 14780; 16 Ağustos 1954, Sayı: 8778, s. 10048; 23 Temmuz 1957, Sayı: 9662, s. 17893; 7 Ağustos 1959, Sayı: 10273, s. 22332; 13 Ağustos 1959, Sayı: 10278, s. 22355.

¹¹⁸ Resmî Gazete, 11 Haziran 1955, Sayı: 9026, s. 12113; 14 Temmuz 1954, Sayı: 8754, s. 9884; 28 Nisan 1959, Sayı: 10193, s. 21511.

¹¹⁹ Resmî Gazete, 28 Temmuz 1950, Sayı: 7568, s. 18837; 23 Haziran 1956, Sayı: 9340, s. 14643; 17 Ekim 1957, Sayı: 9734, s. 18827; 27 Kasım 1958, Sayı: 10068, s. 20572; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819.

ilişkin bazı sınır düzenlemeleri yapılmıştır. Örneğin, 10 Haziran 1931 tarihinde alınan bir kararla Zir nahiyesine bağlı Gökler köyü, Ayaş kazasına bağlanmıştır. Bu değişiklikte, Zir nahiyesinde adli teşkilatın bulunmaması nedeniyle köy halkının 9 saat mesafedeki Ankara'ya gitmek zorunda kalması, buna karşın Ayaş'ın köye yalnızca 2 saat mesafede olması gibi gerekçeler etkili olmuştur.¹²⁰ 1950'ye kadar yapılan idari değişiklikler arasında en dikkat çekici husus, yerleşim yerlerinin uzaklıklarına göre farklı idari merkezlere bağlanması uygulamasının, Merkez kazada diğer kazalara kıyasla daha yüksek oranda gerçekleşmiş olmasıdır.

Nitekim bu yönde bir diğer değişiklik, Zir nahiyesine bağlı Kayı köyünün Ayaş kazasına bağlanması olmuştur. 9 Nisan 1932 tarihli üçlü kararnameyle, Kayı köyü, Merkez kazadan alınarak Ayaş kazasına bağlanmıştır. Bu düzenlemenin gerekçesi, köyün Ayaş'a olan yakınlığı ve iktisadi faaliyetlerin Ayaş'ta yoğunlaşmasıydı. Ayrıca Merkez kazaya bağlı Karalar nahiyesinin Peçenek köyü de idari bir değişiklikle kazadan alınmış ve Çubuk kazasının Sirkeli nahiyesine bağlanmıştır.¹²¹

1935 yılında, Balâ kazasının Karaali nahiyesine bağlı Deliler köyünün hem bağlı bulunduğu kazaya hem de nahiye merkezine oldukça uzak oluşu nedeniyle, köyün Ankara Merkez kazasının Küçükoyzgat nahiyesine bağlanmasına karar verilmiştir. 1934 yılında ise Merkez kazaya bağlı Bitik nahiyesinin merkezi Halkavun köyüne nakledilmesi kararlaştırılmıştır. 1938 yılında, Merkez kazanın Bitik nahiyesine bağlı Oymaağaç köyü, Kızılcahamam kazasının Pazar nahiyesine bağlı Uçarı köyüne bağlanmış ve Oymaağaç köy adının kayıtlardan silinmesine karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında, köyün son 30 yılda tamamen dağılmış olması, köyde kimsenin yaşamaması ve köy arazisinin durumunun netleştirilmesi gibi etkenler etkili olmuştur.¹²² Oymaağaç köy adının kayıtlardan silinmesi uygulaması, 1960'lara kadar olan süreçte Ankara'da bir köyün resmi varlığının sona erdirilmesine yönelik alınmış nadir kararlardan biridir.

Ankara Merkez kazası içinde idari değişiklikler yapılırken, zaman zaman yeni nahiyeler de oluşturulmuştur. Bu nahiyelerden biri Keçiören'dir. 30 Temmuz 1936 tarihli kararname ile Keçiören nahiye merkezi haline getirilmiş, Ovacık, Pursaklar, Karacaviran,

¹²⁰Musa Şaşmaz, Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013) II. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 129, 132; Resmî Gazete, 11 Haziran 1931, Sayı: 1827, s. 555.

¹²¹ Resmî Gazete, 8 Mayıs 1932, Sayı: 2092, s. 1406; 20 Haziran 1931, Sayı: 1827, s. 555; Şaşmaz, Türkiye'nin İdari Taksimatı, s. 133.

¹²² Resmî Gazete, 20 Haziran 1935, Sayı: 3033, s. 5366; 3 Ekim 1938, Sayı: 4027, s. 10691; Şaşmaz, Türkiye'nin İdari Taksimatı, s. 134.

Gıcık, Peçenek, Aydıncık ve Etlik köyleri bu nahiyeye bağlanmıştır. Merkez kaza içinde Keçiören gibi nahiye statüsü kazanan bir diğer yer ise Altındağ'dır. Altındağ, başlangıçta Ankara'nın inşasında çalışmak üzere gelen işçilerin geçici barınaklar kurdukları bir yerleşim yeri idi. Ancak, zaman içinde bölgenin nüfusunun 40-50 bin kişiye ulaşması, Ankara'nın idaresi açısından sorunlar yaratmaya başlamıştı. Bu nedenle, 3 Mart 1947 tarihli kararnameyle, Atıfbey, Yenidoğan ve Aktaş semtlerini de kapsayacak şekilde Altındağ'ın bir nahiyeye dönüştürülmesine karar verilmiştir.¹²³ 1936-1947 yılları arasındaki dönemde yeni nahiye oluşumlarına ilişkin alınan karar Ankara'nın aslında ne kadar hızlı göç aldığına göstergelerinden biridir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra bazı vilayetlerin Merkez kazaları, kaymakamlar yerine doğrudan valiler tarafından yönetiliyordu. Bu durum, Ankara Merkez kazası için de geçerliydi. Ankara Valisi, bir yandan vilayetle ilgili işlerle uğraşırken diğer yandan Merkez kazanın idaresini de üstlenmek zorunda kalıyordu. Ne var ki bu uygulama, yönetimde aksamalara neden oluyordu. Bu nedenle Hükümet, 1935 yılında aldığı bir kararla benzer sorunların yaşandığı 17 vilayette Merkez kaymakamlıkları kurarak kaza işlerini valilerin sorumluluğundan çıkarmıştı. Bu düzenleme sayesinde Ankara Merkez kazasının yönetimi de bir kaymakamın sorumluluğuna devredilmişti.¹²⁴ Merkez kazalara yönelik yapılan bu düzenleme yaşanan iç göçlerle şehir merkezlerinin giderek kalabalıklaştığı ve idaresinin güçleştiği şeklinde de yorumlanabilir.

Kazaya ilişkin 1952 yılında önemli bir idari değişiklik yapılmış, Ayaş kazasının Merkez bucağına bağlı Zirkayı köyünün, Merkez kazanın Zir bucağına bağlanmasına karar verilmiştir. Bu değişiklikte, köyün Ayaş'ın Merkez bucağına göre Zir bucağına 5 kilometre daha yakın olması ve halkın Zir'e bağlanma yönündeki eğilimleri etkili olmuştur. Ayrıca 1955 yılında alınan bir kararla Merkez kazaya bağlı Bitik nahiyesinin ismi Halkavun olarak değiştirilmiştir.¹²⁵

Ankara Merkez kazadan ayrılarak yeni bir kazaya dönüşen yerlerden biri de Altındağ olmuştur. 27.02.1953 tarih ve 6068 sayılı "Yeniden 22 Kaza Kurulması Hakkında Kanun"la Altındağ, kaza statüsü kazanmıştır. Bu düzenleme ile daha önce Ankara

¹²³ BCA, 30.11.1 / 189.5.17, s. 3-4.

Resmî Gazete, 21 Ağustos 1936, Sayı: 3388, s. 7074.

¹²⁴ TBMMZA, 25.12.1935, Devre V, c. VII.

¹²⁵ BCA, 30.11.1 / 250.12.15, 2; Resmî Gazete, 04 Aralık 1952, Sayı: 8274, s. 5050; Şaşmaz, Türkiye'nin İdari Taksimatı, s. 133.

Merkez, Bağlum, Merkez, Keçiören ve Yenidoğan nahiyelerine bağlı Karapürçek, Kavaklı, Nenek, Solfasol, Tatlar, Bağlum (nahiye merkezi), İvedik, Kapaklı, Kılıçlar, Köşrelilik, Mahmudiye, Memlik, Saray, Lezgi, Ülumbüş, Yakacık, Aydınıcık, Gıcık, Karacaviran, Karaköy, Ovacık, Peçenek ve Pursaklar köyleri Altındağ'a bağlanmıştır.¹²⁶

Bu karardan sonra Merkez kazanın idari yükü nispeten azalmıştır.

Kazaya ilişkin bir diğer idari karar, Halkavun nahiyesine bağlı Teşrek köyü ile Etimesgut nahiyesine bağlı Susuz köyü arasındaki sınırın belirlenmesidir. 31 Mayıs 1955 tarihli karara göre, sınır hattının Sıra Kayalar-Çörtlenli-Karakışla-Avrana Deresi ve Katırcı yolundan geçmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁷

1.1.18. Nallıhan

Ankara'nın Antik Roma yolu üzerinde yer alması nedeniyle ticari ve askerî açıdan önemli kazalarından biri de Nallıhan'dır. Ankara'ya yaklaşık 161 kilometre mesafedeki Nallıhan, Ankara-Eskişehir-Bolu üçgeninin ortasında yer alır. Batı Karadeniz Bölgesi'ne dâhil olan kazanın sınırları, doğuda Beypazarı, kuzey ve kuzeybatıda Seben, Mudurnu ve Göynük, güney ve güneybatıda ise Mihalıççık ve Sancakaya ile çizilmiştir. Tarihte Frig, Roma ve Bizans hakimiyetinde bulunan Nallıhan'da bu dönemlere ait çeşitli kalıntılar bulunmaktadır. Malazgirt Zaferi'nden iki yıl sonra Oğuz Türkmen boylarının yerleşim yeri olan Nallıhan, Fütüvvet teşkilatına ait zaviyelerin ve Anadolu Selçuklu döneminde Yunus Emre'nin bir dönem burada bulunması nedeniyle manevi açıdan da önemli bir yere sahiptir. Osmanlı döneminde Karahisar-u Naallu adıyla Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı bir nahiye olan Nallıhan, 1487'de 50 köyde yaklaşık 5.550 kişilik bir nüfusa sahipken, 1521'de 49 köy, 1571'de ise 3 mahalle ve 144 köy olarak kayıt altına alınmıştır. Kaza, ilk yarısına kadar bu idari statüsünü korumuştur.¹²⁸

XIX. yüzyılın başlarında Ankara'ya bağlanan Nallıhan, Korupazarı Nallu ve Karahisar-ı Naallu adlarıyla ikiye ayrılmıştır. Ancak kaza, genel olarak Karahisar-ı Naallu adıyla bilinmiştir. 1864 yılında belediye teşkilatının kurulduğu Nallıhan, 1907 yılı Salnamesi'ne göre 16.000'den fazla nüfusa, 60 köye ve yaklaşık 3.000 haneye sahip önemli bir yerleşim

¹²⁶ Resmî Gazete, 11 Haziran 1955, Sayı: 9026, s. 12113.

¹²⁷ Resmî Gazete, 03 Mart 1953, Sayı: 8349, s. 5704.

¹²⁸ Mesut Şener, Nallıhan, Pelin Ofset Tipo Matbaacılık, Ankara, 2016, s. 15, 17; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 359-362; Osmanlı Arşivinde Nallıhan, <http://www.nallihan.gov.tr/osmanli-arsivinde-nallihan>, 20.04.2023

yeridir.¹²⁹ XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında sahip olduğu köy sayısı iki kattan fazla azalan Nallıhan'ın nüfusu, aynı dönemde üç kat artmıştır. Bu durum, Nallıhan'ın XIX. yüzyılda kaza statüsü kazanmasını açıklayan bir etken olarak görülebilir.

Nallıhan'da idari sınırlara ilişkin tespit çalışmalarında, orman sınırlarının belirlenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim 08.02.1937 tarihinde yürürlüğe giren 3116 sayılı Orman Kanunu kapsamında, kazada orman sınırlarını belirlemeye yönelik birçok tespit çalışması yapılmıştır. Kanuna göre, bu tespitlerin bir komisyon tarafından yapılması öngörülmüş ve 1942 yılında Nallıhan'da ilgili komisyon oluşturularak devlet ormanlarının sınırlarının belirlenmesine başlanmıştır. İlk çalışmalar Sobran köyünden başlamış ve yapılan tespitlere göre devlet orman sınırının, 151, 164, 171, 180, 189 rasat noktalarından, Kızıkdoruğu ve Sarıkaya Boğazı, Dona Çayı'nın kaynağı, Ambar Boğazı Deresi ve Sobran köyü mezra arazisi mevkilerinden geçecek şekilde belirlendiği tespit edilmiştir. Harami köyünde devlet orman sınırları 1-26 ve 91-108, Çayırhan nahiyesinin köyleri Nallıgölcük'de 1-17 ve 103, Uluköy köyünde 1782,1784 ve 1788, Atça köyünde 45,52,57,65,73,75 numaralı rasat noktalarından, Kızılöz köyünde 75 numaralı rasat noktasından 83 numaralı rasat noktasına, Emincik köyünde 351 numaralı rasat noktasından 360 numaralı rasat noktasına, Şürüm köyünde 93-95 rasat noktaları ile 100 numaralı rasat noktasının bir kilometre güneyi ve 107 numaralı rasat noktasından geçecek şekilde, Karaköy köyünde 12-28-37 ve 41 numaralı rasat noktalarından geçecek şekilde belirlenmiştir. Ayrıca Merkez nahiyeye bağlı Belenören köyünde 37, 38-60 arası, 60-66 arası, 72-78 arası rasat noktaları sonrası 233 ve 241 numaralı rasat noktalarından, aynı nahiye'nin Sarıkaya köyünde 217,221, 223 ve 227 rasat noktalarından geçecek şekilde tespit edilmiştir.¹³⁰ Çizilen sınırların çok fazla noktadan geçmesi Nallıhan'da orman arazilerinin birçok yerleşim yeriyle temasıyla açıklanabilir. Ayrıca tespitte hayli zorluk yaşandığı anlaşılmaktadır.

Komisyonun sınır tespit çalışması yürüttüğü yerlerden biri de Çayırhan Nahiyesi olmuştur. Buna göre nahiye'nin Çiği köyünde sınır, Halakaşı, Kavaklı, Tezbel, Kocakarı Pınarı, Çatalçam, Karageriş mevkilerinden geçecek bir hat ile belirlenmiştir. Nallıhan'ın Merkez

¹²⁹ Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 362-363; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 408.

¹³⁰ Resmî Gazete, 18 Şubat 1937, Sayı: 3537, s. 7687; 18 Ağustos 1942, Sayı: 5187, s. 3530; 31 Ağustos 1942, Sayı: 5198, s. 3613; 24 Ağustos 1942, Sayı: 5192, s. 3561; 10 Eylül 1942, Sayı: 5207, s. 3678-3680; 12 Eylül 1942, Sayı: 5209, s. 3691-3692.

nahiyesinde yapılan orman sınırının ise;¹³¹

- Döğmeci köyünde orman sınırının Adatepe, Şenlikbeleni, Karaorman, İkikat, Tilkilikderesi, Omcalıgöbet mevkilerinden,
- Arkuçça Köyü'nde Sarıçalı, Güneyyaka, Çatalsivri mevkilerinden, aynı nahiyein Ömerşeyhler köyünde Çalkaya, Köpekkaya, Çalılarla, Karaköy Başı, Aşmalı, Dikmen, Ayvacıkçalı, Çorak Bayırı mevkilerinden,
- Akdere köyünde Akkayadağı, Eskiköy Deresi, Karakuz mevkilerinden, Merkez nahiyein Nal Dere köyünde Çal Kaya, At Alan, İncili Kuzu, Söbcealan, Karaköy Deresi, Çorak Bayırı, Doruk Kaşı, Karabayır, Kızıl Subaşı, Gücük, Yel Değirmeni, Devrat Ağzı, Kurtlucaş, Yaşlı Çal mevkilerinden,
- Belenören köyünde Onsekizderesi, Mazıburunu, Dede, Fındıkçukuru, Kurtdümeni, Soğucak, Keklikharmam mevkilerinden geçmesi kararlaştırılmıştır.

Nallıhan'ın Merkez nahiyesi Emrem Sultan köyünde orman sınırının,

- Yaban Çukuru Dağı, Sivri, Çalkaya mevkilerinden, Kulu köyünde Dikmen, Çatalkayası mevkilerinden,
- Nallıkozlu köyünde Çalkaya, Ardıçlıburun mevkilerinden, Alan köyünde Kartal, Yanık Dağı, Düzen Bayırı, Göbet, Akseki, Tepedağı, Kara Bayır mevkilerinden, Karahisarkozlu köyünde Tokmakçamlı, Erenler, Fındıktepesi, Çalkayabaşı, Kışlıkakma mevkilerinde, Kadıköy köyünde Sarıçalı, Karakuz mevkilerinden,
- Aydoğmuş köyünde Akçamantarlı Kaşı, Pir Ahmet Göbedi Pınarcık Beleni, Hüseyin Göbedi, Meşelikaş, Fındıkcak Kaşı, Bal Kaşı, Erenler, Kocakuz, Bozcaarmut Gezi, Sarp, Süpürgeli Bayır mevkilerinden,
- Ebceler köyünde Tepe, Başlamışbeleni, Mürküt Deresi, Emirkuz, Değirmen Kaşı mevkilerinden, Tekke köyünde Dikmen Tepesi, Akcurlak, Poruklu Tepesi, Akkaya, Yel Değirmeni Manastır Tepesi mevkilerinden,
- Aksu köyünde ise Saçlıkkayası, Güneynikkaşı, Gövelderesi, Yayla, Karakuz mevkilerinden geçecek şekilde tespit etmiştir. ¹³²

¹³¹ Resmî Gazete, 12 Eylül 1942, Sayı: 5209, s. 3692; 24 Eylül 1942, Sayı: 5219, s. 3758; 20 Mart 1943, Sayı: 5360, s. 4717; 17 Şubat 1943, Sayı: 5333, s. 4496; 26 Şubat 1943, Sayı: 5341, s. 4646; 25 Şubat 1943, Sayı: 5340, s. 4537-4538.

¹³² Resmî Gazete, 26 Ağustos 1943, Sayı: 5402, s. 5730; 16 Ağustos 1943, Sayı: 5483, s. 5690; 17 Ağustos 1943, Sayı: 5484, s. 5697; 18 Ağustos 1943, Sayı: 5485, s. 5702; 07 Ağustos 1943, Sayı: 5476, s. 5653; 07 Nisan 1943, Sayı: 5375, s. 4813; 10 Nisan 1943, Sayı: 5378, s. 4826; 15 Kasım 1943, Sayı: 5556, s. 6053; 16 Kasım 1943, Sayı: 5557, s. 6057; 17 Kasım 1943, Sayı: 5558, s. 6061.

Komisyon çalışmalarını kazanın Gerede nahiyesinde sürdürmüştür. Bu kapsamda orman sınırı,

- Karahisar Gölcük köyünde Sivrikaya, Dömen, Kapaklı, Çalkaya, Koydoruğum mevkilerinden,
- Belenalan köyünde Bakacık, Erenler, Kaklık, Akkaya, Köserelik mevkilerinden, Bağdereizir köyünde Çalkaya, Susuzyatak mevkilerinden, Çiveköyü köyünde Çonga, Toprakkuzu, Kaşgöbet, Armutcuk, Çiveka, Andız mevkilerinden,
- Öşürler köyünde Şahanna, Göl, Çilçam mevkilerinden, Kuruca köyünde Dömendağı, Acısu deresi, Baldır Göbet, Kopran mevkilerinden,
- Soğukkuyu köyünde Acısuderesi, Körbayır, Çamcı, Kuzyaka mevkilerinden, Kavak ve Eğri köylerinde Karaköypınarı, Çatalca, Kocatepe Karğıdömeni, Aktepe Doruğu mevkilerinden,
- Osmanköyü köyünde Kaşyol, Kepez, Kırılık, Alıçlıdere, Aktepe Doruğu mevkilerinden, Demir köyünde Yanıkkaşı, Kuz, Alpaskezi, Bayazerenleri, Karatepe mevkilerinden,
- Bağdereibalâ köyünde Beytepesi, Karatepe, Şeylik, Çilçam, Kırıntıtepesi, Köklükbayır mevkilerinden, Ozan köyünde Çal, Aktepe mevkilerinden,
- Tekfurlar köyünde Çal, Yıldızdağı, Bendede mevkilerinden geçecek şekilde tespit edilmiştir.¹³³

1923-1950 döneminde Eskişehir vilayetinin Mihaliççık kazasının Merkez nahiyesine bağlı Sarıyar köyünün, Ankara'nın Nallıhan kazasına bağlanmasına karar verilmiştir. 12 Temmuz 1941 tarihli kararname ile alınan bu kararda, köyün Mihaliççık'a kıyasla Nallıhan'a 17 kilometre daha yakın olması, Sakarya Nehri'nin doğusunda bulunan köyün Eskişehir tarafına geçebilmesi için bir köprü bulunmaması ve her mevsim Ankara tarafında ulaşımın daha kolay sağlanabilmesi gibi gerekçeler etkili olmuştur.¹³⁴ 1950 öncesinde Nallıhan'a ilişkin alınan idari kararların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda idari yapının bu dönemde bir değişikliğe ihtiyaç duyulmayacak nitelikte olduğu söylenebilir.

¹³³ Resmî Gazete, 13 Kasım 1943, Sayı: 5555, s. 6046; 05 Kasım 1943, Sayı: 5548, s. 6002; 15 Aralık 1943, Sayı: 5578, s. 6169; 17 Aralık 1943, Sayı: 5580, s. 6177; 18 Aralık 1943, Sayı: 5581, s. 6181; 20 Aralık 1943, Sayı: 5582, s. 6187; 21 Aralık 1943, Sayı: 5583, s. 6193; 22 Aralık 1943, Sayı: 5584, s. 6198; 23 Aralık 1943, Sayı: 5585, s. 6201; 28 Aralık 1943, Sayı: 5589, s. 6221-6222.

¹³⁴ BCA, 30-11-1 / 147.17.18, 3-4, Resmî Gazete, 17 Temmuz 1941, Sayı: 4862, s. 1361.

Nallıhan Demokrat Parti döneminin ilk yarısında (1950-1955) kazanın idari sınırlarına ilişkin alınan kararlar yönüyle hareketli sayılabilecek bir dönem geçirmiştir. Nitekim bu kapsamda alınan kararlardan biri, 30 Nisan 1953 tarihinde Bolu'nun Mudurnu kazasına bağlı Çiller köyünün Ankara'nın Nallıhan kazası Merkez nahiyesine bağlanmasıdır. Bu kararın alınmasında, köyün Mudurnu'ya 25 kilometre mesafede olmasına karşılık Nallıhan'a sadece 15 kilometre uzaklıkta bulunması, Nallıhan'ın yol ve ulaşım imkânları bakımından daha uygun bir konumda olması ve Ankara-İstanbul yolu üzerinde yer almasının etkili olduğu belirtilmiştir. Diğer bir idari karar, 13 Ocak 1953 tarihinde alınmış ve Nallıhan'ın Merkez nahiyesine bağlı Kızılöz köyünün adı Güzelöz olarak değiştirilmiştir. Bunun yanı sıra, Beypazarı kazasının Merkez nahiyesine bağlı Sekli köyü ile Nallıhan kazasının Çayırhan nahiyesine bağlı Uluköy bölgesinde yaşanan sınır anlaşmazlığı nedeniyle 21 Kasım 1955 tarihinde sınır tespiti yapılmıştır. Yapılan düzenleme sonucunda sınırın Kapu Gediği'nin 500 metre batısındaki tepeden 600 metre kuzeybatıdaki Tuzlağa, oradan da 400 metre kuzeydeki dereye, Kıncırın tarlasına, Büyük ve Küçük Göçük tarlalarına ve Alilerin tarlasına kadar uzanarak Koca Kızılabayır'dan geçmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Nallıhan'ın Kabaca köyü ile Bolu'nun Mudurnu kazasına bağlı Kaçık köyü arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümü için de çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede, sınırın Abdioğlu Göbeti sırt tarlasından başlayarak tarlanın güneyindeki Karaosman Kırağılı'na, oradan batıya doğru Ahlatçukuru, Erenler Tepesi ve Oturakkaya'dan geçecek şekilde belirlenmesine karar verilmiştir.¹³⁵

Nallıhan'da, 1949-1951 yılları arasında Hakkı Albayrakoğlu, 1951-1955 yılları arasında Latif Evrensel, 1955 yılında Cemal Tekinel, 1955-1956 yılları arasında Selim Beygü, 1956 yılında Ertuğrul Suer, 1956-1959 yılları arasında M. Kemal Şenol ve 1959-1960 yılları arasında Ahmet Raci Şener kaymakam olarak görev yapmışlardır.¹³⁶

1.1.19. Polatlı

Farsçada “demir-kuvvetli” anlamlarına gelen “Polad” kelimesinden ismini alan Polatlı, Ankara'ya 78 km mesafededir. Haymana, Beypazarı, Ayaş ve Yenimahalle kazaları ile Eskişehir ve Konya vilayetleriyle çevrilidir. Polatlı, Frig hakimiyeti sırasında ismi belirgin şekilde anılan bir yerleşim yeridir. MÖ VI. yüzyıldan itibaren Pers, MÖ 344'ten

¹³⁵ BCA, 30.11.1. / 237.11.17,2-4; 254.11.19,1-2; Resmî Gazete, 13 Mayıs 1953, Sayı: 8407, s. 6242; 05 Haziran 1953, Sayı: 8426, s. 6408; 15 Eylül 1953, Sayı: 8508, s. 12728.

¹³⁶ Şener, Nallıhan, s. 212.

itibaren ise Helenistik dönemde Galatların bir ticaret şehri olarak varlığını sürdürmüştür. Roma ve Bizans dönemlerinde de varlığını koruyan Polatlı, önceki dönemlerine kıyasla daha sönük dönemler geçirmiş ve küçük bir yerleşim yeri olarak kalmıştır.¹³⁷

Malazgirt Zaferi'nin ardından Polatlı, Oğuz Türkmen boylarının yerleşim bölgesi haline gelmiştir. Türkmenler, yerleştikleri köylere bazen kendi önderlerinin (örneğin Genç Ali, Kara İlyas, Sarı Halil, Kuşçu Dede), bazen de bir gazi dervişin ismini (Hızırşeyh, Bacı, Yağmur Baba, Hasan Şeyh) vermişlerdir. Polatlı'nın coğrafi yapısı, Türkmen grupların hem yazlık hem de kışlak yerleşmeleri tercih etmelerine olanak sağlamıştır. Osmanlı döneminde "Polatlı" ve "Polatluca" adlarıyla bilinen yerleşim, o dönemde Sivrihisar'a bağlı bir köy statüsündeydi. 1892 yılı, Polatlı için bir dönüm noktası olmuştur. Demiryolunun Polatlı'dan geçmesi, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un buğday ihtiyacını Romanya, Rusya ve Bulgaristan yerine Ankara'dan karşılamayı planlamasına zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda, bölgeye Balkanlardan getirilen Kırım Türkleri yerleştirilmiş ve tarımsal üretimde önemli bir artış sağlanmıştır. Sonuç olarak Polatlı, tahıl ambarına dönüşmüş ve tarım ile hayvancılık üretiminin dış pazarlara ihraç edilmesinde bir merkez haline gelmiştir. Bu gelişmeler, eskiden "Sivrihisar'ın küçük köyü" olarak nitelendirilen Polatlı'nın bu tanımlamadan sıyrılmasını sağlamıştır. 1892 sonrası, Polatlı'daki gelişmeler, birçok köyün Sivrihisar'dan alınarak Haymana ve Beypazarı'na bağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Son olarak, 1906 yılında Polatlı, Haymana'ya bağlanmıştır.¹³⁸ 1892 sonrası demiryolu ile hız kazanan yerleşim ve ekonomik gelişim sürecinin, Polatlı'yı basit bir köy kimliğinden çıkararak bölgesel ölçekte önemli bir tarım ve yerleşim merkezi haline getirdiği ifade edilebilir.

Tren yolunun Polatlı'ya kazandırdığı gelişim, bölgede bir belediye teşkilatının kurulmasını zaruri hale getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında artan talep yoğunluğu ve fiyat artışları, Polatlı ve çevresinde sermaye birikimini tetiklemiş, bunun sonucu olarak kazada Haymana Ticaret-i Milli Anonim Şirketi gibi anonim şirketler kurulmuştur. Bu

¹³⁷ Serkan Tepe, Milli Mücadelede Polatlı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019, s. 9, 11; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 393.

¹³⁸ Ayşe Boyraz, Kültürel Miras Alanlarının Turizme Kazandırılmasında Yerel Halkın Farkındalıkları: Polatlı Gordion Antik Kenti Örneği, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2024, s. 32, 33; Tepe, Milli Mücadelede Polatlı, s. 18-19; Abdülkerim Erdoğan, Tarih İçinde Polatlı, Polatlı Belediyesi Yayanları, Ankara 2007, s. 144-146; Sadık Erdaş, "İmparatorluktan Erken Dönem Cumhuriyete Polatlı ve Çevresinde İskân", Sakarya'dan Büyük Taarruz'a 100. Yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Editörler: Çiğdem Dumanlı, Emre Saral Ankara, 2022 s. 119-120.

durum, Polatlı'nın ekonomik yapısında modernleşme ve ticari örgütlenme sürecinin başladığını göstermektedir. Polatlı, Millî Mücadele döneminde stratejik önemi nedeniyle ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. 1919'da İzmir'in işgaliyle başlayan süreç, 1921'in ağustos ayında Yunan kuvvetlerinin Ankara sınırına dayanmasıyla kritik bir evreye ulaşmıştır. Türk milletinin ölüm kalım mücadelesi olan Sakarya Meydan Muharebesi'nde, Polatlı'nın sunduğu ulaşım olanakları ve stratejik savunma pozisyonu, savaşın sevk ve idare merkezi olarak tercih edilmesinde belirleyici olmuştur. Bu dönemde Polatlı hem lojistik destek sağlamış hem de askeri hareketin odak noktası olmuştur.¹³⁹ Demiryolu, Polatlı'nın ticari merkez rolünü; Millî Mücadele dönemi ise kazanın stratejik önemini ön plana çıkarmıştır denilebilir.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye genelinde başlatılan idari yapılanma sürecinde Polatlı, 1926 yılında çıkarılan "Teşkilatı Mülkiye Kanunu" ile kaza statüsü kazanarak Ankara'ya bağlanmıştır. Polatlı'nın bu yeni statüsüyle birlikte, 1950'ye kadar çeşitli idari değişiklikler ve sınır belirleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Polatlı'da yapılan ilk idari değişiklik, 14 Mayıs 1930 tarihli kararla Haymana'nın İkizce nahiyesine bağlı Hisarlıkaya köyünün Polatlı'nın Polatlıbeyobası nahiyesine bağlanması olmuştur. Bu kararda, köyün İkizce'ye olan 4 saatlik uzaklığına karşın Polatlıbeyobası nahiyesinin merkezi olan Maliköy İstasyonu'na daha yakın olması, köy halkının İkizce'ye gidip gelmekte zorlanması gibi nedenler etkili olmuştur. Bir yıl sonra, 1931'de, bu kez Polatlıbeyobası nahiyesinin merkezi ile ilgili bir değişiklik yapılmıştır. Maliköy'ün nahiye merkezi vasfı, yerleşimin nahiye sınırlarında merkezi bir konumda olmaması nedeniyle Samutlu'ya devredilmiştir. Samutlu'nun numune köy olarak öne çıkması, memuriyet açısından düzenli bir yapıya sahip olması ve coğrafi olarak merkezi bir rol üstlenmesi, nahiye merkezi olarak tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bu değişiklikler, Polatlı'nın yeni kazaya dönüşen yapısında halkın günlük ihtiyaçlarına cevap verebilecek, ulaşım ve yönetim açısından işlevsel bir düzenin sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir.¹⁴⁰ 1926 sonrasın da yapılan idari düzenlemelerin kazanın yönetimini daha işlevsel hale getirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Diğer yandan Polatlı'da sınır anlaşmazlıkları nedeniyle de idari sınır tespit kararları alınmıştır. Nitekim Haymana'nın Abdülkerim köyü ile Polatlı'nın Babayakup köyü

¹³⁹ Erdaş, İmparatorluktan Erken Dönem Cumhuriyete Polatlı, s. 121.

¹⁴⁰ Resmî Gazete, 26 Haziran 1926, Sayı: 404, s. 1076-1077; BCA, 30.11.1 / 55.12.18, 2-5; 63.15.15, 3-7.

arasında yaşanan ihtilaf, 08 Haziran 1945 tarihinde çözüme kavuşturulmuştur. Bu doğrultuda sınır hattı, Keçiçorağı saylağı, Şerefli yolu, Demirtepe, Kuzuyatağı, Haymana yolu, Armutçu Çayı ve Karakaya Değirmen yolu gibi mevkilerden geçecek şekilde belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, 13 Nisan 1949 tarihli bir kararla, Konya'nın Akşehir kazasına bağlı Yunak bucağının Uzunbeyli, Yüsükbaşı, Tüfenkcioğlu ve Hacıosmanoğlu köyleri, Polatlı'nın Yenimehmetli bucağına dâhil edilmiştir. Bu kararın gerekçesi, söz konusu köylerin Yunak'a 50-60 km, Akşehir'e ise 120 km uzaklıkta bulunmasına karşın Polatlı'ya 60-95 km mesafede bulunması olmuştur. Ayrıca köylerin Polatlı bölgesine ulaşımında ciddi engellerin olmaması, hayvan ihracı gibi ticari faaliyetlerinde Polatlı'ya yönelmeleri de bu değişiklikte etkili nedenler arasında yer almıştır. Bu kararlar, bölgenin idari ve ekonomik ilişkilerinin daha sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini sağlamak amacıyla alınmış ve Polatlı'nın coğrafi ve ekonomik avantajlarını öne çıkarmıştır.¹⁴¹ Yapılan düzenlemelerin ulaşım kolaylığı ve ekonomik etkileşimi hedeflediği, Polatlı'yı avantajlı bir konuma yükselttiği görülmektedir.

Nitekim bu durum Demokrat Parti döneminde Polatlı'da birçok değişiklikte önemli rol oynamıştır. 1950-1960 döneminde Polatlı'da çeşitli idari değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişikliklerin büyük bir kısmı sınır belirlemelerine yönelik olup, bazıları ise farklı idari bölgelerden Polatlı'ya bağlanma şeklinde olmuştur. Bu kapsamda 21 Haziran 1951 tarihli kararla, Haymana'nın Merkez nahiyesine bağlı Ördekgölü köyü, Polatlı'nın Yenimehmetli nahiyesine bağlanmıştır. Kararın alınmasında, köyün Haymana'ya coğrafi olarak daha yakın olmasına rağmen, yolunun arızalı olması, Polatlı'nın daha düz ve ulaşım açısından engelsiz bir güzergâha sahip olması, ayrıca köylülerin ürettikleri ürünleri Polatlı pazarında satmayı tercih etmeleri etkili olmuştur. Benzer bir değişiklik 15 Şubat 1954 tarihli kararla gerçekleştirilmiş; Haymana'nın Merkez nahiyesine bağlı Sivri köyü, Polatlı'nın Merkez nahiyesine rapt ve ilhak edilmiştir. Bu kararda, köyün Haymana'ya daha yakın olmasına rağmen, Çal Dağı'nın iki yerleşim arasında doğal bir engel teşkil etmesi, özellikle kış aylarında ulaşımın oldukça zorlaşması ve köy halkının büyük çoğunluğunun Polatlı'ya bağlanma yönündeki talepleri etkili olmuştur. ¹⁴² Yapılan düzenlemelerde Polatlı'nın coğrafi açıdan sağladığı avantajların bir hayli etkili olduğu görülmektedir.

¹⁴¹ BCA, 30.11.1. / 175.15.9,2-3; 205.11.7, 3-4.

¹⁴² BCA, 30.11.1 / 224.24.17, 2-4; 30.11.1 / 243.6.9, 2-4; Resmî Gazete, 09 Mart 1954, Sayı: 8653, s. 8525.

Bunun dışında, Polatlı'da idari sınır tespitine ilişkin çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. 17 Temmuz 1952 tarihli kararla, sınır anlaşmazlığı yaşayan Haymana'nın İkizce nahiyesine bağlı Halaçlı köyü ile Polatlı'nın Temelli nahiyesine bağlı Hisarlıköy arasında sınır tespiti yapılmıştır. Karara göre, iki köy arasındaki sınır hattı Dikilitaş ve Erkek Su Deresi olarak belirlenmiştir. Benzer bir sınır sorunu, Polatlı'nın Gençali ve Ömerler köyleri ile Eskişehir vilâyetinin Mihalıççık kazasının Merkez nahiyesine bağlı Saray köyü arasında yaşanmıştır. Yapılan sınır tespitine göre, bu yerleşimler arasındaki sınır hattı Çıvgın Tarlası, Kızılcakırma Tepesi, Koncu Tepesi, Karapınar Çeşmesi ve Üçkepen Tepesi'nin güneyindeki tepe noktalarından geçecek şekilde belirlenmiştir. Ayrıca Polatlı'nın Yenimehmetli nahiyesine bağlı Ördekgölü köyü ile Haymana'nın Merkez nahiyesine bağlı Soğulca köyü arasında da sınır tespiti yapılmıştır. 30 Eylül 1955 tarihli kararla, iki köy arasındaki sınır hattı Çal Burnu, Gavur Damı, Terelli Pınarı, Murat Öreni ve Yeterelçalı mevkilerinden geçecek şekilde belirlenmiştir. Benzer bir sınır anlaşmazlığı, Polatlı'nın Yenimehmetli nahiyesine bağlı Aşağıtüfekçioğlu köyü ile Eskişehir'in Sivrihisar kazasının Günyüzü nahiyesine bağlı Holanta köyü arasında yaşanmıştır. Söz konusu anlaşmazlık, Işıklar Tepesi, Kuyuözü Deresi, İğdeli Dere, Holanta Köyü'nden Alagöz adı verilen sırtların birleştiği boyun noktası ve Alagöz Sırtları'nın Sakarya Nehri'nde sonlandığı hat sınır kabul edilerek çözülmüştür.¹⁴³ Demokrat Parti döneminde sınır anlaşmazlıklarına yönelik çözüm odaklı politikaların Polatlı'da oldukça yoğun şekilde sürdürülmüştür.

İdari sınır belirleme kararları kapsamında ise 14 Mart 1956 tarihli karar ile, Polatlı'nın Yenimehmetli nahiyesine bağlı Hacıosmanoğlu ve Tüfekçioğlu köyleri ile Konya vilâyetinin Yunak kazasına bağlı Renkoğlu köyü arasındaki vilayet sınır anlaşmazlığı çözüme kavuşturulmuştur. Karara göre sınır hattı Gölge Burun, İstihkâmbeli, Torunlar Yolu, Mezarlıkbeli ve Körkuyu mevkilerinden çekilmiştir. Bunun yanı sıra, Polatlı'nın Temelli nahiyesine bağlı Türkobası köyü ile Merkez kazanın Zir nahiyesine bağlı Ziryurt köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı için de sınır tespiti yapılmıştır. Belirlenen sınır hattı, Aktaş, Yassısirt, Yassıbaş ve Keçiağlı mevkilerinden geçecek şekilde çizilmiştir. Benzer şekilde, Temelli nahiyesine bağlı Ücret köyü ile Haymana'nın Merkez nahiyesine bağlı Kötek köyü arasındaki sınır anlaşmazlığı da yapılan çalışmalarla giderilmiştir. Söz

¹⁴³ BCA, 30-11-1 / 232.17.13,2; 253.32.5, 2; Resmî Gazete, 01 Şubat 1954, Sayı: 8622, s. 8078; 08 Ağustos 1955, Sayı: 9072, s. 12545.

konusu sınır, İnsankıran Tepesi, Abdullah Tarlası'nın batı kenarı, İbrahim Tarlası, Halimpınar Deresi ve Bozbil Dağı'nın en yüksek noktası üzerinden geçen bir hatla belirlenmiştir. Ayrıca Polatlı'nın Yenimehmetli nahiyesine bağlı İnler köyü ile Haymana'nın Merkez nahiyesine bağlı Kavak köyü arasında yaşanan sınır sorunları da çözülmüştür. Karar doğrultusunda sınır, Perişanlı Yolu, Alışır Tarlası, Ahmet Ağılı, Çekirge Tepesi, Haydar Ağılı Tepesi ve Kızılyar Tepesi mevkilerinden geçecek şekilde belirlenmiştir.¹⁴⁴

Polatlı'da, 1949-03.1950 tarihleri arasında Emin Sıralı, 1950-11.1951 tarihleri arasında Hikmet Gülsen, 12.1951-11.1952 tarihleri arasında Necmi Hallaçoğlu, 11.1952-01.1954 tarihleri arasında Tefik Kurma, 01.1954-02.1956 tarihleri arasında Kemal Yılmaz, 01.1957-08.1957 tarihleri arasında Fuat Tözge, 1957-09.1957 tarihleri arasında Ali Ocaklı, 09.1957-07.1960 tarihleri arasında ise Bahattin Savcı kaymakam olarak görev yapmıştır.¹⁴⁵

1.1.20. Sulakyurt

Ankara'ya 130 km mesafede bulunan Sulakyurt, XV. yüzyılda Şeyh Şami tarafından kurulan ve aynı isimle anılan bir köy olarak bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde de bu adla zikredilmektedir. 1928 yılında, Sulakyurt, Kalecik'in Konur nahiyesinin merkezi iken alınan bir idari karar sonucu bu statüsünü kaybetmiştir. Ancak, 1942'de alınan bir başka kararla Sulakyurt, yeniden Konur nahiyesinin merkezi haline getirilmiştir. Bu kararın alınmasında, köyde yatılı bölge ilkokulunun bulunması, cuma günleri pazar kurulması, kaza merkezine giden yol üzerinde yer alması ve köyün mübayaa merkezi haline gelmesi gibi faktörler etkili olmuştur. Bu dönemde Sulakyurt, 195 hane ve 1200 nüfusa sahiptir.¹⁴⁶ Sulakyurt'un, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaybettiği statüyü yeniden kazanarak 1950'lere doğru gelişim göstermesi, bölgenin idari ve ekonomik yapısındaki iyileşmeleri yansıtmaktadır.

Sulakyurt'ta, 29.02.1956 tarihinde alınan bir kararla belediye teşkilatı kurulmuş ve

¹⁴⁴ Resmî Gazete, 14 Nisan 1956, Sayı: 9285, s. 14098; 26 Haziran 1956, Sayı: 9342, s. 14657; 05 Temmuz 1956, Sayı: 9350, s. 14789; 26 Aralık 1956, Sayı: 9498, s. 16075.

¹⁴⁵ İlçemizde Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://www.polatli.gov.tr/ilcemizde-gorev-yapmis-kaymakamlar>, 20.03.2023

¹⁴⁶ BCA, 30.11.1 / 152.8.9, 5; Resmî Gazete, 02 Nisan 1942, Sayı: 5073, s. 2554; 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s. 17437, 17451-17452; 16 Mayıs 1960, Sayı: 10506, s. 1376; İlçe Tarihi, <http://www.sulakyurt.gov.tr/>, 05 Nisan 2024

merkezinde Sulakyurt köyü bulunan Konur nahiyesinin adı Sulakyurt olarak değiştirilmiştir. 13.11.1956 tarih ve 1362 sayılı Ankara Vilayeti İdare Heyeti'nin aldığı kararda, resmîyette Konur olarak bilinen nahiye halk arasında Sulakyurt adıyla tanınmış olması ve bu durumun idari yazışmalarda karışıklıklara yol açması gerekçe olarak belirtilmiştir. Bu gelişmeler, Sulakyurt'la ilgili daha kapsamlı idari düzenlemelerin habercisi olmuştur. Nitekim 19.06.1957 tarih ve 7033 sayılı kanunla Sulakyurt'a kaza statüsü verilmiştir. Alınan bu kararla birlikte, Kalecik kazasının Konur nahiyesine bağlı 27 köy, bu nahiyeden alınarak Sulakyurt kazasına bağlanmış ve kazanın idari yapısı oluşturulmuştur. Ancak, Sulakyurt'un kaza olarak faaliyet göstermesi için tıpkı Elmadag örneğinde olduğu gibi, 01.04.1960 tarihi belirlenmiştir. Bu tarihten sonra, 7033 sayılı kanun kapsamında Sulakyurt'ta tapulama faaliyetleri yürütülmüştür.¹⁴⁷

1.1.21. Şereflikoçhisar

148 km ile Ankara'ya en uzak mesafede bulunan Şereflikoçhisar, Evren ve Balâ kazaları ile Aksaray, Kırşehir ve Konya vilayetleriyle çevrilidir. XV. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı hâkimiyetine giren bölge, XIX. yüzyıla kadar Aksaray'a bağlı kalmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında ise Konya vilayeti sınırlarına dâhil edilmiştir. Ancak, 1920 yılında bölge yeniden Aksaray'a bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde, 20 Mayıs 1933 tarihli ve 2411 sayılı kanunla Aksaray vilayeti lağvedilmiş, vilayete bağlı Şereflikoçhisar Ankara vilayetine bağlı bir kaza haline getirilmiştir.¹⁴⁸ Şereflikoçhisar'ın coğrafi konumunun merkezi yerleşim yerlerine benzer uzaklıkta olması, onun sık sık farklı idari birimlere bağlanmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Kaza haline gelişinin ardından Şereflikoçhisar'a bağlı yerleşim yerleri ile komşu yerleşim yerleri arasında sınır anlaşmazlıkları yaşanmış ve bu sorunların çözümü için sınır tespiti çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda, Şereflikoçhisar'ın Kurtini ve Oymağaç köyleri ile Niğde vilayetine bağlı Aksaray kazasının Hacı Mahmut Uşağı köyü arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı, belirlenen sınır hattıyla çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre, Şereflikoçhisar'ın Çardak köyü ile Aksaray kazasına bağlı Yağmurhüyüğü köyünün hudutlarının birleştiği noktadan başlayarak Musabeli, Yahnidere ve Çokyatan Tuz

¹⁴⁷ BCA, 30.11.1 / 265.16.8, 4; Resmî Gazete 23 Mart 1956, Sayı: 9266, s. 13921; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 408.

¹⁴⁸ Resmî Gazete, 27 Mayıs 1933, Sayı: 2411, s. 2510; Erdoğan, Adım Adım Ankara, s. 443-444; Abdülkerim Erdoğan, Şereflikoçhisar Türk ve Kültür Atlası, Şereflikoçhisar Belediyesi, Ankara, 2020, s. 7.

Karakolu istikametinden Tuz Gölü'ne uzanan hat sınır olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁹1950'ye kadar olan süreç, Şereflikoçhisar'ın idari yapısının netleştirilmesi için atılan adımlar ve alınan yeni kararlarla şekillenmiştir.

Nitekim Demokrat Parti döneminde de bu yönde kararlar alınmıştır. Bu kapsamda Balâ kazasının Karakeçili nahiyesine bağlı Bıyıkkebir, Bıyıkşagır ve Bektaşlı köyleri ile Şereflikoçhisar kazasına bağlı Büyükdamlacık, Küçükdamlacık ve Kanlıkışla köyleri arasında yaşanan sınır anlaşmazlığının çözümü için bir çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda, Kanlıkışla ile Bıyıkkebir köyleri arasındaki sınır Gücükburun ve Kuruhüyük Tepe'ye çekilen bir hat ile belirlenmiştir. Büyükdamlacık ve Küçükdamlacık köyleri ile Bıyıkşagır ve Bektaşlı köyleri arasındaki sınır ise, Kuruhüyük Tepesi'nden Kıyaslı yoluna doğru güneybatı istikametinde devam ederek Molla Ömer Kuyusu, Çifteagıllar ve Kopağılı mevkilerinden geçen hat olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan, Şereflikoçhisar'da yerleşim yerlerinin bağlı olduğu idari merkezlerin değiştirilmesi ve yeni bir idari birim kurulmasına yönelik kararlar da alınmıştır. Bu doğrultuda, Şereflikoçhisar'a bağlı Tatarhüyük ve Eğribasan köyleri Balâ kazasının Merkez bucağına bağlanmış ve Panlı adıyla yeni bir nahiye kurulmuştur.¹⁵⁰

Şereflikoçhisar'da, 30.12.1949-29.01.1951 tarihleri arasında Yakup Akman, 29.01.1951-01.1952 tarihleri arasında Mukadder Öztekin, 01.1952-18.05.1953 yılları arasında Reşat Yücel, 02.06.1953-12.1953 tarihleri arasında Turgut Timur, 12.1953-02.1954 tarihleri arasında Sebahattin Esen, 04.02.1954-06.1957 tarihleri arasında Şerafettin Tolungüç, 29.06.1957-12.1959 tarihleri arasında Bayram Turan Çetin, 16.12.1959-02.06.1960 tarihleri arasında Fahrettin Zekai Gündüz ve 02.06.1960-11.1961 tarihleri arasında Özer Özmen kaymakamlık yapmıştır.¹⁵¹

1.1.22. Yenimahalle

1940'lı yıllarda Ankara'daki konut sorunu ciddi bir boyuta ulaşmış, özellikle memurlar yüksek kira bedelleri ödemelerine rağmen ahırdan bozma yapılarda yaşamak zorunda

¹⁴⁹ BCA, 30.11.1 / 16.11.15, 3.

¹⁵⁰ Resmî Gazete, 07 Aralık 1953, Sayı: 8448, s. 7713; 17 Mayıs 1951, Sayı: 7811, s. 1116; 13 Ocak 1954, Sayı: 8606, s. 7963; Resmi Gazete, 07 Aralık 1953, Sayı: 8448, s. 7713; 17 Mayıs 1951, Sayı: 7811, s. 1116; 13 Ocak 1954, Sayı: 8606, s. 7963.

¹⁵¹ Resmî Gazete, 05 Ocak 1950, Sayı: 7398, s. 17525; 06 Şubat 1951, Sayı: 7727, s. 506; 02 Haziran 1953, Sayı: 8423, s. 6382; 10 Haziran 1953, Sayı: 8430, s. 6437; 13 Şubat 1954, Sayı: 8632, s. 8161; 03 Temmuz 1957, Sayı: 9649, s. 17490; 24 Aralık 1959, Sayı: 10389, s. 307; 02 Haziran 1960, Sayı: 10562, s. 1819.

kalmıştır. Bu soruna çözüm getirmek amacıyla 1948 yılında bir yasa çıkarılmıştır. Söz konusu yasayla belediyelere, mülkiyetlerinde bulunan arsa ve araziler üzerinde ihaleye tabi olmaksızın konut inşa etme ve belirli şartlar dâhilinde bu konutları vatandaşlara tahsis etme yetkisi verilmiştir. Ankara Belediyesi, bu yasayla birlikte ucuz konut yapımı için önemli bir adım atmış ve kredi imkânları sağlayarak projeyi hayata geçirmiştir. Bu kapsamda, Atatürk Orman Çiftliği karşısındaki Pamuklar Çiftliği arazisi, dönemin Ankara Belediye Başkanı Ragıp Tüzün tarafından satın alınmış ve 300 metrekarelik parsellere bölünmüştür. Memur maaşlarının 200 TL olduğu bir dönemde, metrekare fiyatı 1 TL olan bu arsalar büyük ilgi görmüştür. Yenimahalle'nin temelleri de bu girişimle birlikte atılmıştır.¹⁵² Yenimahalle, Ankara'nın diğer kazalarına göre oluşumu en genç kazadır. Kazanın oluşumunun vilayetin diğer kazalarına göre daha sistematik bir süreç içinde gerçekleşmiştir.

Yenimahalle'nin ilk yerleşimi 1949 yılında 32 arsa sahibinin inşaat faaliyetleriyle başlamıştır. 1951 yılı inşaat sezonu sonuna gelindiğinde 2.000 binanın inşası tamamlanmış, 1952 yılında ise planlanan 3.000 yerine 4.500-5.000 konut yapılmıştır. Kısa süre içinde Yenimahalle'nin nüfusu 15-20 bin seviyelerine ulaşmıştır. Bu hızlı yapılaşmada, Emlak Bankası'nın %5 faizli 10 yıl vadeli, Emekli Sandığı'nın ise %5 faizli 2 yıl vadeli kredileri ve inşaatların iki yıl içinde tamamlanması zorunluluğu önemli bir rol oynamıştır. Yenimahalle'ye yerleşenlerin çoğunluğunu memurlar ve küçük esnaflar oluşturmuş, uygun fiyatlar nedeniyle bölge “Ucuz Arsa Evleri” olarak anılmıştır.¹⁵³ Yenimahalle'nin oluşumu, yerel idarenin ilk kez deneyimlediği bir uygulama olup, olumlu bir rant ürettiği ve eş güdümlü kurumsal çalışmayı gerektirmiştir.

1957 yılında 5.000 aile ve 65.000 kişilik bir nüfusa sahip olan Yenimahalle, 1959 yılına gelindiğinde nüfusunu 90.000'in üzerine çıkarmıştır. 1950'lerin sonlarına doğru Ankara'da en yoğun otobüs seferleri Yenimahalle'ye düzenlenir hale gelmiştir. 1960'lara yaklaşıldığında Yenimahalle'de 5 ilkokul, 1 lise ve 1 akşam kız sanat okulu bulunmaktaydı. Pazar ve çarşamba günleri kurulan Yenimahalle pazarlarında fiyatların oldukça uygun olması, burayı Ankara'nın en kalabalık pazarlarından biri haline

¹⁵² Funda Şenol Cantek, “Sel Gider, Kum Kalır 1957 Sel Felaketzedelerinin Mamak'tan Yenimahalle'ye Uzanan Hayat Çizgileri”, Sanki Viran Ankara Derleyen, Funda Şenol Cantek İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 43-44; Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 67-68.

¹⁵³ Ergin Taner, Bir Zamanlar Yenimahalle ve Yenimahalleliler: Anılar ve Fotoğraflarla, Ankara, 2015, s. 4-6.

getirmiştir. Ancak Yenimahalle, uygun fiyatlarla konut edinme fırsatı sunarak pek çok aile için cazip bir seçenek olmuşsa da bu durum kentin dışına yerleşim sürecini başlatmış ve kentsel hizmetlerin sağlanmasını daha maliyetli bir hale getirmiştir.¹⁵⁴ Yenimahalle bir yandan daha ucuz barınma olanağı sunarken, diğer yandan kent yaşamının maliyetini de artırmıştır.

Yenimahalle'nin nüfusunun 1957 yılında 65.000 kişiye ulaşması ve buranın hızla bir yerleşim yerine dönüşmesi, burada bir yönetim merkezi kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda, aynı yıl çıkarılan 7033 sayılı “Yeniden Kaza Kurulması ve İzmir Vilâyetine Bağlı Kuşadası Kazasının Aydın Vilâyetine Bağlanması Hakkında Kanun” ile Yenimahalle’de kaza teşkilatı kurulmuştur. Kaza statüsü kazanması sonrasında Yenimahalle’de bir tören düzenlenmiştir. Törene Meclis Başkanı Refik Koraltan, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Cemal Gökten ile diğer yetkililer katılmıştır. Yenimahalle’nin yeni idari yapısı şu şekilde teşekkül etmiştir:

¹⁵⁴ Zafer, 02 Eylül 1957, Sayı: 2880; Ankara Belediye Dergisi, 22, (Ocak Şubat Mart 1959), s. 50-51; “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 645.

Etimesgut Nahiyesi	Halkavun Nahiyesi	Zir Nahiyesi
Etimesgut (Nahiye Merkezi)	Halkavun (Nahiye Merk)	Zir (Nahiye Merkezi)
Alacaatlı	Ahiköy	Akçaviran
Bağlıca	Alpagut	Anayurt
Dodurga	Aydın	Balıkkuyumcu
Elvan	Bitik	Bucak
Eryaman	Çimşit	Balayurtçu
Fevziye	Emirgazi	Çoğlu
Karacakaya	Fethiye	Esenler
Kutuğun (Kutuğun)	Güvenç	İlyakut
Macunköy	İneköy	Kürtşehy (Kurtşih)
Saraycık	İmrendi	Mülkköy
Sincanköy (kasaba)	İçören	Osmaniye
Susuz	İymir	Polatlar
Şehitali (Seyitali)	Dutözü	Zirkayı (Zirkaya)
Yapracık	Kayıköy	Zirpeçenek
Yuvaköy	Karalar	Ziryurtçu
Zircimşit	Kazanköy	
	Kımık	
	Kışlaköy	
	Mehdi	
	Orhaniye	
	Örencik	
	Sancar	
	Saray	
	Sarılar	
	Sayrak	
	Soğulcak	
	Teşrek	
	Uçarı	
	Yassiören	
	Yılbant	

Tablo 4: Yenimahalle'nin İdari Yapısı

Kaynak: Resmî Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s. 17437-17439; Zafer Akşam Postası, 02 Eylül 1957, Sayı: 2527.

Kurulan bu idari yapıda, 1957-1960 yılları arasında çok az değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri, 19.06.1958 tarihinde alınan kararla Altındağ kazasına ait İvedik köyünün Yenimahalle'ye bağlanmasıdır. 1958 yılında alınan bir diğer karar ise merkezi

Sincan köyü olan Sincan nahiyesinin kurulmasıdır. 1960 yılında alınan bir başka karar ise kazanın Halkavun nahiyesinin merkezinin Halkavun köyünden, Kazan köyü sınırları içerisinde bulunan Köprübaşı mevkiine taşınmasıdır.¹⁵⁵

Yenimahalle’de, Eylül 1957-Temmuz 1959 yılları arasında Nusret Budunç, Temmuz 1959-Temmuz 1960 yılları arasında Mehmet Karasaroğlu, Temmuz 1960- Aralık 1960 tarihleri arasında ise İhsan Süer kaymakam olarak görev yapmıştır.¹⁵⁶

1.2. Nüfus (Demografik) Yapısı

Nüfus verileri, özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte önem kazanan kritik göstergelerdendir. Her ne kadar sayısal veri olarak değerlendirilseler de, bu veriler bir bölge ya da ülkenin sosyoekonomik yapısını anlamak ve gelişim sürecini analiz etmek açısından önemli ipuçları sunar. Bu bağlamda, Türkiye genelinin ve başkent Ankara’nın 1950 öncesi ile 1950-1960 dönemi nüfus verilerinin incelenmesi ve karşılaştırılması, araştırma dönemimiz açısından farklı değerlendirme olanakları sağlamaktadır.

1.2.1. 1950’den Önce Ankara’da Nüfus

Ankara’nın merkez nüfusuna ilişkin farklı dönemlere ait kayıtlar bulunmaktadır. 1522-1523 kayıtlarına göre, Ankara merkez nüfusu 3.150 hane olarak belirtilmiştir. XVII. yüzyıla ait sicillere dayalı hesaplamalarda ise nüfusun 20.000-25.000 kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir. 1701 yılında yabancı seyyah Thurneftort’un kayıtlarında şehrin nüfusu 45.000 olarak ifade edilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru şehre gelen Vital Cuinet’in kayıtlarına göre ise Ankara’nın merkez nüfusu 27.882 kişidir.¹⁵⁷

Yine 1881 yılına ait bir tespite göre Ankara merkez nüfusu 25.585’tir. Bu veriler XIX. yüzyıl boyunca Ankara’da nüfus artışını tetikleyecek kayda değer bir gelişme yaşanmadığına işaret etmektedir. Bununla beraber 1892 yılında demiryolunun vilayete ulaşması, farklı alanlarda gelişmelere yol açtığı gibi nüfus artışında da önemli bir rol oynamıştır. Nitekim 1894 ve 1895 yıllarına ait nüfus istatistiklerine göre vilayet nüfusu sadece bir yılda 70.635 kişi artmıştır. 1881’de 847.132 olan vilayet nüfusunun, 1906’da 1.157.131’e yükselmesi, demiryolunun etkisinin giderek arttığını göstermektedir. 1914

¹⁵⁵ BCA, 30-11-1 / 270.18.15, 2; Resmî Gazete, 21 Temmuz 1958, Sayı: 9960, s. 19804; 09 Ağustos 1958, Sayı: 9977, s. 19955; 08 Ağustos 1960, Sayı: 10572, s. 1905.

¹⁵⁶ Resmî Gazete 07 Nisan 1959, Sayı: 10179, s. 21409; 27 Temmuz 1960, Sayı: 10562, s. 1819; Görev Yapan Kaymakamlar, <http://www.yenimahalle.gov.tr/onceki-kaymakamlarimiz>, 25 Mayıs 2023

¹⁵⁷ Taş, XVII. Yüzyılda Ankara, s. 113; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 46.

yılına gelindiğinde, Ankara merkez nüfusu 1881 yılına kıyasla %230,8 oranında artarak 84.665'e ulaşmıştır. Bu dönemde Ankara Merkez kazası, 1881 yılında Ankara sancağı nüfus sıralamasında dördüncü sıradayken, 1914'te sancağın en fazla nüfusa sahip kazası haline gelmiştir.¹⁵⁸ Ulaşım alt yapısındaki modern bir nitelik kazanması Ankara'nın nüfusunu artırırken, vilayetin demografisini de değiştirmiştir.

Ne var ki nüfusa ilişkin yaşanan bu olumlu gelişim Birinci Dünya Savaşı'yla beraber değişmeye başlamış, Ankara savaş sırasında geçirdiği yangın felaketinin de etkisiyle giderek tenhalaşmaya başlamıştır. Nitekim şehrin merkez nüfusu, bağlı olduğu 72 köyle birlikte 21.445'e kadar düşmüştür. Milli Mücadele yıllarındaki olumsuzluklar nedeniyle şehirde modern yaşam olanakları oldukça sınırlıyken, Ankara'nın başkent ilan edilmesi şehir tarihinde büyük bir dönüşümü başlatmıştır.

Yıl	Nüfus	Artış %
1927	74.553	
1935	122.720	%64,6
1940	157.242	%28,1
1945	226.712	%44,1
1950	288.536	%27,2

Tablo 5: Ankara Şehir Merkezi'nin 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfusu

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 5; İstatistik Yıllığı 1959, s. 40-41.

Nitekim 1927-1935 yılları arasında Ankara merkez nüfusundaki %64,6'lık artış, bu dönüşümün somut bir göstergesidir. Öte yandan Türkiye'nin genelinde 1935-1940 yılları arasında nüfusun %10,3, 1940-1945 yılları arasında ise %5,4 oranında artmış olduğu göz önüne alındığında, II. Dünya Savaşı yıllarında Ankara'nın %44,1'lik nüfus artışı oldukça yüksektir. Ankara şehir merkezinin bu dönemdeki nüfus artışı, sunduğu cazip ekonomik imkânlarla açıklanabilir.

Ankara'nın vilayet nüfusu 1927 yılında 404.720, 1935 yılında 534.025, 1940 yılında 602.965, 1945 yılında 695.526 ve 1950 yılında 819.693 olarak kaydedilmiştir. Bu verilere göre, 1927-1935 yılları arasında nüfus artışı %31,92, 1935-1940 yılları arasında %12,92, 1940-1945 yılları arasında %15,38 ve 1945-1950 yılları arasında %17,85 olarak gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı öncesindeki ve savaş yıllarındaki nüfus artışının, 1927-

¹⁵⁸ Güler, Ankara Vilayeti'nde İdari Yapının Yöredeki Sosyo-Ekonomik Yapıya Olan Etkileri, s. 70, 80-81.

1935 dönemine göre oldukça geride kaldığı dikkat çekmektedir. Ankara'nın nüfus artışı, İstanbul ve İzmir gibi şehirler ile Türkiye geneli nüfus artışıyla karşılaştırıldığında ise Ankara'nın durumu şu şekildedir:

	1927-1940 Artış %	1940-1950 Artış %
İstanbul	25	18
Ankara	49	36
İzmir	22	20
Türkiye	32.3	17.5

Tablo 6: 1927-1940 ve 1940-1950 Yılları Arasında Üç Büyük Şehrin Nüfus Artışı

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 43-44; “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 520.

1927-1940 yılları arasında Ankara'nın vilayet nüfusu %49 oranında artmış, 1940-1950 yılları arasında ise %36'lık bir artış kaydedilmiştir. Bu artış oranları, 1927-1940 döneminde Türkiye geneli ile İstanbul ve İzmir şehirlerinin yaklaşık iki katı düzeyinde gerçekleşmiştir. Benzer bir durum 1940-1950 dönemi için de geçerlidir. Ankara'nın başkent ilan edilmesinden sonra sadece şehir merkezinin değil, vilayet genelinin yoğun göç aldığını açıkla nitelikte olan bu veriler, Ankara'nın yeni idari ve ekonomik cazibe merkezi haline geldiğini göstermektedir.

Yıllar	Yıllarına Göre Ankara Vilayeti Nüfusu	Türkiye Nüfus Yoğunluğu	Ankara Nüfus Yoğunluğu	Artış %
1927	404.720	18	16	
1935	534.025	21	18	31,9
1940	602.965	23	21	12,9
1945	695.526	24	23	15,3
1950	819.693	27	28	17,8

Tablo 7: Yıllarına Göre Ankara Vilayetinin Nüfus Artışı ve Yoğunluğu

Kaynak: “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 520.

Türkiye ve Ankara'nın nüfus yoğunluklarına bakıldığında, Ankara'nın nüfus yoğunluğunun 1945'e kadar Türkiye genelindeki nüfus yoğunluğuna yakın bir düzeyde seyrettiği görülmektedir. Gerek Türkiye'nin gerekse Ankara'nın nüfus yoğunluklarının sürekli bir artış gösterdiği bu dönemde, özellikle 1945-1950 yılları arasında Ankara nüfus yoğunluğunda dikkat çekici bir yükseliş yaşanmıştır. Bu artışla birlikte, Ankara'nın nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasını geçmiştir. Söz konusu yükselişin, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik büyüme süreci ve sosyal değişimlerin Ankara'ya göçü

hızlandırmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Ancak 1950 yılı hariç tutulduğunda, Ankara'nın nüfus yoğunluğunun Türkiye ortalamasına yakın bir düzeyde kaldığı, nüfus artış oranlarının ise II. Dünya Savaşı öncesi ve savaş yıllarında, 1927-1935 dönemine kıyasla geride kalmıştır.

	1940	1945	Artış %	1950	Artış %
Merkez	157.242	226.712	44,1	288.536	27,2
Ayaş	2.896	3.420	18,1	3.300	-3,5
Beypazarı	5.268	5.357	1,6	5.913	10,3
Bala	1.005	1.142	13,6	1.757	53,8
Çubuk	1.972	2.545	29,1	3.143	23,5
Nallıhan	1.297	1.450	11,8	1.878	29,5
Polatlı	3.975	7.836	97,1	10.312	31,6
Kızılcahamam	1.409	1.989	41,1	2.053	3,2
Haymana	1.763	2.791	58,3	2.524	-9,5
Kalecik	3.780	4.109	8,7	4.093	-0,3
Keskin	4.616	4.698	1,7	5.013	6,7
Ş. Koçhisar	3.193	3.396	6,3	4.280	26
Toplam	188.416	279.491	48,3	348.552	24,7

Tablo 8: 1940-1950 Yılları Arasında Ankara'nın Merkez ve Bağlı Kazalarında Nüfus
Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 40-41.

1940-1950 yılları arasında nüfus artış oranları açısından en dikkat çekici kazalar Polatlı, Merkez ve Haymana'dır. Polatlı, %97,1 ile en yüksek artış oranına sahiptir. Merkez kaza ise %44,1'lik artışla önemli bir nüfus artışı göstermiştir. Haymana, 1940-1945 arasında %58,3'lük artış kaydetmiş olsa da 1945-1950 döneminde %9,5 oranında nüfus kaybı yaşamıştır. Buna karşılık, nüfus artışı en düşük olan kazalar Kalecik, Keskin ve Ayaş'tır. Kalecik %8,7 artış oranına sahipken Keskin %1,7 ve Ayaş %18,1 oranında nüfus artışı göstermiştir. 1945-1950 döneminde ise Ayaş %3,5 oranında nüfus kaybıyla dikkat çekmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus ise II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan olumlu gelişmelerin etkisiyle bu dönemde kırsal nüfusun bütün kazalarda artış gösterdiği'dir. Her ne kadar 1940-1950 döneminde Ankara genelinde göç kaynaklı bir nüfus artışı yaşanmış olsa da bu artışın kazalar arasında homojen bir şekilde dağılmadığı ifade edilebilir.

1940-1950 yılları arasında Ankara vilayetinde kırsal nüfus artışının %13,6, vilayetdeki nüfus artışının %36 olduğu düşünüldüğünde, nüfus artışının köyden kente göç olgusunu desteklediği ifade edilebilir.

	1940	1945	Artış %	1950	Artış %
Merkez + Çankaya	26.961	27.312	1,3	29.804	9,1
Ayaş	24.113	23.097	-4,2	25.714	11,3
Beypazarı	20.703	22.678	9,5	24.035	6
Bala	29.012	25.954	-10,5	30.269	16,6
Çubuk	30.346	31.440	3,6	34.232	8,9
Nallıhan	16.849	18.716	11,1	20.434	9,1
Polatlı	17.817	20.985	17,8	27.915	33
Kızılcahamam	53.934	55.101	2,2	59.869	8,6
Haymana	33.367	34.058	2,1	38.855	14,1
Kalecik	36.676	29.552	-19,4	33.848	14,5
Keskin	67.100	28.834	-57	33.326	15,5
Ş. Koçhisar	35.824	36.095	0,8	41.949	16,2
Toplam	414.549	416.035	0,4	471.141	13,2

Tablo 9: 1940-1950 Yıllarında Kırsaldaki Nüfus Artış

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 40-41.

1940-1950 yılları arasında kırsal nüfus artış oranlarına bakıldığında, farklı kazalar arasında dikkat çekici dalgalanmalar olduğu görülmektedir. 1940-1945 döneminde Polatlı, %17,8 oranında nüfus artışıyla en yüksek artışı kaydederken, Keskin %57'lik ciddi bir düşüş yaşamıştır. Bu dönemde Bala ve Kalecik kazalarında sırasıyla %10,5 ve %19,4 oranlarında nüfus azalmaları dikkat çekmektedir. 1945-1950 döneminde ise nüfus artışı önemli ölçüde hızlanmış ve Polatlı %33 ile yine en fazla artışı kaydeden kaza olmuştur. Bala (%16,6), Şereflikoçhisar (%16,2) ve Keskin (%15,5) gibi kazalarda da belirgin artışlar gerçekleşmiştir. Ancak Beypazarı, %6 ile bu dönemdeki en düşük nüfus artışına sahip kaza olarak dikkat çekmiştir. Genel olarak 1945-1950 yılları arasında nüfus artışı hızlanırken, 1940-1945 dönemindeki büyük farkların II. Dünya Savaşı'nın etkileriyle ilişkilidir. Savaş sonrası koşulların ise Ankara'daki kırsal nüfusa olumlu

yansıdığı anlaşılmaktadır.

	1940 -1945		1945-1950		1940 -1950	
	Erkek Artış %	Kadın Artış %	Erkek Artış %	Kadın Artış %	Erkek Artış %	Kadın Artış %
Ankara	10,5	9,2	16,1	15,7	41,8	26,5
Türkiye	6,1	4,7	11,5	10,8	18,5	16,1

Tablo 10: Ankara 1940-1950 Nüfusun Cinsiyet Düzeyine Göre Durumu

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 35.

1940-1945 döneminde, Ankara'daki nüfus artış oranları, hem erkek (%10,5) hem de kadın nüfusu (%9,2) açısından Türkiye geneline (%6,1 ve %4,7) göre oldukça yüksektir. Bu fark, II. Dünya Savaşı yıllarında Ankara'nın göç alarak büyümeye devam etmesiyle açıklanabilir. Diğer yandan, 1945-1950 döneminde Türkiye genelinde bir nüfus artışı yaşandığı ve bu artışın Türkiye ile Ankara için benzer olduğu ifade edilebilir. Dönemin genelinde ise Ankara'da erkek nüfusundaki büyük artış, şehre gelen erkek iş gücüyle açıklanabilir.

1.2.2. 1950-1960 Döneminde Ankara'da Nüfus

1950 yılından itibaren Demokrat Parti'nin politikaları kapsamında şekillenen bir Türkiye söz konusudur. Bu bölümde, Demokrat Parti'nin uyguladığı politikaların Ankara ve Türkiye'deki nüfus verilerine etkileri incelenecektir. Bu döneme ilişkin dikkat çeken husus, Türkiye'de 1940-1950 döneminde genel nüfus artışının %17, kentsel nüfus artışının ise %20,1 olarak gerçekleşmesine karşın, 1950-1960 yılları arasında bu oranların sırasıyla %32,8 ve %80,2'ye yükselmiş olmasıdır. Ayrıca şehirleşme hızının 1945-1950 döneminde %2,6 iken, 1950-1955 döneminde %7,4'e, 1955-1960 döneminde ise %6,3'e çıkması dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra, 1950 yılında 5 büyük şehrin (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa) nüfusu 100 kabul edildiğinde, Ankara'nın yıllık ortalama nüfus artışı 1950'de %11,3, 1955'te %11,6, 1960'ta ise %13,2 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artışı %8'in üzerine çıkabilen tek şehir Adana olmuştur. Bu veriler, uygulanan politikaların Ankara'ya büyük bir göç dalgası başlattığını açıkça göstermektedir.¹⁵⁹ 1950 sonrasında Demokrat Parti politikalarının Türkiye geneli nüfus ve kent nüfusunda hızlı bir artışa neden olduğu, bu politikaların özellikle Ankara'daki göç dalgasını artırarak

¹⁵⁹ Ruşen Keleş, "Türkiye de Şehirleşme Eğilimleri" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, XXV/4, (1970), s. 51, 52.

şehirleşme sürecini hızlandırdığı görülmektedir.

Yıl Aralığı	Yer	Kent Artışı	Kent Yüzde Artışı %	Kır Artışı	Kır Yüzde Artışı %
1950-1955	Ankara	202.812	58.1	98.359	20.9
1950-1955	Türkiye	1.683.006	31.9	1.434.569	9.1
1955-1960	Ankara	232.477	42.1	-31.971	-5.61
1955-1960	Türkiye	1.932.388	27.8	1.757.669	10.2

Tablo 11: Türkiye 1950-1955 ve 1955-1960 Dönemlerinde Türkiye ve Ankara'nın Kentsel ve Kırsal Nüfusu

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Boşanma İstatistikleri 1940-1963, Ankara 1965, s. 3.

1950-1955 döneminde Ankara'nın kent nüfusu artışı, Türkiye kent nüfus artışından 26,2 puan, kır nüfus artışı ise Türkiye kır nüfus artışından 11,8 puan daha yüksek gerçekleşmiştir. 1955-1960 döneminde de Ankara'nın kent nüfusundaki artış devam etmiş, ancak kır nüfusunda bir azalma meydana gelmiştir. Bu veriler, Ankara'nın Türkiye geneline göre daha yoğun göçe maruz kaldığını ve Türkiye genelinde kent-kır nüfus artışının daha dengeli gerçekleştiğini göstermektedir. Bir şehrin yoğun göç alması genellikle sanayi faaliyetleri ile ilişkilendirilmektedir. Ancak Ankara'da 1955 ve 1960 yıllarında sanayinin ekonomik faaliyetlerdeki payı sırasıyla %21,9 ve %23,8'dir. Bu oranlar, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Gaziantep ve Eskişehir gibi şehirlerin oldukça gerisindedir. Öte yandan, Ankara ekonomisinde hizmet sektörünün 1955 yılındaki payı %70,9, 1960 yılındaki payı ise %71,9'dur. Bu veriler, 1950-1960 yılları arasında Ankara'nın diğer şehirlere kıyasla daha yüksek göç almasının, büyük ölçüde hizmet sektöründeki gelişimle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Yıl	Kentsel Nüfus		Kırsal Nüfus	
	Türkiye	Ankara	Türkiye	Ankara
1950	25	42,5	74,8	57,5
1960	31,9	59,3	68,1	40,7

Tablo 12: Kırsal ve Kentsel Nüfusun Türkiye ve Ankara Nüfusundaki Payları

Kaynak: Ahmet Mithat Kızıroğlu, "Türkiye'nin Nüfus Değişimine Göre İl Bazında Kentleşmesine Bir Bakış (1965-2014)", Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, IX/16 (2017), s. 6; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 629.

Ankara'nın kent ve kır nüfusunda gözlemlenen değişimlere ek olarak, 1950-1960 yılları arasındaki on yıllık süreçte bu verilerin Türkiye ve Ankara nüfusu içindeki payı da incelenmelidir. Bu dönemde Türkiye genelinde kentsel nüfus oranı 6,8 puan artarken, Ankara'da bu artış 16,8 puan gibi oldukça yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Kırsal nüfus açısından bakıldığında ise Türkiye'de 6,7 puanlık bir azalma görülürken, Ankara'da bu oran 16,8 puan olmuştur. Tablodan dikkat çeken önemli bir husus, Ankara'da kırsal nüfusun azalış oranının, Türkiye genelindeki kırsal nüfus azalış oranını ciddi şekilde aşmasıdır. Bu durum, Ankara şehir merkezinin yalnızca diğer illerden göç alan bir çekim merkezi olmasının ötesinde, kendi kırsalı için de önemli bir cazibe merkezi haline geldiğini göstermektedir.

		1950-1955	1955-1960
Kır	Ankara	3.79	-1.16
	Türkiye	1.75	1.95
Kent	Ankara	9.17	7.04
	Türkiye	5.57	4.92
Toplam	Ankara	6.26	3.29
	Türkiye	2.27	2.85

Tablo 13: 1950-1955 ve 1955-1960 Döneminde Türkiye ve Ankara'da Yıllık Ortalama Nüfus Artışı

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Boşanma İstatistikleri 1940-1963, Ankara, 1965, s. 3; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 629-630.

Tabloya göre, 1950-1955 ve 1955-1960 dönemlerinde Türkiye ve Ankara'da kır ve kent nüfusunun yıllık ortalama artış oranlarına bakıldığında, kırsal kesimin boşalmaya başladığı görülmektedir. Şehirler, bu dönemde iş gücü açığı oluşturarak istihdam olanakları sunmuştur. Ankara'da 1955-1960 dönemindeki kır ve kent nüfus artış oranları arasında ortaya çıkan 8,2 puanlık farkın yalnızca doğum ve ölüm oranları ile açıklanması mümkün değildir. Ayrıca 1950-1955 dönemine göre 1955-1960 döneminde yıllık nüfus artış ortalamasındaki düşüş, ülke genelindeki ekonomik koşullarla yakından ilişkilidir.

	Kent/Kır	1950-1960 Artış %
Ayaş	Kent	30,3
	Kır	-50,2
Bala	Kent	94,1
	Kır	15,5
Beypazarı	Kent	50,8
	Kır	0,4
Çubuk	Kent	87,5
	Kır	13,5
Haymana	Kent	76
	Kır	4,1
Kalecik	Kent	0
	Kır	-30,2
Kırıkkale	Kent	173,2
	Kır	-28,5
Kızılcahamam	Kent	105
	Kır	-28
Nallıhan	Kent	84,2
	Kır	27,9
Polatlı	Kent	96,1
	Kır	29,4
Ş. Koçhisar	Kent	102,3
	Kır	24,1

Tablo 14: 1950-1960 Döneminde Ankara'nın Kazalarının Kır Kent Nüfus Durumu

Kaynak: “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 630.

Kır ve kent nüfusundaki değişimin, Ankara vilayetinin kazalarına etkisine ilişkin tabloda ise, Ayaş, Kalecik, Kırıkkale ve Kızılcahamam'ın kır nüfus oranlarında büyük düşüşler dikkati çekmektedir. Oranlardaki bu düşüşler, 1953 yılında Altındağ ve Çamlıdere'nin, 1957'de Güdül, Yenimahalle, Elmadağ ve Delice'nin kaza statüsüne yükseltilmesiyle ilgilidir. Tabloda dikkat çeken diğer hususlar ise kent nüfusunun bütün kazalarda artması, Balâ, Beypazarı, Çubuk, Haymana, Nallıhan ve Polatlı'da artışın %50'yi, Kırıkkale, Ş. Koçhisar ve Kızılcahamam'da ise %100'ü geçmesidir. Kır nüfusunda %20'nin üzerinde artış görünen kazalar ise Ş. Koçhisar, Polatlı ve Nallıhan'dır. Bu kapsamda, Demokrat Parti'li yıllarda Ankara'da hızlı bir kentleşme sürecinin yaşandığı, kır-kent arasındaki nüfus dengelerinin değiştiği ifade edilebilir.

	1950-1955 Artış %	1955-1960 Artış %
İstanbul	31	23
Ankara	37	18
İzmir	18	17

Tablo 15: 1950-1955 ve 1955-1960 Dönemlerinde Üç Büyük Şehrin Nüfus Artış Oranları

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 44.

Ankara'nın vilayet nüfusu 1950-1960 yılları arasında kayda değer bir artış göstermiştir. 1950'de 819.693 olan nüfus, 1955'te 1.120.864'e, 1960'ta ise 1.321.380'e ulaşmıştır. Bu artışı değerlendirebilmek adına İstanbul ve İzmir gibi diğer büyük şehirlerle yapılan karşılaştırma, Ankara'nın 1950-1955 döneminde İstanbul ve İzmir'den daha yüksek bir nüfus artış oranına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, 1955-1960 döneminde Ankara'nın artış hızı İstanbul'un gerisinde kalmış ve İzmir ile benzer bir seviyede gerçekleşmiştir. Bu durum, 1954 sonrasında ülkede yaşanan ekonomik zorlukların şehirlerde yaşamayı güçleştirdiğini ve göç hızını yavaşlattığını göstermektedir. Özellikle 1950-1955 döneminde Ankara'nın hızlı nüfus artışının, başkent olması sebebiyle göçmenler ve iş arayışı içindeki nüfus için cazip bir merkez haline gelmesiyle ilişkilidir. Ancak, ekonomik sıkıntılar ve yaşam maliyetlerindeki artışın etkisiyle 1955-1960 döneminde bu artış hızının yavaşladığı görülmektedir.

	1950	1955	Artış %	1960	Artış %
Ayaş	29.014	31.144	7,34	17.105	-45
Beypazarı	29.948	32.823	9,60	32.997	0,5
Bala	32.026	38.087	18,9	38.275	0,4
Çubuk	37.375	43.629	16,7	44.759	2,59
Nallıhan	22.312	31.551	41,4	29.650	-6,04
Polatlı	38.227	48.951	28	56.260	14,9
Çamlıdere		19.576		20.656	5,52
Kırıkkale	62.090	78.414	26,2	76.257	-2,75
Kızılcahamam	61.922	45.697	-26,2	47.228	3,35
Haymana	41.379	47.692	15,2	44.931	-5,79
Kalecik	37.941	39.707	4,65	27.702	-30,24
Keskin	38.227	39.757	4	38.019	-4,37
Ş. Koçhisar	46.229	53.912	16,6	60.690	12,6
Güdül		10.141		18.543	82,8
Elmadağ		12.007		20.864	73,8
Delice		13.503		21.216	57,1

Tablo 16: 1950-1955 ve 1960 Yıllarında Ankara'nın Kazalarının Nüfus Artışı

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 48-51; Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Ankara, 1955, s. 70-80; 1959, İstatistik Yıllığı 1959 s. 40-41; Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü 1960 Nüfus Sayımı, s. 6.

Ankara'daki sıra dışı nüfus artışının vilayet genelinde nasıl şekillendiğini anlamak için kazaların nüfus artışlarının dönemsel olarak incelenmesi önemlidir. 1950-1955 döneminde nüfus artışı Nallıhan'da %40, Kırıkkale'de %25 düzeyinde gerçekleşmiş; Balâ, Çubuk, Ş. Koçhisar ve Haymana kazalarında ise artış %10-20 aralığında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Kızılcahamam'da %20'nin üzerinde negatif bir nüfus artışı yaşanmıştır. Bu uç noktalardaki nüfus artış ve azalışlarının temel nedeni, Çamlıdere ve Altındağ'ın bu dönemde kaza statüsü kazanmasıdır. Benzer bir durum, 1955-1960 dönemi için de geçerlidir. Bu dönemde Güdül, Elmadağ ve Delice'nin kaza statüsü kazanmaları, bağlı bulundukları kazaların nüfuslarında belirgin azalmalarla sonuçlanmıştır. Örneğin, Kalecik ve Ayaş kazalarında sırasıyla %-30,24 ve %-45 oranlarında ciddi negatif nüfus artışları gözlenmiştir. Bu durum, yeni kazaların, bağlı oldukları kazalardan nüfus devralmalarının doğal bir sonucudur.

Yıllar	Türkiye Nüfus Yoğunluğu	Ankara Nüfus Yoğunluğu
1950	27	28
1955	31	35
1960	36	43

Tablo 17: 1950-1960 Döneminde Türkiye ve Ankara’da Nüfus Yoğunluğu

Kaynak: “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 520.

1950 yılında Ankara’nın nüfus yoğunluğunun ilk kez Türkiye nüfus yoğunluğunu geçmesi önemli bir gelişmedir. 1950-1960 döneminde ise Ankara ve Türkiye geneli nüfus yoğunluğu arasındaki fark sürekli artmıştır. Bu durum, Ankara’nın yoğun göç almasıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim nüfus yoğunluğundaki bu hızlı artış, özellikle 1950’li yıllarda Ankara’da geçmişten beri hissedilen barınma sorununu daha da şiddetlendirmiştir.

Yıllar	Türkiye		Ankara İli			
	Erkek	Kadın	Erkek Nüfus	%	Kadın Nüfus	%
1950	50,2	49,8	433.371	52,88	386.322	47,12
1955	50,8	49,2	604.887	53,98	515.977	46,02
1960	51,0	49,0	712.668	53,92	608.712	46,08

Tablo 18: Türkiye ve Ankara’da Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 35; Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965, Ankara, 1973, s. 56; “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 520.

1950-1960 yılları arasında cinsiyet açısından yaşanan değişimler, dönemin Ankara’sının sosyal ve ekonomik yapısını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Türkiye genelinde kadın nüfus oranları 1950, 1955 ve 1960 yıllarında %49 civarında sabit kalırken, Ankara’da bu oran %47’den %46’ya gerilemiştir. Kadın nüfus oranlarındaki bu düşüş hem Ankara’da hem de Türkiye genelinde benzer bir eğilim gösterse de, Ankara’da daha belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Erkek nüfusu açısından ise tam tersi bir durum söz konusudur. 1950, 1955 ve 1960 yıllarında erkek nüfus oranları hem Türkiye genelinde hem de Ankara’da artmıştır. Ankara’nın erkek nüfus oranları, her üç yılda da Türkiye geneli oranlarından yaklaşık %3 daha yüksek bir düzeyde seyretmiştir. Ayrıca 1950-1960 döneminde Ankara’daki erkek nüfus artışı, Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Erkek ve kadın nüfus oranları arasında yaklaşık 8 puanlık bir fark olması, kente yönelik iş gücü göçünün bir sonucudur.

1.3. İdareciler

Kurmay Albaylıktan müstafi Necati İlter, İçişleri Bakanlığı'nın 511/7938 sayılı ve 5 Ağustos 1950 tarihli yazısı ile Bakanlar Kurulu'nun 11674 sayılı kararı doğrultusunda, Demokrat Parti döneminde atanan ilk Ankara Valisi olmuştur. İlter, 7 Ocak 1952 tarihinde merkez valiliği görevine alınmıştır.¹⁶⁰ Necati İlter'in görevden alınmasının ardından Ankara Valiliği makamı bir süre boş kalmıştır.

Bu durum, 9 Nisan 1952 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü görevinde bulunan Kemal Aygün'ün Ankara Valisi olarak atanması ile sona ermiştir. Kemal Aygün, üç yıl boyunca bu görevde bulunmuş ve 10 Eylül 1955 tarihli kararla yeniden Emniyet Genel Müdürlüğü görevine atanmıştır.¹⁶¹ Kemal Aygün her ne kadar görevden alınarak farklı bir göreve atanmışsa da bu Aygün'ün Ankara'nın idaresindeki son görevi olmamış, ilerleyen dönemde Aygün bir kez daha Ankara Valiliği'ne atanmıştır. Bu durum Demokrat Parti yönetiminin Kemal Aygün'e yönelik bir teveccühü olduğunu göstermektedir.

Kemal Aygün'ün Emniyet Genel Müdürlüğü görevine geri dönmesinin ardından boşalan Ankara Valiliği görevine, Dâhiliye Vekâlet'inin 10 Eylül 1955 tarih ve 511/10040 sayılı yazısı ile Bakanlar Kurulu'nun aynı tarihli kararı doğrultusunda, Konya Valisi Cemal Gökten atanmıştır. Gökten, bu görevde iki yıl süreyle bulunmuş ve 7 Ekim 1957 tarihli kararla Ankara Valiliği görevinden alınarak Emniyet Genel Müdürlüğü görevine getirilmiştir.¹⁶² Kemal Gökten'in Emniyet Genel Müdürlüğü'ne atanmasının ardından, Emniyet Umum Müdürü ve eski Ankara Valisi Kemal Aygün, Dâhiliye Vekâlet'inin 7 Ekim 1957 tarihli kararnamesiyle yeniden Ankara Valiliği görevine atanmıştır.¹⁶³ Atamalar, Demokrat Parti'nin Emniyet Genel Müdürlüğü ve Ankara Valiliği makamlarını eşdeğer gördüğünü ve bu iki pozisyon arasında görevli rotasyonu yaptığını göstermektedir.

Kemal Aygün'ün Ankara Valiliği görevinden alınmasının ardından, Dâhiliye Vekâlet'inin 12 Temmuz 1958 tarih ve 511/8709 sayılı yazısı üzerine, 14 Temmuz 1958 tarihli kararname ile Muğla Milletvekili Dilâver Argun Ankara Valiliği görevine atanmıştır. Argun, bu göreve atanması nedeniyle 26 Temmuz 1958 tarihinde

¹⁶⁰ BCA, 30.18.1 / 123.64.13, 1; 127.94.14, 1; Resmî Gazete, 18 Ağustos 1950, Sayı: 7586, s. 18946.

¹⁶¹ BCA, 30.18.1 / 128.25.20, 1; 253.31.15, 2; Resmî Gazete, 16 Eylül 1955, Sayı: 9105, s. 12730.

¹⁶² BCA, 30.18.1 / 140.82.4, 1; 267.28.16, 2; Resmî Gazete, 16 Eylül 1955, Sayı: 9105, s. 12729; 09 Ekim 1957, Sayı: 9727, s. 17981.

¹⁶³ BCA, 30.18.1 / 147.51.20, 1; Resmî Gazete, 09 Ekim 1957, Sayı: 106225, s. 17981.

milletvekilliğinden istifa etmiştir. Ankara Valiliği görevini 27 Mayıs 1960 darbesine kadar sürdüren Dilâver Argun, 8 Haziran 1960 tarihinde emekli olmuştur.¹⁶⁴ 27 Mayıs Darbesi sonrasında ise Tuğgeneral İrfan Baştuğ, 2 Haziran 1960 tarih ve 511 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Ankara Valiliği görevine atanmıştır. Ancak Baştuğ, bu görevdeyken geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Onun yerine 24 Eylül 1960 tarihinde Emekli Hava Korgeneral İhsan Orgun Ankara Valiliği görevine atanmıştır.¹⁶⁵

¹⁶⁴ TBMMZC, 26.07.1958, Devre XI, c. IV, s. 817; BCA, 31.18.1 / 149.36.15, 1. Resmî Gazete, 16 Temmuz 1958, Sayı: 9956, s. 19732.

¹⁶⁵ Resmî Gazete, 11 Haziran 1960, Sayı: 10523, s. 1513; 06 Ekim 1960, Sayı: 10622, s. 2284.

2. BÖLÜM: ANKARA BELEDİYESİ VE FAALİYETLERİ

2.1. 1950'ye Kadar Ankara Belediyesi

Millî Mücadele yıllarında bir Anadolu kasabası görünümüne sahip olan Ankara, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'nin başkenti olarak stratejik bir önem kazanmıştır. Başkent ilan edilmesiyle birlikte, birçok bakanlık, müdürlük ve silahlı kuvvetlerin karargahları Ankara'ya taşınmış; bu durum şehrin yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Diğer yandan şehrin bir başkente dönüşmesi belediye hizmetlerinin planlanması zarureti doğurmuştur. Bu doğrultuda, 16 Şubat 1924 tarihinde çıkarılan 417 sayılı yasa ile Ankara'nın İstanbul'daki gibi bir şehremaneti modeliyle yönetilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁶ Türkiye'de şehir planlamacılığının henüz gelişmediği bir dönemde, Cumhuriyet'in kurucu iradesinin Ankara'nın gelişiminde planlamaya verdiği önem son derece dikkat çekicidir.

14 maddeden oluşan 417 sayılı yasa ile Ankara Belediyesi, İstanbul Belediyesi'nin sahip olduğu haklara eşit haklara sahip olmuştur. Ayrıca sadece belediye işleriyle meşgul olacak bir belediye başkanının atanabileceği, bununla birlikte Ankara Valisi'nin aynı zamanda belediye başkanlığı görevini de yürütebileceği kararlaştırılmıştır. Şehrin ilk şehremini olarak Mehmet Ali Bey göreve getirilmiş, ancak kendisinden beklenen yarar sağlanamamıştır. Bunun üzerine, İstanbul'da başarılı çalışmalarıyla tanınan Haydar Bey atanmıştır. Haydar Bey, belediye teşkilatlanması için harekete geçmiş; bahçe işleri, su işleri, çimento ve kereste fabrikaları, Yenişehir'de memur evleri, un fabrikası ve itfaiye birimleri gibi birçok tesisin kurulmasını sağlamıştır. Şehrin suyunu Avrupa'ya tahlil ettiren Haydar Bey, kısa sürede gerçekleştirdiği faaliyetlerle İstanbul'da elde ettiği başarının tesadüf olmadığını kanıtlamıştır.¹⁶⁷

Diğer yandan, yeni rejim için taşıdığı önem nedeniyle Ankara'nın imarı, belediyeden bağımsız bir yapı olarak ele alınmıştı. 28 Mayıs 1928 tarihli 1351 sayılı yasa ile şehrin modern bir zihniyetle imar edilmesine yönelik zemin hazırlanmıştır. 1930'a kadar Ankara, TBMM hükümeti ve Ankara Şehremaneti'nin güçlü iş birliği ile yönetilmiştir. Ancak, 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu ile Şehremaneti

¹⁶⁶ Mehmet Sarıoğlu, "Ankara" Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945), T.C Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2001, s. 33-34.

¹⁶⁷ Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 3, 4, 25; Sarıoğlu, "Ankara" Bir Modernleşme Öyküsü, s. 144-145.

kaldırılmış ve belediye teşkilatına dönüştürülmüştür.¹⁶⁸ Ankara'nın imarının devlet politikası kapsamında ele alınması işlerin daha hızlı çözülmesinde etkili olsa da belediyenin etkinliğini sınırladığı söylenebilir.

1930'da çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu ile Türkiye'de belediyeciliğe verilen önem artmıştır. Bu bağlamda, çıkarılan 593 sayılı “Umumî Hıfzıssıhha Kanunu”, 2031 sayılı “Belediyeler Bankası Kuruluş Kanunu”, 2256 sayılı “Oktroi Vergisinin Kaldırılarak Gümrük Resimlerine Yüzde 10 Eklenmesine İlişkin Kanun”, 2290 sayılı “Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu”, 2497 sayılı “Belediyeler İstimlak Kanunu” ve 2763 sayılı “Belediyeler İmar Heyeti Kuruluş Kanunu” belediyecilik alanındaki bu önemi somutlaştırmıştır. Özellikle 1580 sayılı yasanın getirdiği ilkeler belediyeciliğin çerçevesini uzun yıllar boyunca belirlemiştir. Ankara Valisi, bu kanuna dayanarak aynı zamanda Ankara Belediye Başkanlığı görevini de yürütmüştür.¹⁶⁹

2.2. 1950-1960 Döneminde Belediye ve Teşkilat Yapısı

Söz konusu kanunun getirdiği teşkilatlanma kapsamında Ankara Belediyesi, belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanlığı olmak üzere üç tüzel kişilikten oluşturulmuştu. Belediye Meclisi, seçimle gelen 41 üyeden oluşmakta ve senede üç kez toplanmaktaydı. Belediye Encümeni ise Belediye Başkanının başkanlığında, dört meclis üyesi ve daire başkanlarından oluşmaktaydı. Bu makam, haftada üç kez toplanarak bütçenin hazırlanması, belediye memurlarının kabulü, terfii, cezalandırılması, azli ve ödüllendirilmesi gibi konularda karar almaktaydı. Bunun dışında Belediye'de dört farklı kısım bulunmaktaydı. 1950'lerin başında Ankara Belediyesi'nin teşkilat yapısı şu şekildedeydi:

¹⁶⁸ Mehmet Sarioğlu, Siyaset-Şehircilik İlişkisi Açısından Başkent Ankara, Hacettepe Üniversite Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999, s. 161; Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 25.

¹⁶⁹ İlhan Tekeli, İlber Ortaylı, Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi (Belediyecilik Araştırma Projesi 1. Kitap, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi, Türk İdareciler Derneği Yay. Editör: Ergun Türkcan, Ankara, 1978, s. 45, 50-55; Sarioğlu, “Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü, s. 139; Fehmi Yavuz, Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, Güney Matbaacılık, Ankara, 1952, s. 13-15.

Genel Yönetim		
Başkanlık	Hukuk İşleri	Mezbaha İdaresi
Yazı ve Yayın İşleri	Evlendirme İşleri	Mezbaha Veterinerliği
Özlük ve Muamelât İşleri	Teftiş heyeti	İktisat İşleri
Toptancı Hal	Ölçü ve Ayar	Daire Amirliği
Hesap İşleri	Gelir kısmı	Gider ve Muvazene
Muhtaç asker ailelerine yardım	Emlâk kısmı	Levazım işleri
Sağlık Veteriner		
Sağlık İşleri	Şehir Hıfzıssıhha Laboratuvarı	Zührevî Hastalıklar Muayene Evi
Deri ve Tenasül Hastalıklardan Hastanesi	Belediye Hastanesi	Güçsüzler ve Barındırma Yurdu
Temizlik Evi ve Halk Hamamı	Veteriner İşleri	Mezarlık ve Cenaze
Fen İşleri		
Fen işleri		
Temizlik ve Bahçe İşleri		
Temizlik işleri		Bahçe İşleri
İtfaiye İşleri		
İtfaiye işleri		
Belediye Zabıtası		
Zabıta işleri		Esnaf Ceza Sicil işleri
Çankaya Belediye Şubesi		
Şube Tabipliği	Muhasebe	Müfettişlik
Temizlik işleri	Fen işleri	
Su- Gaz- Elektrik		
Sular idaresi Genel Müdürlüğü	Elektrik ve Havagazı Genel Müdürlüğü	Otobüs işletmesi
İmar Müdürlüğü		
İmar Müdürlüğü		

Tablo 19: 1950’li Yılların başında Ankara Belediye Başkanlığının Teşkilat Yapısı
Kaynak: Ankara Belediye Dergisi,1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 50-51.

Belediyenin bu teşkilat yapısı 1950’li yılların sonuna kadar devam etmiş, 1954 yılına kadar belediye başkanlığı görevi doğrudan seçimle belirlenirken, bu yıldan sonra valiler aynı zamanda belediye başkanlığı görevini de icra etmiştir.

2.3. Belediye Başkanları

Demokrat Parti döneminde Ankara Belediye Başkanlığı görevini ilk olarak Atıf Benderlioğlu üstlenmiştir. 1910 yılında Yozgat’ta doğan Benderlioğlu’nun babası Hüseyin Hami Bey, annesi ise Firdevs Hanım’dır. İlk ve ortaokul eğitimini Malatya’da, lise eğitimini ise 1930’da Sivas’ta tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdikten sonra heyet ve mahkeme zabıt katiplikleri, müşavir mümeyyizliği ve hukuk müşavir yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. 1946’da serbest avukatlık yaptığı dönemde siyasete atılmıştır. 1950 seçimleri sırasında Demokrat Parti İl İdare Kurulu Başkanlığı görevini sürdüren Benderlioğlu, seçimlere Belediye Meclis adayı olarak katılmıştır. 3 Ekim 1950’de, Ankara Belediye Başkanlığı görevini eski başkan Fuat Börekçi’den devralmıştır. 1954 seçimlerinde Demokrat Parti’den Ankara Milletvekili adayı olan Benderlioğlu, 182.351 oy alarak X. Dönem milletvekili seçilmiş ve XI. Dönemde de milletvekilliği görevini sürdürmüştür.¹⁷⁰ Benderlioğlu, Ankara’nın yerel siyasetinde oldukça etkili olmuş, kısa sürede Demokrat Parti içinde öne çıkarak milletvekilliği ve bakanlık da yapmıştır.

1958-1960 yılları arasında Ankara Belediye Başkanlığı görevini yürüten Abdullah Dilaver Argun, 1902 yılında İstanbul’da (bazı kaynaklara göre Ergani’de) doğmuştur. Babası Kamil Bey, annesi Münire Hanım’dı. Paris’te Yüksek Mali İlimler Enstitüsü’nü bitiren Argun, kariyerine Bulancak Nahiye Müdürlüğü ile başlamıştır. Tirebolu, Borçka, Şavşat, Vakfıkebir ve Kuşadası’nda kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. Ticaret Vekâleti Yerli ve Ecnebi Şirketler Müdürlüğü, İzmir ve Adana Umûr-u Hukukiye Müdürlüğü, Dâhiliye Vekâleti Mahallî İdareler Şube Müdürlüğü ve Vilayetler İdaresi Umûm Müdürlüğü görevlerinde de çalışmıştır. Ankara Vali Muavinliği sonrasında Van, Erzincan, Muğla ve Aydın valiliği görevlerini yerine getiren Argun, Dâhiliye Vekâleti Tetkik Kurulu Başkanı ve Müsteşar olarak da görev yapmıştır. 1957 seçimlerinde Demokrat Parti’den aday olan Argun, 60.290 oy alarak Muğla’dan milletvekili seçilmiştir. Ancak 22 Temmuz 1958 tarihinde milletvekilliğinden istifa etmiş ve aynı yıl

¹⁷⁰ Zafer, 22 Ağustos 1950, Sayı: 478; 04 Ekim 1950, Sayı: 519; TBMM Albümü 1922-2010, s. 613.

Ankara Valiliği görevine atanmıştı. Bu görevi, 1960 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁷¹ Dönemin şartları gereği valilerin aynı zamanda belediye başkanı da olabilmesi nedeniyle Dilaver Argun bu görevi icra etmiştir.

Valilik görevinin yanı sıra Ankara Belediye Başkanlığı yapan bir diğer isim Kemal Aygün'dür. Aygün, 1933 yılında liseden, 1936 yılında Mülkiye'den mezun olmuştur. Aynı yıl PTT'de müfettiş yardımcılığı görevine başlamıştı. Aygün, 1940 yılında Bozkır Kaymakamlığı görevine atanmıştır. 4 Kasım 1949 tarihinde İstanbul Emniyet Müdürü olarak görevlendirilen Aygün, 1952 yılında Ankara Valiliği görevine atanmıştır. Bu görevi sırasında, Atıf Benderlioğlu'nun milletvekili seçilmesi üzerine, Ankara Valiliği görevine ek olarak Ankara Belediye Başkanlığı görevini de üstlenmiştir. Aygün, 1955 yılına kadar hem valilik hem de belediye başkanlığı görevlerini yürütmüş; 1955 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü görevine atanarak bu görevlerden ayrılmıştır. 1957 yılında bir kez daha Ankara Valiliği görevine getirilen Aygün, bu görevi sırasında Demokrat Parti'nin 1957 seçimlerinde Ankara'da kaybetmesi üzerine Belediye Başkanı Orhan Eren'in istifa etmesiyle, valilik görevine ek olarak yeniden belediye başkanlığı görevine atanmıştır.¹⁷² Gerek Dilaver Argun'un gerekse de Kemal Aygün'ün belediye başkanlıklarının birer kontrol görevi şeklinde icra edildiğini söylemek mümkündür.

1955-1957 yılları arasında Ankara Belediye Başkanlığı görevini yürüten Orhan Eren, 1922 yılında Nallıhan'da doğmuştur. Babası Ahmet Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. 1949 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitiren Eren, 1950 yılından itibaren serbest avukatlık yapmaya başlamıştır. 1955 yılında Ziraat Bankası İdare Meclisi Maliye Vekâleti Âzası seçilmiş; aynı dönemde Demokrat Parti Ankara İl Başkanlığı görevini de yürütmüştür. 13 Kasım 1955 tarihinde yapılan belediye seçimlerinde Demokrat Parti'nin Ankara'da seçimleri kazanması üzerine, Ankara Şehir Meclisi 21 Kasım'da toplanarak Orhan Eren'i aday gösterilmiştir. Eren, 44 üyeden oluşan Şehir Meclisi'nde yapılan seçimde ittifakla Ankara Belediye Başkanı olarak seçilmiştir. Ancak, 1957 seçimlerinde Ankara Milletvekilliklerinin tamamını Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazanması ve oluşan siyasi atmosfer nedeniyle, Orhan Eren belediye başkanlığı görevinden istifa etmiştir.¹⁷³ Eren'in

¹⁷¹ BCA, 30.18.1.2 / 149.36.15, 1; TBMM Albümü 1922-2010 c.2, 1950-1980, s. 742.

¹⁷² BCA, 30.12.1.2 / 128.25.20, 1; 30.11.1 / 245.21.20; 30.11.1 / 253.31.15,2; 30.18.1.2 / 147.51.20; Resmi Gazete, 11 Kasım 1949, Sayı: 7351, s. 17173; 09 Ekim 1957, Sayı: 9727, s. 17981; Zafer Akşam Postası, 30 Kasım 1957, Sayı: 2616; Atilla Bayram, 1923-2004 Dönemi Emniyet Genel Müdürleri Biyografileri, http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/39/web/makale/Atilla_Bayramw.htm, 20 Haziran 2024

¹⁷³ BCA, 30.11.1 / 255.3.4,3; Resmi Gazete, 19 Ekim 1955, Sayı: 9133, s. 12901; Medeniyet, 22 Kasım

seçilmiş belediye başkanı olmasına karşın, yerel yönetimlere ilişkin bir tecrübesinin bulunmaması ve 1954-1957 yıllarında Türkiye genelinde Demokrat Parti'nin iç siyasette güç kaybı yaşaması nedeniyle, ön plana çıkan bir belediye başkanlığı yapamadığı söylenebilir. Nitekim Orhan Eren 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'nin Ankara'yı kaybetmesinin sorumlularından görülerek görevden alınmıştır.

1902 yılında Üsküp'te doğan Cemal Gökten, Balkan Savaşları nedeniyle ailesiyle birlikte önce İstanbul'a, sonra Sivas'a göç etmişti. 1930 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitiren Gökten, 1931-1947 yılları arasında kaymakamlık görevlerinde bulunmuştu. 1947 yılı ve sonrasında Bursa ve İstanbul Emniyet Müdürlükleri görevini icra etmişti. 1950-1960 yıllarında ise Ankara, Erzurum, Konya valiliği ve Emniyet Genel Müdürlüğü görevlerinde yer almıştı. 10 Eylül 1955 tarihinde Ankara Valiliği'ne atanan Cemal Gökten, Orhan Eren'in 13 Kasım 1955'te yapılan belediye seçimleri sonrasında Ankara Belediye Başkanlığı'na seçilmesine kadar kısa bir süre belediye başkanlığı görevini de sürdürmüştü.¹⁷⁴ Cemal Gökten'in belediye başkanlığının süresi dikkate alındığında, bu başkanlık emanetçi bir başkanlık olarak değerlendirilebilir.

2.4. Belediye Bütçesi ve İhtiyaçları

Ankara Belediyesi'nin kuruluşu sonrasında ilk yıllarda güçlü bir gelir durumu yoktu. Belediye, bu nedenle iş ve faaliyetlerini hükümet yardımı ile sürdürmüştü. 1925 yılında 1.500.000, 1926 yılında 2.500.000 ve 1927 yılında 1.528.000 lira borç ve yardım almıştı. Ancak, ilerleyen yıllarda bu düzeyde bir yardım ya da borç almaması ve gelirlerinin sürekli artması, Belediye'nin mali yapısındaki gelişmeyi yansıtıyordu. 1925-1950 yılları arasında Belediye'nin gelirleri; devlet vergileri, belediye resim ve harçları ile borç ve yardım kalemlerinden oluşmuştu. Giderleri ise idare, sağlık, imar, temizlik, aydınlatma ve itfaiye gibi kalemlere ayrılmıştı.

1955, Sayı: 556; Zafer Akşam Postası, 14 Kasım 1955, Sayı: 1949, 22 Kasım 1955, Sayı: 1958; Millet Meclisi Üyelerine Mahsus Hal Tercümesi Kağıdı, https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/eYayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM//d13/HT_289_9_4_2.pdf, 19 Haziran 2024

¹⁷⁴ BCA, 30.18.1.2. / 140.82.4; 30.11.1. / 206.19.19, 3; 30.11.1. / 267.28.16, 2; Resmî Gazete, 16 Eylül 1955, Sayı: 9105, s. 12729; Bayram, 1923-2004 Dönemi Emniyet Genel Müdürleri Biyografileri, http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/39/web/makale/Atilla_Bayramw.htm, 20 Haziran 2024.

Gelirler	Yıl	Devlet Vergileri	Belediye Resim ve Harçları	Borç Yardımı	Toplam		
	1925	74.000	93.000	1.500.000	1.667.000		
	1930	978.000	301.000	82.000	1.362.000		
	1935	312.000	1.134.000	287.000	1.734.000		
	1938	498.000	2.170.000	341.000	3.009.000		
	1950	4.012.000	3.717.000	130.000	10.700.000		
Giderler	Yıl	İdare	Sağlık	İmar	Temizlik Aydınlatma	İtfaiye	Toplam
	1925	32.000	19.000	1.090.000	17.000	27.000	2.161.000
	1930	252.000	116.000	219.000	198.000	73.000	1.270.000
	1935	172.000	93.000	318.000	277.000	76.000	1.538.000.
	1938	1.441.000	67.000	131.000	360.000	85.000	2.789.000
	1950	754.000	630.000	3.262.000	875.000	319.000	11.767.000

Tablo 20: Belediyenin 1925-1950 Yılları Arasındaki Gelir ve Gider Durumu

Kaynak: Sarioğlu, Siyaset-Şehircilik İlişkisi Açısından Başkent Ankara, s. 170-171.

1938 sonrasında, giderlerini kendisinin karşılayabilmesinin de etkisiyle Ankara'ya verilen önem azalmıştı. Ancak, belediyenin 1950 yılında aldığı borç ve yardım düzeyinin 1938 yılındaki seviyenin yarısından da az olması, verilen desteğin ne denli azaldığını göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.¹⁷⁵

Gelir kaynaklarının giderek azalması Ankara Belediyesi'ni arayışa itmiş, belediye yeni gelir kaynakları oluşturmak amacıyla çareler aramış, bu amaçla yurt dışından uzmanlar getirerek tetkikler yaptırmıştır. Bu uzmanlardan biri de İngiliz belediyece Sir Howard Roberts'ti. Ankara Belediyesi, Sir Howard'ın hazırlayacağı rapor sonrasında gelir eksikliği nedeniyle gerçekleştirilemeyen projeler için gelir kaynakları üretmeyi hedeflenmişti. Ankara'ya gelen Roberts, yaptığı tetkikler sonrasında 1951 yılında raporunu tamamlamıştı. Belediye teslim edilen raporda, müteahhitlere bel bağlanmaması, belediyenin kendi imkânlarıyla malzeme temin etmesi ve işçilerini kullanarak faaliyetlerini ucuzlatması gerektiği ifade edilmişti. Ayrıca belediyenin kendi araç tamir atölyesini kurması, yol, su, elektrik ve havagazı geçmeyen alanlara inşaat ruhsatı verilmemesi gerektiği belirtilmişti. Müdürlere belirli bir miktara kadar para harcama

¹⁷⁵ Sarioğlu, Siyaset-Şehircilik İlişkisi Açısından Başkent Ankara, s. 173.

yetkisi verilmesi, zabıtaya polise ait bazı yetkilerin tanınması ve çöplerin gereken kurallara uygun dökülmemesi durumunda ceza içeren talimatnameler hazırlanması önerilmişti.¹⁷⁶ Sir Howard Roberts'un, Belediye'nin daha verimli ve bağımsız çalışabilmesine yönelik pratik ve yenilikçi öneriler sunduğu, ifade edilebilir.

Gelirler						
Yıllar		Toplam				
1940		2.735.928				
1943		4.923.610				
1945		4.057.173				
1947		4.966.695				
1949		8.804.111				

Giderler						
Yıllar	Sağlık	Temizlik	Bahçeler	Yol-Lağım	İstimlak	İtfaiye
1940	37.850	167.000	100.000	12.050	65.000	-
1943	72.350	247.500	111.000	362.114	87.114	8.500
1945	123.345	210.000	150.000	700.000	90.000	33.000
1947	338.500	365.000	240.000	710.000	99.999	127.500
1949	254.000	250.000	310.000	1.100.000	30.000	53.000

Tablo 21: Ankara Belediyesi'nin 1950 Öncesi Bütçe Durumu

Kaynak: BCA,30.1.0 / 122.775.5, 3-5.

Belediye'nin 1940-1950 dönemi bütçe verileri, sürekli bir artışın yaşandığına işaret etmekteydi. Belediyenin 1940 yılı bütçesi, 1940-1945 döneminde %48,29, 1940-1949 döneminde ise %221,8 oranında artmıştır. Yıllık artış oranı ise %24,65 olarak gerçekleşmişti. Giderler açısından bakıldığında, 1940-1945 döneminde sağlık alanında %225, temizlikte %25,7, bahçelerde %50, yol ve lağımlarda %5709, istimlakta %38,4 oranında artış yaşanmıştır. 1945-1949 döneminde ise sağlık alanında %105,9, temizlikte %19, bahçelerde %106,6, yol ve lağımlarda %57,1, istimlakta %66,6 ve itfaiyede %60,6 oranında artış gerçekleşmiştir. 1940-1949 döneminde toplamda sağlık harcamalarında %570,9, temizlikte %49, bahçelerde %210, yol ve lağımlarda %9029 oranında artış

¹⁷⁶ Zafer Akşam Postası, 16 Ağustos 1951, Sayı: 363; Howard Roberts, Ankara Belediyesi İdare Hakkında Rapor, Doğu Matbaası, Ankara, 1951, s. 7-26.

yaşanırken, istimlak harcamalarında %-53.8 oranıyla negatif bir artış kaydedilmiştir.

2.5. Belediyenin İmar-Yol Yapım Faaliyetleri ve Barınma Meselesi

Cumhuriyet'in ilanı sırasında Ankara, yaklaşık 140 hektarlık bir alanda kaplıyordu. Kentin merkezi, 978 metre yükseklikteki kale eteğinde yer alan Hisar Mahallesi'nde bulunuyordu. Şehir, tepenin batı ve güney yönündeki yumuşak eğimlerine doğru yayılmıştı. Bu topografik yapıya sahip şehrin planlanmasına, oldukça erken bir tarih olan Aralık 1923'te başlanmıştır. Şehrin planlama işi, Keşfiyat ve İnşa'at Türk Anonim Şirketi'ne verilmişti.¹⁷⁷

Bu dönemde bir yandan şehir planı hazırlanırken, diğer yandan Eski Kent ile Çankaya ve yeni kurulacak olan Yenışehir'i birleştirecek ulaşım arterinin açılmasına başlanmıştır. Bulvarın açılmasıyla birlikte, Yenışehir'de yerleşimin artması tarımsal arazilerin çevresinde büyük bir spekülasyonu da beraberinde getirmiştir. Falih Rıfkı Atay, herkesin arsa edinme hırsına kapıldığını ve ileride satmak amacıyla arsalarını sakladığını belirtiyordu. Nitekim 1922'de belediye binası karşısında 5.000 liraya satılan bir arsa, 1934 yılında Ankara Memurlar Kooperatifi'ne 500.000 liraya satılmıştır.¹⁷⁸ Söz konusu durum, Ankara'nın yeni rejimle birlikte başkent ilan edilmesinin şehirde bir rant paylaşım yarışına zemin hazırladığı şeklinde değerlendirilebilir.

1923'ten itibaren şehir bir yandan hızla büyürken, 1924 yılının mayıs ayında Keşfiyat ve İnşa'at Türk Anonim Şirketi'nin yetkili müdürü Heussler, Carl Christoph Lörcher tarafından hazırlanan planı ve raporları teslim etmiştir. Ancak, bu plan kapsamında herhangi bir girişimde bulunulmamış, şehrin imar planı için uluslararası bir yarışma düzenlenmiştir. Hükümet, 1925 yılında Lörcher'in planı doğrultusunda 583 sayılı yasayı çıkararak, arazilerin %25'ini sahiplerine bırakacak şekilde bir kamulaştırma sürecine gitmiş ve 4 milyon m²'lik bir toprağı kamulaştırmıştır.¹⁷⁹

Ankara'nın bir başkent olarak yeni rejimin görünür yüzü olması, bu büyüklükte bir arazinin kamulaştırılmasını kaçınılmaz kıldığı gibi, büyük bir maddi külfeti de beraberinde getirmiştir. Belediyenin, oldukça pahalı olan bu işin üstesinden kendi kaynaklarını kullanarak gelmesi imkânsızdı ve borçlanmaya gitmesi gerekmiştir. 1926'da

¹⁷⁷ Tansı Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi 1923-1960, Kent Kooperatifi Yay., Ankara, 1983, s. 5, 22; Ali Cengizkan, "Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu" Belleten, LXVII/248 (2003), s. 153.

¹⁷⁸ Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 22, 42.

¹⁷⁹ Cengizkan, "Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu", s. 153, 164. Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya, s. 39.

ilk etapta iki milyon liraya yakın bir borçlanma gündeme gelmiştir. Ancak, imar için belediyeye bu büyüklükte bir borç verilmesi, birçok eleştiriyi beraberinde getirmişti. Van Mebusu Hakkı Bey, “Memurlarınızın ev kirasını da bütçeye koyun,” diye tepki göstermiş, Trabzon Mebusu Muhtar Bey ise, “Önceden Anadolu’nun bütün parasını İstanbul’a harcamıştık, şimdi Ankara’ya harcıyoruz,” demiştir.¹⁸⁰ Cumhuriyet’in kuruluş yıllarındaki maddi zorlukların ve farklı önceliklerin Ankara’nın imarına yönelik harcamalara tepkiye neden olduğu söylenebilir.

Lörcher planı, şehrin ilk planlı dönemini temsil etmişse de Ankara’nın aldığı yoğun göç nedeniyle kısa sürede yetersiz kalmıştır. Bu durum, yeni bir plan yapılmasını zorunlu hale getirmişti. Bu amaçla, bir yandan uluslararası bir yarışma düzenlenirken, diğer yandan 1928’de 1351 sayılı kanunla İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak Ankara Şehir İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Aynı yıl, M. Brix, Hermann Jansen ve Leon Jausseley yarışma için planlarını sunmuştur. Hermann Jansen’in imar planı yarışmada birinci olmuştur. 1929’da Jansen planı Ankara için kat’i plan olarak kabul edilmişse de planın hayata geçirilmesi ancak 1932 yılında mümkün olabilmıştır. Yeni imar planının uygulanmasında yavaş hareket edilmesi, 1925-1932 yılları arasında Ankara’nın bir imar planı olmadan şekillenmesine ve ilerleyen yıllarda yaşanacak gecekondulaşmaya zemin hazırlamıştır.¹⁸¹ Planlı kentleşme sürecinin oldukça uzun bir zaman dilimine yayılması, şehrin planlı büyümesinde yaşanan en büyük sorunlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Jansen Planı, düşük yoğunlukta ve hektar başına ortalama 120-240 kişinin bulunduğu bir plan olarak hazırlanmıştır. 1.500 hektarlık bir alan üzerinden yapılan bu planda, şehre 270.000 kişinin yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Plan, kenti kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde kesen bir yol çatısı üzerine oturtulmuştu Jansen Planı’na göre, Millî Eğitim Bakanlığı, Gençlik Parkı, Hacettepe Parkı, kalenin kuzeybatısında bulunan park, Stadyum ve Hipodrom gibi yerler belirlenen bölgelere inşa edilmiştir. Jansen, İstanbul-Kayseri şosesinin istasyon önünden geçerek Atatürk Bulvarı’nda bir köprü, ayrıca Konservatuvarın ilerisinde başka bir köprü yapılmasını önermiştir. Bu önerilerden yalnızca Konservatuvar ile Dikimevi arasındaki şose yapılabilmıştır. Saraçoğlu Mahallesi

¹⁸⁰ Kaynar, Engürü’den Ankara’ya, s. 90, 97.

¹⁸¹ Esra Şenöz Orsan, Nilgöl Karadeniz, “Ankara Kenti Mekansal Planlama Sürecinde Doğal Bir Alanın Dönüşümü: İmrahor Vadisi Örneği”, Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi, I/2 (2019), s. 2; Erdem-Lenger, “1923-1950 Arası Dönemde Ankara Kentleşmesi ve Sorunları”, s. 341; Güneş, II. Dünya Savaşı Yıllarında Ankara’da Günlük Yaşam, s. 32; BCA, 30.18.1.2 / 4.33.4,1; 30.18.1.2 / 30.57.6, 1.

ile Namık Kemal Mahallesi, bazı bankalar ve sanayi kuruluşlarının girişimleri sonucunda oluşturulmuştur. Plan, 1938'e gelindiğinde Ankara'nın nüfusunun 300.000'i bulması üzerine yetersiz kalmış ve işlevini yitirmiştir.¹⁸² Planın gerek uygulama aşamasının gecikmesi gerekse de yeni bir başkent inşa sürecinin nüfus hareketleri üzerindeki etkisinin fazlaca iyimser öngörülmesi, planın başarısını olumsuz etkilediği şeklinde ifade edilebilir.

Şehrin nüfusunun tahminlerin çok üzerinde artması, 1930'larda gecekondulaşma sorununu da beraberinde getirmişti. Nitekim 1933'ten itibaren Ankara'da gecekondulaşmanın ilk örneklerine rastlanmaya başlanmıştır. İkinci TBMM binası yakınındaki düzlükte bir gecekondu mahallesi ortaya çıkmış ve buraya "Teneke Mahalle" denmeye başlanmıştı. Cebeci gibi yeni yerleşim yerlerinin alt gelir grubuna yönelik çözümler üretmemesi ve şehre yapılan göçün %150 oranında artması, bu sorunun büyümesinde etkili olmuştur. Buna bir de İmar Komisyonu kararlarının vilayet ve belediye tarafından uygulanmaması eklenince, gecekondu adeta bir ağ gibi Ankara'yı sarmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Ankara'nın imar işlerine daha fazla önem verilmeye başlanmış ve 1948 yılında 5218 sayılı kanun çıkarılmıştır. Ankara'ya mahsus bu kanunla, şehrin imarını düzenlemek ve "gecekondu" olarak tabir edilen ruhsatsız yapıların bir nizama sokulması amaçlanmıştır. Bu düzenlemeyle yetinmeyen hükümet, 1949 yılında 5431 sayılı yasayı çıkararak, gecekondu mahallelerinin genişletilmesi ve düzenlenmesi hususunda belediyelere yetki vermiştir.¹⁸³

Söz konusu yasalarla, belediyelere ucuz arsa üretme yetkisi tanınmış, dağıtılan arsalar konut yapımı zorunlu hale getirilmiş ve bu konutlara 10 yıllık bina vergi muafiyeti tanınarak gecekonduların yayılması engellenmeye çalışılmıştır. Atılan bu adımlara karşın, 1950 yılına gelindiğinde Altındağ'da 19.576, Yenihayat'ta 24.122, Aktaş'ta 4.775 ve Yenidoğan'da 18.780 kişi gecekonduarlarda yaşamaya başlamıştır.¹⁸⁴

Ankara'nın imar durumu, Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu'nun başkanlığında yapılan Belediye Meclisi toplantısında ele alınmıştı. Mevcut nüfusun 340 bini aştığı için yeni bir imar planına ihtiyaç duyulduğu belirtilmişti. Toplantıdan kısa bir süre sonra, yarışma

¹⁸² Demokrat Ankara, 25 Eylül 1952, Sayı: 370; Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 37; Güneş, II. Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Günlük Yaşam, s. 32.

¹⁸³ TBMMTD, 24 Şubat 1951, Dönem IX, c. V, s. 741; Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya, s. 94-96.

¹⁸⁴ Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 105-107.

şartnamesi yayımlanmış, katılımcılara 1955 yılının mart ayına kadar süre verilmişti.¹⁸⁵ Şehrin sınırlarının gelen göçlerle hızlı büyümesi karşısında yeni bir imar planına ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir.

Yarışma için, Belediye Başkanı, İmar Müdürü, Belediye Meclisinden üç üye, Türk Yüksek Mühendisler Birliği, Türk Mimarlar Birliği, Güzel Sanatlar Akademisi temsilcileri, dünya şehirciliğinde tanınmış üç uzman, Teknik Üniversite ve İmar İdare Heyeti temsilcilerinden oluşan bir değerlendirme jürisi teşkil edilmişti. 30.000 lira ödül konan bu yarışmaya İtalyan, İsveç ve İngiliz firmaları da katılmıştı. Düzenlenen uluslararası yarışmaya toplam 20 proje gönderilmişti. Yabancı jüri üyelerinin de ittifakı ile İller Bankası mimarlarından Yüksek Mimar Raşit Uybadın ve Yüksek Mimar Nihat Yücel'in hazırladığı plan birinci seçilmişti. İkincilik ödülü Almanlardan, üçüncülük ise İtalyanlardan oluşan gruplara verilmişti. Yücel ve Uybadın ile 27 Ekim 1955'te bir mukavele imzalanmış ve plan uygulamaya konmuştu. Yeni imar planının hızla uygulanabilmesi için belediye bütçesine 10 milyon lira tahsisat ayrılmıştı. Ayrılan bu tahsisatla, Gençlik Parkı'na bir gazino, Yenimahalle ve Altındağ'a nikah salonu ve dispanser içeren birer Belediye Şube binası, Altındağ'da 126 dükkan, İskitler Caddesi'nde modern bir itfaiye garajı ve Anafartalar Caddesi'nde bir işhanı yapılması planlanmıştı.¹⁸⁶ Yeni imar planının, önceki plana kıyasla hızlı bir şekilde kabul edilip hemen uygulanmaya başlanması, beraberinde pek çok tartışmayı getirmiş; Ankara'nın imarı ve altyapısında bazı değişikliklere yol açmış olsa da, 27 Mayıs 1960 sonrasında uygulamadan kaldırılması nedeniyle kalıcı bir etki yaratamadığı söylenebilir.

Yeni imar planının uygulanmasını takip etmek için İmar Müdürlüğü bünyesinde bir komite kurulmuştu. Ayrıca Ulus Meydanı'nın imarı için Emlak Kredi ve Vakıflar Bankası'nın iştirakiyle bir şirket oluşturulmuştu. Bu kapsamda, Ulus bölgesinde hususi teşebbüslerle birçok blok iş hanı yapılması kararlaştırılmıştı. Diğer yandan, İmar Müdürlüğü, şehirde başlatılan imar faaliyetleri kapsamında Kızılay Meydanı'nı daha geniş ve modern hale getirmek için çalışmalara başlamıştı. Bu doğrultuda, yolların genişletilmesine öncelik verilmişti. Planlara göre, Kızılay-Çankaya yolu 50 metre, Kızılay-Kurtuluş yolu 35 metre, Kızılay-Maltepe yolu 28 metre ve Kızılay-Sıhhiye yolu

¹⁸⁵ Hürses, 20 Ocak 1954, Sayı: 1105; Halkçı, 07 Eylül 1954, Sayı: 253.

¹⁸⁶ BCA, 30.18.1.2 / 156.10.4,1; Medeniyet, 13 Kasım 1955, Sayı: 547; Halkçı, 07 Eylül 1954, Sayı: 253; Zafer, 24 Mayıs 1952, Sayı: 1117; 04 Kasım 1954, Sayı: 2100; Zafer Akşam Postası, 20 Kasım 1953, Sayı: 1181; 25 Şubat 1954, Sayı: 1275; 18 Nisan 1955, Sayı: 1748.

50 metre genişliğine sahip olacaktı.¹⁸⁷

Ankara'da yapıların kat sınırlamalarına ilişkin tartışmalar gündemin önemli bir konusu haline gelmişti. Bu bağlamda, yeni imar planı kapsamında alınan kritik kararlardan biri, binaların yükseklik sınırlarına dair düzenlemeler olmuştu. Söz konusu plana göre, kent dört farklı bölgeye ayrılmıştı. Birinci bölgede binaların en fazla 15 kata kadar inşa edilmesine izin verilmesi öngörülmüştü. İkinci bölgede ise yapıların yükseklik sınırı 6 kat olarak belirlenmişti. Bu bölge Ulus, Anafartalar, Cebeci ve Yenışehir'i kapsıyordu. Üçüncü bölge, standart inşaat alanı olarak nitelendirilen Yenışehir ile Kavaklıdere arasındaki bölgeydi ve burada binaların en fazla 4 katlı olması kararlaştırılmıştı. Dördüncü bölge ise büyük parseller üzerine villalar ve sayfiye evlerinin inşa edilmesine tahsis edilmişti. Bu bölgede yapı yüksekliği en fazla 2 katla sınırlandırılmıştı.¹⁸⁸ Plan, kentin farklı bölgelerindeki yapılaşmayı düzenlemek ve nüfus yoğunluğunu kontrollü bir şekilde dağıtmak amacıyla geliştirilmiş stratejik bir değerlendirilebilir.

Yeni imar planı kapsamında Belediye ise, İstasyon bölgesinde bulunan toptancı halini mevcut yerinden kaldırarak, 1,5 milyon lira maliyetle daha büyük bir alanda, üç katı kapasiteyle yeniden inşa etmeye karar vermişti. Bu düzenlemenin, meyve ve sebzelerin daha uzun süre muhafaza edilmesini ve tedarik zincirinin daha verimli hale getirilmesi amaçlanmıştı. 1960 yılında imar planı kapsamında yapılan faaliyetlerin sürdürülmesi maddi nedenlerle zora girmişti. Belediye bu nedenle Dikmen, Bağlar Caddesi, Dikimevi, Gemiciler Sokak, Cebeci Şehitler ve Uzun Sokak, Ballı Barbar ve Deliler Tepesi gibi bölgelerdeki arsalarını satışa çıkarmıştı. Satışlardan elde edecek gelirlin kentsel düzenleme ve altyapı projelerine tahsis edilmesi planlanıyordu.¹⁸⁹ 1960'a doğru, ülkenin içinde bulunduğu döviz ve ürün kıtlığı ile enflasyonist ortamın, belediyenin büyük ölçekli projeleri sürdürmesini zorlaştırdığı anlaşılmaktadır.

Yücel-Uybadın Planı, Ankara'da yeni bir inşa ve düzenleme sürecini başlatmış; bulvarların açılmasını ve caddelerin genişletilmesini sağlamıştı. Ancak apartmanlar ve ticarethanelerin bahçe ve duvar düzenlemelerini yapmaması, değişikliklerle uyumsuzluklara yol açmıştı. Diğer yandan, planın 2000 yılı için öngördüğü 750.000 nüfus hedefi, 1965 yılına gelinmeden aşılmıştı. Planın ilk dört yılında birçok sorunla karşılaşılması ve Demokrat Parti iktidarının 27 Mayıs 1960 darbesiyle sona ermesi,

¹⁸⁷ Zafer Akşam Postası, 04 Kasım 1956, Sayı: 2230; 09 Şubat 1957, Sayı: 2327.

¹⁸⁸ Zafer, 03 Ağustos 1955, Sayı: 2366.

¹⁸⁹ Zafer Akşam Postası, 07 Şubat 1958, Sayı: 2685; Zafer, 24 Nisan 1960, Sayı: 3807.

Yücel-Uybadın Planı'nın da sonunu getirmişti. Nitekim Ankara Belediyesi İmar İdare Heyeti'nin 15 Haziran 1960 tarihli ve 356 sayılı kararı, İmar ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanarak plan yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁹⁰

Yıllar	Toplam Gelir
1950	9.260.000
1951	10.865.341
1952	12.758.437
1953	17.605.709
1954	20.572.845
1955	25.279.769
1956	29.726.275
1957	37.99.450
1958	79.796.670
1959	140.000.000
1960	163.000.000

Yıllar	Sağlık	Temizlik	Bahçeler	Yol-Lağım	İstimlak	İtfaiye
1950	306.000	315.000	320.000	525.000	170.000	79.000
1951	348.500	320.000	320.000	1.113.220	75.000	99.000
1952	445.000	420.000	250.000	1.750.000	100.000	146.000
1953	572.500	830.000	360.000	2.000.000	500.000	190.000
1954	600.500	825.550	400.000	2.779.795	400.000	206.600
1955	495.500	555.000	400.000	3.597.000	370.000	158.000
1956	529.000	623.920	450.000	2.378.992	750.000	195.500
1957	847.000	650.000	500.000	2.857.824	1.069.248	290.000
1958	702.000	760.000	900.000	1.625.000	2.000.000	345.000

Tablo 22: Ankara Belediyesi'nin 1950-1958 Yılları Arasında Bütçe Durumu

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.775.5, 3-6; Zafer, 12 Ocak 1959, Sayı: 3374; 02 Mart 1960, Sayı: 3754.

1950-1955 döneminde belediye bütçesinde %173 oranında bir artış yaşanırken, 1955-

¹⁹⁰ BCA, 30.18.1.2 / 156.10.14, 1; Ankara Telgraf, 17 Mart 1960, Sayı: 2704.

1960 dönemindeki artış %544,77 olarak gerçekleşmiştir. Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı 10 yıllık dönemde ise toplam artış %166 olmuştur. Yıllık ortalama artış oranı ise %33,2 olarak kaydedilmiştir. 1955-1960 döneminde yaşanan bu bütçe artışının, enflasyon artışı ile doğrudan ilişkili olduğu ifade edilebilir.

Giderler açısından bakıldığında ise, 1950-1955 döneminde sağlık harcamalarında %61,9, temizlikte %76,1, bahçelerde %25, yol ve lağımlarda %585,1, istimlakta %117,6 ve itfaiyede %100 oranında artış yaşanmıştır. 1950-1959 döneminde ise sağlıkta %129,4, temizlikte %141,2, bahçelerde %181,2, yol ve lağımlarda %209,5, istimlakta %1076,4 ve itfaiyede %336,7 oranında artış gerçekleşmiştir. Harcamalardan yola çıkarak alt yapı hizmetlerine önem verildiği ifade dileyebilir. Diğer yandan harcamalardaki dalgalanma, harcamaların bir plan dahilinde yapılmadığını düşündürmektedir.

2.6. Barınma Meselesi

Milli Mücadele yıllarında Ankara'nın en önemli sorunlarından biri barınma meselesiydi. Bakanlıklar aynı binanın farklı odalarını paylaşmak zorunda kalırken, görev gereği ya da konaklamak için şehre gelenler ciddi bir kalacak yer sorunu yaşıyordu. Şehrin başkent ilan edilmesiyle birlikte, devlet işlerinin yoğunlaşması konut sıkıntısını artırmıştır. Ayrıca hizmet ve ticaret sektörlerindeki canlanmanın iş imkânlarını artırması, 1920'li yılların sonlarında bu sorunu daha da derinleştirmiştir. Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak, 1927 yılı itibarıyla Ankara'nın nüfusu, 1902 yılına kıyasla iki katına çıkmıştır.¹⁹¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Ankara'da sosyal sınıfların mekânsal dağılımında belirgin bir ayrışma görülmektedir. Üst gelir grupları Çankaya ve Kavaklıdere bölgelerini tercih ederken, üst-orta gelir grupları Yenışehir bölgesine yönelmiştir. Orta gelir grupları ise ağırlıklı olarak Cebeci'de yerleşim göstermiştir. Eski Kent'in zengin tüccarları, Yenışehir'in gelişimi karşısında eski büyük konutlarını terk etmiş; bu kişiler ya Karaoğlan Çarşısı çevresindeki apartmanlara taşınmış ya da Yenışehir'de yeni apartmanlar inşa ederek buralara yerleşmişlerdir. Ancak, Eski Kent'te bulunan konutların koruma altına alınması, bu binaların onarılmasını engellemiş ve kullanım sorunlarını beraberinde getirmiştir. Öte yandan, Jansen Planı'nın uygulanmasında yaşanan gecikme, 1930'a kadar plansız bir şehirleşme sürecine yol açmıştır. Jansen Planı'nın etkisi ancak 1930 sonrasında görülemeye başlanmış, hazırlanan plan, düzenli bir kentleşme sürecinin

¹⁹¹Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 40-41; Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya, s. 112.

başlamasını sağlamıştır. Gerek planlı dönem öncesi gerekse de sonrası dönemde yaşanan yoğun inşaat faaliyetleri, şehrin fiziki ve sosyal gelişimini büyük ölçüde şekillendirmiştir.

¹⁹² Planlı döneme geçişin uzamasının Ankara'nın ilerde yaşayacağı yapısal sorunlarına neden olduğu ifade edilebilir.

Artan nüfus, bir yandan gecekondulaşmanın yaygınlaşmasına, diğer yandan kira artışlarının kontrol edilemez bir hale gelmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde başlayan ve savaş yıllarında da devam eden konut kooperatifi yarışı, yaşanan sorunlara çözüm üretme çabalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, 1935-1944 yılları arasında Türkiye genelinde kurulan 50 konut kooperatifinin 22'sinin Ankara'da faaliyete geçmesi, söz konusu durumun somut bir yansımasıdır. Konut arzını artırmaya yönelik bu girişimlere rağmen, hükümet savaş yıllarında kiralari sabitleme kararı almıştır. Ancak, bu düzenleme mülk sahiplerini farklı yöntemler geliştirmeye yöneltmiş; kiralama öncesinde "hava parası" adı altında ücret talep edilmeye başlanmıştır. Zamanla bu uygulama, konut sektöründe yerleşik bir uygulama haline dönüşmüştür.¹⁹³ Konut piyasasına yönelik önlemlerin, ekonomik sorunlarla doğrudan ilişkili olduğu ve sosyal sorunlara neden olduğu anlaşılmaktadır.

1950'den kısa bir süre önce çıkarılan 5218 sayılı yasa, ucuz arsa temini, kredi sağlanması ve inşaat zorunluluğu gibi düzenlemeler içermektedir. Bu yasa, diğer belediyelerde olduğu gibi Ankara Belediyesi'ne de imar ve konut ihtiyacını çözme konusunda büyük kolaylık sağlamıştır. Bu düzenlemeler sonucunda Ankara, 1 kilometrekarelik alanda 4-5 bin konutluk Yenimahalle semtini kazanmıştır.¹⁹⁴

Demokrat Parti, yönetime geldiğinde Yenimahalle'de başlatılan gelişimi devam ettirerek barınma sorununa çözüm aramaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Yenimahalle semtinde ucuz arsalar üzerine kurulacak kooperatiflere katılan vatandaşlara 600.000 liradan fazla yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Yenimahalle örneğinde elde edilen başarının ardından, benzer uygulamalar Altındağ, Yenidoğan, Mamak, Dikmen, İncesu ve İvedik Yolu gibi bölgelerde de başlatılmıştır. Sağlanan ucuz krediler ve belirli bir sürede ev inşaatı yapılmasının zorunlu tutulması, bu alanlarda da olumlu sonuçlar alınmasını sağlamıştır.¹⁹⁵

¹⁹² Afife Batur, Ankara'nın Başkent Oluşu ve Kentsel Kuruluşu, s. 1384; Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya, s. 112.

¹⁹³ Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 98-103; Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya, s. 224.

¹⁹⁴ Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 6.

¹⁹⁵ Tekeli-Ortaylı, Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, s. 162-167.

1950’de Demokrat Parti iktidara geldiğinde, Ankara’nın temel sorunlarından biri olan gecekondumeselesi, çözülmesi gereken en önemli konular arasında yer alıyordu. Nitekim 1950’de Ankara nüfusundan 100.000 kişinin gecekondularda yaşadığı tespit edilmişti. Yenihayat, Altındağ, Yenidoğan ve Aktaş bölgelerinde toplam 67.000 kişi bu yapılarda barınıyordu. Zaman içinde gecekondularda kerpiç yerine briketin kullanılmaya başlanması, bu yapıları hem daha sağlam hale getirmiş hem de eklemelerle genişlemelerini kolaylaştırmıştı.¹⁹⁶ Halkın barınma sorununu kendi çabasıyla çözme gayretinin, 1950’lerde artan imkânlarla artarak devam ettiği anlaşılmaktadır.

1950 öncesinde, Ankara’da mesken olarak kullanılan her binanın bir odasına ortalama 12 kişi düşerken, 1953 yılında bu oran 7.4’e gerilemişti. Ancak, dönemin kabul edilebilir oranı olan 5 göz önünde bulundurulduğunda, 7.4 oranı Ankara’da konut sorununun devam ettiğini ve gecekonduların bu soruna kısmen de olsa çözüm getirdiğini göstermekteydi.¹⁹⁷ Diğer bir ifadeyle, bulunan her çözüm yeni sorunlar doğuruyor, ortaya çıkan sorunlar da yeni çözümleri gerektirerek bir kısır döngü oluşturmuyordu.

Elbette, gecekondum sorunu Ankara’ya özgü bir mesele değildi. 1950-1960 döneminde Türkiye’deki şehirler, daha önce hiçbir dönemde karşılaşmadıkları yoğun bir nüfus baskısı altında kalmıştı. 1950’den itibaren şehirlerde yaşayanların toplam nüfus içindeki payı sürekli artış göstermişti. Nitekim 1950-1955 yılları arasında genel nüfus artış hızı %5,57 olarak gerçekleşirken, 10.000 nüfusun üzerindeki yerleşimlerde bu oran %6,48’e ulaşmıştı. Ayrıca 1948’de 25.000-30.000 arasında olduğu tahmin edilen gecekondum sayısı, 1953 yılında 80.000’e çıkmıştı. Bu durum, şehirlerin belirli bir takvime göre ilerlemesi gereken yol, sosyal ve kültürel meselelerinin sağlıklı bir şekilde gelişimini oldukça zorlaştırmıştı. Bununla birlikte, Türkiye’deki toplam gecekondum varlığının %25’inin Ankara’da bulunması, söz konusu zorluğun Ankara’daki boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.¹⁹⁸

1950’den itibaren, şehir merkezinde yaşanan nüfus baskısı dayanılmaz bir noktaya ulaşmıştı. Bu durum, devlet kurumlarının şehir merkezi konumundaki Ulus’tan Yenışehir ve Eskişehir Yolu üzerindeki alanlara taşınmasına yol açmıştı. Bu taşınma, Ulus ve çevresindeki ekonomik ve sosyal yapının değişiminde önemli bir rol oynamıştı. Nitekim

¹⁹⁶ “Ankara Maddesi”, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 646.

¹⁹⁷ TBMMTD, 05 Şubat 1953, Dönem IX, c. XX, s. 113.

¹⁹⁸ Nadir Yurtoğlu, Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasal Sosyal Ekonomik Hayata Etkileri, Ankara, 2017, s. 278,282; Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondum Gelişimi 1923-1960, s. 118.

söz konusu taşınma sonrasında alışveriş için Ulus-Anafartalar bölgesine gidip gelenlerin sayısı azalmıştı. Ankara'nın "kaymak tabaka" olarak ifade edilen kesimleri ile memurlar bu çevreden çekilmişti. Gündelik yaşamda önemli bir yer tutan akşamüstü gezmelerinin merkezi konumundaki Anafartalar Caddesi'nin yerini ise Kızılay-Sıhhiye arasındaki bölge almıştı. Mekânsal bu dönüşüm, 1950'li yılların ortasında Ulus'ta başlatılacak istimlak ve yıkım çalışmalarının da zeminini hazırlamıştı.¹⁹⁹ Kurumların, bölgesel gelişimde, rant üretiminde ve ticari faaliyetleri belirlemede etkili unsurlar olduğu ifade edilebilir.

1950 nüfus sayımına göre, yalnızca gecekonduardan oluşan bölgelerde Altındağ'da 19.576, Yenihayat'ta 24.122, Aktaş'ta 4.775 ve Yenidoğan'da 18.780 kişi yaşıyordu. Etlik, Mamak, Dikmen, Şafaktepe, Saimekadın ve Siyasal Bilgiler Fakültesi civarı da dâhil edildiğinde, gecekonduarda yaşayanların sayısının 100.000'e ulaştığı ifade edilmişti. Bu rakam, şehrin genel nüfusunun %23'üne karşılık gelmekteydi.²⁰⁰

Diğer yandan, 1950'lerden itibaren gecekonduaların ekonomik ve toplumsal önemi, gecekondu ailelerinin marjinal bir konumdan çıkarak ekonomik statü kazanmalarıyla değişmişti. Bu dönüşüm, Demokrat Parti iktidarının ekonomi politikaları ile yeni teknolojilerin ve bunlara bağlı yan ürünlerin yaygınlaşması sayesinde desteklenmişti. Şehirlerde ucuz iş gücü talebinin artması ve tarımda yaşanan yapısal değişimler, gecekonduaların şehirlerde bir çözüm olarak gelişmesine zemin hazırlamıştı. Gecekonduarda yaşayanlar, yeni yatırımlara bağlı olarak inşaat, ulaşım ve hizmet sektörlerinde düşük maliyetle ancak sürekli olarak çalışıyordu. Aile reisinin geliri düzenlilik kazanırken, kadın ve çocuk emeği de gecekondu bütçesine katkı sağlamaktaydı.²⁰¹ 1950'lerde gecekondualar, yalnızca barınma işlevi görmekle kalmamış, aynı zamanda şehrin ekonomik faaliyetlerinin bir parçası haline gelmiş; gecekonduarda yaşayanlar da bu süreçte sosyal statü kazanmaya başlamışlardır.

DP, iktidara geldiği 1950'den itibaren barınma meselesi için yoğun çaba sarf etmişti. 1952 yılında, şehirde parselasyon çalışmaları kapsamında Ayrancı, Gazeteciler Kooperatif Sahası, Anıtkabir çevresi, Seyran Bağları, Çankaya 14 Mayıs Kooperatif

¹⁹⁹ Güven Dinçer "Ulus'tan Samanpazarı'na Anafartalar Caddesi'nin Öyküsü", Buralar Eskiden Bağ idi Ankara'nın Semtleri, İdeal Kent Araştırmaları Dergisi, 11 (2014) s. 57-58.

²⁰⁰ Yavuz, Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, s. 72-73.

²⁰¹ Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu, Ömer Türkoğlu, Ergi D. Özsoy, Küçük Asya'nın Bir Yüzü Ankara Dost Kitapevi, Ankara, 2005, s. 540.

Alanı, Küçük Esat Manzumesi, Etlik Bağları, Kalaba, Balkheriz-Samanlık Bağları ve Şafaktepe bölgeleri belirlenmişti.²⁰²

Diğer yandan, şehirde hızlı bir inşa faaliyeti yürütülmüştü. Bu dönemde, daha önce hiç uygulanmayan bir yöntem olarak, gecekondu tapu verilmesi bir çözüm olarak denenmişti.²⁰³ 1953 yılında yürürlüğe giren 6188 sayılı yasa, konut satışı ve kiralının belediye tarafından belirlenmesini öngörmüş ve ruhsatsız konut sahiplerine tapu alma imkânı sağlamıştı. Yasaya göre, konut bedelinin 1/4'ü peşin, kalan kısmı ise beş eşit taksitte ödenerek tapu verilmesi planlanmıştı. Ancak, 6188 sayılı yasa her ne kadar gecekondu inşa sorununu önceleyen bir düzenleme olsa da, gecekondu sayısındaki hızlı artış yasanın bu sorunu çözmede yetersiz kaldığını göstermişti.²⁰⁴ Kanunun yetersiz kalmasında, 1930'lardan itibaren Ankara'nın göç edenlere kırsal alana göre daha iyi imkânlar ve fırsatlar sunmasının etkili olduğu ifade edilebilir.

Vali ve Belediye Başkanlığı Kemal Aygün ise Ankara'nın mevcut imar planı ile idarenin müsamahaları kaynaklı büyüme arasındaki çelişkiden şikâyet etmişti. Nitekim Aygün, zorda kalan vatandaşın gecekondu yaptığının düşünüldüğünü ancak bazen 25 gecekondu olan kişilerin çıktığını, meselenin barınmadan kar ve irada evrildiğini belirtiyordu. Aygün'e göre gecekondu inşası belirli kişilerin elindeydi ve bu kişilere göz yuman kamu görevlileri de işin içindeydi.²⁰⁵

1954 yılında Ankara Belediyesi, 6188 sayılı yasa kapsamında kendisine devredilen arazilerde yeni mahalleler oluşturmayı planlamıştı. Bu amaçla, mahalle olabilecek arazilerin tespiti çalışmalarına başlanmıştı. Söz konusu alanların belirlenmesi sonrasında yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi alt ve üst yapı çalışmalarına geçilecekti. Şehir içinde bulunan fabrika, depo ve askeri tesislerin şehir dışına çıkarılması için başlatılan girişimlerden olumlu sonuçlar alınmıştı. Akköprü ve Etlik'teki depolar, Makine Kimya Endüstrisi tesisleri, Devlet Demiryolları ambar ve tesislerinin başka alanlara nakledilmesine başlanmıştı. Nakil işlemlerinin tamamlanmasının ardından bu alanlarda yeni evlerin yapımına başlanacaktı.²⁰⁶ Belediyenin faaliyetlerinden, Ankara'nın modern bir kent kimliği kazanması için yoğun çaba sarf edildiği anlaşılmaktadır.

²⁰² Zafer, 05 Temmuz 1952, Sayı: 1157.

²⁰³ BCA, 30.1.0 / 122.755.5, 26.

²⁰⁴ Uyar, Zafer Gazetesi Penceresinden Demokrat Parti Dönemi'nde Ankara, s. 46-47.

²⁰⁵ Uyar, Zafer Gazetesi Penceresinden Demokrat Parti Dönemi'nde Ankara, s. 53.

²⁰⁶ Zafer, 20 Şubat 1954, Sayı: 1754; Zafer Akşam Postası, 08 Ocak 1954, Sayı: 1227.

Demokrat Parti, önceki dönemlerden farklı olarak gecekondulara tapu dağıtımını yapmış ve bu uygulama, 1955'ten itibaren daha da yaygınlaşmıştı. 1950-1958 yılları arasında Demokrat Parti'nin tapu tevzi konusunda aldığı kararlar ve attığı adımlar şu şekildedir:

	Faaliyetler
1	Farklı semtlerde 823 gecekondulu arsa tapu tevzi
2	Gülveren mahallesinde 57, Sultanmurat mahallesinde 31 evin tahsisi
3	Altındağ ve Sultanmurat ve Çiçin semtlerinde bulunan 3.000'den fazla gecekondunun arsalarının tapu tahsisi
4	İmarı bulunmayan Mamak, Saimekadın, Yenihayat, Aktaş-Atilla mahalleleri ile Yenidoğan mahallesinin çeşitli semtlerindeki gecekondulara imar mevzuatına uygun şekilde tapularının verilmesi
5	Keçiören-Aktepe mevkiindeki 3.417 adet arsanın tevzi
6	Gülveren'de 60 adet binalı arsa tevzi
7	Kooperatifler için 144.750 m2 arsanın tahsisi
8	Gülveren'de 432 lojmanı muhtevi blok apartmanların işgalindeki 23 parselin bankaya devir ve temliği

Tablo 23: 1950-1958 Yılları Arasında Gecekondulu Tapu ve Arsa Tevzi

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.775.5, 26.

1957 ve sonrasında, Ankara Belediyesi büyük çaplı tapu tevdilerine başlamıştı. 1957 yılında, gecekondulu sahası dışında kalan araziler de halka dağıtılmaya başlanmış ve Keçiören'de 1,5 milyon metrekarelik bir alan bu amaçla ayrılmıştı. Belediye, gecekonduda oturan vatandaşlara tapularını dağıtırken, meskensiz vatandaşlara da kura ile arsa dağıtımını yapmayı planlıyordu.²⁰⁷ Tapu tevzi törenleri, gecekondulara mülkiyet hakkı güvencesi sağlarken, şehri yeni göçler için cazip hale getirme gibi bir olumsuzluğu da beraberinde getirdiği ifade edilebilir.

1958 yılının sonları ve 1959 yılının başlarında, Ankara Belediyesi bu kez Keçiören ve Aktepe semtlerinde meskensiz vatandaşlara ucuz ve sağlıklı konut sağlamak amacıyla 300-350 metrekare arasında değişen parsellerde toplam 2.617.000 m² arsa tahsis etmişti. Tahsis edilen arsaların sahipleri olabilmeleri için vatandaşların, 2 yıl içinde bu alanlarda

²⁰⁷ Zafer Akşam Postası, 25 Ağustos 1957, Sayı: 2519.

inşaatlarını tamamlamaları gerekiyordu. Borçların geri ödeme süresi ise 10 yıl olarak belirlenmişti. Verilen arazilerin yollarının açılması, kanalizasyonunun yapılması gibi altyapı işleri belediye tarafından üstlenilmişti. Yaklaşık 50.000 kişinin yaşayacağı modern bir semtin inşa edilmesi planlanmıştı. Projenin yollarının ve arsa dağıtım işlemlerinin 1959'un ilk aylarında tamamlandığı, hemen ardından da kredi anlaşmalarının yapıldığı belirtilmişti.²⁰⁸

1959 yılında, 6188 sayılı kanun gereğince, 28 Temmuz 1953 tarihine kadar izinsiz yapılmış olan 60.000 gecekonduya tapularının verilmesi için Altındağ'da bir tapu töreni düzenlenmişti. Belediye, tapu bekleyen toplam 300.000 gecekonduya da zaman içinde tapularının verileceğini ifade etmişti. Gecekondu alanlarının parselasyonu yapılarak, 300.000 nüfuslu, yolları ve kanalizasyonu tamamlanmış yeni bir şehir kurulması planlanmıştı.²⁰⁹ Ancak, bu planlamalar Demokrat Parti döneminin 1960'ta sona ermesi nedeniyle hayata geçirilememişti.

Diğer yandan, Ankara Vilayeti, bir yandan gecekondulara tapu dağıtırken, diğer yandan yeni gecekonduların oluşmasını engellemek için tedbirler almaya çalışıyordu. Bu kapsamda, vilayet 8 Temmuz 1959 tarihinden itibaren belediye sınırları ve inkişaf sahası içinde gecekondu yapımını yasaklayan bir tebliğ yayınlamıştı. Tebliğde, gecekondu yapımı durumunda kaymakamlar, nahiye müdürleri, belediye şube müdürleri, fen işleri müdürlüğü, mahalle muhtarları ve ihtiyar heyeti azalarının sorumlu tutulacağı belirtilmişti. Ayrıca gecekondu yapımını engellemek için 10 kişilik bir ekip oluşturulması ve alınan tüm tedbirlere rağmen inşa edilen gecekonduların derhal yıktırılması kararlaştırılmıştı.²¹⁰ Alınan bu karara rağmen gecekondulaşmanın önü alınamamış, 1960 ve sonrasında da sorun devam etmiştir.

Demokrat Parti'nin çıkardığı 2644 sayılı Tapu Kanunu ile kat mülkiyeti hakkının yürürlüğe konması, barınma ve toplu konut uygulamaları için bir dönüm noktası olmuştur. Bu hak, yapı kooperatiflerinin etkisini artırmış ve apartmanların yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. 1955'e kadar daha çok üst gelir grubunun sahip olduğu pahalı konutlar olarak görülen apartmanlar, bu düzenlemeyle birlikte toplumun daha

²⁰⁸ Zafer Akşam Postası, 13 Nisan 1958, Sayı: 2750; 15 Kasım 1958, Sayı: 2964; 11 Haziran 1959, Sayı: 4070, 22 Haziran 1959, Sayı: 4081; Ankara Telgraf, 14 Kasım 1958, Sayı: 2183; Zafer, 19 Ocak 1959, Sayı: 3381; Çubuk Sesi, 20 Kasım 1958, Sayı: 2.

²⁰⁹ Bizim Kırıkkale, 13 Nisan 1959, Sayı: 420.

²¹⁰ Bizim Kırıkkale, 08 Temmuz 1959, Sayı: 788; Zafer Akşam Postası, 18 Temmuz 1956, Sayı: 2151.

geniş kesimlerine ulaşmıştır. Ancak, gecekondulara tapu verilmesiyle yaşanan kısır döngünün bir benzeri apartmanların yaygınlaşmasında da yaşanmış, artan apartman sayıları arsa fiyatlarını yükseltmiştir. Ayrıca iskân sınırları dışında konut inşa eden kooperatiflerin, daha sonra bu alanları iskân sınırlarına dâhil ettirmek için baskı yapmaları bir diğer sorun olarak ortaya çıkmıştır.²¹¹ Demokrat Parti'nin Ankara'nın plansız büyümesine karşı yeni çözüm önerileri geliştirdiği, ancak bu çözümlerin ortaya çıkaracağı olumsuzluklar konusunda bir öngörüye sahip olmadığı ifade edilebilir.

Bu dönemde, birçok kurum ve kuruluş Ankara'nın mesken ihtiyacını karşılamak amacıyla kooperatifler kurmuştu. Örneğin, Silahlı Kuvvetler personelinin barınma meselesi 1955 yılında ele alınmış ve Milli Savunma Bakanlığına ait geniş bir arazide 32 dairelik apartmanların temeli atılmıştı. Dönemin önde gelen diğer kooperatif evleri arasında, 14 Mayıs Evleri, Basınevleri Konut Kooperatifi tarafından yapılan Basınevleri konutları, 1950-1952 yıllarında yapılan Kalaba Evleri, 1958-1959 yıllarında yapılan Merbank Banka Evleri ve 1950-1952 yıllarında yapılan Subayevleri yer alıyordu. Ayrıca Yapı Kredi Bankası 4200 konutun yapımını üstlenmişti. İlk etapta temeli atılan 500 konutun demir, çimento ve kereste gibi temel ihtiyaçları yerli kaynaklardan karşılanacaktı. Bu konutlar Gülveren semtinde yapılacaktı.²¹²

Hükümet, 1957 yılında Ankara'da 10.000 konut yapılmasına karar vermişti. Bu konutlar, Türkiye Emlak Kredi Bankası ve İşçi Sigortaları Kurumu tarafından inşa edilecekti. Yapılacak evlerin 1200'ü Yenimahalle'de, 5000'i Telsizler'de, 1060'ı Orman Çiftliği yolunda, 500'ü Varlık Mahallesi'nde ve 500'ü Gülveren Mahallesi'nde temel atılmıştı. Aynı yıl, belediye 6188 sayılı kanunun belirlediği alanın dışında kalan arsaların da tevzini kararlaştırmıştı. Bu kapsamda, Keçiören Aktepe'de 1,5 milyon metrekairelik bir alan bu amaçla ayrılmıştı. Söz konusu arazinin asfalt yol ve elektrik altyapısı sağlanmış, su ve kanalizasyon altyapısının da kısa sürede tamamlanması planlanmıştı. Belediye, parsellenen arsalar için vatandaşlara 10 yıllık taksit imkânı da sunmayı hedefliyordu.²¹³

²¹¹ Ebru Ceren Eğri, 1950-1965 Yılları Arasında Türkiye'de Değişen Konut İç Mekan Kavramı (Ankara örneği), Bahçeşehir Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 60; Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 158.

²¹² Zafer, 21 Haziran 1957, Sayı: 2813; Zafer Akşam Postası, 18 Mayıs 1957, Sayı: 2423; Nuray Bayraktar, Elif Sena Ayhan, Ankara'da Yerleşim Ölçeğinde Modern Konut Uygulamaları", Başkent Oluşunun 90. Yılında Ankara:1923-2013, Editör: Ayşegül Köroğlu, Ankara Üniversitesi Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2014, s. 140-143.

²¹³ Medeniyet, 26 Ağustos 1957, Sayı: 1095; 07 Eylül 1957, Sayı: 1107; Zafer Akşam Postası, 11 Ağustos 1957, Sayı: 2505.

Konut üretimine yönelik bu çabaları planlı kentleşme çerçevesinde atılmış adımlar olarak görmek mümkünse de, şehrin plansız büyümeyle geçen yıllarının ardından kronikleşen altyapı ve imar sorunları için geç kalındığı ifade edilebilir.

Gerek gecekondulaşma gerekse de kooperatifleşme konusunda ortaya konan tüm çabalara rağmen, Demokrat Parti'nin iktidar yılları kendine özgü özellikler barındıran bir dönemdi. Bu durum, barınma meselesine ilişkin yaşanan değişimlerde de açıkça görülmekteydi. Zira, 1950-1960 döneminde şehirdeki işlerin niteliğinde yaşanan değişim, gecekondulu nüfusunun işlevselliğini artırmıştı. Kentli nüfus, bu değişimi desteklemişti; çünkü bu durum onlar için de kazançlı bir durumdu. Şehre yerleşmesi teşvik edilen bu kesim hem potansiyel bir oy deposu hem de ucuz iş gücü anlamına geliyordu.²¹⁴ 1950-1960 döneminde barınma sorununa yönelik politikaların, kentleşme ile siyasi ve ekonomik çıkarların iç içe geçtiği bir yapıyı ortaya çıkardığı söylenebilir.

1950-1954 dönemi, Demokrat Parti'nin en parlak yılları olarak görülse de 1953 yılından itibaren kiralarda yükseliş başlamıştı. Nitekim bazı ev ve apartman sahiplerinin kiracıların kira düşürülmesi taleplerine olumsuz cevap vermesi tartışmalara yol açıyordu. Bunun üzerine kiracılar birçok semtte birleşerek ev sahiplerine ortak protesto metinleri gönderip kiralarda düşürülmesini talep etmiş, aksi halde toplu tahliye yapacaklarını bildirmişlerdi. Artan kiralara, 1955 yılında Demokrat Parti'yi önlem almak zorunda bırakmıştı. Mayıs 1955'te çıkarılan yeni kira kanunları ile gayrimenkul kiralalarının sınırlandırılması kararlaştırılmıştı. Bu kapsamda, "Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun Lâyihası", "Meskenden Gayrı İşlerde Kullanılan Gayrimenkullerin Kiralanması" ve "Milli Korunma Kanunu'nun değiştirilmesine" dair düzenlemeler yapılmıştı. Yeni yasa çerçevesinde, belediye başkanlığında daimî encümen azalarından oluşan ikişer kişilik beş ekip kira ihtilaflarına çözüm arıyordu. Ayrıca başvuruların %60'ını ev sahiplerinin oluşturduğu talepler nedeniyle, belediye kira düzenlemeleri için yeni bir büro kurulmasına karar vermişti.²¹⁵

1955 sonrasında ortaya çıkan yüksek enflasyon, her alanda olduğu gibi yapı malzemelerinin fiyatlarında da hızlı bir artışa neden olmuştu. Nitekim 1956'da inşaat sezonu açılmasına rağmen, demir, kereste ve diğer inşaat malzemelerinin yüksek fiyatları nedeniyle inşaat faaliyetleri önceki yıllara göre azalmıştı.

²¹⁴ Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya, s. 188.

²¹⁵ Demokrat Ankara, 24 Mayıs 1953, Sayı: 664; 12 Temmuz 1953, Sayı: 706; Ankara Telgraf, 02 Haziran 1955, Sayı: 1024; TBMMZC, 04 Mayıs 1955, Devre X, c. VII, s. 1.

Diğer yandan, inşaat faaliyetleri şehirde demir talebini de artırıyordu. Ancak, demir temin etmekle görevli Tanzim Tahsis Komisyonu, ihtiyaç duyulan demirin yalnızca üçte, hatta bazen dörtte birini karşılayabiliyordu. Ayrıca temin edilen demirlerin istenen kalınlıkta olmaması da başka bir sorun teşkil ediyordu.²¹⁶ 1950'lerin ortasından itibaren, malzeme kalitesindeki sorunlar, Tahsis Komisyonu'nun yetersizliği ve enflasyonist ortamın, Ankara'da konut arzının istenen düzeye ulaşmasını engellediği ifade edilebilir.

1950-1955 döneminde, birçok farklı bina türünde önemli bir gelişim yaşanmışken, 1955 sonrasında bu artışın azaldığı ve bina yapımında dalgalanmalar görüldüğü ifade edilebilir. Bu çerçevede, 1950-1958 yıllarını kapsayan tabloya bakmak faydalı olacaktır.

Cinsi	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Ev	1.093	1.340	1.306	862	1.088	545	502	701	400
Apt	110	83	243	306	237	252	238	250	800
Otel	7	4	4	9	12	0	0	15	19
Dükkan	35	61	58	33	27	42	410	78	85
Garaj	47	31	16	45	71	73	105	142	100
Sinema	0	0	0	0	0	2	4	4	3
Fabrika	0	0	0	0	0	0	14	16	17
Hastahane	0	0	0	0	0	0	0	2	1
Okul	0	0	0	0	2	3	4	6	3
Cami	2	2	2	3	6	7	4	4	2
Fırın	0	0	0	0	0	0	0	3	5
Benzin İst	0	0	0	0	0	0	0	4	5
DepoHangar	0	0	0	0	0	0	0	6	7
Tadil-Kat İlave	0	0	0	0	0	231	420	598	875

Tablo 24: 1950-1958 Yılları Arasında Ruhsat Alan Yapılar

Kaynak: BCA, 30.1.0. / 122.775.5, 16-17.

Tabloya göre, 1950-1958 yılları arasında ev sayısı %63,4 oranında azalırken, hükümetin apartman yapımına verdiği önemin bir sonucu olarak apartman sayısı 6,2 kat artmıştır. Ruhsat alan dükkân ve garaj sayılarındaki artış ise sırasıyla %142,9 ve %112,8 oranlarında gerçekleşmiştir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise tadilat ve kat ilavesi yapılan binaların 1955'ten sonra hızla artmasıdır. Bu durum, artan maliyetler karşısında

²¹⁶ Halkçı, 02 Eylül 1955, Sayı: 11744.

yeni yapı üretmenin zorlaştığını ve farklı çözüm yollarının denendiği şeklinde yorumlanabilir.

Belediye ve valilik düzeyinde yapılan tüm çabalara rağmen, 1960 yılına gelindiğinde Ulus'un kuzey, kuzeydoğu ve doğu kesimleri gecekonduyla kaplanmıştı. Aynı yıl, Ankara'daki ortalama aylık konut kirası 168,5 lira ile İstanbul'un 165,9 liralık ortalama kirasını geçmişti. Bu dönemde, kiracı ailelerin oranı Ankara'da %53,3, İstanbul'da ise %54,4 olarak belirlenmişti.²¹⁷

Bu kapsamda, Demokrat Parti dönemi sonunda Ankara'da barınma sorununun hala çözülemediği ifade edilebilir. 1950'den itibaren uygulanan gecekondu tapu verilmesi politikası, bu yapıları yasallaştırarak, gecekondu da yaşayanların oylarını kazanmayı hedeflemiş, ancak sorunun köklü çözümüne katkı sunmamıştır. Dahası, bu uygulama gecekondulaşmayı teşvik etmiş ve sorunun sonraki on yıllarda da devam etmesine yol açmıştır.

2.7. Yol Yapım Meselesi

1892'de Ankara'ya demiryolu rayları döşenirken, şehirde toplam 12 km şose yol bulunuyordu. Şehir içinde 50 fayton ve lando araba hizmet veriyordu. Ancak, demiryolu istasyonunun yapılacağı yere ulaşımı sağlayacak bir yol bağlantısı mevcut değildi. Demiryolunun şehre ulaşmasından bir yıl sonra bile bu yol tamamlanmamıştı. Bunun başlıca nedenleri arasında arazinin eğimli ve bataklık olması yer alıyordu. 1933 yılına gelindiğinde, Ankara Belediye sınırları içinde toplam 114 km yol bulunuyordu. Bunun 51,5 km'si şose, 15 km'si parke, 26,5 km'si kaldırım ve 20 km'si toprak yoldu. Ayrıca Beypazarı'nda 7 km, Çubuk'ta 1 km, Haymana'da 1,5 km, Kalecik'te 1,285 km, Keskin'de 4 km, Kızılcahamam'da 6 km, Koçhisar'da 5 km, Nallıhan'da 3 km ve Polatlı'da 1 km yol vardı.²¹⁸

Türkiye'de 1923 yılında 18.335 km olan karayolu ağı, 1930'da %61,1 artışla 29.636 km'ye, 1939'da ise %38 artışla 40.900 km'ye ulaşmıştır. 1923-1939 dönemindeki toplam artış %121,1'dir ve yıllık ortalama artış %7,7 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, 1939 yılı itibarıyla yolların %51,8'inin tam anlamıyla standartlara uygun olmadığı belirtilmelidir. 1940 yılında Türkiye'de 1.000 km²'ye düşen yol miktarı 49 km iken, bu oran

²¹⁷ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 646; Keleş, "Türkiye de Şehirleşme Eğilimleri", s. 77.

²¹⁸ Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 112-113, 152.

Bulgaristan'da 149 km, Macaristan'da 683 km ve Fransa'da 1.182 km olarak kaydedilmiştir. 1950 yılında Türkiye'de yapılan devlet yolları %30 oranında bir artış göstermiş ve 47.080 km olan yol uzunluğu 61.542 km'ye yükselmiştir.²¹⁹ Erken Cumhuriyet döneminde karayolu altyapısında önemli bir artış yaşansa da, yol kalitesi ve uluslararası standartlarla kıyaslandığında Türkiye'nin ciddi bir gelişme açığına sahip olduğu söylenebilir.

II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle, 1940 yılında Ankara'nın yol ve lağım işleri için 12.050 lira harcanırken, bu miktar 1942'de 219.878, 1944'te 474.123, 1946'da 600.000 ve 1949'da 1.100.000 liraya yükselmiştir. 1942-1949 yılları arasındaki toplam artış %400 olmuştur. 1950 yılında yol ve lağım işlerine ayrılan bütçe 525.000 liraya düşse de sonraki yıllarda artış göstermiştir. 1951'de 1.113.220, 1952'de 1.750.000, 1953'te 2.000.000, 1954'te 2.779.795, 1955'te 3.597.000 liraya ulaşmıştır. Ancak, 1956'da bu miktar 2.378.992 liraya, 1957'de 2.285.824 liraya gerilemiştir. 1958'de yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle yol ve lağım işlerine belediye bütçesinden yalnızca 1.625.000 lira ayrılabilmiştir.²²⁰

Demokrat Parti'nin iktidarının ilk üç yılında, Ankara'da yol yapım faaliyetleri hızlı bir gelişim göstermiştir. DP dönemine kadar, vilayet içinde yol yapımı konusunda kayda değer bir faaliyetten söz edilemezken, 1950'den itibaren sadece şehir merkezinin değil, kazalarla nahiyelerin bağlantısının sağlanması için de yoğun çaba harcanmıştır. Örneğin, Kızılcahamam'ın dört nahiyesinin merkezle bağlantısının sağlanması için çalışma başlatan Kızılcahamam Kaymakamı Refik Bey, iktisadi katkıları nedeniyle Çeltikel ve Gövem nahiye yollarına özel önem verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca Çankırı'nın Çerkeş hududuna kadar yolu uzatarak çevre bölgelerle bağlantı sağlamaya çalıştıklarını ifade etmiştir.²²¹ Demokrat Parti'nin yol faaliyetlerinin Ankara'nın kır-kent entegrasyonu sağladığı, bunun kazaların iktisadi şartlarını olumlu yönde etkilediği, sosyal etkileşimi sağladığı söylenebilir.

Ankara Valiliği, 1.082.854 lira bütçe ile toplam 335 kilometre bucak yolunun tesviye, köprü, menfez, imla, stabilize, kaplama ve kumlama işlerini gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda Nallıhan-Mayıslar, Kızılcahamam-Hamam-Çeltikçi, Kızılcahamam-Güven,

²¹⁹ Birol Çetin, Serap Barış, Serap Saroğlu, "Türkiye'de Karayollarının Gelişimine Tarihsel Bir Bakış", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, I/1 (2011), s. 128, 131, 136.

²²⁰ BCA, 30.1.0 / 122.775.5, 5-6

²²¹ Demokrat Ankara, 07 Mayıs 1952, Sayı: 234.

Kızılcahamam-Pazar, Bala-Karakeçili, Bala-Karaali, Keskin-Çelebi, Keskin-Efendi, Kalecik-Konur, Kalecik-Hasayaz ve Beypazarı-Karaşar yolları tamamlanmıştır. Köy yolları kapsamında ise Etimesgut-Alacaatlı, Güdül-Keşanuz, Nallıhan-Çığı, Halkavun-Bucak, Ballık-Numune, Ayaş-Ortabereket, Çubuk-Aşağı Çavundur ve Lezgi-Çankaya yolları bitirilmiştir. Ayrıca valilik, kazaların birbiriyle ve merkezle irtibatını sağlamak amacıyla üç yıllık ayrı bir plan yapmıştır. Bu kapsamda Bala-Karaali (45.500 lira), Kalecik-Hasayaz, Çankırı-Sirkeli, Kızılcahamam-Çeltikçi (198.747 lira), Polatlı-Yenimehmetli (103.167 lira) ve Kaman-Güven-Nallıhan-Mayıslar nahiye yollarının 1953 yılı sonuna kadar tamamlanması planlanmış ve bir kısmının ihalesi yapılmıştır.²²²

1950-1954 yılları arasında Nafia Müdürlüğü tarafından 257 kilometre köy yolu yapılmış, bu yollara 296 adet köprü ve menfez inşa edilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, il yollarının toplam uzunluğu 490 kilometreye ulaşmıştır. Ayrıca 680 kilometre yol onarılmıştır. 1956 yılına gelindiğinde Ankara'daki köy yollarının toplam uzunluğu 2.650 kilometreye ulaşmış, bunun %21,4'ü (566 kilometre) 1950-1956 yılları arasında inşa edilmiştir.²²³ 1950-1956 yılları arasında köy yollarına yönelik yapılan yatırımlar, ulaşım altyapısında önemli bir gelişme sağlasa da bu çabanın mevcut ihtiyacın ancak sınırlı bir kısmını karşılayabildiği söylenebilir.

1956 sonrasında Ankara Vilayeti, özellikle köy yollarının yapımına hız vermiştir. Bu kapsamda, 1957 yılında Nallıhan'da 100 kilometreyi aşan standart tipte 30 köy yolu tamamlanmış, böylece Nallıhan'da 70 köye ulaşım sağlanmış ve köylerin %82'sinin yolları bitirilmiştir. 1959 yılında köy yolları yapım meselesi daha kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve yol yapım ekipleri 7 farklı bölgede çalışmalara başlamıştır. Birinci ekip Yenimahalle, ikinci ekip Çubuk yollarında çalışırken, üçüncü ve dördüncü ekipler Beypazarı ve Kızılcahamam köy yollarıyla ilgilenmiştir. Birinci ve ikinci ekiplerin toplam yol uzunluğu 350 kilometreye ulaşmıştır. Üç aylık çalışma sonunda 820 kilometrelik köy yolunun tamamlanması ve kazaların köylerle bağlantısının tamamen sağlanması hedeflenmiştir. Ancak, 1960 yılı başlarına gelindiğinde bu hedefin yalnızca 550 kilometresi tamamlanabilmiştir.²²⁴

Belediye, şehir içinde yol yapım faaliyetleri kapsamında bir yandan yeni yollar açarken,

²²² Zafer Akşam Postası, 01 Nisan 1953, Sayı: 950; Demokrat Ankara, 29 Mayıs 1953, Sayı: 669.

²²³ Ankara Belediye Dergisi, 11, (Eylül Ekim Kasım 1954), s. 6; Zafer, 03 Şubat 1956, Sayı: 2326.

²²⁴ Zafer, 04 Ağustos 1959, Sayı: 5345; 21 Ocak 1960, Sayı: 3715; Zafer Akşam Postası, 26 Temmuz 1959, Sayı: 4110; 07 Ağustos 1959, Sayı: 4122.

diğer yandan mevcut yolların tamir ve bakımlarıyla ilgilenmiştir. 1951 yılında, Ankara Belediyesi'ne şehir içi yol yapımı için bütçeden 250.000 lira ayrılmıştı. 1952'de hızla gelişen semtlerden Yenimahalle'de 26 sokak açılmış ve bu iş için 370.761 lira harcanmıştı. Ayrıca Kavaklıdere'de 14 sokak ve Maltepe'de 8 sokağın açılması için 297.600 liralık bir ihale düzenlenmişti. Belediye, aynı zamanda mevcut yolların bozulması ve iyileştirilmesiyle de uğraşmaktaydı. Bu kapsamda, Atatürk, Talat Bulvarları, İstasyon, Posta ve Hükümet caddelerinin kaplama çalışmaları yapılmış; Tunalı Hilmi, Özdemir, Selanik ve Necatibey caddelerinin tamir işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Cebeci Başşehir, İşbak, Kestane, Yenidoğan Rüstemağa, Sarı Kadın, İsmetpaşa, Kızılbey ve Neşe sokaklarında parke yol tamirleri yapılmıştır.²²⁵ Belediye'nin, sınırları genişleyen ve yeni oluşan mahallelerin yol ihtiyacına cevap vermeye çalıştığı ifade edilebilir.

1954 yılında şehir içinde 21.000 metre asfalt, 13.000 metre adi kaldırım ve 4.400 metre parke yol yapılmıştı. Tamir işleri için belediye bütçesinden 1952'de 209.922 lira, 1953 yılında 520.000 lira ve 1954 senesinde de 635.000 lira kaynak ayrılmıştı. Belediyenin 1956 yılında, şehir içindeki yol meselesi için ayırdığı bütçe 3.448.071 liraydı. Bu paranın 2.524.071 lirası asfalt yollar için ayrılmıştı. Asfalt yol dışında yapılacak 21 kilometrelik 131 sokak ve caddenin yapımı için ise 924.000 lira harcanacaktı. 1956'nın yaz aylarına doğru Altındağ, Gülveren, Demirlibahçe, Cebeci, Topraklı, Seyran Bağları, Aydınlikevler, Kocatepe ve Maltepe'de yeni sokak ve caddelerin yapımı için planlama yapılmıştı. 1957 yılında Belediye, 39,346 kilometre yolu asfaltlamış, 10,4 kilometre uzunluğunda cadde ve sokağı genişletmiş, 31,7 kilometre uzunluğunda yolu inşa etmişti. 1958 yılında ise 43 kilometrelik yolun asfaltlanması ve 48 kilometrelik yolun yeniden inşası planlanıyordu.²²⁶ 1950'lerin ortalarından itibaren yol yapım ve bakımına ayrılan bütçenin hızla artması, Ankara'nın kentleşme sürecinde ulaşım altyapısına verilen önemi belirgin şekilde artırdığı ifade edilebilir.

Yolların asfaltlanmasına ilişkin gayretler Ankara şehir merkezi ile sınırlı kalmamış, daha modern bir kent yaşamı oluşturabilmek amacıyla kazalarda da faaliyet gösterilmişti. Bu kapsamda, Polatlı'da asfaltlama çalışması için 30.000 liralık bedelle ihaleye çıkılmıştı.

²²⁵ TBMMTD, 26 Mart 1951, Dönem IX, c. VI, s. 28; Zafer Akşam Postası, 29 Eylül 1952, Sayı: 766; 29 Nisan 1953, Sayı: 978.

²²⁶ Zafer, 06 Mart 1955, Sayı: 2223; Zafer Akşam Postası, 16 Mart 1956, Sayı: 2074; 17 Nisan 1956, Sayı: 2106; 21 Aralık 1957, Sayı: 2637.

Haymana’da ise Eti, Karapınar, Altay, Ediz, Osman Tufan, Topçular ve Garnizon caddelerinin asfaltlanmasına başlanmıştı. Bu iş için ilk etapta 60 ton asfalt kullanılmış, ancak kaza içindeki asfalt ihtiyacının karşılanması için 150 ton daha asfaltın gerekli olduğu anlaşılmıştı. İhtiyacın temini amacıyla Karayolları Genel Müdürlüğü’ne müracaat edilmişti. Müracaatı makul bulan müdürlük, ilçe ihtiyacı için ilk etapta 50 ton asfaltı hemen göndermişti.²²⁷ Asfaltlama çalışmalarının kazalarda da sürdürülmesinin halkın memnuniyetini artırdığı, şehir içinde temizlik imkânlarını kolaylaştırdığı ifade edilebilir. Kırıkkale’de de köy yolları için harekete geçilmiş, Balışih-Kalecik ve Pazarcık-Kalecik yollarının yapımı tamamlanarak Kırıkkale ile Kalecik farklı yollardan birbirine bağlanmıştı. Kaymakam Celal Kayacan, yol çalışmalarının 1.5 ay daha devam etmesi durumunda Kırıkkale’nin yaklaşık 1000 kilometrelik köy yollarının toprak tesviyesinin tamamlanacağını ifade etmişti.²²⁸

Cumhuriyetin kuruluşundan 1958 yılına kadar Ankara Belediyesi’nin yol yapım faaliyetlerini karşılaştırmak, Demokrat Parti döneminde yapılan faaliyetleri anlama bakımından önemlidir. Bu kapsamda, söz konusu yıllarda sathi kaplama, stabilize, maka blokaj ve asfalt yol yapılmıştı. Söz konusu yıllarda yapılan yol miktarları şu şekildedir:

Yıllar	Sathi Kaplama	Stabilize	Maka Blokaj	Asfalt
1923-1949	-	-	32.3	114.8
1950	-	-	15.5	8.5
1951	-	-	4.1	12.4
1952	1.7	32.0	6.7	16.9
1953	5.8	54.5	-	18.8
1954	10.9	38.8	20.0	19.6
1955	6.3	42.6	-	12.9
1956	3.3	29.8	1.9	11.7
1957	2.4	25.8	3.8	48.3
1958	21.5	36.2	7.0	82.6
1950-1958 Toplam	52.4	260.0	43.7	223.6

Tablo 25: Ankara’nın 1923-1950 ve 1950-1958 Yıllarında Yol Durumu (Km)

Kaynak: BCA, 30.1.0. / 122.775.5, 8-9.

Tabloya göre, 1950’ye kadar sathi kaplama ve stabilize yol yapımının olmadığı

²²⁷ Bizim Kırıkkale, 24 Mayıs 1958, Sayı: 155; 23 Eylül 1958, Sayı: 252; 18 Kasım 1958, Sayı: 299.

²²⁸ Bizim Kırıkkale, 01 Eylül 1959, Sayı: 844; 03 Ekim 1959, Sayı: 876.

Ankara’da, bu tarihten itibaren her iki yol türünde de büyük bir artış yaşanmıştır. Sathi kaplama yol yapımı, 1952’den 1958’e kadar geçen sürede yıllık ortalama %52,8’lik bir artış göstermiştir. Stabilize yol yapımında ise aynı dönemde yıllık ortalama %2’lik bir artış gerçekleşmiştir. 1952’den 1958’e kadar geçen sürede toplam sathi yol uzunluğu 30,4 kat, stabilize yol uzunluğu ise 8,1 kat artmıştır. Maka blokaj yol yapımı açısından, 1923-1949 döneminde yıllık ortalama 1.244 kilometre yol yapılırken, 1950-1958 yılları arasında bu ortalama 5.473 kilometreye çıkmıştır. Asfalt yol yapımı açısından da 1923-1949 yılları arasında yıllık ortalama 4.415 kilometre yol yapılmışken, 1950-1958 yılları arasında bu miktar yıllık ortalama 27.954 kilometreye ulaşmıştır. Demokrat Parti’nin 8 yıllık döneminde, ülke genelinde olduğu gibi Ankara’da da yoğun yol yapım faaliyetleri yürütüldüğü görülmüştür. Bu dönemde, 27 yıllık döneme göre iki katı aşkın bir gelişim gösterildiği ifade edilebilir.

2.8. Su Meselesi ve Çözüm Gayretleri

Ankara’nın su ihtiyacının teminine ilişkin meselelerin kökleri, Roma, Yunan ve Selçuklu dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu dönemlerde kaptaj ve boru sistemleriyle Elmadağ’dan su getirildiğine dair çeşitli kanıtlar bulunmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde de su sorunu şehrin temel meselelerinden biri olmuş, XIX. yüzyılın sonlarında Ankara valiliğine atanan Abidin Paşa, 1887 yılında Eymir Gölü’nden su getirterek bu sorunun çözümüne yönelik önemli bir adım atmıştır. Bu sayede sadece şehrin içme suyu ihtiyacı değil, değirmenlerin ve tarım arazilerinin su gereksinimi de karşılanmıştır. Ancak, söz konusu faaliyetler sonrasında 1925 yılına kadar Ankara’nın su teminine yönelik herhangi bir yeni girişim gerçekleşmemiştir. 1925 yılında yer altı kaptajı, Hanımpınar ve Şahne’de tulumba yapımı ile Kocatepe’de 1.000 metreküplük depo inşaatı için bir müteahhitle anlaşılmış, ancak mali kaynak yetersizliği nedeniyle çalışmalar tamamlanamamıştır.²²⁹ Tarihsel süreçte Ankara’nın su teminine dair yapılan girişimlerin süreklilik göstermemesi, altyapı sorunlarının uzun yıllar çözümsüz kalmasına neden olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

1929’da kabul edilen Jansen Planı’nda, Ankara nüfusunun 50 yıl içinde 280 bin olacağı öngörülmüş, ancak plandan yalnızca 11 yıl sonra şehrin nüfusu 180 bini aşmıştır. Şehrin

²²⁹ Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 31; M. Murat Köle, “Ankara Örneklemini Üzerinde Cumhuriyet Dönemi Su Kaynakları Yönetimi”, CLXXXI / 181 (2014), s. 72; Sarıoğlu, Siyaset – Şehircilik İlişkisi Açısından Başkent Ankara, s. 162-164.

altyapı hizmetleri, nüfus artışına benzer bir hızda gelişmemiş ve bu durum altyapıda ciddi sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Nitekim plana göre, 160 bin nüfusa günde 32 bin ton su verilmesi planlanmış ve bu kapsamda hem sulama hem de şehrin su ihtiyacını karşılamak amacıyla 1936 yılında Çubuk I Barajı inşa edilmiştir. Buna rağmen, 1940 yılında şehre verilen su miktarı yetersiz kalmıştır. Her ne kadar 1940 yılında şehre 33-37 bin ton arasında su verilmiş olsa da bu miktar ihtiyaçları karşılamaya yetmemiş ve şehirde su sıkıntısı baş göstermiştir.²³⁰

Yıllar	Yıllık Su İstihali (Milyon Ton)	Tarife (Kuruş)	Abone Sayısı	Şebeke (km)	Çeşme Sayısı
1940	7.746.145	18	4.760	230	152
1941	8.655.443	18	4.955	230	159
1942	9.510.176	18	5.160	230	164
1943	11.009.385	18	5.313	240	169
1944	11.954.479	18	5.725	250	179
1945	11.844.697	18	6.008	265	175
1946	12.072.760	18	6.305	270	190
1947	12.176.563	18	7.600	287	194
1948	13.594.844	18	7.640	299	196
1949	14.309.543	23	8.100	318	203

Tablo 26: Ankara'nın 1940-1949 Yılları Su Üretimi Tarife Abone Sayısı Şebeke Uzunluğu ve Çeşme Sayıları

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 32; Ankara Belediye Dergisi, 9, (Mart Nisan Mayıs 1954), s. 7-8.

Ankara'nın 1940 nüfusuna göre kişi başına 41.1 m³, 1945 nüfusuna göre 42.3 m³ su düşmektedir. Her ne kadar beş yıllık sürede su istihali 7 milyon tondan 11 milyon tona çıkmışsa da kişi başına düşen su miktarı yönüyle kayda değer bir su istihali gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan 1940-1949 yılları arasında Ankara'da su istihsalindeki artışın, şebeke uzunluğu ve abone sayısındaki büyümeyle doğru orantılı olduğu söylenebilir.

Demokrat Parti döneminin hemen başlarında Ankara'nın su meselesi, Meclis gündemine

taşınmış ve Yenimahalle özelinde verilen örnekle yaşanan sorunlara dikkat çekilmişti. Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu'nun ifade ettiğine göre, Yenimahalle sakinleri birkaç çeşme başında ellerindeki bakraç ve testilerle su için büyük bir kalabalık oluşturuyorlardı. Bu durum sadece Yenimahalle'ye özgü değildi. 1950 yılında şehrin tamamında yaşanılıyordu. Üstelik, 1950'nin yaz aylarının çok kurak geçmesi nedeniyle yeraltı suları 1948 ve 1949 yıllarına göre bir hayli çekilmişti. Su sorununa karşı kısa vadeli çözüm olarak yeni sondaj kuyularının açılması planlanmıştı. Kalaba ve Keçiören'de yapılan sondajlar, bu bölgelerin zengin yeraltı su kaynaklarına sahip olduğunu göstermişti. Ancak, yeterli tahsisatın olmaması nedeniyle bu rezervlerden 1950 yılında faydalanılamamıştı.²³¹

1951 yılında su meselesinin çözümü için Ankara Belediye bütçesine 500.000 lira ayrılması, Belediye Meclisi gündemine gelmiş ve bu meblağ mecliste tartışmalara neden olmuştu. Diyarbakır Milletvekili Yusuf Kamil Aktuğ, Türkiye'de 34.060 köyün 25.000'inde su olmadığını, halkın %85'inin köylerde yaşadığını belirterek bu kadar köy su sorunu yaşarken yalnızca Ankara için bu miktarın harcanmasının doğru olmadığını ifade etmişti. Ankara Milletvekili Osman Şevket Çiçekdağ ise Ankara'nın herhangi bir şehir olmadığını, ülkenin başkenti olduğunu ve bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiğini dile getirmişti. Ayrıca Ankara Milletvekili Hamdi Burgulu da "Ankara'nın mevcut su ihtiyacının %50'sini baraj (Çubuk-1) %50'sini ise diğer membalardan sağlandığını" belirterek, söz konusu 500.000 liranın verilmemesi durumunda Ankara'nın birkaç ay içinde susuzlukla baş başa kalacağı uyarısında bulunmuştu.²³² 1951'de Ankara'ya ayrılan ödeneğin, başkent oluşu gerekçesiyle savunulması ve kırsal kesimdeki su sıkıntısıyla kıyaslanması dönemin kaynak önceliklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Gerçekten de 1950'de günlük 37 ton su verilen Ankara'nın su ihtiyacı, 1951 yılı başında 55 tonu bulmuştu. Belediye, yeni sondaj kuyuları açarak bu artan ihtiyacı karşılamayı planlarken, şehrin su talebi de sürekli olarak yükseliyordu. Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu, Ankara'nın yer altı sularından faydalanma konusunda teknik imkânları en iyi şekilde kullanan bir şehir olduğunu ifade etmişti. Ayrıca 20-30 metrelik bir derinliğe sahip kuyuların 2-5 gün içinde açılabilmesini belirtmişti. Benderlioğlu'nun bahsettiği

²³¹ Zafer, 03 Kasım 1950, Sayı: 549; Hürses, 18 Mayıs 1951, Sayı: 138.

²³² TBMMTD, 24 Şubat 1951, Dönem IX, c. V, s. 718-721.

kuyular, Devlet Demiryolları Hastanesi yakınında, Kayaş Üreğil, Aktaş, Etlik Köprüsü, Yenimahalle, Hasköy ve Kalaba'da açılmış, bu kuyuların sayısı 130'u geçmişti.²³³

Artan su ihtiyacının temini için açılacak su kuyuları dışında farklı çözümler de aranmış, Ankara'ya su sağlayan Çubuk I Barajı'ndan çekilen su miktarının artırılmasına çalışılmıştı. Bu amaçla, baraj sularını süzen filtre santrallerine 15.000 tonluk bir kompartıman eklenmişti. Bu ilave ile baraj suyundan şehre verilen günlük 60.000 ton su miktarının 75.000 tona çıkarılması sağlanmıştı. Ancak, su temininde yaşanan bu artışa rağmen 1954 yılında şehrin günlük su ihtiyacı 90 tona ulaşmıştı. Bu durum, özellikle 1954 yazında daha belirgin hale gelmiş; 38 gün boyunca Cebeci semtinin büyük mahallelerine su verilememişti. Benzer şekilde, Yenimahalle'nin üst kısımları da su alamayan bölgeler arasındaydı. Sakalar, normalde 4 tenekesi 32 kuruşa sattıkları suyu bu bölgelerde rica minnet 125 kuruşa satıyordu.²³⁴ Su teminine ilişkin yapılan iyileştirmelerin şehrin nüfus artış hızı karşısında yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Veriler, Ankara'nın her yıl yaklaşık 10.000 tonluk bir su ihtiyacının oluştuğunu göstermektedir. İhtiyacın düzeyi, Ankara'nın su ihtiyacının açılacak kuyularla karşılanamayacağını ortaya koyuyordu. Su meselesine kesin bir çözüm bulmak amacıyla Vali Cemal Gökten, Belediye Başkanı Orhan Eren ve Devlet Su İşleri Müdürü Süleyman Demirel'in katıldığı bir toplantı gerçekleştirilmiş ve Sakarya Nehri'nden su getirilmesi konusu ele alınmıştı. Toplantıda Sakarya Projesi adı verilen bir faaliyet planlanmış, Sakarya Nehri'nden Ankara'ya günlük 335.000 ton su sağlanması öngörülmüştü. Proje kapsamında su temininin 525.000 tona yükseltilmesiyle, Ankara'nın 60 yıl süreyle su sıkıntısı çekmemesi amaçlanmıştı. Projenin 5 yılda tamamlanması ve toplam 174,5 milyon liraya mal olması planlanmıştı. Polatlı'ya 10 kilometre mesafedeki Yassıhöyük köyü civarında, Sakarya ve Porsuk birleşiminden sonraki bir noktadan alınacak suyun getirilmesi için şehirde bir boru fabrikası kurulması da düşünülmüştü. Projenin ihale süreci için 1959 yılının başlarında harekete geçilmiş ve toplam 13 firma teklif vermişti.²³⁵ 1950'li yıllar boyunca su sorununun çözümü için Ankara'da birçok adım atılmış; su

²³³ Zafer, 29 Mart 1951, Sayı: 664; Zafer Akşam Postası, 29 Ekim 1953, Sayı: 1159; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 29.

²³⁴ Zafer Akşam Postası, 15 Ağustos 1952, Sayı: 724; Halkçı, 06 Ağustos 1954, Sayı: 224.

²³⁵ Ankara Telgraf, 15 Haziran 1957, Sayı: 1750; Medeniyet, 17 Temmuz 1957, Sayı: 1055; 15 Ekim 1957, Sayı: 1145; Zafer Akşam Postası, 18 Mart 1958, Sayı: 2724; 06 Ağustos 1958, Sayı: 2859; Çubuk Sesi, 15 Ocak 1959, Sayı: 10; Zafer, 13 Şubat 1959, Sayı: 3406; Ankara Su İhtiyacı İçin Müstakbel Projeler, Karınca Matbaası, Ankara, 1955, s. 15.

üretimi, çeşme sayısı ve şebeke uzunluğu gibi birimlerde kaydedilen artışlarla bu meseleye çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

Yıllar	Yıllık Su İstihsal Miktarı (Ton)	Tarife krş	Şebeke Uzunluğu (km)	Abone Sayısı	Çeşme Sayısı
1950	14.200.588	23	363	8.300	218
1951	16.361.123	23	393	13.800	305
1952	21.603.273	23	447	18.000	451
1953	25.376.349	23	482	21.289	521
1954	26.594.776	23	518	24.755	556
1955	29.912.935	23	549	26.214	571
1956	31.132.132	23	603	28.532	583
1957	33.102.703	23	656	30.350	591
1958	37.810.746	50	691	32.738	593
1959	44.056.034			34.614	635

Tablo 27: 1950-1959 Yılları Su Üretimi Tarife Abone Sayısı Şebeke Uzunluğu ve Çeşme Sayıları

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.775.5, 29; Ankara Belediye Dergisi, 22, (Ocak Şubat Mart 1959), s. 60.

Buna göre 1950 yılında nüfus başına düşen su miktarı 47,5 m³'ken bu oran 1958'de %32,6'lık artışla 63 m³'e ulaşmıştır. 1950-1959 arasında ise su istihsalı %210,2, şebeke uzunluğu %90,3, abone sayısı %316 ve çeşme sayısı %191,7 artmıştır. Su istihsaline kıyasla abone sayısındaki artışın daha yüksek olması, su temini konusunda şehirde sorunlar yaşandığını düşündürmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise, su fiyatlarının 1957'ye kadar sabit tutulduğu, ancak 1958'de bir anda iki kattan fazla yükseldiğidir. Bu durum, su fiyatlarının artan maliyetlere ve enflasyona rağmen sübvansedildiğini düşündürmektedir.

Artan nüfusa karşın su istihsalinin yetersiz kalması üzerine, Ankara Belediyesi'nin şehirde su miktarını artırmak amacıyla birçok noktada tesisler ve istasyonlar inşa ettiği görülmüştür. 1950-1958 yılları arasında Belediye'nin faaliyetleri şu şekildedir:

Menba Tesisleri	Arıtılan Suların Şehre Tevzi İçin Yeni Kurulan Pompaj İstasyonları
1. Kalaba 2. İncesu kuyu tesisleri 3. Mamak kuyu tesisleri 4. Kayaş kuyu tesisleri 5. Gençlik Parkı kuyu tesisleri 6. Etlik kuyu tesisleri 7. Yenimahalle kuyu tesisleri 8. D.D. Yolları Hastanesi önu kuyu tesisleri 9. Mühye kuyu tesisleri 10. Saimekadın kuyu tesileri 11. Mezbaha kuyu tesisleri 12. Hasköy kuyu tesisleri 13. Güvercinlik kuyu tesisleri 14. Çubuk baraj suyunu arıtmak için yapılan pompaj tesisatı	1. Söğgeç'te büyük pompaj istasyonu 2. Bedesten deposu büyük pompaj istasyonu 3. Mamak iki pompaj istasyonu 4. Üregil pompaj istasyonu 5. Kayaş pompaj istasyonu 6. İncesu büyük pompaj istasyonu 7. Mühye büyük pompaj istasyonu 8. 14 Mayıs pompaj istasyonu 9. Gençlik Parkı büyük pompaj istasyonu 10. Saimekadın, Kartaltepe, Gülveren pompaj istasyonları 11. Çankaya pompaj istasyonu 12. Yenimahalle büyük pompaj istasyonu 13. Bahçelievler büyük pompaj istasyonu 14. D.D. Yolları büyük pompaj istasyonu 15. Dikmen pompaj istasyonu 16. Keçiören pompaj istasyonu 17. Misafir Sokak ve Aşağı Ayrancı pompaj istasyonu 18. Büyük elektrik santrali ve pompaj istasyonu 19. Aktaş pompaj istasyonu

Tablo 28: 1950'den 1958'e Kadar Suyun Artırılması için Yapılan Tesisler

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.775.5, 30.

Diğer yandan Ankara Belediyesi'nin 1950-1958 yıllarında yaptığı tevziat sistemi ile su sağladığı mntıkalar şöyleydi:

Yıl	Tevziat Sistemi ve Su Verilen Mntıkalar
1950	•Yenidoğan-Atıfbey, Keçiören, Etlik, Yenihayat'a şebeke borucu döşenmesi •36 çeşme yapılması •Süleymanbey ve Yenimahalle'nin bazı semtlerine yeni hatlar döşenerek su verilmesi
1951	•Kalaba kuyularının açılması, süzgeç tevsi ve süzgeçten Atpazarı'na 4 km boru döşenmesi, •Mamak'ta yeni kuyu tesislerin yapılmasıyla Yenimahalle'ye ilave şebeke sağlanarak daha önce su ulaştırılamayan yerlere su sağlanması •Gülveren, Yenidoğan, Hıdırlık, Şafaktepe, Aktaş semtlerine yeni hat döşenmesi, •66 çeşme yapılması
1952	•Üregil İstasyon Mahallesi, Esentepe ve Aktaş tepesine su sağlanması

	•146 çeşme yapılması
1953	•Keçiören Yüksek mıntıkasına, Kalaba Mahallesi ve Kooperatifine, Kayaş, Demirlibahçe mıntıkalarına su verilmesi •70 çeşme yapılması
1954	•Yenimahalle'ye yeni depo yapımı ve yeni hatlar döşenmesi •Balat ve Gülveren'e yeni şebeke döşenmesi •14 Mayıs Kooperatifi, Emeksan, Hukukçular ve Maarif Kooperatifine su verilmesi •35 çeşme yapımı
1955	•Zümrütevler Kooperatifi, Subay evler Kooperatifi ana iskelesi, Hava Meydanları Yapı Kooperatifi ve Maden Sendikaları İşçi Kooperatifi tesislerinin yapımı •Maltepe ile Anıtkabir mıntıkasına şebeke tesis edilerek su verilmesi •15 çeşme yapımı
1956	•14 Mayıs ikinci kısım ve Petek Kooperatifi su şebekesi, Subay evleri ikinci kısım, Dikmen Kooperatifi su şebekesinin tesisi •17 çeşme yapımı
1957	•Oleis Kooperatifi, Makine ve Kimya Kooperatifi, İller Bankası Kooperatifi, Maliye Kooperatifine su sağlanması •Yukarı Ayrancı'ya ilave şebeke yapımı •8 çeşme yapımı
1958	•Dikmen mıntıkasına su verilmesi •Uğurlu Esen Evler, Motorlu Taşıt Kooperatifi, İşçi Blok Apartmanları, Makine ve Kimya evleri ikinci kısım, Bira İşçileri Kooperatifi, Gülveren Blok Apartmanları, Milli Kütüphane, Belediye Kooperatifleri ile Kartaltepe Semtine Su tesisatı yapımı

Tablo 29: 1950-1958 Yılları Arasında Yapılan Tevziat Sistemi ve Su Verilen Mıntıklar

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.775.5, 31-32.

Şehrin su meselesinin çözümü için çeşitli çabalar gösterilirken, valilik de 1950'den itibaren su bulunmayan köyler için çalışmalar başlatmıştı. Söz konusu yılda, Ankara'nın 1120 köyünün yalnızca 320'sinde yeterli su bulunurken, 400 köyde su ihtiyacının karşılanamadığı tespit edilmişti. 1951 yılı için plan yapan valilik, 72 köyün su sorununu çözmek amacıyla bir program hazırlamış ve bu kapsamda 270.000 liralık bir tahsisat ayrılmıştı. Valilik; Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Çubuk, Kalecik, Polatlı, Keskin, Kırıkkale, Kızılcahamam, Haymana ve Çankaya kazalarına ait köyler için kaymakamlıklara bir yazı göndererek köy isimlerinin tespit edilmesini istemişti. Gelen cevaplar doğrultusunda;

Ayaş'ta 14, Beypazarı'nda 18, Çankaya'da 11, Çubuk'ta 14, Haymana'da 9, Kalecik'te 16, Keskin'de 13, Kırıkkale'de 9, Kızılcahamam'da 14, Nallıhan'da 11 ve Polatlı'da 14 olmak üzere toplam 175 köyün içme suyu ihtiyacı ele alınmıştı. Bu köylerden 125'ine içme suyu getirilerek sorun büyük ölçüde çözülmüştü.²³⁶

Ankara Valiliği, köylerin su meselesini çözmek için 1950 yılında 401.529 lira, 1951 yılında ise 277.746 lira harcamıştı. 1948 ve 1949 yıllarında 84 köy için 932.314 lira harcayan valilik, 1950 ve 1951 yıllarında 135 köy için önceki iki yıla göre %27,1 oranında daha az para harcamıştı.²³⁷ Her ne kadar köylerin arazi yapısındaki farklılıkların su götürme masraflarını etkilediği düşünülse de daha fazla köye daha az para harcanması dikkat çekici bir durumdur.

Valilik, 1952 yılında yeni bir program yapmış ve bu programa göre il ve mülhakatında su götürülmemiş köyün kalmayacağı öngörülmüştü. Valilik, 1951 yılında kazaların su meselesi için ayırdığı tahsisatı %34,6 oranında artırarak, 1952 yılı için 400.000 lira tahsis etmişti. Tahsisatın ilçelere eşit şekilde gönderilmesi kararlaştırılmış ve bu ödeneğin nasıl harcanacağı, kazalarda kurulacak komisyonlara bırakılmıştı. Valilik, bu tahsisatla 112 köyden 61'inin içme suyu sorununu çözmüştü. Daha sonra ayrılan tahsisata 220.000 lira daha ekleyerek, bu ek ödenekle 48 köyü daha suya kavuşturmuştu. Böylece Valilik, 1952 yılında toplamda 160 köye su ulaştırmayı başarmıştı.²³⁸

1954 yılında Polatlı'da 7 köye 28,5 kilometre tesisat döşenerek su götürülmüş, ayrıca 2 köyün yolları açılmıştı. 1958 yılında ise 15 köye yer üstü, 8 köye ise yer altı kaynaklarından su ulaştırılmıştı. Beypazarı ilçesinde, 1950-1958 yılları arasında birçok köyde su teminine yönelik çalışmalar yapılmıştı. Bu dönemde Adaviran'da 2, Aşağıgüney'de 2, Başıvıran'da 1, Boyallı Maadere'de 2, Batça'da 1, Çakıloba'da 2, Dağışlılar'da 2, Dikmen'de 2, Duduş'ta 2, Geyikpınar'da 1, Hamzalar'da 2, Hırkatepe'de 2, İncepelit'te 1, Karabira'da 1, Kaplan'da 2, Kozaşaç'ta 2, Kozalan'da 3, Kuyucak'ta 2, Kuyumcutekke'de 1, Nuhhoca'da 1, Mikail'de 2, Akşamoldu'da 1, Kırtkovan'da 1, Mençeler'de 1, Sariağıl'da 1, Sekli'de 1, Sopçalan'da 1, Yoğupelit'te 4, Yukarıgüney'de 1, Zaviye'de 1, Derelli'de 1, Dibekviran'da 1, Haydarlar'da 1, Kezbanlar'da 2,

²³⁶ Zafer, 21 Eylül 1951, Sayı: 871; Zafer Akşam Postası, 31 Ekim 1951, Sayı: 439; Hürses, 14 Ağustos 1954, Sayı: 1307; Ankara Belediye Dergisi, 4, (Aralık Ocak Şubat 1952-1953), s. 29.

²³⁷ Zafer, 15 Ocak 1952, Sayı: 987.

²³⁸ Zafer Akşam Postası, 27 Mart 1952, Sayı: 587; 18 Ağustos 1952, Sayı: 727; Demokrat Ankara, 09 Temmuz 1952, Sayı: 295.

Kabalar'da 1, Karaviran'da 2, Karacivan'da 1, Köşeler'de 1, Kemerez'de 2, Saray'da 2, Uşakgöl'de 2, Zeyde'de 2, Gelağde'de 1, Gürsöğüt'te 3, Kargı'da 1, Kırşuhlar'da 5, Mahmutlar'da 3, Oymaağaç'ta 3 ve Tahir'de 2 çeşme yaptırılmıştı. Ayrıca Acısu'da 2, Başviran'da 1, Boyallı Maadere'de 2, Yoğupelit'te 1 ve Zaviye'de 1 kuyu açılmıştı.²³⁹ Kırıkkale'de kazanın su ihtiyacını desteklemek amacıyla 2 kuyu açılarak günde 80 tonluk bir ilave su sağlanmıştı. Ancak 30.000 kişilik nüfusa sahip kazada, su meselesi bütüncül bir şekilde ele alınmadığı için sorun kronik bir hal almış ve varlığını sürdürmüştü. Bu durum, bir gazetenin köşe yazısında da ele alınmıştı. Yazıda yapılan hesaplamalara göre, sağlanan ek suyun saniyede 1 kilogramdan az olduğu ve bu miktarla Kırıkkale halkının ihtiyacının karşılanamayacağı ifade edilmişti. Kazanılan bu ilave suya rağmen sorunun kalıcı çözümü için Halfeli'de bulunan su kaynağından su getirilmesi planlanmıştı. Ancak 1.500.000 liralık boru teşrifatı ve 600.000 liralık boru harcaması için gerekli finansmanın temin edilememesi nedeniyle bu proje gerçekleştirilememişti.²⁴⁰ Su sorununa yönelik geçici çözümlerle sürdürülebilir bir iyileştirmenin sağlanamadığı ifade edilebilir.

1950-1957 yılları arasında Nallıhan'da gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, toplam 43 köyün içme suyu ihtiyacı karşılanmıştır. 1957 yılı içerisinde 6 köy daha içme suyuna kavuşturulmuş, ayrıca 5 köyün su ihtiyacının giderilmesi amacıyla yıl sonuna kadar çalışmalar başlatılmıştır. Ankara'nın önemli kazalarından biri olan Haymana'da ise içme suyu şebekesi, bölgenin temel meselelerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda, 2.000.000 liralık hükümet desteği sağlanmış ve şebeke aracılığıyla saniyede 30 litre suyun verilmesi planlanmıştır. Proje tamamlandığında, Haymana'da su sorununun yaklaşık 30 yıl boyunca gündemden çıkarılması hedeflenmiştir. Benzer şekilde, Emirdağ'da 1957-1960 yılları arasında gerçekleştirilen altyapı çalışmaları neticesinde, toplam 25 köyün içme suyu meselesi çözüme kavuşturulmuştur.²⁴¹ Demokrat Parti'nin köylerde su teminine yönelik süreklilik arz eden politikaları, kırsal kalkınma ve köylünün yaşam standartlarını iyileştirme hedefleri doğrultusunda stratejik bir öncelik olarak değerlendirilebilir.

²³⁹ Polatlı, 02 Ekim 1954, Sayı: 28; Beypazarı, 25 Mart 1959, Sayı: 54; Bizim Kırıkkale, 21 Mayıs 1958, Sayı: 152; 24 Temmuz 1958, Sayı: 201.

²⁴⁰ Bizim Kırıkkale, 04 Ağustos 1958, Sayı: 802; 19 Ağustos 1958, Sayı: 817; 24 Eylül 1959, Sayı: 848; Zafer Akşam Postası, 01 Temmuz 1959, Sayı: 4090.

²⁴¹ Medeniyet, 02 Eylül 1957, Sayı: 1102; Bizim Kırıkkale, 24 Ağustos 1959, Sayı: 826; 09 Ocak 1960, Sayı: 935.

2.9. Temizlik Sorunları ve Yapılan Faaliyetler

1921 yılında Meclis'e sunulan bir önergede, Ankara'nın sağlık sorunları gündeme getirilmiş ve belediye ile Vilayet Sıhhiye Müdürlüğü'nün sorumluluklarını yeterince yerine getirmediği ifade edilmiştir. Buna karşılık, Ankara Belediye Başkanı tarafından önergeye verilen cevapta, Millî Hükümetin yansması olan Ankara'nın bakımı ve temizliği için belediye bütçesinin artırılması gerektiği belirtilmiştir. Mevcut bütçe kaynaklarının günlük hizmetleri dahi karşılamakta yetersiz kaldığı vurgulanmış; özellikle şehrin hem sivil hem de askeri nüfus artışıyla karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. Cadde ve sokakların, binlerce göçmen, asker ve nakliye aracının yoğun geçişleri nedeniyle temizlenmesinin neredeyse imkânsız hale geldiği dile getirilmiştir. Çöplerin büyük ölçüde askeri nakliye araçlarından kaynaklandığı, ayrıca camiler, mescitler ve medreseler gibi yapılarda kalan asker ve göçmenlerin temizlik olanaklarını zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Özellikle yoğun nüfuslu bölgelerdeki kanalizasyon düzeninin yetersiz kaldığı ve ortaya çıkan kirlilikte halkın herhangi bir sorumluluğunun bulunmadığı da belirtilmiştir.²⁴²

2.9.1. Kanalizasyon Sistemi

1950 yılında Ankara'da ilk kanalizasyon sistemi, Yenışehir ve çevresindeki 250 hektarlık bir alana inşa edilmişti. Bu tarihte şehrin kanalizasyonlarının yapım ve onarımı için toplam 1.187.935 liralık bir ödenek ayrılmıştı. Bu ödeneğin 897.932 lirası yeni yapı ve esaslı onarımlar için, 250.000 lirası kanalizasyon inşaatı nedeniyle bozulan yolların düzeltilmesi için, 30.000 lirası ise işletme giderleri için kullanılacaktı. 1951 yılı için bütçeden ayrılan tahsisat ise 500.000 liraydı. Bununla beraber, kanalizasyon meselesi ele alınırken, kanalizasyon açılan yerlerin üstünün düzgün bir şekilde kapatılmadığı ve işin gerekliliklerine riayet edilmediği yönünde şikayetler dile getirilmişti. Bu ihmaller nedeniyle, kısa bir süre sonra yollarda çökmeler ve çukurlar oluşmuş, yağmur yağdığı anda ise sokaklardan geçmek neredeyse imkânsız hale gelmişti. Sokakların çamurla kaplanması, ayakkabı ve pantolonların zarar görmesine neden olmuş ve halkın gündelik yaşamını zorlaştırmıştı.²⁴³ Kanalizasyon çalışmalarının, teknik ve uygulamadaki

²⁴² Mehmet Evsile, "Miili Mücadele Sonrasında Ankara'da Günlük Hayat", Başkent Oluşunun 90. Yılında Ankara:1923-2013, Editör: Ayşegül Köroğlu, Ankara Üniversitesi Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2014, s. 308.

²⁴³ Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya, s. 238; Zafer Akşam Postası, 04 Ocak 1951, Sayı: 139.

eksiklikler nedeniyle şehir yaşamını kolaylaştırmak yerine daha da zorlaştırdığını söylemek mümkündür.

Diğer yandan, şehrin ana kanalizasyonuna yataklık eden ve şehri baştan başa kateden Hatip Çayı, özellikle yaz aylarında suların çekilmesiyle birlikte kötü bir manzara oluşturuyor ve yoğun kötü kokular yayıyordu. Benzer bir koku, Altındağ gibi semtlerin henüz bir kanalizasyon sistemine sahip olmaması nedeniyle, lağımaların Bentderesi'ne karışması sonucu oluşmaktaydı. Bayındırlık Bakanlığı, bu duruma çözüm bulmak amacıyla Hatip Çayı'nın dibine bir dip kanalizasyonu planı hazırlamıştı. Ancak, 2. Dünya Savaşı ve sonrasında artan maliyetler nedeniyle inşaatın yalnızca 1/5'i tamamlanabilmişti. İnşaatın tamamlanması için 40 milyon lira gerekmesine rağmen, bu iş için ancak 150.000 lira ayrılabilmişti. Belediye ise mütevazı bütçesiyle kanalizasyon işlerini yürütmeye çalışmaktaydı. Çabalar sayesinde, 1950-1954 yılları arasında 86 kilometrelik kanalizasyon sistemi döşenmiş.²⁴⁴ Tarihsel süreçte Ankara'nın günlük yaşamında önemli bir yere sahip olan Hatip Çayı ve Bentderesi'nin, 1950'lerde hızla büyüyen Ankara için ciddi bir altyapı sorununa dönüştüğü ifade edilebilir.

2.9.2. Karasinek ve Sivrisinekle Mücadele

1950 yılında Ankara'da, ciddi bir karasinek ve sivrisinek artışına yol açan bir temizlik sorunu yaşanıyordu. Yazar Nurettin Artam, gazetesindeki köşe yazısında şehrin temizlik meselesine değinmiş; yollarda su, benzin ve mazotun birbirine karıştığını, ekmeklerin kaldırımlara atıldığını, insanların yerlere tükürdüğünü ve otobüs ile trolleybüs duraklarına sigara izmariti atıldığını dile getirmişti. Artam, bu durumu eleştirerek, Ankara'da medeni bir şehir görüntüsünün oluşmadığını ifade etmişti.²⁴⁵ Yaşanan sorunda, temizlik faaliyetlerindeki yetersizliklerin yanı sıra halkın çevre bilinci eksikliğinin de etkili olduğu ifade edilebilir.

Yaz aylarının gelmesiyle birlikte, açık bırakılan çöpler ve çöplerin zamanında toplanmaması nedeniyle şehirde büyük bir karasinek istilası sorunu yaşanıyordu. Nitekim gazeteler, karasinek artışının başlamasıyla birlikte, belediyeyi uyarıcı yayınlar yaparak acil önlemler alınmasını talep ediyordu. Basında çıkan eleştiriler üzerine, belediye yetkilileri bir açıklama yaparak 26 ekibin şehir genelinde 15'er gün aralıklarla su

²⁴⁴ Hürses, 20 Şubat 1953, Sayı: 776; Ankara Belediye Dergisi, 10, (Haziran Temmuz Ağustos 1954), s. 43; Ulus, 18 Mart 1959, Sayı: 12884.

²⁴⁵ Ulus, 06 Kasım 1950, Sayı: 10347; 12 Mart 1951, Sayı: 10671.

birikintilerinin, lağım mecralarının ve kanalların mazotlandığını, ayrıca tren hattı boyundaki evlerle dere boyundaki evlerin D.D.T. ile ilaçlandığını duyurmuştu.²⁴⁶ Temizlikte önleyici yöntemlerin uygulanamadığı, bu nedenle kirliliğin sonuçlarıyla mücadele edilmek zorunda kalındığı ifade edilebilir.

1955 yılında, Atatürk Bulvarı boyunca akan ve şehrin içinde pislik taşıyan İncesu Deresi'nin, Akköprü'de Çubuk Çayı ile birleşmesi, şehirde yaşanan karasinek istilasında önemli bir rol oynuyordu. Özellikle Yenimahalle'ye dönüş noktasında derenin önüne konulan bir bent, pis suların daha fazla birikmesine neden oluyor ve Yenimahalle yolcularının otobüsle buradan geçmesini neredeyse imkânsız hale getiriyordu Artan karasinek ve bulaşıcı hastalıkların önüne geçmek amacıyla, belediye bütçesinden 1955 yılında 85.000, 1956'da 100.000 ve 1957'de 150.000 lira harcama yapılmıştı. Belediye Ayrıca Sıtma Savaş Başkanlığı ile iş birliği içinde karasinekle mücadelesini sürdürmüştü. Bu kapsamda, toplamda 252.426 yer kontrol edilmiş, 186.803 alana mazotaj yapılarak larva oluşumunun önüne geçilmişti. Ayrıca 35.750 m² toplamında 1.375 odaya 275 litre %30 D.D.T.'li solüsyon uygulanmıştı.²⁴⁷ Dönemin sıtmaya ve haşerelere karşı son derece etkili ilacı olan D.D.T.'nin bu kadar yoğun kullanımı, çevreye ve insan sağlığına olan zararlarının bilinmemesi nedeniyle yaygınlaşmış olduğu ifade edilebilir.

1959 yılında, belediye yaz aylarında karasinek sorunu yaşamamak için 50 ton Malathion, 30 ton Diyanizon kullanmış ve çöp ile gübrelerin üzerine 50 ton mazot sıkılmıştı. Bu önlemler sayesinde, 1959 yazında Ankara'da, İstanbul'da olduğu gibi karasinek sorunu büyük bir mesele haline gelmemişti. Karasineklere karşı yapılan mücadelenin bir benzeri sivrisineklere karşı da yürütülmekteydi. Belediye Sağlık Müdürlüğü ekipleri, Sıtma Savaş Başkanlığı ile iş birliği içinde şehrin çeşitli bölgelerinde 36 ekiple sivrisinekle mücadele başlatmıştı. Her ekip 3 kişiden oluşuyor ve bu çalışmada ev ev dolaşarak sivrisinek üreme kaynakları olabilecek alanlar dezenfekte ediliyordu. Aynı uygulama pazar yerlerinde de gerçekleştiriliyordu. Belediye, yapılan çalışmaların etkin olabilmesi için halktan destekleyici şekilde davranmalarını istemişti.²⁴⁸

²⁴⁶ Ulus, 03 Haziran 1951, Sayı: 10753; Demokrat Ankara, 06 Temmuz 1953, Sayı: 700.

²⁴⁷ Halkçı-Yeni Ulus, 23 Ağustos 1955, Sayı: 11734; Ankara Belediye Dergisi, 10, (Haziran Temmuz Ağustos 1954), s. 16; Ankara Belediye Dergisi Çalışma Raporu, (Ocak 1957-Şubat 1958), s. 19.

²⁴⁸ Bizim Kırıkkale, 19 Eylül 1959, Sayı: 843; Zafer, 02 Nisan 1952, Sayı: 1065; 02 Temmuz 1959, Sayı: 5312.

2.9.3. Çöp Toplanma Yol ve Sokakların Temizliği

Gazeteci Haluk Tuncalı, gazetede ki köşesinde şehrin temizlik problemlerine değ inmiş ve bu konuda yaşanan sorunları dile getirmiş ti. Tuncalı, sokakların süpürülmesi sırasında havaya kalkan tozların yol kenarındaki dükkanlarda bulunan yiyeceklere kadar ulaştığını, kasapların atık parçalarını boş arsalara atıklarından kaynaklanan kötü kokuların dayanılmaz hale geldiğini dile getirerek belediyenin bu meselelere dikkat etmesi gerektiğini vurgulamış tı.²⁴⁹

Yazar Hikmet Türker ise, 1950'lerin baş ında Ankara'nın cadde ve sokaklarının pislik ve ç amur içinde olduğunu belirtmiş ti. Türker, bu durumu halkın ç öplerini boş arsalara ve duvar diplerine dökmesi, ç öp kaplarının delik veya haddinden fazla doldurulması, bu kapların ç öp araba ve kamyonlarına tahliyesi sırasında bir kısmının yerlere dökülmesi ve yayılması, bir kıs ım esnafın bulaş ık sularını sokağa dökmesi ve menfezlerin tıkanması gibi nedenlere bağ lamış tı. Ayrıca inş aat ve tamirat atıkları ile gaz, su, telefon ve kanalizasyon gibi altyapı faaliyetlerinden kaynaklanan hafriyatların da sokaklarda biriken toz ve ç amurun baş lı ca sebeplerinden biri olduğunu dile getirmiş ti.²⁵⁰ Kontrolsüz nüfus artış ının belediye imkânlarını aşt ığı, iş ve hizmetlerin etkinliğini düş ürdüğü söylenebilir. 1950'lerin baş larında Ankara Belediyesi tarafından yapılan bir hesaba göre, şehirde günlük 1.680.000 m² alan süpürülerek temizlenmekteydi. Bir diğ er hesaplama ya göre ise, Ankara'da yaklaşık 5'er kiş ilik 39.000 hane bulunmaktaydı ve her haneden ortalama 5 kilogram ç öp çı kmaktaydı. Bu verilere dayanarak, Ankara Belediyesinin günlük 250 ton ç öpü kaldırması gerekiyordu. Ancak belediyenin günlük ç öp toplama kapasitesi yalnız ca 167 tondur. Bu durumda, şehirde günlük olarak 83 ton ç öp toplanamamış oluyordu.²⁵¹

Ankara'nın ç öp sorunu, yalnız ca atıkların toplanamamasıyla sınırlı kalmamış, toplanan ç öplerin döküldüğü alanlardan yayılan kötü kokular da önemli bir çevre ve halk sağ lığı meselesi haline gelmiş tir. Ankara Belediyesi, bu sorunu modern yöntemlerle ç özmek amacıyla 1952 yılında bir ç öp fabrikası kurulması için giriş imlerde bulunmuştur. Fabrikanın ç öp imha, gaz istihsalı, ürünlerin geri dönüş ümü ve ç öp imha fır ını gibi bölümlerden oluş ması planlanmı ş tır. Bu kapsamda Fransa'dan Prof. Jülo Ankara'ya davet edilmiş, kendisi şehrin ç öplerinden numuneler alarak fabrikanın tipini belirlemek

²⁴⁹ Ankara Telgraf, 14 Ağ ustos 1954, Sayı: 742.

²⁵⁰ Ankara Belediye Dergisi, 7, (Eylül Ekim Kasım 1953), s. 39.

²⁵¹ Hürses, 13 Ekim 1952, Sayı: 647.

üzere çalışmalara başlamıştır. Ancak, bu girişimler somut bir neticeye ulaşamamıştır. 1950’li yılların ilerleyen dönemlerinde de çöp fabrikası kurulması yönündeki çalışmalar devam etmiş, Hollandalı bir firmadan teklif alınmıştır. Bu firmanın fabrikayı 1958 yılının yaz aylarının sonuna kadar faaliyete geçirmesi öngörülmüş, ancak bu kez de fabrikanın inşa edileceği yerin belirlenememesi nedeniyle proje hayata geçirilememiştir. 1959 yılına gelindiğinde ise çöp fabrikasının inşasına dair herhangi bir somut adım atılamamıştır. Fabrika inşasına yönelik başarısız girişimlere rağmen, Ankara’nın çöp sorununun ekonomik bir fırsat olarak değerlendirilmeye çalışıldığı da görülmektedir. Üç ortaklı bir firma, Ankara’nın iki yıllık çöpünü 72.000 lira karşılığında satın almak üzere belediye ile bir anlaşma yapmıştır.²⁵²

1955 yılında Ankara Belediyesi, halkın sorunlarını doğrudan iletebilmeleri amacıyla bir şikâyet bürosu kurmuştu. Büronun kuruluşunun ilk gününün sonunda 24 müracaat yapılmıştı ve bu şikâyetlerin büyük bir kısmı şehrin farklı semtlerindeki çöp sorunlarıyla ilgiliydi. İlk 18 gün içinde 202 şikâyet alınmış, bunların 180’i anında çözüme kavuşturulmuştu. Bir haftalık süreçte yapılan 95 şikâyetin ise 36’sı temizlik işlerine, 3’ü fen işlerine, 14’ü zabıta işlerine, 7’si iktisat işlerine, 3’ü sağlık işlerine, 1’i kaçak inşaat işine ve 2’si veteriner işlerine yönelikti.²⁵³ Belediyenin halkın sorunlarını doğrudan dinlemesini, bir halkla ilişkiler faaliyeti kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Belediyeye iletilen temizlik şikâyetlerinin içeriği, şehirde çöplerin atılması kadar toplanmasının da önemli bir sorun teşkil ettiğini ortaya koymaktaydı. Her ne kadar çöpler genellikle sabah saatlerinde düzenli şekilde toplanıyorsa da zaman zaman haftalık aksamalar yaşanıyordu. Özellikle yaz aylarında bu durum, çöplerin yığılmasına ve bir müddet sonra üzerlerinin karasineklerle kaplanmasına neden oluyordu. Bu süreçte gazeteler, halk sağlığını tehdit eden bu durumu eleştiriyor ve alaycı bir üslupla “Ankara Belediyesi’nin kilo ile karasinek satın alması bekleniyor” gibi başlıklar atarak meseleyi kamuoyunun gündemine taşıyordu.²⁵⁴

Aslında, temizlik sorunu kış aylarında da farklı değildi. Kar yağışı hem ulaşımı hem de

²⁵² Milliyet, 07 Ağustos 1955, Sayı: 1874; Ulus, 29 Ağustos 1959, Sayı: 12956; Zafer, 01 Ekim 1953, Sayı: 1610; 01 Ağustos 1957, Sayı: 2848; Zafer Akşam Postası, 07 Ağustos 1957, Sayı: 2501; 09 Ocak 1958, Sayı: 2656; 20 Nisan 1958, Sayı: 2757; 17 Ağustos 1959, Sayı: 4132; Ankara Belediye Dergisi 13, (Mar Nisan Mayıs 1955), s. 63.

²⁵³ Zafer Akşam Postası, 15 Aralık 1955, Sayı: 1983; 01 Aralık 1957, Sayı: 2617; Zafer, 01 Aralık 1957, Sayı: 2970; Ankara Telgraf, 07 Ocak 1958, Sayı: 1947.

²⁵⁴ Ankara Telgraf, 16 Ağustos 1954, Sayı: 744.

temizlik çalışmalarını doğrudan etkiliyor, temizlik ekiplerinin işini bir hayli zorlaştırıyordu. Örneğin, 1957 yılında sabah saat 5.00'te 73 motorlu ve 32 motorsuz araçla birlikte toplam 1030 temizlik işçisi, Ankara sokaklarındaki 300 ton çöpü toplamak için dondurucu soğukta karla kaplanmış sokaklarda göreve başlamıştı. Ancak ne işçi sayısı ne de kullanılan araçlar bu ihtiyacı karşılamaya yeterli olmuştu. Çalışmalara bizzat katılan ve durumu yerinde inceleyen Ankara Valisi Kemal Aygün, işçi sayısının %50 oranında artırılacağını ifade etmişti.²⁵⁵ Yaşanan temizlik sorununun boyutu, mevcut personel ve araç sayısının kapasitesini oldukça aştığı söylenebilir.

Vali Aygün'ün ifade ettiği işçi sayısındaki yetersizlik, Ankara'nın hızla artan nüfusu ve genişleyen yüzölçümü ile doğrudan ilgiliydi. 1950 yılında 4.000 hektarlık bir alana yayılan şehir, 1959 yılında 10.000 hektara ulaşmıştı. Bu genişleme doğrultusunda, 1950 yılına kıyasla temizlik hizmetlerine olan ihtiyaç da aynı oranda artmıştı. 1950 yılında 400 temizlik işçisiyle hizmet veren Ankara Belediyesi, 1959 yılına gelindiğinde bu sayıyı 1200'e çıkarmıştı. Ancak, temizlik işçisi sayısındaki bu artışa rağmen, şehir nüfusuna ve genişleyen yüzölçümüne oranla temizlik hizmetleri bir hayli yetersiz kalmış, birçok semt temizlik imkânlarından mahrum bırakılmıştı.²⁵⁶

Belediye, bir yandan işçi sayısını artırırken, diğer yandan temizlik hizmetlerinin verimliliğini artırmak amacıyla makine ve araç sayısını da artırmaktaydı. 1953 yılında 347.000 liralık ödenek ayırarak 10 büyük ve 10 küçük kamyon, 2 temizlik arabası, 2 süpürge makinesi ve bir miktar sandıklı bisiklet satın alan belediye, 1954 yılında ise bisikletli çöp arabaları sipariş etmiş ve kısa sürede bunlardan 20'sini teslim almıştı. 1955 yılında 10 çöp kamyonu ile 9 vidanjör sipariş edilmiş, 1956 yılında ise 2 temizlik kamyonu, 15 bisikletli çöp arabası ve 40 otomatik farashlı el arabası temin edilmişti. Belediye, fazla çöp çıkan semtlere römorklar yerleştirerek tasarruf yapmayı hedeflerken, bisikletli çöp arabalarını ise trafiğin daha hafif olduğu bölgelerde kullanmayı tercih etmişti.²⁵⁷ Bisikletli çöp arabaları ve römork uygulamaları, dönemin sınırlı bütçesi içinde etkin ve pratik çözümler geliştirme çabası olarak değerlendirilebilir.

²⁵⁵ Zafer, 11 Ocak 1958, Sayı: 3017; Zafer Akşam Postası, 07 Aralık 1957, Sayı: 2623.

²⁵⁶ Zafer, 12 Ocak 1959, Sayı: 3374; Zafer Akşam Postası, 12 Ocak 1959, Sayı: 3022.

²⁵⁷ Demokrat Ankara, 08 Haziran 1953, Sayı: 702; Ankara Telgraf, 02 Nisan 1955, Sayı: 965; Zafer Akşam Postası, 29 Ocak 1954, Sayı: 1248; 02 Nisan 1956, Sayı: 2091; Zafer, 17 Nisan 1956, Sayı: 2400.

Yıl		1940	1950	1955	1958
Temizlik Vasıtaları	Vidanjör	10	8	9	13
	Çöp Kamyonu	16	21	57	66
	At Arabası	30	32	32	29
	Küfeli At	3	4	4	7
	Hizmet otosu	1	1	3	2
Elemanlar	İşçiler	350	400	735	850
	Çavuş-Onbaşı	29	32	49	62
	Şoförler	27	29	78	75
Masraflar	Maaşlar	2.784	19.800	25.800	22.800
	Ücretler	205.740	631.260	1.340.700	2.159.940
	Umumi Masraf	48.000	200.000	250.000	160.000
	Diğer Masraflarla Birlikte Toplam	265.524	966.060	1.921.500	2.942.740

Tablo 30: 1950-1958 Yılları Arasında Ankara Belediyesi'nin Araç, İşçi Sayıları ve Temizlik İşleri Harcamaları

Kaynak: BCA, 122.755.5, 42-43.

Tabloya göre, 1940-1950 döneminde çöp kamyonu sayısı %31,25, işçi sayısı %14,29 oranında artarken, maaş (%611,0) ve ücret (%206,7) masraflarındaki büyük sıçrama dikkat çekmektedir. Buna karşın, vidanjör sayısındaki %-20'lik azalış, kanalizasyon hizmetlerinde sınırlı bir ilerlemeye işaret etmektedir. 1950-1958 döneminde, çöp kamyonu sayısındaki %214,29'luk artış ve işçi sayısındaki %112,5'lik büyüme, temizlik hizmetlerinde hızlı bir modernleşmeye ve genişlemeye işaret etmektedir. Masraflar da 1950-1958 arasında ciddi şekilde artmış; maaşlar %15,15, ücretler ise %242,15 oranında yükselmiştir. Bu durum, işçi sayısındaki artışla açıklanabilir. Bununla beraber, umumi masrafların her iki dönem için benzer oranlarda gerçekleştiği görülmektedir.

Belediye'nin şehir sınırlarında toplayarak taşıdığı çöp ve tahliye ettiği pis su miktarı, Demokrat Parti döneminde sürekli bir artış göstermiştir. 1950 yılında şehirde günlük 30.000 ton çöp taşınırken, 20 ton pis su tahliye edilmişti. 1958 yılına gelindiğinde taşınan çöp miktarı %336,6 oranında artarak 131.000 tona ulaşmış, tahliye edilen pis su miktarı ise %324,6 oranında artarak 85.535 tona yükselmişti. Söz konusu artış nüfus açısından değerlendirildiğinde, kişi başına taşınan çöp miktarının 1950'de 104 kilogram iken, 1958'de %107,6 artarak 216 kilografa çıktığı görülmektedir. Tahliye edilen pis su miktarında ise, 1950'de kişi başına 60 ton olan miktar, 1958'de %135'lik artışla 141 tona yükselmiştir. Bu veriler, şehrin büyüyen nüfusu ve genişleyen altyapısının artan hizmet ihtiyacını yansıtmaktadır.²⁵⁸ Şehirde kanalizasyon sisteminin, artan gecekondulaşma nedeniyle bir türlü kurulamaması, pis suların tahliyesine yönelik hizmetlerde artışa neden olduğu ifade edilebilir.

1950'lerde çamur, sokak ve caddeleri kirleten ve modern kent görüntüsünü bozan önemli bir sorun olarak öne çıkmaktaydı. Özellikle boş arsaların sokaklara çamur yayılmasında önemli bir etkisi olduğundan, Ankara Valisi Dilaver Argun, bu arsa sahiplerinin arazilerini tahta perdelerle çevirmeleri konusunda tebligat yapılmasını istemişti. Vali Argun ayrıca garajların pis sularını yollara akıtarak sokakların çamur olmasına neden olmaya devam etmeleri durumunda bu garajların kaldırılacağını ifade etmişti. Belediye ise, yollara çamur taşıyarak toz oluşumuna neden olan toprak yolların bir an önce stabilize edilmesine karar vermiş, bazı arsaların araç geçişine kapatılması için arsa sahiplerini uyarmıştı. Maltepe, Yenimahalle, İç Cebeci ve Topraklık semtlerinde yapılması mümkün olmayan veya düzeltilmesi geciken bozuk yolların ise kış aylarında çamur yapmaması için kömür cürufu dökülerek soruna geçici bir çözüm aranmıştı.²⁵⁹ Sorunun valilik ve belediye iş birliğini gerektirecek bir düzeye ulaşması, konunun şehirde ciddi bir sorun olarak görüldüğünü göstermektedir.

Belediyenin temizlik işlerinde ortaya koyduğu önemli faaliyetlerden biri de sokak ve caddelerine yerleştirdiği çöp sepetleri olmuştur. Çöp sepetlerinin şehrin temizliğinde faydalı olduğu anlaşıldığından, belediye 200 çöp sepeti daha yaptırarak şehrin çeşitli sokaklarına yerleştirme kararı almıştı. Bunun dışında daha etkili bir temizlik faaliyeti yürütülmesi amacıyla bir "Temizlik Sitesi" kurulması alınan kararlar arasındaydı. Bu

²⁵⁸ BCA, 30.1.0. / 122.775.5, 44.

²⁵⁹ Demokrat Ankara, 19 Eylül 1952, Sayı: 364; Polatlı, 22 Mart 1955, Sayı: 162; Bizim Kırıkkale, 31 Ocak 1959, Sayı: 362.

sitede her türlü sağlık tesisini barındıran bir yatakhane, soyunma ve duş odaları, yemek salonu, motorlu ve atlı araçlar için birer büyük garaj bulunacaktı.²⁶⁰ Gerek çöp sepeti uygulaması gerekse de Temizlik Sitesi projesi, temizlik hizmetlerinin kurumsallaştırılması yönünde atılmış adımlar olarak değerlendirilebilir.

Belediye'nin Ankara'daki diğer temizlik faaliyetleri arasında, kalabalık mahalleler ile çarşı ve pazar yerlerine 4 umumi tuvalet yapılması yer alıyordu. Ayrıca kışın karların şehir dışına çıkarılması ve kirliliğe neden olmaları sebebiyle sokaklarda hayvanların dolaşmasının yasaklanması gibi önlemler alınmıştı. Kömür tevzi depolarından yayılan kömür tozları ve buraya girip çıkan araçların oluşturduğu kirlilik ise bu dönemde halkın en çok şikâyet ettiği konular arasındaydı.²⁶¹

Belediye Müfettişi Mehmet Uğur da konuya ilişkin düşüncelerini dile getirmişti. Uğur, şehrin sabah saatlerinde sokaklarının tertemiz olduğunu, ancak ilerleyen saatlerde sanki hiç temizlenmemiş gibi bir hale geldiğini belirtmişti. Uğur'a göre, özellikle sokağa balgam tükürenlerin bu kirlilikte sorumluluğu büyüktü. Bu davranışın hem şehrin temizliği hem de halk sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğu vurgulanmıştı. Uğur, bu sorunun çözülmesi için basının konuyu zaman zaman gündeme taşımasının faydalı olacağını dile getirmişti.²⁶² Mehmet Uğur'un tespitleri, bireysel davranışların şehir temizliği ve halk sağlığı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

2.10. Park Bahçe ve Ağaçlandırma Faaliyeti

2.10.1. Ağaçlandırma Faaliyetleri

Ankara, doğal yapısı itibarıyla ormanlık alanlardan yoksun bir şehir olarak dikkat çekmiştir. Nitekim XIX. yüzyılın ortalarına doğru Ankara'ya gelen Fransız tarihçi Baptistin Poujoulat, Ankara'da hiçbir ağaç göremediğini ifade etmiştir. Şehrin ağaçlandırılmasına yönelik çabalar kapsamında, 1886'da Balıkpazarı, hükümet konağı ve şehirle istasyon arasındaki yola 50.000 fidan dikilmiş; ancak bu fidanların büyük bir kısmı büyümemiş veya kurumuştur. Bu dönemde hazırlanan bir rapora göre, yollardan gelip geçenler nedeniyle toprağın sıkılaştığı belirtilmiştir. Dikilen ağaçların köklerine

²⁶⁰ Zafer Akşam Postası, 02 Ağustos 1958, Sayı: 2855.

²⁶¹ Ulus, 12 Mart 1951, Sayı: 10671; Demokrat Ankara, 28 Ekim 1951, Sayı: 43; Zafer Akşam Postası, 09 Şubat 1956, Sayı: 2038; 30 Temmuz 1958, Sayı: 2852.

²⁶² Ankara Belediye Dergisi, 5, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 54.

yeterince hava girememesinin, ağaçların büyümemesine neden olduğu ifade edilmiştir.²⁶³ Ankara'nın ağaçlandırılmasına yönelik erken dönem çabalar, doğal koşullar ve teknik yetersizlikler nedeniyle istenilen başarıyı sağlayamadığı ifade edilebilir.

Ankara, başkent olduğu yıllarda da yeşile hasret bir şehirdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Ankara'da hızla artan nüfus nedeniyle yakacak sıkıntısı yaşanmış, Elmadag yöresindeki ormanların kökleri sökülerek şehre taşınmıştı. Bu nedenle orman varlığı daha da azalmıştı. Cumhuriyetin ilanı sonrasında Ankara modern bir şehir haline getirilmeye çalışılmış, şehrin sarı ve çıplak arazisinin yeşillendirilmesi için yoğun çaba gösterilmişti. Akasya, bu dönemde Ankara ile özdeşleşen bir ağaç olmuş ve Ankara'da ağaçlık bir alanın oluşturulamayacağına dair algının kırılmasında önemli bir rol oynamıştı. Bu nedenle, kendisine “cumhuriyet ağacı” adı verilmişti.²⁶⁴

Akasya sayesinde, Ankara'nın şehir merkezi ve çevresindeki 40'a yakın tepede ağaçlandırma faaliyetleri gerçekleştirilmişti. Akasya, davet edici bir tür olarak şehrin tepelerinde çeşitli ağaçlardan oluşan ormanların oluşumuna katkı sağlamıştı. Şehir merkezinin yeşillendirilmesinde önemli bir rol oynayan akasya, zamanla yılın üç ayında hastalıklı olması ve haşerelere yataklık etmesi nedeniyle tercih edilmemeye başlanmıştı. Bunun yerine şehirde akçaağaç, karaağaç, çınar, dişbudak ve sofora gibi ağaç türleri dikilmeye başlanmıştı. Bu kapsamda, 1952 yılında 1000 çınar, 500 sofora, 500 kestane, 1200 akçaağaç ve 1800 aşılı karaağaç dikilmişti.²⁶⁵

Bir yandan farklı ağaç türleri dikerek şehirdeki ağaç miktarını artırmaya ve şehri güzelleştirmeye çalışan Belediye Bahçeler Müdürlüğü, diğer yandan da şehrin muhtelif semtlerinde dejenere olmuş 4.500 akasya ağacını söküyordu. Belediye, dikilen yeni ağaçların büyüebilmesi için halktan özellikle manevi anlamda destek beklediğini ifade etmişti. Bununla beraber, 1954 yılına gelindiğinde Müdürlük, bu kez 15 bin akasyayı geniş caddelerin yol kenarlarına dikmek üzere hazırlık yapıyordu.²⁶⁶ Belediyenin bu yaklaşımı, şehrin ağaçlandırılmasında farklı türlerden yeterince verim alınamadığını göstermektedir.

²⁶³ Arslan-Barış, “Ankara Kenti Gelişim Sürecinde Park ve Bahçeler”, s. 274; Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 295.

²⁶⁴ Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 295.

²⁶⁵ Zafer, 20 Haziran 1952, Sayı: 1146; Hürses, 10 Ocak 1954, Sayı: 1095; Bugünkü Ankara Kazaları, 17 Haziran 1955, Sayı: 1.

²⁶⁶ Zafer, 02 Mart 1952, Sayı: 1034; Zafer Akşam Postası, 02 Mart 1952, Sayı: 562; 07 Mart 1954, Sayı: 1285.

Demokrat Parti’li yıllarda Ankara Belediyesi, şehrin özellikle yol kenarlarının ağaçlandırılması için büyük gayret sarfetmiştir. Nitekim 1950 öncesinde 45.000 ağacın dikildiği Ankara’da 1950-1958 yılında 63.259 ağaç dikilmiştir.

Yıl	Dikilen Ağaç
1950	5.860
1951	3.608
1952	7.601
1953	8.160
1954	8.098
1955	6.432
1956	3.000
1957	5.500
1958	15.000
Toplam	63.259

Tablo 31: 1950-1958 Yılları Arasında Ankara’da Yol Ağaçlandırmaları

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.755.5, 24.

Tablodan hareketle, 1950-1958 yılları arasında ağaç dikiminde ilk yıllarda düzenli bir artış olduğu, ancak ilerleyen yıllarda dikilen ağaç sayısında istikrarsızlık yaşandığı görülmektedir. Buna rağmen, yıllık ortalama ağaç dikim sayısının 7.029 olduğu dikkate alındığında, bu sürede dikilen ağaç sayısının oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir. Nitekim 1923-1950 dönemi için yıllık ortalama dikim sayısının yalnızca 1.667 olduğu düşünüldüğünde, sekiz yıllık süreçteki artış hayli yüksektir.

Belediyenin diktiği ağaçlar, tablodakilerle sınırlı değildi. Belediye, yol kenarlarının yanı sıra parklar ve ağaçlandırma sahalarına da çeşitli türlerde ağaç ve süs fidanları dikmişti. Dikilen 100.000 ağaç ve fidanla birlikte 8 yıl içinde şehirdeki ağaç sayısı 210 bine yükselmiştir. Belediye, Haziran 1960’a kadar 20.000 ağaç dikmeyi planlıyordu.²⁶⁷

Şehrin ağaçlandırılması için çeşitli kurumlar çaba gösteriyordu; ancak bu çabanın halk tarafından da desteklenmesi gerekiyordu. Bu kapsamda, hem ağaç ve orman sevgisini artırmak hem de ağaçlandırma faaliyetlerini desteklemek amacıyla Ankara’da her yıl “ağaç bayramı” düzenleniyordu. Ankara Orman Başmüdürlüğü tarafından 19 Mart 1955’te düzenlenen etkinlikte, bütün ilkokul son sınıf öğrencilerinin katılımıyla 500 çam

²⁶⁷ BCA, 30.1.0 / 122.755.5, 24; Zafer, 12 Ocak 1959, Sayı: 3374; 10 Mart 1960, Sayı: 3764.

fidanı dikilmişti. Bu etkinlik, ilçelerde de farklı tarihlerde gerçekleştirilecekti. 1956 yılında ise ağaç bayramı için Anıtkabir alanı seçilmiş, 4.875 adet ağaç 2.600 öğrenci ve halkın katılımıyla buraya dikilmişti.²⁶⁸ Ağaçlandırma faaliyetlerinin halkta çevre bilinci oluşturacak boyutta ele alınması, önemli ve etkili bir kamu yönlendirmesi olarak değerlendirilebilir.

Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü de 1955 ilkbaharında Nallıhan, Ayaş, Bala ve Keskin'de orman dışı ağaçlandırma faaliyetlerine ağırlık vermişti. Nallıhan'ın Deresağ ve Bozkaya köylerinde 10'ar metrelik şeritler halinde iki kavaklık, Keskin'de 1000 metre uzunluğunda bir kavaklık, Bala'da ise 10 dekarlık kısmı belediye hudutları içinde olmak üzere toplam 160 dekarlık bir alanın ağaçlandırılması kararlaştırılmıştı.²⁶⁹

2.10.2. Park Bahçe ve Yeşil Alanların Durumu

Parklar, şehir içinde halkın nefes alacağı, dinleneceği ve en az beş hektarlık alana yayılması planlanan, şehir yüzölçümünün %8'ini kapsayacak alanlardır. Çocuk bahçeleri ise çocukların ihtiyaçlarına göre tasarlanmış minyatür parklardır. Bu parklar, iskan alanlarının %7'sini oluşturacak şekilde planlanmakta ve her eve 400-600 metre mesafede, 1500-2000 m² büyüklüğünde yapılmaktadır. 1940 yılında Ankara'daki park alanlarının toplam büyüklüğü 743.000 m² iken, bu rakam 1945 yılında %40,3 oranında artarak 1.043.000 m²'ye yükselmiştir. Ancak 1945'ten 1950'ye kadar olan dönemde park alanlarında bir değişim yaşanmamıştır. Aynı şekilde, 1950'ye kadar Ankara'da çocuk bahçesi mevcut değilken, 10.000 kişiye düşen park ve bahçe alanı 1940'ta 47 dekar, 1945'te 40 dekar ve 1950'de 36 dekar olarak kaydedilmiştir.²⁷⁰ Halkın yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla inşa edilen park ve çocuk bahçelerindeki artışın, 1940-1950 döneminin koşulları dikkate alındığında olumlu karşılanabilir.

Ankara Belediyesi, 1950'den itibaren park ve bahçeler yaparak şehrin yeşil alanlarını artırmaya çalışmış ve sekiz yıl içinde şehre 153.200 m² park ve bahçe alanı kazandırmıştır. Toplam park ve bahçe alanları ile yeşillendirilen bölgelerin şehir içindeki dağılımı ise şöyledir:

²⁶⁸ Zafer, 25 Şubat 1955, Sayı: 2214; 01 Nisan 1956, Sayı: 2384; Ankara Telgraf, 31 Mart 1956, Sayı: 1222.

²⁶⁹ Zafer, 02 Temmuz 1955, Sayı: 2338.

²⁷⁰ Sabiha Gündüz, Ankara Parkları ve Çocuk Bahçeleri, Ankara, 1960, s. 1-3.

Park ve Bahçeler			Yeşillendirilen Alanlar		
Yıl	Mevkii	Alan m2	Yıl	Mevkii	Alan m2
1950	Samanpazarı Parkı	1.200	1950	Hamamönü üçgeni	2.100
				Serçe sokak üçgeni	800
				Postahane-Gençlik Parkı	2.200
				Toptancı Hal önü	600
1951	Samanpazarı Parkı	-----	1951	Konservatuvar önü	400
				Turgut Reis Yeşili	1.400
				Maltepe Yeşilirmak Yeşili	1.200
				Güven evleri yeşili	1.600
				Gençlik Parkı Enstitü	2.500
				Sıhhiye-Zafer Meydanı	3.000
1952	Çankaya Parkı- Merkez Bahçesi	8.200	1952	Akay Sokak Yeşilleri	1.200
				İstiklal Caddesi Refüjü	2.000
				Maltepe Pazar Yeri	1.900
				Zafer Meydanı-Kızılay	4.000
				Şurayı Devlet Önü	3.500
				Elektrik İdaresi Önü	300
				Yıldırım Beyazıt Meydanı	150
				Denizciler Caddesi Yeşilleri	300
				Belvü Palas Karşısı	800
				Saray Okulu Karşısı	360
1953	Gül Bahçesi	3.200	1953	Maltepe Yeşilleri	1.000
				Serçe Sokak Yeşilleri	1.200
				Sıhhiye Taş Havuz Etrafı	3.450
1954	-----	-----	1954	Yenimahalle Yeşilleri	13.000

				Enstitü önü	2.900
				Müteferrika Karşısı	800
				Cebeci Otobüs Muhavvile Merkezi	1.670
				Vali Konağı Önü Yeşilleri	1.800
1955	Başvekalet Parkı	7.200	1955	Kurtuluş-Cebeci Caddesi Yeşilleri	8.365
	Emniyet Parkı İlavesi	12.000			
1956	Park ve Bahçelerde Genel Revizyon		1956	Kavaklıdere Polis Karakolu Karşısı Tepe	800
1957	Şafak Tepe Parkı	90.000	1957	Olgunlaştırma Enstitüsünün Önü	350
				İstasyon Karşısındaki Müselles	300
				İstanbul Caddesi	6.000
1958	Hisar Parkı ilavesi	1.600	1958	Kızılay-Yeni Meclis Refüjü	4.000
	14 Mayıs İkinci Kısım	11.100			
	Kavaklıdere Parkı	14.000			
	Varlık Mahallesi Parkı	5.000			
	Yenimahalle 6. Durak Cami Yanı	1.000		Kavaklıdere Güvenevleri ve Girerken Mevcut Müselles	400
	Ragıp Tüzün Sevgi Sokak Kavşağı	200			
	Emniyet Genel Müdürlüğü Sol Yanı	5.000			
	Dâhiliye Vekâlet'inin arkası	3.000		Sıhhiye Cebeci Cad. ve Hacettepe Arası	14.000
	Sıhhiye Yeni Tıp Fakültesi Güney Cephesi	2.000			

Tablo 32: 1950-1958 Yılları Arasında Ankara'da Park ve Bahçelerin Yerleri, Alanları (m²) ve Yeşillendirilen Bölgeler

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.775.5, 19-20.

1950-1958 yılları arasında yapılan park ve bahçe alanlarının yıllık ortalama artışı 14.800 m² olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte, park ve bahçe yapımında dengeli bir dağılım

olmadığı görülmektedir. Özellikle 1958 yılında belediyenin park ve bahçe yapımına büyük önem verdiği ifade edilebilir. Diğer yandan, 1950-1954 yılları arasında yeşillendirilen alanların artışı %63,5 olarak gerçekleşirken, 1955-1958 yılları arasında bu oran %69,6'ya yükselmiştir. Sekiz yıllık süreçte yıllık ortalama yeşil alan artışı ise 2.078 m² olarak hesaplanmıştır.

1960 yılı itibarıyla Bahçelievler, Maltepe, Sıhhiye, Cebeci, Çankaya, Balgat, Dikmen, Keçiören, Etimesgut, Altındağ ve Samanpazarı semtlerinde çok sayıda çocuk bahçesi ve park bulunmaktaydı. Şehirde en geniş alanlardan birini kaplayan Çankaya kazasında toplam 16 milyon 500 bin m²'lik alan içerisinde, çocuk bahçeleri yalnızca %0,42'lik bir alanı oluşturuyordu. Buna karşın, kazadaki park alanları toplam alanın %9,12'sine denk gelmekteydi.

Semt Adı	Semtin Alanı m2	Çocuk Bahçeleri	M2	Park Adı	M2
Bahçelievler	2.000.000	Bahçelievler	1800	Bahçelievler	40.000
		Bahçelievler-2	4782		
		Emekli Sandığı	4500		
		Dikmen Koop.	1436		
Maltepe	500.000	Özveren	4500	Anıttepe	600.000
		Namık Kemal	2000		
Sıhhiye ve Yenışehir	1.500.000	Emniyet	2800	Emniyet	42.000
		Sertçe Sokak	1600		
		Sıhhiye	1200	Başvekalet	7.000
		Çaldıran	3310		
Cebeci Topraklık	1.500.000	Kurtuluş	4320	Kurtuluş	110.000
		Hacettepe	12.000	Hacettepe	120.000
		Aktepe	2000		
		Kutlugün	1600		
		Konservatuvar	3260	Aktepe	360.000
		İmrahor	1700		
Çankaya Kavaklıdere Küçükesat	5.000.000	Cumhurreisliği	6800	Çankaya	5000

		14 Mayıs II Kısım	1100	14 Mayıs	22.000
		Güvenevleri	2300	Gülbahçesi	5000
		Kavaklıdere	1500	Kavaklıdere	14.000
Balgat Dikmen Ayrenci Üreği Mamak	4.000.000	Mamak	5000		
Abidinpaşa Saimekadın Demirlibahçe	2.000.000	Abidinpaşa	2100	Şafaktepe	180.000
		Şafaktepe	4000		
		Gülveren	1460		
		Bahçeüstü	1000		
Etimesgut Sanayi ve Meskun Kısım	4.400.000	Etimesgut	3800	Orman Çiftliği	1.200.000
Yenimahalle	2.000.000	Yenimahalle	2700		
		Yenimahalle Dereboyu	1500		
Varlık Mahallesi	600.000	Yenimahalle Pazar	4297		
		Varlık Mahallesi	4100		
Keçiören	7.000.000	Keçiören	1200	Babaharman	80.000
Aydınlıkevler	700.000	Aydınlıkevler	2400		
Subayevleri	500.000	Subayevleri	2400		
Altındağ Atıfbey Ziraat Mah	2.750.000	Altındağ	2400		
Merkez	700.000	Gençlik Parkı	7425	Gençlik	300.000
Kazıkiçi Bostanları Küçük sanatlar Bölümü	1.000.000	Kazıkiçi Bostanları	2100	Merkez Bah	3200
Kale ve civarı Samanpazarı	1.600.000	Hisar Parkı	1240	Hisar	80.000
		İç Saha	400		

Tablo 33: 1960 Yılına Kadar Ankara'daki Park ve Çocuk Bahçeleri ve Kapladıkları Alan (m²)

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.775.5, 22-23; Gündüz, Ankara Parkları ve Çocuk Bahçeleri, s. 3-4.

Yenimahalle semtinin toplam alanı 7 milyon m² iken, çocuk bahçeleri bu semtin yalnızca %0,17'sine karşılık gelmekte, park alanları ise semtin %17,1'ini kaplamaktadır. Park alanlarının bu kadar büyük bir oranı kapsamında Atatürk Orman Çiftliği'nin doğrudan

etkisi bulunmaktadır. Ankara'nın geniş alan kaplayan bölgelerinden biri olan Altındağ, yaklaşık 11 milyon m²'lik bir alana sahipken, bu alanın sadece %0,07'si çocuk bahçelerine, %0,7'si ise park alanlarına ayrılmış durumdadır. Öte yandan, 3.300.000 m²'lik Merkez kazada, çocuk bahçeleri %0,33'lük bir alanı, parklar ise %11,6'lık bir alanı kaplamaktadır. Merkez'de park alanlarının büyüklüğünde, Gençlik Parkı'nın bu bölgede bulunması etkili olmuştur.

2.11. Afetlerle Mücadele ve Islah Çalışmaları

1950-1960 yılları arasında Ankara, farklı doğal afetlere maruz kalmıştı. Başkent, deprem tehlikesinin düşük olduğu bir bölgede yer almasına karşın, bu dönemde sık sık sel ve yangın felaketleriyle karşılaşmıştı. Ankara'nın hızla artan nüfusu ve büyüyen şehir sınırları, altyapının aynı hızda genişlemesini ve gelişmesini engellemişti. Bu nedenle yaşanan afetler hem tekrarlayan hem de giderek daha fazla insanı etkileyen bir niteliğe sahip olmuştu.

2.11.1. Ankara'nın Sel Afetleri

Ankara'nın en sık karşılaştığı afet, şüphesiz sel felaketiydi. Şehir, sürekli sel ve su baskınları tehdidi altında bulunmaktaydı. Şiddetli ve yoğun yağışlar, yarım saat gibi kısa bir sürede sel oluşmasına ve birçok semtin sular altında kalmasına neden oluyordu. Yağışların şiddeti ve oluşan seller kara ve yaya trafiğini olumsuz etkilediği gibi, Eskişehir ve Afyon istikametinden gelen tren seferlerini de aksatıyor, trenlerin rötat yapmasına yol açıyordu.²⁷¹ 1950'lerin ilk büyük sel afeti 14 Haziran 1951'de yaşanmıştı. Öğleden sonra başlayan şiddetli yağmur nedeniyle Dikmen ve Kirazlı dereleri taşmış, taşkınlardan Beşevler ve Bahçelievler gibi semtler etkilenmiş, selin etkileri Kızılay'a kadar ulaşmıştı.²⁷² Ankara'daki sel felaketlerinin, şehir altyapısının yetersizliği ve afet yönetiminin zayıflığıyla ilişkilidir.

Sadece vilayet merkezinde değil kazalarda da bu sorunla sık sık karşılaşılıyordu. Polatlı'da meydana gelen sel, bu durumun dikkat çekici bir örneğiydi. İlçe merkezi dâhil dört köyde etkili olan selde, sular 1.5 metre yüksekliğe ulaşmıştı. İlçedeki 155 gecekondulu bir mahalle tamamen sular altında kalmış, 35 ev tahrip olmuş ve 10 ev

²⁷¹ Milliyet, 14 Mayıs 1959, Sayı: 3236.

²⁷² Zafer, 15 Haziran 1951, Sayı: 773.

tamamen yıkılmıştı. İki kız çocuğunun kaybolduğu bu felakette, hasat zamanı olması nedeniyle birçok tarım ürünü harmanlarda heba olmuştu. Sel, Ankara-İstanbul arasındaki tren seferlerini de aksatmıştı. Felaketin etkisi köylerde de büyüktü. İğciler köyünde yaklaşık 1.000 koyun ve 50'den fazla sığır, köyden 6 kilometre uzağa sürüklenerek telef olmuştu. Sakarya köyünde ise 100 kadar sığır ve koyun sellerde ölmüştü. Felaketin etkisi köylerde de büyüktü. Toplam zararın 100.000 lirayı aştığı tahmin ediliyordu.²⁷³

Bahar ve yaz aylarındaki yağışlar Ankara'nın en fazla sele maruz kaldığı dönemlerdi. Nitekim 20 Temmuz 1952'de yağın yağışlar vilayetin genelini etkileyecek düzeydeydi. Kayaş'ta ise 14 ev oturulamaz hale getiren sel suları Kızılcahamam'da 5, Çubuk'ta 5, Kırıkkale'de 1 olmak üzere toplam 11 köyü etkilemişti. Sel bazı köylerinde sebze, buğday ve arpada %80-100 arasında, meyvelerde %20 düzeyinde zarara neden olmuştu.²⁷⁴

1953 yılında Çubuk ve Hatip çaylarının su seviyesinin eriyen karlar nedeniyle artması sonucu, gecekondu bölgesi olan Varlık Mahallesi sele maruz kalmıştı. Vali Yardımcısı Kadri Erdoğan ve İl Jandarma Komutanı, sular yükselmeden bölgeye giderek mahallenin tahliyesini sağlamış ve olası bir can kaybını engellemişlerdi. Felaket sonrasında Ankara milletvekilleri Fuat Seyhan, Hamdi Bulgurlu ve Kızılay Genel Müdürü Fikri Okurgul, Varlık Mahallesi'ni ziyaret ederek felaketzedelerle görüşmüşlerdi. Kısa sürede bölgeye yardımlar ulaştırılmış; halka sıcak yemek ve kömür dağıtılmıştı. Sel, Çubuk kazasını da etkileyerek 25-30 evin sular altında kalmasına neden olmuştu. Selin geldiğini duyan halk, yüksek yerlerde evi olan komşularına sığınmıştı.²⁷⁵ Özellikle gecekondu bölgelerinin altyapı yetersizlikleri nedeniyle sel afetine karşı savunmasız olduğu ifade edilebilir.

3 Ekim 1955 günü öğleden sonra başlayan ve dolu şeklinde devam eden yağışın ardından birçok ev sel suları altında kalmıştı. Metrekareye 15 kilogram yağışın düştüğü Ankara'da, Sıhhiye, Bahçelievler ve Ulus bölgelerinde yaya ve araç trafiği kesintiye uğramıştı. Yenimahalle, Yenidoğan ve Aydınlikevler'i etkileyen sel, 2.000'den fazla evin zarar görmesine neden olmuştu. İtfaiye, 15 ekiple hemen harekete geçmiş ve 15 motopompa ile baskınlara müdahale etmeye çalışmıştı. Ancak afetten etkilenen ev sayısının fazla olması, müdahalelerin yetersiz kalmasına neden olmuştu.²⁷⁶

²⁷³ Hürses, 21 Temmuz 1951, Sayı: 202; Ulus, 22 Temmuz 1951, Sayı: 10802.

²⁷⁴ BCA, 30.1.0 / 67.418.4, 2-3; Zafer, 23 Temmuz 1952, Sayı: 1177.

²⁷⁵ Zafer, 18 Şubat 1953, Sayı: 1384; Zafer Akşam Postası, 08 Şubat 1953, Sayı: 898; Demokrat Ankara, 18 Şubat 1953, Sayı: 155; Ulus, 18 Şubat 1953, Sayı: 11366.

²⁷⁶ Milliyet, 04 Ekim 1955, Sayı: 1932; Zafer Akşam Postası, 04 Ekim 1955, Sayı: 1911.

Yaşanan sel felaketleri, 1956 yılında Ankara’da başlatılan büyük imar faaliyetleri kapsamında ele alınmıştı. İmar programına göre, Saimekadın Köprüsü’nden Çubuk Köprüsü’ne kadar uzanacak ve uzunluğu 6.5 kilometreyi bulacak kapalı bir kanalla Hatip Çayı’nın üzeri örtülecekti. 13 milyon liraya mal olması planlanan kanalın iki bölümden oluşması ve 3 kilometrelik birinci bölümünün Ağustos 1957’ye kadar tamamlanması hedeflenmişti. Bu iş için 125.000 ton çimento kullanılması öngörülmüştü. Planlamanın ardından kısa sürede çalışmalara başlanılmıştı. Benzer bir çalışma Akköprü civarında da gerçekleştirilmişti. Bentderesi yatağının korunması amacıyla, bu bölgeye Sular 5. Bölge Müdürlüğü tarafından korunma duvarları inşa edilmişti.²⁷⁷ Ankara’da sel felaketine karşı planlı bir yaklaşım sergilenmesi konuya verilen önem kapsamında değerlendirilebilir. Diğer yandan, afete karşı önlemlerin şehir planlamalarının bir parçası olarak kabul edilmesi, dönemi için ileri bir uygulama olduğu ifade edilebilir.

1956’da başlayan ve 1957’nin ilk aylarında derelerle ilgili çalışmaların şehirde devam ettiği bir dönemde, 1957’nin ilk sel felaketi 14 Temmuz’da sabahın erken saatlerinde aniden bastıran yağmurla Ayaş’ta meydana gelmişti. Her iki yanı dağlarla çevrili olan ve önüne yığılan taşlar nedeniyle hızla dolarak taşan Ayaş Deresi, kazaya doğru akmaya başlamıştı. Derenin taşmasıyla oluşan sel, Bay Ayaş köyünde iki evi yıkmış ve tarım arazilerindeki mahsulü tamamen yok etmişti. Sel, daha sonra dört kilometre aşağıdaki Ayaş’a yönelmiş ve ilçenin en alçak bölgesi olan çarşıda büyük bir tahribata neden olmuştu. Çarşıdaki 28 dükkan, belediye binası ve Kızılay binası ciddi şekilde zarar görmüş; felaket, iki kişinin ölümüne yol açmıştı.²⁷⁸ Ayaş’ın coğrafi yapısına uygun bir yapılaşmanın olmaması, selin bir felakete dönüşmesine neden olduğu ifade edilebilir.

Ayaş’ta yaşanan felaketin yarattığı sorunlar giderilmeye çalışılırken, Eylül ayında bu kez şehrin tarihinin gördüğü en büyük sel felaketi yaşanmıştı. 11 Eylül günü öğle saatlerinde, Elmadağ ve Ankara’nın kuzey bölgelerine şiddetli sağanak şeklinde başlayan yağmur, Çubuk, Elmadağ ve Esenboğa’da doluya dönüşmüştü. Esenboğa Havalimanı kısa sürede hava trafiğine kapanmıştı. Elmadağ’da yağın yarım metrelik dolunun kısa sürede eriyerek derelere karışması, felaketin hazırlayıcısı olmuştu. Toplanan suların taşındığı Hatip Çayı ise bu felaketi şehre taşıyan unsur haline gelmişti. Yaklaşan felaketin haberi, saat 14.00’te bölge üzerinde uçan bir askeri uçağın telsizle durumu bildirmesiyle

²⁷⁷ Zafer, 12 Mayıs 1957, Sayı: 2767; Zafer Akşam Postası, 14 Mart 1956, Sayı: 2072; 17 Nisan 1956, Sayı: 2106; 13 Mayıs 1957, Sayı: 2418.

²⁷⁸ Zafer Akşam Postası, 15 Temmuz 1957, Sayı: 2478.

alınmıştı.²⁷⁹

Sele ilişkin ilk ihbarın yapılması üzerine tren seferleri durdurulmuş, emniyet ve jandarma durumdan haberdar edilerek harekete geçmişti. Ancak Hatip Çayı'ndan dalgalar halinde gelen sel suları o kadar hızlı gelişmişti ki birçok insan sele tepki vermeye veya kaçmaya fırsat bulamamıştı. Zabıta, bu süreçte 50'ye yakın çocuğu ebeveynsiz şekilde sokaklardan toplamak zorunda kalmıştı. Sel suları kısa sürede Bentderesi, Dışkapı, Demirlibahçe, Kazıkıçı, Varlık Mahallesi, Sanayi Caddesi, Yenihayat ve İstanbul Caddesi'ni doldurmuştu. 20-40 km hızla akan ve bazı yerlerde yüksekliği 10 metreyi bulan sel suları, insanları, hayvanları ve eşyaları önüne katıp sürüklemişti.²⁸⁰

Sel, şehrin dışarıyla bağlantısını durma noktasına getirmişti. Şehir içinde ise gece yarısına kadar trolleybüs, otobüs ve minibüsler çalışamaz hale gelmiş, Yenimahalle'ye bağlantı ancak bir gün sonra sağlanabilmişti. Sel suları, kısa sürede şehrin altyapısını da etkileyerek büyük sorunlara yol açmıştı. Mamak, Kayaş ve Saimekadın gibi bölgelerde pompaların çalışamaz hale gelmesi nedeniyle su kesintileri başlamıştı. Ayrıca sel telefon hatlarını da vurmuş, Adana, Sivas ve Diyarbakır devreleri ile şehir içi kablolarda ciddi hasar meydana gelmişti. PTT yetkilileri, Dışkapı, Keçiören, Sanayi Çarşısı ve Saimekadın bölgelerinde oluşan arızaların iki gün içinde giderileceğini açıklamıştı.²⁸¹ Selin şehrin iletişim altyapısını devre dışı bırakması ve günlük yaşamı aksatması, felaketin ne kadar büyük boyutlara ulaştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Selin vurduğu bölgeye gelen Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, incelemelerde bulunarak selzedelere gereken yardımların yapılması için talimatlar vermişti. Bu kapsamda, Ankara Valisi Cemal Gökten, Belediye Başkanı Orhan Eren ve diğer yetkililerin katılımıyla bir komisyon kurulmuştu. Komisyon, gece ekmek çıkarılması ve izinlerin kaldırılarak gerekli personelin olay yerine sevk edilmesi kararlarını almıştı. Diğer yandan, Devlet Vekili Cemil Bengü, Milli Müdafaa Bakanı Şemi Ergin, Nafia Bakanı ve Hariciye Bakan Vekili Ethem Menderes, Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan ve güvenlik yetkililerinin katılımıyla bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda durum değerlendirilmiş, iskan ve iâşe konuları ele alınmıştı. Bu kapsamda, Cebeci'ye 600

²⁷⁹ İhsan Seddar Kaynar, "Ankara'nın 11 Eylül 1957 Sel Felaketi ve Siyasi Gündemi", Ankara Araştırmaları Dergisi V/2 (2017), s. 213.

²⁸⁰ Cumhuriyet, 12 Eylül 1957, Sayı: 11899; Zafer, 12 Eylül 1957, Sayı: 2895.

²⁸¹ Zafer, 14 Eylül 1957, Sayı: 2897; Kaynar, "Ankara'nın 11 Eylül 1957 Sel Felaketi ve Siyasi Gündemi", s. 214-215.

çadır kurulmuş, bir aş ocağı açılmış ve ihtiyaç sahiplerine elbise, ayakkabı ile battaniye dağıtılmıştı.²⁸²

12 Eylül tarihli gazetelerde, sel felaketine ilişkin ölü sayısı konusunda farklı iddialar yer almıştır. Zafer Gazetesi, 104 kişinin hayatını kaybettiğini ifade ederken, Milliyet Gazetesi manşetinde 1.000 kişinin öldüğünü tahmin ettiğini yazmıştır. Milliyet ayrıca Cebeci, Numune, Gülhane ve Tıp Fakültesi'ne her üç dakikada bir ölünün getirildiğini dile getirmiştir. Ancak bir gün sonra, "300 kişinin öldüğü anlaşıyor" diyerek ilk gün verdiği rakamı düşürmüştür. Büyük sel felaketi, yardım seferberliğine katılanların yanı sıra yağmalama olaylarına da sahne olmuştur. Nitekim Rüzgarlı Sokak'ta Ahmet Ü. adlı şahsın satmaya çalıştığı iki adet otomobil lastiği ile Turgutreis Dere Sokak'ta İlhami Y. adlı şahsın elindeki 3 metre erkek kumaşının, sel felaketzedelerine ait olduğu anlaşılmıştır.²⁸³ Sel felaketinin ölü sayısı ve yağmalama olaylarına dair gazetelerdeki çelişkili haberler, kriz anlarında kamu otoritesinin sağlıklı bilgi akışı sağlayamadığını göstermektedir.

Belediyenin yaptığı araştırmaya göre, Mamak Çayı'nın da bulunduğu 412 km²'lik Miyahi havzasındaki arazinin, suyun hızla toplanabilmesine uygun bir yapıya sahip olması, havzada selin oluşumunda etkili olmuştur. Havzanın 222 km²'sine düşen yağışın, 12 milyon m³'lük bir su kütlesine ulaşması selin büyüklüğünü artıran bir diğer faktördür. Belediye, havzaya düşen suyun 4 milyon m³ hacimli bir taşkın dalgası oluşturduğunu tespit etmişti. Bu taşkın dalgasının, Kayaş'ta 680 m³/sn, Ankara'da ise 400 m³/sn hızla hareket ettiği saptanmıştı.²⁸⁴ Yapılan analiz çalışması, ortaya çıkan büyük yıkımı ve selin yıkıcı güce nasıl ulaştığını açıklar niteliktedir.

17 Ağustos 1959'da beş saat aralıksız yağın yağmurun neden olduğu sel felaketi, Nallıhan, Çubuk ve Yenimahalle'nin bazı köylerinde ciddi tahribata yol açmıştı. Her ilçeye gönderilen yetkililerin yaptığı incelemeler sonucunda, Nallıhan'daki çeltik tarlalarının %50'sinin zarar gördüğü ve zarar gören alanın 2.500 dekar olduğu tespit edilmişti. Ayrıca Nallıhan'ın susuz kaldığı belirlenmişti. Bu durum karşısında çiftçilere 50.000 liralık yardım yapılması, borçların ertelenmesi, 300 ton tohumluk yardımı sağlanması ve yolların tamiri gibi acil önlemler hayata geçirilmişti. Çubuk'ta ise bazı

²⁸² Milliyet, 12 Eylül 1957, Sayı: 2634; Zafer, 12 Eylül 1957, Sayı: 2895.

²⁸³ Milliyet, 12 Eylül 1957, Sayı: 2634, 13 Eylül 1957, Sayı: 2635; Zafer, 13 Eylül 1957, Sayı: 2891; Ulus, 24 Eylül 1957, Sayı: 12414.

²⁸⁴ Ankara Belediye Dergisi, 19, (Temmuz Ağustos Eylül 1957), s. 26.

köylerde zarar %60'a kadar ulaşırken, bazı köylerde bu oran %10-20 arasında kalmıştı. Çubuk için çiftçilere 20.000 liralık yardım yapılması, yolların tamiri ve Hacılar köyünden 10 hanenin nakledilmesi kararlaştırılmıştı. Yenimahalle'nin İmrenli ve Aydın köylerinde zararın %50'den fazla olması nedeniyle borçların ertelenmesi, 10 tonluk tohumluk yardımı yapılması ve bu bölgedeki derenin ıslah edilmesi gibi acil önlemler alınmıştı.²⁸⁵

Ankara'da yaşanan sel felaketlerinde, coğrafi şartların dikkate alınmadan yapılan yapılaşma, çay ve dere yataklarına yerleşim, yağmur sularının tahliyesine yönelik çalışmaların yetersizliği gibi nedenlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, sellere karşı devlet kurumlarının hızlı bir şekilde müdahale ettiği ve afetzedelere yönelik gerekli maddi ve manevi tedbirlerin alınmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

2.11.2. Yangınlar

Ankara'nın yaşadığı bir diğer afet türü yangındı ve bu afetler, doğadan ziyade insan kaynaklıydı. 1880'li yıllarda Balıkpazarı'nda çıkan bir yangın, bölgenin büyük bir kısmını harap etmişti. Şehrin gördüğü en büyük yangın ise 1917 yılında, Avrupai tarzda köşk ve konakların bulunduğu Hisarönü ve Hisaraltı semtlerinde çıkan yangındı. Çıkış sebebi bilinmeyen bu yangın, başladığı andan itibaren bir türlü kontrol altına alınamamış ve alevler iki gün boyunca bölgeyi tamamen küle çevirmişti. Bu mahalleler dışında bedesten, Saraçlar Çarşısı, Atpazarı ve bazı hanlar da yangında tamamen yanmıştı. Şehir, 1922 ve 1927 yıllarındaki yangınlarda da bir hayli zarar görmüştü.²⁸⁶ Ankara'nın çarpık kentleşmesi, alt yapı yetersizliklerinin yangınların neden olduğu hasarın büyümesinde önemli etkenler olmuştur.

1950'lerde de şehir içinde ve kazalarda yangın afetleri yaşanmış, bu yangınlar birçok evin ve dükkânın kullanılmaz hale gelmesine neden olmuştu. Demokrat Parti'nin göreve gelmesinden kısa bir süre sonra, Ankara'daki büyük yangınlardan biri Beypazarı'nın Karaşer köyünde çıkmıştı. Yangında 36 ev tamamen yanmıştı. Yangını söndürmek için Ankara'dan gönderilen 5 itfaiye aracı sabaha kadar uğraşarak yangını ancak söndürebilmişti. Yangından dört ay sonra, hükümet yanan alanı temizleyerek evi zarar görenler için yeniden evler inşa etmiş ve bu evleri kura yöntemiyle hak sahiplerine

²⁸⁵ Bizim Kırıkkale, 20 Ağustos 1959, Sayı: 818; Zafer Akşam Postası, 18 Ağustos 1959, Sayı: 4133; 21 Ağustos 1959, Sayı: 4136.

²⁸⁶ Erdoğan, Günel, Kılıcı, Osmanlı'da Ankara, s. 279.

dağıtmıştı.²⁸⁷

1953 yılında çıkan yangın, bu kez Beypazarı'nın merkezinde meydana gelmiş ve çok daha büyük bir alanı etkilemişti. Akşam saat 19.45'te Terzi Mehmet Emin'in evindeki küfelerin bulunduğu yerde başlayan yangına, halkın bağlarda olması nedeniyle zamanında müdahale edilememişti. Yangın, gece saat 23.30'a kadar devam etmiş ve yüzün üzerinde evi tamamen kullanılmaz hale getirmişti. Yangını söndürmek için Ankara merkez, Nallıhan ve Güdül itfaiyelerinden destek istenmişti. Yapılan tahkikata göre yangın, çamaşır yıkanan bir evdeki ocaktan çıkmış, önce bu evi sarmış, ardından diğer evlere sirayet etmişti. Yangın sonucu zararın 200 bin lira civarında olduğu tahmin ediliyordu. Bu yangın, Beypazarı'nın yaşadığı son büyük felaket olmamıştı. 1955 yılında, Beypazarı'na bağlı Tahtacı Örencik köyünde çıkan başka bir yangında bu kez 120 ev kullanılmaz hale gelmişti.²⁸⁸

1957 yılında, Nallıhan kazasına bağlı İslamova köyünde Hikmet Ö. adlı kişinin evinde gaz kandilinin devrilmesi sonucu yangın çıkmıştı. Çıkan yangın, kısa sürede komşu evlere de sıçramıştı. İki kişinin yaralandığı ve 10 evin tamamen yandığı bu yangın sonrası Kaymakamlık, felaketzedeler için hemen harekete geçmişti. Kazalar dışında, Ankara şehir merkezinde de büyük zararlara neden olan yangınlar meydana gelmişti. Ancak bu yangınlar, kazalardaki yangınlardan farklı olarak sanayi bölgelerinde çıkmış ve daha çok dükkanları etkilemişti. Örneğin, Ankara'nın kereste fabrikası ve odun depoları merkezi olan Akköprü'nün Bezen Sokağı'nda çıkan bir yangında, 7 mobilya dükkanı tamamen yanmıştı. Ağaçların yanı sıra boya, cila ve talaşların varlığı nedeniyle yangın çok hızlı yayılmış ve yarım milyon liralık zarar meydana gelmişti.²⁸⁹ Şehrin merkezinde yaklaşık her 3-4 yılda bir büyük yangınların çıktığı ve bu yangınlarda şehir içinde konuşlandırılmış üretim tesislerinin büyük rol oynamıştır.

1957 yılında bu kez Soğukkuyu Serpme Sokak'taki doğrama dükkanlarında başlayan yangın, hızla büyüyerek yandaki doğrama atölyelerine sıçramıştı. Kısa sürede alevler içerisinde kalan 22 doğrama atölyesi ve mobilya dükkanı büyük zarar görmüştü. Yolların çok dar olması, itfaiyenin mahalleye girecek yol bulmasını engellemişti. Bu nedenle itfaiye ekipleri, uzaktan hortum uzatarak caddeden yangına su sıkarak müdahale etmeye

²⁸⁷ Zafer, 19 Ağustos 1950, Sayı: 473; 23 Aralık 1950, Sayı: 599.

²⁸⁸ Ulus, 23 Eylül 1953, Sayı: 11579; Demokrat Ankara, 23 Eylül 1953, Sayı: 731; Zafer, 23 Eylül 1953, Sayı: 1602; Ankara Telgraf, 01 Nisan 1955, Sayı: 964.

²⁸⁹ Zafer Akşam Postası, 02 Temmuz 1955, Sayı: 1820.

çalışmıştı. Gece 03.30'da başlayan yangının söndürme çalışmaları sabah saat 09.00'a kadar sürmüş, ancak bütün dükkanlar kül haline geldikten sonra yangın tamamen kontrol altına alınabilmişti. Yapılan tahkikat sonucunda, yangının gece bekçilerinin attığı bir izmaritten kaynaklandığı tespit edilmişti. Yangında iki itfaiyeci yaralanırken, itfaiye teşkilatı büyük bir özveri göstermişti. Belediye, bu çabaları karşılıksız bırakmayarak itfaiye personeline birer maaş ikramiye vermiş, valilik ise personeli takdirname ile taltif etmişti.²⁹⁰

Ankara'nın gördüğü en büyük yangınlardan biri, sürekli yangın tehlikesi barındıran Akköprü'de meydana gelmişti. Aydın Mobilya Mağazası'ndan başlayan yangın, kısa sürede 15.000 m²'lik bir alana yayılmış ve alevler 50-100 metre yüksekliğe kadar ulaşarak bütün Ankara'yı, özellikle Akköprü sakinlerini korku içinde bırakmıştı. Vali, Garnizon Komutanı, Emniyet Müdürü ve diğer ilgililer derhal olay yerine intikal etmiş, yangının Dışkapı'ya kadar yayılmasından endişe edilmişti. Gece saat 23.43'te başlayan yangın, itfaiyenin yoğun çabaları sayesinde saat 03.30'da kontrol altına alınabilmiş, soğutma çalışmaları ise sabah 09.00'a kadar devam etmişti. Yangın sona erdiğinde geriye, tamamen yanmış 182 bina ve yaklaşık on milyon liralık bir zarar kalmıştı. Felaket, Ankara'da büyük bir korku yaratmıştı. Bu korkunun bir sonucu olarak, Belediye Fen İşleri Müdürlüğü şehirdeki kapalı çarşıların tahliye durumu ile ilgili bir çalışma yapmak üzere harekete geçmişti. Müdürlük, çarşılardaki kapıların tahliye için yetersiz olduğunu tespit ederek bu durumu üst makamlara bir raporla bildirmişti.²⁹¹ Üretim tesislerinde çıkan büyük yangınlara müdahalenin yetersiz kaldığı, itfaiyenin söndürmeden ziyade soğutma faaliyetleri işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Soğukkuyu bölgesindeki sanayi faaliyetleri, şehir içinde büyük bir yangın riski oluşturuyordu. Soğukkuyu, tehlikelere neden olan bir yer olarak hafızalarda yer etmeye başlamıştı. Gerçekten de şehirde meydana gelen yangınların %20'si bu bölgede gerçekleşiyordu. Belediye, yangın riskini azaltmak amacıyla Soğukkuyu'daki kerestecileri Gülveren'e taşımak için harekete geçmişti. Belediye, Soğukkuyu'daki dükkan sahiplerine Gülveren'e taşınmaları için bir ay süre tanımış ve bu süre zarfında taşınmayanların elektrik ve su hizmetlerinin kesileceği yönünde uyarıda bulunmuştu. Özellikle Akköprü'de 182 binanın yanmasına neden olan büyük yangından sonra,

²⁹⁰ Zafer Akşam Postası, 18 Ağustos 1957, Sayı: 2512; 19 Ağustos 1957, Sayı: 2513.

²⁹¹ Ankara Telgraf, 28 Ağustos 1959, Sayı: 2443; Zafer, 28 Ağustos 1959, Sayı: 5369; Zafer Akşam Postası, 27 Ağustos 1959, Sayı: 4142; 27 Eylül 1959, Sayı: 4146.

taşınma süreci için gerekli altyapı çalışmaları belediye tarafından hızlandırılmıştı.²⁹²

Ankara’da çıkan yangınların dikkatsizlik ve kundaklama gibi nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, plansız yapılaşma, dar sokaklar ve en önemlisi yangına ilişkin önleyici tedbirlerin alınmamasının yangınları büyümesinde önemli rol oynadığı görülmektedir.

2.11.3. İtfaiye ve Yangınlara Karşı Alınan Tedbirler

1920’lerin hemen başında, Ankara modern bir şehrin özelliklerinden çok azını barındırıyordu. Bu dönemde Ankara’da etkili bir şekilde işleyen bir itfaiye teşkilatından bahsetmek mümkün değildi. Şehrin merkezi sayılan Cebeci, Ulus ve Samanpazarı bölgelerinde çıkan bir yangında, şehrin büyük bir bölümü zarar görmüş, ancak yangına müdahale edilememiş ve alevler kendi kendine sönmüştü.²⁹³

1950’li yılların başına gelindiğinde ise Ankara Belediyesi İtfaiyesi 3 kamyon, 2 otopomp, 20 arozöz, 2 otomatik merdiven, 1 otobüs, 1 kurtarma vasıtası, 1 hizmet kamyonu, 14 motopomp ve 1 kılavuz aracı olmak üzere toplamda 45 araca sahipti. Bu araçlarla şehirde yangınlara müdahale ediyor, su baskınlarıyla mücadele ediyor, baca temizliği yapıyor ve su sıkıntısı yaşayan bölgelere su nakli sağlıyordu.²⁹⁴

²⁹² Zafer, 13 Ocak 1958, Sayı: 3013; Zafer Akşam Postası, 13 Ocak 1958, Sayı: 2660; 12 Ağustos 1959, Sayı: 4127; 29 Eylül 1959, Sayı: 4148.

²⁹³ Sarıoğlu, Siyaset-Şehircilik İlişkisi Açısından Başkent Ankara, s. 159; Sarıoğlu, “Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945), s. 142.

²⁹⁴ Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1954, s. 111.

	Yangına Müdahale	Su baskınına Müdahale	Baca temizliği	İçme Suyu Sıkıntısı Çeken Bölgelere Su Nakli (Ton)
1950	203	1	-	-
1951	211	71	3.241	23,3
1952	287	32	3.714	5,35
1953	241	66	3.225	5,08
1954	152 (4 aylık)	71 (4 aylık)	773 (2 aylık)	
1955	430	237	6.027	6.13
1956	423	127	5.852	9.84
1957	500	685	10.132	22.912
1958	-	-	-	-
1959	518	259	16.597	5.39
1960				

Tablo 34: 1950-1960 Dönemi Ankara İtfaiyesi'nin Faaliyetleri

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayı 1953), s. 32; Özel Sayı 1954, s. 21; Ankara Belediyesi Çalışma Raporu 1957-1958, s. 54.

Tablodan hareketle, Ankara'da yaşanan yangınların fazlaca karşılaşılan bir durum olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan, su baskınlarına yapılan müdahaleler, şehirde sık sık yaşanan sel felaketlerine işaret olarak kabul edilebilir. 1955 sonrası artan apartman sayısına bağlı olarak baca temizliğinin önemli bir konu haline geldiği ve itfaiyenin bu konuda mesaisinin arttığı görülmektedir. Ayrıca şehirde zaman zaman içme suyu tedarikinde sorunlar yaşandığı da tabloda öne çıkan bir diğer husustur.

1950'lerin Ankara'sında itfaiyeyi ilgilendiren iki önemli konu, üretim tesislerinin şehir için taşıdığı yangın riski ve büyüyen şehir içinde konumlanmaydı. Bu bağlamda, Vali ve Belediye Başkanı Kemal Aygün başkanlığında, Belediye İtfaiye, Elektrik ve Havagazı, Sağlık, Fen İşleri ve Su İşleri müdürlerinin katılımıyla bir toplantı düzenlenerek üretim tesislerinin durumu ele alınmıştı. Toplantıda, kereste ve odun satanlar, bu ürünleri işleyenler, patlayıcı ve parlayıcı maddeler imal eden fabrikalar ile bu tesislerin depo ve garajlarına yönelik alınacak tedbirler tartışılmıştı. Alınan kararlar arasında, yangın riski yüksek yerlerin itfaiye tarafından tespit edilmesi, bu yerlerin yollarının Fen İşleri

tarafından itfaiyenin girebileceği şekilde açılması, elektrik şirketinin tüm kablo ve tesisatı kontrol altında tutması, Sular İdaresi'nin bu tür yerlere yangın muslukları yerleştirmesi ve müesseselerin açılmadan önce İtfaiye Müdürlüğünden izin alması gibi önlemler yer almıştı.²⁹⁵ Yangınlara karşı kurumsal iş birliği içine girilmesi, yangın tehdidine karşı bütüncül bir çözüm arayışı olarak görülebilir. Diğer yandan çıkan yangınlara karşı daha sistematik bir çözüm bulunmaya çalışıldığı da anlaşılmaktadır.

1955 yılı içinde Ankara İtfaiyesinin modern bir yapıya kavuşturulması için bir program hazırlanmıştı. Bu kapsamda, Ankara'nın en yüksek iki noktası olan Hıdırlıktepe ile Abidinpaşa Köşkü civarına 25-30 metre yüksekliğinde iki yangın kulesi inşa edilmesi planlanmıştı. Ayrıca itfaiye araçlarının, yangın kuleleri ve emniyetle iletişimlerini sağlamak amacıyla telsizlerle donatılmasına ve yangınlara hızlı müdahale için şehrin farklı semtlerinde itfaiye grupları kurulmasına karar verilmişti. Alınan karar doğrultusunda, İçhisar'da yangınlara daha hızlı müdahale edebilmek için bir itfaiye binası inşa edilmesine karar verilmişti. Binanın tamamlanmasının ardından, gerekli malzemelerin temini ve personelin görevlendirilmesi gerçekleştirilmişti.²⁹⁶

Diğer yandan, eski Ankara semtlerinin bazı noktalarına itfaiye gruplarının konuşlandırılmasına karar verilmesi, mevcut arazöz sayısının yetersizliği sorununu gündeme getirmişti. Ankara Belediyesi hem bu ihtiyacın karşılanması hem de dar sokaklardan geçebilecek yangın söndürme araçlarının temini amacıyla vasıta alım çalışmalarına başlamıştı.²⁹⁷

Marangoz ve keresteci esnafı, büyük mal kayıplarına neden olan yangınlara karşı önlem almak amacıyla Gülveren'de betonarme bir çarşı yaptırmaya karar vermişti. Betondan inşa edilecek ve yangın riskini büyük oranda azaltacak bu çarşı sayesinde her iki meslek grubu daha güvenli bir çalışma ortamına kavuşacaktı. Sitenin Temmuz 1960'ta tamamlanması planlanmıştı.²⁹⁸ Sitenin söz konusu tarihte bitirilmesine ilişkin yapılan planlama hayata geçirilememiş, söz konusu bölgedeki yangın riski 1960'larda da sürmüştür.

²⁹⁵ Ankara Telgraf, 18 Aralık 1954, Sayı: 870; Zafer, 18 Aralık 1954, Sayı: 2145.

²⁹⁶ Demokrat Ankara, 17 Temmuz 1953, Sayı: 711; Halkçı, 07 Şubat 1955, Sayı: 413; Zafer, 18 Aralık 1954, Sayı: 2145; 16 Ağustos 1955, Sayı: 2380; Ankara Belediye Dergisi, 12, (Aralık Ocak Şubat 1954-1955), s. 60, 64.

²⁹⁷ Zafer Akşam Postası, 13 Ağustos 1952, Sayı: 750.

²⁹⁸ Ankara Belediye Dergisi, 22, (Nisan Mayıs Haziran 1959), s. 57; Özel Sayı (1959), s. 33, Zafer, 17 Ağustos 1959, Sayı: 5358.

1950'lerde şehirde giderek artan kooperatif binaları, bir yandan barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik bir çözüm sunarken diğer yandan da ciddi bir yangın tehlikesi barındırıyordu. Ankara İtfaiye Müdürü Cemal Aslan, kooperatif binalarındaki yapıım hatalarını gündeme getirerek, çatıların önceden kapatıldığını, bacaların ise sonradan yapıldığını ifade etmişti. Bu inşaat yöntemi nedeniyle çatı kirişlerinin baca içinde kalmasının yangın riskini artırdığını belirtmişti. Ayrıca meydana gelen bina ve çatı yangınlarının %59'unun bu nedenle çıktığını açıklamıştı. Aslan'ın bu açıklamaları gazetelerde geniş yer bulmuş ve konu, belediye şehir meclisinin gündemine taşınmıştı. Yapılan müzakereler sonucunda, konuya ilişkin bir ihtisas heyeti kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştı. Ev sahipleri de bu haberin ardından evlerindeki bacaların bakım ve tamiri için harekete geçmişti.²⁹⁹ Kooperatif binalarındaki yangın risklerinin gündeme getirilmesi ve halkın uyarıları dikkate alarak harekete geçmesi, itfaiyenin toplum üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

2.12. Mezarlıklar ve Cenaze Hizmetleri

Ankara'nın en eski mezarlarından biri, Ankara Garı'ndan Anıtkabir'e uzanan Frig mezarıdır. Roma ve Bizans döneminde ise, bugünkü Milli Savunma Bakanlığı'nın bulunduğu alan mezarlık olarak kullanılmıştır. Ayrıca Etlik yolu üzerinde, bugün bulunmayan Wank Manastırı çevresinde de bir mezarlık olduğu bilinmektedir. Yahudi mezarları ise İsmetpaşa Kız Enstitüsü ve Gazi Mustafa Kemal Bulvarı ile Anıttepe arasındaki alanda yer alıyordu. Müslüman hakimiyeti döneminde Hıdırlık Tepesi ve Şehitlik, yeni mezar alanları olarak öne çıkmıştır. Osmanlılar döneminde ise Cebeci semtinin dış bölümleri ile şehrin her yerinde terk edilmiş ve harap durumda birçok mezarlık bulunuyordu. Camiler, tekeler ve mescitlerin yakınında yer alan bu mezarlıklardan en önemlileri ise "Kırklar" ve "Yediler" adıyla anılan mezarlıklardı.³⁰⁰

Ankara Belediyesi, mezarlıklarla ilgili çalışmalar için 1951 bütçesinden 250.000 lira ayırmıştı. 1952 yılında ise mezarlıklar için toplam 145.000 lira harcanmıştır. Umumî mezarlıkta, parasızlara tahsis edilen bölümün parselasyonu yapılmış, ağaçlandırma ve yol yapımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca mezarlığa bir cami yapılması için imar komisyonundan izin alınmıştı. Lahitsiz mezarlara gömülen cenazeler için mezar inşaatı

²⁹⁹ Zafer Akşam Postası, 18 Eylül 1959, Sayı: 4137; 19 Eylül 1959, Sayı: 4138; 20 Eylül 1959, Sayı: 4139.

³⁰⁰ Akgün, Burası Ankara, s. 70-72; Avram Galanti, Ankara tarihi 1-2, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, s. 240.

izni, önceden tanınan beş yıllık süreden bir yıla düşürülmüştü. 1953 yılında ise mezarlık alanlarının genişletilmesi çalışmaları kapsamında 3 farklı kesimde toplam 316.435 lira harcanmıştı. Mezarlık içindeki asfalt yollar ve adalar içindeki beton plakların yapımı için 75.000 liralık bir ihale gerçekleştirilmişti.³⁰¹ Belediyenin mezarlıkların bakımsız ve terk edilmiş görüntüsünden uzaklaştırmaya, belirli bir nitelikte mekanlar haline getirmeye çalıştığı söylenebilir.

1950'lerde Ankara'da cenazeler büyük oranda Asri Mezarlığa defnedilmiştir. Ancak mezarlığın kapasitesinin yetersiz kalması nedeniyle, yapımına daha önce başlanmış olan Kayaş Mezarlığı tamamlanmaya çalışılmış, Yenimahalle, Bahçelievler ve Keçiören'de yeni mezarlıkların yapımına karar verilmiştir. Belediye, cenaze hizmetlerini geliştirmek amacıyla iki cenaze aracı satın almış ve fakirlik ilmühaberi alan kişilere cenaze araçlarını tahsis ederek cenazelerin mezarlıkta teçhiz, tekfin ve defin işlemlerinin ücretsiz yapılmasını sağlamıştır. Ayrıca askeri ve mülki hastaneler, doğum ve çocuk hastaneleri ile Keçiören Çocuk Yuvası'nda ölenlerin cenaze işlemleri de ücretsiz yapılmaya başlanmıştır.³⁰² Belediyenin cenaze hizmetleri sunma ve bu hizmetleri daha mobil hale getirmeye yönelik girişimlerinin halkta memnuniyet yarattığı söylenebilir.

Şehrin her gün yeni göç alması ve artan nüfus nedeniyle ölü sayısı da sürekli artıyor, yeni mezarlıkların yapımının yanı sıra alternatif çözümler de gündeme geliyordu. Bu kapsamda, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun hükümleri ve Mezarlık Talimatnamesi'nin 10. maddesinin (e) bendine göre, parasız yere defnedilen ölülerin kemiklerinin, asgari 5 yıl sonra mezarlık içinde açılarak fenni ve sıhhi mahzenlere konulması ve boşalan mezar yerlerine yeniden ücretsiz cenazelerin defnedilmesi uygulaması başlatılmıştı. Ankara Belediyesi, Asri Mezarlıkta yaptığı çalışmayla bu nitelikteki 12.000 mezar yerini tespit etmişti. Ayrıca bu cenazeler için mezarlığın yanında bulunan araziden 6 hektarlık bir alanın mezarlık sınırlarına dâhil edilmesi kararlaştırılmıştı. Söz konusu durum gazetelere yansımış ve kamuoyunda oluşan yanlış anlaşılma nedeniyle belediye, duruma açıklık getiren bir açıklama yapmak zorunda kalmıştı.³⁰³ Nüfus artışına bağlı olarak, farklı nedenlerle ölü sayısının artması, belediyeyi mevcut mezarlık alanlarını daha verimli kullanmaya yöneltmiştir. Mezar yerlerinin yeniden kullanımı ve fenni mahzen

³⁰¹ TBMMTD, 31 Mart 1952, Dönem IX, c. XIV, s. 31.

³⁰² Ankara Belediye Dergisi, 7, (Eylül Ekim Kasım 1953), s. 63; 25, (Ocak Şubat Mart 1960), s. 39.

³⁰³ Zafer, 27 Ocak 1955, Sayı: 2185; Ulus, 08 Nisan 1959, Sayı: 12905; Ankara Belediye Dergisi, 12, (Aralık Ocak Şubat 1954-1955), s. 63.

uygulaması, dönemin modern belediyeçilik anlayışına uygun bir çözüm olarak değerlendirilebilir.

1957 yılında Cebeci’de "Eski Mezarlık" olarak bilinen mezarlık boşaltılmıştı. Belediye, boşaltılan mezarlık alanını daha sonra Şafaktepe Parkı adıyla bir park alanı olarak düzenlemişti. Parkın düzenlenmesi yaklaşık 5-6 yıl sürmüştü, bu süreçte 280 dekarlık mezarlık alanından sökülen taşlar ise Emniyet Parkı’nın istinat duvarlarının yapımında kullanılmıştı.³⁰⁴

2.13. Şehrin Temel Gıda İhtiyaçlarının Durumu

2.13.1. Ekmek İhtiyacının Temini ve Yaşanan Sorunlar

Her şehirde olduğu gibi, Ankara’da da en temel gıda hammaddesi un, ürünü ise ekmektir. Gerek Demokrat Parti öncesi gerekse de Demokrat Parti döneminde, un ve ekmeğin temini ile fiyatlarında son derece hassas davranılmıştır.

Yıllar	Ankara Ekmek	İstanbul Ekmek	Yıllar	Ankara Ekmek	İstanbul Ekmek
1940	0,11	0,10	1950	0,36	0,36
1941	0,12	0,13	1951	0,33	0,33
1942	0,25	0,25	1952	0,33	0,33
1943	0,41	0,39	1953	0,33	0,33
1944	0,32	0,30	1954	0,33	0,33
1945	0,33	0,33	1955	0,33	0,33
1946	0,31	0,31	1956	0,34	0,36
1947	0,30	0,30	1957	0,46	0,48
1948	0,31	0,29	1958	0,52	0,53
1949	0,35	0,39	1959	0,62	0,64
1950	0,36	0,36	1960	0,70	0,71

Tablo 35: 1940-1960 Döneminde Ankara ve İstanbul’un Ortalama Perakende Ekmek Fiyatları (TL)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, 1923 – 2013, Ankara, 2014, s. 494, 498.

II. Dünya Savaşı’nın hemen başlarında Ankara’da 11 kuruşa satılan ekmek, savaşın ilerlemesiyle birlikte %242 oranında artarak 41 kuruşa yükselmiştir. 1944 yılında, savaşın Almanlar ve Müttefikler tarafından kaybedilmeye başladığının anlaşılmasıyla, 1947’ye

³⁰⁴ BCA, 30.01.0 / 117.742.7

kadar fiyatlarda %27'lik bir düşüş yaşanmıştır. 1949 yılında ise fiyatlar yeniden yükselmiş ve önceki iki yıla göre %13'lük bir artış göstererek, 1950 yılında Ankara'da ekmek 36 kuruştan satılmıştır. Diğer yandan, diğer büyük bir şehir olan İstanbul'da 1940-1950 arasında ekmek fiyatlarının Ankara'ya göre daha istikrarlı bir seyir izlediği ifade edilebilir. 1950'den itibaren, ilk beş yıl boyunca ekmeğin ortalama perakende fiyatının oldukça istikrarlı olduğu dikkati çekmektedir. Bu dönemde, ülkenin makroekonomik göstergelerindeki olumlu durumun bu istikrar üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir. Ancak, 1955-1960 döneminde ekmeğin ortalama perakende fiyatı %112 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde yaşanan yüksek enflasyonist ortamın, ekmek fiyatlarını da etkilediği anlaşılmaktadır.

Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönem dikkate alındığında Ankara'da ekmeğin fiyatının yıllık ortalama artış hızı %7,52'dir. İktisadi şartların 1954 sonrasında hızla kötüye gitmesi nedeniyle 1950-1960 döneminde artış %94 olarak gerçekleşmiştir. Ekmekteki değişimin benzeri bir değişim ekmeğin gramajında yaşanmıştır. 1950-1954 arasında 900 gram olarak satılan ekmek 1957'de 580 grama, 500 gram olarak satılan francala ekmeğin gramaj ise 350 grama düşmüştür. Bununla beraber Belediye'nin 1950-1957 yılları arasında yayımladığı ekmek fiyatlarına ilişkin tabloda ekmeğin fiyatının hiç değişmediği ve ekmeğin fiyatının 30 kuruş olduğu gösterilmiştir.³⁰⁵

³⁰⁵ Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayı 1953), s. 12; (Özel Sayı 1954), s. 39; (Özel Sayı 1957), s. 11.

Değirmen adı	Kapasite (Ton)
Değirmencilik Ltd. Ş.	75
Yamak değirmeni	65
Yıldırım	40
Boğaz içi	25
Bozkurt	35
Cumhuriyet	25
Polatlı (1953 yılında yeni kurulmuştur)	40
Özdemir değirmeni (1953 yılında yeni kurulmuştur)	30
Köprüköy dğ.	80
Atman	30
Yayla	35

Tablo 36: 1953 Yılında Ankara’da Faaliyet Gösteren Değirmenler ve Kapasiteleri

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayı 1953), s. 11.

1953 yılında Ankara’da 11 değirmen faaliyet gösteriyordu. Bu değirmenlerden ikisi 1953’te kurulmuştu. Faaliyet gösteren değirmenlerden Köprüköy, Yamak ve Değirmencilik değirmenleri yüksek kapasiteye sahipti. Değirmenlerinin toplam kapasitesi 480 tondur.

1950’lerin ortalarında Ankara’da kapasitesi 40 çuval olan 43 fırına karşılık, İstanbul’da 18 çuval kapasiteli 320, İzmir’de ise 10 çuval kapasiteli 130 fırın bulunuyordu. 1959’da Ankara’daki fırıncı sayısı 71’e çıkmıştı. 1951 öncesinde fırınlar büyük oranda odunla çalışıyordu. 1955’te ise 15 fırın mazotla işletilmeye başlanmış, 26 tanesi ise fabrika haline getirilmişti. 1954 yılı için yapılan bir hesaba göre, Ankara’nın günlük 135-150 ton buğdaya, fırınlarının ise 1.400-1.500 çuval una ihtiyacı olduğu belirlenmişti. Bu hesaba göre, şehrin günlük 160.000 ekmeğe ihtiyacı olduğu anlaşılmıştı. 1959’da üretilen ekmek miktarı 500.000’e yükselmiş ve fırınların ekmek üretiminde belirli standartlar uygulanmaya başlanmıştı. Yapılan denetimlerde, standartlara uymayan 17 ekmek fırını kapatılmış, üretilen 1 milyon ekmek ise imha edilmişti.³⁰⁶ Artan nüfusun ihtiyaçlarına ve halk sağlığına yönelik tedbirler alınmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

1960 yılında Ankara Vilayeti’nde toplam 181 motorlu un değirmeni, 495 su değirmeni

³⁰⁶ Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayı1954), s. 38-39; 12, (Aralık Ocak Şubat 1954-1955), s. 24; 22; (Ocak Şubat Mart 1959), s. 58; Zafer Akşam Postası, 15 Ağustos 1959, Sayı: 4130.

faaliyet gösteriyordu.

Motorlu Un Değirmenleri- Yeri Adedi		Su Değirmenleri adet
Merkez	22	9
Ayaş	24	33
Altındağ	2	
Balâ	10	3
Beypazarı	14	53
Çankaya	13	28
Çubuk	4	50
Kaman	9	
Haymana	12	21
Kalecik	8	30
Kırıkkale	16	32
Keskin	9	51
Kızılcahamam	10	35
Nallıhan	11	84
Polatlı	7	10
Ş. Koçhisar	10	56
Toplam	181	495

Tablo 37: 1960 Yılında Ankara'daki Motorlu ve Su Değirmenleri

Kaynak: Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 160.

Tabloya göre, motorlu değirmenlerin çoğu Merkez ve Ayaş'ta faaliyet göstermektedir. En fazla su değirmeni olan kazalar ise, Nallıhan, Şereflikoçhisar ve Beypazarı'dır. Diğer yandan, 1950'lerde birçok alanda artan motorlu araç kullanımının değirmenlerde sınırlı kaldığı, değirmenlerin büyük oranda eski usulde faaliyet gösterdiği ifade edilebilir.

1950-1960 döneminde fırın ve ekmek sayılarındaki artışa karşın, ekmek temininde ve dağıtımında çeşitli güçlükler yaşanmıştı. Örneğin, 1954 yılında İtfaiye Meydanı, Dışkapı ve Samanpazarı'nda halk ekmek temin edememişti. Durumu haber alan Belediye, 6.000'i askeri fırınlardan olmak üzere toplamda 9.000 ekmek tedarik ederek soruna müdahale etmişti. Bu durumun, ekmeğe zam yapılacağına dair yayılan bir dedikodudan kaynaklandığı ifade edilmişti. Konu, Belediye Meclisi'nde gündeme gelmiş ve Belediye Başkan Yardımcısı, sorunun zam dedikodusundan değil, uzun süren bayram tatili

nedeniyle fırınların kendi aralarında ayarlamayı doğru yapamamalarından kaynaklandığını belirtmişti.³⁰⁷ Ekmek temininde zaman zaman planlama sorunu yaşandığı, bununla beraber belediyenin konuya ilişkin etkin rol oynadığı görülmektedir. Ekmek dağıtımında ve temininde yaşanan sorunlara neden olan bir diğer durum, kış aylarında yağan yoğun kar yağışları olmuştur. Nitekim 1953 yılında, Ankara'nın özellikle dış bölgelerinde iki gün boyunca ekmek bayilerinde ekmek bulunamamıştı. Bu bölgelerde yaşayan halk, ekmek bulabilmek için uzak semtlere gitmek zorunda kalmıştı. Duruma ilişkin açıklama yapan Fırıncılar Derneği, sorunun yoğun kar yağışından kaynaklandığını ve şehirde ekmek bulunamadığına dair söylentilerin doğru olmadığını ifade etmişti.³⁰⁸

Ekmek temininde güçlük çekilmesine neden olan ilginç bir durum ise Nallıhan'da yaşanmıştı. 1950'lerde barınma sorununu çözmek için inşaat sektöründe yaşanan gelişmelerden Nallıhan da etkilenmiş, ilçede birçok inşaat başlamıştı. Bu durum, kazaya çok sayıda işçinin gelmesine neden olmuştur. Kaza ekonomisine katkı sağlayan bu faaliyet, aynı zamanda ilçede ekmek darlığı gibi olumsuz bir sonuç doğurmuş ve ekmek fiyatının 50 kuruştan 60 kuruşa çıkmasına yol açmıştı.³⁰⁹

Ankara'da gıda ürünleri içinde temini hep önemli bir mesele olan ekmeğin içeriği, zaman zaman tartışma ve şikâyet konusu olmuştur. Bu şikâyetlerden biri, unun içine fazla çavdar karıştırılmasından kaynaklanıyordu. Ekmeğin bu şekilde bozuk çıkması karşısında, tepkilerin odağındaki fırıncılar unu arpa katıldığını iddia ediyor ve mevcut durumdan kendilerinin de rahatsız olduklarını ifade ediyorlardı. Aslında bozuk ekmek meselesi, şehrin her yıl alevlenen bir sorunu olmuştur. Bu konuda sadece fırıncılar değil, un sağlayıcıları ve değirmenler de suçlanıyordu. Buna karşın, ofis yetkilileri hükümetin kendilerine emrettiği şekilde değirmenlere %70 yumuşak ve %30 sert buğday karışımı verdiklerini açıklamıştı. Yetkililer, ekmeklerin bozulmasından önce de aynı oranların kullanıldığını belirtmişti.³¹⁰ Ekmeğin içeriğine dair tartışmalar, denetim süreçlerindeki yetersizliklerin yanı sıra, üretimde yer alan paydaşlar arasındaki sorumlulukların açıkça tanımlanmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Ekmeğin daha kaliteli üretilmesi için de çabalar sürdürülmüş, bu nedenle fenni maya kullanılmaya başlanmıştı. Bahçelievler Ekmek Fabrikası'nda üretilen ekmekler bu

³⁰⁷ Zafer Akşam Postası, 12 Haziran 1954, Sayı: 1443.

³⁰⁸ Zafer Akşam Postası, 05 Mart 1953, Sayı: 922.

³⁰⁹ Zafer Akşam Postası, 08 Nisan 1951, Sayı: 233.

³¹⁰ Halkçı, 01 Kasım 1954, Sayı: 308; Ankara Telgraf, 19 Kasım 1954, Sayı: 838.

nedenle büyük rağbet görmüştü. Bunun üzerine, mayanın doğru kullanımı için bir kurs açılmış ve 20 gün içinde, günlük 150 bin tüketimi olan şehirde bu maya ile üretime geçilmesi hedeflenmişti.³¹¹ Ekmek üretiminde modern tekniklerin kullanıldığı ve üreticilerin bilgi düzeyinin yükseltilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

2.13.2. Süt İhtiyacının Temini ve Yaşanan Sorunlar

1929 yılına kadar Ankara’da süt üretimi ve dağıtımı, şehrin talebini karşılayacak düzeyde değildi. Atatürk Orman Çiftliği’nde başlayan üretim faaliyetleri sonucunda, 1929 yılında 50 litre civarında başlayan süt üretimi, 1936 yılında 66.573 litreye, 1937 yılında ise 114.254 litreye çıkmıştı. 1939 yılında inek sayısının 500’e çıkarılması planlanmıştı. Çiftlik, ayrıca 600 ton kapasiteli süthanesiyle şehrin ilk kitlesel süt işletmesi olmuştu. Bu gelişmeler sayesinde süt temininde yaşanan sorun büyük ölçüde ortadan kalkmıştı. ³¹²

Yıllar	Ankara Süt	İstanbul Süt	Yıllar	Ankara Süt	İstanbul Süt
1940	0,19	0,16	1950	0,66	0,60
1941	0,21	0,21	1951	0,70	0,60
1942	0,34	0,38	1952	0,70	0,62
1943	0,57	0,51	1953	0,70	0,71
1944	0,63	0,60	1954	0,77	0,80
1945	0,58	0,60	1955	1,00	0,85
1946	0,61	0,59	1956	1,00	0,89
1947	0,58	0,60	1957	1,25	0,93
1948	0,63	0,60	1958	1,46	1,14
1949	0,68	0,60	1959	1,80	1,42
1950	0,66	0,60	1960	1,77	1,48

Tablo 38: 1940-1960 Döneminde Ankara ve İstanbul’un Ortalama Perakende Süt Fiyatları (TL)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, s. 496, 500.

II. Dünya Savaşı yılları olan 1940-1945 döneminde, Ankara’da ortalama perakende süt fiyatları %205,2, İstanbul’da ise %275 oranında artış göstermişti. Savaş sonrasında artış hızı yavaşlamış; Ankara’da artış oranı %13,7’ye gerilerken, İstanbul’da süt fiyatlarında artış durmamıştı. 1950-1955 döneminde ise Ankara’da ortalama perakende süt fiyatları

³¹¹ Zafer, 23 Mart 1955, Sayı: 2240; Ankara Telgraf, 19 Kasım 1954, Sayı: 838.

³¹² Kaynar, Engürü’den Ankara’ya, s. 244; Sabire Arık, “Polanyalı Ziyaretçilerin Ankara’ya Ait Gözlemleri”, Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Editör: Yılmaz Kurt, c. I, Ankara, 2012, s. 888.

%51,5, İstanbul'da ise %41,6 artmıştı. Ancak, ekonominin giderek kötüleştiği 1950'lerin ikinci yarısında, Ankara'da ortalama süt fiyatları %77, İstanbul'da ise %74 oranında yükselmişti. 1952 yılında Kars'ta sütün kilosunun 10 kuruş³¹³ olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Ankara ve İstanbul'da sütün yaklaşık 6 kat daha pahalı olduğu anlaşılmaktadır. 1950-1960 döneminin geneline bakıldığında, Ankara'da süt fiyatlarının %168,1, İstanbul'da ise %146,6 oranında artış göstermiştir. Oranlar göz önünde bulundurulduğunda, Ankara'da süte ulaşmanın İstanbul'a göre nispeten daha zor olduğu söylenebilir.

Atatürk Orman Çiftliği'nde, Ankara'nın süt, yoğurt, tereyağı ve peynir ihtiyacını gidermek amacıyla bir pastörize süt fabrikasının kurulması kararlaştırılmıştı. Günde 15-20 ton süt ve kremanın pastörize edilmesini sağlayacak fabrikanın yapımı için yardım alabilmek amacıyla Tarım Bakanlığı, UNICEF teşkilatıyla temasa geçmişti. Ancak, 1953 yılında fabrikanın faaliyete geçirilmesi konusunda kanuni bir engelle karşılaşılmıştı. Yoğun çabalar sonucunda, 1957 yılının ocak ayında Ziraat Bakanı Esat Budakoğlu, Devlet Bakanı Cemil Bengü ve Ankara Valisi'nin katılımıyla fabrikanın temeli atılabilmişti. Fabrikanın faaliyete geçmesiyle birlikte, günlük süt mamul ihtiyacının karşılanmasının ardından, günlük süt üretiminin %10'u kadar bir miktarın ihtiyaç sahibi annelere ve çocuklara verilmesi planlanmıştı. Ayrıca fabrika sayesinde 25 köydeki inek sahipleri, hayvanlarını daha iyi besleyebilme imkânına kavuşmuştu. Bu doğrultuda, süt veriminin artması için köylüye üç ay yetecek kadar susam ve pamuk küspesi dağıtılmıştı. Sütün yağ oranının her bir 0,1 derece fazla olması, köylülerin sütlerinin daha yüksek bir fiyata satılmasını sağlayacağından, hayvanların beslenmesi büyük önem taşımaktaydı.³¹⁴

2.13.3. Et İhtiyacı ve Yaşanan Sorunlar

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk aylarda, Ankara'nın et ihtiyacının giderilmesinde önemli rol oynayan mezbaha oldukça kötü durumdaydı. Vasıflı işçi eksikliği, hava kompresörlerinin bozukluğu, et nakliye kamyonlarının yetersizliği ve hava hanesinin bulunmayışı, mezbahanenin istenilen üretimi yapmasını engelliyordu. Bu nedenle etler çoğunlukla kokma düzeyine geldiğinde ancak satılmak üzere dükkanlara

³¹³ TBMMTD, 28 Şubat 1952, Dönem IX, c. XIII, s. 1131.

³¹⁴ Zafer Akşam Postası, 02 Şubat 1952, Sayı: 533; 14 Mart 1957, Sayı: 2360; 01 Ekim 1957, Sayı: 2556; Zafer, 07 Mart 1953, Sayı: 1401.

getirilebiliyordu.³¹⁵ Mevcut şartların halk sağlığını tehdit eder nitelikte olmasına karşın halkın konuya y6nelik herhangi bir hassasiyetinin olmaması d6nemin şartlarıyla ilişkilendirilebilir.

Demokrat Parti, farklı ekonomik sekt6rlerin kurumsallaşması ve d6zenli bir yapıya kavuşması amacıyla 6eşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda, hayvancılık sekt6r6n6 geliştirmek 6nemli bir hedef olarak belirlenmişti. Hayvan ve balık gibi doğal ve sanayi mamullerinin ticaretini sistematik bir şekilde y6r6tmek amacıyla, 28 Ağustos 1952 tarihinde Et ve Balık Kurumu kurulmuştu. Kurumun ilgilendiği ilk sorun, Ankara'nın mezbaha ve et temini meselesi olmuştu. Zaten mevcut mezbaha, n6fusu 300.000'leri bulan şehrin et ihtiyaını karşılamakta 6ok yetersiz kalmaktaydı. Bu durumu 66zmek amacıyla, 1953 yılının sonlarına doğru mezbahanenin karşısındaki fidanlık arazisinde modern bir et kombinesinin temeli atılmıştı. 22.000 m² alana kurulan ve 600 kişiye istihdam sağlayan kombine, 1955 yılında faaliyete ge6mişti. Makine ve te6hizat, Amerika'dan temin edilmişti. Kombine sayesinde, 8 saatte 1.962 koyun ve 180 sığırın kesilmesi, taze muhafaza b6l6m6nde 3.400-5.000 koyun ve 800 sığırın saklanması m6mk6n hale gelmişti. Donmuş muhafaza b6l6m6 ise 36-40 bin koyun ve 8-10 bin sığırın 66 ay boyunca stoklanmasına olanak sağlamıştı.³¹⁶ Kombinenin, Ankara'nın et temini konusundaki kronik sorunlarından birini 66zd6đ6, ancak şehrin artan et ihtiyaını karşılamada tek başına yeterli olmadığı ifade edilebilir.

1950-1960 d6neminin gazetelerinde, Ankara'nın et ihtiyaının temini ve dağıtımının sık6a haberleştirildiği g6r6lmektedir. Bu durumun temel nedeni, şehrin kendi kaynaklarının talep edilen et miktarını karşılayamamasıydı. Bu yetersizlik, Erzurum Et Kombinesinden Ankara'ya s6rekli et g6nderilmesini ve 6evre illerden canlı hayvan sevkیاتını zorunlu kılmıştı. Mevsim koşulları, mesafeler ve hayvanların sağlık durumu, şehre getirilecek etin miktarını ve fiyatını doğrudan etkiliyordu. 6rneğin, Ankara'nın et tedarikinde 6nemli bir yere sahip olan Erzurum'dan hayvan nakli 59 saat s6rmekteydi ve bir koyunun nakil 6creti 293 kuruşa kadar 6ıkıyordu. Artan maliyetler nedeniyle, Van'da bir koyunun 6ifti 40-50 lira arasında satılırken, Ankara'da bu fiyat 80-90 liraya kadar

³¹⁵ Zafer, 05 Ekim 1950, Sayı: 520.

³¹⁶ Ayın Tarihi, Sayı: 261, s. 41; Yurtoğlu, Demokrat Parti D6nemi Tarım Politikaları, s. 295-296; Zafer, 14 Ocak 1951, Sayı: 621; 10 Aralık 1953, Sayı: 1681; Zafer Akşam Postası, 12 Ocak 1951, Sayı: 147; 07 Aralık 1951, Sayı: 476; 24 Nisan 1953, Sayı: 973; H6rses, 31 Ekim 1955, Sayı: 1742; Ankara Belediye Dergisi, 11, (Eyl6l Ekim Kasım 1954), s. 54.

yükseliyordu.³¹⁷ 1950-1960 yılları arasında Ankara’da et temininde yaşanan zorluklar, taşradan yapılan sevkiyatın süre, maliyet ve sağlık koşulları nedeniyle sürdürülebilir olmadığını düşündürmektedir.

Fiyatları etkileyen bir diğer faktör ise kış aylarındaki olumsuz hava şartlarıydı. Yaz aylarına yaklaşıldığında et fiyatlarında başlayan düşüş kasım ayına kadar devam ediyordu ve bu dönemde Ankara’daki et fiyatları diğer şehirlerle hemen hemen aynı seviyeye iniyordu. Örneğin, 1952 yılı mayıs ayında Ankara’da kuzu eti 250 kuruş, koyun eti 250 kuruş, keçi eti 170 kuruş, dana eti 155 kuruş, sığır eti 140 kuruş, manda eti ise 90 kuruştı. Aynı dönemde, Erzincan’da bu fiyatlar sırasıyla 200, 200, 170, 140, 140 ve 130 kuruş, Balıkesir’de ise 220, 240, 140, 170, 170 ve 90 kuruş olarak kaydedilmişti. Buna karşın kış aylarında olumsuz hava şartları tedarik zincirinde aksamalar yaratıyordu. Bu dönemlerde fiyatlar hem yükseliyor hem de aşırı dalgalanıyordu. Şehrin et ihtiyacının temini ise doğu ve güney Anadolu bölgelerinden besi hayvanlarının getirilmesiyle sağlanıyordu.³¹⁸ Ankara’nın, et üretiminde kendi kendine yetemeyen bir vilayet olduğu ve uzak mesafelerden et tedarik etmeye bağlı bir yapıya sahip bulunduğu ifade edilebilir.

Et fiyatlarında yaşanan dalgalanmaları engellemek ve ürünün teminini sağlamak amacıyla belediye, narh uygulamasıyla fiyatları belirli bir düzeyde tutmaya çalışıyordu. Ancak, kasaplar belediyenin belirlediği narhı tatminkâr bulmadıklarında zaman zaman iş bırakma eylemleri gerçekleştiriyordu. Nitekim 1951 yılında Ankara mezbahanesinde çalışan 75 kesici kasabın iş bırakması, şehirde iki gün boyunca et teminini büyük bir sorun haline getirmişti. Belediyenin koyduğu narh ile canlı hayvan fiyatları arasındaki fark, celep sahiplerini olumsuz etkilemişti. İstanbul’da kilosu 450 kuruşa satılan hayvanlarını Ankara’da kilosu 300 kuruştan satmak istememişlerdi.³¹⁹ Şehrin et temininin ekonomik çıkar çatışmalarının bir nesnesi olduğunu, belediyenin bu gerçeği göz ardı eder tarzda kararlar alarak serbest piyasa şartlarını kontrol etmeye çalıştığı söylenebilir.

Bu, 1951 yılına özgü bir durum değildi. 1953 yılında da narhın tatminkâr olmadığı gerekçesiyle bazı kasaplar et satmaktan kaçınıyorlardı. Konuyla doğrudan ilgilenen Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu ise, piyasada yetecek miktarda canlı hayvan

³¹⁷ TBMMTD, 21 Aralık 1951, Dönem IX, c. XI, s. 301-302; 20 Haziran 1952, Dönem IX, c. XVI, s. 364.

³¹⁸ Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 55-56.

³¹⁹ Ulus, 24 Haziran 1951, Sayı: 10774; 30 Temmuz 1953, Sayı: 11526; Milliyet, 11 Haziran 1951, Sayı: 404.

bulunduğunu ve belirlenen narhın tatminkâr düzeyde olduğunu ifade etmişti. Ne var ki, aynı yılın aralık ayında yaşanan olumsuz hava şartları ve şehirde 30 santimetreyi bulan kar nedeniyle ulaşım aksamış, bu durum kuzu etinin fiyatını 400 kuruşa kadar yükseltmişti. Yükselen fiyatlar nedeniyle açıklama yapan Et Balık Kombinaları Genel Müdürü Ekrem Barlas, fiyat artışlarının Erzurum Et Kombinasından yapılan et naklindeki aksaklıklardan kaynaklandığını dile getirmişti. Barlas, 1954 yılının 12-28 Ocak tarihleri arasında günlük 333-1543 arası büyükbaş, 250-750 arası koyun kesimi yaptıklarını, ancak halkın daha çok koyun eti tercih etmesi nedeniyle yetersizlik yaşandığını açıklamıştı. Açıklama sonrasında Et ve Balık Kurumu, koyun eti fiyatlarına müdahale ederek fiyatı 10 kuruş artırmış ve koyun etinin 230 kuruştan satılabileceğini kasaplara tebliğ etmişti. Ancak, belirlenen fiyattan zarar edeceklerini açıklayan kasaplar, bir kez daha et almama kararı almışlardı.³²⁰ Belediyenin fiyat istikrarı sağlama çabalarının piyasa gerçekleriyle uyuşmaması, et tedarikine ilişkin paydaşları karşı karşıya getirdiği anlaşılmaktadır.

Et fiyatlarının belirlenmesi, Ankara’da belediye ile kasaplar arasında sürekli bir sorun kaynağı olmuştur. Belediye, fiyatları baskı altında tutarken, kasaplar da et almama şeklinde bir tavır geliştirmiştir. 1955 yılında, kasaplar kazanç elde edemediklerini belirterek belediyeden et fiyatlarına zam yapılmasını talep etmiştir. Ancak belediye, bu talebi reddederek fiyatlara narh uygulamasını sürdürmüştür. Bunun üzerine kasaplar, kendilerince farklı bir çözüm üretmiş ve dükkân camlarına “Deve eti satılmaktadır” yazılı tabelalar asmıştır.³²¹ Kasaplar bu uygulama ile, dana ve sığır eti satmama kararlılıklarını sürdürmüş, belediye ise kısa vadede spekülâtif hareketleri önlemiştir.

Şehirdeki et fiyatlarına, Belediye dışında Et Balık Kurumu da müdahale etmiş ve çeşitli çözümler geliştirmişti. Kurum, spekülâtif hareketleri önlemek için kasaplara 5.000 liralık faizsiz kredi verme kararı almıştı. Ayrıca o dönem için yenilik sayılabilecek bir yöntemle dondurulmuş tavuk, piliç ve hindi eti ithal ederek piyasaya sunmuştu. 17 satış mağazasına ve kasaplara sağladığı yüklü miktardaki et ile ihtiyaçları karşılamaya çalışmıştı. Bu çabalar, sınırlı bir süre de olsa etkili olmuştu. Örneğin, dondurulmuş ürünlerin 600 kuruş gibi piyasa fiyatının altında bir bedelle satılması halktan yoğun ilgi görmüştü. Ayrıca kurumun kasaplara verdiği 20-30 ton et sayesinde, 5-6 liraya kadar çıkan kuzu eti fiyatı

³²⁰ Zafer Akşam Postası, 01 Ağustos 1953, Sayı: 1070; Halkçı, 25 Aralık 1953, Sayı: 11672; 14 Ocak 1954, Sayı: 20; Hürses, 28 Ocak 1954, Sayı: 1113.

³²¹ Milliyet, 22 Şubat 1955, Sayı: 1713.

300 kuruşa düşürülmüştü.³²²

Demokrat Parti döneminde Ankara’da farklı et türlerinin fiyat seyrine bakıldığında, 1950-1955 yılları arasında fiyatlarda büyük değişimler yaşandığı görülmektedir. Mezbahane ve perakendeci karı eklenmeden belirlenen perakende fiyatlarında, yıllar itibarıyla önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Örneğin, 1951-1952 yılı ortalaması, 1950-1951 ve 1952-1953 ortalamalarına göre oldukça yüksek bir sapma göstermiştir. Bununla birlikte, 1955 sonrası dönemde hem fiyatlardaki artış hızının hem de dalgalanmaların belirgin şekilde arttığı gözlemlenmiştir.

Yıllık Fiyatlar			1950-1959 Dönemi ve Yıllık Ortalama Fiyat Artış %		
Yıl	Koyun	Sığır	Yıllar	Koyun	Sığır
1950	195,4	154,1	1950-1951	2,20	3,50
1951	199,7	159,5	1951-1952	17,48	11,29
1952	234,6	177,5	1952-1953	8,74	11,49
1953	255,1	197,9	1953-1954	7,45	4,19
1954	274,1	206,2	1954-1955	9,27	9,70
1955	299,5	226,2	1955-1956	13,52	-2,74
1956	340	220	1956-1957	-5,88	0,00
1957	320	220	1957-1958	47,19	69,55
1958	471	373	1958-1959	20,59	21,72
1959	568	454	1950-1959	190,7	194,6
Yıllık Ortalama Artış %				21,4	21,7

Tablo 39: 1950-59 Yılları Arası Ankara’da Et fiyatı (krş)

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayı 1953), s. 12; 12, (Aralık Ocak Şubat 1954-1955), s. 27; (Özel Sayı 1954), s. 41, Zafer, 02 Temmuz 1955, Sayı: 2337; Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 1959, Ankara, 1961, s. 367.

Tabloya göre, 1950-1959 döneminde Ankara’da koyun eti fiyatları %190,7, sığır eti fiyatları ise %194,6 oranında artış göstermiştir. Dokuz yıllık dönemde fiyatların ortalama yıllık artış ise koyun eti için %13,3, sığır eti için %14,3 olarak gerçekleşmiştir. Fiyatlardaki bu oynaklık, fiyatlara müdahale edildiği ve baskılandığına ilişkin gazetelerde yer alan bilgileri doğrular niteliktedir. Ankara’da koyun eti fiyatlarının, 1950 yılı Türkiye ortalamasının %0,81, 1951 ortalamasının %3,65, 1952 ortalamasının %1,44, 1953

³²² Demokrat Ankara, 09 Eylül 1953, Sayı: 720; Bizim Kırıkkale, 23 Şubat 1959, Sayı: 381; Zafer Akşam Postası, 10 Nisan 1957, Sayı: 2387; 11 Nisan 1957, Sayı: 2388.

ortalamasının %2,44 ve 1954 ortalamasının %5,80 üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Ankara’da Yıllık Fiyatlar					1950-1954 Dönemi ve Yıllık Ortalama Fiyat Artış %		
Yıl	Koyun	Sığır	Kuzu	Keçi		Koyun	Sığır
1950	197	110	223	160	1950-1951	5,08	13,6
1951	207	125	202	162	1951-1952	15,0	12,0
1952	238	140	240	170	1952-1953	4,6	8,6
1953	249	152	264	175	1953-1954	16,5	18,4
1954	290	180	300	200	1950-1954	47,2	63,6
1950-1954 Yıllık Ortalama Artış %						10,1	13,1

Tablo 40: 1950-54 Yılları Arasında Ankara’da Koyun Sığır Kuzu Keçi Etinin Perakende Fiyatları ve Yıllık Ortalama Fiyat Artışları (krş)

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayı 1953), s. 12; (Özel Sayı 1954), s. 41.

Tablo, 1950-1954 yılları arasında Ankara’da et fiyatlarının genel bir artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Koyun ve sığır fiyatlarındaki yıllık ortalama artış hızlarının (%11,8 ve %15,9) farklılık göstermesi, tüketim alışkanlıklarına veya arz-talep dengesindeki değişimlere işaret etmektedir. Özellikle 1953-1954 dönemindeki fiyat artışlarının belirgin bir şekilde hızlanması, 1950’lerin ortalarına doğru yaşanan ekonomik dalgalanmanın başlangıcına bir örnek olarak verilebilir.

1950’li yıllarda gazetelerde sıkça yer bulan en önemli ürünlerden birinin et olduğu ifade edilebilir. Gerçekten de etin temini ve fiyatı konusu basının gündeminden hiç düşmüyor, et yalnızca fiyatı ya da temini açısından değil, farklı yönlerden de ele alınıyordu. Örneğin, basında konuya ilişkin yaşanan bir tartışma, aile başına ne kadar et düştüğüne yönelikti. Ulus gazetesi, “aile başına günde 42 gram et düştü” şeklinde bir haber yapmıştı. Buna karşılık Et Balık Kurumu, aile başına 357 gram et düştüğünü öne sürerek gazeteye tekzip yayınlamıştı. Kurum, tekzip yazısında 1956 yılında şehre 850.579 kilo koyun ve sığır eti verildiğini, 1957 Temmuz ayında ise bu miktarın 913.935 kiloya yükseldiğini ifade etmişti. Bu miktarın Ankara’da ikamet eden 85.236 aileye bölündüğünde, 357 gramlık günlük tüketimin ailelerin ortalama et tüketimi olduğu iddia edilmişti.³²³ Et fiyatlarının

³²³ Ulus, 13 Ağustos 1957, Sayı: 12373; 16 Ağustos 1957, Sayı: 12376.

bir propaganda unsuru haline geldiği, istatistiki verilerin bu propaganda kapsamında farklı şekillerde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1950’de Ankara şehir merkezinin toplam et tüketimi 7.883.667 kilogramdı. Bu rakam, 1951’de 8.928.668 kilografa, 1952’de ise 9.495.861 kilografa yükselmişti. 1955 yılında yapılan bir hesaplama göre, kişi başına düşen et miktarı açısından da değerlendirmeler yapılmıştır.

Şehir Nüfusu	Şehirde Tüketilen Toplam Et Miktarı	Şehirde Kişi Başına Düşen Et Tüketimi
453.151	12.275.000	27
Kaza ve Köy Nüfusu	Vilayet Merkezi Kaza ve Köylerde Tüketilen Toplam Et Miktarı	Vilayet Genelinde Kişi Başına Tüketilen Et Miktarı
667.471	16.750.000	15

Tablo 41: 1956 Yılında Ankara Vilayet ve Şehir Merkezi Et Tüketimi ve Kişi Başına Tüketilen Et Miktarı (kg)

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu ve 1956 Yılı Çalışma Programı Tasarısı, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1956, s. 77; Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayısı 1953), s. 13.

Tablo genel olarak incelendiğinde, Ankara şehir merkezinde kişi başına düşen et tüketiminin, vilayet genelindeki tüketim ortalamasından belirgin şekilde yüksek olduğu ifade edilebilir. Bu durum, şehir merkezinin görece daha iyi yaşam koşullarına sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Tablonun işaret ettiği diğer bir husus ise kent ve kırsal arasında tüketim alışkanlıklarının farklılığıdır.

2.13.4. Diğer Gıda Ürünleri Fiyatları ve Ürünlerin Temininde Yaşanan Güçlükler

Ankara’nın ekmek, süt ve et gibi temel gıda ürünlerinin yanı sıra, dönem dönem temininde zorluk yaşanan diğer ürünlerden biri de kahveydi. Kahve, XVI. yüzyıldan itibaren Ankara’nın sosyal yaşamında önemli bir yer edinmişti. Nitekim kahvehaneler, sosyal buluşmaların merkezi olmuş; kahve tüketimi şehirdeki sosyal canlılığın bir göstergesi haline gelmişti. 1599 yılına ait kayıtlar, Ankara’da günlük ortalama 6.1 okka (yaklaşık 7,85 kg) kahve tüketildiğini göstermiştir. Bu durum, kahvenin yüzyıllar boyunca yalnızca bir içecek değil, aynı zamanda şehirdeki kültürel hayatın vazgeçilmez

bir unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.³²⁴ Kahve'nin Ankara'nın kültür tarihinde diğer içecek türlerine göre geçmişi bir hayli eskilere dayanan bir içecek olduğu söylenebilir.

1950'lerin başında Ankara'da zaman zaman kahve darlığı yaşanırken, 1955'ten itibaren ekonomik sorunların derinleşmesi bu alandaki sıkıntıları artırmıştı. Anadolu'da misafirperverliğin ve keyfin sembolü olarak görülen kahvenin temin edilememesi, halkı nohut öğütüp kahve ikamesi olarak kullanmaya yöneltmişti. 1955 yılı, halkın ekonomik zorlukları hissettiği bir dönemin başlangıcı olmuş, bu durum birçok ürünün hem fiyatını yükseltmiş hem de bulunabilirliğini zorlaştırmıştı. Ticaret Bakanlığı tarafından ithal edilen kahve, 20 ila 80 ton arasında değişen miktarlarla Ankara'ya dağıtılmıştı. Vilayet Tevzi Komisyonu, aile başına 200 gram kahve verilmesi yönünde karar almıştı. 1956 yılının ekim ayında Ankara'ya tevzi edilen 10 ton kahve, ailelere vesika ile kişi başına 250 gram olarak dağıtılmıştı. Ancak kahve arzındaki düşüş nedeniyle, kısa bir süre sonra aile başına yalnızca 100 gram kahve dağıtımı yapılabilmisti. Tüm bu önlemlere rağmen, 1954 yılı başlarında çekilmiş kahvenin kilosu 10-50 kuruşa satılırken, 1956'da çiğ çekirdek kahvenin kilosu 98 liraya, kavrulmuş ve çekilmiş kahvenin kilosu ise 110 liraya kadar yükselmişti.³²⁵ Kahvenin vesika ile dağıtılması, 1950'lerin ortalarında giderek hissedilen ekonomik sıkıntıların halk üzerindeki simgesel örneklerinden biridir.

Piyanın kahve tedarikinde yaşadığı sorunların temel nedenlerinden biri, dönemin ekonomik koşulları ve döviz darlığı olmuştu. İthalatı azalan kahvenin fiyatı buna bağlı olarak yükselmişti. Bu durum, halkın tüketim tercihlerinde belirgin bir değişimi de beraberinde getirmiş, kahve yerine çay tüketimi yaygınlaşmıştı. Nitekim 1945-1954 yılları arasında çayın kilogram fiyatı ortalama 16 lira iken, 1955 yılında %55 oranında zamlanarak 25 liraya yükselmişti.³²⁶

Halkın ekonomik durumunu etkileyen temel unsurlardan biri, gıda maddelerinde görülen yüksek enflasyondur. 1954'ten itibaren hissedilmeye başlanan ve 1955'ten sonra daha belirgin hale gelen bu durum, Ankara'da ülke geneline kıyasla daha ağır bir şekilde yaşanmıştı. Nitekim toptan gıda fiyatlarındaki artış oranı ülke genelinde %1,9 seviyesinde

³²⁴ Özer Ergenç, "16.Yüzyıl Ankara'sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri", Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Derleyen Ayşe Tükel Yavuz ODTÜ Ankaralılar Vakfı Yay. Ankara, 2000, s. 57.

³²⁵ Zafer, 21 Ocak 1954, Sayı: 1724; Zafer Akşam Postası, 22 Eylül 1956, Sayı: 2214; 21 Ekim 1956, Sayı: 2243; 27 Haziran 1958, Sayı: 2819; Ulus, 29 Kasım 1956, Sayı: 12124.

³²⁶ Gül Eda Bulanık, 1950'li Yıllarda Türkiye'de Gündelik Hayatta Yaşanan Dönüşümler: Adana İli Üzerine Bir Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s. 59; Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, s. 496.

kalırken, Ankara’da bu oran %8’e ulaşmıştı. Bu durum, Ankara’yı gıda fiyatları açısından ülkenin en pahalı şehirlerinden biri haline getirmişti. Meyve ve sebze üretim merkezlerine yakın olmasına rağmen fiyatların çok yüksek olması, kamuoyunda eleştirilere yol açmış, gazetelerde “Ankara’da bir belediye var mı?” gibi başlıklarla dile getirilmişti.³²⁷ Fiyatın Ankara’da daha yüksek oluşu, ulaşım maliyetlerinin yüksekliği, Ankara’da talebin diğer yerlere göre daha yüksek oluşu ile açıklanabilir.

Fiyat istikrarının sağlanabilmesi için Anakara Belediyesi de çaba gösteriyor, yüksek fiyatları birkaç yöntemle düşürmeye çalışıyordu. Bu yöntemlerden biri, gıda maddelerinde narh uygulamasına geçmek olmuştu. Uygulama sonucunda fiyatlarda bir düşüş yaşanmış ve benzer bir uygulamanın Polatlı’da da yapılacağı ifade edilmişti. Belediyenin fiyatları düşürmek ve fırsatçıların fahiş fiyatlarla ürün satmasını engellemek için attığı bir diğer adım ise mağaza ve dükkanlarda etiket uygulaması başlatmak olmuştu. Denetimlerde uygulamaya uymayan ve fiyatları yükseltenler hakkında Milli Koruma Kanunu kapsamında dava açılması ve dükkanların kapatılması kararlaştırılmıştı. Karar sonrası yapılan denetimler, bazı iş yerlerinin kapalı kalmasına neden olmuştu. Ayrıca Belediye Zabıta ekipleri, kanuna uygunluk denetimleri çerçevesinde esnafa ceza zaptı düzenlemeye başlamıştı.³²⁸ Belediye’nin piyasa fiyatlarını kontrol etmede etkin rol oynaması dönemin devletçi ekonomik anlayışıyla uyumludur.

Fiyatların düşürülmesi ve gıda maddelerinin ucuza temin edilmesi amacıyla GİMA adıyla bir faaliyet programı hazırlanmıştı. Programın, kurulacak alışveriş yerlerinde nasıl işleyeceğini görmek için Ankara’da bir "Tecrübe Dükkanı" açılması düşünülmüştü. Bütün hazırlıkların tamamlanmasının ardından çeşitli semtlerde yeni ve modern mağazalar inşa edilmeye başlanmıştı. Hazırlığı tamamlanan Cebeci mağazası, açılacak mağazaların ilki olacaktı. Diğer mağazaların ise Yenimahalle, Bahçelievler, Altındağ ve Samanpazarı semtlerinde açılması planlanmıştı.³²⁹

GİMA’ların istenen ucuzluğun sağlayabilmesi içinse piyasa verilen ürünlerin miktarında düzenlemeye gidilmiş ve bu yönde karar alınmıştı. Örneğin şehre haftalık gelen 90 ton Vita ve Sana yağlarının %40’ı perakendeciler vasıtasıyla, %20’si GİMA, %7’si Et Balık Kurumu tarafından halka dağıtılacaktı. Yağın kalanı ise kazalara, şehirde bulunan müesseselere, lokantacılar derneğine tevzi edilecekti. Lokantacıların GİMA ve Et Balık

³²⁷ Demokrat Ankara, 19 Nisan 1953, Sayı: 629.

³²⁸ Halkçı, 20 Ocak 1954, Sayı: 36; Polatlı, 05 Ocak 1956, Sayı: 143; Ulus, 20 Haziran 1956, Sayı: 11968.

³²⁹ Zafer Akşam Postası, 26 Aralık 1956, Sayı: 2282; Zafer, 17 Ekim 1957, Sayı: 2925.

satış mağazalarından yağ almalarına izin verilmiyordu.³³⁰ GİMA programı, temel ihtiyaç ürünlerini geniş halk kitlelerine ulaştırma ve sosyal devlet anlayışı kapsamında değerlendirilebilir.

Tanzim satışı yapılan ürünlerden biri de kaşar ve beyaz peynir olmuştu. Karamanlı peynirciler, Ankara Belediyesi'ne müracaat ederek kendilerine gösterilecek bir yerde tanzim satış yapmak istediklerini ifade etmişlerdi. Belediye, bu teklifi olumlu karşılamış ve izin vermişti. Böylece piyasada 680 kuruşa satılan yağlı kaşar peynir 450 kuruşa, 290 kuruşa satılan beyaz peynir ise 250 kuruşa satılacaktı. Ayrıca satılacak peynirlerdeki yağ oranının asgari %30 olması şartı getirilmişti.³³¹

1950'lerin ortasında şehirde tüketim maddelerinin karaborsaya düşmesi sıradan bir durum haline gelmişti. Bu maddelerden biri de şekerdi. Belediye, şehrin günlük ihtiyacı olan 200-300 çuval yerine 500 çuval şeker tahsis etmişti. Ancak buna rağmen, bazı semtlerde şeker bulmak bir hayli zor oluyordu. Belediye İktisat Müdürlüğü, belirlenen dükkanlara yetecek miktarda şeker tahsis ediyor ve bu şekerin yarım kilo şeklinde, zabıta memurları gözetiminde dağıtılmasını sağlıyordu. Ayrıca şehrin şeker ihtiyacının %60'ından daha fazlasını piyasaya sürmesine rağmen talep bir türlü karşılanamıyordu. Durumun devam etmesi üzerine, Vali ve Belediye Başkanı Kemal Aygün, muhtarlarla bir toplantı yaparak, belirli aralıklarla düzenli şeker dağıtımını yapılmasını kararlaştırmıştı. Buna göre, muhtarlar kendi bölgelerindeki ailelerin isimlerini çıkaracak ve her aileye üç günde bir kilo şeker verilecekti. Böylece, her aile ayda toplam 10 kilo şeker alacak, günlük 25 ton şeker dağıtılmış olacaktı. Ülke genelindeki yoğun talep nedeniyle, hükümet toz ve küp şeker fiyatlarına %10-13 arasında zam yapma kararı almıştı.³³² Şeker, ülkenin yaşadığı döviz açığı ve ithal sorunun sembolleştiği ürünlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Belediye'nin bu çabaları Ankara'da gıda maddelerinin fiyatını bir nebze de olsa düşürüyordu. Ancak bu durum, başka sorunları da beraberinde getirmişti. Bu sorunlardan biri, Ankara'dan toplanan ürünlerin başka illerde fahiş fiyatlara satılmasıydı. Örneğin, çay, şebeke şeklinde çalışan şahıslar tarafından piyasadan toplanıyor ve özel kamyonlarla

³³⁰ Zafer Akşam Postası, 19 Ekim 1958, Sayı: 2937.

³³¹ Zafer, 08 Ağustos 1955, Sayı: 2377.

³³² Halkçı-Yeni Ulus, 01 Aralık 1954, Sayı: 338; 11 Aralık 1954, Sayı: 355; Ankara Telgraf, 06 Haziran 1955, Sayı: 1028; 01 Temmuz 1955, Sayı: 1054; 02 Temmuz 1955, Sayı: 1055; 24 Temmuz 1955, Sayı: 1076.

başka illere götürülerek daha yüksek fiyatlarla satılıyordu.³³³

Yıllar	Buğday Unu	Pirinç	Toz Şeker	Yumurta	Zeytin	Süt	Beyaz Peynir	Çay
1940	0,15	0,28	0,36	0,02	0,62	0,19	0,54	6,14
1941	0,18	0,38	0,46	0,03	0,85	0,21	0,63	7,57
1942	-	0,9	1,49	0,05	1,46	0,34	1,1	14,8
1943	-	1,49	3,36	0,09	2,02	0,57	1,67	15
1944	-	1,39	1,97	0,08	2,5	0,63	2,02	16
1945	0,52	1,35	1,86	0,08	1,84	0,58	2,15	16
1946	0,45	1,45	1,64	0,08	2,63	0,61	2,29	16
1947	0,44	1,28	1,1	0,08	2,55	0,58	2,08	12
1948	0,52	1,23	1,26	0,09	2,4	0,63	-	16
1949	0,56	1,24	1,72	0,09	2,62	0,68	2,32	16
1950	0,51	1,24	1,56	0,09	2,25	0,66	2,16	16
1951	0,49	1,26	1,4	0,08	2,38	0,7	1,85	16
1952	0,51	1,23	1,4	0,09	2,3	0,7	1,94	16
1953	0,52	1,18	1,4	0,1	2,33	0,7	2,25	16
1954	0,54	1,18	1,41	0,11	3,08	0,77	2,54	16
1955	0,61	1,66	1,54	0,12	3,38	1,00	2,89	25
1956	0,65	2,07	1,74	0,15	4,49	1,00	2,85	25
1957	0,95	2,27	2,2	0,18	4,8	1,25	3,42	25
1958	0,8	2,1	2,38	0,21	4,49	1,46	3,74	27,5
1959	0,94	2,41	3,25	0,27	5,9	1,8	5,17	40
1960	1,03	3,07	3,25	0,27	6,43	1,77	5,99	40
1940-1950 Artış %	240	342,9	333,3	350	262,9	247,4	300	160,6
1950-1960 Artış %	102	147,6	108,3	200	185,8	168,2	177,3	150

Tablo 42: 1940-1960 Yılları Arasında Ankara’da Bazı Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları (TL/Kg)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, s. 494-496; Artış oranları araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

1940-1960 döneminde Türkiye genelinde ve Ankara’da buğday unu, pirinç, toz şeker, yumurta, zeytin, süt, beyaz peynir ve çayın fiyatlarının %200-350 arasında artış gösterdiği

³³³ Ankara Telgraf, 03 Temmuz 1955, Sayı: 1056.

tespit edilmiştir. Artışların özellikle II. Dünya Savaşının sürdüğü 1941-1944 yılları arasında gerçekleşmesi, artış oranlarında savaş şartlarının etkisi olarak yorumlanabilir. Dönemler itibarıyla yıllık ortalama artış oranları incelendiğinde, 1940-1950 döneminde pirinçte %34,3, toz şekerde %33,3, yumurtada %35, zeytinde %26,3, sütte %24,7 ve çayda %16 olarak gerçekleşmişti. 1950-1960 döneminde ise bu oranlar pirinçte %14,7, toz şekerde %10,8, yumurtada %20, zeytinde %18,5, sütte %16,8 ve çayda %15 seviyesindeydi.

Toplam dönem artışlarına bakıldığında, 1950-1960 yıllarında buğday unundaki artış %102, pirinçte %147,6, toz şekerde %108,2, yumurtada %200, zeytinde %185,8, sütte %177,3 ve çayda %150 olarak gerçekleşmişti. Bu fiyatlar, 1950-1959 yılları arasındaki Türkiye genelindeki yıllık ortalama perakende fiyatlarla karşılaştırıldığında ise artış oranlarının buğday ununda %101,2, pirinçte %95,1, toz şekerde %108,2, yumurtada %209,3, zeytinde %306,5, sütte %174,8 ve çayda %150 olmuştur.

Ürünler	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1950-1959 Artış %
Buğday Unu	50,7	49.3	51.44	52.4	54.3	60.8	65.1	94.6	80.0	102	101,2
Pirinç	123,7	125.5	122.7	117.8	118.2	174.5	206.9	227.4	210.0	241,3	95,1
Toz Şek.	156,1	140	140	140	140	157	174	220	237.5	325	108,2
Yumurta	8,60	8,40	8,80	9,70	10,80	12,60	14,70	18,10	20,80	26,60	209,3
Zeytin	131,2	128.4	146.3	169.1.	182.4	249.3	281.1	366.4	453.7	533,3	306,5
Süt	65,5	69.5	70.0	70.0	77.1	103.0	99.6	125.4	145.8	180	174,8
Çay	1600	1600	1600	1600	1600	2500	2500	2500	2678	4000	150

Tablo 43: 1950-1959 Yıllarında Türkiye’de Bazı Gıda Maddelerinin Fiyatları
(Kuruş/Kg)

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 367.

Ankara ve Türkiye geneli fiyat artış oranlarının buğday unu, toz şeker ve çayda benzer gerçekleşirken, Ankara’da pirinç fiyatı Türkiye geneli fiyatından %55 daha pahalıdır.

Türkiye genelinde ise zeytin fiyatları Ankara'ya göre %64,9, süt fiyatları %3,4, yumurtada fiyatları %4,5 daha pahalıdır. Ürün fiyatları açısından Ankara'nın Türkiye geneline göre daha pahalı bir şehir olduğu söylenemez. Ancak başkent olması nedeniyle Ankara'da fiyatlarının belirli düzeyde tutulduğu da unutulmamalıdır.

Tüketici fiyatları açısından değerlendirildiğinde, Ankara'daki gıda fiyatlarının 1955 yılından itibaren enflasyonist bir baskı altında hareket ettiği anlaşılmaktadır.

	Gıda	
	Fiyat Endeksi	Yıllık Ort. Değişim
1950	435	-5,0
1951	432	-0,8
1952	466	7,8
1953	487	4,6
1954	523	7,4
1955	618	18,1
1956	645	4,5
1957	766	18,7
1958	901	17,7
1959	1.123	24,6
1960	1.181	5,1

Tablo 44: 1950-1960 Ankara Tüketici Fiyatları Endeksi ve Değişim Oranları

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, s. 546.

1950-1960 dönemine ilişkin tablo, 1950-1954 arasındaki görece düşük artış oranlarına karşın, 1955 sonrası dönemde keskin bir yükselişin başladığını göstermektedir. Bu artış, ekonomik istikrarsızlığın tüketici fiyatları üzerindeki doğrudan etkisini yansıtmaktadır. Özellikle 1959'da %24,6 ile yıllık artış oranının zirve yapması, gıda fiyatlarının enflasyondan yüksek düzeyde etkilendiğini ortaya koymaktadır. 1957 seçimlerinden önce gıda fiyatları endeksinde yaşanan yüksek dalgalanma ve artış oranlarının, Demokrat Parti'nin Ankara'daki oy kaybında belirleyici bir faktör olduğu ifade edilebilir.

Şehrin temel ihtiyaç maddeleri arasında yer alan kömür ve petrolün temini konusunda Belediye, 1950 yılında önemli çalışmalar gerçekleştirmişti. Yapılan tespitlere göre, o yıl şehrin kok kömürü ihtiyacı 100.000 ton, linyit kömürü ihtiyacı ise 50.000 ton olarak belirlenmişti. 1950'de, bir önceki yıldan farklı olarak kok kömürüne getirilen sınırlama kaldırılmış ve dağıtım işinin ekim ayında tamamlanması hedeflenmişti. Söz konusu

yıllarda satışı Yenidoğan ile Cebeci’de bulunan iki şubeden gerçekleştirilen linyit kömürünün tonu 30 liraydı. Aileler belirli bir sıra ile kömürlerini alırken, sırasını kaçıranlar yeniden başvuru yaparak kömürlerini temin edebiliyordu. Ancak, halkın tozsuz kömür talebi, şubelerde çalışan hamalları oldukça zor durumda bırakmıştı.³³⁴ Kışın yaklaşmasıyla sadece hava kirliliği yönüyle değil çevrenin de kirlenmesinde kömürün önemli bir etken olduğu ifade edilebilir.

Şehrin 1950’li yılların ortalarına doğru sorun yaşadığı ihtiyaç maddelerinden biri de petrol olmuştu. 1956 yılının sonlarına doğru Ortadoğu’daki değişen dengeler ve Süveyş Kanalı ile ilgili yaşanan sorunlar, petrol sevkiyatında aksamalara neden olmuştu. Bu durum, günlük 30-40 ton petrol ihtiyacı olan Ankara’da ciddi endişelere yol açmıştı. Petrol temininde herhangi bir sorun yaşanmaması adına Ankara Valiliği tarafından 25 maddelik bir tebliğ yayınlanmış ve alınacak önlemler detaylandırılmıştı. Buna göre; ³³⁵

- 18 beygire kadar olan taksilere 15,
 - Daha büyük beygirli taksilere 20 litre,
 - 5 tondan az kapasiteli kamyonlara günde 30,
 - 5 tondan yukarı olanlara günlük 35,
 - Hususi araçlardan 18 beygire kadar olanlara 6,
 - Daha yüksek beygirli olanlara 8 litre,
 - Taşra plakalı taksilere gidecekleri vilayet merkezine kadar kilometre hesabı ile $\frac{1}{4}$ oranında,
 - Kamyon ve otobüsler içinse kilometre hesabıyla $\frac{1}{2}$ litre yakıt verileceği duyurulmuştu.
- Duyurulan tedbirlere rağmen, benzin stoklamak isteyenlerin yarattığı talep nedeniyle benzin istasyonlarında zaman zaman uzun kuyruklar oluşmuştu. Valilik, bu sorunu hafifletmek amacıyla şehre 70 tonu geçen miktarlarda benzin sağlayarak yakıt sıkıntısını aşmaya çalışmıştı. Ancak, petrol fiyatlarının üç yıl içinde %88,5 oranında artması, benzin tedarikini daha da güçleştirerek sorunu karmaşık bir hale getirmişti.

³³⁴ Zafer, 10 Ekim 1950, Sayı: 525; 18 Kasım 1958, Sayı: 3319.

³³⁵ Zafer Akşam Postası, 21 Kasım 1956, Sayı: 2247; 24 Haziran 1958, Sayı: 2816; 25 Haziran 1958, Sayı: 2817; 26 Haziran 1958, Sayı: 2818.

2.14. Elektrik Havagazı ve Şehir İçi Ulaşım Meseleleri Otobüs Şehir İçi Ulaşım Meselesi

Cumhuriyetin ilanından sonra hızla modern bir şehir inşa edilmeye çalışılan Ankara’da, kentsel yaşamın sürdürülebilirliği için enerji ve ulaşım ihtiyaçlarının karşılanması büyük önem taşımaktaydı. Elektrik ve havagazı gibi enerji kaynakları, modern kent yaşamının temel unsurları olarak öne çıkmış, bu ihtiyaçların temini ve düzenli dağıtımı merkezi ve yerel yönetimlerin öncelikleri arasında yer almıştı. Öte yandan, hızla göç alan ve büyüyen Ankara’nın şehir içi trafiğinin düzenlenmesi de başkentin gelişim sürecinde üzerinde durulan bir diğer temel meseleydi.

Bu kapsamda 5 Temmuz 1939’da çıkarılan 3688 sayılı “Ankara Elektrik, Ankara Havagazı, Adana Elektrik Türk Anonim Şirketleri Hisse Senedleriyle Hak ve Vecibelerinin Satın Alınmasına Dair Mukavelelerin Tasdikine ve Bu Şirketlerin Muvakkat İşletmeleri ile Satın Alma Bedellerinin Tesviye Tarzına Dair Kanun” çıkarılarak Ankara’daki enerji faaliyetleri devletleştirilmiştir. 16 Aralık 1942’de çıkarılan 4325 sayılı “Ankara Elektrik ve Havagazı ve Adana Elektrik Müesseselerinin İdare ve İşletmeleri Hakkında Kanun”la da Ankara Elektrik ve Havagazı İşletme Müessesesi kurulmuş, hizmetlerin bağımsız bir şirket yapısında tüzel kişilik kazanması sağlanmıştır. 1946 yılında belediye, elektrik ve havagazı, otobüs idaresi ve su idaresi olmak üzere üç temel işletmeyi yönetmekteydi. 1949’da Sular İdaresi tüzel kişilik kazanarak tamamen belediye yönetimine bırakılırken, Otobüs İşletmesi ise Elektrik ve Havagazı İşletmesi’ne devredilmiştir. Devredilen bu birim "Ankara Elektrik Havagazı ve Otobüs İşletmesi Müessesesi Genel Müdürlüğü" adını almıştır.³³⁶ 1950 yılına kadar atılan bu adımları, şehirde enerji ve ulaşım hizmetlerinin merkezileştirilmesi kapsamında değerlendirmek mümkündür.

2.14.1. Elektrik İşleri

Millî Mücadele yıllarında olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da Ankara’da elektrik bulunmamaktaydı. 1925 yılında Ankara Belediyesi tarafından Bentderesi’nde kurulan 50 HP gücündeki lokomobil, şehre ilk kez elektrik sağlanmasını mümkün kılmıştır. 1926’da 720 beygir gücündeki ikinci, 1927’de ise üçüncü santral devreye alınmıştır. Ancak şehrin

³³⁶ Resmî Gazete, 12 Temmuz 1939, Sayı: 4256, s. 12234; 26 Aralık 1942, Sayı: 5290, s. 4181; Kaynar, Engürü’den Ankara’ya, s. 227-228.

nüfusunun hızla artışı, elektrik ihtiyacının karşılanmasında sürekli sıkıntılar doğuruyordu. Bu bağlamda, 1936 yılında artan elektrik ihtiyacını karşılamak için yeni bir çözüm aranmış ve Maltepe’de 5.100 KW kapasiteli bir termik santral açılmıştır. Her ne kadar bu girişim elektrik arzındaki sorunu kısmen çözsede bu kez de hava kirliliği şehrin önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir.³³⁷ Şehir merkezinde oluşan enerji talebinin yöneticileri çevre kirliliği ve insan sağlığını tehdit eden çözümlere yönelttiği görülmektedir.

1935 yılında 17.372 meskenin bulunduğu Ankara’da, bu meskenlerin yalnızca %31,8’inde elektrik, %6,5’inde elektrikle birlikte su, %6,1’inde ise su, elektrik ve havagazı birlikte bulunuyordu. Buna karşın üç temel unsurun hiçbirine sahip olmayan meskenlerin oranı %67,4 gibi oldukça yüksek bir düzeydeydi. Aynı dönemde İstanbul’da bu oran %44,5, İzmir’de ise %58 olarak kaydedilmişti. Üç temel unsurun tamamına sahip olan mesken oranı ise Ankara’da yalnız %6,1 iken, bu oran İstanbul’da %8,71, İzmir’de ise yalnızca %1 düzeyindeydi. Bu rakamlar, Ankara’nın diğer büyük şehirlerle kıyaslandığında temel altyapı hizmetlerinden en yoksun şehir olduğunu gösteriyordu.³³⁸

II. Dünya Savaşı’nın henüz başlarında Ankara’nın 7.000 KW kapasiteli santrallerinde toplam 22.401.143 kWh elektrik üretilmiş ve bu elektriği kullanan abone sayısı 19.951 olmuştu. 1945 yılına gelindiğinde, santral gücü %30, elektrik üretimi %60,1 ve abone sayısı %38,8 oranında artmıştı. 1945-1950 döneminde ise santral gücü %53,8 oranında artırılmış, elektrik üretimi %44,1, abone sayısı ise %59,5 oranında yükselmişti.

³³⁷ “50. Yılında Ankara’ımızda Elektrik Havagazı Otobüs İşletme Müessesesi”, Ankara Büyükşehir Belediyesi. EGO Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973, s. 9-13; “Ankara “, Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 665-666; Kaynar, Engürü’den Ankara’ya, s. 227.

³³⁸ Ulus, 04 Mart 1939, Sayı: 6315.

Yıl	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Azami Güç (Kw)	9.100	6.450	9.900	12.100	12.500	14.000
İstihsal (Kw/s)	35.869.760	35.869.760	40.043.570	43.969.290	47.902.810	51.697.960
Abone (adet)	27.703	27.703	29.387	32.986	37.595	43.413
Yüksek Gerilim (metre)	134.335	134.335	139.067	144.993	148.247	183.644
Düşük Gerilim (metre)	140.114	140.114	141.264	148.248	159.958	209.358
Transformator İstasyon (Adet)	84	92	100	106	112	126
İstasyonlardaki Trafo adedi	94	103	114	121	127	145
Mecmu Takati	19.780	21.00	23.130	24.830	26.671	32.006
Sokak Aydınlatma Hat Uzunluğu (metre)	125.662	123.662	127.813	131.873	137.543	191.143
Sokak lamba adedi	2.562	2.727	2.873	3.000	3.082	3.772

Tablo 45: 1945-1950 Yılları Arasında Elektrik İstihsalı Trafo ve Sokak Aydınlatılması

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.755.5, 35-36.

Tabloya göre, 1940-1950 döneminde Ankara’da elektrik üretimi ve kullanımında önemli bir artış yaşanmıştır. Şehir nüfusunun %85 arttığı bu dönemde elektrik üretimi %130,7, abone sayısı ise %117,5 oranında artmıştır. Bu dönemde Ankara’da kişi başına düşen elektrik miktarı, Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Nitekim ülke genelinde kişi başına düşen 35 kWh elektriğe karşılık, Ankara’da bu oran 119 kWh olarak kaydedilmiştir. Üretilen elektriğin büyük bir kısmı devlet kurumları ve belirli mekanların aydınlatılmasına tahsis edilmiştir. Bu dönemde evlerin elektrik tüketimindeki payı ise, yaklaşık 1/3 düzeyindeydi.³³⁹

1950’lerin başlarında Ankara’nın artan nüfusu, elektrik tüketiminin hızla yükselmesine ve bu durumun şebekelerde sürekli voltaj düşüklüğüne yol açmasına neden olmuştu. Voltaj düşüklüğü evlerde elektrikle çalışan cihazların sık sık arızalanmasına, santrallerde ise zaman zaman patlamaların yaşanmasına sebep olmuştu. 1951 yılında 7.500 kilovatluk turbo jeneratörün patlaması sonucu şehrin birçok semti karanlıkta kalmıştı. Yapılan incelemeler, askeri fabrikalar ve çimento fabrikasının 16:00-22:00 saatleri arasındaki aşırı

³³⁹ “50. Yılında Ankara’ımızda Elektrik Havagazı Otobüs İşletme Müessesesi”, s. 19; Kaynar, Engürü’den Ankara’ya, s. 225; Ayın Tarihi, Sayı: 263, s. 71.

elektrik tüketiminin bu arızaya neden olduğunu ortaya koymuştu. Bu arz açığını kapatmak için merkezi teşkilatın çalışma saatleri yeniden düzenlenmiş, Kozlu Elektrik Santrali'nden 3.000 kilovatlık turbo alternatör satın alınmıştı. Ayrıca İsviçre'de tamiri tamamlanan turbo jeneratörün şehre ulaştırılması için çalışmalar başlatılmıştı. Voltaj sorununu çözmek amacıyla Çocuk Hastanesi, Posta Caddesi, Keçiören ve Tepebaşı gibi bölgelere transformatörler yerleştirilmişti.³⁴⁰ Tercih edilen çözümlerin geçici nitelikte olduğu, ihtiyaç için gerekli unsur ve imkânların bulunmadığı ifade edilebilir.

1953 yılı itibarıyla Ankara'nın elektrik temini konusu kritik bir noktaya ulaşmış ve acil çözümler üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştı. Şehrin elektrik ihtiyacını karşılayabilmek için dört farklı çözüm önerisi gündeme getirilmişti. Bu öneriler, Sarıyar Hidroelektrik Santrali'nden yararlanılması, Kızılırmak üzerinde bir hidroelektrik santrali kurulması, Ankara'da yeni bir elektrik santrali inşa edilmesi ve Çatalağzı Elektrik Santrali'nin genişletilerek Ankara'ya bağlanmasıydı. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, Sarıyar Barajı'nın tamamlanması beklenirken, en uygun seçeneğin Çatalağzı Elektrik Santrali'nin genişletilmesi ve bu santralin Ankara'ya bağlanması olduğuna karar verilmişti. Bu karar, elektrik temini açısından hızlı ve maliyet etkin bir çözüm sunmayı hedefliyordu.³⁴¹ Şehrin enerji talebinin karşılanması amacıyla stratejik planlama sürecinin başlatıldığı söylenebilir.

1955 yılında Ankara'nın elektrik arzındaki yetersizlik, enerji yoğun projelere olan yaklaşımı da etkilemiş, bu durum Yenimahalle-Ulus-Bahçelievler-Cebeci arasında işletilmesi planlanan trolleybüs projesinden vazgeçilmesine neden olmuştu. Artan elektrik ihtiyacının bir an önce karşılanabilmesi amacıyla Çatalağzı Santrali'nden elektrik nakli çalışmaları hızlandırılmıştı. Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren, nakil çalışmalarının tamamlanmasının ardından Ankara'nın elektrik ihtiyacının büyük ölçüde karşılanacağını ifade etmişti. Ancak mevcut durumda tam kapasite ve yedek birim olmaksızın çalışan santrallerle taleplerin karşılanmaya çalışıldığını belirtmişti. Elektrik sıkıntısının hafifletilebilmesi için saat 16:00-19:00 arasında un değirmenlerinin durdurulduğunu ve su idaresinin düşük kapasiteyle çalıştırıldığını açıklamıştı. Ayrıca Eren, halktan da

³⁴⁰ Resmî Gazete, 19 Kasım 1951, Sayı: 7960, s. 2273; BCA, 30.18.1 / 127.79.16,1; Zafer, 14 Kasım 1951, Sayı: 925; 2 Haziran 1952, Sayı: 1126; Zafer Akşam Postası, 8 Ekim 1952, Sayı: 775; 3 Ağustos 1956, Sayı: 2164; 24 Eylül 1959, Sayı: 4143; Ulus, 19 Şubat 1956, Sayı: 11848.

³⁴¹ Ankara Belediyesinin 1953 Yılı Çalışma Raporu, Ltd O. Matbaası, Ankara 1953, s. 124-125.

elektrik kullanımında daha tasarruflu davranmalarını istemişti.³⁴² Enerji ihtiyacı şehrin üretim sürecini sekteye uğratacak düzeye ulaşması, konunun ulusal düzeyde bir mesele olarak ele alınmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Çatalağzı Santrali'nden Ankara'ya elektrik temini çalışmaları 1956 yılında sonuçlandırılmış, Çatalağzı-Karabük-Kırıkkale-Ankara arasında 66.000 voltluk 80 kilometrelik ve 154.000 voltluk 290 kilometrelik enerji nakil hatları tesis edilmişti. Bu hatlar aracılığıyla Ankara ve Kırıkkale'deki transformatör merkezleri üzerinden elektrik desteği sağlanmaya başlanmıştı. Ayrıca hat sayesinde Keskin'e de elektrik verilmişti. Şehrin elektrik ihtiyacı için esas çözüm ise 400 milyon kilovatsaatlik enerji üretim kapasitesine sahip Sarıyar Barajı'nın devreye girmesiyle sağlanabilmişti.³⁴³

1950 yılından itibaren elektrik altyapısında yapılan bu girişimlerin sonuçları oldukça dikkat çekiciydi. Şehrin elektrik üretimi 1955 yılında %100,1, 1958'de ise %210,8 oranında artış göstermişti. Aynı dönemde, abone sayısı 1955'te %102,7, 1958'de ise %147,6 oranında yükselmişti. Elektrik iletim altyapısında da ciddi bir büyüme gerçekleşmiş, 1950-1958 yılları arasında şehir içindeki yüksek gerilim hat uzunluğu %119, düşük gerilim hat uzunluğu %166,4 ve trafo sayısı %159,5 oranında artmıştı.

Yıl	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Azami Güç (Kw)	15.200	18.100	21.900	24.100	31.300	31.300
İstihsal (Kw/s)	59.313.340	67.274.170	80.716.500	91.999.360	103.488.140	121.578.160
Abone (adet)	50.983	59.666	68.831	78.946	88.022	95.997
Yüksek Gerilim (metre)	192.017	232.381	246.145	252.512	260.686	273.431
Düşük Gerilim (metre)	219.817	234.544	243.279	279.844	319.760	356.252
Transformator İstasyon (Adet)	131	144	153	162	178	194
İstasyonlardaki Trafo adedi	151	168	177	192	204	222
Mecmu Takati	32.806	36.896	40.472	45.011	48.348	55.448
Sokak Aydınlatma Hat Uzunluğu (metre)	231.458	253.838	285.468	352.842	394.828	429.877
Sokak lamba	4.347	4.766	5.292	6.487	7.078	7.643

³⁴² Yeni Ulus, 12 Ocak 1955, Sayı: 387; Medeniyet, 6 Aralık 1955, Sayı: 571.

³⁴³ Zafer Akşam Postası, 3 Ağustos 1956, Sayı: 2164; Bizim Kırıkkale, 26 Ağustos 1958, Sayı: 226; "Ankara Maddesi", Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 666.

adedi						
Floraslan Lamba				50	64	130
Yıl	1957	1958				
Azami Güç (Kw)	35.600	38.700				
İstihsal (Kw/s)	143.057.530	160.695.730				
Abone (adet)	100.313	107.493				
Yüksek Gerlim (metre)	294.201	306.884				
Düşük Gerilim (metre)	373.340	406.489				
Transformator İstasyon (Adet)	211	227				
İstasyonlardaki Trafo adedi	244	262				
Mecmu Takati	75.843	83.940				
Sokak Aydınlatma Hat Uzunluğu (metre)	472.489	515.582				
Sokak lamba adedi	8.131	8.294				
Floraslan Lamba	421	1.012				

Tablo 46: 1950-1958 Yılları Arasında Elektrik İstihsalı Trafo ve Sokak Aydınlatması

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.755.5, 37-39.

1940-1950 döneminde Ankara'nın sokak aydınlatma hat uzunluğunda %82'lik bir artış gerçekleşmiş ve yıllık ortalama artış %6,72 olarak kaydedilmişti. 1950-1958 döneminde ise sokak aydınlatma hat uzunluğundaki artış %169,7'ye ulaşmış, yıllık ortalama artış %13,3'e yükselmişti. Sokak lambası sayısında da ciddi bir artış yaşanmış, 1940-1950 döneminde 26.103 sokak lambası takılırken, 1950-1958 arasında bu sayı %113,8 artarak 55.810'a çıkmıştı. 1954 yılında sokak aydınlatması konusunda yenilikçi bir adım atılarak 65 voltluk, 200 voltluk bir ampule eşdeğer floresan lambaların kullanımı başlamıştı. İlk olarak Ulus-İstasyon arasında kullanılan bu lambalar, 1958'den itibaren Bahçelievler-İstasyon, Yenimahalle otobüs yolu-İvedik Caddesi, Ulus-Dışkapı, Konservatuvar-Aktaş-Asri Mezarlık arasında da yerleştirilmişti. 1959 yılında Ankara, toplam 10.558 buharlı ve floresan lamba ile aydınlatılan bir şehir haline gelmişti. 1960 yılında ise şehrin aydınlatılmasını iyileştirmek amacıyla 4.000 adet cıva buharlı lamba siparişi verilmiş ve

1.800.000 liralık tahsisat ayrılmıştı.³⁴⁴ Şehrin aydınlatılmasına yönelik çabanın şehrin belirli bölgelerine yönelik olduğu ve mevcut imkânlar kapsamında böyle bir çalışmanın yürütüldüğü ifade edilebilir.

Yıllar	İstihsal	Ev Ücret Tarifesi KW/Krş	Sanayi Ücret Tarifesi KW/Krş
1950	51.697.960	13-18	5.1-12
1951	59.313.340	11-18	5.6-12.3
1952	67.274.170	11-18	4.3-12
1953	80.716.500	11-18	4.3-9.5
1954	91.999.360	11-18	4.3-9.5
1955	103.488.140	14-17.9	7.75-9.5
1956	73.678.160	9-20	7.75-10
1957	26.427.730	8.5-20	5.27-14.10
1958	7.685.730	7-20	8-10
1959	1.438.011	27-37	11-14

Tablo 47: Ankara’da Yıllara Göre Buharlı ve Dizel Ünitelerden Elektrik İstihsalı ve Satış Fiyatı

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 330.

Tabloya göre, 1950’lerin ortalarına kadar Ankara’da elektrik fiyatları sabit bir düzeyde kalmıştır. Evler için kilovatsaat fiyatı 11-18 kuruş olan elektriğin, sanayi kuruluşları için fiyatı ise 5,1-12 kuruş arasında değişiyordu. Ancak, 1954 sonrası ekonomide yaşanan sorunlar elektriğin fiyatlarında da artışa neden olmuştu. 1955 yılı itibarıyla ev elektriğinin kilovatsaat fiyatı 14-17,9 kuruşa, sanayi elektriğinin fiyatı ise 7,75-9,5 kuruşa kadar yükselmişti. Artan fiyatlara karşı Sanayi Vekaleti müdahalede bulunarak elektrik fiyatlarında indirimle gitmişti. Bu kapsamda, Ankara’da ev elektriğinin kilovatsaat taban fiyatı 1956 yılında 9 kuruşa, 1957’de 8,5 kuruşa ve 1958’de 7 kuruşa kadar indirilmişti. Ancak düşürülen fiyatlar 1958’de yaşanan devalüasyonla birlikte ev elektriğini kilovatsaati %285 artırılarak 27 kuruşa çıkarılmıştı. 1957 yılından sonraki büyük düşüşün nedeni ise, Sarıyar Barajı’ndan elektrik üretimin başlaması ve Ankara’nın elektriğini buradan temin etmesidir.

1950 öncesinde Ankara şehir merkezinde elektrik hizmeti, yalnızca belirli mahalle ve semtlerle sınırlıydı. Elektrik sağlanan bölgeler arasında Dikmen, Güven Mahallesi,

³⁴⁴ Ankara Belediyesinin Özel Sayı 1953, s. 58-59, Nisan Mayıs Haziran 1958, s. 69; 25, (Ocak Şubat Mart 1960), s. 7, 42; Ankara Belediye Dergisi Çalışma Raporu 1957-1958, s. 70; Zafer Akşam Postası, 1 Eylül 1958, Sayı: 2885; 26 Aralık 1959, Sayı: 4206; 11 Şubat 1960, Sayı: 4251; Zafer, 11 Şubat 1960, Sayı: 3736.

Namık Kemal Mahallesi, Bahçeli Küçük Evler Mahallesi 1. Kısım, Öncebeci Topraklık Senti, Kalaba Köyü, Keçiören Tepebaşı Mahallesi ve Yenidoğan semtleri bulunuyordu.

1950	Saimekadın- Balgat köyü- Üreğil köyü- Yenimahalle 1. Kısım- Esnaf dükkanları (Yeni sanayi çarşısı)
1951	Yenimahalle 2. kısım
1952	İller kooperatifi mahallesi, Kayaş köyü
1953	-
1954	Bahçeli Küçük Evler 2. Kısım- Yenimahalle 3. Kısım- Çinçin bağları
1955	Gülveren Mahallesi, Arka Topraklık Gölbaşı Nahiyesi-
1956	Madeni İşçiler dükkanı (Büyük Sanayi Çarşısı)- Keçiören İşçi Evleri Mahallesi (Aktepe)- Ucuz Subay Evleri Mahallesi (Kavacık Suyu civarı)- 14 Mayıs Mahallesi- Dikmen Yapı Kooperatifi Mahallesi- Varlık Evleri (Göçmen Evleri)- Gülveren Mahallesi
1957	Gülveren Mahallesi 3. Kısım (Banka Evleri)- Solfosal Köyü ve Yeşilöz Mahallesi-Aydınlık Evler Mahallesi
1958	Çitlik Yolu Makine ve Kimya Kurumu İşçi Evleri Mahallesi

Tablo 48: Demokrat Parti Döneminde Elektrik Verilen Köy ve Semtler

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.755.5, 41.

2.14.2. Havagazı

Ankara, 1920'lere kadar havagazı kullanmamış, odun, kömür ve kerosenle (hafif bir petrol türevi) yemek pişirilmiştir. 1927 yılında, Ankara'nın elektrik işini üstlenen Didier Firması'na, aynı zamanda Ankara'da bir Havagazı Fabrikası ve Şebekesi tesisi yapma görevi de verilmiştir. İnşa edilen fırınlar 1929 yılında faaliyete geçmiş, 6.000 m³ kapasiteli bir gazometre ve gaz arıtma tesisleri kurulmuştur. Ancak, günlük 3.000 m³ gaz üretme kapasitesine sahip olan fabrika, kısa sürede şehrin artan ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. 1935'te üretim kapasitesi 12.000 m³'e yükseltilmişti. Ankara'da bazı sanayi tesislerinin de havagazını kullanmaya başlaması gaz tüketimini daha da artırmış, bu durum bir kez daha üretimin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle, 1938 yılında tesislerin yeniden genişletilmesi gereği doğmuştur. Şirket, 8 kameralı bir ocak siparişi verirken, kükürt temizleme kapasitesi de artırılmıştır.³⁴⁵

³⁴⁵ “50. Yılında Ankara’ımızda Elektrik Havagazı Otobüs İşletme Müessesesi, s. 25-26; Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 40; Sarıoğlu, Siyaset-Şehircilik İlişkisi Açısından Başkent Ankara, s. 166.

Yıllar	Abone Sayısı	Havagazı m3	Boru Şebeke Uzunluğu (Metre)
1940	5.797	4.088.190	78.866
1941	5.802	4.052.820	79.056
1942	6.367	4.518.030	79.484
1943	6.675	4.992.080	86.290
1944	7.040	5.686.180	89.411
1945	7.324	5.291.382	91.876
1946	8.023	5.347.745	93.118
1947	8.353	6.303.276	99.755
1948	9.840	7.018.352	104.755
1949	11.258	7.634.361	110.358
1950	12.374	8.063.557	117.731

Tablo 49: 1940-1950 Döneminde Ankara’da Havagazı Abone ve Üretim (M3) Miktarlıları ve Şebeke Uzunluğu

Kaynak: BCA, 30.01.0 / 122.775.5, 33-36; 50. Yılında Ankara’ımızda Elektrik Havagazı Otobüs İşletme Müessesesi, s. 28.

Tablodaki veriler, 1940-1945 döneminde, abone sayısı %26,4, gaz üretimi %29,5 ve boru şebeke uzunluğu %16,5 oranında artış göstermiştir. 1945-1950 döneminde ise abone sayısındaki artış %68,9, gaz üretimindeki artış %52,5 ve boru şebeke uzunluğundaki artış %28,1 olmuştur. Buna göre, 1945-1950 döneminde her üç göstergede de artış oranlarının, 1940-1945 dönemine kıyasla önemli ölçüde hızlandığını ortaya koymaktadır. Genel olarak 1940-1950 dönemi ele alındığında, abone sayısında %113,5, gaz üretiminde %97,2 ve boru şebeke uzunluğunda %49,2’lik bir artış gerçekleşmiştir. Bu rakamlar, 10 yıllık süreçte havagazı altyapısının genişlediğini, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin gelişimde etkili olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan, yine bu dönemde havagazı şirketinin alet ve ocaklarının tamirat ihtiyacı artmıştı. Ancak ekonomik sıkıntılar ve malzeme teminindeki gecikmeler, bazı gerekli değişikliklerin ertelenmesine neden olmuştur. Artan havagazı ihtiyacına bağlı olarak, şebekede basınç düşmesi ve ocakların ani sönmeleri gibi sorunlar yaşanmıştı. Bu durum, havagazı şirketini basın yoluyla uyarılar yapmaya yöneltmiştir. Hatta kağıt sıkıntısı

nedeniyle abonelere mektupla bilgilendirme yapmakta zorlanılmıştır.³⁴⁶

Demokrat Parti, Ankara'nın yönetimini devraldığında şehrin havagazı üretimi 8 milyon m³ düzeyindeydi. Havagazı şebekesi 115 km uzunluğunda bir ağ ile şehri kapsıyor, toplamda 12.374 aboneye hizmet veriliyordu.

Yıllar	Abone Sayısı	Havagazı m3	Boru Şebeke Uzunluğu (Metre)
1950	12.374	8.063.557	115.302
1951	13.696	9.331.359	121.324
1952	15.386	11.186.347	132.831
1953	17.276	12.665.433	143.039
1954	19.001	12.665.483	152.306
1955	20.015	13.382.356	162.978
1956	23.346	16.100.042	177.197
1957	25.333	18.746.310	188.121
1958	26.026	21.450.370	193.812
1959	26.332	22.336.638	196.914
1960	31394	23.140.753	209.111

Tablo 50: 1950-1960 Döneminde Havagazı Abone ve Üretim (M3) Miktarlıları ve Şebeke Uzunluğu

Kaynak: BCA, 30.01.0 / 122.775.5, 33-36; “50. Yılında Ankara’ımızda Elektrik Havagazı Otobüs İşletme Müessesesi”, s. 28, 36.

Tabloya göre, 1950-1955 döneminde abone sayısı %61,7, havagazı üretimi %66 ve boru şebeke uzunluğu %41,3 oranında artarken, 1955-1960 döneminde abone sayısı %56,8, havagazı üretimi %72,9 ve boru şebeke uzunluğu %28 oranında artış göstermiştir. Demokrat Parti döneminin genelinde ise abone sayısı %153,2, havagazı üretimi %187,1 ve boru şebeke uzunluğu %81,3 oranında artmıştır. 10 yıllık dönemde Havagazı üretimindeki yıllık ortalama artış oranı %18,7, abone sayısı artış oranını %15,3, şebeke uzunluğundaki artış oranı %8,1dir. 1950-1955 ve 1955-1960 dönemlerinde yıllık ortalama artış oranları birbirine yakın gerçekleşirken, şebeke uzunluğu artışında %3'lük bir gerileme yaşanmıştır.

1940-1950 ve 1950-1960 dönemleri karşılaştırıldığında, 1940-1950 dönemine göre 1950-

³⁴⁶ Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 40-41.

1960 döneminde abone artışı %11,35'e karşılık %15,37, havagazı üretimi %9,72'ye karşılık %18,71, şebeke uzunluğu ise %4,92'ye karşılık %7,76 oranında gerçekleşmiştir. Bu veriler, Demokrat Parti döneminde havagazı üretimi, kullanımı ve altyapı gelişiminin daha yüksek bir düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir.

Bununla beraber, Demokrat Parti döneminin son yıllarında havagazı üretiminde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Özellikle 1957 yılından itibaren, talebin karşılanamaması nedeniyle şehre 20 saati bulan sürelerle gaz verilememiştir. Ankara Belediyesi, bu yetersizlik nedeniyle 1958 ve 1959 yıllarında yeni abone kabul etmemiştir. Yeni abonelik başvurularının kabulü, ancak 1960 yılında 30.000 m³ kapasiteli yeni bir tesisin üretime geçmesiyle mümkün olabilmıştır. Bununla birlikte, yeni tesislerin finansmanının karşılanamaması nedeniyle elektrik ve havagazı fiyatlarına zam yapmak zorunda kalınmıştır.³⁴⁷

2.14.3. Otobüs

2.14.3.1. Otobüs Yolcu ve Seferler İlişkin Durum

XIX. yüzyılın sonlarında, demiryolunun Ankara'ya ulaşması ticaret ve tarımda canlılık getirmiş; ancak şehrin yerleşim alanlarında büyük bir değişim yaşanmamıştır. Nitekim bu yıllarda, şehrin çoğu yerine yaya olarak gidilebiliyor ve zaman zaman araç olarak faytonlardan yararlanılıyordu. 1920'lerin başında da bu durum değişmemiştir. Bu nedenle şehirde yol ağından ve toplu taşımadan söz etmek mümkün değildir. 1930'lara doğru, Yenişehir'in kurulması ve bir güç merkezi olarak Çankaya'nın öne çıkması, Ankara'da ilk toplu taşıma hizmetinin başlamasını sağlamıştır. Bu gelişme, şehri gün içinde yaya olarak kat edilebilecek mesafenin dışına çıkarmıştır. 1929 yılında Ankara-Kayaş arasında 9 kilometrelik bir yolun banliyö seferlerine tahsis edilmesi ise, toplu taşımanın başlangıcı olmuştur. Seferlerin başlaması hafta sonu gezilerine ilgiyi artırmış, hat üzerindeki Cebeci ve Mamak'ın gelişiminde önemli rol oynamıştır.³⁴⁸ Ankara nüfusunun 1930'lara kadar şehrin sınırları dışında yerleşmeyi gerektirmeyecek düzeyde olması, motorlu taşıt ihtiyacını ve ulaşım ağı kurulmasını gerektirmediği söylenebilir.

³⁴⁷ Ulus, 24 Şubat 1957, Sayı: 12208; Milliyet, 9 Mart 1959, Sayı: 3172; Bizim Kırıkkale, 2 Temmuz 1959, Sayı: 783; Zafer Akşam Postası, 16 Ocak 1958, Sayı: 2653; 11 Şubat 1958, Sayı: 2689; Zafer, 5 Mart 1960, Sayı: 3759.

³⁴⁸ "Ankara'da Toplu Taşımanın Tarihsel Gelişimi", Ego Genel Müdürlüğü Toplu Taşıma Kongresi, Boylan Matbaası, Ankara, 1979, s. 1; Ayca Mevlüde Öncü Yıldız, "20. Yüzyılda Ankara'nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler", Ankara Araştırmaları Dergisi, V/15 (Haziran 2017), s. 109-110.

Ankara'nın Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan hızlı gelişimi, 1930'larda da devam etmiş ve şehrin nüfusu benzer şekilde artış göstermiştir. Yenışehir ve Cebeci, nüfus yoğunluğu açısından ulaşım talebinin en fazla hissedildiği yerler olmuştur. Bu talep, kaptı-kaçtı adı verilen ve istedikleri yerde duran toplu taşıma araçlarını ortaya çıkarmıştır. Ancak Ulus'a yakın yerlerde yaşayanlar haricindekiler bu araçlardan yeterince yararlanamamıştır. 1935'te kaptı-kaçtıları yerlerini Sovyetler Birliği'nden alınan 100 adet ZIS marka otobüslere bırakmaya başlamıştır. Bu dönüşümle birlikte Ankaralıları, içinde bilekçi bulunan, arka kapısından binilip ön kapısından inilen otobüslerle ve vakitlerinin önemli bir kısmını geçirecekleri otobüs duraklarıyla tanışmıştır. Ancak 1945 yılına gelindiğinde, 100 araç şehrin artan ulaşım ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmış ve duraklarda uzun kuyruklar oluşmasına neden olmuştur.³⁴⁹ Şehirdeki ulaşım ihtiyaçlarının giderek daha belirgin hale geldiği, sosyal ve ekonomik gelişmenin ulaşım araçlarında dönüşüme neden olduğu ifade edilebilir.

1930-1944 yılları arasında şehir içi yollar, Ankara Belediyesi tarafından genişletilmiştir. 1580 sayılı Belediye Kanunu'na istinaden İş Bankası'ndan alınan 75.000 liralık krediyle 14 otobüsten oluşan bir otobüs işletmesi kurulmuştur. Bu dönemde belediyeye bağlı olarak hizmet veren otobüs işletmesi, 1949 yılında Ankara Otobüs İşletmesi adıyla EGO'ya bağlı tüzel bir kişilik haline gelmiştir.³⁵⁰

Yıl	Yolcu Sayısı
1935	4.318.740
1940	10.150.000
1941	12.400.000
1942	14.150.000
1943	13.850.000
1944	11.271.000
1945	15.612.000

Tablo 51: 1935-1940-1945 yıllarında Ankara'da Yolcu Sayıları

Kaynak: Güneş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Şehir İçi ve Şehirler Arası Ulaşım", s. 69.

Tabloya göre ulaşım konusunda atılan adımlar sayesinde 1935'te 4 milyon civarında yolcu taşınan Ankara'da 1940'ta taşınan yolcu sayısı %135 artarak 10 milyonu geçmiştir.

³⁴⁹ Feridun Büyükyıldız, Başka Kent Ankara, Phoenix Yay., İstanbul 2009, s. 85-88; Güneş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Şehir İçi ve Şehirler Arası Ulaşım", s. 67.

³⁵⁰ Sarıoğlu, Siyaset-Şehircilik İlişkisi Açısından Başkent Ankara, s. 167.

1945'te ise yolcu sayısı artışı yavaşlamış, artış %53,8 oranında gerçekleşmiştir. Savaş yıllarında araç ve yedek parça temininde sorunlar yaşanmış olabileceği ihtimali kapsamında, artış oranlarının sınırlandırıldığı değerlendirilebilir.

1947'ye gelindiğinde Ankaralılar, toplu taşımacılıkta halkın büyük ilgisini çekmiş olan trolleybüsle tanışmıştır. Bu yeni araç, otobüslerden farklı olarak, ön kapıdan binilen ve arka kapıdan inilen bir ulaşım aracı olarak dikkat çekmiştir. İlk trolleybüs seferleri Ulus-Bakanlıklar arasında başlamış, daha sonra bu hat Dışkapı'ya kadar uzatılmıştır. Ulus-Yenişehir arasındaki bir diğer hat ise Kuğulu Park'a kadar genişletilmiştir. Aynı yıl seferlerine başlamış olan ve büyük ölçüde altyapısı tamamlanmış olan trolleybüsler, Ankara'nın kent içi ulaşımında önemli bir işlev üstlenmiştir. İlk trolleybüs hattı Yıldırım Beyazıt Meydanı ile Vekaletler Caddesi arasında hizmet vermiştir. Daha sonra bu hatlara Dikimevi-Kavaklıdere hattı da eklenmiştir. Halk, trolleybüs kelimesini telaffuz etmekte zorlandığı için bu araçlara "boynuzlu otobüs" adını vermiştir. Biletler ise otobüslerde olduğu gibi araç içerisinde kesilmiştir.³⁵¹

Demokrat Partili yıllarda, şehir içi ulaşım meselesinde geçmişten gelen sorunlar devam etmekteydi. Memurlar, işlerine gitmek için otobüs beklerken zamanında gelmeyen araçlar nedeniyle işlerine geç kalmaktaydı. Çankaya'ya yönlendirilen otobüsler ise hem Çankaya yokuşunu çıkacak çekme gücünden mahrumdu hem de yolcular açısından tıklım tıklımdı. Çoğu otobüs yolda kalmakta ve şehirdeki yeni otobüs ihtiyacı açık bir şekilde gündeme gelmiştir. Bu durum karşısında belediye harekete geçerek, ilk etapta Fransa'dan 10 otobüs getirtmiş ve bu araçların çalışmasını sağlamıştır.³⁵² 1950'lerin başlarında toplu taşıma araçlarında dışa bağımlı bir durumun olduğunu ve araçlarda teknik yetersizlikler bulunduğunu söylemek mümkündür.

Demokrat Parti, ulaşım meselesinin çözümü için teşkilatlanma yönünde de çalışmalar başlatmıştı. Bu kapsamda, belediyenin iki kuruluşu olan Otobüs İşletmesi ile Elektrik ve Havagazı İşletmesi, EGO adı altında birleştirilmiştir. Sınırlı sayıda yolcu alabilen minibüslerin önem kazandığı bu dönemde, 86 belediye aracına karşılık minibüs sayısının 400'e ulaşması, minibüs taşımacılığını şehir içi ulaşımında önemli bir alternatif haline getirmiştir. Öte yandan, özel teşebbüslerin otobüslerle yolcu taşıma istekleri de bu dönemde gündeme gelmiştir. Keçiören, Dikmen, Çiftlik ve Baraj gibi yerlere otobüs

³⁵¹ Büyükyıldız, Başka Kent Ankara, s. 88-89; Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 290.

³⁵² Zafer, 5 Eylül 1950, Sayı: 490; 8 Eylül 1950, Sayı: 493.

işletmek isteyen şahısların izin başvuruları, belediye meclisinde tartışmalara neden olmuştur. Bu talebe karşı çıkılmasının en büyük nedeni, özel işletmelerin yoğun saatlerde yolcu taşıırken, ölü saatlerde sefer düzenlememeleri olmuştur.³⁵³ Minibüslerin toplu taşıma içinde artan rolü, halkın hızlı ve daha esnek çözümlere yönelmesi şeklinde yorumlanabilir.

Belediye, 1951 yılında daha önce otobüs seferi düzenlenmeyen Balgat, Hisar ve Balkehriz'e otobüs tahsis etmiştir. Ayrıca tren yolunun Bahçelievler ve Cebeci'ye kadar uzatılmasını değerlendirmeye alan Belediye, ihtiyaçlar doğrultusunda 22 otobüs siparişi vermiştir. Şehirdeki otobüs sayısını artırma çabası, Demokrat Parti iktidarı boyunca devam etmiştir. Örneğin, 1953 yılında belediye, Avrupa'dan 75 otobüs sipariş etmiş ve bu siparişin ilk partisinden 5 otobüs ocak ayında Ankara'ya getirilmiştir. İkinci partiye ait 15 otobüs ise Mayıs 1954'te teslim edilmiştir. Belediye, bir yandan otobüs sayısını artırmaya çalışsa da servis ve tamirdeki araçlar nedeniyle otobüs sorunu yaşamaya devam etmiştir. Nitekim 1952 yılında, belediye envanterindeki otobüslerin yalnızca %60'ı kullanılabilir durumdaydı. Otobüslerden 13'ü arza ihtiyatı olarak bekletilmiş, 4'ü cari tamirde ve 18'i büyük tamirde bulunmaktaydı. Ayrıca zamanla kullanılamaz hale gelen otobüslerin filodan çıkarılması, yeni alımlara rağmen otobüs sıkıntısının sürmesine neden olmuştur.³⁵⁴

1950-1960 yılları arasındaki belediyenin sahip olduğu otobüslerin 1950'de %25,4'ünü, 1955'te %36,3'ünü, 1960'ta %25,6'sını kullanamamıştır. Bu oran 1955'te %43'le rekor düzeye çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle Ankara Belediyesi Demokrat Parti döneminde sahip olduğu otobüslerin 1/3'ünü kullanamamaktadır. Belediyenin sahip olduğu otobüs sayısında arşiv kayıtları ile Elektrik Havagazı Otobüs İşletmesi verileri arasında yıllara göre %8-20 arasında değişen fark mevcuttur. Belediye kayıtlarında sahip olunan otobüs sayısı daha fazladır.

³⁵³ Ankara'da Toplu Taşımın Tarihsel Gelişimi", Ego Genel Müdürlüğü Toplu Taşım Kongresi, Boylan Matbaası, Ankara, 1979, s. 10; Yıldız, 20. Yüzyılda Ankara'nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler, s. 111; Zafer Akşam Postası, 13 Şubat 1951, Sayı: 179.

³⁵⁴ Zafer Akşam Postası, 14 Ocak 1951, Sayı: 149; 6 Kasım 1952, Sayı: 804; 7 Ocak 1954, Sayı: 1226; 5 Mayıs 1954, Sayı: 1435; 11 Nisan 1955, Sayı: 174.

	Otobüs Sayısı	
	EGO Kayıtları	Arşiv Kayıtları
1950	63	57
1951	74	68
1952	99	91
1953	110	91
1954	165	149
1955	168	149
1956	154	134
1957	154	134
1958	187	167

Tablo 52: 1950-1958 Yıllarında Farklı Kayıtlara Göre Ankara’da Otobüs Sayıları

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.755.5, 27; “50. Yılında Ankara’ımızda Elektrik Havagazı Otobüs İşletme Müessesesi”, s. 47.

Ankara’da kaç otobüsün olduğuna ilişkin kayıtlarda bazı tutarsızlıklar söz konusudur. Farkın her iki kaynağın tarihleri ve kaynak verinin baz alındığı günlerin farklılığından kaynaklandığı değerlendirilebilir. Bununla beraber 1950-1955 yılları arasında otobüs sayılarında artış, 1956, 1957 yıllarında düşüş ve 1958 yılında yeniden artış yaşanma durumu her iki kayıt içinde ortaktır. EGO ve arşiv kayıtları için yıllık ortalama otobüs artış oranı ise, birine oldukça yakın olduğu, EGO kayıtları için artışın %15,9, arşiv kayıtlarına göre ise %16,4 olduğu tespit edilmiştir.

Yıllar	Oto Adedi (Belediye Kayıtları)	Trolleybüs	Hat Adedi	Hat Km	Sefer Adedi	Taşınan yolcu	1 araca düşen nüfus	Nüfusun toplu taşıma kullanma Oranı %
1950	63	10	21	127	563.832	19.252.195	4.400	22,6
1951	74	10	23	136	666.049	23.969.757		
1952	99	10	24	140	720.400	29.845.823		
1953	110	23	26	156	794.672	35.597.046		
1954	165	23	28	171	976.437	51.220.147		
1955	168	23	28	171	1.153.058	66.329.067	3.115	32,1
1956	154	23	29	175	1.195.983	76.578.415		
1957	154	23	38	212	1.218.797	79.949.656		
1958	187	23	44	244	1.281.037	83.523.061	3700	38,1
1959	209					75.697.605		
1960	207					72.367.737	3787	%25,2

Tablo 53: 1950-1958 Yılları Arasında Otobüs Trolleybüs Hat Sefer Yolcu Sayılarının Durumu

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.755.5, 27; “50. Yılında Ankara’ımızda Elektrik Havagazı Otobüs İşletme Müessesesi”, s. 47.

Tablo verilerine göre, 1950-1955 döneminde otobüs sayısındaki artış %166 gibi yüksek bir oranda gerçekleşirken, bu oran 1955-1960 döneminde %23’e gerilemiştir. Benzer şekilde, yolcu sayısında da 1950-1955 yılları arasında %244,4 oranında önemli bir artış gözlemlenirken, 1955-1960 döneminde bu artış %9,1’e düşmüştür. Demokrat Parti döneminin geneline bakıldığında, yıllık ortalama artış oranları açısından otobüs sayısındaki artış %12,4, yolcu sayısındaki artış ise %14,4 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, 1950-1958 döneminde hat uzunluğunun yıllık ortalama artış oranı %8,74 olarak hesaplanmıştır. Bu veriler, Demokrat Parti döneminde toplu taşıma altyapısının hızla genişletildiğini, ancak bu büyümenin ikinci yarıda belirgin bir şekilde yavaşladığını ortaya koymaktadır.

1957 yılında Ankara’da nüfus başına düşen otobüs sefer sayısı 151 olarak belirlenmiştir. Aynı dönemde, Avrupa şehirleriyle yapılan bir karşılaştırma bu rakamın oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Örneğin Marsilya’da bu sayı 263, Lizbon’da 359, Viyana’da 380, Roma’da 381 ve Oslo’da 471 olarak kaydedilmiştir. Bu veriler, Ankara’nın toplu

taşıma açısından bulunduğu durumu anlamak için önemli bir fikir sunmaktadır.³⁵⁵

2.14.3.2. Şehir İçi Trafiğe İlişkin Sorunlar ve Çözümler

Demokrat Parti döneminde, Ankara'nın şehir ve vilayet içi ulaşımı çeşitli sorunlarla karşı karşıyaydı. Bu sorunların büyük bir kısmını araç ve kullanıcı kaynaklı problemler oluşturuyordu. Bunun yanı sıra, 1950'lerin başlarında günümüzde yaygın olan yol çizgilerinin bulunmaması ve trafik lambalarının henüz kullanılmıyor oluşu da önemli sorunlar arasında yer alıyordu.

Örneğin, 1951 yılında özellikle büyük tonajlı araçların karıştığı kazalarda belirgin bir artış yaşanmıştı. Kazaların sayısındaki bu artış o kadar dikkat çekiciydi ki, gazeteler her kazayı ayrı ayrı haber yapmak yerine, “dünkü kamyon kazaları” başlığı altında sıralamaya başlamıştı. Bu artışın temel nedenleri arasında taşıt sayısındaki artış, yolların dar ve keskin virajlı olması, şoförlerin trafik kurallarına uymaması gibi faktörler gösteriliyordu.³⁵⁶ Tonajlı araç kazalarının fazla oluşu araçların gerekli güvenlik şartlarını taşımadığını ve şehirdeki inşa faaliyetlerinin yoğunluğuna bağlanabilir.

Ankara Belediyesi, şehir içinde trafiğin sürekli tıkanmasına karşı çeşitli çözüm yolları denemekteydi. Bu çözümlerden biri, otobüs duraklarının konumlarının değiştirilmesiydi. Bu kapsamda, Ulus'ta yer alan otobüslerin ilk durak merkezi Dışkapı'ya taşınmıştır. Belediye, benzer bir düzenlemeyi 1958 yılında da uygulamış; bazı durakları kaldırmış, bazılarını ise 30 ila 300 metre arasında ileri veya geri almıştır. Alınan karar doğrultusunda, duraklar arası mesafe 500 metre olarak belirlenmiştir. Belediye, trafiğin tıkanma nedenlerinden biri olarak gördüğü park sorununa da çözüm üretmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, hususi ve resmî araçlar için yeni otoparklar yapılmış, sorun yaratan bazı otoparklar ise kaldırılmıştır. Örneğin, Çankırı Kapı'daki park ile Sıhhiye-Kızılay arasındaki parklar bu gerekçeyle kaldırılmış, araçlar için İstatistik Genel Müdürlüğü ile Orduevi arasındaki alan otopark olarak düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, belediye ana caddelerdeki benzin istasyonlarını kaldırmış ve cadde ile meydanlardan geçen at arabaları ve kamyonlar için yeni yol güzergâhları belirleyerek şehir içi trafik akışını düzenlemeye çalışmıştır.³⁵⁷ Motorlu araçların her geçen gün artan sayısı ile şehrin bu araçlara göre

³⁵⁵Kurt Leibbrand, Temmuz 1959'da Takdim Kılınan Ankara Otobüs İşletmesi Trafik Etüt Projesi Raporu, Ankara Elektrik Havagazı ve Otobüs İşletmesi Genel Müdürlüğü Yay. Ankara, 1960, s. 12-13.

³⁵⁶ Demokrat Ankara, 2 Kasım 1951, Sayı: 48.

³⁵⁷ Ulus, 4 Mart 1958, Sayı: 12574; Bizim Kırıkkale, 14 Ağustos 1958, Sayı: 218; Zafer, 29 Mayıs 1952, Sayı: 1122; Zafer Akşam Postası, 24 Mart 1951, Sayı: 218; 21 Nisan 1955, Sayı: 1751; 3 Aralık 1955, Sayı:

planlanmamış yolları, Ankara Belediyesi'nin trafik sorununa çözüm bulmasını güçleştirmiştir.

1950'lerde Ankara şehir içi trafiğinde tam bir karışıklık hâkimdi. Yayaların ve araçların aniden yola çıkması ya da araçların hiçbir işaret vermeden yön değiştirmesi, trafiği tehlikeli bir hâle getiriyordu. Bu durum karşısında şoförler sık sık klakson çalarak hem uyarıda bulunuyor hem de gürültü kirliliğine neden oluyorlardı. Trafikteki bu karmaşayı önlemek amacıyla Ankara Belediyesi, 5 Nisan 1951 tarihinde klakson yasağı getirme kararı almıştır. Belediye, yasağın halka duyurulması ve yayaların yaya yollarında yürümesini sağlamak için iki ekip görevlendirmiştir. Ayrıca otomobiller üzerine yasağa dair afişler astırarak bu araçların şehrin kalabalık bölgelerinde dolaşmasını sağlamıştır. Yasağın uygulandığı ilk gün, zabıta şehir genelinde sıkı denetimler yapmış ve gün sonunda hiç kaza yaşanmamıştır. Bununla birlikte, şoförler yasağı aşmak için kendi yöntemlerini geliştirmiş; araçların egzozlarını sökerek motorun gürültüsünü korna yerine kullanmaya başlamışlardır. Bu durum, trafiği daha da kaotik bir hâle getirmiştir. Yayalar ise bu yeni koşulları kendi lehlerine yorumlamış ve araçlara aldırmandan yola girip yürümeye devam etmiştir. Bu durum, şoförlerin araçların camlarından başlarını çıkararak yayalara tepki göstermelerine neden olmuş, şehirde ilginç manzaralar ortaya çıkarmıştır.³⁵⁸ Klakson yasağı kararı, şehir merkezinde büyük bir gürültü kirliliği yaşandığı ve bu kirliliğin günlük yaşamı olumsuz etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Ankara'nın üçüncü imar planı olan Yücel-Uybadin Planı kapsamında, Belediye şehirde imar faaliyetlerine başlamış, bu durum şehir içi trafiğine ilişkin yeni kararları da beraberinde getirmiştir. Vilayet Trafik Komisyonu, şehirde yeni giriş ve çıkış yollarını tespit ederken otobüs duraklarının ve trafik lambalarının yeniden düzenlenmesine karar vermiştir. Ayrıca şehrin belli başlı bölgelerine yer üstü ve yer altı otoparkların inşa edilmesi, trafik düzenlemeleri arasında önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Trolleybüs güzergâhlarının düzenlenmesi kapsamında, şebeke Ulus-Yenimahalle, Ulus-Kavaklıdere ve Ulus-Maltepe-Kızılay-Kurtuluş Meydanı arasında yeniden planlanmıştır. Böylece, şehirdeki trolleybüs hatlarının ring seferleri yapması sağlanmıştır. Belediye, 1957 yılında trafiği rahatlatmak amacıyla Atatürk Bulvarı'nın orta refüjü ve kaldırımlarını daraltmış,

1969; 16 Ocak 1956, Sayı: 2014.

³⁵⁸ Ulus, 4 Nisan 1951, Sayı: 10694; 6 Nisan 1951, Sayı: 10696; Zafer, 4 Nisan 1951, Sayı: 701; 6 Nisan 1951, Sayı: 703; Zafer Akşam Postası, 30 Mart 1951, Sayı: 224.

böylece daha fazla araç için yollar genişletilmiştir.³⁵⁹

Şehrin otobüs trafiğinin sürekli sorun haline gelmesi nedeniyle, belediye İsviçre’de Trafik Kürsüsü’nde çalışan Alman Kurt Leibbrand’ı Ankara’ya davet etmişti. Leibbrand, yaptığı tetkiklerin ardından yolcular arasında anket yapılarak görüşlerin alınması gerektiğini ifade etmiş, alınacak tedbirlerin bazı olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ve bu nedenle çalışmalara destek verilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Daha sonra tekrar Ankara’ya gelen Leibbrand, hazırladığı 20 farklı planı belediye başkanına sunacağını ve nihai raporunu vereceğini söylemiştir. Ayrıca raporunda şehrin gelecekteki gelişimini dikkate alarak yeraltı metro tesislerinin yapılması önerisine de yer vereceğini belirtmiştir.³⁶⁰ Leibbrand’ın önerilerinin, Ankara’nın ulaşım altyapısının gelişimine yön verecek nitelikte olduğu ifade edilebilir.

2.14.3.3. Yolcu Taşımacılığında Yaşanan Sorunlar ve Çözümler

Ankara’da toplu taşıma sorunlarının temelinde otobüs yetersizliği bulunuyordu. Bu yetersizlik, özellikle işe gidiş ve çıkış saatlerinde en yoğun şekilde hissediliyordu. Memurların sıklıkla kullandığı Bakanlıklar durağı, sorunun en fazla yaşandığı yerlerden biriydi. Otobüsler bu durakta hınca hınç dolduğundan, sonraki duraklarda otobüslerin durmaması ciddi bir problem yaratmaktaydı. Ayrıca Dışkapı-İstasyon arasındaki duraklarda çalışan trolleybüslere, ancak üç kez Ulus-Bakanlıklar seferi yapıldıktan sonra sıra gelmesi, bu hattaki yolcuları büyük bir hayal kırıklığına uğratıyordu. Benzer şekilde, doluluk nedeniyle Sıhhiye-Cebeci ve Ulus-Bahçelievler otobüslerine binmek de neredeyse imkânsız hale gelmişti. Bu durum, birçok yolcuyu minibüslere binmek zorunda bırakıyordu.³⁶¹ Otobüs yetersizliğinin ve yol ağının belirli noktalarda yoğunlaşmasının toplu taşımanın işlevini yerine getirememesine neden olduğu söylenebilir.

Belediye, söz konusu saatlerde yaşanan sorunların çözümü için Ulus, Vekâletler, Yenimahalle, Maltepe, Cebeci, Bahçelievler, Kocatepe-Akay, Yenidoğan, Keçiören, Etlik, İncirli, Kavaklıdere, Çankaya, Küçükesat, Dikmen, Balgat, Ayrancı, Abidinpaşa, Aydınlikevler, Gülhane Hastanesi, İskitler, Anıttepe, Mamak, 14 Mayıs Evleri, İncesu Topraklık, Mevki Hastanesi, Çınçın Bağları ve Emek Mahallesi’ne işleyen otobüslerle,

³⁵⁹ Yıldız, 20. Yüzyılda Ankara’nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler, s. 111; Zafer Akşam Postası, 7 Ocak 1958, Sayı: 2654; 18 Şubat 1958, Sayı: 2696.

³⁶⁰ Ankara Belediye Dergisi, 20, (Ekim Kasım Aralık 1958), s. 44; 22, (Nisan Mayıs Haziran 1959), s. 59; Zafer Akşam Postası, 5 Kasım 1958, Sayı: 2954; Zafer, 2 Kasım 1958, Sayı: 3303.

³⁶¹ Ulus, 9 Mart 1957, Sayı: 12221; 22 Mart 1957, Sayı: 12234.

Dörtüol-Beşevler, Dörtüol-Bahçelievler ve Sıhhiye-Adliye arasında çalışan otobüslerin sabah 07.00-09.00 ile akşam 17.00-20.00 saatlerindeki hareket düzeni değıştirilmiştir. Bu otobüsler, belirtilen saat aralıklarında devamlı yolcu taşıyacak şekilde hizmet vermeye başlamıştır.³⁶²

Belediye, yılbaşında gece geç saatlere kadar eğlence mekânlarında vakit geçiren insanların evlerine dönebilmeleri için otobüslerin gece saat 04.00'e kadar çalışmasına karar vermişti. Bu kapsamda otobüslerin Ulus, Vekâletler, İstasyon, Yenimahalle, Cebeci, Dışkapı, Bahçelievler ve Kavaklıdere arasında hizmet vermesi planlanmıştır.

Ayrıca kış aylarında yoğun kar yağışı nedeniyle belediye otobüslerinin sayısı artırılmış, ancak Etlik'ten Ayvalı'ya sapan yol ile Kavaklıdere'den Çankaya'ya çıkan yol sefere elverişli olmadığından, bu bölgelere otobüs gönderilememiştir. Kar yağışı, Opera Meydanı'ndan Numune Hastanesi'ne çıkan yolu takip ederek Cebeci'ye giden otobüslerin istikametini de değıştirmiş, bu otobüsler Cebeci yerine Sıhhiye'ye gitmek zorunda kalmıştır.³⁶³ 1950'lerde, ulaşım altyapısının yetersizlikleri ve şehrin bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklılıklarının belirgin şekilde ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Otobüsler dışında toplu taşımının bir diğér unsuru trolleybüslerdi. Otobüsler şehrin her bölgesinde kullanılırken, trolleybüsler daha çok şehir merkezinde tercih ediliyordu. Demokrat Parti iktidara geldikten ve Belediye yönetimini devraldıktan kısa bir süre sonra, şehrin ulaşım yükünün bir kısmını trolleybüslere kaydırmayı hedeflemişti. Bu amaçla Belediye, trolleybüs şebekesini 15-18 kilometre kadar genişletmeyi planlamış ve gereken trolleybüsler için 2.295.000 lira ödenek ayırmıştı. Şehrin dış semtlerinden biri olan Yenimahalle'nin toplu ulaşım sorununu azaltmak amacıyla, Bahçelievler-Ulus, Cebeci-Samanpazarı-Ulus ve Ulus Meydanı-Yenimahalle arasında trolleybüs hattı yapılmasına karar verilmişti. Belediye, söz konusu hattın yapımı tamamlandığında, bu hatta kullanılan otobüslerin bir kısmını başka hatlarda değerdendirmeyi planlıyordu.³⁶⁴ Şehrin konut ihtiyacını gidermek amacıyla merkeze uzak bölgelerin yerleşime açılmasının, ulaşım da entegrasyon sorunlarına neden olduğu söylenebilir.

1960 yılına kısa bir süre kala ise bu kez Yenimahalle, Maltepe, Kavaklıdere, Kızılay ve Cebeci arasında yeni bir trolleybüs hattı kurulmasını kararlaştırmıştı. Bu iş İtalyan

³⁶² Ankara Belediye Dergisi, 19, (Temmuz Ağustos Eylül 1958), s. 58; Zafer, 7 Eylül 1958, Sayı: 3247.

³⁶³ Zafer Akşam Postası, 31 Aralık 1955, Sayı: 1999; 9 Şubat 1956, Sayı: 2038.

³⁶⁴ Zafer Akşam Postası, 19 Ocak 1952, Sayı: 519; Demokrat Ankara, 11 Temmuz 1953, Sayı: 705; Zafer, 4 Ekim 1954, Sayı: 2069; Bizim Kırıkkale, 24 Ağustos 1959, Sayı: 821.

Ansetda firmasına verilmiş, firma ilgili bölgede yapılacak hattın etüt çalışmalarını bitirmişti. Gerek hattın inşa malzemeleri gerekse de trolleybüslerin imal edilerek getirilmesi sonrasında hattın 1960 yılı başlarında yapılması planlanıyordu. Belediye yetkilileri bu hattın tamamlanması sonrasında şehrin 4-5 yıllık yolcu taşımacılık meselesinin çözüleceğini değerlendiriyordu. Sağladığı ulaşım imkânları sayesinde Ulus-Sıhhiye-Kurtuluş, Dikimevi, Samanpazarı, Anafartalar güzergahlarıyla, Ulus-Yenimahalle-Bahçeli, Farabi-Dışkapı ve Kızılay-Bahçeli hatları 1970'lere kadar çalışmaya devam etmişti.³⁶⁵

1950 öncesinde, duraklarda bulunan demir sıraların kaldırılmasının ardından, güçlü kuvvetlilerin itişleri nedeniyle yaşlıların ve çocukların otobüslere binmesi oldukça zorlaşmıştı. Bu durumun çözümü için ya kişilerin sıralarının yazılı olduğu kâğıtların dağıtılması ya da Emniyet Müdürlüğü tarafından otobüs duraklarına akşam saatlerinde personel tahsis edilmesi talep ediliyordu. Şehrin uzak semtlerinde oturan memur ve iş insanları, görevlerine gidebilmek için otobüs ya da dolmuş bulmakta büyük zorluklar yaşıyor, duraklarda 200 metreyi bulan kuyruklar oluşuyordu. Yenimahalle ve Bahçelievler gibi uzak bölgelerde yaşayanlar bu sorundan daha fazla etkilenmekteydi. 09.30'dan sonra ise belediyenin otobüslerin çoğunu garajlara çekmesi nedeniyle Cebeci, Maltepe ve Çankaya gibi yerlerde insanlar saatlerce otobüs beklemek zorunda kalıyordu.³⁶⁶ Şehrin dış kesimlerinde ikamet eden kişilerin, otobüs yetersizliğinden en fazla etkilenen kesim olduğu anlaşılmaktadır.

Belediye, toplu taşımada yaşanan sorunlara ilişkin farklı çözümler denemeye çalışsa da yaşanan aksaklıklar halkın birçok şikâyetine neden oluyor ve bu şikâyetler gazetelere yansıyor. Şehrin otobüs ve trolleybüs sıkıntısının sebeplerine değinen bir yazıda, özellikle 17.00-19.00 saatleri arasındaki yoğunluğa dikkat çekilmişti. Yazıda ayrıca halkın araç yetersizliğine ilişkin şikâyetlerine yöneticilerin, “pek yakında otobüs ve trolleybüs getireceğiz, o zaman bu sıkıntı tamamen ortadan kalkacak” tarzında sudan cevaplar verdiği belirtilmişti. Yazıya göre halk, çözüm için yeterince çaba harcanmadığından, otobüslerin bir tarifesinin olmadığından ve varsa bile sadece ilk ve son kalkış saatlerini göstermekle sınırlı kaldığından yakınıyordu. Otobüs İdaresi ise bu şikâyetleri incelemiş, sorunların büyük ölçüde hareket memurlarından kaynaklandığını

³⁶⁵ Ergun Küzeng, *Tele Takılan Uçurtma Ankara Hikayeleri*, Gece Kitaplığı Yay, Ankara, 2019, s. 33-34; Zafer Akşam Postası, 15 Eylül 1959, Sayı: 4134.

³⁶⁶ Ankara Telgraf, 3 Nisan 1957, Sayı: 1676; 1 Mayıs 1957, Sayı: 1704; Halkçı, 1 Aralık 1954, Sayı: 338.

tespit etmiş ve cezai işlem için harekete geçmişti. Halkın en fazla şikâyet ettiği konulardan biri de otobüs personelinin halka kötü muamele etmesiydi. Vali ve Belediye Başkanı Dilaver Argun, bu tür şikâyetlere konu olan kişilerin kötü muamele yaptığının tespit edilmesi durumunda, derhâl işten çıkarılmalarını istemişti.³⁶⁷ Otobüs yetersizliği ve toplu taşımada yaşanan sorunların basında yazı konusu haline gelmiş olması, şikâyetlerin ulaştığı düzeyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Havaların ısınmasıyla birlikte bağık ve bahçelik semtlere halkın yoğun ilgi göstermesi üzerine, Belediye haziran ayından itibaren yeni bir tarifeye geçiş yapıyordu. Halkın zorluk çekmemesi için Bahçelievler-Ulus, Yenimahalle-Ulus ve Kavaklıdere-Ulus hatlarındaki seferler sıklaştırılmıştı. Ayrıca sayfiye yerleri olan Keçiören, Etlik, Aydınlıkevler, Dikmen ve Küçükesat semtlerine düzenlenen otobüs seferleri de artırılmıştı Bunun yanında, eğlence yerlerine, baraja ve Söğütözü'ne gitmek isteyenler için bayram günleri ve hafta tatillerinde çalışacak otobüsler tahsis edilmişti. Otobüsler hafta içi sabah 07.00'den akşam 20.00'ye kadar, cumartesi günleri ise saat 14.00'ten itibaren hizmet verecekti.³⁶⁸ Belediye'nin yaz aylarında halkın talep ve isteklerini dikkate aldığını söylemek mümkündür.

1930'larda şehrin iç ulaşımında önemli bir yere sahip olan kaptıkaçılar, 1950'lere gelindiğinde piyasadan çekilmişti. Bu dönemde, taşımacılığın yeni unsuru olan taksiler ve taksi durakları şehrin çeşitli yerlerinde yavaş yavaş görülmeye başlamıştı. Her yerde durak bulunmamakla birlikte, özellikle barların yoğun olduğu Rüzgârlı Sokak'taki durak ile Ulus'taki "Samsunlu Hasan" adlı duraklar geceleri bile çalışacak kadar aktifti. Ancak bu yeni ulaşım imkânına ilişkin yeterli bir yasal düzenleme bulunmuyordu. Bu durum, taksilerin belli bir düzen ve kurala bağlı olmadan hareket etmelerine neden oluyordu. ³⁶⁹ Örneğin, taksi ücretleri belirli bir tarife yerine "ne verirsene ver" anlayışıyla, adeta mesleğin kronik bir sorunu hâline gelmişti. Vali ve Belediye Başkanı Argun, her araçta tasdikli ücret tarifesi bulundurulmasını, fazla para talep edenlerin ise polise ihbar edilmesini istemiş ve bu kişilere Milli Koruma Kanunu hükümlerine göre işlem yapılacağını ifade etmişti. Trafik Müdürlüğü ve Şoförler Cemiyeti ise taksi ve

³⁶⁷ Ankara Telgraf, 18 Aralık 1957, Sayı: 1928; Zafer, 12 Aralık 1958, Sayı: 3346; Zafer Akşam Postası, 10 Temmuz 1958, Sayı: 2832; 12 Aralık 1958, Sayı: 2991.

³⁶⁸ Ankara Telgraf, 1 Mayıs 1957, Sayı: 1704; Zafer Akşam Postası, 29 Mayıs 1957, Sayı: 2434; Zafer, 18 Mayıs 1960, Sayı: 3824.

³⁶⁹ Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 291-292.

dolmuşlarda belirli bir düzen oluşturmak amacıyla tek tip şapka uygulaması konusunda anlaşmışlardı. Belediye, ayrıca taksilerin taksimetrelerinin zorunlu kontrollerine karar vermiş ve ocak ayında başlayacak kontroller için belirlenen tarihlere uymayanların cezalandırılacağını duyurmuştu. Tüm bu önlemlere rağmen, özellikle gece saatlerinde denetim boşluğundan faydalanan bazı taksi şoförleri, müşterilerden fazla ücret talep ediyordu. Bu durum, talep edilen ücretin fazlalığı nedeniyle sık sık müşterilerle taksiciler arasında tartışmaların yaşanmasına neden oluyordu.³⁷⁰ 1950’lerde Ankara’nın, geçmiş dönemlere kıyasla çok hızlı artan nüfusunun birçok alanda kontrol eksikliklerine neden olduğu, bu durumun ulaşımında da etkilerinin hissedildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan denetimsizliğin, yolcular ve taksiciler arasındaki gerginliğin temel nedenlerinden biri olduğu ifade edilebilir.

2.14.3.4. Yolcu Ücretleri

3 Eylül 1950 tarihinde yapılan Belediye seçimlerini Ankara’da Demokrat Partili adaylar kazanmış ve Ankara Belediyesi Demokrat Partililer tarafından yönetilmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra, Belediye Meclisi’nin gündemine gelen konulardan biri de ulaşım ücretleri olmuştur. Belediye Meclisi, 1 Ağustos 1951 tarihinden itibaren otobüs bilet fiyatlarında indirim gitmiştir. Buna göre, 55 kuruşluk biletler 50 kuruşa, 28 kuruşluk biletler 25 kuruşa, 22 kuruşluk biletler 20 kuruşa, 17 kuruşluk biletler 15 kuruşa ve 11 kuruşluk biletler 10 kuruşa düşürülmüştür. Öğrenci biletlerinin fiyatı 10 kuruş olarak belirlenirken, 6’şar adetlik bilet karneleri ise 45 kuruşa satılması kararlaştırılmıştır.³⁷¹ Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında mal ve hizmetlerin daha ulaşılabilir olması yönünde uygulanan politika kapsamında yolcu ücretlerinde de indirim yapıldığı ifade edilebilir.

1956 yılı taksi ulaşım ücretlerine göre, kısa mesafe ücretleri en düşük 1 lira 15 kuruş, en yüksek 3 lira olarak belirlenmişti. Buna karşın uzak mesafe ücretleri en düşük 3 lira 50 kuruş, en yüksek 7 liraydı. Şehrin en uzak yerleri olan Yenimahalle, Kayaş ve Çubuk için yüksek ücret tarifesi geçerliydi.

³⁷⁰ Zafer Akşam Postası, 31 Aralık 1953, Sayı: 1222; Medeniyet, 23 Ekim 1955, Sayı: 526; Ulus, 12 Mart 1956, Sayı: 11870; Beypazarı, 7 Şubat 1959, Sayı: 16.

³⁷¹ Zafer, 1 Ağustos 1951, Sayı: 820; Zafer Akşam Postası, 30 Haziran 1951, Sayı: 316.

Ulus	Kısa Mesafe	Ücret	Uzun Mesafe	Ücret
	Aydınlıkevler-Ziraat Mahallesi	1,40 kuruş	Dikmen-Çeşmeler Durağı	4 lira
	Ambarlar-İstasyon	1,15 kuruş	Çankaya-Muhafız Alayı Civarı	4,15 kuruş
	Aydınlıkevler- Kavacık Suyu	1,50 kuruş	Zırlı Tugay ve Civarı-Mamak	4,75 kuruş
	Bahçelievler-Küçükevler	2,50 kuruş	Baraj (Çubuk)	5,40 kuruş
Kızılay	Kısa Mesafe	Ücret	Uzun Mesafe	Ücret
	Güven Gazinosu-Kavaklıdere	1,25 kuruş	Etlik-Aşağı eğlence civarı	3,50 kuruş
	Bahçelievler-Mebusevler civarı	1,75 kuruş	Yenimahalle – Son durak ve civarı	4,50 kuruş
	Cebeci-Konservatuvar	2 lira	Keçiören-Verem Hastanesi	5,50 kuruş
	Hayatsuyu civarı-Kazıkiçi Bostanları	3 lira	Baraj (Çubuk)	6,30 kuruş
Kavaklıdere	Kısa Mesafe	Ücret	Uzun Mesafe	Ücret
	Küçük Esat-Fethi Bey Köşkü	1,15 kuruş	Aşağı Ayrancı	3,20 kuruş
	Akköprü-Kahveler Durağı	2,15 kuruş	Aydınlıkevler- Hasköy	4,25kuruş
	Karayolları otobüs garajları	2,60 kuruş	Kayaş Civarı	6,40 kuruş
	Tıp Fakültesi Cebeci	3 lira	Yenimahalle-8. Durak	7 lira
Samanpazarı	Kısa Mesafe	Ücret	Uzun Mesafe	Ücret
	İstasyon-Ambarlar civarı	1,15 kuruş	Çubuk Barajı	6 lira
	Demirlibahçe	1,50	Etlik-Ayvalı bağları	4,50 lira
	Dışkapı civarı	1,70	Dikmen-Çeşme durağı	4 lira
	Asri mezarlık	2,50	Dikmen-Gazino civarı	3,50 lira

Tablo 54: 1956 Yılına Göre Kısa ve Uzun Mesafe Taksi Ücretleri

Kaynak: Atam, Ankara Taksi Ücretleri, s. 5-27.

Artan maliyetler ve 1958'deki devalüasyon nedeniyle, 1959 yılında otobüs ücretlerine zam yapılmıştı. Bu kapsamda, 10 kuruşluk öğrenci bileti 15 kuruşa, 20-25 kuruşluk biletler 40 kuruşa, 30 kuruşluk biletler 50 kuruşa, 35 kuruşluk biletler 60 kuruşa, 50

kuruşluk biletler 90 kuruşa ve 60 kuruşluk biletler 100 kuruşa yükseltilmişti. 1960 yılına gelindiğinde ise Belediye Meclisi, otobüs ve trolleybüslerde abonman karne uygulamasını kaldırmıştı. Elinde karne bulunanlara, 30 Nisan'a kadar karnelerini paraya çevirme imkânı tanınmıştı. Belediye İdaresi, elindeki karneleri şu şekilde yeniden düzenleyerek satışa sunmuştu: 7,5 kuruşluk karneler 15 kuruşluk, 25 kuruşluk karneler 40 kuruşluk, 30 kuruşluk karneler 50 kuruşluk ve 33 kuruşluk karneler ise 60 kuruşluk biletler yerine sayılmaktaydı.³⁷²

Demokrat Parti döneminde Ankara'nın ulaşımında yaşadığı temel sorunun araç yetersizliği olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, hızla artan nüfus ve gecekondulaşmanın, ulaşım altyapısının sağlıklı gelişimini engellediği ve ulaşım hizmetlerinin sunulmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Ankara Belediyesi'nin çabalarının, ülkenin genel iktisadi durumundan etkilendiği ve bu nedenle finansal sıkıntılar yaşandığı anlaşılmaktadır.

2.15. Pazar Yerlerinin Durumu ile Seyyar Satıcılar ve Dilencilerle Mücadele

2.15.1. Pazar Yerleri

Gıda ürünlerinin şehirde dağıtımı ve bu dağıtımın belirli sağlık koşulları altında gerçekleştirilmesi, Ankara Belediyesi'nin önemle takip ettiği konulardan biriydi. Pazar yerleri, bu kapsamda ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir yere sahipti. Ancak, mevcut pazar yerlerinin sayısı bir hayli azdı. Bu nedenle yeni pazar yerleri açılması kaçınılmaz bir ihtiyaç hâline gelmişti. Yenidoğan'da Rüstemağa Birlik Çeşmesi'ne bir pazar yeri kurulmasına karar verilmişti. Mamak Pazar yeri 13 Temmuz 1952'de açılırken, Maltepe'nin ve kısmen Yenışehir'in ihtiyacını karşılayacak bir pazar yeri de 28 Temmuz 1952'de hizmete girmişti. Yenimahalle Pazar yeri ise 1952 yılının sonuna doğru tamamlanmıştı. Ayrıca 1954 yılının sonlarına doğru Samanpazarı'nda bir pazar yerinin inşası için çalışmalara başlanmıştı. Bunların yanı sıra, Cebeci, Dışkapı, Atpazarı ve Bahçelievler'de birer pazar yeri yapımı için planlama yapılmıştı.

Mekân sorununu çözmeye çalışan Belediye, bir yandan da fiyatların ilan edilmesi ve vatandaşların şikâyetlerini bildirmesi amacıyla pazar yerlerine hoparlörler yerleştirmiş, ilk uygulamayı ise Yenışehir Pazarında başlatmıştı. Bunun dışında, bir polis, bir zabıta, bir doktor ve bir Millî Korunma memuru her pazarda görev yapmaya başlamış, böylece

³⁷² Milliyet, 28 Şubat 1959, Sayı: 3163; Zafer, 29 Mart 1960, Sayı: 3783.

pazarlarda tam bir kontrol sağlanmıştı.³⁷³

Belediye, ayrıca ihtiyaç ve talepleri dikkate alarak pazar yerlerinin günlerini yeniden belirlemiş ve pazar kurulan gün sayısını artırmıştı. Buna göre, pazartesi günü Maltepe ve Cebeci; salı günü Atpazarı ve Bahçelievler; çarşamba günü Yenişehir ve Yenimahalle; perşembe günü Cebeci ve Turgutreis; cuma günü Bahçelievler ve Maltepe; cumartesi günü Yenişehir, Atpazarı ve Keçiören; pazar günü ise Turgutreis ve Yenimahalle’de pazar kurulacaktı. Belediye İktisat İşleri Müdürlüğü, vatandaşların satın aldığı ürünleri kolayca tartarak kontrol edebilmesi için pazar yerlerinin tam ortasına, bir kule içine kontrol kantarları yerleştirme kararı almıştı. Bu uygulamayla, pazar esnafının yanlış ya da ayarı bozuk ölçü ve tartı aletleri kullanmasının önüne geçilmesi hedefleniyordu.

³⁷⁴Artan pazar sayısının şehrin artan nüfusu ve genişleyen sınırlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Şehir dışında, Gölbaşı nahiyesinde 18 köyün katılımıyla göl kıyısında bir pazar yeri kurulmuş ve faaliyete geçirilmişti. Çankaya Kaymakamı tarafından açılışı yapılan pazar yeri, halk arasında büyük bir memnuniyet yaratmıştı. Farklı yerleşim yerlerinden pazara gelen halk, gece geç saatlere kadar pazarda vakit geçirmişti.³⁷⁵

2.15.2. Seyyar Satıcılar

II. Dünya Savaşı’nın getirdiği iktisadi şartlar, büyük şehirlerde seyyar satıcılığın yaygınlaşmasına ve orta ile dar gelirli kesimlerden büyük rağbet görmesine neden olmuştu. Ankara da bu durumdan etkilenen şehirlerden biriydi. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinin ardından, belediyenin düzenlemek durumunda kaldığı konulardan biri de seyyar satıcıların durumu olmuştu. Sayılarının bir hayli artması nedeniyle, Belediye 4. Şube Müdürlüğü bu sorunla ilgilenmek üzere harekete geçmiş ve işgal ettikleri caddeler nedeniyle seyyar satıcılardan ilkinde 5, ikincisinde 10 lira ceza alınmasına başlanmıştı. İşgallerin tekrar etmesi durumunda ise para cezalarının 25 ve 50 liraya kadar çıkarılması kararlaştırılmıştı. Ancak bunun kesin bir çözüm olmayacağını bilen Belediye yetkilileri, seyyar satıcıların satış yapabilecekleri sabit yerler belirlemeye karar vermişti.³⁷⁶ Savaş sonrası şartların, seyyar satıcılığı hem bir geçim kaynağı hem de iktisadi faaliyetlerin bir

³⁷³ Ankara Belediye Dergisi, 19, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1958), s. 57.

³⁷⁴ Zafer Akşam Postası, 17 Mart 1954, Sayı: 1295; Ankara Belediye Dergisi, 20, (Ekim- Kasım- Aralık 1958), s. 40.

³⁷⁵ Zafer Akşam Postası, 13 Mayıs 1957, Sayı: 2418.

³⁷⁶ Zafer, 6 Ekim 1950, Sayı: 521; 17 Ekim 1950, Sayı: 532.

unsuru hâline getirdiği ifade edilebilir.

Ankara'da şehir merkezi ve çevresinde yaklaşık 2.000 seyyar satıcı bulunuyordu. Vergi vermedikleri için istedikleri fiyata sebze ve meyve satan seyyar satıcılar, belirli kurallara göre hareket eden esnafın tepkisini çekiyordu. Kış aylarında sayıları azalan, yaz aylarında ise artan seyyar satıcıların büyük bir kısmı her ayın ilk 10 günü İstanbul'dan geliyordu. Seyyar satıcılar, şehirde hem sağlık sorunlarına yol açıyor hem de belirli bölgelerde kalabalığa neden oluyorlardı. Özellikle Hergele Meydanı'nda yığılmaya neden olan seyyar satıcılar için Belediye, 109 dükkân inşa etmeyi planlamış ve bu dükkânlarla meydandaki kalabalığı hafifletmeyi amaçlamıştı. Ayrıca sebze hâlinin arkasına yaptırılan 250 baraka seyyar satıcılara teslim edilmiş ve barakalar için herhangi bir ücret talep edilmemişti.³⁷⁷ Belediyenin, seyyar satıcıları kontrol altına alarak iktisadi sistemin bir unsuru hâline getirmeye çalıştığı ifade edilebilir.

Gösterilen çabalara rağmen, seyyar satıcıların şehirdeki faaliyetleri engellenememişti. Vali ve Belediye Başkanı Dilaver Argun, seyyar satıcıların kapı kapı dolaşarak satış yapmasını ve vatandaşı rahatsız etmesini, İller İdaresi Kanunu'nun 11. maddesine dayanarak yasaklamıştı. Ancak bu yasağa, sucular, sütçüler ve yoğurtçular dâhil edilmemişti. Bununla birlikte, yalnızca bir yasak koymakla yetinilmeyip, seyyar satıcılara satış yapabilecekleri pazar yerleri ve mntıklar da belirlenmesine karar verilmişti.³⁷⁸

2.15.3. Dilencilerle Mücadele

Ankara Belediyesi'nin, gerek şehrin modern bir başkent olma iddiasına, gerekse de oluşturduğu olumsuz imaj nedeniyle uğraştığı konulardan biri dilenciler meselesiydi. Belediyenin tüm çabalarına rağmen, halkın yardım etme duyguları sorunun tam olarak çözülememesine neden oluyordu. Bazı dilenciler, sabah çalışıp öğleden sonra dinlenebilecek maddi imkânlara sahip olabiliyordu. Örneğin, zabıtarlar, Çiğin Bağları'nda ikamet eden ve "Eren Baba" adıyla tanınan bir dilencinin üzerinde 233 lira 28 kuruşla yakalamıştı. Dilenci bu paranın iki günlük hasılatı olduğunu ifade etmişti. Ele geçirilen miktarın, o dönemde bir ücretlinin günlük kazancının 23 katı olması oldukça dikkat çekiciydi. Elde ettikleri imkânlar sayesinde dilenciler, iş zamanlarında farklı,

³⁷⁷ Hürses, 2 Haziran 1951, Sayı: 153; Zafer Akşam Postası, 30 Haziran 1951, Sayı: 316; Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 31; 13, (Mart Nisan Mayıs 1955), s. 63.

³⁷⁸ Beypazarı, 3 Şubat 1959, Sayı: 12; Zafer, 1 Şubat 1959, Sayı: 3394.

dinlenme zamanlarında ise farklı elbiseler giyebiliyorlardı.³⁷⁹ Şehirde artan yoğun iktisadi faaliyetlerin, bazı sosyal sorunları da beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Ankara Belediyesi'nin dilencilerle mücadeleyi modern bir kent imajı çerçevesinde ele aldığı ifade edilebilir.

Belediye ekipleri, her ne kadar dilencilikle mücadele etmeye çalışsa da ellerindeki imkânlar oldukça sınırlıydı. Zira yakalanan dilenciler mahkemeye sevk edildiklerinde, 15 gün boyunca toplum yararına çalışmaları için belediye görevlilerine teslim ediliyorlardı. Ancak dilenciler, kendilerine gösterilen işlerde çalışmıyor, yalnızca karınlarını bedavaya doyuruyorlardı. 15 günün sonunda serbest bırakılmaları, sorunun çözülmesini imkânsız hâle getiriyordu. Diğer yandan, başka illere gönderilen dilenciler de 3 gün içerisinde tekrar şehre geri dönüyorlardı. Ankara'nın merkezinde 2.000 kadar dilencinin olduğu tahmin ediliyordu.³⁸⁰

Şehirdeki dilencilerle mücadele kapsamında daha kalıcı bir çözüm olacağı düşüncesiyle, bir dilenci kampı kurulmuştu. Şehirden toplanarak kampa getirilen dilencilere öncelikle temizlik amacıyla banyo yaptırılıyor, ardından kampa alınıyorlardı. Velisi ya da varisi tarafından kefalet getirilenler kamptan ayrılabilir, üzerinde para bulunanlar ise bu parayla memleketlerine gönderiliyordu. Kampta kalanların iş bulamamaları durumunda, iâşeleri belediye tarafından karşılanmaktaydı.³⁸¹ Dilenci kampının günümüz hukuk ve sosyal yaşam değerleri açısından sorunlu olsa da dönemin şartlarında yöneticiler için oldukça iyi bir çözüm olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

1954 yılının ilk yedi ayında, Belediye 2.000'den fazla dilenciye yakalayarak ya memleketlerine ya da dilenci kamplarına göndermişti. Şehirde günlük yakalanan dilenci ortalaması 9,6'yı buluyordu. Dilenci sayısındaki artışın nedenlerinden biri, dilencililiğin kurulan şebekeler tarafından organize edilmesiydi. Nitekim şehre giriş yapan 300 kişiden fazla bir dilenci grubunun arkasında böyle bir şebekenin varlığı tespit edilmişti. 1955-1957 yılları arasında çalışmalarını sürdüren Belediye, bu süreçte toplamda 2.764 dilenciye yakalamıştı. Bunların %41'i memleketlerine geri gönderilirken, geri kalanlar kefaletle serbest bırakılmıştı.³⁸² Ankara'da her geçen gün artan dilenci mevcudu ve gitgide bu

³⁷⁹ Zafer Akşam Postası, 11 Ekim 1951, Sayı: 419; 4 Şubat 1958, Sayı: 2682.

³⁸⁰ Halkçı, 29 Haziran 1954, Sayı: 186.

³⁸¹ Hüreses, 3 Ağustos 1954, Sayı: 1299.

³⁸² Hüreses, 28 Temmuz 1954, Sayı: 1293; 31 Temmuz 1954, Sayı: 1296; Ankara Belediye Dergisi Çalışma Raporu 1957-1958, s. 56.

kişilerle mücadelenin zorlaşması, Ankara'nın 1950'lerde sanayiden ziyade hizmet sektörüne dayanan ekonomik büyümesiyle ilişkilendirilebilir.

Şehirden sürekli dilenci toplamasına rağmen sorunu kalıcı olarak çözemeyen Belediye, bu kez dilencileri şehre girmeden yakalamak için yeni bir çalışma başlatmıştı. Bu amaçla tren istasyonlarına ve karayolu terminallerine memurlar yerleştirilmişti. Bu sayede, dışarıdan gelen dilenciler şehre girmeden toplanıyor ve dilenci kampına gönderiliyordu. Ramazan ayının yaklaşması nedeniyle mevcut kampın yetersiz kalacağını düşünen Belediye yetkilileri, yeni bir dilenci kampının yapımına da başlamıştı.³⁸³

2.16. Üretim Denetleme ve Kontrol Faaliyetleri

Belediye, ürünlerin tüketiciye sağlıklı ve doğru fiyatla ulaştırılması amacıyla şehirde sık sık denetim yapıyordu. Bu kapsamda, zabıta talimatnamelere aykırı hareket edenleri tespit ederek cezai işlem uyguluyordu. 1950 yılında 2.868 sabit esnafa, 2.204 seyyar esnafa ceza zaptı tutulurken, 1951 yılında bu sayı 2.313 sabit ve 1.239 seyyar esnaf için zabıt tanzimi şeklinde gerçekleşmişti. Ayrıca bireylere kesilen ceza zaptı sayısı ise 968'di.³⁸⁴

Diğer yandan vatandaşın talep ve şikâyetlerine hızlıca cevap vermek isteyen Belediye, zabıta talimatnamesinde değişiklik yapmıştır. Bu değişiklikte zabitanın 24 saat esasına göre çalışması kararlaştırılmıştır. Yeni sistemle 24 saat boyunca üç ekipler şehirde kontrol faaliyetleri yürütülürken, fazla memur çalıştırılmasına gerek kalmayacaktı. Ayrıca halkın her an müracaat edebileceği kontrol noktaları oluşturulmasına karar verilmişti. Bu kontrol noktalarında görev yapacak memurlar sayesinde hem semtin düzenli kontrolü yapılacak hem de vatandaşların her türlü müracaat ve şikâyetleri karşılanabilecekti. Bunların yanı sıra, denetim faaliyetlerinin hızla yürütülmesi amacıyla motorlu ve gezici ekipler ile bir müracaat bürosu kurulmuştu. Yapılan bu düzenlemeler, vatandaşların şikâyet ve taleplerinin aynı gün içinde cevaplanmasını sağlamayı hedefliyor ve şikâyetlerin vatandaş tarafından takip edilmesi mecburiyetini ortadan kaldırıyordu.³⁸⁵ Belediyenin motorize araçları kullanıma sokması ve kontrolü günün her saatine yayması, denetimlerde süreklilik ve hız avantajı elde etmek istediğini göstermektedir.

³⁸³ Zafer, 27 Şubat 1958, Sayı: 3055; Zafer, 28 Mart 1960, Sayı: 3782; Zafer Akşam Postası, 26 Şubat 1958, Sayı: 2704.

³⁸⁴ Zafer Akşam Postası, 23 Şubat 1952, Sayı: 554.

³⁸⁵ Zafer, 02 Ağustos 1956, Sayı: 2500; Zafer Akşam Postası, 02 Ağustos 1956, Sayı: 2163; Zafer Akşam Postası, 03 Haziran 1959, Sayı: 4062.

Belediye Zabıta Müdürlüğü, 1957 yılında toplam 33.502 esnafı denetlemiştir. Bu denetimler sonucunda, 6.333 esnafa zabıt varakası, 6.699 esnafa maktu ceza zaptı, 36 esnafa öğle dinlenme tatili zaptı ve 106 esnafa hafta tatili zaptı düzenlenmiştir. Ayrıca 1.156 dilenci yasaklanarak dilenci kampına gönderilmiştir. Bunlardan 208'i memleketlerine gönderilirken, 948'i kefaletle salınmış ya da vasilerine teslim edilmiştir. Bununla birlikte, Belediye ilk eksiklik tespitinde hemen ceza uygulamıyordu. Belediye zabıtası, esnaf kontrolleri sırasında iyi niyet göstergesi olarak, ilk kontrolde uyarma ve sonrasında ceza verme uygulamasına geçmişti. Bu amaçla "İyi Niyet Ekipleri" adlı bir çalışma başlatılmıştı. Ekipler, şehirde toplam 14.911 esnafın kontrolünü gerçekleştirmiş, bunlardan 2.784'ünü uyararak bir sonraki kontrole kadar eksikliklerini gidermelerini istemiştir. Bir süre sonra, İyi Niyet Ekipleri uyardıkları bu esnafları tekrar denetime çıkmış ve durumunu hâlâ düzeltmeyen 365 esnafa cezai işlem uygulamıştır.³⁸⁶ Belediyenin "İyi Niyet Ekipleri" uygulaması, denetim süreçlerinde cezalandırmadan önce esnafa kendini düzeltme fırsatı sunarak adil bir yaklaşımı benimsemeye çalıştığını göstermektedir.

2.17. Veterinerlik Faaliyetleri

Demokrat Parti iktidarı döneminde, Türkiye'de hayvan sağlığını koruma ve hastalıklarla mücadele kapsamında önemli adımlar atılmıştır. 1955 yılında Türkiye, "Şap Hastalığı Avrupa Mücadele Komisyonu"na katılmış ve FAO ile yapılan bir anlaşma çerçevesinde aşı üretim merkezi kurulmuştur. Ayrıca Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu değiştirilmiş ve ihbarı zorunlu hastalıklar listelenmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin farklı bölgelerinde 3 laboratuvar, 3 enstitü, 3 hayvan hastanesi ve 10 dispanser kurulmuştur.

³⁸⁶ Zafer Akşam Postası, 20 Ocak 1958, Sayı: 2667; Zafer Akşam Postası, 13 Eylül 1959, Sayı: 4132.

Tür	Kurumlar
Bölge Laboratuvarları	Samsun Bölge Laboratuvarı (1950), Diyarbakır Veteriner Bölge Laboratuvarı (1959), Denizli Veteriner Bölge Laboratuvarı (1959)
Enstitüler	Konya Aşı ve Serum Enstitüsü (1950), İzmir Bornova Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü (1951), Elazığ Veteriner Bakteriyoloji Enstitüsü (1952)
Hayvan Hastaneleri	Van Hayvan Hastanesi (1953), Diyarbakır Hayvan Hastanesi (1953), Erzurum Hayvan Hastanesi (1954)
Hayvan Dispanserleri	Afyon Hayvan Dispanseri (1950), Kastamonu Hayvan Dispanseri (1952), Çanakkale Hayvan Dispanseri (1952), Çorum Hayvan Dispanseri (1952), Aydın Hayvan Dispanseri (1955), Urfa Hayvan Dispanseri (1956), Edirne Hayvan Dispanseri (1957), Gaziantep Hayvan Dispanseri (1959), Tokat Hayvan Dispanseri (1959), Balıkesir Hayvan Dispanseri (1959)

Tablo 55: Demokrat Parti Döneminde Hayvan Hastalıklarına Yönelik Kurulan Kurumlar

Kaynak: Savaş Volkan Genç, Atilla Özgür, “Demokrat Parti Dönemi Hayvancılık Politikaları ve Veteriner Hekimliği Hizmetleri”, Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, LXXXVIII / 2 (2017), s. 42.

Demokrat Parti döneminde Ankara’da hayvanlara yönelik yeni bir kurum açılmamış olmakla birlikte, Ankara Belediyesi bünyesinde veterinerlik önemli bir faaliyet alanıydı. Veterinerlik işleri kapsamında, şehirdeki hayvanların kontrolü, hastalıkların teşhis ve tedavisiyle ilgileniliyordu. Bu doğrultuda, 1951-1952 yıllarından itibaren veteriner personel kadroları takviye edilmiş, bulaşıcı hastalıklara karşı gerekli alet, malzeme, ilaç ve büro ekipmanlarının tedariki sağlanmıştı. Faaliyetlerin daha verimli hale gelmesi için veteriner personel motorize edilmişti. 1954 yılı itibarıyla Belediye Sağlık Müdürlüğü, kuduz hastalığı ve sahipsiz köpeklerle mücadele çalışmalarını hızlandırmıştı. Polis, zabıta ve sağlık memurlarından oluşan, biri motorize, dördü yaya toplam 5 ekip her gün şehri tarıyordu. Ayrıca 43.840 liralık keşif bedeli ile Akköprü’de bir kuduz müşahede binası inşa edilerek, kuduzla mücadelede altyapı desteği sağlanmıştı.³⁸⁷

³⁸⁷ Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayı 1953), s. 17; 11, (Eylül Ekim Kasım 1954), s. 24, 56.

Ankara’da, modern bir şehirde görülemeyecek kadar fazla sahipsiz köpek bulunuyordu. Şehirde başıboş gezen köpeklerin sayısındaki artış, halkın sürekli şikâyet etmesine neden oluyordu. Sadece 1949 yılında, 21.632 köpek itlaf edilmişti. Belediye, kuduz vakalarının artması tehlikesine karşı, yakın köylerden şehre gelen başıboş köpeklerin toplanması için gazetelere ilan vermişti. İlanda, bu köpekleri Belediye Veteriner Müdürlüğü’ne teslim edenlere 1 lira ödeme yapılacağı vaat ediliyordu.³⁸⁸ İtlaf yönteminin geçici bir çözüm niteliğinde olmasına karşın, Belediye’nin sokakları sahipsiz köpek tehdidinden arındırmaya ve halk sağlığını korumaya çalıştığı söylenebilir.

1950-1953 yılları arasında, Ankara Belediyesi Veterinerlik Müdürlüğü toplam 1.098.713 hayvanın muayenesini gerçekleştirmiş, 34.193 hayvanı aşılamıştı. İmha edilen hayvan sayısı ise bu dönemde 31,3 kat artmıştı. Öne çıkan bir diğer önemli başlık, kuduzlu hayvan sayısındaki artışı. 1955-1957 yılları arasında ise 34.554 hayvan aşılanmış, 1.050.045 hayvan muayene edilmiş ve 11.606 hayvan itlaf edilmişti.

Yıl	Faaliyetler				
	Aşılanan Hayvanlar	Kuduz Teşhisi	Tedavi gören vatandaş	İmha Edilen Hayvanlar	Muayene edilen hayvanlar
1950	4.934	12	725	523	80.933
1951	1.980	5	639	7.783	111.149
1952	18.231	51	836	10.063	116.668
1953	9.048	76	1260	16.377	789.963
1955	10.675	-	-	-	329.798
1956	9.566	46	306	5225	484.643
1957	14.313	71	680	6381	235.604

Tablo 56: 1950-1957 Yılları Arasında Ankara’da Veterinerlik Faaliyetleri

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, (Özel Sayı 1953), s. 18; Ankara Belediye Dergisi Çalışma Raporu 1957-1958, s. 23-25.

Tabloda dikkat çeken en önemli husus veterinerlik faaliyetlerindeki dalgalanmalardır. Şehirde yoğun bir muayene ve aşılama faaliyeti yürütüldüğü, itlafın mücadelenin bir unsuru olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ankara Belediyesi Veterinerlik Müdürlüğü’nün sokak köpeklerine karşı imha yöntemi uygulaması, dönemin bir gazetesinde haberleştirilmişti. İlgili haberde, imha işlemi için

³⁸⁸ Yavuz, Ankara’nın İmarı ve Şehirciliğimiz, s. 86.

zehirli iğne kullanıldığı ve can çekişen köpeklerin kuyrukları ile dillerinin kesildiği ifade edilmişti. Haberde ayrıca faaliyetlerin çöpçüler tarafından yürütüldüğü belirtilmişti. Kanada Büyükelçiliğinde çalışan bir kâtibin iki köpeğinin de çöpçülerce aynı yöntemle itlaf edildiği, itlafa Hollanda Büyükelçiliği çalışanlarının da şahit oldukları belirtiliyordu. Gazete yaşananların Türkiye'nin imajı açısından olumsuz etkiler yaratacağını vurgulamış, imha işleminin çöpçüler yerine yetkin kişiler tarafından yapılması ve hayvanların sokaklardan toplanarak bu işlemlerin merkez bir alanda gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştu.³⁸⁹

Belediye Veteriner Müdürlüğü, şehir içinde ölen ve hastalık yayma riski taşıyan hayvan cesetleri için bir hayvan mezarlığı yapılmasına karar vermişti. Mezarlığın içinde ölmüş yaban hayvanları için ayrı bir bölüm ayrılması da planlanmıştı. Ayrıca müdürlük bulaşıcı hastalık taşıdığı tespit edilen hayvanların yakılması için büyük bir fırın inşa ettirerek hastalıkların yayılmasını önlemeyi hedeflemişti.³⁹⁰

³⁸⁹ Medeniyet, 26 Aralık 1955, Sayı: 591.

³⁹⁰ Demokrat Ankara, 28 Eylül 1952, Sayı: 373.

3. BÖLÜM: SİYASİ HAYAT

1950-1960 döneminde Türkiye'deki siyasi partilerin faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Ankara'daki yansımaları bu bölümde incelenecektir. Söz konusu dönemde iki belediye seçimi (1950 ve 1955), iki İl Genel Meclisi seçimi (1950 ve 1955) ve üç Milletvekili Genel Seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda siyasi partilerin seçimlere yönelik hazırlıkları, aday belirleme süreçleri ile yaptıkları miting ve toplantılar ele alınacaktır. Ayrıca seçim sonuçlarının Ankara'daki siyasi, toplumsal ve idari yansımalarına da odaklanılacaktır.

3.1. Siyasi Partiler

Parti, aynı siyasi düşüncelere sahip kişilerin oluşturduğu bir topluluktur. Bu topluluk, ortak görüşleri paylaşan kişiler tarafından kurulan ve devlet yönetim sistemini kullanmayı amaçlayan bir yapılandırma. İddia etmek, ifade etmek, sürdürmek, desteklemek gibi birçok işlevine sahip olan partiler modern demokrasiler için gereklidir. Zira halk, görüş ve çıkarlarını devlet aygıtına yansıtabilmek için parti örgütlenmelerine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca seçmek ve seçilmek gibi taleplerini de bu şekilde yerine getirebilmektedir.³⁹¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde siyasal örgütlenmeler görülmeye başlanmıştır. Ancak, siyasal yaşamda partilerin aktif bir rol üstlenmesi, esas olarak II. Meşrutiyet dönemiyle mümkün olmuştur. Bu dönemde yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ve Ahrar Fırkası yarışmıştır. Ahrar Fırkası örgütlenmesini tam olarak tamamlayamadan seçimlere katılmıştır. Seçimleri ise İTC, yerel düzeyde sağladığı iş birliklerinin yanı sıra örgütsel gücüyle kazanmıştır.³⁹² İTC, I. Dünya Savaşı sonlarına kadar siyasal yaşamda etkinliğini sürdürmüş, Mondros mütarekesinden sonra resmi varlığı sona ermiştir.

1918 sonrasında İTC, resmi olarak kendisini feshetse de gücünü yeniden kazanma çabası sonuçsuz kalmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) 1918 sonrasında kendisini

³⁹¹ Erdal Abdulkakimoğulları, Türkiye'de Siyasi Partilerin Kapatılması, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2000, s. 6; Selcen Altınbaş, Türkiye'de Siyasal Parti Tipolojileri, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020, s. 14.

³⁹²Erinç Ali Menteş, Toplumsal Değişme Sürecinde Siyasal Partilerin Dönüşümü: CHP örneği, Mersin Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin, 2023, s. 104.

feshetmesiyle birlikte, Millî Mücadele'nin çekirdeğini oluşturacak olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ön plana çıkmıştır. Nitekim cemiyet 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılışında etkin bir rol üstlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu nedenle TBMM'yi cemiyetin "siyasi bir grubu mahiyetinde" görmüştür. Bununla birlikte, Mustafa Kemal, Birinci Meclis'in siyasi yapısıyla devam etmenin mümkün olmadığını fark etmiş ve 7 Aralık 1922'de Halk Fırkası adıyla bir siyasi parti kurma fikrini açıklamıştır. Nitekim 8 Nisan 1923'te parti programı, "Dokuz Umde" adıyla bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanmış,³⁹³ parti Cumhuriyet Halk Fırkası adıyla 9 Eylül 1923'te resmen kurulmuştur.

1931-1950 yılları arasında çok partili hayata geçiş için üç girişimde bulunulmuştur. Bunlardan ilki, 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasıdır. Ancak fırka, yalnızca 201 gün siyasi varlığını sürdürebilmiş ve Şeyh Sait İsyanı gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Çok partili hayata geçiş için ikinci deneme ise 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile gerçekleşmiştir. Ancak bu partinin siyasi yaşamı da yalnızca 96 gün sürmüştür. Her iki partinin de kısa sürede kapatılması, ülkede çok partili hayata geçiş için uygun bir zeminin henüz oluşmadığını ortaya koymuş ve 1946'ya kadar yeni bir parti kurulması yönünde herhangi bir girişimde bulunulmamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası dünyada değişen dengeler ve ülke içindeki sosyal, siyasi ve ekonomik koşullar, Türkiye'de tek parti yönetimini sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Bu bağlamda, Çiftçiye Topraklandırma Kanunu çerçevesinde başlayan parti içi tartışmalar, Adnan Menderes, Celâl Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Haziran 1945'te verilen tavrıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Her ne kadar bu tavrı, başlangıçta yeni bir parti kurma amacı taşımamışsa da gelişmeler ve siyasi ortam, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.³⁹⁴ Demokrat Parti'nin kuruluşu hem bir dönüm noktası hem Türkiye'nin siyasi, iktisadi, sosyal dönüşümünde sıra dışı bir dönem olmuştur.

³⁹³ Atatürk, Nutuk, s. 443, 549.

³⁹⁴ Osman Akandere, Dörtlü Tavrı, <https://yeni.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1199/D%C3%B6rtl%C3%BC-Tavrı>, 29 Mayıs 2024

3.2. Siyasi Partiler ve Ankara'daki Faaliyetleri

3.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin askeri yönü kadar siyasi yönü için de doğru stratejiler belirlemeye büyük önem vermiştir. Amacı yalnızca ülkeyi işgalden kurtarmak değil, aynı zamanda yeni bir devletin temellerini atmaktır. Bu doğrultuda Mustafa Kemal, bu hedefleri benimseyen bir kadro ile hareket etmesi gerektiğini erken dönemde fark etmiştir. Bu bağlamda, mücadelenin savaş dönemi olan 1921 ve 1922 yıllarında siyasi bir parti kurma fikrine dair çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca 28 Haziran 1923 tarihinde yapılacak seçimler öncesinde Meclis'teki Birinci Grup'un Halk Fırkası'na dönüşeceğini ifade etmiştir. Seçimlerden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin (A-RMHC) meclis grubu, Halk Fırkası'nın kuruluş kararını alarak bu dönüşümü resmileştirmiştir.³⁹⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın, kurulacak yeni devletin siyasi altyapısına yönelik stratejik inşaa süreci yürüttüğünü ve partileşme adımını bu sürecin önemli bir parçası olarak gördüğü söylenebilir.

Cumhuriyet Halk (Fırkası) Partisi, 1923-1945 arasındaki dönemde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümün belirleyicisi bir parti olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın programını yazdığı CHP, sadece bir siyasi parti değil, toplumun değişimini devletle bütünleşerek gerçekleştiren ve Cumhuriyet'in kuruluş felsefesini inşa eden bir oluşumdur.³⁹⁶ Bununla birlikte, 1945 sonrası dönemde hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı bir süreç başlamıştır. Parti içinde muhalif düşünceler "Dörtlü Takrir" ile görünür hale gelmiş, bu durum parti içinde rahatsızlık yaratmıştır. Her ne kadar parti içindeki değerlendirmeler sonucu takrir reddedilmişse de halk nezdinde bu süreç olumlu karşılanmıştır. Diğer yandan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün denetim görevi üstlenecek bir muhalefete ihtiyaç olduğuna dair açıklamaları ve parti örgütünü çok partili hayata geçişe yönlendirmesi, Dörtlü Takrir sahiplerini cesaretlendirmiş ve demokrasinin gelişimine destek olmuştur.³⁹⁷

³⁹⁵ T. Barış Mahmutoglu, 1923-1960 yılları arasında CHP'nin Seçim Çalışma ve Propagandaları, Atatürk Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015, s. 77,84.

³⁹⁶ Kemal H. Karpat, Türk Siyasi Tarihi, Timaş Yay. İstanbul 2007, s. 42; Atatürk, Nutuk, s. 548.

³⁹⁷ Enis Şahin, Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)" Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, I/2 (2015), s. 34, 41; Sarp Balci, (1946-1950)- (1960-1962) Türkiye'de Temsili Demokrasiye İki Geçiş Süreci ve Paktlı Geçişler, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2023, s. 109.

1946-1950 döneminde CHP-DP ilişkilerini 1946 seçimlerinin şekillendirdiğini söylemek abartı olmaz. Demokrat Partililer, bu seçimlerde yaşananları CHP'nin muhalefeti sindirme politikası olarak değerlendirmiştir. Nitekim Demokrat Parti'nin Ocak 1947'deki ilk büyük kongresinde "Hürriyet Misakı"nın kabul edilmesi ve ardından her iki partinin İzmir'de düzenlediği mitinglerde yaşananlar, taraflar arasındaki gerilimi artırmıştır. Bu durum üzerine Bayar, Hamdullah Suphi Tanrıöver aracılığıyla İnönü'ye haber göndermiş ve "Hürriyet Misakı"nı, parti içindeki ifratçıların baskısı nedeniyle kabul ettiklerini ifade etmiştir. İnönü ise "12 Temmuz Beyannamesi" ile gerilimi yumuşatma girişiminde bulunmuştur. Bu süreçte her iki liderin de parti içindeki aşırılık yanlılarını dizginlemeye çalıştığı görülmektedir. Ancak buna rağmen iki parti arasındaki gerginlik devam etmiş ve özellikle 1949 yılında seçim güvenliği meselesi nedeniyle sert tartışmalar yaşanmıştır.³⁹⁸ 1950 seçimlerine kadar Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında "güvensizlik" temelli ilişki sürmüştür. Bayar ve İnönü'nün sağ duyulu tutumları, iki parti arasındaki gerginliğin farklı boyutlara taşınmasında engelleyici bir rol oynadığı ifade edilebilir.

1946-1950 yılları arasında CHP'nin Ankara'daki faaliyetlerini, İl Başkanı Rıfat Börekçi başkanlığındaki idare heyeti yürütmüştür. 1948 yılında Ankara İl Teşkilatı'nın düzenlediği Cumhuriyet Bayramı kutlamaları kapsamında gerçekleşen üç günlük geziye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve CHP Ankara Milletvekilleri katılmıştır. Gezi sırasında Cumhurbaşkanı İnönü, Kalecik, Çubuk, Nallıhan, Ayaş, Haymana ve Polatlı kazalarını ziyaret etmiş; konuşmalarında Cumhuriyet rejimi ve 1945 öncesi dönemin etkilerinin sürdüğünden bahsetmiştir. 1949 yılında gerçekleştirilen Ankara İl Kongresi'nde İl Başkanı Fuat Börekçi yeniden başkanlığa seçilmiş, İl İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Ragıp Tüzün, Rauf Baykan, Naşit Uluğ, Sadi Batu, Burhan Çakır, Mümtaz Yağcıoğlu, Halil Naci Mihcioglu, Hüseyin Ertuğrul ve Av. Abdürrahim Taşpınar.³⁹⁹

³⁹⁸ Balcı, Türkiye'de Temsili Demokrasiye Geçiş Süreci, s. 119, 122-123; İbrahim Şahin, "İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili", Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi I/1, (Yaz 2017), s. 197-198, 200.

³⁹⁹Ulus 26 Aralık 1949, Sayı: 10232.

Kaza	Ocak Sayısı	Toplam Üye Sayısı
Merkez	80	9.119
Çankaya	40	4.094
Şereflikoçhisar	90	1.163
Kızılcahamam	60	Belirtilmemiş
Kalecik	104	5.346
Ayaş	50	5.382
Beypazarı	53	5.487
Polatlı	75	2.484
Nallıhan	28	4.253
Çubuk	4	4.403
Haymana	27	2.856
Balâ	Belirtilmemiş	3.415
Keskin	Belirtilmemiş	3.749
Ankara’da toplam üye sayısı		60-70 bin kişi

Tablo 57: 1950 yılında Cumhuriyet Halk Partisi’nin Vilayetteki Ocak ve Üye Sayıları

Kaynak: BCA, 490.1.0 / 618.226.1, 4-7.

Tabloya kapsamında Ankara nüfusuna göre CHP’nin üye sayısı oranları dikkate alındığında, Nallıhan, toplam nüfusunun %19,1’iyle en yüksek üye oranına sahiptir. Ayaş ve Beypazarı ise sırasıyla %18,6 ve %18,3 oranlarıyla dikkat çekmektedir. Kalecik’te bu oran %14,1, Çubuk’ta %11,8, Balâ’da ise %10,7 olarak gerçekleşmiştir. Oranlar parti desteğinin bu kazalarda da güçlü olduğunu göstermektedir. CHP’nin toplam üye sayısı ise, vilayet nüfusunun yaklaşık %7,3’ünü oluşturmaktadır.

Mayıs 1950 seçimleri öncesinde yeni yönetimini oluşturan CHP Ankara İl Teşkilatı, seçim hazırlıklarına hız vermiştir. Bu kapsamda şehirde Kocatepe, Saraçoğlu, Altunkaya, Ünlüler, Birlikseverler, Maltepe, Çav, Ateş, Doğu, Akalar, Yıldırım ve Akarsu ocakları açılmıştır. Özellikle tamamı kadınlardan oluşan Saraçoğlu ocağı, dikkat çekmiştir. Ayrıca İl Başkanı Rıfat Börekçi, il idare ve 14 ilçenin idare kurulu üyelerinden oluşan 63 kişilik bir heyetle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’yü ziyaret etmiştir. Börekçi, ziyaret sırasında İnönü’den bir önceki seçimde olduğu gibi yeniden Ankara’dan aday olmasını istemiş ve İnönü bu talebi kabul etmiştir.⁴⁰⁰

1950 seçimleri kapsamında CHP’nin Ankara’daki ilk mitingi Polatlı’da düzenlenmiştir.

⁴⁰⁰ Ulus, 09 Mart 1950, Sayı:10306.

Mitingde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, seçime yönelik ilk konuşmasını yapmış ve seçim sürecinde şiddet içerikli söylem ve davranışlardan kaçınılması çağrısında bulunmuştur. İnönü, ayrıca 25 Mart'ta Kırıkkale'de ve 27 Mart'ta Beypazarı'nda gerçekleştirilen mitinglere de katılmıştır. CHP'nin seçim toplantıları ise 17 Mart'ta Çamlıdere'de, 26 Mart'ta Kızılcahamam'da, 2 Mayıs'ta Kalecik ve Balâ'da, 5 Mayıs'ta Haymana, Çubuk ve yeniden Kızılcahamam'da, 8 Mayıs'ta ise Beypazarı'nda yapılmıştır. Öte yandan, CHP il teşkilatında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle Balâ'da kaza idare kurulu üyelerinin bir kısmı Demokrat Parti'ye geçmiş; Kızılcahamam'da ise ihtilaflar nedeniyle kaza kongresi gerçekleştirilememiştir.⁴⁰¹ 1950 seçimleri sürecinde İsmet İnönü'nün tansiyonu düşürücü açıklamaları partiyi kontrol altında tutmaya çalıştığını göstermektedir. Diğer yandan, Ankara teşkilatı içinde ise birtakım sorunların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sahada yoğun propaganda faaliyetleri sürerken, partiler kitle iletişim araçlarını da etkin bir şekilde kullanmaya çalışmıştır. Dönemin en önemli kitle iletişim aracı olan radyoda, seçime katılan partilere belirli gün ve saatlerde propaganda yapma imkânı tanınmıştır. Bu kapsamda Ankara Radyosu, CHP'nin radyo konuşmaları için 4-10 Mayıs 1950 tarihleri arasında, her gün değişen sürelerle 25 ila 40 dakikalık siyasi propaganda zamanları tahsis etmiştir.⁴⁰² CHP'ye propaganda için belirli süreler ayrılmışsa da 1950 seçimlerinde radyonun muhalefete de açılmış olması, CHP'nin propaganda gücünün sınırlandığı ifade edilebilir.

Her seçimde olduğu gibi, 1950 seçimlerinde de milletvekili adaylarının belirlenmesi büyük önem taşımış ve CHP'de bu süreç şubat-mart aylarından itibaren yoğun bir şekilde yürütülmüştür. Ankara'nın 18 milletvekilliği için 50'den fazla başvuru alınmış ve bu başvurular arasından İsmet İnönü, N. Cevat Akkerman, Hıfzı Oğuz Bekata, Arif Çubukçu, Emin Halim Ergun, Mümtaz Ökmen, Ahmet Hamid Selgil, Naci Tınaz, Müjgan Ağaoğlu, Namık Ambarcıoğlu, Fuat Bayramoğlu, Ahmet Şükrü Esmer, Cemal Kiper, Halil Naci Mıhçıoğlu, İhsan Pehlivanlı, Rifat Pilavoğlu ve Ragıp Tüzün aday olarak belirlenmiştir.⁴⁰³

Seçimin ilk sonuçlarının CHP'nin yenilgisine işaret ettiği anlaşılmaya başladığı anlarda,

⁴⁰¹ Zafer, 16 Ocak 1950, Sayı: 262.

⁴⁰² Ulus, 26 Nisan 1950, Sayı: 10353.

⁴⁰³ Ulus, 08 Nisan 1950, Sayı: 10335; 23 Nisan 1950, Sayı: 10350.

İsmet İnönü'nün “Çok istiyorum, şu Ankara beni seçmesin...”⁴⁰⁴ şeklinde bir beyanda bulunduğu iddia edilmiştir. Nitekim 1950 seçimleri Demokrat Parti'nin büyük zaferiyle sonuçlanmış, Ankara milletvekilliklerinin tamamını Demokrat Parti kazanmıştır. CHP, partililerin ve teşkilatların moralini güçlendirmek amacıyla bir tebliğ yayımlamış ve bu tebliğde, 27 yıl boyunca iktidarda kalmış bir parti olarak alınan oyun önemli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca gelecekte disiplin ve fedakârlık içinde çalışılması gerektiği belirtilmiştir. İsmet İnönü ise muhalefette olacakları dönemde halk iradesinin yerleşmesi için daha çetin görevlerle karşılaşabileceklerini ifade etmiş ve Demokrat Parti'nin iktidarda sağladığı güvenin, muhalefette olan CHP'ye de aynı şekilde sağlanmasını istemiştir.⁴⁰⁵ Yayımlanan tebliğin, 1950 seçimlerinin CHP teşkilatında yarattığı sarsıntıyı azaltmayı hedeflediği ve teşkilatlara moral verme amaçlı olduğu değerlendirilebilir.

Seçimlerin ardından Cumhuriyet Halk Partisi, il ve ilçe teşkilatlarında yenilenmeye gitmiştir. Kırıkkale kongresi, Kaza İdare Başkanı Mustafa Keskin'in açılış konuşmasıyla başlamış; kongreye Genel İdare Kurulu üyeleri Cemil Sait Barlas ve Cevat Dursunoğlu ile eski Ankara Milletvekilleri Mümtaz Ökmen, Cevat Akkerman, Ahmet Hâmit Selgil ve Arif Çubukçu katılmıştır. Benzer kongreler, Keskin ve Kalecik'te de düzenlenmiş ve bu kongrelere de aynı Genel İdare Kurulu üyeleri iştirak etmiştir. Kongrelerde yapılan seçimler sonucunda Keskin İlçe İdare Heyeti; Bahri Bostancı, Ali Ekinci, Mehmet Ciridoğlu, Mehmet Erkanlı, Sadık Hatiboğlu, Hacı Kavlak, Halil Yurdakul ve Şakir Kavlak'tan oluşmuştur. Kalecik kongresinde ise İlçe İdare Heyeti üyeleri İlhamı Sancioğlu, Mehmet Martlı, Gazi Günel, Mustafa Türk, Salih Çetinkaya, Halil Ergün, Mustafa Tamkoç, Ahmet Mumyalmaz ve İbrahim Karabudak olarak belirlenmiştir.⁴⁰⁶

Çankaya kongresine İsmet İnönü katılmış ve yaptığı konuşmada, partililerin vazifelerine bağlılığını görmekten memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. İnönü, iktidarda olmadıkları için yaşanan sorunları kamuoyuna duyurmanın önemine dikkat çekmiştir. Kongrede, Kaza İdare Kurulu Başkanı Naki Cevat Akkerman'ın kaza idare raporu okunmuş, ardından rapora ilişkin tenkitler yapılmış ve seçimlere geçilmiştir. Seçim sonucunda Kaza İdare Kurulu üyeliklerine Naki Cevat Akkerman, Naci Tınaz, Reşat Akıncılar, Suat Ertan,

⁴⁰⁴ Süleyman Güngör, “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 21, (Mayıs 2010), s. 202.

⁴⁰⁵ Ulus, 24 Mayıs 1950, Sayı: 10381; 28 Mayıs 1950, Sayı: 10385.

⁴⁰⁶ Ulus, 07 Haziran 1951, Sayı: 10757.

Sait Sakarya, Uluğ İğdemir ve Necmi Tarkan seçilmiştir.⁴⁰⁷ İsmet İnönü'nün seçimin parti üzerinde ürettiği sarsıntıyı azaltmaya çalıştığı ifade edilebilir.

Balâ kongresi ise Urfa Milletvekili Hasan Oral, CHP İdare Kurulu üyeleri Emin Halim Ergun, Ahmet Aktar, M. Sayman, Ankara eski Belediye Başkanı Fuat Börekçi, eski milletvekilleri Mebrure Aksoley, Arif Çubukçu ve Hıfzı Oğuz Bekata ile halkın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre, Kaza İdare Kurulu Başkanı Hüseyin Emirzaloğlu'nun konuşmasıyla başlamış; delegeler, susuz köyler, pahalılık ve asayişsizlik gibi sorunlardan yakınmıştır. Kongre sonunda yapılan seçimde yeni Kaza İdare Kurulu üyeliklerine Mevlût Öztürk, İbrahim Emirzaloğlu, Mehmet Genç, Ahmet Bakır, Ali Ercan, Osman Genç, Kâzım Erdal ve Nuri Ercan seçilmiştir.⁴⁰⁸

Kaza kongrelerinin ardından temmuz ayında Ankara İl Kongresi gerçekleştirilmiştir. Kongre, Genel Başkan İsmet İnönü, Genel Sekreter Kasım Gülek, Genel İdare Kurulu üyeleri Kemal Bayızid, Ankara İl Başkanı Cafer Tüzel, delegeler ve partililerin katılımıyla yapılmıştır. Divan başkanlığına seçilen Mümtaz Ökmen, kongrede yaptığı konuşmada Atatürk'ün büst ve heykellerine yönelik saldırılara dikkat çekmiş ve bu bağlamda Atatürk'ün geçici kabri ile Zafer Anıtı'na toplu bir ziyaret yapılması yönündeki önerge kongrede kabul edilmiştir. Bu kapsamda, Genel Başkan İnönü ve Genel Sekreter Gülek'in de katılımıyla Atatürk'ün geçici kabri ziyaret edilmiş ve Zafer Anıtı'na çelenk konulmuştur. Kongrede Hasan Tez, Kemal Satır, İlhami Sarıcaoğlu, Kemal Bağlarlı, Ferit Melen, Cemal Reşit Eyüpoğlu ve Halil Sezai Erkut gibi isimler söz alarak konuşmalar yapmıştır. Ankara İl Başkanı Cafer Tüzel ise İl İdare Heyeti'nin çalışma raporunu okuyarak kongreyi bilgilendirmiştir.⁴⁰⁹ Bir hayli kapsamlı hazırlanan raporda şu hususlar dile getirilmiştir:

- Seçimlerin kaybedilmiş, ancak bu durum demokrasiyi güçlendirmiştir.
- Atatürk'ün büst ve heykellerine yönelik saldırılarda, CHP'nin laiklik savunuculuğunun dinsizlik olarak sunulması etkili olmuştur.
- Demokrat Parti, bütçede 235 milyon liralık açık olduğunu belirtmiş, ancak bu açığın nasıl kapatılacağına ilişkin herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.
- Hayat pahalılığı, geçmiş döneme kıyasla artış göstermiştir.

⁴⁰⁷ Ulus, 10 Haziran 1951, Sayı: 10760.

⁴⁰⁸ Ulus, 21 Haziran 1951, Sayı: 10771.

⁴⁰⁹ Ulus, 09 Temmuz 1951, Sayı: 10789; 10 Temmuz 1951, Sayı: 10790.

- Ülkedeki 6.200 traktör sayısına Demokrat Parti'nin çabasıyla ulaşıldığı söylemi, siyasi adap açısından uygusuzdur.⁴¹⁰

Ankara İl İdare Heyeti, kongrede yaptığı değerlendirmede, 1950 seçimlerinin teşkilat üzerinde moral bozucu etkiler yarattığını, bazı teşkilat mensuplarının partiden uzaklaştığını ancak bu kişilerin geri döndüğünü ifade etmiştir. Heyet, teşkilatın 1950 seçimleri sonrası gösterdiği fedakârlığın karşılığını yerel seçimlerde aldığını belirtmiştir. Nitekim İl Genel Meclisi'ndeki 49 sandalyeden 17'si CHP tarafından kazanılmıştır. Kongrede konuşma yapan Kasım Gülek ise, 1950 seçim yenilgisinin partideki fırsatçıların uzaklaşmasına neden olduğunu, bunun da CHP'nin daha güçlenmesini sağladığını ifade etmiştir.⁴¹¹

Kongre, iki gün boyunca devam etmiş ve kongrede gerçekleştirilen değerlendirmelerin ardından seçime geçilmiştir. Seçim sonucunda, yeni Ankara İl İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Başkan Cafer Tüzel, II. Başkan Emin Halil Ergun, Katip Üye Talat Görelî, Muhasip Üye İhsan Ucul; üyeler ise Naşit Uluğ, Mecdi Sayman, Sami Alaçam, Ahmet Aktar, Kemal Zeki Gençosman ve Sabit Kocabay'dır.⁴¹²

Ankara İl İdare Kurulu'nun 14 sayfalık raporunun büyük bir bölümü, Demokrat Parti'nin iktidarının ilk bir yıllık dönemindeki faaliyetlere ayrılmıştır. Raporda, başta ekonomi olmak üzere çeşitli alanlarda ortaya çıkan sorunlara yer verilmiştir. Ankara İl Teşkilatı'nın faaliyetlerine ilişkin genel ifadeler kullanılmış ve 1950 genel seçimlerinden sonraki beş ay içinde gerçekleştirilen il genel meclisi, belediye ve muhtarlık seçimlerinde elde edilen sonuçlar teşkilatın başarısı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bu başarının teşkilatın hangi faaliyetleriyle sağlandığına ya da teşkilatın bu süreçteki rolüne dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Bunun yanı sıra, belediye ve muhtarlık seçimlerinde alınan sonuçlara ilişkin ayrıntılı bilgi de raporda yer almamaktadır.

İl teşkilatı, seçim süreçlerinin dışında da düzenlediği toplantılarla partinin birlik ve bütünlük içinde tutulması için çaba göstermiştir. Bu kapsamda, CHP'nin Cebeci teşkilatı ile Elmadağ ve ona bağlı bucak temsilcilerinin katılımıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantının açılış konuşmasını Cebeci İlçe Başkanı Übeyde Elli yapmış ve parti Genel Merkezi ile teşkilatlar arasındaki birlikteliğin sağlanmasının önemine vurgu yapmıştır.

⁴¹⁰ Hürses, 08 Temmuz 1951, Sayı: 189.; 09 Temmuz 1951, Sayı: 190.

⁴¹¹ BCA, 490.1.0. / 122.486.1, 7,9, 12,15; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Bilgi Basımevi, İstanbul, 1976, s. 86.

⁴¹² BCA, 490.1.0. /122.486, 15; Milliyet, 09 Temmuz 1951, Sayı: 420.

Toplantıya katılan partililer ise Cebeci'nin ihtiyaçlarını gündeme getirmiş; köprü, çeşme ve kanalizasyon hizmetleriyle ilgili taleplerini dile getirmişlerdir.⁴¹³ Bunun yanı sıra, gençlere yönelik yeni bir yapılanmaya gidilmiş ve “Gençlik Ocakları” adıyla yeni birimler oluşturulmuştur. Bu çerçevede, 1953 yılında CHP'nin başlattığı bu oluşumun bir şubesi Ankara'nın Keskin ilçesinde açılmıştır. Keskin Gençlik Ocağı'nın açılışına, Ulus gazetesinin başyazarı Nihat Erim, eski milletvekillerinden Hıfzı Oğuz Bekata, İl İdare Kurulu üyeleri Übeyde Elli, Remzi Atsü, Recep Dengin, Hasan Tez ve Hüseyin Horolu; ayrıca Ankara Gençlik Ocağı Başkanı Nejat Günal, Merkez Gençlik Ocağı Başkanı Bülent Gürkan, Yenimahalle Gençlik Ocağı Başkanı Ergun Özbek ile Kırıkkale CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı ve üyeleri katılmıştır.⁴¹⁴

CHP'nin Yenışehir Ocağı kongresinde, üyelerden Emin Atanç, köy sorunlarının önemi ve bu alanda yapılması gerekenlere dair oldukça kapsamlı bir konuşma yapmıştır. Kongrede söz alan bir diğer konuşmacı, Tahsin Banguoğlu, çok partili siyasi hayata geçiş sürecini başlatma onurunun CHP'ye ait olduğunu vurgulamıştır. Banguoğlu, CHP'nin en iyi ve en yetkin kadrolara sahip bir parti olduğunu ifade etmiş; ayrıca 1950 seçimlerinde CHP'ye oy vermeyen seçmenlerin, partinin gücünü ve kararlılığını daha da artırdığını belirtmiştir. Banguoğlu'nun konuşması, katılımcılar tarafından sık sık alkışlarla kesilmiştir.⁴¹⁵ Banguoğlu'nun konuşmasının, CHP lideri İsmet İnönü'nün seçim sonrası partide oluşan sarsıntıyı gidermeye yönelik konuşmasıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Bununla birlikte, 1953 yılına gelindiğinde parti içinde istenen birlik ve beraberliğin tam anlamıyla sağlandığını söylemek güçtür. Nitekim 1953 yılı Ankara İl Kongresi Raporu'nda, Ankara İl İdare Heyeti'nin bizzat kendi il teşkilatına yönelik şu iç eleştirilerde bulunduğu görülmektedir:⁴¹⁶

- Ocak ve bucak teşkilat üyeleri, bulundukları bölgelerdeki vatandaşlarla daha yakından ilgilenmeli ve önceki dönemlerde gözlemlenen umursamaz tutumları terkedilmelidir.
- Ocak ve bucak teşkilatlanmaları, mevcut duruma göre değil, geleceğin koşullarını göz önünde bulundurarak yapılmalıdır.

⁴¹³ Ulus, 22 Eylül 1952, Sayı: 11217.

⁴¹⁴ Ulus, 29 Kasım 1953, Sayı: 11646.

⁴¹⁵ Ulus, 30 Kasım 1953, Sayı: 11647.

⁴¹⁶ CHP Ankara İli İdare Kurlunun 17 Haziran 1953 İl Kongresi Raporu, Türkiye Matbaacılık, Ankara, 1953, s. 11.

- Merkez teşkilatına bağlılık yerine, merkeze destek sağlayan bir teşkilat yapısına geçiş yapılmalıdır.
- Vilayet teşkilatı kaza teşkilatlarını yakından takip etmelidir. Genel İdare Kurulu, parti teşkilatlarının kendisinden beklediği sorunlara zaman kaybetmeden kesin çözümler getirmelidir.

1954 yılına kadar CHP, bir yandan parti içinde birlik ve bütünlüğü sağlamaya çalışırken, diğer yandan yeni yapılanmalarla kendini yenileme çabası içerisinde olmuştur. Bu bağlamda, Gençlik Ocakları yapılanması, dikkat çeken bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Ancak gerek yukarıda belirtilen eleştiriler gerekse diğer kongrelerde dile getirilen olumsuzluklar, partinin üst ve alt yönetimleri arasındaki koordinasyon eksikliğine işaret etmektedir. Sorunların giderilmesi gerektiği ifade edilmiş olmasına rağmen, bu sorunların nasıl çözüleceğine dair somut bir plan ortaya konmamıştır. 1954'e kadar geçen dört yıllık süreçte, geçmişte uygulanmış olan teşkilat davranışlarının büyük ölçüde tekrar edildiği görülmektedir. Bu durumun, CHP'nin daha önce deneyimlemediği bir muhalefet sürecinde bulunmasının etkili olduğu söylenebilir.

1954 seçimleri yaklaşırken, CHP Ankara İl İdare Kurulu yeni bir idare merkezine taşınma kararı almıştır. Bu doğrultuda, 3 Ocak 1954 tarihinde CHP Ankara İl Teşkilatı'nın yeni binası Anafartalar Caddesi'nde açılmıştır. Açılış töreni, Genel Sekreter Kasım Gülek'in katılımıyla Park Gazinosu'nda gerçekleştirilmiştir. Törende, Ankara İl Başkanı ve Kırşehir Milletvekili Sezai Erkut ile Genel Sekreter Kasım Gülek birer konuşma yapmıştır. Sezai Erkut, konuşmasında, CHP mallarına el konulmasının Halk Partisi'ni asla felce uğratmayacağını vurgulamış ve partinin her koşulda milletin hizmetinde olmaya devam edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Demokrat Parti'nin CHP'nin maddi varlıklarına yönelik faaliyetlerini ele alarak, bu tür saldırıların kendilerine zarar vermeyeceğini, parti teşkilatının birlik ve beraberlik içerisinde hareket edeceğini ve hukuk çerçevesinde kalacaklarını belirtmiştir. Genel Sekreter Kasım Gülek ise konuşmasında, CHP mallarına el konulması sürecine değinerek, bu girişimlere rağmen partinin dimdik ayakta olduğunu vurgulamıştır. Gülek, CHP'ye karşı girişilen tüm tertiplerin partiyi zayıflatmak bir yana, daha da güçlendireceğini ifade etmiştir.⁴¹⁷

Yaklaşan seçimler çerçevesinde gençlik örgütlenmesine büyük önem veren CHP Ankara

⁴¹⁷ Vatan, 04 Ocak 1954, Sayı: 4541; Cumhuriyet 04 Ocak 1954, Sayı: 10572; Milliyet, 04 Ocak 1954, Sayı: 1314; Hürriyet 04 Ocak 1954, Sayı: 2052; Yeni Ulus 04 Ocak 1954, Sayı: 20.

İl Teşkilatı, Cebeci, Altındağ, Keskin ve Şereflikoçhisar'da yeni ocaklar açmıştır. Cebeci Ocağı'nın açılışında Müteşebbis Heyeti Başkanı Kamil Yüm, açılan gençlik kolunun amacını katılımcılara aktarmış, İl İdare Kurulu Üyesi Nafi Erar ise iktidarın faaliyetlerini eleştiren bir konuşma yapmıştır. Cebeci İlçe Başkanı Selçuk Ongun, Gençlik Kolları'nın önemi üzerinde dururken, Erzincan Milletvekili Şemsettin Günaltay, ülke ve parti meselelerine dair bir konuşma yapmıştır. Açılış töreninde özellikle Parti Genel Sekreter Yardımcısı Zihni Betil'in konuşması büyük beğeni toplamış ve sık sık alkışlarla kesilmiştir. Şereflikoçhisar'da gerçekleştirilen gençlik kolu açılışına Erzincan Milletvekili Şemsettin Günaltay, Nihat Erim, Halil Sezai Erkut ve Hıfzı Oğuz Bekata katılmıştır. Günaltay, burada yaptığı konuşmada, gençlik kollarına katılmak isteyen gençlerin gösterdiği yoğun ilgiyi takdirle karşıladığını ifade etmiş ve bu teveccühün parti için büyük bir değer taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca Günaltay konuşmasında Demokrat Parti iktidarını eleştirerek, Demokrat Parti'nin dört yılda başardığını iddia ettiği işleri CHP'nin bir yıl içinde gerçekleştirebileceğini savunmuştur. Nihat Erim ise konuşmasında, Demokrat Parti'nin 1945 yılında CHP'yi gençlere yer vermeyen bir parti olmakla suçladığını hatırlatarak, CHP'nin en önemli ve verimli projelerinden birinin gençlik ocakları olduğunu dile getirmiştir. Erim, Altındağ Gençlik Ocağı'nın açılışında Vedat Dicleli ile, Keskin Gençlik Ocağı'nın açılışında ise Mümtaz Congör, Hasan Tez, Bülent Gürkan ve Nejat Günel ile birlikte yer almış ve her iki törende de birer konuşma yapmıştır.⁴¹⁸ CHP'nin 1954 seçimleri öncesinde başlattığı gençlik teşkilatlanması, Demokrat Parti tarafından da benimsenen bir girişim olmuştur. Ancak, gençlik teşkilatlarına verilen önemin artması ve bu alana daha fazla yoğunlaşılması, 1957 seçimleri sonrasında gerçekleşecektir.

Seçimlere kısa bir süre kala, Ankara İl Teşkilatı'nda daha önce de var olan anlaşmazlıklar belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında yaklaşan seçimlerde adaylık taleplerinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Özellikle, adayların belirlenmesine kısa süre kala parti içindeki tartışmalar yoğunlaşmış ve seçim tüzüğüne aykırı şekilde aday yoklaması yapıldığı iddiaları yayılmıştır. Söz konusu gerilim, Nihat Erim'in Yeni Ulus gazetesinde, kendisi ile Ankara İl Teşkilatı arasında yaşanan ihtilafı yayımlamasıyla kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu gelişme, partideki gerilim ve

⁴¹⁸ Ulus, 29 Kasım 1953, Sayı: 11646; Yeni Ulus, 01 Şubat 1954, Sayı: 48; 07 Mart 1954, Sayı: 82; 08 Mart 1954, Sayı: 83.

hizipleşmeyi kamuoyuna açık hale getirmiştir. İl teşkilatında hâkim görüş, Nihat Erim'in sahip olduğu gazeteyi bir koz olarak kullandığı yönündedir. Erim ile Ankara İl Teşkilatı arasındaki gerilimin temel nedeni, Nihat Erim'in Kocaeli yerine Ankara'dan aday olma isteği ve Ankara İl Başkanı Fuad Börekçi'nin bu talebe teşkilat adına karşı çıkmasıdır.⁴¹⁹ Yaşanan gerilim nedeniyle bazı gazetelerde, Ankara İl Başkanı Fuad Börekçi'nin Haysiyet Divanı'na sevk edildiğine dair haberler yer almış, ancak Genel Sekreter Kasım Gülek, bu haberlerin gerçeği yansıtmadığını açıklamıştır. Ankara İl Başkanlığı ise Nihat Erim'in iddialarını yersiz bulduklarını ifade etmiştir. Nihat Erim ile Ankara İl Teşkilatı arasındaki bu çekişmeler devam ederken, CHP Genel Merkezi'nden ve parti liderliğinden herhangi bir müdahalede bulunulmaması dikkat çekmiştir. Bu durum, yaşananların partiye ciddi bir zarar verecek düzeyde olmadığı ve müdahale gerektirmediği şeklinde yorumlanmıştır.

Açıklamalar, adaylık tartışmalarını yatıştırmaya yetmemiştir. Aday adayları, Ankara'daki yoklamalarda usulsüzlük yapıldığını ileri sürmüş ve bu bağlamda Esnaf Dernekleri İkinci Başkanı Hasan Tez'in adaylığı da tartışma konusu olmuştur. Aday adayları, yaşananlardan CHP Ankara İl Başkanı Rıfat Börekçi'yi sorumlu tutmuştur. Ancak, partide merkez teşkilatının aday belirleme yetkisi bulunmadığı için bu tür itirazlar dikkate alınmamıştır.⁴²⁰ Parti içinde yaşanan bu gerilimler, 1950 seçimleri öncesinde de görülmüş, ancak o dönemde il teşkilatı, bu tür tartışmaların kamuoyuna yansımaları engelleyerek parti içi disiplini korumuştur. Parti liderliğinin bu güçlü hakimiyeti, parti içi disiplini korurken aynı zamanda seçim sonrasında yaşanacak tartışmaların da zeminini hazırlamıştır.

1954 seçimleri öncesinde yaşanan yoğun tartışmalara rağmen, CHP'nin Ankara'da adaylık için başvuruda bulunan kişi sayısı 72'ye ulaşmıştır.⁴²¹ Aday yoklamalarına partililer büyük ilgi göstermiştir. Ankara'da yapılan yoklamalar sonucunda adayların aldıkları oylar şu şekilde sıralanmıştır: İsmet İnönü 2635 oy, Kasım Gülek 2588 oy, Nihat Erim 2312 oy, Hüseyin Cahit Yalçın 2199 oy, Fuat Börekçi 1828 oy, Hıfzı Oğuz Bekata 1670 oy, Falih Rıfkı Atay 1548 oy, Şahin Ayanlar 1415 oy, Halil Sezai Erkut 1413 oy, İbrahim İmirzalıoğlu 1301 oy, Hasan Tez 1244 oy, Cemal Sağlam 1240 oy, Remzi Atasü 1227 oy, Mustafa Yeşil 1121 oy, Hayrettin Tansu 1093 oy ve Cevdet Eren 1090 oy. Bu

⁴¹⁹ Milliyet, 31 Mart 1954, Sayı: 329.

⁴²⁰ Ankara Express, 02 Nisan 1954, Sayı: 614; 03 Nisan 1954, Sayı: 615.

⁴²¹ Yeni Ulus, 28 Mart 1954, Sayı: 103.

sonuçlara göre, Ankara'dan milletvekili adayı olmaya hak kazanan isimler ve meslekleri şu şekilde sıralanmıştır:

- İsmet İnönü: CHP Genel Başkanı
- Kasım Gülek: CHP Genel Sekreteri
- Nihat Erim: Yeni Ulus Gazetesi Başyazarı
- Hüseyin Cahit Yalçın: Ulus Gazetesi Başyazarı ve Kars Milletvekili
- Fuat Börekçi: Avukat, Ankara eski Belediye Başkanı
- Hıfzı Oğuz Bekata: Avukat ve yazar
- Falih Rıfkı Atay: Dünya Gazetesi Başyazarı
- Şahin Ayanlar: TMO Tesisat Müdürü ve mühendis
- Halil Sezai Erkut: Kırşehir Milletvekili
- İbrahim İmirzalıoğlu: CHP İdare Kurulu Üyesi
- Hasan Tez: Ankara Esnaf Dernekleri Birliği İkinci Başkanı
- Cemal Sağlam: Yeni Ulus Gazetesi Yazı İşleri Müdürü
- Remzi Atasü: Emekli General
- Mustafa Yeşil: CHP Çamlıdere İlçe Başkanı
- Hayrettin Tansu: İl Genel Meclisi Üyesi
- Cevdet Eren: Nallıhan Belediye Başkanı
- Remziye Batırbaygil: Ankara Kız Lisesi Öğretmeni
- Amin Dazıroğlu: Eski hâkim
- Süheyp Nizami Derbil: Hukuk Profesörü
- Ahmet Şükrü Esmer: Siyasal Bilgiler Profesörü
- Enver Ziya Karal: Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Profesörü⁴²²

Aday belirleme sürecinin tamamlanmasının ardından, CHP Ankara İl Teşkilatı, 1954 seçimleri kapsamında açık hava mitingleri planlamıştır. CHP'nin Ankara miting programı şu şekildedir:

⁴²² Ankara Telgraf, 31 Mart 1954, Sayı: 612; Milliyet, 12 Nisan 1954, Sayı: 1412; Yeni Ulus, 22 Nisan 1954, Sayı: 128.

Gün	Yer
22 Nisan	Keskin-Beypazarı-Çubuk-Polatlı
23 Nisan	Haymana-Ayaş-Çamlıdere-Pazar
24 Nisan	Kırıkkale-Şereflikoçhisar
25 Nisan	Kızılcahamam
26 Nisan	Güdül-Nallıhan

Tablo 58: CHP Ankara Miting Tarih ve Yerleri

Kaynak: Yeni Ulus, 22 Nisan 1954, Sayı: 130.

Aday belirleme sürecinin ardından, CHP Ankara İl Teşkilatı tarafından düzenlenen açık hava mitingleri kapsamında ilk miting, 22 Nisan'da Keskin'de gerçekleştirilmiştir. Yoğun bir katılımın olduğu mitingde, CHP milletvekili adaylarından Hıfzı Oğuz Bekata ve Recep Dengin ülke meseleleri üzerine birer konuşma yapmıştır. Emin Ali Dazıroğlu ise konuşmasında seçim güvenliğine vurgu yapmış ve bu konuda sorumluluğun iktidara ait olduğunu ifade etmiştir. Polatlı'da düzenlenen mitingde, konuşmacılar halk tarafından 36 araçlık bir konvoyla karşılanmış ve mitinge yaklaşık on bin kişi katılmıştır. Bu mitinge, Polatlı İlçe Başkanı Ahmet Üstün ile milletvekili adayları Hıfzı Oğuz Bekata, Hasan Tez, Emin Ali Dazıroğlu, Fuat Börekçi, Remzi Atasü ve Enver Ziya Karal katılmış; her biri birer konuşma yapmıştır. Kızılcahamam mitinginde ise milletvekili adayları Halil Sezai Erkut, Hasan Tez, Cemal Sağlam, Remzi Atasü ve Hıfzı Oğuz Bekata yer almıştır. Konuşmalarda, ağırlıklı olarak CHP'nin seçim beyannamesine ve vaatlerine yer verilmiştir.⁴²³ Polatlı mitingindeki coşkunun seçim sonuçlarına yansımadığı düşünüldüğünde kalabalığın ve oluşan atmosferin CHP Ankara İl Teşkilatı için yanıltıcı nitelikte olduğu ifade edilebilir.

CHP'nin diğer mitingleri Bala, Şereflikoçhisar, Haymana, Nallıhan, Güdül kazaları ile Çayırhan Bucağı ve Sarıyar Barajı'nda gerçekleştirilmiştir. Bala mitinginde İbrahim İmirzalıoğlu, Şereflikoçhisar mitinginde Şahin Ayanlar ve Haymana mitinginde Hayrettin Tansu söz alarak Demokrat Parti iktidarının icraatlarını eleştirmişlerdir. Süheyy Derbil, Emin Dazıroğlu, Cevdet Eren, Remziye Batırbaygil, Hıfzı Oğuz Bekata, Hayrettin Tansu, İbrahim İmirzalıoğlu, Şahin Ayanlar, Hasan Tez ve Fuat Börekçi, Nallıhan, Güdül kazaları ile Çayırhan Bucağı ve Sarıyar Barajı mitinglerine katılmıştır. Nallıhan mitingine yaklaşık on bin kişi katılmış ve burada partililere hitap eden konuşmacılar, Demokrat

⁴²³ Milliyet, 26 Nisan 1954, Sayı: 1426; Yeni Ulus, 24 Nisan 1954, Sayı: 130.

Parti'nin plansız ve programsız bir parti olduğunu öne sürmüşlerdir. Sarıyar Barajı'ndaki mitingde ise Fuat Börekçi ve Hasan Tez, işçi sorunları ve işçi hakları üzerinde durmuştur. Bu mitinglere CHP'nin gençlik teşkilatından Teoman Civelek ve teşkilata üye 40 kişi de katılmıştır.⁴²⁴

Mitingler dışında, seçim faaliyetlerinin önemli bir unsuru da radyo konuşmaları olmuştur. Bu çerçevede, Ankara Radyosu, siyasi partiler için propaganda konuşmalarının gün ve saatlerini belirlemiştir. Belirlenen programa göre, Ankara Radyosu'nda CHP'nin propaganda saatleri şu şekildedir:

Gün	Saat	Saat
22 Nisan	19.40-19.50	20.00-20.10
23 Nisan	20.40-20.50	21.20-21.30
24 Nisan	19.40-19.50	20.40-20.50
25 Nisan	20.00-20.10	21.00-21.10
26 Nisan	20.40-20.50	21.50-22.00
27 Nisan	20.40-20.50	21.50-22.00
28 Nisan	19.40-19.50	21.50-22.00

Tablo 59: CHP'nin Ankara Radyosu Propaganda Tarih ve Saatleri

Kaynak: Yeni Ulus, 18 Nisan 1954, Sayı: 124.

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılacak seçimler öncesinde, yoğun bir propaganda dönemi geçiren CHP Ankara İl Teşkilatı'nda seçimlerin olumlu sonuçlanacağına dair büyük bir beklenti oluşmuştur. Mitinglerdeki yoğun katılım ve katılımcıların gösterdiği coşku, yalnızca parti teşkilatını değil, aynı zamanda köşe yazarlarının siyasi analizlerini de etkilemiştir. Yeni Ulus gazetesi muhabirlerinden Cüneyt Arcayürek, 1954 seçimleri öncesinde yaptığı değerlendirmede, Demokrat Parti'nin Ankara'daki mitinglerine yüz kişiyi bile zor topladığını ifade etmiş; buna karşılık, muhalefet partilerinin mitinglerinde yağmur ve çamura rağmen binlerce kişinin bir araya geldiğini belirtmiştir. Arcayürek, ayrıca fiyat artışlarının seçmen davranışlarına yansıtacağını ve Demokrat Parti'nin propaganda faaliyetlerinin Ankara'da etkili olmayacağını dile getirmiştir.⁴²⁵ Ankara İl Teşkilatı'nda Demokrat Parti'nin mitinglerindeki düşük katılım ve ekonomik koşulların

⁴²⁴ Yeni Ulus, 28 Nisan 1954, Sayı: 134.

⁴²⁵ Yeni Ulus, 28 Nisan 1954, Sayı: 124.

seçmen davranışlarını etkileyeceği beklentisinin hâkim olduğu ifade edilebilir.

Propaganda döneminde, CHP'nin faaliyetlerinde öne çıkan husus, iktisadi nedenlerle Demokrat Parti'nin büyük bir güç kaybedeceği yönündeki beklentiydi. Ankara İl Teşkilatı bilinen propaganda tekniklerini kullanmış, ancak bu propagandaların kendi partisi dışındaki seçmenler üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Bu durumun, CHP'nin 1950-1954 dönemindeki gelişmeleri doğru değerlendirememiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Ayrıca Demokrat Parti'nin ekonomiyi kötü yönettiği ve halkın açlık ile fakirlikten şikayetçi olduğu yönündeki söylemler, dönemin köylüsünün artan imkânlarıyla örtüşmemiştir. Demokrat Parti, 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimleri yurt genelinde olduğu gibi Ankara'da da kazanmıştır. Bu sonuçlar, CHP Ankara İl Teşkilatı'nda ciddi rahatsızlık ve büyük tartışmalara yol açmıştır. Tartışmalar, özellikle parti içinde “müritler” ve “mutediller” olarak bilinen iki grup arasında yoğunlaşmıştır. Seçim sonrasında, Nihat Erim ve grubunun CHP'ye zarar verdiği inancı, Genel İdare Kurulu'nda da etkisini göstermeye başlamıştır. Kurulda, kazanılmasına kesin gözüyle bakılan Ankara'nın kaybedilme nedeni olarak, Nihat Erim'in Ankara'dan aday gösterilmesi ve partili olmadığı halde onun çevresinden bir ismin aday listesine alınması gösterilmiştir. Genç CHP'liler ise Ankara'daki seçim sonuçlarının sorumluluğunu, Nihat Erim grubunun yanı sıra İnönü grubuna da yüklemiştir.⁴²⁶ Seçimin Ankara için beklenildiği gibi sonuçlanmaması, seçim öncesinde yaşanan parti içi mücadelenin, seçim sonrasında suçlamalara dönüştüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

CHP Ankara İl Yönetimi, seçim dönemleri dışında da farklı kazalarda teşkilatlanma faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kapsamda, yönetim Haymana'da kadın kollarının kurulması için harekete geçmiştir. CHP İl İdare Kurulu üyelerinden Muammer Akpınar, İl Kadın Kolları Başkanı Saadet Üçok ve Haymana Kaza İdare Kurulu'ndan Memduh Balcı'nın çabaları ve kalabalık bir partili grubunun katılımıyla Haymana Kadın Kolu Teşkilatı kurulmuştur. Kurulan kadın kolu şu isimlerden oluşmuştur:⁴²⁷

Başkan: Zeliha Doğanay

Sekreter: Serfinaz Öztürk

Sayman: Remziye Akın

⁴²⁶ Milliyet, 05 Mayıs 1954, Sayı: 1435; 06 Mayıs 1954, Sayı: 1436.

⁴²⁷ Ulus, 13 Ağustos 1955, Sayı: 11724.

Üyeler: Nazmiye Balcı, Makbule Kızıldağ, Fatma Sönmez, Fidan Öztürk

Seçimlerden bir yıl sonra CHP Ankara İl Kongresi toplanmış ve toplantı, Bahçelievler'deki bir posta salonunda gerçekleştirilmiştir. Kongreye Genel Başkan İsmet İnönü, Genel Sekreter Kasım Gülek ve diğer parti ileri gelenleri katılmıştır. Kongre başkanlığına Halil Sezai Erkut'un seçilmesinin ardından, İl İdare Kurulu raporu okunmuştur. Raporun okunmasının ardından delegeler, 1954 seçimlerinin ardından il teşkilatının çöktüğünü ve üç beş CHP'liyi bile teşkilat binasında bir araya getirmenin imkânsız hale geldiğini ifade etmiş; ancak mevcut durumda bu sıkıntının aşıldığını belirtmişlerdir. Kongrenin sonunda yapılan seçimlere göre, CHP Ankara İl İdare Kurulu Başkanlığına İbrahim Saffet Omay seçilmiş; Sekreterliğe Muammer Akpınar, Muhasıplığa Nuri Ciritoglu getirilmiştir. İl İdare Kurulu üyeliklerine ise Hasan Tez, İbrahim İmirzalıoğlu, Vafi Erar, Ali Rıza Çakır, Talât Güreli, Bülent Gürkan ve Teoman Civelek seçilmiştir. ⁴²⁸ CHP Ankara İl Teşkilatı'nın 1954 seçimlerinde Ankara'da yaşadığı hayal kırıklığı, teşkilatın 1950 seçimlerindeki psikolojik durumun bir benzerini yeniden yaşamasına neden olmuştur. Ancak, bu kez Genel Merkez'in, 1950 seçimlerindeki ruh halinden farklı bir tutum sergilediği ifade edilebilir.

1956 yılı Ankara İl Kongresi, Ulus Sineması'nda gerçekleştirilmiş ve kongreye CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de katılmıştır. İnönü, kongrede yaptığı konuşmada NATO, Macaristan ve Ortadoğu'ya ilişkin dış meselelere değinmiş; iç siyasette ise adalet, ekonomi ve üniversite konularını ele almıştır. Ayrıca iç siyasete yönelik olarak "birbirimize eziyet devrinin artık kapanması lazımdır" diyerek olumlu mesajlar vermiş ve 1957'de iç politika meselelerini sağlıklı bir zemine oturtmak amacıyla mecliste görüşmelere hazır olduklarını ifade etmiştir. CHP lideri, aynı dönemde İzmir İl Kongresi'nde de bu olumlu mesajlarını sürdürmüştür. Başbakan Adnan Menderes ise bu süreçte müzakerelere mutlak galibiyet anlayışıyla değil, fikir alışverişi temelinde yaklaşılması halinde sorunların çözüleceğini ifade etmiştir. Karşılıklı olarak verilen iyi niyet mesajları, siyasette kısa süreli de olsa bir bahar havası estirmiştir. Ancak, CHP Ankara İl İdare Kurulu, liderlik makamının bu yumuşama adımlarını hoş karşılamamış ve karşı tavır alarak topluca görevlerinden istifa etmiştir. Bu gelişme üzerine CHP Genel Merkezi, 27 Mart tarihinde bir açıklama yaparak İl İdare Kurulu'nu görevden aldığı

⁴²⁸ CHP Ankara İl İdare Kurulunun 17 Nisan 1955 İl Kongresi Raporu, Yeni Matbaa, Ankara, 1955, s. 12; Milliyet, 17 Nisan 1955, Sayı: 1417; Cumhuriyet 18 Nisan 1955, Sayı: 1033.

duyurmuştur. Görevden alma gerekçesi olarak, 18 Aralık 1956'da yapılan kongrenin nizami delege sayısından fazla delege ile gerçekleştirilmiş olması gösterilmiştir. Genel Merkez, yeni kongre yapılınca kadar geçici bir idare kurulu oluşturmuş ve başkanlığına eski Trabzon Milletvekili Cahit Zamangil'i getirmiştir. Kurulun diğer üyeleri ise Hasan Tez, Muammer Akpınar ve Nuri Ciritoğlu olmuştur.⁴²⁹ CHP'nin iç politikaya ilişkin olumlu mesajlarının Ankara İl Yönetimi tarafından paylaşılmaması, parti içi görüş ayrılıklarının derin olduğu ve Ankara İl Yönetimi'nin daha sert politikalardan yana olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yeni Ankara İl İdare Kurulu'nu belirleyecek kongre, 23 Nisan 1957 tarihinde Esen Park'ta düzenlenmiş ve kongreye 240 delege katılmıştır. Kongre, geçici idare kurulu ile eski idare kurulu olarak adlandırılan iki grubun çekişmesine sahne olmuştur. Görevden alınan Ankara İl İdare Kurulu Başkanı İbrahim Saffet Omay'ın destekçileri bu durumun gerekçesini soracaklarını ifade etmişse de Omay yaşananları aile içi meseleler olarak nitelendirmişti. Omay ayrıca kimsenin bu durumdan üzüntü duymamasını ifade etmişti. Genel Sekreter Kasım Gülek ve eski Kırşehir Milletvekili Halil Sezai Erkut, Ankara teşkilatına ilişkin herhangi bir beyanda bulunmamış ve konuşmalarında Demokrat Parti ile ilgili konulara değinmişlerdir. Yapılan konuşmaların ardından kongredeki gerilim azalmış ve seçim sonucunda Ankara İl İdare Kurulu Başkanlığına yeniden İbrahim Saffet Omay seçilmiştir. İl İdare Kurulu üyeliklerine ise Hasan Tez, Muammer Akpınar, Nuri Ciritoğlu, İbrahim İmirzalıoğlu, Fuat Börekçi, Bülent Gürkan ve Seyit Ali Akın getirilmiştir. Yeni idare kurulu, yaptığı ilk toplantıda Ankara'da seçim hazırlıklarına derhal başlanmasına, iki ay içinde tüm köylerin ziyaret edilmesine, bir bahar çayı organizasyonu düzenlenmesine ve propaganda faaliyetlerinde faydalı olabilecek kişilerin toplantılara davet edilmesine karar vermiştir.⁴³⁰ Kongrede yaşanan çekişmelere bir son verilmeye çalışıldığı, Ankara İl Yönetimi'nde sükunetin sağlanmak istendiği anlaşılmaktadır.

Ankara İl Teşkilatı'nda 1957 yılının Mart ve Nisan aylarında yaşanan bu olaylar, partinin genel politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim mart ayında oluşan yumuşama ortamına

⁴²⁹ Ahmad, Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, s. 160; Ankara Telgraf, 26 Şubat 1957, Sayı: 1639; Cumhuriyet, 19 Aralık 1956, Sayı: 11637; 26 Şubat 1957, Sayı: 11706; 27 Şubat 1957, Sayı: 11707; 12 Mart 1957, Sayı: 11720; 29 Mart 1957, Sayı: 11737; Milliyet, 19 Aralık 1956, Sayı: 2369; Son Havadis, 22 Nisan 1957, Sayı: 115; 23 Nisan 1957, Sayı: 116; 30 Mart 1957, Sayı: 123.

⁴³⁰ Son Havadis 23 Nisan 1957, Sayı: 117; 30 Nisan 1957, Sayı: 123.

Ankara İl İdare Kurulu'nun açıkça karşı çıkması, liderlik makamına yönelik bir tutum olarak algılanmıştır. Bununla birlikte, bir ay sonra yapılan kongrede her iki tarafın da hiçbir şey yaşanmamış gibi davranması ve aynı İl İdare Kurulu'nun yeniden göreve gelmesi, siyasetteki bahar havasının kısa sürmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Yalancı bahar olarak nitelendirilebilecek bu gelişmelerin ardından siyasi ortam hızla değişmiş ve birdenbire erken seçim olacağına dair işaretler ortaya çıkmıştır. Bu emareler şu şekilde sıralanabilir:

1. CHP'nin İstanbul teşkilatının o dönemde bir rekor sayılabilecek 26 kongre, CMP teşkilatının ise 8 kongre düzenlemesi,
2. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Balıkesir kongresinde erken seçim ihtimalinden söz etmesi,
3. Gazetelerin mayıs ayında erken seçim haberlerini yayımlaması,
4. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Afyon'da yaptığı "seçim mevsiminin yaklaştığı hakikattir" açıklaması,
5. Başbakan Adnan Menderes'in "seçim güneşi doğacaktır" ifadesi.⁴³¹

Gerek Ankara İl Teşkilatı'nda yaşananlar gerekse mayıs ayından itibaren başlayan hareketlilik, bir seçime işaret etmiş olsa da muhalefetin erken seçim olasılığına tam olarak nasıl bir kanaatle vardığı net değildir. Muhalefet partilerinin hızlı bir şekilde il kongreleri düzenlemeleri ve propaganda hazırlıklarına girişmeleri, yalnızca sezgisel bir seçim tahminiyle açıklanamaz.

Erken seçimin kaçınılmaz olduğu anlaşıncı, CHP, CMP ve HP, olası bir seçime güç birliği yaparak girmek istemiştir. Bu kapsamda, CHP lideri İsmet İnönü'nün evleri, CMP merkezi gibi çeşitli adreslerde iş birliğine ilişkin toplantılar düzenlenmiştir. İnönü, bu toplantılardan birinde, iktidarın uygulamalarına yönelik olarak, "Hep beraber aklımız başımıza gelecek. Bir salim yol bulacağız. Ümidimi muhafaza ediyorum." ifadelerini kullanmıştır. Yapılan toplantılar sonucunda, partiler seçim usulünün değiştirilmesi ve antidemokratik uygulamaların kaldırılması gibi pratik konular üzerinde mutabık kalmıştır. Demokrat Parti, güç birliği meselesine hemen tepki göstermemişse de eylül ayında seçim yasasında değişiklik yaparak muhalefetin ortak aday belirleme planını engellemiştir. Bu düzenleme ile her partinin ayrı aday göstermesi zorunlu hale

⁴³¹ Cumhuriyet 17 Mayıs 1957; Zafer Akşam Postası, 13 Haziran 1957, Sayı: 2449; 10 Ağustos 1957, Sayı: 2504; Milliyet, 13 Mayıs 1957, Sayı: 2512; 10 Ağustos 1957, Sayı: 2601.

getirilmiştir.⁴³²

Demokrat Parti'nin seçim kanununda yaptığı düzenleme ile güç birliğini engellemesi, 1957-1960 arası dönemin en önemli siyasi girişimlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu değişiklikle Demokrat Parti, kendini güvence altına aldığını düşünürken, muhalefet partileri ise bu düzenlemeden sonra kendilerini sürekli bir kuşatma altında hissetmiştir.

Seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılması Meclis tarafından kararlaştırılmış ve partiler seçim hazırlıklarını hızlandırmıştır. CHP, Eylül ayı sonuna kadar aday belirleme çalışmalarını sürdürmüş ve Ankara'dan seçilecek 27 milletvekilinin belirlenmesinde, 20 adayın il teşkilatı tarafından, 7 adayın ise Genel Merkez tarafından seçilmesi usulü uygulanmıştır. Yapılan yoklamalar sonucunda İsmet İnönü, Kasım Gülek, Faik Ahmet Barutçu, Turhan Feyzioğlu, Halil Sezai Erkut, İbrahim Saffet Omay, Hasan Tez, Hıfzı Oğuz Bekata, Ferit Melen, Recep Dengin, Muammer Akpınar, Fuat Börekçi, İbrahim İmirzalıoğlu, Ahmet Üstün, Nuri Ciritoğlu, Mustafa Yeşil, İlyas Seçkin ve Mehmet Ali Ceritoğlu aday olmaya hak kazanmıştır.⁴³³ CHP'nin 1957 seçimleri öncesinde, tüm adayların teşkilat tarafından belirlenmesi usulünü kısmen de olsa terk ettiği görülmektedir.

Demokrat Parti, Ankara'da seçim kampanyasına 16 Eylül'de başlarken, CMP 27 Eylül'de başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, son mitingini 13 Ekim'de Ankara Kurtuluş'taki Fidanlık'ta gerçekleştirmiştir. Yaklaşık 40.000 kişinin katıldığı tahmin edilen bu mitingde Faik Ahmet Barutçu, Osman Alişiroğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Hasan Tez ve Hüseyin Balık'ın yanı sıra çok sayıda konuşmacı kürsüye çıkmıştır. Ancak, konuşmacıların fazlalığı ve konuşmaların uzun sürmesi nedeniyle miting sonuna çok az kişinin kaldığı belirtilmiştir. CHP'nin bir diğer mitingi ise 17 Ekim'de Çubuk'ta gerçekleştirilmiştir. Kalabalık bir halk topluluğunun katıldığı bu mitingde, İsmail Safa, Orhan Arsal ve Muammer Günel birer konuşma yapmıştır. Orhan Arsal, mitingde yaptığı konuşmada, kendilerinden önce Çubuk'ta miting düzenleyen Demokrat Parti'li Mümtaz Turhan'ın dini siyasete alet eden bir konuşma yaptığını iddia etmiştir. Ayrıca fasulye fiyatları üzerinden verdiği bir örnekle, Demokrat Parti döneminde halkın alım gücünün

⁴³² Recep Büyüktolu, Milletvekili Genel Seçimlerinde Demokrat Parti'nin Seçim Propagandaları (1946-1957), Çankırı Karatekin Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çankırı, 2017, s. 403-405; Milliyet, 05 Temmuz 1957, Sayı: 2565; 14 Ağustos 1957, Sayı: 2605; 11 Kasım 1957, Sayı: 2694.

⁴³³ TBMMZC, 11.Eylül 1957, Devre X, c. XX, s. 738; Hürriyet 12 Eylül 1957, Sayı: 3364; Zafer 12 Eylül 1957, Sayı: 2890; Ulus, 30 Eylül 1957, Sayı: 12420.

düştüğünü belirtmiştir.⁴³⁴

CHP, 1957 seçimlerinde, diğer seçimlerden farklı olarak propaganda faaliyetlerini yalnızca yerel teşkilatların inisiyatifine bırakmamış, bu alanda Genel Merkez'in doğrudan yönlendirmesi etkili olmuştur. Nitekim Genel Merkez, Ankara ve İstanbul'daki seçmen kitlesine yönelik olarak üç farklı vaat içeren bir propaganda metni yayımlamıştır. 1957 seçimleri için CHP hatiplerinin Ankara için belirlediği propaganda esasları şu şekilde sıralanmıştır:⁴³⁵

1-Evsiz vatandaşlara ucuz fiyata arazi tevzi edilmesi

2-İşçi ve memur ücretlerinde artış sağlanması ve buna ek olarak birer ev tedariki

3-İşçilere grev hakkı

4-500 liranın altındaki işçi ve memurlardan vergi alınmaması

27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerde Demokrat Parti bir kez daha birinci parti olmayı başarmış, ancak artan seçmen sayısına rağmen oy oranları birçok bölgede düşüş göstermiştir. Bu düşüş yaşanan yerlerden biri de Ankara olmuş ve CHP, Ankara'da 27 milletvekilliğinin tamamını kazanmıştır. Ankara'nın CHP tarafından kazanılmasının ardından halk sokaklarda ve CHP Genel Merkezi önünde toplanarak sevinç gösterilerinde bulunmuştur. CHP yönetimi, Ankara'nın 30 bin oy farkıyla kazanılmasından memnuniyet duymuş, ancak CHP'den Ankara Milletvekili seçilenler, partinin ülke genelinde beklenen başarıyı yakalayamaması nedeniyle bu zaferi tam anlamıyla kutlayamamıştır. Genel Merkez önünde toplanan kalabalık nedeniyle emniyet güçleri bölgeye sevk edilmiş, ancak polisin 27 Ekim öncesine kıyasla halka daha nazik davrandığı toplananlar tarafından fark edilmiştir.⁴³⁶ Ankara İl Teşkilatı'ndaki CHP'nin 1957 seçimlerine ilişkin yüksek beklentisinin, partililerin Ankara'daki gözlemlerinin Türkiye genelinde de yaşandığı yanılgısından kaynaklandığı söylenebilir.

Seçimden bir yıl sonra yapılan il kongresinde hazırlanan raporda, Ankara'da seçimlerin kazanılmasına ilişkin değerlendirmeler de yer almıştır. Rapora göre, seçim öncesinde Ankara İl Teşkilatı'nın arkadaşlık ve dayanışma ortamını güçlendirmek amacıyla kaza merkezlerinde toplantılar düzenlemesi ve Ankara'nın birçok bölgesine gidilerek halkla

⁴³⁴ Cumhuriyet 14 Ekim 1957, Sayı: 11931; 18 Ekim 1957, Sayı: 11935; Hürriyet 10 Ekim 1957, Sayı: 3392; Milliyet, 16 Eylül 1957, Sayı: 2638; 28.

⁴³⁵ BCA, 30.1.0 / 43.254.17, 11.

⁴³⁶ Milliyet, 29 Ekim 1957, Sayı: 2681.

yakın ilişki kurulmasının seçim başarısında önemli bir etkisi olmuştur.⁴³⁷

Seçim sonrasında elde edilen başarıyla birlikte Ankara Milletvekilleri, il teşkilat merkezinde nöbetleşe kalarak partililerle yüz yüze görüşmeler yapmaya ve taleplerini doğrudan dinlemeye başlamıştır. Bu uygulama, milletvekilleri ile parti tabanı arasındaki iletişimi güçlendirmek amacıyla hayata geçirilmiştir. Diğer yandan, CHP Ankara Milletvekili olarak seçilen Ankara İl Başkanı İbrahim Saffet Omay, sağlık nedenlerini gerekçe göstererek görevinden ayrılmıştır. Yapılan seçim sonucunda yeni İl İdare Kurulu şu şekilde belirlenmiştir: Başkan Fuat Börekçi, Sekreter Hasan Tez, Muhasip Kemal Sağlık, üyeler Muammer Akpınar, Nuri Ciritoğlu, İbrahim İmirzalıoğlu, Vafi Erar, Ali Rıza Çakır ve Seyit Ali Akın. Yeni İl İdare Kurulu, göreve başlamasının ardından ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantıda, ilçe kongrelerinin bir an önce yapılması ve İl İdare Kurulu üyelerinin bu kongreleri takip etmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, kısa bir süre sonra Nallıhan'da bir ilçe kongresi düzenlenmiştir. Kongreye, 400'den fazla vatandaşın yanı sıra CHP Ankara İl Başkanı Fuat Börekçi, İl İdare Kurulu üyeleri Hasan Tez, Nuri Ciritoğlu ve Van Milletvekili Ferit Melen katılmıştır.⁴³⁸ Ankara İl Teşkilatı'nın, Ankara'daki seçim zaferiyle özgüven kazandığı ve halkla iletişimi güçlendirmek için çeşitli faaliyetlere yöneldiği söylenebilir.

CHP'nin Ankara'daki seçim başarısı, şüphesiz ülke genelindeki iktisadi durumla doğrudan ilişkilidir. CHP, Ankara'da oylarını 5 puanın üzerinde artırırken, Demokrat Parti'nin yaklaşık 13 puanlık oy kaybı, Ankara'daki seçim sonuçlarını açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bir başka ifadeyle, CHP'nin artırdığı oylar kadar, Demokrat Parti'nin kaybettiği oylar da Ankara'nın seçim kaderini belirlemiştir. Ayrıca CHP'nin 1954 seçimlerinde Ankara'da seçimi kazanacağına, 1957 seçimlerine göre daha fazla inandığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Bu durum, partinin Ankara'da seçimleri kazanmasının verdiği mutluluğu anlaşılır kılmaktadır.

CHP'nin Ankara'da düzenlediği 1958 kongresi, Yenişehir Alemdar Sineması'nda gerçekleştirilmiştir. Kongreye CHP milletvekilleri ve Genel Başkan İsmet İnönü katılmış, İnönü yılın son konuşmasını bu kongrede yapmıştır. 523 delegenin katıldığı kongrede, İnönü siyasi şartların giderek ağırlaştığını ve iktisadi kalkınmanın hesapsız bir sürece dönüştüğünün artık açıkça görüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca CHP Ankara İl

⁴³⁷ CHP Ankara İl İdare Kurulu Raporu 1958, Yeni Matbaa Ankara 1958, s. 10.

⁴³⁸ Milliyet, 01 Aralık 1957, Sayı: 2714; Son Havadis 26 Nisan 1958, Sayı: 108; 29 Nisan 1958, Sayı: 111; CHP Ankara İl İdare Kurulu Raporu 1958, s. 9, 11.

Teşkilatı'nın her gün yeni bir sınavdan geçtiğini ve diğer şehirlere kıyasla halkın daha yoğun bir denetimine tabi olduğunu vurgulamıştır. Kongrede bir kadın delege, “Demokrat Parti iktidarının iktisadi tutumu Türk kadınının ocağını söndürmek üzeredir” şeklinde bir eleştiride bulunmuş, bir başka delege ise katılımcılardan gürültü etmemelerini istemiştir. Gürültülerin gazetelerde kongrede kavga olduğu şeklinde yansıtılabileceği uyarısında bulunmuştur. Kongre sonunda yapılan seçimde, Ankara İl Başkanlığına eski başkan Fuat Börekçi yeniden seçilmiştir.⁴³⁹

1959 yılında Ankara Kadın Kolları seçimleri yapılmış, ancak kadın kolları idare kurulu seçimi sırasında tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmaların büyümesi üzerine, hükümet komiseri bu durumun devam etmesi halinde toplantıyı polis müdahalesiyle sonlandıracağı yönünde uyarıda bulunmuştur. Bu uyarının ardından Ankara İl Başkanı Fuad Börekçi delegeleri sakinleştirmiştir. Kongrede delegeler söz almazken, yalnızca Ankara Milletvekilleri konuşma yapmıştır.⁴⁴⁰

3.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekilleri 1950-1960

Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi 1950, 1954 ve 1957 genel seçimlerine katılmış ve sadece 1957 seçimlerinde Ankara'dan milletvekili çıkarmayı başarmıştır. 1957-1960 yılları arasındaki XI. Dönem CHP Ankara Milletvekilleri şu isimlerden oluşuyordu:

CHP	Hayatı	Aldığı Oy	Meclis Faaliyetleri
Ahmet ÜSTÜN XI. Dönem Polatlı 1923 Ö.30.03.1991 Çiftçi	1923 yılında Polatlı'da doğmuştur. 1950 yılından itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nde siyasi faaliyetlere başlamış, Polatlı Halkevi ve İlçe Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Kızılay ve Maarif Cemiyetlerinde çeşitli görevler alan Üstün, aynı zamanda İlkokullar Koruma Derneği ve Polatlı Çiftçiler Birliği'nde idari görevler üstlenmiştir. Evli ve iki çocuk babasıdır.	177.937	3 farklı konuda söz almış, 1 teklif, 2 tavrı vermiştir.
Avni DOĞAN XI Dönem Yozgat D.1892	Yozgat'ta doğan Avni Doğan, Mülkiye'den mezun olduktan sonra Boğazlayan, Konya ve Ereğli Kaymakamlıkları görevlerinde bulunmuş, ayrıca Samsun ve Ankara Valiliği yapmıştır. Şark	178.928	Farklı konularda 18 söz almış, 1 tavrı vermiştir.

⁴³⁹ Cumhuriyet, 29 Aralık 1958, Sayı: 12367.

⁴⁴⁰ Milliyet, 18 Şubat 1959, Sayı: 3153.

	İstiklal Mahkemesi üyeliği yapmış, TBMM'nin çeşitli dönemlerinde Riyaset Katipliği görevlerinde bulunmuştur. Evli ve üç çocuk babasıdır.		
Hacı Halil Sezai ERKUT XI Dönem Mucur 1908 Ö.29.02.1988 Avukat	Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Kadastro katipliği, murakıplık ve Müddei Umumi Muavinliği görevlerinde bulunmuştur. Çalışma Bakanlığı'nda Genel Müdürlük, Ankara Halkevi Köycülük Şubesi Başkanlığı ve Ankara Merkez İdare Kurulu üyeliği yapmıştır. 9. Dönemde Kırşehir Milletvekili olarak görev almıştır. Evli ve beş çocuk sahibidir.	178.674	Farklı konularda 8 söz almış, 5 kez de kendisi ve arkadaşlarıyla teklif vermiştir.
Hasan TEZ XI Dönemi Rize 1921 Ö.21.04.1968 Esnaf-Yönetici	Ticari alanda faaliyet gösteren Hasan Tez, çalışma hayatına Gümrük Muhafaza'da memur olarak başlamış, daha sonra serbest ticaretle uğraşmıştır. Ankara Ticaret ve Sanayi Odası'nda üye ve yönetici olarak görev almış, ayrıca Ankara Esnaf Birliği ve Ankara Esnaf Kefalet Kooperatifi'nde de üyelik yapmıştır. Basın sektöründe de ortaklığı bulunan Tez, evli ve iki çocuk babasıdır.	179.373	Farklı konularda 48 kez söz almış, 1 kez takrir vermiştir.
Hıfzı Oğuz BEKATA XI. Dönem Ankara 1911 01.09.1995 Avukat	Hıfzı Oğuz Bekata, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra İktisat Vekaleti'nde şube müdürlüğü, müfettişlik ve Sanayi Genel Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Birleşmiş Milletler Türk Derneği İdare Heyeti üyesi olarak görev yapan Bekata, aynı zamanda serbest avukatlık yapmıştır.	179.011	Farklı konularda 24 kez söz almış, 4 kez takrir vermiştir.
Hüseyin BALIK XI. Dönem Bartın 1900	Ticarette uğraşan Hüseyin Balık, Bartın Ticaret Odası Başkanlığı görevinde bulunmuş ve 9. ve 10. Dönemlerde Zonguldak Milletvekili olarak görev yapmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır.	179.198	Farklı konularda 9 kez söz almıştır.
İbrahim İMİRZALI OĞLU XI. Dönem Bala 1922 Avukat	İbrahim İmirzalıoğlu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Nafia Vekaleti'nde memurluk ve şeflik yapmış, ayrıca hakim adaylığı, serbest avukatlık ve çiftçilikle uğraşmıştır.	178.666	Farklı konularda 7 kez söz almıştır.
İbrahim Hakkı Saffet OMAY XI. Dönem Rize 1909 Ö.06.12.1998 Avukat	İbrahim Hakkı Saffet Omay, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde memurluk yapmış, İspir, Zonguldak ve İstanbul'da Cumhuriyet Savcı Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca İmralı Açık Cezaevi Müdürlüğü, Ceza Tevkif Evleri Genel Müdür Yardımcılığı ve serbest avukatlık yapmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır.	178.589	Farklı konularda 12 kez söz almıştır.
İlyas SEÇKİN XI. Dönem Ayaş 1917 Ö.17.12.19 96	Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Maliye Bakanlığı'nda memur olarak görev yapmış, ardından hesap uzmanı olmuştur. Serbest avukatlık yapan Seçkin, aynı zamanda Ankara	178.507	Farklı konularda 8 kez söz almış, 1 takrir vermiştir.

		Mülkiyeliler Birliği'nde üye olarak yer almıştır.		
İsmail İNAN XI. Dönem Trabzon 1918 Ö.17.12.2007		1948 yılına kadar işçi olarak çalışmış, bu tarihte İstanbul Garsonlar Sendikası'nı kurmuştur. 1951 yılında Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikaları Konfederasyonu'nun Başkanlığına, 1953 yılında ise aynı teşkilatın Genel Sekreterliğine seçilmiştir.	178.670	Farklı konularda 15 kez söz almış, 1 kez teklif vermiştir.
İsmail Rüştü AKSAL XI. Dönem Sakarya 1911 Ö.13.09.1989		Siyasal Bilgiler Okulu ve Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Maliye Vekaleti'nde memur, müfettiş ve müşavir olarak görev yapmıştır. Aksakal, ayrıca Ticaret Bakanlığı'nda Genel Müdür Yardımcılığı ve Teftiş Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulunmuş; serbest avukatlık, mali müşavirlik yapmış ve 8. Dönem Kocaeli Milletvekili olarak görev almıştır.	179.353	Farklı konularda 5 kez söz almış, 3 teklif ve 1 takrir vermiştir.
Mehmet Ali CERİTO GLU XI.		Cumhuriyet Halk Partisi'ne 1923 yılında kuruluşuyla birlikte katılmıştır. Keskin İlçe Başkanlığı görevinde bulunmuş ve ticaretle uğraşmıştır.	178.315	Herhangi bir faaliyeti bulunmamaktadır.
Faik Ahmet BARUTÇU XI. Dönem Trabzon 1894 Ö.14.03.1959 Avukat		İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra serbest avukatlık ve gazetecilik yapmış, ayrıca Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır. Trabzon Barosu Başkanlığı görevinde de bulunan Barutçu, 6., 7., 8. ve 9. Dönem Trabzon Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve dört çocuk babasıdır.	179.535	Farklı konularda 10 söz almış, 1 de takrir vermiştir.
Mehmet Fuat BÖREKÇİ XI. Dönem Ankara 1909 Ö.07.09.1990 Avukat		1930 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Memuriyet hayatına Diyanet İşleri Başkanlığı'nda başlamış, daha sonra Ankara'da hâkim ve savcı olarak görev yapmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu üyeliği, Anadolu Ajansı Meclis Üyeliği ve Merkez Bankası Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 1944 yılından milletvekili seçildiği döneme kadar serbest avukatlık yapmıştır. Evli ve üç çocuk babasıdır.	178.823	Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesine ilişkin iki kez söz almıştır.
Mehmet Muammer AKPINAR XI. Dönem Ankara.1913 28.01.1980		Hukuk Fakültesi mezunu olan Akpınar, 1932-1937 yılları arasında Sağlık Bakanlığı Hıfzıssıhha İşleri Genel Müdürlüğü'nde görev yapmıştır. Daha sonra PTT'de müfettişlik, Hakim Muavinliği, Sorgu Hakimliği ve serbest avukatlık yapmıştır.	178.677	Farklı konularda 7 kez söz almıştır.
M. Osman ALİŞİRO GLU XI Dönem Çiçekdağ		Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, hakimlik, savcılık ve serbest avukatlık yapmıştır. 10. Dönem Kırşehir Milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Evli ve	179.885	Farklı konularda 6 kez söz almıştır.

	dört çocuk babasıdır.		
Mustafa YEŞİL XI Dönem Çamlıdere e 1906	Ticaret ve yöneticilikle uğraşan Yeşil, Çamlıdere Belediye Başkanlığı ve İl Genel Meclis Üyeliği görevlerinde bulunmuştur.	178.438	Farklı konularda 3 söz almış, 1 teklif vermiştir.
Mustafa Bülent ECEVİT XI. Dönem İstanbul 1925 Ö.05.11.2006 Gazeteci	1944'te Robert Koleji'ni bitirdikten sonra Ankara ve Londra Üniversitelerinde İngiliz ve Hint Edebiyatı ile Sanat Tarihi üzerine çalışmalar yapmıştır. Edebiyat dergilerinde yazıları yayımlanan Ecevit, Milletlerarası Basın Enstitüsü ve Milletlerarası Sanat Tenkitçileri Derneği üyesi olmuştur. Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde görev almış, ayrıca Ulus Gazetesi'nde yazılar yazmıştır.	178.736	Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'nün ve Hariciye Vekâletinin bütçeleri için 7 kez, verilen bir takrir münasebetiyle de 1 kez söz almıştır.
Nuri CİRİTOĞLU U XI Dönem Ankara 1926	Bira fabrikasında muhasebe memurluğu ile çalışma hayatına başlayan Ciritoglu, Ankara Un ve Ekmekçilik Şirketi'nde Sevk Bölümü Müdürlüğü yapmıştır. Ayrıca otel işletmeciliğiyle de uğraşmıştır.	178.457	Farklı 2 konuda söz almıştır.
Recep DENGİN XI. Dönem Selanik 1914 07.08.1983	Ticaret ve otomobilcilikle uğraşan Dengin, Ankara Otomobilciler İşçiler Cemiyeti'nin Başkanlığı ve İkinci Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.	178.504	Farklı konularda 28 defa söz almış, 1 takrir, 1 de teklif vermiştir.
Selim SOLEY XI Dönem İstanbul 1914 Asker	Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra 25 yıl boyunca asker olarak görev yapmıştır. 1957 seçimlerine katılmak amacıyla emekliliğini istemiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden aday olmuştur. Evli ve üç çocuk babasıdır.	178.481	Farklı konularda 8 takrir, 11 teklif vermiş, 38 kez de söz almıştır.
Übeyde ELLİ XI. Dönem İstanbul 1905 Ö.08.12.1995 Ev hanımı	İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamlayan Elli, 1939'dan itibaren Yardım Sevenler Yurdu, Kızılay Verem Mücadele Derneği ve Türk Kadınlar Birliği gibi hayır kurumlarında yöneticilik yapmıştır. Ayrıca eğitim, sağlık ve köycülük komitelerinde idarecilik görevlerinde bulunmuştur. 19 yıl boyunca CHP teşkilatlarında, Ocak ve Ankara İl Teşkilatı'nda çeşitli görevlerde yer aldıktan sonra, 1950 yılında Belediye Meclis Üyeliği yapmıştır. CHP Kadın Kolları Başkanlığı görevini yürüttüğü dönemde, 1957 seçimlerinde Ankara'dan milletvekili adayı olmuştur.	178.458	1 Takrir, 1 Teklif vermiş, 1 kez de söz almıştır.

Tablo 60: XI. Dönem CHP Ankara Milletvekilleri

Kaynak: Zühtü Arslan, Selma Tarakçı, Türk Parlamento TMBB XI Dönem (1957-1960), c.III, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay. Tarihi, Ankara, 2013, s. 113-150; TBMM Albümü 1922-2010, 2. cilt

3.2.3. Demokrat Parti ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri

Demokrat Parti, CHP Meclis Grubu'na verilen bir önerenin ardından, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. Parti, ilk yıllarından itibaren profesörlerden sıradan köylülere kadar çok geniş bir kesime hitap eden bir yapıya kavuşmuştur. Muhalefet partisi eksikliğinin de etkisiyle, Demokrat Parti'ye kısa sürede yoğun bir katılım gerçekleşmiştir. Bu hızlı yükseliş, CHP yönetimini tedirgin etmiş ve 1947 yılında yapılması planlanan seçimler, Temmuz 1946'ya alınmıştır.⁴⁴¹

1946 seçim sonuçlarının güvenilirliğine ilişkin şüpheler ve seçim günü Ankara'da Demokrat Parti'nin %80 oy aldığı iddiaları, yabancı ülke kayıtlarına da yansımıştır. Bu tartışmaların ortasında, CHP'nin Ankara'daki 17 milletvekilliğinin tamamını kazandığı ilan edilmiştir.⁴⁴²

⁴⁴¹ Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s. 485-489.

⁴⁴² Resul Babaoğlu, "İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, X (2017), s. 391.

Demokrat Parti	Aldığı Oy	Cumhuriyet Halk Partisi	Aldığı Oy
Mareşal Fevzi Çakmak	93.338	İsmet İnönü	149.984
Fuat Köprülü	89.420	Naci Tınaz	143.043
Emin Sazak	89.389	Arif Çubukçu	142.810
Zühtü Velibeşe	88.798	A. Refik Berkman	142.258
Samet Ağaoğlu	88.766	Emin Halim Ergun	142.212
Muhlis Ete	88.585	Raşit Börekçi	142.117
Fehmi Yağcıoğlu	87.831	İbrahim Rauf Ayaşlı	142.042
Şevki Dağdelen	87.756	Muammer Eris	141.978
Sait Başak	87.685	Mümtaz Ökmen	111.713
Muhlis Bayramoğlu	87.682	İhsan Ezgü	141.627
Ramiz Eren	86.825	Naki Cevat Akerman	141.483
Üzeyir Avunduk	86.824	Cevdet Gölet	141.300
Hayri Yunt	86.008	Hıfzı Oğuz Bekata	140.880
Mustafa Yalım	86.008	Hilmi Atlıoğlu	140.092
Fuat Seyhun	85.624	Falih Rıfkı Atay	138.937
İbrahim Batmaz	84.514	Fakiha Öymen	138.771
Sıtkı Tuğcu	82.412	Mebrure Aksoley	138.564

Tablo 61: 1946 Seçimlerinde Demokrat Parti ve CHP Adaylarının Ankara Milletvekillikleri İçin Aldıkları Oylar

Kaynak: Ulus 24 Temmuz 1946, Sayı: 8984.

Demokrat Parti'nin Ankara adayları, partinin hem yönetiminde yer alan hem de kamuoyunda tanınan isimlerden seçilmiştir. Bu tercih Demokrat Parti'nin seçimde Ankara'dan ciddi bir beklentisinin olduğunu göstermektedir. Ancak partinin kuruluşundan kısa bir süre sonra Ankara'da yüksek bir beklenti içine girilmiş olması, Ankara'nın siyasi dinamikleri açısından yeterli bir analiz yapılmadığını göstermektedir. Diğer yandan, seçim usulü ve seçim sırasında yaşanan olayların da olumsuz sonuçlar üzerinde etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

1946-1950 döneminde Demokrat Parti, iktidar tarafından sürekli engellenmekten, seçimlerin adil yapılmamasından ve memurların tarafsız olmamasından şikayetçi olmuştur. 1947-1949 yılları arasında bu konuları sürekli olarak gündeme taşımıştır. Demokrat Parti'nin söylemleri ve girişimleri, CHP'nin önce seçimlerde “gizli oy ve açık

tasnif” uygulamasını kabul etmesine, ardından Şubat 1950’de 5545 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun Meclis’ten geçirilmesine zemin hazırlamıştır.⁴⁴³ 1950 seçimleri yaklaşırken, Demokrat Parti teşkilatları kongrelerini tamamlamış, adaylarını belirlemeye başlamış ve mitingler için hazırlıklarını hızlandırmıştır.

1950 seçimleri yaklaşırken, Demokrat Parti İl İdare Kurulu üyeleri sahada aktif olmaya özen göstermiş ve yapılan her kongreye katılmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Demokrat Parti İl İdare Kurulu Başkanı Osman Şevki Çiçekdağ, İkinci Başkan Muhlis Bayramoğlu ve İl İdare Kurulu üyelerinden Hamdi Bulgurlu ile Abdullah Gedikoğlu’ndan oluşan bir heyet, Polatlı kaza kongresine katılmıştır. Kongrede söz alan delegeler, Polatlı’da yaşanan hayvan hırsızlıkları, tohumluk dağıtımında yaşanan haksızlıklar ve işçilerin korunmaması gibi sorunları dile getirmiştir. Kongre sonunda kaza idare heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Ali Rıza Uzunbeyli, Hızır Demirkepek, Abdurrahman Tavzar, Abdullah Köfter, Emin Özbey, Veli Galip ve Remzi Tümerin. Demokrat Parti’nin yaptığı bir diğer önemli kongre ise Merkez kaza kongresi olmuştur. Kongrede, İlçe Başkanı Atıf Benderlioğlu faaliyet raporunu sunmuş, ardından delegeler partiye ilişkin şikayet ve rahatsızlıklarını ifade etmiştir. Bu eleştiriler arasında en dikkat çekici olanı, Fuat Erenöz adlı delegeye aittir. Erenöz, halkı ezen belediye uygulamalarıyla ilçe teşkilatlarının ilgilenmesi gerektiğini, bu konuda teşkilatın yasal hazırlık yapmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca CHP iktidarının “hayatı ucuzlaştıracamız” söyleminin halk arasında alay konusu olduğunu belirtmiş, Demokrat Parti’nin de işler düzgün koordine edilmeden halka sunulması halinde aynı akıbete uğrayabileceğini vurgulamıştır.⁴⁴⁴ Erenöz’ün parti içi hazırlığın önemine yaptığı vurgu, sonraki yıllarda muhalefetin Demokrat Parti’ye yönelteceği "plansızlık" eleştirileriyle paralellik göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Keskin kongresinde, Ankara İl Genel Meclisi üyelerinden Hamdi Bulgurlu ve Abdullah Gedikoğlu, Demokrat Partili üyelerin İl Genel Meclisi’ne katılmasının ardından vilayet genelindeki olumlu gelişmelere dikkat çekmiştir. İl Başkanı Osman Şevki Çiçekdağ ve İkinci Başkan Muhlis Bayramoğlu, kongrede yeni çıkacak seçim kanunu hakkında bilgi vermiş ve Ankara’da CHP ile değil, daha çok İdare Mahkemeleri ile mücadele ettiklerini ifade etmiştir. Misafir olarak kongreye katılan Demokrat Parti Kırıkkale Kaza Başkanı

⁴⁴³ Selahaddin Bakan, Hakan Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, XIV/1 (2013), s. 381.

⁴⁴⁴ Zafer, 02 Ocak 1950, Sayı: 239; Kudret, 23 Ocak 1950, Sayı: 721.

Fuat Seyhun ise, 1946 seçimlerinde yaşanan bilinen şartlardan sonra yaklaşan seçimlerin Türk demokrasisinin kaderini belirlemede önemli bir rol oynayacağını vurgulamıştır. Kongre sonunda yapılan seçimde, Keskin Kaza İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Derviş Akçan, Zühtü Pehlivanlı, Hasan Evrensel, Bahri Taşçı, Mahmut Baran, Faik Hatipoğlu ve Latif Yağan.⁴⁴⁵

Balâ Kaza Kongresi ise İl İdare Kurulu üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kaza İdare Başkanı Dağıstan Binerbay'ın açılışını yaptığı kongrede, Kaza İdare Kurulu Raporu okunmuş ve delegeler tarafından köprü ve yol sorunları dile getirilmiştir. Ayrıca bir ilkokulun ortaokula dönüştürülmesi talep edilmiştir. Mehmet Kılıçın adlı bir delege, ihtilafların büyük bir kısmının tapusuz arazi sorunlarından kaynaklandığını ve bu durumun işlenen cinayetlerin başlıca sebebi olduğunu ifade etmiştir. Kongre sonunda yapılan seçimle, Balâ Kaza İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Dağıstan Binerbay, Tahir Tanrıdağlı, Hasan Özçelik, Yahya Genç, Abdullah Usalan, Haydar Erdem ve Enver Öztürk.⁴⁴⁶

Demokrat Parti, 1950-1954 yılları arasında gerçekleştirdiği faaliyetlerin seçmenler tarafından görünür olmasına büyük önem vermiş ve bu amaçla bir sergi düzenleme kararı almıştır. Ocak ayında, konuyla ilgili bir komite oluşturulmuş, ilk aşamada Ankara'da iki farklı noktada seyyar pavyonlar inşa edilmesi ve günde 12 saat yayın yapacak bir sergi radyosunun hizmete girmesi planlanmıştır. CHP, "Yurt Hizmetinde Bayındırlık" temalı bu sergiyi, devlet kurumlarının parti menfaatleri için kullanıldığı gerekçesiyle Yüksek Seçim Kurulu'na şikâyet etmiştir.⁴⁴⁷ Propaganda teknikleri açısından bakıldığında, Demokrat Parti'nin farklı yöntemler kullandığı görülmektedir.

21 Şubat'ta, yolların birçok yerde karla kaplı olmasına rağmen Kalecik kongresi gerçekleştirilmiştir. Kongrede, Kızılırmak üzerine bir köprü inşa edilmesi, Konur'da bir şaraphane yapılması ve yol sorunlarının çözülmesi gibi konular delegeler tarafından dile getirilmiştir. Konuşmacılar, il genelinde yapılan faaliyetler ve yeni seçim kanunu hakkında bilgilendirmelerde bulunmuş, ardından seçim gerçekleştirilmiştir. Seçim sonucunda, Kaza İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Mustafa Gündoğmuş, Halil

⁴⁴⁵ Zafer, 03 Ocak 1950, Sayı: 240.

⁴⁴⁶ Zafer, 09 Şubat 1950, Sayı: 286.

⁴⁴⁷ Zafer, 21 Nisan 1954, Sayı: 2202; Mahmutoğlu, 1923-1960 Yılları Arasında CHP'nin Seçim Çalışma ve Propagandaları, s. 403; Adem Özküçük, Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları, Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2012, s. 158.

İbrahim Yurdoğlu, Ahmet Topçu, Mahir Gemalmaz, Ali Erdamar, Hacı Ahmet Erdamar ve Mehmet Bilge.⁴⁴⁸

Kaza kongrelerinin tamamlanmasının ardından sıra il kongresine gelmiş ve Demokrat Parti Ankara İl Kongresi, 12 Mart 1950’de Gar Gazinosu’nda gerçekleştirilmiştir. Kongreye 180 delege ve yaklaşık 100 Demokrat Partili dinleyici katılmıştır. İl Başkanı Osman Şevki Çiçekdağ, konuşmasında son 9 ayda 15.952 kişinin Demokrat Parti’ye katıldığını ve 141 yeni ocak açıldığını belirtmiş, Ankara teşkilatında büyük bir birlik ve uyumun mevcut olduğunu ifade etmiştir. Kongrede söz alan delegeler, genellikle CHP iktidarını eleştirmiş ve Halk Partisi’ni, “hem vuran hem de baskın bir feryatla ne vuruyorsun diye bağırın” bir iktidar olarak tanımlamıştır. Kongre sonunda yapılan seçimle, yeni İl İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Osman Şevki Çiçekdağ, Muhlis Bayramoğlu, Hamdi Bulgurlu, Atıf Benderlioğlu, Abdullah Gedikoğlu, Advie Fenik, Hafız Yaşar Kuşoğlu ve Sulhi Toygar.⁴⁴⁹

Seçimlere iki aydan kısa bir süre kala, adayların belirlenmesi için Demokrat Parti Ankara İl Teşkilatı yoğun bir çalışma sürecine girmiştir. Adayların %80’inin teşkilat tarafından belirlendiği Demokrat Parti’de, aday yoklamalarının yapıldığı Çankaya Ocağı’na, ocak üyesi olan Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar da katılmıştır. Yapılan yoklamalar sonucunda, Seyfettin Kurtbek, Osman Şevki Çiçekdağ, Osman Talat İltekin, Muhlis Bayramoğlu, Muhlis Ete, Ömer Bilen, Hamdi Bulgurlu, Abdullah Gedikoğlu, Ramiz Eren, Selahattin Benli, Hamit Şevket İnce, Talat Vasfi Öz, Fuat Seyhun ve Cevdet Soyhan Ankara’dan milletvekili adayları olarak belirlenmiştir. Demokrat Parti Genel Merkezi de %20’lik aday belirleme kontenjanı çerçevesindeki çalışmalarını tamamlamış ve Ankara’dan Sadri Maksudi Arsal, Selahattin Adil, Mümtaz Faik Fenik ve Dağıstan Binerbay’ın milletvekili adayları olmasını kararlaştırmıştır.⁴⁵⁰ Demokrat Parti’nin Ankara İl Teşkilatı’na önem veren bir anlayış içinde olduğu söylenebilir. Ayrıca Celal Bayar’ın tabanla iletişim içinde olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Adayların belirlenmesinin ardından Demokrat Parti Ankara İl Teşkilatı, miting ve toplantılarla propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Demokrat Parti, ilk mitinglerini 28 Nisan’da Haymana ve Çubuk’ta düzenlemiştir. Çubuk mitingine Ankara milletvekili

⁴⁴⁸ Zafer, 24 Şubat 1950, Sayı: 301.

⁴⁴⁹ Zafer, 12 Mart 1950, Sayı: 317.

⁴⁵⁰ Zafer, 09 Nisan 1950, Sayı: 345; 10 Nisan 1950, Sayı: 346; 11 Nisan 1950, Sayı: 347; 25 Nisan 1950, Sayı: 361; 01 Mayıs 1950, Sayı: 366.

adayları Muhlis Bayramoğlu, Selahattin Adil ve Talat Vasfî Öz katılmıştır. Bayramoğlu, konuşmasında idarecilerin CHP lehine propaganda yapmalarından şikayetçi olmuştur. Haymana mitinginde ise Ankara milletvekili adayları Selahattin Benli ve Hamit Şevket İnce halkı aydınlatıcı konuşmalar yapmış, Avukat Ahmet Fevzi Yılmaz ise ülke sorunlarına değinen heyecanlı bir hitapta bulunmuştur. İl İdare Kurulu'nun bir diğer mitingi ise Cebeci'de gerçekleştirilmiştir. Miting, Ankara milletvekili adaylarının toplu halde sahneye çıktıkları saat 15:00'te başlamış, ilk konuşmayı Ankara İl Başkanı Osman Şevki Çiçekdağ yapmıştır. Çiçekdağ, konuşmasında hürriyetsizlikten şikayet etmiş ve 14 Mayıs'ta halkın hürriyet ve haklarını eline alacağını ifade etmiştir. Çiçekdağ'ın ardından Sadri Maksudi, Selahattin Adil, Talat Vasfî Öz ve Hamit Şevket İnce de birer konuşma yapmıştır.⁴⁵¹

Demokrat Parti, seçimlere kısa bir süre kala Elmadağ'da da bir miting düzenlemiştir. Miting, Kaza İdare Kurulu'ndan Piraye Bigalı'nın konuşmasıyla başlamıştır. Mitingde Ankara Milletvekili adaylarından Talat Vasfî Öz, yaklaşan seçimi mutlaka kazanacaklarını ve iktidara sadece sandıkta karşılık vereceklerini ifade etmiştir. Daha sonra söz alan Bigalı, diğer adaylardan Mümtaz Faik Fenik'in hapisshanede bulunması nedeniyle mitinge katılamadığını, ancak 14 Mayıs'taki seçimle onu da kurtaracaklarını dile getirmiştir. Demokrat Parti İl Teşkilatı, Elmadağ dışında Kırıkkale'de de 5.000 kişinin katılımıyla bir miting düzenlemiştir. Mitinge, İlçe İdare Kurulu Başkanı ve Ankara Milletvekili adayı Fuat Seyhun, Sadri Maksudi Arsal ve Feyzi Kurtbek birer konuşma yapmıştır. Seyhun, seçimin önemi ve Demokrat Parti'nin hedeflerinden bahsederken, Arsal iktidarın yanlışlarını ele almıştır.⁴⁵²

1950 seçimlerinde Ankara milletvekili adaylarının çoğunluğu, Ankara İl Teşkilatı üyelerinden belirlenmiştir. Bu yönüyle, 1950 Ankara milletvekili adayları, adayların parti idare heyeti üyelerinden seçildiği 1946 seçimlerine göre farklılık göstermektedir. Bu durum, adayların %80'inin teşkilat tarafından seçilmiş olmasından kaynaklanabileceği gibi, 1946 seçimlerinde yaşananlara benzer bir durumun tekrar edilmesine karşı alınmış bir tedbir olarak da değerlendirilebilir.

Halk, ellerinde kırmızı seçmen kağıtları ile oy kullanacakları sandıklara gitmiş, 1950 seçimleri Ankara'da olaysız ve sükûnet içinde gerçekleşmiştir. Oy sandıkları, bazı

⁴⁵¹ Zafer, 29 Nisan 1950, Sayı: 365.

⁴⁵² Zafer, 08 Mayıs 1950, Sayı: 372.

yerlerde bir gecekondu önüne yerleştirilmiş ve sandığın etrafı yırtık çarşaflarla çevrilerek seçmenlerin bu şekilde oy kullanmaları sağlanmıştır. Seçim günü adeta bir bayram havasını andırması, askeri kıtaların çarşı iznine çıkması yasaklandığından Ankara'da üniformalı birini görmek neredeyse şaşkınlıkla karşılanmıştır. Oy kullanma işlemlerinin tamamlanmasının ardından sayıma geçilmiş, gelen ilk haberler Ankara'da Demokrat Parti'nin tam liste halinde seçimi kazanacağını işaret etmiştir. Beypazarı ve Keskin kazalarında da oyların büyük çoğunluğunun Demokrat Parti'ye verildiği anlaşılmıştır. Nitekim kesinleşen sonuçlara göre, Demokrat Parti Ankara'nın 18 milletvekilliğinin tamamını kazanmıştır.⁴⁵³

Ankara İl Teşkilatı, 14 Mayıs seçim zaferini kutlamak amacıyla binlerce Ankaralının katılımıyla bir tören düzenlemiştir. Tören, Ankara İl Başkanı ve Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ, İdare Kurulu üyesi ve Ankara Milletvekili Ramiz Eren, İdare Kurulu'ndan Atıf Benderlioğlu, kaza, bucak ve ocak mensuplarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Tören için Zafer Anıtı'na gidilmiş ve burada Atıf Benderlioğlu bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın ardından partililer, Demokrat Parti Genel Merkezi'ne doğru yürüyüş gerçekleştirmiştir. Genel Merkez'de partililere hitap eden Osman Şevki Çiçekdağ, asıl vazifenin şimdi başladığını ifade etmiştir.⁴⁵⁴

1950 seçimlerinin üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden, parti içi tartışmalar ve çekişmeler artmış, il kongreleri bu sorunların açığa çıktığı platformlar haline gelmiştir. Bu süreçte, Demokrat Parti Milletvekilleri Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk ve Ziya Eker, partilerinin CHP benzeri otoriter bir yapı kazandığı iddiasıyla istifa etmişlerdir. Demokrat Parti Genel Merkezi ise bu istifaları, şahısların il kongresinde kendi heves ve isteklerinin gerçekleşmemesi sonucu oluşan bir tepki olarak değerlendirmiştir.⁴⁵⁵ Ankara İl Kongresi de benzer bir gergin ortamda yapılmıştır. Kongre, 4 Haziran 1950'de saat 09:00'da Gar Gazinosu'nda 200'den fazla delegenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. TBMM Başkanı Refik Koraltan, bakanlar ve genel kurul üyelerinin de katıldığı kongre, İl Başkanı Avukat İrfan Erdem'in açılış konuşmasıyla başlamıştır. Ardından başkanlık divanı seçimleri yapılmış ve kongre başkanlığına İsmail Gence seçilmiştir. Kongrede, delegeler birçok

⁴⁵³ BCA, 30.10.0 / 777.510.4, 3; Son Posta 15 Mayıs 1950, Sayı: 5637-1473; Zafer 15 Mayıs 1950, Sayı: 379.

⁴⁵⁴ Zafer, 29 Mayıs 1950, Sayı: 393.

⁴⁵⁵ Mehmet Pınar, Özlem Karapınar, "Türkiye Köylü Partisi'nin Ağrı Teşkilatlanması (1952-1958)", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, (2021), s. 350; Ulus 03 Haziran 1950, Sayı: 10391.

şikayeti gündeme getirmiştir ⁴⁵⁶

Keskin delegesi Niyazi Avunduk, teftiş sisteminin bozuk olduğunu, ıslahının gerektiğini ve köy eğitiminin teftişine özen gösterilmesini istemişti. Nallıhan delegesi İsmet Tosun ise, pirinçten muamele vergisinin kaldırılmasını ve Orman Kanunun bir an önce meclise sevkini, Halkevlerine herkesin istifade edebileceği bir nitelik kazandırılmasını ve CHP'nin haksızca kendisine kaydettirdiği malların geri alınmasını istemişti. Merkez kazadan Dünder Kılıçöte, köy ve köylüyü kalkındırma meselesinin halledilme zamanının geldiğini belirterek, Ziraat Bankasının sermayesinin artırılarak köylüye yeterli kredi verebilecek hale getirilmesini, resmi dairelerdeki israfa son verilmesini istemişti. Çubuk delegesi Nuri Çetinkaya köylerin su sorununu gündeme taşımış, hayvan vergisinin su işlerine harcanmasını, parti ile hükümet başkanının ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. Merkez kazadan Abdülkadir Kaya işçi ve çiftçi davalarının ihmal edilmişliğini ifade ederek ücretli hafta sonu kanunun bir an önce meclise sevkini talep etmişti.⁴⁵⁷ Delegelerin talepleri, dönemin sosyoekonomik sorunlarına dair kapsamlı ve yerel düzeyde bir itiraz niteliği taşıdığı ifade edilebilir.

Güdül'den Süleyman Çakı arazi ihtilafları için tedbir alınmasını, Haymana'dan Hacı Balcı silah kaçakçılığının Kırıkkale silah fabrikasından idare edildiğini iddia ederek asayişin temini için cezai yaptırımların artırılmasını istemiştir. Polatlı delegesi Ali Rıza Uzunboylu, Tapu ve Kadastro komisyonlarının kararlarının birbirini tutmadığından şikâyet etmiş; Çankaya delegesi Necmi İnanç, partide bir propaganda bürosu kurulmasını önermiştir. Ayaş delegesi ise hastanelerin durumunu gündeme getirerek, doktorların görevlerini layıkıyla yapmadıklarını ifade etmiştir. Delegelerden Celal Uslu, antidemokratik kanunlar ve antidemokratik memurların tasfiyesini, Selahaddin Süer köylünün mütegalibenin elinden kurtarılması için ziraat kooperatiflerinin kurulmasını istemiştir. Delegeler ayrıca meclise seçilenlerin kendilerini ihmal ettiğini ifade etmiş, Menderes'in kongreye gelmemesinden yakınmış, Menderes'ten parti başkanlığından çekilerek ülke işlerine daha çok vakit ayırmasını istemiştir. ⁴⁵⁸

Yapılan eleştirilerin ardından söz alan Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, eleştiriler

⁴⁵⁶ Ulus 04 Haziran 1951, Sayı: 10754; Milliyet, 04 Haziran 1951, Sayı: 397; 05 Haziran 1951, Sayı: 398.

⁴⁵⁷ Ahmad, Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, s. 84; Ulus, 04 Haziran 1951, Sayı: 10754; Zafer, 05 Haziran 1951, Sayı: 763.

⁴⁵⁸ Ahmad, Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, s. 84; Ulus, 04 Haziran 1951, Sayı: 10754; Zafer, 05 Haziran 1951, Sayı: 763.

nedeniyle katılımcıları tebrik ettiğini belirtmiş ve kongrenin kendileri için bir ilham kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Ağaoğlu, kongrede dile getirilen fikirlerin ve tespit edilen idari aksaklıkların bir dahaki kongrede ortadan kaldırılması için çaba göstereceklerini söylemiştir. Kongre sonunda yapılan seçimde İl İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Necmi İnanç, Atıf Benderlioğlu, İrfan Erdem, Hilmi Toygar, Advie Fenik, Şeref Kamil Mengü, Osman Memikoğlu, Mustafa Yalım ve İsmail Arıman. Yedek üyeler ise Mehdi Memikoğlu, Bekir Turna, Zafer Gökçer, İsmail Gence ve Vecihi Hürkuş olmuştur.⁴⁵⁹ Kongre, parti içinde Ankara İl Teşkilatı'nın gücünü ve demokratik bir ortamın varlığını göstermesiyle ilişkilendirilebilir. Nitekim Samet Ağaoğlu'nun eleştirileri bir ilham kaynağı olarak değerlendirmesi, bu durumu destekler niteliktedir.

1952 yılında Polatlı'da Demokrat Parti Kaza Kongresi yapılmış, Demokrat Parti Ankara İl İdare Kurulu'ndan Başkan İrfan Erdem ve üyeler Avukat Bekir Turna, İsmail Arman ve Advie Fenik kongreye katılmıştır. Heyet, kongrede partililerin şikâyet ve taleplerini dinlemiştir. Karakuyu Köyü'nden Niyazi Toprak, Tevzi Komisyonu'nun daha hızlı çalışmasını talep ederken, Kenan Ateş adlı bir vatandaş, uzak köylerdeki hastaların Ankara'ya götürülmesi sırasında sağlık durumlarının kötüleştiğini dile getirmiş ve kazaya bir sağlık merkezi kurulmasını, köy okullarına ise yakacak temin edilmesini istemiştir. Şikâyet ve taleplerin ardından kaza idare heyeti seçimi yapılmış ve yeni İdare Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: İsmail Gence, Hüseyin Kerimli, Abdurrahman Tavzer, Remzi Turner, Kemal Benli, Yahya Çınar ve Hamdi Akçadağ.⁴⁶⁰ Kaza kongrelerini, Demokrat Parti'nin halkın sorun ve taleplerinin aktarıldığı mecralar olarak nitelendirmek mümkündür. Diğer yandan, bu kongreler halkın gündelik konularının Demokrat Parti tarafından bir hayli önemsendiğini göstermesi bakımından da değerlendirilebilir.

1952 yılında Demokrat Parti İl Teşkilatı'nın önemli faaliyetlerinden biri il kongresinin düzenlenmesidir. Önceki kongrede olduğu gibi, bu kongre de Gar Gazinosu'nda gerçekleştirilmiş ve 251 delege katılmıştır. Kongreye Adalet Bakanı Rükneddin Nasuhoğlu, Milli Savunma Bakanı Hulisi Köymen, Sağlık Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ, Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek ve Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu da iştirak etmiştir. Sabah oturumu 12:45'te sona ermiş, öğleden sonra

⁴⁵⁹ Zafer, 05 Haziran 1951, Sayı: 763.

⁴⁶⁰ Zafer, 06 Haziran 1952, Sayı: 764.

Atatürk'ün muvakkat kabrine gidilerek saygı duruşunda bulunulmuştur. Kongre, saat 16:00'da yeniden başlamış ve oturumda delegeler çeşitli talepler dile getirmiştir. Bu talepler arasında, ihtiyaç sahibi olmayan kadınların devlet dairelerinde çalıştırılmaması, emeklilere yeniden iş verilmemesi, arazi vergisinin azaltılması, radyoda dinle ilgili programlara yer verilmesi, giyim eşyasının ucuzlatılması ve köy okullarına mecburi din dersi eklenmesi yer almıştır. Kongrenin ikinci gününde, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Samet Ağaoğlu'nun katılımı heyecan uyandırmıştır. Adnan Menderes, siyasi ve ekonomik gündemi değerlendirdiği uzun bir konuşmasında, CHP'ye uzlaşma çağrısında bulunarak ülkeye hizmet için iş birliği yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu söylem, kongre sonrasında İsmet İnönü'nün Trakya gezisi sırasında Demokrat Partililer tarafından karşılanmasıyla karşılık bulmuştur.⁴⁶¹

Kongrede, delegeler vilayete ilişkin çeşitli şikayetlerini de dile getirmiştir. Ankara Ankara Altındağ delegesi Celal Tunalıoğlu, Ankara'daki asayişsizlikten şikâyet ederek, şehrin, yıllar önce asayişsizlik nedeniyle "Ankara'ya Ağrı Dağı denildiği" döneme benzer bir durum yaşadığını ifade etmiştir. Tunalıoğlu, Ankara Emniyet Müdürü'ne yönelik olarak, "Eşiyle beraber gece vaktinde Sakalar noktasından geçsin de görelim," şeklinde bir eleştiride bulunmuştur. Kongrede ayrıca "Eşküyadan, ıstıraptan bunalıyoruz, mahvoluyoruz" ifadelerinin yer aldığı bir telgraf okunmuş, bu durum kongrede soğuk rüzgarlar estirmiştir. Cemil Tunalı adlı delege ise İl İdare Kurulu'nun yeterince çalışmadığından şikâyet etmiştir. İşçi delegesi Mehmet Alpay ise, İl İdare Kurulu'nun milletvekillerine görevler vererek farklı yerlere göndermesi ve onların yereldeki faaliyetlerde iş birliği içinde hareket etmelerini sağlaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁶² Ankara'da asayiş sorunun iktidar partisi tabanınca parti kongresinde dile getirilmesi, sorunun oldukça rahatsız edici boyuta ulaştığı şeklinde ifade edilebilir.

1954 seçimleri yaklaşırken, Demokrat Parti Ankara Merkez Kaza Teşkilatı, partinin kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak'ta bir organizasyon düzenlemiş ve bu etkinlikten elde edilen gelirle teşkilat seçim çalışmaları için bir jeep satın almıştır. Bu jeep kullanılarak, 67 köyde seçim çalışmaları gerçekleştirilmiştir.⁴⁶³

⁴⁶¹ Ahmad, Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, s. 101; Milliyet, 21 Eylül 1952, Sayı: 488; 22 Eylül 1952, Sayı: 850; Cumhuriyet, 22 Eylül 1952, Sayı: 10108; Hürses, 22 Eylül 1952, Sayı: 625.

⁴⁶² Cumhuriyet, 22 Eylül 1952, Sayı: 10108; Ulus, 21 Eylül 1952, Sayı: 11216; Hürses, 21 Eylül 1952, Sayı: 624; 22 Eylül 1952, Sayı: 625.

⁴⁶³ DP Ankara Merkez Kaza İdare Heyeti Raporu (1953-1954-1955), Desen Matbaası, Ankara, 1955, s. 7.

Diğer yandan, Demokrat Parti, CHP'nin Gençlik Ocakları'na benzer bir teşkilat kurma hazırlıklarına başlamış ve "Genç Demokratlar" adı verilen bu yapının ilk temeli Ankara'da törenle atılmıştır. Gar Gazinosu'nda düzenlenen açılışa Osman Şevki Çiçekdağ, Fethi Çelikbaş, Yümnü Üresin, Hayrettin Erkmən ve F. Lütfi Karaosmanoğlu katılmıştır. Müteşebbis heyeti adına konuşan Erol Çaypınar, Genç Demokratlar'ın kuruluş amacının, kültürlü gençlerin siyasi hayatta yer alabileceğini göstermek olduğunu ifade etmiştir. Heyet adına söz alan Hüsamettin Cindoruk ise, sık sık alkışlarla kesilen konuşmasında, diğer partilere bağlı gençlerle ideal birlikteliğe dayalı bir ortak mücadele içinde olacaklarını belirtmiştir. Genç Demokratlara hitap eden Fuat Köprülü, siyasi mücadelede fikirlerin temel alınması gerektiğini, şahıslara karşı mücadele edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Benzer bir gençlik teşkilatı da Şereflikoçhisar'da açılmış ve İl İdare Kurulu üyeleri buradaki açılışa da katılmıştır.⁴⁶⁴ Demokrat Parti'nin gençlere yönelik teşkilatlanma çabası, partiye dinamik bir yapı kazandırma hedefi kapsamında değerlendirilebilir. Bununla beraber, ilerleyen yıllarda gençlerin politize olmasının temellerinin atıldığı da ifade edilebilir.

Seçim yaklaşırken, Demokrat Parti Ankara İl Teşkilatı da faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bu kapsamda, teşkilat kazaların yanı sıra şehir merkezindeki ocak ve bucaklarda da seçim çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalardan biri, Demokrat Parti Saimekadın Ocağı'nda düzenlenmiştir. Saat 14:30'da başlayan toplantıya, Ankara Milletvekillerinden Fuad Seyhun ve Dağıstan Binerbay ile Ankara İl Başkanı Necmi İnanç ve İl Başkan Yardımcısı katılmıştır. Ayrıca Altındağ Bucağı'nda Çalışma Vekili Hayrettin Erkmən, Ankara Milletvekili Dağıstan Binerbay, H. Şevket İnce, Demokrat Parti İl Başkanı Necmi İnanç ve partililerin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirilmiştir.⁴⁶⁵

Seçimlerin önemli bir parçası olan aday belirleme sürecindeki hareketlilik, Mart ayına gelindiğinde iyice artmıştır. 1954 seçimlerinde Ankara'dan seçilecek milletvekili sayısı, bir önceki seçime göre 3 kişi artmıştır. Demokrat Parti, bu kapsamda 21 milletvekilinden 17'sinin il teşkilatı tarafından, geri kalan 4 adayın ise Genel Merkez tarafından belirlenmesine karar vermiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Milliyet, 05 Ocak 1954, Sayı: 1315; Zafer, 06 Ocak 1954, Sayı: 1705; 07 Ocak 1954, Sayı: 1706; 08 Ocak 1954, Sayı: 1707; 21 Şubat 1954, Sayı: 1755; Hürses, 08 Ocak 1954, Sayı: 1093.

⁴⁶⁵ Zafer, 18 Ocak 1954, Sayı: 1717; 21 Şubat 1954, Sayı: 1755; Zafer Akşam Postası, 20 Ocak 1954, Sayı: 1239.

⁴⁶⁶ Cumhuriyet, 27 Mart 1954, Sayı: 10654.

1954 seçimlerinde Ankara'dan milletvekili adaylığı için yoklama yöntemiyle belirlenmek üzere 82 kişi başvuruda bulunmuştur. Başvuranlar arasında Hamdi Bulgurlu, Osman Şevki Çiçekdağ, İsmet Barutçu, Atıf Benderlioğlu, Ömer Bilen, Talat Vasfi Öz, Selami Birgen, Mümtaz Faik Fenik, Mehmet Çulha, Zafer Gökçer, Necmi İnanç, Mehmet Oruç, Salih Gürkan, Kemal Çayıroğlu, İrfan Erdem, Muhlis Ete, Hikmet Baydar, Ramiz Eren, Eşref Özand, Mustafa Özdemir, Rafet Demokan, Bekir İskender, Seyfi Kurtbek, Mustafa Gökçe, Hakkı Güvendik, Cevdet Soydan ve Yusuf Güllök yer almıştır. Adayların belirlenmesi için yapılan yoklamalarda, Merkez ilçede 87, Çankaya'da 80 ve Altındağ'da 65 partili oy kullanmıştır.⁴⁶⁷

Ankara İl Teşkilatı, seçimlere kısa bir süre kala aday olanlar nedeniyle kendi içinde yenilenmeye gitmiş ve bir müteşebbis heyeti seçilmiştir. Heyette, Başkan Üzeyir Avunduk olurken üyeler Zühtü Hilmi Velibeşe, Şemsi Demirkan, Cemal Küflü ve Eşref Özand'dan oluşmuştur.⁴⁶⁸ Teşkilat yapısı netleştirildikten sonra, adayların ilanına geçilmiştir. İl Teşkilatı ve Genel Merkez'in belirlemeleri sonucunda, Demokrat Parti'nin Ankara Milletvekili adayları şu isimlerden oluşmuştur: Osman Şevki Çiçekdağ, Talat Vasfi Öz, Mümtaz Faik Fenik, Seyfi Kurtbek, Ömer Bilen, Mümtaz Tarhan, Necmi İnanç, Hazım Türegün, Muzaffer Ergüder, Şeref Kamil Mengü, Zafer Gökçer, Fuat Seyhun, Aliye Temuçin, Remzi Eren, Muhlis Ete, Hamdi Bulgurlu, Atıf Benderlioğlu, Fuat Zincirkıran, Dağıstan Binerbay ve Muhlis Bayramoğlu.⁴⁶⁹

1950 döneminde Ankara Milletvekili olan Selahattin Benli, Cevdet Soyhan, Sadri Maksudi Arsal, Selahattin Adil, Abdullah Gediklioğlu, Ramiz Eren, Osman Talat İltekin ve Hamit Şevket İnce, 1954 listesinde yer almamıştır. Sadri Maksudi Arsal ve Selahattin Adil dışındaki isimler adaylık başvurusu yapmalarına rağmen yeniden aday gösterilmemiştir. Bu durum, İl Teşkilatı ya da Genel Merkez'in bu isimlerden memnuniyetsiz olması şeklinde değerlendirilebilir.

Adayların belirlenmesinin ardından, Demokrat Parti İl Teşkilatı mitingler düzenlemiştir. Milli Savunma Vekili ve Ankara Milletvekili aday Seyfi Kurtbek, mitingde yaptığı konuşmayla katılımcıları duygulandırmış ve konuşması alkışlarla karşılanmıştır.⁴⁷⁰ Diğer yandan, Genel İdare Kurulu üyesi Atıf Benderlioğlu ve Ankara Milletvekili Fuad Seyhun,

⁴⁶⁷ Zafer, 25 Mart 1954, Sayı: 1864; 28 Mart 1954, Sayı: 1867; 29 Mart 1954, Sayı: 1868.

⁴⁶⁸ Zafer, 14 Mart 1954, Sayı: 2231.

⁴⁶⁹ Zafer, 13 Nisan 1954, Sayı: 2230.

⁴⁷⁰ Hürses, 23 Nisan 1954, Sayı: 1198.

Kırıkkale'nin Işıklar, Eldenek, Pazarcık, Akçakavak, Ahılı, İzzetli, Delice, Kubaltı, Kocabaş, Evliyalı ve Hacıobası köylerinin de bulunduğu 17 köyde seçim çalışmaları yürütmüştür. Ziyaretler sonrasında, Benderlioğlu ve Seyhun toplamda 67 köy gezdiklerini, köylünün refah içinde olduğunu ve bu durumdan memnuniyet duyduklarını ifade etmiştir. İkili, CHP'nin iddialarının aksine köylünün “ayağının çarıklı olmadığını,” köy yollarında motorlu araçların tekerlek izlerine rastlanabileceğini ve köylünün tezek yerine kok kömürü arar hale geldiğini belirtmiştir. Atıf Benderlioğlu ve Fuad Seyhun, bu çalışmaların ardından Keskin'e geçmiştir.⁴⁷¹ Kırıkkale'deki gelişmelerin, propaganda unsuru olduğu ve partiler arası rekabette kullanıldığı ifade edilebilir.

Keskin'de düzenlenen mitinge Fuad Seyhun ve Atıf Benderlioğlu'nun yanı sıra Seyfettin Kurtbek ve Talat Vasfi Öz de katılmıştır. Mitingde, Ankara Milletvekili adayları Seyfi Kurtbek, CHP'nin bütün suçu memurlara yüklediğini belirtmiş ve İnönü'nün Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'ndan uzak tuttuğuna yönelik söylemin doğru olmadığını ifade etmiştir. Fuad Seyhun ise konuşmasında, Demokrat Parti'nin kimseye zorla para vermediğini, köylerin ihtiyacı olması durumunda bu ihtiyaçlarını Ziraat Bankası aracılığıyla karşılayabileceklerini belirtmiştir. Ayrıca CHP'nin devrinin kapandığını söylemiştir. Atıf Benderlioğlu da konuşmasında, Demokrat Parti'nin halka yalan söylemediğini vurgulamış ve CHP'nin köylere giderek halkı kendilerine oy vermeye yemin etmeye zorladığını, bu tutumla kardeşi kardeşe düşman etmeye çalıştığını dile getirmiştir.⁴⁷²

Demokrat Parti Ankara İl Teşkilatı, 22-28 Nisan 1954 tarihleri arasında Fidanlık ve Cebeci'de açık hava toplantıları planlamıştır. Toplantılar 22, 23, 24, 25 ve 27 Nisan'da Fidanlık'ta, 28 Nisan'da ise Cebeci'de düzenlenmiştir. Cebeci mitingine, çevre ilçelerden gelenlerin de katılımıyla, 40-50 bin kişinin katıldığı ifade edilmiştir. Mitingde “Kasket bize, beyaz tren CHP'ye”, “Gaz Yağının Tenekesini 80 Liraya Aldığımızı Unutmadık”, “Rey Hırsızları Bu Asil Millet Asla Unutmaz”, “İşçi Haklarının Müdafisi Demokrat Parti'dir” yazılı dövizler taşınmıştır. Mitingin açılışını Üzeyir Avunduk yapmıştır. Ardından Demokrat Parti Gençlik Kurulu Başkanı Hüsamettin Cindoruk, ateşli ve inanç dolu bir açılış konuşması yapmış, konuşma coşkulu alkışlarla ve sık sık tezahüratlarla karşılanmıştır. Cindoruk'un ardından Demokrat Parti Ankara Milletvekili adaylarından Meliha Ökmen, Ömer Bilen, Necmi İnanç, Osman Şevki Çiçekdağ, Seyfi Kurtbek,

⁴⁷¹ Zafer, 21 Nisan 1954, Sayı: 2238.

⁴⁷² Zafer, 23 Nisan 1954, Sayı: 2240.

Mümtaz Faik Fenik ve Muhlis Efe birer konuşma yapmıştır. Buna karşın, Yeni Ulus gazetesine göre, Cebeci mitingine yalnızca iki ila üç bin kişinin katıldığı belirtilmiştir.⁴⁷³ Demokrat Parti'nin gençlik teşkilatlarını Ankara'da aktif kullanmaya başladığı dikkat çekmektedir. Nitekim Demokrat Parti Gençlik Kurulu Başkanı Hüsametdin Cindoruk, ilerleyen yıllarda Türk siyasetinde önemli figürlerden biri olacaktır.

1954 seçimlerine kısa bir süre kala, partililer arasında zaman zaman gerilim yaşanmış, bu olaylardan biri Kırıkkale'de meydana gelmiştir. Gerginliğin nedeni, CHP'nin kazada düzenlediği miting sonrasında Demokrat Parti afişlerinin yırtılması ve kazada hâkim olarak görev yapan İhsan İnal'ın yaptığı konuşma olmuştur. İnal'a yönelik tepkiler büyümüş, polis İnal'ı koruma çemberi içinde bölgeden uzaklaştırmak zorunda kalmıştır. İstenmeyen olayların yaşandığı bu miting sonrasında duruma adli makamlar müdahale etmiştir. Yaşananlar, Demokrat Parti'nin tepkisine neden olmuş ve partililer, Kırıkkale'de TBMM Başkanı Refik Koraltan'ın da katılacağı büyük bir miting düzenleme kararı almıştır.⁴⁷⁴ Planlanan miting gerçekleştirilmiş ve mitinge Osman Şevki Çiçekdağ, Fuad Seyhun, Dağıstan Binerbay, Aliye Temuçin, Mümtaz Tarhan, Seyfettin Kurtbek ve Atıf Benderlioğlu katılmıştır. Halk, otobüs, kamyon ve traktörlerle miting alanına gelmiş, saat 15:00'te başlayan mitinge yoğun ilgi göstermiştir. Törende milletvekili adayları, Demokrat Parti'nin ülke için yaptığı hizmetlerden söz etmiş ve CHP'nin düzenlediği mitingde dile getirilen iddialara yanıt vermiştir.⁴⁷⁵ Demokrat Parti'nin Kırıkkale'de karşı miting düzenleme konusundaki hızı ve organizasyon yeteneği, partinin kurulduktan 8 yıl sonra ulaştığı düzeyi göstermesi bakımından önemlidir.

Demokrat Parti, seçim propagandasını bir yandan meydanlarda yüz yüze gerçekleştirirken, diğer yandan seçmenlerine radyo konuşmaları aracılığıyla ulaşmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, Ankara Radyosu, diğer partilerde olduğu gibi Demokrat Partili hatiplere de 22-28 Nisan tarihleri arasında 18:40-21:20, 20:00-21:20 ve 19:40-21:50 saatlerinde yayın yapma imkânı tanımıştır. Ankara Milletvekili adayı Atıf Benderlioğlu, bu fırsatı değerlendirerek radyodan seçmenlere seslenmiştir. Konuşmasında, Atatürk'ün vefatından sonra her alanda gerileme yaşandığını, çiftçinin kaderine terk edildiğini ve dış

⁴⁷³ Hürses 28 Nisan 1954, Sayı: 1203; Zafer 22 Nisan 1954, Sayı: 2239; 28 Nisan 1954, Sayı: 2245; Yeni Ulus, 28 Nisan 1954, Sayı: 134.

⁴⁷⁴ Zafer, 21 Nisan 1954, Sayı: 2238.

⁴⁷⁵ Zafer, 26 Nisan 1954, Sayı: 2243.

politikada Türkiye'nin sözüne güvenilmez hale geldiğini dile getirmiştir.⁴⁷⁶

2 Mayıs günü, halk oy kullanma saatinin başlamasından bir saat önce sandık başlarında sıraya girmiştir. Sakin ve olaysız bir şekilde gerçekleşen oy verme işleminin ardından, vilayetteki 1722 sandık açılarak oy sayımına geçilmiştir. Seçim sonuçları ertesi gün geç saatlerde netleşmiş ve Demokrat Parti, Ankara'daki tüm milletvekilliklerini kazanmıştır.⁴⁷⁷

Seçim zaferinin ardından, Merkez, Çankaya ve Altındağ kazalarını temsilen bir heyet, Anıtkabir'e giderek İdare Heyeti adına saygı duruşunda bulunmuş ve çelenk bırakmıştır. Heyet daha sonra parti Genel Merkezi'ne geçerek, burada Genel İdare Kurulu üyelerine tebriklerini iletmiştir.⁴⁷⁸

Aynı zamanda Altındağ Demokrat Parti Bucak Teşkilatı da bir kutlama düzenlemiş ve seçim zaferini şenlik havasında kutlamıştır. Kutlamaya Atıf Benderlioğlu, Osman Şevki Çiçekdağ ve Abdullah Gedikoğlu katılmıştır. Kutlama sırasında Osman Şevki Çiçekdağ, yoğun ısrar üzerine yaptığı konuşmasında, Ankaralıların oy vererek üzerlerine düşen görevi yerine getirdiğini, bundan sonra iş yapma sırasının kendilerinde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hamdi Bulgurlu, Ramiz Eren, Mümtaz Faik Fenik, Dağıstan Binerbay ve Atıf Benderlioğlu'nun da aralarında bulunduğu 8 milletvekili, Çubuk, Kalecik kazaları ile Ravlu Bucağı'na giderek, 2 Mayıs seçimlerinde Demokrat Parti'ye gösterilen teveccüh için teşekkür ziyaretlerinde bulunmuştur.⁴⁷⁹

2 Mayıs 1954 seçimlerinden iki ay sonra Ankara İl Kongresi gerçekleştirilmişti. Kongre, aralarında İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi üyelerinin de bulunduğu 38 kişinin partiden ihracı nedeniyle oldukça gergin başlamıştı. Ankara Milletvekili ve Balâ delegesi Dağıstan Binerbay, bu kişilerin ihracını parti içinde diktatörlük olarak tanımlamış ve bu açıklama tansiyonu artırmıştı. Salondan Binerbay'a karşı tepkiler yükselmiş, tartışmaların büyümesi üzerine kongreye ara verilmek zorunda kalınmıştı.⁴⁸⁰ Diğer yandan, 1952'deki Ankara İl Kongresi'nde yaşanan benzer tartışmaların hizipleşmeye dönüşmesi, 1954 kongresindeki olaylara zemin hazırlamış ve İl Teşkilatı'nda huzurun kalmamasına neden olmuştur. Bu durum, teşkilat içindeki sorunların giderek

⁴⁷⁶ Zafer, 21 Nisan 1954, Sayı: 2238; Hürses, 23 Nisan 1954, Sayı: 1198.

⁴⁷⁷ Zafer, 03 Mayıs 1954, Sayı: 1952.

⁴⁷⁸ Zafer, 05 Mayıs 1950, Sayı: 370.

⁴⁷⁹ Zafer, 05 Mayıs 1954, Sayı: 1954; 09 Mayıs 1954, Sayı: 1958.

⁴⁸⁰ Cumhuriyet, 04 Temmuz 1954, Sayı: 10751.

derinleştğini göstermektedir. Nitekim Demokrat Parti Ankara İl Müşahidi ve Ankara Şehir Meclis Azası Salih Başer, 1953 yılında teşkilatta yaşanan sorunları detaylı bir şekilde Başbakan Menderes’e yazdığı bir mektupla aktarmıştı. Başer, mektubunda ilçe, ocak ve bucak kongrelerinin oldu bitti şeklinde yapıldığını, milletvekillerinin teşkilatla temas kurmadığını ve bunun teşkilatta küskünlük ile itaatsizliğe neden olduğunu ifade etmişti.⁴⁸¹ Ankara İl Teşkilatı’nda yaşanan bu gelişmeler, Demokrat Parti içinde artan iç huzursuzluğun önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ankara İl Teşkilatı’nda artan gerginlik ve hizipleşme, 1954 seçimlerinden sonra daha belirgin hale gelmişti. Teşkilatta yaşanan güç mücadelesi, eski Ankara İl Başkanı Osman Ş. Çiçekdağ ve Atıf Benderlioğlu ile mevcut Ankara İl Başkanı Necmi İnanc ve Zafer Gökçer arasında yaşanmıştı. Her iki tarafın teşkilata hâkim olma mücadelesinde, Çiçekdağ-Benderlioğlu ikilisi genel merkezin desteğini alarak rakiplerini tasfiye etmişti. Bu gerginlik, il kongresinde yeniden gündeme gelmiş ve partililer arasında yumruklu kavgalara neden olmuştu. Kongre kesintiye uğramış ve ortamı yumuşatmak için Fuat Köprülü devreye girerek sakinleştirici bir konuşma yapmıştı. Ancak tarafların karşılıklı ithamlarının devam etmesi nedeniyle İl İdare Kurulu’nun hesapları kontrol edilememişti.⁴⁸² Seçimden çok kısa süre sonra yaşananlar, Ankara İl Teşkilatı’nda uzun yıllardır devam eden güç mücadelesinin bir sonucudur. Seçimlerden elde edilen büyük gücün Ankara’da kim tarafından kullanılacağını belirlenmesinin, artık ötelenemez bir mahiyet kazandığı anlaşılmaktadır.

Yaşananlar, Demokrat Parti için yeni bir durum değildir. Nitekim 1948’de parti içinde yaşanan tartışmalar, ihraçlar ve istifalar sonrası Millet Partisi’nin kurulması bu durumun önemli bir örneğidir. Bu olaydan birtakım dersler çıkaran parti yönetimi, gücü doğrudan ele alma yönünde adımlar atmıştır. Örneğin, Genel Merkez, yerel teşkilatların aday belirlemedeki %80’lik hakkına karşı girişimlerde bulunmuş ve veto yetkisini artırmıştır. Ayrıca 1954 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı Bayar’ın “ince demokrasiye paydos”⁴⁸³ ifadesi, gücü ele geçirmenin verdiği özgüven bağlamında değerlendirmek mümkündür. Kongre sonrasında göreve gelen yeni Demokrat Parti İl İdare Kurulu, 1954 seçimleri

⁴⁸¹ BCA, 030.01.0 / 44.265.10.

⁴⁸² BCA, 030.1.0 / 44.265.10, 2-3; Akis 10 Temmuz 1954, s. 7-8; Cumhuriyet, 05 Temmuz 1954, Sayı: 10752.

⁴⁸³ Beril Yaşar, “Demokrat Parti’de Parti İçi Demokrasi (1946-1960)”, Tarih Okulu Dergisi, 18, (2014), s. 506-507, 511, 514.

sırasında gidilemeyen yerleşim yerlerine ve eski-yeni milletvekillerine ziyaretler gerçekleştirmiştir. Ayrıca düzen ve uyumu bozulan il parti teşkilatlarında düzenin yeniden sağlanması için çalışmalar yapmıştır. Kurul üyeleri, Ankara'dan milletvekili seçilenleri ziyaret ederek, tabandan gelen tohumluk desteği ve borçların ertelenmesi taleplerini iletmişti. Kurul üyeleri ayrıca Ankara Valisi'ni ziyaret ederek, öğretmensiz köylerin durumunu aktarmış ve bu köylere öğretmen ataması yapılmasını istemişti. Bunun yanında, şeker, kahve, çimento ve çivi gibi karaborsaya düşen ürünlerin köylünün erişimine sunulması gerektiği talebinde bulunmuşlardı.⁴⁸⁴

1955 yılında İl İdare Kurulu, il teşkilatında bazı düzenlemelere gitmiştir. Samanpazarı ve Mimar Sinan bucakları birleştirilerek Talatpaşa adıyla yeni bir bucak oluşturulmuş, partinin zayıf olduğu Yenimahalle'de idari bir bucak kurulmuş ve buradaki ocaklar yeni bucağa bağlanmıştır. Benzer şekilde Çankaya, Altındağ ve Kırıkkale kazalarındaki bazı ocaklar da birleştirilmiştir. Ayrıca 1955 yılında ocak ve bucak kongrelerinden önce kütük defterleri yenilenmiş ve kayıtların daha sağlıklı hale getirilmesi sağlanmıştır.⁴⁸⁵ Yapılan birleştirme faaliyetlerini, Ankara İl Teşkilatı'nın merkezileştirilmesi ve tek merkezden yönetilmek istenmesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Bununla beraber, 1954 kongresinde yaşananlara benzer olaylar, 1955 Ankara İl Kongresi'nde de yaşanmıştır. Kongrede, eski Gençlik Kolları Başkanı Hüsamettin Cindoruk, parti içinde yaşanan hizipleşmeye dikkat çekmiş ve faaliyet raporunda bu konuya yer verilmemesini eleştirmiştir. Cindoruk, parti içinde bazı kişilerin partiyi kendi emellerine alet ettiğini belirtmiş, kürsüye gelen diğer hatipler de hizipleşme meselesine değinmiştir. Bir köylü delege ise, piyasada hayvanlar için nal ve mih bulamadıklarını ifade ederek, "Ne yapacağız? Sonumuz Allah'a kaldı," şeklinde tepki göstermiştir. Arif Oktar isimli delege ise belediyeden şikâyet etmiş, dört kişinin belediyede bir zümre kurarak şehre kimseyi aldırmadığını dile getirmiştir. Tartışmalı kongre sonunda yapılan seçimle Ankara İl İdare Kurulu şu isimlerden oluşmuştur: Hikmet Yazıcıoğlu, Nihat Demirözü, Orhan Eren, Hilmi Toygar, Selami Birgen, İbrahim Batmaz, Hüseyin Avni Göktürk, Adil Ünlü ve Rıza Tekal.⁴⁸⁶

1957, siyaset açısından kısa zaman dilimlerinde birçok yeni sürecin yaşandığı bir yıl

⁴⁸⁴ Demokrat Parti Ankara Vilâyeti, Sekizinci Kongresi İdare Heyeti Raporu, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1955, s. 7-9.

⁴⁸⁵ Demokrat Parti Sekizinci Kongresi, s. 11.

⁴⁸⁶ Milliyet, 29 Mayıs 1955, Sayı: 1807.

olmuştur. Şubat ve mart aylarında iktidar ile muhalefet arasındaki yakınlaşma, Nisan ve mayıs aylarında yerini gerilime bırakmış ve siyasi ortam hızla seçim gündemine evrilmiştir. Muhalefet, mayıs ayında erken seçimin kesinleşeceği düşüncesine kapılırken, iktidar da temmuz ayından itibaren seçim hazırlıklarına başlamıştır. İktidar, erken seçim kararını muhalefetin dedikodularını sona erdirmek amacıyla aldığını açıklarken, muhalefet ise 1958'e kadar seçimlerin ertelenmesi durumunda iktisadi koşulların daha da kötüleşeceğini ileri sürerek erken seçimin bu nedenle alındığını öne sürmüştür.

Erken seçim kaçınılmaz hale gelmesi üzerine Demokrat Parti Ankara İl İdare Kurulu, teşkilatlanma çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu kapsamda, Demokrat Parti Yenimahalle'de yeni bir temsilcilik açmış; açılışa Ankara Milletvekilleri Aliye Coşkun, Necmi İnanç, Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren, Demokrat Parti Ankara İl Başkanı Selami Birgen, İl İdare Kurulu üyeleri ve kalabalık bir partili grup katılmıştı. Açılışa Yenimahalle müteşebbis heyeti adına Haşim Çağatay, İl Başkanı Birgen, Belediye Başkanı Eren'in birer konuşma yapmıştır. Yine Altındağ kazasına bağlı iki yeni ocağın açılışı yapılmış, ocakların açılışına Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan, Ankara. Belediye Başkanı ve Demokrat Parti Ankara İl Başkanı katılmıştı. İl teşkilatının Altındağ'daki faaliyetleri bununla kalmamış, kazada altı ocak daha açmıştır.⁴⁸⁷

Eylül ayında seçim kararı alınmış ve seçim tarihi netleştirilmişti. Seçimin 46 gün gibi kısa bir sürede yapılacak olması nedeniyle Ankara İl Teşkilatı seçim çalışmalarını hızlandırmış ve seçimler için komiteler oluşturmuştu. Bu kapsamda, Kadınlar Kolu 400'e yakın kadının katılımıyla bir toplantı düzenlemiş; toplantıda partililere seçim kararının nedenleri, kurulan komiteler ve yapılacak çalışmalar hakkında bilgi verilmişti. Toplantıda, Ankara Milletvekilleri Aliye Coşkun, Halide Nusret Zorlutuna, Mükerrerrem Kamil Su, Nilüfer Savaş ve İffet Halim Oruz birer konuşma yaparak çalışma programını ve hedeflerini açıklamıştı. TBMM Başkanı Refik Koraltan ise Ankara İl Teşkilatı'nı ziyaret etmiş ve teşkilatın faaliyetleri hakkında bilgi almıştı.⁴⁸⁸

Diğer yandan, Demokrat Parti İl Teşkilatı, Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan, Ankara Milletvekilleri Ramiz Eren, Aliye Coşkun, Ömer Bilen, Seyfi Kurtbek, Fuad Seyhun, Fuat Zincirkıran, İl Başkanı Selami Birgen ile Altındağ ve Keskin kaza başkanlarının katıldığı bir heyetle Kırıkkale ve çevresindeki köylerde seçim faaliyeti yürütmüştü.

⁴⁸⁷ Medeniyet, 28 Temmuz 1957, Sayı: 1066; Zafer, 09 Eylül 1957, Sayı: 2887; 14 Ekim 1957, Sayı: 2922.

⁴⁸⁸ Zafer Akşam Postası, 20 Eylül 1957, Sayı: 2545.

Kazada işçi ve köylülerin katılımıyla bir miting düzenlenmiş; mitingde Ankara Milletvekili Fuad Seyhun, Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan ile Kırıkkale Kaza ve Ankara İl Başkanları birer konuşma yapmıştı. Fuad Seyhun konuşmasında, 1946-1957 dönemini kıyaslayan değerlendirmelerde bulunurken, Tarhan, Hürriyet Partisi milletvekillerinin geçmişte kendi saflarında söyledikleri ile bugün ifade ettiklerini karşılaştıran bir konuşma yapmıştı.⁴⁸⁹ Kırıkkale’de sanayi faaliyetlerinin öne çıkmasının, Demokrat Parti’nin kazadaki söylemlerinde belirleyici olduğu ve bu kapsamda işçi haklarına yönelik ifadeler kullanıldığı söylenebilir.

Altındağ ve Keskin’deki çalışmalarını tamamlayan heyete, Yenimahalle İdare Kurulu üyeleri de katılmış; heyet, bu kez Zir, Halkavun ve Sincanköy’de seçim çalışmalarında bulunmuştur. Heyet üyeleri, yedi yıllık süreçte neler yaptıklarını halkla paylaşmış ve halkın istek ile şikayetlerini dinlemiştir. Halk, kok kömürünün kendilerine de dağıtılmasını ve köylüye yönelik vaatlerde bulunulmasını talep etmiştir.⁴⁹⁰

Ankara İl Teşkilatı, bir yandan mitingler ve propaganda faaliyetlerini planlarken, diğer yandan milletvekili adaylarını hızla belirlemeye çalışmıştır. Daha önce birkaç ay süren aday belirleme süreci, bu kez çok daha hızlı tamamlanmıştır. Ekim ayı başında ilan edilen Demokrat Parti Ankara milletvekili adayları şu isimlerden oluşuyordu: Mümtaz Tarhan (Çalışma Vekili), Hilmi Zühtü Velibeşe (Milletvekili), Seyfi Kurtbek (Milletvekili), Necmi İnan (Milletvekili), Ramiz Eren (Milletvekili), Aliye Coşkun (Milletvekili), Mümtaz Faik Fenik (Milletvekili), Ömer Bilen (Milletvekili), Abdullah Gedikoğlu (Milletvekili), Selahattin Benli (Fabrikatör), Ahmet Salih Korur (Başvekalet Müsteşarı), Munis Faik Ozansoy (Ticaret Vekaleti Eski Müsteşarı), İzzet Biran (Eski Rektör), Enver Akoğlu (Hava Korgeneral), Süreyya Tahsin Aygün (Veteriner), Şevki Atasagun (Tümgeneral), Hasan Özbay (Ankara Maarif Müdürü), Selami Birgen (Ankara İl İdare Kurulu Başkanı), Mahir Mavioğlu (Kızılây Umum Müdürü), Hayri Yunt (Çankaya İlçe İkinci Başkanı), Zühtü Pehlivanlı (Keskin Belediye Başkanı), Tahir Tanrıdağı (Balâ İlçe Başkanı), Osman Karaalp (Beypazarı Belediye Başkanı), Hikmet Yazıcıoğlu (Ankara İl İdare Kurulu İkinci Başkanı), Şemsi Demirkan (Fabrikatör), Ahmet Fevzi Yılmaz (Haymana İlçe Başkanı) ve Semahat Yalkın (Lise Öğretmeni).⁴⁹¹

1954’te Demokrat Parti’den Ankara milletvekili seçilen 21 kişiden sadece 8’i, 1957

⁴⁸⁹ Zafer, 22 Eylül 1957, Sayı: 2900.

⁴⁹⁰ Zafer, 23 Eylül 1957, Sayı: 2901.

⁴⁹¹ Milliyet, 04 Ekim 1957, Sayı: 2656; Medeniyet 08 Ekim 1957, Sayı: 1138.

milletvekili adayı olarak listelere girebilmiştir. Bu durum, 1954-1957 dönemi milletvekillerinin %62'sinden teşkilat ve genel merkezin memnun olmadığını ortaya koymaktadır. Osman Şevki Çiçekdağ'ın vefatı nedeniyle liste dışında kalması dikkate alınmazsa, 1954 milletvekillerinden bu düzeyde hoşnutsuz olunmasının şu nedenlerle açıklanabilir.

1. 6-7 Eylül 1955'te İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylar,
2. 11 Eylül 1957'de Ankara'da meydana gelen büyük sel felaketi,
3. 1954 sonrası ekonomide yaşanan olumsuzlukların büyük şehirlerde daha fazla daha fazla hissedilmiş olması.

Milletvekili adaylarının belirlenmesinin ardından, seçim için kalan üç haftalık sürede Ankara İl Teşkilatı peş peşe mitingler ve toplantılar düzenlemiştir. Nitekim 13 Ekim'de Çankaya Kadın Kolları, Gölbaşı Sineması altında bulunan güreş salonunda bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya Ankara Milletvekili adaylarının yanı sıra Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan da katılmıştır. Tarhan, toplantıda yaptığı konuşmada CHP'yi "Hortlak"a, Hürriyet Partisi'ni ise "Karga"ya benzetmiş; yaşanan iktisadi sıkıntıları ise "doğum sancıları" olarak nitelendirmiştir. Tarhan'dan sonra söz alan Ankara İl Başkanı Selami Birgen, muhalefetin iş birliği çabalarını ve "ispat hakkı" meselesini eleştiren bir konuşma yapmış ve gazetelere yönelik sert ifadeler kullanmıştır.⁴⁹²

Gölbaşı toplantısından sonra Mümtaz Tarhan, yanında Aliye Coşkun, A. Salih Korur, Osman Karaalp ve Orhan Eren'in de bulunduğu bir heyetle Nallıhan ve Beypazarı'nı ziyaret etmiştir. Halka hitap eden konuşmacılar, CHP iktidarının eğitim, ziraat ve köylerle ilgili konularda ülkeye verdiği zararlardan bahsetmiş; partililer ise konuşmacılara tezahürat ve sevgi gösterisinde bulunmuştur.⁴⁹³

Benzer bir miting Çubuk'ta düzenlenmiş ve bu kez Mümtaz Tarhan'a Ankara Milletvekili Zühtü Hilmi Velibeşe, Necmi İnanç ve Ankara Milletvekili adayı Mahir Mavioğlu eşlik etmiştir. Velibeşe, mitingde yaptığı konuşmada rejim buhranı ve iktisadi buhran meselelerinin CHP'nin bir uydurması olduğunu söylemiş ve CHP'nin art niyetli davrandığını ifade etmiştir.⁴⁹⁴ Konuşmalardan, milletvekili adaylarının ekonomik kriz konusundaki görüşlerinin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Zühtü Hilmi Velibeşe, krizi bir uydurma olarak niteleyerek reddederken, Mümtaz Tarhan, krizi doğum

⁴⁹² Cumhuriyet, 13 Ekim 1957, Sayı: 11930.

⁴⁹³ Zafer, 17 Ekim 1957, Sayı: 11934.

⁴⁹⁴ Cumhuriyet, 18 Ekim 1957, Sayı: 11935; Zafer, 18 Ekim 1957, Sayı: 2926.

sancılara benzeterek kabul etmiştir.

Sürenin kısalığı nedeniyle İl Teşkilatı, Elmadağ ve Kırıkkale’de birer miting düzenlemiş; ayrıca Altındağ’daki Hıdırlıktepe Ocağı’nda bir toplantı tertip etmiştir. Elmadağ’daki mitingde ilk konuşmayı Satılmış Tülek adında bir köylü yapmış ve İnönü dönemine ilişkin şikayetlerini dile getirmiştir. Ardından Ankara DP İl Başkanı Selami Birgen söz alarak, Elmadağ’ın elektrik ve okula kavuştuğunu, fabrikaların gece gündüz çalıştığını ve işçilerin haklarının teslim edildiğini ifade etmiştir. Daha sonra kürsüye çıkan Ahmet Salih Korur, muhalefetin yaygara yaptığını ve kendi yaptıkları işlerin ortada olduğunu dile getirmiştir. Mümtaz Tarhan ise, Elmadağ’da sanayi ve endüstrileşmenin gelişimine vurgu yaparak işçilere yönelik atılan adımları anlatmıştır.⁴⁹⁵

Demokrat Parti’nin miting düzenlediği yerlerden biri de Güdül olmuş; mitinge Ankara Milletvekili adayları Zühtü Hilmi Velibeşe, Ahmet Salih Korur, Şemsi Demirkan, Mahir Mavioğlu ve Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren katılmıştır. Mitingde ilk konuşmayı Mahir Mavioğlu yapmış; köy evlerinin imarının ve köylere elektriğin yapılan barajlar sayesinde getirildiğini belirtmiştir. Şemsi Demirkan ise konuşmasında, CHP dönemi ile Demokrat Parti dönemini şeker üretimi ve fabrikalar üzerinden kıyaslamıştır. Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren, Güdül’de artan Marsilya kiremitli evler ve Ankara’da satılan meyve miktarlarından söz ederek, iktidarları döneminde yaşanan gelişmeleri vurgulamıştır.⁴⁹⁶ Her iki mitingdeki söylemlerin 1954 yılı söylemlerinden oldukça farklı olduğu, Demokrat Partililerin büyük oranda sanayi eksenli kalkınmaya ilişkin söylem ve beyanlarda bulunduğu ifade edilebilir.

Demokrat Parti’nin Ankara’daki son seçim faaliyeti, Cebeci Fidanlık Meydanı’nda düzenlediği miting olmuştur. Mitinge katılımın yaklaşık 100.000 kişiyi bulduğu ifade edilmiştir. İstanbul mitinginden dönen Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan da mitinge katılmıştır. Menderes, mitingde yaptığı konuşmada, muhalefetin yalan söylediğini ve iftiralarda bulunduğunu belirtmişti. CHP’nin kendi döneminde basını susturduğunu ve hürriyetleri sınırlandığını söylemiş, ancak bu yaptıklarını yokmuş gibi DP’ye isnat ettiklerini ifade etmişti. Ayrıca 8 yıldır çok ağır şartlarda görev yapmaya çalıştıklarını ve bazı gazetelerin gerçekleri gizlediğini dile getirmişti. Muhalefetin iktisadi buhran bulunduğuna ilişkin

⁴⁹⁵ Zafer, 21.Ekim 1957, Sayı: 2929.

⁴⁹⁶ Zafer, 22 Ekim 1957, Sayı: 2930.

söylemlerine cevap veren Menderes, ülkenin 1950'ye göre 5 kat büyüdüğünü ve yaşanan darlığın suni olarak yaratıldığını belirtmişti. 8 yılda ulaşılan güçle zorlukların iki yıl içinde aşılabileceğini, bunun için de Demokrat Parti'nin iş başında kalmasının gerekli olduğunu savunmuştu. Konuşmasının ardından Menderes, miting alanından tezahüratlar eşliğinde ayrılmıştı.⁴⁹⁷ Seçime katılım ile seçim sonucu karşılaştırıldığında, Demokrat Parti'nin bu mitinginin propaganda açısından istenen rolü oynamadığı ifade edilebilir.

27 Ekim 1957'de yapılan seçimler, Demokrat Parti için ülke genelinde olduğu gibi Ankara'da da büyük bir şoka neden olmuştur. Demokrat Parti, seçim sisteminin de etkisiyle Ankara'nın 27 milletvekilliğinin tamamını kaybetmiştir. Bu büyük kayıp, Demokrat Parti İl Teşkilatı'nda tartışmalara, İl İdare Kurulu'nda ise huzursuzluklara yol açmıştır. Demokrat Parti Genel Merkezi, Ankara'daki başarısızlığın sorumluluğunu İl İdare Kurulu'na yükleyerek kurulu görevden almış ve teşkilatın başına geçici olarak Çalışma Bakanı Mümtaz Turhan'ı atamıştır. Genel Merkez, il teşkilatındaki değişikliklerin yanı sıra Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren, Protokol Müdürü Feridun Umar, Basın Sekreteri Cemal Saltık ve İcraat Sekreteri Mahmut Aydın Elbeylioğlu'nu da görevden almıştır. Belediye başkanlığı görevi ise Ankara Valisi Kemal Aygün'e devredilmiştir.⁴⁹⁸ Demokrat Parti'nin Ankara'daki büyük düşüşünü yalnızca Ankara İl Teşkilatı'na bağlamak doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Demokrat Parti'nin ülke yönetiminde yaşadığı sorunların Ankara'nın kaybedilmesinde daha önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

1957 sonrasında, Demokrat Parti grubunda yaşanan sorunlar ve tartışmalar, benzer şekilde Ankara İl Teşkilatı'nda da görülmüştür. 1957 seçimleri sonrası yaşanan görevden almaların ardından, il teşkilatı geçici bir başkan tarafından idare edilmiş ve bu dönemde kongre yapılmamıştır. Son il kongresinin 28 Mayıs 1955'te gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, Ankara İl Teşkilatı'nın Mayıs 1959'a kadar, yani 47 ay boyunca kongre yapmadan yönetildiği anlaşılmaktadır. Bu uzun süre, teşkilatın içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Nitekim 47 ay sonra yapılan il kongresi gergin bir atmosferde toplanmıştır. Kongrede, görevden alınan ve geçici olarak görevde bulunan idare kurullarına ait raporlar okunmuş, ardından delegeler söz almıştır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Zafer 23 Ekim 1957, Sayı: 2931; Medeniyet 23 Ekim 1957, Sayı: 1153.

⁴⁹⁸ Cumhuriyet, 01 Kasım 1957, Sayı: 11949; Milliyet, 02 Kasım 1957, Sayı: 2685; 03 Kasım 1957, Sayı: 2686.

⁴⁹⁹ Milliyet, 24 Mayıs 1959, Sayı: 3246.

Kongredeki en önemli tartışma konusu, Ankara’da seçimlerin kaybedilme nedenleri olmuştur. Konuşmacılara göre, Ankara’da yaşanan seçim hezimetinin nedenleri; kentin bir memur şehri olması, esnafın seçim döneminde ürün darlığı yaşaması, propagandada yetersizlik yaşanması ve teşkilatlara gereken önemin verilmemesi olarak ifade edilmiştir. Müteşebbis heyet ise, bir önceki Ankara İl İdare Kurulu’nun ehil kişileri görevlerinden uzaklaştırmasını ve yapılan ihraçlarla teşkilatta bir korku iklimi oluşturulmasını yenilgide önemli etkenler olarak göstermiştir.

Delegelerden Neşet Korkmaz, Ankara’nın kaybını, milletvekillerinin seçim bölgelerini dolaşmak yerine Avrupa’ya seyahate gitmelerine bağlamıştır. Kongrenin ilk günü sona ererken, Başbakan Menderes, delegeler için Ankara Palas’ta bir akşam yemeği düzenlemiştir. Kongrenin ikinci gününde de Ankara’nın kaybına ilişkin konuşmalar devam etmiş, özellikle teşkilatlara gereken önemin verilmediği vurgulanmıştır. Partililer, zamlardan ve “Uşak Olayı” olarak bilinen hadiseye atıfla yönetimde otoritenin kalmadığından şikâyet etmiştir. Kongre sonunda yapılan seçimde, Orhan Eren grubu büyük bir oy farkıyla yeni İl İdare Kurulu’nu oluşturmuştur.⁵⁰⁰

Demokrat Parti, kuruluş sürecinde burjuvazinin örgütlenme arzusuna yanıt vermiş, halkın yoksulluk ve dini hassasiyetlere yönelik memnuniyetsizliklerini dile getirerek geniş kitleleri etrafında toplamış ve iktidarını bu temeller üzerine inşa etmiştir.⁵⁰¹ Ancak 1957 sonrası dönemde Demokrat Parti’nin bu özellikleri giderek silikleşmeye başlamıştır. Özellikle ürün darlığı ve pahalılık, partinin cazibesine büyük bir darbe vurmuştur. Ekonomik şartların zorlaşması, parti yönetimini daha sert uygulamalara iterken, bu durum halkın partiye olan desteğinin daha da azalmasına yol açmıştır.

3.2.4. Demokrat Parti Milletvekilleri

Demokrat Parti, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerine katılmıştır. Bu seçimlerden 1950 ve 1954 seçimlerini Ankara’da kazanmıştır. Demokrat Partili milletvekilleri, IX. Dönem ve X. Dönem Milletvekilleri olarak görev yapmıştır. Söz konusu dönemlerde Demokrat Parti Ankara milletvekillerinin özgeçmişleri, meslekleri, seçimlerde aldıkları oylar ve meclis faaliyetleri tablodaki gibidir:

⁵⁰⁰ Ahmad, Ahmad, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, s. 196; Milliyet, 24 Mayıs 1959, Sayı: 3246; 25 Mayıs 1959, Sayı: 3247.

⁵⁰¹ M. Muzaffer Sencer, Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, May Yay. İstanbul, 1974, s. 221.

Milletvekili	Meslek	Özgeçmiş	Aldığı Oy	Meclis Faaliyeti (Söz Alma- Takrir)
Ataullah Zafer Gökçer X Dönem İstanbul 1909 Ö.20.04.1999	Avukat	Ankara Erkek Lisesi ve Hukuk Fakültesi mezunu olan Zafer Gökçer, Ziraat Bankası Ameli Bankacılık Mektebi'ni tamamlamıştır. Almanca bilen Gökçer; Orhangazi Cumhuriyet Savcı Yardımcılığı, Cide Hâkim Yardımcılığı, Tosya Sorgu Hâkimliği, serbest avukatlık, Ankara 7. Noterliği, Ankara İl Meclis Üyeliği, Ankara Belediye Meclis Üyeliği ve İller Bankası Murakıplığı görevlerinde bulunmuştur. Evli ve 7 çocuk babasıdır.	180.312	10. Dönemde 2 farklı kanuna ilişkin söz almıştır.
Abdullah Gediklioğlu IX-X Dönem Ankara 1911 Ö.26.03.76		Annesi Halime Hanım, babası Ali Bey'dir. Lise öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Fransa'da Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nu bitirmiştir. İktisat ve Ticaret alanında; Ticaret Bakanlığı Fiyat Kontrolörlüğü ve Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Raportörlüğü, Ankara İl Genel Meclis Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 1950'de Demokrat Parti'den Ankara Milletvekili seçilmiş ve iki dönem bu görevi yürütmüştür.	IX. Dönem Oy 145.368 X. Dönem Oy 180.202	9 Dönemde farklı konularda 26 kez söz almıştır. 10. Dönemde ise 2 konuda söz almıştır.
Aliye Temuçin X.Dönem Foça 1916 Ö.19.03.2006	Öğretmen	Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuştur. Öğretmenlik yapmış ve farklı illerde okul müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur.	176.507	1955-1957 yıllarında farklı kurum bütçelerine ilişkin 3 söz alma-Korumaya muhtaç çocuklara ilişkin 2 teklif ve 1 takrir, Öğretmen ve sağlık memurlarının maaşlarına ilkin 2 teklif vermiştir.
Cevdet SOYDAN IX Dönem Kızılcadamam 1902 Ö.08.02.1975	Hâkim	Annesi Zeynep Hanım, babası Abdullah Hakkı Bey'dir. Ankara Sultanisi'nde 10. sınıfa kadar devam eden eğitimini Milli Mücadele nedeniyle bırakmıştır. Savaşın ardından Eskişehir Muallim Mektebi'ni bitirerek öğretmen olmuştur. 1928'de Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş ve Adliye teşkilatında çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1950 yılında bir dönem Ankara Milletvekilliği yapmış, 1955-1959 yılları arasında serbest avukatlık yapmıştır.	146.700	34 farklı konuda söz almış, 2 taktir vermiştir.

Dağıstan BİNİRBAY IX ve X. Dönem Bala 1902 Ö.18.10.1070	Çiftçi	Annesi Hanım, babası Abdullah Bey'dir. Ankara İdadisi'ni bitirdikten sonra çiftçilikle uğraşmıştır. Demokrat Parti'nin kuruluşundan itibaren teşkilatlarında görev almıştır. 1950 yılında milletvekili seçilen Binerbay, iki dönem milletvekilliği yaptıktan sonra suistimallere itirazı nedeniyle partiden istifa etmiştir. Evli ve 6 çocuk babasıdır.	IX. Dönem Oy 142.568	IX. Döneme ilişkin faaliyeti bulunmamaktadır. X. Dönemde 1956 yılı bütçesi münasebetiyle 1 söz alma
Fuat SEYHUN IX ve X. Dönem Uzunköprü 1916 Edirne Ö:29.10.1970	Eczacılık	Annesi Edebiye Hanım, babası Mustafa Bey'dir. Eğitim hayatına Anadolu'da başlayan Seyhun, Kuleli Askeri Lisesi'nde öğrenimine devam etmiştir. 1937'de İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1942'de Kırıkkale'de bir eczane açmış, 1946'da Demokrat Parti'nin Kırıkkale Müteşebbis Heyeti Başkanlığı görevini üstlenmiştir. 1950'de Ankara'dan Demokrat Parti Milletvekili seçilmiş, iki dönem milletvekilliği yapmıştır. Evli ve 5 çocuk babasıdır.	IX. Dönem Oy Sayısı: 146.700	IX. Dönemde farklı konulara ilişkin 9 söz almış, 3 takrir ve 6 teklifte bulunmuştur. X Döneme ilişkin bir faaliyeti bulunmamaktadır.
Fuat ZİNCİRKIRAN X. Dönem İstanbul 1897 Ö.01.12.1958	Mühendis	Anadolu-Bağdat Demiryolları Toros İnşaat Mühendisliği ve Yol Dairesi Mühendis Yardımcısı olarak meslek hayatına başlamıştır. Ardından Devlet Demiryolları ve Limanları Genel Müdürlüğü Yol ve Mebani Dairesi Müttehassıs Mühendisi ve Müdürü, Yol Dairesi Başkanı, Devlet Demiryolları Demir Köprüler Fen Heyeti Genel Müdür Yardımcısı, Devlet Demiryolları Genel Müdürü, Ulaştırma Bakanlığı Başmüsaviri ve Müsteşarı olarak görev yapmıştır. Evli ve 1 çocuk babasıdır.	183.578	X Döneme ilişkin bir faaliyeti bulunmamaktadır.
Hazım TÜREGÜN X. Dönem İstanbul 1891 Ö.15.05.77	Hukuk	İstanbul Şehremaneti Meclisi Kalemi Kâtibi, Sicili Memurin Kalemi, Heyeti Sıhhiye Kalemi Kâtibi, Cemiyeti Umumiye Zabıt Kâtibi, Sicili Memurin Müdürü olarak görev yapmıştır. Ayrıca İstanbul Şehremaneti Fatih, Bakırköy, Bayazıt ve Beyoğlu Şube-i İdariyesi Müdürü, Ankara Şehremini Muavini ve Belediye Reis Muavini olarak da görev almıştır. Çankırı, İçel, Kütahya ve Sivas Valiliği yapmış, ardından Şûrayı Devlet Azası, 2. Daire Reisi ve Şûrayı Devlet Reisi olarak çalışmıştır. Evli ve 2 çocuk babasıdır.	185.612	X Döneme ilişkin bir faaliyeti bulunmamaktadır.
Hamit Şevket İNCE IX Dönem Ödemiş? Midilli? 1889 Ö.10.11.1967	Avukat	Annesi Ümmü Gülsüm Hanım, babası Mustafa Şevket Efendi'dir. İzmir İdadisi'ni tamamladıktan sonra, 1924'te İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1921 yılında İstanbul Barosu'na, 1929'da Ankara Barosu'na kaydolarak serbest avukatlık yapmıştır. Evli ve 3 çocuk babasıdır.	149450	71 farklı konuda söz almış, 2 takrir ve 5 de teklif vermiştir.

Talat Vasfi ÖZ IX ve X. Dönem Mihalicık 1902 Ö.18.11.82	Doktor	Annesi Atiye Hanım, babası Vasfi Bey'dir. İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. Çeşitli tarihlerde Tokat'ta Hükümet Tabipliği yapmış, ayrıca Macaristan ve Danimarka'da çeşitli görevlerde bulunmuştur. İntaniye ve Bakteriyoloji Uzmanlığı, Bakteriyoloji Tahlil ve Kontrol Şubesi ile Serum Şubesi Uzmanlığı, Hıfzıssıhha Okulu ve Müdür Yardımcılığı gibi görevlerde yer almıştır. Ankara Hukuk Fakültesi Adli Tıp Öğretim Üyeliği görevinde de bulunmuş, IX ve X dönemlerde Ankara Milletvekilliği yapmıştır. Öz, evli ve 4 çocuk babasıdır.	IX Dönem Oy Sayısı: 148.414 X Dönem Oy Sayısı: 182.866	IX Dönemde farklı konularda 27 kez söz almış, 8 teklif ve 5 takrir vermiştir. X Dönemde farklı konularda 8 kez söz almış, 2 teklif vermiştir.
İsmail Şerafettin MENGÜ X. Dönem İstanbul 1913 Ö.19.03.56	Avukat	Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, 1946 yılından itibaren avukatlık yapmıştır. 1951'de Ankara Belediye Meclis Üyeliği görevinde bulunmuş, aynı yıl Emlak Bankası İdare Meclisi Azalığına, 1952'de ise başkanlık görevine atanmıştır.	181.958	X Döneme ilişkin bir faaliyeti bulunmamaktadır.
Mehmet Atıf BENDERLİOĞLU X. Dönem Akdağmadeni 1910 Ö.27.04.1992	Avukat	İlk ve ortaokulu Malatya'da tamamlayan Benderlioğlu lise eğitimini 1930 yılında Sivas'ta, yükseköğrenimini ise 1934 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. 30 Aralık 1934 tarihinde Ankara Adliyesi'nde aday hâkim olarak meslek hayatına başlamış; Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara Ticaret Odası ve Umumi Mağazalar TAŞ'ta avukatlık yapmıştır. 1946 yılında Demokrat Parti'den siyasete atılmıştır. Evli ve 3 çocuk babasıdır.	182.351	7 farklı konuda söz almış, 2 teklif ve 1 takrir vermiştir.
Mehmet Hamdi BULGURLU IX ve X. Dönem Ankara 1908 Ö.19.11.1991	Tüccar	Annesi Fatma Hanım, babası Saffet Bey'dir. İlk ve ortaöğrenimini Ankara'da tamamlamıştır. 1946 yılında Ankara İl Genel Meclis Üyesi olarak göreve başlamış, bu sırada Ankara'dan milletvekili adayı olmuştur. 27 Mayıs askeri darbesi sırasında yurt dışında bulunan Hamdi Bulgurlu, ülkeye dönüşünde "Anayasayı ihlal" suçlamasıyla yargılanmış ve 5 yıl hapis yatmıştır. Evli ve 4 çocuk babasıdır.	IX Dönem Oy Sayısı: 143.293 X Dönem Oy Sayısı: 178.515	IX ve X Dönemlere ilişkin bir faaliyeti bulunmamaktadır.

Mehmet Muhlis ETE X. Dönem İstanbul 1904 Ö.04.02.1975	Öğretim Üyesi	Annesi Emine Saadet Hanım, babası İbrahim Ethem Bey'dir. Rüştüye eğitimini Bakırköy'de tamamlayan Muhlis Ete, ardından Aşçıyan İdadisi'ni bitirmiştir. 1929 yılında iktisat doktorasını tamamlamıştır. 1934-1935 ve 1941-1943 yılları arasında teğmen ve üsteğmen olarak görev yapmıştır. Berlin Türk Ticaret Odası Umumi Kâtibi, Leipzig Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi, Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi İktisat Müderris Yardımcısı, İstanbul Hukuk Fakültesi İktisat ve İktisadi Meslekler Tarihi ile Genel İktisat ve İktisat Teorisi Doçenti, Başbakanlık Yüksek Murakabe Heyeti Üyesi ve Siyasal Bilgiler Okulu Profesörü olarak görev yapmıştır. Evli ve 2 çocuk babasıdır.	IX Dönem Oy Sayısı 147.622 X Dönem Oy Sayısı 186.343	IX Dönemde farklı konulara ilişkin 53 söz almıştır. X Dönemde farklı konulara ilişkin 12 söz almıştır.
Mehmet Mümtaz TARHAN X. Dönem İstanbul 1907 Ö.18.01.1970	Hukuk	İzmir İnhisarlar İdaresi Sevk Memuru Yardımcılığı, Ankara Özel İdaresi Kayıtcılığı, Ticaret Bakanlığı Saymanlık Kâtipliği, Maliye Bakanlığı Tetkik Memurluğu, Kavanin ve Muamelât Müdürlüğü Mümeyyizliği, Kavanin ve Muamelât Müdürlüğü, Üsküdar Yakası Varidat Tahakkuk Müdürlüğü, İstanbul Varidat Müdürlüğü, İzmir Defterdarlığı, Vasıtalı Vergiler Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ve Divân-ı Muhasebat Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca Türk Eğitim Derneği ve Türkiye Futbol Federasyonu Başkanlığı yapmış, yazarlık faaliyetinde bulunmuştur. Evli ve 2 çocuk babasıdır.	185.391	17 farklı konuda söz almış, 1 teklif ve takrir vermiştir.
Mehmet Ramiz EREN IX ve X. Dönem Nallıhan 1907 Ö.26.09.2004	Avukat	Annesi Ayşe Hanım, babası Ahmet Bey'dir. 1929 yılında liseyi, 1932 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. 1937-1946 yılları arasında yargıçlık yapmıştır. 1946'da Demokrat Parti Nallıhan Teşkilatı'nın başkanlığını ve İl İdare Kurulu üyeliğini üstlenmiştir. 1965 yılından itibaren Hukuk Müşavirliği görevini yürütmüş, 1969'da emekli olduktan sonra 1981 yılına kadar avukatlık yapmıştır. Evli ve 3 çocuk babasıdır.	IX Dönem Oy Sayısı 145.499 X Dönem Oy Sayısı 179.946	IX Dönemde 1 kez söz almış, 1 teklif ve 1 1 takrir vermiştir. X Dönemde 1 teklif vermiştir.
Muhlis BAYRAMOĞLU IX ve X. Dönem Ankara 1902 Ö.16.7.1947	Doktor	Annesi Azime Hanım, babası Şemsettin Bey'dir. 1923 yılında Ankara Lisesi'nden, 1930 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1936-1938 yılları arasında Berlin ve Kiel Üniversitelerinde çalışmalar yürütmüştür. Haymana Hükümet Tabibi, Cerrahpaşa Hastanesi Çocuk Hastalıkları Uzmanı, Aydın Süt Çocuğu Müşavere Evi Uzmanı, Van Doğum ve Çocuk Bakımevi Çocuk Hastalıkları Uzmanı ve Baştabibi, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti İçtimai Muavenet İşleri Dairesi Tedrisat Şube	IX Dönem Oy Sayısı 146.323 X Dönem Oy Sayısı	IX Dönemde 1 kez söz almıştır. IX Dönemde 1 teklif vermiştir. X Döneme ilişkin bir faaliyeti bulunmamaktadır.

		Uzmanı, İzmir Behçet Uz Çocuk Hastanesi Çocuk Uzmanı ve Baştabibi olarak görev yapmıştır.		
Muzaffer ERGÜDER X.Dönem Bursa 1886 Ö.19.02.1962	Asker	Sadaret Makamı Yaveri, Levazımat-ı Umumiye Reisi, Harp Encümeni Kâtibi, Hava Kuvvetleri Müfettişi, Hava Müsteşarı, 4. Tümen Tugay Komutanı, 33. Tümen Komutanı, 9. ve 6. Kolordu Komutanı, Tunceli Valisi ve Komutanı, 4. Umumi Müfettiş, Yüksek Savunma Meclisi Bürosu Genel Kâtibi, Askerî Yargıtay Başkanı olarak görev yapmıştır. İstiklâl Madalyası sahibidir. Evli ve 1 çocuk babasıdır.	183.348	İmar kanununa ilişkin 1 kez söz almıştır.
Mümtaz Faik FENİK IX ve X. Dönem İstanbul 1905 Ö.22.07.1974	Gazeteci	Annesi Binnaz Hanım, babası Süleyman Faik Bey'dir. 17 yaşında gazetecilik mesleğine adım atmıştır. 1929'da İstanbul Hukuk Fakültesi'ni, 1934'te Brüksel İktisat Fakültesi'ni bitirmiştir. Kendini gazetecilikte geliştiren Fenik, 1937'de Ulus gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğüne atanmıştır. 1946'da bu görevden ayrıldıktan sonra Zafer gazetesini kurmuş ve burada Başyazar ve Genel Yayın Yönetmeni olarak çalışmıştır. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Üyesi ve Ankara Gazeteciler Cemiyeti'nin kurucularındandır. Fenik, evli olup çocuğu yoktur.	IX Dönem Oy Sayısı 149.955 X Dönem Oy Sayısı 180.076	IX Dönemde faaliyeti bulunmamaktadır. X.Dönemde verilen bir takrire karşı 1 kez söz almıştır.
Necmettin İNANÇ X. Dönem İstanbul 1916 ? Taif 1330? Ö.21.10.2002	Mühendis	Sümerbank Birleşik Yün İpliği Dokuma ve Suni İpek Fabrikası Makine Elektrik Mühendisi, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Başkanlığı Yüksek Mühendisi ve Başteknisyeni, Ankara Elektrik, Havagazı ve Otobüs İşletmesi Müessesesi Denetçisi olarak görev yapmıştır. Demokrat Parti İl Başkanlığı görevinde bulunmuş, evli ve 2 çocuk babasıdır.	185.557	İşletmeler Vekâleti ve Petrol Dairesi 1956 yılı bütçeleri münasebetiyle 1 kez söz almıştır.

Osman Şevki ÇİÇEKDAĞ IX ve X. Dönem Çiçekdağ 1899 Ö.21.07.1956	Avukat-Asker	Annesi Hatice Hanım, babası Hasan Bey'dir. Ankara Sultanisi'nde öğrenciyken Yedek Subay Talimgâhı'na alınmış ve yüzbaşılık görevini ifa ederken Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra Jandarma sınıfında çeşitli komutanlık görevlerini üstlenmiş ve 1940'tan itibaren askeri yargıçlık yapmıştır. 1945 sonrasında askerlik hizmetine devam eden Çiçekdağ, 1948 yılında tekrar askere alınmıştır. Askeri birimlerde öğretmenlik, komutanlık, askeri hâkimlik ve serbest avukatlık yapmıştır. Evli ve 1 çocuk babasıdır.	IX Dönem Oy Sayısı: 146.654 X Dönem Oy Sayısı 182.379	IX Dönemde Farklı konularda 53 kez söz almış, 1 kez de tahrir vermiştir X. Dönemde Farklı konularda 28 kez söz almıştır.
Osman Talat İLTEKİN IX Dönem Ayaş 1890 Ö.23.04.1962	Hakim	Annesi Emine Hanım, babası Hacı Veli Bey'dir. 1912 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'ni dereceyle bitirmiştir. Haymana Şeriye Mahkemesi Kâtipliği ile meslek hayatına başlamış, daha sonra çeşitli illerde müddeiumumi (savcı), mahkeme başkanı, müfettiş ve ceza dairesi başkanı olarak görev yapmıştır. Özellikle Sivas müddeiumumisi olarak görev yaptığı dönemde, Şapka İnkılâbı aleyhine başlayan isyana karşı aldığı hızlı tedbirlerle tanınmıştır. Evli ve 2 çocuk babasıdır.	149.014	Denizbank Türk Anonim Ortaklığı kanunu tasarısının Karma Komisyonunda tetkiki hakkında bir tahrir vermiştir.
Ömer BİLEN IX ve X. Dönem Avanos 1891 Ö.06.04.1964	Vaiz	Annesi Firdevs Hanım, babası Adil Bey'dir. 1922-1950 yılları arasında Avanos, Çubuk ve Ankara Merkez vaizliği ile gezici vaizlik yapmış, ayrıca Avanos müderrisliği görevinde bulunmuştur. Ankara'daki vaizlik görevi sırasında vaazları halk tarafından sevilmiş ve Ankara'da oldukça tanınmış bir isim haline gelmiştir. 1957 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulu'nda görev yapmıştır. Evli ve 10 çocuk babasıdır.	IX Dönem Oy Sayısı 144.635 X Dönem Oy Sayısı 180.523	IX Dönemde Farklı konularda 38 kez söz almıştır. X. Dönemde Farklı konularda 7 kez söz almıştır.

Sadri Maksudi ARSAL IX Dönem Kazan 1880 Ö.20.02.1957	Profesör	Annesi Meftuhe Hanım, babası Nizamettin Molla Bey'dir. Sorbonne Üniversitesi'nde Hukuk ve Edebiyat eğitimi almıştır. Rusya Meclis Üyeliği, Kazan'daki Özerk Türk Devleti Millet Meclisi ve Ulusal Yönetim Başkanlığı, İdil-Ural Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanlığı, Sorbonne Üniversitesi'nde hem Tarih hem de Hukuk alanlarında profesörlük, Millî Eğitim Bakanlığı Telif ve Tercüme Heyeti Üyeliği, Ankara Hukuk Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi profesörlüğü, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Kurucu Üyeliği, İstanbul Üniversitesi'nde Türk Hukuk Tarihi ve Hukuk Felsefesi alanında ordinaryüs profesörlük gibi önemli görevlerde bulunmuştur. IV. Dönem Şebinkarahisar ve V. Dönem Giresun Milletvekilliği yapmıştır. Altı dil bilen Arsal, evli ve 2 çocuk babasıdır.	150.035	IX Dönemde Farklı konularda 23 kez söz almıştır.
Selahaddin Adil IX. Dönem İstanbul 1882 Ö.27.02.1961	Asker	Annesi Sadberk Hanım, babası Halid Efendi'dir. 1905'te Erkân-ı Harbiye'yi bitiren Selahattin Adil, 1910'da Bükreş Ateşemiliterliği görevine atanmıştır. İmalat-ı Harbiye Genel Müdürlüğü, Millî Müdafaa Vekâleti Müsteşarlığı ve İstanbul Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. İstanbul'un kurtuluşuyla birlikte askerlik görevini bırakmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den Ankara Milletvekili adayı olmuştur. Evli ve 3 çocuk babasıdır.	146.352	Farklı konularda 9 kez söz almış, 1 tahrir ve 1 teklif vermiştir.
Selahattin BENLİ IX Dönem Ankara 1919	Çiftçi	İlk ve ortaöğrenimini Eskişehir ve İstanbul'da tamamlamıştır. 1942 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Selahattin Benli, 1947 yılında Ankara Barosu'na kaydolmuş, serbest avukatlık yapmıştır. Bunun yanı sıra ithalat-ihracat işleri, çiftçilik ve Gençlerbirliği Kulübü Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir. Evli ve 3 çocuk babasıdır.	144.749	Farklı konularda 2 söz almış, 1 teklif, 1 de tahrir vermiştir.
Seyfi KURTBEK IX ve X. Dönem Gelibolu 1905 27.03.1995 Ö.27.02.1005	Asker	Annesi Rüveyda Hanım, babası Ahmet Sabri Bey'dir. 1923 yılında subay olarak göreve başlamıştır. 1931'de Harp Akademisi'ni bitirmesinin ardından bölük, takım ve grup komutanlıkları yapmıştır. 1933 yılında Paris Ateşemiliterliği görevine atanmış ve Montrö Boğazlar Konferansı'na askerî danışman olarak katılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Atina Ateşemiliterliği görevine atanmış ve burada savaş gelişmelerini takip etmiştir.	IX Dönem Oy Sayısı 148.735 X Dönem Oy Sayısı 183.594	IX Dönemde Farklı konularda 38 kez söz almış, 2 tahrir vermiştir. X. Dönemde Farklı konularda 4 kez söz almış, 2 tahrir vermiştir.

Tablo 62: IX. Dönem ve X. Dönem Demokrat Parti Ankara Milletvekilleri Aldıkları Oylar ve Meclis Faaliyetleri

Kaynak: TBMM Albümü 1922-2010, 2. cilt 1950-1980, s. 533-602; Zafer, 18 Mayıs 1950, Sayı: 382;

Hürses, 28 Nisan 1954, Sayı: 1203; Atıf Benderlioğlu, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-atif-benderlioglu/>, 20 Şubat 2023; Birkan Demirbilek, TBMM'nin IX. Dönem (1950 - 1954) Ankara Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2017; s. 58-92.

3.2.5. Millet Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri

II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninde, demokrasiyi esas alan bir yapının hâkim olacağı anlaşılmıştır. Savaşa katılan ya da katılmayan birçok devlet, bu yeni düzene uyum sağlama yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye'de ise savaş sonrasına kadar tek partili düzen devam etmiş, ancak savaş sonrası gelişmelerin etkisiyle İsmet İnönü, yeni dünya düzenine uygun açılımlar gerçekleştirmiştir. Öte yandan, Türkiye'nin iç dinamikleri de bu açılımları zorunlu kılmış ve tek partili düzenin sürdürülemez olduğunu ortaya koymuştur. Her ne kadar planlı bir gelişme olmasa da Demokrat Parti'nin kuruluşu, bu şartların hazırladığı bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Demokrat Parti, kuruluşunun ardından kısa süre içinde seçime katılmış; ancak çeşitli nedenlerle beklediği başarıyı elde edememiştir. Seçimin adil bir şekilde yapılmadığı tartışmaları devam ederken, siyaset giderek daha sert bir atmosfere bürünmüş ve çatışmaya dönüşebilecek bir gerginlik oluşmuştur. Bu ortamda İsmet İnönü, gerilimi azaltmak amacıyla inisiyatif alarak "12 Temmuz Beyannamesi" olarak bilinen bir bildiri yayınlamıştır. Beyanname, iki taraf arasında bir "barış antlaşması" olarak değerlendirilmiş ve bu sayede Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi nezdinde meşruiyet kazanmıştır. Ancak her iki parti içinde de "müfritler" ve "mutediller" olarak iki farklı grup şekillenmiştir. Demokrat Parti içinde Mareşal Fevzi Çakmak ve İstanbul İl Başkanı Kenan Öner gibi isimlerin başını çektiği ve "müfritler" olarak adlandırılan grup, partinin gerçek bir muhalefet yapmadığını savunmuştur. Mareşal Fevzi Çakmak, Demokrat Parti'nin 12 Temmuz Beyannamesi ile iktidarın vesayeti altına girdiğini, muhalefeti etkisizleştirdiğini ve Demokrat Parti'nin "muvazaa partisi" rolünü oynadığını ileri sürmüştür. Kenan Öner ise Demokrat Parti yönetim kadrosunu eleştirerek, "Halk Partililik bunların ruhlarına işlemiştir." ifadesiyle bir anlamda Mareşal'in muvazaa (danışıklılık) iddiasını desteklemiştir.⁵⁰²

⁵⁰² Naciye Onak, Millet Partisi (Türk Siyasal Hayatında 1960'a Kadar Doldurduğu Yer), İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, s. 35-37; Adnan Ferruh Pancaroğlu, Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2006, s. 9; Alihan Limoncuoğlu Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948), Akademik Hassasiyetler V/10 (Aralık 2018), s. 146.147.

Demokrat Parti gibi kuruluşun üzerinden henüz bir yıl geçmemiş ve muhalefette bulunan bir partide bu düzeyde anlaşmazlıkların yaşanması, çeşitli açılardan değerlendirilebilir. İlk olarak Demokrat Parti'nin CHP'ye karşı yekpare bir muhalefet partisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, Demokrat Parti çok farklı kesimlerin, çok farklı istek ve amaçlarla bir araya geldiği bir yapı olarak şekillenmiştir. İkinci olarak Demokrat Parti içinde askeri bir bakış açısına sahip bir grup dikkat çekmektedir. Grup karşı tarafı 'düşman' olarak görmekte ve müzakerenin ancak savaş bittikten sonra yapılabileceğini düşünmektedir.

Sonuç olarak, aralarında Demokrat Parti milletvekilleri Sadık Aldoğan, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem, Hasan Köni, A. Kemal Silivrili, Fevzi Çakmak, Osman Nuri Köni ve Enis Akaygen'in yanı sıra Kenan Öner, Fikri Apaydın ve Osman Bölükbaşı gibi isimlerin bulunduğu grup, 10 Mayıs 1948'de önce "Müstakil Demokratlar Grubu"nu, ardından 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni kurmuştur. Partinin kurucuları arasında Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Profesör Hikmet Bayur, Profesör Kenan Öner, Doktor Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı ve Osman Nuri Köni yer almıştır. Genel Başkanlığa CHP'li kimliğiyle tanınan Yusuf Hikmet Bayur, Fahri Başkanlığa ise Mareşal Fevzi Çakmak seçilmiştir. Millet Partisi, kuruluş sürecinde yaşadığı olumsuzlukların da etkisiyle yalnızca CHP'ye değil, aynı zamanda Demokrat Parti'ye de muhalefet eden bir parti kimliği kazanmıştır.⁵⁰³

1950 seçimleri yaklaşırken, Millet Partisi Ankara İl Yürütme Kurulu Başkanı Sadık Aldoğan, Ankaralılara hitaben bir seçim beyannamesi yayımlamıştır. Aldoğan, beyannamesinde CHP'yi insan hak ve hürriyetlerine inanmamakla, insanları eşit görmemekle ve dini inançlar arasında ayırım yapmakla eleştirmiştir. Diğer yandan, parti Ankara'da teşkilatlanma çalışmalarına devam etmiş ve Merkez ilçede iki yeni ocak açmıştır. Tabakhane ve Vatan Ocaklarının açılışlarına Genel Başkan Hikmet Bayur, Genel Sekreter Ahmet Tahtakılıç, Osman Bölükbaşı ve İl İkinci Başkanı Kemal Tamer de katılmış, açılışlarda birer konuşma yapmışlardır. Bayur, konuşmasında İnönü'nün beyanlarına atıfta bulunmuş, halkın birçok sorununun karşılıksız kaldığını dile getirmiştir. Millet Partisi İl Teşkilatı, ayrıca Keskin'in 78 köyünün 60'ında teşkilatlanma çalışmalarını tamamlamıştır. ⁵⁰⁴ Millet Partisi'nin seçim öncesi yürüttüğü eleştirel

⁵⁰³ Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin, s. 207-208; Onak, Millet Partisi, s. 44, 47. Pancaroğlu, Yakın Tarihimizde Millet Partisi, s. 147.

⁵⁰⁴ Kudret, 27 Mart 1950, Sayı: 784.

söylem ve yoğun teşkilatlanma faaliyetleri, Ankara’da alternatif bir siyasi güç oluşturma çabasının belirgin bir göstergesidir.

MP, Samanpazarı Ocağı tarafından İnci Gazinosu’nda bir seçim toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıya Genel Başkan Hikmet Bayur, Parti Meclis Grubu Başkanı Osman Nuri Köni ve Afyon Milletvekili Hasan Diçer katılmıştır. Açılış konuşmasını MP Ulucanlar Bucak Başkanı Mehmet Ulucanlar yapmış; ardından Samanpazarı Ocak Başkanı Süreyya Oral, Çankaya İlçesi Merkez Ocağı Başkanı Selahattin Yüzsever, Osman Nuri Köni ve Hikmet Bayur birer konuşma gerçekleştirmiştir. Parti Meclis Grubu Başkanı Köni, Demokrat Parti’nin CHP tarafından kurdurulduğunu iddia etmiş ve demokrasinin bir oyun haline getirildiğini öne sürmüştür. Genel Başkan Bayur ise konuşmasında katılımcılardan kendilerini eleştirmelerini istemiş, övgüyle pohpohlanmaları durumunda Demokrat Parti gibi halkı hayal kırıklığına uğratacaklarını ifade etmiştir. Bir yandan seçim toplantıları gerçekleştiren Millet Partisi, diğer yandan teşkilatlanma faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kapsamda Genel Başkan Hikmet Bayur, Ankara İl İkinci Başkanı Kemal Tamer ile birlikte Yenidoğan ve Altındağ’da Öner, Aldoğan ve Sahra Ocaklarının açılışını yapmıştır. Açılışlara yaklaşık bin kişilik bir partili grup katılım göstermiştir.⁵⁰⁵

Seçimlere kısa bir süre kala Millet Partisi, aday belirleme çalışmalarına başlamış; Ankara İl Teşkilatı ve MP Genel Merkezi, aday tespiti için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ancak, Millet Partisi Ankara için aday bulma konusunda ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Öte yandan, 10 Nisan’da Mareşal Fevzi Çakmak’ın vefatı, Millet Partisi’nde büyük bir üzüntüye yol açmıştır. Bu gelişme üzerine, Fevzi Çakmak’ın eşi Fatma Fıtnat Çakmak, Ankara’da ilk sıradan aday olarak gösterilmiştir. Millet Partisi’nin Ankara aday listesi şu isimlerden oluşmuştur: Enis Akaygen, Vasfi Raşit Sevig, Hüseyin Namık Orkun, Zeki Mesut Alsan, İhsan Pınar, Ali Rıza Baskan, Nureddin Ardıçoğlu, Nihat Akpınar, Ferruh Agan, Sadrettin Tosbi, Abdullah Caner, Derviş Uzman, Etem Silsüprüoğlu, Hakkı Demircioğlu ve İzzet Mühürdaroğlu.⁵⁰⁶

Aday belirleme çalışmalarını tamamlayan Millet Partisi Ankara İl Teşkilatı, teşkilatlanma atacağına geçmiştir. Parti, çok kısa bir süre içinde kaza, nahiye ve köylerde hızlı bir teşkilatlanma sürecine girmiş; yalnızca dört gün içinde Polatlı’da 30 köyde ocak ve bucak

⁵⁰⁵ Kudret, 10 Nisan 1950, Sayı: 798.

⁵⁰⁶ Ulus, 08 Nisan 1950, Sayı: 10335; 24 Nisan 1950, Sayı: 10351; Kudret, 24 Nisan 1950, Sayı: 812.

teşkilatları kurmuştur. Güdül’de Derviş Uzman, Ziya Bilgin, Mustafa Karacan, Ali Karadoğan, Mustafa Bilgin ve Hüseyin Akbulut’tan oluşan bir ilçe idare heyeti oluşturulmuştur. Güdül’ n Garip e köyünde Satılmış Uzun başkanlığında bir idare heyeti kurulmuş; Ayaş’ın Bayram, Kurukaya, Zir ve Altan köylerinde; Bala’da Boyalı, Karanlıdere, Demirel, Devekovan, Gacarlı, Mustafacık, Yusuf Kuyusu köylerinde; şereflikoçhisar’da G ll , Büyük şabanlı, Sarıyahşi, Kederli,  zengilik, Kırimini, Demircili köylerinde; Beypazarı’nda Oymaağaç, Kırbaş, Dikmen, Gürsöğüt, şıhlar, Kapulu, Tahir, Yoğunpelit ve  ncepelit köylerinde; Kızılcahamam’da Uçarı, K ştepe,  sdren ve Akdoğan köylerinde; Merkez kazanın Halkavun Ocağı’na bağlı 15 köyde teşkilatlar kurulmuştur.⁵⁰⁷

Teşkilatlanma çalışmalarını sürdüren Millet Partisi Ankara İl Teşkilatı, Balkehriz Bağları ve  ın ın Sevinç Ocaklarını açmıştır. A ılışlara Genel Kurul  yesi Ahmet Tahtakılıç, Genel Sekreter şefik  akmak ve Balıkesir Milletvekili adayı Nihat Akpınar katılmıştır. Balkehriz Bağları Ocağı’nın açılışında konuşan Genel Sekreter şefik  akmak, ara seçimleri kazanacaklarını ifade ederken, Nihat Akpınar ise Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim propagandalarını "utanç verici" olarak nitelendirmiştir.  ın ın Sevinç Ocağı’nın açılışına Genel Kurul  yesi Ahmet Tahtakılıç, Ankara İl Başkanı Osman Nuri Uzun, Balıkesir Milletvekili adayı Nihat Akpınar, Ankara İl İdare Kurulu  yeleri Hüseyin Orak ve Sabri Yonar ile Altındağ İlçe Başkanı İsmail Sefa katılmıştır. Açılışta bir konuşma yapan İsmail Sefa, Demokrat Parti’nin vaatlerini yerine getirmediğini; Altındağ ve  ın ın semt sakinlerinin medeni imk nlardan mahrum bırakıldığını, bölgede yolların yetersiz olduğunu ve elektriğin ihtiyaçları karşılamadığını dile getirmiştir.⁵⁰⁸ Seçimlerin üzerinden çok kısa süre geçmiş olmasına karşın, MP Ankara İl Teşkilatı  yelerinin Demokrat Parti’nin vaatlerini yerine getirmediğine ilişkin eleştirilerini gerçeklikten uzak olarak nitelemek mümkündür.

Parti il teşkilatı, propaganda faaliyetleri kapsamında Ankara Cebeci Meydanı’nda bir miting düzenlemiştir. Mitingde Vasfi Raşit Seviğ, Nureddin Ardıçoğlu, Ahmet Tahtakılıç, Ferruh AĞan, Osman B l kbaşi ve Genel Başkan Hikmet Bayur birer konuşma yapmıştır. Bayur, konuşmasında CHP iktidarını ülkede gerginlik üretmekle suçlamış, bu gerginliğin sebebini dış faktörlere bağladıklarını ve halkı da buna

⁵⁰⁷ Kudret, 02 Mayıs 1950, Sayı: 820; 04 Mayıs 1950, Sayı: 822.

⁵⁰⁸ Kudret, 12 Eylül 1951, Sayı: 948.

inandırdıklarını sandıklarını dile getirmiştir. Bayur'un yoğun alkış alan konuşmasının ardından Osman Bölükbaşı kürsüye çıkarak iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Bölükbaşı, meclis ile hapisane arasında kendileri açısından bir fark olmadığını ifade etmiştir. Yağmur altında gerçekleşen mitingin ardından Bayur, halkla birlikte Samanpazarı'na kadar yürümüştür.⁵⁰⁹ "Millet Partisi'nin, 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde halkın muhalefete yönelik yöneliminden yola çıkarak beklentisini büyük tuttuğunu söylemek mümkündür.

Seçimlere kısa bir süre kala MP Ankara İl Yönetim Kurulu Başkanı Sadık Aldoğan, CHP yöneticilerine yönelik açıklamaları nedeniyle İstanbul'a ifadeye çağırılmıştır. İfadesinin ardından serbest bırakılan Aldoğan, savcının itirazı üzerine ağır ceza mahkemesince tutuklanmıştır. Tutuklama sonrası yapılan itirazlar sonucu serbest bırakılan Aldoğan, 1950 belediye seçimlerinde sarf ettiği bazı sözler nedeniyle yeniden savcılık tarafından sorguya çağırılmıştır.⁵¹⁰

1950 seçimlerinde, Millet Partisi Türkiye genelinde olduğu gibi Ankara'da da beklediği başarıyı elde edememiştir. Seçim sonuçları ve kayıp nedenleri, partinin Birinci Büyük Kongresi'nde ele alınmıştır. Konuşmacılar, teşkilatın seçime yeterince hazır olmamasını, birkaç yerde yoğunlaşmak yerine çok geniş bir alanda çalışma yürütülmesini ve basında yer almak için yeterli çabanın gösterilmemesini kayıpların başlıca nedenleri olarak ifade etmiştir.⁵¹¹

Parti, seçim sonuçlarına rağmen teşkilatlanma çalışmalarına devam etmiş; Merkez'de Yeni Turan ve Atıfbey Ocakları, Elmadağ'da Elmadağ Bucak, İstasyon Ocağı ve Yeni Şeyh Köy Ocağı'nı kurmuştur.⁵¹² İl teşkilatı, genel seçimlerin ardından yaklaşan belediye seçimleri için de hazırlıklara başlamış ve bu amaçla Ankara İl Başkanı Kemal Tamer başkanlığında bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda seçim, propaganda ve oy dağıtım komisyonları oluşturulmuştur. İl Başkanı Tamer, seçimlere "eskimiş yüzlerle değil, mesleklerinde temayüz etmiş kişilerle" gireceklerini ifade etmiştir.

Atıfbey Ocağı'nın açılışına Genel Sekreter Ahmet Tahtakılıç ile Genel İdare Kurulu üyeleri Yalçın Uraz ve Ali Rıza Başkan katılmıştır. Açılıшта konuşan Tahtakılıç, Demokrat Parti'nin beklenen refahı sağlayamadığını belirtmiştir. Yalçın Uraz ise, 1950

⁵⁰⁹ Kudret, 07 Mayıs 1950, Sayı: 825; 08 Mayıs 1950, Sayı: 826.

⁵¹⁰ Milliyet, 07 Mayıs 1950, Sayı: 5; 09 Mayıs 1950, Sayı: 7; 11 Şubat 1951, Sayı: 281.

⁵¹¹ Onak, Millet Partisi, s. 67.

⁵¹² Kudret, 01 Ekim 1950, Sayı: 967; 09 Ekim 1950, Sayı: 975.

seçimlerinin siyasi hürriyet sağladığını, ancak bu hürriyetin ekonomik özgürlükle tamamlanmadığını, insanların ekonomik olarak sıkıntı içinde olduğunu ifade etmiştir.⁵¹³ Millet Partisi, içinde aşırılık yanlılarıyla sürekli mücadele etmek zorunda kalan bir yapı sergilemiştir. Bu durum, özellikle genel kongrelerde daha belirgin hale gelmiştir. 1950 seçimlerinden sonra, 22 delegenin katılımıyla yapılan Birinci Büyük Kongre’de Atatürk, Mareşal Fevzi Çakmak ve Kenan Öner için saygı duruşunda bulunulmuştur. Ancak Atatürk’ün muvakkat kabrine çelenk konulması önerisi gündeme geldiğinde, İzzet Müderrisoğlu buna itiraz etmiş ve çelengin yalnızca Avrupa’da şehit ve meçhul asker anıtlarına konulduğunu ileri sürmüştür. Benzer bir tartışma, 1951 yılında yapılan İkinci Büyük Kongre’de yaşanmış; çelenk konulması önergesi, bu kez 59’a karşı 64 oyla kabul edilmiştir. Ancak 1952’deki Üçüncü Büyük Kongre’de delegeler, çelenk koymanın şeriatla bağdaşmadığını savunarak öneriyi reddetmiştir. Bunun üzerine Hikmet Bayur ve bazı arkadaşları toplantıyı terk etmiş, MP Ankara İl Başkanı ise duruma tepki göstererek, “Böyle mürteci bir parti yaşamaz. Rezil oluyoruz” demiştir. Kongrede yaşanan gerginlik nedeniyle toplantı tatil edilmiştir.⁵¹⁴ Millet Partisi içinde süregelen fikir ayrılıkları ve özellikle sembolik konular üzerindeki çatışmalar, partinin ideolojik birliğini sağlamada ciddi zorluklar yaşadığını göstermektedir.

Yaşanan bu tartışmalar, partiye yönelik olumsuz algıların yayılmasına neden olmuştur. Atatürk devrimlerine karşı olanların ve Atatürk aleyhtarlığı yapanların partiye yuvalandığı düşüncesi giderek güçlenmiştir. Nitekim İkinci Büyük Kongre’de bir Eskişehir delegesi, Millet Partisi’nin “küfür partisi” olarak tanındığını, partinin iktidara gelmesi durumunda insanların asılacağı ve irticanın gelişeceği endişesini dile getirmiştir. Bu ifadeler, partiye yönelik olumsuz algının boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁵¹⁵ Bu tür tartışmalar ve içeriden gelen eleştiriler, Millet Partisi’nin kamuoyu nezdindeki meşruiyetini zedeleyen unsurlar olarak değerlendirilebilir.

1953’te yapılan 4. Büyük Kongre, parti içi mücadelelerin daha da açığa çıktığı bir dönüm noktası olmuştur. Partinin eski Genel Başkanı Hikmet Bayur, kongrede yaptığı konuşmada, partinin muhafazakârlık ya da inkılapçılık ideolojilerinden birini açıkça benimsemesi gerektiğini savunmuştur. Bayur, inkılapçı bir programın kabul edilmesi için çaba göstermiş ancak bu konuda başarılı olamamıştır. İnkılapçı kanadın üyelerinden

⁵¹³ Kudret, 24 Temmuz 1950, Sayı: 902; 18 Ağustos 1950, Sayı: 923.

⁵¹⁴ Onak, Millet Partisi, s. 70, 77, 81; Milliyet, 18 Haziran 1950, Sayı: 47; 17 Mayıs 1952, Sayı: 727.

⁵¹⁵ Ulus, 31 Mayıs 1951, Sayı: 10750.

Saffet Olgaç, kongrede yaptığı açıklamada, Millet Partisi'nin şeriatçı ve hilafetçi hareketler içinde yer aldığını ve genel merkezin bazı evraklarının yakıldığını ileri sürmüştür. Olgaç'ın bu iddiaları, partinin kapatılmasına giden sürecin başlangıcı olmuştur. Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesi'nin kararıyla, 9 Temmuz'da partinin 2.000'den fazla şubesi kapatılmış ve mal varlıklarına el konulmuştur. Parti hakkında başlatılan tahkikat tamamlanmış ve parti idare kurulu üyelerinden 13 kişi hakkında, gizli cemiyet kurma, dini siyasete alet etme ve irticai faaliyetlerle ülke düzenini bozma suçlamalarıyla dava açılmıştır. 27 Ocak 1954 tarihinde sonuçlanan davada, mahkeme Millet Partisi'nin amacını saklayan gizli bir yapı ve dini esasa dayanan bir oluşum olduğuna hükmederek partiyi kapatma kararı vermiştir.⁵¹⁶

Millet Partisi'nin kuruluşu sonrasında gelişimini engelleyen ve varlığıyla siyaseti etkileyen şu hususlar dikkat çekmektedir: ⁵¹⁷

- MP, Türkiye'deki küçük burjuvazi ideolojisinin temsilcisi olmayı ve Batılı özgürlük düşüncesini savunmayı hedeflemiş, ancak bu ideolojiye ekonomik bir kimlik kazandıramamıştır.
- Partinin kuruluşunun hemen ardından Mareşal Fevzi Çakmak ve Kenan Öner'in ölümleri, henüz oluşum aşamasında olan partiye büyük bir darbe vurmuştur.
- Dinci unsurların Millet Partisi'ne karşı ilgisi, basının partiye olumsuz yaklaşmasına neden olmuş; bu durum halkın daha çok Demokrat Parti'ye yönelmesinde etkili olmuştur.
- Demokrat Parti'den ayrılmış olmaları nedeniyle Millet Partisi'nin denge unsuru olmasından endişe eden Demokratlar, partinin varlığına karşı temkinli bir tavır sergilemiş ve zaman zaman CHP ile yakınlaşmıştır.

3.2.6. Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri

Millet Partisi'nin mahkeme kararıyla kapatıldığı dönemde, 1954 seçimlerine yalnızca dört ay gibi kısa bir süre kalmıştı. MP'nin önde gelen isimleri, kaybedilen her günün teşkilat yapısını toparlanamaz hale getireceğini ve seçimlere katılamama tehlikesine yol

⁵¹⁶ Süzan Ünal, "Türkiye'de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasi Partiler", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, V/10 (2016): 100-156, s. 125; M. Serhan Yücel, Demokrat Parti, Ülke Kitapları, İstanbul 2001, s. 97, Ahmad-Ahmad, Türkiye'de Çok Partili, s. 97, 111; Onak, Millet Partisi, s. 92, Milliyet, 01 Eylül 1953, Sayı: 1189; 25 Eylül 1953, Sayı: 1213.

⁵¹⁷ Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s. 507-508; Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin, s. 208.

açabileceğini fark etmiştir. Bu nedenle, Sadık Aldoğan'ın İstanbul'daki evinde bir dizi toplantı düzenlenmiş ve yeni bir parti kurma hazırlıklarına başlanmıştır. Toplantılarda parti ismi olarak önerilen seçenekler arasından “Cumhuriyetçi Millet” ismi ön plana çıkmıştır. “Cumhuriyetçi” vurgusu, Millet Partisi'nin kapatılma gerekçeleriyle doğrudan ilişkilidir. Başka bir deyişle, yeni partinin, eski partinin devamı olmadığını göstermek ve dinci, gerici ya da kurucu değerlerle kavgalı olduğu yönündeki iddiaların önünü en baştan kesmek amaçlanmıştır.⁵¹⁸

5 Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin tüzük ve programı tamamlanmış, 10 Şubat'ta ise partililer kuruluş dilekçesini valiliğe teslim etmiştir. Aynı gün, basın mensupları kuruculardan Ahmet Tahtakılıç'ın yazıhanesine davet edilmiş ve burada parti programı basına dağıtılmıştır. Programa göre, CMP bir yandan hürriyet, eşitlik ve adalet ilkelerine, diğer yandan milliyetçilik ve Batı tipi demokrasiye bağlılığı temel bir gereklilik olarak görmüştür. Ekonomide ise altyapı ve sosyal hizmetler dışındaki alanlarda özel teşebbüsün hâkim olması gerektiği savunulmuştur. Parti programının en dikkat çeken unsurlarından biri, 4. maddede yer alan Anayasa Mahkemesi ve teşri salahiyetine sahip ikinci bir Meclis kurulması önerisidir.⁵¹⁹ Bu iki husus, 27 Mayıs 1960 sonrası Türkiye'de kurulan yeni düzenin idari yapısında yer almıştır.

Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin kurucuları şu isimlerden oluşmuştur: Enis Akaygen, Ertuğrul Akça, Sadık Aldoğan, Fuad Arna, Suphi Batur, Lütfi Bornovalı, Abdurrahman Boyacıgiller, Osman Bölükbaşı, Mehmet Ali Derman, Cemal Işlak, Saadet Kaçar, Enver Kök, Ahmet Oğuz ve Ahmet Tahtakılıç. 11 Şubat'ta yapılan iş bölümüne göre, Genel Başkanlığa Ahmet Tahtakılıç, Genel Başkan Vekilliğine Sadık Aldoğan ve Umumi Kâtipliğe Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller getirilmiştir.⁵²⁰

Partinin oluşumu tamamlandıktan sonra, yaklaşan genel seçimlere yönelik hızla teşkilatlanma ve aday belirleme çalışmalarına başlanmıştır. CMP, ilk olarak CHP ile iş birliği arayışına girmiş ve kendi teşkilatlanmasının bulunduğu 43 ilde %50/50 esasına dayalı müşterek liste önerisinde bulunmuştur. Ayrıca CMP, seçim masraflarının CHP

⁵¹⁸ Adem Çaylak, *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı*, Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2004, s. 272.273; İlhan Çeliker, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin Meclis Çalışmalarındaki Rolü ve Etkinliği (1961–1965)*, Bitlis Eren Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bitlis, 2021, s. 29.

⁵¹⁹ BCA, 30.01.0 / 46.274.7, 5; Milliyet, 06 Şubat 1954, Sayı: 1347; 09 Şubat 1954 Sayı: 1350; 11 Şubat 1954, Sayı: 1352; Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin*, s. 243.244.

⁵²⁰ BCA, 30.01.0 / 46.274.7, 2-3.

tarafından karşılanmasını da talep etmiştir. CMP'nin, CHP ile başa baş oy alabileceğini düşündüğü iller arasında Ankara da yer almıştır. Ancak seçim iş birliği çabaları, bazı çevreler tarafından CHP'nin iktidara gelmek için her yolu denediği şeklinde eleştirilmiştir. Zafer gazetesi, iş birliği girişiminin başarılı olması durumunda, birbirine zıt bu iki partinin seçim sonrasında birbiriyle mücadeleye gireceğini ve bu durumun ülkeyi istikrarsızlığa sürükleyeceğini öne sürmüştür. Gazeteye göre, bu iki partinin iş birliği arayışındaki asıl amaçları, Meclis'te temsil edilmelerini sağlamakla sınırlıdır.⁵²¹ CMP'nin CHP ile kurmaya çalıştığı seçim ittifakı, dönemin siyasi atmosferinde ilkesel yakınlıktan çok pragmatik çıkarlar doğrultusunda şekillendiğini söylemek mümkündür. Seçimler yaklaşırken, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin iş birliği çabası, partinin seçimlerde kendisini zayıf gördüğünü ve seçim sürecini en az hasarla atlama arayışında olduğunu düşündürmektedir. CMP'nin kuruluş sürecinde iktidar yanlısı basın, muhalif basına kıyasla partiye daha fazla ilgi göstermesi, olası bir iş birliğinden duyulan rahatsızlığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

CHP'nin iş birliğini belirli bölgelerle sınırlandırması ve tarafların aşırı talepleri, iş birliği çabalarının sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Osman Bölükbaşı, başka partilerin listelerinde “sığıntı” olarak yer almayacaklarını ifade ederek bu durumu açıkça dile getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine CMP, hızla aday yoklamalarına başlamış ve Ankara'daki yoklamalara 18'i avukat, 8'i tacir olmak üzere toplam 52 kişi katılmıştır. Yoklamalar sonucunda Emekli General Sadık Akdoğan, Ahmet Tahtakılıç, Salih Aktarbaş, Ethem Silsüprüoğlu, İsmail Safa Aktay, Selahattin Önan, Enver Çakıldağ, Pertev Bekişoğlu, Ahmet Öztürk, Vecihi Işık, Şükrü Bıçakçı, Faik Mutlu, Hamit Benadam, Bekir Erdoğan Ankara'dan aday olmaya hak kazanmıştır. Adayların %25'ini belirleme yetkisi bulunan CMP Genel Merkezi de kendi çalışmalarını tamamlamış ve listeye son şeklini vermiştir. Ancak ilan edilen listede yoklamayı kazanan adaylardan yalnızca Enver Çakıldağ, Ethem Silsüprüoğlu, Pertev Bekişoğlu, Vecihi Işık, Şükrü Bıçakçı ve Faik Mutlu yer alabilmiştir. Genel Merkez, Ankara'da yoklamayı kazanan bazı adayları başka şehirlerden aday göstermiştir. CMP Genel Merkezi tarafından doğrudan belirlenen isimler ise şu şekildedir: Tevfik Kamil Koperler, Hasan Reşit Sığındım, Hüseyin Namık Orson, Hasan Dinçer, Salih Aktar, Ali Kalaç, Ali Tiryaki,

⁵²¹ Cumhuriyet, 04 Mart 1954, Sayı: 10631; Milliyet, 05 Mart 1954, Sayı: 1374; 07 Mart 1954, Sayı: 1376; 17 Mart 1954, Sayı: 1386; Zafer, 03 Mart 1954, 1792; 14 Mart 1954, Sayı: 1803.

Hafız Yaşar Kuşoğlu, Hüseyin Hamit Benalam, Ali Rıza Uzunbeyli ve Kemal Çayırlioğlu.⁵²²

Aday yoklamalarına rağmen adayların büyük oranda değiştirilmiş olması, CMP teşkilatlarının yerel düzeydeki etkisizliğine işaret etmektedir. Genel Merkez'in gücü elinde tutma isteği, 1960'a doğru daha belirgin hale gelmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, Osman Bölükbaşı dışında CMP'nin yerel siyasette etkili veya öne çıkan bir isim çıkaramadığı görülmektedir.

Adayların belirlenmesinin ardından CMP, seçim kampanyası kapsamında mitingler düzenlemeye başlamıştır. İl teşkilatının Cebeci'de düzenlediği miting, zayıf bir katılımı gerçeğe dönüşmüş ve çok az kişi tarafından takip edilmiştir. Mitingde yapılan konuşmalarda sık sık "Müslümanlık" vurgusunun öne çıktığı görülmüştür.⁵²³ Diğer yandan, radyodan propaganda yapma hakkı kapsamında, Ankara Radyosu 22-28 Nisan tarihlerinde CMP'ye propaganda yayın saatleri tahsis etmiştir. CMP'nin yayın programı şu şekilde düzenlenmiştir:

Gün	Yayın Saatleri
22 Nisan	20:40-20:50 / 21:00-21:10
23 Nisan	20:00-20:10 / 21:50-22:00
24 Nisan	18:40-18:50 / 21:00-21:10
25 Nisan	20:40-20:50 / 21:20-21:30
26 Nisan	19:40-19:50 / 21:00-21:10
27 Nisan	19:40-19:50 / 21:20-21:30
28 Nisan	20:00-20:10 / 20:40-20:50

Tablo 63: Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Ankara Radyosu'ndaki Propaganda Tarihleri ve Yayın Saatleri

Kaynak: Milliyet, 17 Nisan 1954, Sayı: 1417.

2 Mayıs 1954 seçimlerinde CMP, 40 şehirde seçimlere katılmış ve kapatılan bir partinin devamı olmasına rağmen hem Türkiye genelinde hem de Ankara'da oylarını artırmayı başarmıştır. Seçimlere üç aydan kısa bir süre kala kurulmuş olması ve kapatılma gerekçeleriyle bağlantılı bir algı taşımış olmasına rağmen, CMP'nin aldığı oyları kötü olarak değerlendirmek doğru değildir. Bununla birlikte, geniş kitlelere ulaşamayan ve

⁵²² Çaylak, Türk Siyasal Hayatında, s. 277; Milliyet, 04 Nisan 1954, Sayı: 1373; 05 Nisan 1954, Sayı: 1374; 13 Nisan 1954, Sayı: 1382; 18 Mart 1954, Sayı: 1387; 20 Mart 1954, Sayı: 1389; Hürses, 13 Nisan 1954, Sayı: 1188.

⁵²³ Milliyet, 26 Nisan 1954, Sayı: 1426.

marjinal bir yapıda kalan bir parti olduğu da açıkça görülmektedir.

1954 seçimlerinin ardından CMP, Ankara'nın kazalarında kongreler düzenleyerek teşkilatlarını yenileme ve düzenli bir yapıda tutma çabası içinde olmuştur. Yenimahalle'de yapılan kongreye Genel Sekreter Abdürrahman Boyacıgiller katılmış; Boyacıgiller, konuşmasında Anayasa'da yazılı haklarını savunacaklarını ve bu uğurda kimseden korkmayacaklarını ifade etmiştir. CMP Milletvekili Tahir Taşer ise her türlü zorluğa göğüs gererek başarılı olacaklarına inandığını belirtmiştir.⁵²⁴

Kızılcahamam kongresinde, Ankara İl Başkanı Selahattin İnan, demokrasinin gelişimi ve sağlam bir devlet yönetimi için sürekli çalıştıklarını vurgulayarak, "Hakikatin şamarı yüz kızartmaz" ifadesini kullanmıştır. Ardından kürsüye çıkan CMP Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, özgürlük mücadelesine dair yaptığı konuşmayla katılımcılardan büyük alkış almıştır. Ancak kongrede bulunan Kızılcahamam Savcısı, bu alkışları tezahürat olarak değerlendirerek duruma müdahale etmiş; savcı ile Bilgin ve CMP avukatları arasında tartışmalar yaşanmıştır.⁵²⁵ Kızılcahamam Kongresi'nde yaşanan bu olay, siyasi ifadeye yönelik bürokratik hassasiyetin ve yargı müdahalesinin yerel düzeyde nasıl gerilim yaratabileceğini göstermesi yönüyle önemlidir.

19 Haziran 1955'te CMP Ankara İl Kongresi, kalabalık bir delege topluluğunun katılımıyla ve sükûnet içinde gerçekleştirilmiştir. Kongrenin sabah oturumunda İl İdare Kurulu'nun bir yıllık faaliyet raporu okunmuş; raporda, bir yıl içinde yapılan çalışmaların yanı sıra iktidarın icraatlarına yönelik eleştirilere de yer verilmiştir. Öğleden sonraki oturumda, yeni İl İdare Kurulu'nun seçimi yapılmış ve tasnif işlemleri devam ederken Genel Başkan Ahmet Tahtakılıç bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, iktidarın dış politikasını ve içerde hürriyetlere yönelik umursamaz uygulamalarını eleştirmiştir. Bir hafta sonra ise CMP'nin Birinci Büyük Kongresi yapılmış, kongrede Genel Başkanlık için Ahmet Tahtakılıç, Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ve Sadık Aldoğan aday olmuştur. Seçimde Osman Bölükbaşı 401, Ahmet Tahtakılıç 314 ve Sadık Aldoğan 54 oy almış, böylece Bölükbaşı CMP Genel Başkanlığına seçilmiştir.⁵²⁶

Ağustos ayında Cumhuriyetçi Millet Partisi, önemli bir karar alarak muhtar, ihtiyar heyeti ve mahalli seçimlere katılmama kararı vermiştir. Parti, bu kararını iktidarın

⁵²⁴ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1955, Sayı: 11123.

⁵²⁵ Cumhuriyet, 03 Eylül 1956, Sayı: 11530.

⁵²⁶ Cumhuriyet, 29 Haziran 1955, Sayı: 11106; Milliyet, 29 Haziran 1955, Sayı: 1838.

antidemokratik uygulamalarıyla gerekçelendirmiştir.⁵²⁷ Diğer yandan, 6-7 Eylül olaylarının ardından siyasi ortamın giderek gerginleşmesi üzerine Osman Bölükbaşı, teşkilatlara bir yıldırım tebliğ göndererek zamanın Demokrat Parti aleyhine işlediğini belirtmiştir. Bölükbaşı, Demokrat Parti'nin 1958'de yapılması planlanan seçimleri beklemeden erken seçim kararı almasının kuvvetle muhtemel olduğunu ifade etmiş, Menderes'in son konuşmasından da bu olasılığın çıkarılabileceğini dile getirmiştir. Bölükbaşı, teşkilatların olası bir seçim ihtimaline karşı hazırlıklarını bir an önce tamamlamalarını istemiştir.⁵²⁸ Erken seçimin 27 Ekim 1957'de yapılmış olması, Bölükbaşı'nın öngörüsünün ne denli yerinde olduğunu ortaya koymaktadır.

1957 yılındaki bütçe görüşmeleri sırasında Demokrat Parti ve CHP arasında başlayan siyasi bahar havasının sürdüğü günlerde, gazetelerde Cumhuriyetçi Millet Partisi ile yeni kurulan Hürriyet Partisi arasında iş birliği görüşmeleri yapıldığına ilişkin haberler yer almıştı. Her iki taraf da bu iddiaları yalanlamamış, Osman Bölükbaşı ise bu yönde sorulan bir soruya yalnızca tebessüm ederek karşılık vermiştir. Mayıs ayında erken seçim ihtimalinin ağırlık kazanması üzerine, CMP lideri Bölükbaşı seçime hazır olduklarını ve bir tebliğ yayımlamaya ihtiyaç duymadıklarını ifade etmiştir. Bölükbaşı ayrıca bir hafta sonra 4 grup halinde Türkiye genelinde seçim kampanyasına başlayacaklarını dile getirmiştir.⁵²⁹ CMP ve Hürriyet Partisi arasındaki görüşmeler, dönemin siyasi stratejilerinin nasıl belirlendiğine ilişkin fikir verir niteliktedir.

CMP, bir yandan seçime hazırlanırken, diğer yandan CMP lideri Osman Bölükbaşı, yaptığı konuşma nedeniyle Meclis'i alenen tahkir ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılmasıyla gündeme gelmiştir. Kısa bir süre sonra, Kırşehir'in yeniden il yapılması dolayısıyla düzenlenen törene katılan Bölükbaşı, törenin ardından savcılık ifadesinin alınması sonrasında tutuklanmıştır.⁵³⁰

Bu tarihten itibaren CMP, genel başkanı hapiste olan bir parti olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Sürenin kısıtlı olması nedeniyle CMP Ankara İl Teşkilatı, hızlı bir şekilde aday yoklamalarını yaparak Ankara milletvekili adaylarını belirlemeye çalışmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, 1957 seçimlerinde CMP'nin Ankara milletvekili adayları

⁵²⁷ Çeliker, Cumhuriyetçi Köylü Millet, s. 36; Milliyet, 04 Ağustos 1955, Sayı: 1871.

⁵²⁸ Milliyet, 23 Ekim 1955, Sayı: 1951.

⁵²⁹ Milliyet, 09 Şubat 1957, Sayı: 2624; 07 Mayıs 1957, Sayı: 2506.

⁵³⁰ Cumhuriyet, 26 Haziran 1957, Sayı: 11824; 02 Temmuz 1957, Sayı: 11830; 03 Temmuz 1957, Sayı: 11831.

şu isimlerden oluşmuştur: Osman Bölükbaşı, Said Yener, Sadık Akdoğan, Yusuf Kemal Tengirşeng, Ahmet Tahtakılıç, Saadet Kaçar, Orhan Arsal, Muammer Günel, Fuad Tuğcu, Necdet Ergür, Selahattin Uzan, Abdülkadir Özalp, Yunus Kaçak, Pertev Bekişoğlu, Niyazi Ağırnaslı, Talat Şenel ve Şaban Küçükkanoğlu.⁵³¹

Adayların belirlenmesinin ardından CMP Ankara İl Teşkilatı, planlı ilk mitingini Cebeci'deki Fidanlık mevkiinde yapmaya karar vermiştir. İl teşkilatı, 29 Eylül 1957'de düzenlenecek mitingde CMP Ankara İl Başkanı Şükrü Bıçak ve Genel Başkan Vekili Fuad Arna'nın konuşmalar yapmasını, hapiste bulunan CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın konuşmasının ise kasetten dinletilmesini planlamıştır. 29 Eylül saat 15:30'da Ankara İl Başkanı'nın konuşmasıyla başlayan ve ardından Genel Başkan Vekili Fuat Arna'nın konuşmasıyla sakin bir şekilde devam eden mitingde, sıra Genel Başkan Bölükbaşı'nın banttan konuşmasına gelmiştir. Ancak konuşma kaydı başlatıldıktan sonra, Bölükbaşı'nın zincirlenmiş bir fotoğrafının kürsüye konması üzerine polis fotoğrafa müdahale etmiş ve olaylar patlak vermiştir. Parti tertip komitesinin sükûnet sağlama çabalarına rağmen gerilim Cebeci-Sıhhiye caddesinde devam etmiş, her iki taraftan da yaralananlar olmuştur. Polis, olayla ilgisi olduğu belirlenen 22 kişiyi gözaltına almış, mahkemeye sevk edilen 11 kişi ise tutuklanmıştır.⁵³² Cebeci'deki mitinginde yaşanan gerilim 1957 sonrasında gelişecek olaylara yönelik öngörü sağlar niteliktedir.

CMP, olaylı Fidanlık mitinginin ardından ikinci mitingini Kalecik'te gerçekleştirmiştir. Seçim Kurulu, CMP'ye miting için yalnızca bir saatlik süre tanımıştır. İl teşkilatı bu süre zarfında mitingi düzenlemiş; konuşmacılar basının tutumunu ve ülkedeki iktisadi durumu eleştirmiştir. Konuşmalarda ayrıca Demokrat Parti'nin köylü ve işçi meselelerine kayıtsız kalmasından duyulan rahatsızlık dile getirilmiş ve bu konular katılımcılara şikayet edilmiştir.⁵³³

27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerde Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye genelinde ve Ankara'da oylarını 1954 seçimlerine göre kısmen artırmıştır. Ancak, CMP 1957 seçimlerinde de Ankara'dan milletvekili çıkaramamıştır.

1957 seçimlerinde Demokrat Parti, her ne kadar tek başına iktidar olmayı sürdürmüştü de yaşadığı güç kaybı ve muhalefetin toplam oy oranının Demokrat Parti'yi aşması,

⁵³¹ Cumhuriyet, 08 Ekim 1957, Sayı: 11925.

⁵³² Cumhuriyet, 28 Eylül 1957, Sayı: 11915; 29 Eylül 1957, Sayı: 11916; Milliyet, 29 Eylül 1957, Sayı: 2651.

⁵³³ Milliyet, 30 Eylül 1957, Sayı: 2652.

muhalefeti cesaretlendirmiştir. Bu seçimler, üç yıllık siyasi gerginliğin fitilini ateşlemiş; muhalefet, daha fazla yakınlaşarak güç birliğine yönelmiştir. Buna karşılık Demokrat Parti, bu birlikteliği varoluşsal bir tehdit olarak görmüş ve iktidar gücünü sert yöntemlerle sürdürmekten çekinmemiştir. CMP, bu süreçte diğer muhalif partilerle iş birliğini hızlandırmış ve 16 Ekim 1958’de Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır. Ancak, CKMP adıyla yeni bir oluşum kurulmuş olsa da muhalefetin güç birliği stratejisine karşı içeriden tepkiler yükselmiştir. Nitekim CKMP Ankara İl Teşkilatı’ndan Malik Yazar, eski İl Başkanı Selahattin Ünan ve Vecihi Işık, Genel Başkan Osman Bölükbaşı’nın güç birliğine yönelik tutumundan rahatsızlıklarını dile getirerek partiden istifa etmişlerdir.⁵³⁴

Cumhuriyetçi Millet Partisi ve ardından Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Türkiye’de muhalif düşüncedeki kitlelerin bölgesel temsilcisi rolünü üstlenmiş, ancak Türkiye genelini temsil eden bir yapıya dönüşmemiştir. Bu durum dönemin iki kutuplu siyasi ortamının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

3.2.7. Türkiye Köylü Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri

1950 seçimleri sonrası iktidarı ele alan Demokrat Parti, kendi içinde güç mücadeleleri yaşamaya başlamıştır. İl kongrelerinde belirginleşen bu mücadelelerin en çarpıcı ve önemli sonuçlar doğurana, 28 Mayıs 1951’de yapılan Seyhan (Adana) İl Kongresi olmuştur. Kongre, Merkez kaza kongresinde yaşanan gerginlikler nedeniyle sıkı tedbirlerle başlamış ve yalnızca davetiyesi olanların katılımına izin verilmiştir. Kongrede Hilmi Yalçın ve Ömer Başığmez grupları arasında sert bir güç mücadelesi yaşanmış; tartışmalar büyüyerek dinleyicilerin delegelere saldırması sonucu bir kişinin yaralanmasına yol açmıştır. Bir gün sonra kongreye Başbakan Adnan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü katılmış, Menderes yaptığı konuşmayla ortamı yatıştırmaya çalışmıştır. Ancak Genel Merkez’in desteklediği Ömer Başığmez’in il başkanlığına seçilmesi, parti içinde yeni kopuşların önünü açmıştır. Nitekim aralarında 5 milletvekili, 17 Belediye Meclisi üyesi ve yaklaşık 400 partilinin bulunduğu bir grup, bu gelişmeler üzerine DP’den istifa etmiştir.⁵³⁵ Seyhan İl

⁵³⁴ Yücel, Türkiye’nin Siyasal, s. 35; Milliyet, 13 Ocak 1959, Sayı: 3117.

⁵³⁵ Ulus, 30 Mayıs 1951, Sayı: 10749; Cumhuriyet, 29 Mayıs 1951, Sayı: 9636; Milliyet, 29 Mayıs 1951, Sayı: 391; 30 Mayıs 1951, Sayı: 392; Hakan Şişik, Türkiye Köylü Partisi (1952-1958), Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2019, s. 16.

Kongresi'nde yaşanan güç mücadelesi, Demokrat Parti içindeki ayrışmaların ve iktidar mücadelesinin derinleştiğini göstermektedir.

Yaşananların ardından Demokrat Parti'den istifa eden milletvekillerinden Cezmi Türk, Remzi Oğuz Arık, Ethem Menemencioğlu, Tahsin Demiray, Hakkı Kamil Beşe, Süreyya Endik ve Cemil Kantemir gibi isimler, yeni bir parti kurma çalışmalarına başlamıştır. 17 Mayıs'ta tüzüğü hazırlanan yeni parti, 19 Mayıs 1952'de 370 partilinin katılımıyla kurulmuştur. Parti tüzüğüne göre Fahri Başkanlığa Ethem Menemencioğlu, Genel Başkanlığa ise Remzi Oğuz Arık seçilmiştir. Parti, kuruluş beyannamesinde sınıf savaşı yapmak amacı taşımadığını, köy ve köylünün sorunlarını sosyal meselelerin temel unsuru olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bu doğrultuda, kırsal kalkınmayı sağlamak, köylünün yaşam standardını yükseltmek, eşit ve özgür bir toplum yapısı inşa etmek gibi hedefler belirlemiştir. Parti kurucuları, köy sorunlarına odaklanarak halktan geniş bir destek almayı amaçlamıştır.⁵³⁶ 1948'de olduğu gibi 1952'de de Demokrat Parti'den ayrılanların hemen yeni bir parti kurma çabası, Demokrat Parti'nin aslında bir güçler konfederasyonu olduğu yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmektedir.

Ankara'dan önce İstanbul'da güçlü bir teşkilat kurmayı hedefleyen Türkiye Köylü Partisi, en sağlam teşkilatlanmayı da bu ilde gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra Adana'dan Edirne'ye, Çanakkale'den Diyarbakır ve Ağrı'ya kadar 30 ilde örgütlenen parti, kısa sürede 100.000'in üzerinde üye sayısına ulaşmıştır. 1954 seçimlerine kısa bir süre kala, partinin Genel Başkanı Remzi Oğuz Arık'ın Adana'dan İstanbul'a gitmek üzere bindiği uçağın düşmesi, partiyi derinden sarsmıştır. Aralarında Arık'ın da bulunduğu 25 kişinin hayatını kaybettiği bu trajik olay, partiye büyük bir üzüntü yaşatmış ve seçimlere kadar süren çalışmalarını bu zor atmosferde sürdürmüştür. Bu süreçte, Türkiye Köylü Partisi, 1954 seçimleri için Ankara'dan şu isimleri milletvekili adayı olarak göstermiştir: Kazım Arar, Cahit Ahmet Aymergen, Nizamettin Barıman, Ömer Baykoç, Hamide Esemanil, Ali Galip Genç, Naşit Kızılay, Orhan Cevdet Kural, Hasibe Menemencioğlu.⁵³⁷

9.095.617 oyun kullanıldığı 1954 seçimlerinde Türkiye Köylü Partisi (TKP) yalnızca

⁵³⁶ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul 1952, s. 745-746; Mehmet Pınar, "Anadoluculuk Ekseninde Türkiye Köylü Partisi (1952-1958)", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 37, (2017), s. 352; Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin, s. 245; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 569; Şişik, Türkiye Köylü Partisi, s. 16-17.

⁵³⁷ Milliyet, 04 Nisan 1954, Sayı: 1373; 11 Nisan 1954, Sayı: 1380; Elif Yüksekdağ, Türk Basınında Türkiye Köylü Partisi (1952-1958), Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ, 2024, s. 58.

50.935 (%0,6) oy alarak oldukça düşük bir başarı elde etmiştir. Ankara’da da durum benzer olmuş, 366.356 seçmenin oy kullandığı şehirde TKP, oyların yalnızca %0,4’ünü (2.966) alabilmiştir. Bu sonuçlar gerek Türkiye genelinde gerekse Ankara’da TKP için tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır.⁵³⁸ Seçimlerin ardından TKP, CHP ve Demokrat Parti dışındaki muhalefet partilerinin üçüncü bir güç olarak tek bir çatı altında birleşmeleri gerektiği fikrini savunmuştur. 1958 seçimlerine yönelik öngörülerde bulunabilmek adına, parti 1955 yılındaki Belediye Seçimlerine katılma kararı almıştır. 3.602.805 seçmenin katıldığı seçimlerde TKP 60.823 (%3,32) oy alarak 806 belediyeden 15’ini kazanmıştır. Aynı yıl yapılan İl Genel Meclisi Seçimlerinde ise TKP, yalnızca güçlü olduğunu düşündüğü illerde yarışmış; ancak bu iller arasında Ankara yer almamıştır. 1957 seçimlerine 20 ilde katılmayı planlayan TKP, seçimden hemen önce değiştirilen seçim kanunu ile 40 ilde yarışma zorunluluğunun getirilmesi üzerine seçimleri boykot etme kararı almış ve seçimlere katılmamıştır.⁵³⁹ 1954 seçimlerindeki başarısızlığı ve ardından gelen boykot kararı, TKP’nin siyasal sistem içindeki güçsüzlüğüyle açıklanabilir.

1957 seçimlerinde, muhalefetin Demokrat Parti’den daha fazla oy alması, muhalefet partilerinin birleşmesi gerektiği fikrini güçlendirmiştir. Ancak CHP’nin kendi çatısı altında birleşme önerisi diğer muhalefet partileri tarafından kabul görmemiş, Hürriyet Partisi ise Köylü Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmeye yanaşmamıştır. Bu gelişmeler üzerine TKP ve CMP, birleşme görüşmelerini ikili olarak sürdürmüş ve 16 Ekim 1958’de TKP’nin kendini feshederek CMP’ye katılmasına karar verilmiştir.⁵⁴⁰ Muhalefet partileri arasındaki birleşme görüşmeleri, ülke siyasetindeki bölünmüşlüğü ve ortak bir zeminde buluşmanın ne denli zor olduğunu göstermiştir.

Türkiye Köylü Partisi’nin teşkilatlanma süreci ve ortaya çıkış biçimi değerlendirildiğinde, partinin yerel düzeyde kaldığı ve Türkiye genelini temsil yeteneği kazanamadığı söylenebilir. Nitekim TKP, 1952-1954 ve 1954-1957 dönemlerinde istenen ve beklenen gelişimi bir türlü gerçekleştirememiştir.

⁵³⁸ TUIK, s25, 31.

⁵³⁹ BCA, 030.01.0 / 51.309.8, 51.309.9; Yunus Özduygün, “Türk Siyasi Hayatında 1957 Seçimleri: Beyanatlar ve Tartışmalar” Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 51, (2021), s. 468; Şişik, Türkiye Köylü Partisi, s. 16-17, 66.

⁵⁴⁰ Milliyet, 17 Ekim 1958, Sayı: 3029; M. Seyhan Yücel, Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859-2005), Alfa Yay. İstanbul, 2006, s. 35; Şişik, Türkiye Köylü Partisi, s. 45-46, 48.

3.2.8. Hürriyet Partisi ve Ankara Teşkilatının Faaliyetleri

1954 yılından itibaren Demokrat Parti'nin liberal ekonomik politikalarında ve demokratik tutumunda değişimler gözlemlenmiştir. 6-7 Eylül olayları sonrasında gündeme gelen ve "İspat Hakkı" olarak bilinen önerge, parti içinde ciddi tartışmalara yol açmış ve bu olumsuz değişimi görünür kılmıştır. Önerge, siyasetçilerin haksız mal edinimlerine ilişkin yayılan söylentilerin önüne geçilmesi amacıyla Demokrat Parti milletvekili Feridun Ergin'in girişimiyle hazırlanmıştır. Ancak önerge, parti içi anlaşmazlıkları derinleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar önergeyi desteklerken, Başbakan Adnan Menderes durumu kendisine yönelik bir girişim olarak değerlendirmiştir. Menderes'in önergeye karşı tutumu, önergeyi destekleyen milletvekillerinin gruplaşmasına yol açmış ve parti içindeki gerilim daha da artmıştır.⁵⁴¹ Demokrat Parti içindeki "İspat Hakkı" önergesi, parti içindeki gruplaşmaları ve iktidar mücadelesini derinleştirdiği, parti içindeki gerilimi arttırmıştır.

Tartışmalar sonucunda, 11 milletvekili partiden ihraç edilmiş; Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş gibi isimlerin yer aldığı bir grup milletvekili ise istifa etmiştir. Toplamda 19 kişilik bu grup, daha sonra "19'lar" olarak anılmıştır. 15 Ekim 1955'te toplanan Demokrat Parti'nin Dördüncü Büyük Kongresi'ne 19'lar katılmamış, bu durum çeşitli iddiaların gündeme gelmesine neden olmuştur. Bir görüşe göre, kongreye katılmama, Menderes'e karşı bir güç gösterisi olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir görüş ise parti yönetiminin 19'ları kongreden uzak tuttuğu yönündedir.⁵⁴² Demokrat Parti, kongre sonrasında yeni bir parti oluşumunu engellemek için yirmi ilin teşkilatında değişiklikler yapmıştır. Bu adım, yerel örgütlerden kopuşların önüne geçmeyi amaçlamıştır.⁵⁴³

Kısa süre içinde sayıları 21'i bulan "19'lar" hareketi, yeni bir parti kurmak için girişimlere başlamış ve 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi adıyla partilerini kurmuştur. Partinin kurucuları şu isimlerden oluşmuştur: İsmail Hakkı Akyüz, Muammer

⁵⁴¹ Ertuğrul Günay, Bir "Hürriyet" Hikayesi Çok-Partili Dönemde Özgürlükçü Bir Siyaset Girişimi, (1955-1958), İletişim Yay. İstanbul, 2020, s. 52-61; Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin, s. 249; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 570.

⁵⁴² Milliyet, 15 Ekim 1955, Sayı: 1943; Ahmad, Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, s. 142; Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin, s. 249; Bülent Bal, Aydın Siyaset İlişkisi Bağlamında Hürriyet Partisi, Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s. 139.

⁵⁴³ İlkey Kirişçioğlu, The Freedom Party And Grand Narratives, Boğaziçi Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 89.

Alakant, Ekrem Ali Can, Raif Aybar, Yusuf Azizoğlu, Muhlis Bayramoğlu, Fethi Çelikbaş, Sabahattin Çıracıoğlu, Ziyad Ebüzziya, Mustafa Ekinci, Feridun Ergin, Muhlis Ete, Turan Güneş, Enver Güreli, Şekip İnal, Hasan Hurşit Kangal, Safaeddin Karanakçı, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ragıp Karaosmanoğlu, Behçet Kayaalp, Şeref Kâmil Mengü, Emrullah Nutku, Ekrem Ocaklı, Asım Okur, İbrahim Öktem, İhsan Hamit Tiğrel, Muzaffer Timur ve Ekrem Hayri Üstündağ.⁵⁴⁴

Hürriyet Partisi, kuruluş aşamasında “Tüzük,” “Program,” “Basım,” “Teşkilat” ve “Meclis Çalışmaları” adlarıyla çeşitli komisyonlar kurmuş; ülke genelinde faaliyet gösterebilmek için en fazla mesaiyi Teşkilat Komisyonu harcamıştır. Teşkilatlanma çalışmalarında öncelik İstanbul, Ankara ve İzmir’e verilmiştir. Nitekim 4 Ocak 1956 tarihinde Ankara İl Teşkilatı, bir teşebbüs heyeti tarafından, merkezden çevreye genişleme hedefiyle kurulmuştur. İl teşkilatı şu isimlerden oluşmuştur: İl Başkanı Ferruh Ağan, İkinci Başkan Avni Çubukgil, Muhasip Abdurrahman Çiftçi, Katip Bedia Belbez, üyeler Rüknettin Birce, Naşit Melek, Kemal Çayırlioğlu, Rasim Eyüpoğlu, Talat Asal, Hüsamettin Cindoruk ve Şükrü Bademli. Ankara İl Teşkilatı, şehirde mesleki topluluklarla toplantılar yaparak hukukçulardan tüccarlara kadar farklı meslek gruplarının görüşlerini dikkate almıştır. Çevrede ise teşkilatlanma hızla tamamlanmış; 18 kazanın 17’sinde örgütlenme sağlanmış, toplamda 800 ocak kurularak üye sayısı 60.000’e ulaşmıştır.⁵⁴⁵ Hürriyet Partisi’nin teşkilatlanma sürecinin geniş bir taban oluşturma amacı güttüğü söylenebilir.

Hürriyet Partisi, Ankara’da tanınırlığını artırmak ve hedeflerini halka anlatmak amacıyla açık hava toplantıları ve mitingler düzenlemeye başlamıştır. HP, 11 Nisan 1956’da Ankara’daki ilk açık hava toplantısını Polatlı’da gerçekleştirmiştir. Toplantıya katılan Genel Sekreter İbrahim Öktem, konuşmasında Demokrat Parti liderlerinin halktan uzaklaştığını, kendi hatalarını sorgulamak yerine eleştiri yapanları susturmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Ancak toplantı oldukça heyecansız geçmiş, Osman Bölükbaşı’nın HP’den önce aynı alanda konuşma yapmış olması toplantıdan beklenen verimin alınmasını engellemiştir. Öte yandan, Altındağ’da Kaza İdare Kurulu’nun faaliyete geçmesi vesilesiyle düzenlenen törene Genel Sekreter İbrahim Öktem katılmış;

⁵⁴⁴ Erol Tuncer, 1957 Seçimleri, TESAV Danışmanlı ve Yay. Ankara, 2012, s. 39; Feridun Ergin, Hürriyet Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2087.

⁵⁴⁵ Hürriyet Partisi Ankara Vilayeti İdare Heyeti 1956-1957 Seneleri Kongre Raporu, Akın Matbaası, Ankara, 1957, s. 3-4,11; Cumhuriyet, 26 Aralık 1955, Sayı: 12283; 30 Aralık 1955, Sayı: 12287.

burada, Demokrat Parti’de neden siyaset yaptıklarını ve partiden neden ayrıldıklarını anlatmıştır. Törende konuşan Muhlis Ete de Demokrat Parti’den ihraç edilmelerinin nedenlerini açıklamıştır. Ancak Hürriyet Partisi’nin Cebeci’de bir ocak açma girişimi, vilayetin izin vermemesi nedeniyle engellenmiştir.⁵⁴⁶

Hürriyet Partisi açısından 1956 yılında dikkat çeken konulardan biri, muhalefet partileri arasında iş birliği meselesi olmuştur. HP, rejimin geleceği açısından muhalefet partilerinin iş birliğinin gerekli olduğunu savunarak bu yönde çağrılar yapmıştır. Bu kapsamda CHP Gençlik Kolları ile Gençlik Fikir Ocakları arasında bir iş birliği toplantısı gerçekleştirilmiştir. Hürriyet Partisi, bu tür girişimlerin yalnızca alt düzeyde kalmaması gerektiğini vurgulayarak, muhalefet partilerinin her kademede iş birliğini ele alması gerektiğini belirten bir tebliğ yayımlamıştır. Bu süreçte CMP, iş birliği konusunda mesafeli bir tutum sergilerken, CHP ise makul her teklife açık olduklarını ifade etmiştir. Öte yandan Hürriyet Partisi, 1957’nin ilk aylarında CHP ile Demokrat Parti arasında oluşan "bahar havasını" eleştirel bir bakışla değerlendirmiştir. Hürriyet Partisi’nin Ankara’da düzenlenen ilk kongresinde, Avukat Hüsamettin Cindoruk söz almış, bu yakınlaşmadan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Yenişehir Ocak Kongresi’nde de konuşmacıların çoğu, DP-CHP yakınlaşması üzerine görüşlerini paylaşmıştır.⁵⁴⁷ Hürriyet Partisi’nin, CHP ile Demokrat Parti’nin yakınlaşmasını kendi politik çıkarları açısından sakıncalı gördüğü ve yapmayı planladığı iş birliğini engelleyici bir girişim olarak değerlendirdiği ifade edilebilir

Parti, Ankara İl Teşkilatı’nın durumunu değerlendirmek ve partililerin sorunlarını dinlemek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Bu doğrultuda, Hürriyet Partisi milletvekillerinden Fethi Çelikbaş, Muhlis Ete ve Ankara İl Başkanı Ferruh Ağan, Beypazarı’na bağlı Uruş köyünü ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında köylülerden biri, “İspat Hakkı” teklifinin reddedilme gerekçesini ve bu teklifin ne gibi faydalar sağlayabileceğini sormuş, bu soruyu Fethi Çelikbaş yanıtlamıştır. Muhlis Ete ise köylülerin ekonomik sorunlara ilişkin sorularını cevaplamıştır.⁵⁴⁸

1957 yılı başlarında erken seçim ihtimalinin belirmesi üzerine, diğer partiler gibi Hürriyet Partisi de seçim hazırlıklarına başlamıştır. Basının propaganda gücünün farkında olan HP, Demokrat Parti’nin Zafer ve CHP’nin Ulus gazeteleri gibi bir yayın organına sahip olma

⁵⁴⁶ Milliyet, 12 Nisan 1954, Sayı: 1412; 11 Haziran 1956, Sayı: 2180; 13 Ağustos 1956, Sayı: 2241.

⁵⁴⁷ Cumhuriyet, 4 Mart 1957, Sayı: 11712; 18 Mart 1957, Sayı: 11726.

⁵⁴⁸ Cumhuriyet 25 Mart 1957, Sayı: 11733.

ihtiyacını görmüş ve 11 Nisan 1957'de Yeni Gün adıyla bir gazete çıkarmıştır. Bu girişim, HP'ye daha geniş kesimlere ulaşma fırsatı sunmuştur. Öte yandan, CMP'nin muhalefetin iş birliği konusunu ele almayı ve bir karara bağlamayı öneren tebliği üzerine, partiler arasında iş birliği tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir. CMP'nin bu daveti, diğer muhalefet partileri tarafından olumlu karşılanmıştır. İş birliği çabalarının bir yansıması olarak Ankara'da Hürriyet Partisi ve CHP İl Teşkilatı ortak çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ancak, muhalefetin iş birliği çabalarının artması üzerine, Demokrat Parti seçim yasasında değişiklik yaparak bu girişimleri etkisiz kılmaya çalışmıştır.

Seçimlere kısa bir süre kala Hürriyet Partisi, Ankara'da bir yandan aday belirleme çalışmalarını sürdürmüş, diğer yandan da kısıtlı zamanda toplantı ve mitingler düzenlemeye çalışmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda HP, 56 ilde toplam 530 milletvekili adayı belirlemiştir. Adayların %70'inin siyasete yeni adım atan kişilerden oluşması, partinin yeni bir seçmen kitlesini temsil etme çabası olarak değerlendirilebilir. Ankara'da belirlenen milletvekili adayları ise şu isimlerden oluşmuştur: Muhlis Efe, Muhlis Bayramoğlu, Sebahattin Sönmez, Bedri Köker, Yusuf Adil Egeli, Niyazi İsmet Gözcü, Osman Nuri Güver, Ferruh Ağan, Aydın Yalçın, Şerif Mardin, Kemal Çayırlioğlu, Talat Asal, Mehmet Ali Ünal, Necati Seven, Reşat Azizoğlu, İbrahim Güzelce, Mahir Tekşen, Hasan Özçelik, İsmail Aras ve Faik Hatipoğlu.⁵⁴⁹

Sahada faaliyetlerine başlayan Hürriyet Partisi, Kalecik'te bir miting düzenlemiştir. Miting, 10:00'da başlamış ve HP Ankara İl İdare Kurulu üyelerinden Hüsamettin Cindoruk ve Talat Asal birer konuşma yapmıştır. 29 Eylül'de CMP'nin Ankara mitinginde yaşanan olaylar nedeniyle bu miting hoparlörsüz ve mikrofonsuz bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 4 Ekim'de HP, bu kez Beypazarı'nda bir miting düzenlemiş, saat 11:00'de başlayan mitingde Hüsamettin Cindoruk ve Talat Asal'ın yanı sıra Kastamonu Milletvekili Ziya Termen de bir konuşma yapmıştır. Konuşmacılar, konuşmalarının büyük bölümünü muhalefet partilerinin iş birliği meselesine ayırmış, aynı zamanda hem DP'yi hem de CHP'yi eleştirmiştir.⁵⁵⁰ Kalecik mitinginin hoparlörsüz ve mikrofonsuz yapılması, Ankara İl Teşkilatı'nın yeni kurulmuş olması ve teşkilatın propaganda organizasyonundaki yetersizliği gibi nedenlerle açıklanabilir.

HP Ankara İl Başkanı Avukat Ferruh Ağan, parti genel merkezinde yaptığı açıklamada

⁵⁴⁹ Cumhuriyet 08 Ekim 1957, Sayı: 11925.

⁵⁵⁰ Cumhuriyet, 30 Eylül 1957, Sayı: 11917; 4 Ekim 1957, Sayı: 11921; Milliyet, 30 Eylül 1957, Sayı: 2652.

Demokrat Parti ve CHP'yi önemli rakipler olarak görmediklerini, yaptığı “sondaj ve hesaplamalara” göre Ankara'nın kazalarından en az 80 bin oy alacaklarını iddia etmiştir. Ağan, ayrıca il teşkilatını Ankara'daki en güçlü, en zinde ve en organize parti olarak gördüğünü de belirtmiştir. Beklenen seçim 27 Ekim 1957'de yapılmış, Türkiye genelinde 9.250.949 kişinin oy kullandığı seçimde Hürriyet Partisi 321.471 (%3,5) oy almıştır. HP, Ankara'da ise kullanılan 392.148 oyun %3,4'ünü (13.412) alabilmiştir. Görülen ilginin büyüttüğü beklenti, Hürriyet Partisi'nde büyük bir hayal kırıklığına dönüşmüştür.⁵⁵¹

1957 seçimlerinin ardından parti içinde çekişme ve tartışmalar baş göstermeye başlamıştır. Genel Merkez'e yönelik eleştirilerde bulunan isimlerden biri de Ankara İl Başkanı Ferruh Ağan olmuştur. Ağan başkanlığında toplanan il yönetimi, Parti Genel Merkezi'nin tutumunu eleştirmiş ve bazı kişilerin şahsi isteklerine göre hareket ettiğini vurgulamıştır. İl yönetimine göre, seçim başarısızlığının nedeni partinin "kuvvetli oldukları" yönündeki aşırı inançtan kaynaklanmış; seçimlerden sonra ise parti içinde bir atalet hâkim olmuştur.⁵⁵² Ferruh Ağan'ın, seçimden günler önce Ankara'nın yalnızca kazalarından 80 bin oy alacaklarını iddia etmesi, Ankara İl Teşkilatı'nın sahada hiçbir karşılığının olmadığını ve gerçeklerle orantısız bir söylemde bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Alınan seçim sonuçlarının etkisi aylar boyunca devam etmiş ve bu durum partide çözümleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim parti kurucularından Ragıp Karaosman ve partinin Yüksek Haysiyet Divanı üyesi Sebahattin Çıracıoğlu partiden istifa etmiştir. Bu istifaları, Ankara İl Teşkilatı'nın kurucularından Naşid Melek, Cevat Arıkan ve Şükrü Badeneli'nin istifaları takip etmiştir. İstifalar ve yaşanan tartışmalar, partinin yerel ve genel kongre süreçlerini kaçınılmaz hale getirmiştir. Nitekim istifalardan kısa bir süre sonra Yenışehir Ocağı'nın düzenlediği kongrede, partiden yapılan istifalar ve iktisadi sorunlar ele alınmış; istifa edenler, mücadelecilik olmamakla suçlanmıştır. Kongrede söz alan Fethi Çelikbaş ise, ülkenin kaderinin 120-130 Demokrat Parti milletvekiline bağlı olduğunu, bu kişilerin partiden kimse tarafından uzaklaştırılamayacağını, bu nedenle de ülkedeki durumun düzelmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁵⁵³

1957 seçim sonuçları, muhalefetin güç birliği yapması durumunda Demokrat Parti'den

⁵⁵¹ 1957 Seçim Sonuçları, www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1957MilletvekiliSecimi/1957_Secim_Sonuclari.pdf, 14 Nisan 2023; TUIK, s. 25, 31; Günay, Bir “Hürriyet” Hikayesi, s. 136.

⁵⁵² Son Havadis 10 Mart 1958, Sayı: 67.

⁵⁵³ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1958, Sayı: 11797; 9 Haziran 1958, Sayı: 12167.

iktidarı alabileceğini göstermiştir. Bu sonuçlardan cesaret alan muhalefet partileri arasındaki görüşmeler daha ciddi bir boyut kazanmıştır. Hürriyet Partisi, kendi içinde düzenlediği bir toplantıda bu konuyu ele almış ve toplantıda, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi olmadan gerçekleşecek bir birleşmenin faydasız olacağı görüşü ön plana çıkmıştır. Konu, CMP'nin Samanpazarı Bucak Kongresi'nde de gündeme gelmiş; kongreye, Hürriyet Partisi Ankara İl Başkanı Rasim Eyüpoğlu ve İl İdare Kurulu üyesi Mahir Tekşen katılmıştır. Kongrede CMP delegeleri, güç birliği girişimlerinin desteklenmesini talep etmiştir. Hürriyet Partisi Genel İdare Kurulu ise iki gün süren toplantısında güç birliği konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almış ve toplantı sonunda yayımladığı bir tebliğle nihai karar için partiyi olağanüstü kongreye çağırmıştır.⁵⁵⁴ 1957 seçim sonuçlarının, Hürriyet Partisi ve diğer muhalefet partilerinin birleşme girişimlerinin somut sonuçlar doğuracağı inancını güçlendirmiştir.

Tebliğin ardından, İstanbul, Edirne ve Kırklareli teşkilatları güç birliğinden yana olduklarını açıklarken, Ankara İl Teşkilatı güç birliğine karşı tutum sergilemiştir. Bu süreçte İl Başkanı Rasim Eyüpoğlu ve il idare kurulu üyeleri, tepkilerini istifa ederek göstermiştir.⁵⁵⁵ CHP Parti Meclisi'nde, Hürriyet Partisi'nin güç birliği teklifi görüşülmüş ve teklif temelde olumlu karşılanmıştır. Ancak, Hürriyet Partisi'nin kendi milletvekili ve yöneticilerinin CHP içinde yer alması talebi reddedilmiş; bunun yerine, HP'nin kendisini feshederek CHP'ye katılması istenmiştir. Kasım ayında yapılan Hürriyet Partisi kongresinde konu görüşülmüş, 5 delegenin itirazına karşılık 175 delegenin onayıyla parti kendini feshetme ve CHP'ye katılma kararı almıştır. Bu kararın ardından, HP teşkilatları hızla CHP'ye katılmaya başlamıştır.⁵⁵⁶

Dönemin diğer partilerinden Hürriyet Partisi'ni ayıran en önemli özellik, partinin Türk aydınlarının kayda değer bir girişimi olmasıdır. Bu girişim, basının desteğini alan ve aynı zamanda basın tarafından yönlendirilen, muhalif profesyonel politikacılar koalisyonu olarak da tanımlanabilir.⁵⁵⁷

Model olma iddiasındaki Hürriyet Partisi, hazırladığı notlar, raporlar ve parti yayınlarının satışı ile ayakta kalmaya, aynı anda hem CHP hem de Demokrat Parti ile mücadele

⁵⁵⁴ Milliyet, 13 Ekim 1958, Sayı: 3025; Cumhuriyet, 13 Ekim 1958, Sayı: 12290; 20 Ekim 1958, Sayı: 12297.

⁵⁵⁵ Milliyet, 25 Ekim 1958, Sayı: 3037; 4 Kasım 1958, Sayı: 3047; Cumhuriyet, 21 Ekim 1958, Sayı: 12298.

⁵⁵⁶ Cumhuriyet, 25 Kasım 1958, Sayı: 12333; Milliyet, 25 Kasım 1958.

⁵⁵⁷ Kirişcioğlu, The Freedom Party And Grand Narratives, s. 132.

etmeye çalışmıştır. Karizmatik bir lider çıkaramama, parti tüzüğünde diğer partilerde görülmeyen ayrıntılara yer verme gibi özellikleriyle özgün bir siyasal parti kimliği taşımıştır. Ancak HP, kuruluşundan itibaren düzenli bir parti organizasyonu kurmayı başaramamış ve bu durum basının partiye olan ilgisinin azalmasına yol açmıştır. Ayrıca "19'lar"ın partiyi kurmakta gecikmeleri, Demokrat Parti'den yeni katılımları engellemiş; 1957 yılının başlarında Cumhuriyetçi Millet Partisi ile gerçekleştirdiği birleşme girişimi ise partiyi büyük ölçüde zayıflatmıştır. Sonuç olarak, Hürriyet Partisi toplumdaki kitleler için tam anlamıyla bir alternatif oluşturamamıştır.⁵⁵⁸ Kuruluşundaki üçüncü yol olma iddialarına ve entelektüel bir zemin üzerinde şekillenmesine rağmen, Hürriyet Partisi ülke genelinde güçlü bir teşkilat yapısı kuramamış, halk nezdinde de karşılık bulamamıştır.

3.3. Milletvekili Genel Seçimleri

1950-1960 döneminde Türkiye'de üç genel seçim gerçekleştirilmiştir: 1950, 1954 ve 1957 seçimleri. Bu seçimlerde, "çoğunluk sistemi" olarak adlandırılan bir seçim sistemi uygulanmıştır. Sistemin temel önceliği istikrar ilkesini sağlamak olmuştur. Ancak bu öncelik, temsilde adalet ilkesinin ihmal edilmesine yol açmış; toplumdaki farklı düşünce ve görüşlerin Meclis'e yansması büyük ölçüde zorlaşmıştır. Sistemin sağladığı avantaj sayesinde Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde, aldığı oy oranından %32,5 daha fazla milletvekili çıkarırken; CHP ise kendi oy oranından %25,2 daha az temsil edilmiştir. CHP'nin bu dezavantajlı durumu, 1954 seçimlerinde %29,7 oranına kadar yükselmiştir.⁵⁵⁹

3.3.1. 1950 Yılı Genel Seçimleri

1950 seçimleri öncesinde, Demokrat Parti ve CHP'nin seçim bildirgeleri birbirine oldukça benzerdir. Ancak halk nezdinde iki partinin konumu ve halkın partilere karşı tutumu bir hayli farklıdır. Seçimden önce halk, bu farklı tutumlara ilişkin bazı ipuçları verse de seçim sonuçlarına dair kimsenin net bir öngörüsü bulunmamaktadır. Demokrat Parti, bu seçimlerde İnönü antipatisinden faydalanmayı, geçmişi üzerinden CHP'yi suçlamayı ve liberal politik vaatleri ön plana çıkaran bir strateji izlemeyi tercih etmiştir.

⁵⁵⁸ Diren Çakmak, Hürriyet Partisi (1955-1958), Libra Kitapçılık ve Yay, İstanbul 2016, s. 213,235; Yücel, Türkiye'nin Siyasal Partileri, s. 36; Feridun Ergin, Hürriyet Partisi, s. 2088; Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin, s. 250; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 570.

⁵⁵⁹ Erol Tuncer, Necati Danacı, Çok Partili Seçimler ve Seçim Sistemleri, TESAV Yay. Ankara 2003, s. 7.

CHP ise, İnönü'nün dış politika başarılarını vurgulayan, vergi reformunu öne çıkaran ve daha liberal politikalar uygulayacağını vaat eden bir strateji ile seçmenin karşısına çıkmıştır. Seçimin dikkat çeken bir diğer yönü, dini duygular üzerinden oy elde etme siyasetinin ilk kez bu seçimlerde aktif bir şekilde kullanılmış olmasıdır.⁵⁶⁰ 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin stratejisi ile CHP'nin yaklaşımı arasındaki farklılık, seçim sonuçlarını doğrudan etkilemiştir.

Seçim öncesinde Demokrat Parti'nin üzerinde durduğu seçim yasası, aralık ayında Meclis'e gelmiş ve yasa maddeleri üzerine yapılan konuşmaların ardından oylamaya sunulmuştur. Görüşmeler sonucunda, 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu, 16 Şubat 1950 tarihinde oylamaya katılan 346 milletvekilinden 336'sının oyuyla kabul edilmiştir. Kanun, seçimlerin "gizli oy-açık tasnif" ilkesine ve adli denetime dayalı bir yapı sunmasıyla övgü alırken; çoğunluk sistemine dayanması, itiraz hakkını sınırlaması ve propaganda faaliyetlerine kısıtlamalar getirmesi gibi yönleriyle eleştirilmiştir. Meclis, bu yasayı çıkardıktan sonra, 25 Mart 1950 tarihinde seçimlerin yenilenmesine karar vererek kendini feshetmiştir.⁵⁶¹

Her seçimde olduğu gibi, 1950 seçimlerinde de en önemli konulardan biri milletvekili adaylarının belirlenmesi olmuştur. CHP, milletvekili adaylarını belirlemek için Şubat-Mart aylarından itibaren yoğun bir çalışma başlatmıştır. Ankara'nın 18 milletvekilliği için 50'den fazla başvuru yapılmıştır. CHP'de, Ankara Belediye Başkanı Ragıp Tüzün'ün ardından neredeyse bütün İl Genel Meclisi üyeleri seçimler için adaylık başvurusunda bulunmuştur. Başvurular, 324 kişiden oluşan yoklama kurulunda oylanmış ve oylama sonucunda belirlenen milletvekili adayları şu şekilde olmuştur: İsmet İnönü, N. Cevat Akkerman, Hıfzı Oğuz Bekata, Arif Çubukçu, Emin Halim Ergun, Mümtaz Ökmen, Ahmet Hamid Selgil, Naci Tınaz, Müjgan Ağaoğlu, Namık Ambarcıoğlu, Fuat Bayramoğlu, Ahmet Şükrü Esmer, Cemal Kiper, Halil Naci Mıhçıoğlu, İhsan Pehlivanlı, Rifat Pilavoğlu ve Ragıp Tüzün.⁵⁶²

Aday belirlemeye ilişkin benzer bir yoğunluk Demokrat Parti'de de yaşanmıştır.

⁵⁶⁰ Ensar Yılmaz, Demokrat Partinin Seçimleri: 1946-1950-1954-1957 Genel ve Yerel Seçimler, Mikyas Basım Yay, İstanbul 2020, s. 43-52.

⁵⁶¹ CAD, BCA490.1.0 / 62.236.4, 1-31; Naim Sönmez, "Seçim Sisteminin Demokratikleştirilmesinin Bir Aşaması: 1950 Milletvekili Seçim Kanunu", Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VI/2, (2013), s. 457; Cumhuriyet, 25 Mart 1950, Sayı: 9204.

⁵⁶² BCA, 490.1.0 / 160.1513.1 ,59; Ulus, 8 Nisan 1950, Sayı: 10335; 23 Nisan 1950, Sayı: 10350; Kudret, 19 Mart 1950, Sayı: 776.

Adayların %80'inin teşkilat tarafından belirlendiği Demokrat Parti'de, aday yoklamalarının yapıldığı Çankaya Ocağı'na, bu ocağın üyesi olan Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar da katılmıştır. Yapılan yoklamalar sonucunda Seyfettin Kurtbek, Osman Şevki Çiçekdağ, Osman Talat İltekin, Muhlis Bayramoğlu, Muhlis Ete, Ömer Bilen, Hamdi Bulgurlu, Abdullah Gediklioğlu, Ramiz Eren, Selahattin Benli, Hamit Şevket İnce, Talat Vasfi Öz, Fuat Seyhun ve Cevdet Soyhan, Ankara'dan milletvekili adayı olarak belirlenmiştir. Demokrat Parti Genel Merkezi ise %20'lik aday belirleme kontenjanı kapsamında yaptığı çalışmaları tamamlamış ve Ankara'dan Sadri Maksudi Arsal, Selahattin Adil, Mümtaz Faik Fenik ve Dağıstan Binerbay'ın milletvekili adayı olmasına karar vermiştir.⁵⁶³

Millet Partisi'nde, diğer partilerde olduğu gibi, Ankara İl Teşkilatı ve MP Genel Merkezi, yapılan değerlendirmeler doğrultusunda milletvekili adaylarını tespit etmeye çalışmıştır. Ancak Millet Partisi, Ankara için aday bulma konusunda ciddi sorunlar yaşamıştır. Öte yandan, 10 Nisan'da Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefat etmesi, Millet Partisi'nde büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Mareşal'in vefatı üzerine, eşi Fatma Fıtnat Çakmak Ankara'da ilk sıradan aday gösterilmiştir. Diğer adaylar ise şu isimlerden oluşmuştur: Enis Akaygen, Vasfi Raşit Seviğ, Hüseyin Namık Orkun, Zeki Mesut Alsan, İhsan Pınar, Ali Rıza Baskan, Nureddin Ardıçoğlu, Nihat Akpınar, Ferruh Agan, Sadrettin Tosbi, Abdullah Caner, Derviş Uzman, Etem Silsüprüoğlu, Hakkı Demircioğlu ve İzzet Mühürdaroğlu.⁵⁶⁴ Ankara'da hiçbir partiye üye olmayan ve seçimlere bağımsız girme kararı alan kişiler de olmuştur. Mustafa Elmalı, İhsan Deniz, Mehmet Kenan Akçay, Ali Sönmez, Galip Genç ve Şükrü Emin Kutluk, Ankara'dan bağımsız milletvekili adayı olmuştur.⁵⁶⁵

⁵⁶³ Zafer, 9 Nisan 1950, Sayı: 345; 10 Nisan 1950, Sayı: 346; 11 Nisan 1950, Sayı: 347; 25 Nisan 1950, Sayı: 330; 1 Mayıs 1950, Sayı: 366.

⁵⁶⁴ Ulus, 8 Nisan 1950, Sayı: 10335; 24 Nisan 1950, Sayı: 10351; Kudret, 24 Nisan 1950, Sayı: 812.

⁵⁶⁵ BCA, 490.1.0 / 360.1513.1, 9.

1950 TÜRKİYE GENELİ SEÇİM SONUÇLARI			
Kayıtlı Seçmen / Oy kullanan seçmen sayısı	8.905.743 / 7.953 085	%	Kaz. Mv. Sayısı
Katılım oranı (%)	89,3		
CHP Adlığı Oy	3.148.626	39.6	69
DP Aldığı Oy	4.391.694	55.2	416
MP	368.537	4.6	1
Bağımsızlar	44.537	0.6	-
1950 ANKARA SEÇİM SONUÇLARI			
Oy kullanan seçmen sayısı	307.716	%	Kaz. Mv. Sayısı
Katılım oranı (%)	89,9		
CHP Adlığı Oy	126.081	40.97	
DP Aldığı Oy	146.876	47.73	18
MP	26.196	8.51	

Tablo 64: 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerde Partilerin Türkiye Geneli ve Ankara’da Aldıkları Oy Oranları

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 52.312.4, 4; TÜİK, s. 25,31.

1946 seçimlerinde Türkiye genelinde 61 milletvekilliği kazanan Demokrat Parti için seçim beklenenin çok ötesinde bir sonuçla gerçekleşmiştir. Ankara’da seçime katılım, Türkiye geneliyle benzer düzeyde gerçekleşmiştir. Çoğunluğu alan Demokrat Parti, 18 milletvekilliğinin tamamını kazanmıştır. 1946 seçimlerinde 80-90 bin arasında oy alan Demokrat Parti, Ankara’da da oylarını büyük oranda artırmıştır. Demokrat Parti’nin daha da yüksek oy almasını ise kendisinden ayrılanlarca kurulmuş olan Millet Partisi engellemiştir.

DP Milletvekili	Oy Sayısı	CHP Milletvekili	Oy Sayısı
Sadri Maksudi	150.035	Müjgan Ağaoğlu	124.181
Mümtaz F. Fenik	149.966	Naki C. Akkerman	125.875
Hamit Şevket İnce	149.450	Namık Ambarcıoğlu	124.159
Osman T. İltekin	149.014	Fuat Bayramoğlu	126.467
Seyfi Kurtbek	148.735	Hıfzı O. Bekata	127.680
Muhlis Ete	146.414	Raşit Börekçi	125.323
Fuad Seyhun	147.622	Arif Çubukçu	125.062
Osman Ş.Çiçekdağ	146.700	Emin H. Ergun	126.285
Selahattin Adil	146.654	Ahmet Ş. Esmer	127.821
Muhlis Bayramoğlu	146.352	İsmet İnönü	131.179
Ramiz Eren	146.323	Cemal Kiper	127.039
Cevdet Soydan	145.499	Halil N. Mihçioğlu	124.455
Abdullah Gedikoğlu	145.370	Mümtaz Ökmen	128.394
Salahattin Benli	144.749	İhsan Pehlivanlı	119.252
Ömer Bilen	144.635	Rifat Pilavlıoğlu	124.928
Hamdi Bulgurlu	143.293	Ahmet H. Selgil	125.734
Dağıstan Binerbay	142.568	Naci Tınaz	126.853
Talat V. Öz	148.414	Ragıp Tüzün	128.768
MP Milletvekilleri		Aldığı Oy	
Fitnat F. Çakmak		33.860	
Sadık Aldoğan		31.138	
Enis Akaygen		26.600	
Vasfi Raşit Sevig		31.742	
Hüseyin Namık Orkun		26.481	
Zeki Mesut Alsan		27.870	
Aziz İlter		24.764	
İhsan Pınar		24.887	
Ali Rıza Başkan		25.084	
Nureddin Ardıçoğlu		27.226	
Nihat Akpınar		24.630	
Ferruh Ağan		26.628	
İzzet Mühürdaroğlu		24.038	
Sadettin Tosbi		23.462	

Derviş Uzman	22.972
Abdullah Caner	23.623
Hakkı Demircioğlu	23.365
Ethem Silsüprüoğlu	23.129

Tablo 65: 1950 Seçiminde partilerin Ankara Milletvekili Olarak Seçilenlerin Aldıkları Oy Sayısı

Kaynak: Ayın Tarihi Sayı: 198, s. 13; Zafer 18 Mayıs 1950, Sayı: 382.

Milletvekilliğini kazananlar arasında en yüksek oyu Sadri Maksudi Arsal, en düşük oyu ise Dağıstan Binerbay almıştır. Her iki aday da Genel Merkez kontenjanından aday gösterilmiştir. Demokrat Parti milletvekilleri, 1946 seçimlerine kıyasla Ankara’da oy oranlarını artırmıştır.

3.3.2. 1954 Yılı Genel Seçimleri

1954 seçimleri öncesinde tarımsal ürünlerde artış yaşanmış, şeker ve çimento sektörlerinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş, eğitim, sağlık ve ulaştırma alanlarında iyileştirmeler yapılmış, ayrıca haftalık ücretli tatil hakkı yasallaştırılmıştır. Diğer yandan Türkiye, Kore Savaşı'na katılarak NATO'ya üye olmuş, bu gelişme dış politikadaki adımların iç politikada olumlu sonuçlar doğurmasına neden olmuştur. Muhalefet partisi olarak ilk kez seçimlere hazırlanan CHP ise 1950 seçimlerinde halkın bir yanılığa düştüğünü ve 1954 seçimlerinde bu hatayı telafi edeceğini düşünüyordu.⁵⁶⁶ CHP, iktidarın faaliyetlerinin halk üzerinde bir etkisi olmadığı ve iktidarın halkın göremediği farklı bir yüzü olduğu inancıyla hareket ettiği izlenimi yaratmaktadır.

1954 seçimlerine ilişkin karar, 11 Şubat tarihinde yapılan Demokrat Parti grup toplantısında alınmıştır. Demokrat Parti, seçim güvenliğini artırma amacıyla seçim kanununda 11 maddelik değişiklikler yapılmasını ve kanuna geçici 3 madde eklenmesini önermiştir. Muhalefet partilerinden CHP ve CMP ise seçimlere iş birliği yaparak gitmek amacıyla görüşmelerde bulunmuş, ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır.⁵⁶⁷

2 Mayıs 1954 günü yapılan seçimlere halk, sabahın erken saatlerinden itibaren yoğun ilgi göstermiştir. Pazar gününün klasik tenhaliği yerini sokak ve caddelerde oy kullanmaya giden insanların oluşturduğu kalabalığa bırakmıştır. Bazı sandıklarda seçmenlerin %80-90'ı öğleye kadar oylarını kullanmıştır. Pek çok kişi erkenden oy kullanmayı tercih ettiği

⁵⁶⁶ Yılmaz, Demokrat Partinin Seçimleri, s. 63.

⁵⁶⁷ Cumhuriyet, 12 Şubat 1954, Sayı: 10611; Erol Tuncer, 1954 Seçimleri, TESAV Danışmanlı ve Yay. Ankara 2011, s. 55, 59.

için sandıkların önünde uzun kuyruklar oluşmuş, buna rağmen halk kuyruklarda beklemekten şikâyetçi olmamıştır.⁵⁶⁸ 1950-1954 arasındaki olumlu gelişmelerin seçime katılımı olumlu yönde etkilemiştir.

2 Mayıs 1954'te yapılan seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi katılmıştır.

1954 TÜRKİYE GENELİ SEÇİM SONUÇLARI			
Kayıtlı Seçmen / Oy kullanan seçmen sayısı	10.262.063 / 9.095.617	%	Kaz. Mv. Sayısı
Katılım oranı (%)	88,6		
CHP Adlığı Oy	3.193.471	35.1	31
DP Aldığı Oy	5.313.659	58.4	503
CMP	480.249	5.3	5
TKP	50.935	0,6	
Bağımsızlar	56.393	0,6	2

Tablo 66: 1954 Seçimlerine Katılan Partilerin Türkiye ve Ankara'daki Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK, s. 25.

8.905.743'ten 10.262.063'e yükselmiştir. Bu artıştan en büyük payı Demokrat Parti almış, oylarını 4.391.694'ten 5.313.659'a çıkararak 921.965 (%21) artırmıştır. Demokrat Parti, seçmen sayısındaki artışın yaklaşık %60,8'ini kendine çekerek konumunu daha da güçlendirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise 3.148.626 olan oyunu 3.193.471'e çıkararak yalnızca 44.845 (%1,4) artış gösterebilmiştir. Ancak bu sınırlı artış, seçmen sayısındaki büyümeye ayak uyduramadığı için CHP'nin oy oranı %39,6'dan %35,1'e gerilemiştir. Bu durum, CHP'nin yeni seçmen kitlesinden yeterince destek alamadığını ve temsil gücünün zayıfladığını ortaya koymaktadır. Öte yandan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), 1950'de Millet Partisi (MP) adıyla aldığı 368.537 oyu 480.249'a çıkararak 111.712 (%30,3) artış sağlamış, seçmen artışının %7,3'ünü kendisine çekmeyi başarmıştır. Türkiye Köylü Partisi (TKP) ise 50.935 oy alarak sınırlı bir etki yaratmıştır. Tablodaki durum milletvekili sayılarına da yansımış, CHP'nin milletvekili sayısı 69'dan 31'e düşmüştür. CHP, oy oranına göre %29,4 oranında eksik milletvekili çıkarırken, Demokrat Parti ise aldığı oya göre %34,6 oranında fazla milletvekili elde etmiştir. Diğer bir deyişle, muhalefet partileri aldıkları oy oranına göre Meclis'te %34,6 oranında eksik

⁵⁶⁸ Yeni Ulus, 03 Mayıs 1954, Sayı: 139.

temsil edilmiştir. Demokrat Parti, 59 ilde birinci parti olurken, CHP yalnızca 5 ilde birinci olabilmekmiştir. Bu sonuçlar neticesinde, Demokrat Parti milletvekilliklerinin %94,82'sine sahip olmuştur. Ayrıca Demokrat Parti Ankara'da bir önceki seçime göre oylarını %1,3 oranında artırmayı başarmıştır.⁵⁶⁹

1954 ANKARA SEÇİM SONUÇLARI			
Oy kullanan seçmen sayısı	366.356	Parti Oy %	Kaz. Mv. Sayısı
Katılım oranı (%)	87		
CHP Adlığı Oy	142.161	39,2	
DP Aldığı Oy	181.789	50,1	21
CMP	35.676	9,9	
TKP	2.966	0,8	

Tablo 67: Seçimlerde Ankara'daki durum ise şu şekildedir:

Kaynak: TÜİK, s. 31; <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Ankara.pdf>, 20 Mart 2024

Ankara'da halk sandıkların açılmasına bir saat kala sandık başlarında oy vermek için sıraya girmiştir. Sakin ve olaysız geçen oy verme işleminin ardından vilayetdeki 1722 sandık açılarak oy sayma işlemine geçilmiştir. Seçim ertesi gün geç saatlerde netleşmiş, DP oyların yarısını alırken, CHP bir önceki seçimde aldığı oyun 3 puan gerisine düşmüştür. Ankara'da seçime katılım oranı %87 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁷⁰

1950-1954 arasında Ankara'da seçmen sayısı %19 artarak 307.716'dan 366.356'ya yükselmiştir. Bu artıştan en büyük payı Demokrat Parti almış, oylarını 146.876'dan 181.789'a çıkararak 34.913 (%23,8) artış sağlamıştır. Demokrat Parti, artan seçmen sayısının yaklaşık %60'ını kendine çekmiş ve konumunu güçlendirmiştir. CHP ise 126.081 olan oyunu 142.161'e çıkararak 16.080 (%12,8) artış göstermiştir. Ancak bu artış, seçmen sayısındaki artışla paralel olmadığından CHP'nin oy oranı düşmüştür. Seçmen artışından daha sınırlı pay alan CHP, Demokrat Parti karşısında gerilemeye devam etmiştir. Öte yandan CMP, 1950'de MP adıyla aldığı 26.196 oyu 35.676'ya çıkararak 9.480 (%36,2) artış sağlamıştır. CMP, artan seçmen kitlesinden %16,2 oranında pay alarak önceki seçime göre tabanını genişletmiştir. Buna rağmen, CMP'nin toplam

⁵⁶⁹ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, c.2 1941-1960. Yay Kurulu Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2002, s. 248; Tuncer, 1954 Seçimleri, s. 99, 113, 351,359,364; Yılmaz, Demokrat Partinin Seçimleri, s. 74.

⁵⁷⁰ Zafer, 3 Mayıs 1954, Sayı: 1952; 5 Mayıs 1954, Sayı: 1954.

oyları sınırlı kaldığından Demokrat Parti ve CHP karşısında etkili bir alternatif olamamıştır. Bu tablo, Demokrat Parti'nin seçmen kitlesi içindeki üstünlüğünü koruduğunu ve genişleyen seçmen kitlesinden en fazla yararlanan parti olduğunu göstermektedir.

Kaza	DP	Oy %	CHP	Oy %
Merkez	30.766	54	25.597	40
Ayaş	6.407	54	4.891	42
Beypazarı	6.065	59	3.559	27
Çankaya	26.322	49	28.679	45
Çubuk	8.218	56	5.190	33
Haymana	6.576	37	9.807	52
Kalecik	6.805	42	7.091	42
Keskin	5.258	30	6.451	32
Kızılcahamam	12.115	68	4.471	25
Nallıhan	6.707	56	5.796	41
Polatlı	7.140	46	6.835	42
Şereflikoçhisar	9.691	47	8.138	43

Tablo 68: 1954 Seçimlerinde Partilerin Ankara'nın Kazalarındaki Oyları

Kaynak: BCA, 10.9.0 / 92.283.2; Yeni Ulus, 05 Mayıs 1954, Sayı: 141.

1954 seçimleri, Türk demokrasi tarihi ve Türk seçim tarihi açısından önemli dönüm noktalarından biridir. Bu seçim, iktidarla muhalefetin kurumsallaşmasını etkileyen ve seçim süreçlerinde propaganda tarzlarını şekillendiren bir rol oynamıştır. CHP ile Demokrat Parti arasındaki farkın CHP lehine en düşük olduğu yer Kalecik'tir (286 oy). Buna karşılık, iki parti arasındaki farkın Demokrat Parti lehine en yüksek olduğu yer ise Kızılcahamam'dır (7.644 oy). Demokrat Parti lehine fark Kızılcahamam'da %43'ü, Çamlıdere'de %37'yi, Beypazarı'nda ise %32'yi bulmuştur.⁵⁷¹

3.3.3. 1957 Yılı Genel Seçimleri

1950 seçim sonuçları, Demokrat Parti için büyük bir zafer olmanın yanı sıra partililerde bir yanılsama yaratmıştır. Demokrat Parti'lilere göre halk kendi programlarını destekliyor ve “milli irade”yi kendilerinin temsil ettiği düşünülüyordu. Bu nedenle, muhalefetin eleştirilerinin veya muhalif söylemlerin bir önemi olmadığına inanılmıştır. 1954 seçimleri

⁵⁷¹ Yılmaz, Demokrat Partinin Seçimleri, s. 61.

ile bu düşünce daha da pekişmiş; özellikle Adnan Menderes, halktan aldığı artan oy oranı nedeniyle doğru politikalar uyguladığı inancını taşımaya başlamıştır.⁵⁷²

1957 yılının ortalarından itibaren gerek Cumhurbaşkanı Celal Bayar gerekse Başbakan Adnan Menderes'in açıklamaları sonrası bir erken seçim yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir. 5 Eylül 1957'de toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu'nda da bu konu gündeme gelmiş ve erken seçim yapılmasına karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında, mevcut iktisadi şartların daha da kötüleşebileceği endişesi etkili olmuştur. 11 Eylül'de TBMM'de yapılan toplantıda, katılan 377 milletvekilinin tamamı seçimlerin yenilenmesine ve 27 Ekim'de yapılmasına oy birliğiyle karar vermiştir.⁵⁷³

Seçimlerde dikkat çeken hususlardan biri de seçmenler arasında, 1950 ve 1954 seçimlerinde gözlemlenen coşkunun bulunmamasıdır. 27 Ekim 1957 günü yapılan seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi katılmıştır.

1957 TÜRKİYE GENELİ SEÇİM SONUÇLARI			
Kayıtlı Seçmen / Oy kullanan seçmen sayısı	12.078.623 / 9.250.949	%	Kaz. Mv. Sayısı
Katılım oranı (%)	76.6		
CHP Adlıği Oy	3.825.267	41.4	178
DP Aldığı Oy	4.497.811	48.6	424
CMP	604.087	6.5	4
HP	321.471	3.5	4
YTP	463		
Bağımsızlar	1.850		

Tablo 69: 1957 Seçimlerinde Partilerin Türkiye Geneline Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK, s. 25, 31.

1954 ile 1957 arasında Türkiye genelinde kayıtlı seçmen sayısı %17,7 oranında artarak 10.262.063'ten 12.078.623'e yükselmesine karşın, oy kullanan seçmen sayısındaki artış %1,7 ile oldukça düşük düzeyde kalmıştır. 1954-1957 arasında Demokrat Parti, oy oranını %58,4'ten %48,6'ya düşürerek yaklaşık %9,8'lik bir oran kaybı yaşamış; oy

⁵⁷² Feroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2010, s. 133, 137.

⁵⁷³ TBMMZC, 11 Eylül 1957, Devre X, c. XX, s. 736; DPMGZ, 05 Eylül 1957, s. 61; Zafer Akşam Postası, 6 Eylül 1957, Sayı: 2531; Yeni Gün, 6 Eylül 1957, Sayı: 146.

sayısı ise 5.313.659'dan 4.497.811'e gerileyerek 815.848 (%15,4) azalmıştır. CHP, 1957 seçimlerinde 1954 seçimlerine göre oy oranı yaklaşık %6,3, oy sayısı ise %19,8'lik bir artış göstermiştir. CMP, oy oranını %5,3'ten %6,5'e çıkararak yaklaşık %1,2'lik bir artış sağlamış, oy sayısını 480.249'dan 604.087'ye yükselterek toplamda 123.838 (%25,8) bir artış göstermiştir. HP ise 1957 seçimlerinde ilk kez yer almış ve toplam oyların %3,5'ini (321.471 oy) almıştır.

Seçim sonuçları, Demokrat Parti'nin seçimler öncesinde seçim yasasında yaptığı değişikliğin ne kadar hayati olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu değişik, 179 milletvekilliğini muhalefetin kazanmasını ve Demokrat Parti'nin çoğunluğu kaybetmesini engellemiştir.⁵⁷⁴

1957 ANKARA SEÇİM SONUÇLARI			
Oy kullanan seçmen sayısı	392.148	%	Kaz. Mv. Sayısı
Katılım oranı (%)	67.6		
CHP Aldığı Oy	178.844	45,8	27
DP Aldığı Oy	145.836	37,4	
CMP	52.250	13,4	
HP	13.412	3,4	
Bağımsızlar	23		

Tablo 70: 1957 Seçimlerinde Partilerin Türkiye Geneline Oy Dağılımı:

Kaynak: TÜİK, s. 25, 31.

1954-1957 arasında Ankara'da oy kullanan seçmen sayısı %7 oranında artış göstermiştir. Ancak seçimlere katılım oranı %87'den %67,6'ya düşerek yaklaşık %19,4'lük bir gerileme yaşanmıştır. Demokrat Parti, 1954 seçimlerinde Ankara'da aldığı 181.789 oyun 35.953'ünü (%19,8) kaybetmiştir. Oy oranı ise %50,1'den %37,4'e gerileyerek yaklaşık %12,7'lik bir düşüş göstermiştir. CHP, 1954'te Ankara'da aldığı 142.161 oyu %25,8, oy oranı ise %6,6 oranında artırmıştır. CHP, artan seçmen sayısından faydalanmış ve Ankara'daki desteğini önemli ölçüde artırmış, Ankara'nın 27 milletvekilliğinin tamamını kazanmıştır CMP, 1954'te Ankara'da aldığı 35.676 oyu 16.574 (%46,4) bir artış sağlamış ve oy oranını %9,9'dan %13,4'e yükseltmiştir. Bu artış, CMP'nin Ankara'daki seçmen tabanında büyümeye işaret etmektedir. HP, 1957 seçimlerinde Ankara'da ilk kez yer

⁵⁷⁴ Tuncer, 1957 Seçimleri, s. 62.

almış ve toplam oyların %3,4'ünü (13.412 oy) almıştır. HP'nin Ankara'daki etkisinin sınırlı olduğunu ifade etmek mümkündür.

CHP Milletvekili Adayı	Oy	DP Milletvekili Adayı	Oy
İsmet İnönü	178.852	Mümtaz Tarhan	146.222
Kasım Gülek	179.785	Hilmi Zühtü Velibeşe	146.026
Faik A. Barutçu	179.535	Seyfi Kurtbek	146.301
Turhan Feyzioğlu	179.705	Necmi İnan	145.702
Halil S. Erkut	178.674	Ramiz Eren	145.747
Kamil Kırıkoğlu	179.082	Aliye Coşkun	146.159
Osman Alişiroğlu	178.985	Mümtaz F. Fenik	145.548
Avni Doğan	178.928	Ömer Bilen	145.889
Hıfzı O. Bekata	179.017	Abdullah Gedikoğlu	145.757
Ferit Melen	178.849	Selahattin Benli	145.898
İsmail R. Aksakal	179.353	Munis Faik Ozansoy	145.413
Hüseyin Balak	179.198	Ahmet Salih Korur	146.244
Bülent Ecevit	178.746	İzzet Biran	146.149
İsmail İnan	178.670	Enver Akoğlu	146.176
Selim Soley	178.481	Mahir Mavioğlu	145.801
Übeyde Elli	178.458	Süreyya Tahsin Aygün	145.592
Muammer Akpınar	178.667	Şevki Atasagun	145.826
Fuat Börekçi	178.823	Selami Birgen	145.892
Mehmet A. Ceritoğlu	178.314	Hasan Özbay	145.899
Recep Dengin	178.504	Hayri Yunt	145.466
İbrahim Emirzahoğlu	178.666	Osman Karaalp	145.645
İbrahim S. Omay	178.579	Tahir Tanrıdağı	145.563
İlyas Seçkin	178.708	Zühtü Pehlivanlı	145.927
Hasan Tez	179.378	Hikmet Yazıcıoğlu	145.786
Ahmet Üstün	177.937	Şemsi Demirkan	145.495
Mustafa Yeşil	178.438	Ahmet Fevzi Yılmaz	145.682
Nuri Ciritoğlu	178.468	Semahat Yalkın	145.761
CMP Milletvekili Adayı	Oy	HP Milletvekili Adayı	Oy
Osman Bölükbaşı	53.566	Muhlis Ete	14.212
Sadık Aldoğan	52.951	Muhlis Bayramoğlu	13.828
Yusuf K. Tangırşek	52.784	Sabahattin Sönmez	13.518

Ahmet Tahtakılıç	52.787	Şekip İnal	13.434
Saadet Kaçar	52.324	Bedri Köker	13.687
Muammer Günel	52.236	Yusuf A. Egeli	13.544
Orhan Arsal	52.642	Vasfi Menteş	13.485
Yusuf Z. Yücebیلgin	52.134	Niyazi İ. Göcü	13.437
Fuat Tuğcu	52.405	Nail Karabudak	13.514
Necdet Ergör	52.037	Osman N. Göver	13.462
Şükrü Bıçakçı	52.311	Ferruh Ağan	13.557
Yunus Koçak	52.052	Aydın Yalçın	13.747
Pertev Bekişoğlu	51.878	Şerif Mardin	13.465
Niyazi Ağırnaslı	52.014	Bedia Belbez	13.284
İsmail S. Akay	52.323	Kemal H. Çayıroğlu	13.207
Selahattin Ünan	52.085	Talat Asal	13.263
Naciye Erguvanlı	52.088	Hikmet Müftüzade	13.229
Süleyman R. Köymen	52.068	Mehmet A. İnal	13.173
Sait Yener	52.031	Necati Şeren	13.268
Salih Aktar	52.072	Reşat Azizoglu	13.320
Etem Silsüprüoğlu	51.993	İbrahim Güzölce	13.175
Şaban Küçükkatipoğlu	52.019	Osman Balcı	13.213
Bedrettin Dönmez	51.980	Mahir Tekşen	13.187
Ahmet Oğuz	52.119	Hasan Özçelik	13.228
Abdulkadir Özalp	52.019	Faruk Caner	13.231
Mitat Demir	51.969	İsmail Aras	13.278
Talat Sonel	51.857	Faik Hatipoğlu	13.165

Tablo 71: 1957 Seçimlerinde Ankara'dan Milletvekili Adaylarının Aldığı Oylar

Kaynak: BCA, 30.01.0 / 52.311.1, 23-24.

CHP'den Kasım Gülek 179.785 oyla en yüksek oyu alan aday olurken, 177.937 oyla Ahmet Üstün en az oyu alan aday olmuştur. DP'de Seyfi Kurtbek 146.301 oyla en yüksek oyu alırken, 145.495 oyla Şemsi Demirkan en düşük oyu almıştır. CMP'de Osman Bölükbaşı 53.566 oyla en fazla oyu alırken, HP'de ise Muhlis Ete 14.212 oyla en fazla oyu alan aday olmuştur.

	Sandık Adedi	Seçime Sayısı	DP En Yük. Oy Alan Milletvekili	DP En Düşük Oy Alan Milletvekili	CHP En Yük. Oy Alan Milletvekili	CHP En Düşük Oy Alan Milletvekili
Merkez	197	41.973	15.953 Mümtaz Tarhan	15.479 Munis F. Ozansoy	21.495 R. Börekçi	20.975 A. Üstün
Altındağ	171	39.605	14.228 S. Kurtbek	14.016 T.Tanrıdağlı	19.119 İ.İnönü F.A.Barutçu	18.574 H. S.Erkut
Ayaş	33	6.200	3.034 Mümtaz Tarhan	3.018 O. Karaalp	2.314 K. Gülek	2.296 Mustafa Yeşil
Bala	81	14.810	5.468 T.Tanrıdağlı	5.443 A.Coşkun	7.419 İ. İnönü	7.392 N.Ciritoğlu
Beypazarı	73	11.566	6.257 M.Tarhan	6.243 S.Yalkın/ T.Tanrıdağlı/ S. Benli	3.467 K.Gülek	3.392 İ.İnan/ A.stn/ M.Yeşil
amlıdere	45	8.110	3.878 M.Tarhan/ Z.H. Velibeşe	3.875 A. F. Yılmaz	3.366 İ.İnönü/ K.Gülek	3.364 10'dan fazla milletv.
ankaya	295	78.549	26.583 A.S.Korur/ Z.Pehlivanlı	26.176 ř.Demirkan	45.021 Faik A. Barutçu	44.403 M.Yeşil
ubuk	101	15.296	6.438 M.Tarhan Z. H. Velibeşe	6.434 10'dan fazla milletvekili	5.667 4 Milletvekili	2.109 10'dan fazla milletvekili
Güdül	40	7.280	3.484 5 Milletvekili	3.382 S.Yalkın	3.487 İ.İnönü/ K.Gülek	3.483 A.stn/ M. Yeşil

Haymana	53	16.273	4.161 M.Tarhan	4.145 H.Yunt/ S. Yalkın	8.255 İ.İnönü	8.232 N.Ciritoğlu
Kalecik	96	15.557	4.063 M.Tarhan	4.051 S.Benli/ Ş.Demirhan	6.768 İ.İnönü	6.717 M. Akpınar
Keskin	86	15.343	3.269 M.Tarhan	3.247 Ö.Bilen/ Ş.Demirhan	6.793 İ.İnönü	6.774 R.Dengin
Kırıkkale	134	29.336	11.516 S.Kurtberk	11.342 Ş.Demirhan	11.483 K. Gülek	11.237 F. Melen
Kızılcahamam	115	18.456	11.032 Z.H. Velibeşe	11.027 5 milletvekili	4.483 İ.İnönü	4.476 R.Dengin/ H.Tez
Nallıhan	86	13.491	7.879 R.Eren	7.848 Z.Pehlivanlı/ T.Tanrıdağlı	4.683 İ.İnönü	4.652 U. Elli
Polatlı	100	16.025	6.728 S.Kurtberk	6.710 O. Karaalp	7.604 İ.İnönü	7.580 M.Yeşil
Ş. Koçhisar	113	21.585	3.586 S.Kurtberk	3.555 S.Yalkın A.F.Yılmaz	7.456 İ.İnönü	7.405 M. Akpınar
Yenimahalle	115	22.696	9.090 E. Akoğlu	8.951 O.Karaalp H.Yazıcıoğlu	10.991 S.Soley	10.784 N.Ciritoğlu

Tablo 72: Demokrat Parti ve CHP Milletvekillerinin Ankara'nın Kazalarında Aldıkları Oyların Durumu

Kaynak: BCA, 030.1.0 / 52.311.1.

Çankaya ve Merkez kazaları hem Demokrat Parti hem de CHP'nin en yüksek oy sayılarına ulaştığı bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Mümtaz Tarhan, DP adına 6

kazada, İsmet İnönü ise CHP adına 10 kazada en yüksek oyları alan adaylar olmuştur. Öte yandan, Demokrat Parti'den Tahir Tanrıdağı 3, Şemsi Demirkan ve Osman Karaalp 2 kazada, CHP'den ise Ahmet Üstün, Faik Ahmet Barutçu ve Nuri Ciritoğlu 2 kazada en düşük oyları alan adaylardır. CHP ve DP adayları arasındaki en yüksek oy farkı Çankaya'da CHP'den Faik Ahmet Barutçu ile DP'den Ahmet Salih Korur/Zühtü Pehlivanlı arasında 18.438, Merkez'de ise CHP'den Rıfat Börekçi ile Demokrat Parti'den Mümtaz Tarhan arasında 5.542 olarak gerçekleşmiştir. En az oy farkı ise Çubuk'ta Demokrat Parti'den Mümtaz Tarhan/Zühtü Hilmi Velibeşe ile CHP'nin on milletvekili arasında 771, Ayaş'ta ise Demokrat Parti'den Mümtaz Tarhan ile CHP'den Kasım Gülek arasında 720 oy olarak kaydedilmiştir.

Seçime katılım oranları açısından, %53,4'le Merkez, %56,3'le Çankaya ve %58,9'la Altındağ en düşük katılım oranlarına sahipken, %89'la Nallıhan, %85,5'le Balâ ve %87,1'le Haymana en yüksek katılım oranlarına ulaşmıştır. Kadın seçmen katılımının en düşük olduğu yer %45,37 ile Altındağ iken, en yüksek kadın katılımı %90,79'la Nallıhan'da gerçekleşmiştir. Ankara genelindeki toplam 1.934 sandığın %34,3'üne denk gelen 295 sandığın Çankaya'da, 197'sinin Merkez'de ve 171'inin Altındağ'da yer alması, bu üç bölgenin Ankara'daki düşük katılım oranını belirlediğini göstermektedir. Çankaya, Merkez ve Altındağ'daki katılım oranlarının genel ortalamadan belirgin şekilde düşük olması, bu bölgelerde bir seçmen küskünlüğü yaşandığını düşündürmektedir. 1954'te %87 olan Ankara genelindeki katılım oranı ile kıyaslandığında, Çankaya, Merkez ve Altındağ'daki bu düşüş, Demokrat Parti'nin bu bölgelerde seçmeni küstürdüğü şeklinde yorumlanabilir.

3.4. Belediye Meclisi (Belediye Başkanlığı) Seçimleri

Bu bölümde, 1950 ve 1955 yıllarında gerçekleştirilen yerel seçimler incelenecektir. Söz konusu seçimler; belediye, il genel meclisi ve muhtarlık seçimlerinden oluşmaktadır. 1950 yılında yapılan yerel seçimlere Demokrat Parti, CHP, MP ve bağımsız adaylar katılmıştır. 1955 seçimlerine CHP ve CMP katılmama kararı almıştır. Bu nedenle seçimler, Demokrat Parti, Türkiye Köylü Partisi ve bağımsız adayların katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

3.4.1. 1950 Belediye Meclisi Seçimleri

Çok partili hayata geçiş, yalnızca siyasi yaşamı kökten değiştirmemiş, aynı zamanda seçim sistemlerini de etkilemiştir. 1946 yılında çıkarılan 4878 sayılı yasa ile belediye meclis seçimlerinin bir günde tamamlanması ve seçimlerde siyasi parti temsilcisi bulundurulması şartları getirilmiştir. Bunun yanı sıra, aynı yasa ile oy pusulası üzerinde isim, imza ve mühür gereklilikleri kaldırılmıştır. 1948 yılında çıkarılan 5168 sayılı yasa ile Ankara Belediye Başkanı'nın seçimle göreve gelmesi karara bağlanmıştır. 1950 yılında yürürlüğe giren 5669 sayılı yasa ise belediye seçimlerinde milletvekili seçimlerinde uygulanan kanunun esas alınmasını öngörmüştür.⁵⁷⁵

14 Mayıs seçimlerinin ardından yerel seçimlere yönelik hazırlıklar başlamış ve partiler, genel seçimi bir kenara bırakarak bu seçimlere odaklanmıştır. Ağustos ayından itibaren her parti, enerjisini yaklaşan belediye seçimleri için aday belirlemeye, propaganda yapmaya ve toplantılar düzenlemeye yönlendirmiştir. Demokrat Parti, genel seçimde elde ettiği sonucu tekrarlamayı hedeflerken, Cumhuriyet Halk Partisi ise genel seçim sonrasında halkın bazı gerçeklerin farkına vardığını düşünerek çalışmalarını sürdürmüştür.

Demokrat Parti il teşkilatı, 6 Ağustos'ta seçim hazırlıkları kapsamında Sergi Evi'nde bir toplantı düzenlemiş ve Ankara il teşkilatında görev yapan tüm yöneticiler toplantıya davet edilmiştir. İki gün süren toplantının açılış konuşmasını Ankara İl İdare Kurulu Başkanı Atıf Benderlioğlu yapmış; ilk gün toplantısına Devlet Bakanı Lütfü Karaosmanoğlu ve Demokrat Parti İstanbul Müfettişi Hüsnü Yaman katılmıştır. Toplantının ikinci gününde ise Belediye Meclisi seçimlerinde aday gösterilecek 41 asil ve 41 yedek üyenin belirlenmesi amacıyla bir seçim yapılmış, bu süreç parti il teşkilatından davet edilen 360 kişiden 281'inin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Başbakan Adnan Menderes, yaklaşan seçimlerle ilgili konuşmasında, 1946 seçimleriyle mahalli idarelerde ortaya çıkan anormal durumun düzeltileceğini ifade etmiştir.⁵⁷⁶

1946'daki duruma vurgu yapan bir diğer isim ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmuştur. Bayar, 1946 seçimlerinde belediyelerin %99'unun CHP'nin elinde olduğunu belirterek, bu durumu “siyasi gasp ve zorbalık” olarak nitelendirmiştir. Ayrıca vatandaşlardan,

⁵⁷⁵ Umut Üzmez, Türkiye'de Yerel Seçim Sistemi: Sorunlar ve Yeni Bir Model Önerisi, Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2020, s. 74-75.

⁵⁷⁶ Zafer, 6 Ağustos 1950, Sayı: 458; 7 Ağustos 1950, Sayı: 459; 8 Ağustos 1950, Sayı: 460.

yaklaşan belediye seçimlerinde oy kullanarak bir devrin şeflik idaresine son vermelerini istemiştir.⁵⁷⁷

Ankara milletvekili ve Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, gazetede ki köşe yazısında yaklaşan belediye seçimlerine değinmiştir. Fenik, Ankara Belediyesi'nin CHP tarafından kazanılması durumunda, şehre yapılacak hizmetlere hükümetin katkı sağlayamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca şehrin insani ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için halkın bu durumu göz önünde bulundurarak oy vermesi gerektiğini vurgulamıştır.

CHP ise Fenik'in açıklamalarına tepki göstermiş ve "Mademki iktidar kimde, belediye meclisini de o kazanmalıdır diyorsunuz, bu durumda seçim denen şeyin anlamı kalıyor mu?" şeklinde eleştiride bulunmuştur.⁵⁷⁸ Gerek Cumhurbaşkanı Bayar gerek Başbakan Menderes gerekse Mümtaz Faik Fenik'in belediye seçimleri üzerinde ciddiyetle durması, bu seçimlerin Demokrat Parti açısından önemini vurgulaması bakımından dikkat çekicidir. Fenik'in söylemi, "oy yoksa iş de yok" anlayışının bir yansıması olmasının ötesinde, muhalefetten iktidara geçiş sonrası sergilenen hızlı bir tutum değişikliğidir.

Yüz yüze propaganda dışında, radyonun da bir araç olarak kullanılabilmesi amacıyla Basın Yayın Genel Müdürlüğü, noter huzurunda partilerin propaganda saatlerini belirlemiştir.

Günler	CHP Birinci Saat	CHP İkinci Saat	DP Birinci Saat	DP İkinci Saat
24 Ağustos	18:00- 18:10	21:15- 21:25	18:30- 18:40	20:30-20:40
25 Ağustos	20:30- 20:40	21:40- 21:50	18:30- 18:40	19:30- 19:40
26 Ağustos	19:30- 19:40	20:30- 20:40	18:00- 18:10	21:15- 21:25
27 Ağustos	20:30- 20:40	21:40- 21:50	18:00- 18:10	19:30- 19:40
28 Ağustos	18:30- 18:40	21:15- 21:25	19:30- 19:40	20:30- 20:40
29 Ağustos	19:30- 19:40	21:40- 21:50	18:00- 18:10	21:15- 21:25
30 Ağustos	18:10- 18:20	21:25- 21:35	20:30-20:40	21:15- 21:25

Tablo 73: CHP ve Demokrat Parti'nin Seçim Propaganda Günleri ve Saatleri

Kaynak: Ulus, 20 Ağustos 1950, Sayı: 10469; Zafer, 20 Ağustos 1950, Sayı: 476.

CHP'nin propaganda saatlerinde Cemil Sait Barlas, Nihat Erim, İsmet İnönü, Kemal

⁵⁷⁷ Celal Bayar'ın Seçim Kampanyaları Söylev ve Demeçleri 1946, 1950 ve 1954, Toplayan: Özel Şahingiray, Doğu Ltd Ortaklığı Matbaası, Ankara, 1955, s. 158.

⁵⁷⁸ Tansu Barış Mahmutoglu, CHP'nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları ve Propagandaları (1923-1957) Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 2017, s. 440; Zafer, 19 Ağustos 1950, Sayı: 475; Ulus, 21 Ağustos 1950, Sayı: 10470.

Satır, Vedat Dicleli, Zihni Betil, Yılmaz Akpınar, Avni Doğan ve Sezai Erkut halka seslenmiş; Demokrat Parti adına ise Başbakan Adnan Menderes, Adil Ünlü, Fikret Kuntel, Ankara İl Başkanı Atıf Benderlioğlu, Ankara Milletvekilleri Talat Vasfi Öz, Mümtaz Faik Fenik ve Osman Şevki Çiçekdağ konuşmalar yaparak partilerinin belediye seçimlerine ilişkin vaatlerini dile getirmiştir.⁵⁷⁹

Seçime kısa bir süre kala Ulus gazetesi, belediye seçimlerinde CHP adaylarının düşüncelerine yer vermiş ve adaylar, Ankara'ya ilişkin yapılması gerekenleri gazeteye ifade etmiştir. Adaylardan Kemal Arıdu, belediyenin etkili bir şekilde hizmet verebilmesi için hükümet desteğinin şart olduğunu, Demokrat Parti'nin seçim kazanmak amacıyla korkutma, sindirme ve baskı yöntemlerini kullandığını, ancak halkın bu yöntemlere karşı duyarlı olduğunu belirtmiştir. Hatice Akkın ise temizlik, yol, su ve elektrik konularında planlı hareket edilmesi gerektiğini ve şehirde sebze satış noktalarının açılmasının zorunlu olduğunu dile getirmiştir. Cemal Mormana ise belediyeye yeni gelir kaynaklarının bulunması, kaçak inşaatların önlenmesi ve gecekondulu meselesiyle mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmiş; mevcut gecekondulu bölgelerinin ihtiyaçlarının ise belediye tarafından karşılanması yönünde görüş bildirmiştir.⁵⁸⁰

Genel seçimlerde istediği sonucu elde edemeyen Millet Partisi, Ankara İl Başkanlığı'nda kurduğu komisyonlarla belediye seçimlerine yönelik hazırlıklar yapmıştır. Ankara İl Teşkilatı ve Genel Merkez'in aday belirleme çalışmaları sonucunda Kamil Polat, Derviş Hüsnü Uzman, Ömer Bican ve Neşet Akmanlar, Ankara Belediye Meclisi seçimleri için aday olarak belirlenmiştir. 3 Eylül 1950'de yapılan belediye seçimleri Ankara'da sükunetle gerçekleşmiştir. Öğleden sonra artan katılıma rağmen, birçok sandıkta seçime katılım oranı %20-25 düzeyinde kalmış, en kalabalık bölgelerde bile katılım %40'ı geçmemiştir.⁵⁸¹

⁵⁷⁹ Ulus, 24 Ağustos 1950, Sayı: 10473; Zafer, 27 Ağustos 1950, Sayı: 481; 28 Ağustos 1950, Sayı: 482.

⁵⁸⁰ Ulus, 22 Ağustos 1950, Sayı: 10471; 23 Ağustos 1950, Sayı: 10472.

⁵⁸¹ Cumhuriyet, 4 Eylül 1950, Sayı: 936.

1950 TÜRKİYE GENELİ BELEDİYE SEÇİMLERİ					
Seçmen / Katılanlar	2.859.579 / 1.556.431(Arşiv belgelerinde katılan seçmen sayısı ve yüzdelerdeki hata nedeniyle, seçmen sayısı araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.)				
Katılım %	53,22				
Kazanılan Belediye	Merkez Kaza	Bağlı Kazalar	Bucak/Köy	Toplam	%
DP	45	222	89	356	55,4
CHP	12	188	48	248	38,6
MP	4	3	1	8	1,2
Karma	1 (Siirt)	12	2	15	2,4
Bağımsız	1 (Çorum)	9	-	10	1,6
Toplam				642	100
Partilerin Aldıkları Oy / Yüzde ve Kazanılan Belediye Sayısı					
DP	875.335	%56,24	Kazanılan Üyelik	5.900	%60,5
CHP	572.894	%36,82		3.448	%35,4
MP	58.131	%3,73		147	%1,5
Bağımsızlar	50.071	%3,21		250	%2,6

Tablo 74: 1950 Türkiye Geneli Belediye Seçim Sonuçları

Kaynak: BCA, 030.1.0 / 51.309.4, 2; 51.309.8, 3.

1950 genel seçimlerinden kısa bir süre sonra yapılan belediye seçimlerinde, Demokrat Parti genel seçimlere benzer bir sonuç almıştır. Nitekim oyların %56,24'ünü ve belediye üyeliklerinin %60,5'ini DP kazanmıştır. CHP'nin ise oy oranı ve kazandığı üyeliklerin oranlarının genel seçim sonuçlarına benzerlik gösterdiği görülmektedir.

1950 ANKARA BELEDİYE SEÇİMLERİ				
Seçmen/ Katılanlar	183.186 / 72.052			
Katılım %	39,3			
Partiler	Alınan Oy	%	Kazanılan Üyelik	%
DP	46.833	%65	260	50
CHP	20.175	%28	175	33,7
MP	5.044	%7	85	16,3

Tablo 75: Ankara’da 1950 Belediye Seçim Sonuçları

Kaynak: BCA, 030.1.0 /51.309.4, 3.

Tabloya göre, Ankara’da katılım oranı %39,3 ile oldukça düşük seviyede kalmıştır. Bu durum, yerel seçimlerin genel seçimlere kıyasla daha az ilgi gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Demokrat Parti oyların %65’ini, üyeliklerin ise %50’sini kazanmıştır. CHP’nin oy oranı genel seçimlerin bir hayli gerisinde kalmıştır. Bu durum, CHP seçmeninin genel seçimlerden kaynaklanan bir hayal kırıklığı yaşadığı ve bu nedenle sandıktan uzaklaştığı şeklinde ifade edilebilir.

	DP	CHP	Durum / Fark
Ankara	23.716	7.764	DP lehine 15.952
Ayaş	488	448	DP lehine 40
Bala	380	184	DP lehine 196
Bey pazarı	875	535	DP lehine 340
Çubuk	440	524	CHP lehine 84
Çamlıdere	801	1.121	CHP lehine 320
Haymana	462	1387	CHP lehine 925
Kalecik	555	557	CHP lehine 2
Keskin	882	871	DP lehine 11
Kırıkkale	2.616	1.700	DP lehine 916
Kızılcahamam	654	947	CHP lehine 293
Polatlı	1.178	1.020	DP lehine 97
Nallıhan	285	1.047	CHP lehine 762
Şereflikoçhisar	1.052	1.020	DP lehine 32
Güdül	522	415	DP lehine 107

Tablo 76: 1950 Belediye Seçimlerinde Kazalarda Demokrat Parti ve CHP'nin Oy Oranları

Kaynak: BCA,10.9.0. / 92.283.2, 55.

Tabloya göre Merkez, Bala, Beypazarı, Çankaya, Kırıkkale, Polatlı, Ş. Koçhisar ve Ayaş'ta (ekseriyetle), Keskin (ekseriyetle) DP, Kızılcahamam, Çamlıdere, Haymana, Çubuk, Güdül (ekseriyetle), Kalecik (ekseriyetle), Nallıhan ise (ekseriyetle) CHP tarafından kazanılmıştır.⁵⁸² Seçim sonrasında toplanan Belediye Meclisi, ilk oturumunda Ankara Belediye Başkanı'nı belirlemek için bir oylama yapmış ve oylama sonucunda Atıf Benderlioğlu oy birliğiyle başkan olarak seçilmiştir.⁵⁸³

Merkez ve Kırıkkale kazaları, iki parti arasındaki farkın en yüksek olduğu yerlerken, farkın en düşük olduğu yerler Kalecik, Keskin ve Şereflikoçhisar olmuştur. Bu veriler, seçimin birçok bölgede büyük farklar olmaksızın kazanıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Zafer gazetesi, seçimden bir gün sonra Ankara'daki belediye seçimlerine ilişkin istatistiklere yer vererek, Demokrat Parti'nin Kalecik'te %80'den fazla oy aldığını, CHP'nin ise yalnızca Kızılcahamam ve Çubuk'ta az bir farkla seçimi kazandığını

⁵⁸² BCA, 030.1.0. / 51.309.3, 3.

⁵⁸³ Ulus, 03 Ekim 1950, Sayı: 10513; Ali Eşref Turan, Türkiye'de Yerel Seçimler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul, 2008, s. 90.

belirtmiştir. Bununla birlikte, resmi veriler Kalecik'te CHP lehine bir sonuç olduğunu ve CHP'nin kazandığı yerlerin yalnızca iki kaza ile sınırlı kalmadığını göstermektedir. Zafer gazetesinin Merkez kazada verdiği sonuçların resmi verilerle örtüşmemesi, gazetenin sonuçları teyit etmeden yayımladığı şeklinde yorumlanabilir.

Seçimler öncesinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, belediye seçimlerinin şehirlerin ihtiyaçlarını ilgilendiren bir seçim olmaktan ziyade, ülkenin siyasi geleceğini ilgilendiren milli bir mesele olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, Türkiye genelinde Demokrat Parti, belediyelerin %55,8'ini ve belediye üyeliklerinin %60'ını kazanmıştır. Bu sonuç üzerine Başbakan Adnan Menderes "Türk Milleti Halk Partisini 14 mayısta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti" ifadesini kullanmıştır. Ulus gazetesindeki köşesinde Nihat Erim, Menderes'in bu sözlerine tepki göstererek mevcut belediyelerin %30'unu muhalefetin kazandığını belirtmiş ve "Böyle bir tasfiye nerede görülmüştür?" diyerek eleştiride bulunmuştur.⁵⁸⁴ 1950 yılının Mayıs-Eylül ayları arasında gerçekleşen seçimlerin art arda Demokrat Parti tarafından kazanılması, genel seçimler döneminde oluşan şartlarla doğrudan ilişkilidir. Diğer yandan, toplumun Demokrat Parti'ye gösterdiği teveccühün kısa sürede azalacağına yönelik CHP'deki beklentinin gerçeklerle örtüşmediği, ayrıca Menderes'in sözünü ettiği gibi bir "muhalefet tasfiyesi" iddiasının da doğru olmadığı ifade edilebilir.

3.4.2. 1955 Belediye Seçimleri

2 Mayıs 1954 seçimlerinin ardından yerel seçimler, CHP'nin gündemine gelmiş ve konu kurultayda tartışılmıştır. Kurultayda, "Ana Davalar" adıyla bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon, yerel seçimlere ilişkin gerçekleştirdiği toplantı ve çalışmalar sonucunda, seçimlere katılmama yönünde bir rapor hazırlamıştır. Komisyon raporu kongrede genel kabul görmüş olsa da Genel Başkan İsmet İnönü bu karara açıkça karşı çıkmıştır. İnönü, parti programı ve tüzüğü gereği seçimlere girmenin zorunlu olduğunu, aksi takdirde partili seçmenlerin partiden soğuyacağını ifade etmiştir. İnönü'nün bu çıkışı sonrasında, seçimlere girilip girilmeme kararı Parti Meclisi'ne bırakılmıştır.⁵⁸⁵

İnönü, bu görüşlerinden bir yıl sonra yapılan bir Parti Meclisi toplantısında, daha önce

⁵⁸⁴ Milliyet, 4 Eylül 1950, Sayı: 125; Ulus, 5 Eylül 1950, Sayı: 10515.

⁵⁸⁵ Milliyet, 28 Temmuz 1955, Sayı: 1867; 30 Temmuz 1955, Sayı: 1869.

ifade ettiği görüşlerinden vazgeçmiş ve 1954 kongresinde alınan seçime girilmemesi kararının gerekçelerini açıklamıştır. İnönü'ye göre, 1954 yılında alınması önerilen seçimlerden çekilme kararı tahminlere dayanmış ve bu kararın getireceği zorluklar hesap edilmemiştir. Ancak bir yıl sonra, mevcut yasalar ve şartlar çerçevesinde serbest bir seçim ihtimali ortadan kalkmış ve seçime katılmama bir seçenek haline gelmiştir. Demokrat Parti yanlısı basın ise bu seçime girmeme kararını, CHP ve CMP'nin daha önceden aralarında verdikleri bir karar olarak nitelendirmiştir. Basın, iki partinin seçimden korktuklarını öne sürmüş ve partilerin seçime katılmama kararını vatanseverlik duygusundan yoksunlukla ilişkilendirmiştir.⁵⁸⁶ 1955 Belediye Seçimlerine muhalefetten katılan tek parti Türkiye Köylü Partisi olmuştur.

Demokrat Parti Genel Merkezi, daha önce başlattığı yerel teşkilatlardan gücü kendine çekme stratejisi doğrultusunda, aralarında Ankara'nın da bulunduğu 17 ilin adaylarını doğrudan kendisi belirlemiştir. Bu tutumuyla Demokrat Parti, aday belirleme sürecine ilişkin tüzüğünde yer alan %80 yerel teşkilat, %20 Genel Merkez kuralını göz ardı etmiştir. Uygulama, teşkilatlar arasında büyük tepkiye yol açmış; İzmir'den Diyarbakır'a, Edirne'den Mersin'e kadar birçok şehirden Genel Merkez'e itirazlar yükselmiştir. Adayların belirlendiği Ankara'da ise Belediye Meclisi azalıklarının tespiti sırasında listeden çıkarılan isimler nedeniyle tartışmalar yaşanmıştır. Ortaya çıkan ihtilaflar, Fuat Köprülü başkanlığında yapılan Demokrat Parti Genel İdare Kurulu toplantısında giderilmeye çalışılmıştır.⁵⁸⁷ Bu durum, Demokrat Parti'nin aday belirleme sürecindeki merkeziyetçi yaklaşımının teşkilatta huzursuzluk yarattığı ve parti içindeki birlikteliği zorlaştırdığı şeklinde yorumlanabilir.

Genel Merkez tarafından belirlenen adaylar arasında ağırlıklı olarak banka genel müdürleri ve idare meclisi üyelerine yer verilmiştir. Kazalar dışında, Demokrat Parti'nin Ankara adayları şu isimlerden oluşmuştur:

⁵⁸⁶ Cumhuriyet, 6 Ağustos 1955, Sayı: 11141; Milliyet, 6 Ağustos 1955, Sayı: 1873; Zafer Akşam Postası, 6 Ağustos 1955, Sayı: 1852.

⁵⁸⁷ Hikmet Çolak, Demokrat Parti Döneminde Yerel Seçimler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2013, s. 262; Ulus, 25 Ekim 1955, Sayı: 11766.

Kaza	Adaylar
Merkez	Orhan Eren, Nihat Demirözü, Hüseyin Avni Öztürk, Galip Pancaroğlu, Nazım Sünter, Nafiz Ergeneli, İrfan Erdem, Şem’i Nur İnanç, Sabit Eceviş, Muhittin Algın, Perihan Pala, Haşim Dağatay, Haşan Baldudak, Ahmet Muhip Dranas, Necmi Erdi, Kemâl Milaslı, Mazlum Kaylan
Çankaya	Adil Ünlü, Hüseyin Cahit Yılmaz, Ali Nemli, İbrahim Tuncay, Selâhattin Süer, Necmettin Şahin Sılan, Advie Fenik, Ekrem Şadi Kavur, Refet Artıman, Salih Başer, Dündar Kılıçöte, Edip Erten, Cehdi Şahingiray, İsmet Barutçu, Ahmet Gündeş, Nezihe Korur, Ahmet Bilge
Altındağ	Selâmi Birgen, Hilmi Toygar, İbrahim Batmaz, Fethi Aygün, Ethem Köslü, Hamza Vahit, Ali Rıza Avcı, Mehdi Mihçioğlu, Mehmet Emin Örs, Aziz Tunç

Tablo 77: 1954 Yılı Demokrat Parti Ankara Belediye Seçimleri Merkez Çankaya Altındağ Adayları

Kaynak: Hürses, 25 Ekim 1955, Sayı: 1736; Zafer, 25 Ekim 1955, Sayı: 2449; Ulus, 25 Ekim 1955, Sayı: 11766; Zafer Akşam Postası, 25 Ekim 1955, Sayı: 1932.

1955 Belediye Seçimleri yaklaşırken, Hürses gazetesi “Her Ankaralı Belediyeden 1 Şey İstiyor” adlı bir köşe oluşturmuş ve bu köşede halkın isteklerine yer vermiştir. Örneğin, Keçiören’den Asım Tacan, her mahallede belirli günlerde pazar kurulurken Keçiören’de pazar kurulmadığını belirterek bu konuda talepte bulunmuştur. Hayrettin Gürol isimli bir vatandaş, Özveren Sokak’taki susuzluktan şikâyet etmiştir. Münire Balamir isimli bir başka vatandaş ise sahipsiz hayvanların toplanıp itlaf edilmesinden rahatsızlığını dile getirmiş; bunun yerine bir barınak inşa edilerek halkın yardımlarıyla hayvanların bakılmasını, yavrularının ise doğar doğmaz klor gazıyla bayıltılarak acısız bir şekilde öldürülmesini önermiştir. Balamir, bu çözüm için birçok kişinin bağışta bulunacağını ifade ederek belediyeden yer göstermesini talep etmiştir.⁵⁸⁸

Yenimahalle’den Zehra Gökmen, semte kuyu suyu yerine diğer semtlerde olduğu gibi şebeke suyu verilmesini talep etmiştir. Nazif Baydar ise sokakların tamir amacıyla kazıldıktan sonra açık bırakılmamasını istemiştir. Yenişehir’de oturan Nilüfer Can, Orman Çiftliği’nden günlük yumurta temin edebilme imkânı sağlanmasını talep ederken, Maltepe’den Eczacı Mehmet Reşat Bayer, dükkân önlerinin temizliğinin dükkân sahibine ait olduğu gerekçesiyle süpürülmemesinden şikâyet etmiştir.

⁵⁸⁸ Hürses, 1 Eylül 1955, Sayı: 1684; 2 Eylül 1955, Sayı: 1685; 3 Eylül 1955, Sayı: 1686; 4 Eylül 1955, Sayı: 1687.

At Pazarı'ndan Ahmet Yiğit, yolların darlığı ve araç trafiği nedeniyle yayaların geçemediğini ve dükkanlardan alışveriş yapılamadığını belirterek, gidiş-gelişe göre trafiğin düzenlenmesi talebinde bulunmuştur. Soğukkuyu semtinden Hüsnü İpekçi, buradaki tamirhanelerin kaldırılmasını; Mehmet Ateş, yangın tehlikesi nedeniyle kereste depolarının başka bir yere taşınmasını istemiştir. Ali Kavruk, bir yüzme havuzu yapılması talebinde bulunurken, Nuri Sargit ise otobüs duraklarının Ulus'tan eski yerlerine taşınmasını talep etmiştir.

Gazetenin yer verdiği şikayetler, Vali ve Belediye Başkanı Kemal Aygün tarafından takip edilmiştir. Aygün, gazetede ki şikayetleri yakından izlediklerini, bunun yanı sıra sineklerle mücadele edildiğini ve su ihtiyacının yer altı sularından karşılanmaya devam edileceğini ifade etmiştir. Ayrıca elektriğin önce Çatalağzı'ndan, ardından Sarıyar Barajı'ndan temin edileceğini belirtmiş ve otobüse ilk duraktan sonra binecek yolculara yer bırakılması için gerekli tedbirlerin alınacağını dile getirmiştir.⁵⁸⁹

Gazetede yer alan şikayetler kapsamında 1950'li yılların Ankara'sında halkın günlük yaşamına dair pek çok sorunla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Su kesintileri, dar yollar, yetersiz ulaşım düzenlemeleri ve altyapı eksiklikleri gibi temel ihtiyaçların karşılanamaması gibi şikayetlerin Ankara'nın belirli bölgelerinde yoğunlaşsa da şehrin birçok yerinde benzer sorunlar yaşandığı ifade edilebilir.

Propaganda döneminin sona ermesinin ardından, belediye seçimleri 13 Kasım 1955'te yapılmıştır. Seçimler Ankara'da sakin bir atmosferde gerçekleşmiş, Ankaralılar seçim varmış gibi davranmayarak günlük hayatlarına devam etmiştir. Sokaklardaki kalabalığın seçim sandıklarına yansımadağı gözlemlenmiştir.

⁵⁸⁹ Hürses, 11 Eylül 1955, Sayı: 1694.

1955 TÜRKİYE GENELİ BELEDİYE SEÇİMLERİ					
Seçmen / Katılanlar	3.602.805 / 1.381.407				
Katılım %	38.34				
Partilerin Aldıkları Oy / %			Kazanılan Belediye Sayısı ve %		
DP	877.618	63.53	DP	597	63,35
CHP	1.717	0,12	CHP	1	0,12
TKP	60.823	4,4	TKP	15	1,86
Bağımsızlar	389.702	28,21	Bağımsızlar	193	23,94

Tablo 78: 1955 Belediye Seçim Türkiye Geneli Sonuçları

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 51.309.8, 3.

1955 Belediye seçimlerinde, Diyarbakır, Muğla, Kırşehir, Burdur, Sivas, Muş, Siirt ve Çorum'da bağımsız adaylar seçimleri kazanırken, Edirne ve Maraş'ta Köylü Partisi adayları başarılı olmuştur. Ankara'nın da içinde bulunduğu Samsun, Hatay, Erzurum, Antalya, Çanakkale ve Afyon gibi illerde ise belediye meclisi üyelikleri müstakiller ile Demokrat Partililer arasında paylaşılmıştır.⁵⁹⁰

Belediye seçimlerine katılmayan CHP, seçim sonuçlarını değerlendirirken Demokrat Parti'nin yaşadıklarını, 1946 seçimlerinde kendi başlarına gelenlere benzetmiştir. CHP ve CMP'nin katılmadığı bir seçimde, Demokrat Parti'nin %63,53 oy alması doğal bir sonuç olarak görülmelidir. Bununla birlikte, seçim sonuçları, seçime katılmama stratejisinin etkili bir yöntem olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bir diğer ilginç husus ise, CHP'nin seçimlere katılmadığı bir ortamda 1.717 oy almış olmasıdır.

⁵⁹⁰ Cumhuriyet, 14 Kasım 1955, Sayı: 11241; 15 Kasım 1955, Sayı: 11242.

Kaza	DP	Bağımsız
Merkez	5.165	282
Çankaya	6.421	735
Altındağ	5.261	941
Ayaş	488	572
Bala	451	335
Beypazarı	624	-
Çubuk	771	150
Çamlıdere	441	704
Haymana	294	996
Güdül	522	17
Kalecik	923	320
Kaman	964	-
Keskin	1.393	697
Kırıkkale	1.856	542
Kızılcahamam	497	521
Polatlı	1.094	2.164
Nallıhan	430	-
Şereflikoçhisar	1.160	523

Tablo 79: 1955 Ankara'nın Kazalarında Belediye Seçim Sonuçları

Kaynak: Tuncer, 1954 Seçimleri, s. 27

Belediye seçimlerine Ankara merkezde katılım düşük kalırken, ilçelerde katılım oranlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Katılım oranları Kızılcahamam'da %75, Çubuk'ta %71,8, Bala'da %90, Ayaş'ta %60, Nallıhan'da %44,6, Keskin'de %71 ve Kırıkkale'de %70 olarak gerçekleşmiştir. Belediye Meclis üyeliklerinin ¾'ünü Demokrat Parti, 1/5'ini bağımsızlar, %2'sini ise TKP kazanmıştır.⁵⁹¹

Seçimler sonucunda Ankara'nın 13 kazasını Demokrat Parti kazanırken, 5 kazada bağımsızlar başarılı olmuştur. Ankara, Bala, Beypazarı, Keskin, Kırıkkale, Şereflikoçhisar ve Güdül, 1950 belediye seçimlerinde de Demokrat Parti tarafından kazanılan kazalarken, Çubuk, Kalecik ve Nallıhan CHP'den Demokrat Parti'ye geçmiştir. 1950'de Demokrat Parti tarafından kazanılan Polatlı ise 1955'te bağımsızlara geçmiştir. Bir diğer önemli husus, Merkez kazada Demokrat Parti'nin 23.000'i geçen oylarının, muhtemelen seçime gelmeyen Demokrat Parti seçmenleri nedeniyle düşmüş olmasıdır.

⁵⁹¹ Cumhuriyet 14 Kasım 1955, Sayı: 11241; Turan, Türkiye'de Yerel Seçimler, s. 95-96.

Benzer bir seçmen küskünlüğünün, 1957 seçimlerinde de yaşanacağı öngörülmektedir. Seçimler neticesinde Ankara Belediye Meclisi'ne seçilen 44 üye, Ankara Valisi Cemal Gökten başkanlığında ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantıda yapılan başkanlık seçiminde Orhan Eren, oy birliğiyle belediye başkanı seçilmiştir.⁵⁹²

3.5. İl Genel Meclisi Seçimleri

3360 Sayılı Kanun kapsamında, İl Özel İdarelerinin karar ve danışma organı olan İl Genel Meclisi (İGM), bir nevi yerel parlamento görevi görmektedir. Yerel ihtiyaçların tespiti ve sorunların giderilmesi amacıyla, il valisi ya da İGM üyeleri tarafından yapılan teklifler burada görüşülerek karara bağlanır. Ancak bu tekliflerin, İGM'nin görev ve yetki alanına giren konular olması şarttır. İl Genel Meclisi'nin aldığı kararların yürürlüğe girebilmesi, hukuka uygunluğunun yanı sıra il valisinin onayına bağlıdır. İl Genel Meclisleri, aynı zamanda yerel siyasetin bir unsuru olarak halkın siyasi hayata katılımını temsil etmektedir. 1950'li yıllarda geçerli olan hükümlere göre, İl Genel Meclisi'ne 12.500-18.700 arası nüfus için bir, 31.250'ye kadar olan nüfus için iki, 37.500'e kadar olan nüfus için üç ve 50.000 nüfusa kadar dört üye seçilmekteydi. Nüfus arttıkça, aynı oranda üye sayısında da artış öngörülmüştür.⁵⁹³

3.5.1. 1950 İl Genel Meclisi Seçimleri

Seçimlerin yapılacağı ekim ayı içerisinde partiler faaliyetlerini hızlandırmıştır. CHP Dumlupınar Bucak teşkilatı, İl Genel Meclisi seçimlerine yönelik olarak ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantıya, Van Milletvekili Ferit Melen, Kırşehir Milletvekili Halil Sezai Erkut ve eski Tarım Bakanı Cavit Oral da katılmıştır. Cavit Oral, toplantıda yaptığı konuşmada İl Genel Meclisi seçimlerinin önemine vurgu yapmış; seçimde vatandaşların yalnızca oy kullanmayacaklarını, aynı zamanda milletin selameti için de karar vereceklerini ifade etmiştir.⁵⁹⁴ Diğer yandan, İGM seçimleri için CHP tarafından Mehmet Çetinkaya, Recep Dengin, Zeki Kupşı, Süruri Özbay ve Fevzi Özkaynak gibi isimler aday

⁵⁹² Zafer Akşam Postası, 22 Kasım 1955, Sayı: 1958.

⁵⁹³ Ahmet Başözen, İl Genel Meclisinin İl Özel İdaresi İçerisindeki Etkinliği -Van Örneği-, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1998, s. 44; Songül Demirel, "Yeni Yönetimin Ana Unsurları: Yerelleşme, Demokratikleşme ve İl Özel İdaresi", Muş Alparslan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Dergisi, II/2, (Aralık 2014), s. 175-176; Zafer, 26 Ekim 1950, Sayı: 541.

⁵⁹⁴ Ulus, 9 Ekim 1950, Sayı: 10519.

gösterilmiştir.⁵⁹⁵

Radyo yayınları ile propaganda kapsamında ise, Ankara Radyosu partiler için propaganda gün ve saatleri belirleyerek partilere bildirmiştir.

Tarih	Saat	Konuşmacı
5.10.1950	18:30-18:40	Nihat Erim
6.10.1950	18:00-18:10	İsmail Rüştü Aksal
6.10.1950	18:30-18:40	Zihni Betil
7.10.1950	19:30-19:40	Ferit Melen
7.10.1950	20:40-20:50	Cavit Oral
8.10.1950	18:00-18:10	Kemal Satır
8.10.1950	18:30-18:40	Halil Sezar Erkut
9.10.1950	19:30-19:40	Avni Doğan
9.10.1950	20:40-20:50	İsmet İnönü
10.10.1950	18:10-18:20	Cemil Sait Barlas
10.10.1950	18:30-18:40	Ahmet Hamit Selgil
11.10.1950	19:30-19:40	Kemali Bayizit
11.10.1950	20:40-20:50	Vedad Dicleli

Tablo 80: 1950 İl Genel Meclisi Seçimleri CHP'nin propaganda Tarih ve Saatleri.

Kaynak: Ulus, 3 Ekim 1950, Sayı: 10513.

5-11 Ekim 1950 tarihleri arasında, CHP tarafından düzenlenen propaganda programı kapsamında parti mensupları çeşitli zaman dilimlerinde radyo konuşmaları yapmıştır. Bu tarihler arasında konuşmacılar arasında Nihat Erim, İsmail Rüştü Aksal, Zihni Betil, Ferit Melen, Cavit Oral, Kemal Satır, Halil Sezar Erkut, Avni Doğan, İsmet İnönü, Cemil Sait Barlas, Ahmet Hamit Selgil, Kemali Bayizit ve Vedad Dicleli yer almıştır. Ankara Radyosu konuşmacılara akşam saatlerinde 10'ar dakikalık konuşma süresi tanımıştır.

İl Genel Seçimi'nin yapılacağı tarih yaklaşırken, Demokrat Parti de Ankara'da seçimlere girecek adayların belirlenmesi için çalışmalarına başlamıştır. Partinin 12 kazasında yapılan yoklamalar sonucunda adaylar şu kişilerden oluşmuştur:

⁵⁹⁵ Ulus, 10 Ekim 1950, Sayı: 10520; 11 Ekim 1950, Sayı: 10521.

Kaza	Adaylar
Merkez	Ahmet Muhip Dranas, Mahmut Atamer, Avni Altın, Necati Güner, Cemal Kunt, Ali Rıza Oktay, Nazım Kınacı, Atıf Güngördü, Fuat Kileci, Turgut Yurderi, Ahmet Bozyiğit, Rıza Altınay, , Cavit Arınç, Fethi Altay, Mehmet Aksoy
Çankaya	Nesrin Silimen, Mekki Sait Esen, Müfit Yazıcıoğlu, Muzaffer Ekşi, Tahsin Çatki, Hasan Songülen, Şükrü Kurç, Ziya Kureş, Süleyman Selâm
Ayaş	Yusuf Güllök, Ali Muşlu, Tahir Er, Mustafa Aksoy
Bala	Hasan Özçelik, Haydar? Kılınç, Bahri Acar
Beypazarı	Ethem Közlü, Osman Karaalp, Kâmil Dinçer, Necmettin Kuyumcuoğlu
Çubuk	Mehmet Özkan, Fahri Olcay, Mustafa Oğuz, Nuri Çetinkaya, Mustafa Şan, Şevket Oğuz
Haymana	Ahmet Fevzi, Raşit Alever, Halis Akçun, Hüseyin Sırma
Kalecik	Ahmet Topçu, Halil İbrahim Yurtoğlu, Mustafa Gündoğmuş, Salim Yücel, Mehmet Bilen, İbrahim Süer
Kırıkkale	Arif Urağın, Hasan Öztok, Saadet Seyhun, Seyfi Işık, Vahit Çapan, Çelebi Ali Erkan, Rıza Varlı, Halim Altınok
Kızılcahamam	İsmail Sezen, Kemal Zeybek, Ali Yeşil, Durmuş Durhan, Şevket Kültüçkü, Salahaddin Şahin, Ahmet Önal, Katip Özdemir
Keskin	Bahri Taşı, Mahmut Baran, Niyazi Havabulut, İsmail Kavlaklı, Necati Silsüpür, Faik Hatipoğlu
Nallıhan	Fehmi Eren, Ali Öztürk, Mehmet Özcan, Saban Demirel
Polatlı	Abdurrahman Tavozer, Hakkı Demirgil, İsmail Cence, Recep Özcan, Necati Seren, Abdullah Köfter
Şereflikoçhisar	Hikmet Baydar, Cevdet Kale, Dede Başaran, Ahmet Kemal Kocak, Saadettin Güler, Ahmet Kale

Tablo 81: 1950 Yılı İl Genel Meclisi Seçimleri Demokrat Parti Ankara Adayları

Kaynak: Zafer, 25 Eylül 1950, Sayı: 510.

Demokrat Parti'nin radyodan propaganda saatlerinde, Ankara Milletvekili Talat Vasfi Öz, Atıf Benderlioğlu, Muhip Dranas ve Fevzi L. Karaosmanoğlu'nun da aralarında bulunduğu konuşmacılar halka hitap etmiştir.⁵⁹⁶

Millet Partisi ise seçimlere yönelik aday belirleme çalışmaları gerçekleştirmiştir. Merkez ilçeden 20, Çankaya'dan 11, Şereflikoçhisar'dan 6, Polatlı'dan 6, Kızılcahamam'dan 8, Haymana'dan 5 ve Keskin'den 5 kişi Millet Partisi tarafından aday gösterilmiştir.⁵⁹⁷

15 Ekim 1950'de Ankara'da yapılan İl Genel Meclisi seçimleri, kapalı ve soğuk hava şartlarında gerçekleşmiştir. Bu nedenle, sabah saatlerinde oy kullanmaya çok az kişi gitmiştir ve durum gün boyu devam etmiştir. İl genelinde seçime katılım oranı oldukça

⁵⁹⁶ Zafer, 8 Ekim 1950, Sayı: 523.

⁵⁹⁷ Kudret, 28 Eylül 1950, Sayı: 964.

düşük kalmıştır. Örneğin, Samanpazarı'nda katılım oranı %14-17 arasında kalırken, Yenidoğan, Aktaş ve Sakarya bucaklarında seçim için kapı kapı dolaşılmasına rağmen katılım ancak %35'i bulabilmiştir. Gelen ilk sonuçlara göre, Merkez kazada Demokrat Parti 4800 oy farkı yakalamış, Çankaya'da ise farkın 500 olduğu anlaşılmıştır.⁵⁹⁸

1950 Türkiye geneli sonuçlarında dikkat çeken en önemli husus, yerel seçimlerde ortaya çıkan düşük katılım oranıdır. Diğer yandan, seçim sonuçlarının 14 Mayıs 1950 genel seçimleriyle örtüşür nitelikte olduğu görülmektedir.

1950 TÜRKİYE İL GENEL SEÇİMLERİ				
Seçmen/ Katılanlar	8.273.718 / 4.714.090			
Katılım %	56,98			
Partiler	Alınan Oy	%	Kazanılan Üyelik	%
DP	2.431.426	%55,81	260	50
CHP	1.727.836	39,70	175	33,65
MP	192.665	4,42	85	16,35

Tablo 82: 1950 İl Genel Seçimleri Türkiye Geneli Sonuçları

Kaynak: BCA, 030.1.0 / 51.309.9, 6.

Türkiye İl Genel Seçimlerine katılım genel seçimlerine göre düşük kalmıştır. DP oyların %55,81'ini almış, seçimlerde 55 ilde seçimi kazanmıştır. Bu illerden biri de Ankara'dır.

1950 ANKARA İL GENEL SEÇİMLERİ					
Seçmen/ Katılanlar	334,186 / 166.529				
Katılım %	49,8				
Partiler	Alınan Oy %		Kazanılan Üyelik		%
DP	76.081	%46,3	DP	23	56,1
CHP	65.593	%39,9	CHP	16	39
MP	21.680	13,2	MP		
Bağımsızlar	1.047	%0,64		2	4,9

Tablo 83: 1950 İl Genel Seçimleri Ankara Sonuçları

Kaynak: BCA, 030.1.0 / 51.309.9, 5; Cumhuriyet 17 Ekim 1950, Sayı: 9410.

⁵⁹⁸ Ulus, 16 Ekim 1950, Sayı: 10526.

Ankara’da seçimlere katılım Türkiye geneline göre düşük kalmıştır. Demokrat Parti aldığı oya göre daha fazla üyelik kazanmıştır. Ankara’da 7 kazayı Demokrat Parti, 5 kazayı ise CHP kazanmıştır.⁵⁹⁹ Katılım Türkiye geneline göre Ankara’da daha yüksek gerçekleşmiş, bununla beraber Mayıs ayında yapılan genel seçimlere göre Demokrat Parti’nin oy oranlarında büyük düşüş yaşanmıştır. %40’a yakın gerçekleşen düşüşte üst üste yapılan yerel seçimlerin etkisi söz konusudur.

3.5.2. 1955 İl Genel Meclisi Seçimleri

1954 yılı Ekim ayında yapılması gereken seçimler, 6424, 6437 ve 6555 sayılı kanunlarla 25 Eylül 1955 tarihine ertelenmiştir. CHP ve CMP bu seçimlere katılmamış, seçime katılım oranı düşük kalmıştır. Muhalefetin seçimlere girmemesi nedeniyle Demokrat Parti rakipsiz bir şekilde seçimlere katılmış ve bu nedenle herhangi bir propaganda veya kampanya yapma gereği duymamıştır. 1950 yılında yapılan İl Genel Meclisi seçimlerinde 2.431.426 oy alan Demokrat Parti, 1955 seçimlerinde 3.389.167 oy almış ve oy sayısını 957.741 artırmıştır.⁶⁰⁰

25 Eylül 1955 seçimlerinde, Ankara İl Genel Seçimleri için parti teşkilatı içinde aday yoklaması yapılmış ve kazalardan şu kişiler aday olarak belirlenmiştir.

⁵⁹⁹ Zafer, 19 Ekim 1950, Sayı: 534.

⁶⁰⁰ Tuncer, 1957 Seçimleri, s. 27.

Altındağ	Rüştü Bulum, Kani Karakaya, Ahmet Bozyiğit, İbrahim Belgit
Ayaş	Yusuf Gülgöç, Mustafa Aksoy
Bala	Haydar Erdem, Tahir Tandıdağlı, Ahmet Balkır
Beypazarı	Osman Karaağaç, Fahri Limoncuoğlu
Çamlıdere	Kemal Zeybek
Çankaya	Muzaffer Ekşi, Süleyman Şenol, Arif Çalış, Suat Menderes, Niyazi Baykal, İhsan Aktaş, Alim Ögöl
Çubuk	Mustafa Gedikoğlu, Yaşar Saygıdeğer, Yaşar Tüzün
Haymana	Ali Rıza Koç, Ahmet Yılmaz, Ziya Gökalp
Kalecik	Ahmet Bedavacıoğlu, Mustafa Gündoğmuş, Selim Yücel
Kaman	Süleyman Bektaş, Mustafa Keskin, Ömer Akpınar, Mustafa Yüksel
Keskin	Zühtü Pehlivanoglu, Mehmet Arifoğlu, Faik Hatipoğlu
Kırıkkale	Selim Özel, Rıza Tümer, Fikri Pekdemir, Ekrem Pehlivanlı
Ş. Koçhisar	Şükrü Kale, Ali Çetin, Saffet Demirok, Dede Başaran
Merkez Kaza	Hikmet Yazıcıoğlu, Ahmet Erova, Ahmet Eryarar, Fuat Kilici, Hayri Halıcıoğlu, Mashar İskender
Nallıhan	Fehmi Eren, Fahri Gürkan
Polatlı	İsmail Gencel, Recep Özcan, Şevki Özgönül

Tablo 84: 1955 Demokrat Parti İl Genel Meclisi Ankara Adayları

Kaynak: Medeniyet, 6 Eylül 1955, Sayı: 507; Zafer, 3 Eylül 1955, Sayı: 2397; 6 Eylül 1954, Sayı: 2041. CHP ve CMP'nin seçimlere katılmaması nedeniyle, seçime katılım oranı oldukça düşük gerçekleşmiştir. 1950 yılında yapılan İl Genel Meclisi seçimlerinde 2.431.426 oy alan Demokrat Parti, 1955'te oy sayısını 957.741 artırarak 3.389.167 oya yükseltmiştir.

1955 TÜRKİYE İL GENEL SEÇİMLERİ				
Seçmen/ Katılanlar	10.633.174 / 4.169.653			
Katılım %	39,7			
Partiler	Alınan Oy %		Kazanılan Üyelik	%
DP	3.389.167	%81,20	1379	92,8
TKP	48.771	%1,10	7	0,5
Bağımsızlar	510.378	12,4	100	6,7
Boş	5,3			

Tablo 85: 1955 İl Genel Meclisi Türkiye Geneli Sonuçları

Kaynak: BCA, 030.1.0. / 51.309.9, 3, 5-6; Turan, Türkiye’de Yerel Seçimler, s. 94.

Rakipsiz kalan Demokrat Parti, 29 vilayetin 741 azasının tamamını kazanmıştır.⁶⁰¹ Benzer şekilde, Türkiye genelinde de oyların ve üyeliklerin büyük çoğunluğunu Demokrat Parti almıştır. Seçim sonuçlarına bakıldığında, TKP’nin toplumsal karşılığının oldukça zayıf olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan, CHP’nin seçimlere katılmamasının bağımsız aday sayısında artışa neden olduğu ve bu adayların CHP’li olma ihtimalinin yüksek olduğu söylenebilir.

Bilindiği gibi seçimlerden 19 gün önce “6-7 Eylül Olayları” gerçekleşmiş, bu hadiselerin yaşandığı yerlerden biri de Ankara olmuştur. Olaylar nedeniyle İstanbul, İzmir ve Ankara’da örfi idare ilan edilmiş, bu nedenle şehirde propaganda yapılmamıştır. Örfi idarenin uygulanışı seçime katılımı etkilemişti.

1955 ANKARA İL GENEL SEÇİMLERİ			
Seçmen/ Katılanlar	478.012 / 141.392 ⁶⁰²		
Katılım %	%29,6		
Partiler	Alınan Oy %	Kazanılan Üyelik	%
DP	127.844	56	96,5
Bağımsızlar	13.508	2	3,5

Tablo 86: 1955 İl Genel Meclisi Ankara Seçimleri

Kaynak: BCA, 030.1.0. / 51.309.9, 4-5

⁶⁰¹ BCA, 030.1.0. / 51.309.9, 4.

⁶⁰² Ankara’da seçime katılan kişi sayısı 152.964 olarak gösterilmişse de seçime katılan parti ve bağımsızların oy sayısı 141.392’dir.

CHP ve CMP'nin Türkiye genelinde, TKP'nin ise Ankara'da seçimlere katılmaması nedeniyle Demokrat Parti, kolay bir başarı elde etmiş ve üyeliklerin ve oyların tamamına yakınına kazanmıştır. 1950 İl Genel Seçimleri'ne kıyasla daha az seçmen seçimlere katılmış, ancak bu kez Demokrat Parti seçmenlerinin daha fazla oranda oy kullandığı görülmüştür. Bununla birlikte Demokrat Parti'nin aldığı oyların, 1957 seçimlerinde elde edeceği oyların bir nevi öncü göstergesi olduğu da dikkat çekmektedir.

Kaza	Katılım %
Merkez	16
Ayaş	42
Bala	73
Beypazarı	45
Çamlıdere	57
Çankaya	12
Çubuk	60
Haymana	41,5
Kalecik	42
Kaman	29
Keskin	60
Kızılcahamam	50
Ş. Koçhisar	42
Nallıhan	50
Polatlı	37

Tablo 87: 1955 yılındaki İl Genel Meclisi Seçimlerine Ankara ve Kazalarında Katılım

Kaynak: Hürses 26 Eylül 1955, Sayı: 1709.

Seçimlerde Balâ, Çubuk ve Keskin, katılımın en yüksek olduğu kazalar olarak öne çıkarken, Çankaya, Merkez, Kaman ve Polatlı düşük katılımlarla dikkat çekmiştir. Özellikle CHP'nin seçime girmediği Çankaya ve Merkez kazalarındaki düşük katılım oranlarından bu durum kolayca anlaşılabilmektedir. Demokrat Parti yanlısı basın ise birçok kazada %50'nin üzerinde katılım olduğunu iddia etmiş ve bu söylemini

desteklemek için yüksek katılım görülen köylerden örnekler vermiştir.⁶⁰³

3.6. Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri

Demokrat Parti döneminde, 1950 ve 1954 yıllarında olmak üzere iki kez Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler, genel seçimlerde partilerin adaylarını belirleyip ilan ettikleri sistemden farklılık göstermektedir. Muhtar ve İhtiyar Heyeti seçimlerinde, partilerin yerel teşkilatları belirleyici bir rol oynamış; genel merkez, yerel teşkilatların köy ya da mahallede aday tespiti ve ilanına müdahale etmemiştir. Bu yöntemle yerel siyasetin güçlenmesi ve halkın yerel siyasete katılımının artırılması amaçlanmıştır. Buna karşın, il yönetimleri aday belirleme süreçlerinde etkisini hissettirmek istemiş ve bu amaçla köylere ziyaretler gerçekleştirmiştir. Seçimler, 1944 yılında çıkarılan 4541 sayılı “Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun” kapsamında düzenlenmiştir.⁶⁰⁴

Söz konusu kanuni düzenleme ile köy ve mahalle muhtarlığı seçimlerinin ayrı ayrı yapıldığı uygulama terk edilmiş, 1950 yılında ise ihtiyar heyeti seçimleri muhtarlık seçimleriyle birleştirilmiştir. Ancak bu birleşim, seçim sonuçlarının belirlenmesini ve ilan edilmesini zorlaştırmıştır. Köylerde iki oy pusulası, şehir ve kasabalarda ise tek bir oy pusulası kullanılarak seçimler gerçekleştirilmiştir.⁶⁰⁵

3.6.1. 1950 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri

13 Ağustos’ta yapılacak seçimler için bir yandan Asliye Hukuk Yargıçlığı, seçmen kütüklerini mühürleyerek seçmen kurullarına ve nüfus müdürlüklerine göndermiş, diğer yandan seçim kurullarının oluşturulmasına başlanmıştır. Bu süreçte, basında muhtarlık seçimlerine karşı partilerin ilgisizliğinden şikâyet edilmiştir. Bu ilgisizliğin nedenleri olarak, Demokrat Parti’nin 14 Mayıs seçimlerindeki zafer sarhoşluğu, CHP’nin seçim yenilgisinin şokunu atlatamaması ve MP’nin halkla yeterince bağ kuramaması gösterilmiştir.⁶⁰⁶

CHP, seçimlere kısa bir süre kala bir açıklama yaparak, “DP’li olmayanlara seçilseler bile

⁶⁰³ Zafer 26 Eylül 1955, Sayı: 2420.

⁶⁰⁴ Resmî Gazete 15.04.1944, Sayı:5682, s. 6725; Erhan Vural, Demokrat Parti döneminde CHP’nin İzmir Örgütlenmesi ve Seçimler, Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010, s. 60.

⁶⁰⁵ Yılmaz, Demokrat Parti’nin Seçimleri, s. 155.

⁶⁰⁶ Zafer, 6 Ağustos 1950, Sayı: 462; Milliyet, 13 Ağustos 1950, Sayı: 103.

vazife verilmeyeceği” şeklindeki söylentilerin doğru olmadığını belirtmiştir. Parti, yanıltıcı propagandalara karşı çıkmış ve kişilerin hangi partiden olduklarına bakılmaksızın, güvenilir isimlerin iş başına getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁰⁷ Demokrat Parti’nin Ankara’daki faaliyetlerine ilişkin, partinin basındaki amiral gemisi olan Zafer gazetesinde, 13 Ağustos seçimlerine dair herhangi bir haber ya da propaganda çalışmasına yer verilmemiştir.

13 Ağustos’taki seçim, Türkiye genelinde 37.653 köyde gerçekleştirilmiştir. Ankara’da seçimler oldukça sakin bir ortamda yapılmış, Merkez kazada katılım oranı bölgelere göre farklılık göstermiştir. Nitekim Altındağ’da katılım daha yüksekken, Yenışehir’de seçmenlerin yaz tatili için İstanbul veya farklı yerlere gitmeleri nedeniyle katılım düşük kalmıştır. Şehir merkezinde katılımı olumsuz etkileyen diğer bir faktör, sıcak hava ve hafta sonu olması nedeniyle seçmenlerin sayfiye yerlerine gitmesi olmuştur. Ayrıca bazı bölgelerde sandıkların kurulması ve oy kullanılmaya başlanması öğlen saatlerini bulmuş, bu durum seçimin düzenlenişine ilişkin tartışmalara yol açmıştır. Sandık başlarında, seçmen kütüklerinin doğru hazırlanmadığına dair şikayetler de yaşanmıştır.⁶⁰⁸

1950 TÜRKİYE GENELİ MUHTARLIK SEÇİMLERİ		
Partiler	Kazandığı Muhtarlık Sayısı	%
DP	19.052	50,59
CHP	13.152	34,93
MP	394	1,05
Müstakil ve Kararsızlar	5.055	13,43
1950 ANKARA’DA MUHTARLIK SEÇİMLERİ		
Partiler	Kazandığı Muhtarlık Sayısı	%
DP	607	47,36
CHP	559	43,59
MP	21	1,64
Müstakil ve Kararsızlar	95	7,41

Tablo 88: 1950 Muhtarlık Seçimleri Türkiye Geneli ve Ankara Sonuçları

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 69.438.20, 3.

⁶⁰⁷ Ulus, 09 Ağustos 1950, Sayı: 10458.

⁶⁰⁸ Zafer, 14 Ağustos 1950, Sayı: 470; Ulus, 14 Ekim 1950, Sayı: 10524.

CHP, Türkiye geneli oranına kıyasla Ankara’da daha fazla muhtarlık kazanmıştır. CHP, Ankara’da Demokrat Parti’den yalnızca 48 muhtarlık daha az kazanmış olup, Demokrat Parti’nin muhtarlık sayısına göre %3,76 gerisinde kalmıştır. Bu durum, CHP’nin Ankara’daki muhtarlık seçimlerinde, 1950 genel seçim sonuçlarına kıyasla daha iyi bir performans sergilediğini göstermektedir.

3.6.2. 1954 Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri

1950 muhtarlık seçimlerinden iki yıl sonra yenilenmesi gereken seçimleri, çıkardığı bir kanunla engelleyen Demokrat Parti, seçimleri sırasıyla 1953 yılının Şubat ve Kasım aylarına, ardından 1954 yılının Kasım ayına ertelemiştir.⁶⁰⁹ Demokrat Parti’nin yerel seçimleri ertelemek istemesi, parti içindeki hizipleşmelerin 1954 genel seçimlerini olumsuz etkileyebileceği yönünde duyulan endişeyi yansıtmaktadır.

Seçimler 7 Kasım 1954’te yapılmıştır. Şehir ve köylerde muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimlerinde ortalama katılım %56,98 olarak gerçekleşmiştir.

1954 TÜRKİYE’DE MUHTARLIK SEÇİMLERİ		
Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçmeni/ Katılanlar	7.775.342/ 5.221.278	
Katılım oranı	67,15	
Seçimi Yapılan Köy Muhtarlık Sayısı	34.211	
Partiler	Kazanılan muhtarlık	%
DP	26.191	76,56
CHP	5.943	17,37
CMP	135	0,40
TKP	42	0,12
Bağımsızlar	1.900	5,55
KÖYLERDE İHTİYAR MECLİSİ SEÇİMLERİ		
Seçimi Yapılan Köy İhtiyar Meclis Sayısı	34.225	
Partiler	Kazanılan Köy İhtiyar Meclisi Sayısı	%
DP	24.367	71,20

⁶⁰⁹ Ensar Yılmaz, “Demokrat Parti ve Yerel Seçimler”, Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, XI/43 (2019), s. 327.

CHP	4.720	13.79
CMP	77	0,22
TKP	20	0,05
Bağımsızlar	1.746	5.11
Karışıklar	3.295	9,63
ŞEHİR VE KASABALARDA İHTİYAR HEYETİ SEÇİMLERİ		
İhtiyar Heyeti Seçmeni/ Katılanlar	3.549.722/ 1.231.188	
Katılım oranı	34,68	
Seçimi Yapılan Mahalle İhtiyar Heyeti Sayısı	4.523	
Partiler	Kazanılan İhtiyar Heyeti Sayısı	%
DP	3.410	75,39
CHP	755	17,13
CMP	11	0,49
TKP	1	-
Bağımsızlar	126	2,77
Karışıklar	200	4,42

Tablo 89: 1954 Muhtarlık Seçimleri

Kaynak: Ayın Tarihi, Sayı, 252, s. 2-3; BCA, 030.01.0 / 51.310.4, 2.

Köylerde yapılan muhtarlık ve ihtiyar meclisi seçimlerine katılım, yüksek sayılabilecek bir düzeyde gerçekleşirken, şehir ve kasabalarda katılım oranı %30'lar düzeyinde kalmıştır. Katılımın köylerde daha yüksek olması, muhtarın köylerdeki konumunun önemiyle açıklanabilir. Zira muhtar, köylüler için devletin köydeki temsilcisi niteliğindedir. Dikkat çeken bir diğer husus ise, Demokrat Parti'nin 1950 muhtarlık seçimlerine kıyasla daha yüksek oranda muhtarlık kazanmış olmasıdır.

7 KASIM 1954 ANKARA'DA MUHTARLIK ve İHTİYAR MECLİSİ SEÇİMLERİ		
Partiler	Kazandığı Muhtarlık Sayısı	%
DP	1017	80,71
CHP	210	16,67
CMP	7	0,56
Bağımsızlar	26	2,06

Tablo 90: 1954 Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Meclisi Seçimleri Ankara Sonuçları

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 67.422.1, 4.

Demokrat Parti, 1950 Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi seçimlerine kıyasla, 1954 seçimlerinde daha fazla muhtarlık ve ihtiyar meclisi üyeliği kazanmıştır. Buna karşılık, CHP'nin 1950'deki rekabetçi görüntüsünün büyük ölçüde zayıfladığı görülmektedir. Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi seçim sonuçlarının, 1954 genel seçimleriyle şekillenen siyasi tablodan etkilendiği ifade edilebilir.

3.7. Yabancı Devlet Adamlarının Ziyaretleri

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönemde, Türkiye'ye birçok devlet yetkilisi ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu bölümde, özellikle devlet başkanlarının Ankara'ya yaptığı ziyaretlere yer verilecektir. Bu kapsamda, Ankara'ya gelen devlet başkanları arasında Yunan Kralı I. Paul, Yugoslavya Cumhurbaşkanı Mareşal Tito, Irak Kralı II. Faysal, Pakistan Devlet Başkanı General İskender Mirza, İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun (Kamil Şamoun), Endonezya Devlet Başkanı Ahmet Sukarno, Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah, İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ve ABD Başkanı Dwight David Eisenhower bulunmaktadır.

3.7.1. Yunan Kralı Kral Birinci Paul'u Ziyareti

Demokrat Parti döneminde Türkiye'yi ziyaret eden ilk devlet başkanı, Yunan Kralı I. Paul olmuştur. Gerek Marshall Planı yardımları gerekse NATO'ya üyelik sürecinde benzer aşamalardan geçen Türkiye ve Yunanistan, 1952 yılında diplomatik ilişkilerini geliştirmek üzere önemli adımlar atmaya başlamıştır. Şubat ayında Yunanistan Dışişleri Bakanı Sofoklis Venizelos'un Türkiye ziyareti, Nisan ayında Başbakan Adnan Menderes'in Yunanistan'a gerçekleştirdiği iade-i ziyaretle karşılık bulmuştur. Bu yakınlaşma sürecindeki bir sonraki adım Yunanistan tarafından gelmiş; Yunan Kralı I.

Paul ve eşi, 8 Haziran'da İstanbul'a, 9 Haziran'da ise Ankara'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. İstanbul'dan trenle Ankara'ya gelen Yunan Kralı, yol boyunca halkın dostluk gösterileriyle karşılanmıştır. Kralı taşıyan trenin Ankara Garı'na ulaşmasıyla birlikte 21 pare top atışı yapılmış ve büyük bir resmi geçit düzenlenmiştir. Yunan Kralı ve eşini Ankara Garı'nda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan karşılamıştır. Aynı akşam Cumhurbaşkanı Bayar, Çankaya Köşkü'nde konuk kral onuruna bir yemek düzenlemiştir. Bayar, yemekte yaptığı konuşmada, Türkiye ve Yunanistan arasında oluşan dostluğun artık her iki ülkenin milli siyaseti haline geldiğini vurgulamıştır. Kral I. Paul ise konuşmasında Türk-Yunan dostluğuna verdikleri önemi dile getirmiştir.⁶¹⁰ Bu seyahat, Demokrat Parti döneminde, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra zaman zaman ilerleme kaydeden Türk-Yunan ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik atılan bir adım olarak değerlendirilebilir.

3.7.2. Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mareşal Tito'nun Ziyareti

Ankara'ya bir diğer devlet başkanı ziyareti, 1954 yılında Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mareşal Tito tarafından gerçekleştirilmiştir. Yugoslavya ve Türkiye arasındaki ilişkiler, Yunanistan ile olduğu gibi, 1952 yılından itibaren hızlı bir gelişme göstermiştir. 1953 yılında ticaret, ödeme ve deniz ulaşımı (seyrüsefer) konularında imzalanan anlaşmalar, ilişkilerin artmasının bir sonucu olarak Tito'nun Türkiye'ye ziyaretini hazırlayan adımlar arasında yer almıştır.⁶¹¹

Mareşal Tito, ilk olarak İstanbul'a gelmiş ve burada Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü başkanlığında bir Türk heyeti tarafından karşılanmıştır. Karşılamanın ardından Tito, trenle Ankara'ya hareket etmiştir. Tren, 12 Nisan saat 19:00'da Ankara Garı'na ulaşmış ve Tito'yu Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes'ten oluşan Türk heyeti karşılamıştır. 14 Nisan'da Mareşal Tito, Anıtkabir'i ziyaret ederek çelenk bırakmış, ardından Harp Okulu'na ziyarette

⁶¹⁰ Zafer, 10 Haziran 1952, Sayı: 1254; 11 Haziran 1952, Sayı: 1255; Ulus, 9 Haziran 1952, Sayı: 11118; Ayın Tarihi, Sayı: 223, s. 22; Serra Yazıcı Özel, "Basında Yunanistan Kralı Pavlos'un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) Ve Cumhurbaşkanı Celal Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952)", Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi, III/5 (2022), s. 195-197; Murat Eser, Türk-Yunan Karşılıklı Ziyaretleri (1952), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-yunan-karsilikli-ziyaretleri-1952/>, 20 Mart.2024

⁶¹¹ Medeniyet, 13 Nisan 1954; Hürses, 14 Nisan 1954, Sayı: 1189; 15 Nisan 1954, Sayı: 1190; Zafer, 13 Nisan 1954, Sayı: 1932; 14 Nisan 1954, Sayı: 1933; Mustafa Kahramanyol, Fahriye Emgili, "Tito ve Balkan Siyaseti", Avrasya Etütleri XXXXX/2, (2016), s. 333-334.

bulunmuştur. Aynı gün öğleden sonra Tito'nun şerefine Hipodrom'da bir geçit töreni düzenlenmiştir. Akşam ise konuk Cumhurbaşkanı için Çankaya Köşkü'nde bir yemek verilmiştir. Cumhurbaşkanı Bayar, yemekte yaptığı konuşmada Mareşal Tito'nun ülkesini en zor şartlardan kurtardığını ifade etmiş ve bu yönüyle Türk halkının Tito'ya karşı büyük bir hayranlık duyduğunu dile getirmiştir.⁶¹²

3.7.3. Irak Kralı II. Faysal'ın Ziyareti

I. Dünya Savaşı sonrası çift kutuplu dünyanın oluşumu ve büyüyen Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik nüfuz tehdidi, Türkiye ve Irak'ın politikalarını şekillendiren önemli bir unsur olmuştur. 1954 yılının Eylül ayında Irak Ayan Meclisi Başkanı Nuri Sait'in Türkiye'yi ziyareti, 1955 yılının ocak ayında Başbakan Adnan Menderes'in Irak'a gerçekleştirdiği ziyaretle karşılık bulmuştur. Gelişen bu ilişkiler, iki ülkenin Bağdat Paktı'nda bir araya gelmelerinde etkili olmuştur. Karşılıklı ziyaretlerin ardından Irak Kralı II. Faysal'ın Türkiye'yi ziyareti kararlaştırılmıştır. Nitekim Kral Faysal ve Veliaht Prens Abdülilah, 26 Haziran 1955'te vapurla İstanbul'a gelmiş ve Haydarpaşa Rıhtımı'nda Başbakan Adnan Menderes ve İstanbul Valisi Fahreddin Kerim Gökay tarafından karşılanmıştır. Kral ve maiyetindekiler, ardından özel trenle Ankara'ya hareket etmişlerdir. Kral Faysal, Ankara Garı'nda Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından karşılanmış ve ihtiram birliğini teftiş etmiştir. Karşılama töreninin ardından, Irak Kralı II. Faysal Anıtkabir'i ziyaret etmiş ve Ankaralıların yoğun sevgi gösterileri eşliğinde, onuruna verilen öğle yemeğine katılmak üzere Çankaya Köşkü'ne hareket etmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yemekte yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Irak'la olan dostluğuna ve ittifak ilişkilerine verdiği önemi vurgulamıştır. Kral Faysal onuruna, Hipodrom'da bir geçit töreni de düzenlenmiştir.⁶¹³ Yapılan karşılıklı ziyaretleri Bağdat Paktı'na yönelik olduğu, ziyaretlerin sıklığından Irak'la ilişkilerin bir hayli önemsendiği ifade edilebilir.

⁶¹² Medeniyet, 13 Nisan 1954; Hürses, 14 Nisan 1954, Sayı: 1189; 15 Nisan 1954, Sayı: 1190; Zafer, 13 Nisan 1954, Sayı: 1932; 14 Nisan 1954, Sayı: 1933; Kahramanyol-Emgili, "Tito ve Balkan Siyaseti", s. 333-334.

⁶¹³ Ayın Tarihi, Sayı: 257, s. 34; Milliyet, 28 Haziran 1955, Sayı: 1837; Mustafa Bostancı, Mahdi Salah Bashar, "Monarşi Dönemi Irak-Türkiye İlişkileri" Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: XIII/4 (Aralık 2023), s. 2521-2523.

3.7.4. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un Ziyareti

Sovyetler Birliği'nin güneyde artan nüfuz tehdidi ve NATO'ya katılımı sonrası, Türkiye'nin yakınlaştığı bir diğer devlet Lübnan olmuştur. Başbakan Adnan Menderes'in 1955 yılının ocak ayında Lübnan'a gerçekleştirdiği ziyaretin ardından, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun (Kamil Şamoun), Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Türkiye'ye davet edilmiştir. Bu davet kapsamında, 1 Nisan 1955'te Lübnan Cumhurbaşkanı, eşiyle birlikte Türkiye'ye gelmiştir. Konuk Cumhurbaşkanı, Esenboğa Havalimanı'nda 21 pare top atışı eşliğinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve diğer devlet görevlileri tarafından karşılanmıştır. Araçla kalacağı yere hareket eden Cumhurbaşkanı Chamoun ve eşi, Ankara sokaklarında halkın ve öğrencilerin yoğun sevgi gösterileriyle karşılanmış, sokak ve caddeler konuk Cumhurbaşkanı onuruna süslenmiştir. Lübnan Cumhurbaşkanı temalarına, Anıtkabir ziyaretiyle başlamış, ardından onuruna Hipodrom'da bir geçit töreni düzenlenmiştir. Chamoun, Ankara'da halkın kendisine gösterdiği yakın ilgiden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve yaptığı açıklamada, kısa süre içinde 1 milyon nüfusa ulaşması beklenen Ankara'nın, diğer büyük modern şehirler gibi donatılacağından emin olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁴ Chamoun'un Ankara'ya yönelik sözlerini, şehre yönelik olumlu bir imajın yabancı devlet başkanlarında oluştuğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

3.7.5. Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Ziyareti

Bağdat Paktı, Türkiye'nin yakın ilişki kurduğu ülkelerden biri olan Pakistan ile bağlarını güçlendirmiştir. Ayrıca İngiltere'nin de teşvikiyle 2 Nisan 1954'te iki ülke arasında Karaçi Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, iki ülke arasında karşılıklı ziyaretlerin artmasını sağlamıştır. Bu kapsamda, 1956 yılında Pakistan Cumhurbaşkanı seçilen İskender Mirza, ilk yurtdışı ziyaretini, davetlisi olduğu Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. Konuk Cumhurbaşkanı, Esenboğa Havalimanı'nda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Ethem Menderes ve diğer devlet yetkilileri tarafından karşılanmıştır. Havalimanı şeref salonunda Ankara Radyosu'na ziyaretine ilişkin açıklamalarda bulunan İskender Mirza, ardından Hariciye

⁶¹⁴ Ayın Tarihi 1-30 Nisan 1955, Sayı: 257, s. 5; Milliyet, 02 Nisan 1955, Sayı: 1752; Nesrin Hangül, "Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Lübnan Ziyareti (16-22 Haziran 1955)", *Belgi Dergisi*, 28, (2024), s. 151.

Köşkü'ne hareket etmiştir. Şehir merkezine geçişi sırasında, halk konuk Cumhurbaşkanı'na sevgi gösterilerinde bulunmuştur. Hariciye Köşkü'nde kısa bir süre dinlenen Cumhurbaşkanı Mirza, daha sonra Anıtkabir'i ziyaret etmiştir. Ziyaretin ardından diplomatik görüşmeler için yeniden Hariciye Köşkü'ne dönmüştür.⁶¹⁵ Türkiye Pakistan ilişkilerinin, Türkiye'nin NATO eksenli ve Soğuk Savaş dönemi politikaları çerçevesinde şekillendiği ifade edilebilir.

3.7.6. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin Ziyareti

6-7 Eylül olaylarının sıcaklığı devam ederken, Cumhurbaşkanı Celal Bayar İran'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. İran basını, Bayar'ın ziyaretini II. Dünya Savaşı sonrası İran'a yapılan en önemli seyahatlerden biri olarak değerlendirmiştir. Bu ziyaretin ardından Cumhurbaşkanı Bayar, İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'yi Türkiye'ye davet etmiştir. Şah Pehlevi, daveti kabul ederek eşi Kraliçe Süreyya'yla birlikte 15 Mayıs 1956'da Ankara'ya gelmiştir. Esenboğa Havalimanı'na inen Şah ve Kraliçe Süreyya'yı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes ve diğer yetkililer karşılamıştır. Törenin ardından Şah Pehlevi, Ankara sokaklarında kendisine yoğun sevgi gösterisinde bulunan halkı selamlamıştır. Şah Pehlevi, temaslarına Anıtkabir'i ziyaret ederek başlamış, ardından Ankara Radyosu'nda Farsça bir demeç vermiştir. Bu konuşmasında, iki ülke arasındaki iş birliği ve dostluğa vurgu yapmıştır. Akşam düzenlenen onur yemeğinde, Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren, Ankara halkı adına İran Şahı'nı selamlamış ve kendisine fahri hemşehrilik belgesi takdim etmiştir.⁶¹⁶

3.7.7. İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi'nin Ziyareti

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeni, Türkiye'yi de etkileyerek bu düzene uygun politikalar geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerde de belirleyici olmuştur. Atatürk ve İnönü dönemlerinde donma noktasına gelen iki ülke ilişkileri, 1950 sonrasında farklı bir döneme girmiştir. İtalya Başbakanı Giuseppe Pella'nın 12 Kasım 1953'teki Türkiye ziyareti ve Başbakan Adnan

⁶¹⁵ Temuçin Faik Ertan, Bahattin Demirtaş, "Demokrat Parti Dönemi'nde Türk Diplomasi Araçlarına İki Örnek: Yabancı Devlet Adamlarına Verilen Fahri Hemşehrilik ve Fahri Doktora Payeleri", Akademik Tarih Dergisi, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, VIII/4 (2021), s. 1714-1715; Cumhuriyet, 27 Temmuz 1956, Sayı: 11492; Milliyet, 27 Temmuz 1956, Sayı: 2224.

⁶¹⁶ Cumhuriyet, 20 Eylül 1955; Milliyet, 20 Eylül 1955, 16 Mayıs 1956, 17 Mayıs 1956.

Menderes'in 1954 yılında Roma'ya gerçekleştirdiği ziyaretler, ilişkileri üst seviyeye taşımıştır. Bu yakınlaşmanın bir devamı olarak, İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın davetlisi olarak 11 Kasım 1957'de Türkiye'ye gelmiştir. Esenboğa Havalimanı'na saat 14:30'da inen Cumhurbaşkanı Gronchi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, İtalya'nın Ankara Büyükelçisi ve diğer yetkililer tarafından karşılanmıştır. Gronchi'nin geçeceği güzergâh boyunca evlere Türk ve İtalyan bayrakları asılmış, vatandaşlar 200-300 metre aralıklarla dizilerek "Yaşa, Varol" tezahüratlarında bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı Gronchi, Anıtkabir'i ziyaret ettikten sonra Misafir Köşkü'nde dinlenmiş ve Cumhurbaşkanı Bayar'ın onuruna verdiği yemeğe katılmıştır. 12 Kasım'da Ankara'yı gezen konuk Cumhurbaşkanı'na, 13 Kasım'da Ankara Valisi ve Büyükşehir Belediye Başkanı Kemal Aygün tarafından fahri hemşehrilik beratı verilmiştir. Aynı gün Gronchi, Hipodrom'da onuruna düzenlenen askeri törene ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kendisi için düzenlediği fahri hukuk doktorası törenine katılmıştır. Giovanni Gronchi, gece geç saatlerde Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a geçmiş ve 15 Kasım'da Türkiye'den ayrılmıştır.⁶¹⁷

3.7.8. Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın Ziyareti

Bağdat Paketi'nin kuruluşu sonrası pakta dâhil edilmek istenen ülkelerden biri de Afganistan'dı. Başbakan Adnan Menderes hem bu konuyu görüşmek hem de Afganistan'ın Pakistan'la olan sorunlarını ele almak amacıyla 26 Temmuz 1956'da Afganistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin ardından, Afgan Başbakanı Nisan 1957'de Türkiye'ye bir iadeyi ziyarette bulunmuştur. Dört ay sonra, bu kez Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah, yanında Başvezir Serdar Ala Ali Muhammed, Nafia ve Sıhhiye vekilleriyle birlikte Ankara'ya gelmiştir. 26 Ağustos 1957'de Ankara'ya ulaşan konuk Şah, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes ve diğer Türk yetkililer tarafından karşılanmıştır. Karşılama törenine, Türk üniforması giymiş elliden fazla Afgan subayı da katılmıştır. Şah, temaslarına Anıtkabir ziyaretiyle başlamış ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından onuruna bir akşam yemeği

⁶¹⁷ Medeniyet, 12 Kasım 1957, Sayı: 1173; Milliyet, 12 Kasım 1957, Sayı: 2695; 13 Kasım 1957, Sayı: 2696; Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXXI/91 (2015), s. 118, 120-122; Ertan, Demirtaş, Demokrat Parti Dönemi'nde, s. 1719-1721.

düzenlenmiştir. 28 Ağustos'ta Harp Okulu'nu ve mühimmat fabrikasını da kapsayan bazı tesisleri ziyaret eden Zahir Şah'a, düzenlenen törenle Ankara'nın fahri hemşehrilik berati verilmiştir. Konuk Şah onuruna ayrıca Çankaya Köşkü'nde bir akşam yemeği daha düzenlenmiştir.⁶¹⁸ Demokrat Parti döneminde Türk Afgan ilişkilerinin gelişimini, Bağdat Paktı'nın kuruluşu sonrasında oluşturmak istenen güvenlik mimarisi ile ilişkilendirmek mümkündür.

3.7.9. Endonezya Cumhurbaşkanı Ahmet Sukarno'nun Ziyareti

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan Endonezya ile Türkiye arasındaki üst düzey ilişkiler, 1952 yılından itibaren başlamıştır. Endonezya Başbakanı Abdurrahman Basuydan'ın Türkiye ziyaretini, iki ülkenin karşılıklı olarak elçilikler açması takip etmiştir. Demokrat Parti döneminde Endonezya ile Türkiye arasındaki en üst düzey ziyaret ise 24 Nisan 1959'da Endonezya Cumhurbaşkanı Ahmet Sukarno'nun Ankara'ya gelişiyle gerçekleşmiştir. Esenboğa Havalimanı'nda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes tarafından karşılanan konuk Cumhurbaşkanı, Ankara Kalesi'nden atılan 21 pare top atışı eşliğinde şehre giriş yapmıştır. Sokak ve caddelerde toplanan halk, Cumhurbaşkanı Sukarno'ya yoğun sevgi gösterilerinde bulunmuş, Sukarno da halkı üstü açık bir otomobilden selamlamıştır. 100 otomobillik bir konvoy eşliğinde Hariciye Köşkü'ne gelen konuk Cumhurbaşkanı, öğle yemeğini Cumhurbaşkanı Bayar ile birlikte yemiştir. Anıtkabir'i ziyaret eden Sukarno, ziyaret sonrasında Anıtkabir önünde toplanan Ankaralılara hitap ederek gençlik döneminde ilhamını Atatürk'ten aldığını ve Atatürk'ün fikirlerinin kendi fikirleriyle ortak olduğunu belirten bir konuşma yapmıştır.⁶¹⁹

3.7.10. ABD başkanı Dwight David Eisenhower'ın Ziyareti

Demokrat Parti döneminde Türkiye'ye gelen son devlet başkanı, ABD Başkanı Dwight David Eisenhower olmuştur. Eisenhower, 1952 yılında NATO Başkomutanı olduğu dönemde Türkiye'yi ziyaret etmiş, ancak 1959 yılındaki ziyareti, ABD Başkanı sıfatıyla gerçekleştirdiği bir ziyaret olarak tarihe geçmiştir. 1959 yılında Roma'dan Delhi'ye kadar

⁶¹⁸ Milliyet, 27 Ağustos 1957, Sayı: 2618; 28 Ağustos 1958, Sayı: 2619; Demirtaş, Demokrat Parti Dönemi'nde, s. 1718-1719.

⁶¹⁹ Cumhuriyet, 25 Nisan 1959, Sayı: 12482; 26 Nisan 1959, Sayı: 12483; Milliyet, 25 Nisan 1959, Sayı: 3217; 26 Nisan 1959, Sayı: 3218.; Demirtaş, Demokrat Parti Dönemi'nde, s. 1721-1722.

11 ülkeyi kapsayan bu seyahat, barış ve güvenlik çabalarına destek sağlamak ve ABD'nin iş birliği politikalarına dair şüpheleri gidermek amacıyla düzenlenmiştir. Bu seyahat, Türkiye açısından ise bir ABD başkanının ülkeye ilk kez gelmesi nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. ABD Başkanının gelişinden birkaç gün önce, havalimanından şehir merkezine kadar uzanan güzergâhtaki mahalleler, emniyet güçleri tarafından uyarılarak tellere elbise asmamaları konusunda bilgilendirilmiştir. Başkan Eisenhower, 6 Aralık 1959 günü Ankara'ya gelmiş ve havaalanında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Demokrat Parti Grup Başkanı Atıf Benderlioğlu, Amerikan Büyükelçisi ve diğer devlet yetkilileri tarafından karşılanmıştır. Eisenhower şehir merkezine doğru hareket ederken, Ankaralılar yol kenarlarında toplanarak kendisini alkışlarla karşılamışlardır. Eisenhower'ın Türkiye ziyaretini, 182 gazetecinin takip etmesi, Türk yetkililer tarafından bu ziyareti bir imaj ve prestij fırsatı olarak değerlendirmelerine neden olmuştur. Ziyaret kapsamında ABD ve Türk heyetleri, Çankaya Köşkü'nde 110 dakika süren bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda Doğu-Batı ilişkileri, az gelişmiş ülkelere yardım ve Orta Doğu'nun durumu ele alınmıştır. Görüşmelerin ardından, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Çankaya Köşkü'nde verdiği yemeğe katılan Eisenhower, yemekten sonra bir saat daha Türk yetkililerle temaslarda bulunmuştur. Sabah erken saatlerde ise Türkiye'den ayrılmıştır.⁶²⁰ Amerikan'ın bölgesel çıkarlar ve Türkiye'nin görüşmeden birtakım beklentileri olduğu düşünüldüğünde Eisenhower'ın gezinin Türk tarafınca bir hayli önemli görüldüğü söylenebilir.

3.8. Vatan Cephesi

Demokrat Parti, kurulduğu yıllarda, yalnızca CHP içinden çıkan bir muhalefet partisi değil, aynı zamanda tepkisel bir hareket niteliği taşımıştır. Parti politikalarının ve siyasi faaliyetlerinin belirlenmesinde CHP karşıtlığı önemli bir yer tutmuştur. Diğer yandan CHP'nin uzun süren tek parti iktidarına karşı olan farklı muhalif düşünceye sahip kitlelerin merkezi de Demokrat Parti olmuştur.

Demokrat Parti, kuruluş aşamasında CHP iktidarına karşı olan farklı muhalif kitleleri bünyesinde toplamıştır. Başlangıçta partiye güç veren söz konusu durum, zamanla partinin zayıflığı haline gelmiştir. Demokrat Parti bu zayıflığın da etkisiyle yeknesak bir siyasi çizgi izleyememiş, parti içindeki güç mücadeleleri sık sık ayrılıklara neden

⁶²⁰ Cumhuriyet, 7 Aralık 1959, Sayı: 12705; Milliyet, 7 Aralık 1959, Sayı: 3440.

olmuştur.

Diğer yandan, 1950-1955 dönemi, muhalif oluşumlar için, devasa büyüklükte ve tek başına yenilmesi imkânsız görülen bir güçle mücadele yılları olarak algılanmıştır. Bu algı, muhalefet içinde birleşmeden bir başarı elde edilemeyeceği fikrini güçlendirmiş, ancak birleşmenin nasıl sağlanacağı konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır. 1954 sonrasında ülkenin bozulan iktisadi durumu, muhalefete birleşme yönünde cesaret vermiştir. Nitekim Demokrat Parti'nin 1958'de yapılacak bir seçime kadar dayanamayacağını anlaşılmamasıyla birlikte, muhalefetin en önemli meselesi, birleşmenin yöntemini belirlemek olmuştur. Demokrat Parti ise, rakiplerinin birleşme arayışlarını engellemek için seçim kanununu değiştirmek de dâhil birçok tedbir almıştır.

1957 seçimleri, her ne kadar Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlanmış gibi görünse de, muhalefetin toplam oyları Demokrat Parti'yi geçmiştir. Bu durum, muhalefet partileri arasında güç birliği yapmaları halinde iktidara gelebilecekleri düşüncesini güçlendirmiştir. Bunun sonucunda, muhalefet iş birliğini güç birliğine dönüştürmenin yollarını aramaya başlamıştır.

Nitekim 1957 seçimlerinde iş birliği yapmaları Demokrat Parti tarafından engellenen muhalefetin küçük partilerinden Hürriyet Partisi, “demokrasiye paydos dedirtmemek” için birleşmenin bir zorunluluk olduğunu ilan etmiştir.⁶²¹ 1957 seçimleri görünürde Demokrat Parti'ye dört yüz milletvekili kazandırmış olsa da aslında bu seçimler Demokrat Parti'nin meşruiyetinin altını oymuş ve siyasi rıza sağlamamıştır. Seçim sonrası artan siyasi gerilim ve Türk parasında yapılan devalüasyon, Demokrat Parti yönetimi tarafından varoluşsal bir tehdit olarak algılanmış ve parti yönetimini daha sert politikalara yöneltmiştir.

Gelişen süreç, muhalefet içinde güç birliği arayışlarını artırmıştır. Bu kapsamda, Ekim 1958'de Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmiş, Kasım 1958'de ise Hürriyet Partisi, CHP'ye katılmıştır. Güç birliğini arka planda engellemek için yoğun çaba sarf eden Demokrat Parti, birleşmelerin gerçekleşmesiyle bu gayretlerinin sonuçsuz kalmasına tepki göstermeye başlamıştır. Başbakan Adnan Menderes, güç birliğini “ehlisalip” olarak nitelendirerek, muhalefeti haçlı ordusuna benzetmiştir. Demokrat Parti'nin Manisa il kongresinde yaptığı konuşmada, “bazı politikacıların münafıklık yaptığını” ifade eden Menderes, “kin ve ihtirası desteklemeye devam etmesinler” diyerek

⁶²¹ Milliyet, 06 Ekim 1958, Sayı: 3018.

muhalefeti uyarmıştır. Ayrıca karşılarında bir “kin ve husumet cephesi” kurulduğunu dile getiren Menderes, buna karşılık “politika ve ihtirastan uzak vatandaşların gayretlerini birleştirerek eserlerinin müdafaasına azmetmiş bir Vatan Cephesi kurulması zarureti kendisini göstermiştir” diyerek, karşı bir ittifak oluşturulması çağrısında bulunmuştur.⁶²² Menderes’in, muhalefet partileri arasındaki birleşme girişimlerini varoluşsal bir tehdit olarak algıladığı ifade edilebilir.

Başbakan Menderes’in bu konuşması Yassıada duruşmalarında Vatan Cephesi davasında ceza verilmesinin kanıtları arasında sayılmıştır. Davanın mütalaasında da “ehlisalip” ifadesiyle muhalefetin İslamiyet düşmanı olarak göstererek Türk milletinin manevi bütünlüğünün zedelendiği iddiası dile getirilmiştir.⁶²³ Menderes’in Vatan Cephesi kurulması çağrısına, CHP 12 Ocak 1959’da başlayan 14. Kurultay’da, “İlk Hedefler Beyannamesi” adlı bir metinle karşılık vermiştir. CHP, bu beyannameyle iktidara geldiği takdirde neler yapacağını kamuoyuna duyurmuştur. Beyanname, Demokrat Parti tarafından dikkate alınmamış olsa da 1961 Anayasası’nın oluşumunda büyük bir etki yaratmıştır.⁶²⁴ Söz konusu durumu Demokrat Parti ve CHP arasındaki ilişkinin siyasi rekabet olmaktan çıkması olarak değerlendirmek mümkündür.

CHP’nin kurultay yaptığı günlerde Vatan Cephesi (VC) kayıtlarına çoktan başlamış ve faaliyetlerini hızla artırmıştır. Demokrat Parti teşkilatlarının yanı sıra, parti üyesi olmayanlar ve muhalefet partilerine mensup kişilerin de Vatan Cephesi’ne katılabilmesi mümkündür. Ayrıca yapılan bir kanuni düzenleme ile iktisadi devlet kuruluşlarında çalışanların da bu oluşuma katılmasının önü açılmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Vatan Cephesi’nin çalışmalarından duyduğu memnuniyeti 12 Ocak 1959’da yayımladığı bir genelgeyle il başkanlarına iletmiştir. Ancak, Vatan Cephesi’nin Zafer gazetesi dışında basında beklenen ilgiyi görmemesi üzerine, cephenin üyeleri radyo yayınları aracılığıyla kamuoyuna duyurulmaya başlanmıştır. Her saat başında radyodan VC’ye katılan kişilerin isimlerinin okunması, Demokrat Parti teşkilatlarında dahi rahatsızlığa yol açmıştır. CHP’nin Vatan Cephesi’ne yönelik en büyük eleştirisi ise, resmi bir kaydı bulunmayan

⁶²² Yasemin Doğaner, *Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2013, s. 36-37; Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, Doğan Egmont Yay. İstanbul 2017, s. 26; Cumhuriyet, 13 Ekim 1958, Sayı: 12290; Milliyet, 13 Ekim 1958, Sayı: 3025.

⁶²³ BCA, 10.9.0 / 223.693.2, 6; 10.9.0 / 212.651.1.

⁶²⁴ Fatih Tuğluoğlu, “CHP’nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 60, (Bahar 2017), s. 307-308; Milliyet, 15 Ocak 1959, Sayı: 3119.

bir oluşumun devlet radyosunda tanıtılmasının hukuk dışı olduğu yönünde olmuştur. Siyasi gerginlik artarken iktidar yanlısı basın Vatan Cephesi'ni, muhalif basın ise "Güç Birliği"ni ön plana çıkaran haberlere ağırlık vermiştir.⁶²⁵ Vatan Cephesi'nin kuruluş süreci ve kamuoyuna sunulmuş biçimi, dönemin siyasi kutuplaşmasını derinleştiren bir unsur olarak değerlendirilebilir

VC'nin iktidar tarafından açıkça desteklenmesi, kredi arayışında olanların, kurumlarla sorun yaşayanların ve iş arayanların buraya üye olarak çıkar sağlamaya çalıştıkları iddialarını gündeme getirmiştir. Diğer bir ifadeyle, Vatan Cephesi, sorunlarını çözmek isteyen vatandaşlar için bir çözüm merkezi algısı oluşturmuştur.⁶²⁶

1958 Aralık ayından 27 Mayıs 1960'a kadar olan dönemde Türkiye genelinde kaç Vatan Cephesi ocağı açıldığı, Yassıada mahkemelerinde görülen Vatan Cephesi davasında da gündeme gelmiştir. İddianame ve Yüksek Soruşturma Kurulu evraklarında, ocak sayısının tam olarak tespit edilemediği belirtilmiştir. Ancak, resmi kayıtlara göre Vatan Cephesi'ne katılım 973.455 kişi olarak kaydedilmiş; Başbakan Adnan Menderes'in açıklamalarına göre ise bu sayı 1 milyonu aşmıştır. Bu rakam, dönemin Türkiye seçmen sayısının yaklaşık 1/12'sine denk gelmektedir. Ankara'da 26 Nisan 1959 tarihinde Ülkü, Keçiören-Tepebaşı, Kavacık Subayevleri ve Yenidoğan-Karabekir Dadaş bölgelerinde; 1 Ağustos 1959'da Vatan Cephesi 2 No'lu Cemil Bengü; 8 Kasım 1959'da Sanayi; 6 Şubat 1960'ta B.P. Eti; 28 Şubat 1960'ta ise Gülveren Subayevleri ocakları açılmıştır. Başlangıçtan itibaren Ankara'da açılan ocak sayısının 20'yi geçtiği belirtilse de, bazı çalışmalarda bu sayının 11 ile sınırlı olduğu ifade edilmektedir.⁶²⁷ PTT'nin Ankara Bölge Başmüdürlüğü'nün Vatan Cephesi ve Demokrat Parti'ye katılımlara ilişkin gönderilen telgraf sayıları şu şekildedir:

⁶²⁵ Ulus, 13 Aralık 1958, Sayı: 12789; Uyar, Türk Siyasal Yaşamında, s. 27; Doğaner, Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi, s. 44-45, 50; Serkan Gaytancıoğlu, Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2011, s. 101.

⁶²⁶ Gaytancıoğlu, Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi, s. 102.

⁶²⁷ BCA, 10.9.0 / 212.656.1, 147, 148, 149; Doğaner, Türk Demokrasi Tarihinde, s. 53, 55.

Merkez	Adet
Ankara Postanesi	5
Ayaş	17
Atatürk Orman Çiftliği	1
Bahçelievler	1
Bakanlıklar	3
Beypazarı	14
Çamlıdere	1
Çankaya	2
Çubuk	3
Güdül	1
Haymana	5
Polatlı	6
Sulakyurt	6
Şereflikoçhisar	5
Yenimahalle	4

Tablo 91: PTT Ankara Başmüdürlüğü'ne Vatan Cephesine Katılıma İlişkin Gelen Telgraflar

Kaynak: BCA, 00.00.1960, 213.661.1, 567.

Vatan Cephesi, Yassıada yargılamalarında bir ceza davası konusu olarak ele alınmış; gelen telgraflar, kişilerin beyanları, ifade ve savunma tutanakları ile binlerce sayfalık bir dosya haline getirilmiştir. Davanın Ankara ile ilgili bölümlerinde, Gülveren semtindeki bazı subay ailelerinin eşlerinin, emekliye sevk edilecekleri yönündeki söylentilerden çekindikleri ve Vatan Cephesi ocağı açılmaması durumunda mahallenin birçok ihtiyacının karşılanmayacağını düşündükleri için ocak açtıkları belirtilmiştir.

Diğer yandan, Sümerbank Genel Müdürü Mehmet Akın'ın Ankara İl Başkanı olduktan sonra Sümerbank'a bağlı mağaza ve müesseselerde Vatan Cephesi'ne üye olmayan müdürleri görevden aldığı, çalışanları para yardımı yapmaya zorladığı ve herkesin onun baskısından çekindiği için VC'ye üye olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca davanın sanıklarından B.U.'nun, Etibank Genel Müdürü olduktan sonra çalışanlara Eti Ocağı'nı kurdurduğu, çay ve balo biletleri sattırdığı da tutanaklarda yer almıştır. Ankara Şoförler

Derneği Başkanı Hamit Kurtoglu ise cemiyet adına talep ettikleri kredinin bir türlü verilmemesi üzerine, kendilerine Demokrat Parti Ankara İl Başkanı tarafından “Vatan Cephesi’ne üye olursanız kredi meselesi halledilir” denildiğini belirtmiştir. Kurtoglu, bu teklifi kabul etmemelerine rağmen radyoda derneklerinin VC’ye katıldığının duyurulduğunu ifade etmiştir.⁶²⁸ VC’nin, diğer illerde olduğu gibi Ankara’da da Demokrat Parti il teşkilatları ve devlet kurumlarının yöneticileri tarafından açıkça desteklendiği ve güçlendirilmesi için yoğun çaba harcandığı anlaşılmaktadır.

3.9. Başkent’te Darbe (27 Mayıs 1960)

1957 seçimleri, 1950 ve 1954 seçimlerinden çok farklı şartlarda gerçekleşmiştir. Özellikle sonuçları itibarıyla toplumu adeta ikiye bölmüştür. Kahvehaneler, dükkanlar, sokaklar, ibadet ve alışveriş mekanları, bu toplumsal bölünmüşlüğü yansımalarına sahne olmuş; anlaşmazlıklar derinleşmiştir. Vatan Cephesi ve Güç Birliği oluşumları, bu derinleşen anlaşmazlıkların iki kutbunu temsil eder hale gelmiştir. Siyaset, sorun çözen ve diyalog kanallarının açık tutulduğu bir mecra olmaktan çıkmış; Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), birbirlerini varoluşsal tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu arada, 1957 yılında ordu içinde "Atatürkçüler Cemiyeti" adı altında bir oluşum ortaya çıkmış ve 9 Subay olayı, bu oluşumun deşifre olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, 1959 Mayıs’ında yeni bir komite kurulmuş ve ihtilal sonrası yapılacaklara ilişkin planlar bile hazırlanmıştır.⁶²⁹ Siyasi gerilimin geri dönülmez bir noktaya ulaştığı bir süreç başlamış; ancak Demokrat Parti yönetimi, iktidar gücünün etkisiyle tırmanan bu gerilimi göz ardı ederek sertlik yanlısı iç politika uygulamalarına devam etmiştir.

Bu politikaların en uç noktası Tahkikat Komisyonu olmuştur. Komisyonun kuruluşu, 7 Nisan 1960’ta Demokrat Parti Meclis Grubu’nda alınan bir karara ve bu karara dayalı olarak hazırlanan önergeye dayanmaktadır. Önergede, CHP’nin yıkıcı ve yasadışı faaliyetlerinin nasıl gerçekleştirildiğinin araştırılması ve basının adli ve idari düzenlemelere nasıl uyduğunun incelenmesi talep edilmiştir. Kurulması istenen komisyon için Meclis’te görüşmeler yapılmış ve iç tüzüğün 177. maddesine dayanılarak komisyona yargısal yetkiler tanınmıştır. 18 Nisan 1960’ta komisyon resmîyet

⁶²⁸ BCA, 10.9.0 / 223.693.2, 32, 33, 34; 212.656.1, 22, 33.

⁶²⁹ Nesimi Gökşen, 27 Mayıs 1960 Müdahalesi ve Askeri Rejim: İhtilalci Subaylar Arasında İktidar Mücadeleleri Fraksiyonlar ve Çatışmalar (27 Mayıs 1960-25 Ekim 1961), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2021, s. 144,147.

kazanmıştır. Ancak Demokrat Parti, komisyonun kuruluş kanunuyla yetinmemiş; 27 Nisan'da çıkardığı 7468 sayılı “Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkındaki Kanun” ile komisyonun yetkilerini daha da genişletmiştir.⁶³⁰ Tahkikat Komisyonu’nun, yargısal yetkilerle donatılarak kurulmasını ve yetkilerinin kanunla genişletilmesini, daha otoriter bir eğiliminin kurumsallaşması olarak yorumlanabilir.

Demokrat Parti’nin komisyon kurulmasında ısrarcı olmasında ve süreci Meclis üzerinden yürütmek istemesinde, mahkemelere duyulan güvensizlik duygusu etkili olmuştur. Demokrat Parti, özellikle 1957 seçimleri sırasında CHP teşkilatlarının huzur bozucu eylemlerde bulunduğu ve kanunları hiçe saydığına inanmıştır. Ayrıca işlenen suçlara rağmen mahkemelerin bu kişileri serbest bıraktığını ve bu durumun CHP’yi yasa dışı eylemler konusunda cesaretlendirdiğini düşünmüştür.

Tahkikat Komisyonu, adli ve askeri mahkeme yetkileriyle donatılmış ve bir kişiye itiraz hakkı olmaksızın hapis cezası verebilecek bir konuma getirilmiştir. Muhalefetin, komisyonun Anayasa’ya aykırı olduğu yönündeki itirazlarına rağmen kurulması, ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Bu endişe ve artan gerginlik, 19 Nisan’da Ankara’da büyük çaplı gösterilere neden olmuş ve Kızılay, neredeyse her gün düzenlenen protestoların merkezi haline gelmiştir.⁶³¹ Gösteriler, kontrolden çıkacak bir düzeye ulaşmamış olsa da gerginliğin farklı bir aşamaya evrileceğine dair güçlü bir işaret vermiştir. Demokrat Parti ise bu tepkilere, tepkiyle karşılık verilmesi gerektiği düşüncesiyle hareket etmeye devam etmiştir.

Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkındaki Kanun’un kabul edilip 28 Nisan’da Resmi Gazete’de yayımlanması, geriye dönülmez bir süreci tetiklemiştir. Aynı gün, İstanbul’da üniversite öğrencileri bu kanuna karşı protesto gösterileri düzenlemeye başlamıştır. İstanbul’daki olayların hızla büyümesi ve Ankara’da bir süredir devam eden gösteriler, hükümeti endişelendirmiş ve sıkıyönetim ilan etmeye sevk etmiştir. Ancak bu tedbir, olayların büyüyerek gelişmesini engelleyememiştir. Diğer yandan, İstanbul’daki olaylar nedeniyle Ankara’da bazı gazetelerin siyah manşetlerle yayımlanacağı bilgisi, Ankara Örfi İdare Komutanlığı’nca haber alınmıştır.⁶³² Komutanlık, ilgili haber üzerine

⁶³⁰ Demokrat Parti Meclis Grubu Zabıtları (DPMGZ), 14.4.1960, s. 10; TBMMZC, 18 Nisan 1960, Devre XI, c. XIII, s. 212; Resmî Gazete, 28 Nisan 1960, Sayı: 10491, s. 1241; Selin Esen, “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, Mülkiye Dergisi, XXXIV/267 (2010), 167-192, s. 168, 173-174.

⁶³¹ Feyzullah Ezer, Demokrat Parti’nin İktisadi Politikası, Kitapevi Yay. İstanbul 2019, s. 126; Cemal Anadol, Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti, Çetin Matbaacılık, İstanbul, 2004, s. 112.

⁶³² Ankara Örfi İdare Komutanlığı Ankara’da olayların başladığı 28 Nisan 1960’tan 23 Mayıs 1960’a kadar

bu şekilde yayın yapacak gazetelerin toplatılacağını ve kapatılacağını belirterek gazetelere uyarıda bulunmuştur.⁶³³

İstanbul'daki öğrenci olayları üzerine, İstanbul Üniversitesi'nden durumu yakından bilen Ali Fuat Başgil Ankara'ya çağırılmıştır. Ankara'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Ali Fuat Başgil'den olaylara ilişkin bir değerlendirme yapmasını istemiştir. Başgil, Tahkikat Komisyonu'nun kuvvetler ayrılığını ihlal eden bir girişim olduğunu belirterek, komisyonun geri alınmasını ve hükümetin istifa etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, Başgil'in eleştiri ve önerileri Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes tarafından kabul görmemiştir. Bayar'ın, göstericilerin "tenkil" edilmesini istediği iddia edilmiş; Menderes ise istifanın olayları daha da kötüleştireceğini savunmuş ve gerekirse göstericilerin karşısına tek başına çıkacağını dile getirmiştir.⁶³⁴ Ali Fuat Başgil'in yaptığı uyarıları hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı ilkelerinin ihlal edilmesine karşı bir uyarı olarak değerlendirmek mümkündür.

CHP'den Nihat Erim, İstanbul'daki öğrenci olaylarının başlamasıyla Türkiye'nin bir dönüm noktasına geldiğini ve Başbakan Adnan Menderes'in bu durumun içinden çıkamayacağını dile getirmiştir. Erim, ayrıca Demokrat Parti'nin kendi lehine gösteriler

28 tebliğ yayınlamıştır. (BCA, 10.9.0 / 7.23.7, 1-12.)

1 No'lu Tebliğ'de Ankara Örfi İdare Komutanı Korgeneral Namık Ergüç 28 Nisan 1960 saat 15'ten itibaren göreve başladığını, yasaklara riayet edilmesi gerektiğini, kanuna aykırı davrananların dağıtılacağını duyurmuştur. 2 No'lu Tebliğ'de kanunlara karşı gelen kim olursa olsun dağıtılacağını, 3. Tebliğ'de saat 21'den sabah 5'e kadar sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini, kahvehane, bar gibi yerlerin kapalı kapacağını, spor müsabakalarının durdurulduğunu, kapalı veya açık her türlü toplantının men edildiği belirtilmiştir. 4 No'lu Tebliğ'de Üniversite ve Yüksek Okulların 1 ay süreye kapatıldığı, taşralı talebelerin memleketlerine gitmeleri gerektiği ifade edilmiştir. 5. Nolu Tebliğde sınavların ertelendiği, 30 Nisan tarihindeki 6. No'lu Tebliğ'de siyasi toplantılar hariç düğün nişan tarzındaki toplantılara izin verildiği duyurulmuştur. 7 ve 8. Nolu Tebliğlerde Kız Teknik Okulları, yurt öğrencileri ve Üniversite hocalarına çalışmalarına ilişkin bazı düzenlemeler yer almıştır. 10 Numaralı doktor sağlık çalışanlarının durumuna ilişkin olarak yayınlanırken, 11-12 ve 13 Tebliğler gece sokağa çıkma yasağı saatleri, hüviyet bulundurma ve grup halinde dolaşmamaya ilişkin yayınlanmıştır. 15 No'lu Tebliğ'de Atatürk Bulvarı ve civarındaki otobüs duraklarının yerlerinin değiştirildiğine ilişkin, 16 No'lu tebliğde neşir yasağına uymayan Zafer Gazetesi'nin kapatılmasına, 19 ve 20 No'lu tebliğler sinemaların kapatılmasına ilişkindir. 21 No'lu tebliğde 14 Mayıs'ta Kızılay'daki olayların neşrinin yasaklandığı duyurulmuştur. 22 No'lu tebliğde 19 Mayıs gösterilerinin yapılmayacağı, okullardan ve spor kulüplerinden seçilecek 10 kişilik bir heyetin Anıtkabir'i ziyaret edebileceği duyurulmuştur. 25 No'lu tebliğde sokağa çıkma yasağının 20:00 ila 05:00 saatleri arasında uygulanacağı, radyo, telefon ve telsiz iletişiminin kontrol altına alındığı belirtilmiştir. Komutanlığın 24.05.1960 tarihli 28 No'lu ve son tebliğinde ise Haber adlı gazetenin kapatıldığı duyurulmuştur.

⁶³³ BCA, 10.9.0 / 120.377.2, 87; Sema Akılmak Topçu, Selçuk Ural, "27 Mayıs Darbesi Sürecinde Basında İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (4), 1674-1691, s. 1676; Ulus 29 Nisan 1960, Sayı: 13198.

⁶³⁴ Bülent Ulus, Hakan Güngör, Parola 555K Bir Başkaldırının Sıradışı Öyküsü, Korkitap Yay. İstanbul 2019, s. 88-93.

düzenlemesini doğru bulmadığını belirtmiş; iç buhranın daha tehlikeli bir yola doğru ilerlediğini ifade etmiştir. Ankara'daki olaylara karşı sergilenen tutum nedeniyle Menderes'in hala yanlış bir yolda olduğunu vurgulamıştır.⁶³⁵ Başbakan Menderes'in olayları, Demokrat Parti'nin ve iktidarının varlığına yönelik bir varoluşsal tehdit olarak görmesi ile Nihat Erim'in, iktidarın tutumu nedeniyle iç çatışma riskine odaklanması, 1957-1960 döneminin kısa bir özeti niteliğindedir.

İstanbul'daki olaylardan bir gün sonra, Ankara'da da öğrenci olayları başlamıştır. Gösteriler, önce Hukuk Fakültesi'nde, ardından Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde gerçekleşmiş; öğrenciler Menderes'i istifaya çağıran ve onu diktatör olarak niteleyen sloganlar atmıştır. Yaklaşık 400 öğrencinin katıldığı protestolara güvenlik güçleri müdahale etmiş; 58 kişi gözaltına alınmış, 11 görevli yaralanmıştır. Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç'ün öğrencilere ateş açılması talimatı verdiği, Emniyet Genel Müdürü ve Ankara Valisi'nin polisi Hukuk Fakültesi'ne müdahaleye zorlamıştır. Polis bu kapsamda fakülte içine girerek öğrencilere müdahale etmiş, çıkan olaylarda bazı öğrenciler yaralanmıştır. Ankara ve İstanbul'daki öğrenci olaylar, 27 Mayıs sonrasında açılan davalardan birinin konusu olmuştur. Hükümet, olayların basında yer almasını yasaklamış, üniversiteleri bir ay süreyle kapatmıştır. Ayrıca düğün, nişan, açık hava tiyatro ve sinema etkinlikleri dışındaki tüm toplantılar yasaklanmıştır.⁶³⁶ İktidarın öğrenci protestolarını bir güç gösterisi olarak algıladığı, bu nedenle olaylara güç kullanarak karşılık vermeye çalışmıştır.

Mayıs ayına gelindiğinde siyaset, iletişim kanallarını kullanamaz hale gelmiştir. CHP ve üniversite öğrencileri Demokrat Parti'yi diktatörlükle suçlarken, Demokrat Parti halk desteğine ve seçilmişliğin meşruiyetine güvenerek hareket etmiştir. Nitekim Demokrat Parti arkasındaki halk desteğini görünür kılmak için, kendisinin getirdiği miting yasağına rağmen miting düzenlemek isterken, içlerinde Altan Öymen'in de bulunduğu bir grup Kızılay'da büyük bir eylem planlamıştır. Eylem günü, saati ve yerinin belli olmaması içinse 555K⁶³⁷ şeklinde parola oluşturulmuştur. Parola Ankara'da kulaktan kulağa

⁶³⁵ BCA, 10.9.0 / 113.354.1, 28; Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, II. Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2005, s. 708-709.

⁶³⁶ BCA, 10.9.0. / 113.354.1, 23-24; Resmî Gazete, 29 Nisan 1960, Sayı: 10492, s. 1249; Topçu-Ural, "27 Mayıs Darbesi", s. 1677; Milliyet, 30 Nisan 1960, Sayı: 3583; 8 Mayıs 1960, Sayı: 3591; 26 Mayıs 1960, Sayı: 3595; Ali Dikici, "Cumhuriyet Dönemi İç Güvenlik Politikaları ve Türk Polis Teşkilatı", Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi, c. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2017, s. 1715.

⁶³⁷ 5'inci ayın 5'inde saat 5'te Kızılay

yayılmış, eylem vakti olan 5 Mayıs saat 17:00'de alan hınca hınç dolmuştur. Alana Başbakan Adnan Menderes de gelmiş, olayın mahiyetini anlamak için kalabalık içine girmiştir. Başbakan Menderes'ten istifası istenmiş, hakaretlere maruz kalan başbakanı görevliler alandan güçlkle uzaklaştırmıştır. Olaylar sırasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e göstericilerin dağıtılması için ateş açılması emrini verdiği iddia edilmiştir.⁶³⁸

Öğrenci olayları ve 555K eylemi sonrasında, toplanmaları önlemek amacıyla Kızılay ve Sıhhiye bölgelerindeki otobüs durakları kaldırılmıştır. Atatürk Bulvarı üzerindeki Kocabeyoğlu Pasajı önü ve karşısındaki duraklar, Amerikan Kültür Heyeti önü, Emniyet Parkı, Zafer Meydanı ve Orduevi önündeki duraklar kaldırılarak Sıhhiye'deki Pergoleli durak ve karşısına taşınmıştır.⁶³⁹

15 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin Kızılay'da düzenlediği yürüyüş, olayların kritik bir aşamaya geldiğini göstermiştir. Belirli aralıklarla ve beşerli onarlı gruplar halinde yürüyen Harbiyeliler Kızılay'da toplanmış, halkın katılımıyla kalabalık 40-50 bin kişiye ulaşmıştır. Orduevi önündeki Atatürk Anıtı'na gelen öğrenciler, kısa bir süre sonra Kızılay'a geri dönerek dağılmıştır. "Türk Milleti çok yaşa" sloganları atan Harbiyelilere, halk "Harbiye çok yaşa" diyerek destek vermiştir. Alana gelen Başbakan Adnan Menderes, yaşanan arbedede saldırıya uğrama tehlikesi atlatmıştır. Darbe ihtimali artık açıkça konuşulsa da Menderes, böyle bir girişime cesaret edilemeyeceğini düşünmüştür.⁶⁴⁰ Menderes'in tutumunda, halkın kendisine gösterdiği teveccühe olan güveni ile Cumhuriyet döneminde daha önce bir askeri darbenin yaşanmamış olmasının yarattığı özgüvenin etkili olduğu ifade edilebilir.

Ankara'daki gergin ortam ve şehrin örfi idare altında olması nedeniyle 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları yapılmamıştır. Bunun yerine, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes ve diğer yetkililerin katılımıyla yalnızca Anıtkabir ziyareti gerçekleştirilmiştir. Menderes, Mayıs ayında yaşanan olayları halka anlatmak, destek toplamak ve muhalefete

⁶³⁸ BCA, 10.9.0 / 113.354.1, 112; Yücel, Demokrat Parti, s. 142-143; Ulus-Güngör, Parola 555K, s. 111; Ankara'nın Taşına Bak... Türk Yazınında Ankara Seçki II, Hazırlayan A. Esat Bozyiğit, Ankara, 2000, s. 375; Elif Aktaş, "27 Mayıs Darbesi Sürecinde Ankara Olaylarından İki Kesit: 29 Nisan ve 555K", Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6/2 2020, s. 235.

⁶³⁹ Milliyet, 07 Mayıs 1960, Sayı: 3590.

⁶⁴⁰ Anadol, Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti, s. 112-113; Akis 30 Mayıs 1960, s. 24.

karşı kampanyasını hafifletmek amacıyla ikinci kez Ankara dışına çıkmıştır.⁶⁴¹ Bu, Menderes'in Ankara'dan başbakan olarak son çıkışı olmuştur.

27 Mayıs 1960 darbesi, her şehirde farklı şekillerde etkisini göstermiştir. Ancak Ankara'nın devletin yönetim merkezi olması, halkın yoğun destek gösterilerine zemin hazırlamıştır. Bu desteğin bir sonucu olarak, darbeden yalnızca 12 saat sonra Ankara'da halkın sokaklarda dolaşmasına izin verilmiştir. Sokağa çıkma yasağının kaldırılmasının ardından, Ankara'nın Kızılay ve Cebeci gibi merkezi noktalarında geniş halk kitleleri toplanmış; sokaklar, “Ya Ya Ya Şa Şa Şa Türk Ordusu Çok Yaşa” tezahüratlarıyla yankılanmıştır. Halkın askere duyduğu bu coşkulu destek, kadınların sokaklardaki askerlere su, pasta ve yemiş ikram etmesi gibi jestlerle de kendini göstermiştir.⁶⁴²

Ankaralıların bir kısmı öğrencilerle birlikte Anıtkabir'de toplanırken, diğer bir kısmı Kızılay'da bir araya gelmiş ve “Ata İzindeyiz”, “Ordu Gençlik Minnettar”, “Ölmek Var Dönmek Yok” yazılı pankartlarla gösteri ve tezahüratlarda bulunmuştur. Mayıs ayı başlarında öğrenci olaylarına sahne olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Siyasal Bilgiler Fakültesi, bu kez öğrencilerin sevinç gösterileriyle gündeme gelmiştir.⁶⁴³

Halk, askere büyük bir sevgi gösterisinde bulunurken, polise karşı mesafeli ve soğuk bir tutum sergilemiştir. Bu durumu düzeltmek ve polis ile halk arasındaki gerilimi azaltmak amacıyla üniversite, gençlik, asker ve polis temsilcilerinin yanı sıra, Emniyet Müdürü Albay Cemal Algan, Ankara, İstanbul ve İzmir Üniversitelerinden profesörler, bakanlar ve kuvvet komutanlarının katılımıyla bir yürüyüş düzenlenmiştir. Saat 16:00'da başlayan yürüyüş, Anıtkabir'de yapılan törenle sona ermiştir.⁶⁴⁴ Bu yürüyüşle, devletin kurumsal bütünlüğünün korunması ve halk ile devlet kurumlarının karşı karşıya gelmesinin önlenmesi hedeflenmiştir.

Ankara gençliği, bir haftalık hazırlığın ardından bir hürriyet mitingi düzenlemiştir. Miting, 14:30'da Kızılay'daki Zafer Anıtı önünde İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başlamıştır. Gençlerden oluşan bir grup, marşlar söyleyerek Anıtkabir'e gidip saygı duruşunda bulunurken, üniversite, lise ve ortaokul öğrencilerinden oluşan diğer bir grup, ellerindeki pankartlarla yürüyüşe geçmiştir. Sokaklardaki Ankaralılar, yürüyüş yapan öğrencilere alkışlarla destek vermiştir. Saat 15:00'te Hipodrom, mitinge gelen gençler

⁶⁴¹ Cumhuriyet 20 Mayıs 1960, Sayı: 12859; BCA, 10.9.0 / 124.390.1, 3.

⁶⁴² Akis 30.05.1960, Sayı: 301, s. 32.

⁶⁴³ Cumhuriyet 29 Mayıs 1960, Sayı: 12865.

⁶⁴⁴ Cumhuriyet, 24 Haziran 1960, Sayı: 12891.

tarafından doldurulmuş ve etkinlik, tertip komitesinden Metin Yılmaz'ın konuşmasıyla başlamıştır. Mitingde, Milli Birlik Komitesi adına Kurmay Binbaşı Mehmet Öngüneş ve Ankara Üniversitesi Rektörü Suat Kemal Yetkin, "baskıya direniş ve hürriyet" temalı konuşmalar yapmıştır.⁶⁴⁵

27 Mayıs askeri darbesi, her ilde gerçekleştirilen faaliyetlerin bir birleşimi olsa da, siyasi iradenin devre dışı bırakılması açısından Ankara, darbenin merkez üssü konumunda olmuştur. Bu nedenle, Ankara'daki durumu yakından görmek isteyen birçok kişi heyetler oluşturarak şehre gelmeye başlamıştır. Heyetlerin yoğunluğu üzerine, Ankara'ya dışardan yapılacak ziyaretler kısıtlanmış ve şehirde şahsi sebeplerle ya da Kurban Bayramı dışında kurban kesilmesi yasaklanmıştır.⁶⁴⁶ Ankara'nın 27 Mayıs sonrası coşkunun ve sevincin merkezi haline gelmesi ve şehirde oluşan büyük kalabalıkların doğurabileceği muhtemel riskler, getirilen yasakların alınmasında belirleyici olmuştur.

27 Mayıs darbesi sonrasında valiliklere ve belediyelere askerler atanmıştır. Bu kapsamda Tuğgeneral İrfan Baştuğ, Ankara Valisi ve Ankara Belediye Başkanı olarak görevlendirilmiştir. Tuğgeneral Baştuğ, yaptığı açıklamada Ankara Belediyesi'nin iflasın eşiğinde olduğunu, 65 milyon liralık borç nedeniyle istimlak işlemlerinin durdurulduğunu ve iltimasla işe alınan 2600 kişinin görevden alındığını belirtmiştir.⁶⁴⁷

Askeri idarenin darbe sonrası aldığı kararlardan biri, 27 Mayıs öncesinde yalnızca Anıtkabir ziyaretiyle sınırlı kalan 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı törenlerinin yeniden düzenlenmesidir. Bu kapsamda, törenlerin 24 Haziran'da bir kez ve 26 Haziran'da saat 09:00 ile 20:00'de olmak üzere iki kez gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Nitekim 24 ve 26 Haziran günleri kutlamalar yapılmış, 26 Haziran kutlama törenine Cemal Gürsel de katılmıştır. Gürsel'in gelişiyle başlayan tören için 19 Mayıs Stadyumu bayraklarla donatılmış; üniversite, ortaöğretim ve Harp Okulu öğrencilerinin katılımıyla gösteriler düzenlenmiştir. Gösteriler, stadyumu dolduran halk tarafından büyük coşkuyla izlenmiş ve alkışlanmıştır.⁶⁴⁸ Törenlerin iki defa tekrarlanması dönemin oluşturduğu atmosferi anlama bakımından önemlidir.

27 Mayıs sonrası Ankara'da düzenlenen diğer önemli bir tören, 28-29 Nisan öğrenci

⁶⁴⁵ Cumhuriyet, 21 Haziran 1960, Sayı: 12888.

⁶⁴⁶ Cumhuriyet, 9 Temmuz 1960, Sayı: 12906.

⁶⁴⁷ Ulus, 9 Haziran 1960, Sayı: 13208; Milliyet, 14 Haziran 1960, Sayı: 3611.

⁶⁴⁸ Cumhuriyet, 27 Haziran 1960, Sayı: 12894; Milliyet, 16 Haziran 1960, Sayı: 3613; 20 Haziran 1960, Sayı: 3617; 27 Haziran 1960, Sayı: 3624.

olayları sırasında İstanbul'da hayatını kaybeden 5 genç için gerçekleştirilen defin merasimi olmuştur. 9 Haziran'da, gençler için düzenlenen büyük bir uğurlama töreninin ardından cenazeler özel bir trenle Ankara'ya getirilmiştir. 10 Haziran'da, geniş bir katılımı ile cenaze töreni gerçekleştirilmiş; 2,5 kilometrelik bir kortej ve izdihama varan bir kalabalık eşliğinde gençler, Anıtkabir bahçesinde ayrılan özel bir alana defnedilmiştir. Törene Cemal Gürsel, İsmet İnönü ve Osman Bölükbaşı, tezahürata neden olmamak adına katılmamış; liderler, kalabalığın dağılmasının ardından mezarları ziyaret ederek saygı duruşunda bulunmuştur.⁶⁴⁹

27 Mayıs sonrasında Ankara'da birçok ihbar ve şikâyetle bulunulmuştur. Bunlar arasında en çok dikkat çeken, BBC Radyosu'nun Ankara'daki bir albaya dayandırdığı haberdur. Habere göre, öğrenci olayları sırasında polisler tarafından öldürülen bazı öğrencilerin cesetlerinin Ankara'daki buzhanelerde saklandığı iddia edilmiştir.⁶⁵⁰ Bu haberin ardından Vatan Gazetesinde yer alan bir başka iddia ise, Tıp Fakültesi öğrencisi Sadettin Demiray'ın ihbarıyla gündeme gelmiştir. Demiray, 27 Mayıs öncesi olaylar sırasında bir gencin polisler tarafından dövülerek öldürüldüğünü ve cesedinin yok edildiğini ileri sürmüştür. İhbarında, 30 Nisan 1960 günü saat 14:30-15:00 arasında okulunun yakınında bir belediye ambulansı gördüğünü, ambulansda 22-23 yaşlarında, üzerinde cop izleri bulunan bir cesedin bulunduğunu belirtmiştir. Demiray ayrıca cesedin Ankara ve Numune Hastanelerince kabul edilmediğini iddia etmiştir.⁶⁵¹ Yassıada'da görülen İstanbul-Ankara Olayları davasında ilgili ihbar haberine yönelik birçok araştırma yapılmıştır.

Ankara olaylarına ilişkin Yassıada'da görülen davada, Ankara Örfi İdare Komutanı Namık Argüç "adam öldürmeye azmettirmeye teşebbüs" suçlamasıyla yargılanmıştır. Ankara Valisi Dilaver Argun, Ankara Emniyet Müdürü İsmail Küntay, Ankara Emniyet 3. Şube Müdürü Kenan Koç ve Komiser Cemal Tarakçıoğlu ise "adam öldürmeye teşebbüs" ve "kötü muamele" suçlamalarıyla mahkemeye sevk edilmiştir. Ayrıca Demokrat Parti Ankara İl Başkanı ve Sümerbank Genel Müdürü Mehmet Akın "görevi kötüye kullanma"; 21 polis memuru "adam öldürmeye teşebbüs"; Demokrat Parti Cebeci İlçe Başkanı Davut Sipahioğlu, Demokrat Parti İl İdare Kurulu Üyesi Ahmet Bilge,

⁶⁴⁹ Milliyet, 9 Haziran 1960, Sayı: 3606; 11 Haziran 1960, Sayı: 3608; Cumhuriyet, 11 Haziran 1960, Sayı: 12878.

⁶⁵⁰ Milliyet, 2 Haziran 1960, Sayı: 3509.

⁶⁵¹ BCA, 10.09.0 / 128.400.1, 66.

Atıfbey Demokrat Parti 2. Bucak Başkanı Gazi Avşar, Demokrat Parti Adalet Ocağı Başkanı Ali Düzenli ve Demokrat Parti Atıfbey Bucak Başkanı Osman Yıldırım ise "suç işlemeye alenen tahrik" suçlarından yargılanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar "suç işlemeye tahrik" ve Başbakan Adnan Menderes "görevi suistimal" suçlamalarıyla mahkemeye çıkarılmıştır. 27 Temmuz 1961 tarihli duruşmada, bu davanın Anayasa'yı İhlal Davası ile birleştirilmesine karar verilmiştir.⁶⁵²

Mahkeme sonunda, Ankara olayları Anayasa'yı ihlal suçunun bir unsuru olarak değerlendirilmiş ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Medeni Berk, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Atıf Benderlioğlu, Hadi Hüsman, Nedim Ökmen, Şem'i Ergin, Haluk Şaman, Sebati Atman ve Abdullah Aker hakkında idam cezası verilmiştir. Bu davanın şahitlerinin yol masrafları ve diğer giderleri için toplam 32.624 lira harcanmıştır. Bu tutar, Anayasa'yı ihlal davalarında şahit masrafları için ayrılan en yüksek miktar olmuştur.⁶⁵³ Ankara ve İstanbul olayları 27 Mayıs darbesiyle sonuçlanmasının önünü açmıştır denebilir. Cumhuriyet tarihinde daha önce 27 Mayıs gibi bir olayın yaşanmamış olması, soruşturulan ve ceza alanların yapılanların mahiyetinin tam olarak kavramalarını engellemiştir.

⁶⁵² BCA, 10.9.0 / 113.354.1, 8,9,111,112; Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları: İstanbul ve Ankara Olayları Davası, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/162962ab-8f72-4f78-92a8-425148235381>, 12 Ekim 2024.

⁶⁵³ BCA, 10.9.0 /105.330.1, 1-9, 95.

4. BÖLÜM: EĞİTİM SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

4.1. Demokrat Parti'nin Sosyal ve Kültür Politikaları

Mustafa Kemal Atatürk döneminde kültür politikalarının belirlenmesinde önemli bir unsur olan milliyetçilik, İsmet İnönü döneminde yerini hümanizm düşüncesine bırakmıştır. Kültürel yaşam içinde nitelikli insan yetiştirmeyi amaçlayan Yunan-Latin kaynaklı hümanizm anlayışı, Türk aydınları tarafından benimsenmiş; çok partili hayata geçişle birlikte de eleştirilere maruz kalmıştır. Yapılan eleştirilerin temelinde ise milli kültürden uzaklaşılması ve Batı kültürünün topluma benimsetilmeye çalışılması yer almıştır.⁶⁵⁴

Demokrat Parti'nin 1946 yılı parti programında kültürel meselelerden dört yerde söz edilmiştir. Programda Doğu Anadolu'da okul, fakülte ve enstitülerde kültür merkezlerinin kurulması gerekliliği vurgulanmış; kültür birliği ve kültürel iş birliğinin önemsendiği, kültürel seviyenin yükseğe çıkarılmasının istendiği ifade edilmiştir. 1951 yılındaki Üçüncü Büyük Kongrede kabul edilen parti programında ise sosyal hayata ilişkin konulara yer verilmiştir. Bu kapsamda, işçi hak ve refahının sağlanması, dar gelirli vatandaşlar ihtiyaçlarının temini, bakıma muhtaçların himaye edilmesi hususları dile getirilmiştir.⁶⁵⁵ Demokrat Parti'nin 1951 yılındaki parti programında kültürel hayatla ilgili herhangi bir beyanının olmaması, meselenin önemsenme düzeyini göstermesi bakımından önemlidir.

Diğer yandan Demokrat Parti döneminde kültürel yaşamın önemli göstergeleri sayılan resim, tiyatro, sinema ve edebiyatta önemli bir gelişim ve dönüşüm de yaşanmıştır. Nitekim söz konusu dönüşüm kapsamında Türk romanının esas konusu olan batılılaşma sorunu, yerini sınıf çatışmalarına ve Cumhuriyet sonrası uygulanan politikalara bırakmıştır. Hisar ve Büyük Doğu gibi dergilerin yayımlarını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.⁶⁵⁶

Gerek hak ve özgürlükler gerekse de köylü meselesi, Demokrat Parti'nin varoluşunu ve

⁶⁵⁴ Kadir Şeker, "İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)", Süleyman Demirel Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta, 2006, s. 9, 13-14; Filiz Meşeci Giorgetti, Betül Batır, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, XIII/14 (2012), s. 41.

⁶⁵⁵ Demokrat Parti Programı 1946, s. 3, 5, 12; Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Güneş Matbaacılık T.A.O, Ankara, 1952, s. 68.

⁶⁵⁶ Ensar Yılmaz, "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci", Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences IX/60 (2023), s. 2182-2183.

ayakta duruşunu sağlayan temel hususlar olmuştur. Bu politikalar din eğitimi, İmam Hatip okulları, Arapça ezan konuları ve tarımsal üretim artışı olarak kendini göstermiştir. 1950'li yıllarda Türkiye dünyasının %70'ten fazlasının köylerde yaşadığı ve muhafazakâr bir kimliğe sahip olduğu düşünülürse, Demokrat Parti'nin söz konusu politikalarının parti için ne kadar hayati önemi haiz olduğu daha iyi anlaşılabilir.

4.2. Demokrat Parti'nin Eğitim Politikaları

Demokrat Parti'nin eğitim politikalarının, CHP'den farklı ve kendine özgü olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu politikaları, partinin aldığı oy ve dayandığı halk desteği şekillendirmiştir. Politikaların esasını terbiye, eğitimde millilik, milli ahlak, maneviyat kavramları oluşturmuştur. Demokrat Parti'nin kurduğu ilk hükümet programında fiili uygulamaya ilişkin herhangi bir ifadeye yer verilmemiş, kanuni düzenlemelerin daha sonra yapılacağı belirtilmiştir. II. Hükümet programında da I. Hükümet Programı çerçevesinde yer alan ifadeler yer verilmiş, hür yaşayabilmenin maddi güçle değil halkın ve gençliğin manevi teçhiziyle mümkün olduğu dile getirilmiştir.⁶⁵⁷ 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin, eğitim alanında sorunlar ve yapılacaklar konusunda bir hazırlığının olmadığı ifade edilebilir. Demokrat Parti'nin, 1950'de iktidara geleceğinden tam emin olmaması, bu hazırlıksızlıkta etkili olmuş olabilir.

İlköğretim, Demokrat Parti'nin öncelikli politikaları arasında yer almıştı. Demokrat Parti, özellikle ilköğretime öncelik vermiş ve bu eğitim düzeyinin ülke genelinde yaygınlaşmasını planlamıştır. Bu kapsamda ilköğretimde belirlenen hedeflere ulaşılmasında en önemli sorun, giderlerin finansmanı olarak belirlenmiştir. Gerekli gelirlerin sağlanamaması durumunda, uzun yıllar boyunca istenen sonucun alınamayacağı dile getirilmiştir. Demokrat Parti ortaöğretimin işlevine yönelik de farklı bir bakış açısı getirmiş, ortaokul ve lise eğitiminin bir mesleğe yöneltici olmasını savunmuştur. Nitekim bu doğrultuda, 1953-1954 eğitim-öğretim yılından itibaren “Muhtelif Gayeli Ortaokul” adıyla okullar ve “Deneme Okulu” adıyla liseler açılmıştır. Diğer yandan ortaöğretimde nicelik yanlısı politikalar takip edilmiş, bu durum üniversitelerde yığılmalara neden olmuştur.⁶⁵⁸

⁶⁵⁷ TBMMTD, 29 Mayıs 1950, Dönem IX, c. I, s. 29; 24 Mayıs 1954, s. 32; Yüksel Kaştan, Necmi Uyanık, “Demokrat Parti Hükümetlerinin Eğitim Politikaları ve TBMM’de Eğitim ile İlgili Görüşmeler (1950-1960)”, Tarihîn Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 26 (2021), s. 366.

⁶⁵⁸ M.E.B., Beşinci Milli Eğitim Şûrası (Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar), İstanbul, 1991, Tıpkı Basım, s. 5, 7, 11; Emre Kılıç, Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960),

Demokrat Parti'nin eğitimde önemseydiği konulardan biri de teknik ve mesleki eğitimidir. Parti, bu kapsamda ekonomik ihtiyaçlara yönelik uygulamalara önem vereceğini ifade etmiştir. Diğer yandan eğitim yaşı geçmiş kişilerin eğitimi ve gelişimleri de ele alınmıştır. Bu kapsamda, mesleki ve genel eğitim verilen bu yaş bireylerin, ekonomiye katkı sağlayacak bireylere dönüştürülmesi ve kültürel gelişimin topluma yayılması amaçlanmıştır.⁶⁵⁹

1950-1960 döneminde eğitim sistemi, gerek partinin ideolojisi ve aldığı halk desteği gerekse dış etkilerle yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır. Eğitim, halkla kurulan bağın bir parçası sayılmıştır. Köylere öğretmen göndermeye ve köy okullarını faaliyete geçirilmesi söz konusu bağın önemli unsurları olmuştur. Parti kongreleri ve Demokrat Parti grubunda, bu mevzunun oldukça önemsendiğine ilişkin hayli kayıt mevcuttur.

4.3. 1950'ye Kadar Ankara'da Eğitim

Türklerin Ankara'ya hakimiyeti sonrasında Ankara'da eğitim hizmetleri, Selçukluların Anadolu'da açtığı ve Osmanlıların da devam ettirdiği medreseler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bunların başlıcaları Hacı Bayram, Zincirli, İpekçioğlu, Kağnı Pazarı, Kocabey Alaattin Medreseleridir. XVII. yüzyılda ise Ankara merkezde 69, Ayaş'ta 58, Beypazarı'nda 37, Nallıhan'da 67, Haymana'da 150 medrese faaliyet göstermiştir. Yine Bala'da 4, Kalecik'te 157, Yabanabad'da 137 sıbyan mektebi, yine şehir merkezinde 19, Ayaş'ta 11, Beypazarı'nda 7, Nallıhan'da 2, Kalecik'te 4 medresenin faaliyet gösterdiği bilinmektedir.⁶⁶⁰

Tanzimatla birlikte eğitim alanında bazı modernleşme adımları atılmışsa da, bu girişimlerin taşraya yansımaları İstanbul'a kıyasla oldukça sınırlı ve zayıf kalmıştır. Nitekim XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ankara'da modern bir eğitim sistemi ve kurumundan söz etmek mümkün değildir. Bu durumu fark eden dönemin Ankara Valisi Sırrı Paşa, "Burada ma'rif-i cedide henüz münbesit ve münteşir olmadığından, mevcut mekatib-i iptidadiye eski halde ve rüştiye mektebi dahi o nisbette" diyerek şehrin eğitim

Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s. 111-112; Zafer Tangülü, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)", Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, X/2 (Bahar 2012), 389-410, s. 395-396.

⁶⁵⁹ Yeni İktidarın Çalışmaları- Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor 22.05.1950-22.5.1952, İstanbul, 1953, s. 46.

⁶⁶⁰ Akgün, Burası Ankara, s. 85; Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılıcı, Osmanlı'da Ankara, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi 2, Ankara, 2007, s. 78-84.

durumunu açıkça ifade etmiştir. Sırrı Paşa, hazırlık sınıfı bulunan bir idadi kurulması fikrini ileri sürmüştü; 1885'te temeli atılan bu okul, 1890'da eğitim-öğretime açılmıştır.⁶⁶¹ Tanzimat'ın ardından eğitimdeki modernleşme çabalarının taşrada sınırlı kaldığı, Ankara'daki eğitim durumunun ise ancak Sırrı Paşa'nın girişimiyle 1885'te temeli atılan idadi okulu ile iyileştirilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu ilerleyen yıllarda büyük bir okullaşma faaliyetine girişmiş ve Sultan II. Abdülhamid bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. II. Abdülhamid Han döneminde inşa edilen okullar da dâhil olmak üzere, XX. yüzyılın başlarında Ankara'da bulunan okullar şunlardır: Mekteb-i İdadi, Hamidî Sanayi Mektebi, Dar'ül-Muallimin, Nakşibendî Mekteb-i İbtidadi-i Hamidisi, Yeşil Ahi Mekteb-i İbtidadi-i Hamidisi, Aşağı Yüz Mekteb-i İbtidadi-i Hamidisi, İnas-ı Rüşdi, İnas-ı Mekteb-i İptidaisi, Numune Tarlası ve Çoban Mektebi, Ayaş Rüştiye Mektebi, Ayaş İptidai Mektebi, Beypazarı İptidai Mektebi, Rüşdiye Mektebi ve İnas-ı Rüşdi, Nallıhan Rüşdiye Mektebi ve İptidai Mektebi, Yabanabad Rüştiye Mektebi.⁶⁶²

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'nın vilayet nüfusu 300.000'in, merkez nüfusu ise 20.000'in biraz üzerindeydi. 6 yaş üzeri okuma yazma bilen kişi sayısı 40.632'di. İkisi ortaokul, ikisi lise olmak üzere toplam 100 okulun bulunduğu vilayette, 24'ü liselerde, 25'i ortaokullarda olmak üzere toplam 281 öğretmen görev yapıyordu. Eğitim gören 8.618 öğrencinin %78,4'ünü erkek, %21,6'sını kızlar oluşuyordu. Aynı yıllarda Türkiye genelindeki okul sayısı 6.023, öğretmen sayısı 15.810 ve öğrenci sayısı 437.928'di.⁶⁶³

Ankara Vilayeti'nde 1927 yılında 6 yaş üzeri nüfusun okuma yazma bilen kişi sayısı 40.632'di. Bu sayı nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturuyordu. Söz konusu yılda, Ankara'daki okul ve öğretmen sayısı Türkiye genelinin %1,59'unu oluştururken, öğrenci sayısı %2,40'ını teşkil etmekteydi.⁶⁶⁴ Bir başkent için hiç de iç açıcı olmayan bu durumun düzeltilmesi için yoğun bir gayret içine girilmişti.

1930-1931 eğitim yılında, 23'ü Ankara şehir merkezinde, 15'i kazalarda ve 147'si köylerde olmak üzere toplam 185 ilkokulda 589 öğretmenle eğitime başlanmıştı. Merkezdeki okullarda 5.568, kazalardaki 2.304 ve köylerdeki 6.427 öğrenci eğitim

⁶⁶¹ Mithat Aydın, "Ankara Mekteb-i İdadisi", Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Editör: Yılmaz Kurt, c.I, Ankara, 2012, s. 805-807.

⁶⁶² Erdoğan, Günel, Kılıcı, Osmanlı'da Ankara, s. 77-78.

⁶⁶³ Cumhuriyet'in 50. Yılında Ankara, s. 139.

⁶⁶⁴ Faik Benli, "Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi", Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, XIII, (2023), s. 1189-1201; Cumhuriyet'in 50. Yılında Ankara, s. 139-147.

görmüştü. Aynı eğitim yılında, 209 öğrencili bir kız ortaokulu, 220 öğrencili bir kız lisesi, 255 öğrencili bir erkek ortaokulu ve 683 öğrencili bir erkek lisesinde ise toplam 98 öğretmenle eğitim faaliyetleri sürdürülmüştü.⁶⁶⁵

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Ankara’da öğrenci sayısı 25.659’a yükselmişti. Mevcudun %87’sini ilkokul öğrencileri teşkil ediyordu. Öğretmen sayısı 726’yı, okul sayısı ise 213’ü bulmuştu. Diğer yandan, Cumhuriyetin ilk yükseköğrenim kurumu olan Ankara Hukuk Mektebi 1925’te faaliyetlerine başlamıştı. 1930’da açılan Yüksek Ziraat Mektebi ise 16 Haziran 1933’te Yüksek Ziraat Enstitüsü’ne çevrilerek okula bir nevi Ziraat Fakültesi kimliği kazandırılmıştı. 10 Haziran 1935 tarihinde ise Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açılmış ve bu alanda önemli bir boşluk doldurulmuştu. Aynı yıl, eğitim alanındaki önemli gelişmelerden biri ise 115 halk dershanesinin açılması olmuştu.⁶⁶⁶

1927-1935 yılları arasındaki 7 yıllık sürede, Ankara’daki okul sayısı %117,3, öğretmen sayısı %170,9 ve öğrenci sayısı da %206,1 oranında artmıştı. Ancak, 1934-1935 eğitim-öğretim yılında Ankara’daki okul sayısı Türkiye’deki toplam okul mevcudunun yalnızca %3,20’sine, öğretmen sayısı %3,83’üne ve öğrenci sayısı da %3,34’üne karşılık geliyordu.⁶⁶⁷ Ankara’daki eğitim altyapısının hala ülke genelindeki büyüklüğe göre düşük kalmıştır.

Dönem	Ankara / Türkiye Okul Sayısı	Ankara / Türkiye Öğretmen Sayısı	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı
1939-1940	510 / 9.732	1.234 / 24.325	44.635 / 1.023.702
1944-1945	521 / 13.226	1.545 / 31.205	57.446 / 1.344.982
1949-1950	655 / 17.499	1.873 / 41.072	74.967 / 1.701.257

Tablo 92: Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Ankara ve Türkiye Genelindeki Durumu

Kaynak: Benli, “Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi”, s. 1189, 1192, 1196; Cumhuriyet’in 50. Yılında Ankara, s. 139-147.

⁶⁶⁵Zübeyir Kars, “Ankara’nın Başkent Olduğu Yıllardaki Eğitim, Sağlık ve Sosyal Durumu Üstüne”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XX/ 58 (2004): 105-28, s. 110.

⁶⁶⁶ Cumhuriyet’in 50. Yılında Ankara, s. 141-147; <https://www.ankara.edu.tr/kurumsal/tanitim/tarihce>, 20.05.2024; “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 649; Fikri Mertayak, Türkiye Cumhuriyeti’nde Yüksek Öğretim, Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1994, s. 357, 363, 373.

⁶⁶⁷ Cumhuriyet’in 50. Yılında Ankara, s. 139-147; Benli, “Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi”, s. 1189-1201.

Veriler kapsamında Ankara ve Türkiye genelinde okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının artış yüzdeleri şu hesaplanmış, veriler şu şekilde tablolastırılmıştır.

Yıllar	Ankara Okul Sayısı Artış (%)	Türkiye Okul Sayısı Artış (%)	Ankara Öğretmen Sayısı Artış (%)	Türkiye Öğretmen Sayısı Artış (%)	Ankara Öğrenci Sayısı Artış (%)	Türkiye Öğrenci Sayısı Artış (%)
1940 -1945	2,16	35,9	25,22	28,26	28,71	31,41
1945- 1950	25,72	32,28	21,23	31,61	30,54	26,53
1940-1950	28,43	79,77	51,77	68,82	67,95	66,21

Tablo 93: Demokrat Parti Döneminde Ankara ve Türkiye Genelindeki Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Artış Durumu

Kaynak: Tablo, Tablo 91’de yer alan veriler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

1940-1945 yılları arasında Ankara’da okul sayısındaki artış, Türkiye geneline göre %33,74; öğretmen sayısındaki artışa göre %3,04; öğrenci sayısındaki artışa göre ise %2,7 daha düşük gerçekleşmiştir. Ankara’da öğretmen ve öğrenci sayılarında Türkiye geneline yakın artışlar görülmekle birlikte, okul sayısındaki artışın oldukça düşük kaldığı anlaşılmaktadır. 1945-1950 döneminde ise öğrenci sayısı artışı Türkiye genelinin %4,01 oranında üzerinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık, öğretmen sayısı artışında önceki döneme kıyasla fark daha da açılmış ve fark %10,38’e çıkmıştır.

Bununla beraber, okul sayısındaki fark büyük ölçüde kapanmış ve bir önceki dönemdeki %33,74’lük fark %6,56’ya inmiştir. Ancak, 10 yıllık süreç incelendiğinde, öğrenci sayısı artışı Türkiye genelinin üzerinde gerçekleşirken, öğretmen ve okul sayısındaki artışlar Türkiye genelinin altında kalmıştır. Özellikle okul sayısındaki artış oranında, Türkiye geneli ile Ankara arasındaki fark %50’nin üzerine çıkmıştır. Nitekim Tablo’da Ankara’daki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının Türkiye geneli içindeki oranlarına bakıldığında, okul ve öğretmen sayılarının Türkiye geneli içindeki paylarının düştüğü, düşüşün özellikle okul sayısında daha belirgin olduğu görülmektedir.

Yıllar	Okul Sayısı Ankara /Türkiye (%)	Öğretmen Sayısı Ankara /Türkiye (%)	Öğrenci Sayısı Ankara /Türkiye (%)
1940 -1945	5,24	5,07	4,36
1944- 1945	3,94	4,95	4,27
1949-1950	3,74	4,56	4,41

Tablo 94: Demokrat Parti Döneminde Ankara ve Türkiye’deki Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Türkiye Genelindeki Payı

Kaynak: Tablonun oluşturulması ve tablo içindeki veriler hesaplanması araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ankara’da okul ve öğretmen sayılarındaki artışın, Türkiye genelindeki artış oranlarının gerisinde kalması, II. Dünya Savaşı yıllarının yol açtığı ekonomik zorluklar çerçevesinde değerlendirilebilir.

4.4. 1950 Sonrası Ankara’da Eğitim

1950’li yılların hemen başlarında, dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Türkiye’de eğitimin genel durumu hakkında önemli açıklamalarda bulunmuş ve yaşanan sorunlara dikkat çekmiştir. Tevfik İleri, vilayet ve kazalarda toplam 1.573 ilkokulun 2.791 dershanesinde ikili eğitim yapıldığını, ilkokul çağındaki 704.000 çocuğun %26,55’inin eğitimden mahrum kaldığını belirtmiştir. Ayrıca köylerdeki 34.434 okulun %53,90’ında okul bulunmadığını ve okul çağındaki 2.090.000 çocuğun %42,85’inin eğitim göremediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, köylerde yaklaşık 53.000, vilayet ve kazalarda ise 18.000 öğretmene ihtiyaç duyulduğunu, ancak bu ihtiyacın yalnızca %60,76’sının karşılanabildiğini söylemiştir.⁶⁶⁸ Veriler kapsamında, öğretmen ihtiyacının ve eğitim alamayan öğrenci oranının %40, mevcut okul oranının ise %46 düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her iki yerleşim yerinden birinde ilkokul bulunmamakta, her 10 okuldaki 4’ünde ise öğretmen eksikliği görülmektedir. Bu mevcut durum, sınıfların kapasitesinin üzerinde öğrenci barındırdığını açıkça göstermektedir.

Türkiye’nin başkenti olması yönüyle diğer illerden farklı bir kimliğe sahip olan Ankara’da, Cumhuriyet’in ilanından itibaren eğitimin gelişimi için önemli gayretler sarfedilmişse de bunun yeterli geldiğini söylemek zordur. Demokrat Parti iktidara geldiği sırada Ankara’da farklı kademlerdeki okullarda 1.873 öğretmen ve 74.967 öğrenciyle

⁶⁶⁸ M.E.B., Beşinci Milli Eğitim Şûrası, s. 6-7.

eğitim öğretim sürdürülüyordu. İlkokullar, Ankara'daki okul sayısının %96,3'ünü, öğretmen sayısının %71,9'unu, öğrenci sayısının ise %86,2'sini oluşturmaktadır. Bu oranlar Türkiye genelinde %97,76, %84,8 ve %93,5'tir.⁶⁶⁹ Diğer bir ifadeyle, ilköğretim okul sayısının tüm okullar içindeki payı Ankara ve Türkiye genelinde benzerken, ilköğretimde görev yapan öğretmen ve eğitim gören öğrenci sayısı bakımından, Türkiye genelinde ilkokulların payı Ankara'ya göre daha yüksektir. Bu durum, Ankara'da ortaöğretim kurumlarının sayıca daha fazla olmasıyla açıklanabilir.

Demokrat Parti, eğitim-öğretim hizmetleri ve idari açıdan Ankara'da ilk adımını iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra atmış, açık bulunan Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne, Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nde Şube Müdürü olarak görev yapan Faik Binal'ı atamıştır. Binal, bu görevde 1952 yılına kadar kalmış ve 13 Ağustos 1952'de yerine Millî Eğitim Bakanlığı müfettişlerinden Hasan Özbay atanmıştır. Hasan Özbay, 16 Temmuz 1954 ve 21 Kasım 1957 tarihli kararnamelerle müdürlük görevine yeniden atanmış ve Demokrat Parti döneminin sonuna kadar Ankara İl Millî Eğitim Müdürü olarak görevini sürdürmüştür.⁶⁷⁰ Hasan Özbay'ın bu kadar uzun süre görevde tutulmuş olması, Özbay'ın müdür olarak Ankara'daki faaliyetlerinden Demokrat Parti'nin memnuniyet duyduğu şeklinde yorumlanabilir.

4.4.1. Ana Okulu Eğitimi

Anaokulu eğitimi, çocukların zihinsel, sosyal ve duygusal açıdan gelişimlerinde önemli bir evredir. Ülkemizde okul öncesi eğitimin başlangıcı, Balkan Savaşları sonrasında İstanbul'da açılan bir çocuk yuvasına dayanmaktadır. 1917'ye kadar birçok anaokulu açılmış olsa da bu dönemde ana sınıfı öğretmeni bulmak önemli bir sorun olmuştur. Cumhuriyet sonrasında ise eğitimde birinci öncelik ilkokullara verilmiş, bütçeden pay alan anaokulları kapatılmıştır. Bu doğrultuda, bütçesi vilayetlere bırakılan ve çalışan annelerin yoğun olduğu bölgelerde ana sınıfı açılmasına izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Uygulanan bu politikanın doğal bir sonucu olarak, 1923'te 80 olan ana sınıfı sayısı 1932'de 13'e kadar düşmüştür.⁶⁷¹ Dönemin maddi olanakları söz konusu kararda etkili

⁶⁶⁹ Cumhuriyet'in 50. Yılında Ankara, s. 139-147; Benli, "Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türk Millî Eğitim Sistemi, s. 1189-1201.

⁶⁷⁰ BCA, 30.11.1 / 216.30.2, 2; 30.11.1 / 232.20.6, 2; 30.11.1 / 246.24.7, 2; 30.11.1 / 267.31.3, 2; Resmî Gazete, 02 Ekim 1950, Sayı: 7620, s. 19133; 26 Ağustos 1952, Sayı: 8194, s. 4389; Sayı: 9772; 03 Aralık 1957, Sayı: 9772, s. 18269.

⁶⁷¹ Ebru Deretarla Gül, "Meşrutiyetten Günümüze Okul Öncesi Eğitim", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,

olduğu söylenebilir.

1935'ten 1950'ye kadar anaokullarına yönelik yaklaşımda önemli bir değişim yaşanmamış, anaokulu sayısı 63 ile 47 arasında değişmiştir. Ankara'da ise 1940 yılında 2 ana sınıfında 25'i erkek, 16'sı kız olmak üzere toplam 41 öğrenci eğitim görmüştür. 1945 yılında bu sayı, 1 ana sınıfında 13'ü erkek, 10'u kız olmak üzere toplam 23 öğrenciye düşmüştür. 1950 yılında ise 2 anaokulunda 29'u erkek, 22'si kız olmak üzere toplam 51 öğrenci öğrenim görmüştür.⁶⁷² Söz konusu yıllarda Ankara'nın sosyal ve ekonomik yapısı düşünüldüğünden ana sınıfı sayısının Ankara için bir hayli düşük kaldığı ifade edilebilir.

	Ankara / Türkiye Okul Sayısı	Ankara / Türkiye Öğretmen Sayısı	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
1949-1950	2 / 47	2 / 55	29 / 872	22 / 711	1.583
1954-1955	3 / 53	7 / 79	69 / 1.355	63 / 1.372	132 / 2.427
1959-1960	4 / 66	15 / 111	74 / 1.612	67 / 1.235	141 / 2.847

Tablo 95: Demokrat Parti Döneminde Türkiye ve Ankara'da Ana Sınıflarının Durumu

Kaynak: Benli, “Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi”, s. 1185-1186; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 139-147.

1950 yılında Ankara'daki ana okulu sayısının Türkiye ana okulu sayısı içindeki payı %4,26, 1955'te %5,66, 1960'ta ise 6,06'dır. Ankara'daki öğretmen sayısının Türkiye ana okullarındaki öğretmen sayısı içindeki payı 1950'de %3,64, 1955'te 8,86 ve 1960'ta 13,51'dir. Öğrenci sayısının Türkiye ana okullarındaki toplam öğrenci sayısı içindeki payı ise 1950'de 1,83, 1955'te %2,84 ve 1960'ta 2,60'tır. Söz konusu yıllarda Ankara'nın ana okulu ve öğretmen mevcudunun Türkiye geneli içindeki payı sürekli artarken öğrenci sayısının payı kısmen artmıştır. Ayrıca Ankara'nın öğrenci sayısının Türkiye geneli içindeki payı da çok düşük kalmıştır.

4.4.2. İlköğretim

İlköğretim, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren en fazla önem verilen eğitim kademesi olmuştur. Bu önemin temelinde, okuma yazma oranının düşüklüğü, yapılan inkılaplar ve

XVII/1 (2008), s. 270, 272-273.

⁶⁷² Benli, “Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi”, s. 1185; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 139-147.

modernleşme çabalarının gerekliliği yatmaktadır. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ilköğretimi “İçtimai ve millî bütün gelişmelerin temeli.” olarak nitelendirmiştir. 1950 yılında Cumhurbaşkanlığının ilk Meclis açılış konuşmasını yapan Celal Bayar ise, “İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil eder. Bu itibarla üzerinde ehemmiyetle durulması lâzım gelir.”⁶⁷³ ifadesiyle ilköğretimin önemine işaret etmektedir.

Ankara ve Türkiye genelinde okul, öğretmen ve öğrenci sayıları, artış hızı ve Ankara verilerinin Türkiye geneli içindeki payları 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 dönemlerini kapsayan üç farklı tabloda sunulmuştur.

Dönem	Ankara / Türkiye Okul Sayısı	Ankara / Türkiye Öğretmen Sayısı	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
1926-1927	96/6.023	219 /15.810	6.362 / 350.669	1.695 / 87.259	8.057 /437.928
1934-1935	203 / 6.399	519 / 15.102	14.240 / 426.798	8.512 /220.562	22.752/647.360
1939-1940	495/9.418	843/19.063	23.418 /619.246	14.019/285.893	37.437/905.139
1944-1945	505/12.903	1.029/25.687	29.968 /804.120	20.968/442.698	49.936/1.246.818
1949-1950	634/17.108	1.347/34.822	38.377/1.003.452	27.006/587.587	65.167/1.591.039

Tablo 96: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’de Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Kaynak: Benli, “Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi (İstatistiksel Gelişmeler)”, s. 1189; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 141-142.

Tabloya göre, 1927’de Ankara Vilayeti’nde her 4.219 kişiye bir okul düşerken, bu sayı 1935’te 2.629’a, 1940’ta 1.216’ya gerilemiş, 1945’te ise yeniden artarak 1.378’e yükselmiş, 1950’de ise 1.292’ye düşmüştür. Öğretmen sayısı açısından, 1927’de her 1.850 kişiye bir öğretmen düşerken, bu oran 1935’te 1.030’a, 1940’ta 714’e, 1945’te 675’e ve 1950’de 608’e kadar gerilemiştir. Öğrenci sayısı açısından ise, 1927’de her 50 kişiden biri öğrenci iken, bu oran 1935’te 23 kişiye bir öğrenciye, 1940’ta 16 kişiye bir öğrenciye, 1945’te 14 kişiye bir öğrenciye ve 1950’de 13 kişiye bir öğrenciye kadar düşmüştür. Bu veriler, nüfus artışına rağmen öğrenci sayısının oransal olarak daha hızlı arttığını göstermektedir.

⁶⁷³ TBMMZC, 01 Kasım1944, Devre VII, c. XIV, s. 6; TBMMTD, 01 Kasım 1950, Dönem IX, c. II, s. 4.

	Ankara / Türkiye Okul Artış %	Ankara / Türkiye Öğretmen Artış %	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı		
			Erkek Artış %	Kız Artış %	Toplam Artış %
1927-1935	111,4 / 6,2	137 / -4,48	123,8 / 21,6	402 / 152	182,5 / 47,8
1935-1940	143,3 / 47,2	62,4 / 26,2	64,4 / 45	64,6 / 29,6	64,5 / 39,8
1940-1945	2,02 / 36,9	22 / 34,7	28 / 29,8	49,5 / 54,8	33,3 / 37,7
1945-1950	25,5 / 32,5	30,9 / 35,5	28 / 24,7	28,7 / 32,6	30,5 / 27,6

Tablo 97: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye'de İlköğretim Kurumları ve Öğrenci-Öğretmen Sayılarındaki Artış

Kaynak: Tablo, Tablo 95'te yer alan veriler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tabloya göre, söz konusu yıllardaki artışlarda dikkati çeken en önemli hususlardan biri, Ankara'daki okul artış hızında yaşanan gerilemedir. II. Dünya Savaşı'nın, Türkiye geneline kıyasla Ankara'yı daha fazla etkilediği anlaşılmaktadır. Buna karşın, Türkiye genelinde okul sayısındaki artışın daha istikrarlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Ankara'da kız öğrenci artış hızında belirgin bir düşüş yaşanırken, Türkiye genelinde ise bu konuda inişli çıkışlı bir durum gözlemlenmiştir. Öte yandan, 1927-1935 döneminde yaşanan ciddi öğrenci artışında, kız öğrenci artış hızının önemli bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Erkek öğrenci sayısında ise savaş yıllarıyla birlikte hem Türkiye genelinde hem de Ankara'da düşüş oranının iki katına çıktığı görülmektedir. Bir diğer dikkat çekici husus, 1927-1935 döneminde Türkiye genelinde öğretmen sayısında düşüş yaşanmasına rağmen, Ankara'da bu sayının iki katını geçen bir artış göstermesidir. 1940'lı yıllara kadar, özellikle Ankara için ciddi bir gelişimden söz etmek mümkündür.

	Okul Sayısı Ankara / Türkiye %	Öğretmen Sayısı Ankara / Türkiye %	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı		
			Erkek Ankara / Türkiye %	Kız Ankara / Türkiye %	Toplam Ankara / Türkiye %
1926-1927	1,59	1,39	1,81	1,94	1,84
1934-1935	3,17	3,44	3,34	3,86	3,51
1939-1940	5,26	4,42	3,78	4,90	4,14
1944-1945	3,91	4,01	3,76	4,74	4
1949-1950	3,71	3,87	3,82	4,60	4,10

Tablo 98: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara'nın İlköğretimdeki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Türkiye İçindeki Payları

Kaynak: Tablo, Tablo 95'te yer alan veriler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tabloya göre 1940'lı yıllara kadar, Ankara'nın ilköğretimdeki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının Türkiye geneli içindeki payı düzenli olarak artmıştır. Özellikle, kız öğrenci sayısının Türkiye geneli içindeki payındaki artış, erkek öğrenci sayısının payına kıyasla daha yüksek gerçekleşmiştir. Ancak, savaş yıllarında Ankara'daki okul ve öğretmen sayılarının Türkiye geneli içindeki payı belirgin şekilde düşerken, toplam öğrenci sayısında yalnızca çok sınırlı bir gerileme yaşanmıştır. Bununla birlikte, savaş yıllarında Ankara'daki erkek öğrenci sayısının Türkiye geneli içindeki payını koruduğu görülmektedir.

Diğer yandan, 1950'lerin hemen başında Ankara ve kazalarında toplam 1.139 köy bulunmaktaydı. Bu köylerin 589'unda ilkokul mevcutken, 550'sinde ise okul bulunmamaktaydı. Okulsuz köy oranlarının kazalara göre dağılımı şu şekilde belirlenmiştir.

Kazalar	Okulsuz Köy Oranı %
Merkez	14
Çankaya	12
Haymana	80
Keskin	76
Şereflikoçhisar	74
Bala	57
Kırıkkale	62
Nallıhan	60
Kızılcahamam	50
Polatlı	40
Beypazarı	32
Çubuk	29
Kalecik	24
Ayaş	7

Tablo 99: Kazalarda Okulsuz Köy Oranları ve Okullu Köy Sayıları

Kaynak: Zafer, 08 Ağustos 1952, Sayı: 1192.

Tabloya göre, Nallıhan, Haymana, Kızılcahamam, Kırıkkale, Şereflikoçhisar ve Keskin, %50 ve üzerinde okul yetersizliği yaşayan kazalar arasında yer almaktadır. Bu kazaların bu sorunu yaşamasında, merkeze uzaklıkları ve arazilerinin coğrafi zorluklar barındırmasının etkili olduğu değerlendirilebilir. 1950-1960 yılları arasında Ankara ve Türkiye’deki öğrenci, öğretmen ve okul sayılarının bilinmesi, hem Ankara’daki ilkokul eğitiminin genel durumunu hem de Ankara’nın Türkiye içindeki yerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, 1949-1950, 1954-1955 ve 1959-1960 eğitim yıllarında Ankara ve Türkiye genelindeki durum şu şekilde özetlenmiştir:

	Ankara / Türkiye Okul Sayısı	Ankara / Türkiye Öğretmen Sayısı	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
1949-1950	634 / 17.108	1.347 / 34.822	38.377 / 1.003.452	27.006 / 587.587	65.167 / 1.591.039
1954-1955	691 / 18.393	1.890 / 36.916	52.795 / 1.164.616	35.185 / 702.050	87.980 / 1.866.666
1959-1960	760 / 21.429	2.767 / 51.305	74.500 / 1.582.798	51.710 / 931.794	126.210 / 2.514.592

Tablo 100:1949-1950 1954-1955 ve 1959-1960 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye'deki İlköğretimlerde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Kaynak: Benli, “Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi (İstatistiksel Gelişmeler)”, s. 1189; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 141-142.

Tabloya göre, 1950 yılında Ankara Vilayeti’nde her 1.292 kişiye bir okul düşerken, bu sayı 1955’te 1.622’ye, 1960’ta ise 1.737’ye yükselmiştir. Bu durum, 1950’lerden itibaren

Ankara'daki nüfus artış hızının, okul artış hızını geride bıraktığını ve bu alandaki yetersizliği ortaya koyduğunu göstermektedir. Diğer yandan, 1950'de her 608 kişiye bir öğretmen düşerken, 1955'te bu sayı 592 kişi/öğretmen, 1960'ta ise 477 kişi/öğretmen olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 1950'de Ankara'da her 13 kişiden biri öğrenci iken, bu oran 1955'te aynı kalmış, 1960'ta ise her 10 kişiden biri öğrenciye gerilemiştir. Ankara Vilayeti'nde, nüfus başına düşen öğretmen sayısı ve öğrenci sayısındaki bu gelişmeler, her iki alanda da iyileşme olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

		1949-1950 ile 1954-1955 Artış (%)	1954-1955 ile 1959-1960 Artış (%)	1949-1950 ile 1959-1960 Artış (%)
Okul Sayısı	Ankara	8.99	10.0	19.9
	Türkiye	7.5	16.5	25.4
Öğretmen Sayısı	Ankara	40.3	46.4	105.4
	Türkiye	6.0	38.9	47.5
Öğrenci Sayısı	Ankara	35.0	43.4	93.8
	Türkiye	16.1	36.0	57.8

Tablo 101: 1949-1950 1954-1955 ve 1959-1960 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye'deki İlköğretimlerde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısındaki Artış %

Kaynak: Tablo, Tablo 99'da yer alan veriler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tabloya göre, Ankara'da 1949-1950 ile 1950-1955 dönemlerinde ilköğretimdeki okul sayısındaki artış oranı, Türkiye geneli artış oranına kıyasla kısmen daha yüksek gerçekleşmiştir. Ancak 1950-1955 ile 1955-1960 dönemlerinde Ankara'daki artış, Türkiye genelinin oldukça gerisinde kalmıştır. Benzer bir durum, 1950-1960 dönemi genelinde de yaşanmış ve Ankara'daki okul artış oranı, Türkiye geneli oranının 5,5 puan gerisinde gerçekleşmiştir. Buna karşın, Ankara'daki öğretmen ve öğrenci sayılarındaki artış oranları, hem 1949-1950, 1950-1955 ve 1955-1960 dönemlerinde hem de genel olarak 1950-1960 arası dönemde Türkiye geneli artış oranlarının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Öyle ki, 1950-1960 döneminde öğretmen artış oranında Ankara ile Türkiye geneli arasındaki fark iki katı aşarken, öğrenci sayısındaki artış oranında ise bu fark iki kata yakın olmuştur.

Dönem	Okul Sayısı (Ankara'nın Payı %)	Öğretmen Sayısı (Ankara'nın Payı %)	Öğrenci Sayısı (Ankara'nın Payı %)
1949-1950	3.71	3.87	4.09
1954-1955	3.75	5.12	4.71
1959-1960	3.55	5.39	5.02

Tablo 102: 1949-1950 1954-1955 ve 1959-1960 Dönemlerinde Ankara'nın İlköğretimlerdeki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Türkiye Geneli İçindeki Payı

Kaynak: Tablo, Tablo 99'da yer alan veriler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tabloya göre, Ankara'daki ilköğretimlerin okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının Türkiye geneli içindeki payına bakıldığında, öğretmen ve öğrenci sayılarının oranının arttığı görülmektedir. Buna karşın, Ankara'nın okul sayılarındaki payının kısmen gerilediği dikkat çekmektedir.

4.4.3. Ortaokul ve Liseler

Missouri Üniversitesi'nden Profesör John J. Rufi, 1950'li yılların Türkiye'sinde ortaöğretimin gelişimi ve sorunları hakkında bir rapor yazmış ve bu raporda Amerika'daki ortaöğretim sistemine dair bilgiler sunmuştur. Rufi, raporunda, Amerika'da ortaöğretimin öğrencileri üniversitelere hazırlama gibi bir işlevinin bulunmadığını, bu seviyedeki eğitimin asıl amacının gençleri farklı yönlerde yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'de ise ortaöğretim müfredatında belirlenen hedeflerin uygulamaya yansımadağı değerlendirmesinde bulunmuştur. Nitekim Demokrat Parti, ortaöğretime tam da bu görüşler çerçevesinde yaklaşmış ve ortaöğretime ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlemek istemiştir.⁶⁷⁴

⁶⁷⁴ John J. Rufi, Türkiye'de Ortaöğretim Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler, Maarif Basımevi, Ankara, 1956, s. 15, 43; Tunay Karakök, "Menderes Dönemi'nde (1950 – 1960)" Türkiye'de Eğitim Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 2, (Ağustos 2011), s. 91.

	Dönem	Ankara / Türkiye Okul Sayısı	Ankara / Türkiye Öğretmen Sayısı	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı		
				Erkek	Kız	Toplam
Ortaokul	1926-1927	2/66	25/698	293/11.805	148/3.458	441/15.263
	1934-1935	6/192	50/2.354	1.614/18.662	537/6.736	2.101/25.398
	1939-1940	8/234	374/3.744	3.340/66.693	640/25.615	5.405/92.308
	1944-1945	11/247	344/3.862	2.924/49.735	2.113/20.695	5.377/49.430
	1949-1950	17/302	318/4.340	3.550/47.489	2.339/17.679	5.889/65.168
	Dönem	Ankara / Türkiye Okul Sayısı	Ankara / Türkiye Öğretmen Sayısı	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı		
				Erkek	Kız	Toplam
Lise	1926-1927	2/19	24/563	105/2.350	15/802	120/3.152
	1934-1935	3/69	116/1.044	361/7.744	135/2.103	496/9.847
	1939-1940	3/80	90/1.518	1.132/20.232	521/6.023	1.653/26.255
	1944-1945	4/76	116/1.656	1.547/22.082	590/5.652	2.137/27.734
	1949-1950	4/89	193/1.910	1500/34.066	509/10.984	2.009/45.050

Tablo 103: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’de Ortaöğretimdeki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Kaynak: Benli, “Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi (İstatistiksel Gelişmeler)”, s. 1192-1196; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 141-142.

Tabloya göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında, ilkokullarla karşılaştırıldığında ortaöğretimde eğitim görmek, yalnızca çok az sayıda öğrencinin erişebildiği bir hak olarak ifade edilebilir. Diğer yandan, 1940 sonrası dönemde, kız öğrenci sayısında önemli bir artış yaşanmış olmakla birlikte, bu gelişim erkek öğrenci sayısının oldukça gerisinde kalmıştır.

	Dönem	Ankara / Türkiye Okul S artış %	Ankara / Türkiye Öğretmen artış %	Ankara / Türkiye Öğrenci Artış %		
				Erkek artış %	Kız artış %	Toplam artış %
Ortaokul	1927-1935	200/190,9	100/237	451/58,1	263/94,8	376/66,4
	1935-1940	33,3/21,9	648/59	107/257,5	19,2/280,3	157/263,2
	1940-1945	37,5/5,6	-8/3,2	-12,5/-25,4	230/-19,2	-6,8/-23,7
	1945-1950	54,5/22,3	-7,6/12,4	21,4/-4,5	10,7/-14,6	16,9/-7,5
	Dönem	Ankara / Türkiye Okul S artış %	Ankara / Türkiye Öğretmen artış %	Ankara / Türkiye Öğrenci Sayısı		
				Erkek artış %	Kız artış %	Toplam artış %
Lise	1927-1935	50/263,2	383/85,4	244/229,5	800/162,2	313/212,4
	1935-1940	Artış yok/15,9	-22,4/45,4	213,6/161,2	285,2/186,4	233/166,5
	1940-1945	33,3	28,9/9,1	36,7/9,1	13,2/-6,2	29,3/5,6
	1945-1950	Artış yok/17,1	66,4/15,3	-3/54,3	-13,7/94,4	-6/62,4

Tablo 104: 1926-1927, 1934-1935, 1939-1940, 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye'de Ortaöğretim Kurumları ve Öğrenci-Öğretmen Sayılarındaki Artış

Kaynak: Tablo, Tablo 102'de yer alan veriler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablodan da anlaşılacağı üzere gerek ortaokul gerekse lise düzeyinde, II. Dünya Savaşı yıllarında kız öğrenci sayısında ciddi bir gerileme yaşanmıştır. 1935-1950 yılları arasında Ankara'da lise sayısında herhangi bir artış görülmezken, öğrenci sayısı yaklaşık 5 kat artmıştır. 1940'lı yıllara kadar ortaokul ve liselerde öğrenci sayısında büyük artışlar kaydedilmişse de 1940'tan sonra bu durum sürdürülememiştir. Ankara'da, II. Dünya Savaşı yıllarında liselerde hem kız hem de erkek öğrenci artışı yaşanırken, 1945'te savaşın sona ermesine rağmen öğrenci sayısında bir azalma meydana gelmiştir. 1950-1960 yılları dikkate alındığında, Ankara ve Türkiye genelinde ortaokul ve liselerde öğrenci, okul ve öğretmen artış oranları şu şekilde gerçekleşmiştir.

	Yıllar	Okul Sayısı	Erkek	Kız	Toplam	Öğretmen
Ortaokul	1950-1951	18/404	3.809/50.262	2.303/17.925	6.112/68.187	339/4.528
	1951-1952	/429	4.193/55.728	2.579/19.037	6.772/74.765	354/4.729
	1952-1953	21/475	3.824/61.302	2.360/21.163	6.184/82.465	353/5.021
	1953-1954	26/483	4.657/68.053	3.195/24.286	7.852/92.339	489/5.311
	1954-1955	25/518	7.248/82.114	3.059/29.782	8.307/111.896	526/5.694
	1955-1956	26/546	7.217/97.576	4.811/35.641	12.028/133.217	562/6.385
	1956-1957	27/572	9.263/119.249	5.777/42.930	15.040/161.579	720/7.296
	1957-1958	29/611	11.711/143.403	6.657/50.330	18.368/193.733	925/8.559
	1958-1959	30/646	13.698/164.657	6.151/57.968	19.849/222.625	770/9.858
	1959-1960	28/682	14.905/190.865	8.130/64.101	23.035/254.966	882/10.977

Tablo 105: 1950-1960 Dönemindeki Ankara ve Türkiye’de Ortaokul Kurumlarında Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Kaynak: Benli, “Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi (İstatistiksel Gelişmeler)”, s. 1192-1196, 1197; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Orta Öğretim 1950-1951, Biricik Matbaası, Ankara, 1953; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim (1951-1952), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1952; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim (1953-1960), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1963

Ankara’da 1950-1960 yıllar arasında 1954-1955 ve 1959-1960 eğitim yılları hariç okul sayısı sürekli artmıştır. Erkek öğrenci sayısında artış 1953-1954 eğitim yılında %-3,21 ve 1955-1956 eğitim yıllarında %-0,43, kız öğrenci sayısında artış 1954-1955 eğitim yılında %-4,25 ve 1958-1959 eğitim yılında %-7,58 oranında düşmüştür. Öğretmen sayılarındaki artışta bir hayli dalgalanma yaşanmıştır. Nitekim 1957-1958 eğitim yılında %28,4 artış yaşanırken, 1958-1959 eğitim yılında ise %16,7’lik düşüş gerçekleşmiştir. Ankara’da okul sayısı artışı düzeyi, 1951-1952 yılı haricindeki eğitim öğretim yıllarında Türkiye geneli artışlarının gerisinde kalmıştır. Yine Ankara’da erkek öğrenci sayısı artış, 1951-1952, 1954-1955, 1956-1957, 1957-1958 ve 1958-1959 eğitim öğretim yıllarında Türkiye geneli artışlarının üzerindedir. Ankara, 1951-1952, 1955-1956 ve 1959-1960 eğitim öğretim yıllarında da kız öğrenci artışı yönüyle Türkiye genelinden daha yüksek artış göstermiştir.

Dönem	Okul Sayısı	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci	Toplam Öğrenci	Öğretmen Sayısı
1950-1955	38,89 / 28,22	90,27 / 63,37	32,85 / 66,19	35,85 / 64,13	55,16 / 25,75
1955-1960	7,69 / 23,45	106,50 / 95,59	68,98 / 79,87	91,51 / 91,41	56,95 / 71,89
1950-1960	55,56 / 68,81	291,22/ 279,74	252,99/ 257,67	276,84/ 273,92	160,18/ 142,37

Tablo 106: 1950-1955 1955-1960 1950-1960 Dönemlerinde Ankara ve Türkiye’de Ortaokul Kurumlarının Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayılarındaki Artış Oranları

Kaynak: Tablonun oluşturulması ve tablo içindeki veriler hesaplanması araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tabloya göre, Ankara’da 1950-1955 döneminde okul, erkek öğrenci ve öğretmen sayılarındaki artış oranları Türkiye genelinden daha yüksek gerçekleşmiştir. Ancak kız öğrenci sayısındaki artış oranında Ankara, Türkiye genelinin gerisinde kalmıştır. 1955-1960 döneminde ise erkek öğrenci sayısında Ankara’daki artış düzeyi Türkiye genelinden daha yüksek olurken, okul, öğretmen ve kız öğrenci sayılarındaki artış oranları Türkiye genelinde Ankara’nın üzerinde gerçekleşmiştir.

Toplam öğrenci sayısındaki artış oranı ise her iki dönemde de benzer düzeylerde kalmıştır. 1950-1960 genelinde Ankara, erkek öğrenci, toplam öğrenci ve öğretmen sayılarındaki artış oranlarında Türkiye geneline kıyasla daha yüksek bir performans göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye genelindeki artış oranları okul sayısı ve kız öğrenci sayısı bakımından Ankara’nın önünde yer almıştır. Özellikle, Ankara’da 1955-1960 döneminde okul sayısındaki artış oranının bir önceki döneme göre belirgin bir şekilde gerilemesi ve 1950-1955 ile 1955-1960 dönemlerinde öğretmen sayılarındaki artış oranının benzer kalması dikkat çekicidir.

		Okul Sayısı	Erkek	Kız	Toplam	Öğretmen
Lise	1950-1951	3/88	1.898/17.526	706/4.613	2.604/22.169	182/1.954
	1951-1952	3/91	1.941/17.299	675/4.732	2.621/23.557	191/2.045
	1952-1953	3/95	2.503/22.796	926/6.257	3.429/29.053	199/2.161
	1953-1954	3/83	2462/24.584	1073/6.836	3535/31.420	214/2.234
	1954-1955	6/96	2793/27.471	1208/7.898	4001/35.369	237/2.602
	1955-1956	7/105	2684/25.237	1312/8.175	3996/33.412	265/2.476
	1956-1957	7/109	3180/27.764	1591/9.643	4771/37.407	260/2.523
	1957-1958	8/119	3484/32.255	1734/11.248	5218/43.503	386/2.886
	1958-1959	8/136	4042/37.612	2170/13.619	6212/51.231	401/3.427
	1959-1960	11/157	4970/46.278	2689/16.090	7659/62.368	546/3.860

Tablo 107: 1950-1960 Dönemindeki Eğitim Öğretim Yıllarında Ankara ve Türkiye’de Lise Kurumlarının Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Kaynak: Benli, “Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi (İstatistiksel Gelişmeler)”, s. 1192-1196-1197; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Orta Öğretim 1950-1951, Biricik Matbaası, Ankara, 1953; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim (1951-1952), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1952; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim (1953-1960), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1963.

Tabloya göre, Ankara’da 1951-1952 eğitim-öğretim yılında kız, erkek ve toplam öğrenci sayılarındaki artış, Türkiye geneli artış oranının %30 üzerinde gerçekleşmiştir. 1954-1955 ve 1956-1957 eğitim yıllarında Ankara’da erkek öğrenci sayısındaki artış düzeyi Türkiye genelinden daha yüksek olurken, 1957-1958 eğitim yılında Türkiye geneli artış oranı Ankara’nın üzerine çıkmıştır. 1958-1959 ve 1959-1960 eğitim yıllarında ise artış düzeyleri Ankara ve Türkiye genelinde benzer bir seyir izlemiştir.

Kız öğrenci sayısındaki artış düzeyine bakıldığında, Ankara’nın 1951-1952, 1955-1956, 1956-1957, 1958-1959 ve 1959-1960 eğitim yıllarında Türkiye genelinden daha yüksek artış oranlarına ulaştığı görülmektedir. Buna karşılık, Türkiye geneli artış oranı 1954-1955 ve 1957-1958 eğitim yıllarında Ankara’dan daha yüksek gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, 1955-1956 eğitim yılında hem Ankara’da hem de Türkiye genelinde erkek ve toplam öğrenci sayılarında negatif büyüme yaşanmıştır. Öğretmen sayılarındaki artış düzeyinde ise, Ankara’nın 1951-1952, 1955-1956, 1957-1958 ve 1959-1960 eğitim

yıllarında Türkiye genelinin üzerinde artış oranlarına ulaştığı dikkat çekmektedir. Yıllık değerlendirmeler kapsamında gerek Türkiye geneli gerekse Ankara için oldukça dalgalı ve istikrarsız bir tablo olduğu ifade edilebilir.

Dönem	Okul Sayısı	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci	Toplam Öğrenci	Öğretmen Sayısı
1950-1955	100 / 9,09	47,12 / 56,70	71,11 / 71,23	53,67 / 59,62	30,22 / 33,12
1955-1960	57,14 / 49,52	85,20 / 83,38	104,97 / 96,71	91,64 / 86,61	106,04 / 55,87
1950-1960	266,67 / 78,41	161,91 / 164,05	280,65 / 248,80	194,16 / 181,40	200,00 / 97,49

Tablo 108: 1950-1960 Dönemindeki Ankara ve Türkiye’de Lise Kurumlarının Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısındaki Artış Oranı

Kaynak: Tablo, Tablo 106’da yer veriler kullanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tabloya göre, 1950-1955 yılları arasında Ankara’daki lise sayısındaki artış düzeyi, Türkiye genelindeki artış oranına kıyasla daha yüksek gerçekleşmiştir. Ancak, erkek öğrenci, toplam öğrenci ve öğretmen sayılarındaki artış oranlarında Türkiye geneli Ankara’nın önünde yer almıştır. Kız öğrenci artış oranı ise Ankara ve Türkiye geneli için benzer bir seyir izlemiştir.

1955-1960 döneminde ise tüm başlıklardaki artış oranları Ankara lehine daha yüksek gerçekleşmiştir. Özellikle öğretmen sayılarındaki artış, neredeyse iki kata yakın bir fark oluşturmuştur. 1950-1960 dönemine bakıldığında ise, okul sayısındaki artış oranının Ankara lehine iki katı aşacak düzeyde olduğu, öğretmen sayısındaki artışın da yine Ankara lehine iki kata yakın bir fark yarattığı görülmektedir.

Artışın Ankara lehine gerçekleştiği diğer başlıklar, kız öğrenci ve toplam öğrenci sayılarıdır. Buna karşılık, erkek öğrenci sayısındaki artış oranında Türkiye geneli lehine bir üstünlük söz konusudur. Genel olarak, 10 yıllık bu dönemde, Ankara’da okul sayısı artış oranı dışında diğer başlıklarda istikrarlı bir artış olduğu görülmektedir.

4.4.4. Mesleki ve Teknik Okullar

Ortaöğretim içinde önemli kademelerinden biri de mesleki ve teknik eğitim veren okullardır. Okulların 1927-1950 arasındaki dönemlerdeki gelişimi şu şekildedir:

Yıllar	Okul Sayısı	Artış %	Kız Öğrenci	Artış %	Erkek Öğrenci	Artış %	Öğretmen Sayısı	Artış %
1926-1927	1		-	-	40		15	
1934-1935	9	800	432	-	836	1.990	86	473,3
1939-1940	12	33,3	693	60,2	1.037	24,1	147	70,9
1944-1945	22	83,3	1.143	64,9	3.876	273,5	426	189,8
1949-1950	20	-9,1	1.097	- 4	3.880	0,1	408	-4,2

Tablo 109: 1926-1927 1934-1935 1939-1940 1944-1945 ve 1949-1950 Dönemlerinde Ankara’da Mesleki ve Teknik Okulların Durumu

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 153; Artış oranları araştırmacı tarafından hesaplanmıştır. Mesleki ve teknik liselerin okul ve öğrenci sayıları, 1945-1950 dönemi hariç artış göstermiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında artış yaşanmış, ancak savaş sonrası dönemde bu artış yerini bir duraksamaya bırakmıştır. Bu durum, söz konusu okulların savaş yıllarında savaşa yönelik işlevler üstlendiğini düşündürmektedir.

	Okul Sayısı	Artış %	Kız Öğrenci	Artış %	Erkek Öğrenci	Artış %	Öğretmen Sayısı	Artış %
1949-1950	20		1.097		3.880		408	
1954-1955	26	30	1.208	10,1	4810	24	378	-7,4
1959-1960	36	38,5	2.290	89,6	6.558	36,3	620	64
1950-1960 Dönemindeki Artış								
	Artan Okul Sayısı	Artış %	Artan Kız Öğrenci	108,7	Artan Erkek Öğrenci Sayısı	Artış %	Artan Öğretmen Sayısı	Artış %
1950-1960	16	80	1.193	108,7	2.678	69	212	52

Tablo 110: 1949-1950 1954-1955 1959-1960 ve 1950-1960 Dönemlerinde Ankara’da Mesleki ve Teknik Okulların Durumu

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 153; 1950-1960 dönemindeki artış verileri ve tablodaki artış oranları araştırmacı tarafından hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

1950-1960 döneminde okul sayılarındaki artış, 1927-1950 dönemine kıyasla daha istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Diğer yandan, 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı döneminde, bir önceki döneme yakın sayıda mesleki ve teknik okul açıldığı

görülmektedir. 1955-1960 döneminde dikkat çeken bir diğer husus, kız öğrenci sayısındaki büyük artıştır. Ancak bu artış, erkek öğrenci sayısına ulaşmaktan ziyade, aradaki farkın kısmen kapanmasıyla sonuçlanmıştır.

4.4.5. Engellilere Yönelik Okullar

Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara’da "Körler, Sağırlar ve Dilsizler" adıyla faaliyet gösteren okulun yapısıyla ilgili bir karar almış; okulun sağırlar ve dilsizler bölümlerini İzmir’e taşımaya, körler bölümü için ise Etimesgut’ta müstakil bir körler okulu açmaya karar vermiştir. 1952 yılında açılan bu okul, bir yıllık hazırlık sınıfı, altı yıllık ilkokul devresi ve üç yıl süren mesleki hazırlık devresinden oluşmaktaydı. Bu okulda, okuma yazma ve Türkçe eğitimi kabartma yazı ile verilmekteydi. Okulun açıldığı ilk yıl 30 öğrencisi bulunurken, kapasitesinin daha sonra 60 öğrenciye çıkarılması planlanmaktaydı. Ayrıca 1950 yılında kurulan Altı Nokta Körler Kalkındırma Derneği de bu okula yardımda bulunmuştur.⁶⁷⁵

Ankara’da bulunan Amerikalılar, kendi aralarında topladıkları para ile Amerika’dan körlerin okumasına yardımcı olan “Braille” makineleri getirtmiştir. Bu makineler, Ankara Körler Sağırlar ve Dilsizler Okulu’na götürülerek öğrencilere dağıtılmış ve bu jest, okulda Amerikalılara karşı büyük bir sempati oluşturmuştur. Amerikalılara teşekkür edilmiş ve bu makineler sayesinde eğitime önemli bir katkı sağlanmıştır. 1959 yılına gelindiğinde, okul 127 öğrencisiyle eğitim-öğretime devam etmekteydi.⁶⁷⁶

Körler için açılan müstakil okulun ardından, Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü, engelli durumdaki çocuklara yönelik yeni bir okul açmak için girişimlere başlamıştır. Bu kapsamda, Atatürk Kız Enstitüsü bünyesinde sağır ve dilsiz çocuklara yönelik bir çocuk yuvası faaliyete geçirilmiştir. Bu girişimin ardından, sağır ve dilsiz çocuklar için bir anaokulu açılmasına karar verilmiştir. Açılan bu okulda, Gazi Eğitim Enstitüsü’nden Muzaffer Uyanık ile Viyanalı bir uzman da görev almıştır.⁶⁷⁷

Engellilere yönelik okulların açılması, dönemin sosyal politikalarının eğitimde kapsayıcılığını artırmaya yönelik önemli bir adımı olarak değerlendirilebilir. Döneminde şartları göz önüne alındığında engelli bireylerin topluma kazandırılması ve mesleki beceriler edindirilmeye çalışılması açısından okulların büyük katkı sağladığı ifade

⁶⁷⁵ Zafer, 20 Ocak 1951, Sayı: 627.

⁶⁷⁶ Hürriyet, 01 Ocak 1954, Sayı: 2048; Zafer, 26 Ocak 1959, Sayı: 3388.

⁶⁷⁷ Zafer, 11 Ocak 1955, Sayı: 2172.

edilebilir.

4.4.6. Üniversiteler

Ankara’da yükseköğretime yönelik ilk adımlar, 1925-1933 yılları arasında hukuk, eğitim ve ziraat alanlarında okul ve enstitülerin açılmasıyla atılmıştır. 1933 yılındaki Üniversite Reformu kapsamında ise Ankara Üniversitesi eğitim-öğretim hayatına başlamıştır. Demokrat Parti’nin iktidara geldiği 1950 yılında hem Türkiye’de hem de Ankara’da sosyal ve ekonomik yaşamda birçok değişim yaşanmıştır. Demokrat Parti, yükseköğretimi önemli bir eğitim fırsatı olarak görmüş ve bu fırsatı geniş halk kesimlerine sunmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, 25.000 olan üniversite öğrenci sayısını artırmak temel hedeflerinden biri olmuştur. Nitekim dönemdeki ekonomik gelişmeler yükseköğretime olan talebi de önemli ölçüde artırmıştır. Parti yönetimi ayrıca Ankara ve İstanbul’daki üniversite sayılarının artırılmasını planlamış ve bu alana yönelik politikalarını bu doğrultuda şekillendirmiştir.⁶⁷⁸

Demokrat Parti iktidarının ilk yılında, Ankara’daki yükseköğretim kurumlarında toplam 9.755 öğrenci eğitim görüyordu. Fakültelere göre öğrenci dağılımı şu şekildeydi: Hukuk Fakültesi’nde 339’u kız olmak üzere toplam 2.842, Fen Fakültesi’nde 98’i kız toplam 271, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde 583’ü kız toplam 1.189, Ziraat Fakültesi’nde 32’si kız toplam 482, Tıp Fakültesi’nde 214’ü kız toplam 1.291, Veteriner Fakültesi’nde 8’i kız toplam 531, Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde 15’i kız toplam 524, İlahiyat Fakültesi’nde 26’sı kız toplam 1.047 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bunun yanı sıra, Devlet Konservatuvarı’nda 4’ü kız toplam 22, Gazi Eğitim Enstitüsü’nde 112’si kız toplam 309, Kız Teknik Öğretmen Okulu’nda 440, Erkek Öğretmen Okulu’nda 434, Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü’nde 15’i kız toplam 59 ve Güzel Sanatlar Akademisi’nde 70’i kız toplam 314 öğrenci öğrenim görüyordu.⁶⁷⁹ 1956-1957 eğitim öğretim yılında ise bu sayı 13.026’ya çıkarken fakültelere göre öğrenci dağılımı şöyleydi:

⁶⁷⁸ İlber Özer, Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015, s. 163; Gülsun Atanur Başkan, “Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi”, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, XXI/1 (2001), s. 26.

⁶⁷⁹ TBMMTD, 26 Ocak 1951, Dönem IX, c. IV, s. 399-401.

Fakülteler	Kız	Erkek	Toplam
Dil Tarih Coğrafya	567	574	1.141
Fen	282	637	919
Hukuk	756	6.585	7.341
İlahiyat	20	128	148
Siyasal Bilgiler	105	605	710
Tıp	207	976	1.183
Veteriner	48	505	553
Ziraat	88	943	1.031
Toplam	2.073	10.953	13.026

Tablo 111: 1956-1957 Mezun ve 1957-1958 Yıllarında Ankara Üniversitesi Öğrenci Sayısı

Kaynak: TBMMZC, 26 Kasım 1958, Devre XI, c. V, s. 339.

Tabloya göre, 1950-1958 yılları arasında fakültelerdeki öğrenci sayılarında farklı oranlarda artış ve azalışlar yaşanmıştır. Bu dönemde, Hukuk Fakültesi'nde %158,3, Fen Fakültesi'nde %239,1, Ziraat Fakültesi'nde %113,9, Veteriner Fakültesi'nde %4,1 ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde %35,5 oranında artış görülmüştür. Buna karşılık, İlahiyat Fakültesi'nde %85, Tıp Fakültesi'nde %8,3 ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde %4 oranında gerileme yaşanmıştır.

1944-1960 yıllar arasındaki dönemlerdeki fakülte ve yüksek okullar, bu okullardaki öğrenci ve öğretmen sayıları ise şu şekildedir:

	Okul Türü	Okul Sayısı	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Öğretmen Sayısı
1934-1935	Fakülte	4	97	1.065	153
	Yük. Ok	2	58	551	155
1939-1940	Fakülte	5	167	2.721	273
	Yük. Ok	2	564	847	168
1944-1945	Fakülte	6	297	2.851	303
	Yük. Ok	4	893	1.338	274
1950-1960 DÖNEMİ					
1949-1950	Fakülte	8	562	5.638	519
	Yük. Ok	6	1.693	805	211
1954-1955	Fakülte	8	471	5.526	741
	Yük. Ok	4	1.579	608	220
1959-1960	Fakülte	11	1.098	12.578	1137
	Yük. Ok	6	155	3.333	393

Tablo 112: 1934-1935-1944-1945-1949-1950-1954-1955 ve 1959-1960 yıllarında Fakülte ve Yüksek Okullar ve Bu Okullardaki Öğrenci Öğretmen Sayıları

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 148.

Tabloya göre, 1950 öncesi dönemde fakültelerdeki kız öğrenci sayısı, yüksekokullardaki kız öğrenci sayısına kıyasla daha düşüktür. 1950 sonrasında da kız öğrenciler için benzer bir durum devam etmiştir. Erkek öğrencilerin ise büyük çoğunluğu fakültelerde eğitim görmüş, daha az bir kısmı yüksekokullarda öğrenim görmüştür. Erkekler için bu durum, 1950 öncesi ve sonrasında aynı şekilde devam etmiştir.

1959-1960 eğitim-öğretim yılında fakülte sayısındaki artışla birlikte, öğrenci sayılarında da önemli bir artış yaşanmıştır. Diğer yandan, öğretmen sayısındaki artış oranı, 1954-1955 dönemi dışında, diğer dönemlerdeki öğrenci artış oranlarıyla uyum göstermiştir.

	1940	1950	% Artış	1950	1960	% Artış
Fakülte Sayısı	5	8	60%	8	11	37.5%
Kız Öğrenci	167	562	236%	562	1.098	95.4%
Erkek Öğrenci	2.721	5.638	107%	5.638	12.578	123%
Öğretmen Sayısı	273	519	90%	519	1.137	119%
Yüksekokul Sayısı	2	6	200%	6	6	0%
Kız Öğrenci	564	1.693	200%	1.693	155	-90.8%
Erkek Öğrenci	847	805	-5%	805	3.333	313.9%
Öğretmen Sayısı	168	211	26%	211	393	86.2%

Tablo 113: 1940-1950 ve 1950-1960 Dönemlerinde Ankara’da Yüksek Öğretimin Gelişimi

Kaynak: Tablonun oluşturulması ve tablo içindeki veriler hesaplanması araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 148’den yararlanılmıştır.

Tabloya göre, her iki 10 yıllık dönemde de öğrenci ve öğretmen sayılarında önemli değişiklikler gözlemlenmiştir. 1940-1950 dönemi, kız öğrenci sayısındaki büyük artışla dikkat çekerken, 1950-1960 dönemi özellikle erkek öğrenci sayısındaki kayda değer büyüme ile öne çıkmıştır. Fakültelerdeki öğrenci sayıları her iki dönemde de güçlü bir artış göstermiştir. Buna karşın, yüksekokullardaki öğrenci sayılarında önemli dalgalanmalar yaşanmıştır.

Özellikle, 1950-1960 döneminde eğitimde cinsiyet temelli farklılıkların belirginleştiği ifade edilebilir. Bu durumun, dönemin eğitim politikalarıyla ilişkisinin olup olmadığı araştırılması gereken bir konu olarak değerlendirilebilir.

4.4.7. Halk Dershaneleri

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, okuryazarlık eğitiminde istenen gelişimin sağlanamaması üzerine, 1927 yılında halk dershaneleri açılmış ve bu sorunla mücadele edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, 64.302 kişiye okuryazarlık belgesi verilmiştir. Zamanla, bu dershaneler yalnızca okuryazarlık eğitimiyle sınırlı kalmamış, mesleki ve teknik eğitim alanında da faaliyet göstermeye başlamıştır.⁶⁸⁰

⁶⁸⁰ Mustafa Albayrak, Millet Mektepleri, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/millet-mektepleri/>, 19 Ekim 2023

	Dershane Sayısı	Öğretmen Sayısı	Başarılı Kız Sayısı	Başarılı Erkek Öğrenci Sayısı	Toplam
1939-1940	-	170	92	532	624
1944-1945	335	267	1.596	2.099	3.695
1949-1950	-	50	60	92	152
1954-1955	15	259	368	414	782
1959-1960	17	200	267	396	663

Tablo 114: Ankara’da 1944-1945, 1949-1950, 1954-1955 Ve 1959-1960 Yıllarında Halk Dershanelerindeki Kurs ve Öğrenci Sayıları

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 152.

II. Dünya Savaşı yıllarında, ihtiyaç duyulan mesleki ve teknik eğitilmiş insan kaynağı nedeniyle dershane ve öğrenci sayılarında büyük bir artış yaşanmıştır. Nitekim öğrenci sayısındaki bu büyük artışa karşın, öğretmen sayısındaki artışın aynı oranda gerçekleşmemesi, söz konusu eğitilmiş insan gücüne duyulan ihtiyacın devam ettiğini destekleyen bir göstergedir. Diğer yandan, 1950-1960 döneminde Demokrat Parti iktidarı, 50 öğretmen ve 152 öğrenci ile başlamış; dönem sonunda bu sayı 200 öğretmen ve 663 öğrenciye yükselmiştir. Özellikle, 1955-1960 yılları arasında öğrenci sayılarının istikrarlı bir seyir izlediği ifade edilebilir.

4.4.8. Kurslar

Halkın kısa sürede bilgi ve beceri edinmeleri kazanmalarında önemli eğitim birimlerinden biri de kurslardır. Birkaç günle birkaç aya kadar süreleri kapsayan bu eğitimlerle üretim faaliyetlerinin artışı ve desteklenmesi hedeflenmektedir.

	Marangoz Demircilik			Yapı ve Orman Yapı			Özel Biçki Dikiş			Köy Kadınları Biçki Dikiş			Ticaret Öğretim			Diğer Kurslar		
Yıllar	Kurs Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Kurs Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Kurs Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Kurs Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Kurs Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Kurs Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1934- 1935	-	-	-	-	-	-	4	4	157	-	-	-	1	1	15	-	-	-
1939- 1940	2	4	16	-	-	-	8	9	204	-	-	-	2	2	545	-	-	-
1944- 1945	1	2	10	-	-	-	7	7	234	5	5	70	6	37	598	3	28	208
1949- 1950	1	2	10	4	-	-	13	14	391	9	9	271	4	13	537	12	78	800

Tablo 115: Ankara’da 1944-1945, 1949-1950, 1954-1955 ve 1959-1960 Yıllarında Resmi ve Özel Kurs ve Öğrenci Sayıları

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 152.

Tabloya göre, 1939-1950 yılları arasında biçki-dikiş ve ticaret eğitimi önemsenmiş, bu alanlardaki kursların öğrenci sayısında 1934 yılından itibaren artış gözlemlenmiştir. Diğer yandan, 1944 yılından itibaren farklı alanlarda kurslar açılmaya başlanmış ve bu kurslara yoğun bir ilginin olduğu anlaşılmaktadır.

1950’li yıllarda, Keçiören Atatürk Sanatoryumu hastalarının hastane ortamında yeteneklerini geliştirebilmelerine olanak sağlamak için çeşitli kurslar düzenlemiştir. Bu kurslar arasında çiçekçilik, çerçeve ve levhacılık, kornişçilik, okuma yazma ve fotoğrafçılık yer almıştır. Kurslar sayesinde hastaların, hastane ortamında vakitlerini verimli bir şekilde değerlendirmeleri sağlanmıştır. Benzer şekilde, İş ve İşçi Bulma Kurumu Ankara Şubesi, Kadınlar Birliği ve Milli Eğitim Müdürlüğü iş birliğiyle Yıldırım Beyazıt Kız Orta Sanat Okulu’nda ev hizmetlerinde çalışacak işçilerin yetiştirilmesine yönelik bir kurs açmıştır. Bu kurs kapsamında, ev temizliği, çamaşır, ütü, yemek hazırlığı, servis, adab-ı muaşeret ve çocuk bakımı gibi alanlarda eğitim verilmiş, kursu tamamlayan

katılımcılara belge sunulmuştur.⁶⁸¹ Kurslar, örgün eğitim dışında kalan bireylerin üretkenliğine katkı sağlaması yönüyle önemli birer sosyal uygulama olarak değerlendirilebilir.

1950 yılında, hayvan ve hayvansal ürünlerle ilgili olarak arıcılık, tavukçuluk, ipekböcekçiliği ve ziraat alanında çeşitli kurslar düzenlenmiştir. Bu kapsamda, arıcılık alanında 8, tavukçulukta 6, ipekböcekçiliğinde 2 ve ziraatla ilgili 9 kurs açılmıştır. 1951 yılında ise arıcılıkta 80, tavukçulukta 12 ve ziraatla ilgili 1.028 kurs düzenlenmiştir. Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü, 1954 yılının sonunda sütün yağ, yoğurt yapılarak değerlendirilmesine yönelik bir kurs düzenlemiş, kursa 866 köy kadını ve çocuk katılmıştır. Ayrıca ürün yetiştiriciliği konusunda düzenlenen diğer bir kursa katılan 330 çiftçiye belge verilmiştir. 1955 yılında, müdürlüğün süt ürünleri üzerine açtığı kursa 1.659 kadın ve 785 erkek katılmıştır. 1956 yılında ise müdürlük, 40 köyde yağ, yoğurt ve peynir yapımı kursları başlatmıştır. Bu kurslar, süt taşınırken oluşabilecek bozulma riskini peynir ve yoğurt yapımıyla ortadan kaldırmayı ve ekonomik kazancı artırmayı amaçlamıştır.⁶⁸²

Teknik Ziraat Müdürlüğü, müstakil kursların yanı sıra İktisat ve Ticaret Bakanlığı ile iş birliği yaparak kırsal bölgelerde halıcılık kurslarının açılmasını sağlamıştır. İlk olarak Kalecik'te başlatılan bu kurslarda, Umurbey ve Ankara tipi halı dokuma teknikleri öğretilmiş ve halı tezgahlarının ucuza temin edilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu kurslar, özellikle köylerde yaşayan kadınlara el sanatları yoluyla gelir elde etme olanağı sunmuştur. Aynı dönemde, Ankara Bölgesi İnşaat İşçileri Sendikası'nın talebi üzerine, Çalışma Bakanlığı ve Milli Eğitim Müdürlüğü iş birliğiyle inşaat kalfalarının mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik kurslar düzenlenmiştir. Bu kurslarda katılımcılara, kargir ve ahşap yapı, sıhhi tesisat, elektrik tesisatı ve iş güvenliği gibi konularda 8 hafta boyunca eğitim verilmiştir.⁶⁸³ Bu kursların hem kırsal kalkınmayı destekleme hem de iş gücünün niteliklerini artırma açısından dönemin sosyal politikalarıyla uyumlu olduğu söylenebilir.

Ziraat Müdürlüğü, ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi için de çeşitli çalışmalar yürütmüştür.

⁶⁸¹ Zafer, 23 Ağustos 1955, Sayı: 2390; Zafer Akşam Postası, 8 Eylül 1956, Sayı: 2173.

⁶⁸² Ankara Belediye Dergisi, 11, (Eylül Ekim Kasım 1954), s. 6; 12, (Aralık Ocak Şubat 1954-1955), s. 8; Zafer, 24 Haziran 1955, Sayı: 2329; 24 Haziran 1956, Sayı: 2466; Zafer Akşam Postası, 24 Haziran 1956, Sayı: 2172.

⁶⁸³ Zafer Akşam Postası, 13 Ocak 1957, Sayı: 2300; 11 Şubat 1958, Sayı: 2689.

Her yıl böcekthane ve inficar evlerinde kadın ve çocuklara yönelik ipekböceği yetiştirme kursları düzenlenmiştir. 1955 yılında açılan bu kurslara toplam 480 kişi katılmıştır. Bu kapsamda, ipekböcekçiliğinde kullanılmak üzere bir dutluk tesis edilmiş ve ipekböceği tohumu dağıtımı gerçekleştirilmiştir.⁶⁸⁴

Yıldırım Beyazıt Erkek Sanat Enstitüsü, her yıl düzenlediği kurslarla çeşitli meslek dallarında çalışan işçilere teknik bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlamıştır. Elektrik kaynağı, marangozluk, tornacılık ve teknik resim gibi alanlarda uygulamalı eğitimlerin verildiği bu kurslar, işçilerin mesleki yeterliliklerini artırmada önemli bir rol oynamıştır. Benzer bir anlayış, Kırıkkale İş Okulu tarafından da benimsenmiştir. Türkiye'de ilk kez açılan bu iş okulu, 1952-1953 eğitim-öğretim yılında 14 farklı kurs düzenlemiş ve 715 öğrenciden 538'ini mezun etmiştir. Okul, 1953-1954 eğitim-öğretim yılında kurs sayısını 25'e çıkararak 1.450 öğrenciye eğitim vermiştir. Söz konusu kurslar, okuma yazma, orta sanat, ticaret öğretimi ve endüstri gibi geniş bir yelpazede eğitim sunarak mesleki gelişime katkı sağlamıştır.⁶⁸⁵ Bu tür kursların, iş gücünün niteliğini artırmada önemli bir rol oynamıştır.

Kızılay, gönüllü katılımcılara kan alma konusunda bilgi ve uygulama imkânı sunmak amacıyla kan kursları düzenlemiştir. İlk olarak Demirbahçe'deki Kan Bankası'nda, 50 kadının katılımıyla gerçekleştirilen bu kurslar, sağlık alanında farkındalığı artırmayı hedeflemiştir. Etimesgut Numune Sağlık Merkezi ise Sağlam Çocuk Kliniği bünyesinde çocuk sağlığının nasıl korunacağına dair kurslar düzenlemiş; ayrıca Çocuk Gösteri Mutfağı'nda, sağlıklı çocuk mamalarının nasıl hazırlanacağına yönelik eğitimler vermiştir.⁶⁸⁶ Kursların, dönemin sağlık ihtiyaçlarına yanıt verme ve toplumda sağlık bilincini artırma çabalarının bir yansımasıdır.

Arıcılık alanında, Çankaya, Kalecik ve Nallıhan gibi kazaların da bulunduğu 12 yerde kurslar düzenlenmiştir. Bu kapsamda, 1950 yılında 36, 1951 yılında 10, 1952 yılında 207, 1953 yılında 165, 1954 yılında 121 ve 1955 yılında 69 arıcılık kursunda eğitim verilmiştir. 1956 yılında düzenlenen kursa ise 56 kişi katılmış ve kursiyerlere arıcılık belgesi verilmiştir. Diğer yandan, tarımda makineleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte araçların

⁶⁸⁴ Zafer, 24 Eylül 1953, Sayı: 1603; Bugünkü Ankara Kazaları, 18 Temmuz 1955, Sayı: 5; Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu ve 1956 Yılı Çalışma Programı Tasarısı, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1956, s. 91.

⁶⁸⁵ Zafer Akşam Postası, 11 Şubat 1954, Sayı: 1261; 3 Eylül 1958, Sayı: 2893.

⁶⁸⁶ Ulus, 4 Ocak 1957, Sayı: 12158; Zafer Akşam Postası, 28 Temmuz 1955, Sayı: 1846.

tamir ve bakımı önem kazanmış ve bu konuda da Ankara’da çeşitli kurslar açılmıştır. Ayaş, Beypazarı ve Polatlı gibi kazaları kapsayan 14 bölgede, 1952 yılında 602, 1953’te 703, 1954’te 1.209 ve 1955’te 1.361 traktör tamir ve bakım kursu düzenlenmiştir. ⁶⁸⁷

4.4.9. Eğitim’de Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Çabaları

1950 yılında, Merkez’deki 19 okulun 17’sinde, Çankaya’daki 17 okulun 8’inde ve Kırıkkale’deki 2 okuldan 1’inde ikili öğretim yapılmaktaydı. Ankara’nın şehir ve kasabalarında 5 derslikli 28 okula ve 20 öğretmene ihtiyaç duyuluyordu. Bu ihtiyaçların toplam maliyetinin 3.000.000 lirayı aştığı belirtilmişti. Aynı yıl, 316 köy okulunda öğretmenle, 224 köy okulunda ise eğitimle eğitim verilmekteyken, 338 öğretmeni bulunan ancak faaliyete geçemeyen 379 köyde herhangi bir eğitim imkânı sunulamamıştı. Demokrat Parti, kırsalda yaşanan okul eksikliği sorununu gidermek amacıyla köylerde yatılı ve gündüzlü okulların düzenlenmesine ve sürdürülebilir hale getirilmesine karar vermişti. ⁶⁸⁸

1950 sonrası Ankara’da yoğun bir göç dalgası başlamış, bu durum nüfus artışıyla birlikte öğrenci sayısında da hızlı bir yükselişe neden olmuştu. Artan öğrenci sayısına rağmen okul sayısındaki yetersizlik daha da belirgin hale gelmiş ve bu sorun sürekli bir şekilde gündemde kalmıştı. Bu nedenle, ikili öğretim yaygınlaşmış; Mamak ve Kırıkkale gibi bölgelerde günün üç farklı diliminde eğitim yapılması zorunlu hale gelmişti. Kırıkkale’deki üç zamanlı eğitim sorununu çözmek amacıyla İş Okulu’ndan iki derslik ilkokul olarak kullanılmak üzere ayrılmıştı. Yenimahalle ve Altındağ’da depo ve garajların eğitim amacıyla değerlendirilmesi planlanmış; Polatlı’da ise Devlet Üretme Çiftliği’nin Milli Eğitim’e devrettiği barakalar tadilattan geçirilerek ilkokula dönüştürülmüştü. İl Müdürlüğü, okul ihtiyacı olan bölgelerde kiraladığı evleri okula çevirerek çözüm arayışlarını sürdürmüştü. Ancak tüm bu çabalara rağmen, 1959 yılında Ankara merkezde üçlü hatta dörtlü eğitim yapılmış ve sınıf mevcutları 70 kişiye ulaşmıştı. ⁶⁸⁹ Ankara’da eğitime ilişkin sorunlar 1950 öncesinde de varsa da 1950 sonrası

⁶⁸⁷ Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu ve 1956 Yılı Çalışma Programı Tasarısı, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1956, s. 43, 90.

⁶⁸⁸ TBMMTD, 26 Ocak 1951, Dönem IX, c. IV, s. 434, 436; Özer, Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat, s. 151.

⁶⁸⁹ Zafer Akşam Postası, 8 Temmuz 1951, Sayı: 324; 28 Temmuz 1952, Sayı: 706; Ulus, 3 Ekim 1957, Sayı: 12423; Bizim Kırıkkale, 20 Aralık 1958; 23 Eylül 1959, Sayı: 847; 6 Ekim 1959, Sayı: 853; Ankara Telgraf, 3 Ekim 1959, Sayı: 2479.

yaşanan yoğun göçün eğitimi faaliyetlerini de büyük oranda zorlaştırmıştı.

Öğrenci sayısındaki artış, okul sorununu beraberinde getirmiş olduğu gibi, okul sayısındaki yetersizlik de eğitim imkânlarından yararlanamayan öğrenciler için bir sorun yaratmıştı. Nitekim Ankara’da yaşanan bu sorunla ilgili olarak Osman Akol, Halkçı (Yeni Ulus) gazetesindeki köşesinde bir yazı kaleme almıştı. Akol, yazısında 1953-54 ders yılında Ankara’da 59 ilkokulda toplam 38.711 öğrencinin eğitim aldığını, ancak 12.023 çocuğun sokaklarda başıboş gezdiğini ve zorunlu eğitimin Başkent’te bile yalnızca %76 oranında uygulanabildiğini ifade etmişti. Ayrıca okul öncesi eğitim çağındaki olan 57.930 çocuğun bulunduğunu ve bu çocukların eğitimi için yeterli sayıda okulun olmadığını da belirtmişti.⁶⁹⁰ Başkent’te bile eğitimin temel ihtiyaçlarının karşılanamaması, dönemin eğitim altyapısal eksikliklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Ankara’nın 1950 sonrası hızla artan nüfusu, yükseköğretim öğrencilerini de etkilemişti. Anadolu’nun farklı şehirlerinden gelen öğrencilerin sayısındaki artışla birlikte, barınma sorunu başlı başına bir mesele haline gelmişti. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir öğrenci yurdunda 1949’da 125 öğrenci kalırken, 1950’de bu sayı 280’e yükselmişti. Üç yatakhaneli yurdun her bir yatakhaneğinde 90 kişi barınmaya çalışmıştı. 1950 sonrasında da bu artış devam etmiş; 1950 eğitim-öğretim yılında 8.136 olan yükseköğretim öğrenci sayısı, 1958-1959 eğitim-öğretim yılında %128,2 artarak 18.572’ye çıkmıştı.⁶⁹¹

Konuya ilişkin Ali Sait Yüksel, Polatlı gazetesindeki köşesinde Polatlı öğrencilerin barınma sorununa yer vermişti. Yüksel, yazısında Polatlı’da her yıl 40-70 arasında öğrencinin tahsil için başta Ankara olmak üzere İstanbul ve Bursa’ya gittiğini, ancak Ankara’da öğrenciler için uygun bir yurt bulamadıklarını ifade etmişti. Bu nedenle, öğrencilerin sabah ve akşam trenleriyle Ankara’ya gidip gelerek eğitimlerini sürdürmeye çalıştığını ve bunun vakit açısından çok verimsiz bir süreç oluşturduğunu dile getirmişti. Yüksel, yurt ihtiyacına dikkat çekerek bu konuda adım atılmasını önermişti.⁶⁹²

Eğitimde yaşanan sorunlara yönelik çözüm çabaları 1960’a doğru hız kazanmış, bu amaçla dernekler, şahıslar ve resmî kurumlar harekete geçmişti. Öğrenciler için kimi zaman bir bina yurda dönüştürülmüş, kimi zaman ise mevcut yurtların büyütülmesine çalışılmıştı. Bu kapsamda, Vehbi Koç tarafından 1950 yılında 142 öğrenci kapasiteli

⁶⁹⁰ Halkçı, 28 Mart 1955, Sayı: 459.

⁶⁹¹ Bizim Kırıkkale, 30 Mayıs 1959, Sayı: 655; Ulus, 6 Kasım 1950, Sayı: 10347.

⁶⁹² Polatlı, 2 Ekim 1954, Sayı: 28.

olarak inşa edilen ve Ankaralı üniversite öğrencilerinin kullanımına sunulan öğrenci yurdunun kapasitesinin artırılması için ilave bir bölüm yapılmasına karar verilmişti. İlave kısımla birlikte yurt kapasitesinin 252 öğrenciye çıkarılması planlanmıştı.⁶⁹³ Bu tür girişimlerin, dönemin eğitim altyapısını güçlendirme ve öğrenci barınma sorununa çözüm üretme çabalarının bir yansıması olduğu ifade edilebilir.

Keskin Kültür ve Yardımlaşma Derneği, lise ve üniversite öğrencilerine yönelik olarak Ziya Gökalp Caddesi'nde bir yurt binası tahsis etmiş; dernek 40 öğrencinin yurтта barınmasını sağlamıştı. Daha kapsamlı bir çözüm ise, Yurt Sitesi Kurma Derneği Başkanı ve aynı zamanda Maliye Vekili olan Hasan Polatkan'dan gelmişti. Polatkan, 2.000'den fazla öğrencinin barınmasına imkân verecek bir yurt sitesinin inşa edilmesini önermiş ve bu proje için 17.150 m²'lik bir alan ayrılmıştı. Söz konusu sitede, 1.000 kişilik yemekhane ve 20 bin ciltlik bir kütüphane yer alması planlanmıştı. Benzer bir yurt yapımının ise Çorum-Samsun Devlet Yolu güzergahında gerçekleştirilmesi düşünülmüş; yurdun farklı fakültelerden 5.000 öğrenciye barınma imkânı sunması tasarlanmıştı.⁶⁹⁴

1960'ların sonlarına doğru Ankara'da 25 resmi, yarı resmi ve özel yurt bulunuyordu. Yurtların büyük çoğunluğuna şehir isimleri verilmişti. Yurt isimlerinin öğrencilerin geldikleri şehirlerin adını taşıması, toplumsal aidiyet ve dayanışma bağlamında değerlendirilebilir.

⁶⁹³ Zafer Akşam Postası, 6 Haziran 1958, Sayı: 2781.

⁶⁹⁴ Zafer Akşam Postası, 10 Temmuz 1958, Sayı: 2815; Haymana, 13 Kasım 1959, Sayı: 17; Bizim Kırıkkale, 30 Mayıs 1959, Sayı: 655; Milliyet, 30 Ağustos 1959, Sayı: 3341.

	Yurt Adı	Niteliği	Öğrenci Sayısı
1	Yıldırım Beyazıt Yüksek Öğrenim Öğrenci Erkek Yurdu	Resmi	806
2	Yıldırım Beyazıt Kız Yurdu	Resmi	120
3	Hukuk Erkek Yurdu	Resmi	550
4	Hukuk Kız Yurdu	Resmi	198
5	Siyasal Bilgiler Yurdu	Resmi	456
6	Koç Yurdu	Y. Resmi	142
7	Niğde Yurdu	Özel	183
8	Yozgat Yurdu	Özel	122
9	Konya Yurdu	Özel	110
10	Amasya Yurdu	Özel	34
11	Denizli Yurdu	Özel	30
12	Diyarbakır Yurdu	Özel	30
13	Kayseri Yurdu	Özel	20
14	Yardım Sevenler Kız Yurdu	Y. Resmi	66
15	Saadet Kız Yurdu	Özel	40
16	Maraş Yurdu	Özel	20
17	Erzincan Yurdu	Özel	37
18	Manisa Yurdu	Özel	20
19	Erzurum Yurdu	Özel	80
20	Avanos Yurdu	Özel	15
21	Samsun Yurdu	Özel	30
22	Kıbrıs Yurdu	Özel	50
23	Ordu Yurdu	Özel	60
24	İçel Yurdu	Özel	20
25	Kırşehir Yurdu	Özel	30
	Toplam		3269

Tablo 116: Ankara’da Resmi- Yarı Resmi ve Özel Yurtlar

Kaynak: TBMMZC, 18 Kasım1959, Devre XI, c. X, s. 78-79.

Yurtların öğrencilerin geldiği şehirlerin adlarıyla isimlendirilmesinin bir diğer yönü ise, öğrencilere memleketlerinden uzakta bir güven ortamı yaratma ve onların kültürel alışkanlıklarını sürdürmelerine destek olma amacı taşıyor olabilir.

Demokrat Parti döneminde, Ankara’da özel eğitime yönelik çeşitli yurtlar açılmıştı. Bunlar arasında, 1950’de açılan Körler Okulu ve Yetiştirme Yurdu, 1952’de Gazi Eğitim Enstitüsü’nde özel eğitim öğretmeni yetiştirmek için açılan Özel Eğitim Bölümü ve 1953’te açılan Sağırılar Okulu ve Yetiştirme Yurdu yer almıştı. Ayrıca ilkokul öğrencilerine yönelik ilk zihin engelli sınıfı, 1955 yılında Ankara’da açılmıştı.⁶⁹⁵ Diğer yandan, belediyeler ve özel idarelerin müşterek faaliyetiyle Zirkayı, Keçiören Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çayırhan’da çeşitli yetiştirme yurtları kurulmuştu. Bu yurtlarla, Adalet Bakanlığı’na bağlı bir ıslah evinde suça bulaşmış veya tehlike altında olan çocukların korunması ve topluma kazandırılması hedeflenmişti.⁶⁹⁶ Söz konusu kurumları Demokrat Parti döneminde özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklara verilen önemin bir göstergesi olarak görmek mümkündür.

Benzer bir çalışmayı Ankara İslahevi de yürütmüştü. İslahevi, ilkokul eğitimi almamış bireylere öğleden önce ilkokul tahsili, öğleden sonra ise atölyelerde istek ve yeteneklerine göre pratik beceriler kazandırmaya çalışmıştı. Kısa süre sonra, demircilik atölyesindeki ocaklardan birinde saatte 50 liralık iş üretilmeye başlanmış, ayakkabıcılık atölyesi ise Çocuk Esirgeme Kurumu’nun siparişlerini karşılar hale gelmişti. Bu faaliyetler aracılığıyla, Ankara’da çeşitli suçlara karışmış bireylerin hayata yeniden kazandırılması amaçlanmıştı. Diğer yandan, Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Keçiören Yuvası’na 4.000 kitaplık bir kütüphane kazandırılmıştı. Ayrıca kurumun öğretmen kadrosuna bir pedagog ve bir asistan doktor eklenmişti. Kadroya bir psikolog dâhil etmeyi planlayan kurum, çocukların yetişmesinde hiçbir eksik bırakmamaya özen göstermişti.⁶⁹⁷

Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Kızılay Genel Müdürlüğü ile ortak bir çalışma yaparak okullarda Kızılay’ın bir şubesinin açılmasını kararlaştırmıştı. Bu girişimle, okullardaki fakir öğrencilerin durumunun daha yakından takip edilmesi ve ihtiyaç sahibi öğrencilere daha hızlı yardım ulaştırılması hedeflenmişti. Bu amaç doğrultusunda açılan ilk şube, Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu’nda kurulmuştu. Şubenin açılışı bir törenle yapılmış; törende Ankara Milletvekilleri, Kızılay Genel Müdürü ve Kız Teknik Öğretmen

⁶⁹⁵ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2007, Pegem Yay. Ankara, 2007, s. 379.

⁶⁹⁶ TBMMTD, 25 Nisan 1951, Dönem IX, c. VI, s. 254-256.

⁶⁹⁷ Zafer, 28 Mart 1954, Sayı: 1867; Zafer Akşam Postası, 16 Mayıs 1959, Sayı: 4044.

Okulu Müdürü de hazır bulunmuştu.⁶⁹⁸

Demokrat Parti döneminde, hem tahsiline devam etmek isteyip çeşitli nedenlerle bunu gerçekleştiremeyenler hem de lise çağında çalışanların yükseköğrenime erişimini kolaylaştırmak için çaba gösterilmişti. Bu kapsamda, 1959-1960 öğretim yılından itibaren Akşam Liseleri açılmaya başlanmıştı. Nitekim gece eğitimi veren bir ortaokul ve bir lise barındıran Akşam Liselerinden birinin Ankara’da faaliyete geçmesi planlanmıştı. Yenışehir Atatürk Bulvarı 114 numarada, akşam 18:00-22:00 saatleri arasında eğitim verecek bu okulun, mezunlarına yedek subaylık ve üniversiteye giriş hakkı tanınması düşünülmüştü. Açılacak bu okulların, 15 Eylül-15 Ocak ve 1 Şubat-15 Haziran tarihleri arasında açık kalması kararlaştırılmıştı.⁶⁹⁹ Akşam Liseleri, eğitim dışı kalan kitlelerin nitelikli hale getirilmesi ve eğitimde fırsat eşitliğini artırmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.

1950-1960 döneminde Ankara’da eğitime yönelik çabaların bir kısmı, öğrencilerin yaşadıkları sorunların çözümüne odaklanmıştı. Halkın yanı sıra öğrenciler de sık sık duraklarda otobüs beklemekten şikâyet etmiş ve geç gelen otobüsler nedeniyle okula geç kaldıklarını ifade etmişti. Öğrenciler, bu durum yüzünden öğretmenlerinden azar işittiklerini ve psikolojik baskıya maruz kaldıklarını dile getirmiş, bu sorun dönemin gazetelerine yansımıştı. Eğitime ilişkin bir diğer sorun, öğrencilerin okullardan kaçarak farklı mekanlarda zaman geçirmeleriydi. Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Kemal Aygün, sorunun çözümü için kahvehane ve maç salonlarına yönelik denetimlerin artırılması için ilgili birimlere talimat vermiştir.⁷⁰⁰

4.5. Halkevleri

Kökleri 1910’lardaki Türk Ocaklarına kadar uzanan Halkevleri, bizzat Mustafa Kemal Atatürk’ün önerisiyle kurulmuştu. Halkevleri, ulus bilinci etrafında örgütlenmek, kültürel bilinci güçlendirerek toplum olgusunu pekiştirmek ve köylü ile aydın zümre arasında ilişkileri düzenlemek gibi amaçlarla faaliyetler yürütmüştü. Bu kurumların diğer önemli hedefleri arasında Cumhuriyet Halk Fırkası’nın ilkelerini halka anlatmak ve yapılan devrimlerin yerleşmesini sağlamak yer almıştı. Halkevleri, belirlenen bu hedefleri “Kol”

⁶⁹⁸ Zafer Akşam Postası, 13 Mart 1953, Sayı: 930.

⁶⁹⁹ Özer, Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat, s. 148; Zafer, 24 Kasım 1957, Sayı: 2963; 23 Şubat 1959, Sayı: 3416; Zafer Akşam Postası, 24 Kasım 1957, Sayı: 1610; 22 Şubat 1959, Sayı: 3962.

⁷⁰⁰ Demokrat Ankara, 14 Ekim 1953, Sayı: 742; Zafer, 23 Aralık 1957, Sayı: 2992; Zafer Akşam Postası, 23 Aralık 1957, Sayı: 2639.

adı verilen faaliyet alanlarındaki çalışmalarla gerçekleştirmişti. Ulusal nitelikleri, bu kurumların ülke genelinde kütüphane, okuma odaları ve sanat etkinliklerini barındıran merkezler olarak faaliyet göstermesini beraberinde getirmişti. Sayıları 8 yıl içinde 14'ten 379'a yükselen Halkevleri, etkin olduğu 1932-1952 yılları arasında pek çok faaliyetin icrasında ve bireylerin yetiştirilmesinde önemli bir rol oynamıştı.⁷⁰¹ Halkevlerinin ülke genelinde kültürel, sosyal ve eğitsel alanda üstlendikleri rol, sivil toplumun kurumsal bir organizasyon aracılığıyla şekillendirildiğini göstermektedir.

Türk Ocakları, bünyesindeki ocaklara birer “mabet” gözüyle bakmış, Halkevleri ise bu geleneği sürdürerek kendi kurumlarını “milli mabet” olarak değerlendirmişti. Nitekim Ankara Halkevi yöneticilerinin yurtdışından gelen ziyaretçilere “bugünün Türk insanının bir nevi camisidir” ifadesini kullanması ve bazı Halkevlerinin cami ya da kilise gibi mabetlerin yakınında açılması,⁷⁰² bu yaklaşımın bir yansıtmaktadır.

Bir tür ulusal mabed anlayışının en somut örneklerinden biri, Ankara Halkevi'ydi. Halkevi, Türk Ocağı binasının dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştı. Yapımına 1926'da başlanan Türk Ocakları merkez binası, 1930'da tamamlanmış ve aynı yıl hizmet vermeye başlamıştı. 1931 yılında Türk Ocakları'nın kapatılmasına karar verilmiş, 1932'de ise yılında binanın Ankara Halkevi olması kararlaştırılmıştı. Halkevi olduktan sonra bina, güzel halıları, el yapımı işlemeli kumaşları, antik mobilyaları, geleneksel mutfak eşyaları, çatal bıçakları, mermer heykelleri, cam vitrinleri ve seramik sanatı örnekleriyle adeta bir müze niteliği kazanmış; görenleri kendine hayran bırakmıştı.⁷⁰³

Ankara Halkevi'nin hazır bir binaya sahip olması, tiyatro, konser ve konferanslara imkân tanınması onun diğer Halkevlerinden farklı bir konuma sahip olmasını sağlamıştı. Ayrıca buradaki gösterimlerin daha sonra diğer Halkevlerinde de sergilenmesi, Ankara Halkevi'ni öne çıkaran bir diğer özellik olmuştu. Bu hazır oluşun bir sonucu olarak, resmi açılış töreninden aylar önce Ankara Halkevi'nde faaliyetler başlamış, 4. Tıp Kongresi'ne katılmak isteyen hekimlerin kayıtları burada alınmıştı. Bununla birlikte, Ankara

⁷⁰¹ Doğan Çakar, “Başkent Oluşundan Günümüze Ankara'nın Müziksel Açından Kültürel Konumu”, Başkent Oluşunun 90. Yılında Ankara:1923-2013, Editör: Ayşegül Köroğlu, Ankara Üniversitesi Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2014, s. 204; Tevfik Çavdar, Halkevleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 3 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 879-880; Nurcan Toksoy, Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak, Orion Yay. Ankara, 2007, s. 75-76.

⁷⁰² Arık, “Polanyalı Ziyaretçilerin Ankara'ya Ait Gözlemleri”, s. 885; Gündürü, Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: Ankara Halkevi (1932-1951), Ankara Üniversitesi/Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2022, s. 80.

⁷⁰³ Gündürü, Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum, s. 77, 79; Arık, “Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938)”, s. 885.

Halkevi'nin fiili faaliyetleri, 15 Ocak'ta başlamış ve Dil, Tarih, Edebiyat, Spor, Halk Dershaneleri, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Ar, Müze ve Sergi, Temsil ve Sosyal Yardım şubelerine yapılan 328 kayıtlı faaliyetlerini sürdürmüştü.⁷⁰⁴ Ankara Halkevi'nin bu şekilde öne çıkması, kurucu iradenin Halkevlerine verdiği önem çerçevesinde değerlendirilebilir.

19 Şubat 1932 tarihinde saat 15:00'te yapılacak açılışa halk büyük ilgi göstermiş, içeriye girmek isteyenlerin fazlalığı nedeniyle kapılar saat 13:00'te kapatılmıştı. Her ne kadar Ankara Halkevi, Türkiye'de açılan ilk 14 Halkevinden biri olsa da diğer Halkevlerinden daha önemli bir yere sahip olmuştu. Nitekim Ankara Halkevi'nin açılış programı, fikir vermesi amacıyla Halkevi açılacak diğer vilayetlere gönderilmişti. Açılış programında İstiklal Marşı'na, Cumhuriyet yeminine, canlı levhaya, Halk Fırkası Umumi Katibi Recep Bey'in nutkuna, Reşit Galip Bey'in hasbihaline, Behçet Kemal Bey'in açılış şiirine ve Çoban Piyesi'nin temsiline yer verilmişti.⁷⁰⁵ Açılış için yoğun bir propaganda faaliyeti yürütülmesi ve istenen etkileşimin yakalanması, kurumun işlevinin büyük ölçüde önemsendiğinin bir göstergesidir.

Radyodan canlı olarak yayınlanan açılış törenine, TBMM Başkanı Kazım Paşa, vekiller ve şehrin ileri gelenleri katılmıştı. Alishar ve Boğazköy hafriyatlarından, Ankara Müzesi Eti kabartmalarından ve Troya'dan yararlanılarak hazırlanan dekor eşliğinde sergilenen piyes, katılımcılardan büyük beğeni toplamıştı. Nitekim TBMM Başkanı Kazım Paşa, oyun sonrası piyeste rol alan sanatkarları tebrik etmiş; CHF Umumi Katibi Recep Bey ise sanatkarlara, “memlekette Halkevlerinde neler bulunabileceğine güzel bir misal oldunuz” diyerek beğenisini ifade etmişti. Piyenin hem seyircilerden hem de radyodan dinleyenlerden yoğun beğeni toplaması üzerine, 21'inden itibaren birer gün arayla üç gün daha yeniden oynanması ve radyodan yayınlanması kararlaştırılmıştı.⁷⁰⁶

Ankara Halkevi'nin ilk başkanının kim olduğu konusu ise ihtilafıdır. Bu ihtilafın nedeni, Türkiye'deki Halkevlerinin ilk başkanının, Ankara Halkevi'nin de başkanı olarak kabul edilmesinden kaynaklanıyordu. Bununla birlikte, 15 Ocak 1932'de Ziya Gevher Bey'in

⁷⁰⁴ Hakimiyeti Milliye, 20.09.1931, Sayı: 3658, 15.01.1932, Sayı: 3775, 16.01.1932, Sayı: 3776; Gündürü, Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum, s. 81; Toksoy, Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli, s. 37.

⁷⁰⁵ BCA, 490.1.0/3.12.3, 2; Hakimiyeti Milliye, 19 Şubat 1932, Sayı: 3807; Gündürü, Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum, s. 83; Veysel Hasar, “Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938)”, Akademik Bakış, XVII/34 (Yaz 2024), s. 155; Hasan Tahsin Benli, “Ankara Halkevi Açılışı ve İlk yılı”, Mülkiye Dergisi, XXV/227, s. 223-224.

⁷⁰⁶ Hakimiyeti Milliye, 20 Şubat 1932, No: 3808; 21 Şubat 1932, No: 3809

Ankara Halkevi Başkanı olarak atandığı bilinmekteydi.⁷⁰⁷

Mevcut veriler ışığında, ilk başkanın Ziya Gevher (Etili) Bey olduğunu kabul etmek mümkündür. 1933 yılına kadar görev yapan Ziya Gevher Bey, sağlık gerekçesiyle istifa etmiş ve yerine Erzurum Milletvekili Nafi Atuf (Kansu) atanmıştı. Nafi Bey, görevde iki yıl kalmıştı. 1935 yılında CHP’de yönetim kurulunda görev alması üzerine Nafi Bey’in yerine İçel Milletvekili Ferit Celal Güven atanmış ve Güven bu görevde 11 yıl boyunca kalmıştı. Hem Atatürk hem de İnönü dönemlerinde görevde kalabilmesi, kendisinden duyulan memnuniyetin bir ifadesi olarak değerlendirilebilirdi. 1946’da görevinden istifa eden Ferit Celal Bey’in yerine Ragıp Tüzün atanmış, Tüzün Halkevlerinin kapatılışına kadar bu görevde kalmıştı.⁷⁰⁸ Halkevlerinin uzun yıllar bir kişi tarafından yürütülmesine izin verilmiş olması, Ragıp Tüzün’ün idaresine ve faaliyetlerine yönelik duyulan memnuniyet kapsamında değerlendirilebilir.

Ankara Halkevi, ilk yılında 160 yoksul öğrenciye yemek, kitap ve defter yardımı yapmış, içlerinde Fransızca ve İtalyancanın da bulunduğu dört dilde kurs açmıştı. Güzel Sanatlar Şubesi, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası’nın verdiği konserleri düzenlerken, Müze Şubesi, İnkılap Müzesi kurmak için faaliyet yürütmüştü. Bunların dışında, sergi açılışları gerçekleştirilmiş; resim ve keman dersleri verilmiş, edebiyat ve tarih üzerine çeşitli toplantılar düzenlenmişti.⁷⁰⁹

Ankara Halkevi, 1933 yılında temiz ve modern bir kütüphane oluşturabilmek için tüm enerjisini bu işe ayırmıştı. 23 Nisan 1933’te, 15.000’den fazla kitaptan oluşan bir kütüphane kurulmuştu. Bu faaliyetler kapsamında kendisine tahsis edilen 5.197 liralık ödeneğin 4.685 lirasını kullanan Halkevi, kütüphanenin güncel yayınlara ev sahipliği yapabilmesi için yurt içi ve yurt dışındaki dergi ve gazete yayınlarına da ilgi göstermişti. Ayrıca 34 dergiye (30’u Türkçe, Fransızca ve Macarca) ve 45 gazeteye (41’i Türkçe, Fransızca, Almanca, Arapça ve Bulgarca) üye olunmuştu..⁷¹⁰

1935 yılında Ankara Halkevi kütüphanesinden toplam 16.539 kişi yararlanmış, bir günde kütüphaneyi kullanan kişi sayısı 500’ü bulmuştu. Diğer yandan, kütüphaneye gelenlere yönelik bir anket düzenlenmiş ve kütüphanede ne tür kitap ya da yayınların bulunmasını

⁷⁰⁷ Hakimiyeti Milliye, 15 Ocak 1932; No: 3771 Hasar, “Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938)”, s. 155.

⁷⁰⁸ Gündürü, Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum, s. 87-89; Hasar, “Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938)”, s. 156.

⁷⁰⁹ Benli, “Ankara Halkevi Açılışı ve İlk yılı”, s. 230.

⁷¹⁰ Toksoy, Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli, s. 393,397.

istediklerine dair sorular yöneltilmişti. Yapılan bu çalışmalar sonucunda, 1933 yılında 5.181'i öğrenci olmak üzere toplam 6.197 olan ziyaretçi sayısı, 1935'te 15.473'ü öğrenci olmak üzere toplam 16.539 kişiye ulaşmıştı. 1936 yılında ise Halkevi'nde 16 konser, 80 konferans, farklı alanlarda 441 ders verilmiş; 66 sinema gösterimi gerçekleştirilmiş; 51 temsil ve 6 sergi düzenlenmişti. Bu faaliyetlerden temsillere 35.970, konserlere 9.100, sinema gösterimlerine 141.955, resim sergilerine 22.760 ve derslere 28.046 kişi katılmıştı. İlk yıl 160 kişiye yapılan öğrenci yardımı ise 1936 yılında 9.256'ya yükselmişti.⁷¹¹ Ankara Halkevlerinin düzenlediği anketler çerçevesinde faaliyetlerini planlaması, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda oldukça modern bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

1937 yılında Ankara Halkevi, halkı bilgilendirmek için kütüphanelerin sunduğu fırsatları değerlendirerek kahvehaneleri birer Halkevi salonu gibi kullanmıştı. Haftada iki gece halka sağlık ve sosyal içerikli filmler göstererek bu konular üzerine konferanslar düzenlemişti. Benzer bir çalışma, Ankara Belediyesi ve hükümete bağlı işçiler için de gerçekleştirilmişti. 1938 yılında ise 140 köye kütüphane açılmış ve her bir kütüphanede en az 20 kitap bulunması sağlanmaya çalışılmıştı. Bu kütüphanelerde, özellikle Ziraat ve Sağlık Bakanlıklarının yayınlarının yer almasına özen gösterilmiş; ayrıca kitapların köyler arasında değiş tokuş edilmesine de imkân tanınmıştı. 1940 yılına gelindiğinde, Ankara Halkevi kütüphanesi Türkiye'nin en zengin kütüphanelerinden biri haline gelmiş ve okuyucu sayısı 64.528'e ulaşmıştı.⁷¹² Ankara Halkevi'nin, sunduğu hizmeti doğrudan halkın yaşam alanlarına taşıma çabası, eğitim ve kültürel bilincin yayılmasında doğrudan etkileşim kurmanın önemini vurgulayan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

1940 yılına doğru Halkevlerinde hareketlilik azalmış, dinamizm düşmüştü. Bu durumun ortaya çıkmasında, II. Dünya Savaşı hazırlıkları, finansman zorlukları ve Halkevlerinin artık ülke genelinde yayılmış olması etkili olmuştu. Nitekim bu tarihlerden itibaren Halkevi açılış şartları zorlaştırılmış ve Halkevi olmayan yerlerde Halk Odaları açılması tercih edilir hale gelmişti. Bu bağlamda, 1940 yılında Ankara'da Ayaş, Çubuk, Nallıhan, Polatlı, Kalecik, Kızılcahamam ve Haymana Halkevleri; 1948 yılında ise Ayaş-Dastarı, Çankaya-İncesu ve Topraklık, Şereflikoçhisar-Hüsrev Halk Odalarının açılması, bu durumu doğrular nitelikte olmuştu. Halkevlerinin kapanışına iki yıl kala, Ankara'da

⁷¹¹ Hasar, "Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938)", s158; Toksoy, Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli, s. 401-403, 409.

⁷¹² Toksoy, Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli, s. 410, 413, 417, 424.

Halkevi sayısı 10'a, Halk Odası sayısı ise 117'ye ulaşmıştı.⁷¹³

Demokrat Parti'nin kuruluşu sonrası eleştiri oklarını yönelttiği kurumlardan biri de Halkevleri olmuştu. Demokrat Parti Halkevlerinin harcamalarından idaresine kadar birçok konuda Halkevlerine yönelik eleştiriler getirmişti. Demokrat Parti'nin bu yaklaşımının temel nedenleri arasında, Halkevlerinin CHP'ye bağlı ideolojik kurumlar olarak görülmesi ve finansmanlarının devlet tarafından sağlanması yer almıştı. Halkevlerinin CHP ideallerine bağlı, sadık bireyler yetiştirme misyonuyla hareket etmelerinin, bu nitelendirmede büyük bir etkisi bulunmaktaydı.⁷¹⁴

1950 yılında yapılan seçimler, diğer halkevleri için olduğu gibi Ankara Halkevi için de sonun başlangıcı olmuştur. Zira Ankara Halkevi de diğer Halkevleri gibi CHP'ye ekonomik açıdan bağımlıydı. Nitekim 1932-1950 yılları arasındaki hesaplamalara göre Halkevlerine bütçeden 45-48 milyon lira arasında bir para tahsis edilmiş, Ankara Halkevi bu bütçeden %3,9-%4,2 oranında bir pay alarak toplam 1.900.000 lira kullanabilmiştir. Bununla beraber 1950 yılındaki aylık tahsisatı 10.000 lira olan Ankara Halkevi, 14 Mayıs 1950 seçimlerin ardından bu miktarı düzenli olarak alamamaya başlamıştı. Haziran, eylül ve kasım ayları ile 1951 yılının Ocak ve Şubat aylarında 10.000 lira yardım alabilmişti. Finansman sorunu Halkevi faaliyetlerini azaltmış, iktidar değişikliği ise halkın bir kesiminin Halkevlerine karşı mesafeli bir tutum benimsemesine neden olmuştu.⁷¹⁵ Finansal kısıtlamaların seçimlerden çok kısa süre sonra gelmesi, Demokrat Parti'nin Halkevlerinin kapatılmasına yönelik ciddi bir girişimde bulunacağına işaretler.

Demokrat Parti, Halkevlerinin parasal gücünü kesmekle yetinmemiş, kurumların CHP ile ilişkisini sona erdirmek ve tüzel kişilik statüsüne geçirmek için de adımlar atmıştı. Bu kapsamda bir kanun tasarısı hazırlanmıştı. Ancak tasarı, zamanla değişerek Halkevlerinin kapatılmasını hedefleyen bir yapıya bürünmüştü. Nitekim tasarı, 8 Ağustos 1951'de 5.830 sayılı kanun olarak kabul edilmiş ve Halkevleri, binaları ve eşyalarıyla birlikte hazineye devredilerek kapatılmıştı. Kapatılış kararı sonrası, diğer Halkevlerinde olduğu gibi Ankara Halkevi de sahip olduğu malların hazineye devri için gerekli işlemleri başlatmıştı. Ankara Halkevi, CHP Genel Sekreterliği'ne başvurarak, yapılacak tespit

⁷¹³ Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, s. 596.

⁷¹⁴ Savaş Sertel, Engin Kızılkaya, Cumhuriyet Modernleşmesinin Bir Kurumu Olarak Halkevleri ve Halkodaları, Erzincan Örneği (1933-1951), Libra Kitap, İstanbul, 2020, s. 18-20; Özdemir, Aktaş, "Halkevleri (1932'den 1951'e)", s. 259.

⁷¹⁵ Gündürü, Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum, s. 95, 313.

işlemleri için 1951 yılı ekim ayı sonuna kadar görevli memurların çalışmalarını sürdürmesi gerektiğini belirtmiş ve memur ile hizmetliler için 10.289 lira talep etmişti.⁷¹⁶ Kasım ayında, Bakanlar Kurulu Ankara Halkevi için yeni bir karar almış ve Halkevinin Milli Kütüphane'nin bir şubesi haline getirilmesi için hazırlıklara başlanmıştı. Bu değişikliğin ardından, Halkevine ait olan ve Konfor Palas Oteli'nin deposunda tutulan kitaplar Milli Kütüphane'ye nakledilmişti. Halkevinin diğer salonları ve sahnesi ise temsiller için kullanılmaya devam edilmişti.⁷¹⁷

Ankara Halkevi binası, bir müddet boş kaldıktan sonra binanın durumuna ilişkin tartışmalar başlamıştı. 1949'da yeniden kurulan Türk Ocakları, hazineye devredilen Ankara Halkevi binasının kendisine ait olduğunu ileri sürmüş ve bu nedenle binanın içindekilerle birlikte kendilerine iade edilmesi gerektiğini dile getirmeye başlamıştı. Bu istek, binanın durumuna netlik kazandırmak isteyen hükümet tarafından kabul edilmiş ve 15 Aralık 1952'de çıkarılan bir kararname ile bina yeniden Türk Ocakları'na verilmişti. Kapanışından 23 yıl sonra yeniden açılan Türk Ocağı için bir tören düzenlenmişti. Törene, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Ankara Belediye Başkanı, profesörler ve davetliler katılmıştı. Törende konuşan Türk Ocağı Başkanı Nusret Şakir Dirisu, Türk Ocağı'nın Türk halkının refahı, iyiliği ve yükselmesi için çabalayan bir kurum olduğunu vurgulamıştı. Türk Ocakları Merkez Umumi Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver ise Türk Ocaklarının tarihteki yerinden bahsetmiş ve açılışa destek veren Başbakan Menderes'e teşekkür etmişti.⁷¹⁸ Demokrat Parti'nin, Ankara Halkevi binasını Türk Ocakları'na devretme kararı, partinin milli-muhafazakâr sivil geleneklere verdiği önemi gösteren bir tercih olarak değerlendirilebilir.

4.6. Dernekler

Dernek, Batı'da ortaya çıkan ve gelişen bir kurumdur. Bununla birlikte, örgütlenme anlamında dernek yapılarının, Anadolu'ya gelmeden önce Türkler tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Dernekler, temel olarak üç işlevi yerine getiren kurumsal yapılardır. Bunlar; çoğulculuğun meşru yolla yansıtılması, gönüllü üyelik esasına dayanması ve devlet dışı bireysel örgütlenmeyi mümkün kılmasıdır.⁷¹⁹

⁷¹⁶ BCA, 490.1.0.0 / 819.244.2,19.

⁷¹⁷ Zafer Akşam Postası, 20 Kasım 1951, Sayı: 459; Demokrat Ankara, 18 Kasım 1951, Sayı: 64.

⁷¹⁸ BCA, 30.18.1.2 / 269.54.2; Gündürü, Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum, s. 316; Hüreses, 17 Ocak 1954, Sayı: 1102; Zafer, 17 Ocak 1954, Sayı: 1720.

⁷¹⁹ Fikret Toksöz, "Dernekler", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 2, İletişim Yayınları,

Roma döneminde dernekler, collegium ve corpus kavramlarıyla tanımlanmıştı. XVII. yüzyılda ise, Avrupa’da bilimsel bir örgütlenme modeli olarak yaygınlaşan dernekler, zamanla devletler tarafından tanınmış ve modern bir kimlik kazanmıştı. Dernekleşme faaliyetlerinin önünün açılması ve günümüze kadar uzanan sürecin şekillenmesi, 1848 yılındaki siyasi gelişmeler ve 1901 tarihli Fransız Dernekler Yasası ile mümkün olmuştu. Bu yasal düzenlemeler, bireylerin örgütlenme özgürlüğüne meşruiyet kazandırarak derneklerin modern toplumdaki yerini sağlamlaştırmıştı.⁷²⁰ Roma döneminde dernekleşmeye yönelik oluşturulan hukuksal zeminin, derneklerin modern toplumdaki rolünü belirlemede temel bir işlev gördüğü söylenebilir.

Osmanlı Devleti’nde, Tanzimat sonrası dönemde dernekler için belirli kanuni şartlar oluşturulmamıştır. Bununla beraber örgütlenme faaliyetlerinin önü açılmıştır. Bu süreçte, Beşiktaş Cemiyet-i İlmiye, Société Impériale de Médecine ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye gibi dernekler dikkat çeken örnekler arasında yer almıştır. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte dernekleşme konusunda yeni adımlar atılmış ve 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile derneklere hukuki bir zemin kazandırılmıştır. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yönetimde etkisini artırmasıyla birlikte dernekler kontrol altına alınmaya başlanmıştır.⁷²¹

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra yasal düzenleme yapılan ilk alanlardan biri dernekler olmuştur. Benzer düzenlemeler, 1926 ve 1938 yıllarında da devam etmiştir. Düzenlemeler genel olarak yeni rejimin inşa etmek istediği sınıf ve imtiyazdan uzak toplum yapısını destekler nitelikte gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde vatandaşın hak arayışında bulunması değil sorumluluklarını yerine getirmesi beklenmiştir. Sınıf esasına dayalı dernek faaliyetleri yasaklanmış ve örgütlenme özgürlüğü daraltılmıştır. Nitekim yapılan düzenlemelerle Türk Ocaklarının devlet kurumları ve CHP ile hareket etmesi sağlanmıştır. Halkevlerinin parti denetiminde kurulması ise, rejimin kendi kontrolü altında bir toplumsal yaşam kurma arzusunu ortaya koymaktadır.⁷²²

İstanbul, 1983, s. 366.

⁷²⁰ Burak Sabuncu, *Derneklerde Genel Kurul Organı*, Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2021, s. 71-73.

⁷²¹ Ülkü Köksal, *Trabzon’da Dernekleşme Süreci (1919-1950)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 2015, s. 12-14, 18; Musa Hikmet Yavuziyigit, “Dernekler ve Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50/01, s. 421.

⁷²² Oral Karakaya, “Türkiye’de Dernekleşme ve Toplumsal Gelişmişlik Göstergeleri Arasındaki İlişki”, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/2, s. 321; Şaban Acar, *Sivil Toplum Kurumu Olarak Türkiye’de Derneklerin Profili*, Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010, s. 58-59.

	Sosyal Yardım	Spor	Yabancı	Din ⁷²³		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Güzelleştirme	Toplam
				a	b									
1946	10	30	3	3	2	3	18	1	4	6	18	1	1	100
1947	19	40	3	3	2	3	27	2	4	6	18	2	1	130
1948	25	46	3	7	2	3	38	5	7	7	20	3	2	168
1949	31	48	3	8	2	5	49	5	7	8	22	9	2	199
1950	36	54	4	11	2	6	54	7	7	8	24	14	4	231
Genel Toplam	121	218	16	32	10	20	186	20	29	35	102	29	10	828

Tablo 117: Demokrat Parti Döneminde Dernek Türkleri ve Sayıları

Kaynak: Ahmet N. Yücekök, Türkiye’de Derneklerin Gelişimi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 26-27.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeni kapsamında demokratik ve örgütlü toplum modeli dünya genelinde kabul görmeye başlamıştır. Nitekim 1946-1950 döneminde dernek sayısının 2,5 kat artışı bu açıdan değerlendirilebilir. Bu dönemde sosyal yardım, kültür, esnaf ve bürokrasi dernekleri artışlarıyla ön plana çıkmıştır. Nitekim sosyal yardım derneklerinde %260, cami yaptırma derneklerinde %266,6, kültür derneklerinde %200, bürokrasi derneklerinde %222,2 artış yaşanırken, esnaf derneklerinde artış 13 katı bulmuştur. 1946-1950 döneminin geneli içinse artış %131’dir.

⁷²³ Din a: Cami yaptırma dernekleri- Din b: Fahri Kuran kurslarına, İmam Hatip Okullarına, İlahiyatla ilgili derneklere ve din görevlileri dayanışma derneklerine yardım.

Dönem	Artış Oranı (%)
1946-1950	131
Sosyal Yardım	260
Spor	80
Yabancı	33,3
Din a	266,6
Din b	0
Tarım	100
Kültür	200
İşçi	600
Başka	75
Serbest	33,3
Bürokrasi	222,2
Esnaf	1.300
Güzelleştirme	300

Tablo 118: 1946-1950 Döneminde Dernek Sayısında ve Türlerindeki Artış Oranları

Kaynak: Araştırmacı tarafından Yücekök, Türkiye’de Derneklerin Gelişimi, s. 26-27’den yararlanılarak hesaplanmış ve tablolastırılmıştır.

1950-1960 döneminde Ankara’da derneklerin durumu ise şu şekildedir:

	Sosyal Yardıma	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Güzelleştirme	Toplam
					a	b									
1950	36	54	0	4	11	2	6	54	7	7	8	24	14	4	231
1951	36	57	0	9	16	3	6	62	9	7	10	25	17	4	261
1952	40	64	0	11	21	4	6	105	13	7	12	28	29	6	346
1953	45	74	0	11	32	5	6	136	20	9	14	30	37	9	428
1954	47	93	0	11	37	5	7	152	22	11	16	37	48	13	499
1955	53	99	0	12	46	6	10	162	24	11	20	38	69	21	571
1956	55	142	0	12	109	6	10	184	27	12	21	42	82	24	726
1957	59	152	0	13	116	8	10	193	27	13	23	44	90	28	776
1958	63	170	1	14	132	9	11	216	29	15	23	51	103	30	867
1959	71	171	1	15	154	11	11	243	33	19	23	59	109	38	958
1960	74	183	1	15	197	11	11	267	35	19	23	64	113	41	1.054
Genel Topla	579	1.259	3	127	871	70	94	1.774	246	130	193	442	711	218	6.717

Tablo 119: 1950-1960 Döneminde Ankara'daki Dernek Türleri ve Gelişimi

Kaynak: Yücekök, Türkiye'de Derneklerin Gelişimi, s. 26-27.

Tabloya göre, 10 yıllık dönemde dernek sayılarındaki yıllık artış oranları, farklı alanlarda çeşitlilik göstermiştir. Sosyal yardım derneklerinin yıllık artış oranı %10,5; spor derneklerinin %23,8; yabancı derneklerin %27,5; cami yaptırma derneklerinin %169; Kuran kursu, İmam Hatip yaptırma ve din görevlileri yardımlaşma derneklerinin %45; tarım derneklerinin %8,3; kültür derneklerinin %39,4; işçi derneklerinin %40; serbest meslek derneklerinin %18,7; bürokrasi derneklerinin %16,6; esnaf derneklerinin %70,7 ve güzelleştirme derneklerinin %92,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu artış oranlarına bakıldığında, cami yaptırma, din görevlileri dayanışma, Kuran kursu ve İmam Hatip yaptırma, güzelleştirme, işçi ve esnaf dernekleri ön plana çıkmıştır. Buna karşılık, tarım ve serbest meslek derneklerindeki artış sınırlı kalmıştır.

1945 yılında Amerika'daki 12.000 nüfuslu bir kasabada 245 dernek, 1957 yılında

Fransa’da 50.000 nüfuslu bir taşra kentinde 300 derneğin bulunması,⁷²⁴ Ankara’daki dernekleşme faaliyetlerinin çok da güçlü olmadığını gösteren önemli bir örnektir. Diğer yandan, artış gösteren dernek faaliyetlerinin Demokrat Parti’nin politikalarıyla genel olarak uyumludur. Bununla birlikte tarım alanındaki gelişmelerin dernekleşme faaliyetlerine yansımadağı ifade edilebilir.

Dönem	Artış Oranı (%)
1950-1955	116
1955-1960	111,2
1950-1960	356,7

Tablo 120: 1950-1955 1955-1960 1950-1960 Dönemlerinde Ankara’da Dernek Sayısındaki Artış Oranları

Kaynak: Araştırmacı tarafından Yücekök, Türkiye’de Derneklerin Gelişimi, s. 26-27’den yararlanılarak hesaplanmış ve tablolastırılmıştır.

Tabloya göre, Ankara’daki dernek sayısındaki artış oranları 1950-1955 ve 1955-1960 dönemlerinde benzerlik göstermişti. Gerek %116 gerekse de %111,2’lik artış oranları, 1946-1950 dönemindeki %131’lik artış oranının gerisinde kalmıştı. Buna karşın, bu artış oranlarını 1945 sonrasında dernekleşmeyi engelleyen şartların değişmesi bağlamında değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

⁷²⁴ Toksöz, “Dernekler”, s. 367.

Dönem	Sosyal Yardım %	Spor %	Yabancı %	Din %		Tarım %	Kültür %	İşçi %	Başka %	Serbest %	Bürokrasi %	Esnaf %	Güzelleştirme %	Toplam %
				a	b									
1950	17,3	7,7	5,3	7,7	16,7	16,6	12,2	18,9	7,6	19,4	15	14,4	3,9	10,6
1951	16,2	7,1	10,7	7	12	12	8,4	19,2	8.	17,9	16,6	12,1	3,2	10
1952	15,5	7	12	5,8	8,9	8,8	8,2	20,4	8,4	15,9	17,3	12	3,5	10,3
1953	15,4	7,1	11,3	5,9	8,3	8,3	5,8	18,6	9,8	15,5	17,9	13,5	4,2	9,8
1954	13	7,6	10,5	5	7,2	7,2	5,9	16,8	9,2	15	11,9	15,4	4,9	9,2
1955	12,9	7,2	10,4	4,5	7,1	7	6,8	14,7	8,7	13,4	16,8	11	6,3	8,3
1956	12,3	6,7	5,8	4,9	6,1	6,1	6	13,1	8,4	9	16,8	8,9	5,3	7,3
1957	12,3	6,2	6,1	4,1	6,6	6,5	5,2	11,7	8	8,7	14,4	8,6	5,2	6,6
1958	12,3	6	6,8	3,7	5,8	5,7	5	11,4	8	8,6	13,0	8,7	4,7	6,3
1959	12,1	5,5	6,9	3,7	4,7	4,6	4,3	10,8	8,4	9,7	12,9	7,9	5	6,2
1960	11,6	5,4	6,8	4	3,9	3,8	4	10,6	8,5	8,2	12,1	7,9	4,8	6,1
1950-1960	13,2	6,4	7,8	4,3	5,9	5,7	13,1	8,5	10,7	14,8	10,7	4,5	4,9	7,3

Tablo 121: Ankara Derneklerinin Türkiye Geneli Dernek Sayısı İçindeki Payı (%)

Kaynak: Araştırmacı tarafından Yücekök, Türkiye’de Derneklerin Gelişimi, s. 26-27’den yararlanılarak hesaplanmış ve tablolaştırılmıştır.

Demokrat Parti döneminde, Ankara’daki derneklerin Türkiye’deki dernek sayısı içindeki oranlarına bakıldığında, 1960’a doğru Ankara derneklerinin Türkiye geneli içindeki payının giderek azaldığı dikkati çekmiştir. Özellikle işçi, kültür, serbest meslek, Kuran kursu, İmam Hatip yaptırma, din görevlileri yardımlaşma ve tarım derneklerinin Türkiye dernek sayısı içindeki payındaki düşüş, çalışma hayatında örgütlenmenin yaşadığı sıkıntıları göstermesi bakımından önemli bir gösterge olmuştur.

Tabloya göre 1950’ yılından itibaren Ankara’daki dini derneklerin sayısı gerilemiştir. Köyden kente göçün ve gecekondulaşmanın en yoğun hissedildiği şehirlerden biri olan Ankara’da yaşanan sosyal değişimin, dini derneklere olan talebi etkilediği değerlendirilebilir.

Dönem	Şehir	Sosyal Yardım %	Spor %	Yabancı %	Din A %	Din B %	Tarım %	Kültür %	İşçi %	Başka %	Serbest %	Bürokrasi %	Esnaf %	Güzelleştirme %	Toplam %
1950-1955	Ankara	47.2	83.3	200	318	200	66.6	200	242	57.1	150	58.3	393	425	147
	İstanbul	104	43.5	41.1	178	100	133	93.3	142	64.2	96.6	200	80	211	88
1955-1960	Ankara	39.6	84.8	25	328	83.3	10	64.8	45.8	72.7	15	68.4	63.7	95.2	84.6
	İstanbul	40.4	170	96.8	110	350	71.4	62.5	28.7	135	40.6	52.3	158	213	95.8
1950-1960	Ankara	105.5	238	275	1690	450	83.3	394	400	171	187	166	70	925	356
	İstanbul	186	288	177	485	800	300	214	211	285	177	357	364	876	268

Tablo 122: 1950-1955 1955-1960 ve 1950-1960 Dönemlerinde Ankara ve İstanbul Derneklerinin Gelişimi

Kaynak: Araştırmacı tarafından Yücekök, Türkiye’de Derneklerin Gelişimi, s. 26-27’den yararlanılarak hesaplanmış ve tablolatırılmıştır.

Tabloya göre 1950-1960 yılları arasında hem Ankara hem de İstanbul’daki dernek faaliyetlerinde belirgin bir artış gözlemlenmişti. Özellikle 1955-1960 döneminde dernek faaliyetleri her iki şehirde de hız kazanmış; sosyal yardım, cami yaptırma, spor, kültür ve esnaf gibi alanlarda büyük artışlar yaşanmıştı.

1950-1960 döneminde, kültür, işçi, serbest meslek ve güzelleştirme derneklerinin artış oranlarında Ankara daha yüksek bir performans göstermişti. Buna karşılık, diğer dernek türlerinde İstanbul daha büyük artış kaydetmişti. Toplam dernek sayısı artış oranı

açısından ise Ankara, %356'lık bir artışla İstanbul'u geride bırakmıştı. Bu yüksek artış oranında, Ankara'nın 1950-1955 dönemindeki %147'lik artış oranı etkili olmuştu. Ancak, 1950-1955 döneminde Ankara'daki dernek artış oranları daha yüksekken, 1955-1960 döneminde durum büyük ölçüde terse dönmüştü.

Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı on yıllık sürede 6.717 derneğin tamamının faaliyetlerini ifade etmek elbette mümkün değildir. Bu nedenle 1950'lerde ön plana çıkan ve faaliyetleri gazetelere yansıyan derneklere odaklanılmıştır.

4.6.1. Yardım Sevenler Derneği

Kırklareli Milletvekili Fuat Bey, gelecek nesillere verilecek önemin kadına verilen önemden geçtiği inancıyla 1928 yılında bir dernek kurmuştu. Mustafa Kemal Atatürk'ün de desteğini alan bu derneğin diğer kurucuları arasında Mevhibe İnönü, Fitnat Çakmak, Nevber Sevüktekin, Tezer Taşkiran, Reşide Bayar, Sevda And, Süreyya Ağaoğlu, Seza Lostar, Melahat Özbudun, Belkıs Odman ve Nimet Uybadın yer almıştı. Derneğin ilk adı “Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti,” ilk amblemi ise toplumsal meselelere bir anne şefkati ile yaklaşma ve kucaklama ilkesini temsil eden “yürek” olmuştu. Ancak, halk arasında “Yoksul Kadın Derneği” adının kullanılması Mustafa Kemal Atatürk'ü rahatsız etmiş ve derneğin adını “Yardım Sevenler Derneği” olarak değiştirmişti. 1948 yılında başkanlığa seçilen Mediha Eldem, 1975 yılına kadar derneğin başkanı olarak görev yapmıştı. 1955 yılında ise dernek, Ankara Verem Savaş Derneği ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile iş birliği yaparak Cebeci ve Yenimahalle dispanserlerinde rehabilitasyon atölyeleri açmıştı.⁷²⁵ Yardım Sevenler Derneği'nin kurumsallaşarak sosyal hizmetlerde etkinleşmesi, erken Cumhuriyet döneminde kadının toplumsal hayata katılımının teşvik edildiğini göstermektedir.

Kuruluş yıllarında neredeyse hiç nakdi yardım alamayan Yardım Sevenler Derneği, 1960 yılında yalnızca Ankara'da 226.667 lira gibi dönem için yüksek bir miktar yardım toplamıştı. Türkiye genelindeki yardım miktarı ise 1 milyon lirayı bulmuştu. Yardım Sevenler Derneği, emek karşılığında yardım tezini Türkiye'de ilk kez ileri süren dernek olmuş ve bu kapsamda muhtelif atölyeler açmıştı. Bu atölyelerde yardıma muhtaç vatandaşlara çalışma imkânı sağlanmıştı. Atölyelerde çalışma fırsatı bulanlar hem bir sanat öğrenmiş hem de geçimlerini temin etmişti. Ayrıca dernek, evlere nakış, örgü ve

⁷²⁵ Türkiye Yardım Sevenler Derneği Tarihçesi, <https://www.tysd.org.tr/tarihce/>, 14 Eylül 2022

çorap işleri vererek ev dışında çalışma imkânı bulamayan yüzlerce kadının gelir elde etmesini ve vakitlerini değerlendirmesini sağlamıştı.⁷²⁶

4.6.2. Türk Amerikan Derneği

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD, siyasi hakimiyetini genişletmek ve kültürel, siyasi ve ekonomik etkinliğini hâkim kılmak amacıyla çeşitli kurumlar kurmuştu. Kültürel alanda Türkiye’de faaliyet gösteren bu kurumlardan biri de Türk Amerikan Derneği olmuştu. 2 Temmuz 1951’de açılan derneğin üyeleri arasında Halide Edip Adıvar, Emin Hekimgil, Feriha Baymur ve Ali İrfan Şahinbaş yer almıştı. Dernek, Mithatpaşa Caddesi’ndeki taş bir binada faaliyet göstermişti. Bu bina, kabul salonları, müzik odası, kütüphane, ses alma stüdyosu ve beş adet dershanesiyle derneğin faaliyetleri için olanaklar sunmuştu.⁷²⁷

1950 yılından itibaren, Türkiye ve Amerika arasında dostluk ve dayanışmayı geliştirmek amacıyla kurulan çeşitli dernekler, etkinlikler düzenlemişti. Türk-Amerikan Dostluk Derneği, Türk-Amerikan Kadınlar Kültür Derneği, Türk Amerikan Ev Kadınları Yetiştirme Derneği, Türk Amerikan Üniversiteliler Derneği ve Propeller Kulüp gibi farklı örgütler, toplumun çeşitli kesimlerinde Amerikan kültürünü yaygınlaştırarak ve dostluk ilişkilerini güçlendirerek faaliyetlerini sürdürmüştü. Bu derneklerin faaliyetleri dönemin basını tarafından yakından takip edilmiş ve gazete ile dergilerde sık sık yer almıştı.⁷²⁸

Derneğin önemli faaliyetlerinden biri, Amerikalı sanatçılara ait litograf (taş baskı) ve gravürlerden oluşan sanat eserlerinin ABD Kongre Kütüphanesi’nden alınarak sergilenmek üzere Türkiye’ye getirilmesi olmuştu. Bu eserler, 28 Mayıs 1956 tarihinde Gençlik Parkı’ndaki Amerikan Haberler Merkezi Pavyonu’nda sergilenmişti.⁷²⁹

4.6.3. Ankara Verem Savaş Derneği

Ankara Veremle Savaş Derneği, düzenlediği sağlık taramaları, muayene, tedavi hizmetleri ve yardım balolarıyla Ankara’da oldukça etkili olmuştu. Özellikle yardım baloları, şehirde dispanserlerin açılmasına önemli katkılar sağlamıştı. Nitekim 13 Ocak 1951 tarihinde düzenlenen balo, Ankara’da 3. dispanserin açılmasını sağlamıştı. 1953 yılında faaliyet gösteren bu üç dispanser sayesinde, 19.242 vatandaşa muayene ve tedavi

⁷²⁶ Zafer, 26 Ocak 1960, Sayı: 3718.

⁷²⁷ Bahar Gürsel, “Türk-Amerikan Derneği: Bir Ankara Kurumunun İlk Yirmi Yılı”, Ankara Araştırmaları Dergisi, VIII/1 (2020) s. 178.

⁷²⁸ Özer, Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat, s. 235-236.

⁷²⁹ Ulus, 26 Mayıs 1956, Sayı: 11945.

hizmeti sunulmuş; ayrıca 2.236 hastanın tedavisi gerçekleştirilmişti. Dernek, 1952 yılında ise ilk, orta ve lise düzeyinde toplam 19.078 öğrenciye tüberkülin taraması yapmıştı.⁷³⁰ Ankara Veremle Savaş Derneği'nin sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmak için yürüttüğü etkinlikler, dönemin sivil inisiyatifin kamu sağlığına etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Dernek, 1956 yılının ilk sekiz ayında, 22.145 kişinin mikrofimini, 2.433 kişinin radyografisini çekmiş ve 9.064 kişinin radyoskopi muayenesini gerçekleştirmişti. Diğer yandan, derneğe bağlı dispanserlerde 3.971 kişinin balgam, 4.666 kişinin kan muayenesi yapılmış; 600 kişiye pnömotoraks (akciğere yönelik tedavi), 6.062 kişiye pnömoperitonyum (karına zarına yönelik tedavi) uygulanmıştı. Derneğin 50 yataklı hastanesinde ise 120 vatandaş yatarak tedavi görmüş ve 16 hastaya göğüs ameliyatı gerçekleştirilmişti. Ayrıca 8.796 vatandaşa çeşitli aşılar yapılırken, 812 hastaya sanatoryum veya prevantoryuma gönderilmek üzere rapor düzenlenmişti.⁷³¹

4.6.4. Kızılay Cemiyeti Ankara Şubesi

Kızılay Cemiyeti'nin Ankara Şubesi, aza aidatları, şefkat pulu satışı, balo ve müsamere gelirleri, Kızılay Haftası zarf gelirleri, takvim satışları, şartlı bağışlar ve köylerden gelen aynı yardımlarla faaliyetlerini yürütmüştür. 1957 yılında 245.070 lira olan gelirini, 1958'de 520.181 liraya yükseltmişti. Bu gelirden 4.244 lira öğrencilere kırtasiye yardımı, 8.659 lira ise hastalar için harcanmıştır. Dernek ayrıca Ankara Soğukkuyu yangını ve Bolu depreminde zarar gören vatandaşlar için çeşitli yardım malzemeleri toplamış ve bu yardımları felaketzedelere ulaştırmıştır. 1957 yılında Ankara'da yaşanan sel felaketinden etkilenenler için ise 112.625 porsiyon yemek dağıtmıştır.⁷³² Kızılay Cemiyeti Ankara Şubesi'nin gelir çeşitliliği ve afet dönemlerindeki etkin yardımları, Ankara'daki sivil oluşumların kriz anlarındaki hızını ve organize bir şekilde harekete geçebilme yeteneğini göstermesi bakımından önemlidir.

4.6.5. Ankara Şoförler Cemiyeti

Cemiyet meslektaşlarının temiz ve düzenli bir görünüm sergilemeleri amacıyla bir dizi

⁷³⁰ Ulus, 4 Ocak 1951, Sayı: 10406; Zafer, 14 Mart 1954, Sayı: 1853.

⁷³¹ Zafer, 25 Ağustos 1956, Sayı: 2528.

⁷³² Türkiye Kızılay Cemiyeti Ankara Şubesi 22 Şubat 1958 Tarihinde Toplanan Kongreye Sunulan Şube Heyet Raporu, Ankara, 1959, s. 5-11.

karar almıştır. Bu kapsamda, şoförlerin temiz giyinmeleri, mümkün olduğunca tek tip gömlek edinmeleri, tıraşsız olmamaları ve temizliği yapılmamış ya da boyasız araçlarla sefere çıkmamaları gerektiği belirtilmiştir. Cemiyet ayrıca Valilik, Belediye Zabıtası ve Trafik Müdürlüğü tarafından yapılan denetimlerde ceza almayan ve kaza yapmayan şoförlerin ödüllendirilmesi için birer madalya verilmesini teklif etmiştir.⁷³³ Derneğin faaliyetleriyle, şoförlerin dış görünüş ve davranış standartlarını belirleyerek hem mesleki itibarı artırmayı hem de kent yaşamına uyumlu bir hizmet anlayışı geliştirmeyi hedeflediği söylenebilir.

Dernek ülke içinde yaşanan felaketlere duyarsız kalmamış ve farklı bölgelerde meydana gelen depremlerde zarar görenler için yardım kararı almıştır. Bu karar kapsamında, cemiyete bağlı tüm dolmuşlar bir gün boyunca Kızılay yararına çalışmıştır. Taksilerin camlarına yapıştırılan afişler aracılığıyla durumu öğrenen halk, o gün dolmuşları daha fazla tercih etmiş ve faaliyet günü, halkın en fazla dolmuş ücreti ödediği gün olmuştur.⁷³⁴

4.6.6. Ankara Turizm Derneği

Dernek, Ankara'ya gelecek yerli ve yabancı turistlerin en önemli ihtiyaçlarını tespit ederek gidermek, ucuza seyahat imkânı sağlamak ve farklı turistik mekanları göstermek amacıyla kurulmuştur. Dernek, kuruluşundan sonra faaliyetlerini tanıtmak için Ankara Valiliğine bir tanıtım ziyareti gerçekleştirmiştir. Tanıtım ziyaretine dernek adına Cemil Arfi Alagöz, Turan Şenel, Lütfü Birol, Muammer Beygüller ve Mehmet Demiraydan'dan oluşan yönetim kurulu katılmıştı. Vali Necati İlter, ziyaret sonrası yaptığı açıklamada, ziyaretten memnun kaldığını ve derneğin faaliyetlerinin Ankara'ya büyük hizmetler sunacağını ifade etmiştir.⁷³⁵ Dönemin koşulları göz önüne alındığında, derneğin Ankara'nın turizmine yönelik önemli bir ihtiyacı karşıladığı söylenebilir.

Dernek, kuruluşu sonrasında Ankara'ya gelecek turistlerin rehberler eşliğinde gezdirilmesi konusunu ele almış ve bu amaçla bir rehberlik kursu açmıştır. Kursu başarıyla tamamlayarak amatör rehberlik belgesi almaya hak kazanan 20 kişi için bir tören düzenlenmiştir. Ankara Palas'ta düzenlenen törene, Enver Ziya Karal, Manisa Milletvekili Muzaffer Kurbanoglu ve Eskişehir Milletvekili Salih Fuat Keçeci katılmış;

⁷³³ Zafer Akşam Postası, 27 Temmuz 1958, Sayı: 2855; 16 Şubat 1959, Sayı: 3062.

⁷³⁴ Ulus, 7 Haziran 1957, Sayı: 12309.

⁷³⁵ Zafer Akşam Postası, 20 Ocak 1951, Sayı: 155.

başarılı kursiyerlere belgeleri törenle verilmiştir.⁷³⁶

4.6.7. Ankara Seyyar Satıcılar Derneği

Ankara Seyyar Satıcılar Derneği, seyyar satıcıların ihmal edilen haklarının korunması ve iyileştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Dernek, Halk Bankası Konferans Salonu'nda bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantıda seyyar satıcıların sorunları ile bu sorunlara ilişkin yapılabilecekler görüşülmüştür. Toplantıya, Halk Bankası Genel Müdürü de katılmıştı. Dernek Başkanı Abdullah Caner, toplantıda yaptığı konuşmada, derneğin üyelerine sağladığı yararları dile getirmiştir. Toplantıda söz alan 15 seyyar satıcı ise 8 aydır belediyenin kendileriyle ilgilenmesinden duydukları memnuniyeti ifade etmiştir. Daha sonra kürsüye çıkan Halk Bankası Genel Müdürü, seyyar satıcıların dernek çatısı altında örgütlenmeleri sayesinde artık kredi almalarının kolaylaştığını belirtmiştir.⁷³⁷ Seyyar satıcıların organize bir şekilde hareket edecek nitelikte bir yapı oluşturmaları, Ankara'nın sosyal ve ekonomik yaşamındaki önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

4.6.8. Çocuk Dostları Derneği

Ankara'daki 7-14 yaş arasındaki kimsesiz ve muhtaç çocuklara yardım etmek ve onların iyi bir şekilde yetişmelerini sağlamak amacıyla Çocuk Dostları Derneği kurulmuştur. Sıhhat ve İhtimai Muavenet Bakanı Nafiz Körez, Ankara Milletvekili Aliye Timuçin, Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü, Rasim Adasal, Av. Güzide Alpar ve Bahtiyar Demirağ gibi önemli isimler, bu derneğin kurucu üyeleri arasında yer almıştı. Aynı alanda faaliyet göstermek için kurulan bir diğer dernek ise Ankara Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliği olmuştu. Dernek, 400 çocuğa her türlü imkânı sağlamış ve bu çocukların eğitimlerini temin etmeye çalışmıştı. Ayaş'ta bir yetiştirme yurdu inşa ederek kapasitesini 400'den 1958 yılında bine çıkarmayı amaçlamıştı. Ayrıca bakım ve kız yetiştirme yurdu yapılması için de planlama yapmıştı. İdare kurulunda Perihan Parla, Fehmi Eren, Zühtü Pehlivan, Recep Özcan ve Hasan Özbay'ın bulunduğu derneğin 1958 yılı bütçesi ise 1.987.269 lirayı bulmuştu.⁷³⁸ Derneğin kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuklara yönelik faaliyetlerinin, Ankara'nın sosyal yardımlaşma tarihinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

⁷³⁶ Zafer Akşam Postası, 23 Mayıs 1954, Sayı: 1423.

⁷³⁷ Zafer Akşam Postası, 12 Şubat 1951, Sayı: 178.

⁷³⁸ Zafer Akşam Postası, 27 Şubat 1958, Sayı: 2704.

4.6.9. Ankara Fırıncılar Derneği

Ankara'daki fırıncıların sorunlarını ve taleplerini dile getirmek amacıyla bir dernek kurulmuştu. Dernek, özellikle kolektif çalışma, daha iyi ekmek üretimi ve ofisten verilen unun tüm fırıncılara eşit dağıtımı gibi konular üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı. Derneğin yönetim kurulunda ise Saadettin Tavşanlı, İsmet Yenel, Hıfzı İpçioğlu, Hasan Tez, Mehmet Tosun, İbrahim Şahin ve Nuri Ertürk gibi isimler yer almıştı.

4.7. Sendikalar

Türkiye'de sendikacılık, sanayileşmenin görece geri olduğu bir dönemde ortaya çıkmış ve gelişmişti. İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde demokratik kazanımların elde edilmesinde sendikalar önemli bir rol oynarken, Türkiye'de sendikal hareketlerin başlangıcı tartışmalı bir konu olmuştur. Nitekim 1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti'nin kuruluşu, 1872'deki tersane çalışanlarının grevi ve II. Meşrutiyet'in ilanı, farklı çalışmalarda Türkiye'deki ilk sendikal faaliyetler olarak kabul edilmiştir.⁷³⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sendikaların oluşumunu ve gelişimini iki temel husus engellemiştir: Avrupa'dakine benzer bir burjuvazinin olmaması ve iç siyasette yaşanan tartışmalar. Devlet söz konusu nedenlerle ekonomide korporatist⁷⁴⁰ bir yaklaşım sergilerken, sendikaların siyasi muhalefetin merkezi olmasını çıkardığı yasalarla engellemiştir. Nitekim bu dönemde dernek kurulmasına izin verilmiş, ancak sendikalara ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmaması bu yaklaşımın bir sonucu olmuştur. Devlet, sendikalara karşı teyakkuz ve temkinli tutumunu 1930'larda da sürdürmüş; 3008 sayılı İş Kanunu ve 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu ile iş yaşamını düzenlemesine karşı sendikalaşmayı engellemiştir. Bu temkinli yaklaşım, 1946'ya kadar devletin politikalarında herhangi bir değişiklik olmamasını da beraberinde getirmiştir.⁷⁴¹ Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin sendikalara yönelik temkinli tutumu, işçi

⁷³⁹ Alpaslan Işıklı, "Cumhuriyet Dönemi Türk Sendikacılığı", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 7 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1826; Aziz Yıldız, Sendika Üyesi İşçilerin Hizmet Kalitesine Yönelik Algısı Çerçevesinde Sosyal Sendikacılık: Türk Metal Sendikası Örneği, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2024, s. 22.

⁷⁴⁰ Toplumu meslek grupları, zümreler ya da çıkar birlikleri üzerinden örgütleyen bir sistem anlayışını

⁷⁴¹ İmre Sipahi, Scrutinizing Union Democracy: Organization and Opposition In Turkish Unions of The Post-1982 Context, İstanbul Bilgi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 2016, s. 79-80; Ceyhun Konak, Türkiye'de Kamu Görevlileri Sendikacılığının Gelişimi ve Sendikal Bağlılık Açısından PTT Örneği, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s. 116.

hareketlerinin gelişimini engelleyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de sendikacılığın gelişiminde en önemli adım, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1946’daki Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişiklikle atılmıştır. Bu kanun, cemiyet kurma önündeki engelleri kaldırmış ve sanayileşen bölgelerde sendikalaşma faaliyetlerinde artış yaşanmasına olanak tanımıştır. Sendikal faaliyetlere ilişkin ilk mevzuat ise “5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun” ile oluşturulmuştu. Ancak kanun kamu çalışanlarını kapsamamıştır. Demokrat Parti yasanın eksikliklerini gidermek ve işçilere yönelik politikalar geliştirmek amacıyla grev hakkı dâhil bazı haklar vaat etmiştir. İşçilere yönelik atılan bu adımlar karşılıksız kalmamış ve Demokrat Parti’nin 1950 seçimlerini kazanmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte, çok partili yaşamın getirdiği şartlar nedeniyle 1946 sonrası sendikal faaliyetler, “siyasi manevra” tipi sendikal faaliyetler olarak adlandırılmıştır.⁷⁴²

1950 öncesinde Türk işçi hareketi, CHP’yi ve Demokrat Parti’yi destekleyen işçi sendikaları olarak ikiye ayrılmıştır. CHP destekli İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, grev hakkına karşı bir tavır sergilerken, Demokrat Parti destekli Hür İşçi Sendikaları Birliği, grev hakkını savunmuştur. 1950’den itibaren Türkiye’de işçi hareketi, Soğuk Savaş döneminin etkilerini de hissetmiştir. Bu dönemde, anti-komünizm ve milliyetçilik, Demokrat Parti iktidarı altında baskın ideolojiler haline gelmiştir. Ancak 1950’lerin sendikal gelişimi eleştirilmiş ve bu dönemdeki mücadelenin yetersizliğinden sıkça şikâyet edilmiştir. “Grev hakkının olmadığı sendikal hareket, işçilere önemli bir fayda sağlamamıştır” şeklindeki değerlendirmelerle sendikaların etkisizliği vurgulanmıştır.⁷⁴³ 1950 öncesindeki işçi hareketinin ikiye ayrılması ve grev hakkının sınırlı olması, dönemin sendikal mücadelesinin yetersizliğini ve işçilerin çıkarlarını yeterince savunamadığını ifade edebilir.

⁷⁴² Işıklı, “Cumhuriyet Dönemi Türk Sendikacılığı”, s. 1826; Erdinç Yazıcı, Osmanlıdan Günümüze Türk İşçi Hareketi A Kitap Yay, Ankara, 2010, s. 101-103; Ayça Neslihan Albayrak, Bir Sivilleşme Hareketi Olarak Sendikacılık ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021, s. 40.

⁷⁴³ Demokrat Ankara, 14 Eylül 1952, Sayı: 359; M Hakan Koçak, “Salonlardan Meydanlara Doğru: 50’lerden 60’lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde”, Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014, Yeni Yaklaşımlar Yeni Alanlar Yeni Sorunlar, Hazırlayanlar: Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet. Ö. Alkan, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 2015, s. 339.

Yıllar	İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı	Sendika	Federasyon Birlik Sayısı
1950	373.961	78.000	20.9	88	3
1951	427.364	110.000	25.7	137	8
1952	488.505	130.000	26.6	248	16
1953	556.535	140.000	25.15	275	28
1954	583.252	180.387	30.9	323	17
1955	604.295	189.595	31.4	363	23
1956	645.321	205.155	32.4	376	27
1957	685.827	244.853	35.7	383	26
1958	707.206	262.591	37.1	394	18
1959	754.875	280.786	37.2	417	18
1960	824.881	282.967	34.3	432	21

Tablo 123: 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Sendikal Faaliyetlerin Gelişimi

Kaynak: Yazıcı, Osmanlıdan Günümüze Türk İşçi Hareketi, s. 103-104.

Tabloya göre, 1950-1960 döneminde işçi sayısındaki artış %120,6; sendikalı işçi sayısındaki artış %263,8; sendika sayısındaki artış %391 ve federasyon birlik sayısındaki artış %600 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde sendikalaşma oranındaki artış ise %13,4 olmuştur. 1950-1955 döneminde, işçi sayısı %61,6; sendikalı işçi sayısı %142,8; sendika sayısı %312,5; federasyon birlik sayısı ise %666,7 oranında artmıştır. Buna karşın, 1955-1960 döneminde işçi sayısındaki artış %36,5; sendikalı işçi sayısındaki artış %49,2; sendika sayısındaki artış %14,9 ile sınırlı kalmış ve federasyon birlik sayısında %8,7 oranında bir azalma yaşanmıştır. Veriler, 1950-1955 döneminde sendikalaşmanın büyük bir gelişim gösterdiğini, ancak Demokrat Parti’nin ikinci beş yıllık döneminde artışın önemli ölçüde yavaşladığını ortaya koymuştur. Ekonomide yaşanan sorunlar ve Demokrat Parti’nin otoriter tavrı, tabloya yansıyan bu yavaşlamanın temel nedenleri arasında değerlendirilmiştir.

4.7.1. Ankara Servis İşçileri Sendikası

1950-1960 döneminde Ankara’da kurulan önemli sendikalardan biri Ankara Servis İşçileri Sendikası, diğeri ise Ankara Yol-İş Sendikası olmuştur. Ankara Servis İşçileri Sendikası, 26 Mart 1953 tarihinde Ankara’da kurulan bağımsız bir işçi sendikasıydı.

Sendikanın başlangıçtaki adı Ankara Kahvehane ve Benzeri Yerleri İşçileri Sendikası olarak bilinirken, daha sonra adı Ankara Servis İşçileri Sendikası olarak değiştirilmişti. Sendikanın kurucuları arasında Bayram Çakır, Bahattin Basrı Kıyıcı, Kazım Özdemir, Recep Aval, Halil İbrahim Eşsiz, Memduh Yetmen, Zeki Yenitürkeri, Yusuf İşçi ve Ahmet Uçarer yer almıştı. Sendika, konaklama ve eğlence yerlerinde çalışan işçilerin iş bulma zorlukları, sigortasızlık ve kötü çalışma koşulları gibi sorunlarına çözüm bulma amacı taşıyordu. Ankara İşçi Sendikaları Birliği'ne üye olan sendika, mesleki kurslar düzenleme kararı almış ve bu doğrultuda faaliyetler yürütmüştü. Zamanla başkanlık görevini farklı kişiler devralmış ve sendikanın adı yeniden değiştirilmişti.⁷⁴⁴

4.7.2. Otel Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikası

Hizmet sektöründe önemli bir yeri olan lokanta, gazino, kıraathane gibi eğlence yerlerinde çalışan işçilerin bir sendikası bulunmaması nedeniyle Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri Sendikası kurulmuş ve bu sendikanın kuruluşu, bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmuştu. Sendikanın düzenlediği genel kongrede, işçiler özellikle birlikteliğin önemi üzerinde duran konuşmalar yapmıştı. Sendika, bünyesindeki eğlence mekanlarında daha nitelikli çalışanlar yetiştirmek amacıyla, kongrede alınan karar doğrultusunda kurslar açılmasına karar vermişti.⁷⁴⁵

Sendika, işçilerin durumunu yakından takip etmiş ve işçi temsilcilerini merkeze davet ederek yaşanan sorunlara ilişkin görüşlerini dinlemişti. Temsilciler, ücretli ve genel tatillerle ilgili kanunun uygulanmadığını belirtmiş; sendikanın bu nedenle işletmeleri mahkemeye verdiğini, ancak işletme sahiplerinin işçilere baskı yaparak mahkemelerin durdurulması için feragat belgesi imzalatmaya çalıştığını ifade etmişti. İmza vermeyen işçilerin ise polis aracılığıyla işten çıkarıldıkları dile getirilmişti. Bunun üzerine sendika yetkilileri, Ankara Valiliği'ne başvurarak işçi-işveren arasındaki sorunlara polisin müdahale etmemesini talep etmişti. Ayrıca kanuna muhalefet eden işyerlerini mahkemeye vermişti.⁷⁴⁶ Sendikanın, üyelerinin haklarını korumaya yönelik aktif ve etkin faaliyetler yürüttüğü görülmektedir.

⁷⁴⁴ Türkiye'de Sendikacılık Ansiklopedisi, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1996, s. 67.

⁷⁴⁵ Ankara Telgraf, 22 Şubat 1954, Sayı: 574; Demokrat Ankara, 14 Eylül 1952, Sayı: 359.

⁷⁴⁶ Polath, 15 Kasım 1956, Sayı: 227.

4.7.3. Ankara Yol-İş Sendikası

Ankara Yol-İş Sendikası, 1954 yılında Ankara’da inşaat sektöründe faaliyet göstermek üzere kurulmuştu. Başlangıçta “Ankara Bölgesi Nafia ve Karayolları İşçileri Sendikası” adıyla kurulan sendika, Türk-İş’e bağlı Yol-İş’e üye olmuştu. Sendikanın kurucuları arasında Kemal Erdem (Genel Başkan), Şükrü Bozkurt (Genel Başkan Vekili), Naci Üner (Genel Sekreter), Hüseyin Yoldaş, Kemal Şenal, Yusuf Acar ve Tahir Özçakar yer almıştı. 30 Mart 1958 tarihinde yapılan genel kurulda, ücretli senelik izin, çocuk zamları ve işçilere grev hakkı verilmesi talepleri gündeme getirilmiş, ancak bu talepler genel kurulda kabul edilmemişti.⁷⁴⁷

4.7.4. İnşaat İşçileri Sendikası

Ankara’da faaliyet gösteren diğer bir sendika, İnşaat İşçileri Sendikası olmuştu. Sendika, 3 Mayıs 1953 tarihinde, Ankara’da inşaat yaptırmak isteyen vatandaşlar için Sendika Bahçesi’ndeki lokalde bir toplantı düzenlemişti. Sendikanın üçüncü istişare toplantısı ise binden fazla işçinin katılımıyla gerçekleştirilmişti. Toplantıda söz alan sendikacılar, sendikanın faaliyetleri ve genel sendikacılık prensipleri üzerine konuşmalar yapmış; toplantı 6 saat sürmüştü.⁷⁴⁸ 1950’lerde Ankara’nın yoğun göç aldığı ve inşaat sektörünün oldukça canlı olduğu bir dönemde, sendikaya ilişkin basında pek fazla haber yer almaması, sendikanın etkin bir rol oynamadığını düşündürmektedir.

4.7.5. Ankara Umum Berber İşçileri Sendikası

Sendika, Büyük Sinema’da bir konser düzenlemiş ve konser sonrasında bir saç müsabakası gerçekleştirmişti. Müsabakada birinci olan Şeref Dumrul’a 100 lira değerinde bir saat hediye edilmişti. Ancak Dumrul, sendikasına olan sevgisi nedeniyle bu saati sendikaya bağışladığını belirterek iade etmişti.⁷⁴⁹

4.7.6. Makine Kimya İşçileri Sendikası

Sendika, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu’nda çalışan işçilerin haklarını korumak amacıyla kurulmuştu. Ancak, sendikanın işçi haklarını tam olarak savunamadığı iddiası

⁷⁴⁷ Türkiye’de Sendikacılık Ansiklopedisi, s. 69.

⁷⁴⁸ Ankara Telgraf, 26 Nisan 1953, Sayı: 267; 21 Mart 1954, Sayı: 602.

⁷⁴⁹ Ankara Telgraf, 21 Mart 1954, Sayı: 602.

üzerine yeni bir sendika daha kurulmuş ve Makine Kimya İşçileri Sendikası'na üye olan 183 kişi bu yeni sendikaya geçmişti. Buna karşın, yeni kurulan sendika üye sayısını artırmış olsa da 681 işçi, eski sendikaları olan Makine Kimya İşçileri Sendikası'na geri dönmeyi tercih etmişti. Makine Kimya İşçileri Sendikası'na yönelik yüksek beklentilere karşın, sendikacılığın ilgili dönemde emekleme aşamasında olması, sendika üyelerinin hayal kırıklığı yaşamasının önemli bir nedeni olarak sayılabilir.

4.7.7. İnşaat ve İnşaat Malzemesi Usta ve İşçileri Sendikası

İnşaat sektöründeki gelişmenin etkisiyle kurulan sendikanın başkanlığını Mahmut Yavuzcan, yardımcılığını Samir Sümer, muhasipliğini Emin Ücun, katipliğini ise Ali Uslu yapmıştı. Hemen hemen her akşam toplanan sendika yönetimi, özellikle sigortasız işçiler konusuna yoğunlaşmıştı. Sendika, sorunlarını iletebilmek için vali, belediye başkanı ve Çalışma Bakanlığı ile görüşmeler gerçekleştirmişti.⁷⁵⁰

4.8. Spor

Cumhuriyetin ilanından sonra, başkentte toplu spor hareketleri, askeri garnizonlar ve yeni açılan yüksek okullarda başlamış ve bu etkinlikler İdman Cemiyeti İttifakı tarafından organize edilerek resmî müsabakalara dönüştürülmüştü. 1936 yılına kadar Ankara Halkevi, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Vakıflar gibi kurumlar, spor çalışmalarına destek vermişti. Spor faaliyetlerine ev sahipliği yapan ilk mekanlar arasında Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Karadeniz yüzme havuzu, Gençlik Parkı'ndaki futbol sahası, Maltepe-Anıttepe arasındaki Muhafız sahası, Ankara Halkevi'nin en alt katındaki antrenman salonu ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bahçesi yer almıştı. Ankara'da bulunan antrenman salonları, kapalı yüzme havuzları ve güreş çalışma salonları gibi merkezler, sporun gelişimine önemli katkılar sağlamıştı. Gençlerbirliği, Ankaragücü, Çankaya ve Altınordu ise başkentten ilk spor kulüpleri arasında yer almış; futbol, güreş, atletizm, eskrim ve boks gibi farklı branşlarda faaliyet göstererek Ankara sporunun temellerini oluşturmuştu.⁷⁵¹ Cumhuriyetin ilanından sonra, spor faaliyetlerinin hızla gelişmesi ve kurumsallaşmasıyla birlikte, Ankara'nın spor kültürünün temelleri atılmıştır.

⁷⁵⁰ Zafer Akşam Postası, 14 Nisan 1951, Sayı: 239.

⁷⁵¹ Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 200.

4.8.1. Futbol

Türkiye’de futbolun gelişimi, Cumhuriyetin ilanı ile başlamıştı. 1924 yılında ilk yabancı antrenörün getirilmesi, çağdaş futbolu tanıma ve bilinçli çalışma imkânı sağlamıştı. Ancak futbolda istenen ve beklenen atılım bir türlü gerçekleşmemiş, özellikle 1931-1948 yılları arasındaki dönem Türk futbolu için oldukça sönük geçmişti. Buna karşın, Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı’nın çabalarıyla Ankara, İzmir gibi şehirlerde resmî futbol ligleri başlamıştı. 1924 yılından itibaren Türkiye Futbol Birinciliğinin düzenlenmesi ve İstanbul, Ankara, İzmir gibi illerin lig şampiyonlarının Türkiye şampiyonluğu için yarışması, Türk futbolunun gelişimine önemli katkılar sağlamıştı.⁷⁵²

Ankara’da gelişen ilk spor dalı olarak futbol ön plana çıkmıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul’dan Ankara’ya taşınan Turan Sanatkârlar Gücü ve Altınörs İdmanyurdu takımları, Ankara’da futbolun başlaması ve kök salmasında önemli bir rol oynamıştı. Bu takımların ilk faaliyetleri, Gençlerbirliği ve Muhafızgücü takımlarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştı. Muhafızgücü, askerler tarafından desteklenirken; Turan Sanatkârlar Gücü, silah atölyesinde çalışanlarca desteklenmişti.⁷⁵³ Kurtuluş Savaşı yıllarında kurulan ilk takımların katkılarıyla şekillenen süreç, futbolun başkentte kök salması açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara’da sportif faaliyetler için uygun ve yeterli tesislerin bulunduğunu söylemek mümkün değildi. Bu nedenle, 1930’lu yıllarda Ankara’da futbol oynamak oldukça meşakkatli bir spor faaliyeti olmuştu. Bu dönemde maçlar Gençlik Parkı’ndaki Ayyıldız adlı sahada oynanmış, ilerleyen yıllarda ise Muhafızgücü sahası futbol müsabakalarına ev sahipliği yapmıştı. Tesis sorununu gidermek için ilk adım 1933 yılında atılmış ve içinde stadyum da bulunan bir spor kompleksi yapımına karar verilmişti. Kompleksin en önemli unsuru olan stadyum, 23.000 kişilik kapasitesiyle 1936’da tamamlanmıştı. Kısa süre sonra stadyum, yalnızca futbol için değil, 1932’den itibaren özellikle kadınların ilgi gösterdiği ve moda haline gelen at yarışlarının da gelişiminde önemli bir rol oynamıştı.⁷⁵⁴

⁷⁵² Cem Atabeyoğlu, “Futbol”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2200-2202.

⁷⁵³ Özlem Taşkıran, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Başkent’te Eğlence Yaşamına Yönelik Faaliyetler”, Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi c. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2017, s. 1380-1381.

⁷⁵⁴ Taşkıran, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Başkent’te Eğlence Yaşamına Yönelik Faaliyetler”, s. 1381-1382; Tanıl Bora, “Ankara Futbolu: Bazen Karakter Oyuncusu, Bazen Figüran”, İcad Edilmiş Şehir

Ankara futbol tarihinin oluşmasında ve gelişmesinde askeri takımların önemli bir rolü olmuştu. Atatürk'ün emriyle kurulan, bordo-beyaz renklere sahip ve sekiz kez Ankara Liglerinde şampiyon olan Muhafızgücü, Ankara futbolunun önemli takımlarından biriydi. Üç kez Ankara Amatör Ligi'ni kazanan Havagücü, bir kez Türkiye Futbol Birinciliği ve üç kez Ankara Amatör Ligi'ni kazanan Karagücü ile kırmızı-beyaz renklere sahip olup beş kez Ankara Ligi ve üç kez Türkiye Futbol Birinciliği'ni kazanan Harpokulu takımları da Ankara futbolunun gelişimine tartışmasız katkılar sağlamıştı.⁷⁵⁵ Diğer yandan, 1950'lere kadar spor, Ankara'nın Cumhuriyet ideolojisini temsil etmesi gereken bir alan olarak görülmüştü. Binicilik, atletizm, kayak gibi faydalı sporlarla Ankara'nın modern bir spor şehri olduğu vurgulanmaya çalışılmıştı. Buna karşın, futbol zararlı olmasa da faydasız olarak değerlendirilmiş ve kitleleri spora değil, seyirci olmaya yönlendirdiği için futbola olumsuz gözle bakılmıştı. Bu durum, Ankara futbolunun 1954'e kadar daha çok askeri takımlar (Ankaragücü, Harp Okulu, Muhafızgücü, Hava Gücü) tarafından yürütülen bir spor dalı olarak kalmasında etkili olmuştu. Futboldaki asker baskınlığı, aynı zamanda asker-sivil rekabetini temsil eden Ankaragücü-Gençlerbirliği rekabetini de beraberinde getirmişti.⁷⁵⁶ 1950'lere kadar sporun Cumhuriyet ideolojisinin bir aracı olarak görülmesi, futbolun değerinin düşük görülmesine ve askeri takımların bu alandaki baskın rolünü sürdürmesine yol açtığı söylenebilir.

Devletin futbola yönelik mesafeli tutumuna karşın, 1950'li yılların başlarında Ankara'da spor faaliyetleri futbol merkezli bir görünüm sergilemişti. Ancak, futbol karşılaşmalarının İstanbul'da olduğu gibi yoğun ilgi gördüğünü söylemek mümkün değildi. Konuya dair köşe yazılarında, seyircilerin maçlara gelmeme nedenleri sorgulanmış ve şu şekilde sıralanmıştı:

- Kalifiye seyirci gelsin diye biletlerin pahalı olması,
- Ortada elle tutulu gözle görülür eserlerin olmaması,
- Profesyonel lig olma konusunda birlikteliğin olmaması,
- İyi futbolcuların İstanbul liglerine kaptırılması,
- Seyircinin büyük oranda İstanbul takımlarını tutması nedeniyle haberlerde o takımlara karşı ilgi gösterilmesi.⁷⁵⁷

Ankara, Derleyen: Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012, s. 433.

⁷⁵⁵ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 714-715.

⁷⁵⁶ Bora, Ankara Futbolu, s. 434.

⁷⁵⁷ Demokrat Ankara, 16 Eylül 1951, Sayı: 1; 12 Ekim 1951, Sayı: 27.

Vedat Bulut imzasıyla yazılan bir köşe yazısında da maçlara karşı seyirci ilgisizliği şu nedenlere bağlanmıştı: takımlar arasında eskiye göre rekabetin azalması, kabiliyetli ve parlayan oyuncuların İstanbul takımlarına transfer olmaları ve takım sayısının fazlalığı. Yazar yalnızca sorunları dile getirmekle kalmamış, maçlara ilginin çekilebilmesi için önerilerde de bulunmuştu. Buna göre, her ay Ankara'ya bir İstanbul takımının veya bir yabancı takımın getirilmesi ve iyi hazırlanan bir Ankara takımının bu takımlarla maç yaptırılması önerilmişti.⁷⁵⁸

Nitekim Ankara'da futbol, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren hızla gelişim göstermiştir. Ancak bu gelişim, daima İstanbul ile kıyaslanarak ifade edilmiştir. Ankara takımlarıyla maç yapmak üzere şehre gelen yabancı takımların, maç sonrasında karşılaştıkları Ankara takımını "İstanbul ayarında" olarak nitelemeleri, bu kıyaslamanın bir yansıması olmuştur.⁷⁵⁹ Söz konusu durum, Ankara futbolunun uluslararası nitelik bakımından geride olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Ankara futbol liginin kalite düzeyinin İstanbul'a kıyasla geride olmasının yanı sıra, 1950'li yılların Ankara futbol seyircisinin maç kural bilgisi de bir hayli zayıftı. Seyirciler, hakeme itiraz etmiyor, özellikle defans oyuncularını ve kaleciye laf atarak maçlarda eğlenmeyi tercih ediyordu. Bu mevkide oynayan oyunculara mutlaka bir lakap takılıyor ve böylece maçlar daha renkli hale geliyordu. Herkesin birbirini tanıdığı bir ortamın hâkim olması nedeniyle, futbol birliktelik üreten bir etkinlik olarak görülüyordu.⁷⁶⁰

1950 Öncesi Tescil Alan Kulüpler		
Kulüp İsmi	Rengi	Tescil Tarihi
MKE Ankaragücü	Sarı Lacivert	1923
Gençlerbirliği	Kırmızı Siyah	1923
Sanayi Barbaros	Kahverengi Sarı	1947
Demirspor	Mavi Lacivert	1945
Dikmenspor	Vişneçürüğü Sarı	1946
Cebeci	Mavi Beyaz	1947

⁷⁵⁸ Zafer, 4 Kasım 1951, Sayı: 915.

⁷⁵⁹ Tanıl Bora, Levent Cantek, "Ankara Futbolu: Memleket Futbolunun Kenar Sempti", Kebikeç Dergisi, 9, 2000, s. 201.

⁷⁶⁰ Bora-Cantek, "Ankara Futbolu: Memleket Futbolunun Kenar Sempti", s. 203-204.

Dağcılık ve Kış Sporları	Beyaz Koyumavi	1946
Bahçelievler	Mavi Beyaz	1949
Emniyet	Kırmızı Gri	1947
Etlikspor	Nefti Sarı	1949
Güneşspor	Sarı Kırmızı	1945
Hacettepe	Mor Beyaz	1946
Şekerspor	Yeşil Beyaz	1947
Kavaklıdere	Yeşil	1947
Kayabaşı	Mavi Beyaz	1947
Kayaşspor	Lacivert Beyaz	1948
Etlik	Yeşil Sarı	1949
Yenidoğan	Sarı Siyah	1945
Matbuatspor	Siyah Beyaz	1946
Maskespor	Mavi Sarı	1948
Mülkiyespor	Lacivert Beyaz	1942
Pınarspor	Kırmızı Beyaz	1949
Ziraatspor	Sarı Yeşil Beyaz	1947
Sitespor	Turuncu Siyah	1946
Karagücü	Kırmızı Beyaz	1945
Harp Okulugücü	Kırmızı Beyaz	1938

Tablo 124: Ankara’da 1950 Öncesi Tescil Alan Spor Kulüpleri Şunlardır

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 205-206.

1950’lerde Türk Futbol Tarihi’nin önemli olaylardan biri Türk futbolunun profesyonelleşmesidir. Temmuz 1951’de alınan bu kararla birlikte futbolun heyecanı, profesyonel takımların lig maçlarına yönelmişti. Ankara, İstanbul ve İzmir takımları, kendi profesyonel takımlarıyla birer lig oluşturmuştu. Bununla birlikte, Ankara’da futbola gönül verenler, İstanbul’daki profesyonel lige benzer bir ligin oluşmasını istememişti. Ankaralı futbolseverler, şehir profesyonel liglerinin yerine Türkiye

genelinde millî bir ligin kurulması gerektiği fikrini savunmuştu. Nitekim 1959 yılında Millî Lig adı altında Türkiye Ligi kurulmuş, profesyonel mahalli lig takımlarının da katılımıyla Türk futbolu merkezi bir yapıya kavuşmuştu. 16 takımın katılımıyla oluşturulan Millî Lig, sekizer takımlı iki gruba ayrılmıştı.⁷⁶¹

Demokrat Parti'nin iktidar kaldığı yıllarda her futbol sezonu ayrı bir heyecana ve mücadeleye sahne olmuştur. 1950-1951 sezonunda Havagücü, Harpokulu, Ankaragücü, Emniyet, Kalespor, Gençlerbirliği, Maltepe ve Hilal takımları mücadele etmiştir. Lig on hafta süren birinci devre sonunda altı ve beş takım olarak ikiye ayrılmış, altı takımın bulunduğu lige “Altılılar Ligi” denmiştir. Ligi'nin ilk haftasında Havagücü, Harpokulu, Ankaragücü ve Emniyet takımları sezona galibiyetle başlamıştı. Ligin 4. haftasında Harpokulu 10 puanla liderliğe yükselmişti. 6. haftada Gençlerbirliği 17 puan ve maç fazlasıyla liderlik koltuğuna otururken, maç eksikliği olan Ankaragücü 16 puanla Gençlerbirliği'ni takip etmişti. Ligin 10. haftasında, 8 galibiyet, 1 beraberlik ve 1 mağlubiyet alan Gençlerbirliği, 27 puanla liderliğini sürdürmüş, Harpokulu 25 puanla ikinci sırada yer almıştı. Maltepe 12 puanla, Hilal ise 10 puanla son sıralarda bulunmuştu. Sezonda yapılan 15 maç sonunda Gençlerbirliği, 10 galibiyet, 4 beraberlik ve 1 mağlubiyetle 39 puan alarak 2,63 gol ortalamasıyla şampiyon olmuştu. 3,54 gol ortalaması yakalamasına rağmen aldığı bir mağlubiyet nedeniyle Harpokulu ikincilikte kalmıştı. Yoğun geçen sezon sonunda Gençlerbirliği altılılar ligini de birinci bitirerek şampiyon olmuştu.⁷⁶² Ligin ilk devresinin birlikte ikinci devresinin ise altı ve beş takımdan oluşacak şekilde ayrılması sıra dışı bir uygulama olarak nitelendirilebilir.

1951-1952 sezonu, 8 Aralık 1951 tarihinde başlamış ve 14 hafta üzerinden oynanmıştı. Ankaragücü, Karagücü, Kalespor, Hacettepe, Harpokulu ve Havagücü takımları, şampiyonluk için mücadele etmişti. Ligin 7. haftasında, 4 galibiyet, 1 beraberlik ve 2 mağlubiyet alan Ankaragücü ve Karagücü takımları 9 puanla lig liderliğini paylaşmıştı. Kalespor ile yalnızca 1 galibiyeti bulunan Hacettepe ise son sıralarda yer almıştı. Sezon son haftaya kadar büyük bir rekabete sahne olmuş, takımlar şampiyonluk için çekişmeli bir mücadele sergilemişti. Ligin bitimine bir hafta kala, Ankaragücü ve Harpokulu takımları 7 galibiyet, 2 beraberlik ve 4 mağlubiyetle 16 puana ulaşmış, şampiyonluk

⁷⁶¹ Atabeyoğlu, “Futbol”, s. 2206-2207; Zafer, 14 Şubat 1954, Sayı: 1748.

⁷⁶² Zafer, 03 Kasım 1950, Sayı: 549; 20 Kasım 1950, Sayı: 566; 08 Ocak 1951, Sayı: 615; 19 Şubat 1951, Sayı: 657; Ulus, 16 Nisan 1951, Sayı: 10706; Mehmet Yüce, Romantik Yürekler Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri 1952-1992 Türkiye Futbol Tarihi 3. cilt, İletişim Yay. İstanbul, 2016, s. 39.

düğümü son haftaya kalmıştı. 14. haftada oynanan maçlarda, Ankaragücü Hacettepe'yi 3-2 mağlup ederken, Harpokulu Havagücü'ne 2-0 yenilmişti. Bu sonuçlar üzerine, 18 puana ulaşan Ankaragücü, 1951-1952 sezonu Ankara Şampiyonu olmuştu.⁷⁶³ Rekabetin son haftaya kadar sürmesi ve şampiyonun ancak final maçlarında belirlenmesi, ligin heyecan seviyesini önemli ölçüde artırdığı söylenebilir.

Ankaragücü maçların %57'sini galibiyetle tamamlamış, takım hem az sayıda maç kazanarak hem de 1,53 gibi oldukça düşük bir gol ortalamasına sahip olmasına rağmen şampiyonluğa ulaşmıştır. Nitekim yarışan 8 takımdan 4'ünün gol ortalamaları şampiyona oldukça yakın düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda 1951-1952 sezonunun çekişmeli olduğu söylene bile kaliteli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla beraber aynı yıl İzmir Lig şampiyonunun maçların %50'sini kazanması ve 1,31'lik gol ortalaması şampiyon olduğu düşünüldüğünde Ankara futbolunun İstanbul'la olmasa bile İzmir'le benzer düzeyde olduğu ifade edilebilir.⁷⁶⁴

1952-1953 sezonu, 11 Ekim 1952'de başlamış ve sezonda 4'ü asker, 4'ü sivil olmak üzere toplam 8 takım mücadele etmişti. Bu takımlar Ankaragücü, Havagücü, Jandarmagücü, Gençlerbirliği, Karagücü, Hacettepe ve Demirspor olmuştu. Ligin 6. haftasında, 4 galibiyet ve 2 beraberlik alarak namağlup bir şekilde 10 puana ulaşan Ankaragücü liderken, Havagücü aynı puanla ikinci sırada yer almıştı. Jandarmagücü ise yalnızca 1 galibiyetle ligin son sırasındaydı. Ligin 11. haftasına gelindiğinde, Havagücü 18 puanla liderliğe yükselmiş, Gençlerbirliği ise 16 puanla ikinci sıraya gerilemişti. 12. haftada Havagücü, en yakın rakibi Gençlerbirliği'ni mağlup ederek puan farkını açmış ve bitime iki hafta kala 8 galibiyet, 4 beraberlik ile yenilgisiz bir şekilde şampiyonluğunu ilan etmişti. Kalan iki haftada yenilgisizliğini sürdüren Havagücü, 24 puanla şampiyon olarak ligi tamamlamıştı.⁷⁶⁵ Havagücü'nün istikrarlı ve namağlup performansı ile şampiyonluğa erken ulaşması, söz konusu sezonda hem takımın kadro kalitesiyle hem de rakip takımların zayıflığıyla ilişkilendirilebilir.

Bu sezonda gol averajı 2'nin üzerine çıkan tek takım Havagücü (2,50) olmuşken, 8 takımdan sadece ikisinin gol ortalaması 1'in altında kalmıştı. Bu durum, orta sıralarda

⁷⁶³ Hürses, 28 Ocak 1952, Sayı: 482; 21 Nisan 1952, Sayı: 476; 11 Mayıs 1952, Sayı: 495; Zafer, 11 Mayıs 1952, Sayı: 1104.

⁷⁶⁴ Yüce, Romantik Yüreklere Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri, s. 41. (Yüzdelik hesaplamalar araştırmacı tarafından hesaplanmıştır)

⁷⁶⁵ Hürses, 24 Kasım 1952, Sayı: 680; 23 Şubat 1953, Sayı: 778; Zafer, 2 Şubat 1953, Sayı: 1368; 5 Şubat 1953, Sayı: 1371; 9 Şubat 1953, Sayı: 1375; 23 Şubat 1953, Sayı: 1389.

çekişmeli bir ligin olduğuna işaret etmesi bakımından önemliydi. Ancak aynı yıl İstanbul Profesyonel Küre’de Fenerbahçe’nin gol ortalamasının 4,89, ikinci sıradaki Beşiktaş’ın ise 2,94 olduğu görülmüştü. Bu oranlar, Ankara ve İstanbul’da oynanan futbolun düzeyi ve takımlar arasındaki güç farkını açıkça ortaya koymuştu.⁷⁶⁶

1953-1954 sezonunda, Hacettepe, Karagücü, Gençlerbirliği, Havagücü, Ankaragücü, Güneşspor, Demirspor ve Jandarmagücü takımları mücadele etmişti. Sezon başlamadan kısa süre önce Harpokulu takımı ligden çekildiğini açıklamış, bu durum üzerine Güneşspor lige dâhil edilerek şampiyona tekrar 8 takımlı hale getirilmişti. Ligin ikinci haftasında, Ankaragücü ve Hacettepe takımlarını mağlup eden Harpokulu ve Karagücü 4'er puanla liderliği paylaşıırken, Ankaragücü ve Demirspor takımları henüz puan alamamıştı. Şampiyonanın 6. haftasında, Karagücü Demirspor’a 2-0 yenilmiş ve 9 puanda kalmış, son maçını kazanan Gençlerbirliği ise 10 puanla liderliğe yükselmişti. İlk yarı sonunda liderliğini sürdüren Gençlerbirliği, ikinci devrede Havagücü beraberliği ve Karagücü yenilgisiyle liderliği Hacettepe’ye kaptırmıştı. Her ne kadar Gençlerbirliği, Hacettepe’yi 2-0 mağlup ederek liderliği tekrar ele geçirmişse de Ankaragücü karşısındaki mağlubiyetiyle liderlik yeniden Hacettepe’ye geçmişti. Son maçından da galip ayrılan Hacettepe, 1953-1954 sezonunun şampiyonu olmayı başarmıştı.⁷⁶⁷ 1953-1954 sezonunun oldukça rekabetçi bir ortama sahne olduğu söylenebilir.

1954-1955 sezonu, Ankara futbolu açısından oldukça ilginç bir sezon olmuştu. Bu sezonda asker ve sivil takımlar arasında anlaşmazlık yaşanmış, "Sivil Boykot" olarak adlandırılan olayda, sivil takımlar askeri takımlarla ayrı liglerde mücadele etmek istemişti. Bunun üzerine sivil takımlar olan Hacettepe, Ankaragücü, Ankara Demirspor, Gençlerbirliği, Güneş, Hilal, Yolspor ve Otoyıldırım, "Beyaz Küme" adı altında kendi liglerini oluşturmuştu. Ligin 6. haftasında, favorilerden Ankaragücü namağlup şekilde 12 puanla lider konumdayken, 1 mağlubiyetle 10 puan toplayan Hacettepe ikinci sırada yer alıyordu. Yolspor ise henüz puan alamamıştı. Başarısını birinci devrenin sonuna kadar sürdüren Ankaragücü, ligin ilk yarısını da lider olarak tamamlamıştı. Ligin 10. haftasında, 17 puanla en yakın rakibi Hacettepe’nin 3 puan önünde liderliğini sürdüren Ankaragücü, Güneşspor karşısında aldığı galibiyetle şampiyonluğa yaklaşmıştı. Ancak Hacettepe, ligin 13. haftasında Ankaragücü’nü yenerek ona ilk mağlubiyetini tattırarak ve liderlik

⁷⁶⁶ Yüce, Romantik Yürekler Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri, s. 63, 65.

⁷⁶⁷ Halkçı, 4 Ağustos 1954, Sayı: 222; Ulus, 9 Kasım 1953, Sayı: 11565; Zafer Akşam Postası, 8 Şubat 1954, Sayı: 1258; 1 Mayıs 1954, Sayı: 1399; 10 Mayıs 1954, Sayı: 1411.

koltuğuna oturmuştu. Ankaragücü'nün Gençlerbirliği'ne yenilmesi, Hacettepe'nin ise Güneşspor'la berabere kalması sonucu, Hacettepe liderliğini koruyarak sezonu gol averajıyla beyaz kümeyi lider olarak tamamlamıştı.⁷⁶⁸ 1954-1955 sezonu, saha dışı gelişmelerin saha içi sonuçları doğrudan etkilediği bir dönem olarak nitelendirilebilir.

Askeri takımlardan oluşan Karagücü, Havagücü, Yedeksubay, Harbokulu, Jandarmagücü ve Denizgücü ise "Yeşil Küme" adı altında mücadele etmişti. Yeşil Küme'de oynanan 10 müsabaka sonucunda 7 galibiyet, 1 beraberlik ve 2 mağlubiyet alan Karagücü grubu birinci, Havagücü ise averajla ikinci sırada tamamlamıştı. Ankara Ligi şampiyonunu belirlemek amacıyla play-off düzenlenmiş, ancak sivil kulüplerin play-off'a katılmayı reddetmeleri üzerine resmi şampiyon belirlenememiştir. Bunun üzerine gruplarını ilk iki sırada bitiren Ankaragücü, Hacettepe, Karagücü ve Havagücü takımları arasında Ankara Kupası adıyla bir turnuva düzenlenmişti. Müsabakalar sonucunda finale Havagücü ve Karagücü takımları yükselmiş, final maçını 3-1 Havagücü kazanmıştı.⁷⁶⁹

1955 yılından itibaren Ankara'da profesyonel lige geçilmişti. Bu kapsamda Ankaragücü, Hacettepe, Demirspor, Güneşspor, Hilalspor ve Yolspor'un da aralarında bulunduğu on bir Ankara takımı profesyonelliklerini ilan etmişti. Futbol Federasyonu, takımların profesyonellik başvurularını inceleyerek uygun bulmuş ve Ankara'daki profesyonel futbol ligi başlamıştı. Ligin 7. haftasında Hacettepe, maç fazlasıyla 10 puana ulaşarak liderliğe yükselmişti. Hacettepe'yi, maç eksiği bulunan Güneşspor ve Gençlerbirliği sırasıyla 9 ve 7 puanla takip ediyordu. 1 puanı bulunan Hilalspor ise ligin son sırasındaydı. 8. haftada Ankaragücü, Hacettepe'yi 1-0 yenerek rakibinin liderlik mücadelesinde avantaj elde etmesini engellemişti. Bu yenilginin ardından Güneşspor, 12 puanla liderlik koltuğuna oturmuş, Gençlerbirliği 11, Hacettepe ise 10 puanla Güneşspor'u takip etmeye başlamıştı. Ligin ilerleyen haftalarında üst üste galibiyetler alan Hacettepe, 14. hafta sonunda 22 puana yükselmişti. Güneşspor'un Ankaragücü'ne yenilmesiyle şampiyonluk şansı azalmış ve Hacettepe sezonu şampiyon olarak tamamlamıştı.⁷⁷⁰

⁷⁶⁸ Zafer, 31 Aralık 1954, Sayı: 2158; 14 Şubat 1955, Sayı: 2202; 18 Nisan 1955, Sayı: 2264; 9 Mayıs 1955, Sayı: 2285; 16 Mayıs 1955, Sayı: 2292; Zafer Akşam Postası, 14 Mart 1955, Sayı: 931; 9 Mayıs 1955, Sayı: 1769; Hürses, 14 Şubat 1955, Sayı: 1492; 28 Mart 1955, Sayı: 1533; 9 Mayıs 1955, Sayı: 1574; 16 Mayıs 1955, Sayı: 1581.

⁷⁶⁹ Yüce, Romantik Yüreklere Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri, s. 85-87.

⁷⁷⁰ Ankara Telgraf, 10 Temmuz 1955, Sayı: 1054; Zafer Akşam Postası, 12 Aralık 1955, Sayı: 1979; Zafer, 27 Şubat 1956, Sayı: 2356; 24 Nisan 1956, Sayı: 2407; 7 Mayıs 1956, Sayı: 2420.

Bu sezonun ilginç özelliklerinden biri, sezon sonunda en fazla gol atan, en az gol yiyen ve gol kralı çıkaran (Zekai Selli, 12 gol) takımın Güneşspor olmasına rağmen, 1,87 gol ortalamasına sahip Hacettepe'nin şampiyon olmasıydı. Diğer yandan, Hacettepe'nin Ankara lig şampiyonu olarak elde ettiği gol ortalamasının, İstanbul ve İzmir Profesyonel Lig şampiyonlarının gol ortalamalarının gerisinde kalması, dikkat çeken bir diğer husus olarak değerlendirilebilirdi.⁷⁷¹

1956-1957 sezonuna şampiyonluk parolasıyla çıkan takımlardan Ankaragücü, ligin 6. haftasında 5 galibiyet, 1 beraberlik ve 11 puanla liderlik koltuğundaydı. Takımı bir maç eksikliği ve 8 puanla Güneş takip ederken, Hilal ligi en alt basamakta sürdürüyordu. Ligin ilk yarısında tabloda bir değişiklik olmamış, Ankaragücü 13 puanla devreyi lider tamamlamıştı. Ligin 12. haftasında ise 11 galibiyet, 1 beraberlik ve namağlup unvanıyla 23 puana ulaşan Gençlerbirliği liderlik koltuğuna oturmuştu. Güneş, Demirspor ve Gençlerbirliği takımları ise 17 puanla ikinciliği paylaşıyordu. Hilal takımı, 2 beraberlik ve 2 puanla son sıradaki yerini korumuştur. Son iki haftada 1 beraberlik ve 1 mağlubiyet almasına rağmen puanını 24'e yükselten Gençlerbirliği, 1956-1957 sezonunun şampiyonu olmuştu.⁷⁷² Sezonun ilk yarısında lider olan Ankaragücü'nün, ikinci yarıda ivme kaybetmesi ve Gençlerbirliği'nin namağlup bir çıkışla zirveye yerleşmesi, takımların dinamik ama aynı zamanda kırılğan yapısıyla ilişkilendirilebilir.

1956-1957 sezonunda lig lideri Gençlerbirliği'nin 3,58, ikinci sıradaki Ankara Demirspor'un 1,82 ve Güneş takımının 1,78 gol ortalamasına sahip olması, şampiyon takımın ligdeki üstün performansını gösteriyordu. Diğer yandan, ligin son iki sırasında yer alan takımların gol ortalamalarının sırasıyla 0,18 ve 0,39 olarak kaydedilmesi, ligin rekabetçi bir yapıdan uzak olduğunu düşündürmekteydi.⁷⁷³

1957-1958 sezonunda Hacettepe, Demirspor, Güneşspor, Ankaragücü, Gençlerbirliği, Otoyıldırım, Yolspor ve Hilal takımları mücadele etmişti. Sezonun ikinci haftasında Güneş, Ankaragücü'nü 2-0 yenerek 4 puanla liderliğe yükselmiş, Demirspor ise Hilal'i 5-0 yenerek 3 puan ve averajla ikinci sıraya yerleşmişti. Altıncı haftada Güneş, namağlup unvanını koruyarak 10 puanla liderliğini sürdürürken, Demirspor 8 puanla ikinci sıradaydı. Yedinci haftada Güneş, Hacettepe'ye 4-2 yenilerek namağlup unvanını

⁷⁷¹ Yüce, Romantik Yürekler Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri, s. 104-105, 108-109.

⁷⁷² Zafer Akşam Postası, 12 Kasım 1956, Sayı: 2238; 19 Kasım 1956, Sayı: 2245; 25 Mart 1957, Sayı: 2369.

⁷⁷³ Yüce, Romantik Yürekler Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri, s. 130.

kaybetmişse de liderliğini korumayı başarmıştı. Ligin ikinci yarısında Hacettepe ve Güneşspor arasındaki rekabet devam etmiş, şampiyonluk adayı iki takım ligin son haftasında karşı karşıya gelmişti. Maçı kazanan Hacettepe hem liderliğe yükselmiş hem de şampiyonluğu elde etmişti. Bununla birlikte, İstanbul takımlarından Galatasaray ve Fenerbahçe'nin gol ortalamalarının sırasıyla 4,80 ve 3,00 olması, Ankara liginin lider tamamlayan Hacettepe'nin 1,76, ikinci olan Demirspor'un ise 2,20 gol ortalamasına sahip olması, Ankara futbolunun kalitesinin henüz istenilen düzeye ulaşamadığını göstermekteydi.⁷⁷⁴ 1950'lerin sonlarına gelindiğinde Ankara ve İstanbul takımları arasındaki kalite farkının kapanmadığı ifade edilebilir.

1958-1959 sezonunda Demirspor, Ankaragücü, Gençlerbirliği, Hacettepe, Otoyıldırım, Hilal, Güneşspor ve Yolspor takımları mücadele etmiştir. Ligin ilk beş haftasına 8 puanla lider giren Gençlerbirliği, ilk yarıyı da 10 puanla lider olarak tamamlamış; onu 9'ar puanla Demirspor ve Ankaragücü takip etmiştir. İkinci yarının 12. haftasında Gençlerbirliği istikrarını sürdürememiş ve 18 puana ulaşan Demirspor hem Gençlerbirliği'ni hem de Ankaragücü'nü geride bırakarak liderliğe yükselmiştir. Çekişmeli geçen sezon sonunda Demirspor, 13 galibiyet, 4 beraberlik ve 4 mağlubiyetle, en yakın rakibine 3 puan fark atarak şampiyon olmuş ve 11 yıl sonra şampiyonluk hasretini sona erdirmiştir.⁷⁷⁵

Futbol, 1959 yılında "Milli Lig" adı altında ilk kez ulusal bir lig formatında oynanmaya başlamıştı. Şubat ayında başlayan lig, haziran ayında sona ermiş ve Türk bayrağının renklerinden esinlenilerek "Beyaz" ve "Kırmızı" olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Ancak, üç büyük şehrin güçlü takımları dışında kayda değer ekiplerin bulunmaması nedeniyle, Milli Lig rekabet düzeyi düşük bir lig olarak değerlendirilmişti. Ligde yapılan 14 maç sonunda, Galatasaray 20 puanla Beyaz Grup lideri, Fenerbahçe ise 26 puanla Kırmızı Grup lideri olmuş, final maçlarını kazanan Fenerbahçe 1959 şampiyonu unvanını elde etmişti. Beyaz Grupta mücadele eden Ankaragücü 13 puanla 5., Hacettepe ise 11 puanla 6. sırada yer alırken, Kırmızı Grupta Ankara Demirspor 16 puanla 3., Gençlerbirliği ise 10 puanla 7. sırada ligi tamamlamıştı. Ankara takımlarının gol averajlarının, Fenerbahçe

⁷⁷⁴ Zafer, 29 Ekim 1957, Sayı: 2937; 9 Mart 1958, Sayı: 3070; Zafer Akşam Postası, 23 Eylül 1957, Sayı: 2901; 26 Ekim 1957, Sayı: 2581; 29 Ekim 1957, Sayı: 2584; Yüce, Romantik Yürekler Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri, s. 143.

⁷⁷⁵ Zafer, 6 Ekim 1958, Sayı: 3276; 4 Kasım 1958, Sayı: 3305; 29 Aralık 1958, Sayı: 3360; 14 Ocak 1959, Sayı: 3376; Zafer Akşam Postası, 15 Ocak 1959, Sayı: 3028.

ve Galatasaray gibi İstanbul'un üst düzey takımlarına kıyasla 1,5 puan geride olması, bu takımların gol üretimi ve savunma konularında ciddi sorunlar yaşadığını göstermekteydi.⁷⁷⁶

1954-1959 yılları arasında düzenlenen Ankara Profesyonel Ligi, 1959 yılında sona ermişti. Bu dönemin ardından, ilk dört sırayı alan Demirspor, Ankaragücü, Gençlerbirliği ve Hacettepe takımları Milli Lig'e katılmaya hak kazanmıştı. Ancak 1959-1960 sezonunda Ankara takımları ulusal düzeyde beklenen başarıyı gösterememişti. Ligin 19. haftası itibarıyla Ankara takımları arasında en başarılı olanı Demirspor olmuş, 23 puanla 4. sırada yer almıştı. Ancak 27. haftada 35 puanla 5. sıraya gerileyen Demirspor, liderin oldukça gerisinde kalmıştı. Ligin lideri Beşiktaş, 19 haftada 35, 27 haftada 49 ve 37 haftada liderliğini sürdürerek şampiyonluğa ulaşmış, Demirspor ise sezon sonunda 4. sıraya yükselmişti.⁷⁷⁷

Milli Lig'in son haftasında, 27 Mayıs darbesi nedeniyle Ankara ve İstanbul'da oynanması planlanan maçlar Bursa, Eskişehir ve Konya'da gerçekleştirilmişti. 20 takımlı Milli Lig'i Beşiktaş, 29 galibiyet, 7 beraberlik, 2 mağlubiyet ve 65 puanla şampiyon olarak tamamlamıştı. Ankara takımlarından Ankara Demirspor 45 puanla 6., Gençlerbirliği 35 puanla 10., Ankaragücü 30 puanla 15., Hacettepe ise 24 puanla 19. sırada yer almıştı. İstanbul'un üst seviye takımları sezon boyunca 65-90 arasında gol atıp 15-40 arasında gol yerken, Ankara takımlarının 35-50 arasında gol atıp 40-70 arasında gol yemesi, 1950-1960 dönemindeki Ankara ve İstanbul futbolu arasındaki kalite farkını açıkça ortaya koymuştu.⁷⁷⁸

1950-1960 Döneminde Tescil Alan Kulüpler		
Kulüp İsmi	Rengi	Tescil Tarihi
Eskrim Kulübü	Kırmızı Yeşil	1950
Kürek ve Yelken	Mavi Beyaz	1950
T. Avcılar Kulübü	Koyu yeşil Açık yeşil	1950
Toprakofis	Beyaz Kahverengi	1950
Tenis Kulübü	Beyaz	1951

⁷⁷⁶ Yüce, Romantik Yürekler Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri, s. 178-179.

⁷⁷⁷ Zafer, 5 Ocak 1960, Sayı: 3689; 3 Mart 1960, Sayı: 3747; 3 Nisan 1960, Sayı: 3778; 16 Mayıs 1960, Sayı: 3821; Atabeyoğlu, "Futbol", s. 2216; Bora, Ankara Futbolu, s. 437.

⁷⁷⁸ Yüce, Romantik Yürekler Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri, s. 186-187.

Güreş İhtisas	Yeşil Kırmızı	1952
Altındağ	Kahverengi Yeşil	1952
Keçiören	Yeşil Sarı Kırmızı	1952
Denizgücü	Beyaz Lacivert	1953
İskitler	Sarı Yeşil	1953
Kale İstatistik	Sarı Siyah	1953
Kızılcahamam	Yeşil Beyaz	1953
Yenimahalle	Bordo Beyaz	1953
Yenişehir	Yeşil Beyaz	1953
Kalabaskor	Sarı Siyah	1954
Keskinspor	Mavi Beyaz	1954
Kolej	Kırmızı Lacivert	1954
Demirlibahçe	Siyah Beyaz	1955
Etimesgutspor	Siyah Beyaz	1955
Gazispor	Yeşil Sarı	1955
DSİ Spor	Yeşil Beyaz	1955
Çelikspor	Yeşil Vişneçürüğü	1955
PTT	Sarı Siyah	1955
Petrolofisi	Mavi Beyaz	1955
Pınarspor	Kırmızı Beyaz	1955
Sincanspor	Kırmızı Beyaz	1955
Etbalıkspor	Sarı Siyah	1956
Havagücü	Beyaz Mavi	1957
Nallıhanspor	Kırmızı Beyaz	1957
Gazi Eğitim Spor	Mavi Beyaz Lacivert	1958
Doğanspor	Sarı Siyah	1958
Etimesgut Cihanspor	Kırmızı Beyaz	1958
Güdülspor	Siyah Beyaz	1959
Çubukspor	Sarı Yeşil Lacivert	1959

Kırıkkalespor	Kırmızı Lacivert	1959
Jandarmagücü	Kırmızı Lacivert	1959

Tablo 125: Ankara’da 1950 Öncesi ve 1950-1960 Döneminde Tescil Alan Spor Kulüpleri.

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 205-206.

Ankara’da 1950-1955 döneminde 17, 1955-1960 döneminde ise 19 spor kulübü kurulmuştu. En fazla kulübün kurulduğu yıllar 1953 ve 1955 olmuş, buna karşılık en az kulüp kurulan yıllar ise 1951 ve 1956 olarak kaydedilmişti.

4.8.2. Tesisleşme Faaliyetleri

Ankara’nın başkent olmasıyla birlikte spor faaliyetlerinde belirgin bir artış yaşanmıştı. Bu dönemde Gençlik Parkı, Çocuk Esirgeme Kurumu bahçesi, Halkevi, Hacı Bayram’daki güreş salonu ve Yeni Sinema’nın yapılacağı alanda bulunan kapalı yüzme havuzu, spor etkinliklerinin başlıca mekanları arasında yer almıştı. 19 Mayıs Stadyumu’nun inşasıyla birlikte, spor faaliyetleri daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştı. Diğer yandan gece maçlarının oynanabilmesi için stadyuma projektörler yerleştirilmiş, şehirdeki ilk gece maçı Demirspor ile Gençlerbirliği arasında oynanmıştı. Artan nüfus ve futbola olan ilginin sonucunda, stadyumun yetersiz kalması üzerine büyütülmesi kararı alınmıştı. Bu kapsamda stadın İtalyan mimarı Vietto Violi şehre davet edilmiş, Violi açık tribünlere yukarı doğru 6, aşağı doğru ise 7 basamak eklenerek stadın kapasitesini 50.000 kişiye çıkaracak bir plan hazırlamıştı.⁷⁷⁹ Stadyumun kapasitesinin artırılması ve gece maçlarının başlaması, şehrin spor kültüründeki ilerlemeyi simgelemektedir.

19 Mayıs Stadyumu’nun büyütülme çalışmalarının tamamlanmasının ardından, açılış merasimi için önce Galatasaray ve Fenerbahçe takımlarının karşılaşması planlanmıştı. Daha sonra ise Ankara ve İstanbul karmalarının maç yapması düşünülmüştü. Ancak her iki maçın da gerçekleştirilmesinin mümkün olmaması üzerine, 1956-1957 sezonunun Ankara ve İstanbul lig şampiyonlarının karşılaşmasının daha uygun olacağı kararlaştırılmıştı. Maçlar için belirlenen bilet fiyatları 1, 2 ve 5 lira olarak açıklanmıştı. 1951 yılında kapalı tribün bilet fiyatlarının 100 kuruş, maraton kulesi altının 50 kuruş ve kale arkasının 25 kuruş olduğu düşünüldüğünde, bu fiyatların oldukça yüksek olduğu

⁷⁷⁹ Vatan, 14 Mayıs 1954, Sayı: 4671; Halkçı, 17 Haziran 1955, Sayı: 11670.

ifade edilmişti.⁷⁸⁰

Hava şartlarının olumsuz etkilerinden korunarak spor faaliyetlerinin sürdürülebilmesi amacıyla şehre kapalı bir spor salonu yapılmasına karar verilmişti. Bu kapsamda, 19 Mayıs Stadi'nin üç numaralı çim sahasına bir spor salonu inşa edilmesi planlanmişti. 2.300.000 liraya ihale edilen salonun, 72x50 metrelik bir alanı kaplaması ve sabit oturma yerleriyle 3.500 kişi kapasiteli olması öngörülmüştü. Ayrıca boks ve güreş gibi ring müsabakalarında portatif tribünlerin kullanılması ve galerilere ilave tribünler eklenmesi durumunda kapasitenin 6.000'e ulaşabileceği belirtilmişti. Bunun yanı sıra, şehirde daha küçük kapalı spor salonları da yapılmıştı. Şehrin yeni gelişen bölgelerinden Yenimahalle'de, öğrencilerin kullanımına yönelik 120 kişilik bir kapalı spor salonunun temeli atılmış ve bu projenin 300.000 liraya mal olması planlanmıştı. Ayrıca Beden Terbiyesi Bölge Başkanlığı ve Ankara Belediyesi iş birliğiyle Gençlik Parkı'nda 287.000 liraya mal olan bir başka kapalı spor salonu da inşa edilmişti.⁷⁸¹ Ankara'da spor faaliyetlerini desteklemek amacıyla inşa edilen kapalı spor salonlarının, kentin salon sporlarındaki başarılarına önemli katkı sağladığı söylenebilir.

19 Mayıs Stadi'nin yanında temeli atılan Ankara Kapalı Spor Salonu'nun yapımı 1957 yılında tamamlanmış ve salon, 5.000 kişilik kapasitesiyle hizmete girmiştir. İlk etkinlik olarak, Ankara, Berlin, Sofya ve Bükreş güreş takımları ile Roma, Ankara, İstanbul ve Sofya boks takımları arasında müsabakalar düzenlenmesi planlanmıştı.⁷⁸² Ancak 2,5 milyon liraya mal olan salonun çatısı yapımından kısa süre sonra beklenmedik şekilde çökmüştür. Çökmenin nedenleri araştırılmış, çatının çökmesinde mühendislik hesaplarındaki hataların ve kullanılan malzemenin kalitesizliğinin etkisi olduğu kanaatine varılmıştı.⁷⁸³

4.8.3. Basketbol

1950 yılında İstanbul'da düzenlenen İstanbul Enternasyonal Basketbol Turnuvası, basketbolun Türkiye'de gelişiminde ve sevilmesinde önemli bir rol oynamıştı. 1953

⁷⁸⁰ Zafer, 7 Ocak 1951, Sayı: 614; Zafer Akşam Postası, 11 Ekim 1957, Sayı: 2567.

⁷⁸¹ Ankara Belediye Dergisi, 6, (Haziran Temmuz Ağustos 1953), s. 48; 8, (Aralık Ocak Şubat 1953-1954), s. 53; 22, (Nisan Mayıs Haziran 1959), s. 60; Zafer Akşam Postası, 24 Nisan 1954, Sayı: 1423; Zafer, 19 Temmuz 1952, Sayı: 1172.

⁷⁸² Milliyet, 19 Ekim 1957, Sayı: 2671.

⁷⁸³ Cumhuriyet, 3 Haziran 1958, Sayı: 12161; 11 Ekim 1958, Sayı: 12288; Bizim Kırıkkale, 3 Haziran 1958, Sayı: 163.

yılına kadar devam eden bu turnuva, Avrupa'nın birçok ünlü takımını Türkiye'ye getirmiş ve basketbolun seyirci kitlesi oluşturmaya katkı sağlamıştı. 1954 yılında Fenerbahçe'nin güçlü bir kadro ile basketbola dâhil olması, Fenerbahçe-Galatasaray rekabetini başlatmış ve basketbolun aradığı heyecanı bulmasına olanak tanımıştı.⁷⁸⁴

Ankara basketbolu, bölge basketbol ligi kapsamında gelişim göstermişti. Bu bağlamda, ligin öne çıkan takımları Mülkiye, Ankaragücü ve Harbiye olmuştu. 1952-1953 sezonunun sonunda, Mülkiye, Ankaragücü ve Harbiye takımları 11'er puan toplayarak ciddi bir rekabet içine girmişti. 1953-1954 sezonunda ise 16 haftalık mücadeleyi 15 galibiyet, 1 mağlubiyet ve toplamda 31 puanla tamamlayan Ankaragücü, sezonu lider bitirerek şampiyonluğunu ilan etmişti.⁷⁸⁵

1950-1960 döneminde, Harpokulu, Gençlerbirliği ve Mülkiye takımlarının öne çıktığı Ankara basketbolunda, Harpokulu 1950, 1952 ve 1958 yıllarında şampiyon olmuştu. Ankaragücü 1953, 1954, 1955, 1956 ve 1957 yıllarının şampiyonu olurken, Mülkiye 1951 ve 1959 yıllarında zirveye ulaşmıştı. Bu dönemde 1960 yılı şampiyonluğu ise, bu üçlü dışında Kolejiler takımı tarafından kazanılmıştı. Harpokulu, Ankara'daki başarılarının yanı sıra 1951 ve 1952 yıllarında üst üste iki kez Türkiye şampiyonu olmayı başarmıştı.⁷⁸⁶ Ankara takımları arasındaki rekabetin basketbolun bölgesel gelişimini hızlandırdığını söylemek mümkündür.

Ankara basketbolunda öne çıkan ismi Şengün Kaplanoğlu olmuştu. 1936 yılında doğan Kaplanoğlu Yenişehir takımında başladığı basketbol kariyerini Mülkiye takımında sürdürmüştü. Burada gösterdiği başarılı performansı Türkiye basketbolunda önemli bir yere sahip olan Galatasaray takımının dikkatini çekmiş, Galatasaray Kaplanoğlu'nu transfer etmişti.⁷⁸⁷

4.8.4. Voleybol

Voleybolun Türkiye'de başlangıcı Milli Mücadele yıllarına dayanır. Selim Sırrı Tarcan ise, Türkiye'de voleybol altyapısının oluşmasında ve gelişiminde önemli rol oynamıştır. 1924'ten itibaren bölgesel ligler başlamış, 1948'de ulusal lige geçilmiştir. İlk Türkiye

⁷⁸⁴ Cem Atabeyoğlu, "Basketbol", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2245.

⁷⁸⁵ Zafer, 30 Ocak 1953, Sayı: 1365; 22 Mart 1954, Sayı: 1861.

⁷⁸⁶ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 711-712; Atabeyoğlu, "Basketbol", s. 2252.

⁷⁸⁷ Ender Asman, Türk Spor Tarihinde Futbol, Güreş, Voleybol, Basketbol, Boks ve Atletizmde Unutulmayanlar, 1977, s.30.

Voleybol Şampiyonası'na İstanbul, Erzurum, Ankara, Kayseri ve İzmir'den gelen takımlar katılmıştır. Yapılan müsabakalar sonunda İstanbul'dan katılan Vefa şampiyon olurken, Ankara'dan katılan Ankaragücü takımı ikinci olmuştur.⁷⁸⁸

1940'lı yıllarda voleybolun genç yıldızları, 1950'lerde Türk Voleybolunun yıldızları olmuştur. Türk Milli Voleybol takımı ise tam da bu yıllar da kurulmuştur. Futbolda olduğu gibi voleybolda da İstanbul takımları başat rol oynamış, Fenerbahçe, Beyoğluspor, Vefa ve Galatasaray, Türkiye ligine yön vermiştir. Yaşanan olumlu gelişmelerin bir sonucu olarak 1958'de voleybol basketboldan ayrılmış ve ayrı bir federasyon haline gelmiştir. Bu durum Türkiye'de voleybolun gelişiminde önemli rol oynamıştır.⁷⁸⁹

Voleybol Ankara'da 1940'tan sonra rağbet gören bir spor dalı haline gelmiştir. Futbolda olduğu gibi voleybolda da askeri takımların bu alandaki gelişimde önemli payları vardır. Nitekim önceleri Muhafızgücü, Harbiye, takımları ile başlayan voleybol faaliyetleri Ankaragücü, Demirspor, Mülkiye ve Kolejiler takımları ile devam etmiştir. 1948'de Türkiye Voleybol Ligi'ne katılan Ankara takımları, bu ligde istenen başarıyı elde edememiştir.⁷⁹⁰ Ankara'da futbolun gelişiminde olduğu gibi voleybolun da gelişiminde askeri takımların önemli katkısı olduğu ifade edilebilir.

1950'lerin Ankara voleybolunda ise 8 takımlı bir lig oluşturulmuş, takımlar bu ligde mücadele etmiştir. Ligde mücadele eden takımlar Hilalspor, Etlikspor, İstatistik, Harpokulu, Demirspor, Havagücü, Yedek Subay, Kayaş'tır. 1950'li yıllarda Ankara voleybolunda öne çıkan isim ise Cengiz Göllü olmuştur. 1956 yılında Demirspor kulübünde voleybol oynamaya başlayan Göllü, 1957'de Milli formayı giyme başarısı göstermişti.⁷⁹¹

4.8.5. Güreş

Türkiye'de güreşin federasyon çatısı altında toplanması ve faaliyetlerini bu çatı altında sürdürmesi, Cumhuriyet'in kuruluş yılına rastlamıştı. Her ne kadar Türk güreşi, genç

⁷⁸⁸ Abdullah Yamandağ, İnönü döneminde Türkiye'de spor politikası (1938-1950) Kastamonu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu, 2023, s. 118; Türkiye Voleybol Federasyonu, <https://tvf.org.tr/tarihce/>, 10 Mayıs 2024.

⁷⁸⁹ Cem Atabeyoğlu, "Voleybol", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2256-2257.

⁷⁹⁰ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 718.

⁷⁹¹ Hürses, 28.12.1955, Sayı: 1800; Asman, Türk Spor Tarihinde, sayfa numarasız.

Cumhuriyet'in yeni kurulan bir spor dalı gibi görünse de, bu sporun köklü bir tarihe sahip olması sayesinde kısa sürede dünya çapında başarılar kazanılmıştı. Nitekim 1936 yılında düzenlenen Berlin Olimpiyat Oyunları'nda Yaşar Erkan, Türkiye tarihindeki ilk olimpiyat altın madalyasını kazandırmıştı. 1948'de Londra Olimpiyat Oyunları'nda 6 altın madalya kazanan Türkiye, bu başarısını 1960 Olimpiyatları'nda 7 altın madalya ile bir üst seviyeye taşımıştı.⁷⁹²

Ankara'da 1950'li yıllarda yerel ve ülke genelinde birçok salon ve yağlı güreş müsabakası düzenlenmişti. Bu yıllarda, Kızılcahamam, yağlı güreşlerin geleneksel olarak düzenlendiği önemli bir yer olarak öne çıkmaktaydı. 1951 yılında Kızılcahamam'ın Altınsu mevkiinde düzenlenen yağlı güreşlere 50'den fazla pehlivan iştirak etmişti. Güreşleri izlemeye 15 binden fazla kişi gelmişti. Müsabakaları seyretmek üzere gelenler arasında Ticaret ve Ekonomi Vekili Muhlis Ete, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Demokrat Parti'nin Ankara milletvekilleri ile vilayet, kaza, bucak ve ocak başkanları da bulunmaktaydı. 10:00-18:00 saatleri arasında gerçekleşen müsabakalarda, en çok ilgiyi çeken mücadele Babaeskili Ali Ahmet ile Adapazarlı Orhan arasında gerçekleşen Başpehlivanlık mücadelesi olmuştu. Müsabakanın hakemliğini ünlü güreşçi Yaşar Doğu yapmıştı. Bir saatten fazla süren bu mücadeleyi, Babaeskili Ali Ahmet'in pes etmesi üzerine Adapazarlı Orhan kazanmıştı.⁷⁹³ Düzenlenen yağlı güreş müsabakalarını, yalnızca birer spor karşılaşması olarak değil, aynı zamanda kültürel bir etkinlik olarak değerlendirmek de mümkündür.

Salon güreşlerinde Ankara, önemli bir yere sahip olmuştu. Sivil takımların yanı sıra askeri takımlar da bu alanda aktif olarak faaliyet gösteriyordu. Nitekim Jandarma Umum Komutanlığı, Ankara'ya yeni bir güreş salonu kazandırarak vatani görevini er olarak yapanlara güreş eğitimi verilmesini sağlamıştı. Salonda ilk antrenman, subayların gözetiminde Jandarma Gücü takımında yer alan erler tarafından gerçekleştirilmişti.⁷⁹⁴

Güreşin Ankara'da daha sistemli bir şekilde yürütülmesi ve gelişebilmesi için 1958 yılında Güreş Federasyonu, Ankara Güreş Ligi'nin kurulması amacıyla çalışmalara başlamıştı. Bu kapsamda, gereken hazırlıklar tamamlanmış ve lig fikstürü tanzim edilmişti. Ancak federasyonun çabası, Ankara'daki güreş camiası arasında yaşanan

⁷⁹² Talha Sert, "Türklerde Güreşin Doğuşu ve Gelişimi", Multidisipliner Yaklaşımla Güncel Spor Araştırmaları II, Editörler: Duygu Sevinç Yılmaz, Ferhat Güder, Gazi Kitabevi, Ankara, 2022, s. 127.

⁷⁹³ Zafer 14 Mayıs 1951, Sayı: 742.

⁷⁹⁴ Zafer Akşam Postası, 15 Mart 1955, Sayı: 269.

anlaşmazlıklar nedeniyle akim kalmıştı. Nitekim Maltepe Güreş Salonu'nun sadece bir kulüp tarafından kullanılmak istenmesi ve bir kulüp yöneticisinin lisanssız güreşçilere takımında yer vermeye çalışması, güreş liginin faaliyete geçmesini engelleyen başlıca hususlar olmuştu.⁷⁹⁵ Ankara'da güreş sporunun idari yetersizliklerin gölgesinde kaldığı ve bu sporun gelişimini sekteye uğrattığı söylenebilir.

1950'li yıllarda önemli güreşçiler yetişmişti. Serbest stilde bu isimler arasında Mehmet Alkış, Yaşar Tekin, İsa Acar, İhsan Çelebi, Hayrullah Şahin, Selim Kaplan, Abdurrahman Öztürk, Kemal Ayaz, Nuri Ayva, Ahmet Ayık, Nuri Eğerci, Salim Atak, İbrahim Karabacak ve İbrahim Etem Yener yer almıştı. Grekoromen stilde ise Ünver Beşergil, Yüksel Atıcı, Celal Genç, Refik Turna, Alaattin İbal, İsmet Özel, Şakir Deniz, Cemal Polat ve Yavuz Selekman öne çıkan güreşçiler olmuştu. 1950-1960 döneminde Ankara güreşinin en önde gelen ismi ise hiç şüphesiz Rıza Doğan'dı. 1952 yılında Ankara'da güreşe başlayan Doğan, bu dönemin dikkat çeken güreşçilerinden biriydi. 40 kez millî formayı giyen Doğan, 1958 yılında 67 kiloda Dünya Şampiyonu olmuştu. Ayrıca 1956 yılında Avustralya Olimpiyat Oyunları'nda ikinci olarak gümüş madalya kazanmıştı.⁷⁹⁶

4.8.6. Atletizm

Ankara yaz spor faaliyetleri kapsamında başlayan Ankara Bölgesi Atletizm Birincilikleri, mart-haziran döneminde gerçekleştiriliyordu. Yarışlar; 100 metre, gülle atma, üç adım atlama, 400 metre, 110 metre engelli, cirit atma, 1500 metre, 5000 metre, 10.000 metre, çekiç atma, disk atma, sırıkla atlama, 4x100 bayrak, 4x400 bayrak ve 4x800 bayrak dallarında yapılıyordu. Diğer önemli atletizm faaliyetleri ise Atatürk'ün Ankara'ya gelişi münasebetiyle düzenlenen Atatürk Koşusu, Gül Kupası Atletizm Müsabakaları ve Ankara Atletizm Bayramı'ydı.

Atletizm alanında Ankara'da önemli sporcular yetişmişti. Ekrem Koçak, 1950 yılında 800 metrede Türkiye rekoru kırmış ve 1955'te Akdeniz Oyunları'nda 800 ve 1500 metrelerde şampiyon olmuştu. Koçak, 1953, 1954 ve 1955 yıllarında da Balkan şampiyonluğu yaşamıştı. Ankaralı diğer bir atlet olan Fahir Özgüden, 1955'te 4x400 engelli yarışında Balkan şampiyonu olan takımda yer almış ve 400 metre engellide Türkiye rekoru kırmıştı. Özgüden, 1959 Akdeniz Oyunları'nda ise 400 metre engellide birinci olmuştu. Kadınlar

⁷⁹⁵ Zafer, 26 Aralık 1958, Sayı: 3357.

⁷⁹⁶ Asman, Türk Spor Tarihinde, s. 30; Zafer, 13 Mayıs 1959, Sayı: 3493.

kategorisinde ise Gül Akbaş, 1958’de Balkan Kros Şampiyonu olmuş ve 400, 800 ile 1500 metrede Türkiye rekorları kırmıştı. Aycan Önel ise 1958’de Türkiye’de 100 ve 200 metrede, uzun atlamada, disk atmada ve mızrak atmada, 1960’ta ise pentatlonda Atina’da rekor kırmıştı.⁷⁹⁷

Ankara’daki atletizm faaliyetlerinin önemli etkinliklerinden biri olan Ankara Atletizm Bayramı, farklı illerden gelen atletlerin de katılımıyla gerçekleştirilmişti. Yapılan yarışlarda, Ankaralı atletlerden 100 metrede Aydın Onur, 800 metrede Sevim Çilingir, gülle atmada Necdet Akın, uzun atlamada Yalçın Ünsal ve 5.000 metrede Hatip Erkişi dereceye girmişti.⁷⁹⁸ Diğer yandan 1950 yılında yapılan Ankara Bölgesi Atletizm Yarışları, 19 Mayıs Stadyumu’nda gerçekleştirilen müsabakalarla tamamlanmıştı. 110 metre engellide Erdoğan Karabelen, 100 metrede Fahrettin Cebeci, 400 metrede Fikret Evirgen, 1500 metrede Mustafa Özcan, 10.000 metrede Yaşar Öye, çekiç atmada Muzaffer İskender, disk atmada Celil Uçarer, sırıkla atlamada Ziya Ünüvar ve 4x400 bayrak yarışında Ordu takımı birincilikleri elde etmişti.⁷⁹⁹

1953 yılında yapılan yarışlarda kadınlarda Aycan Onur ve Gülizar Bali, 14,3 saniye ile 100 metrede birinci olmuştu. Sevim Çilingir, 2 dakika 45 saniye ile 800 metrede, Ayşe Sönmez ise 9,61 metre ile gülle atmada, 28,85 metre ile disk atmada ve 1,35 metre ile yüksek atlamada birincilik elde etmişti. Erkeklerde ise Aydın Onur, 11,3 saniye ile 100 metrede ve 23 saniye ile 200 metrede birinci olmuştu. Ekrem Koçak, 49,6 saniye ile 400 metrede ve 1,53 dakika ile 800 metrede birincilik kazanmıştı. Mustafa Özcan, 9 dakika ile 3000 metrede ve 15,25 dakika ile 5000 metrede, Mustafa Batman 15,3 saniye ile 110 metre engellide, Fahir Özgüder 59,7 saniye ile 400 metre engellide, Abdullah Kökpınar ise 9,57 dakika ile 3000 metre engellide birinci olmuştu.⁸⁰⁰

1957 Ankara Atletizm Yarışları’nın ilk gününde, 100 metrede birinciliği Hava Gücü’nden Fahrettin Cebeci elde etmişti. 400 metrede Jandarma Gücü’nden Muhittin Yılmaz, 1500 metrede Süleyman Yavuz, 5000 metrede Abdullah Kökpınar, 110 metre engellide Çetin Şahiner birinci olmuştu. Gülle atmada Necdet Akın, cirit atmada Ekrem Zıraman, sırıkla yüksek atlamada Orhan Altan ve üç adım atlamada yine Orhan Altan birincilik

⁷⁹⁷ “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 710.

⁷⁹⁸ Zafer, 26 Mayıs 1955, Sayı: 2232; Zafer Akşam Postası, 27 Haziran 1955, Sayı: 1816.

⁷⁹⁹ Zafer, 28 Ağustos 1950, Sayı: 452.

⁸⁰⁰ Ulus, 29 Haziran 1953, Sayı: 11495.

kazanmıştı.⁸⁰¹

Atatürk'ün Ankara'ya gelişi münasebetiyle düzenlenen Atatürk Koşusu'nu, 1950 yılında Mustafa Özcan, 1953'te Abdullah Kökpınar, 1954, 1956 ve 1957 yıllarında ise Ekrem Koçak, 1955 yılında ise Hüseyin Topsakal kazanmıştı. Diğer önemli bir atletizm organizasyonu olan Gül Kupası ise 100 metre, 400 metre, 4x100 bayrak, yüksek atlama, 400 metre engelli ve cirit atma gibi alanlarda yapılmıştı. Ancak, havanın yağışlı olması nedeniyle atletler beklenen dereceleri gerçekleştirememişti.⁸⁰² Ankara'nın tarihindeki önemli günlerin, şehrin spor kültürünün gelişiminde etkili olduğu söylenebilir.

Atletizmde Ankara'nın en öne çıkan isimleri Çetin Şahiner, Ekrem Koçak, Fahir Özgüden ve Abdullah Kökpınar olmuştu. Çetin Şahiner, 1952 yılında Ankara Kurtuluş Lisesi'nde başladığı atletizm sporunda toplam 153 birincilik kazanmıştı. Bu başarılar arasında, 1953 yılında Ordulararası Dünya Şampiyonası'nda elde ettiği birincilik ve 1958'de kazandığı Balkan Şampiyonluğu da bulunuyordu. Ankara atletizminin bir diğer önemli ismi olan Ekrem Koçak ise 15 yaşında atletizme başlamış ve aynı yaşta ilk rekorunu kırmıştı. 1949'da millî formayı giyen Koçak, 1950'de 1500 metrede, 1952 ve 1953'te 800 metrede Türkiye şampiyonu olmuştu. 1954 yılında 800 metrede Balkan Şampiyonluğu yaşayan Koçak, 1955'te Barcelona'da düzenlenen Akdeniz Oyunları'nda 800 ve 1500 metrede şampiyon olmuş ve bu yarışlarda Türkiye rekorlarını da kırmıştı.⁸⁰³

Atletizmde Ankara'nın önemli isimlerinden biri Fahir Özgüden'di. Özgüden, 1955 yılında 4x400 engelli takımında yer alarak Balkan şampiyonluğu kazanmıştı. Milli atlet, 1958 yılında Sofya'da 52,9 saniyelik derecesiyle önemli bir başarı elde etmişti. Aynı yıl dekatlonda 6.038 puanla Türkiye rekoru kırmıştı. Özgüden, 1959 yılında Akdeniz Oyunları'nda 400 metre engellide birinci olarak kariyerinin en parlak başarılarından birine imza atmıştı. Ankara'nın atletizmdeki diğer önemli ismi Abdullah Kökpınar'dı. 800, 1.500, 3.000 ve 5.000 metrelerde yarışan Kökpınar, 1955 yılında 5.000 metrede 14 dakika 20 saniye ile Türkiye rekoru kırmıştı. Başarılı atletin, Ordulararası yarışmalarda da kayda değer rekorları bulunuyordu.⁸⁰⁴

Ankara atletizminde rekorlarıyla öne çıkan kadın atletler de bulunuyordu. Bu atletlerden biri Aycan Önel'di. 1938 yılında doğan Önel, disk atma ve mızrak atma branşlarının yanı

⁸⁰¹ Zafer Akşam Postası, 29 Haziran 1957, Sayı: 1815; 30 Haziran 1957, Sayı: 1816.

⁸⁰² Milliyet, 22 Temmuz 1951, Sayı: 433.

⁸⁰³ Asman, Türk Spor Tarihinde, s. 28.

⁸⁰⁴ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 710.

sıra 100 ve 200 metrede Türkiye dereceleri elde etmişti. Önel'in en büyük başarısı ise 1960 yılında Atina'da pentatlonda kırdığı rekordu. Her anlamda bir sporcu olan Aycan Önel, basketbol ve voleybol da oynamış ve Gençlerbirliği takımında şampiyonluk yaşamıştı.⁸⁰⁵

4.8.7. Tenis

1910'lu yıllar, tenisin Türkiye'ye geliş yıllarıdır. İstanbul'a ticari amaçlarla gelen İngilizler, bu sporun Türkiye'ye yayılmasında önemli bir rol oynamıştı. Fenerbahçe Kulübü, bir tenis kortu yaptırarak bu sporun ilk faaliyetlerinin başlamasını sağlamıştı. Tenis, sadece bir spor aktivitesi değil, aynı zamanda eğlence ve yemek kültürünü birleştiren bir dal olarak görülüyordu. Bunun yanı sıra, belirli bir ekonomik gelirin üstündeki kişilerin oynadığı bir spor dalıydı. Diğer bir ifadeyle, tenis, kendilerini bir statüye yerleştirmek isteyen insanların vazgeçilmez eğlence alanlarından biri olmuştu.⁸⁰⁶ Ankara'da tenis sporunun gelişimi oldukça erken bir tarih olan 1929 yılında başlamıştı. Bu dönemde kurulan Kavaklıdere Sporting Tenis Kulübü, İstanbul Bölgesi ile olan rekabette önemli bir rol oynamıştı. Özellikle 1940-1952 yıllarında, ülke çapında Fehmi Kızıl ve Ankara Bölgesi'nde ise Şefik Fenmen dönemin en tanınmış tenisçiler olmuştu. Ankara'da tenis faaliyetleri yalnızca bölgesel veya ulusal düzeyde kalmamış, şehir uluslararası turnuvalara da ev sahipliği yapmıştı. Nitekim Ankara Tenis Kulübü, 1953 yılı Ekim ayında "Ankara Kupası" adıyla milletlerarası bir tenis turnuvası düzenlemişti.⁸⁰⁷ 1950'li yıllarda tenisin Ankara'da uluslararası düzeyde yapılan bir spor olması, şehirde yaşayan yüksek kültür düzeyine sahip yabancı nüfusla ilişkilendirilebilir.

1955 yılında düzenlenen uluslararası tenis turnuvası için 80 tenisçi Ankara'ya gelmişti. Lübnan'dan iki tenisçinin de katıldığı turnuvada, İstanbul'dan tek erkekler birincisi Nazmi Bari, çift erkekler birincisi Behbut Cevanşir, İzmir şampiyonu Belig Beler, Ankara'dan Türkiye ikincisi Cihat Özgenel ve Ankara şampiyonu Uğur Sevindik gibi önemli isimler yer almıştı. Özellikle final müsabakası olan çift erkekler karşılaşması büyük ilgi görmüştü. Müsabaka sonunda, Cihat Özgenel-Uğur Sevindik çifti, Behbut Cevanşir-Engin Balas çiftini 6/4, 4/6, 6/4 ve 6/4'lük skorlarla mağlup ederek kupayı

⁸⁰⁵ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 710.

⁸⁰⁶ Alpaslan-Tekinalp, Kültürel Mirasın İzinde Ankara, s. 493.

⁸⁰⁷ Zafer 10 Eylül 1953, Sayı: 1589; 12 Eylül 1953, Sayı: 1591.

kazanmıştı.⁸⁰⁸

1956 turnuvası, 32 erkek ve 16 kadın sporcunun katılımıyla başlamıştı. Turnuvaya, 1950-1955 yılları arasında Türkiye şampiyonu olan Nazmi Bari ile 1956 şampiyonu Behbut Cevanşir'in katılması ve bu iki sporcunun finalde karşılaşma ihtimali, kupayı oldukça ilgi çekici hale getirmişti. Kadınlarda ise Türkiye şampiyonu Gönül Erk, rakipsiz bir konumda turnuvaya katılmıştı.⁸⁰⁹ 1959 yılında düzenlenen Ankara Kupası'nda, tek erkekler finali Nazmi Bari ile Engin Balaş arasında oynanmıştı. Nazmi Bari, 6-4, 6-2, 6-8 ve 6-1'lik setlerle Engin Balaş'ı yenerek şampiyon olmuştu. Çift erkeklerde ise Uğur Sevindik ve Keesing'ten oluşan çift, Engin Balaş-Ziya K. Ören çiftini 4-6, 6-4, 6-3 ve 7-5'lik skorlarla mağlup ederek şampiyonluk kazanmıştı. 1960 yılındaki turnuva ise 11 Temmuz'da Yunan, Yugoslav ve İsraili tenisçilerin katılımıyla gerçekleştirilmişti. Turnuvaya Ankara'dan beş tenisçi iştirak ederken, İstanbul'dan da Nazmi Bari, Suzan Gürel ve Ziya Kıpıkızıl katılmıştı.⁸¹⁰

4.8.8. Su Sporları

Ankara'da su sporlarının gelişimi için bir yandan yüzme havuzları inşa edilirken, diğer yandan çeşitli yarışmalar düzenlenmişti. Bu kapsamda, su sporlarında geniş bir faaliyet programı planlanmış ve Su Sporları Kulübü tarafından hazırlanan programa göre yelken yarışlarının yapılabilmesi için tekneler satın alınmıştı. Kulüp, yarışlar için gençlerin yetiştirilmesi meselesiyle de yakından ilgilenmişti.⁸¹¹

Diğer yandan, halkın yüzme faaliyetlerine katılabilmesi için "Karadeniz" adında bir yüzme havuzu açılmış ve havuz bir hayli rağbet görmüştü. Bu yoğun ilgi nedeniyle Orman Çiftliği'ne her gün Kızılay ve Ulus meydanlarından otobüs seferleri başlatılmıştı.⁸¹² Ankaragücü Spor Kulübü, yüzme havuzlarının sayısındaki yetersizlik nedeniyle su sporlarına hizmet etmesi amacıyla stadın hemen yanına 33 metre uzunluğunda ve 13 metre genişliğinde bir havuz yaptırmaya karar vermişti.⁸¹³ Su sporlarının gelişimi için sağlanan altyapı desteğinin yetersiz kalması nedeniyle bu

⁸⁰⁸ Yeni Ulus, 18 Haziran 1955, Sayı: 11671; Zafer, 4 Temmuz 1955, Sayı: 2340; Zafer Akşam Postası, 4 Temmuz 1955, Sayı: 1822.

⁸⁰⁹ Zafer Akşam Postası, 4 Eylül 1956, Sayı: 2196.

⁸¹⁰ Haymana, 29 Eylül 1959, Sayı: 11; Milliyet, 11 Temmuz 1960, Sayı: 3638.

⁸¹¹ Demokrat Ankara, 18 Mayıs 1953, Sayı: 658.

⁸¹² Ankara Bayram, 24 Haziran 1952, Sayı: 1.

⁸¹³ Demokrat Ankara, 18 Mayıs 1953, Sayı: 658; 23 Mayıs 1953, Sayı: 663.

sporlara yönelik ilginin tam olarak karşılanamadığı söylenebilir.

1957 yılına gelindiğinde, mevcut yüzme havuzları ihtiyaçları karşılayamamaya başlamış ve Ankara’da modern bir yüzme havuzunun yapılması artık ertelenemez bir ihtiyaç haline gelmişti. Belediye Başkanı Orhan Eren ve diğer yetkililer, bu kapsamda yaptıkları toplantıda yüzme müsabakalarının gerekliliklerini karşılayan bir havuzun inşası için karar almıştı. Havuzun, İstasyon’daki atış poligonunun bulunduğu alana yapılmasına; atış poligonunun ise başka bir yerde yeniden inşa edilmesi için yer tahsis edilmesine karar verilmişti. Ayrıca havuzun suyunun şehrin içme suyundan değil, burası için açılacak yeni bir kuyudan temin edilmesi planlanmıştı. Tesisin temelinin ise 1957 yılı Eylül ayında atılması öngörülmüştü.⁸¹⁴

Özellikle yaz aylarında artan talebin, yalnızca yüzme havuzu yapılarak çözülemeyeceğini düşünen Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Ankara’da su sporları yapmak isteyen gençler için imkânlarını zorlamış ve Gölbaşı’nda bir plaj yaparak törenle hizmete açmıştı. Törene, Ankara Valisi Kemal Aygün, Jandarma Genel Komutanı, Ankara Belediye Başkanı ve büyük bir kalabalık katılmıştı. Ancak, plajın şehrin dışında kalması nedeniyle yetkililerden ulaşım meselesinin çözülmesi için talepte bulunulmuştu.⁸¹⁵

Su sporlarının gelişimi için atılan bu adımlar, 1953 yılında Ankara spor tarihinde önemli bir ilke zemin hazırlamıştı. Bu kapsamda, Ankara Yelken Birincilikleri adıyla bir yarışma düzenlenmişti. Gölbaşı’nda gerçekleştirilen yarışmaya, ön eleme yarışmalarını kazanan altı yarışmacı katılmıştı. Diğer yandan, Ankara’da "yüzme mevsimi" olarak adlandırılan ve yaz aylarını kapsayan su sporları faaliyetleri için kulüp temsilcileri, bölge merkezinde toplanarak bir yaz programı hazırlamıştı. Temsilciler ayrıca Kabotaj Bayramı’nın Gençlik Parkı’nda kutlanmasını kararlaştırmış ve yarışmalara katılacak sporcuların antrenman yapabilmeleri için Gölbaşı tesislerini kullanabilmeleri yönünde talepte bulunmuştu. Temsilcilerin diğer talepleri ise sporcuların mutlaka lisanslı olmasının şart koşulması ve bir hakem komitesinin kurulması yönünde olmuştu.⁸¹⁶ Organizasyonel iyileştirmelerle daha profesyonel bir yapı oluşturulduğu ifade edilebilir.

Ankara’da düzenlenen yüzme yarışlarında Türkiye dereceleri elde edilememiş olsa da yarışlar halkın büyük ilgisini çekmişti. Merkezdeki havuzların küçüklüğü nedeniyle 1500 metre yarışları Gölbaşı’ndaki tesislerde yapılırken, 200 ve 400 metre yarışları merkezdeki

⁸¹⁴ Zafer Akşam Postası, 24 Ağustos 1957, Sayı: 2518.

⁸¹⁵ Ayın Tarihi, Sayı: 224, s. 15; Zafer Akşam Postası, 6 Haziran 1955, Sayı: 2154.

⁸¹⁶ Zafer, 26 Haziran 1956, Sayı: 2468; Zafer Akşam Postası, 26 Haziran 1956, Sayı: 2174.

havuzlarda gerçekleştirilmişti. 4x100 karışık bayrak yarışına Mülkiye ve Yenimahalle takımları katılmıştı. Yenimahalle takımı, 6.37.4'lük derecesiyle Mülkiye takımını geride bırakarak birinciliği kazanmıştı.⁸¹⁷

4.8.9. Boks

1950'li yıllar, Türk boksu için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde boks, yalnızca İstanbul ve Ankara'nın tekelinde kalmamış, ülke geneline yayılmıştı. Ayrıca uluslararası başarılar da ilk kez bu yıllarda elde edilmişti.⁸¹⁸ Ankara, 1950'li yıllarda birçok boks organizasyonuna ev sahipliği yapmış ve Ankaralı boksçular, elde ettikleri derecelerle dikkat çekmişti.

Bu kapsamda, 19 Mayıs Stadı'nda "Stat Kupası" adıyla boks müsabakaları düzenlenmişti. Organizasyonda, tecrübesiz boksörler ve teknik boksörler arasında karşılaşmalar yapılmıştı. Karşılaşmalarda, Harpokulu ve Doğanspor sporcuları büyük başarı göstermişti. Final karşılaşmasında, boksör Ali Melek, Salim Saygılı'yı yenerek teknik boksör kupasını kazanmıştı. İki ay sonra ise bu kez "Ankara Kupası" adıyla düzenlenen müsabakalarda, tecrübesizler ile tecrübeliler 51, 54, 57, 60, 67 ve 71 kilolarında mücadele etmişti. Bu turnuvanın sonunda Doğanspor takımı, Ankara Kupası'nın sahibi olmuştu.⁸¹⁹ 1952 yılında Ankara Bölgesi'nde Bölge Kupası, İstanbul Karagücü-Ankara Kulüpler Karması, Florya Spor Kupası, Bahar Kupası, İstanbul-Ankara Temsil Karşılaşmaları, Ankara Bölge Birinciliği Finali, 30 Ağustos Kupası, Oktay Kupası, Zafer Kupası ve Ankara Kupası gibi birçok yarışma düzenlenmişti.⁸²⁰ Bu yıl yapılan yarışmalarda, Ankaralı boksörlerden 51 kiloda Orhan Tuş, 60 kiloda Lütfi Aktaş, 63,5 kiloda Alp Otsar, 75 kiloda Kamil İçli ve 81 kiloda Cafer Cık birincilik kazanmıştı.⁸²¹

Boksta farklı adlarla düzenlenen müsabakalardan biri de Harpokulu Kupası'ydı. Organizasyon, tecrübeli ve tecrübesiz sporcuların katılımıyla Harpokulu Spor Salonu'nda gerçekleştirilmişti. Müsabakaya Altıneldiven, Egespor, Gençlerbirliği, Denizgücü, Karagücü, Dışkapı ve Jandarmagücü takımları katılmıştı. Müsabakalar sonunda, gecenin

⁸¹⁷ Zafer Akşam Postası, 6 Ağustos 1956, Sayı: 2167.

⁸¹⁸ Cem Atabeyoğlu, "Boks", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2240.

⁸¹⁹ Zafer, 18 Haziran 1951, Sayı: 776; 6 Ağustos 1951, Sayı: 825.

⁸²⁰ Zafer Akşam Postası, 28 Aralık 1951, Sayı: 497.

⁸²¹ Zafer, 1 Temmuz 1952, Sayı: 1153.

en teknik boksunu yapan iki sporcuya "Teknik Boksör" kupası verilmişti.⁸²²

1950'li yıllarda, Ankara'nın boks tarihinde en öne çıkan isim Yusuf Mergen olmuştur. 1932 yılında Ankara'da doğan Mergen, boksa 1947'de Ankara Altın Eldiven Boks İhtisas Kulübü'nde başlamıştı. Boksa başladığı ilk yıl Ankara ikincisi olan Yusuf Mergen, 1951 yılında Türkiye şampiyonu olmuştur. Mergen, boksu bıraktığı 1956 yılına kadar sürekli olarak Ankara boks birincisi olmayı başarmıştı.⁸²³ 1950'li yıllarda, Ankara'daki boks organizasyonları, yerel sporcuların yeteneklerini sergileyebileceği önemli fırsatlar sunmuş ve özellikle Yusuf Mergen gibi isimlerin öne çıkmasına katkı sağlamıştır.

4.8.10. Bisiklet

Günümüzdeki bisikletin ilk tasarımları, 1860'larda görülmeye başlamıştı. Bir ulaşım aracı olarak tasarlanmasına karşın, zamanla bir yarış aracı olarak düşünölmeye başlanmış ve bisikletin bir yarışta kullanılması 1869'da gerçekleşmişti. XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarına kadar farklı ölkelerde bisiklet yarışları düzenlenmişti. Osmanlı Devleti'nde ise bisiklet, polis ve ordu tarafından kullanılmaya başlanmış; ilk yarışlar Selanik ve İstanbul'da yapılmıştı.⁸²⁴ Ankara'da bisiklet sporu, 1950'li yıllarda daha az bilinen spor dallarından biri olmuştur. Buna karşın, Ankara gerek şehir içinde gerekse şehirler arasında bisiklet yarışı düzenleyerek bu alanda gerekli altyapıya sahip olduğunu göstermişti.

Nitekim şehir içinde Yenimahalle ile Etimesgut arasında düzenlenen yarışma iki kategori üzerinden gerçekleştirilmişti. Birinci kategori, 40 kilometrelik bir parkurda 9 yarışmacının katılımıyla yapılmıştı. İkinci kategoriye ise 17 yarışmacı katılmış ve yarış, 20 kilometrelik bir parkurda gerçekleştirilmişti. Birinci kategoriye Nezir Sonakın, 1 saat 2 dakika 59 saniyelik derecesiyle birinci bitirirken; ikinci kategoriye Ünal Tolon, 32 dakika 24 saniyelik derecesiyle birinci bitirmişti.⁸²⁵

Benzer bir şehir içi yarış, 30 Ekim 1950 tarihinde Beden Terbiyesi Ankara Bölgesi Bisiklet Ajansı'lığı tarafından düzenlenmişti. Yarışmaya Eskişehir, Konya, İzmir, Bursa ve İstanbul gibi şehirlerden bisikletçiler katılmıştı. Yarışma, saat 10'da Ulus Meydanı'ndan başlamış ve güzergah şu şekilde belirlenmişti: Ulus-Kızılay-Dikimevi-Samanpazarı-

⁸²² Zafer, 03 Mart 1954, Sayı: 1842.

⁸²³ Asman, Türk Spor Tarihinde, sayfa numarasız.

⁸²⁴ Mehmet Süme, Selami Özsoy, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Bisiklet Sporü" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (2010), s. 346-349.

⁸²⁵ Zafer Akşam Postası, 9 Mayıs 1955, Sayı: 1816.

Ulus-Fişekhane-Orman Çiftliği-Marmara Köşkü-Askerî Fabrikalar-Kızılay-Baraj-Ulus-Akköprü-Ulus.⁸²⁶

Diğer yandan, Ankara-İzmir arasında 1059 kilometrelik bir parkur belirlenerek şehirler arası bir bisiklet yarışı düzenlenmişti. Farklı illerden gelen 32 bisikletçinin katıldığı organizasyonun ilk etabını oluşturan Ankara-Kızılcahamam bölümünü, Eskişehirli sporcu İnci Sait Toy 2 saat 24 dakika 35 saniye ile birinci sırada tamamlamıştı. Bu etapta, ikinciliği 2 saat 25 dakika 12 saniye ile İstanbul'dan katılan Sait Özgeldi, üçüncülüğü ise 2 saat 25 dakika 15 saniye ile Ankara'dan katılan Sadık Şen elde etmişti.⁸²⁷ Ankara'nın, bisiklet sporunda şehirler arası düzeyde turnuva düzenleyebilecek ve bu organizasyona farklı şehirlerden katılımcı çekebilecek bir potansiyele sahip olması, 1950'li yıllar için takdir edilecek bir durumdu.

4.8.11. Kış Sporları

1950'li yıllar Ankara'da spor dalı olarak faaliyet gösterilen alanlardan biri de dağcılık ve kış sporlarıdır. Kış Sporları Kulübüyle, Ankara Dağcılık ve Kış Sporları Ajanlığının düzenlediği faaliyetlere pek çok genç katılmıştır. Düzenlenen aktiviteler sırasında dağcı grupların bazıları Dikmen otobüs durağından yaklaşık 4 kilometre uzaklıktaki kayak sahasına yürüyerek ulaşırken, araçları olanlarsa Kayakevi'ne gidiyordu. Bu tür etkinliklere 500'den fazla kişi katıldığı oluyordu.⁸²⁸

Etkinlik düzenlenen yerlerden biri de Elmadag'dı. Nitekim Dağcılık Federasyonu burada Ankara Kupası adıyla slalom kayak yarışları düzenlemişti. Yarışlara Kayseri, Yozgat, Gerede, Bursa ve Ankara bölgelerinden kayakçılar katılmıştı. Ankara bölgesinden katılan kayakçılar ise şunlardı: Karagücü'nden Ahmet, İstatistik'ten Haluk, Gençlerbirliği'nden Orhan, Harpokulu'ndan Yılmaz, Havagücü'nden Arslan, Etlik'ten Çetin ve Mülkiye'den Şükrü.⁸²⁹

Diğer yandan, Elmadag'daki kış sporları potansiyelini değerlendirmek isteyen sporseverler Emirdağ Kulübü adıyla bir kulüp kurmuştu. Ancak, Ankara Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü, şehirde iki dağcılık kulübü bulunmasının emek ve faaliyetlerin bölünmesine yol açacağını ileri sürmüştü. Ayrıca Ankara'da bir kulübün bile tatmin edici

⁸²⁶ Ulus, 23 Ekim 1950, Sayı: 10533.

⁸²⁷ Zafer, 2 Eylül 1954, Sayı: 2037.

⁸²⁸ Ulus, 9 Ocak 1950, Sayı: 10246.

⁸²⁹ Yeni Ulus, 11 Şubat 1954, Sayı: 58.

faaliyetler gerçekleştiremediğini belirterek Emirdağ Kulübü'ne birleşme teklifinde bulunmuştu.⁸³⁰ 1950'li yıllarda Ankara'da dağcılık ve kış sporlarına yönelik ilginin artması ve çeşitli kulüplerin düzenlediği etkinliklerle bu alanlardaki gelişimin hız kazandığı ifade edilebilir.

4.8.12. Golf

Golf, yazılı kuralları olan dünyanın en eski sporlarından biridir. Kökleri XV. yüzyıl İskoçya'sına kadar uzanan golf, 1600'lü yıllardan sonra İngiltere'de oynanmaya başlamış ve zamanla dünyanın çok farklı bölgelerine yayılmıştı. Golf sporunu diğer spor dallarından ayıran en önemli fark, bir zengin sporu olmasıdır. Aristokratlar, golf sporunun gelişiminde önemli bir rol oynamışlardı. Türkiye'de ise ilk golf faaliyetleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, ilk golf kulübü 1895 yılında kurulmuştu.⁸³¹

Ankara'da öne çıkan bir diğer spor dalı ise golf olmuştur. Ankara Golf Kulübü adıyla kurulan kulüp, İstanbul ve İzmir'deki kulüplere göre çok yeni olmasına rağmen, bu şehirleri tesis bakımından geride bırakmıştı. Baraja giden yolda, Ziraat Enstitülerini geçtikten sonraki bölgede yapılan ilavelerle genişleyen golf alanında, delik sayısı 9'dan 18'e çıkarılmıştı. Golf kulübünün bu hızlı gelişimindeki en önemli etkenlerden biri Amerikan Büyükelçisi Mr. Wordsworth olmuştur. Birinci sınıf bir golfçü olan büyükelçi, kulübün gelişimiyle yakından ilgilenmiş ve resmi makamlarda gereken desteği sağlamaktan geri durmamıştı.⁸³² 1950'li yıllarda Ankara'da golf sporunun hızlı gelişiminde diplomatik desteğin önemli payının olduğu ifade edilebilir.

4.8.13. Eskrim

Eskrim, kılıç benzeri ancak kesici ve delici özelliği bulunmayan silahlarla yapılan, belirli kuralları olan bir spor dalıdır. Hint, Roma ve Yunan uygarlıkları dışında birçok ülkede de farklı isimlerle oynanan eskrimde, diğer spor dallarında olduğu gibi saldırı ve savunma büyük önem taşır. Türkiye'de eskrim, XX. yüzyılın hemen başlarında başlamış ve bu sporun kurucusu Hüsnü Bey olarak bilinmektedir.⁸³³

⁸³⁰ Zafer, 9 Aralık 1951, Sayı: 950.

⁸³¹ Gürel Çetin, Dünyada Golf Turizmi ve Türkiye'de Golf Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 17, 19, 53.

⁸³² Zafer, 29 Temmuz 1951, Sayı: 818.

⁸³³ Meryem Savaşlı, Milli Eskrimcilerle Eskrim Sporuna Yeni Başlayan Eskrimcilerin Bazı Fiziksel,

Eskrim, Ankara’da turnuva düzenlenecek düzeyde talep gören spor dallarından biri olmuştur. Nitekim düzenlenen Ankara Birincilikleri Turnuvası’nda eskrimciler yarışırken, seyirciler de heyecanlı dakikalar yaşamıştı. Turnuva, tecrübeliler ve tecrübesizler kategorilerinde gerçekleştirilmişti. Tecrübeliler kategorisinde, Flöre dalında Sait Tayla, Epe dalında Muhittin Arsan ve Kılıç dalında Sabri Tezcan birinci olmuştu. Tecrübesizler kategorisinde ise birincilikler, Flöre dalında İlhan Parer, Epe dalında Hilmi Uysal ve Kılıç dalında Şinasi Göktürk tarafından elde edilmişti.⁸³⁴

4.9. Sinema

4.9.1. 1950 Öncesi Sinema ve Sinema Salonları

İlk sinema filmi gösterimi, Lumiere Kardeşler tarafından 22 Mart 1895’te Paris’te gerçekleştirilmişti. Gösterim sırasında, bir gar sahnesinde trenin seyircinin üzerine geliyor hissi uyandırması, herkesi çok etkilemişti. Nitekim Osmanlı İstanbul’undaki ilk gösterimde de seyirciler üzerinde benzer bir etki bırakmıştı. İlk sinema filminin gösteriminden kısa bir süre sonra, Osmanlı topraklarında da sinema gösterimleri başlamış ve hızla yaygınlaşmıştı. Sinema, 1920’lerin hemen başında Ankara’da da varlığını göstermeye başlamıştı. Sinema gösterimleri zamanla Ankara için oldukça önemli hale gelmiş ve 1922 yılında şehrin tek eğlencesi konumuna yükselmişti. Nitekim iki yıl sonra şehirdeki sinema sayısı ikiye çıkmıştı. Sinemaya daha çok İstanbul’dan gelenler ilgi göstermiş, Ankaralıların büyük bir kesimi ise sinemaya mesafeli yaklaşmıştı. Bu dönemde gösterilen ve halkı en çok etkileyen filmler ise Sefiller ve Cebelitarık Casuslar olmuştu.⁸³⁵

Ankara’daki ilk sinema gösterimleri, 1920’lerin başında Vali Ferid Paşa’nın yaptırdığı Sanayi Mektebi’nin atölyesinde başlamıştı. Millî Mücadele döneminde, millî filmler bu sinemada gösterime girmişti. Bununla beraber, dışarıdan gelen birinin eğlenmek amacıyla gidebileceği bir sinema bahsedilecekse, bu sinema Meclis’in karşısında, bahçe içindeki sinemaydı. Millî Bahçe Türk Şirketi Sineması adındaki bu sinemayı, Mimar Vedat Bey

Biyomotor Özellikleriyle Vücut Yağ Yüzdelerinin Araştırılması, Dumlupınar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2009, s. 2, 7.

⁸³⁴ Hüres, 13 Aralık 1952, Sayı: 699.

⁸³⁵ Nihat Özen, “Türk Sineması”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 7 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1878; Turan Tanyer, “Sinemalarımız, Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012, s. 381-385.

yaptırmıştı. Kare şeklindeki sinemada, localar ve kadınlar için özel bir bölüm ayrılmıştı. Bahçe sineması, İstanbul sinemalarının müzik kalitesine eş değer olmasıyla dikkat çekmişti. Bu dönemde, Ankaralılar sinemaya film izlemekten ziyade müzik dinlemek için gitmişti.⁸³⁶ Ankara’da sinema kültürünün ilk yıllarında, gösterimlerin sosyal ve kültürel bir eğlence olarak şekillendiği söylenebilir.

Muhittin Baha Bey tarafından, 1927 yılında daha sonra Rüzgârlı Sokak olarak anılacak bölgede Kulüp Sineması açılmıştı. Ankara’nın ilk sesli sineması olma özelliğine sahip olan bu sinema, açılır kapanır koltuklara ve bir balkon kısmına sahipti. Sinema ayrıca "Kulüp Sinema Mecmuası" adıyla bir dergi de yayımlamıştı. 1928’de Ankaralı Şakir Bey tarafından faaliyete geçirilen Yeni Sinema, açılış için alınan kredilerin ödenememesi nedeniyle İş Bankası’nın idaresine geçmişti. 1932 yılında, Ankara Sinema İşleri Limited Şirketi ve İş Bankası ortaklığında faaliyetlerini sürdürmüş ancak gerekli şartları karşılayamayan bir işletme olarak dikkat çekmişti. 800 kişilik bu sinema, 1937’de Ankara’nın en lüks sineması haline getirilmiş ve dönemin tanınmış simalarının sıkça uğradığı bir mekan olmuştu. 1920’lerin sonuna doğru, Bentderesi’nin hemen yanı başında bulunan ve kumpanyaların temsiller verdiği Cumhuriyet Tiyatrosu bünyesinde bir sinema da faaliyete geçirilmişti. Ancak bu sinemanın ömrü çok uzun olmamıştı.⁸³⁷

1938 ve 1949 yılları arasında açılan diğer sinemalar arasında Sus, Sümer, Ulus, Ankara ve Büyük Sinema bulunmaktadır. Sus Sineması, Anafartalar Caddesi’nde Çocuk Esirgeme Kurumu’na ait bir sinemaydı. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında Mısır filmleri izlemek isteyenlerin uğrak yeri olmuştu. Ulus Sineması, 1939’da Ankaralılara "Müjde" başlığıyla gazetelerde duyurular yaparak Yenişehir’de bir apartmanın altında faaliyete geçmişti. Sıcak ve soğuk havalandırma sistemine sahip olan bu sinema, döneminde bir hayli dikkat çekmişti. 1940 yılında, Çocuk Esirgeme Kurumu’nun kullanılmayan yüzme havuzu kapatılmış ve üzerine bir gazino yapılmıştı. Daha sonra bu gazinonun kiralanmasıyla birlikte Sümer Sineması faaliyete geçmişti. Sümer Sineması’nda genellikle polisiye ve western tarzı filmler gösterilmişti. Ancak sinemada bir türlü düzen sağlanamamış, sabah bir film için giren bir kişi akşama kadar sinemadan çıkmadan film izleyebilmişti. Bu durum, sinemanın dışarıda kalanlar ve evi olmayanlar

⁸³⁶ Tanyer, "Sinemalarımız", s. 384.

⁸³⁷ Tanyer, "Sinemalarımız", s. 386-387, 390-393.

için bir barınma yerine dönüşmesine yol açmıştı.⁸³⁸ 1940'lı yıllarda Ankara'daki sinemaların sadece kültürel değil aynı zamanda sosyal ihtiyaçlara da cevap veren mekânlar hâline geldiği söylenebilir.

1943'te Ulus Sineması'nı açan ancak sonrasında işletmeyi bırakan girişimci Sait Çelebi, Necatibey Caddesi üzerinde Ankara Sineması adıyla yeni bir sinema açmıştı. 1.100'den fazla kişilik kapasitesi ve üç katlı yapısıyla bu sinema, kısa sürede Ankaralı sinemaseverler tarafından beğenilmişti. 1949'da Yenişehir'de açılan Büyük Sinema, hem Ulus hem de Ankara sinemalarının işlerini etkilemişti. 1.550 koltuğa sahip olan bu sinema, konforu ve koltuklarının rahatlığıyla dikkat çekmişti. İç mekânında kullanılan kırmızı halılar ve özel kıyafetli personeliyle lüks bir atmosfer sunmuştu. Ancak bu sinemada Türk filmlerine nadiren yer verilmiş, daha çok büyük hasılat getirecek yabancı filmler gösterilmişti.⁸³⁹

Ankara'da sinema, sadece gösterilen filmlerle sınırlı bir sektör olmamış, aynı zamanda basın ve yayım faaliyetlerinde de önemli bir yere sahip olmuştu. Cumhuriyetin ilk on beş yılında, Ankara'da basının istenen düzeyde gelişmediği ve tiyatro dergilerinin rağbet görmediği bir ortamda, sinema dergilerinin bir hayli talep gördüğü dikkat çekmişti. Bu dönemde yayımlanan önemli sinema dergileri arasında, 1929'da Kulüp Sineması, 1931'de Temaşa Âlemi, 1932'de Ankara Sinemaları ve 1933'te Türkçe-Fransızca yayımlanan Temaşa dergileri yer almıştı.⁸⁴⁰ Sinema dergileri sanat ve medya arasındaki güçlü ilişkiye ve halkın sanat dallarına farklı yaklaştığına işaret etmesi bakımından önemlidir.

4.9.2. 1950 Sonrası Sinema ve Sinema Salonları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla hayata geçirilen modernleşme stratejileri, II. Dünya Savaşı yıllarında da devam etmişti. Savaş sonrası kurulan yeni dünya düzeni, kısa sürede Türkiye üzerinde etkilerini göstermeye başlamıştı. Amerika'dan gelen dış yardımlar ve yabancı uzmanların yatırımları, ekonominin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştı. Bu durum, teknolojinin ilerlemesine, iletişim araçlarının yaygınlaşmasına ve sosyal

⁸³⁸ Tanyer, "Sinemalarımız", s. 408-413.

⁸³⁹ Tanyer, "Sinemalarımız", s. 413-417.

⁸⁴⁰ Kudret Emiroğlu, "Ankara'nın Sanat Rüzgarı", İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012, s. 305; Richard, D. Robinson, "Developments Respecting Turkey July 1953- October 1954, v. I-II, Newyork, 1954, s. 4.

etkileşimin artmasına da zemin hazırlamıştı. Söz konusu gelişmeler, aynı zamanda yeni bir tüketim kültürünün ortaya çıkmasına neden olmuştu. Tüketim cazip hale gelmiş; evler hayatı kolaylaştıran ve konforu artıran objelerle hızla donatılmıştı. Diğer yandan sosyal yaşamın değişen ihtiyaçları, eğlence kültürü ve günlük yaşamın akışı da etkilenmişti. Sinema, herkesin ulaşabileceği bir eğlence haline gelmiş ve batı normlarına göre gündelik hayatın şekillenmesinde önemli rol oynamıştı.⁸⁴¹ II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de yaşanan ekonomik ve kültürel dönüşüm, sinema gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla yeni yaşam biçimlerinin oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

Ankara’da, 1950’den sonra birçok yeni sinema açılmıştı. 1950’de Cebeci, 1952’de Nur ve Seyran, 1953’te Türk Ocağı, 1955’te Melek, 1956’da Bahçelievler, 1957’de Maltepe, Alemdar ve Şan, 1958’de ise Kurtuluş ve İnci sinemaları faaliyete geçmişti. 1950-1958 yılları arasında, Ankara’daki kapalı sinema salonu sayısı %116,6, yazlık sinema sayısı ise %480 oranında artış göstermişti. 1960 yılına gelindiğinde, bazı sinemalar iki grubun kontrolü altında faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştı. Ankara Park, Sus, Sümer ve Ankara sinemaları, Sinema İşleri Limited Şirketi’ne bağlı olarak çalışırken; Büyük Sinema, Gölbaşı ve Nur sinemaları, Büyük Sinema Limited Şirketi bünyesinde faaliyet göstermişti.⁸⁴²

1950’lerde Ankara’da, halkın eğlence ihtiyacına hizmet eden farklı kapasitelerde birçok sinema bulunmaktaydı. Sıhhiye’de Ankara ve Sinema 70, Bulvar’da Büyük Sinema, Güvenpark’ta Cep Sineması, İzmir Caddesi’ndeki Efes, Menekşe Sokak’taki Menekşe ve Nergis Sinemaları, Necatibey’deki Derya, Kocatepe’de Kızılırmak, Bakanlıklar’daki Batı, Maltepe Camii karşısındaki Gölbaşı ve hemen yanındaki Eti Sineması, şehrin en bilinen sinemaları arasında yer almaktaydı. Bunun dışında, Kızılay’da bulunan Ulus, Talip, Ses, Dilek, Dedeman ve Akgün Sinemaları, bu bölgeyi sinema açısından oldukça cazip hale getirmişti. Şehrin dışında yeni bir yerleşim yeri olan Yenimahalle de sinema yönünden iyi bir durumda bulunmaktaydı. Ragıp Tüzün Caddesi’ndeki Alemdar, Serdar Sokak’taki Seyran ve Akın Caddesi’ndeki Güneş Sinemaları, bu bölgenin önemli sinema salonlarıydı. Bunlara ek olarak, yaz aylarında hizmet veren yazlık sinemalar da mevcuttu. Yenimahalle, Atlas, Akın, Örnek ve Piknik Sinemaları, bu türden sinemalar arasında yer almaktaydı.⁸⁴³ 1950’lerde Ankara’da sinema salonlarının hem şehir merkezinde hem de

⁸⁴¹ Özer, Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat, s. 137-140.

⁸⁴² Zafer, 10 Şubat 1958, Sayı: 3043; Tanyer, “Sinemalarımız”, s. 419-423.

⁸⁴³ Taner, Bir Zamanlar Yenimahalle ve Yenimahalleliler, s. 162.

yeni yerleşim bölgelerinde yaygınlaşması, sinemanın kitlesel bir eğlence biçimi olarak benimsendiği şeklinde yorumlanabilir.

Bu sinemalar, sağladıkları rahatlık ve imkânlar açısından farklı kategorilere ayrılmış ve isimlendirilmişti. Örneğin, Büyük Sinema lüks sınıfında yer alırken, Ankara, Cebeci, Park, Sus ve Ulus sinemaları birinci sınıfta değerlendirilmişti. Sümer, Bahçelievler ve Nur sinemaları ikinci sınıfta yer alırken, Çiçek, Zafer, Işık ve Yıldız gibi sinemalar ise üçüncü sınıfa dâhil edilmişti.⁸⁴⁴

Adı	Yeri	Kapasitesi
Yeni Sinema	Ulus Meydanı Civarı	1152
Park Sineması	Ulus Meydanı Civarı	970
Sus Sineması	Ulus Meydanı Civarı	587
Sümer Sineması	Ulus Meydanı Civarı	563
Büyük Sinema	Sağlık Bakanlığı Civarı	1552
Ankara Sineması	Sağlık Bakanlığı Civarı	975
Ulus Sineması	Kızılay Meydanı	926
Nur Sineması	Dışkapı	802
Cebeci Sineması	Cebeci	1282
Alemdar	Yenimahalle	1500

Tablo 126: 1950’li Yılların Başlarında Ankara’da Önde Gelen Sinemalar ve Kapasiteleri

Kaynak: Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, s. 84; Taner, Bir Zamanlar Yenimahalle, s. 164.

Ankara’daki sinemaların birçoğunun bine yakın ve üzerinde kapasitesi olması Ankaralıların sinemaya olan ilgisinin bir göstergesi olarak okumak mümkündür. Dönemin eğlence unsurlarının sınırlı olması sinemanın yoğun rağbet görmesinde etkili olduğu değerlendirilebilir.

⁸⁴⁴ Bizim Kırıkkale, 30 Aralık 1958, Sayı: 335; Beypazarı, 3 Şubat 1959, Sayı: 12; Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 46.

Sinema Salonu	Bulunduğu	Yer	Sermayelerine Göre Türü
Yeni	Ulus	Üst Sınıf	1. Sınıf
Büyük Sinema	Kızılay	Üst Sınıf	Lüks Sınıf
Cebeci	Cebeci	Orta Üst	1. Sınıf
Ankara	Sıhhiye	Orta Alt	1. Sınıf
Park	Ulus	Orta Alt	1. Sınıf
Ulus	Kızılay	Orta Alt	1. Sınıf
Sus	Ulus	Orta Alt	1. Sınıf
Sümer	Ulus	Alt	2. Sınıf
Nur	Dışkapı	Alt	2. Sınıf

Tablo 127: Ankara’ da 1950’li yıllardaki Sinema Seyircilerinin Sınıfsal Durumu ve Sınıf Türü

Kaynak: Semih Gökatalay “Erken Soğuk Savaş Ankara’sında Sinema Kültürü”, Ankara Araştırmaları Dergisi, VII/1 (Haziran 2019), s. 157, 159.

Büyük, Alemdar, Yeni ve Cebeci sinemaları kapasitesi binin üzerinde olan büyük sinemalar iken, Sus, Sümer sinemaları kapasite açısından orta ölçekte sinemalardır. Kapasitesi büyük olan sinemalar aynı zamanda üst sınıf seyirciye hitap eden sinemalar olması yönüyle de dikkat çekmektedir.

Sinemalar içinde lüks sınıfta yer alması ve üst sınıfa hitap etmesi yönüyle Büyük Sinema’nın yeri ayrıdır. İsmet İnönü ve Adnan Menderes’e ait locaların bulunduğu sinema, Ankara’nın diğer sinemaların seyircilerini sosyal açıdan etkilemiş, Büyük Sinema’da alt yazılı gösterilen bir film Cebeci Sineması’nda dublajlı gösterilmiştir.⁸⁴⁵

4.9.3. 1950’li Yıllarda Sinema ve Sinemanın Ankara’daki Durumu

1950 yılı, Türk sinemasının sanat yönü için bir dönüm noktası olmuştu. 1917-1947 yılları arasında yalnızca 58 öykülü uzun film çevrilmişken, 1947-1956 döneminde bu sayı 359’a yükselmişti. 1957 sonrasında ise yıllık film sayısı önce 100’e, ardından 200’lere ulaşmıştı. 1947-1960 yılları arasında yerli film sayısının hızla artmasında, sinemada yapılan vergi indirimlerinin ve piyasaya hâkim olan Mısır filmlerinin gösteriminin

⁸⁴⁵ Gökatalay, “Erken Soğuk Savaş Ankara’sında Sinema Kültürü”, s. 160,165.

azalmasının önemli katkıları olmuştu. Öte yandan, Amerikan gangster filmleri ile Fransız “ozansız gerçeklik” ve “kara filmler” tarzlarının yerli sinema üzerindeki etkisi de dikkat çekmişti. Bu etkileşim, piyasa romanlarına dayalı çekilen filmlerin sayısında artışa neden olmuştu. Nitekim 1950-1959 yılları arasında bu özellikte toplam 540 yerli film çekilmişti.⁸⁴⁶ 1950’li yıllarda Türk sinemasında yaşanan üretim artışının, dış etkenlerin ve iç dinamiklerin sektörün ticarileşmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Ankara’nın merkezindeki büyük sinemalar dışında, 50 kişilik kapasiteye sahip cep sinemaları da bulunmaktaydı. Özellikle Yenimahalle gibi şehrin dışında kalan bölgelerde, bu tür küçük sinemalar sayesinde halk, sinemaya daha kolay erişebilme imkânı bulmuştu.⁸⁴⁷ Diğer yandan, çocuklar için de bir sinema ihtiyacı hissedilmişti. Yapılan çalışmalar sonucunda, Ankara Sineması bünyesinde bir çocuk sineması faaliyete geçirilmişti. Çocuk sinemasının, her gün sabah 09.00 ve 10.30 olmak üzere iki seans halinde hizmet vermesi planlanmıştı. İlk gösterimde Walt Disney’in en güzel eserlerinden biri kabul edilen “Renkli Besteler” oynatılacak, bilet fiyatlarının ise 50 kuruş olması kararlaştırılmıştı.⁸⁴⁸

II. Dünya Savaşı sonrası ile 1955 yılları arasındaki dönemde, Ankara’nın sinema kültürünün gelişiminde Amerikan kültürünün sinema aracılığıyla empoze edilmesinin izlerini görmek mümkündür. Bununla birlikte, sinema, Kızılay ve Ulus’un mekânsal olarak temsil ettiği sosyo-ekonomik ayrışmaya rağmen, toplumun farklı katmanlarının bir araya geldiği yerlerden biri olmuştu. 1950-1960 yılları arasında, Ankara sinemalarına yönelik en büyük eleştirilerden biri, kalitesiz ve eskimiş filmlerin yeni filmler gibi sunulmasına yönelik olmuştu. Örneğin, 1946’da Ankara’daki bir sinemada gösterilen bir filmin, 1955’te başka bir sinemada yeni bir yapım gibi tekrar gösterime sokulduğu durumlar yaşanmıştı.⁸⁴⁹ 1950-1955 yılları arasındaki Ankara’da sinemasının, farklı toplumsal kesimleri buluşturan bir eğlence biçimi olmasına karşın içerik kalitesi bakımından sorunlu olduğu ifade edilebilir.

Sinemalarda yaşanan olumsuzluklar, yalnızca gösterilen filmlerin kalitesiyle sınırlı

⁸⁴⁶ Özen, “Türk Sineması”, s. 1878-1885; Emrah Özen, “Sinemamızın Şahsiyet Azabı: Ellili Yıllarda Yerli Film/Türk Filmi Ayrımı Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, Derleyen Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay. İstanbul, 2015, s. 489.

⁸⁴⁷ Zafer, 13 Ocak 1956, Sayı: 2305.

⁸⁴⁸ Zafer, 16 Mayıs 1956, Sayı: 2427.

⁸⁴⁹ Gökatalay “Erken Soğuk Savaş Ankara’sında Sinema Kültürü”, s. 148; Tanyer, “Sinemalarımız”, s. 424.

kalmamış; gürültü, taşkınlık ve halk sağlığıyla ilgili sorunlar da baş göstermişti. Bu sorunları azaltmak amacıyla zaman zaman sinemalar denetime tabi tutulmuş ve emniyet birimlerince güvenlik tedbirleri alınmıştı. Yapılan denetimler kapsamında, Sümer, Cebeci, Kurtuluş, Ulus Büyük Park, Şan, Seyran, Melek, Sus, İnci, Ankara, Alemdar, Renkli ve Gölbaşı sinemalarında yapısal incelemeler yapılmıştı. Denetimlerin sonuçlarına göre, Sus, İnci, Ankara, Alemdar ve Renkli sinemaları encümen kararıyla tamamen kapatılmış; Sümer, Cebeci, Kurtuluş, Ulus Büyük Park, Şan, Seyran, Melek ve Gölbaşı sinemalarının ise yalnızca balkon kısımları kapatılmıştı.⁸⁵⁰

Sinemalarda gürültü yapanların sayısının artması üzerine, Emniyet Müdürlüğü özellikle gece seanslarında sıkı kontrol uygulamaları başlatmıştı. Isık çalmak ve çeşitli şekillerde ses yaparak rahatsızlık veren 30 kişi, sanık olarak sinemalardan dışarı çıkarılmıştı. Bu uygulamanın ardından, gürültü çıkardıkları için dışarı çıkarılan kişi sayısı 10-15'e kadar düşmüştü. Emniyet birimleri, kontrolleri aynı sıklıkta sürdürmeye devam etmişti.⁸⁵¹ Sinema filmlerinin içerik kalitesinin düşüklüğünün, seyircilerin sinema salonunun gerektirdiği davranış kurallarına uymamasında etkili olduğu söylenebilir.

4.10. Radyo

4.10.1. Türkiye'de Radyolar ve Ankara Radyosunun Durumu

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı'dan yetersiz bir haberleşme altyapısı devralmıştı. Bu eksikliği gidermek için Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte, yurt içi ve yurt dışı haberleşme için telsiz ve telefon şebekesi kurulmasına yönelik çalışmalara başlanılmıştı. 1925 yılında Ankara ve İstanbul'da telsiz telgraf istasyonları inşa edilmiş, 20-25 KW güce sahip bu istasyonlarla Türk radyoculuğunun temelleri atılmıştı. 6 Ocak 1926'da Falih Rıfkı, Cemal Hüsnü ve Sedat Nuri Beyler ile İş Bankası'nın da yer aldığı Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'ne radyo yayını yapma hakkı verilmişti. Ankara'daki ilk radyo stüdyosu, Ulus'taki postanenin bir odasında kurulmuştu. Daha sonra bu stüdyo, Mızıka Dairesi'ne, konservatuvar yakınındaki bir bağ evine, Ankara Palas'ın alt katına ve son olarak Yenışehir'de Sağlık Bakanlığı yakınlarındaki bir daireye taşınarak hizmet vermişti. Bu ilk stüdyolar, donanım açısından oldukça sınırlı imkânlarla yayın yapmıştı. 1927 yılında

⁸⁵⁰ Beypazarı, 3 Şubat 1959, Sayı: 12.

⁸⁵¹ Demokrat Ankara, 7 Aralık 1952, Sayı: 473.

ilk radyo yayınları başlamış, ekonomik ve toplumsal hayatta devletin daha etkin olması, radyonun devletleşmesinde etkili olmuştur.⁸⁵²

Ankara Radyosu, 1938 yılında uzun dalga yayınlar için 120 KW, kısa dalga yayınlar için 20 KW gücündeki vericilerle yayın yapabilir hale getirilmişti. Gerek vericisi gerekse stüdyo imkânlarıyla dönemin en güçlü radyolarından biri olmuştur. 1939'dan itibaren, II. Dünya Savaşı'yla ilgili haber alma talebi, radyonun daha da gelişmesini sağlamıştı. Nitekim 1940 yılında 80.000 olan alıcı sayısı 180.000'e çıkmış; yayın süreleri düzenli hale getirilmişti.⁸⁵³ 1939'dan itibaren yayın gücünü artıran Ankara Radyosu'nun, bu sayede hem daha geniş kitlelere ulaştığı hem de etkisini artırdığı söylenebilir.

1950 öncesinde, Ankara Radyosu 20 KW gücündeki vericileriyle kısa dalga yayınlarını Orta Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu'ya ulaştırabilmişti. 1950 yılında verici gücü 100 KW'ye çıkarılmış ve bu sayede radyo, denizaşırı yayınlar yapabilecek kapasiteye ulaşmıştı. Ankara Radyosu, bu gelişim sayesinde Türkiye genelinde yayın yapan İstanbul ve İzmir radyolarından daha uzak mesafelere yayın ulaştırabilir hale gelmişti. 12 farklı ülkeye yayın yapabilen Ankara Radyosu, bu dönemde daha resmi bir mahiyet kazanmıştı.⁸⁵⁴ Teknik kapasitedeki bu artış, uluslararası alanda etkin olunmak istendiğini düşündürmektedir. Diğer yandan artışın II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin dışa açık politikalar takip etmesiyle uyumlu olduğu ifade edilebilir.

Tiyatrolar, sergiler ve derin sohbetler dinlemeyi bilen toplumların yaşadığı şehirlerin bir özelliği olarak kabul edilir. Bu yönüyle Ankara halkı, dinleyici bir yapıya sahipti ve bu durum şehri iyi bir radyo kenti haline getiriyordu. Gelişen teknik kabiliyetleri sayesinde, Ankara Radyosu yalnızca Ankara'nın dışa açılan penceresi değil, aynı zamanda bir kültür merkezi ve bir okul işlevi görüyordu. 1950'de, 24.420'si Ankara merkezde olmak üzere, toplamda 31.509⁸⁵⁵ radyo bulunması, radyonun bu işlevinin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştı.

⁸⁵² Uygur Kocabaşoğlu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 10 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2732-2733; Mustafa Tokmak, Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 114-115.

⁸⁵³ Kocabaşoğlu, Cumhuriyet Dönemi, s. 2733-2735; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 709.

⁸⁵⁴ TBMMTD, 19 Şubat 1953, Dönem IX, c. XX, s. 486; San Som, Parazitli Demokrasi Demokrat Parti'nin Radyo Davası, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008, s. 51.

⁸⁵⁵ Özden Cankaya, "Ankara Radyosu'nda Geçmişe Yolculuk: Radyo Tiyatrosu", İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, s. 362; Taner, Bir Zamanlar Yenimahalle, s. 168; Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 1953, Ankara, 1953, s. 472.

İlçenin adı	1950	1951	1952	1953	1954	1955	Köy Radyo Ort	Kaza Genel Ort
Merkez	427	468	633	885	1.048	1.015	15	29
Altındağ	-	-	-	-	-	310	16,3	28,6
Ayaş	217	350	688	956	1.056	1.127	26,8	22,8
Balâ	48	38	209	283	289	183	2,5	165
B. Pazarı	65	87	117	155	191	205	2,8	117,2
Çankaya	235	410	550	600	813	825	18	29,8
Çamlıdere	-	-	-	-	180	238	5,4	101
Çubuk	196	235	280	643	735	88	9	46,2
Haymana	167	242	403	917	1.595	1.609	13,8	25,7
Kalecik	66	133	344	510	624	669	8,1	56,7
Keskin	164	214	421	638	770	827	10,7	46,3
K. Kale	1.967	2.256	2.892	3.353	3.786	3.860	43,4	16,1
Kızılcahamam	39	81	149	320	73	89	0,8	433,4
Nallıhan	375	429	498	643	831	902	9,8	24,7
Polatlı	1.343	1.819	2.363	2.861	3.300	3.683	40,9	10,4
Ş- Koçhisar	153	115	160	528	200	98	1	477
Toplam	5462	6877	9707	13292	15491	15728		

Tablo 128: 1950-1955 Yılları Arasında Ankara'nın Merkez ve Kaza Köylerinde Bulunan Radyo Sayısı ve Ortalamaları

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu ve 1956 Yılı Çalışma Programı Tasarısı, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1956, s. 116.

Tabloya göre, 1950-1955 yılları arasında köylerdeki radyo sayısındaki artış oranı %187,9 olarak gerçekleşmişti. Bu dönemde, radyo sayısında en yüksek artış %914,3 ile Kalecik, %864,4 ile Haymana ve %404,2 ile Keskin köylerinde kaydedilmişti. Ancak, Çubuk'ta % -55,1, Şereflikoçhisar'da ise % -36 oranında bir azalma yaşanmıştı.

Tablodaki "Köy Radyo Ortalaması" sütununa göre Kızılcahamam, Şereflikoçhisar ve Balâ en düşük ortalamalara sahipken; "Kaza Genel Ortalaması" dikkate alındığında aynı

kazaların diğerk birçok kazanın üzerinde olduğu gör÷lmektedir. Bu durum söz konusu kazalarda radyoların köylerde değıl, kaza merkezlerinde yoğunlaştığına işaret etmektedir. Tablo verileri ve Ankara'nın söz konusu yıllardaki nüfusu göz önüne alındığında, kişi başına düşen radyo sayısında önemli bir artış yaşandığı belirtilebilir. 1950'de yaklaşık 150 kişiye 1 radyo düşerken, 1955'te bu oran 71 kişiye 1 radyoya yükselmiştir. Bu durum hem bilgiye erişimin kolaylaşması hem de artan ekonomik imkânlarla ilişkilendirilebilir. Ankara Radyosu'nun teknik kapasitesinin daha da geliştirilmesi için çalışmalar sürdür÷lmüş, 1957 yılında Başbakan Adnan Menderes, Ankara Radyosu'na 120 KW'lık bir verici istasyonu daha kurulması talimatını vermişti. Bu doğrultuda, Etimesgut'ta 120 KW gücünde bir istasyon kurulması için çalışmalar başlatılmıştı. Diğerk yandan, uzun dalga üzerinden yapılan yayınların süresinin artırılmasına yönelik hazırlıklar yapılmıştı. Yapılan çalışmalar sonucunda, Ankara Radyosu'nun 13 saat olan yayın süresinin 16 saate çıkarılması planlanıyordu.⁸⁵⁶

Ankara Radyosu'nun teknik olarak daha güçlü ve uzun süreli yayınlar yapabilmesi için çabalar artarak devam etmişti. Bu süreçte hem Başbakan Adnan Menderes hem de Demokrat Parti, iktidarda oldukları süre boyunca radyo sayısını artırmaya büyük önem vermişti. 1957 yılında, Avrupa'dan 100.000 radyo getirilerek kırsal alanlara Menderes'in sesinin duyurulması hedeflenmişti. Bu çabalar sonucunda, Ankara'daki radyo sayısı, 1958'de 110.327'ye, 1959'da 115.785'e ve 1960'ta 126.346'ya yükselmişti. 1950-1960 döneminde radyo sayısındaki artış %301 oranında gerçekleşmişti.⁸⁵⁷ Demokrat Parti'nin ilk yıllarında (1950-1955) radyo sayısının yıllık ortalama artışı oranı %23,4 iken, partinin iktidarının son yıllarında (1958-1960) ortalama artış oranı %7'ye kadar gerilemiştir.

4.10.2. Ankara Radyosu Yayınları

Ankara ve İstanbul Radyoları, dönemin iki önemli radyosu olmalarına karşın, farklı yayın politikalarını ve düşünce dünyalarını yansıtıyordu. 1920'lerin ortasından itibaren, İstanbul için radyo, zengin eğlence hayatının yerini almaya aday bir mecra olarak görülüyordu. İstanbul ve Ankara Radyoları arasındaki yayın farkı, içeriğı henüz disipline edilmemiş Batılılık ile net bir şekilde tanımlanmamış millilik arasındaki bölünmüşlüğün

⁸⁵⁶ Zafer Akşam Postası, 29 Haziran 1957, Sayı: 2465; Medeniyet, 13 Eylül 1957, Sayı: 1113; Milliyet, 13 Ağustos 1959, Sayı: 3324; 15 Ağustos 1959, Sayı: 3326.

⁸⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 1964-1965, Ankara, s. 636; Nahide Işık Demirakın, "Bülent Arel'in Ankara Yılları (1940-1965): Müzik, Radyo ve Siyaset", Ankara Araştırmaları Dergisi, VII/2 (2019), s. 326.

bir yansımasıydı. Ankara Radyosu, üstlendiği misyon gereği, bir yandan toplum belleğinde geçmişi silerken, diğer yandan arzulanan millî varoluşu gündelik yaşamın içinde her düzeyde hayal edilebilmesine teknolojik olarak destek vermişti. Başka bir ifadeyle, radyo, Batı ile iç içe geçmiş bir millî kimliği ön plana çıkarırken, etnik ve kültürel çeşitliliğin silinmesinde de önemli bir rol oynamıştı.⁸⁵⁸

Ankara Radyosu, 1950’li yıllara kadar, toplumu Türk sanatına bir an önce ulaştıracak bir kurum olarak görülmüştü. Bu anlayış doğrultusunda, gerek devlet memuru olarak radyo çalışanlarının, gerek diğer kurumlardaki memurların mesai sonrası görev almasıyla, gerekse de sivil şahısların katılımıyla müzik programları hazırlanmıştı. Bu yayınlar, radyonun 1950 öncesindeki en önemli faaliyetlerini oluşturmuştu.⁸⁵⁹

Demokrat Parti iktidara geldikten kısa bir süre sonra, propagandadaki öneminden dolayı radyonun geliştirilmesine ağırlık vermişti. Bu doğrultuda, radyonun modern yayıncılık şartlarına daha uygun hale getirilmesi amacıyla Fransa’ya bir heyet gönderilmişti. Heyet, Fransa’daki radyo ve televizyon tesislerini inceleyerek Türkiye’de yapılabilecek iyileştirmelere ilişkin çıkarımlarda bulunmuştu. Geliştirme çalışmaları sürerken, Ankara Radyosu, Demokrat Parti dönemindeki ilk radyo programı kapsamında, vilayet ve belediye sınırları dâhilinde gerçekleşen günlük olayları Ankaralıları duyurmaya başlamıştı.⁸⁶⁰ Demokrat Parti iktidarıyla birlikte propaganda gücü ön plana çıkan Ankara Radyosu, radyo yayıncılığını çağın şartlarına uygun tarzda yapmaya başladığı söylenebilir.

1950’lerin hemen başında, Ankara Radyosu’nda toplam 60 kişi görev yapıyordu. Bu kadroda, 2 baş spiker, 4 spiker, 2 spiker adayı, 1 yabancı dil bilen kısa dalga spikeri, 2 kısa dalga spikeri, 1 kısa dalga müzik şefi yardımcısı, diskotek memuru, daktilocu, diskotek şefi, 2 plak muayenecisi ve bakıcısı yer alıyordu. Ayrıca 3 daktilo, 2 ambarcı, 1 stüdyo bakıcısı, 1 yönetim memuru, 2 şoför, 2 bisikletçi, 2 telefoncu, 4 kaloriferci, 3 gece bekçisi, 3 kapıcı, 18 odacı, 1 bahçıvan ve 2 yüksek mühendis de radyonun personel kadrosunu oluşturuyordu.⁸⁶¹

⁸⁵⁸ Meltem Ahıska, “Ankara Radyosu ve Milletın Sesi” İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012, s. 351, 360.

⁸⁵⁹ Türker Erol, “Ankara Radyosu’nun Erken Cumhuriyet Dönemi Müzik Politikalarındaki Rolü ve İşlevi (1941-1949)”, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, X/25 (Ocak 2021), s. 546-547.

⁸⁶⁰ Demirakın, “Bülent Arel’in Ankara Yılları (1940-1965)”, s. 326; Burcu Macit, Neslihan Altuncuoğlu, “Bir Siyasi Propaganda Aracı: Radyo (1950-1960)”, Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi, X/96, (2023), s. 1268; Demokrat Ankara, 07 Ekim 1951, Sayı: 22.

⁸⁶¹ TBMMTD, 19 Şubat 1951, Dönem IX, c. V, Bütçe Kanunu D Cetveli, s. D5, L2.

Demokrat Parti döneminin ilk yıllarından itibaren, Ankara Radyosu'nun yayın politikasında bazı değişiklikler yaşanmıştı. Bu kapsamda, Türk müziğinin sevdinilmesi amacıyla daha özel ve yüksek nitelikli yayınlara, batı müziğinde ise özellikle hafif müzik programlarına önem verilmişti. Radyo yönetiminin bu tür yayınlara yönelmesinde, dinleyicilerden gelen talepler önemli bir rol oynamış ve politikayı yönlendirmişti. Gelen talepler, radyonun Türk musikisine daha fazla yer vermesi ve alaturka yayınlarda sürekli aynı sanatçılar yerine genç isimlere de fırsat tanınması yönündeydi. Bu faaliyetlerin ardından, kısa sürede radyoda Klasik Türk Müziği yayınlarında artış yaşanmıştı.⁸⁶² Demokrat Parti'nin Ankara Radyosu'nu diğer işlevleri yanında toplumun müzik anlayışını dönüştüren bir araç olarak gördüğü ifade edilebilir.

Ankara Radyosu yayınlarında Türk müziğinin ağırlığı artmış olsa da, müzik yayınlarını zenginleştirmek için farklı arayışlara da girmişti. Bu kapsamda, Londra Radyosu ile bir anlaşma yaparak büyük bir konser programını, Londra stüdyo melodilerini ve Edmondo Ross Orkestrası programlarını plaklar şeklinde temin etmişti. Radyo, ayrıca Devlet Tiyatrosu'ndaki oyunları naklen yayınlatabilmek için çalışmalar başlatmış ve 26 Mart 1952 tarihinde Cyrano De Bergerac adlı piyesin bir bölümünü canlı olarak yayınlamıştı. Ankara Radyosu'nun bu dönemdeki diğer önemli faaliyetlerinden biri de Kore Savaşı'na ilişkin yayınlar olmuştu. Kore'de görev yapan Türk Tugayı'nın cesareti ve başarısına yönelik düzenlenen Cumhurbaşkanlığı liyakat nişan töreni, uzun ve kısa dalga üzerinden radyodan yayınlanmıştı.⁸⁶³ Radyonun yayın içeriklerinin zenginleştirilmesinin kültürel etkileşime katkı sağlama olarak değerlendirilebilir.

Ankara Radyosu, Niyazi Erdem'in orkestrasının çaldığı ve Yaşar Güvenir'in solist olarak yer aldığı caz müzik programlarının yanı sıra, kış döneminde müzikli bulmaca, komedi, skeç, tiyatro ve Müzik Radyo Sanatkârları Topluluğu programlarını da yayınlamıştı. Ayrıca "Vücudumuzu Çalıştıralım" adlı programla dinleyicilere uygulanabilir tavsiyeler verilmiş, "Dinleyicilerin Besteleri" adlı programda ise dinleyicilerin gönderdikleri besteler radyo sanatkarlarınca icra edilmişti. Bu içerikler, radyoya bir nevi interaktif bir mahiyet kazandırmıştı. 1950'lerin sonlarına gelindiğinde, programların parça parça

⁸⁶² BCA,30.1.0 / 17.98.30, 2; TBMMTD, 19 Şubat 1953, Devre IX, c. XX, s. 487; Demokrat Ankara, 06.10.1953, Sayı: 744; Ayın Tarihi, Sayı: 239, s. 8; Demirakın, "Bülent Arel'in Ankara Yılları (1940-1965)", s. 327.

⁸⁶³ Ayın Tarihi, Sayı: 213, s. 16; 1-31 Ocak 1956 Sayı: 266, s. 36; Demokrat Ankara, 22 Mart 1952, Sayı: 188.

yayınlanması yerine kesintisiz yayınlara geçilmesi için denemeler yapılmıştı. Kısa bir süre sonra radyo, sabah 7'den gece 24'e kadar kesintisiz yayın yapmaya başlamıştı. Ankara Radyosu Müdürü Ümit Halit Demiriz, bu yeni kabiliyeti radyoya yeni bir dinamizm kazandırmak olarak nitelendirmişti.⁸⁶⁴ Radyoya dinamik bir yapı kazandırılmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

4.10.3. Radyonun Siyasallaşması Tartışmaları

1950 öncesinde, CHP radyonun muhalefet tarafından kullanılmasına karşı çıkmış, ancak seçim dönemlerinde siyasi partilerin radyodan sınırlı ölçüde yararlanmalarına izin vermişti. Bu dönemde, radyoda muhalefete verilen sürelerde artış yaşanmıştı. Demokrat Parti, muhalefette olduğu dönemde, CHP'nin radyodan faydalanmasından rahatsızlık duymuş ve aynı hakların kendisine de tanınmasını talep etmişti. Demokrat Parti'nin, radyonun propaganda gücünün farkında olarak onu kullanma isteği ve bu doğrultudaki yoğun çabaları, CHP'nin tutumunda değişikliğe gitmesine neden olmuştu.⁸⁶⁵

Demokrat Parti, iktidara geldikten iki yıl sonra radyonun kullanımıyla ilgili düşünce ve politikalarında değişikliğe gitmiş ve radyonun yalnızca iktidar tarafından kullanılabileceğini savunmaya başlamıştı. Aynı yıl, Ankara Radyosu'nda milletvekillerinin konferans, nutuk ve beyanat süreleri sınırlandırılmış; radyodan verilen konuşmaların üçte biri CHP'li, üçte ikisi ise Demokrat Parti milletvekillerince yapılmıştı. Demokrat Parti, bu uygulamaya gerekçe olarak kendi milletvekili sayısını göstermişti. Başbakan Menderes, radyoya ilişkin bu tutum değişikliğini, muhalefete karşı bir yasaklama girişimi olarak değil, yürütme organının yanlış propagandaya karşı mücadelesi olarak değerlendirmişti. Demokrat Parti'nin radyoya ilişkin bu yaklaşımı, 1954 seçimlerinde elde edilen büyük zaferin ardından yasal bir sürece dönüşmüştü. Bu doğrultuda, 30 Haziran 1954'te seçim kanununun 45 ve 46. maddeleri ilga edilerek, muhalefetin radyodan yararlanması önlenmişti.⁸⁶⁶ Demokrat Parti'nin radyonun toplum üzerindeki etkisinin farkında olduğu, radyoyu otoriter yöneliminin bir unsuru olarak

⁸⁶⁴ Zafer Akşam Postası, 5 Mart 1952, Sayı: 565; 4 Şubat 1954, Sayı: 1254; 18 Ağustos 1959, Sayı: 4133; Milliyet, 27 Ağustos 1955, Sayı: 1894; Zafer, 18 Temmuz 1959, Sayı: 5328.

⁸⁶⁵ Tuncer, 1954 Seçimleri, s. 42; Bengü Güngörmez, "Kitle İletişim Araçları Siyaset ve Propaganda", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, III/2 2002, s. 10; Altuncuoğlu, "Bir Siyasi Propaganda Aracı: Radyo" s. 1269-1270.

⁸⁶⁶ TBMMTD, 23 Şubat 1952, Dönem IV, c. XVIII, s. 567; Macit, Altuncuoğlu, "Bir Siyasi Propaganda Aracı: Radyo (1950-1960)", s. 1271-1273; Çağla Kubilay, Mehmet Pelivan, "Demokrat Parti ve Radyo: Bir Islahat Girişimi (1954)", İlef Dergisi, VI/1 (2019), s. 43.

kullanmaya çalıştığı ifade edilebilir.

1954 sonrasında, radyoya yönelik olarak "partizan radyo" söylemi yayılmaya başlamış ve 1957 seçim süreci ile sonrasında bu eleştiriler daha da şiddetlenmişti. Demokrat Parti ile muhalefet arasındaki artan gerginlik sonrası, Demokrat Parti Vatan Cephesi'ni kurmuş ve bu oluşuma katılanların isimleri radyodan yayınlanmaya başlanmıştı. Radyonun bu şekilde kullanılmasına yönelik eleştiriler en üst seviyeye ulaşmış ve tepki olarak, "Radyo İstasyonlarında Ajans Haberlerini ve Partizan Neşriyatı Dinlemeyenler Derneği" adıyla bir dernek kurulmuştu.⁸⁶⁷

Radyonun kişi ve zümre yararına, partizanca amaçlarla kullanıldığı iddiaları 27 Mayıs darbesi sonrası Yassıda Mahkemesi'nde dava konusu olmuştur. Mahkeme heyeti davanın Anayasayı ihlal davasıyla birleştirilmesine karar vermiştir.⁸⁶⁸

4.11. Bayramlar Özel Gün ve Haftalar

1924'ten itibaren Cumhuriyet Bayramı, Ankara'nın başkent ilan edilmesi, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı gibi belirli gün ve haftalar, kutlama ve etkinlikler kapsamına alınmıştı. Ankara, bu tür kutlama ve etkinliklerde her zaman özel bir konuma sahip olmuştu. Bu durum, Ankara'nın başkent olmasının yanı sıra, Mustafa Kemal Atatürk'ün kutlamalara bizzat katılmasının da etkisiyle açıklanabilir.

4.11.1. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı

Ankara'da ilk Cumhuriyet Bayramı, 1925 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'teki odasında devlet erkânını ve yabancı elçileri kabul etmesiyle başlamıştı. Daha sonra, kara ve deniz kuvvetlerine mensup birlikler, okullar, esnaf ve çeşitli heyetlerin katılımıyla bir geçit töreni düzenlenmişti. Kutlamalar, Riyaset-i Cumhur Orkestrası eşliğinde yapılan Cumhuriyet balosuyla devam etmişti. Tören, Millet Bahçesi'nde sabaha kadar sürmüştü ve halka açık olarak gerçekleştirilmişti. Binlerce insanın katıldığı kutlamalarda, uçaklar gösteri uçuşu yapmış ve gece fener alayı düzenlenmişti.⁸⁶⁹ 1925 yılındaki kutlamaların

⁸⁶⁷ Milliyet, 04.12.1958, Sayı: 3077; Demirakın, "Bülent Arel'in Ankara Yılları (1940-1965): Müzik, Radyo ve Siyaset", s. 327.

⁸⁶⁸ BCA, 10.9.0 / 159.488.1, 2, 243.

⁸⁶⁹ Bengül Salman Bolat, Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960), Hacettepe Üniversitesi/Atatürk İlkleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 73-74; Cafer Ulu, "Atatürk Döneminde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları: İstanbul

ilk Cumhuriyet Bayramı kutlaması olmasına karşın, iyi düşünülmüş ve icra edilmiş bir bayramdır.

1925-1929 arasındaki Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, 1925 programına eklemeler yapılarak geliştirilmiş ve bu haliyle uygulanmıştı. İstasyon Caddesi'nde, önceki bayramlarda olduğu gibi bir tribün kurulmuş ve TBMM kutlamaların merkezi olmuştu. Bu dönemde yapılan kutlamalar, öğleden sonra saat 14:00'te başlayıp gece yarısına kadar sürmüştü. 1926'dan itibaren, ülkenin her yerinden gelen izciler de kutlamalara katılmıştı. 100 pare top atışıyla başlayan törenlerin ardından gece, devlet erkânı için Ankara Palas'ta ziyafet verilmişti. Halk Fırkası ise bir balo düzenlemiş ve Atatürk her iki etkinliğe de katılmıştı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, bayramın 5. yılı kutlamalarının önceki yıllara göre daha iyi olduğunu ve halkın bu bayrama artık alıştığını ifade etmişti.⁸⁷⁰

1935-1939 arasındaki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında, Atatürk sevgisinin ön plana çıktığı ve basının Atatürk, dönemin gelişmeleri ve Modern Türk kadını gibi temalara geniş yer verdiği görülmektedir. 1936 yılı kutlamalarında, Atatürk TBMM merasim salonunda orkestra eşliğinde tebrikleri kabul etmiş, ardından törenin yapılacağı alana geçmişti. Saat 14:00'te, Atatürk'ün tribündeki yerini almasıyla geçit töreni başlamış; fakülte ve ortaöğretim öğrencilerinin geçişi sırasında yüzden fazla uçak tören alanı üzerinde uçuş yapmıştı. 1938 yılı kutlamalarına, Cumhuriyetin 15. yılı vurgusu ve Atatürk'ün hastalığından duyulan endişe damgasını vurmuştu. Törenlerde, Cumhuriyet'in kazanımları ve halka yansımalarına vurgu yapılmıştı. 1939 yılı kutlamalarında ise, Atatürk'ün vefatının ilk yılı olması nedeniyle Atatürk'e duyulan sevgi ve özlem ön plana çıkmıştı. Tören programında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün TBMM'de kabul törenine katılması, resmi geçit yapılması, fener alayı ve balo düzenlenmesi gibi etkinliklere yer verilmişti. İnönü döneminde, Atatürk dönemi kutlamalarında sıkça görülen tören taklari ve yazılar eleştirilmiş; taklilerin artık kurulmasından vazgeçilmesi ve yazılarda daha anlamlı ifadelerin kullanılmasına yönelik talepler ortaya çıkmıştı.⁸⁷¹ 1930'ların ortasından itibaren Cumhuriyet'in kazanımlarına yer verilmesi, yeni rejimin eylemlerinin ve söylemlerinin gücünü artırdığını göstermektedir.

ve Ankara Örneği (1925-1938)", Türk Dünyası Araştırmaları, 208, (Şubat 2014), s. 254.

⁸⁷⁰ Bolat, Milli Bayram Olgusu, s. 75-76, 95; Ulu, "Atatürk Döneminde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları", s. 12.

⁸⁷¹ Cumhuriyet, 30 Ekim 1936, Sayı: 4478; Bolat, Milli Bayram Olgusu, s. 165, 209-210, 260.

1945-1948 yılları arasındaki törenlerde, geçmiş yıllardan çok farklı bir kutlama programına yer verilmemişti. Ancak, 1949 yılı kutlamalarında Avrupa ülkelerinde de benzer uygulamaların yapıldığı gerekçesiyle, geçit töreninde askeri birliklerin yerine yalnızca askeri okulların ve izcilerin geçiş yapması kararlaştırılmıştı. Bu karar, kamuoyunda ciddi tepkilere yol açmıştı.⁸⁷² Söz konusu törenlerde askerlerin kullanılmaması yönündeki kararın, II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen yeni dünya düzeni ve antimilitarist uygulamaların teşvik edilmesiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Demokrat Parti döneminde (1950-1959), Cumhuriyet Bayramı kutlamaları önceki dönemlerle benzer şekilde gerçekleştirilmişti. Dönemin başında, kutlamaların bir gün önceden başladığı belirtilmiş ve bu kapsamda Atatürk Bulvarı, İstasyon Caddesi ve konservatuvar önüne kuleler yapılarak bezle kaplanmış ve bayraklarla süslenmişti. Ayrıca caddelere Cumhuriyet ile ilgili dövizler asılmış, dükkanlar bayraklarla donatılmış ve gece için ışıklandırma yapılmıştı. Törenden bir gün önce, 28 Ekim'de Samanpazarı'nda toplanan gençlik teşekkülleri, Anafartalar Caddesi'nden Ulus Meydanı, Bankalar Caddesi ve Atatürk Bulvarı üzerinden Zafer Anıtı'na yürümüşü. Buradan ayrılan bir grup, Atatürk'ün muvakkat kabrine giderek çelenk koymuştu. Bu etkinlikler, dönemin kutlama programlarında tekrar eden bir gelenek haline gelmişti.⁸⁷³ Kutlamaların her yıl tekrarlanan bir gelenek halini aldığı ifade edilebilir.

29 Ekim günü, Samanpazarı, Ulus Meydanı ve Zafer Anıtı gibi önemli toplanma noktalarında törenler düzenlenmişti. Anıtkabir'in inşasından önce, bu alanlarda toplanan gruplar, aralarından seçtikleri bir heyeti Atatürk'ün muvakkat kabrinin bulunduğu Etnografya Müzesi'ne göndererek kabre çelenk koymuş ve saygı duruşunda bulunmuşlardı. Törenlerin devamında, katılımcılar hipodroma geçmiş ve burada geçit töreni yapılmıştı. Geçit törenini izleyemeyen halk için, askeri birlikler Ulus ile Kızılay arasında yürüyüş gerçekleştirmişti. Ayrıca jet filoları ve helikopterler hava gösterileri düzenlemiş ve ucuna paraşüt takılmış bayram hediyelerini havadan Ankaralılara atarak törene renk katmıştı.⁸⁷⁴

1950-1959 yılları arasındaki Cumhuriyet Bayramı törenlerinde, kutlama programındaki en önemli değişiklik, Atatürk'ün Anıtkabir'e defnedilmesi sonrasında gerçekleşmişti. 10 Kasım 1953'e kadar olan törenlerde, Etnografya Müzesi'ndeki muvakkat kabir ziyaret

⁸⁷² Bolat, Milli Bayram Olgusu, s. 267-268.

⁸⁷³ Demokrat Ankara, 28 Ekim 1953, Sayı: 772.

⁸⁷⁴ Ayın Tarihi Ekim 1951, Sayı: 215, s. 42; Milliyet, 30 Ekim 1958, Sayı: 3042.

edilirken, 1954 yılından itibaren törenlerin bir parçası olarak Anıtkabir ziyaret edilmeye başlanmıştı. 1960 yılındaki kutlamalar ise 27 Mayıs askeri darbesinin etkisinde geçmişti. Devlet Başkanı Cemal Gürsel, hipodromdaki töreni şeref locasında törene davet ettiği İsmet İnönü'yle birlikte izlemişti.

4.11.2. 30 Ağustos Zafer Bayramı

Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin ilk yıl dönümü, 1923 yılındaki yoğunluk nedeniyle kutlanamamıştı. 1924 yılında ise Maarif Vekâleti tarafından Çal Köy yakınlarında bir kutlama programı hazırlanmıştı. Törende, Fevzi Paşa ve farklı kurum temsilcilerinin konuşma yapması ve Meçhul Asker Anıtı'nın temel atma töreninin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Ankara, İstanbul, İzmir gibi farklı illerden törene katılacaklar için biletleri indirimli bir özel tren tahsis edilmişti. Törene katılan Mustafa Kemal Paşa, konuşmasında, zaferin dünya tarihine yön verdiğini ve kurulan Cumhuriyetin temelini sağlamlaştırdığını ifade etmişti.⁸⁷⁵ Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde elde edilen zaferin bir bayrama dönüştürülmesinin, halkın zafere giden yolda yaşananlarla duygusal bir bağ kurmasında hem de zaferin anlamının pekiştirilmesinde etkili rol oynadığı söylenebilir.

1 Nisan 1926'da çıkarılan “Zafer Bayramı Kanunu” ile 30 Ağustos, Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin Cumhuriyet ordusu ve donanmasının bayramı olarak ilan edilmiş ve her yıl dönümünde kutlanması kararlaştırılmıştı. Kanunda, bayramın nasıl kutlanacağı, hangi faaliyetlerin icra edileceği ve kurumlar ile görevlilerin sorumluluklarına detaylı şekilde yer verilmişti.⁸⁷⁶

1929-1938 yılları arasında Ankara'daki törenlerde sokaklar ve kamu binaları bayraklarla süslenmişti. Fevzi Çakmak Paşa, ordu adına tebrikleri kabul etmişti. İlgili kanun kapsamında tören konuşmaları yapılmış ve ordu birlikleri resmi geçit töreni icra etmişti. Esnaf örgütleri, Gazi Abidesi'ne çelenk bırakmıştı. Akşamları ise fener alayı düzenlenmiş ve Zafer Anıtı önünde halkın katılımıyla bayram kutlamaları devam etmişti.⁸⁷⁷

⁸⁷⁵ BCA, 30.10.0 / 197.351.8, 1-3; Burhan Sayılır, “30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz ile İlgili Bazı Bilgiler”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, XII/16 (Bahar 2014), s. 97-98.

⁸⁷⁶ Resmî Gazete, 12 Nisan 1926, Sayı: 346, s. 1267.

⁸⁷⁷ Nermin Zahide Aydın, “Atatürk Dönemi Zafer Bayramı Kutlamaları (1929-1938)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XXIV 100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, (Kasım 2022), s. 56, 58, 61, 65.

30 Ağustos 1939 Atatürk'süz kutlanan ilk Zafer Bayramı olması nedeniyle kutlamalarda Atatürk'ün zaferin kazanılmasındaki rolü öne çıkarılmıştı. Kutlamalarda daha önceki kutlama programının benzeri icra edilmiş, Mareşal Fevzi Çakmak ordu adına tazimlerini bu kez Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye arz etmişti.⁸⁷⁸

II. Dünya Savaşı yıllarında Zafer Bayramı kutlamalarında bir değişiklik yaşanmamıştı. Hipodroma giden tören birliklerine, halk sevgi gösterisinde bulunmuştu. Törene gitmek isteyen davetliler ve halk için Ulus'tan otobüs seferleri düzenlenmişti. 1944 yılında, yıllardır süren bir durum değişmiş, Genelkurmay'da ordu adına tebrikleri, emekliye ayrılan Mareşal Fevzi Çakmak yerine Genelkurmay Başkanı olarak atanan Kazım Orbay kabul etmişti. Bayram kapsamında Türk Hava Kurumu'na ait bir filo, Ankara üzerinde uçuş yapmış ve Halkevi'nde Zafer Bayramı'nı kutlamak amacıyla bir tören düzenlenmişti. 1945'ten 1950'ye kadar olan törenlerde farklılık yaşanmamış, Genelkurmay'da kabul töreni, Atatürk'ün muvakkat kabrini ziyaret merasimi, Ulus ve diğer yerlerdeki anıtlara çelenk konulması ve Hipodrom'daki törenler aynı şekilde devam etmişti.⁸⁷⁹ Zafer Bayramı kutlamalarındaki program benzerliği, kutlamalarla verilmek istenen mesajın istenen biçimi kazandığını ve bu mesajın tekrar yoluyla pekiştirilmesinin hedeflendiğini düşündürmektedir.

1950-1959 yıllarındaki Zafer Bayramı kutlamalarında, önceki yıllara benzer tören programları düzenlenmişti. Bu dönemde değişen tek husus, Atatürk'ün muvakkat kabrine yapılan ziyaret merasiminin Anıtkabir'de gerçekleştirilmesi olmuştu. Genelkurmay'daki kabul töreni, Hipodrom'da halkın katılımıyla askeri birliklerin geçiş töreni, Zafer Anıtı ve Ulus Meydanı'ndaki anıtlara çelenk bırakılması ile fener alayı düzenlenmesi gibi bölümler aynen devam ettirilmişti. Kazalardaki törenlerde ise mülki amirlerin ve halkın katılımıyla Zafer Bayramı kutlanmıştı.

Örneğin, Polatlı'da tebrik töreni şehre yakınlığı nedeniyle subay gazinosunda gerçekleştirilmişti. Daha sonra istasyon önündeki meydana toplanılmış ve tatbikat birliklerinden bir subay şehirde, kurslar alayından bir subay ise şehitlikte günün anlamına dair bir konuşma yapmıştı. Kaza merkezindeki törenin ardından, mülki erkân Sakarya Şehitliği'ni ziyaret etmişti. Kırıkkale'deki törenler, Uçaksavar Top Alayı Garnizonu'nda bir kutlama programıyla yapılmıştı. Saat 10:00'da askeri birlikler, spor kulüpleri ve esnaf

⁸⁷⁸ Ulus, 31 Ağustos 1939, Sayı: 6494.

⁸⁷⁹ Ulus, 31 Ağustos 1942, Sayı: 7569; 31 Ağustos 1944, Sayı: 8292; 31 Ağustos 1946, Sayı: 9022; 31 Ağustos 1949, Sayı: 10115.

teşekkülleri tören için stada gelmişti. Garnizondaki tebriklerin ardından, 10:20’de Kaymakam, Garnizon Komutanı ve Belediye Başkanı askeri birlikleri teftiş etmişti. Akşam ise fener alayı düzenlenmiş, gece garnizonda bir balo tertip edilmişti.⁸⁸⁰

1960 yılındaki Zafer Bayramı kutlamalarına, 27 Mayıs darbesinin etkileri yansımıştı. 1957’den sonra ilk kez CHP heyeti, Genelkurmay’daki kabul törenine katılmış ve parti adına Türk Ordusu’nun Zafer Bayramı’nı kutlamıştı. Hipodrom’daki törenlerde, uçaklardan atlayan paraşütçülerin hipodrom alanına inişi halkta büyük bir coşkuya neden olmuştu. Diğer yandan, iki buçuk yıl önce Harbiye’deki yerinden kaldırılan Atatürk heykeli, bu törenler sırasında yeniden yerine konmuştu.⁸⁸¹ 1960’de icra edilen törenin kendine has şartlarda cereyan ettiği ve kutlamaların daha sonraki yıllarda görülemeyecek bir atmosfere sahip olduğu söylenebilir.

4.11.3. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı

TBMM’nin açılışının kutlanmasına yönelik ilk adım, Sakarya Zaferi’nden sonra atılmış ve Meclis’in açılışının 3. yılı münasebetiyle bir tören yapılması kararlaştırılmıştı. Askerlerin yanı sıra öğrencilerin de katıldığı resmi geçit, halktan büyük beğeni toplamıştı. Çocukların kutlamalardaki başarısının ardından, Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin çabaları ve Mustafa Kemal Paşa’nın desteğiyle Hâkimiyet-i Milliye Bayramı adıyla yapılan kutlamalar, 1925’te “Çocuk Günü”, 1926’da ise “Çocuk Bayramı” adlarını almıştı. 23 Nisan 1927’de ise kutlamalar ilk kez “Çocuk Bayramı” adıyla gerçekleştirilmişti. Törenlerde, çocuklara pasta ve şekerlemeler dağıtılmış, onlar için eğlenceler düzenlenmişti. Gün boyu süren eğlenceler, gece havai fişek gösterisi ve çocuk balosuyla devam etmiş, şehirde tam bir bayram havası hâkim olmuştu.⁸⁸²

1929’a kadar bir gün olarak kutlanan 23 Nisan Çocuk Bayramı, bu yıldan itibaren “Çocuk Haftası” adıyla bir hafta boyunca kutlanmaya başlanmıştı. 23 Nisan 1933’ten itibaren ise Atatürk, çocukları makamında kabul etmiş ve onlarla sohbet etmişti. Atatürk’ün bu uygulaması, TBMM Başkanı Kazım Paşa, Başbakan İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa tarafından da benimsenmiş; paşalar çocukları makamlarında kabul etmiş ve fotoğraf çektirmişti. 27 Mayıs 1935’te çıkarılan Ulusal Bayram ve Genel Tatiller

⁸⁸⁰ Bizim Kırıkkale, 29 Ağustos 1959, Sayı: 826.

⁸⁸¹ Milliyet, 31 Ağustos 1960, Sayı: 3689.

⁸⁸² Hakimiyeti Milliye 23 Nisan 1927, No: 2080, 24 Nisan 1927, Sayı: 2081; Mücahit Özçelik, “23 Nisan Çocuk Bayramı’nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları” Akademik Bakış V/9 (Kış 2011), s. 266-267.

Hakkında Kanun'unun 2. maddesiyle, bayramın adı "Ulusal Egemenlik Bayramı" olarak değiştirilmişti. Kanunda "Çocuk Bayramı" ifadesine yer verilmemişti. Bununla birlikte kutlamalar, gayri resmi olarak "Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı" adıyla devam etmişti.⁸⁸³

1940-1950 dönemindeki bayram kutlamalarında, Atatürk'ün muvakkat kabrine ziyaret merasimi, Ankara'daki okulların Ulus Meydanı'ndaki Zafer Anıtı'nda toplanarak anıta çelenk bırakması ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ziyaret edilmesi gibi etkinlikler yer almıştı. 1945'e kadar "Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı" adıyla kutlanan bayram, 1945'te "23 Nisan Bayramı", 1947-1950 arasında ise "Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı" adıyla kutlanmıştı.⁸⁸⁴ Bayramın çocuklara yönelik olarak tasarlanmış olduğu, bununla beraber bayrama zaman içinde "Milli Hâkimiyet" vurgusunun da eklendiği anlaşılmaktadır.

1950 yılında yapılan bayram kutlamalarında, sabah 09:00'da her okuldan iki öğrenci ve bir öğretmenin katıldığı bir topluluk, başlarında Özel Işık İlkokulu Başöğretmeni Nuriye Erkilet'in bulunduğu bir grupla Atatürk'ün geçici kabrini ziyaret etmişti. Buradaki törene katılan bandolar, öğleden sonra Çocuk Sarayı Bahçesi ve Gençlik Parkı'ndaki Emniyet Abidesi'nde çocukları eğlendirmek üzere faaliyetler gerçekleştirmişti. Saat 14:30'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün öğrenci kabulü gerçekleşmişti. Aynı saatlerde her okuldan öğrenciler, tören için 19 Mayıs Stadyumu'na giderek yerlerini almıştı. Ankaralıların erken saatlerde doldurduğu statta, törenler 16:00'da başlamıştı. Öğrencilerin resmi geçitleri sonrası hep birlikte İstiklal Marşı okunmuştu. Statta düzenlenen törenlerin dışında, Orduevi ile Yardımseverler Derneği'nin çocuk baloları gerçekleştirilmişti. Saat 18:00'de ise Halkevi'nde düzenlenen tören ve temsillerle etkinlikler devam etmişti.⁸⁸⁵

1951-1959 yılları arasındaki 23 Nisan kutlamaları, diğer yıllardaki bayramlardan çok az değişikliklerle aynı şekilde kutlanmıştı. Bu değişikliklerden biri, 1953'ten sonra Atatürk'ün kabrinin Anıtkabir'de ziyaret edilmesi idi. Ayrıca radyoda çocuk piyeslerine ve bayramla

⁸⁸³ Resmi, Gazete 01 Haziran 1935, Sayı: 3017, s. 2262; Hakimiyeti Milliye 25 Nisan 1933, No: 4224; Ulus 24 Nisan 1939, Sayı: 6365; Veysel Akın, 23 Nisan Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramı'nın Tarihçesi, 9 Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, III/3 (1997), s. 92-93.

⁸⁸⁴ Ulus, 24 Nisan 1942, Sayı: 7440; 24 Nisan 1945, Sayı: 8528, 24 Nisan 1947, Sayı: 9258; 24 Nisan 1949, Sayı: 9987; 24 Nisan 1950, Sayı: 10351.

⁸⁸⁵ Ulus, 24 Nisan 1950, Sayı: 10351.

ilgili konuşmalara yer verilmişti.⁸⁸⁶

Kutlamalar için bütün resmi ve özel binalar bir gün öncesinden bayraklarla donatılıyor ve gece şehir ışıklandırılıyordu. Okullarda ise sınıflar süslenerek bayrama hazır hale getiriliyordu. Kutlamalar, Ulus Meydanı, Orduevi önündeki Zafer Anıtı ve Üniversite Meydanı olmak üzere şehrin üç farklı yerinde düzenleniyordu. Bu törenlere, Ankara, Çankaya ve Altındağ merkezindeki ilkökul 4. ve 5. sınıf öğrencileri, yavrukurtlar, milli ve tarihi kıyafetli öğrenciler, orta, lise, mesleki ve teknik öğretim okulları ile özel okullardan 25'er öğrenciden oluşan temsilciler, çocuk yuvaları ve çocuk bakıcı okulu öğrencileri öğretmenleri ve idarecileriyle birlikte katılıyordu. Her toplanma alanında saat 10:30'da başlayan törenlerde, hazırlanan program kapsamında İstiklal Marşı okunuyor ve öğrencilerin hazırladığı çelenkler anıtlara bırakılıyordu. Ayrıca her kutlama alanında bir öğretmen günün anlam ve önemini ifade eden bir konuşma yapıyor ve bir öğrenci ise şiir okuyordu.⁸⁸⁷ Dönemin kutlamaların geçmiş dönem kutlamalarından büyük bir farklılık göstermiyordu.

4.11.4. 19 Mayıs Gençlik Bayramı

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nın köklerini, 1916 yılının mayıs ayında yapılan jimnastik gösterisi ve Atatürk'ün Samsun'a çıkışı nedeniyle Samsun'da kutlanan "Gazi Günü" ile ilişkilendirmek mümkündür. 19 Mayıs resmi bayram ilan edilmeden önce de farklı illerde bazı törenler düzenlenmişse de "Gazi Günü" ismi, ilk kez 1926'da Samsun'da düzenlenen törenler için kullanılmıştır. 19 Mayıs'ın resmi bir bayrama dönüşmesi, Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe'nin "Atatürk Spor Günü" düzenlemeleri ve Türkiye İdman Cemiyetinden Ahmet Fetgeri'nin, bugünün "Atatürk Günü" adıyla bir bayram olarak kutlanması teklifine dayanmıştı. Maarif Vekâleti de 2 Mayıs 1936'da aldığı bir kararla, idman şenliklerinin Türkiye'nin her yerinde 19 Mayıs günü yapılmasını kararlaştırmıştı. Bu karar, 19 Mayıs'ın ülke genelinde kutlanan bir bayram olmasında etkili olmuştu.⁸⁸⁸

⁸⁸⁶ Zafer, 23 Nisan 1954, Sayı: 1942; Firdevs Temizgüney, "Demokrat Parti Dönemi 23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı Kutlamaları" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XXIII/1 (Mart 2019), s. 154.

⁸⁸⁷ Ayın Tarihi, Sayı: 221, s. 64; Hürses, 23 Nisan 1953, Sayı: 838; Ankara Telgraf, 21 Nisan 1956, Sayı: 1344; Zafer Akşam Postası, 24 Nisan 1957, Sayı: 2399; Zafer, 11 Nisan 1958, Sayı: 3103.

⁸⁸⁸ Dursun Ali Akbulut, On Dokuz Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/on-dokuz-mayis-ataturku-anma-genclik-ve-spor-bayrami/?pdf=3423>, 20 Şubat 2023, Saniye Çetinkaya, Doğan Duman, "Basında Demokrat Parti Dönemi

1940-1945 yılları, II. Dünya Savaşı'nın gölgesinde geçmiş ve tören programları birbirine benzer şekilde icra edilmişti. Dönemin Cumhurbaşkanı'nın konuşmalarının önemli bir bölümü, dış olaylara ve gençlerin üzerine düşen vazifelere ayrılmıştı. 1945 sonrasında da törenler hipodromda icra edilmiş ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, konuşmalarında dünyadaki gelişmelere yer vermişti.⁸⁸⁹ 1940-1945 arasının savaş yılları olduğu düşünüldüğünde, bayramın törensel niteliğinin geri planda kaldığı ve kutlamalardaki söylemlerin savaş ortamında halka mesaj verme amacı taşıdığı ifade edilebilir.

1950 seçimlerinin 14 Mayıs'ta yapılması nedeniyle, 19 Mayıs kutlamaları bir hafta sonrasına ertelenmiş ve bayram 27 Mayıs'ta kutlanmıştı. Bu yılki törenler, diğer yılların aksine sadece hipodromdaki faaliyetlerle sınırlı kalmıştı. Törende, Celal Bayar Cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk kez katılımcılara seslenmiş ve öğrencilerin gösteri ile yürüyüşleri sonrası tören sona ermişti.⁸⁹⁰

1950-1959 yıllarında 19 Mayıs törenleri bir gün önceden başlıyor, şehir bayraklarla süslenip ışıklandırılıyordu. 19 Mayıs sabahı, Atatürk'ün Samsun'a çıkış saati olan 7.00'de 21 pare top atışı gerçekleştiriliyordu. Törenler, sabah 9.00'da çelenk sunumu ve İstiklal Marşı'nın söylenmesiyle başlıyordu. Anıtkabir'in yapımından önce törenler Atatürk'ün geçici kabri önünde yapılırken, Anıtkabir tamamlandıktan sonra burada gerçekleştiriliyordu. Cumhurbaşkanı tören alanına geldiğinde selamlanıyor, okullar ve gençlik grupları çelenk koyma ve saygı duruşunda bulunuyordu. Gençlik grupları ayrıca Ulus ve Zafer Anıtı'na da çelenk sunuyordu. Daha sonra 19 Mayıs Stadyumu'na geçilerek burada 9.30'da törenler başlıyordu. Samsun'dan getirilen toprağın Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sunulmasının ardından, Hasanoğlu Öğretmen Okulu, Harpokulu ve Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencileri gösterilerini sunuyordu. Harpokulu öğrencileri ise "NATO Müdafaa Kalesi" ve "Atatürk Anıtı" hareketlerini yapıyordu. Akşam ise Marmara Köşkü'nde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın himayesinde 19 Mayıs Gençlik Balosu düzenleniyordu.⁸⁹¹ 1950-1954 yılları arasındaki 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları genel olarak değerlendirildiğinde, Atatürk ve İnönü dönemlerindeki gibi halkın bayrama yoğun ilgi

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XIX/38 (2019), s. 246; Onur Semiz, "Demokrat Parti Dönemi 19 Mayıs Kutlamalarının Ayın Tarihi Mecmuası'na Yansımaları (1950-1955)", Anasay, IV/14 (2020), s. 115-116; Çetinkaya-Duman, "Basında Demokrat Parti Dönemi 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları", s. 247.

⁸⁸⁹ Ulus, 20 Mayıs 1942, Sayı: 7466; 20 Mayıs 1944, Sayı: 8189; 20 Mayıs 1947, Sayı: 9254; 20 Mayıs 1949, Sayı: 10013.

⁸⁹⁰ Milliyet, 17 Mayıs 1950, Sayı: 15; Zafer, 28 Mayıs 1950, Sayı: 391; Ulus, 28 Mayıs 1950, Sayı: 10385.

⁸⁹¹ Zafer, 20 Mayıs 1952, Sayı: 1113; 17 Mayıs 1954, Sayı: 1966; 20 Mayıs 1955, Sayı: 2296.

gösterdiği ifade edilebilir. “Gençlik ve Bayrak Koşusu”nun yanı sıra “Sınır Toprakları” etkinliklerinin ise eski önemini kaybettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, güncel olaylar bayram kutlamalarındaki faaliyet ve söylemleri etkiliyordu. Örneğin, Kore Savaşı ya da Kıbrıs Meselesi gündemdeyken, o yılki kutlamalara bu meselelerin yansıdığı görülebiliyordu. Diğer yandan, 1955 sonrasında, özellikle de 1957 seçimlerinden sonra, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı’na ilişkin haberlerde belirgin bir azalma dikkat çekiyordu.⁸⁹² Söz konusu haberlerin azalmasını yalnızca Demokrat Parti’nin uygulama ve tutumlarına bağlamanın doğru olmayacağı; bu azalmanın, basının 1950 öncesine kıyasla tek sesli yapıdan uzaklaşması ve aynı haberin farklı biçimlerde sunulması gibi etkenlerle de ilişkili olabileceği söylenebilir.

1960 yılında 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, sıkıyönetim nedeniyle halkın katılımı olmadan kutlanmıştı. Kutlama programı, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından hazırlanmıştı. Programa göre Ankara, bayrak ve ışıklarla süslenecek ve Atatürk’ün Samsun’a ayak bastığı saat olan 07:00’de 21 pare top atışı yapılacaktı. Okul ve spor kulüplerinin Anıtkabir ziyaretiyle devam etmesi planlanan törenler, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından ülkenin genel durumu gerekçe gösterilerek ertelenmişti. Kutlamalar, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes’in Anıtkabir ziyaretiyle sınırlı kalmıştı.⁸⁹³ Geçmiş yılların aksine resmi tören düzeyinde kalan ve halkın katılamadığı törenler, 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası farklı tarihlerde iki defa kutlanacaktı.

4.11.5. Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi

Atatürk, 27 Aralık 1919’da Ankara’ya gelmiş ve bu tarihle birlikte Milli Mücadele’nin Ankara’yı merkez alarak devam ettiği bir süreç başlamıştı. 1932 yılında bu önemli günün bir merasimle kutlanması için girişimler başlatılmış ve Ankara Halkevi ile Ankara Belediyesi bu amaçla birlikte çalışmıştı. 27 Aralık’ta, Ankara’nın kaza ve nahiyelerinden gelen 2.000 atlı ve 4.000 yaya şehir merkezine gelmiş ve saat 12:00’de Meclis’in aşağısındaki meydanda toplanmıştı. Seymenlerin de katılımıyla, topluluk Hâkimiyeti Milliye Meydanı, İstasyon ve Meclis önünden geçecek şekilde bir yürüyüş

⁸⁹² Çetinkaya-Duman, “Basında Demokrat Parti Dönemi 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları”, s. 256, 260, 262.

⁸⁹³ Cumhuriyet 20 Mayıs 1960, Sayı: 12859; Çetinkaya-Duman, “Basında Demokrat Parti Dönemi 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları”, s. 256.

gerçekleştirmişti. Kutlama günü akşamında, Ankara Halkevi'nde bir müsamere düzenlenmiş ve Mustafa Kemal Paşa etkinliğe katılmıştı. Gazi, gün içinde yapılan kutlamaların kendisini 13 yıl öncesine götürdüğünü, Ankara'ya geldiği ilk günü hiçbir zaman unutmadığını ve unutmayacağını ifade etmişti. 1937'deki kutlamalarda dikkat çeken bir etkinlik yapılmış, Halkevi üyesi gençler kahvehaneleri dolaşarak verdikleri konferanslarla günün önemini anlatmışlardı.⁸⁹⁴

1950-1953 yılları arasında Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin yıl dönümü kutlamaları, şehrin gündüz bayraklarla donatılması ve gece aydınlatılması için hazırlık yapılmasıyla başlıyordu. Tören günü, ilk olarak Atatürk'ün geçici istinatgâhına gidilerek tazim merasimi icra ediliyor ve kabre çelenk konuyordu. Program, Zafer Anıtı'na çelenk bırakılmasıyla devam ediyor, ardından Anafartalar ve Hisar Parkı üzerinden Kale'ye çıkılarak bayrak çekiliyor ve İstiklal Marşı okunuyordu. Törene katılanlar buradan kalabalıklar halinde Cebeci çayırına geçiyor ve Efelerin oyunlarını izliyordu Törenin akşam bölümünde, Halkevi önünde bir anma töreni düzenleniyor, saat 20:00'de ise Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın katılımıyla konuşmalar yapıyordu. Burada, şarkılar söyleniyor ve Efelerin oyunları sergileniyordu. Ayrıca Valilik ve Belediye'nin ortaklaşa hazırladığı "Bu Şehrin Hikayesi" adlı bir sergiyle Ankara hakkında geniş bilgi verilmesi amaçlanmıştı.⁸⁹⁵ Farklı tarihlerdeki 27 Aralık kutlamaları karşılaştırıldığında, 1930'lu yıllarda halkın ve seymenlerin katılımıyla gerçekleşen sade ve duygusal bir tören düzenlenmişken, 1950'li yıllarda bu kutlamaların daha kurumsal ve devlet protokolünün yoğun biçimde yer aldığı bir yapıya dönüştüğü ifade edilebilir.

1953-1959 yılları arasındaki tören programlarına göre kutlamalar, saat 10:00'da Vali, Belediye Başkanı, Ordu temsilcileri, İl Genel ve Belediye Meclisi üyeleri, parti, dernek, kulüp ve konfederasyon temsilcilerinin katılımıyla Atatürk'ün kabrinin ziyaret edilmesi ve çelenk konulmasıyla başlıyordu. Programın devamında, Belediye Başkanı başkanlığındaki 5 kişilik bir heyetin Atatürk'ün kardeşi Makbule Hanım'ı ziyaret etmesi planlanıyordu. Saat 15:50'de ise Hükümet Meydanı'na gelen heyetlerin Vali tarafından

⁸⁹⁴ Hakimiyeti Milliye, 27 Aralık 1932, No: 4114; 28 Aralık 1932, No: 4115; Cumhuriyet, 28 Aralık 1932, Sayı: 3106; Meryem Ortakçı, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi Kutlamaları (1932-1938)", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 39 (2023), s. 163.

⁸⁹⁵ BCA,30.10.0 / 15.85.25-2; Zafer, 14 Ekim1950, Sayı: 529; 13 Ekim1954, Sayı: 2078; Ayın Tarihi, Sayı: 205, s. 18.

kabul edilmesi öngörülüyordu. Vali, Hükümet Meydanı'nda halka kısa bir konuşma yapıyor, efeler ise Anafartalar Caddesi ve Samanpazarı sokaklarında gösteriler yaparak Türk Ocağı'na geliyordu. Diğer yandan, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ve Harp Okulu sinema salonunda toplantılar düzenleniyordu. Harp Okulu'ndaki törende, Atatürk'ün Ankara'ya gelişiyle ilgili konuşmalar yapılıyor ve zeybek oyunu oynanıyordu. Törende ayrıca Atatürk'e ait bir film gösteriliyor ve Harp Okulu Marşı'nın okunmasıyla program sona eriyordu.⁸⁹⁶

4.11.6. Ankara'nın Başkent Oluşu

Ankara'nın başkent oluşu öncesinde, Anadolu'nun stratejik önemine dikkat çeken ve Osmanlı Devleti'nin başkenti olması gerektiği fikrini ilk ileri süren kişi Helmuth Von Moltke'ydi. 1835-1839 yıllarında Osmanlı ordusuna danışmanlık yapan ve 1857-1888 yıllarında Prusya Genelkurmay Başkanlığı görevini yürüten Moltke'nin bu fikrinin, XX. yüzyılda Osmanlı Devleti için olmasa da gerçekleşmiş olması, onun şehrin önemini iyi kavradığını göstermesi bakımından dikkat çekiciydi.⁸⁹⁷

Nitekim yurt düşman işgalinden kurtarılmış, Lozan Antlaşması'ndaki protokol kapsamında İstanbul, TBMM Hükümeti'ne teslim edilmişti. 6 Ekim 1923'te Türk Ordusu'nun İstanbul'a girerek şehrin yönetimini ele alması, İstanbul'un yeniden başkent olacağı beklentisini beraberinde getirmişti. Kurtuluş Savaşı'yla ülkeyi düşmandan kurtararak yeni bir devletin temellerini atan kurucu kadrodan İsmet Paşa ve 14 arkadaşı, bu tartışmaların başlamadan bitmesi için harekete geçmiş ve Ankara'nın fiili başkentlik durumunu resmi hale getirmek amacıyla Meclis'e kanun teklifinde bulunmuştu. Kanun teklifinin görüşmeleri çok hızlı bir şekilde tamamlanmış ve 13 Ekim 1923'te kabul edilmesiyle Ankara başkent olmuştu.⁸⁹⁸

1950 yılına kadar Ankara'nın başkent oluşuna ilişkin herhangi bir haber tespit edilmemişti. Dönemin önde gelen basın kuruluşları olan Hâkimiyeti Milliye, Ulus, Zafer ve Cumhuriyet gazetelerinde, Ankara'nın başkent oluşuna dair herhangi bir habere yer verilmemesi, bugünün bir kutlama günü olarak değerlendirilmediği şeklinde yorumlanabilir.

⁸⁹⁶ Zafer Akşam Postası, 24 Aralık 1955, Sayı: 1991; 28 Kasım 1957, Sayı: 2968.

⁸⁹⁷ Oygür, "Millî Mücadele'de Ankara ve Bağımsızlık Yolunda Mustafa Kemal", s. 18; Bilal N. Şimşir, "Ankara'nın Başken Oluşu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/20 (1991), s. 191-192.

⁸⁹⁸ Nusret Baycan, "Ankara'nın Başkent Oluşu". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/19 (1990), s. 125.

Diğer yandan, Ulus gazetesi, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılında, daha önce sayfalarında hiç yer vermediği Atatürk'ün Ankara'ya gelişine yarım sayfalık yer ayırmış ve Ankara'nın başkent olma sürecine ilişkin bilgi vermişti. Ulus'un, 1950 yılında Ankara'nın başkent oluşuna değinen haberini "Başkent Bugün 27 Yaşında" başlığıyla vermişti. Gazete, bir yıl sonra bu haberi "Başkent'in 28'inci Yıldönümü Kutlandı" şeklinde yayımlamış ve günün kutlandığını ifade etmişti. Cumhuriyet Gazetesi ise Ankara'nın başkent olmasına ilişkin ilk kutlama haberine 1952 yılında yer vermişti.⁸⁹⁹ Söz konusu iki gazetenin daha önce yer vermedikleri bir güne aniden sayfalarında yer vermeye başlamaları, bu günün dönemin şartlarında ideolojik bir yaklaşımla ele alındığını düşündürmektedir.

Ankara'nın başkent oluşunun yıldönümü kutlamaları için hazırlıklar bir gün önceden başlamış, belediye, resmi daireler ve müesseseler bayraklarla donatılmış, gece ise sokaklar aydınlatılmıştı. Kutlamalar her yıl benzer bir program çerçevesinde gerçekleştirilmişti. Buna göre, kutlama günü saat 09:00'da Ankara milletvekilleri, vali ve vilayet erkanı, İl Meclis üyeleri, Belediye Meclis üyeleri, dernek ve kulüp temsilcileri ile siyasi parti temsilcilerinin katılımıyla Atatürk'ün muvakkat kabrinde tazim töreni icra edilmiş ve kabre çelenk bırakılmıştı. Heyette bulunanlar saat 10:30'da Ankara Kalesi'ne çıkarak İstiklal Marşı'nı okumuştular. Saat 12:00'de Belediye binasında Belediye Başkanı tebrikleri kabul etmişti. Aynı günün akşamında, bayraklarla donatılmış şehirde fener alayı düzenlenmişti. Anıtkabir'in yapılmasından sonra ise törenler saat 09:50'de Ankara milletvekilleri, vali, belediye başkanı, Vilayet ve Belediye Meclis azaları ile üniversite öğrencilerinin katılımıyla Anıtkabir'de başlamıştı.⁹⁰⁰

Törene katılanlar, daha önceki yıllarda olduğu gibi Ankara Kalesi'ne çıkarak burada İstiklal Marşı'nı söylemiş ve Türk bayrağı saat 12:20'de Ankara Kalesi'ne çekilmişti. Diğer yandan, mehter takımı Türk Ocağı Meydanı'nda konser verirken, efeler ve milli oyun ekipleri de gösteri sunmuştu. Öğleden sonra, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir toplantı düzenlenmiş ve günün anlam ve önemine ilişkin konuşmalar yapılmıştı. Ankara Radyosu ise sabah, öğle ve akşam saatlerinde Ankara havaları çalmıştı. Kutlama programı gece saatlerinde de devam etmiş, Garnizon Komutanlığı önünden büyük bir

⁸⁹⁹ Ulus, 13 Ekim 1950, Sayı: 10523; 13 Ekim 1951, Sayı: 10883; Cumhuriyet, 13 Ekim 1952, Sayı: 10129.

⁹⁰⁰ Zafer, 13 Ekim 1951, Sayı: 893; 14 Ekim 1954, Sayı: 2079; 12 Ekim 1958, Sayı: 3282; Zafer Akşam Postası, 13 Ekim 1951, Sayı: 421; Demokrat Ankara, 13 Ekim 1953, Sayı: 751; Cumhuriyet, 13 Kasım 1952, Sayı: 10129.

fener alayı saat 18:00'den itibaren şehri dolaşmaya başlamıştı. Aynı saatlerde, havai fişekler atılmış, Zafer Meydanı ve Gençlik Parkı'nda bandolar etkinliklere eşlik etmişti.⁹⁰¹

4.11.7. Ramazan ve Kurban Bayram Kutlamaları

Dönemin gazete haberleri, dini bayramların şehirde genel olarak sakin ve dingin bir atmosferde idrak edildiğini göstermektedir. Nitekim gazetelerdeki haberlere göre, bayramlara kısa süre kala halkın hazırlıkları ve telaşı yoğunlaşmakta, valilik ve belediye de gerekli düzenlemeleri yapmaktadır. Bu doğrultuda, pazar günlerinde dükkanların açık kalmasına yönelik karar alınmış ve bayram namazı için semt camilerine ulaşımı sağlamak amacıyla otobüs tahsis edilmesi planlanmıştı. Ayrıca bayram günü otobüslerin belirli bir saat düzenine göre değil, dolmuş usulüne göre hizmet vereceği kararlaştırılmıştı.⁹⁰²

Bayram dönemlerinde, Ankara'ya şehir dışından yoğun bir yolcu akışı gerçekleşiyordu. Bu yoğunluk yalnızca otomobiller ve kara taşıtlarıyla sınırlı kalmıyor, aynı zamanda uçak seferlerinde de kendini gösteriyordu. Öyle ki, Ankara-İstanbul hattındaki talebi karşılamak amacıyla 3 ek sefer daha düzenlenmiş ve sefer sayısı toplamda 6'ya çıkarılmıştı. Devlet Demir Yolları da artan talebi karşılayabilmek için hem motorlu trenlerle hem de diğer tren türleriyle ek seferler düzenlemişti. Kara yolunu tercih edenler için ise günlük otobüs seferleri benzer şekilde artırılmıştı.⁹⁰³ Bayram dönemlerinde Ankara'ya yönelik artan yolcu talebinin, ulaşım altyapısının sınırlarını zorladığı söylenebilir.

Belediye, Ramazan Bayramlarında gıda ürünlerinin denetimine ve fiyatlarının kontrolüne odaklanmış, bu ayın temel ürünlerinden pidenin belirlenen bir fiyattan (1955'te 20 kuruş, 1958'de 25 kuruş) satılmasını kararlaştırmıştı. Diğer yandan, esnafın şehre bol ürün ve mal getirebilmesi için Ankara Esnaf ve Kefalet Kooperatifi, bu ayda piyasaya verdiği kredi miktarını artırmıştı. Bayramdan bir gün önce hükümetin memur ikramiyelerini dağıtmasıyla şehirde ekonomik faaliyetler bir hayli canlılık kazanmıştı. Arife günü, berber, terzi, ayakkabıcı, manifaturacı ve tatlıcı esnafında büyük bir yoğunluk yaşandığından, belediye bu tür iş yerlerinin gece geç saatlere kadar çalışmasına izin

⁹⁰¹ BCA, 30.10.0 / 15.85.30-2; Zafer, 13 Ekim 1951, Sayı: 893; 14 Ekim 1954, Sayı: 2079; 12 Ekim 1958, Sayı: 3282; Zafer Akşam Postası, 13 Ekim 1951, Sayı: 421; Demokrat Ankara, 13 Ekim 1953, Sayı: 751; Cumhuriyet, 13 Kasım 1952, Sayı: 10129.

⁹⁰² Ankara Belediye Dergisi, 25, (Ocak Şubat Mart 1960), s. 56-57.

⁹⁰³ Zafer Akşam Postası, 14 Eylül 1951, Sayı: 1494; 18 Temmuz 1956, Sayı: 2151.

vermişti. Hamamlar ve lokantaların sahura kadar açık kalmasına izin veren belediye, otobüs sefer sayılarını artırmış ve mezarlık ziyaretleri ile bayram namazı için otobüs tahsis etmişti.⁹⁰⁴

1955 yılı Ramazan Bayramı sırasında şehirde 17 bin kilogram şeker ve 96 bin paket sigara satılmıştı. Bayram nedeniyle Ankara'ya 60 bini İstanbul'dan, 25 bini İzmir'den olmak üzere toplamda 110 bin telgraf gönderilmiş ve farklı şehirlerden gelen 135 bin tebrik kartı sahiplerine ulaştırılmıştı.⁹⁰⁵ Kurban Bayramlarında ise, Ankaralıları kurbanlık alma telaşına düşüyor ve uygun fiyata kurbanlık alabilmek için çaba gösteriyordu. Belirlenen fiyatların çoğunlukla ihlal edilmediği gözlemlense de bazı yıllarda 70-100 liraya çıkan kurbanlık fiyatlarının bir sene sonra 30-50 liraya kadar düştüğü görülüyordu. Bu nedenle, Ankara'da istikrarlı bir kurban fiyatı oluşumundan bahsetmek mümkün olmuyordu.⁹⁰⁶ Bayram dönemlerinde Ankara'da hem belediye hizmetlerinin hem de ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı, bu süreçte ekonomik canlılık ve toplumsal hareketliliğin belirgin şekilde arttığı ifade edilebilir.

Diğer yandan, belediye kurbanlıkların fiyatlarının yanı sıra satış yerleri konusunda da düzenlemeler yapmış ve şehrin farklı noktalarında uygun alanlar belirlemişti. Bu düzenlemelerle hem alışveriş kolaylaştırılmış hem de kurbanlıkların sağlıklı ortamlarda bulundurulması hedeflenmişti. Belirlenen satış yerleri şunlardı: Bahçelievler birinci kapalı durak karşısındaki boş arsa, Tandoğan Meydanı'ndaki Bayramoğlu Apartmanı arkasındaki boş arsa, Maltepe Gazi Mustafa Kemal Bulvarı ile Gülveren Sokağı kavşağındaki boş arsa, Yenışehir Fidanlığı, Küçük Evler son durak civarındaki boş arsa, merkez bölgesinde At Pazarı, Yeni Hayat İlkokulu arkasındaki boş arsa, Cebeci Çayırı, Mezbaha Hayvan Pazarı mahalli, Yeni Doğan Asfaltı üzerindeki İhsan Sungu İlkokulu çevresindeki boş arsa, Şükriye Mahallesi ve İpek Sineması arkasındaki boş arsa, Gülveren Camisi çevresindeki boş arsa, Memurlar Kooperatifi arkasındaki İyi Gün Caddesi ile Kevgir Sokak arasındaki boş arsa, Yenimahalle 6. Durak İlkokulu civarındaki açık saha ve Bağlar Senti civarı.⁹⁰⁷

Vatan gazetesi Ankara temsilcisi Sebahattin Sönmez, Ankara'da bayram günleriyle ilgili

⁹⁰⁴ Zafer, 24 Nisan 1955, Sayı: 2270; Hürses, 24 Nisan 1955, Sayı: 1559; Zafer Akşam Postası, 19 Nisan 1958, Sayı: 2756; 13 Haziran 1959, Sayı: 4672.

⁹⁰⁵ Zafer, 26 Mayıs 1955, Sayı: 2302.

⁹⁰⁶ Zafer Akşam Postası, 19 Temmuz 1956, Sayı: 2152.

⁹⁰⁷ Zafer Akşam Postası, 07 Temmuz 1957, Sayı: 2473.

bir köşe yazısı yazmış ve daha sonraki yıllarda sıkça dile getirilecek bir konudan şikâyet etmişti. Sönmez, yazısında Ankara’da bayram ziyaretlerinden korkanların sayısının arttığını ifade etmişti. Kapı kapı dolaşmaktan ve çok sayıda misafir kabul etmekten kaçınıldığını belirtmiş, insanların misafir kabul etmek yerine başta İstanbul olmak üzere farklı şehirlere seyahate çıktığını dile getirmişti. Yazısının devamında ise Sönmez, ev sahipleri için misafirliklerin bir yüke dönüşmemesi adına misafirlik sırasında dikkat edilmesi gereken hususlara vurgu yapmıştı.⁹⁰⁸ Bayram alışkanlıklarının değişen yaşam koşullarına göre dönüşüm geçirdiği, şehir yaşamının geleneksel yaşamı etkilediği ifade edilebilir.

Polis ve jandarma güçleri, şehirde asayişin sağlanması ve düzenin korunması için bayram günlerinde azami dikkat göstermişti. Nitekim gerek bayram öncesinde gerekse bayram sırasında cinayet, kadın kaçırma ve yaralama gibi asayiş problemleri yaşanmışsa da şehirdeki asayiş olaylarının sayısında belirgin bir düşüş kaydedilmişti.⁹⁰⁹

4.11.8. 10 Kasım Törenleri

10 Kasım 1938’de Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatı sonrası nereye gömüleceğine ilişkin önceden alınmış bir karar bulunmuyordu. Atatürk, “Beni milletim nereye istese gömsün. Hiçbir şey söylemem!” diyerek vefatı sonrası sürece ilişkin bağlayıcı bir ifadede bulunmamıştı. Bakanlar Kurulu, Ankara Etnografya Müzesi’ni Atatürk için geçici kabir yeri olarak belirlemişti. Yapılan nakil törenleri sonrasında Atatürk’ün naaşı İstanbul’dan Ankara’ya getirilerek müzedeki geçici yerine bırakılmıştı.⁹¹⁰ 1938’den 1953 yılına kadar Atatürk’ün naaşı Etnografya Müzesi’nde kalmış, anma ve kutlama törenleri kapsamında ziyaret merasimleri burada gerçekleştirilmişti.

1939’dan itibaren geçici kabirde yapılan törenlere Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan, bakanlar, milletvekilleri, Genelkurmay Başkanı ve askerî erkan katılıyordu. Cumhurbaşkanı ve beraberindeki heyet ayrıldıktan sonra ise kordiplomatik erkan, siyasi parti temsilcileri, üniversite, okul, doktora ve subay okulu temsilcileri geçici kabri ziyaret ediyordu. İlk yıllardaki anma törenlerinde, devlet büyüklerinin geçici kabri ziyareti, Halkevi ve Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde yapılan törenler dışında başka bir etkinliğe

⁹⁰⁸ Hürriyet, 26 Haziran 1952

⁹⁰⁹ Zafer, 03.08.1955, Sayı: 2370.

⁹¹⁰ Sabit Dokuyan, “Anıtkabir Nasıl İnşa Edildi? Süreç ve Tartışmalar”, History Studies, VI/5, (September 2014), s. 132.

basında rastlanmamıştı. Bununla beraber, 1945 sonrasında sergi açılışı, 09:05'te sirenlerin çalması ve toplu olarak saygı duruşunda bulunulması gibi faaliyetlere yer verildiği görülmüştü.⁹¹¹ Anma törenlerinin bugünkü şeklini alması yaklaşık 5-6 yıl sürmüştür

Anma törenleri Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabirde sürdürülürken, bir yandan da Atatürk'ün ebedi istirahatgâhının inşasına yönelik önemli adımlar atılmaktaydı. Nitekim Atatürk'ün vefatının hemen ardından, naaşının İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmesiyle birlikte, yüksek şahsiyetine yakışır anıtsal bir mezarın inşa edilmesi düşüncesi ifade edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, naaşının geçici olarak Etnografya Müzesi'nde muhafaza edilmesine karar verilmişti.⁹¹²

Ancak ebedî istirahatgâhın neresi olacağı konusunda henüz kesin bir karar bulunmadığından, yer tespiti ve anıt mezarın yapımına ilişkin çalışmalar yürütmek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, anıt mezarın Ankara'nın her yerinden görülebilecek bir konumda inşa edilmesini önemsemiş ve bu doğrultuda Ankara'nın öne çıkan tepeleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Diğer yandan, aralarında Atatürk'e yakınlığıyla bilinen Falih Rıfkı Atay'ın da bulunduğu bazı kişiler, anıt mezarın Çankaya'da yapılmasını savunmuştur. Yer konusunda yapılan değerlendirmeler ve tartışmalar sonucunda komisyon raporunu 1939 yılının ocak ayında tamamlamış ancak anıt mezarın yeri için kesin karar aynı yılın haziran ayında verilebilmiştir.⁹¹³ Anıt mezarın Rasattepe'de yapılmasına 1939 yılının ortalarına doğru karar verildiği dikkate alındığında, yer tespiti ve karar sürecinin yaklaşık altı-yedi ay sürdüğü ve bu sürenin oldukça makul bir süre olduğu ifade edilebilir.

Anıtkabir'in yapımı için gerekli olan mimari proje için, yine 1939 yılında uluslararası bir yarışma düzenlenmesine karar verilmiş, ancak yarışmanın duyurusu 1941'de yapılabilmektedir. Yarışma için 49 proje başvurusu yapılmış, 23 Mart 1942'de yarışma sonuçlandırılmış, 7 Mayıs'ta da sonuçlar duyurulmuştur. Profesör Emin Onat ve Doçent Orhan Arda'nın kazandığı mimari projenin ihale süreci 1944 yılında başlamış ve temel atma töreni 9 Ekim 1944'te gerçekleştirilmiştir. Ancak çalışmaların başlaması için

⁹¹¹ Ayın Tarihi Kasım 1950, Sayı: 204, s. 10; Ulus, 11 Kasım 1939, Sayı: 6566, 11 Kasım 1942, Sayı: 7638, 11 Kasım 1945, Sayı: 8729, 11 Kasım 1947, Sayı: 9457, 11 Kasım 1949, Sayı: 10187.

⁹¹² Ulus, 14 Kasım 1938, Sayı: 6212; Cumhuriyet 16 Kasım 1938, Sayı:5214.

⁹¹³ Tunç Boran, "Anıtkabir'in İnşa Edildiği Rasattepe'nin Tespit Edilme Süreci ve Morfolojik Değişimi", İdealeknt Dergisi, 4 (Eylül 2011) 148-173, s. 151-152, 161; Dokuyan, Anıt Kabir Nasıl İnşa Edildi, s. 133-134.

sürmekte olan II. Dünya Savaşı'nın bitmesi beklenmiş, 750 dönümlük arazide ilk çalışmalara 1946 yılında başlanabilmiştir. 1941'de yapılan ilk hesaplamalarda yapı için 3 milyon liralık bir bütçe belirlenmişken, 1944'te bu bütçe 10 milyon liraya çıkarılmıştır.⁹¹⁴ 1949 yılında tamamlanması planlanan Anıtkabir için ayrılan bütçenin yetmeyeceği anlaşılmış; bu nedenle “Atatürk Anıt-Kabri İnşasına Dair Olan 4677 Sayılı Kanun’a Ek Kanun” çıkarılmıştır. Kanuna göre, Anıtkabir’de “geçici yüklenmelere girişme yetkisi 24 milyon ve yıllık ödeme miktarı da 4 milyon lira” olarak kararlaştırılmıştır. Bu kanunla bürokratik engeller ortadan kaldırılmış ve 1951’de inşaatın son ihalesi yapılmıştır. 1952-1953 yıllarında heykel, rölyef ve diğer süslemeleri tamamlanan Anıtkabir’in yapımı Ekim ayında bitirilmiştir. 10 Kasım 1953’te Atatürk’ün naaşının Etnografya Müzesi’nden Anıtkabir’e nakli için hazırlıklara başlanmıştır.⁹¹⁵ Rasattepe’nin eski çağ dönemine ait bir nekropol alanı olması, II. Dünya Savaşı’nın sürece etkisi ve malzeme temininde yaşanan sorunlar, Anıtkabir’in yapım sürecinin planlanan sürenin üç katına çıkmasına neden olduğu söylenebilir.

Demokrat Parti döneminin ilk üç yılındaki anma törenlerinde, daha önceki tören programları takip edilmişti. Bununla beraber, 1953 yılında Anıtkabir’in yapımının tamamlanması nedeniyle geçici kabirden nakil için hazırlıklara başlanmıştır. Bu kapsamda, 4 Kasım’da Atatürk’ün naaşı muvakkat kabirden alınarak katafalka konmuştu. Katafalka konma işlemine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Ankara Valisi Kemal Aygün, Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu, eski Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda ve Cumhurbaşkanlığı Umum Kâtibî Nurullah Torun nezaret etmişti. Katafalka alma işlemi sonrasında, naaşın başında 9 Kasım’a kadar sürecek olan ve öğrenciler, subaylar ile son olarak generallerin gerçekleştirdiği ihtiram nöbeti başlamıştı.⁹¹⁶

Yapılacak nakil ve defin töreni için oldukça yoğun bir çalışma yapılması gerekmişti. Nitekim Atatürk’ün naaşının Anıtkabir’e nakli ve defni için 7 Kasım’da bir prova

⁹¹⁴ Tunç Boran, Mekân ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Anıtkabir (1938-1973), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 128, 131; Dokuyan, Anıt Kabir Nasıl İnşa Edildi, s. 135-136; Boran, “Anıtkabir’in İnşa Edildiği Rasattepe’nin Tespit Edilme Süreci ve Morfolojik Değişimi”, s. 163-164, 166.

⁹¹⁵ TBMMTD, 1 Mart 1950, Dönem VIII, c. XXV, s. 28; Tunç, Mekân ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Anıtkabir (1938-1973), s. 193, 196.

⁹¹⁶ Ayın Tarihi, Sayı: 239, s. 3.

gerçekleştirilmişti. Provanın gerçekleştirileceği yollar asker ve polisler tarafından kesilmişti. Saat 10:30'da başlayan prova, muvakkat kabirden Bankalar Caddesi, Ulus Meydanı, Büyük Millet Meclisi, İstasyon Caddesi ve Meydanı, Demiryolu Köprüsü altı ve Tandoğan Meydanı güzergahını takip ederek saat 12:30'da Anıtkabir'de son bulmuştu.⁹¹⁷

10 Kasım yaklaşırken, Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e nakli ve defni töreni için yurt içinden Ankara'ya gelmek isteyenler için tren ücretlerinde indirim yapılmıştı. Ayrıca 5-11 Kasım arasında Ankara-İstanbul, 6-15 Kasım tarihleri arasında ise Ankara-İzmir arasında karşılıklı motorlu tren seferleri düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. 10 Kasım 1953 tarihinde yapılan nakil ve defin töreni, saat 9:05'te muvakkat kabrin bulunduğu Etnografya Müzesi'nde top atışıyla başlamıştı. Tören, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, eski Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, vekiller heyeti, Genelkurmay Başkanı, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı, Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan, askeri erkan ve halkın katılımıyla gerçekleştirilmişti.⁹¹⁸ Atatürk'ün nakil ve defin törenine karşı katılım ve teveccühün büyüklüğü, vefatının 14. yılında Atatürk'e karşı duyulan sevginin yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu tarihten sonra yapılan törenler, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Meclis Başkanı ve Genelkurmay Başkanı'nın da yer aldığı bir kortejle başlıyordu. Korteje ayrıca Ankara Valisi, Belediye Başkanı ve diğer üst düzey devlet yetkilileri de katılıyordu. Anıtkabir Meydanı'nda halk, esnaf teşekkülleri temsilcileri, askeri birlik ve bando takımı devlet yöneticileriyle birlikte yerini alıyordu. Ardından Cumhurbaşkanı ve beraberindeki heyet, kabrin bulunduğu yere doğru hareket ediyordu. Saat 9.05'te iki dakikalık saygı duruşu sırasında şehirdeki fabrikalar ve araçlar, düdük ve klaksonlarıyla anma törenine iştirak etmişti. Bayrakların yarıya indirildiği törenlere, yabancı misyonlar ile Amerikan Yardım Heyeti adına da katılım sağlanmıştı.⁹¹⁹

4.12. Kültürel Faaliyetler

Demokrat Parti'nin kültür politikaları, CHP'nin politikalarına göre farklılık göstermişti. Demokrat Parti'nin kültür faaliyetlerine verdiği destekler, 1950'li yıllarda sanat ve

⁹¹⁷ Zafer, 08 Kasım 1953, Sayı: 1649; Ulus, 08 Kasım 1953, Sayı: 11625.

⁹¹⁸ Zafer, 11 Kasım 1953, Sayı: 1652; Ulus, 11 Kasım 1953, Sayı: 11628; Aydın Tarihi, Sayı: 239, s. 13-14.

⁹¹⁹ Zafer Akşam Postası, 11 Kasım 1957, Sayı: 2597.

edebiyat alanında yaşanan değişimlerle paralel ilerlemişti. Tiyatro ve sinema gibi bazı alanlarda canlılık, şiir ve roman gibi alanlarda ise bir dönüşüm yaşanmıştı. Bu değişim ve dönüşümde II. Dünya Savaşı sonrası Batı ile yakınlaşmanın etkisi büyüktü.⁹²⁰ Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyaya karşı modern bir devlet olduğu iddiasını yansıtan Ankara'da, bu modernlik daha çok bayındırlık ve imar faaliyetleriyle özdeşleşmişti. Bununla beraber kurucu irade, Ankara'nın bu misyonunu kültürel alanda da göstermek istemişti. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası nitelikte pek çok opera, sergi, balo ve konferans düzenlenmişti. Bu durum, Ankara'da kültürel hayatın canlı şekilde yaşandığını ortaya koymuştu.

4.12.1. Sergiler

Sergiler, sanayiden tarıma, el sanatlarından güzel sanatlara kadar pek çok üretim nesnesinin belirlenen bir mekânda, bu ürünlerle ilgilenenlere gösterilmesini amaçlayan organizasyonlardır. İlk sergi 1789'da Fransa'da açılmıştı. Ülkenin sanayi ürünlerinin teşhiri, müşteriyle buluşturulması ve fiyatlamasının doğru yapılmasında sergiler önemli bir rol oynamıştı. Bu yönüyle sergiler, geçmiş dönemlerde düzenlenen panayırlardan farklı işlevlere sahipti. 1950-1960 döneminde, yalnızca bireysel faaliyetler için değil, Türkiye'nin zirai ve sanayi ürünlerinin teşhiri ile devlet kurumlarının ürün ve mahsullerinin tanıtımı için de Ankara'da sergi evi bina ve sahalarının açılması kararlaştırılmıştı. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı himayesindeki bu faaliyetlerle, ulusal ekonominin gelişimine katkı sağlanması hedeflenmişti.⁹²¹

Ankara, Demokrat Parti döneminde ulusal ve uluslararası nitelikte pek çok sergiye ev sahipliği yapmıştı. Bu kapsamda, Türk Hava Kurumu Türkkuşu tarafından Paraşüt Kulesi bahçesinde açılan havacılık sergisi, halkın büyük ilgisini çekmişti. Sergiye katılanlar, paraşütlü atlayış deneyimi yaşamış ve paraşütle atlayış yarışması düzenlenmişti. Yarışmanın galibine Ankara üzerinde uçakla gezdirilme ve model uçak malzemeleri gibi ödüller verilmişti. Yine, Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu tarafından Ekonomi ve

⁹²⁰ Yılmaz, "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci", s. 2182; Serkan Gıyas Çatalbaş, Nurgün Koç, "Demokrat Parti Dönemi Kültür Politikaları (1950-1960)", Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, XI/22 (2016), s. 228.

⁹²¹ Rıfat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı ilk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)". TTK Belleten, XXXXVII/185 (1983), s. 195; Mine Demir, "Erken Cumhuriyet Döneminde Mesleki ve Teknik Okulların Sergi Düzenleme Geleneği: 1938 Yılı Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi Örneği". Tarih ve Günce, 7 (2020), s. 171; Demokrat Ankara, 07 Kasım 1951, Sayı: 53.

Ticaret Bakanlığı himayesinde, mamulleri tanıtmak ve gelişimlerini sağlamak amacıyla Türk Mahsul ve Mamulleri Sergisi, Sergievi'nde açılmıştı. 15 Eylül 1952'de açılan sergi, bir ay boyunca devam etmişti.⁹²² Sergievi örneği, sanatsal faaliyetlerin artışında ve halkla buluşmasında mekanların önemine işaret olarak değerlendirilebilir.

1945 sonrasında, savaşı kazanan müttefik devletler kurdukları kültür dernekleri aracılığıyla Türkiye'de kendi amaçları doğrultusunda faaliyet göstermeye başlamıştı. Bu kapsamda, Ankara'da Amerikan, İngiliz ve Fransız kültür dernekleri çeşitli etkinlikler düzenlemişti. Türk İngiliz Kültür Derneği, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde "İki Üstat Mimar: Koca Sinan ve Sir Christopher Wren" adıyla bir sergi düzenlemişti. Sergide, her iki mimarın eserlerine ait 300 fotoğraf ve 50'ye yakın rölye yer almıştı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın İngiliz ve Fransız kültür heyetleri ile Amerikan kütüphanesi ortak çalışmasıyla Çocuk Kitapları Sergisi düzenlenmişti. Bu sergi, bazı yıllar Kız Teknik Öğretmen Okulu'nda, bazı yıllar ise Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi salonunda gerçekleştirilmişti. Sergiye, Amerikan kütüphanesi, Alman Kültür Merkezi ve İngiliz Kültür Heyeti'nin kendi ülkelerinde basılan çocuk kitapları da katılmıştı. İngiliz Kültür Heyeti'nin, sergileri propaganda aracı olarak kullandığı dikkat çekmişti. Sergievi'nde açılan "Türk-İngiliz Ticaret ve Endüstri Sergisi" ile "Harp İçinde İngiltere / İngiltere'nin Harp Gayretleri Sergisi" bu çerçevede düzenlenen örnek etkinliklerdendi.⁹²³ 1945 sonrasında Ankara'da açılan kültürel sergiler, müttefik devletlerin Türkiye'ye yönelik yumuşak güç politikalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Ankara'da sergi düzenleyen bir diğer kurum, II. Dünya Savaşı sonrası güvenlik endişeleri kapsamında kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) olmuştur. Sergide, Atlantik ittifakının oluşum nedenleri ele alınmış ve bu paktın oluşumunda komünizmin oynadığı role vurgu yapılmıştır. Sergi panolarında dikkat çeken şu ifadeler yer verilmiştir: "Ülkelerimizi, aile ocaklarımızı ve medeniyetimizi bu hale düşürmemek için Atlantik Paktını kurduk.", "Kuzey Atlantik Paktı, insanlığın, medeniyetin mukadderatına iman eden bir harekettir.", "Siyasi ve medeni hakların kullanılması ve ferde hürmet esasına dayanan bu müşterek medeniyet zevale uğrayamaz." Sergi, kış mevsiminin soğuk havasına rağmen Ankaralılarından yoğun ilgi görmüştür.⁹²⁴

⁹²² Zafer, 21 Haziran 1952, Sayı: 1145; Zafer Akşam Postası, 08 Eylül 1957, Sayı: 2534.

⁹²³ Ayın Tarihi, 1-30 Haziran 1956, Sayı: 271, s. 1; Zafer Akşam Postası, 12 Kasım 1955, Sayı: 1947, 27 Kasım 1956, Sayı: 1962.

⁹²⁴ Ayın Tarihi, Sayı: 230, s. 16,22; Esra Özkan Koç, Raziye Çiğdem Önal, "1940'lı Yıllarda İngiliz Kültür

“Yurt Hizmetinde Bayındırlık” adıyla açılan sergide, ülkedeki su, enerji, yol ve ulaşım gibi faaliyetlere yer verilmiştir. Sergi, Demokrat Parti’nin 1954 seçimleri öncesindeki propaganda faaliyetlerinden biri olarak düzenlenmiştir. Bir hafta açık kalan sergiyi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nden öğrenci ve öğretim görevlilerinin de bulunduğu 210 bin kişi ziyaret etmiş ve sergi büyük ilgi görmüştür. Sağlık alanında ise Verem Savaş Haftası kapsamında Yeni Orduevi’nde bir sergi açılmıştır. Bu sergide veremin neden meydana geldiği, nasıl yayıldığı ve ne şekilde tedavi edildiği gibi bilgiler ziyaretçilere aktarılmıştır.⁹²⁵ Sergilerin propaganda işlevi dışında toplumun bilgilendirilmesinde ve bilinçlendirilmesinde de etkin kullanılmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

Ankara’daki önemli sanat etkinliklerinden biri de Devlet Resim ve Heykel Sergisi’ydi. Sergi oldukça geniş kapsamlıydı. 130’dan fazla ressam ve 13 heykeltıraş, 535 tablo ve 24 heykelle bu organizasyona katılmıştı. Sergi, Ankara için önemli bir sanatsal faaliyet olarak dikkat çekmişti. Ressam Kemal Çizerer’in Yenişehir Mithatpaşa Caddesi’ndeki Türk-Amerikan Cemiyeti binasında düzenlediği sergide ise Osmanlı Devleti’nin 1453’ten 19. yüzyıla kadarki asker, memur ve halk kıyafetleri sergilenmişti. Bir hafta sürecek olan serginin, bir benzerinin Amerika’da da açılmasının planlandığı ifade edilmişti.⁹²⁶ Devlet Resim ve Heykel Sergisi, Ankara’nın sanatsal etkinliklerinde başat rol oynadığı söylenebilir.

Şehirdeki sanatsal sergiler sadece yetişkinlere yönelik değildi. Küçük yaşta olmalarına karşın sergi açan genç yetenekler de Ankara’daki sergi salonlarında kendilerine yer bulabiliyordu. Bu genç yeteneklerden biri de 11 yaşındaki ilkokul öğrencisi Güldal Kıran’dı. Kıran, okullar arası resim yarışmasında yaptığı bir resimle Türkiye birincisi olmuştu. Daha sonra bu eserle Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen bir yarışmaya katılmıştı. Kıran, resimlerini sonrasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde açtığı bir sergide sanatseverlerin beğenisine sunmuştu.⁹²⁷

1950-1960 döneminin son sergisi, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı münasebetiyle Sergievi’nde “Atatürk’ten Hatıralar” adıyla açılmıştı. Sergide, 2.000’den fazla tarihi fotoğraf ile Atatürk’e ait 600 kadar eşya teşhir edilmişti. Emekli Albay Halit Nuri

Heyeti’nin Ankara’da Açtığı Kültürel Propaganda Sergileri” Ankara Araştırmaları Dergisi, IX/1 (Haziran 2021), s. 124.

⁹²⁵ Zafer, 11 Mart 1954, Sayı: 1850; Zafer Akşam Postası, 08 Ocak 1960, Sayı: 4219.

⁹²⁶ Demokrat Ankara, 13 Aralık 1951, Sayı: 89; Zafer, 23 Nisan 1959, Sayı: 3475.

⁹²⁷ Demokrat Ankara, 01 Kasım 1951, Sayı: 47.

Yurdakul, bu eşyaların kendisine ait olduğunu ve zorlukla bir araya getirdiğini belirterek, bu eşyaların kalıcı bir yerde sergilenmesi için hükümetten yardım beklediğini ifade etmişti.⁹²⁸

Düzenlenen bazı sergilere katılım, Ankara’da elit sınıfa dâhil olunduğunun bir göstergesi sayılmıştı. Önemli görülen sergilere doktorluk, gazetecilik, orkestra şefliği ve ressamlık gibi farklı mesleklerden kişiler katılmıştı. Örneğin, Sanatseverler Kulübü’nce düzenlenen ressam İsmail Safi’nin sergisine Hikmet Yazıcıoğlu, Hasan Ferit Alnar, Banu Akyar, Neriman Ağaoğlu, İhsan Cemal, Vedii Cezayirli, Osman Kapani ve Sadi Günel gibi önde gelen isimler katılmıştı.⁹²⁹

1950’lerde Ankara’da düzenlenen sergilerin mekân ihtiyacını büyük oranda Sergievi karşılamıştı. Artan mekân ihtiyacı ise Akbank Sanat Galerisi örneğinde olduğu gibi bankaların açtıkları sergi yerleriyle giderilmeye çalışılmıştı. Bankaların sergi salonları bu konuda önemli bir çözüm olmuştu. Ancak 1960’ların sonuna gelindiğinde Ankara’nın modern anlamda tam donanımlı bir sergi salonuna sahip olduğunu söylemek mümkün değildi.⁹³⁰ Ankara’da yeni sergi mekanlarına yönelik Demokrat Parti’nin herhangi bir girişimin olmaması farklı kurumların bu alandaki faaliyetlerini yeterli görmesiyle ilişkilendirilebilir.

4.12.2. Opera Bale ve Balolar

Cumhuriyetle birlikte, güzel sanatlar içinde önemli bir yere sahip olan bale ve opera dallarında da gelişmeler yaşanmıştır. Atatürk’ün “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli költürdür” sözü doğrultusunda, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren güzel sanatlar ve müzik alanında önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda, opera ve bale sanatçısı yetiştirmek amacıyla Musiki Muallim Mektebi adıyla bir okul açılmıştır. 1934 yılında ilk ulusal opera sahnelenirken, 1940’lardan itibaren temsiller Tatbikat Sahnesi’nde gösterilmeye başlanmıştır. 1950’ye kadar balenin bağımsız bir bölüm olarak faaliyet göstermesi için çaba sarf edilmişse de ancak 1949’da Devlet Opera ve Balesi’nin kurulmasıyla balede istenen gelişmeler sağlanabilmiştir.⁹³¹ Opera ve bale, Cumhuriyetin

⁹²⁸ Bizim Kırkkale, 19 Mayıs 1960, Sayı: 1044.

⁹²⁹ Fatma Dokuyucu Kaymakçı, 1945-1960 Yılları Arasında İstanbul ve Ankara’da Cemiyet Hayatı, Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2023, s. 126.

⁹³⁰ Mine Bican, “1950-2000 Yılları Arasında Ankara’daki Sergi Mekânları ve Galeriler”, Ankara Araştırmaları Dergisi, X/1 (2022), s. 98-99.

⁹³¹ Esra Şahin, “Opera Sanatının Türkiye’de Gelişimi ve Türkçe Operaların Tarihsel Süreci”, Rumeli’de

modernlik tasavvurunun sahne sanatlarına yansıma biçimidir.

1950’li yıllarda, sergi organizasyonlarında olduğu gibi bale ve operalarda da ulusal ve uluslararası etkinlikler gerçekleştirilmişti. Bu etkinliklerden biri, 1933’te Amerika’da kurulan ve dünyaca ünlü San Francisco Bale Grubu tarafından düzenlenmişti. Grup, bir gösteri programı kapsamında Ankara’ya gelmiş ve 28 Ocak-1 Şubat tarihleri arasında her akşam 20.30’da Büyük Tiyatro’da bir repertuvar sergilemişti.⁹³²

Londra Eyalet Meclisi Reisi Edvin Bayliss, Ankara’da bulunduğu dönemdeki gözlemlerine bir mektubunda yer vermiş, henüz çok yeni olan Türk operasının kendisini ve eşini hayran bıraktığını ifade etmişti. Ayrıca Türk balesinin, dünyanın en ünlü bale hocalarından Sadler’s Wells tarafından yetiştirilmesinin iki ülke dostluğunu göstermesi bakımından memnuniyet verici olduğunu dile getirmişti.⁹³³

Diğer yandan, bale seyircisinin bu gösterilere yalnızca sanatseverlik kapsamında katılmadığına ilişkin tanıklıklar da bulunmaktaydı. Dönemin ünlü sosyete gazetecilerinden Nermin Körükçü, bileti karaborsaya düşen ve o gün için oldukça yüksek bir ücret olan 135 liralık bir bale gösterisine katılmak isteyen Ankara cemiyet hayatının ünlülerine sorduğu soru ve aldığı yanıt dikkat çekmekteydi. Körükçü, Ankara’nın elit sınıfı sayılan bu kişilere balenin ne olduğunu bilip bilmediklerini ve baleye zevk almak için mi katıldıklarını sormuş, katılımcılardan “Canım herhalde fevkalade bir şeydir, insan hayatında bir kere görmeli” şeklinde bir yanıt almıştı.⁹³⁴ Dönemin Ankara’ında kültür ve sanat faaliyetlerinin katılımcılar için prestij unsuru olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. 1950-1960 yıllarında Türkçe opera ve operetler yazılmış, bunların bazılarının gösterimi yapılabiliyordu. Örneğin, Ahmet Adnan Saygun’un Kerem adlı opera eseri 1952’de yazılmış, 1953’te ise temsil edilmişti. Nevit Kodallı’nın Van Gogh adlı operası 1956’da yazılmış, 1957’de de sahnelenmişti. Selahattin Kalender’in 1960’ta yazdığı Nasrettin Hoca adlı operası 1962’de oynanmış, yine Kalender’in 1958’de yazdığı Deli Dumrul adlı operası ancak 2003’te temsil edilmişti. Buna karşın, Necil Kazım Akses’in 1956’da yazdığı Timur adlı operası sahnelenme imkânı bulamamıştı.⁹³⁵

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 40 (2024), s. 594-595; Seda Ayvazoğlu, “The Establishment Of Turkish Ballet And First Original Works (1940-1970)”, International Journal of Humanities and Art Researches, VII/1 (Mart 2022), s. 26-28.

⁹³² Zafer Akşam Postası, 28 Ocak 1959, Sayı: 3041.

⁹³³ Ankara Belediye Dergisi, 5, (Mart Nisan Mayıs 1953), s. 30; Zafer Akşam Postası, 28 Ocak 1959, Sayı: 3041.

⁹³⁴ Kaymakçı, 1945-1960 Yılları Arasında İstanbul ve Ankara’da Cemiyet Hayatı, s. 127.

⁹³⁵ Şahin, “Opera Sanatının Türkiye’de Gelişimi ve Türkçe Operaların Tarihsel Süreci”, s. 596.

Dönemin önemli kültür sanat faaliyetlerinden biri de düzenlenen balolardı. Çeşitli dernek ve kurumlar, farklı amaçlarla birçok balo düzenlemişti. 1930'lerde Ankara'da yılbaşı kutlamaları, balo kültürünün toplumun geniş kesimlerine yayılmasını sağlamıştı. 1935 yılında artan balo etkinlikleri nedeniyle, mekân ihtiyacını karşılamak amacıyla Ankara'nın en geniş salonu olan Sergievi kullanılmaya başlanmıştı. Nitekim 1936'da Sergievi'nde düzenlenen önemli balolardan biri olan Kızılây Balosu'na Atatürk de katılmıştı. Ankara'da balo düzenlenen önemli yerlerden biri de 5000 kişi kapasiteli Spor Sarayı olmuştu. Her iki mekânın da ev sahipliği yaptığı en önemli etkinliklerden biri, Akademi Balosu olmuştu.⁹³⁶

1950'lerde Ankara'da önemli balolar düzenlenmişti. Örneğin, Türk Kadınlar Birliği'nin düzenlediği Çocuk Balosu, 3 Ocak 1952 tarihinde Orduevi salonlarında gerçekleştirilmişti. Baloda Sarar İlkokulu Mandolin Birliği, İlhan Gençler Caz Orkestrası ve Hayali Küçük Ali'nin Karagöz gösterileri seyircinin beğenisine sunulmuştu.⁹³⁷ Bunun dışında Cumhuriyet ve Zafer Bayramlarında, 23 Nisan kutlamalarında düzenlenen akşam baloları, devlet yetkililerinin katıldığı önemli etkinlikler arasında yer almıştı.

4.12.3. Konserler

1950-1960 yılları arasında, önceki dönemlere göre yerli ve yabancı birçok sanatçı Ankara'da konser düzenlemişti. Bu konserler, eğlence amacıyla yapıldığı gibi bazen de yardımlaşma faaliyetleri kapsamında icra edilmişti. Nitekim Atatürk Sanatoryumu'nda yatan hastalara moral vermek amacıyla düzenlenen konser, bu tür yardım etkinlikleri arasındaydı. Konser kapsamında şehrin önemli Batı ve Türk müziği solistleri ile orkestraları sanatoryuma davet edilmişti. Bu konserler farklı zamanlarda tekrarlanmış, birinde solist Tacettin Uygun sahne almıştı. Ankara Radyosu sanatçılarından Yücel Aşan, Akın Oskan ve Mehmet Kızılca da Tacettin Uygun'a refakat etmişti. Benzer şekilde, Yardımseverler Derneği tarafından düzenlenen bir başka konserin geliri, tamamen yardıma muhtaçlar için harcanmıştı. Safiye Ayla'nın verdiği konser, 20 Ocak 1952 tarihinde Yeni Sinema'da gerçekleştirilmişti. Konsere dünyaca tanınan Nejla ve Murat Kazbek de katılmıştı. Münir Nurettin Selçuk da 19 Nisan'da Yeni Sinema'da bir konser

⁹³⁶ Serkan Tuna, Bir Modernleşme Öyküsü Türkiye'de Yılbaşı Kutlamaları (1926-1950) Cinius Yay. İstanbul 2018, s. 65-66,68; Kaymakçı, 1945-1960 Yılları Arasında İstanbul ve Ankara'da Cemiyet Hayatı, s. 134.

⁹³⁷ Zafer Akşam Postası, 01 Ocak 1952, Sayı: 501.

vermiş, konsere seçkin bir koro iştirak etmişti. Ayrıca Selçuk'un farklı şehirlerde vereceği konserler öncesinde Ankara'daki bu etkinlik, büyük bir heyecanla karşılanmıştı.⁹³⁸ Dönemin önemli isimlerinin yer aldığı konserlerin eğlence dışında da işlevleri olduğu dikkat çekmektedir.

Ankara Veremle Savaş Derneği, derneğin amaçları doğrultusunda bir konser düzenlemişti. Konser, Devlet Operası'nda seçkin bir sanatsever topluluğun katılımıyla gerçekleştirilmişti. İtalyan Orkestra Şefi Arturo Basile'nin yönettiği Flormoni Orkestrası, konserte sahne almıştı. Ayrıca Opera Koleratur sopranosu Ferhan Onat ve İtalyan tenor Carlo Zampighi solist olarak katılmıştı. Her iki sanatçı da dinleyiciler tarafından uzun süre alkışlanmıştı.⁹³⁹

Ankara, ulusal olduğu kadar uluslararası konserlere de ev sahipliği yapmıştı. Bu etkinliklerden biri olan üçüncü Türk-İngiliz Müzik Festivali, 17 Nisan 1950'de gerçekleştirilmişti. Festivalde Glinka'nın Russlan ve Ludmilla eseri, Thomas Eastwood'un senfonik etüdü ve Cemal Reşit Rey'in Karagöz Süiti icra edilmişti. Ayrıca Mezzo-Soprano Nancy Evans, Yaz Gecelerinden Şarkılar Op. 7 adlı eseri seslendirmişti.⁹⁴⁰

Amerikalı ünlü piyanist Soya Miller, 31 Ağustos 1951 Cuma günü saat 20:00 ila 20:15 arasında Ankara Radyosu'nda bir konser vermişti. Konserde, Chopin'in Nocturne'ü, Debussy'nin serenadı, genç Türk bestecisi Bülent Arel'in Dans eseri, Walter Niemann'ın Sevil Akşamı ve sanatçının kendi Meksika köyü temalı besteleri icra edilmişti. Ayrıca Amerika'nın en sevilen caz gruplarından biri olan Dave Brubeck, Eisenhower programı kapsamında Avrupa, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan gibi ülkelerde eğitim ve kültür mübadelesini geliştirmek amacıyla konserler düzenlemişti. Bu kapsamda Brubeck grubu, 20-23 Mart tarihleri arasında Ankara'da çeşitli mekanlarda sahne almıştı.⁹⁴¹

Ankara, konser, balo, opera ve bale etkinlikleriyle oldukça canlı bir sanat hayatına sahipti. Düzenlenen etkinlikler, İstanbul'u kışkırtacak düzeyde bir gelişim göstermişti. Filarmoni Orkestrası'nın düzenli konserlerinin yanı sıra Fakülte Talebe Birliği'nin konserleri, Batı müziğinin Ankara'da yayılmasına katkı sağlamıştı. Özellikle cumartesi

⁹³⁸ Demokrat Ankara, 19 Ocak 1952, Sayı: 125; Zafer Akşam Postası, 09 Nisan 1953, Sayı: 958; Zafer Akşam Postası, 13 Ekim 1958, Sayı: 2903.

⁹³⁹ Zafer Akşam Postası, 25 Şubat 1956, Sayı: 2054.

⁹⁴⁰ Ayın Tarihi 1-30 Nisan 1950, Sayı: 197, s. 10.

⁹⁴¹ Zafer Akşam Postası, 31 Ağustos 1951, Sayı: 378; Zafer Akşam Postası, 06 Mart 1958, Sayı: 2712.

konserlerinde yerler çok önceden dolmuştu. Yurt dışından seçkin virtüözlerin resitalleri ve konserleri de sık sık halka duyurulan müzik etkinlikleri arasında yer almıştı. Biletlerin bir sinema bileti fiyatında tutulması, bazen de etkinliklerin ücretsiz yapılması halkın yoğun ilgisini çekmişti. Buna karşın, Güzel Sanatlar Akademisi'nin İstanbul'da bulunması, Ankara'da resim ve heykel gibi sanatların daha zayıf kalmasına ve halkın bu sanatları yadırgamasına neden olmuştu.⁹⁴² Ankara, canlı sanat etkinlikleriyle kültürel alanda büyük bir gelişim göstermiş olsa da resim ve heykel gibi görsel sanatlar açısından İstanbul'a göre şehrin geliştirmesi gereken yönleri olduğu ifade edilebilir.

4.13. Ankara'da Eğlence Hayatı ve Mekanları

Bir Fransız gazeteci, 1923 yılının Ankara'sında insanın dünyadan koptuğunu, eğlence yaşamının olmadığını, elektrikle tanışmayan şehrin akşam 7'den sonra ölü bir kente dönüştüğünü ifade etmişti. Ayrıca lambasız bir kişinin gece evinin yolunu zor bulacağını da belirtmişti. Bu ifadeler bir yönüyle abartı içeriyor gibi düşünülebilir. Bununla beraber, 1920-1950 döneminde Ankara'ya gelen yabancıların İstanbul'a benzer eğlenme mekanları bulamadıklarını, barınma probleminin yanı sıra eğlenememe sorunu da yaşadıklarını kaydetmek gerekir. Bu nedenle, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Ankara'nın bir şehir olarak tasarımı yalnızca binaların ve yolların planlanması olarak düşünülmemiştir. Tasarım aynı zamanda eğlence alanlarının inşasını da kapsamış, devlet bu inşada hem denetleyici hem de destekleyici bir rol oynamıştır. Diğer yandan, eğlence mekanlarının oluşumunda onu şekillendiren kamu gücüne itaat eden veya direnen kesimlerin de etkisi olmuştur.⁹⁴³

1923-1930 döneminde Ulus, Ankara'nın birçok açıdan merkezi konumundaydı. Memurların çoğu Ankara Palas, Meclis ve Karpiç bölgelerinde zaman geçirirdi. Anafartalar Caddesi'nde alışveriş yapar, bölgedeki park ve bahçeleri halkla paylaşırdı. Akşamları bar ve meyhane eğlencesini sevenlerin uğrak yeri ise Çankırı Caddesi'ydi. İsviçre'de yayımlanan bir makalede, 1930'ların Ankara'sında Avrupa tarzı kafe ve

⁹⁴² Vatan, 04 Ocak 1954, Sayı: 4541.

⁹⁴³ Akgün, Burası Ankara, s. 221; Sevgi Soysal, "Yenişehir'de Bir Öğle Vakti", İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012, s. 268; Demet Önder, "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kentsel Eğlence-Dinlence Coğrafyasının Değişimi: Toplumsallaşmanın Mekânından Tüketime Mekânına", TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu (18-19 Ekim 2012) Bildiriler Kitabı, Ankara, 2013, s. 247-248; Nevin Gültekin, Dilşen Onsekiz, "Ankara Kentinde Eğlence Mekanlarının Oluşumu ve Yer Seçimi", Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Dergisi, XX/1 (2005), s. 138.

restoranların işletildiği ifade ediliyordu. Ankaralıların, gramofonlarla batı müziği çalınan bu mekânlardan sıkıldıkları dile getiriliyordu. Makalede, Ankaralıların bir kahvehanede kahve içmeyi, doğu müzikleriyle keyiflenmeyi ve oyun oynamayı bu mekânlara göre daha çok tercih ettikleri belirtiliyordu.⁹⁴⁴

Bu yıllarda Ankara'nın kültür ve toplum hayatında ulaşılması istenen hedef, Avrupa'daki yaşam tarzıydı. Söz konusu yaşam tarzının Ankara'da uygulanması için ise İstanbul örnek alınmıştı. Örneğin, İstanbul'da icra edilen müzikler, Ankara'da açılan lokanta ve oteller aracılığıyla Ankara'ya taşınmıştı. 1950'lere doğru Ankara'da bu mekânların en bilinen örnekleri Gar Gazinosu, Ankara Palas ve Karpiç Lokantası olmuştu.⁹⁴⁵ 1950'li yılların Ankara'sında eğlence mekânları, şehrin kültürel hayatındaki değişimde önemli rol oynamıştır.

4.13.1. Ankara'nın Yılbaşı Geceleri

1926'dan itibaren Türkiye'deki yılbaşı kutlamaları, özellikle İstanbul'da yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu tarihten sonra yılbaşı kutlamaları, evlerde ve eğlence yerlerinde bir gelenek hâline gelmişti. 1929'da Ankara'da ve Anadolu'nun diğer şehirlerinde başlayan yılbaşı kutlamalarında yardım organizasyonları da düzenlenmişti. 1930'larda Ankara'da yılbaşı kutlamaları, beraberinde balo kültürünün de toplumun geniş kesimlerine yayılmasını sağlamıştı. Ankara'da eğlence mekânlarında yılbaşı kutlanmasına ilişkin bir kültür yerleşmeye başlamıştı. Ankara Palas, bu kültürün yerleşmesinde önde gelen yılbaşı kutlama mekânı olmuştu. 1935'ten itibaren ise daha büyük bir eğlence mekânı olan Sergievi tercih edilmeye başlanmıştı. 1935'e kadar süren bu ilk dönem yılbaşı kutlamalarında henüz resmi tatil uygulamasına gidilmemişti. Gazinoya gitmeyenler ise geç saatlere kadar aileleriyle eğlenmeyi tercih etmişti.⁹⁴⁶

Ankara'da yılbaşı hazırlıklarına günler öncesinden başlanıyordu. Şehirde alışveriş hareketleniyor, bir yılda en fazla satış yılbaşının yaklaştığı günlerde yapılıyordu. Gençler, yaşlılar, çocuklar ve dostlar, yeni yılın ilk gününde birbirleriyle hediyeleşmeyi adet hâline

⁹⁴⁴ Aylin Atacan, "Bir Sinema Seti Olarak Ankara: Ankara Filmleri Üzerinden Kentin Mimarlık Tarihini Okumak", Ankara Araştırmaları Dergisi, VII/1 (2019), s. 130; Feridun Büyükyıldız, Başkent Ankara, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009, s. 128; N Selcen Korkmazcan, R. Selva Korkmazcan Isık, "Cumhuriyetin 10. Yılında Neue Zürcher Zeitung Gazetesi'nin Ankara Hakkındaki Makalesi", VI/1 (Haziran 2018), s. 94.

⁹⁴⁵ Canan Aykent, "Ulus'tan Çankaya'ya Alışılmadık Sesler: Ankara'nın Caz Serüveni (1940-1980)", Ankara Araştırmaları Dergisi, IX/1 (2021), s. 188.

⁹⁴⁶ Tuna, Bir Modernleşme Öyküsü, s. 30-33, 60, 65, 66, 68, 121, 258.

getirmişti. Hediyeelik eşya almak için pasajlar, pasta, kurabiye ve şekerli ürünler için pastaneler ile şekerciler oldukça kalabalık yerlerdi. Ankara'da az sayıda oyuncakçı bulunduğu için oyuncakçılarda büyük bir yoğunluk yaşanırken, kuyumcular da özellikle küpe satışında artış yaşıyordu. Yakınlarına mektup ya da telgraf göndermek isteyenler ise postaneleri tıklım tıklım dolduruyordu. Bu hareketlilik sonucunda, özellikle yılbaşı hediyesi ve hatıra eşyalarının fiyatları oldukça yükselmişti. Örneğin, 5 liraya satılan bir küpe 9 liraya, 45 liraya satılan bir su takımı ise 56 liraya çıkmıştı.⁹⁴⁷ Ankara'da yılbaşı hazırlıkları, alışverişin yoğunlaştığı; hediyeelik eşya ve yiyecek satışlarının arttığı; oyuncakçılardan kuyumculara kadar hemen her dükkânın kalabalıklaştığı bir zaman dilimi oluşturunuyordu.

1950-1960 döneminde yılbaşını kutlamak isteyen Ankaralılar için en önemli eğlence yerleri gazinolar olmuştu. Gazeteciler Cüneyt Arcayürek ve Altan Öymen, yılbaşı kutlamaları kapsamında gittikleri Gar Gazinosu'nun kalabalıklığını, İstanbul tramvaylarından daha sıkışık olduğunu dile getirmişti. Garsonların, içeceklerle dolu tepsileri ancak başlarının üzerine kaldırarak taşıyabildiklerini ifade etmişlerdi. Arcayürek ve Öymen, diğer eğlence yerlerinden de söz etmişti: Opera binasında bir balo düzenlenmişti, Süreyya Pavyonu'nda şık giyimli kadınlarla dolu küçük bir mekânda eğlence sürüyordu. Ankara Palas'ta ise yılbaşı neşesinden çok, tarif edilemez bir keder hâkimmiş gibi bir atmosfer olduğunu dile getirmişlerdi.⁹⁴⁸ 1950'li yıllarda Ankara'nın yılbaşı kutlamalarının büyük oranda gazinolarda şekillendiği söylenebilir.

Yılbaşı kutlamaları yapılan mekânların hepsi lüks ve zenginlere yönelik değildi. Herkes, maddi imkânlarına göre bir mekân bulabiliyordu. Örneğin, Siyasi Bilimler Fakültesi öğrenci lokalinde, yılbaşı akşamı öğrenciler uygun bir fiyata eğlenebiliyorken, Orduevi gazinosundaki yılbaşı kutlamasına Cumhurbaşkanı Celal Bayar katılıyordu. Caz orkestrası, bu eğlence mekânlarının temel müzik sağlayıcısı konumundaydı.⁹⁴⁹

Ankara Belediye Encümenliği, yılbaşı eğlencelerinde vatandaşlardan fahiş fiyatlar istenmemesi için bir tarife hazırlamıştı. 1955 yılında çalışma yürüten belediye, eğlence yerleri için 3 kap yemek, 3 kap meyve ve çerez için 25 ile 33 lira arasında bir fiyat belirlemişti. Turistik belgesi olmayan barlarda bir kap yemek bedeli 16 lirayken, lüks

⁹⁴⁷ Ankara Telgraf, 23 Aralık 1955, Sayı: 1225; Zafer Akşam Postası, 27 Aralık 1956, Sayı: 2283; Zafer, 01 Ocak 1960, Sayı: 3693.

⁹⁴⁸ Ulus, 01 Ocak 1953, Sayı: 11318.

⁹⁴⁹ Demokrat Ankara, 02 Ocak 1952, Sayı: 108.

tarifeye giren lokantalarda 13 lira, A sınıfı eğlence yerlerinde 10 lira, birinci sınıf lokantalarda ise 6 kap yemek ve çerez için 7 lira alınması kararlaştırılmıştı. 1956 yılında lokantalardaki fiyatlar her sınıf düzeyine göre yeniden belirlenmişti. Buna göre, A, Birinci, İkinci ve Üçüncü sınıf lokantalarda yemek fiyatları kuruş olarak şu şekildeydi:

	A Snf Lokanta	1. Snf Lokanta	2.Snf Lokanta	3. Snf Lokanta
Çorbalar	35	30	25	20
Koyun haşlama	110	105	90	80
Döner	120	110	95	85
Güveç	110	90	85	80
Kuzu şiş	125	115	100	90
Pilav	50	40	35	30
Etli pide	160	150	130	115
Ciğer sote	90	85	75	70
Menemen	80	70	65	55
Karışık salata	120	110	95	85
Cacık	55	40	35	30

Tablo 129: Sınıflarına Göre Lokanta Fiyatları

Kaynak: Zafer, 31 Aralık 1954, Sayı: 2158; Zafer, 11 Ağustos 1956, Sayı: 2514.

1958 tarifesine göre, bir soğuk meze, iki kap yemek, bir tatlı veya meyve ve bir salatadan oluşan bir menü sunulması şartıyla, müzikli lüks lokantalarda kişi başına 30 lira, müzikli A sınıfı gazinolar, kokteyl salonları ve lüks pastanelerde ise kişi başına 25 lira, müziksiz A sınıfı gazinolarda ise kişi başına 20 lira ücret belirlenmişti. Bununla beraber, yılbaşı gecesine özel olarak içki fiyatlarına %20 zam yapılmasına da izin verilmişti. Belediye, bu yıl da önceki yıllardan farklı olarak halkın iyi vakit geçirebilmesi için bir komite kurmuş, Spor Sarayı'nda 5.000 kişinin katılacağı bir yılbaşı gecesi planlamıştı. Radyoevi sanatçılarının sahne alacağı gece için bilet fiyatları makul düzeyde tutulmuş, şehre bol miktarda gıda ve narenciye getirtilmişti.⁹⁵⁰ Belediyenin yıl başı kutlamaları için şehirde önemli bir organizasyon ve denetleme işlevine sahip olduğu ifade edilebilir.

1960 yılının yılbaşı günü, Regaip Kandili ile aynı güne denk gelmişti ve bu durum, yılbaşı

⁹⁵⁰ BCA, 30.1.0 / 68.428.6, 4; Zafer, 12 Aralık 1957, Sayı: 2981; Zafer, 14 Aralık 1958, Sayı: 3345; Zafer Akşam Postası, 12 Ekim 1957, Sayı: 2568; 15 Aralık 1958, Sayı: 2966.

⁹⁵⁰ Zafer, 12 Aralık 1957, Sayı: 2981.

kutlamalarına ilişkin beklentileri etkilemişti. Kandil gecesini nedeniyle birçok kişinin yeni yıla eğlence ile girmeyeceğini düşünen gazino sahipleri, daha önce gelen müşterilerinin bu kez gelmeyeceğini ve bu nedenle kâr edemeyeceklerini ifade etmişti. Bu durum, radyo yayınlarını da etkilemişti. Her yıl düzenlenen eğlence programlarının yerine, bu kez Regaip Kandili ile ilgili programlar hazırlanmıştı.⁹⁵¹

Eğlence hayatının sorunlara neden olan yönleri de bulunuyordu. Özellikle pavyon ve gece kulüplerinde kavga ve gürültüye sıkça rastlanıyordu. Kavgaların bazıları, sipariş için istenen hesabın yüksekliğine yapılan itirazlarla başlıyordu. Nitekim Ali C. adlı bir şahsın 25 kuruşluk bir siparişine 100 lira istenmesi sonrasında çıkan kavgada darp edilmesi, mahkemeye yansıyan olaylardan biriydi.⁹⁵²

Diğer yandan, şehrin eğlence mekânlarına gelen ve gecenin geç saatlerine kadar eğlenen halkın bıraktığı araçlar da hırsızların hedefi oluyordu. Otomobillerin camlarını kıran meçhul şahıslar, araçların içine bırakılmış olan palto, yağmurluk gibi eşyaları çalıyor, radyo gibi aletleri de söküp götürüyorlardı. Hırsızların bu kadar rahat ve kolay hırsızlık yapabiliyor olmaları, taksileri bekleyen bekçilerden yardım gördükleri yönünde iddiaların dolaşmasına neden oluyordu.⁹⁵³

4.13.2. Ankara'nın Gece Hayatı ve Mekanları

1950'li yıllarda eğlence mekânlar, hizmet kalitelerine göre belediye tarafından farklı sınıflara ayrılıyordu. Ankaralıların eğlenmek için gittikleri barlar, gazinolar, pavyonlar ve parklar da bu sınıflara göre sınıflandırılıyordu. Bu sınıflar lüks, birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü sınıf olarak belirlenmişti.

Eğlence Sınıfı	Eğlence Yerleri
Lüks	Ankara Palas Pavyonu, Gar Gazinosu, Süreyya Pavyonu, Karpıç (Şehir Lokantası), Yeni Bar, Nü Bar,
Birinci sınıf	Orduevi pavyonu, Güven Gazinosu, Metin Lokali, Tabarin Bar, Tektel saz salonu, Esen Park Aile Bahçesi, Bomonti Gazinosu,
İkinci Sınıf	Dört Yol Aile Bahçesi, Dört Yol Cambazhanesi, Şehir Bahçesi, Orman Çiftliği Bira parkı, Orman Çiftliği Marmara Gazinosu,

Tablo 130: Ankara'nın Eğlence Mekanları ve Sınıfları

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 46; Bizim Kırkkale, 30 Aralık 1958, Sayı: 335.

⁹⁵¹ Zafer Akşam Postası, 05 Kasım 1959, Sayı: 4155.

⁹⁵² Ankara Telgraf, 05 Ocak 1958, Sayı: 1945.

⁹⁵³ Ulus, 23 Ocak 1960, Sayı: 13103.

Bu gazinolardan bazılarının özellikle yılbaşı gibi akşamlarda daha fazla tercih ediliyordu. Örneğin Güven Gazinosu yemek, içki ve müziği ile temiz bir eğlence mekanı olarak biliniyordu. Diğer bir eğlence yeri ise Meşrutiyet caddesinde yer alan "İntime" adlı pavyondu. Pavyon, kalabalık ve seçkin ailelerin uğrak mekanıydı. Müzikleri, loş ortamı ve insanların yaptıkları danslarıyla hayli ilgi çekiyordu. Bomonti ise daha çok yurt dışı revüsünden kadınların bulunduğu, dans gösterilerinin yapıldığı ve eğlenildiği bir mekandı. Bomonti, Orhan Veli, Melih Cevdet Anday, Okay Rıfat gibi şairlerin müzik dinlediği bahçeli gazinolardandı. Gece eğlencelerinin önemli mekanlarından biri olan Gar yazın Ankara'da kalanların yegâne eğlence yeri idi. Fiyatları her keseye uygun olmayan gazino, Ankara'nın iş adamı, siyasetçi ve kalbur üstü insanların geldiği bir yerdi.⁹⁵⁴ Ankara'nın eğlence mekanlarının farklı sosyal ve ekonomik düzeye sahip kitlelere hitap edecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Gar Gazinosu, kendisi gibi lüks sınıfta yer alan Ankara Palas ile rekabet hâlindeydi. Ankara Palas Pavyonu, zengin Ankaralı müşterilerin uğrak eğlence mekânlarından biriydi. Caz müziğinin en iyisinin çalındığı bu mekân, yeni açılmış olmasına rağmen ilgi gören, temiz ve nezih bir eğlence yeri idi. Elit bir gazino olan Ankara Palas'ta Türk müziğine yer verilmez, yabancı orkestralar ve sanatçılar sahne alırdı. Ankara Palas kadar olmasa da politikacıların ve gelir düzeyi yüksek kişilerin bir diğer mekânı Süreyya Pavyonu'ydu. Herkesin rahatça girebileceği bir yer olmayan bu pavyonda genelde hafif müzik çalınıyordu. Astorya Turistik, Marmara Park, Mullen Ruj ve Konak Gazinoları ise hiçbir zaman birinci sınıf düzeyine ulaşamayan ve kısa sürede kapanan gazinolardı. Bunun dışında, ikinci ve üçüncü sınıf eğlence yerleri arasında Mavili, Kazablanka, Kübana, Yeni Yıldız, Japon Aile Bahçesi, Majestik ve Kazanova gazinoları bulunuyordu.⁹⁵⁵

İnci Gazinosu, şehre hâkim bir tepe üzerinde yer alıyordu. Daha çok Hamiyet Yüceses ve Sevim Tanürek gibi Ankara Radyosu'ndan ayrılan sanatçıları dinlemek isteyenlerin uğrak mekânıydı. Kış aylarında kapalı bölümlerinin bulunması ve her keseye uygun fiyatları, tercih edilmesinde etkili oluyordu. Dört Yol Aile Bahçesi ya da diğer adıyla Cebeci Aile

⁹⁵⁴ Ankara Telgraf, 19 Ocak 1953, Sayı: 172; 20 Ocak 1953, Sayı: 173; 21 Ocak 1953, Sayı: 174; 25 Ocak 1953, Sayı: 177; 30 Ocak 1953, Sayı: 182; Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 406, 412-413.

⁹⁵⁵ Ankara Telgraf, 19 Ocak 1953, Sayı: 172; 20 Ocak 1953, Sayı: 173; 21 Ocak 1953, Sayı: 174; 25 Ocak 1953, Sayı: 177; 30 Ocak 1953, Sayı: 182; Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 406, 412-413; Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 418-423.

Bahçesi ve Gazinosu, diğer gazinolara göre içkisiz ve ucuz olması nedeniyle her akşam ağzına kadar doluyordu. Ayrıca halk müziği çalınması da buranın ilgi görmesinde önemli bir etkendi. İstanbul ve Ankara'nın diğer gazinolarında çalışıp da burada çalışmayan neredeyse kimse yoktu.⁹⁵⁶

Tekel Saz Salonu, Tepebaşı Gazinosu olarak da biliniyordu. İçeri girecek parası olmayanlar, tül perdenin ardından içeriye izlerdi. Ancak bu mekân, uzun ömürlü olmamıştı. Keçiören Köy Gazinosu, halkın rahatladığı, gençlerin ve kültürlü zümrenin eğlendiği bir mekândı. Geceleri danslı ve orkestralı olan bu mekânda Türk müziği çalınmazdı. Fakat, bulunduğu konum nedeniyle her istenen saatte gidilebilen bir yer değildi. Şehir Bahçesi, kapalı olmayan ve daha çok yaz aylarında hizmet veren bir eğlence yeri idi. Münir Nurettin Selçuk ve Safiye Ayla gibi ünlü Türk Sanat Müziği sanatçılarının sahne aldığı bu mekân, Ulus'ta dolaşp biraz dinlenmek isteyenlerin uğrak noktasıydı. Atatürk Orman Çiftliği Bira Parkı Gazinosu, cumartesi öğleden sonra ve pazar günleri gelenlerin çok iyi vakit geçirdiği bir yerdi. Yaz kış dolu olan bu mekân, Ankaralıların eğlence hayatının büyük bir bölümünü karşılıyordu. Göl Gazinosu, 1954 yılı sonrasında Gençlik Parkı'nda hizmete girmişti. Kaliteli müzik dinlenebilecek bir mekân olarak ün yapmıştı. Türk müziğinin çalındığı bu mekânda, ilerleyen saatlerde dans müzikleri de çalınırdı.⁹⁵⁷

Ankara'nın önemli eğlence mekânlarından biri de barlardı. Nil, Yeni Bar, Tabarin, Sarı Zambak ve El Hamra, dönemin bilinen barları arasındaydı. Barlar, genelde Anadolu'dan gelen genç ve toy iş insanlarının, ailesinden gizli kaçamak yapanların, mirasyedilerin, kabadayılardan ve çapkınlık heveslilerinin uğrak yeri idi. Renk, Turist, Deniz, Kınalı ve Mor, dönemin tanınmış pavyonları arasında yer alıyordu. Ulus'ta, entelektüellerin uğrak yerleri arasında Mehmet'in Meyhanesi (Kürdün Meyhanesi), Gülüm Meyhanesi, Kavaklıdere Şaraphanesi ve Yeni Posta Caddesi'nde bulunan Yeni Hayat da bulunuyordu. Günümüzde isimleri unutulmuş olan bu barlar ve pavyonlar, dönemin sosyal hayatında önemli bir yer tutmuştu. Buna karşın, Derya Restoran Pavyon ve Kokteyl Salonu, Kapri Lokali, Kulüp 47, Kulüp Ambassador ve İntim Lokali, varlıklarını uzun yıllar boyunca sürdüren mekânlar arasında yer almıştı.⁹⁵⁸ Barda eğlenme kültürünün 1950'lerin Ankara'sında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁵⁶ Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 407-411.

⁹⁵⁷ Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 409-418.

⁹⁵⁸ Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 424-426.

Ankara'nın eğlence mekânlarından biri haline gelen Gölbaşı, şehir merkezinin 25 km güneybatısında yer alıyordu. Deniz hasretini gidermek, gazinolarında eğlenmek ve göl kıyısında dolaşmayı sevenlerin uğrak noktasıydı. Ankara'nın 12 km kuzeyinde bulunan Çubuk Barajı ise gölü, ormanı, doğal güzellikleri ve gazinolarıyla özellikle yaz aylarının gözde mekânıydı.⁹⁵⁹

Eğlence mekanları modernleşmenin farklı yönlerinin topluma yansıtıldığı yerler olmuş, modern yaşam tarzının kitlelere benimsetilmesinde etkili rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle eğlence mekanları, toplumsal dönüşümün simgesel iz düşümleridir.

4.13.3. Parklar ve Mesire Yerlerinde Eğlence

Ankara'daki parklar, şehrin modernleşme sürecinde yalnızca birer dinlenme alanı değil, aynı zamanda toplumsal etkileşim mekânları olarak tasarlanmıştı. Özellikle Gençlik Parkı, bu işleviyle dikkat çekmişti. Park, farklı toplumsal grupları bir araya getirmesiyle modernleşme sürecine katkı sağlamıştı. İnsanlar burada yalnızca boş vakitlerini değerlendirmemiş, aynı zamanda birbirlerinden etkilenmişti. Toplumun sosyal yapısını dönüştürmeye yönelik bir alan olarak planlanmış olan Gençlik Parkı, gündelik yaşama modern değerleri taşıyan bir araç olmuştu.⁹⁶⁰

1950'lerde Gençlik Parkı, halkın rahat şekilde eğlenebildikleri bir yer olmaktan çıkmış, “şer yuvası” olarak nitelenmeye başlamıştı. Belediye hem parkı düzene sokmak hem de aileleri yeniden parka çekmek için yoğun çaba sarf etmişti. Bu kapsamda, park içinde bir kültür parkı yapımına başlanmış ve bazı bölümleri 1956 yılında tamamlanmıştı. Yeni yapılan birimlerle birlikte parkta 150 dükkânın yanı sıra satış reyonları, eğlence yerleri ve sergiler açılmıştı. Parkta inşa edilen bu iş yerlerini satın almak için resmi kurumlar ve esnaftan yoğun talep gelmişti. Belediye ayrıca parkı daha ilgi çekici hâle getirmek için parkın içine bir Luna Park inşa ettirmiş ve buradan günlük 6.000 lira gelir elde etmeye başlamıştı. Luna Park'ın parka getirdiği canlılık ve sağladığı gelir nedeniyle, belediye küçük bir Luna Park daha yapma kararı almıştı. Ancak gerek yeni açılan işletmelerin sahiplerinin gerekse parka gelenlerin taşkınlıkları nedeniyle park eski havasını bir türlü yakalayamamıştı. Zamanla, park orta sınıfın terk ettiği ve göçlerle gelenlerin doldurduğu,

⁹⁵⁹ Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 216.

⁹⁶⁰ Ceren Karadeniz, “Ankara’da Sanat ve Sanat Eğitimi”, Cumhuriyetin 90. Yılında Başkent Ankara ve Ankara Üniversitesi, Yayına Hazırlayan Temuçin Faik Ertan, Ankara, 2016, s. 83.

“eski şehre” ait bir eğlence yerine dönüşmüştü.⁹⁶¹ Gençlik Parkı’nın önemli bir dönüşüm geçirdiği ve hedeflenen aile dostu ortamı yaratma rolünü eskiden olduğu gibi yerine getiremediği ifade edilebilir.

1950-1960 arasında uygulanan kısmen serbest ekonomik politikaların etkisiyle, enflasyona rağmen ithal ürün kullanımı artmış ve bu durum muhafazakâr ideolojide değişimlere neden olmuştu. Eğlence mekânları da bu dönüşümden etkilenmişti. Parklar, kente yerleşmiş ancak şehir yaşamına uyum sağlayamamış kesimlerin mekânı hâline gelmişti. Çay bahçeleri ise zamanla içkili gazinolara dönüşmüştü. Kat Mülkiyeti Yasası’nın ardından, caddelerde bulunan apartmanların zemin katları bilardo ve bowling salonları gibi eğlence mekânlarına dönüştürülmüş ve bu durum konut bölgelerinin canlanmasına yol açmıştı.⁹⁶²

Gündelik yaşamda Ankaralıların, özellikle hafta sonları eğlencesinde önemli mekanlar mesire yerleriydi Cumhuriyet’in ilk yıllarında Hatip Çayı, halkın başlıca mesire yeri olarak kullanılıyordu. Ankara’nın 1950’lerde halkın rağbet ettiği mesire yerleri Dikmen sırtarı, İncesu deresi, Abidinpaşa fidanlığı, Söğütözü, Atatürk Orman Çiftliği, Mamak, Kayaş ve Lalahan’dı. Dikmen sırtarı, özellikle Keklik Pınarı, 1 Mayıs Bahar Bayramı günlerinde halktan yoğun ilgi görüyordu. İncesu deresini, suyunun temiz olması nedeniyle tercih ediliyordu. Abidinpaşa fidanlığı ve Söğütözü ise şehre yakınlığıyla ön plana çıkan mesire yerleriydi. Atatürk Orman Çiftliği ise, Ankara’nın toplumsal hayatında önemli bir yere sahipti. Daha çok banliyö trenleriyle gidilip gelinen bu alan, Atatürk’ün evinin bulunduğu ağaçlık bir yer olarak mesire amacıyla kullanılıyordu. Hayvanat bahçesine sahip olması da burayı cazip hâle getiren özelliklerden biriydi. Mamak, Kayaş ve Lalahan, tren yolu güzergâhında yer aldığı için tercih ediliyordu. Önemli mesire alanlarından biri de Çubuk Barajı’ydı.⁹⁶³ Ankaralıların doğayla iç içe vakit geçirdikleri mesire yerleri, söz konusu dönemde halkın yaşam tarzını yansıtan önemi mekanlar olarak nitelendirilebilir.

⁹⁶¹ Demokrat Ankara, 20 Eylül 1951, Sayı: 5; Zafer, 01 Mayıs 1956, Sayı: 2413; Sema Uyar, Zafer Gazetesi Penceresinden Demokrat Parti Dönemi’nde Ankara (1950-1960), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023, s. 103-105.

⁹⁶² Nevin Gültekin, “Ankara Kentinde Eğlence”, s. 140; Fulya Uysal Bilge, Eğlence Kültürünün Değişiminin Mekana Etkisi: Ankara-Bahçelievler, Aşkabat Caddesi Üzerinden İncelenmesi” Social Science Development, VI/23 (Journal 2021), s. 30.

⁹⁶³ Mükerrerem Arslan, M. Emin Barış, “Ankara Kenti Gelişim Sürecinde Park ve Bahçeler”, Cumhuriyetin 90. Yılında Başkent Ankara ve Ankara Üniversitesi, Yayına Hazırlayan Temuçin Faik Ertan, Ankara, 2016, s. 277; Özalp, Bir Başkent’in Anatomisi, s. 295-309; Küzeng, Tele Takılan Uçurtma Ankara Hikayeleri, s. 33.

1950’lerde eğlence hayatında yaşanan önemli değişimlerden biri de şehir dışına turistik amaçlı seyahatlerin başlamasıyla gerçekleşmişti. 1950’den sonra kasabalar ve deniz kıyıları, popüler yerler hâline gelmişti. Bu dönemde Ankaralılar, Amasra, Akçakoca, Karadeniz kasabaları ile Marmara Bölgesi’nde Marmara ve Avşa adaları ve Çınarcık gibi yerlere giderek buralarda eğlenmeye başlamıştı. Yaşanan bu değişime Hava Yolları Genel Müdürlüğü de kayıtsız kalmamıştı. Müdürlük, Ankara ile Bolu arasında uçak seferleri düzenleyerek Ankaralıların Abant ve çevresindeki doğal güzellikleri gününbirlik gezilerle görüp gelebilmelerini sağlamıştı.⁹⁶⁴

4.14. Tiyatro

Tiyatro, belirlenen bir hedef doğrultusunda yeni bir toplum inşa sürecinde oldukça etkin bir rol oynayabilmişti. Tiyatro oyunları, bu süreçte birer simgeye dönüşmüş ve geçmişe belli bir bakış açısından bakılabilmesini sağlamıştı. 1930 ve 1940’larda, tiyatronun bu işlevinin farkında olan yazarlar, tiyatroyu bir araç olarak kullanmanın önemine işaret etmişti. Siyasetçiler de yeni kurulan Cumhuriyet’in değerlerinin halka aktarılmasında tiyatroyu etkin bir şekilde kullanmaya çalışmıştı. Bu dönemin Türk tiyatrosu, bir yandan Batılı çağdaş toplumların kültür düzeyine erişmeyi, diğer yandan da inkılapların ve millî duyguların etkin hâle getirilmesini sağlamaya çalışmıştı.⁹⁶⁵

Ankara’da ilk tiyatro faaliyetleri, Millî Musiki ve Temsil Kanunu ile birlikte 1936’da başlamıştı. 1940’ta çıkarılan Devlet Konservatuarı Yasası sonrasında ise ortaokul mezunları tiyatro bölümüne alınmaya başlanmıştı. Devlet Tiyatrosu ve Devlet Opera ve Balesi, 10 Haziran 1949 tarihinde 5441 sayılı yasa ile kurulmuştu. İlk temsillerini Türk Ocağı’nda vermiş, ancak temsillerin süreklilik kazanması, Evkaf Apartmanı’ndaki atölyesinin Küçük Tiyatro adıyla kullanılmaya başlanmasıyla mümkün olmuştu. Bu dönemde, seyirci bulma sorunu Devlet Tiyatrosu’nun en büyük sorunlarından biri olmuştu. Bu sorun, indirimli tarifeler ve memur abone karnelerinin kabulü ile aşılmaya çalışılmıştı. Bu çabalar sonucu 1949-1953 yılları arasında 53 temsil verilebilmiştir.⁹⁶⁶

Seyirci azlığı, Ankara’da 1956 yılına kadar sadece iki tiyatronun faaliyet göstermesine

⁹⁶⁴ Murat Belge, “Türkiye’de Gündelik Hayat”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 3 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 870; Demokrat Ankara, 06 Temmuz 1953, Sayı: 700.

⁹⁶⁵ Suna Aydın Altay, “Modernite, Terbiye ve Bellek: Erken Cumhuriyet Dönemi Başkent Ankara’da Tiyatro Sahnesi”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 38 (Özel Sayı 2023), s. 846-848.

⁹⁶⁶ “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 707; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 166; Altay, “Modernite, Terbiye ve Bellek”, s. 863.

neden olmuştu. Söz konusu yıla kadar oyunlar, Küçük ve Büyük adlarıyla bilinen iki tiyatrodaki sahnelenebilmişti. Diğer yandan, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren geçen 33 yıllık sürede şehirde bireysel teşebbüsle açılmış bir tiyatro bulunmuyordu. Bu duruma son vermek isteyen genç sanatçılar Oğuz Bora ve Nuri Gökseven, şehirdeki ilk özel tiyatroyu Beşinci Tiyatro adıyla kurmuştu. 450 kişi kapasiteli bu tiyatro, Yenışehir'de Tuna Caddesi üzerindeki Ormancılar Cemiyeti binasının alt katında, konferans salonu olarak yapılmış bir yerde faaliyete geçmişti. Tiyatronun ilk oyunu ise Can Yücel'in çevirisini yaptığı "The Glass Menagerie" adlı eser olmuştu. 1956'dan itibaren Ankara'da faaliyet gösteren tiyatrolara, Üçüncü Tiyatro, Oda Tiyatrosu, Abone Tiyatrosu ve Yeni Tiyatro da eklenmişti.⁹⁶⁷

Ankara'daki tiyatrolar arasında Büyük Tiyatro'nun ayrı bir yeri bulunmaktaydı. Tiyatronun faaliyet gösterdiği bina, zaman içinde yenilenerek önce Devlet Tiyatrosu, Opera ve Balesi'ne, daha sonra ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün talimatıyla Sergievi'ne dönüştürülmüştü. Büyük Tiyatro'da bir oyunun galasına katılmak, herkesin elde edemediği bir ayrıcalık olarak görülmekteydi. Şehrin ilk tiyatrosu niteliğindeki Küçük Tiyatro, güreşçilerin çalışma alanı, dekor atölyesi ve depo olarak kullanılan bir apartmanın zemin katında, 1947'de faaliyete geçmişti. Diğer bir tiyatro olan Üçüncü Tiyatro, Resim ve Heykel Müzesi'nin salonunda faaliyet göstermiş, ancak ismine rağmen burada tiyatro oyunları yerine operetler sergilenmişti. Kapalı alan tiyatrolarının dışında, Ankara'da bir de Gençlik Parkı Açık Hava Tiyatrosu faaliyet göstermişti. Bu tiyatro, Gazanfer Özcan, Adile Naşit ve Muammer Karaca gibi ünlü isimlerin tanınmasına fırsat sağlamasıyla ön plana çıkmıştı.⁹⁶⁸

1950'li yıllarda tiyatro oyunlarının niteliği konusunda önemli kararlar alınmıştı. Nitekim 1952 yılında tiyatrolarda sahnelenen oyunların birinin telif, birinin ise tercüme eser olması yönünde bir karar verilmişti. Bu karar doğrultusunda, Sophokles'in Elektra, Ahmet Muhip Dıranas'ın "Gölgeler", Montherlant'ın "Ölü Kraliçe" ve Selahattin Batu'nun "Güzel Helena" adlı oyunları Büyük Tiyatro'da sahnelenmişti. Küçük Tiyatro'da ise Galip Güran'ın "Tersyüz", Oliver Goldsmith'in "Yanlış Yanlış" Üstüne, Refik Ahmet Sevensil'in "Sahne Dışındaki Oyun", Henrik Ibsen'in "Nora", Adalet Sümer ve Sevim Uzungören'in "Bir Piyas Yazalım" ve Karel Čapek'in "Vatan İsterse"

⁹⁶⁷ Bizim Kırkkale, 30 Aralık 1958, Sayı: 335; Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 166.

⁹⁶⁸ Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 364-370.

adlı eserleri oynanacaktı.⁹⁶⁹

Tiyatrolarda sadece oyunlar sergilenmemiş, tiyatrocu yetiştirmek için de çaba sarfedilmişti. Bu kapsamda, Devlet Tiyatrosu Çocuk Bölümü'nün takviye edilmesi amacıyla müracaatlar alınarak Küçük Tiyatro'da seçmeler yapılması kararlaştırılmıştı. Diğer yandan, 1953 yılında Türkiye Millî Talebe Federasyonu, genel kongresinde aldığı bir karar doğrultusunda yükseköğrenim gören öğrencilere yönelik büyük bir talebe tiyatrosu teşkil etmişti.⁹⁷⁰

Ankara'da tiyatronun geliştirilmesi ve seyircinin tiyatrolara çekilmesi için gösterilen çabalardan biri de Belediye Otobüs İşleri Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmişti. Müdürlük, vatandaşların tiyatrolara kolayca ulaşabilmelerini sağlamak amacıyla, normal seferlerin dışında ek otobüs seferleri düzenleme kararı almıştı. Bu karara göre, tatil günleri hariç her gün temsillerin bitiminde hareket etmek üzere, Küçük Tiyatro'nun önünden Çankaya, Cebeci ve Bahçelievler'e; Operanın önünden ise Bahçelievler, Çankaya, Cebeci, Yenimahalle ve yalnız cumartesi akşamları Keçiören'e birer otobüs tahsis edilmişti. Bu otobüsler için indirim uygulanmaması ve biletlerin 25 kuruştan satılması kararlaştırılmıştı.⁹⁷¹ Belediyenin ulaşımına ilişkin aldığı tedbirleri halkın söz konusu dönemde tiyatrolara olan yoğun ilginin göstergesi olarak okumak mümkündür.

4.15. Oteller

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ankara'da konaklama, önemli sorunlardan biri olmuştu. Öyle ki, şehre dışarıdan birinin gelmesi durumunda kalabileceği ilk otel sayılabilecek yapı, 1888'de faaliyete geçen 100 odalı Taşhan'dı. İstasyon ile Hükümet Konağı arasındaki bu yapı, daha sonraları Anadolu ve Meşrutiyet Oteli adlarını almıştı. Ankara'da Cumhuriyet döneminin ilk oteli ise 1924'te açılan Cumhuriyet Oteli olmuştu. 1925'te Samanpazarı'nda bir başka otel açılmış, 1926'da ise Akbal Otel hizmete girmişti. Ancak, devlet yetkilileri ve yabancı misafirlerin konaklayabileceği bir otelin eksikliği hissediliyordu. Bu ihtiyaç, devlet konuk evi olarak da bilinen Ankara Palas'ın inşa edilmesini sağlamıştı. Diğer yandan, şehrin sürekli büyümesi nedeniyle Zafer Meydanı'na turistik bir gazino ve otel yapılmasına da karar verilmişti.⁹⁷² Ankara'nın

⁹⁶⁹ Zafer, 07 Ağustos 1952, Sayı: 1190.

⁹⁷⁰ Demokrat Ankara, 10 Ekim 1951, Sayı: 25, 17 Ağustos 1953, Sayı: 744.

⁹⁷¹ Zafer, 07 Ekim 1954, Sayı: 2072.

⁹⁷² Taşkıran, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Başkent'te Eğlence Yaşamına Yönelik Faaliyetler", s. 1369-1370.

başkent olmasından sonra giderek artan nüfusa yönelik konut yetersizliğinin bir benzerinin otel konaklamalarında da yaşandığı ifade edilebilir.

1940 öncesinde Ankara’da toplam 6 otel bulunmaktaydı. 1940-1949 yılları arasında şehirde 39 yeni otel yapılmıştı. Bu dönemde, yıllık ortalama yatak kapasitesi %67,3 artarken, otel sayısındaki yıllık artış oranı %25,9 olmuştu. 1950-1959 yılları arasında ise yıllık ortalama yatak kapasitesi artışı %68’e yükselmiş, yıllık ortalama otel artışı ise %32,5 olarak gerçekleşmişti.

1940-1949 Dönemi			1950-1959 Dönemi		
Yıl	Otel Sayısı	Yatak Adet	Yıl	Otel Sayısı	Yatak Adet
1940	9	503	1950	4	223
1941	4	202	1951	6	404
1942	2	51	1952	3	115
1943	3	151	1953	7	688
1944	3	99	1954	15	733
1945	4	226	1955	15	837
1946	2	64	1956	12	678
1947	3	129	1957	9	672
1948	9	540	1958	9	394
1949	6	353	1959	17	1000

Tablo 131: 1940-1959 Arası Yıllarda Ankara’da Yapılan Otel ve Eklenen Yatak Sayısı

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 122.776.1, 10.

Şehirde 1940-1949 yılları arasında yapılan toplam otel sayısı 45, yatak kapasitesi ise 1.923’tür. 1950-1959 yılları arasında yapılan otel sayısı ise 97, yatak kapasitesi 5.744 olmuştu. 1940-1949 dönemine göre 1950-1959 döneminde otel sayısında %115,5, yatak sayısında %198,6 artış olarak gerçekleşmiştir.

Görevli olarak Ankara'ya gelen Elizabeth McNeill Leicester ve Lucile Saunders McDonald adlı iki Amerikalı kadın Ankara'da kaldıkları otellere ilişkin betimlemelerde bulunmuştur. Betimlemelere göre, odalarda gelenekle modernite bir arada sunulmuştur. Bunda, otellerin inşası içine gereken malzemelerin dışardan, masa sandalye ve iç dekor malzemelerin ise ülke içinden karşılanması rolü büyüktü. Leicester farklılık nedeniyle otel odalarındaki eşyaları olumsuz, McDonald ise odaları garip olarak tanımlamıştır.⁹⁷³ Diğer yandan kadınların otellere bakış açılarında Amerikan kültürünün etkisi olduğunu söylemek de mümkündür.

4.16. Turizm

Cumhuriyet döneminde turizme yönelik faaliyetler yürütmek amacıyla ilk girişim "Seyyahin Cemiyeti" olmuştu. İlk yasal düzenleme ise 1934 yılında, 2450 sayılı yasa⁹⁷⁴ çıkarılarak yapılmıştı. Kanun ile turizm faaliyetleri Türkofis adı altında yürütülmüştür. Türkofis, 1938'de önce "Turizm Bürosu" adını almıştı. 1939'da ise çıkarılan 3614 sayılı kanunla⁹⁷⁵ "Turizm Müdürlüğü" olarak yeniden adlandırılmıştı. Turizm Müdürlüğü, 1940 yılından itibaren faaliyetlerini Basın Yayın Umum Müdürlüğü çatısı altında sürdürmüştü. 1949'da ise Turizm Müdürlüğü, Turizm Dairesi olarak yapılandırılmış ve Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyetlerine devam etmişti.⁹⁷⁶ Cumhuriyet'in ilanı sonrasında turizm alanındaki kurumsallaşmanın yasal düzenlemelerle birlikte aşamalı olarak geliştiği söylenebilir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden kısa süre önce, son CHP Hükümeti turizmle ilgili 5647 sayılı yasal düzenlemeyi yapmıştı. Bu düzenleme ile hangi işletmelerin turizm işletmesi sayılacağı ve bu şirketlerin nasıl destekleneceği belirlenmişti. Kanunla ayrıca

⁹⁷³ Gizem Mahmuriye Çiftçi, "İki Amerikalı Kadının Gözlemleri Bağlamında 1950'lerde Ankara'nın Sosyokültürel Yapısı", Ankara Araştırmaları Dergisi, X/2 (2022), s. 299-300; Aysel Yılmaz, "Ankara Bulvarı Palas Oteli (1954-1993)" Düünden Bugüne Türkiye'de Turizm: Kurumlar, Kuruluşlar, Turizm Bölgeleri ve Meslekler, Editör: Nazmi Kozak, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 362-363.

⁹⁷⁴ Resmî Gazete, 29.05.1934, Sayı: 2713, s. 3866. "İktisat Vekâleti teşkilât ve vazifeleri hakkında kanun" adlı yasa 8 maddeden oluşmaktadır. Birinci maddede İktisat Vekaletinin görev tanımlarını içermektedir. Birinci maddenin a bendinde "Neşriyat ve propaganda ve turizm işleri" ifadesine yer verilerek turizm işlerinin İktisat Vekaleti altında ele alınacağı belirtilmiştir.

⁹⁷⁵ Resmî Gazete, 31 Mayıs 1939, Sayı: 4220, s. 11846. "Ticaret Vekâleti teşkilât ve vazifelerine dair kanun" 14 maddeden oluşmaktadır. Kanunun birinci maddesinin 8. bendinde Turizm Müdürlüğünün kurulduğu belirtilmiştir.

⁹⁷⁶ Erol Evcin, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 55 (Güz 2014), s. 68-69; Zafer Yıldız, "Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, III/5 (2011), s. 58.

1951 yılından itibaren 1 milyon liralık bir Turizm Kredisi Fonu oluşturulmuştu. İşletmelere 20 yıllık kredi sağlanması ve arazi satışının mümkün kılınması da bu düzenlemede yer almıştı. 1955 yılında çıkarılan bir kararname ile iç ve dış turizmi geliştirmek maksadıyla “Türkiye Turizm Bankası Anonim Şirketi” kurulmuştu. Aynı yıl çıkarılan Turizm İş birliği Nizamnamesi⁹⁷⁷ ile turizm konusunda kurumlar arası iş birliğinin mahiyeti belirlenmişti. Nizamnamenin 8. maddesi, belediyelerin bulundukları bölgelerde yapılabilecek turizm faaliyetlerini belirleyerek ilgili birimlere bildirmesini istemişti.

Ankara, antik döneme ait tarihi eserleri ve doğal zenginlikleri ile turizm potansiyeline sahip bir şehirdi. Özellikle Kızılcahamam, şifalı termal suları ve temiz havasıyla bölgenin turizm açısından önemli bir destinasyonu olarak kabul ediliyordu. Bu bağlamda, söz konusu potansiyeli değerlendirmek amacıyla İşçi Sigortaları Genel Müdürlüğü, Kızılcahamam’da 100 kişilik modern bir turistik otelin inşasına karar vermişti. Altı katlı olarak tasarlanan bu otelde 60 oda, istirahat salonu, kütüphane, müzik odası, peyzajlı bir bahçe ve terasında yüzme havuzunun yer alması planlanmıştı. Toplamda 5.000 m²’lik bir alanı kapsayacak olan otelin temel atma törenine, Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan, İşçi Sigortaları Umum Müdürü İlhan Altan ve Ankara Valisi Kemal Aygün katılmış ve birer konuşma yapmışlardı.⁹⁷⁸ 1950’lerde Kızılcahamam’ın doğal güzelliklerinin ve termal kaynaklarının taşıdığı turizm potansiyelinin kullanılabilmesi için yoğun gayret sarf edilmiştir.

Tarihi açıdan şehrin tarihinde önemli bir yere sahip olan Ankara Kalesi için yetkililer tarafından bir toplantı düzenlenmişti. Bu toplantıda, kalenin tamiri, restorasyonu ve ışıklandırılmasını sağlamak amacıyla çeşitli çalışmaların başlatılmasına karar verilmişti. Çalışmalar kapsamında, kaleye çok yakın konumda bulunan binalar ve gecekondular tespit edilmişti. Kalenin tamir ve ışıklandırma işlemlerinin ardından, kale içinde Ankara’nın geçmiş yıllarına ait fotoğrafların sergileneceği bir müze kurulması da planlanmıştı. Ancak, 1959 yılına gelindiğinde restorasyon çalışmalarına ilişkin herhangi

⁹⁷⁷ Resmî Gazete, 17 Eylül 1955, Sayı: 9106, s. 12733-12734. Nizamname 7 bölüm ve 48 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde umumi hükümler, ikinci bölümde turizm ve turizm endüstrisinde hazırlık çalışmaları, üçüncü bölümde tıbbi turizm, dördüncü bölümde sosyal turizm, gençlik ve talebe turizmi, beşinci bölümde turizm meslek öğretimi ve turizm terbiyesi, altıncı bölümde enformasyon işleri, reklâm ve propaganda, yedinci bölümde çeşitli hükümler başlıkları yer almıştır.

⁹⁷⁸ Zafer, 26 Ekim 1957, Sayı: 2934; Zafer Akşam Postası, 26 Ekim 1957, Sayı: 2581.

bir somut adım atılamamıştı.⁹⁷⁹

Diğer yandan, Ankara’da turizmin geliştirilmesi amacıyla Ankara Turizm Derneği tarafından bir kongre düzenlenmişti. Bu kongrede, Ankara’nın turizm potansiyelini artırmak ve sektörü kalkındırmak için başvurulması gereken öncelikli hususlar ele alınmıştı. Kongre kapsamında, aşağıdaki başlıkları içeren bir rapor hazırlanmıştı:

1. Teşkilât ve Mevzuat
2. Turizm Konuları ve Sahaları
3. Turizmi Cazip Kılmak için yapılması düşünülecek işler
4. Turizm Değerini Belirtecek Faaliyetler
5. Turizm Personeli ve Terbiyesi

Ankara Turizm Derneği Başkanı Turan Şenel ise söz konusu rapora dayanarak turizm danışma bürolarını tesis edilmesini, bir turizm birliği kurulmasını, Ankara’ya turist olarak gelecek turistler için belirli zamanlarda çeşitli vesilelerle tenzilâtlı seyahat tarifeleri hazırlamasını, Ankara’ya ve turizmi teşvik mahiyetinde çalışmalarda bulunan teşekküllere Belediye Vergisi ve daha başka bakımlardan kolaylıklar gösterilmesini, turizm şirketleri kurulmasını, primler tesis edilmesini istemiştir.⁹⁸⁰ Dönemin turizm politikasının tanıtımla sınırlı kalmış, yapısal dönüşümlere ve ekonomik teşviklere ihtiyaç duyulmuştur.

4.17. Müzeler

Tarihi eserlerin, bireylerin kendi tarih ve kültür bilincine sahip bireyler olarak yetişmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Müzeler, bir ülkede genellikle dağınık halde bulunan eserlerin toplandığı mekanlar olmuştur. Bu mekanlar, vatandaşların tarih ve kültür bilinci kazanmasını sağlamıştı. Ayrıca geçmişe tanıklık etmelerine ve toplumsal hafızanın şekillenmesine de katkı sağlamıştı. Bu yönüyle müzeleri birer eğitim unsuru olarak değerlendirmek mümkündür. Bu durumun farkında olan Cumhuriyetin kurucu kadrosu müzelere yönelik çalışmalarını artırmıştır. Topkapı Sarayı, Ayasofya Camii ve Konya Mevlevi Tekkesi’nin müzeye dönüştürülmesi de bu kapsamda atılan önemli adımlar arasında yer almaktadır. Bu kapsamda Osmanlı döneminde 16 olan müze ve müze deposu sayısı, Cumhuriyet’in 15. yılında 37’ye yükseltilmiştir.⁹⁸¹

⁹⁷⁹ Zafer Akşam Postası, 29 Temmuz 1958, Sayı: 2857; Zafer, 05 Temmuz 1959, Sayı: 5315.

⁹⁸⁰ Ankara Belediye Dergisi, 1/2 Haziran Temmuz Ağustos 1952, s. 31.

⁹⁸¹ Betül Batır, “Atatürk Döneminde “İnkılâp Müzesi” Kurulması Girişimleri”, Yakın Dönem Türkiye

Cumhuriyet döneminde müzecilik alanında atılan ikinci önemli adım, Halkevlerinin açılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bilindiği gibi, Halkevleri çeşitli şubelerden oluşmuştur. Bu şubelerden biri de müze şubesiydi. Halkevlerinin müze şubeleri, bulundukları bölgede müze ve depolar kurarak hem tarihi eserlerin korunmasını hem de bölge tarihi ve kültürünün anlaşılmasını sağlamıştır. Halkevleri, kapandıkları 1951 yılına kadar bu işlevlerini sürdürmüştür. Kapanışlarından sonra ise topladıkları eserleri ilgili kurumlara teslim etmiştir.⁹⁸² Cumhuriyet döneminde modern müzeciliğin birkaç örnek dışında kurumsal bir alt yapı kazanamadığı, Halkevleri üzerinden yapılan faaliyetlerin ise sürdürülemediği ifade edilebilir.

Ankara’da ilk müzenin kuruluşu ise Cumhuriyet’in ilk yıllarına dayanıyordu. Nitekim 1925 yılında Bakanlar Kurulu’nun aldığı kararla Etnografya Müzesi adını alacak yapının inşası başlamış, bina 1927 yılında tamamlanmıştı. 1250 eserin sergilendiği bu müze, Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine 1930 yılında halka açılmıştı. Müze, kültür ve sanat faaliyetlerinin yürütüldüğü, Türkiye’nin eski ve yeni tüm eserlerinin toplandığı bir mekân olarak tasarlanmıştı. Atatürk’ün vefatının ardından, müzenin girişindeki iç avlu geçici kabir olarak düzenlenmişti. 1953 yılına kadar 10 Kasım törenlerinin kabir ziyareti bölümü burada gerçekleştirilmişti. Müzenin içinde Giriş-Şeref Holü, Giyim Salonu, Dokumalar Salonu, Ankara Evi, Medeni Eserler Salonu ve İşlemeler Salonu gibi bölümler bulunmaktaydı.⁹⁸³

1950 yılına kadar geçen süreçte temelleri atılan diğer bir müze, Eti Müzesi ya da günümüzde bilinen adıyla Anadolu Medeniyetleri Müzesi olmuştu. Müzenin kuruluşu için karar, ilk TBMM hükümetinin göreve başlaması sırasında alınmıştı. Bu kapsamda, Mustafa Kemal Paşa Asar-ı Atika Müdürlüğü’nün kurulması talimatını vermişti. Bu doğrultuda başlatılan çalışmalar neticesinde, Ankara Kalesi’nin kuzeydoğusunda Asar-ı Atika Ankara Müzesi kurulmuştu. Cumhuriyet döneminde, Boğazköy ve Alacahöyük gibi yerlerden getirilen eserler Ankara’daki Augustus Tapınağı’nda toplanmıştı. Diğer müze eşyalarının ise Etnografya Müzesi’nde bir araya getirilmesi nedeniyle, Asar-ı Atika

Araştırmaları Sayı/Issue: 44 2023, s. 286; Halil Çal, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Müzeler”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, VII/14, (2009), s. 328-329; Canan Dural Tasouji, “Bir Hafıza Mekânı Olarak Müze: Ankara Etnografya Müzesi”, Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, III/1, s. 131.

⁹⁸² İsmail Özer, “Cumhuriyet Dönemi Türk Müzeciliği”, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, XXXIV/3 (2023), s. 277.

⁹⁸³ “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 706; Özer, “Cumhuriyet Dönemi Türk Müzeciliği”, s. 139-140.

geri planda kalmış ve bir depo görünümü almıştı. Bununla birlikte, Hitit uygarlığına ilişkin kazılardan elde edilen eserlerin yurt dışında büyük ilgi görmesi, bu eserler için özel bir müzenin yapılmasını zorunlu hale getirmişti. Bu bağlamda, Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han'ın müze olarak kullanılması kararlaştırılmıştı. Bedestenin kubbeli kısmında yapılan restorasyonun 1940 yılında tamamlanmasının ardından, müze faaliyetlerine başlamıştı. Müzenin adı bu dönemde Arkeoloji Müzesi olarak değiştirilmişti. Anadolu uygarlıklarının tamamına ait eserleri barındırması nedeniyle, müzenin adı 1968 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi olarak yeniden düzenlenmişti.⁹⁸⁴

1950'li yıllarda müzecilik alanında yapılan en önemli faaliyetlerden biri, Ankara Arkeoloji Müzesi bünyesinde Hitit eserleri salonunun açılması olmuştu. Bu önemli açılış nedeniyle, Müze Müdürü Nuri Gökçe, Meliha Koşan, Saadet Onat ve Burhan Tezcan'dan oluşan bir heyet, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret etmişti. Ziyaret sırasında heyet, müze hakkında Bayar'a bilgi vermişti. Celal Bayar, Hititlerin kökeni, sanat anlayışı ve yayılışı ile ilgili konuları dile getirmişti. Ayrıca Atatürk'ün Hitit neslinden geldiğimize işaret ettiğini de vurgulamıştı. Müze Müdürü Nuri Gökçe, Hitit salonunun cumartesi, pazar ve pazartesi günleri ziyaretçilere açık olacağını ifade etmişti.⁹⁸⁵ 1950'li yıllarda Ankara Arkeoloji Müzesi'nde Hitit eserleri salonunun açılması, müzecilik anlayışının hem bilimsel hem de kültürel boyutlarla geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

1950-1960 dönemindeki önemli faaliyetlerden biri, UNESCO'nun onuncu yıldönümü münasebetiyle düzenlenen uluslararası müzeler haftasının kutlanması olmuştu. Kutlamalar Türkiye genelinde olduğu gibi, başkentte de gerçekleştirilmişti. Kutlama hazırlıkları kapsamında, Milli Eğitim Bakanı'nın Ankara Radyosu'nda müzeler haftası hakkında bir konuşma yapması planlanmıştı. Ayrıca Etnografya Müzesi'nin halkın ziyaretine açılması ve rehberler eşliğinde müze gezilerinin düzenlenmesi öngörülmüştü. Haftaya ilişkin çeşitli yayınların yapılması da programın bir parçası olmuştu.⁹⁸⁶

Bir bağ evi olmasına rağmen, Atatürk'ün Ankara'ya gelişi ve Millî Mücadeleyi başlatması sonrasında Çankaya Köşkü, önemli bir merkez haline gelmişti. Köşk, 1932

⁹⁸⁴ Yusuf Kırac, "100. Yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi" Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 82 (2021), s. 160-161; Ankara Belediye Dergisi, 11, (Eylül Ekim Kasım 1954), s. 18; Azize Aktaş Yasa, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadolu-medeniyetleri-muzesi/?pdf=3857>, 06 Şubat 2024

⁹⁸⁵ Ayın Tarihi, Sayı: 215, s. 47.

⁹⁸⁶ Zafer Akşam Postası, 03 Ekim 1956, Sayı: 2225.

yılına kadar Atatürk’e konut olarak hizmet etmişti. Çankaya Pembe Köşk’ün kullanılmaya başlanmasıyla, eski işlevini yitirmişti. Birçok tarihi olaya tanıklık eden bu köşk, 1950 yılında müze haline getirilerek halka açılmıştı.⁹⁸⁷

4.18. Basın

4.18.1. 1950 Öncesi Türkiye’de Basın

1923-1950 yılları, Türkiye’nin tek partili dönemi olmuştu. Bu dönemde gerek kurumlar gerekse sivil alan devlet kontrolü altında varlığını sürdürmüştü. Bu durum, basın kuruluşları ve basının faaliyetleri için de geçerli olmuştu. Osmanlı Devleti’nde büyük oranda batılılaşma yolunda bir işlev üstlenen basına, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sonrasında farklı roller kazandırılmıştı. Basına yüklenen bu roller, yeni Cumhuriyet inkılaplarının desteklenmesi, tahkimi ve geçmişin yeniden inşası olmuştu. 1925’te meydana gelen Şeyh Sait İsyanı ve ardından çıkarılan Tahrir-i Sükûn Kanunu’nun, İstanbul basınının etkisiyle bağlantılı olduğu iddia edilmişti. Bu iddiayı, CHP’nin önde gelen isimlerinden Recep Peker açıkça dile getirmişti. Peker’in İstanbul gazetelerini “yılan yuvaları” olarak nitelendirmesi ve “dezenfekte edilmesi” gerektiğini söylemesi, basının kontrol dışına çıkmasından duyulan rahatsızlığa yansıtılmıştı. Ayrıca bu ifadeler ve bakış açısı, Peker’in görüşleriyle sınırlı değildi.⁹⁸⁸ Bu yaklaşım, merkezi Ankara olan yeni rejimin, İstanbul’u karşı siyasal güç merkezi olarak gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

1928’de gerçekleşen Harf Devrimi ve 1929’daki Dünya Ekonomik Buhranı, basın üzerindeki devlet kontrolünü daha da artırmıştı. Bu süreçte, Vakit, Akşam, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri, tasfiye edilen muhalif basının yerini almaya başlamıştı. 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasıyla kısmi bir muhalif basının oluşmasına izin verilmişti. Ancak, partinin kapatılmasıyla muhalif basın ya iktidar tarafına geçmiş ya da faaliyetlerine son vermişti. Bu dönemde yapılan bazı yayınlar, iktidarı oldukça rahatsız etmişti. 1931’de çıkarılan Matbuat Kanunu, gazetelerin yalnızca bir telefon talimatıyla

⁹⁸⁷ “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 708; Atatürk Müze Köşkü, <https://www.tccb.gov.tr/muzekosk/>, 06 Ağustos 2024

⁹⁸⁸ Engin Sarı, Basın ve İktidar İlişkileri Bağlamında Van Yerel Basını (1858-1980), Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2023, s. 143; Alpaslan Öngel, Demokrat Parti Dönemi Basın ve İktidar İlişkileri (1950-1960), İstanbul Ticaret Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 18.

kapatılmasının önünü açmıştı. Aynı dönemde, gazetecilerin milletvekili yapılması, gazetecilerin kendilerine otosansür uygulamalarını sağlamıştı. 1935 yılında Ankara’da düzenlenen ilk basın kongresi, basın üzerindeki kontrolü daha da sağlamlaştırmış ve basına yüklenen işlevleri bir kez daha hatırlatmıştı. 1938 yılında, gazete ve dergi çıkarmak yasal olarak zorlaştırılmıştı. Bu yıllarda Cumhuriyet, Milliyet ve Ulus gazeteleri, devletin resmi politikalarını destekleyen ve yapılan propagandada öncü rol oynayan basın kuruluşları haline gelmişti.⁹⁸⁹

II. Dünya Savaşı yıllarında gazete sahibi, gazeteci ve muhabir milletvekili sayısı artmıştı. Gazete sahibi milletvekillerinin yönettiği gazeteler, iktidarın yayın organı olarak kabul edilmişti. Savaş yılları olması nedeniyle gazetelerin yayınları, özellikle dış politikaya ilişkin yazılar, hükümet tarafından çok yakından takip edilmişti. Hem önceki dönemlerden kalan sıkı basın yasaları hem de dönemin dış politika dengeleri nedeniyle birçok gazete kapatılmıştı. 1939-1941 yıllarında müttefiklerin üstün olduğu bir durum söz konusuyken, 1941-1943 yıllarında Alman üstünlüğü ortaya çıkmıştı. 1943 sonrasında ise savaşın gidişatı tekrar müttefiklerin lehine dönmüştü. Hükümet, savaşın gidişatına göre politikalarını değiştirmiş ve buna uygun olarak basına yönelik tutumunu da şekillendirmişti. Örneğin, Cumhuriyet gazetesinin 1939-1941 yıllarındaki Alman yanlısı yayınları, müttefik üstünlüğüne dayalı hükümet politikalarına ters düştüğü için rahatsızlık yaratmıştı. Ancak 1941-1943 döneminde Almanların üstünlük sağlamasıyla gazetenin söylemlerinde hükümet politikalarına uyum sağlamak amacıyla değişiklik yapılması istenmişti. Bu dönemde Cumhuriyet gazetesi 16.000 tirajla ön plana çıkmıştı. Ulus ve Tan gazeteleri ise günlük 12.000 tiraja ulaşmıştı. Son Telgraf, İktidar ve Vakit gazetelerinin günlük tirajları ise 4.000’de kalmıştı.⁹⁹⁰ II. Dünya Savaşı yıllarında basının hem siyasi otoriteyle olan ilişkileri hem de dış politika gelişmeleri karşısındaki duruşu, gazeteciliğin bağımsızlığına dair tartışmaları derinleştirmiştir.

1946-1950 dönemi, II. Dünya Savaşı sonrası gelişmelerin şekillendirdiği ve Türkiye’nin kurulan yeni düzene ayak uydurmaya çalıştığı yıllar olmuştu. Demokratik rejimlerin ve özgürlüklerin önünün açıldığı bu süreçte, Türkiye’deki yaklaşık 500 gazete ve derginin

⁹⁸⁹Murat Turan, “Türkiye’de Kemalist Basının Gelişim Aşamaları ve Birinci Basın Kongresi (1935)”, *Belgi Dergisi*, II/20 (2020), s. 2531; Barış Bulunmaz, “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, *Öneri Dergisi*, X/37 (2012), s. 206; Sarı, *Basın ve İktidar İlişkileri Bağlamında Van Yerel Basını*, s. 148-151, 152, 154.

⁹⁹⁰ Ahmet Çelik, “İkinci Dünya Savaşı’nda Hükümet-Basın İlişkileri ve Gazeteci Mebuslar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII/2 (2018), s. 319, 321-323.

günlük toplam tirajı yüz bine yaklaşmıştı. CHP, bu dönemde iktidar yıllarının getirdiği prestij kaybını ve olumsuz algıları değiştirebilmek amacıyla basınla yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Öte yandan, basın organları ise Demokrat Parti'yi destekleyen yayınlar yapmış ve partinin halk nezdindeki olumlu imajının yaygınlaşmasını sağlamıştı. Çok partili hayatın yaşandığı bu dönemde, basına ilişkin en önemli tartışma basın hürriyeti meselesi olmuştu. Hem Celal Bayar hem de Adnan Menderes, basının baskı altında tutulmasının getireceği tehlikelere dikkat çeken söylemlerde bulunmuştu.⁹⁹¹

4.18.2. Demokrat Parti Dönemi Basın

Demokrat Parti'nin vaatlerine ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı gösterilen tepki, 14 Mayıs 1950 seçimlerine yansımıştır. Demokrat Parti, seçimlerden büyük bir zaferle çıkmış, seçim sistemi sayesinde Meclis'te çoğunluğu elde etmiştir. Demokrat Parti, iktidarının ilk dönemlerinde basınla ilişkilerinde 'balayı dönemi' olarak ifade edilen bir süreç geçirmiştir. Yeni iktidar, 21 Temmuz 1950'de Basın Yasası'nı kanunlaştırmış ve birçok antidemokratik uygulamanın kaldırılmasını sağlamıştı. Basına yönelik bu olumlu yaklaşım, Demokrat Parti'ye verilen desteğin artmasına katkı sağlamıştı. Bu yıllarda yazılı basında hem sayı hem de içerik açısından eleştirilerin arttığı gözlemlenmişti. Muhalefetin söylemlerinin dile getirildiği bir mecra haline gelen Ulus gazetesi, iktidarın yönetim ehliyetine sahip olmadığını öne süren yayınlar yapmıştı. Gazete, yayımladığı karikatürlerde Menderes'i kadın olarak tasvir etmekten, politik kararları eleştiren içeriklere kadar geniş bir eleştiri yelpazesi sunmuştu. Demokrat Parti, bu yayınlardan rahatsız olduğunu ifade etse de cezai uygulamalar yönünde bir tutum sergilememişti.⁹⁹² 1950 seçimleri sonrasında Demokrat Parti'nin basınla kurduğu görece özgürlükçü ilişki hem siyasi meşruiyet arayışını hem de kamuoyundaki değişim talebini yansıttığı ifade edilebilir.

1952'de Demokrat Parti'nin basına yönelik olumlu tavrı devam etmişti. Bu dönemde, basın emekçilerinin sendika kurabilmesi, iş güvenliği ve kıdem tazminatı gibi konularda

⁹⁹¹ Öngel, Demokrat Parti Dönemi Basın ve İktidar İlişkileri, s. 33; Bulunmaz, "Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları", s. 207.

⁹⁹² Funda Şenol Cantek, "Ellili Yıllar Türkiye'sinde Basın", Türkiye'nin 1950'li Yılları, Derleyen Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay. İstanbul, 2015, s. 423; Alper Bakacak, Ulus Gazetesi'nin Muhalefet Yılları (1950-1960), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 74-75; Bulunmaz, "Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları", s. 208.

haklar tanınmasına yönelik adımlar atılmıştı. Bununla birlikte, Demokrat Parti'nin radyo tarafsızlığı, Halkevleri, karaborsa ve vurgun konularındaki tutumu, basın ile arasında gerginlik yaratmaya başlamıştı. Bu gerginlik, Demokrat Parti'nin basına karşı tavrında yavaş yavaş değişikliklerin görülmesine neden olmuştu. 1953 yılında, 6123 sayılı Türk Ceza Kanunu Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'da yapılan değişikliklerle basına yönelik yeni düzenlemeler getirilmişti. Bu düzenleme ile bakanlara yapılan hakaret durumlarında, bakanın şikâyeti olmaksızın savcılığın doğrudan kovuşturma başlatmasına izin verilmişti. Muhalefet basını, iktidarın bu düzenlemeyi güç kaybetme korkusuyla yaptığını düşünüyordu. İktidar yanlısı basın ise değişikliklerin anarşi görüntüsünü ortadan kaldıracığını iddia etmişti.⁹⁹³ Demokrat Parti'nin 1952 ve sonrasında basına yönelik yaklaşımındaki değişiklikler, iktidarın basınla ilişkilerinde ikircikli bir dönemin başladığına işaret olarak değerlendirilebilir.

İktidar ve basın arasındaki gerginlik, 1954 yılında daha da artmıştı. Demokrat Parti, yaklaşan seçimler öncesinde “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” adıyla bir düzenleme çıkarmıştı. 9 Mart 1954'te yasalaşan bu düzenleme, basın davalarına bakacak mahkemelerle ilgili yeni düzenlemeler getirmişti. Aynı zamanda, 3 yıldan 6 yıla kadar hapis cezası ve yüksek miktarda para cezası öngörülmüştü. Bu yasanın basın özgürlüğüne yönelik kısıtlayıcı etkisi, iktidar ve basın arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmişti. Yasanın etkisi kısa sürede hissedilmiş ve 1954 sonrasında basın davalarının sayısı hızla artmıştı. Halkçı gazetesi yazarı Hüseyin Cahit 26 ay 20 gün, Millet gazetesi sahibi Fuat Arna 8 ay, Akis dergisi yöneticisi Metin Toker ise 9 ay 10 gün hapis cezasına çarptırılmıştı. Bu cezalar doğrultusunda Hüseyin Cahit, Metin Toker, Cüneyt Arcayürek ve Bedii Faik'in de içinde olduğu birçok gazeteci tutuklanmıştı. Özellikle Hüseyin Cahit'in tutuklanması, yurt dışında geniş çaplı eleştirilere yol açmıştı. New York Times gazetesi, bu durumu basın özgürlüğüne yapılmış bir hakaret olarak değerlendirmişti.⁹⁹⁴ Demokrat Parti'nin kendi kontrolünde ve

⁹⁹³ Haluk Harun Duman, Cem Pekman, Türk Basın Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir, 2014, s. 201; Hamza Çakır, Deniz Elif Yavalar, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI/3 (2017), s. 263; Bulunmaz, “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, s. 208.

⁹⁹⁴ Arzu Kihitir, Medya ve Demokrasi Kültür Ekseninde Demokrat Parti Dönemi ve Basın 1950-1960, Anonim Yay. İstanbul, 2011, s. 109, 128; Ayşe Elif Emre Kaya, “Demokrat Parti Döneminde Basın- İktidar İlişkileri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, I/39 (2011), s. 100-101; Bakacak, Ulus Gazetesi'nin Muhalefet Yılları, s. 79-80; Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950.1960) ve Basın”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, XXXXI/1 (1996), s. 492.

hedefleri doğrultusunda bir basın oluşturma yolunda gerginlik üretmekten artık kaçınmadığı anlaşılmaktadır.

1954 yılında çıkarılan “Yayın Yolu ile ve Radyo ile İşlenen Suçlar Kanunu” ile ilgili yeni düzenlemelere gidilmişti. Bu düzenlemeler, gazete yorumlarına sınırlamalar getirmiş ve gazete yazılarına ilişkin yanıt hakkını genişletmişti. Demokrat Parti’nin ikinci dönemi olan 1954-1957 yıllarında, basına yönelik kısıtlayıcı adımlar sadece gazetecileri hedef almamıştı. Aynı zamanda, gazeteler de sistematik sayılabilecek şekilde kapatılmaları maruz kalmıştı. Ulus gazetesi, 1955-1960 döneminde toplamda 6 kez kapatılmıştı. Bu durum, dönemin basına yönelik baskıcı tutumunun bir göstergesi olmuştu.⁹⁹⁵ Demokrat Parti’nin muhalif basına yönelik mesajını Ulus gazetesinin üzerinden vermeye çalıştığı ifade edilebilir.

Ekonomideki sorunlar basında daha sert eleştirilere neden olurken, Demokrat Parti buna karşı basına yönelik ekonomik yaptırımlarını daha da ağırlaştırmıştı. Demokrat Parti’nin gazeteler üzerindeki ekonomik baskısı iki temel unsurdan oluşuyordu. Bunlar kâğıt tahsisi ve ilan-reklam gelirlerinin dağıtımıydı. Bu kapsamda, 1956’da Hürriyet gazetesinin kâğıt tahsisi %50 oranında azaltılmış, Akşam gazetesi ise kağıtsız bırakılmıştı. Demokrat Parti, 1957’de kâğıt ithalatını devlet tekeline alarak yaptırımları sıkılaştırmıştı. Diğer bir ifadeyle kâğıt, basına karşı bir silah olarak kullanılmıştı. İlan ve reklamlara yönelik sınırlamalar, 1950’lerin başında başlamıştı. Demokrat Parti, Eylül 1950’de gazetelerin niteliği üzerinden ilan ve reklam kısıtlamalarına gitmişti. 4 Temmuz 1951’de ilan dağıtımı, doğrudan bakanlık yetkisine verilmişti. 1953’te bu düzenleme kaldırılmış, ancak gazeteler kategorilere ayrılmıştı. Her kategoriye belirli oranlarda ilan verilmesi kararlaştırılmıştı. 1957 seçimlerinden sonra, özel ilanların Resmi İlanlar Şirketi aracılığıyla dağıtılması zorunlu hale getirilmişti. Bu uygulamayla iktidar, özel ilanları da kontrol etmeye başlamıştı. Gazeteler, ekonomik olarak bağımsız hareket etme imkânını tamamen kaybetmişti.⁹⁹⁶ Basının varlığını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklarını hedef alındığı ve belirli sınırlar dahilinde hareket edilmesinin istendiği söylenebilir.

1960’ların sonlarına doğru, iktidar ve basın arasındaki gerginlik, siyasi alandaki

⁹⁹⁵ Bakacak, Ulus Gazetesi’nin Muhalefet Yılları, s. 81-85.

⁹⁹⁶ Duman-Pekman, Türk Basın Tarihi, s. 201; Kaya, Demokrat Parti Döneminde Basın- İktidar İlişkileri, s. 104.; Yıldız, Demokrat Parti İktidarı, s. 496-497.

tansiyonu artıracak seviyeye ulaşmıştı. Demokrat Parti, farklı söylemlerle de olsa, 1946-1950 döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin benzeri bir tutum sergilemişti. Bu durum, bir dönem talep ettiği basın özgürlüğünün kendisine karşı talep edilir hale gelmesine neden olmuştu. Demokrat Parti'nin basına yönelik son girişimi, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması olmuştu. Bu komisyonun kurulmasını sağlayan 7468 sayılı yasa, 2a), b) ve c) maddeleriyle komisyona basın faaliyetlerini gerek gördüğünde durdurma yetkisi vermişti. Nitekim 29 Nisan 1960'ta komisyon, Ulus gazetesi ve Akis dergisinin basımını durdurmuş ve matbaalarını kapatmıştı.⁹⁹⁷

Demokrat Parti ve basın ilişkilerinin çelişkilerle dolu olduğu, ilişkinin kaderinin Demokrat Parti'nin konjonktürel durumu ve dönemsel gücüne göre şekillendiği ifade edilebilir. Demokrat Parti'nin, basının toplumsal ve siyasi işlevselliğinin farkında olduğu ancak uyguladığı baskının uzun vadede yaratabileceği sonuçları öngörmekte yetersiz kaldığı değerlendirilebilir.

4.18.3. Demokrat Parti Dönemi Ankara Basını

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Ankara basınının merkez noktalarında önemli değişimler yaşanmıştı. Bu tarihe kadar yalnızca iktidar yanlısı gazetelere ev sahipliği yapan Rüzgarlı Sokak, 1950'lerle birlikte muhalif basının da yerleştiği bir alan haline gelmişti. Böylece sokak, yeni bir kimlik kazanmıştı. Rüzgarlı Sokak, basındaki çekişme ve rekabet hissinin güçlenmesine neden olmuştu. Bu rekabet, siyasete de yansıyan bir dinamik yaratmıştı.⁹⁹⁸ Rüzgarlı Sokağın iktidar muhalefet çekişmesinin sembol mekanlarından biri olduğu söylenebilir.

Ankara basınının önde gelen gazeteleri arasında Zafer, Ulus, Demokrat Ankara, Akşam Postası ve Kudret yer almıştı. Bu gazeteler, sıradan birer yayın organı olmaktan uzak bir konumdaydı. Temsil ettikleri siyasal organizasyonun sesi haline gelmişlerdi. Başka bir ifadeyle, siyasal alanda verilen mücadelenin basındaki yansıması bu gazeteler üzerinden gerçekleşmişti. 1951 yılı verilerine göre Ankara'da günlük gazete sayısı 8, günlük olmayan gazete sayısı ise 81 olmuştu.

⁹⁹⁷ Esen, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu, s. 185.

⁹⁹⁸ Funda Şenol Cantek, "Matris, Kurşun Kokusu ve Simit, Başkent Gazeteciliğinin Membar: Rüzgarlı Sokak", İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara 2012, s. 346.

Gazete	Dönem
Zafer	1949-1960
Ulus	1934-1960 ve Sonrası
Hürses	1951-1956
Son Havadis	1953-1960
Kudret	1946-1952
Demokrat Ankara	1951-1954
Ankara Bayram	1952
Ankara Telgraf	1953-1960
Beypazarı	1959 (Ocak Nisan)
Beypazarı Postası	1954 (Temmuz Aralık)
Bizim Kırıkkale	1958-1960
Çubuk Sesi	1958-1959 (21 sayı)
Polatlı	1954-1957 (Ocak Mayıs)
Medeniyet	1954-1960 ve sonrası
Bugünkü Ankara'nın Kazaları	1955 (6 sayı)
Ayaş Postası	1959 (Mart Nisan)
Haymana	1959 (Ağustos)-1960 (Şubat)
Kırıkkale	1953-1959
Kazan	1953 (1 Sayı)
Yeni Gün	1957-1960 ve sonrası
Zafer Akşam Postası	1951-1960

Tablo 132: 1950-1960 Döneminde Ankara'da Çıkarılan Gazeteler

Kaynak: Tablo araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Ankara'nın kazalarında gazete yayınlarında süreklilik sorunu yaşanmıştır. Gazeteler genellikle sınırlı sayıda yayımlanmıştır. Kazalarda çıkan gazetelerin bir diğer sorunu, içeriklerinin ulusal gazetelere benzemesi ve yerel haberlere çok az yer ayırması olmuştur. Ayrıca Ankara merkezde çıkan gazeteler, kazalarda yayımlanan gazetelere kıyasla kazalarla ilgili daha fazla bilgi içerdiği ifade edilebilir.

1950-1960 döneminde yayımlanan ve dönemin geneli hakkında bilgiye ulaşabilen gazetelere ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir. Hakkında bilgi verilen gazeteler Zafer, Ulus, Zafer Akşam Postası, Sonhavadis, Hürses, Kudret, Demokrat Ankara, Ankara Telgraf, Medeniyet, Haymana, Polatlı, Bizim Kırıkkale, Yeni Gün, Beypazarı, Kırıkkale, Çubuk Sesi, Ayaş Postası'dır.

4.18.3.1. Zafer Gazetesi

Zafer gazetesi, 1945 yılı Nisan ayında Ankara’da Demokrat Parti’yi destekleyenler tarafından kurulmuştu. Gazetenin kurucuları arasında Mümtaz Faik Fenik, İhsan Tütüncü ve Zeki Rıza Sporel bulunmaktaydı. Yazı işleri müdürlüğü görevini ise Fatin Fuat üstlenmişti. Gazetenin yazarları arasında Ahmet Muhip Dranas, Orhan Seyfi Orhon ve Enver Behnan Şapolyo gibi isimler yer almıştı. Zafer gazetesi, Demokrat Parti dönemi boyunca iktidarın sözcüsü olarak hareket etmişti. Özellikle CHP ve MP’ye karşı sert eleştiriler içeren yazılar yayımlamıştı. Resmi ilanlar, reklamlar ve kâğıt ihtiyacı konusunda, gazete sürekli olarak Demokrat Parti tarafından desteklenmişti. Ancak 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında gazetenin yayın hayatına son verilmişti.⁹⁹⁹

Gazetenin ilk sayısı, 30 Nisan 1949’da yayımlanmıştı. Mümtaz Faik Fenik, “Besmeleyle” başlıklı yazısında, gazetenin kin ve garezi dışa vurmak, muhalefeti istismar ederek kazanç sağlamak ya da kişisel çıkarları gözetmek için çıkarılmadığını ifade etmişti. Fenik, gazetenin milli menfaatleri koruma amacıyla yayımlandığını belirtmişti. Ayrıca vatandaşın hak ve özgürlükleri için mücadele edeceklerini de vurgulamıştı.

Demokrat Parti politikalarını halka duyurmak ve propaganda faaliyetlerini yürütmek konusunda merkezi bir rol üstlenen basın kuruluşu, Zafer gazetesi olmuştu. Demokrat Parti yanlısı diğer gazetelere kıyasla daha yüksek bir tiraja sahipti ve buna paralel olarak daha güçlü bir etki yaratmaktaydı. Zafer gazetesi, olayları Demokrat Parti’nin bakış açısıyla değerlendirmiş olsa da Ankara’nın sosyal, iktisadi ve siyasi gündemini takip etmek açısından önemli bir yere sahipti. Bununla birlikte, 28-29 Nisan 1960 öğrenci olayları sırasında, Demokrat Parti yanlısı olmasına rağmen geçici bir kapatma cezasına çarptırılmıştı. Zafer gazetesi 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle birlikte kapatılmış, yöneticileri ise tutuklanmıştı.

4.18.3.2. Ulus Gazetesi

Demokrat Parti döneminde Ankara’da hem yerel hem de ulusal basının önemli temsilcilerinden biri Ulus gazetesidir. Milli Mücadele yıllarında yayımlanmaya başlayan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 28 Kasım 1934’te isim değişikliğine gitmiş ve Atatürk tarafından Ulus adını almıştı. 1950 öncesinde, CHP’nin yayın organı olarak faaliyet

⁹⁹⁹Kadir Bendaş, Demokrat Parti Döneminde Kalkınma Söylemi ve Zafer Gazetesi, Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2022, s. 256-257; Kihitir, Medya ve Demokrasi Kültür Ekseninde Demokrat Parti Dönemi ve Basın, s. 239.

gösteren gazete, yazılarıyla hükümet politikalarına ışık tutmuştu. 1950’li yıllarda Naşit Hakkı Uluğ, Haluk Tuncalı, Bülent Ecevit, Metin And ve Ahmet Şükrü Esmer gibi önemli yazarlar gazetenin kadrosunda yer almıştı. Özellikle 1954’ten itibaren gazetenin yazı, yorum ve haberleri nedeniyle Ulus, sık sık kapatma cezalarına maruz kalmıştı. Gazetenin yayıncıları, bu duruma karşı 1954 ve 1955 yıllarında Yeni Ulus ve Halkçı gibi farklı isimlerle gazeteyi yeniden yayımlamıştı. Ulus gazetesi, Haziran 1955’te yayım hayatına geri dönmüştü.¹⁰⁰⁰

1950-1960 döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nin muhalefete geçmesiyle Ulus gazetesinin yayın politikası da muhalif bir çizgide sürdürülmüştü. Demokrat Parti’nin basın yasalarında yaptığı değişiklikler, gazete üzerindeki baskıyı artırmış ve yayım hayatının kesintiye uğramasına neden olmuştu. 1950’lerden itibaren, Ulus, daha önce gündeme getirmediği konulara sayfalarında yer vermeye başlamıştı. Bu süreçte gazete, hükümetin bazı uygulamalarında etkili bir rol oynamıştı. Örneğin, Atatürk’ün Ankara’ya gelişinin yıl dönümünün kutlanmaya başlanması, Ulus gazetesinin yayın politikasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ulus gazetesi, ulusal haberlerin yanı sıra 1934-1960 yılları arasında Ankara’nın sosyal, ekonomik ve kültürel tarihine ışık tutmuştur. Bu özelliği, onu Ankara’nın yerel tarih çalışmaları için sıra dışı bir konuma yükseltmiştir.

4.18.3.3. Sonhavadis

Günlük siyasi gazete olan Sonhavadis, Ankara Şinasi Sokak’ta bulunan Kültür Matbaası’nda basılmıştır. Gazetenin başlığında, “Amacımız Sosyal Güvenliktir” şeklinde bir ifade yer almıştır. Çıkarılan güçlülere rağmen, Sonhavadis gazetesi 1953 yılında yayım hayatına başlamıştı. CHP’nin eski bakanlarından Cemil Sait Barlas tarafından çıkarılan gazete, sosyal demokrat bir çizgide yayım yapmıştır. Yazı işleri müdürlüğünü Erdoğan Tamer üstlenmiştir. Gazetede, Nurullah Ataç, Baki Kurtuluş ve Füzünan Hüsrev Tekin gibi yazarların yazıları yayımlanmıştır.¹⁰⁰¹

Gazete, muhalefete ilişkin haberlere daha fazla yer vermiş ve özellikle CHP’yi sahiplenen

¹⁰⁰⁰ Kadri Unat, Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim’in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği (1945- 1955) Ankara Üniversitesi/Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 20; Öngel, Demokrat Parti Dönemi Basın ve İktidar İlişkileri, s. 87; Kihir, Medya ve Demokrasi Kültür Ekseninde Demokrat Parti Dönemi ve Basın, s. 222-223; Ulus, 28 Kasım 1934, Sayı: 4794.

¹⁰⁰¹ Hıfzı Topuz, II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003, s. 224; TBMMZC, 26 Kasım 1958, Devre XI, c. V, s. 509.

yayınlar yapmıştır. Ancak, Ulus gazetesi kadar sert bir üslup kullanmadığı ifade edilebilir. Sonhavadis, 1953-1960 döneminde özellikle Ankara'nın yerel siyasetine ilişkin haberlerde önemli bir kaynak olmuştur. Gazetede ağırlıklı olarak CHP ve kısmen Hürriyet Partisi'ne ilişkin haberlere ulaşmak mümkündür. Ayrıca muhalif partilerin kaza kongrelerine ve bu kongrelerde yaşananlara yer vermesi, gazeteyi siyasi tarih araştırmaları yönüyle değerli kılmaktadır. Demokrat Parti'nin iktidar süresinin yaklaşık %70'inde yayın hayatını sürdürmüş olan gazete, Ulus ve Zafer gazetesi düzeyine yakın bir dönem kaynağı konumundaydı.

4.18.3.4. Hürses

Hürses, 1 Ocak 1951'de yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin sahibi Cavit Oral'dır. Günlük siyasi gazete kimliğiyle çıkan Hürses, 1951 yılında merkezini Meclis Arkası Rüzgarlı Sokak adresi olarak göstermiştir. Daha sonraki yıllarda ise yayınlarını Fevzipaşa Mahallesi Ardıç Sokak'ta sürdürmüştür. 1951 yılında 10 kuruşa satılan gazete, 1955'te de aynı fiyattan satışa sunulmuştur. Ancak, 1951'de 3 aylık 8 lira, 6 aylık 15 lira ve yıllık 28 lira olan abonelik ücretleri, 1955'te sırasıyla 9, 17 ve 32 liraya yükselmiştir.¹⁰⁰²

Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Rıza Atilla ve Türkân Erker yapmıştır. Gazete iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin normalleşmesine katkı vermeyi amaçlamıştır. Doğru işleri takdir, yanlış işleri kırmadan eleştirme doğrultusunda yayın hayatı başlamıştır.¹⁰⁰³ Siyasi yönden Demokrat Parti ağırlıklı haberler ve yorumlara yer veren gazete, 1956 yılına kadar 1840 sayılık yayın yapmış, Şubat 1956'da kapanmıştır. Merkezi Ankara olan gazete üzerinden şehre ilişkin çeşitli haberlerin detaylarını erişmek ve diğer yerel gazete haberleriyle karşılaştırma yapmak mümkündür.

4.18.3.5. Kudret

Gazetenin sahibi Ali Rıza Başkan, yazı işleri müdürleri ise H. Zeki Söylemezoğlu ve Şükrü Öztürk'tür. "Günlük Siyasi Demokrat Gazete" başlığıyla çıkan gazete, İstanbul Caddesi No:183 adresinde yayınlarını sürdürmüştür. 1946 yılında yayın hayatına başlayan gazete, 1952 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Gazete 1950'lerde, 10 kuruşa satılmıştır.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰² Hürses, 01 Ocak 1951, Sayı: 1; 06 Eylül 1955, Sayı: 1689.

¹⁰⁰³ Hürses, 01 Ocak 1951, Sayı: 1; TBMMZC, 26 Kasım 1958, Devre XI, c. V, s. 479, 495.

¹⁰⁰⁴ Kudret, 23 Ocak 1950, Sayı: 721; TBMMZC, 26 Kasım 1958, Devre XI, c. V, s. 469, 477.

Kudret gazetesi, Millet Partisi'nin yayın organı olarak basında yer almış, parti politikaları doğrultusunda propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Hem ulusal düzeyde hem de Ankara merkezli yayınlar yapan Kudret, Millet Partisi'nin gelişim sürecini ve yaşadığı sorunları takip edebilme imkânı sunmaktadır. Parti gazetesi kimliği kapsamında sık sık hem Demokrat Parti'ye hem de CHP'ye yönelik eleştirel yayınlar yapmıştır. Kudret bu yayınlarında, Millet Partisi'nin gerçek bir muhalefet partisi olduğunu savunmuş ve CHP ile Demokrat Parti'nin aslında anlaşmalı olduğu tezinin basındaki sesi haline gelmiştir.

4.18.3.6. Zafer Akşam Postası

Zafer Akşam Postası, 1951 yılında Denizciler Caddesi No:12 adresinde yayın hayatına başlamıştır. 1955 yılında Rüzgarlı Sokak, 1960 yılında ise Agah Efendi Sokak adresine taşınarak yayınlarını sürdürmüştür. Gazetenin sahibi Nusret Kuru, Yazı İşleri Müdürü ise Sacit Öget'tir. Gazete, Güneş Matbaacılık tarafından basılmıştır. 1951'de 5 kuruş olan gazetenin fiyatı, 1955'te 10 kuruşa, 1960'ta ise 25 kuruşa yükselmiştir.¹⁰⁰⁵

Zafer Akşam Postası, Zafer gazetesi ile benzer şekilde Demokrat Parti yanlısı yayınlar yapmıştır. 1951 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde yayımlanmış ve 27 Mayıs 1960'a kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Gazete, 1950'li yıllarda Ankara'nın sosyal ve ekonomik yaşamına ilişkin birçok habere kaynaklı etmesi yönüyle Zafer ve Ulus gazetelerine benzer bir değere sahiptir. Gazete özellikle Ankara'da işlenen suçlara, eğlence ve gece hayatına yönelik yayınlarıyla dikkat çekmiştir. Gazete muhabirlerinin, Ankara'nın semtlerinde dolaşarak yaptıkları haberler, yerleşim yerlerinin 1950'lerdeki durumunu anlamak için önemli bir kaynak sunmaktadır.

4.18.3.7. Demokrat Ankara

Murat Ergin'in sahibi olduğu gazete 16 Eylül 1951'de yayın hayatına başlamıştır. Çankırıkapı Sokak'ta yayın hayatına başlayan gazete, daha sonraları İnkılap Mahallesi Kılıçlı Sokak'a taşınmıştır. İlk sayısında "Günlük Siyasi Gazete" başlığıyla çıkan Demokrat Ankara, ilerleyen yıllarda "Günlük Siyasi Akşam Gazetesi" başlığını kullanmıştır. Gazetenin fiyatı 1951'den 1954'te kadar fiyatı 10 kuruş olarak kalmıştır. Gazetenin başyazarlığını Selahattin Hüdaioğlu yapmıştır.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁵ Zafer Akşam Postası, 02 Ocak 1951, Sayı: 137; 06 Mayıs 1955, Sayı: 1766; 03 Ocak 1960, Sayı: 4214.

¹⁰⁰⁶ Demokrat Ankara, 16 Eylül 1951, Sayı: 1; 03 Ocak 1954, Sayı: 836; TBMMZC, 26 Kasım 1958, Devre XI, c. V, s. 472.

Demokrat Parti yanlısı yayınlar yapan gazetede, Demokrat Parti'nin Ankara'daki parti faaliyetleri ve ülke düzeyinde siyasi meseleler gündeme getirilmiştir. Gazetenin ana sayfası daha çok siyasi konulara ayrılmıştır. İç sayfalarda ise kültür, sanat, eğitim gibi pek çok konuda habere ulaşmak mümkündür.

4.18.3.8. Ankara Telgraf

Gazetenin sahipleri Tuğrul Aşıroğlu, Fethi Giraygil, Gazanfer Kunt'tur. Bu kişiler aynı zamanda gazetenin yazı işleri müdürlüğünü de yapmıştır. Bu isimler dışında yazı işleri müdürlüğü yapan kişi ise Ülkü Armandır. 1953 yılında "Günlük Siyasi Bağımsız Akşam Gazetesi" başlığıyla çıkan gazete, 1956 yılında "Müstakil Günlük Gazete", 1960 yılında "Günlük Müstakil Siyasi Gazete" başlıklarıyla çıkmıştır. 1953'te merkezi Bozkurt Mahallesi Telgraf Sokağı No:16/A adresinde faaliyetlerin sürdüren gazete, 1960'ta Agah Efendi Sokağı No: 31 adresinde yayın hayatını sürdürmüştür.¹⁰⁰⁷

Ankara Telgraf siyasi gazete olmasına karşın, yayınlarında daha çok sosyal yaşama ilişkin haberlere yer vermiştir. Gazetede, şehrin gündelik yaşamına, eğlence dünyasına ve özellikle asayiş olaylarına dair değerli bilgilere ulaşmak mümkündür. Ankara Telgraf, Demokrat Parti'nin politikalarını destekleyen ve bu politikaları duyuran yayınlar yapmıştır. 1953-1960 yılları arasında günlük olarak çıkan gazete 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden birkaç ay sonra kapatılmıştır.

4.18.3.9. Medeniyet

Gazetenin kurucusu ve sahibi Feyzi Boztepe'dir. 12 Nisan 1954'te yayın hayatına başlayan gazete, Demokrat Parti'nin iktidarı boyunca yayınlarını sürdürmüştür. Günlük olarak yayımlanan gazetenin başlığında, "Günlük Siyasi Sabah Gazetesi" ve "Medeniyet'in Beşiği Türkiye'dir" ifadeleri yer almıştır. Merkezi, İnkılap Mahallesi Kılıçlı Sokak Hususi Daire:1 adresinde bulunan gazete, Bereket Matbaası'nda basılmıştır. 1954 yılında gazetenin günlük fiyatı 10 kuruş, üç aylık aboneliği 9 lira 10 kuruş, altı aylık aboneliği 17 lira 20 kuruş ve yıllık aboneliği 32 lira 36 kuruştur. 1955 yılında abonelik fiyatları sırasıyla 10, 20 ve 36 liraya yükselmiş; ancak günlük fiyatı 10 kuruş olarak kalmıştır.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁷ Ankara Telgraf, 01 Nisan 1953, Sayı: 243; 05 Ocak 1956, Sayı: 1237, 06 Ocak 1960, Sayı: 2574; TBMMZC, 26 Kasım 1958, Devre XI, c. V, s. 498, 513.

¹⁰⁰⁸ Medeniyet, 12 Nisan 1954, Sayı: 1; 31 Ağustos 1954, Sayı: 138; 24 Ekim 1955, Sayı: 527.

Gazetenin sahibi Feyzi Boztepe, gazetenin temel düsturunu “hakkın ve hakikatin müdafaası için yılmadan mücadele etmek olacaktır” şeklinde ifade etmiştir. Demokrat Parti yanlısı yayınlar yapan gazete, haber sunumu açısından Zafer gazetesi ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, Ankara’nın sorunlarına ilişkin yaptığı “Şehir Röportajları”, gazetenin daha yerel bir çizgide yayın yapmasını sağlamıştır. Medeniyet gazetesi, Ankara’nın 1954-1960 dönemindeki sosyal ve ekonomik durumuna dair pek çok habere ulaşma imkânı sunmaktadır.

4.18.3.10. Polath

1954-1957 yılları arasında yayın yapan Polatlı gazetesi, kazanın bu dönemdeki sosyal, kültürel, siyasi ve iktisadi durumuna ilişkin haberler barındırmaktadır. Gazetenin başlığında, “Siyasi ve Tarafsızdır Haftada İki Gün Çıkar” ifadesi yer almıştır. Gazete, Ankara Telgraf Matbaası’nda basılmış ve sahipleri Abdurrahman Esin ile Muzaffer Tüzün Er olmuştur. Abdurrahman Esin, aynı zamanda Yazı İşleri Müdürü görevini üstlenmiştir. Gazetenin satış fiyatı ise 10 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁰⁰⁹

1955 yılında gazetenin başlığındaki ifade değiştirilmişti. “Siyasi ve Tarafsızdır” ifadesi kaldırılmış ve yerine “Haftanın Pazartesi ve Perşembe Günleri Çıkar” ifadesi eklenmiştir. Bu yıla ait gazete nüshalarında idare yeri olarak Garnizon Caddesi adresi gösterilmiştir. Gazetenin sahibi olarak yalnızca Abdurrahman Esin görünmüş ve bu dönemde gazetenin fiyatı 5 kuruşa düşürülmüştür. Demokrat Parti yanlısı yayınlar yapan gazete, Polatlı ve Kırıkkale’ye ilişkin pek çok habere kaynaklık etmiş, bu yönüyle diğer kaza gazetelerinden ayrı bir nitelik göstermiştir.

4.18.3.11. Yeni Gün

Gazete, 11 Nisan 1957’de yayın hayatına başlamıştır. “Gününüz Hayırlı Olsun” başlığıyla yayımlanan gazetenin satış ücreti 15 kuruş olarak belirlenmiştir. Gazetenin merkezi, Sanayi Caddesi Demir Apartmanı 36/A adresinde bulunmaktadır. 1960 yılında aynı adreste yayınlarına devam eden gazetenin satış fiyatı 25 kuruşa yükselmiştir. Çoğunluğu CHP ile ilgili olmak üzere, muhalefet partilerinin faaliyetlerine ilişkin haberler yayımlayan gazetenin sahibi Safaeddin Karanakçı’dır. Gazetenin Yayın İşleri Müdürlüğü görevini sırasıyla Altan Öymen, Beyhan Cenkçi, Tarık Buğra ve Erdoğan Tokatlı

¹⁰⁰⁹ Polatlı, 15 Mayıs 1954, Sayı: 6; 06 Ağustos 1954, Sayı: 16; 22 Mart 1955, Sayı: 162.

üstlenmiştir.¹⁰¹⁰

Gazetenin kuruluşu, 1957 yılının Nisan ayında Demokrat Parti ve CHP arasındaki bahar havasının sona erdiği döneme denk gelmiştir. Aynı yılın Mayıs ayında seçim tartışmaları ortaya çıkmış ve yaz aylarında seçim kararı neredeyse kesinleşmiştir. Bu bağlamda, gazetenin amacı muhalefetin seçime yönelik hazırlıklarına destek ve basındaki etkisini artırma çabası olarak değerlendirilebilir.

4.18.3.12. Beypazarı

Günlük olarak yayımlanan gazete, 1959 yılında yayın hayatına başlamış ve aynı yıl kapanmıştır. Gazetenin sahibi ve Mesul Müdürü Vehbi Özbek'tir. İstanbul Caddesi No:9 adresinden idare edilen gazete, Ankara'daki Yeni Matbaa'da basılmıştır. Günlük fiyatı 15 kuruş olan gazetenin başlığında "Vilayet Olmaya Layıktır" ifadesi yer almıştır. Gazetenin başyazarlığını Vehbi Özbek üstlenirken, gazetenin köşe yazarları arasında Ragıp Akyavaş ve Adeviye Fenik yer almıştır. Demokrat Parti yanlısı yayınlar yapan Beypazarı gazetesi, zaman zaman Zafer gazetesinde yayımlanan bir yazıyı aynen yayımlamıştır.¹⁰¹¹

Kısa ömürlü olan gazetenin ilk sayfasında kazaya ilişkin haberlere yer verilmiştir. İç sayfalarda ise daha çok ulusal ve uluslararası haberler yer almıştır. Gazetenin yayımlandığı dönemdeki siyasi ortam dikkate alındığında, Demokrat Parti'nin basında desteklenmesi amacıyla çıkarıldığı ifade edilebilir.

4.18.3.13. Haymana

İlk sayısı 21 Ağustos 1959'da yayımlanan Haymana gazetesinin imtiyaz sahibi Neşet Ekrem Evirgen'dir. Gazetenin Mesul Müdürlüğünü Fevzi Özer, İdare Müdürlüğünü ise Ali Galip Çağlar üstlenmiştir. Haftada iki gün çıkan gazetenin başlığında "Salı ve Cuma Günleri Çıkar Siyasi Gazete" ifadesi yer almaktadır. İdarehanesi Haymana Taşocağı Sokağı No:4 adresinde bulunan gazetenin Ankara'daki bürosu ise Anafartalar Şekerbank Yanı Hüdaverdi Han Kat:6 No:41 olarak belirtilmiştir. Gazetenin satış fiyatı 15 kuruştur.¹⁰¹²

Demokrat Parti yanlısı bir çizgide yayın yapacağını açıkça ilan eden gazete, ilk sayısında

¹⁰¹⁰ TBMMZC, 26 Kasım 1958, Devre XI, c. V, s. 505, 508-510.

¹⁰¹¹ Beypazarı, 14 Şubat 1959, Sayı: 22; 19 Şubat 1959, Sayı: 26; 25 Mart 1959, Sayı: 54.

¹⁰¹² Haymana, 28 Ağustos 1959, Sayı: 3.

şu ifadeleri kullanmıştır:¹⁰¹³ “Yolumuz apaçık şekilde çizilmiştir. Çalışan ve geceyi gündüze katan bir iktidarın takdirkar olarak vazifemize devam edeceğiz.” Gazetede, Haymana’nın 1959 ortaları ve 1960 başındaki durumu ile gelişimine ilişkin haberlerin yanı sıra Polatlı’ya dair haberler de yer almıştır.

4.18.3.14. Kırıkkale

4 Temmuz 1953’te ilk sayısı yayımlanan Kırıkkale Gazetesi’nin sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Selim Pehlivanlı’dır. Yazı işlerini fiilen yürüten kişi ise Şevket Bayrakçı olmuştur. “Siyasi ve İctimai Tarafsız Gazete” başlığıyla çıkan gazete, 15 günde bir yayımlanmıştır. Gazetede, Kırıkkale’nin ekonomik ve sosyal konularına değinen haberler ile çeşitli yorumlara yer verilmiştir. 10 kuruş fiyatla satılan gazete, 1953 yılından itibaren yayınlarını sürdürerek 1957 yılına kadar yayımlanmıştır.¹⁰¹⁴

4.18.3.15. Bizim Kırıkkale

03 Eylül 1955’te yayın hayatına başlayan gazete, çarşamba ve cumartesi günleri olmak üzere haftada iki kez yayımlanmıştır. Gazetenin fiyatı 10 kuruştur. “Kırıkkale ve Keskin Kazaları İçin Çıkar Siyasi Gazete” başlığıyla yayımlanan gazetenin sahipleri Ali Celal Şimşek ve Fevzi Özer’dir. Yazı İşleri Müdürü, gazetenin sahiplerinden biri olan Ali Celal Şimşek, Başyazarı ise Ali Sezer olmuştur. Demokrat Parti yanlısı yayın yapan gazete, daha çok Kırıkkale ile ilgili haberlere yer vermiştir.¹⁰¹⁵

4.18.3.16. Çubuk Sesi

Yayın hayatında 13 Kasım 1958’de başlayan Çubuk Sesi gazetesinin imtiyaz sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Ali Karallı’dır. Gazetenin İdare Müdürlüğünü Yusuf Sönmez, Başyazarlığını ise Cevdet Çatalkaya yapmıştır. Gazetenin idari merkezi Hükümet Caddesi No: 69, bürosu ise Denizciler Caddesi olarak gösterilmiştir. “Haftalık Siyasi Gazete” başlığıyla yayımlanan gazetenin fiyatı 20 kuruştur. Çubuk gazetesi, yerel bir gazete olmasına rağmen diğer birçok kaza gazetesi gibi ağırlıklı olarak ulusal haberlere yer vermiştir.¹⁰¹⁶

¹⁰¹³ Haymana, 21 Ağustos 1959, Sayı: 1.

¹⁰¹⁴ Kırıkkale, 04 Temmuz 1953, Sayı: 1; 15 Ağustos 1953, Sayı: 3.

¹⁰¹⁵ Bizim Kırıkkale, 05 Ocak 1957, Sayı: 82; 02 Mart 1957, Sayı: 87.

¹⁰¹⁶ Çubuk Sesi, 13 Kasım 1958, Sayı: 1, 25 Aralık 1958, Sayı: 7.

4.18.3.17. Ayaş Postası

İlk sayısı 24 Mart 1959 tarihinde yayımlanan Ayaş Postası'nın sahibi ve Başyazarı Vehhi Özbek'tir. Özbek, aynı zamanda Beypazarı gazetesinin de sahibi ve Başyazarıdır. Gazetenin başlığında, "Kültür ve İrfan Aşıklısı Bir Bölgenin Gözü Kulağı ve Dilidir" ve "Şimdilik Günaşırı Çıkar Siyasi Gazete" ifadeleri yer almıştır. Gazetenin idare merkezi, Ayaş Hal İçi No:105 adresi olarak belirtilmiştir. Başlığında yer alan "Şimdilik Günaşırı Çıkar Siyasi Gazete" ifadesine uygun olarak iki günde bir yayımlanan gazete, Beypazarı gazetesine benzer bir haber sunumu ve şekil anlayışını benimsemiştir.¹⁰¹⁷

Gazetede, Ayaş'la ilgili sınırlı sayıda habere yer verilmiş, ulusal basına benzer içerikler yayımlanmıştır. Bu durum, gazetenin yerel bir yayın olmaktan çok ulusal bir gazete izlenimi uyandırmasına neden olmuştur. Ayrıca gerek Beypazarı gerekse Ayaş Postası'nın 1959'da kurulmaları, Demokrat Parti'yi destekleyen yayınlar yapmaları, kısa ömürlü olmaları ve aynı kişi tarafından yönetilmeleri, bu gazetelerin 1957 sonrası gerginleşen siyasi ortamın bir sonucu olarak çıkarılmış olabileceğini düşündürmektedir.

4.18.4. Ankara'da Basın Davaları ve Verilen Cezalar (1950-1958)

1950-1958 yılları arasında Ankara'da toplam 2.324 basın davası açılmıştır. Bu davaların %34,8'i mahkumiyetle, %52'si ise beraatle sonuçlanmıştır. Aynı dönemde Ankara'daki 383 basın mensubu hakkında dava açılmıştır. Bu davaların %39,4'ü mahkumiyetle sonuçlanırken, %38,9'u beraatle sonuçlanmıştır. Davalar sonucunda, 7 basın kurumu hakkında kapatma kararı alınmıştır. Ayrıca Ankara'da haklarında dava açılan gazetecilerden bazıları çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Yıl	Gazeteci	Ceza
1950	Mehmet Altan	1 ay hapis 75 lira ağır para cezası
	Ali Rıza Başkan	20 lira hafif para cezası
	Bekir Berk	2 ay hapis 200 lira ağır para cezası
1951	Fatin Fuat Tözer	200 lira ağır para cezası
	Rıza Atilla	100 lira ağır para cezası
	Fatin Fuat Tözer	100 lira ağır para cezası
	Orhan Önder	100 lira ağır para cezası

¹⁰¹⁷ Ayaş Postası, 24 Mart 1959, Sayı: 1, 28 Mart 1959, Sayı: 3.

	Naşit Hakkı Uluğ	175 lira ağır para cezası
	Eşref Oral	3 ay hapis 300 lira ağır para cezası
	Hakkı Demirci	20 lira hafif para cezası
	Murat Ergin	10 lira hafif para cezası
	Cemal Sağlam	200 lira ağır para cezası
	Orhan Bayram	25 lira hafif para cezası
	Eşref Oral	10 lira hafif para cezası
	Nihat Tangüner	100 lira ağır para cezası
	Eşref Oral	10 lira hafif para cezası
	Sırrı Özer	25 lira hafif para cezası
	Nusret Kuru	10 lira hafif para cezası
	Naşit Hakkı Uluğ	30 lira hafif para cezası
	Falih Rıfkı Atay	300 lira ağır para cezası
	Cemal Sağlam	300 lira ağır para cezası
1952	Orhan Doyuran	20 lira hafif para cezası
	Cemal Sağlam	133 lira 30 kr. ağır para cezası
	Cemal Sağlam	133 lira 30 kr. ağır para cezası
	İbrahim Cüceoğlu	75 lira para cezası
	Rıza Atilla	75 lira para cezası
	Fatin Fuat Tözer	200 lira ağır para cezası
	Burhan Cahit İspir	6 ay hapis 800 lira ağır para cezası
	Ali Rıza Cansu	6 ay hapis 800 lira ağır para cezası
	Cemal Tollu	2 ay hapis 200 lira ağır para cezası
	R. Fevzi Yüzün	2 ay hapis 200 lira ağır para cezası
	Fatin Fuat Tözer	1 ay hapis 500 lira ağır para cezası
	Cemal Sağlam	133 lira 30 kr. ağır para cezası
	Yaşar Afacan	10 lira hafif ceza parası
	Falih Rıfkı Atay	3 ay hapis 300 lira ağır para cezası
	Cemal Sağlam	3 ay hapis 300 lira ağır para cezası

	Ahmed Serdar	1 ay hapis 75 ağır para cezası
1953	Şükrü Osman Öztürk	9 ay hapis 900 lira ağır para cezası
	Hüsnü Zeki Söylemezoğlu	200 lira ağır para cezası
	Hayrettin Şenler	3 ay hapis 300 ağır para cezası
	Hüsnü Zeki Söylemezoğlu	7 ay hapis 900 lira ağır para cezası
	Muhip Dranas	3 ay hapis 300 lira ağır para cezası
	Nihat Kuşlu	1 ay hapis 75 lira ağır para cezası
	Feriha Güney	6 ay hapis 600 lira ağır para cezası
	Ahmed Salih Sancar	1 ay 20 gün hapis 150 lira ağır para cezası
	Rıza Atilla	1 ay hapis 100 lira ağır para cezası
	Mahmut Nihat Uz	30 lira hafif para cezası
	Murat Ergin	2 ay hapis 200 lira ağır para cezası
	Mustafa Yaşlı	25 lira hafif para cezası
	Ömer Cemal	4 ay 20 gün hapis 793 lira ağır para cezası
	İhsan Başer	6 ay hapis 600 lira ağır para cezası
1954	Tuğrul Aşıroğlu	25 lira hafif para cezası
	İbrahim Cüceoğlu	16 ay hapis 2.666 lira ağır para cezası
	Ömer Cemal Sağlam	18 ay 20 gün hapis 3.111 lira ağır para cezası
	Nihat Erim	13.333 lira Ağ. para cezası
	Ömer Cemal Sağlam	4 ay 22 gün hapis 793 lira ağır para cezası
	Hüseyin Cahit Yalçın	26 ay 20 gün hapis 4.444 lira ağır para cezası
	Tuğrul Aşıroğlu	25 lira hafif para cezası
	İkbal Özaltay	100 lira hafif para cezası
	Vedat Refioğlu	5 ay hapis 3.600 lira ağır para cezası
	Hikmet Yazıcıoğlu	4.166 lira ağır para cezası
	Fethi Giraygil	2 ay hapis 150 lira ağır para cezası
	Müşerref Muazzez Oral	2 ay hapis 333 lira 30 Kr. ağır para cezası
	Metin Toker	9 ay 10 gün hapis 7.777 lira ağır para cezası
	Orhan Seyfi Orhon	3 ay hapis 416 lira. 60 kr. ağır para cezası

1955	Nihat Şazi Koçyiğit	320 lira hafif para cezası
	Çetin Altan	6 ay hapis 1.000 lira ağır para cezası
	Cemal Sağlam	6 ay hapis 1.000 lira ağır para cezası
	Fatin Fuat Tözer	200 lira ağır para cezası
	Hamdi Avcıoğlu	300 lira ağır para cezası
	Can Boztepe	250 lira ağır para cezası
	Türkân Erker	250 lira ağır para cezası
	Tuğrul Aşıroğlu	23 lira 30 kuruş hafif para cezası
	Fethi Giraygil	20 lira hafif para cezası
	Gazanfer Kunt	20 lira hafif para cezası
	Tuğrul Aşıroğlu	200 lira hafif para cezası
	Müşerref Muazzez Oral	2 ay hapis ve 333 L. 30 kr ağır para cezası
	Faruk Taşkiran	300 lira ağır para cezası
	Nihat Uz	25 lira hafif para cezası
1956	Bülent Ecevit	250 lira ağır para cezası
	Bülent Ecevit	100 lira ağır para cezası
	Ülkü Arman	300 lira ağır para cezası
	Fatin Fuat Tözer	300 lira ağır para cezası
	Sebahattin Medya	300 lira ağır 25 lira hafif para cezası
	Nihat Subaşı	166 lira 60 kr. ağır para cezası
	Sebahattin Medya	300 lira ağır para cezası
	Faruk. Taşkiran	300 lira ağır para cezası
	Yusuf Ziya Ademhan	8 ay hapis 1.333 lira 30 kr. ağır para cezası
	Metin Toker	6.666 ağır para cezası
	Nihat Subaşı	166 lira. 60 kr. ağır para cezası
	Yavuz Adnan Aktan	833 lira 30 Kr. ağır para cezası
	Şinasi Nahit Berker	8 ay hapis 1.332 lira ağır para cezası
	Nihat Subaşı	8 ay hapis 1.332 lira ağır para cezası
	Kasım Gülek	13.333 lira ağır para cezası

	İlhami Soysal	250 lira ağır para cezası
	Sacit Öget	300 lira ağır para cezası
	Metin Toker	7 ay 23 gün hapis 6.481 lira ağır para cezası
	Yusuf Ziya Ademhan	1 sene hapis 10.000 lira ağır para cezası
	Dündar Arcayürek	15 gün hapis 2.000 lira ağır para cezası
	Yusuf Ziya Ademhan	1 sene hapis 3.000 lira ağır para cezası
	Ülkü Arman	12 gün hapis 1.666 lira ağır para cezası
	Fatin Fuat Tözer	14 ay hapis 2.333 lira ağır para cezası
1957	Mümtaz Faik Fenik	11.666 lira ağır para cezası
	Faruk Taşkiran	14 gün hapis 1.944 lira ağır para cezası
	Yusuf Ziya Ademhan	3 sene 4 ay hapis 10.000 lira ağır para cezası
	Metin Toker	1 sene hapis 3.000 lira ağır para cezası
	Faruk Taşkiran	15 gün hapis 2.000 lira ağır para cezası
	Tarık Buğra	12 gün hapis 1.666 lira 60 kr. ağır para cezası
	Beyhan Cenkçi	15 gün hapis 2.000 ağır para cezası
	Altan Öymen	10 ay hapis 2.500 lira ağır para cezası
	Halim Büyükbulut	1 sene hapis cezası 10.000 lira ağır para cezası
	Fethi Giraygil	17 gün hapis 2.043 lira ağır para cezası
	Erdoğan Tokatlı	15 gün hapis 2.000 lira ağır para cezası
	Erdoğan Tokatlı	15 gün hapis 2.000 lira ağır para cezası (farklı
	Erdoğan Tamer	15 gün hapis 2.000 lira ağır para cezası
	Cenap Yakar	15 gün hapis 2.000 lira ağır para cezası
	Erdoğan Tokatlı	15 gün hapis 2.000 lira ağır para cezası
	Tarık Halulu	1 sene 4 ay hapis 4.000 lira ağır para cezası
1958	Oktay Verel	1 sene hapis 10.000 lira ağır para cezası
	Ülkü Arman	1 sene hapis 1.000 lira ağır para cezası
	Baki Öngün Kurtuluş	15 gün hapis 2.000 lira ağır para cezası
	Şinasi Nahit Berker	4 ay hapis 666 lira. 60 kr. ağır para cezası
	Nihat Subaşı	4 ay hapis 666 lira. 60 kr. ağır para cezası

Tablo 133: 1950-1958 Yılları Arasında Ankara’da Ceza Alan Basın Mensupları
Kaynak: TBMMZC, 26 Kasım 1958, Devre XI, c. V, s. 449, 451, 468-513.

1950 sonrası ilk yıllarda, basın davalarında ağırlıklı olarak para cezaları verilmiştir. Ancak Demokrat Parti ile basın arasındaki bahar havasının sona ermeye başlamasıyla, davalarda hapis cezalarına yer verilmeye başlanmış ve bu cezaların süreleri dikkat çekici şekilde artmıştır. Türkiye genelinde açılan basın davalarının %16,4’ü Ankara’da görülmüştür.

4.18.5. Resmi İlanlar ve Ankara Gazetelerinin Durumu

Demokrat Parti iktidarının ilk yılında, Kars Milletvekili Sırrı Atalay, TBMM’ye verdiği bir soru önergesi ile 22 Mayıs 1950’den 31 Aralık 1950’ye kadar olan sürede Ankara ve İzmir’de yayımlanan gazetelere verilen resmi ilan ücretlerini öğrenmek istemiştir. Atalay’ın bu önergeyi vermesinde, Demokrat Parti’nin gazeteler arasında ayrımcılık yapıp yapmadığına dair duyduğu şüphenin etkili olduğu ifade edilebilir. Söz konusu yılda, Demokrat Parti iktidarından önce, Demokrat Parti iktidarından sonra ve 1950 yılının tamamında Ankara’nın önde gelen üç gazetesine verilen resmi ilan ücretleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1 Ocak 31 Mayıs 1950		1 Haziran 31 Aralık 1950		1950 Yılı Tamamı	
Ulus	185.219	Ulus	185.631	Ulus	370.751
Zafer	33.647	Zafer	264.544	Zafer	298.192
Kudret	19.601	Kudret	97.187	Kudret	116.789

Tablo 134: 1950 Yılı Ulus Zafer ve Kudret Gazetelerinin İlan Ücretlerinden Aldıkları Paylar

Kaynak: TBMMTD, 07 Şubat 1951, Dönem IX, c. V, s. 60; Ayın Tarihi 1-29 Şubat 1951, Sayı: 207, s. 23.

Veriler ışığında, Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti yanlısı Zafer gazetesine, seçimlerden önceye göre 7,8 kat daha fazla ilan ücreti ödenmiştir. Ocak-Mayıs döneminde Ulus gazetesi, Zafer gazetesine göre 6 kat daha fazla ilan ücreti almışken, Haziran-Aralık döneminde Zafer gazetesi, Ulus’tan %42,5 oranında daha fazla ilan ücreti elde etmiştir. Yılın tamamında ise Ulus gazetesi, Zafer gazetesine göre %24,3 daha fazla ilan geliri elde etmiştir. Söz konusu oranlar seçim sonrası dönemde Zafer gazetesine daha fazla kaynak aktarılmış, bununla Ulus’un seçim öncesinde aldığı yaklaşık 8 katlık ilan ücret farkının kapatılması amaçlanmıştır. Benzer bir durum, Millet

Partisi'nin yayım organı olan Kudret gazetesi için de geçerlidir.

Ankara'da yayınlarını sürdüren Zafer, Halkçı, Hürses, Ankara Telgraf, Medeniyet, Son Havadis H. Ekspres ve News Diggest gazetelerinin 18 aylık ilan geliri 2.419.331 liradır. Gazetelerin toplam gelirden aldıkları aylık pay ve bu payın oranı tabloda gösterildiği gibidir:

Gazete	Toplam Gelir (TL)	Aylık Ortalama Gelir (TL)	Yüzde (%)
Zafer	1.048.310	58.251,67	43,3
Halkçı	103.927	7.423,36	4,3
Hürses	343.529	19.086,06	14,2
Ankara Telgraf	261.413	14.578,50	10,8
Medeniyet	218.721	12.149,06	9
Son Havadis	143.309	7.961,61	5,9
H. Ekspres	91.423	5.080,17	3,8
News Digest (1955 Mayıs itibariyle)	20.949	2.992,71	0,9
Toplam	2.419.331	134.405,61	100

Tablo 135: Mayıs 1954 -Kasım 1955 Arasında Ankara Gazetelerinin İlan Gelirlerinin Durumu

Kaynak: Ayın Tarihi, Sayı: 266, s. 37.

Ulus gazetesinin kapatılmasının ardından, Aralık 1953-Mayıs 1954 döneminde Yeni Ulus, Mayıs 1954-Temmuz 1955 döneminde ise Halkçı gazetesi, Ulus'un misyonunu üstlenmiştir. Ulus gazetesi, Haziran 1955'te yeniden yayın hayatına başlamıştır.¹⁰¹⁸ Tabloda dikkat çeken önemli bir husus, Halkçı gazetesinin bu dönemde toplam gelirden yalnızca %4,3 oranında pay almış olmasıdır. Halkçı gazetesinin ilan gelirlerinden düşük pay alması, Demokrat Parti iktidarının bu gazeteyi Ulus'un devamı olarak görmesiyle ilişkilendirilebilir.

İstanbul ve Ankara'da yayımlanan gazetelerin ilan gelirleri karşılaştırıldığında, Ankara

¹⁰¹⁸ Unat, Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği, s. 24-26.

lehine açık bir fark görülmektedir. 1950 yılında, İstanbul'daki 22 gazete toplam 480.000 liralık ilan alırken, Ankara 4 gazeteyle 540.000 lira ve İzmir 7 gazeteyle 150.000 liralık ilan geliri elde etmiştir. 1957 yılında Türkiye'deki ilanların %12,34'ü, 1958'de %10,46'sı ve 1959'da %11,4'ü Demokrat Parti'nin yayın organı niteliğindeki Zafer gazetesi tarafından alınmıştır. 1950-1960 döneminde, Zafer ve Zafer Akşam Postası gazeteleri toplamda 7.114.330 liralık ilan geliri elde ederken, aynı dönemde Cumhuriyet 2.633.704 lira, Hürriyet 2.269.643 lira ve Vatan 1.641.145 lira ¹⁰¹⁹ gelir elde etmiştir. Veriler ilan gelirlerindeki dağılımın dengesizliğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

1958 yılı verilerine göre, Ankara gazetelerine toplamda 82,8 ton gazete kâğıdı tahsis edilmiştir. İstanbul gazetelerine ortalama 14,6 ton kâğıt tahsis edilirken, bu miktar Ankara gazeteleri için 5,1 ton olarak belirlenmiştir. Ankara gazeteleri içinde en fazla kâğıt tahsisi alanlar, 20,1 tonla Zafer Akşam Postası ve 18,9 tonla Ulus gazetesi olmuştur. İstanbul'da ise en fazla kâğıt tahsisi 76,1 tonla Hürriyet gazetesine, ardından 67,1 tonla Cumhuriyet gazetesine yapılmıştır. Ankara'da 4 dergi için yıllık toplam 8,5 ton kâğıt tahsis edilirken, İstanbul'daki dergilere yıllık 11 ton kâğıt verilmiştir. Ankara'da en fazla kâğıt tahsisi 6,6 tonla Doğuş dergisi alırken, sadece 8 kilogram kâğıt tahsis edilen Akis dergisi, en az kâğıt tahsisi alan dergi olmuştur.¹⁰²⁰

4.19. Kütüphaneler

Türk kütüphaneciliğinin kökleri, Orta Çağ İslam uygarlığına kadar uzanmakta olup bu alanda yaklaşık 9 asırlık bir gelenek bulunmaktadır. Ancak, Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan 1925 yılı tespitine göre, Türkiye'deki 64 il ve 395 ilçeden, 45 ilde ve 366 ilçede kütüphane bulunmamaktadır.¹⁰²¹

1923-1950 yılları arasında Ankara'da farklı büyüklüklerde kütüphaneler kurulmuştur. Kurulan bu kütüphanelerden ilki, 1922 yılında kurulan ve 1934'te Ankara İl Halk Kütüphanesi adını alan Milli Eğitim Kütüphanesi olmuştur. Milli Eğitim Kütüphanesi'nin açılışını takiben, Ankara'nın çeşitli yerlerinde halk kitaplıkları açılmaya başlamıştır. 1928'de açılan Cebeci Halk Kitaplığı, Halkevi Kitaplığı, 1933'te açılan

¹⁰¹⁹ Onur Öztürk, Demokrat Parti Dönemi Basın Rejimi ve Zafer Gazetesi (1957-1960) Ulus Gazetesi ile Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 70.

¹⁰²⁰ TBMMZC, 24 Şubat 1958, Devre XI, c. II, s. 570-573.

¹⁰²¹ Jale Baysal, "Kütüphanecilik", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 3 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1306-1311.

Ankara Üniversitesi Kitaplığı, 1935'te açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kitaplığı ve Tıp Fakültesi Kitaplığı, bu dönemde kurulan önemli kütüphaneler arasında yer almıştır.¹⁰²²

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Ankara Umumi Kütüphanesi, 1923 yılında kurulmuştur. Kütüphane, Sanayi Caddesi Kediseverler Sokağı'ndaki Konfor Pala Apartmanı'nın zemin katında faaliyete geçmiştir. 1957 yılı verilerine göre kütüphanede 70.000 cilt kitap bulunmaktadır. Kütüphanedeki eserlerin 40.000'i yeni harfli eserlerden, 3.000'i yazma eserlerden ve 13.000'i yabancı dildeki kitaplardan oluşmaktadır. Kütüphanenin kitapları, derleme kanunu, kapatılan tekke ve medreselerden aktarılan eserler, bağışlar ve satın alımlar yoluyla toplanmıştır. 1950'li yıllarda, Yenimahalle'de kütüphaneye bağlı "Halka İğreti Kitap Verme Servisi" adıyla bir bölüm açılması planlanmıştır.¹⁰²³

Atatürk'ün Millî Mücadele yıllarında Ankara'daki ikametgahı olan Çankaya Köşkü, 1932 yılında yeniden düzenlenirken köşkte bir de kütüphane kurulmuştur. Çankaya Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi adıyla bilinen bu kütüphane, Özel Kitaplık, Yerli Kitaplık ve Çankaya Köşkü Kitaplığı olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Yerli Kütüphane kısmı, 1950 yılında hizmete girmiştir. 6.500 kitabın bulunduğu Özel Kitaplık bölümü, Celal Bayar'ın şahsi koleksiyonundan oluşmuştur. Bu bölümdeki kitapların büyük bir kısmı tarihle ilgili eserlerden oluşmakla birlikte, sosyal bilimler, siyasal bilgiler, diplomasi ve edebiyat alanlarına ait kitaplar da yer almaktadır.¹⁰²⁴

1933 yılında Ziraat, Orman, Veteriner, Ziraat Sanatları ve Tabii İlimler Fakültelerinden oluşan Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. Enstitünün kütüphane ihtiyacı, Almanlar tarafından temin edilmiştir. Muhlis Kütüphanesi olarak da bilinen bu kütüphanede, dört katlı bir depo ve 55.000 kitap bulunuyordu. Kütüphanede 600 kadar yazma eser, dille ilgili 6.000 kitap ve 25 yıllık bir dönemi kapsayan gazete koleksiyonları yer almaktaydı. Hitler döneminde Almanya, kütüphaneye 20.000 kitap hediye etmiştir. Kütüphane; gazete koleksiyonları bölümü, periyodik eserler bölümü, fenni eserlerin bulunduğu kitaplar bölümü ve fakültenin kendi yayınlarının yer aldığı fakülte yayınları bölümü olmak üzere çeşitli bölümlerden oluşmaktaydı.¹⁰²⁵

¹⁰²² Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 269-274.

¹⁰²³ Neriman Malkoç Öztürkmen, İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri, Milli Kütüphane Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1957, s. 116.

¹⁰²⁴ Öztürkmen, İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri, s. 117-118.

¹⁰²⁵ Öztürkmen, İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri, s. 114-115.

Türkiye’de ilk ulusal kitaplığın kurulması, dünyadaki diğer örneklerine kıyasla oldukça geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ilk ulusal kitaplığı olan Milli Kütüphane'nin kurulma süreci, 15 Nisan 1946’da başlatılmış ve Ankara’da büyük bir kütüphane kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Bu kütüphanenin, diğer kütüphanelerin merkezi olması, kütüphane kuracak uzmanlar yetiştirmesi, ülkede basılmış kitap, dergi ve gazeteleri toplaması, dünya kütüphaneleriyle iş birliği yapması ve dış ülkelerde çıkan eserleri derlemesi amaçlanmıştır. İki yıllık hazırlık sürecinin ardından, Milli Kütüphane 16 Ağustos 1948’de açılmıştır. Bu tarihlerde kütüphane 09:00-22:00 saatleri arasında kesintisiz hizmet vermekteydi. Kütüphanede bir fotokopi film atölyesi, cilt atölyesi ve çocuk kütüphanesi bulunuyordu. 1948-1950 yılları arasında merkezi yönetimden kütüphaneye 100.000 lira, 1950-1953 yılları arasında ise 350 bin lira kaynak aktarılmıştır. 1955 yılı itibarıyla Milli Kütüphane’nin 110 çalışanı ve 225.000 kitabı bulunuyordu. Kütüphane’yi desteklemek için ayrıca Milli Kütüphane Yardım Derneği adıyla bir dernek kurulmuştu. 1951 yılı bütçesinden Milli Kütüphane’ye 101.000 liralık bir tahsisat ayrılırken, ülkedeki diğer 54 kütüphaneye toplamda yalnızca 90.000 lira ayrılması, Milli Kütüphane’ye verilen önemi ortaya koymaktadır.¹⁰²⁶

1950’li yıllarda Milli Kütüphane’nin kuruluşuyla birlikte mikrofilm atölyesi faaliyete geçmiştir. Tam kapasite çalışmaya ise 1954 yılında başlamıştır. Avrupa’da yayımlanan mesleki dergilere üye olan mikrofilm atölyesi, Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserleri mikrofilme alarak bu eserlerin yıpranmasını önlemeyi amaçlamıştır. Atölye, 4.000 pozluk bir mikrofilmi 4-5 saat gibi kısa bir sürede üretebilmekte ve 300 yapraklık bir kitabı bir günde mikrofilme alabilmektedir. Mikrofilm bölümünün yanı sıra kütüphanede şu bölümler bulunmaktadır:¹⁰²⁷

Aksesyon bölümü: Alım-satım işlemlerini gerçekleştirmektedir.

Yabancı Dil Eserler Katalog Servisi: Yabancı eserlerin okuyuculara ulaşmasını sağlamaktadır.

Sürelî Yayınlar Bölümü: Gazete ve dergileri barındırmaktadır.

Bibliyografya Bölümü: Türkiye’deki basılı eserlerin bibliyografyasını sunmaktadır.

¹⁰²⁶ TBMMTD, 25 Şubat 1951, Dönem IX, c. V, s. 807; Zafer, 04 Ocak 1954, Sayı: 1703; Ankara Belediye Dergisi, 11, (Eylül Ekim Kasım 1954), s. 18; Bugünkü Ankara Kazaları, 30 Ağustos 1955, Sayı: 3; Hasan Hasan S. Keseroğlu, “Milli Kütüphane”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 4 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1310; Toksoy, Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli, s. 424.

¹⁰²⁷ Öztürkmen, İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri, s. 104-110.

Eski Harfli Türkçe Eserler Bölümü: Arap harfleriyle basılmış eserleri içermektedir.

Cilt Atölyesi: Eserlerin ciltlenmesini sağlamaktadır.

Türkiye’de kütüphaneciliğin gelişimi için Türkiye’ye gelen ve bu konuda bir program hazırlayan Lawrence S. Thompson, Milli Kütüphane’nin Ankara’daki diğer kütüphanelerle iş birliği yapmasını ve bu kütüphaneye bazı yetkiler tanınmasını önermiştir. Ayrıca mevcut binanın kütüphane için uygun olmadığını, binaya yeni eklemeler yapılması yerine modern bir bina inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Thompson, kütüphanede mikrofilm programının hızlandırılmasını ve genç kütüphanecilerin yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda bir okul açılması ve öğrencilerin ABD’de mesleki eğitim alması gerektiğini de vurgulamıştır. Ankara’da, merkezdeki büyük kütüphaneler dışında, ilçelerde de kütüphane kurulması için çalışmalar yapılmıştır. Belediye, bu amaçla Altındağ’da bir kütüphane açılmasına karar vermiş ve bir milyon liraya mal olacak kütüphane için uygun yer arayışına başlamıştır. Bahçelievler’de bir halk kütüphanesi yapılması kararlaştırılmış, oluşturulan müteşebbis heyet ilk toplantısını yaparak harekete geçmiştir.¹⁰²⁸

1950’li yıllarda Ankara’nın önemli kütüphanelerinden biri, Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi’dir. Meclis binasının ikinci katında yer alan kütüphane, toplamda 100.000 kitaba sahipti. Bu kitapların 70.000’i tek, 30.000’i ise mükerrer nitelikteydi. Kütüphane, Ayan zabıtlarını barındırması açısından önemli bir konuma sahipti. Kütüphanede ayrıca Türkiye’de yayımlanan eski ve yeni gazetelerin nüshalarına ulaşmak mümkündü. Bunun yanı sıra, tarihi fotoğraflar içeren albümlere de ev sahipliği yapmaktaydı Meclis kütüphanesi, dünyanın diğer meclis kütüphaneleri ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde, TBMM’de yayımlanan Anayasa, kanun ve zabıt cerideleri gibi belgelerin birer örneğini karşılıklı olarak paylaşıyordu.¹⁰²⁹

Ankara’da çocukların yararlanabileceği bir kütüphane kurulması amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Bu ihtiyaca binaen, Milli Kütüphane’nin teşvikiyle 1952 yılında Namık Kemal Ortaokulu bünyesinde bir kütüphane açılmıştır. İlk ve ortaokul seviyesindeki 100 öğrencinin bu kütüphaneden yararlanması planlanmıştır. Kütüphane, Milli Kütüphane ve Namık Kemal Okulu tarafından ortaklaşa idare edilmiş, burada Milli Kütüphane’de görev yapmış iki memur çalışmıştır. Bu kapsamda yapılan bir diğer girişim ise, Cebeci’de bir

¹⁰²⁸ Zafer Akşam Postası, 30 Ağustos 1958, Sayı: 2889; 12 Mayıs 1959, Sayı: 4040.

¹⁰²⁹ Öztürkmen, İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri, s. 119.

çocuk kütüphanesi kurulması olmuştur. Bu kütüphanenin, Türkiye’deki tüm çocuk kütüphanelerinin merkezi olması kararlaştırılmıştır. Ayrıca burada çalışacak öğretmenlerin kadro durumları için bir kanun tasarısının hazırlanması düşünülmüştür. Ankara Belediyesi de yerli ve yabancı turistlerin yararlanabileceği bir şehir kütüphanesi kurulması için çalışmalar başlatmıştır. Bu kütüphanede özellikle Ankara ile ilgili her dilde yayımlanmış kitap ve broşürlerin bulundurulması hedeflenmiştir.¹⁰³⁰

Türkiye’de kütüphanelerin, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeninden etkilenerek 1950’lerde önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Aynı yıllarda kütüphanelerin uluslararası standartlara ulaştırılması için yoğun çaba harcanmış, bilgiye erişimin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.

4.20. Sağlık

4.20.1. Demokrat Parti’nin Sağlık Politikaları

Demokrat Parti’nin 1949 yılı kurultayda, sağlık işlerinin hızlı ve planlı bir şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmıştı. Ayrıca bütçeden, bu amaçla daha önce ayrılan paylara göre daha fazla miktarda bir kaynağın aktarılması gerektiği de hazırlanan tüzüğün 87. maddesinde ifade edilmişti. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinin ardından hazırlanan ilk hükümet programında ise, “Sıhhat işlerimizin hattâ komşu memleketlere nisbetle ne derece ihmal olunduğu ve hususiyle köylümüzün sağlık meselesi hakkında hemen hiçbir şey yapılmadığı acı bir hakikattir.” denilerek sağlık kurumlarının sayısındaki artışın bir çözüm olarak görüldüğü belirtilmişti. Bununla birlikte, salgın hastalıklarla mücadelede özel bir önem verilmesi gerektiği de programa yansıtılmıştı.¹⁰³¹

Demokrat Parti’nin iktidar dönemi boyunca, Türkiye nüfusunun artışına paralel olarak sağlık harcamalarına ayrılan payda da artış gözlemlenmiştir. Bu kapsamda, 1950 yılında 1.487.208.563 liralık devlet bütçesinin %4,07’si sağlık harcamalarına tahsis edilirken, 1960 yılında bu oran %5,27’ye yükselmiştir. Benzer şekilde, kişi başına yapılan sağlık harcamaları 1950 yılında 2,91 lira seviyesindeyken, 1960 yılında bu rakam 13,91 liraya ulaşmıştır. Bu veriler, söz konusu dönemde sağlık sektörüne yönelik kaynak tahsisinde kayda değer bir artış yaşandığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, daha önceleri

¹⁰³⁰ Ankara Belediye Dergisi, (Mar Nisan Mayıs 1955), 13, s. 63.

¹⁰³¹ Mehmet Evsile, “Demokrat Parti Döneminde Sağlık Hizmetleri”, History Studies Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 13/2 (2021), s. 408; Hükümetler ve Programları I (1920-1960), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayını, Ankara, 1988, s. 161.

uygulanan hastalıkları önlemeye yönelik uygulamalardan büyük ölçüde vazgeçilmiş, bunun yerine tedavi odaklı sağlık kurumlarının inşasına ağırlık verilmiştir. İlk hükümet programında da vurgulandığı üzere, bu yaklaşım tedavi hizmetlerinin geliştirilmesini öncelemiştir. Nitekim 1950 yılında mevcut 118 sağlık kuruluşunda toplam 14.581 yatak bulunmaktaydı ve bu, her yüz bin kişiye yalnızca 9 yatak düşmesi anlamına gelmekteydi. Ancak, 1960'a gelindiğinde, sağlık kuruluşu sayısı 442'ye, yatak kapasitesi ise 32.398'e ulaşmıştır. Böylece, her yüz bin kişiye düşen yatak sayısı 16,6'ya yükselmiştir.¹⁰³² Yaşanan gelişmeler, sağlık altyapısının genişletilip modernize edildiğini ve sağlık politikalarında bir paradigma değişikliğine gidildiğini göstermektedir.

Demokrat Parti döneminde 5 kişi sağlık bakanı olarak görev almıştır. Bunlar 22.05.1950-19.09.1950 tarihleri arasında görev yapan Nihat Reşat Belger, 20.09.1950-17.05.1954 tarihleri arasında görev yapan Ekrem Hayri Üstündağ 17.05.1954-09.12.1955 tarihleri arasında görev yapan Behçet Uz, 09.12.1955-25.11.1957 tarihleri arasında görev yapan Nafiz Körez ve 26.11.1957-27.05.1960 tarihleri arasında görev yapan Lütfi Kırdar'dır. Ankara'da ise Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğüne 02.06.1953 tarihinde Mithat Erkut, 8 Mayıs 1954 tarihinde Ali Hüseyin Sunaç ve 13 Nisan 1960'ta Ali Rıza Bakay atanarak görev yapmıştır.¹⁰³³

4.20.2. 1923-1950 Yıllarında Türkiye'de ve Ankara'da Sağlık Hizmetleri

TBMM'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra alınan kararlardan biri de Türkiye'de sağlık sisteminin kurulmasına iliskindi. 3 Mayıs 1920'de, 3 sayılı yasanın 1. maddesi kapsamında Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti kurulmuştu. Düzenli bir sağlık kaydının olmadığı bu yıllarda, daha çok bir sağlık mevzuatı oluşturulmaya çalışılmıştı. 1923 yılında, 86 hastanenin hizmet verdiği Türkiye'de, yalnızca 3 hastanenin devlete ait olması kamunun bu alandaki yetersizliğini göstermesi bakımından önemli bir durumdu. 1925 yılında yapılan bir çalışmaya göre ise, sağlıkta teşkilatlanmanın genişletilmesi, sağlık personeli sayısının artırılması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi ve kanuni düzenlemeler yapılması öncelikli konular arasındaydı.

¹⁰³² Bülent Ak, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık İşleri", Türkler, 17. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 739; Tarihçe, <https://www.saglik.gov.tr/TR-11492/tarihce.html>, 15 Nisan 2024

¹⁰³³ BCA, 30.11.1 / 281.10.20, 2, 30.11.1 / 238.17.14,2; Resmî Gazete, 21 Mayıs 1954, Sayı: 8712, s. 9485; Eray Öntaş, Meltem Çöl, Cumhuriyetin Yüz Yılında Sağlık Bakanlığı ve Sağlık Bakanları, Toplum ve Hekim, XXXIX/1 (Ocak-Şubat 2024), s. 53.

Kanun Sayısı	Kanun Adı	Çıkarılma yılı
38	Tababet-i Adliye Kanunu	1920
992	Bakteriyoloji ve Kimya Laboratuvarları Kanunu	1927
1219	Tababet ve Şuabatı Sanatların Tarz-ı İcrasına Dair Kanun	1928
1593	Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	1930
3017	Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanunu	1936
3153	Radyoloji Radyum ve Elektrikle Tedavi ve Diğer Fizyoterapi Müesseseleri Hakkında Kanunu	1937
3958	Optisyonluk ve Optisyonler Yasası	1940
4459	Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Görevlilerinin Birliği hakkında kanun	1943

Tablo 136: Sağlıkta Öncelikli Konulara İlişkin Çıkarılan Kanunlar

Kaynak: Algin Okursoy, Türkiye’de Sağlık Sistemi ve Kamu Hastanelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi, Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2010, s. 72; Ak, Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Sağlık Politikaları, s. 31.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, kamunun sağlık kurumları açısından yetersizliğini hızlı bir şekilde ortadan kaldırmak hedeflenmişti. Bu kapsamda, hastane bulunmayan yerlerin sağlık imkânlarına kavuşturulması amacıyla 5-10 yataklı muayene ve tedavi merkezleri oluşturulmuştu. 1924 yılında, dispanser adı verilen bu küçük muayene yerlerinden 150 kazada açılması kararlaştırılmıştı. Buralarda ücretsiz tedavi gören hastalara ücretsiz ilaç da sağlanıyordu. Bu dispanserlerden üçü Keskin, Haymana ve Nallıhan kazalarında açılmıştı. Dispanserlerin sunduğu bu basit ama etkili çözüm, yalnızca Sağlık Bakanlığı tarafından değil, aynı zamanda belediyeler ve il özel idareleri tarafından da benimsenmişti. Yerel yönetimlerin dispanser açmaya yönelik katkılarıyla, 1933 yılında 90 olan dispanser sayısı 1936’da 180’e, 1942’de 200’e ve 1950’de 300’e yükselmişti. Devlet, bu yıllarda yalnızca doktor sayısını artırmakla kalmamış, aynı zamanda sağlık alanındaki diğer meslek birimlerinin kurulmasında da aktif bir rol üstlenmişti.¹⁰³⁴ Dispanserlerin sağlık hizmetlerin merkezden periferiye ulaştırılmasında önemli rol

¹⁰³⁴ Asena Günel, Health and Citizenship in Republican Turkey: An Analysis of The Socialization of Health Services in Republican Historical Context, Boğaziçi Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 157; Tarihçe, <https://ankaraism.saglik.gov.tr/TR-68338/tarihce.html>, 20 Haziran 2024

oynadığı değerlendirilebilir.

II. Dünya Savaşı, Türkiye'nin sağlık alanında gerçekleştirmek istediği faaliyetlerin aksamasına neden olmuştu. Birçok adım ancak savaş sonrasında atılabilmişti. Her ne kadar uygulanamasa da, 1946 yılında hazırlanan “Birinci On Yıllık Milli Sağlık Planı,” faaliyetlerin bir plan dâhilinde yapılmak istendiğini göstermesi açısından önemli bir belgedir. Bu dönemde, 40 köye 10 yataklı bir sağlık merkezi açılması ve yataklı tedavi yapan kurumların yerel yönetimlerden alınarak merkezden idare edilmesi dikkat çeken diğer önemli faaliyetler arasında yer almıştı. Öte yandan, sağlık çalışanı yetiştirme konusunda da adımlar atılmıştı. Türkiye’de 1923 yılında 554 olan doktor sayısı, 1938’de 1.950’ye, 1950’de ise 3.020’ye yükselmişti. Bu gelişme sayesinde, 1923 yılında 19.860 kişiye bir doktor düşerken, 1950’de bu sayı %65’lik bir düşüşle 6.936’ya gerilemişti.¹⁰³⁵ 1923-1950 yılları arasında sağlık altyapısının güçlendirilmesine yönelik somut adımlar atıldığı, sağlıkta merkezi bir yönetim uygulanamaya çalışıldığı ifade edilebilir.

Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda, Ankara’daki tek hastane Taş Pavyon adıyla bilinen bir hastaneydi. Ankara’nın ilk modern hastanesi ise 1924 yılında “İnönü Pavyonu” adıyla bir bölümünün inşasıyla başlanan Numune Hastanesi olmuştu. Hastanenin açılışı sonrasında sağlık meselesi daha kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve bakanlık düzeyinde sağlık hizmetleri yeniden planlanmıştı. Hastane binasının tamamlanması, 1933 yılında Mimar Robert Oerley tarafından gerçekleştirilmişti. 1945 yılında ise Gülhane Askeri Hastanesi bünyesinde Tıp Fakültesi Hastanesi açılmıştı. Bu hastane, 1953 yılına kadar Askeri Hastane’ye bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüştü.¹⁰³⁶ Ankara’da sağlık hizmetlerinin kurumsal hale getirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Ankara ise sağlık hizmetleri açısından diğer şehirlerden farklı bir noktadaydı. Başkent olması en modern bina ve imkânları ulaşılabilir kılarken bu imkânlar aynı zamanda bazı sorunları da beraberinde getiriyordu. Bu sorunlar büyük oranda vilayetin kendi nüfusundan ziyade Türkiye’nin uzak bölgelerinde tedavi amacıyla Ankara’ya gelenlerden kaynaklanıyordu. Diğer vilayetlerde bulunmayan araç ve ekipmanların Ankara’da mevcut olması Ankara’ya olan ilginin temel nedeniydi.¹⁰³⁷ 1950 öncesinde Ankara’nın

¹⁰³⁵ Rıdvan Ege, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri (1923-1998), Türk Hava Kurumu Yay. Ankara 1999, s. 65; Karaboğa, Çağlar, Şener, “Cumhuriyet Tarihimizde Sağlık Sisteminin Gelişimi ve Organizasyonel Dönüşüm”, s. 321; Günel, Health and Citizenship in Republican Turkey, s. 157.

¹⁰³⁶ “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 655; Özalp, Bir Başkentin Anatomisi, s. 277.

¹⁰³⁷ TBMMTD, 21 Şubat 1953, Dönem IX, c.20, s. 639.

doktor ve hastane yatak sayısı tabloda yer aldığı gibiydi.

1950 Öncesi	Yatak Sayısı	Doktor Sayısı
Gülhane	750	250
DD. Yolları	185	19
Belediye	60	16
Doğumevi	300	18
Zühreviye	40	2
Güçsüzler Yurdu	45	2
Etimesgut Sağlık Merkezi	10	4
Deri Tenasül Dispanseri	Yok	2
Yenişehir Hastane ve Doğumevi	12	2
Numune	910	160
Toplam	2.312	475

Tablo 137: 1950 Öncesi Ankara Merkez’deki Sağlık Müesseseleri ve Doktor Sayısı

Kaynak: Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, s. 65.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, uzun bir süre sağlık meselesi yalnızca Sağlık Bakanlığı’nın sorumluluğunda olan bir alan olarak görülmemiştir. Nitekim Ankara Belediyesi de şehrin temizlik ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi için önemli çalışmalar gerçekleştirmişti. 1950 öncesinde belediyenin en önemli faaliyetlerinden biri, “Ankara Belediye Talimatnamesi” adıyla bir metin hazırlamış olmasıydı. Bu metnin hazırlanması, düzenli bir şehir isteğini ortaya koyması açısından dikkat çekiciydi. Bu talimatnameye göre, caddelere, sokaklara ve boş arazilere süprüntü atılamayacağı, pis suların dökülemeyeceği, arsaların ise sahipleri tarafından çevrilmesi ve temiz tutulması gerektiği belirtilmişti.¹⁰³⁸

4.20.3. Demokrat Parti Döneminde Ankara’da Sağlık Kurumları

Demokrat Parti döneminde sağlık hizmetleri, temel olarak köylerden başlatılmıştı. İçme suyu bulunmayan köylerde sağlığın korunmasında yaşanan zorluklar göz önünde

¹⁰³⁸ Tekeli-Ortaylı, Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi, s. 84.

bulundurularak, birçok köyün temiz içme suyuna erişebilmesi için çalışmalar yapılmıştı. Diğer yandan, sıtma hastalığında önemli bir etken olan bataklıkların kurutulması, bu dönemde sağlığa ilişkin alınan önlemler arasında yer almıştı. Ayrıca en küçük köylere kadar ulaşan gezici sıhhiye ekiplerinin çabaları sayesinde trahom, frengi ve verem hastalıklarında önemli başarılar elde edilmişti. Bu dönemde bütçeden sağlık harcamalarına ayrılan pay tabloda belirtilmiştir.

Yıl	Miktar (Milyon TL)	Oran %
1950	77.4	3,7
1951	82.8	3,8
1952	110.8	4,0
1953	218.7	4,3
1954	149.7	4,9
1955	158.1	4,0
1956	188.0	4,7
1957	197.1	3,8
1958	230.2	3,7
1959	335.7	4,6
1960	276.6	4,5

Tablo 138: Demokrat Parti Döneminde Sağlık Harcamalarına Bütçeden Ayrılan Pay

Kaynak: Feridun Cemil Özcan, “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi” Türkiye’nin 1950’li Yılları, Derleyen Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul, 2015, s. 43.

Tabloya göre, 10 yıllık sürede bütçeden sağlık harcamalarına ayrılan para miktarı sürekli artmıştır. Ancak, harcamaların bütçe içindeki payı %3,7 ile %4,9 arasında değişiklik göstermiştir. Ekonomik gelişmelere paralel olarak, sağlık harcamalarına ayrılan pay artış gösterirken, 1954 sonrası yaşanan iktisadi problemler nedeniyle bu payda bir gerileme yaşandığı anlaşılmaktadır.

1950’lerin hemen başında, Ankara İl Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü kadrosu; 1 müdür, 5 idare tabibi, 1 yönetim memuru, 1 mutemet ve satın alma memuru, 1 ambar memuru, 1 depo memuru, 2 katip ve 1 dosya memurundan oluşuyordu.¹⁰³⁹ 1953 yılında, Ankara Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri Genel Müdürlüğü görevini Mithat Erkut, 1954

¹⁰³⁹ TBMMTD, 19 Şubat 1951, Dönem IX, c. V, Bütçe Kanunu L Cetveli, s. L14.

yılında Ali Hüseyin Sunaç ve 1960 yılında Ali Rıza Bakay yerine getirmişti.¹⁰⁴⁰ Ankara’da, 1953 yılında 593 doktor, 25 dişçi, 141 hemşire ve 296 sağlık memuru bulunuyordu. 1956 yılında ise 317’si ihtisaslı, 546’sı ihtisassız olmak üzere toplam 863 doktor, 73 diş doktoru, 130 hemşire ve 415 sağlık memuru görev yapıyordu. 1960 yılına gelindiğinde, Ankara’da 27 hastanede 886’sı ihtisaslı, 802’si ihtisassız olmak üzere toplam 1.688 doktor, 184 diş doktoru, 250 hemşire ve 378 sağlık memuru görev yapıyordu. 1953 yılında 66 olan ebe sayısı, %92 artarak 127’ye yükselmişti. Aynı şekilde, 196 olan sağlık memuru sayısı ise %35,2 artarak 265’e çıkmıştı.¹⁰⁴¹

1950’lerin hemen başında Ankara’daki sağlık kuruluşları 600 yataklı Ankara Numune Hastanesi, 50 yataklı Ankara Çocuk Hastanesinin, 50 yataklı Ankara Belediye Hastanesi, 50 yataklı Ankara Numune Hastanesi Pavyonu bulunuyordu. Yine Gülhane Askerî Hastanesi, Deri ve Tenasül Hastanesi, Verem Savaş Demeği Hastanesi, Yenışehir Hususî Hastanesi ve Doğum evi, Yenışehir Sağlık Yurdu da faaliyetlerini sürdüren diğer hastanelerdi. Bunlar dışında Sandıklı’da 5, Ayaş’ta 5, Balâ’da 5, Beypazarı’nda 10, Çubuk’ta 5, Haymana’da 5, Keskin’de 10, Kırıkkale’de 5, Ş. Koçhisar’da 5, Nallıhan’da 5, Polatlı’da 5 yataklı Özel İdare dispanserleri mevcuttu.¹⁰⁴² Halk sağlığına yönelik hizmetlerin yaygınlaştırılması ve sağlık çalışanı sayısının artırılmasının, EP’nin ilk yıllarında merkez dışında kalan geniş kitlelerin memnuniyetinde etkili olduğu ifade edilebilir.

Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında, Ankara’nın en büyük hastanesi konumunda olan Numune Hastanesi, kapasitesinin üstünde hastaya bakmak zorunda kalmış ve yaşanan izdiham Meclis’te gündeme gelmişti. Konuyu gündeme getiren ve soru önergesi veren Çoruh Milletvekili Mecit Bumin’e, Sağlık Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ cevap vermişti. Bakan, yaşanan izdihamın hem nüfus artışından hem de yakın ve uzak illerden gelen hastalardan kaynaklandığını belirtmişti. Bu nedenle, diğer hastanelerin yatak kapasitesinin artırılması ve yeni hastanelerin açılmasıyla bu sorunun aşılıp aşılamayacağı ifade etmişti.¹⁰⁴³ Yoğun göçün ve sağlık hizmetlerindeki kalitenin ülke geneline yayılamamasının, Ankara’daki sağlık hizmetlerinde yapısal sorunlara neden

¹⁰⁴⁰ BCA, 30.11.0 / 238.17.14,2, BCA, 30.11.0 / 245.18.8,2, BCA, 30.11.0 / 281.10.20,2.

¹⁰⁴¹ İstatistik Yıllığı 1953, s. 180-185; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1959, Ankara, 1961, s. 132.

¹⁰⁴² TBMMTD, 17 Ocak 1951, Dönem IX, c. IV, s. 256; Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), 1, s. 47.

¹⁰⁴³ TBMMTD, 24 Aralık 1951, Dönem IX, c. XI, s. 332-336.

olduğu anlaşılmaktadır.

Bakan Üstündağ'ın belirttiği hususlar kapsamında, 1950 yılından itibaren Ankara'daki hastane yatak sayısı artırılmaya çalışılmıştı. 1954 yılında Numune Hastanesi'nin 600 olan yatak sayısı 660'a çıkarılmıştı. Ayrıca Numune Hastanesi'nin Verem Pavyonu'na 200, Atatürk Sanatoryumu'na 300, Çocuk Hastanesi'ne 50 ve Doğumevi'ne 260 yatak olmak üzere toplamda 1.470 yatak ilavesi yapılmıştı. Bunun yanı sıra, Devlet Demir Yolları Hastanesi'ne 185, Keçiören Çocuk Yuvası'na 350, Darülaceze'ye 30, Belediye Hastanesi'ne 40 yatak, hususi hastanelere ise toplamda 655 yatak ilavesi gerçekleştirilmişti.¹⁰⁴⁴

1950'li yıllarda, devlet kurumları kendi personelleri için sağlık hizmeti sunabiliyordu. Bu kurumlardan biri de PTT Ankara Polikliniği'ydi. 1951-1952 yıllarında, Zafer Paykoç ve 7-8 doktorun hizmet verdiği bu poliklinik, yalnızca PTT personeline hizmet veriyor, ailelerini kapsamıyordu. 1955 yılında, PTT personelinin ailelerini de kapsayacak şekilde sağlık hizmeti sunmaya başlaması üzerine mevcut kapasite yetersiz kalmıştı. Bunun üzerine, Samanpazarı PTT Merkezi'nin altında küçük bir poliklinik daha kurulmuştu.¹⁰⁴⁵ Devlet kurumlarının kendi personeline özel sağlık hizmeti sunmasına olanak tanıyan Demokrat Parti, bu faaliyetleri kendi sağlık politikalarını destekleyici bir unsur olarak görmüştür.

1952 yılında, Cebeci'de bir Verem Hastanesi inşa edilmesi için Kızılay girişimde bulunmuş ve 200 yataklı bir hastane için inşa faaliyetlerine başlanmıştı. Ancak, proje kapsamında 8 milyon lira harcanmasına rağmen, hastanenin tamamlanabilmesi için 3 milyon liraya daha ihtiyaç duyulmuş ve bu nedenle inşaat tamamlanamamıştı. Bu süreçte hastane, Sağlık Bakanlığı'na devredilmişti. Bakanlığın girişimleri sonucu, Avrupa İktisadi İş birliği Örgütü'nden temin edilen 7.300.000 liranın bir bölümüyle hastanenin bazı bölümleri tamamlanabilmişti. 1956 yılında ise Kızılay, modern bir seyyar hastane kurmak amacıyla harekete geçmişti. 500 yataklı, her türlü ilaç, alet ve ekipmanla donatılmış bu hastane, Etimesgut Kızılay depoları önündeki sahada kurulmuştu. Ayrıca halkın bu modern seyyar hastaneyi görmesi için Kızılay Genel Müdürlüğü, Kızılay

¹⁰⁴⁴ TBMMTD, 17 Ocak 1951, Dönem IX, c. IV, s. 256, 27.02.1951 Dönem IX, c. V, s. 1062; Zafer, 30 Eylül 1954, Sayı: 2065.

¹⁰⁴⁵ Yurda Güven Bezaz, Geçmişten Günümüze Haberleşme ve PTT Tarihi, Türkiye-Haber-İş Sendikası Yay. Ankara, 2007, s. 465.

Bahçesi'nden otobüs seferleri düzenlenmesini kararlaştırmıştı.¹⁰⁴⁶ Kızılay'ın kurumsal kapasitesinin bir hayli yüksek olduğu, Bakanlık düzeyine yakın faaliyetler yürüttüğü söylenebilir.

10 Ocak 1950 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu, Türkiye'de sigortalı çalışan işçilerin hastalık ve doğum durumlarında yararlanacakları hakları düzenlemişti. Düzenleme kapsamında, hastalık sigortasının Ankara'da da uygulanabilmesi için İşçi Sigortaları Genel Müdürlüğü harekete geçmiş ve Ankara'daki işçi sayısının belirlenmesi için çalışmalar başlatılmıştı. Yapılan sayımın ardından, Yenişehir'de 80 yataklı bir işçi hastalıkları hastanesi yapılmıştı. İlgili kanun, 1953 yılında Ankara'da uygulanmaya başlanmış ve Konur Sokak'taki bir apartman, hastane olarak kullanılmak üzere kiralanmıştı. İlk olarak 50 yatakla hizmet veren hastane, daha sonra yatak sayısını önce 80'e, ardından 100'e çıkarmıştı.¹⁰⁴⁷

1958 yılında ise, Şinasi Sokak'taki yeni binasında 140 yataklı olarak hizmet vermeye başlamıştı. Tüm ihtisas şubeleri ve laboratuvarı bulunan hastanede bir diş tedavi servisi de yer alıyordu. Geçici olarak faaliyet gösteren bu hastanenin yerine, İşçi Sigortaları Kurumu 400 yataklı yeni bir hastanenin yapımına başlamıştı.¹⁰⁴⁸

Ankara Veremle Savaş Derneği, 1950 yılına ait yaptığı bir değerlendirmede, her 50.000 nüfusa bir dispanser yapılması gerektiğini ve buna göre Ankara'nın 5-6 dispansere ihtiyaç duyduğunu hesaplamıştı. Ancak, dernek Ankara'da birisi Sağlık Bakanlığı'na, ikisi ise kendi derneklerine ait olmak üzere yalnızca 3 dispanserin bulunduğunu kaydetmişti. 1950 yılının ocak ve haziran aylarında iki dispanser açan dernek, üçüncü dispanseri açmak için 1952 yılında çalışmalarına başlamıştı. Nitekim dernek Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devredilen Numune Hastanesi'nin yanında 150-200 yatak kapasiteli yeni bir verem pavyonu ile bir dispanser yaptırarak faaliyete açmıştı. Dernek, ayrıca bu yıllarda, Numune Hastanesi'nin arkasında 621.690 liraya mal olması planlanan 150 yataklı bir verem hastanesinin inşaatını sürdürmekteydi.¹⁰⁴⁹ Derneğin sağlık kurumları inşa etme çabası, yerel düzeyde sorumluluk üstlenmeye çalıştığını ve bu faaliyetleri kamu

¹⁰⁴⁶ Demokrat Ankara, 18 Ekim 1951, Sayı: 33; Zafer Akşam Postası, 17 Temmuz 1952, Sayı: 695; 16 Eylül 1956, Sayı: 2208.

¹⁰⁴⁷ Demokrat Ankara, 13 Ocak 1953, Sayı: 507, 16 Ekim 1953, Sayı: 756.

¹⁰⁴⁸ Ankara Belediye Dergisi, 20 (Ekim- Kasım-Aralık 1958), s. 24.

¹⁰⁴⁹ Ankara Veremle Savaş Derneği Beşinci Genel Kurul Toplantısı, Güneş Matbaası, Ankara, 1951, s. 5-6; Demokrat Ankara, 19 Ocak 1952, Sayı: 125; Zafer, 20 Ocak 1952, Sayı: 992; Zafer Akşam Postası, 05 Mart 1953, Sayı: 923.

kurumlarıyla eş güdüm içinde yürütmesinin, üretkenlik ve verimlilik açısından önemli sonuçlar doğurmuş olabileceği ifade edilebilir.

1953 yılında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından Keçiören’de inşa edilen Ankara Atatürk Sanatoryumu’nun inşaatı tamamlanmış, ancak 300 yataklı hastanenin faaliyete geçmesi için iç tesisata ait bazı eksiklerin tamamlanması gerekiyordu. Hastanenin, veremle mücadelede önemli bir rol oynaması bekleniyordu. Hastanenin 100-150 yataklık kısmının açılışı, 29 Ekim 1952 tarihine yetiştirilmişti. Hastane tamamlandığında ise kapasitesinin 250 yatağa ulaşacağı planlanmıştı.¹⁰⁵⁰

Ankara’nın sağlık alanında önemli meselelerinden biri olan kan temini için Kızılay Kan Bankası’nın yapılmasına Şubat 1954’te karar verilmiş ve bankanın inşasına Nisan 1955’te başlanmıştı. 13.000 şişe kadar kuru plazmanın üretileceği ve kanların muhafazası için soğuk odaların bulunacağı kan bankası, 750.000 liraya mal olmuştu. Kuruluşundan bir yıl gibi kısa bir süre sonra, kan bankası 7.300 kişiden kan toplamış ve elde edilen kanın 4.111 şişesinden plazma üretilmişti. Toplanan kan ve üretilen plazma miktarı, kan bankasının oldukça aktif çalıştığını göstermektedir.¹⁰⁵¹ Kan bankasının faaliyetleri, dönemin sağlık organizasyon kapasitesinin yüksekliğine ve modern tekniklerin yakından takip edildiğine işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Diğer yandan, Ankara’nın sürekli büyüyen yapısında, yetişkinlerden ayrı olarak yalnızca çocuk hastalıklarına yönelik hizmet verecek bir hastaneye ihtiyaç duyuluyordu. Bu gereksinim doğrultusunda, Hacettepe Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Enstitüsü ve Kliniği adıyla bir sağlık kuruluşu kurarak hizmete sunmuştu. 3.200.000 lira harcanarak tamamlanan enstitünün açılışında konuşan Tıp Fakültesi Dekanı Kazım Aras, 3 yılda tamamlanan enstitünün 155 yatak kapasitesine sahip olduğunu ve kurumun Amerika’daki benzerleri gibi koruyucu hekimlik hizmeti sunduğunu ifade etmişti. Aras, ayrıca enstitünün çocuk cerrahisi, fizik tedavi, poliklinik, ruh sağlığı, patoloji, hematoloji, biyofizik, mikrobiyoloji, beslenme ve araştırma laboratuvarlarını barındırdığını, bilgilendirme amacıyla 175 kişilik bir salonunun da bulunduğunu belirtmişti.¹⁰⁵² Hacettepe Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Enstitüsü’nün kuruluşu önleyici sağlık hizmetlerine önem verildiğini göstermesi bakımında önemlidir.

¹⁰⁵⁰ Zafer Akşam Postası, 09 Ağustos 1952, Sayı: 718, 05 Mart 1953, Sayı: 922.

¹⁰⁵¹ Zafer, 13 Şubat 1954, Sayı: 1747; 28 Nisan 1955, Sayı: 2274; 10 Nisan 1958, Sayı: 3102; Zafer Akşam Postası, 02 Aralık 1955, Sayı: 1969.

¹⁰⁵² Medeniyet, 02 Ekim 1957, Sayı: 1182.

Ankara'nın diğer çocuk hastanelerinden biri, Telsizler semtinde 2.000.000 liraya inşa edilmişti ve şehrin sağlık bakımından önemli bir ihtiyacını karşılıyordu. Hastanenin yanına, 1.250.000 liraya mal olan 200 yataklı bir Anne Çocuk Sağlık Merkezi de inşa edilmişti. Bu merkez sayesinde, doğumdan 1 yaşına kadar çocukların ve annelerin sağlığı yakından takip edilebiliyordu. Çocuk sağlığına yönelik kurulan bir diğer kurum ise, 1954 yılında yapımına karar verilen ve 1957 yılında temeli atılan Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Enstitüsü'yü. Enstitü, Hacettepe ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakülteleri tarafından, sosyal ve koruyucu çocuk hekimliğinin gelişimi ile çocuk sağlığı ve hastalıklarına yönelik araştırmalar yapmak üzere faaliyet göstermişti. 1959 yılında ise, Keçiören'de bulunan Atatürk Sanatoryumu'na ilave olarak 200 yataklı bir Çocuk Sanatoryumu pavyonunun temeli, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve diğer devlet yetkilileri tarafından atılmıştı.¹⁰⁵³

1957 yılının Eylül ayında açılan Ankara Hastanesi ve Hemşire Okulu, hem hastane hem de okul özelliği taşıyordu. Dâhiliye, Göz, Kulak Burun Boğaz, Kadın Hastalıkları ve Çocuk bölümleri bulunan hastanede, ameliyathane bloğu, 12 röntgen cihazı ve banyosu bulunan hasta odaları yer alıyordu. Bu donanımlarıyla hastane, dönemin modern hastane örneklerinden birini teşkil ediyordu. Aynı zamanda içinde bir okul da bulunan hastanede, 212 öğrenci ders görüyordu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da katıldığı açılıшта, bir konuşma yapan Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekili Nafiz Körez, 700 yataklı hastanenin 19.066.266 liraya mal olduğunu ve bu miktarın 5.778.796 lirasının Kızılay tarafından ödendiğini belirtmişti.¹⁰⁵⁴ Okul ve hastanenin yan yana olarak tasarlanması, teorik ve pratik eğitimin dönemin şartları çerçevesinde başarılı bir şekilde entegre edildiği şeklinde yorumlanabilir.

1950-1953 yılları arasında, Demokrat Parti'nin sağlık politikaları ile uyumlu olarak, büyük hastanelerin yanı sıra küçük ölçekli sağlık kurumları da faaliyete geçirilmişti. Bu süreçte, Kalecik, Kızılcahamam ve Keskin'de sağlık merkezleri inşa edilerek hasta kabulüne başlamıştı. Merkezlerin yapımı 720 bin liraya mal olmuştu. Ayrıca Gündül,

¹⁰⁵³ Zafer, 30 Temmuz 1955, Sayı: 2366; 02 Ekim 1957, Sayı: 2910; 17 Temmuz 1959, Sayı: 5327; Zafer Akşam Postası, 28 Kasım 1955, Sayı:1964.

¹⁰⁵⁴ Medeniyet, 22 Eylül 1957, Sayı: 1122; Ankara Telgraf, 20 Eylül 1957, Sayı: 1840; Zafer, 29 Eylül 1957, Sayı: 2907; Zafer Akşam Postası, 20 Eylül 1957, Sayı: 2544; 22 Eylül 1957, Sayı: 2546, 19 Temmuz 1958, Sayı: 2847; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956-1959, Gürsoy Basımevi, Ankara 1961, s. 76.

Çamlıdere ve Sulakyurt'ta birer dispanser açılmıştı.¹⁰⁵⁵

Sağlık Bakanlığı dışında, belediyeye bağlı olarak faaliyet gösteren hastaneler de mevcuttu. Sağlık Merkezi ve Şube Tabiplikleri, Belediye Hastanesi, Deri ve Tenasül Hastalıkları Hastanesi, Zührevi Hastalıklar Muayene Evi ve Güçsüzler Barınma Evi'nde hastaların muayene ve tedavileri sağlanıyordu.

Yıl	Sağlık İşleri Merkez ve Şube Tabiplikleri	Belediye Hastanesi	Deri ve Tenasül Hastalıkları Hastanesi	Zührevi Hastalıklar Muayene Evi	Güçsüzler Barındırma Yurdu
1950	1.802	13.760	491	11.637	326
1951	4.066	13.679	649	12.618	627
1952	5.355	20.337	620	13.046	399
1953	5.478	29.553	1.313	14.147	303
1954	6.655 (8 aylık)	23.993	610 (Eylül Ekim Kasım)	12.841	248
1955	8.973	30.758	2.994	11.512	267
1956	9.810	49.092	3.280	12.275	269
1957	10.121	50.605	3.470	13.169	253
Toplam	52.260	231.777	13427	101245	2692

Tablo 139: 1950-1957 Yılları Arasında Belediye'ye Bağlı Sağlık Kurumlarında Muayene ve Tedavi Gören Hasta Sayıları

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, Özel Sayı, (1953), s. 66; 3, (Eylül Ekim Kasım 1952), s. 22-25; Çalışma Raporu Ocak 1957-Şubat 1958, s. 18.

Tabloya göre, yedi yıllık sürede, Sağlık İşleri Merkez ve Şube Tabiplikleri'nde hasta sayısındaki artış %461,6, Belediye Hastanesi'nde %267,7, Deri ve Tenasül Hastalıkları Hastanesi'nde %606,7, Zührevi Hastalıklar Muayene Evi'nde %13,1 düzeyinde gerçekleşirken, Güçsüzler Barındırma Yurdu'nda %22,3 oranında bir azalma yaşanmıştı. 1950-1960 döneminde gerek kamu gerekse özel hastane sayısı, yataklı ve ayakta hasta sayıları ile hastalar için çekilen röntgen ve yapılan tahlil sayıları ise şu şekilde kaydedilmiştir:

¹⁰⁵⁵ Zafer, 29 Ekim 1953, Sayı: 1639.

	1950-1955 %	1955-1959 %	1950-1959 %	1950-1959 Yıllık Ortalama Artış %
Hastane Sayısı	185,7	25	257,1	13,6
Yatak Sayısı	180	44,5	304,6	15
Ayakta Tedavi	135,1	74,7	310,6	15,1
Yatakta Tedavi	96,1	34,5	163,8	9,9
Toplam	129,9	70,2	291,4	14,7
Röntgen/Tahlil	95,9	27,6	150,1	9,6

Tablo 140: 1950-1955, 1955-1959 ve 1950-1959 Dönemlerinde Hasta Tedavileri ve Hastane Sayılarının Durumu

Kaynak: Hesaplamalar araştırmacı tarafından yapılmış, hesaplamalarda “T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1959, Ankara, 1961, s. 116; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1960-1963, Sosyal Yardım Bakanlığı Yay. Hazırlayan: Yusuf Tunca, Ankara, 1965, s. 142.” kaynakları kullanılmıştır.

Tablo, 1950-1955 yılları arasında hastane sayısında %185,7 ve yatak sayısında %180’lik artış, sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânlarının arttığına işaret etmektedir. 1955-1959 yılları arasında ise artış oranları yavaşlamış, hastane sayısındaki artış %25’e, yatak sayısındaki artış ise %44,5’e düşmüştür. Buna rağmen, ayakta tedavi oranındaki %74,7’lik artış, hizmete erişimin önemli ölçüde devam ettiğini göstermektedir. Diğer yandan, 1950-1959 yılları arasında hastane ve yatak sayılarındaki %257,1 ve %304,6’lık artış, sağlık altyapısının genişletilmesine yönelik ciddi yatırımlar yapıldığını göstermektedir. Özellikle ayakta tedavi oranındaki %310,6’lık artış, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğinin arttığını ortaya koymaktadır. Röntgen ve tahlil oranlarındaki %150,1’lik artış ise, teşhis ve tedavide başarı imkânlarının arttığını göstermektedir.

945 sonrası kurulan yeni dünya düzeni, sağlık alanındaki yapılanmalarda da etkisini göstermişti. Bu kapsamda, UNICEF ve Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) ile iş birliği yapılarak alınan yardımlarla 1953 yılında Ankara’da Ana ve Çocuk Sağlığı Tekamül Merkezi adıyla bir sağlık kurumu oluşturulmuştu. Bununla sınırlı kalınmamış, 1958’e kadar Dünya Sağlık Teşkilatı’ndan uzman hekimler, müşavir olarak çalışmaların yürütülmesi için Türkiye’ye gelmişti. Bu merkezin ardından, 1955 yılında Yenimahalle’de, 1956’da Kızılcahamam’da Ana ve Çocuk Sağlığı Merkezleri, 1960

yılında ise Polatlı Sağlık İstasyonu açılmıştı.¹⁰⁵⁶

Yapılan tüm hastanelerin dışında, yapımına karar verilen ancak Demokrat Parti döneminde tamamlandığına dair bir kayda ulaşılamayan hastanelerden de söz etmek gerekir. Nitekim nüfusunun sürekli artması nedeniyle Kırıkkale’de yapımına karar verilen, 50 yataklı ve toplamda 2,5 milyon liraya mal olacak bir hastanenin temelini atılması bu tür projelerden biridir. Söz konusu hastanenin yapımı için Makine Kimya Endüstrisi Kurumu 10.000 lira bağış yapmıştır. Ayrıca esnaf ve sanatkarlara hizmet vermek üzere 50 yataklı bir hastanenin yapımına da karar verilmiş ve bu amaçla 400.000 lira toplanmıştır. Ancak, bu hastanenin yapımıyla ilgili detaylara dair yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır.¹⁰⁵⁷

Yapılan bu çalışmalar sonucunda, 1955 yılı verilerine göre Ankara’da, verem, akıl, cüzam ve sağlık merkezlerinin yatakları hariç tutulduğunda 755 kişiye bir yatak düşüyordu. Aynı dönem için, bu sayı İstanbul’da 389, İzmir’de 1.254, Konya’da 2.533, Erzurum’da 1.338, Trabzon’da 1.030, Adana’da 2.878, Adapazarı’nda 3.980, Bitlis’te 1.490, Samsun’da 2.755, Sivas’ta 2.408 ve Diyarbakır’da 1.644 olarak kaydedilmişti.¹⁰⁵⁸

4.20.4. Hastalıklarla Mücadele

4.20.4.1. Sıtmayla Mücadele

Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda, sıtma Türkiye’de en yaygın salgın hastalıklar arasında yer alıyordu. Yazar Refik Halit Karay, sıtmayı Anadolu’ya saplanmış üç uçlu bir silah olarak tarif etmişti. Nitekim sıtma Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde en dikkat çeken sağlık sorunlarından biriydi. Vakaların artışında I. Dünya Savaşı’nın önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. 1919’da Ankara’daki sıtma vakalarının durumu Adana ve Halep gibi şehirlerden farklı değildi. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, Ankara’da yöneticiler için sıtma karşı önlem almak artık bir zorunluluk haline gelmişti.¹⁰⁵⁹ Sıtmanın 20. yüzyılın başlarında Türkiye’de en yaygın hastalıklardan biri olması, Cumhuriyet’in ilk yıllarında bu hastalıkla mücadelenin daha fazla önemsenmesine neden olmuştur denebilir.

Ankara’da sıtma hastalığının yayılmasında İncesu olarak bilinen çayın önemli bir etkisi

¹⁰⁵⁶ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956, s. 60.

¹⁰⁵⁷ Bizim Kırıkkale, 11 Ocak 1960, Sayı: 936, 01 Şubat 1960, Sayı: 954, 04 Mart 1960, Sayı: 982; Zafer Akşam Postası, 20 Kasım 1952, Sayı: 818; Demokrat Ankara, 03 Ocak 1953, Sayı: 498.

¹⁰⁵⁸ TBMMTD, 12 Şubat 1958, Dönem XI, c. II, s. 85.

¹⁰⁵⁹ Kyle T. Evered, Draining an Anatolian Desert: Overcoming Water, Wetlands, And Malaria In Early Republican Ankara, Cultural Geographies, XXI/3 (July 2014), s. 483-485.

bulunuyordu. Bu çay, Adliye Sarayı, Opera Binası, Gençlik Parkı ve 19 Mayıs Stadyumu'nun bulunduğu geniş ve düz araziden geçiyordu. Bölge, otlar, bodur bitkiler ve sazlarla kaplı olduğu için çaya "Çaputçu Çayı" deniyordu.

Bu alan, hayvan otlatmak için kullanılırken, çocuklar için de doğayla baş başa kalıp özgürce koşup oynama imkânı sağlayan sınırlı eğlence alanlarından biriydi. Ancak, İncesu Çayı sıklıkla taşarak yer yer gölcükler oluşturuyor ve arazinin büyük bir kısmını bataklığa dönüştürüyordu. Bu nedenle, bölgeye "Kanlıgöl" adı verilmişti. Bataklik, Ankara'da sıtma gibi salgın hastalıkların yayılmasında başlıca nedenlerden biriydi. Soruna çözüm bulmak amacıyla, 23 Haziran 1925 tarihinde Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti, gönderdiği bir yazıda "işbu arazinin behemehâl tefciiriyle kurutulması" ifadesiyle Nafia Vekâlet'inden gerekli işlemlerin yapılmasını istemişti. Nafia Vekâleti ise, sorunun çözümü için Ankara Belediyesi'ne 40.000 liralık bir tahsisat göndermişti.¹⁰⁶⁰

Milli Mücadele yıllarının henüz başlarında, askerlerin %40'ının, halkın ise %50'sinin sıtma hastası olduğu tespit edilmişti. Bu durum karşısında, İcra Vekilleri Heyeti sıtma ile mücadeleyi gündemine almış ve meseleye ilişkin tedbirlerin alınacağını bir bildiriyle duyurmuştu. Zira, coğrafyası ve iklimi sıtmanın yayılması için uygun olan bazı şehirlerde, sıtma görülme oranı %90'ları buluyordu. Bu şehirler arasında Ankara da yer alıyordu. Sıtmanın bu denli yaygın olması, 1946 yılında Verem Savaş Derneği'nin Türkiye'deki üçüncü şubesini Ankara'da açmasında etkili olmuştu.¹⁰⁶¹

1952 yılında, Ankara Belediyesi şehir içinde 17.598, köylerde ise 2.680 işçinin istihdam edilmesiyle büyük bir sıtma mücadelesi başlatmıştı. Bu mücadele kapsamında, şehir içinde 179.400 ve köylerde 278.138 yer ilaçlanmıştı. Bu amaçla toplamda 20.333 litre %30 DDT'li solüsyon, 74 ton saf mazot, 3,5 ton petrol ve 2.230 kilo DDT kullanılmış; 77.650 lira harcanmıştı. Ayrıca 2.500 metreküp çukur doldurulmuş, 67.000 m² alan kurutulmuş, 9,5 km'lik kanal temizliği yapılmış ve 16 km uzunluğunda su kanalı

¹⁰⁶⁰ Abdurrahman Yalçınkaya, Cumhuriyet Dönemi'nde Sağlık Tarım ve İskân Politikası Olarak Göl ve Bataklik Kurutma Faaliyetleri (1923-1950), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2024, s. 110-111; Tamur, Suda Suretimiz Çıkıyor, s. 104; Tekeli-Ortaylı, Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, s. 96.

¹⁰⁶¹ Hilal Özkaya, "Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele" Türk Aile Hekimliği Dergisi, XX/2 (2016), s. 79-80; Deniz Sezgin, "Cumhuriyet Döneminde Sağlık İletişim Uygulamalarında İlkler: Türkiye'de Sıtma ile Mücadele", Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 50, (2015), s. 37.

açılmıştı.¹⁰⁶² Belediyenin ilaçlama, alan kurutma ve kanal temizliği gibi faaliyetleri aynı anda yürütmesi sıtmaya karşı kapsamlı bir strateji izlendiğini göstermektedir.

Benzer bir çalışma ilerleyen yıllarda da sürdürülmüş ve 15 şube, 57 daire ile 752 köyde sürfe kaynağı kontrol edilmiştir. 9.337 yerde mazotlama yapılmış; bu çalışmalar için 4,5 ton mazot ve 72 kilo klordan kullanılarak 65.115 çöplük dezenfekte edilmiştir. Ayrıca 70.080 metrekare alan ve 2.190 oda DDT ile ilaçlanmıştır. Sıtma taramaları kapsamında 23.023 kişi muayene edilmiş ve bu kişilerden 7.467'sinin hasta olduğu tespit edilmiştir. Hastaların tedavisi için 21.065 kinin komprimesi, 3.274 ökinin, 18.363 draje kinin, 196 kinin ampulü, 290.003 ataprin, 3.759 aristokin ve 3 metokin ampulü kullanılmıştır. 1954 yılında, Ankara Sıtma Savaş Bölgesi Başkanlığı, mazotlamanın önemine binaen 125 ton mazot satın almıştı. 1959'da ise sıtma ile mücadelede kullanılan 138 araç için 861.500 liralık bir masraf yapılmıştı. Aynı yıl yapılan bir taramada, 26.361 kişiden sıtma teşhisi için kan alınmış ve bunlardan yalnızca 203'ünde sıtma hastalığına rastlanmıştır.¹⁰⁶³ Alınan kan örneklerinden sadece %0,7'sinde sıtmaya rastlanması, mücadelenin başarısını ortaya koymaktadır.

4.20.4.2. Veremle Mücadele

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, verem ve sıtma oldukça yaygın görülen hastalıklar arasında yer alıyordu. Bu nedenle, ilk yıllardan itibaren verem savaş dispanserleri ve sanatoryumlar açılmıştı. 1933 verilerine göre, veremden ölenlerin sayısı Fransa'da 10 binde 21, Almanya'da 15, İngiltere'de 10 iken Türkiye'de bu sayı 10 binde 30'du.¹⁰⁶⁴ 1947-1951 yılları arasında Türkiye'nin üç büyük şehrinde, 100.000 kişiye oranla veremden ölenlerin sayılarının yer aldığı tabloya göre, İstanbul'da ölüm oranlarında düzenli bir azalış dikkati çekerken, Ankara ve İzmir'de daha düzensiz bir durumun olduğu gözlemlenmektedir.

¹⁰⁶² Zafer Akşam Postası, 13 Eylül 1952, Sayı: 750.

¹⁰⁶³ BCA, 30.18.0 / 136.59.12; TBMMTD, 20 Kasım 1959, Devre: XI, c. X, s. 249; Zafer Akşam Postası, 17 Mayıs 1952, Sayı: 636; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956-1959, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1961, s. 55.

¹⁰⁶⁴ Barış Otlı, Yusuf Yakupoğulları, "Türkiye'de Verem Savaşı", Lokman Hekim Dergisi, 2023 XIII/Özel Sayı, (2023), s. 30, 32.

Yıllar	Ankara	İstanbul	İzmir
1947	188,3	328,9	234,3
1948	231,1	282,3	304,4
1949	254,5	250,4	300,4

Tablo 141: 1947-1951 Yılları Arasında Ankara İstanbul ve İzmir’de Veremden Ölen Kişi Sayısının 100.000 Kişideki Oranı

Kaynak: TBMMTD, 28 Mart 1952, Dönem IX, c. XIV, s. 89, 95.

Ankara Verem Savaş Derneği, 1940 ile 1949 yılları arasında veremden ölüm oranının 6 kat artarak 577 kişiye ulaştığını, ancak 1950 yılında bu sayının 469’a gerilediğini bildirmişti. Ayrıca 1949’da ilkokullarda pozitif tüberkülin vakalarının, 1950 yılında %25 azaldığının tespit edildiğini belirtmişti. Dernek, 1950 yılının hemen başında okullarda yürüttüğü BCG tarama faaliyetleri kapsamında 14.238 öğrenciyi taramış, bunlardan 4.328’ini aşlamıştı. Aşılamanın kişi başı maliyeti 100 kuruş olarak hesaplanmıştı. 1953 yılı verilerine göre ise nüfusu bir milyona yaklaşan Ankara’da en az 10 bin veremli hasta bulunduğu ifade edilmişti. Bu hastaların en az 2 bininin tedavi edilemez durumda olduğu belirtilirken, geri kalanların 2 bininin yataklı tedaviye, 5 bininin ise ayakta tedaviye ihtiyaç duyduğu açıklanmıştı. Dernek, halkın bilgilendirilmesi amacıyla çeşitli bölgelerde ilanlar dağıtmış, hazırlanan filmleri sinemalarda ve okullarda göstermiş, öğrencilere dersler vermişti. Türk Hava Kurumu da ilan dağıtımına havadan destek sağlamıştı. Bilgilendirme faaliyetlerinin yanı sıra, 11 ay içinde 27.663 vatandaşa verem aşısı yapılmıştı.¹⁰⁶⁵ Şehirde tarama, aşılama ve bilgilendirme faaliyetlerinin koordineli yürütülmesi, veremle mücadelede sistematik bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir.

1956 yılında, Ankara Verem Savaş Derneği, Ankara Vilayeti çevresindeki 5 dispanser ve 1 hastanede yürüttüğü faaliyetlerle 12.449 kişinin muayenesini gerçekleştirmiş ve bu kişilerin 2.068’inde tüberküloz tespit etmişti. Dernek, 812 hastanın sanatoryum ve prevantoryuma gönderilmesi için rapor düzenlemiş, 50 yataklı hastanesinde ise 8 ay içinde 120 kişinin yatarak tedavi edilmesini ve 16 kişinin ameliyatını sağlamıştı. Diğer yandan derneğin kapsamlı çalışmaları takdir toplamış, Sağlık Bakanlığı şehir merkezinde dernekle birlikte pilot bir proje yürütmeye başlamıştı. Kızılay Kan Merkezi de derneğin

¹⁰⁶⁵ Ankara Veremle Savaş Derneği Beşinci Genel Kurul Toplantısı, Güneş Matbaası, Ankara, 1951, s. 6; Ayın Tarihi, Sayı: 230, s. 2; Zafer, 03 Ekim 1951, Sayı: 883; Zafer Akşam Postası, 07 Ocak 1953, Sayı: 866.

bir dispanserinde kan temin edilememesi ve tedavinin yapılamaması nedeniyle derneğe yardımda bulunmuştu. Bu yardım sayesinde cerrahi servisi işler hale gelmişti.¹⁰⁶⁶

Şehir	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1950-1956 Arası Fark
Ankara	92.4	122.7	111.8	59.2	70.1	52.9	49.7	-46.2
İstanbul	175.1	196.4	154.9	116	117.5	128.1	122.9	-29.7
İzmir	153.1	141.8	123.3	82.3	80.5	62	67.2	-56.1

Tablo 142: 1950-1956 Yılları Arasında Ankara, İstanbul ve İzmir’de Veremden Ölen Kişi Sayısının 100.000 Kişilik Nüfusa Oranı

Kaynak: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956, s. 276.

1950-1956 yılları arasında Ankara’da veremden ölen kişi sayısının 100.000 kişilik nüfusa oranı, 92,4’ten 49,7’ye düşerek %50’ye yakın bir azalma göstermiştir. Bu azalma, veremle mücadelede uygulanan politikaların etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ankara, bu süreçte ölüm oranını %50’den fazla azaltan İzmir’e göre biraz daha geride kalmış, ancak İstanbul’a kıyasla daha başarılı bir performans sergilemiştir.

Sağlık Bakanlığı, veremle mücadele kapsamında sadece şehir merkezinde değil, kazalarda da faaliyet göstermiştir. Bu doğrultuda, bakanlık tarafından oluşturulan bir heyetle Nallıhan ve çevre kazalarında verem taraması yapılması ile aşı uygulanması planlanmıştır. Bakanlık, Keskin’de ihtiyaç duyulan bir laborantın tayinini gerçekleştirmiş ve kazaya bir röntgen cihazı alınmasını kararlaştırmıştır. Kırıkkale’de ise 1952-1958 yılları arasında 470 verem hastası tedavi edilmiş, bu tedaviler için 18.672 lira harcanmıştı. Ayrıca her gün ortalama 50 kişiye dispanserlerde ücretsiz olarak enjeksiyon yapılmıştır.¹⁰⁶⁷

4.20.4.3. Aşılama Faaliyetleri

1950 yılının sonlarına doğru İl Sağlık Müdürlüğü tarafından il genelinde yapılan sağlık taramasında, tifo, şarbon, kızamık, boğmaca ve difteri gibi bulaşıcı hastalıkların görüldüğü 38 vaka tespit edilmiş, tedavi ve aşılama süreçleri başlatılmıştı. Bu kapsamda,

¹⁰⁶⁶ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956, s. 41; Zafer Akşam Postası, 25 Ağustos 1956, Sayı: 2186; 19 Temmuz 1957, Sayı: 2485.

¹⁰⁶⁷ Zafer Akşam Postası, 13 Ağustos 1952, Sayı: 722; Bizim Kırıkkale, 03 Şubat 1959, Sayı: 364.

gıda maddeleri üreten ve satan yerlerde 381 kişiye tifo, 265 kişiye tifüs ve 1.005 kişiye çiçek aşısı yapılmıştı. Ayrıca bir haftalık sürede 347 ev, 938 oda ve 6.652 parça çamaşır DDT ile ilaçlanmıştı. Bir ay süren çalışmalar ve sağlık taramaları sonucunda, şehir içinde kızamık, difteri, şarbon, tifo ve boğmaca gibi 132 bulaşıcı hastalık vakası daha tespit edilmişti. Bunun üzerine 788 kişiye tifo, 1.203 kişiye ise çiçek aşısı uygulanmıştı.¹⁰⁶⁸

"İl Sağlık Müdürlüğü, 1950 yılının kasım ayında aşılama faaliyetlerini şehir içinin yanı sıra okullarda da sürdürmüştür. Müdürlük, 21.000'den fazla ilkokul öğrencisine tifo, difteri ve karma aşı uygulamıştır. Orta okul ve liselerde ise tifo, tifüs, karma aşıları yapılmıştı. 1952 yılının başlarında şehirde kuduz vakalarının artması üzerine belediye harekete geçerek kedi ve köpeklerin aşılanmasına başlamıştı. Kedi ve köpek sahiplerinin Belediye Veteriner Müdürlüklerine müracaat etmeleri durumunda hayvanlarını müdürlükte aşılabilecekleri duyurulmuştu.¹⁰⁶⁹

Aynı yıl, 15 gün içinde 77 bulaşıcı hastalık ihbarı yapılması üzerine Ankara İl Sağlık Müdürlüğü, mevcut ekiplerden ayrı olarak bu duruma müdahale etmek amacıyla 2 yeni ekip oluşturmuştu. Hem hastalara hem de yakın çevredeki evlerde yaşayanlara aşı yapılmıştı. Ayrıca aşı istasyonuna müracaat eden 613 kişiye çiçek, 677 kişiye tifo, 737 kişiye tifo-tifüs, 175 kişiye tifo-difteri ve 6 kişiye boğmaca aşısı uygulanmıştı. 1952 yılından itibaren şehirde toplam 1.590 bulaşıcı hastalık ihbarı yapılmış, ilk, orta ve yüksekokullardaki öğrenciler de dâhil olmak üzere toplam 40.912 kişiye çeşitli aşılar tatbik edilmişti.¹⁰⁷⁰ 1950'lerde Ankara'da, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla özellikle tifo, çiçek, difteri ve boğmaca gibi hastalıklar ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır.

İl Sağlık Müdürlüğü 1953 yılında, 344 tifo, 56 paratifo, 94 difteri, 51 şarbon, 497 kızamık, 169 boğmaca, 12 menenjit, 19 dizanteri, 3 çocuk felci ve 1 tifüs vakası ihbarı yapılmıştı. Bunun üzerine, müdürlük hastaların evlerinde ve çevresinde tecrit önlemleri almıştı. Tecrit önlemlerine ek olarak müdürlük, 15.114 kişiye çiçek, 1.706 kişiye tifo, 11.201 kişiye tifo-tifüs karma, 5.162 kişiye tifo-difteri karma, 313 kişiye boğmaca ve 231 kişiye kolera aşısı uygulamıştı. Ayrıca kuduz hastalığıyla mücadele kapsamında 1.115 kişi kuduz tedavisine sevk edilmiş, 13.079 başıboş köpek ve 3.231 kedi itlaf edilmişti.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ Zafer, 13 Eylül 1950, Sayı: 498; 23 Kasım 1950, Sayı: 569.

¹⁰⁶⁹ Zafer Akşam Postası, 18 Ocak 1951, Sayı: 153; 09 Mart 1952, Sayı: 569.

¹⁰⁷⁰ Zafer Akşam Postası, 15 Ekim 1952, Sayı: 782.

¹⁰⁷¹ Zafer, 06 Şubat 1953, Sayı: 1372; Zafer Akşam Postası, 06 Şubat 1953, Sayı: 1372.

Hastalıklara karşı eş zamanlı mücadele yürütülmesinin, bulaşıcı hastalıklarla mücadelede başarıyı artırdığı ifade edilebilir.

1958 yılında, tifo ve paratifo Polatlı’da baş göstermiş ve hastalıkla mücadele edilmesine rağmen durum bir salgın halini almıştır. Bunun üzerine hastalar Ankara’ya sevk edilmiş, sevk edilen 57 kişiden elde edilen ilk sonuçlarda 3 kişide tifo tespit edilmiştir. Bu gelişme üzerine kazada 3 ayrı aşı ekibi oluşturulmuştur. Fosseptikler ve kazanın suyu ilaçlanmış, kaptaj sahasındaki gecekondu yıkılmıştır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı’ndan ambulans, aşı memuru ile tifo aşısı ve ilaç takviyesi istenmiştir. Günde 1.000’den fazla kişiye tifo ve paratifo aşısı yapılmasına rağmen bazı ilaçların bulunmaması, mücadeleyi güçleştirmiştir. Hastalığı kaptığından şüphelenilenler arasında kaza kaymakamı Sebahattin Savacı da yer almıştır. 1958 yılı sonuna kadar Polatlı’da toplam 37.749 kişiye tifo, 3.314 çocuğa difteritifo, 1.645 çocuğa boğmaca-difteri, 11.838 kişiye çiçek aşısı ve 51 ısırılma şüphelisine kuduz aşısı yapılmıştır. Mücadele 1959 yılında da sürdürülmüş ve vilayet müdürlüğünden gelen 2 ekip ile hükümet tabipliğinden gelen 1 ekibin çalışmaları sonucunda, bütün köylerde toplam 22.565 kişiye tifo ve 3.000 kişiye çiçek aşısı uygulanmıştır.¹⁰⁷² 1950’lerde salgınların kısa süreli olmadığı, mücadelenin zorlukları ve organizasyonların niteliği açısından Polatlı salgınının önemli bir örnek olduğu söylenebilir.

Yıllar	Aşı Türü	Aşılan Kişi
1950	Tifo-Tifüs,Çiçek,Kolera	24.080
1951	Tifo-Tifüs,Çiçek,Kolera	38.174
1955	Çiçek, Tifo Tifüs Karma	47.139
1956	Çiçek, Tifo Tifüs Karma	52.030
1957	Çiçek, Tifo Tifüs Karma	54.358
1959	Çiçek Tifo	41.732

Tablo 143: 1950, 1951, 1955, 1956, 1957 ve 1959 Yıllarında Ankara’da Aşılama Faaliyetleri

Kaynak: Ankara Belediye Dergisi, 3, (Eylül Ekim Kasım 1952), s. 22-25, Ocak Şubat Mart 1959, s. 42.

Tabloya göre, 1950-1951 yılları arasında Ankara’da aşılama faaliyetlerinde %58,5’lik bir artış görülmüştür. 1951’den 1955’e kadar geçen sürede aşılama oranında %23,5’lik bir artış kaydedilmiştir. Artış, 1955-1956 arasında %10,3, 1956-1957 arasında ise %4,5 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, 1957’den 1959’a gelindiğinde aşılama faaliyetlerinde

¹⁰⁷² Bizim Kırıkkale, 17 Temmuz 1958, Sayı: 195, 30 Temmuz 1958, Sayı: 207, 03 Şubat 1959, Sayı: 364, 24 Ekim 1959, Sayı: 861.

%23,2'lik bir azalma yaşanmıştır. Aşılama faaliyetlerinin 1950'den itibaren düzenli artış gösterdiği ve sistemli bir program kapsamında yürütüldüğü ifade edilebilir.

4.20.4.4. 1950-1960 Döneminde Yapılan Diğer Faaliyetler

Ankara İl Sağlık Müdürlüğü, özellikle köylerdeki vatandaşlar için cankurtaran araçları satın almış ve bu araçlar sayesinde 1.190 doğum, hastalık ve yaralanma vakasında vatandaşlar hızlı bir şekilde hastanelere ulaştırılmıştır. Müdürlük, cankurtaranlarla 1952 Kasım-1953 Ocak ayları arasında bucak ve köylerdeki hastaların sevki için toplam 35.830 kilometre yol katetmiştir. Ambulansların giderek daha önemli hale gelmesi üzerine, 1954 yılı için belediye mevcut ambulans sayısını artırma kararı almıştır. Valilik ise, Vilayet Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü bünyesinde bir Cankurtaran Servisi kurarak bu araçların ihtiyaçlarını gidermiş, ilçelere 16 araç göndermiş ve servisin faaliyete geçmesini sağlamıştır. Ayrıca 1951 yılında hasta nakil işlerine toplam 3.088 lira harcanmıştır.¹⁰⁷³ Müdürlüğün, cankurtaranlarla kırsalda sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırdığı ve müdahale eksikliğinden kaynaklanan ölümleri azalttığı ifade edilebilir.

Ankara Valisi Benderlioğlu'nun başkanlığında yapılan bir toplantı sonrasında, Kızılay'la ortak bir çalışma başlatılarak Ankara'da çocuklarda görülen yaz ishallerinin önlenmesi için harekete geçilmiştir. Bu kapsamda, 4 ekip ile şehir genelinde tarama yapılmış ve ücretsiz ilaç dağıtılmıştır. 1955 yılındaki taramalar sırasında, 1.029 evde 743 ishalleri çocuk, 50 hamile ve 52 farklı hasta muayene edilmiş; ishaller için 5.073 adet sulfagunidin (Burun yutak bölgesini rahatlatan ilaç) dağıtılmıştır.¹⁰⁷⁴

Sağlık alanında atılan önemli adımlardan biri de Ankara il genelinde 49 adet uyuz banyoluğunun inşa edilmesi olmuştur. Bu banyoluklar sayesinde, uyuz hastalığının yayılmasının engellenmesi amaçlanmıştır. Nitekim bu banyolukların oldukça faydalı olduğu görülmüş ve halk, bu banyolukları köylerine de yaptırmaya başlamış; ayrıca banyoluklarda kullanılacak ilaçların teminine yönelik çalışmalar da başlatılmıştır.¹⁰⁷⁵

4.21. Eczaneler

1950 yılında Ankara'da 33 olan eczane sayısı, şehrin nüfusunun artması ve sınırlarının

¹⁰⁷³ TBMMTD, 25 Haziran 1951, Dönem IX, c.8 s. 370; Zafer, 09 Şubat 1953, Sayı: 1588; Zafer Akşam Postası, 26 Şubat 1953, Sayı: 915, 08 Şubat 1954, Sayı: 1258, 24 Nisan 1954, Sayı: 1423.

¹⁰⁷⁴ Polatlı, 26 Ağustos 1954, Sayı: 27; Zafer, 11 Temmuz 1955, Sayı: 1829, 14 Temmuz 1955, Sayı: 1832.

¹⁰⁷⁵ Zafer, 23 Ağustos 1952, Sayı: 1205.

genişlemesiyle %169,7 oranında artarak 89'a yükselmiştir. Bu dönemde şehir merkezinde faaliyet gösteren başlıca eczaneler şunlardı: Anafartalar Eczahanesi, Aktaş Eczahanesi, Bayer Eczahanesi, Başkent Eczahanesi, Bahçelievler Eczahanesi, Cebeci Eczahanesi, Çankaya Eczahanesi, Ege Eczahanesi, Erenköy Eczahanesi, Güray Eczahanesi, Gülhane Eczahanesi, Hayat Eczahanesi, İstanbul Eczahanesi, İsmetpaşa Eczahanesi, Merkez Eczahanesi, Numune Eczahanesi, Sakarya Eczahanesi, Sağlık Eczahanesi, Üniversite Eczahanesi, Yenışehir Eczahanesi, Yeni Eczahanesi, İzmir Eczahanesi, Kanaat Eczahanesi, Çocuk Sarayı Eczahanesi, Dört Yol Eczahanesi, Halk Eczahanesi, Anıt Eczahanesi ve İbrahim Ünal Eczahanesi.¹⁰⁷⁶

Yıl	Eczane Sayısı
1950	33
1951	35
1952	37
1953	41
1954	55
1955	63
1956	71
1957	76
1958	83
1959	89

Tablo 144: 1950-1959 Yılları Arasında Özel Eczanelerin Sayısı

Kaynak: TBMMTD, 25 Kasım 1953, Dönem IX, c. XXVI, s. 409; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü 1959, s. 116.

Eczaneler, günümüzde olduğu gibi nöbetçilik sistemi ile çalışmaktaydı; ancak ilçelerde bu kurala her zaman riayet edilmediği görülmüyordu. Bir yerel gazetenin köşe yazısında, Polatlı'daki 2 eczaneden birinin nöbetçi olmasına rağmen, daha kahvehaneler kapanmadan eczanelerin kapandığı belirtilmiş ve yirmi binden fazla insanın yaşadığı bir ilçede bunun kabul edilemez olduğu vurgulanmıştı. Benzer bir durum Ankara merkezinde de yaşanmış ve yine köşe yazılarına yansımıştı. Yazılarda, eczanelerin kapanış saatlerindeki keyfilikten ve nöbetçi eczanelerin, bulundukları yere göre uzak noktalarda

¹⁰⁷⁶ Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 47; Bizim Kırıkkale, 30 Aralık 1958, Sayı: 335.

yer almasından duyulan rahatsızlık dile getirilmişti.¹⁰⁷⁷ 1950’lerde Ankara’da faaliyet gösteren eczanelerin, organizasyonu ile işletilmesinde özensizlik ve plansızlık olduğu söylenebilir

4.22. Sosyal Yardım Kurumları

Sosyal yardım, ihtiyaç sahibi kişilere ayni ve nakdi yardım ile manevi desteği ifade eden bir kavramdır. Bu kavramın ortaya çıkışında Sanayi Devrimi’nin önemli bir rolü vardır. Sanayi Devrimi sonrasında oluşan iktisadi sistem kapitali ve zenginleşmeyi esas almış, ancak bu durum bir paradoks olarak toplumda fakirlik ve fakirlerin sayısındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Fakirlikteki artış, gelir eşitsizliğiyle doğrudan ilişkilidir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi yerine, sosyal yardım adı altında hakkı teslim edilmeyen kesimlerin sadece karnının doyurulması, bu konunun ele alınışındaki bir diğer sorundur.¹⁰⁷⁸

Cumhuriyet’in ilk yıllarında sosyal yardım uygulamaları, iâşe ve barınma düzeyinde ele alınmış ve bu iki konuda ihtiyaçların asgari düzeyde karşılanmasına çalışılmıştır. Şehitlerin geride bıraktığı eşleri ve çocuklarına, kimsesizlere maaş bağlanması, dönemin en önde gelen sosyal yardım faaliyeti olmuştur. Diğer yandan, 6 Mart 1924’te kurulan Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, bu konuda yapılacak faaliyetlerin kurumsallaşmasını sağlamıştır. 1945 yılında kurulan İşçi Sigortaları Kurumu ise sosyal yardımlaşmanın iş alanında organize edilmiş bir biçimi olarak faaliyet göstermiştir.¹⁰⁷⁹

1950’lerde Ankara’daki en önde gelen sosyal yardım kurumlarından biri Kızılay’dı. Kurum, başta sağlık olmak üzere birçok alanda faaliyet göstermiştir. 1951 yılında Ankara’da açılan Verem Hastanesi’ne 50.000 lira, talebeler için açılan sanatoryum ve prevantoryuma ise 151.543 lira yardımda bulunmuştur. Diğer yandan, Kızılay ile Türk Milli Talebe Federasyonu, Ankara’da her okulda bir Kızılay şubesi açılması için ortak bir çalışma başlatmış ve ilk şube, Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu’nda açılmıştır. Bu

¹⁰⁷⁷ Demokrat Ankara, 02 Ocak 1954, Sayı: 835; Bizim Kırıkkale, 30 Ocak 1959, Sayı: 361.

¹⁰⁷⁸ Faruk Taşçı, “Türkiye’nin Kamusal Sosyal Yardım Anlayışı (1980-2007) Üzerine Bir Analiz”, Journal of Social Policy Conferences, 55 (Ekim 2010), s. 128-129; Önder Çalçalı, “Yoksullukla Mücadele Devletin Rolü: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu”, Memleket Siyaset Yönetim, VI/16 (2011), s. 192; Kazım Başaran, “Dönüşen Devletin Yeni Sosyal Politika Aracı: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, XIV/27 (2022), s. 262.

¹⁰⁷⁹ Neslihan Can, Atatürk ve İnönü Dönemi Sosyal Yardım Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi (1923-1950), Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s. 153, 158, 211.

faaliyet, okullardaki fakir öğrencilerin durumlarının daha yakından kontrol edilmesi ve ihtiyaç duyulan yardımların bir an önce ulaştırılmasını amaçlamıştır.¹⁰⁸⁰ Okullarda Kızılay şubelerinin açılması, öğrencilerin ihtiyaçlarından doğrudan haberdar olunması ve bu ihtiyaçların giderilmesi açısından dönemi için önemli bir girişimdir.

Engelli bireylere yönelik olarak kurulan Sağır, Dilsiz ve Körler Derneği, günlük yaşamda birçok kısıtlamaya maruz kalan engellilere destek olmak amacıyla Bahçeler Müdürlüğü bünyesinde bir iş atölyesi kurmuştur. Derneğin bu girişimi, sağır, dilsiz ve görme engelli bireylerin kendi emekleriyle kazanç elde etmeleri açısından önemli bir adım olmuştur. Nitekim kısa süre içinde bu girişim talep görmüş ve atölye, Merkez Bankası'ndan 100.000 liralık bir sipariş almıştır.¹⁰⁸¹

Demokrat Parti döneminde, kurumsal anlamda sosyal yardımlaşmaya ilişkin atılan en önemli adım, 12 Haziran 1959 tarihinde “Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun” adıyla çıkarılan 7355 sayılı yasa ile Sosyal Hizmetler Enstitüsü'nün kurulması olmuştur. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'ne bağlı olarak kurulan enstitünün amaçları şunlardır.¹⁰⁸²

- Yoksulluğa ilişkin araştırmalar yaparak yoksulluğa neden olan sebepleri belirleyerek bunların ortadan kaldırılmasına yönelik sosyal hizmet uygulamaları geliştirmek.
- Okul öncesi ve okul çağında bulunan engelli bireyler ve gençlerin korunması amacıyla sosyal hizmet programları hazırlamak, bu tür kişileri ilgili kurum ve cemiyetlere bildirmek
- Çocuk ve gençlerin tıbbi mahiyetteki bakım ve tedavileriyle ilgili sosyal, pedagojik, psikolojik ve ekonomik konulara ilişkin her türlü bilgi ve düşüncüyü ilgili makamlara bildirmek
- Toplum yarına kurulan yardım cemiyetlerinin sosyal hizmetlere ilişkin her türlü faaliyetlerini koordine etmek. Bu tür cemiyetler arasında iş birliğinin ve düzenin sağlamak.
- Gerek Türkiye’de gerekse de yurt dışında sosyal hizmetlere ilişkin mevzuatları incelemek. Bu mevzuatlarda yer alan teknik, idari konularla ilgili malumat toplamak, anket ve etüt yapmak. Ülkede uygulanacak sosyal hizmet mevzuatının dayanaklarını

¹⁰⁸⁰ Ankara Bayram, 24 Haziran 1952, Sayı: 1; Zafer, 13 Mart 1953, Sayı: 1407.

¹⁰⁸¹ Zafer, 14 Haziran 1952, Sayı: 1140.

¹⁰⁸² Resmî Gazete, 22 Haziran 1959, Sayı: 10233, s. 21955.

hazırlamak.

Çıkarılan kanunla, kurulan enstitünün faaliyetlerini değerlendirmek ve sosyal hizmet konularında görüş bildirmek üzere “Sosyal Hizmetler Danışma Konseyi” adıyla bir konsey oluşturulmuştur. Konseyin üyeleri arasında, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Müsteşarı, Sosyal Hizmetler Enstitüsü Müdürü, Sosyal Hizmetler Akademisi Müdürü ve bakanlık temsilcileri yer almıştır. Konseyin yılda bir kez toplanması ve toplantı süresinin en fazla beş günle sınırlandırılması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁸³ Kanunun sosyal hizmetler konusunda çıkarılan kapsamlı bir düzenleme olduğu ifade edilebilir.

4.23. Ulaşım

Millî Mücadele yıllarında Anadolu’da ulaşım büyük oranda demiryolları üzerinden gerçekleştirilmiş, TBMM Hükümeti demiryollarının denetimini kontrol altına almıştır. Bu dönemde, TBMM Hükümeti tarafından kullanılan demiryolları, Büyük Taarruz sonrasında yabancı şirketlerin sahiplerine geri iade edilmiştir. Söz konusu yıllarda karayolları açısından durum daha olumsuzdur. Savaş yıllarında yollar, ordunun ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla yapılmış ve bu yaklaşım Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. 1920’li yıllarda karayolu ile İstanbul’dan Ankara’ya üç günde, Ankara’dan Samsun’a dört günde, Ankara’dan Bursa’ya ise yaklaşık üç günde ulaşılabilirdi.¹⁰⁸⁴

Yol yapımında makinelerin kullanılmadığı bu dönemde, insan gücüne olan ihtiyaç nedeniyle 19 Ocak 1925’te 524 sayılı Yol Mükellefiyet Yasası çıkarılmış ve vatandaşlara, günde 6-12 gün arasında ikamet yerlerinden 40 km’ye kadar olan mesafede yol yapımında çalışma zorunluluğu getirilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası, Türkiye’nin Sovyet tehdidi karşısında artan stratejik önemi nedeniyle, Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde sağlanan dış yardımlarla yol yapımında makineler kullanılmaya başlanmıştır. 1948’de Amerikan Yol Misyonu, Türkiye’nin karayolları üzerine incelemelerde bulunmuş ve yolların modernleştirilmesi için yapılması gerekenleri "Türkiye’nin Yol Durumu" başlığı altında bir rapor hazırlayarak ilgili mercilere sunmuştur. Misyon, yol yapımlarının Türk Genelkurmay’ının belirlediği ülke

¹⁰⁸³ Resmî Gazete, 22 Haziran 1959, Sayı: 10233, s. 21955.

¹⁰⁸⁴ Efdal As, Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960, Dokuz Eylül Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006, s. 63-65; Osman Demirboğa, Demokrat Parti Dönemi Ulaşım Politikası ve Faaliyetleri, Ahi Evran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2015, s. 55-56.

savunmasını esas alan bir konseptte yapılmasına önem vermiş ve gelişmeleri yakından takip etmiştir.¹⁰⁸⁵

4.23.1. Demokrat Parti'nin Ulaşım Politikası

Demokrat Parti ülkenin ekonomik kalkınmasının ülke içindeki bölgesel farklılıkların mümkün olduğunca azaltılmasına bağlı olduğunu düşünüyordu. Başbakan Adnan Menderes'in şu sözleri, bu anlayışı açıkça yansıtmaktadır: “Ulaştırma ve bayındırlık işlerimize evvelâ ziraat ve millî ekonomi ile çok yakından alâkalı mevzular olarak kıymet vermekteyiz. Sonra da ulaştırma ve bayındırlık sahalarındaki faaliyetleri memlekette iktisadi ve mânevi bütünlüğü temin edecek mevzular olarak görmekteyiz.” Menderes'in ifadeleri, ulaşım sektörünün geliştirilmesi ve bu alandaki çalışmaların artırılmasıyla bölgesel farklılıkların giderilebileceğine olan inancını yansıtıyordu. Diğer yandan, bu dönemde ABD'nin telkin ve teşvikleriyle karayolları öncelik kazanmış, Marshall yardımları karayolu altyapısındaki hızlı gelişimin temel kaynağı olmuştur. Makineleşmenin yol yapımını kolaylaştırması ve insan gücüne olan ihtiyacı azaltması sayesinde, yol vergisi 1952'de kaldırılmıştır. Bu döneme ilişkin genel kanaat, karayollarının ulaşımın temeli olarak görüldüğü, deniz ve demiryolu ulaşımının ise ikinci plana atıldığı, hatta ihmal edildiği yönündedir.¹⁰⁸⁶ 1950'li yıllardaki dış yardımlar, bir yandan ülkenin ulaşım sistemini geliştirirken diğer yandan ulaşım altyapısının organizasyonunda bozucu bir rol oynamıştır.

Nitekim Başbakan Menderes'in “Ulaştırmada motörün süratli, kolay ve ucuz nakliyatı temin ettiği bu devirde bilhassa karayollarına ehemmiyet vereceğiz” sözü, karayollarına ayrılan ödenek miktarlarına da yansımıştır. 1950'de karayolları için bütçeden %4,1'lik bir pay ayrılırken, 1955'te bu oran %11'e, 1960'ta ise %224'lük bir artışla %13,3'e yükselmiştir.

Buna karşın, 1950'de 999 olan lokomotif sayısı, 1959'da 984'e gerilemiş, 1.238 olan yolcu vagonu sayısı ise %6,38'lik bir artışla 1.317'ye yükselmiştir. Benzer şekilde, kapalı yük vagonu sayısı %10,4, toplam yük vagonu sayısı ise %9,52 oranında artmıştır. Ancak,

¹⁰⁸⁵ Demirboğa, Demokrat Parti Dönemi Ulaşım Politikası ve Faaliyetleri, s. 56, 61-63; As, Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları, s. 450.

¹⁰⁸⁶ TBMMTD, 29 Mayıs 1950, Dönem IX, c. I, s. 29; Efdal As, “Demokrat Parti Döneminde Ulaşım Politikaları”, Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti 2. cilt, Editörler: İsmail Hakkı Demircioğlu, Dilşen İnce Erdoğan, Serpil Seda Şimşek, Yeditepe Yay. İstanbul, 2021, s. 1265; Demirboğa, Demokrat Parti Dönemi Ulaşım Politikası ve Faaliyetleri, s. 65, 68.

bu artış oranları 1940-1950 dönemine kıyasla oldukça düşüktür.¹⁰⁸⁷ Gerek Başbakan Menderes'in söylemleri gerekse bütçeden ulaşım kalemlerine ayrılan paylar, Demokrat Parti döneminde belirli bir ulaşım sektörünün diğerlerini göz ardı edecek düzeyde tercih edildiği yönündeki iddiaları desteklemektedir.

4.23.2. 1950-1960 Yılları Arasında Ankara'da Ulaşım Faaliyetleri

4.23.2.1. Vilayet İçi Ulaşım Faaliyetleri

1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti döneminde, karayolu ağları ile kırsal ve şehirlerin entegre edilmesi amaçlanmış ve tarımın gelişimiyle kırsalın kalkınacağı varsayılmıştır. Ancak, bu süreç kırsaldan şehirlere göçü hızlandıran bir sonuç doğurmuştur. Demokrat Parti'nin politikası kapsamında, Ankara merkez ile kazalar arasındaki yolların inşası ve bakımı için Ankara Valiliği de önemli adımlar atmıştır. Valilik, bu doğrultuda üç yıllık bir yol programı hazırlamış ve öncelikle bucakları ilçelere bağlamayı hedeflemiştir. Bu kapsamda, 1951 yılında 24 km'lik Kızılcahamam-Çeltikçi yolu stabilize ile kaplanmış, Çubuk-Sinbeli yolunda 12 köprü inşa edilmiş, Peçenek-Çamlıdere yolunda 9 köprü, Kalecik-Konur yolunda 3 menfez yapılmıştır. Nallıhan-Beydili yolunun 21,6 km'lik kısmı stabilize edilmiş ve toplamda 72 menfezin inşası tamamlanmıştır. Benzer şekilde, Ankara-Eskişehir arasındaki yolun 23 kilometre ve 1,5 saat kısalmasında önemli rol oynayacak olan Ankara-Polatlı yolunun stabilize inşaatı tamamlanmıştır. Yol, 34 metre genişliğinde, 6 şeritli çift yol olarak 78 kilometre uzunluğundaydı.¹⁰⁸⁸ Karayolları altyapısına yapılan yatırımlar, Ankara'da da kır-kent entegrasyonunu desteklemiştir. Ayrıca yatırımlar iktisadi gelişime katkı sağlamış ve şehre göçü hızlandırmıştır.

Köy ve kaza ulaşımı kapsamında, Ankara Valiliği Nafia Müdürlüğü tarafından Nallıhan'da 50 köyün faydalanabileceği, toplam uzunluğu 108 km olan bir yol yapılmış ve Nallıhan'ın kaza içi yol sorunu büyük oranda giderilmiştir. Müdürlük, tabloda da görüldüğü üzere, 1950-1955 yılları arasında önemli bir gelişim göstermiştir. Özellikle 1952'den sonraki artış ise oldukça dikkat çekicidir.

¹⁰⁸⁷ Mehmet Gökhan Polatoğlu, "Demokrat Parti Dönemi Demiryolu Politikası (1950-1960)", Mavi Atlas, IX/1 (2021), s. 221-222; TBMMTD, 29.05.1950, Dönem IX, c. I, s. 29; As, "Demokrat Parti Döneminde Ulaşım Politikaları", s. 1268.

¹⁰⁸⁸ Zafer Akşam Postası, 23 Ocak 1952, Sayı: 524; 31 Mart 1959, Sayı: 3099; Zafer, 11 Temmuz 1959, Sayı: 5321; Gülizar Çakır Sümer, "Türkiye'de Kentleşme Politikası Olarak Mülki İdareleşme", Türk İdare Dergisi, 490 (Haziran 2020), s. 274.

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Yapılan Yol (Km)	1	9	26	200	161	397

Tablo 145: Nallıhan’da 1950-1955 Döneminde Yol Yapım Faaliyetleri

Kaynak: Beypazarı, 04 Mart 1959, Sayı: 37; Zafer Akşam Postası, 21 Kasım 1955, Sayı: 1956.

Her ne kadar köy yollarının yapımı vilayetlerin idaresinde gerçekleşiyorsa da, bu çalışmaların yerine getirilmesinde başat rolü Karayolları Kurumu oynuyordu. Karayollarının, 1955’e kadar vilayet köy yollarının yapımında gösterdiği etkileyici performans nedeniyle hükümet, 1955 sonrasında il ve köy yollarının yapım işini tamamen Karayolları yönetimine bırakmıştır. Diğer yandan, Ankaralıların hafta sonları trenle gittikleri piknik ve eğlence yeri olan Kayaş’a ulaşımı kolaylaştırmak için de adım atılmıştır. Bu seferlerin daha hızlı ve kolay gerçekleştirilebilmesi amacıyla tren hattı çift hatlı hale getirilmiştir. Benzer şekilde, Devlet Demiryolları, sınırları sürekli genişleyen Ankara’nın banliyö ihtiyacını karşılamak için Hipodrom-Etlik Depoları-Dışkapı-Saimekadın istasyonları arasında yeni bir hat inşa etmeye karar vermiş ve Hipodrom’dan itibaren hattın toprak tesviyesine başlamıştır.¹⁰⁸⁹

Demiryolu, şehir içi ulaşımında yararlanılan diğer bir ulaşım unsuruydu. Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü bu kapsamda, Ankara-Cebeci arasındaki 3 kilometrelik ve Gazi-Sincanköy arasındaki 20 kilometrelik bölümü çift hat olarak yeniden inşa etmişti.¹⁰⁹⁰ Yapılan yeni demiryolu hatlarının bölgede yaşayanların ulaşım imkânlarını kolaylaştırdığı ve halkta memnuniyet yarattığı söylenebilir.

4.23.2.2. Şehirler Arası Ulaşım

1950’lere gelinirken, sonbahar ve yaz arasında Türkiye’de köyler arasında seyahat etmek, büyükşehirler arasında ulaşım sağlamak oldukça zordu. Demokrat Parti bu nedenle gerek şehirler arası gerekse köy yollarının yapımında yoğun çaba göstermiştir.¹⁰⁹¹

4.23.2.3. Karayolu Ulaşımı

XIX. yüzyıl başlarında, Ankara-İzmir, Ankara-Bursa, Ankara-İstanbul ve Ankara-Sinop

¹⁰⁸⁹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Türkiye’de Ulaştırmanın Geliştirilmesi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 10 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2764; Zafer Akşam Postası, 08 Ağustos 1951, Sayı: 355, 17 Ağustos 1957, Sayı: 2511, 04 Kasım 1958, Sayı: 2925; Zafer, 17 Ağustos 1957, Sayı: 2864, 11 Eylül 1957, Sayı: 2889.

¹⁰⁹⁰ Zafer, 17 Ağustos 1957, Sayı: 2864; Zafer Akşam Postası, 17 Ağustos 1957, Sayı: 2511; 04 Kasım 1958, Sayı: 2925.

¹⁰⁹¹ Anadol, Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti, s. 78.

arasında kervanlarla seyahat ediliyor ve yolculuklar 10 ila 20 gün arasında sürüyordu. Bu süreler, bazı talep gören ürünlerin hedef pazarlara ulaşmasını engelleyecek kadar uzundu. 1883-1886 yılları arasında, Ankara vilayetinde büyük çaplı yol çalışmaları gerçekleştirildi. Ankara, Marmara Denizi'ne, Akdeniz'e ve Karadeniz'e bağlantılar sağlamak amacıyla ana yollarla donatılmaya çalışıldı. Vilayetin her köşesine geniş anayollar inşa edildi. Bu dönemde, yol yapım faaliyetleri açısından Ankara ve Sivas öne çıkan vilayetlerdi.¹⁰⁹²

Ankara'da motorlu taşıt kullanımı I. Dünya Savaşı sonrasında başlamış ve tam da bu dönemde Ankara-İstanbul, Ankara-İnebolu ve Ankara-Kayseri karayollarının yapımı tamamlanmıştır. Bununla birlikte, yolların daha çok kervanlar ve at arabaları için uygun olması nedeniyle II. Dünya Savaşı sonuna kadar taşımacılıkta hayvanların çektiği yük arabaları kullanılmaya devam etmiştir. Bu durum, demiryolları gelişene kadar Ankara'nın çevresiyle olan ulaşım sürelerinin sabit kalmasına neden olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkedeki toplam karayolu uzunluğu 18.335 kilometreydi. Bunun 13.885 kilometrelik kısmı ise çok kötü durumdaydı. Vilayette 1933-1938 yılları arasında 573 kilometrelik Ankara-İstanbul, 122 kilometrelik Ankara-Kırşehir ve 122 kilometrelik Ankara-Kızılcahamam-Gerede sınırı yolları inşa edilmiştir. Bu yolların eklenmesiyle, Ankara'daki toplam yol uzunluğu 1.089 kilometreye ulaşmıştır.¹⁰⁹³ Ankara'da söz konusu yıllarda motorlu taşıt kullanımının sınırlı oluşunun, motorlu taşıt trafiğine uygun karayollarının gelişimini engellediği ifade edilebilir.

II. Dünya Savaşı yıllarında askeri amaçlarla yol yapımı için Nafia ve sonrasında Bayındırlık birlikleri oluşturulmuş, karayolu yapımına önem verilmiştir. Ancak, savaş dönemi şartları nedeniyle istenen faaliyetler tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Savaş sonrasında, artan motorlu araç sayısı ve ABD yardımlarının yönlendirdiği ulaşım politikası, bu alanda modernleşmenin önünü açmıştır. 1950'den itibaren, bu ulaşım politikası doğrultusunda bir dönüşüm süreci başlamıştır. Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında, tüketim mallarına dayalı sanayileşme ve karayollarına dayalı ulaşım anlayışı belirleyici olmuştur. Bu durum, karayollarının hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamış; küçük ve orta ölçekli tamir, bakım ve parça üretimi iş kollarının hareketlenmesine yol

¹⁰⁹² Bilal Şimşir, Ankara... Ankara..., s. 41; Baskıcı, "XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu", s. 195.

¹⁰⁹³ Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 49, 51; Baskıcı, "XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu", s. 195.

açmıştır. Ayrıca yolcu ve yük taşımacılığında da büyük bir artışı beraberinde getirmiştir.¹⁰⁹⁴ Türkiye'de karayolu taşımacılığının gelişiminde, askeri amaçların ön planda tutulması ve Soğuk Savaş dönemi koşullarıyla büyük oranda ilişkili olduğu söylenebilir.

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'li yıllarda Ankara'nın merkez ve kazaları arasında 14 farklı bağlantı yolu mevcuttu. Bu yollar içinde Keskin, Beypazarı, Keskin, Polatlı ve Ankara merkezin ikişer bağlantı yolu vardır.

Sayı	Yol
1	Ayaş-Sarıoba-Polatlı Yolu
2	Beypazarı-Karaşar Yolu
3	Beypazarı-Gelegra Yolu
4	Çubuk-Aydos-Şabanözü Yolu
5	Kalecik-Konur Yolu
6	Ankara-Balâ Yolu-Karaali İltisakı
7	Ankara-Kırşehir Yolu-Çelebi İltisakı
8	Keskin-Kırşehir Yolu
9	Keskin-Çerikli Yolu
10	Polatlı-Yenimehmetli Yolu
11	Polatlı-Temelli Yolu
12	Haymana-Yenice Yolu
13	Nallıhan-Mayıslar Yolu ve Beydili İltisakı
14	Şereflikoçhisar-Panlı Yolu

Tablo 146: 1950'li Yıllarda Ankara Vilayet Yolları

Kaynak: Hamdi Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, Ankara, 1960, s. 69.

Demokrat Parti, standartlara ve şartlara uygun yol yapımını bir politika olarak benimsemiştir. Bu kapsamda, il ve köy yolları için 1950'de ayrılan 7 milyon liralık bütçe, 1951'de 13 milyon liraya, 1952'de ise 27 milyon liraya yükseltilmiştir. Türkiye genelinde yollar için ayrılan pay, Bayındırlık Bakanlığı bütçesinin 1950'de %41'ine, 1951'de %43,5'ine ve 1952'de %50'sine karşılık gelmiştir. Bu yatırımların bir sonucu olarak, Ankara-İstanbul, Ankara-Eskişehir, Ankara-Konya, Ankara-Kayseri-Adana ve Ankara-

¹⁰⁹⁴ Tansı Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü 1923-1960, İletişim Yay. İstanbul 2004, s. 173; Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, c. II (1923-1960), Yapı Kredi Yay, İstanbul, 2002, s. 214-215; Cumhuriyet 06.04.1950, Sayı: 9216; Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 51.

Kırşehir-Samsun istikametlerinde 1949-1951 yılları arasında günlük nakil araçlarındaki artış kaydedilmiştir.

Yol Adı	1949	1950	1951	Artış %
Ankara İstanbul	229	570	737	220
Ankara-Eskişehir	67	118	379	465
Ankara-Konya	35	98	324	825
Ankara-Kayseri-Adana	141	468	588	316
Ankara-Kırşehir-Samsun	100	310	336	236

Tablo 147: Ankara'dan Farklı Şehirlere Giden Nakil Araçlarının Sayısı

Kaynak: Yeni İktidarın Çalışmaları, s. 133-137.

Tablodaki veriler, Ankara'nın Konya ve Eskişehir yönünde yoğun ekonomik faaliyetler yürüttüğünü ve bu artışta tarımın önemli rol oynamış olabileceğini göstermektedir.

1952 yılında, Elmadağ ile Yeniköy ve Ankara-Kargasekmez-Gerede arasındaki yollarda yol yapım faaliyetleri başlatılmıştır. Bu yolların bitirilmesiyle, Ankara-Samsun yolunun kısaltılması ve Ankara-İstanbul arasındaki yolun en tehlikeli kısımlarının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Gerçekten de Ankara-İstanbul arasındaki yol bu yıllarda oldukça zorlayıcı bir durumdadır. Erdal İnönü, 1952 yılına ilişkin anılarında, İstanbul-Ankara karayolunun İzmit'e kadar olan bölümünün ancak 4 saatte gidilebildiğini, yolun kıyıdan değil dağlar üzerinden geçtiğini ve tamamen toprak bir yol olduğunu ifade etmektedir. Sabah erken saatlerde başlayan yolculuğunun Ankara'da gece karanlığında sona erdiğini de belirtmiştir.¹⁰⁹⁵ 1950'lerdeki yol yapım çalışmaları, ulaşımın güvenliğini artırmayı ve seyahat sürelerini kısaltmayı amaçlasa da dönemin yol koşullarının hala büyük zorluklar barındırdığını göstermektedir.

1954 yılında, şehir dışına yapılan seferlerin %11,5'i otobüs garajlarından, %17,4'ü Yeni Sanayi Çarşısı'ndan, %10,5'i Maltepe'den, %8,7'si Anafartalar'dan, %8,2'si Çankaya'dan ve %8,1'i ise Samanpazarı'ndan hareket ediyordu. Şehirdeki diğer hareket noktalarının oranı ise %5'in altındaydı.

¹⁰⁹⁵ Zafer Akşam Postası, 13 Şubat 1952, Sayı: 544; Erdal İnönü, Anılar ve Düşünceler, c.2, Boyut Kitapları, İstanbul 2007, s. 254.

Yol	Günlük Ortalama Sefer	Motorlu Taşı Türü		
		Kamyon	Otobüs	Otomobil
Ankara-İstanbul	992	%47	%13	%40
Ankara Eskişehir Konya Kayseri	1688	%58	%7	%35
Ankara Çankırı	455	%64	%11	%25
Ankara Kırıkkale	295	%34	%10	%56
Günlük Sefer Toplamı	3430	%51	%10	%39

Tablo 148: 1954 Yılında Şehir Dışına Yapılan Sefer Sayısının Taşıt Türlerine Göre Dağılımı

Kaynak: Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, s. 79.

Tabloya göre, Batı yönünde yer alan Ankara-İstanbul ve Ankara-Eskişehir-Konya-Kayseri güzergahlarında, ticari amaçlı faaliyetler söz konusudur. Bu hatlarda baskın taşıt türü kamyonlardır. Kuzey yönündeki Ankara-Çankırı güzergahı, ticari taşımacılığın en yoğun olduğu hattır. Doğu yönünde, Ankara-Kırıkkale güzergahı ise bireysel taşımacılık yönüyle ön plana çıkmıştır. Kırıkkale'nin Ankara şehir merkezine yakınlığının bu durum üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise otobüs taşımacılığının zayıf kalmış olmasıdır.

Yolcu otobüsleri her gün Ankara'dan İstanbul, Bursa, Eskişehir, Konya, İzmir, Kayseri, Sivas, Erzurum, Antalya, Afyon, İskenderun ve Zonguldak'a sefer yapmaktaydı. Sabah saat 06:00'da Ankara-Zonguldak, 06:30'da Ankara-Bursa seferleri düzenleniyordu. Yolcu ücretleri ise Ankara-Bursa 7,5-10 lira, Ankara-İstanbul 10-15 lira, Ankara-Eskişehir 5 lira, Ankara-İzmir 15 lira, Ankara-Konya 5-6 lira arasında değişmekteydi. Sabah saat 08:00'de kalkan Ankara-Erzurum yolculuğu için ücret 12,5 lira, Ankara-Antalya için 15 lira, Ankara-Afyon için 10 liraydı. Saat 08:30'da hareket eden Ankara-İskenderun seferinin yolcu ücreti 15-20 lira arasında değişirken, Ankara-Kayseri yolculuğu 15 lira, Ankara-Sivas ise 10 lira olarak belirlenmişti.¹⁰⁹⁶

1955 yılında Ankara-İstanbul yolu asfaltlanmış ve yolculuk süresi trene kıyasla bir hayli kısalmıştır. Bu durum, halkın büyük oranda bu yolu tercih etmesine yol açmış, ancak beraberinde birçok otobüs kazasını da getirmiştir. Trafik ekipleri şehirler arası yollarda kontrollerini gerçekleştirse de, kazaların artışında bu kontrollerin yetersizliği en önemli

¹⁰⁹⁶ Demokrat Ankara, 16 Eylül 1951, Sayı: 1; Bugünkü Ankara Kazaları, 11 Temmuz 1955, Sayı: 3.

neden olarak gösterilmiştir. 1958 yılında ise, Ankara'nın ekonomisini geliştirmek ve batı yönüyle bağlantısını kolaylaştırmak amacıyla Ankara-Polatlı-Eskişehir arasında yeni bir karayolunun yapımına karar verilmiştir.¹⁰⁹⁷

Yol yapımı faaliyetlerinin 1950'lerin ortalarından sonra da devam etmesiyle Ankara'nın İstanbul'a olan ulaşım süresi önemli ölçüde azalmıştır. XX. yüzyılın başlarında, saatte 30 km hızla giden bir araç bu mesafeyi 20 saatte kat edebiliyordu. 1948'de bu süre yalnızca 2 saat azalarak 18 saate düşerken, 1957'de 11 saatlik bir düşüşle 7 saate inmiştir. 1958'de, Ankara-İstanbul arasındaki yolun ıslah edilmesi ve devlet yolu standardına getirilmesi amacıyla iki yıllık bir program başlatılmıştır. Bu programın sonunda, yolun tamamlanmasıyla birlikte sürenin 5 saate indirilmesi hedeflenmiştir.¹⁰⁹⁸ 1900'lerin başından 1948'e kadar seyahat süresi sadece 2 saat kısaltılabiliştir. Buna karşın Demokrat Parti döneminde bu süreden 11 saat kazanılması, karayolu ulaşımında yaşanan gelişmenin önemli bir göstergesidir.

4.23.3. Demiryolu Ulaşımı

4.23.3.1. 1950' Öncesi Ankara'da Demiryolu Ulaşımı

Her ne kadar kadim yollar üzerinde bulunsa da XIX. yüzyılda Ankara'nın dışarıyla olan bağlantısı oldukça zayıftı. Bu durum, yalnızca şehrin dış dünyayla olan irtibatını azaltmakla kalmamış, aynı zamanda iktisadi faaliyetleri ve yerel ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemiştir. 1888'de Almanlara verilen imtiyaz sonucunda İzmit-Ankara tren hattı tamamlanmış ve vilayet, demiryolu ile İstanbul'a bağlanmıştır. Demiryolu sayesinde Ankara ve Konya'daki tahıl üretimi artmış ve İstanbul'a gönderilen ürün miktarında belirgin bir yükseliş olmuştur. Özellikle tahıl üretiminin İstanbul'a kolay ulaşımı, başkentin dışarıya olan bağımlılığını azaltırken, bu ticari faaliyet Ankara'nın ekonomisini canlandırmıştır.¹⁰⁹⁹

Trenin Ankara'ya ulaşması, şehrin ekonomik yapısını etkilediği kadar sosyal yaşamını da derinden etkilemiştir. Ankara Tren Garı, diğer şehirlerdeki garlar gibi yalnızca bir ulaşım

¹⁰⁹⁷ Zafer, 27 Eylül 1954, Sayı: 2062; Bugünkü Ankara Kazaları, 30 Ağustos 1955, Sayı: 3-4; Bizim Kırıkkale, 06 Haziran 1958, Sayı: 166; 19 Haziran 1958, Sayı: 177.

¹⁰⁹⁸ Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 157; Betül Ertoyl Saruışık, Ebru Vesile Öcalır, "Ulaşım Teknolojilerinin Gelişmesiyle Ortaya Çıkan Mekân-Zaman Yakınsaması: Ankara-İstanbul Yolculukları Örneği", Kent Araştırmaları Dergisi, XVII/26 (2022), s. 451; Hürriyet, 16 Aralık 1956, Sayı: 3099.

¹⁰⁹⁹ Yavuz, "Ekonomik Hayat ve Sosyal Yapı", s. 197-198; Baskıcı, "XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu", s. 198-199.

noktası değil, aynı zamanda şehirdeki insan faaliyetlerinin zamanını belirleyen ve saatlere doğru ayar yapılmasını sağlayan bir merkez işlevi görmüştür. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Ankara demiryolu daha çok askeri amaçlarla kullanılmış, işgal döneminde ise hattın istasyonları karakola dönüştürülmüştür. Bu dönemde, demiryolu hattı hem bakımsızlık hem de Anadolu'daki işgalin ilerleyişini engellemek amacıyla bazı köprülerin havaya uçurulması nedeniyle büyük zarar görmüş ve tren ulaşımı ciddi güçlüklerle karşılaşmıştır.¹¹⁰⁰

Cumhuriyet kurulduğunda, Ankara-Haydarpaşa arasında 576 km, Ankara-Kayseri arasında 380 km ve Ankara-İzmir arasında 530 km'lik demiryolu hattı mevcuttu. Ancak, Ankara'nın doğusuna bir tren yolu bağlantısının olmaması nedeniyle, bu bölgeye bir demiryolu hattı inşa edilmesi meselesi Kurtuluş Savaşı'nın başlamasından hemen sonra gündeme alınmıştır. 1924 yılında Ankara-Sivas hattının döşenmesine başlanmıştır. İlk etapta hat, Ankara-Musaköy-Sivas-Samsun şeklinde planlanmışsa da daha sonra Musaköy yerine Kayseri şehrini de kapsayacak şekilde plan güncellenmiştir. Toplam 602 km'lik bu hat, 1927'de Kayseri'ye, 1930'da ise Sivas'a ulaşmıştır.¹¹⁰¹ XIX. yüzyılın sonlarında demiryollarıyla Ankara'nın doğuya bağlanmasına yönelik gösterilen çabaların, XX. yüzyılın ortalarına kadar başarılmaması hem Türkiye'nin hem de Ankara'nın gelişimini olumsuz etkilediği ifade edilebilir.

1938'den itibaren, Ankara'dan diğer şehirlere seyahat edenlerin daha rahat bir yolculuk yapabilmeleri için mutfaklı vagonlar hizmet vermeye başlamıştır. 1933'te alınan bir kararla uzak mesafe tren ücretleri düşürülmüş; 1.000 km üzeri mesafeler için alınan 40-50 kuruşluk ücret, 29 kuruşa indirilmiştir. 1940'lı yılların başlarında, Ankara-İstanbul arası mesafe trenle 15 saat sürmesine rağmen halkın büyük ölçüde tercihi trenden yana olmuştur.¹¹⁰²

Demiryolu, Cumhuriyet öncesi dönemde Ankara'nın ekonomik ve iktisadi şartlarını geliştirmiştir. Cumhuriyet sonrasında ise bu katkıya ek olarak, doğu yönünde ulaşımı kolaylaştırıcı ve yolculuğun ucuza yapılabilmesini sağlama gibi önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

¹¹⁰⁰ Şeyma Balcı, Seçil Büker, "Sinema ve Trenler", Tren Kitabı, Hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, Kitapevi Yay., İstanbul, 2022, s. 46-49.

¹¹⁰¹ Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 125-126; Güneş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Şehir İçi ve Şehirler Arası Ulaşım", s. 71.

¹¹⁰² Güneş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Şehir İçi ve Şehirler Arası Ulaşım", s. 71; Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 52.

4.23.3.2. 1950-1960 Döneminde Ankara'da Demiryolu Ulaşımı

1950'lerin hemen başında, Ankara Garı topluma güvenilir bir ulaşım merkezi ve şehrin dışı açılan penceresi olma konumunu sürdürüyordu. Haziran ayının gelişiyile birlikte sıcakların artması ve okulların tatil olması nedeniyle gar, adeta bir arı kovanına dönüşüyor; çok sayıda insan, özellikle İstanbul başta olmak üzere trenle şehir dışına akın ediyordu. Sadece bir günde iki bin kişi İstanbul'a giderken, günlük ortalama 3.000-4.000 kişi şehirden ayrılıyordu. Bu yoğunluk, yolcuların bavul ve paketlerini taşımasında "gar hamalları" olarak bilinen bir sektörün doğmasına neden olmuştu. Kendi içinde organize olan bu sektör kısa sürede dernekleşmiş; hem hizmetlerin adil bir fiyatla yapılmasını sağlamış hem de istasyon güvenliğine katkıda bulunmuştur. ¹¹⁰³ Ankara Garı'nın 1950'lerde artan yolcu hareketliliğiyle yalnızca ulaşımı değil, aynı zamanda yeni iş kollarının ortaya çıkışında da etkili olduğu ifade edilebilir.

1954 yılında Ankara garına genel olarak haftalık 409 tren giriş yaparken, gardan 416 tren çıkış yapıyordu. Gara giren ve gardan çıkan trenlerin cinsi ve sayıları şu şekildeydi:

Cins	Gelen	Giden
Motorlu Tren	13	11
Ekspres	23	25
Yolcu Tren (Posta)	42	49
Banliyö	268	268
Yük Treni	63	63

Tablo 149: 1954 Yılında Ankara Gar'ına Haftalık Giriş ve Çıkış Yapan Trenler ve Sayıları

Kaynak: Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, s. 78.

Tabloda ilk dikkat çeken husus, Ankara'daki banliyö trenlerinin sefer sayısının yüksekliğidir. Bu durum, şehrin iç ulaşımında banliyö hatlarının oynadığı önemli role işaret etmektedir. Şehir dışına yapılan taşımacılıkta ise, yük trenlerinin sefer sayısının yolcu trenlerinden daha fazla olması, şehirler arası taşımacılıkta trenlerin daha çok ekonomik faaliyetlere yönelik kullanıldığını göstermektedir.

1955 yılında Ankara tren garından normal bir günde 15 yolcu tren ve ekspresi kalkıyordu. Bu sayıya yük trenleri dâhil değildi. ¹¹⁰⁴ 1956 yılında Ankara, Zonguldak, Gaziantep,

¹¹⁰³ Halkçı, 28 Haziran 1954, Sayı: 185; Büyükyıldız, Başkent Ankara, s. 104-105.

¹¹⁰⁴ Zafer Akşam Postası, 07 Ekim 1955, Sayı: 1911.

İzmir, İstanbul ve Erzurum gibi birçok şehirle tren bağlantısına sahipti. Şehre giriş çıkış yapan tren türleri arasında motorlu trenler, ekspresler ve posta trenleri bulunuyordu. Söz konusu yılda Ankara'ya gelen ve giden trenlerin günleri ve saatleri şöyleydi:

MOTOTREN		
	Günler	Saatler
Kırıkkale	Her gün	9.28
Adana	Pazartesi-Çarşamba-Perşembe-Pazar	18.35
Zonguldak	Salı- Cumartesi	18.35
Haydarpaşa	Her gün	19.08
Dinar (Afyon)	Perşembe. Pazartesi	23.22
İzmir	Çarşamba-Cuma- Pazar	23.22
EKSPRES		
Haydarpaşa (Güney)	Çarşamba-Cumartesi-Pazartesi.	7.05
Haydarpaşa (Muş)	Cuma	7.05
Haydarpaşa (Anadolu)	Her gün	8.35
Gaziantep (Toros)	Salı-	8.47
İskenderun (Toros)	Çarşamba-Cuma.	8.47
Nusaybin (Toros)	Perşembe-Pazartesi	8.47
Bağdat (Bağdat)	Pazartesi., Perşembe	8.47
Haydarpaşa (Ankara)	Her gün	9.17
Haydarpaşa (Doğu)	Her gün	10.53
Erzurum (Doğu)	Her gün	17.07
Haydarpaşa (Toros)	Pazartesi-Salı-Perşembe-Cumartesi-Pazar.	21.50 21.50
Haydarpaşa (Bağdat)	Salı-Perşembe- Cumartesi	22.35
Kurtalan (Güney) (Muş)	Pazartesi.	22.35
POSTA”		

Balıkesir	Her gün	7.05
Gaziantep	Her gün	11.58
Samsun	Ç., Cumartesi-Pazartesi.	11.58
Kurtalan	Her gün	11.58
Erzurum	Her gün	11.58
İzmir	Her gün	12.40
Haydarpaşa	Her gün	14.10

Tablo 150: 1956 yılında Ankara'ya Gelen Trenler

Kaynak: Haluk Atam, Ankara Taksi Ücretleri Tren ve Uçak Yolcu Seferleri, Ankara, 1956, s. 30-31.

MOTOTREN		
	Günler	Saatler
Adana	Salı-Çarşamba-Cumartesi-Pazar	7.30
Dinar (Afyon Yolu)	Çarşamba-, Pazar	8.05
Haydarpaşa	Her gün.	8.05
İzmir (Balıkesir)	Salı- Perşembe-Cumartesi	8.05
Zonguldak	Pazartesi-Cuma	9.05
Kırıkkale	Her gün.	19.30
EKSPRES		
Kurtalan (Güney)	Pazartesi-Çarşamba-Cumartesi	7.50
Muş	Cuma	7.50
Haydarpaşa (Toros)	Pazartesi-Salı-Çarşamba-Perşembe-Cuma	9.01
Erzurum Haydarpaşa (Doğu)	Her gün.	11.10
Haydarpaşa (Anadolu)	Her gün.	17.25
Haydarpaşa (Ankara)	Her gün.	18.52
Bağdat (Toros)	Her gün.	20.35
Gaziantep (Toros)	Pazartesi -Perşembe.	22.05
İskenderun (Toros)	Cumartesi	22.05

Haydarpaşa (Muş)	Salı-Pazar	22.05
POSTA		
Haydarpaşa	Her gün.	13.00
İzmir	Her gün.	14.00
Erzurum	Her gün.	16.05
Gaziantep	Her gün.	16.05
İskenderun	Her gün.	16.05
Kurtalan	Her gün.	16.05
Muş	Pazartesi-Çarşamba-Cumartesi	16.05
Samsun	Salı-Perşembe-Cumartesi	16.05
Zonguldak	Her gün.	18.01
Balıkesir	Her gün.	23.10
Zonguldak	Her gün.	13.00

Tablo 151: 1956 Yılında Ankara'dan Farklı Şehirlere Hareket Eden Trenler

Kaynak: Atam, Ankara Taksi Ücretleri Tren ve Uçak Yolcu Seferleri, s. 30-31.

1957 yılına gelindiğinde, Ankara'ya günlük ortalama 41 banliyö, 8 ekspres, 5 yolcu ve 6 motorlu tren olmak üzere toplam 39 tren geliyordu. Şehre gelen toplam yolcu sayısı ise 4.700'dü. Sürekli artan seyahat talebine yanıt verebilmek amacıyla Ulaştırma Bakanlığı, Ulus Meydanı'nda demiryolu ve havayolu yolcularının ücret, işlem ve diğer hususlarını takip edebilmeleri için bir iletişim bürosu kurmuştu. Büro, ayrıca Ankara-Haydarpaşa Ekspresi, Karaelmas, Çukurova, Ege ve Boğaziçi trenlerinin biletlerini de satmaya başlamıştır. ¹¹⁰⁵ Diğer yandan sefer sayılarının yetersiz kalması ve yeni güzergâh talepleri doğrultusunda mevcut tren seferlerine yenileri ekleniyordu.

Nitekim Demiryolu İdaresi, 9 Eylül 1952 tarihinden itibaren Afyon yolu üzerinden Ankara-İzmir arasında yeni motorlu tren seferleri düzenlemeye başlamıştı. Ankara'dan saat 10.08'de kalkacak motorlu trenin, 23.25'te İzmir'e varacağı; İzmir'den 07.15'te kalkacak trenin ise aynı gün 22.42'de Ankara'ya ulaşacağı belirtilmişti. Ayrıca Ankara-İzmir arasında Aydın yolu üzerinden haftada bir defa gerçekleşecek tren seferlerinde, Salı günleri kuşetli servis sağlanması kararlaştırılmıştı. ¹¹⁰⁶

¹¹⁰⁵ Demokrat Ankara, 18 Eylül 1952, Sayı: 363; 06 Temmuz 1953, Sayı: 700.

¹¹⁰⁶ Ulus, 05 Eylül 1952, Sayı: 11200; Zafer Akşam Postası, 30 Ocak 1952, Sayı: 531.

Yaz aylarında yolcu artışının yaşandığı hatlardan biri de Ankara-İzmir tren hattıydı. Bu artan yolcu trafiğini rahatlatmak amacıyla, haftada bir kez işleyecek yeni bir tren seferi düzenlenmişti. Ankara'dan cuma günü saat 23.10'da başlayacak bu sefer, cumartesi günü 21.20'de İzmir'e ulaşacak; İzmir'den pazartesi günü 08.23'te başlayan sefer ise salı günü 07.05'te Ankara'da son bulacaktı. "İzmir Ekspresi" adı verilen bu sefer, 21 Haziran ile Eylül 1957 sonuna kadar hizmet vermiştir.¹¹⁰⁷ Mevsimsel bir çözüm olarak başlatılan İzmir Ekspresi'nin, ulaşımında rahatlatma sağladığı ve halkta memnuniyet yarattığı söylenebilir.

1959 yılında İzmir-Balıkesir arasında 241 km'lik tren hattının yapılmasının ardından İzmir-Ankara arasında düzenlenen tren seferlerinin gün ve saatleri değiştirilmiştir. Buna göre, Ege motorlu treninin sefer günleri Ankara'dan pazartesi, çarşamba, cuma; İzmir'den ise çarşamba, cuma ve pazar günleri olarak belirlenmiştir. Ankara'dan kalkan tren 08.15'te hareket edecek, İzmir'den Ankara'ya gidecek tren ise saat 08.20'de kalkacaktı. Yapılan yeni hat sayesinde, Ekspres treni de İzmir'e 21.20 yerine 20.18'de varabilecek; İzmir'den kalkış saati ise 08.23 yerine daha geç bir saat olan 09.35'te yapılabilecekti.¹¹⁰⁸

Devlet Demiryolları, Ankara-Dinar arasında işleyen motorlu trenlerden Uşak yolcularının da yararlanabilmesi için 14 Ocak 1959 tarihinden itibaren Afyon-Uşak-Dinar arasında motorlu trenlerin işletilmesine karar vermişti. Ankara'dan pazar ve çarşamba günleri hareket eden yolcular, Dinar motorlu treni ile Afyon'da aktarma yaparak Uşak'a ulaşabileceklerdi. Pazartesi ve perşembe günleri ise Uşak'tan trenle Afyon'a gelen yolcular, burada motorlu trene aktarma yaparak Ankara'ya gidebileceklerdi.¹¹⁰⁹

Bazı durumlarda yolcu azlığı ya da olumsuz hava koşulları nedeniyle tren seferlerinin iptal edildiği de oluyordu. Örneğin, Ankara-Haydarpaşa arasındaki motorlu tren seferleri, yolcu yetersizliği nedeniyle 5 Kasım 1951 tarihinden itibaren yeni bir duyuru yapıncaya kadar durdurulmuştu. Demiryolu İdaresi, havaların aşırı soğuk olması sebebiyle Haydarpaşa'dan Ankara-Kırıkkale-Adana-Malatya hattında perşembe ve cumartesi günleri kalkan 6 numaralı yolcu trenini ve Ankara-İzmir hattında pazar günü kalkan, İzmir'den Ankara'ya çarşamba günü hareket eden Batı Ekspresi'ni seferden

¹¹⁰⁷ Zafer Akşam Postası, 07 Haziran 1957, Sayı: 2444.

¹¹⁰⁸ Zafer Akşam Postası, 31 Temmuz 1959, Sayı: 4115.

¹¹⁰⁹ Zafer Akşam Postası, 04 Ocak 1959, Sayı: 3017.

kaldırmıştır.¹¹¹⁰

4.23.4. Havayolu Ulaşımı

Ankara-İstanbul arasındaki ilk uçuş, 1924 yılında Macar pilot Mösyö İvari tarafından gerçekleştirilmiştir. Yeşilköy Havaalanı'ndan başlayan ve saatte 105 km hızla yapılan bu uçuş, 3 saat 20 dakika sürmüş ve 350 km'lik mesafe kat edilmiştir. Ankara-İstanbul arasında düzenli hava hattı ise 25 Mayıs 1936'da kurulmuş, böylece iki şehir arasında posta, bagaj ve yolcu taşımacılığı başlamıştır. 1938'de yurt dışından temin edilen De Havilland, Dragon ve Rapid tipi uçakların filosuna katılmasıyla, 1939'da Ankara-İzmir ve Ankara-Adana seferleri de başlatılmıştır. Bu gelişme, hava yoluna olan talebi artırmış ve 4 ile 12 kişilik yeni uçakların sipariş edilmesini gerekli kılmıştır. Hava yolu ulaşımı, zamandan tasarruf sağlamasıyla öne çıkmıştır. Öyle ki, 1941 yılında trenle 15 saat süren Ankara-İstanbul arası mesafe uçakla 1 saat 50 dakikaya, 23 saat süren Ankara-İzmir arası mesafe ise 2 saat 45 dakikaya inmiştir.¹¹¹¹ Ankara-İstanbul arasındaki uçuşların başlaması, hava yolunun hızla gelişmesini sağlamış ve Türkiye'deki ulaşım altyapısında önemli bir dönüşümü başlatmıştır.

1940'lardan itibaren havayollarının kurumsal yapı kazanması için çaba sarfedilmiştir. Nitekim 1933 yılında Hava Yolları İdaresi, 2186 sayılı yasa ile Hava Yolları Devlet İşletmesi adı altında kurulmuştur. 1935 yılında Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanan kurumun adı önce Devlet Hava Yolları İdaresi, ardından Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. 1936'da Devlet Hava Yolları'nın toplamda 64 koltuğa sahip 8 uçağı bulunmaktaydı. 1938 yılında kurum yeniden yapılandırılmış ve filosuna De Havilland, Dragon ve Rapid tipi uçaklar eklenmiştir. ¹¹¹² Havayolları daha çok askeri amaçlarla kullanılmasına rağmen, Türkiye'nin modernleşme hedefleri doğrultusunda sivil havacılığın da kurumsallaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Uçakla seyahat süreleri, tren ve karayoluyla yapılan yolculuklara kıyasla oldukça kısa olmasına rağmen, maddi sıkıntılar ve bilet fiyatlarındaki artışlar nedeniyle uçak yolculuğu Ankara halkı tarafından pek tercih edilmemiştir. Hava yolu ulaşımı, ilk

¹¹¹⁰ Zafer Akşam Postası, 26 Ekim 1951, Sayı: 434; 27 Ocak 1954, Sayı: 1245.

¹¹¹¹ Sarıışık-Öcalır, "Ulaşım Teknolojilerinin Gelişmesiyle Ortaya Çıkan Mekân-Zaman Yakınsaması:", s. 451; Yurtoğlu, "Sivil Havacılık Sektörü", s. 306.

¹¹¹² Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 52; Nadir Yurtoğlu, "Sivil Havacılık Sektörü İçerisinde Yer Alan Türk Hava Yollarının Tarihi Gelişimi (1933-1960)" Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 23 (Bahar 2016), s. 306.

dönemlerde daha çok Cumhurbaşkanı, bakanlar, milletvekilleri ve yabancı siyasetçilere hizmet vermiştir. 1944 yılından itibaren ise Ankara'dan yapılan uçuş noktalarına Erzurum ve Diyarbakır da eklenmiştir. Bu gelişmelerin ardından, 1939 yılında 923 seferle 2.689 yolcu taşınırken, 1949'da sefer sayısı 8.748'e taşınan yolcu sayısı ise 77.262'ye yükselmiştir.¹¹¹³

Ankara'nın ilk havalimanı, 17 yıl boyunca Ankara Valiliği ve Belediye Başkanlığı görevlerini sürdüren ve Atatürk tarafından "O benim devrim arkadaşım...sadık çocuğum" şeklinde tanımlanan Nevzat Tandoğan tarafından yaptırılmıştır. Tandoğan Meydanı'na inşa edilen bu havaalanı, devlet büyüklerinin Çankaya'ya ve tren garına hızlı ve zamanında ulaşmalarını kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Bu havaalanı daha çok küçük uçakların iniş kalkışı için kullanılmış, ancak şehre gelecek daha büyük uçaklar için yeni bir havaalanı ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda, 1936 yılında İngilizler tarafından Çubuk bölgesinde küçük bir pist inşa edilmiştir. 1951 yılında, buradaki pistte çatlakların belirmesi üzerine mevcut asfalt üzerine 4-5 cm kalınlığında asfalt bitüm kaplama ve sathi kaplama tamiri yapılmasına karar verilmiş, bu işlem için 127.200 lira tahsisat ayrılmıştır.¹¹¹⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulaşımda hız, önceki dönemlere kıyasla çok daha fazla önem kazanmış ve bu değişim, hava yolu taşımacılığını ön plana çıkarmıştır. Bu doğrultuda, 1949 yılından itibaren Türkiye'nin farklı bölgelerinde havalimanları inşa edilmeye başlanmıştır. Yapımına karar verilen havalimanlarından biri de Esenboğa Havalimanı olmuş ve daha önce İngilizler tarafından yapılan pistin bulunduğu alanda inşasına başlanmıştır. Genişliği 60 metre, uzunluğu ise 2.750 metre olan pist, 24 milyon lirayı aşan bir maliyetle tamamlanmıştır. 30 Mayıs 1956'da açılan ve dört motorlu uçakların iniş yapabildiği Esenboğa Havalimanı, İstanbul Yeşilköy Havalimanı'ndan sonra Türkiye'nin ikinci uluslararası havalimanı olmuştur.¹¹¹⁵ II. Dünya Savaşı sonrasında siyasi, iktisadi faaliyetlerdeki artış, Ankara'ya uluslararası düzeyde bir havalimanı inşa edilmesini zorunlu kılmıştır.

¹¹¹³ TBMMTD, 27 Kasım 1953, Dönem IX, c. XX, "1953 Yılı Devlet Havayolları U. M. Bütçesi", s. 10; Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 53.

¹¹¹⁴ TBMMTD, 27 Şubat 1951, Dönem IX, c.V, s. 11; Ahmet Tak, Ankara, 1923-1950: The Socio-Spatial Manifestation of Republican Will, Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 140-141; Kurthan Fişek, Burası Ankara, ATO Yay, Ankara, 2003, s. 121-122; Avcı-Onay-Kayan, Bütün Yönleriyle Çubuk, Çubuk Belediyesi, s. 164.

¹¹¹⁵ Zafer, 13 Şubat 1954, Sayı: 1747; Tekeli-İlkin, "Türkiye'de Ulaştırmanın Geliştirilmesi", s. 2766; Avcı-Onay-Kayan, Bütün Yönleriyle Çubuk, s. 164; Yurtoğlu, "Sivil Havacılık Sektörü", s. 325.

Demokrat Parti'nin havacılıktaki ilk icraatı, Balıkesir-İzmir-İstanbul uçak seferlerini başlatmak olmuştur. Ayrıca kısa adı ICAO (International Civil Aviation Organization) olan Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı'nın düzenlediği ve 22 gün süren ilk toplantının, 22 ülke ve 200 delegenin katılımıyla Türkiye'de gerçekleştirilmesi organizasyonunu üstlenmesi, bu dönemin önemli girişimlerinden biridir. 1949 yılında 77.262 olan taşınan yolcu sayısı, 1950'de 86 bine yükselmiş, 1953'te ise %110 artışla 182 bine ulaşmıştır. İç hatlardaki bu gelişim dış hatlara da yansımış; 1953 yılında ülkeye gelen 91.114 yolcunun %33,62'si havayolunu kullanırken, bu oran 1956'da %40,58'e ve 1959'da %53,05'e yükselmiştir.¹¹¹⁶

1951 yılında, 1.858 uçakla 18.656 kişi Ankara'ya gelirken, 1.846 uçakla 18.046 kişi de Ankara'dan başka şehirlere uçmuştur. Bu dönemde, şehrin havayolu taşımacılığına küçük de olsa katkı sağlayan bir diğer pist ise Etimesgut Sivil Havaalanı olmuştur. Gerek yurt içi gerekse yurt dışı uçakların iniş yapabildiği havaalanının 1953 yılındaki durumu aşağıdaki gibidir:

	Gelen	Giden
Yurt İçi Uçak	15	15
Yurt Dışı Uçak	4	4
Yurt İçi Yolcu	180	190
Yurt Dışı Yolcu	40	40

Tablo 152: 1953 Yılında Ankara Etimesgut Sivil Havaalanı'na Gelen ve Giden Uçak ve Yolcu Sayıları

Kaynak: Ankara Şehri İmar Komisyonu Raporu, s. 81.

Esenboğa Havalimanı'nın inşasından önce, Ankara'nın havayolu bağlantısında Etimesgut Havaalanı, sınırlı da olsa yurt içi ve yurt dışı taşımacılıkta önemli bir role sahipti. Etimesgut Havaalanı'nın daha çok yurt içinde kullanılması ve uluslararası uçuşlarda sınırlı kalması, altyapı yetersizliklerine ve yurt dışından gelen yolcu talebinin azlığına işaret etmektedir.

1950'lerin ortalarında, Ankara'dan İstanbul ve İskenderun'a her gün; İzmir, Urfa, Samsun, Kars, Ağrı, Beyrut ve Atina'ya ise haftanın farklı günlerinde uçak seferleri düzenleniyordu. Devlet Hava Yolları, olumsuz hava koşullarının hâkim olduğu

¹¹¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1959 s. 442; Yurtoğlu, "Sivil Havacılık Sektörü", s. 323.

durumlarda, Ankara-Samsun, Ankara-Urfa ve Ankara-Antalya arasındaki seferleri iptal ediyor; Ankara-İstanbul arasındaki seferlerin sayısını ise kış tarifiesi kapsamında günde ikiye indiriyordu. 1952 yaz döneminde, Pazar hariç her gün saat 16:00'da Ankara'dan İstanbul'a bir uçak seferi düzenlenirken, İstanbul'dan Ankara'ya pazartesi ve cumartesi günleri saat 18:00'de; pazartesi, perşembe, cuma ve cumartesi günleri ise saat 16:00'da ayrı bir uçak tahsis edilmişti. Yaz tarifiesi, Ankara-Afyon-İzmir-Adana-İskenderun seferleri için de geçerliydi. 1956 yılında ise, Ankara'dan hareket eden uçak seferleri ve saatleri şu şekildeydi:

	Saat/Gün	Saat/Gün	Saat/Gün	Saat/Gün	Saat/Gün	Saat/Gün	Saat/Gün
Ankara İstanbul	7.00- Her gün	9.00- Her gün	13.00 Her gün	16.00 Pt, Ç, C	17.00 Her gün	18.00 Her gün	20.00 Her gün
İstanbul Ankara	7.30- Her gün	8.00- Her gün	10.00 Her gün	13.00 Her gün	16.00 S-P,Ct	17.00 H.gün	20.00 H.gün
Ankara- Adana İskenderun	Her gün / Ankara'dan 10:00 – Adana'dan 17:20						
Ankara İzmir	10.15 Çarşamba/ Perşembe /Cuma/Pazar			Ankara Adana	HG 10.00		
Ankara- Adana-Urfa	9.45 Pazartesi / Perşembe / Pazar			Ankara D.Bakır - Van	9.30 – Salı / Perşembe / Cumartesi		
Ankara Samsun	12.00- Pazartesi / Çarşamba /Cuma			Ankara Elazığ Erzurum Ağrı	9.30– Çarşamba / Pazar		
Ankara İlağı Erzurum Kars	9.30 – Pazartesi / Cuma			Ankara Adana Kıbrıs	9.45- Çarşamba / Cuma		
Ankara Kıbrıs Beyrut	9.45 – Salı / Cumartesi			Ankara İzmir Atina	8.30- Salı / Perşembe / Cumartesi		

Tablo 153: 1956 Yılı Uçak Seferleri ve Saatleri

Kaynak: Zafer, 18 Ekim 1950, Sayı: 533; 05 Haziran 1952, Sayı: 1131; Atam, Ankara Taksi Ücretleri, s. 29.

Demokrat Parti döneminde dünyadaki gelişmelere paralel olarak yolcu ve koltuk sayılarında artış yaşanmıştır. Buna karşın söz konusu artış oranları uçak sayılarına yansımamıştır.

	1950-1955	1955-1960	1950-1960
Uçak Sayısı (%)	-15,15	10,71	-6,06
Koltuk Sayısı (%)	-4,72	45,77	38,89
Yolcu Sayısı (%)	106,51	71,62	254,41

Tablo 154: 1950-1955 1955-1960 1950-1960 Dönemlerinde Uçak Koltuk ve Taşınan Yolcu Sayılarının Artış Oranı

Kaynak: Tablonun oluşturulması ve tablodaki verilerin hesaplanması araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, kaynak olarak Yurtoğlu, “Sivil Havacılık Sektörü”, s. 328-329’dan yararlanılmıştır.

Tablo, 1950-1960 döneminde uçak sayısındaki dalgalanmaya, bu karşın koltuk ve yolcu sayılarında önemli artışa işaret etmektedir. Ayrıca 1950-1955 döneminde uçak sayısında %15,15’lik bir azalma görülürken, 1955-1960 döneminde %10,71’lik bir artış gerçekleşmiştir. Ancak bu azalmaya rağmen, koltuk sayısındaki %38,89’luk artış dikkati çekmektedir. Bu durum uçak kapasitelerinin etkin ve verimli bir şekilde artırıldığını göstermektedir. Demokrat Parti döneminin genelinde yolcu sayısındaki %254,41’lik büyük artış gerçekleşmiştir. Pahalı olmasına karşın hava yolunun sağladığı zaman avantajının bu ulaşım türüne olan rağbeti artırdığı anlaşılmaktadır.

Demokrat Parti döneminde, Ankara’da hava yolu taşımacılığı artan bir oranda daha fazla ilgi görmüş ve ülke genelinde olduğu gibi giden, gelen uçak ve yolcu sayısında artış yaşanmıştır. 1950’lerin sonlarına doğru, Esenboğa Havaalanı’nın iç hatlar bölümünden günlük ortalama gelen yolcu sayısı 276, giden yolcu sayısı ise 284’tür. Dış hatlarda ise Ankara’dan yurt dışına 60 kişi giderken, yurt dışından Ankara’ya 76 kişi gelmekteydi. Havaalanına toplamda 86 uçak iniş kalkış yapmaktaydı; bunun 59’u iç hatlar, 27’si ise dış hatlardandı. Ayrıca 7 yabancı uçak şirketinin faaliyet gösterdiği havaalanında, 1950 yılında gelen yolcu sayısı 18.656 iken 1957’de bu sayı 37.159’a (ilk 8 ay), giden yolcu ise 18.046’dan 39.630’a yükselmiştir.¹¹¹⁷ Esenboğa Havaalanı, Demokrat Parti döneminde gerek iç gerek dış hatlarda yolcu ve uçak trafiğinin önemli düzeyde artırdığı ifade edilebilir.

1950’lerde dış hatlarda Ankara ile hava yolu trafiği başlatılan ülkelerden biri Hollanda olmuştur. 29 Nisan ile 2 Mayıs 1956 tarihleri arasında Hollanda Kraliyet Hava Yolları, başlatacağı seferler öncesinde Hollanda’da bir tören düzenlenmesi kararlaştırmıştır. Davet edilen kişiler arasında Ankara Valisi Cemal Gökten, Anadolu Ajansı Müdürü Şerif

¹¹¹⁷ Zafer, 11 Kasım 1957, Sayı: 2956; Zafer Akşam Postası, 11 Kasım 1957, Sayı: 2597.

Arzık da yer almış, heyet 30 Nisan günü hem uçak seferleri için düzenlenen törene hem de Hollanda Kraliçesinin doğum günü merasimine katılmıştır. Ankara ile uçak seferleri başlatan diğer bir ülke ise Japonya olmuştur. Pan Amerikan Hava Yolları şirketi Japonya ile Türkiye arasında uçak seferleri başlatmıştır. Tokyo Belediye Başkanı seferlerin başlatılması nedeniyle Ankara Belediye Başkanına bir mesaj göndermiş, başlanan seferlerin iki ülke arasında oluşacak sürekli seyahat sayesinde büyük bir dostluğun anlayışın tesis edileceğini ifade etmiştir.¹¹¹⁸

4.24. İletişim ve Haberleşme

Millî Mücadele yıllarında Ankara'nın önemli illerle yeterli haberleşme ağı bulunmadığından, TBMM'nin kuruluşu sonrasında "Büyük Millet Meclisi Hükümeti Posta ve Telgraf Merkezi" kurulmuştur. Ardından, Çankırı, Samsun, Eskişehir, Trabzon, Erzurum, Afyon ve Kastamonu'nun Ankara ile bağlantısını sağlayacak telgraf hatları tesis edilmiştir. Posta ve Telgraf Merkezi, 1920 yılında Umum Müdürlük statüsüne yükseltilmiş ve önce Dâhiliye Nezareti'ne, daha sonra Nafia Nezareti'ne bağlanmıştır. 1939 yılında ise Ulaştırma Bakanlığı'na devredilmiştir.¹¹¹⁹

1926 yılında Ankara'da otomatik telefon sistemine geçilmiştir. Şehirlerarası telefon bağlantısı ise 1929'da sağlanmıştır. Telefon hizmetleri, 1936 yılında millileştirilmiş ve 1937'de İstanbul ile İzmir telefon şebekeleri devlet tarafından satın alınmıştır. 1932'de telefon ücret tarifesi belirlenmiş; II. Dünya Savaşı yıllarında abone sayısı ve görüşme sayılarında artış kaydedilmiştir. 1939-1944 yılları arasında, Ankara'da telefon abone sayısının yanı sıra iç şehir, şehirlerarası ve uluslararası görüşme sayıları da artış göstermiştir. Bu artış, halkın ülke genelindeki gelişmelerden haberdar olmak için telefonu bir iletişim aracı olarak daha fazla tercih etmesiyle ilişkilendirilmiştir. 1943 yılında ekonomik sıkıntılara rağmen, telefon abone sayısında artış yaşanmıştır. Türkiye'de ilk otomatik telefon santrali 2.000 hat kapasitesiyle Ankara'da hizmete girmiş ve ilk şehirlerarası haberleşme de Ankara ile İstanbul arasında gerçekleştirilmiştir. 1950 yılı itibarıyla, Türkiye genelindeki telefon abone sayısı 58.189'a ulaşmıştır¹¹²⁰ İletişim altyapısının, savaş dönemleri de dâhil olmak üzere geliştirilmesi; halkın, iletişimin

¹¹¹⁸ Zafer Akşam Postası, 28 Nisan 1956, Sayı: 2117; 19 Haziran 1956, Sayı: 2167.

¹¹¹⁹ Bezaz, Geçmişten Günümüze Haberleşme ve PTT Tarihi, s. 179-180.

¹¹²⁰ Zafer Akşam Postası, 19 Kasım 1956, Sayı: 2245; Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 144-145; Bezaz, Geçmişten Günümüze Haberleşme ve PTT Tarihi, s. 184.

hızından yararlanmaya yönelik yoğun talebiyle ilişkilendirilebilir

1950 yılından itibaren, diğer alanlarda olduğu gibi telefon haberleşmesinde de hızlı bir ilerleme kaydedilmişti. PTT Genel Müdürlüğü tarafından şehirlerarası telefon hatlarının güçlendirilmesi amacıyla inşa edilen santrallerin faaliyete geçmesiyle, İstanbul-Ankara arasında aynı anda 45 kişinin konuşabilmesi sağlanmıştı. Benzer bir çalışma Sivas için de sürdürülmüş; gerekli takviyelerin yapılmasının ardından, Sivas ile aynı anda 12 kişinin görüşme yapabilmesi mümkün hale gelmişti. 1951 yılı itibarıyla Türkiye genelindeki telefon santral kapasitesi 71.302'ye ulaşmış olup, bu kapasitenin %42,88'i İstanbul, %23,91'i ise Ankara tarafından kullanılıyordu.¹¹²¹ Veriler, 1950 yılında Ankara'nın nüfusuna oranla İstanbul'dan daha yüksek bir telefon kullanım oranına sahip olduğunu göstermektedir.

Artan talep üzerine, 1951 yılında Ankara-İstanbul arasındaki telefon hatlarına 24 kanal, Ankara-Sivas arasındaki hatlara 12 kanal ve Eskişehir-Ankara arasına 3 kuranportör ilave edilmişti. 1953 yılında Ankara-İstanbul arasındaki telefon kanal sayısı 29'a çıkarılmıştı; ancak bu kanalların Seyhan, Karadeniz, Doğu ve Güney vilayetlerinin de kullanımına sunulması, istenilen görüşmelerin gerçekleştirilmesine büyük oranda engel olmuştu. Benzer şekilde, Ankara-İzmir arasında görüşmeleri sağlayan 2-3 kanalın, Nazilli, Denizli, Aydın ve Manisa tarafından da kullanılması benzer bir sorun oluşturmuştu. 1954 yılında, PTT İdaresi bu sorunu çözmek amacıyla Ankara-İzmir ve Ankara-Sivas-Samsun arasında 12'şer kanallı; Ankara-Eskişehir-Balıkesir arasında 3'er kanallı; Ankara-Kastamonu ve Ankara-Zonguldak arasında ise 4 kanallı kuranportörleri faaliyete geçirmişti.¹¹²² Telefon hatlarına yapılan eklemeler Ankara'yı bir merkez konumuna getirdiği ifade edilebilir.

Diğer yandan, hükümet telefon iletişiminin yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla kolaylaştırıcı bir adım atmış ve abonelik ücretini 180 liradan 90 liraya, 500 konuşma karşılığı alınan 225 lirayı ise 165 liraya indirmişti. Abonelik ücretlerindeki bu indirim, Meclis'e taşınmış ve Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller tarafından abonelik ücretinin neden düşürüldüğüne ilişkin Ulaştırma Bakanı'nın cevaplama için sözlü bir soru önergesi verilmişti. Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek, Ankara santralinde boşta bulunan 4.000 numaranın olduğunu, bu numaraların isteyen herkese

¹¹²¹ Ulus, 28 Temmuz 1950, Sayı: 10446; TBMMTD, 27 Şubat 1951, Dönem IX, c. V, Yılı Posta, Telgraf ve Telefon İşletme G. R/L Bütçesi, s. 18.

¹¹²² BCA, 030.01.0 / 83.523.7, 4; TBMMTD, 28 Şubat 1953, Dönem IX, c. XX, s. 1390; Ayın Tarihi Ocak 1954, Sayı: 242, s. 29-30.

verilebileceğini ifade etmişti. Halkın boş numaralara ilgisini artırmak için fiyatların düşürüldüğünü açıklamış, diğer şehirlerde benzer bir durum olmadığı için oralarda fiyat indirimine gidilmediğini belirtmişti.¹¹²³ İndirimin yalnızca Ankara'ya özgü olması başkentin iletişim altyapısına verilen önemi gösterse de, bu adımın yarattığı ani talep artışının Ankara PTT idaresini zor durumda bıraktığı anlaşılmaktadır.

Gerek hükümetin kolaylaştırıcı adımları gerekse de teknik imkânların artmasıyla, 1950 öncesinde günlük 40-50 arasında olan abonelik başvuruları, 1953 yılında günlük 800-900'e yükselmişti. Artan talep üzerine, PTT İdaresi Ankara'daki santrallerin kapasitesini 23.800'e çıkarmayı planlamış, Ankara-İstanbul hattındaki kanal sayısını ise 50'ye yükseltmişti. Yenimahalle ve Bahçelievler semtleri dışında kalan yerler için 1.000 abonelik bir santral açılmış ve müracaat edenlere numaralar verilmeye başlanmıştı. 1954 yılında ise Merkez'e 2.000, Yenışehir'e 2.000, Yenimahalle'ye 1.500, Keçiören'e 300 olmak üzere toplamda 5.800 hatlık bir tesis kurulması kararlaştırılmıştı. Diğer yandan, artan talep telefon rehberinin tasarımı da etkilemiş, rehberin her sayfası artık ikiye ayrılarak daha fazla aboneye yer verilmesi sağlanmıştı.¹¹²⁴

Yaşanan talep patlaması, dönemin gazetelerinin köşe yazılarına da yansımıştı. Ankara Telgraf yazarı Fethi Giray, bir yazısında abone olma sürecinin uzunluğundan şikayet etmişti. Giray, şehirlerarası normal telefon görüşmelerinin yapılabilmesi için idarenin 6 yıl boyunca hiç durmadan çalışması gerektiğini belirtmiş ve abonelerin doğrudan görüşme için en az bu süre kadar beklemek zorunda olduklarını dile getirmişti. 1955 yılında Ayyıldız gazetesinde yayımlanan bir köşe yazısında ise telefon sayısının yetersizliğine dikkat çekilmişti. Yazıda, Ankara'da okul ve resmi daireler hariç tutulduğunda, 10.000 kişiye bir umumi telefonun düşmediği ifade edilmişti. Ayrıca Büyük Postane dışında yalnızca bir tane umumi telefon bulunduğu, onun da sık sık bozulduğu belirtilmişti. Bunun yanı sıra jeton bulma ve sıra bekleme sorunlarından; jetonun konuşma süresi kadar beklemeden düşmesi nedeniyle görüşmelerin yarıda kesilmesinden şikâyet edilmişti.¹¹²⁵ 1950'lerin başında sağlanan imkânların yeterli bir planlama çerçevesinde gerçekleştirilmemesi, 1950'lerin ortalarından itibaren yaşanan sorunların temel nedenlerinden biridir.

¹¹²³ TBMMTD, 18 Mayıs 1951, Dönem IX, c. VIII, s. 353; Zafer, 14 Nisan 1951, Sayı: 681.

¹¹²⁴ TBMMTD, 27 Şubat 1953, Dönem IX, c. XX, s. 1953; Zafer, 21 Mart 1953, Sayı: 1415, 06 Ekim 1953, Sayı: 1615, 07 Ocak 1954, Sayı: 1706; Demokrat Ankara, 17 Eylül 1952, Sayı: 362.

¹¹²⁵ Ankara Telgraf, 03 Nisan 1954, Sayı: 615; Ayyıldız, 28 Mayıs 1955.

1956 yılında 23.832 telefon abonesi bulunan Ankara’da, 42.855.068 şehir içi görüşme (Türkiye’deki şehir içi görüşmelerin %18,8’i) ve 1.006.809 şehirler arası arama (Türkiye’deki şehirler arası görüşmelerin %12,3’ü) gerçekleştirilmişti. 1957 yılında ise, günlük ortalama şehir içi görüşmeler yaklaşık %28, şehirler arası görüşmeler ise %190 oranında artış göstermişti. Artan konuşma trafiği nedeniyle, merkez santrale 15.000, Yenışehir’e 10.000, Bahçelievler’e 3.000, Yenimahalle’ye 1.000 ve Keçiören’e 700 abonelik kapasite artışı yapılmıştı. Diğer yandan, PTT yetkilileri tamirat ve santral ekleme çalışmalarını, Ankara’nın boşaldığı yaz aylarında gerçekleştirmeyi tercih etmişlerdi.¹¹²⁶

Kazalarda telefonla haberleşme kapasitesini artırmak amacıyla çalışmalar yürütülmüş, bu kapsamda Polatlı’da hizmet veren 100’lük şehir santralının yerine 600’lük yarı otomatik santral şebekesi işletmeye açılmıştı. Bu iyileştirme ile 180 olan mevcut abone sayısının artırılması hedeflenmişti. Ayrıca Nallıhan’da 20 köyün yararlanabileceği 35 kilometre uzunluğunda bir telefon şebekesi kurularak halkın telefon ihtiyacını karşılamaya yönelik adımlar atılmıştı. Tüm bu çalışmalara rağmen, 1957 yılında Ankara’da hala 9.000 kişinin telefon sırası beklediği kaydedilmişti.¹¹²⁷

PTT Genel Müdürlüğü, artan talepler nedeniyle aboneliklerde bir öncelik sıralamasına gitmiş ve üç gruptan oluşan yeni bir liste hazırlamıştı. Birinci sınıf nakiller; ikinci sınıf, kordiplomatik, hastane ve klinikler, okullar, büyük sanayi ve iş yerleri; üçüncü sınıf ise milletvekilleri, basın kartı sahibi gazeteciler, tabipler, ebeler ve eczacılardan oluşmaktaydı. Diğer yandan, PTT İdaresi Ankara’daki telefon numaralarını değiştirme kararı almış ve bu sayede makinelerde meydana gelen arızaların çözülmesi hedeflenmişti. Ancak alınan karar, birçok kişinin telefonları kullanma konusunda sıkıntı yaşamasına neden olmuştu. Sorunun tam anlamıyla çözülememesi üzerine, 1960 yılında PTT, İstanbul’da olduğu gibi Ankara’da da telefon numaralarını beş rakamdan altı rakama çıkarma kararı almıştı.¹¹²⁸ Yaşanan sorunlar ve getirilen çözümler, idarenin faaliyetlerinin uzun vadeli planlamaya dayanmadığının bir başka işaretidir.

Şehirdeki iletişimi etkileyen başlıca sorunlardan biri de zaman zaman yaşanan sel

¹¹²⁶ PTT Genel Müdürlüğü “PTT İstatistikleri 1950-1956”, Ankara, 1956, s. 27-30; Zafer, 26 Mart 1956, Sayı: 2377, 19 Temmuz 1957, Sayı: 2491.

¹¹²⁷ Polatlı, 23 Temmuz 1956, Sayı: 196; Ulus, 12 Ağustos 1957, Sayı: 12372; Beypazarı, 04 Mart 1959, Sayı: 37.

¹¹²⁸ Ulus, 12 Ağustos 1957, Sayı: 12372, 11 Şubat 1958, Sayı: 12554, 23 Mart 1960, Sayı: 13163.

felaketleriydi. Özellikle yağmur sonrası telefon şebekelerinin çalışmaması, Ankara’da sıklıkla karşılaşılan bir problem olmuştu. Ancak 11 Eylül 1957’de yaşanan büyük sel felaketinin etkileri, önceki sorunlardan çok daha uzun süreli olmuştu. Felaketten iki ay sonra dahi şehirde telefon görüşmelerinde süreklilik sağlanamamıştı. Aşırı suyun toprağa nüfuz etmesi, kabloların ıslanmasına ve kısa devrelerin yaşanmasına yol açmıştı. Bu nedenle, sorunun kısa vadede çözölemeyeceği ve bir süre daha devam edeceği tahmin edilmekteydi.¹¹²⁹ Yaşanan sel felaketi, Ankara’nın iletişim altyapısının kırılganlığını ve kalite eksikliğini ortaya koymuştur.

Ankaralıları, şehir dışıyla iletişim kurmak için telefon dışında telgraf ve posta yolunu da kullanmış, postaneler bu amaçla iletişim sağlamak isteyenlerin başlıca uğrak noktası olmuştur. Özellikle yılbaşı ve bayram dönemlerinde postanelerde büyük bir yoğunluk yaşanmıştır. Örneğin, 1956 yılında bayram nedeniyle Ankara’ya İstanbul’dan 60 bin, İzmir’den 25 bin telgraf olmak üzere toplamda 110 bin telgraf ve 135 bin tebrik kartı gelmişti. Aynı yıl içerisinde Ankara’dan 740.208 adi, 55.903 acele, 25.773 yıldırım telgraf ve 413.829 mektup gönderilmişti. Şehrin artan nüfusuna bağlı olarak gönderi sayılarındaki bu artış, mevcut PTT şubelerini yetersiz hale getirmişti. Bu nedenle, PTT idaresi iş yeri sayısını artırma yoluna gitmiş, 1945’te 125 olan PTT iş yeri sayısı 1950’de 190’a, 1957’de 304’e ve 1960’ta 337’ye çıkarılmıştı.¹¹³⁰

PTT İdaresi, posta dağıtım işlerinin hızlandırılması ve saat 17:00 sonrasındaki iş yükünün azaltılması için çeşitli önlemler almıştı. Bu kapsamda, Avrupa’daki örneklerden ilham alınarak posta dağıtımının motosiklet veya bisiklet ile yapılmasına karar verilmiş ve bu uygulama hayata geçirilen ilk şehirlerden biri Ankara olmuştu. Ayrıca saat 17:00’den sonra posta gişe ve servislerine gelen mektup, taahhütlü mektup, paket, sandık ve benzeri maddeleri almak ya da göndermek isteyenler için “munzam ücret” adıyla 20 kuruşluk bir ek ücret ödeme uygulaması başlatılmıştı.¹¹³¹

¹¹²⁹ Ankara Telgraf, 21 Aralık 1957, Sayı: 1922, 27 Ekim 1959, Sayı: 2503; Hürses, 06 Temmuz 1951, Sayı: 187.

¹¹³⁰ PTT İstatistikleri 1950-1956, s. 28; PTT İstatistikleri 1960, s. 41; Zafer, 26 Mayıs 1955, Sayı: 2302; Ulus, 07 Ocak 1957, Sayı: 12161.

¹¹³¹ Demokrat Ankara, 27 Kasım 1951, Sayı: 72; Ulus, 09 Ocak 1958, Sayı: 12521.

5. BÖLÜM: ASAYİŞ VE TRAFİK

5.1. Demokrat Parti Dönemi Öncesi İç Güvenlik Teşkilatı

Bir devletin vatandaşlarının huzur ve güvenliğini sağlama, ülke içinde düzeni koruma, içeriden yönelecek tehditlere karşı kamu düzenini sağlama gibi görevleri vardır. Bu görevler devletin iç güvenlik kavramı kapsamında ele alınır. İç güvenlik; istihbarat, terörle mücadele, asayiş, yasa dışı faaliyetler gibi alanlarında mücadeleyi kapsar. Yapılan bu mücadele belirli bir strateji ve teşkilatlanmayı gerektirir. Devletin iç güvenliği sağlanmasında güç unsurları kolluk kuvvetleri ve yargı sistemidir. Söz konusu güç unsurları sayesinde ülke içinde hem güvenliğin sağlanması hem de hukukun üstünlüğünün tesis edilmesi mümkün olur.

Türkiye’de iç güvenliğin kolluk güçlerinden biri olan polis teşkilatı, 1923’te 8 Kanun, 9 Tüzük, 1 Yönetmelik kapsamında görev yapıyordu. İlgili düzenlemeler Cumhuriyet öncesine aitti. 1924 yılında Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü adını alan ve iç güvenliğin sağlanmasında etkin olarak kullanılması amacıyla polisin yeni teşkilat yapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda üç şubeli bir yapı oluşturulmuştur. 1925’te teşkilatın adı Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü olarak değiştirilirken, 1926’da bu teşkilatın bünyesine istihbarat şubesi eklenmiştir. Teşkilatlanma faaliyetleri sürdürülürken, teşkilatın kanuni altyapısının oluşturulması için hazırlıklar sürdürülmüştür. 19.05.1930 tarihinde kabul edilen 1624 sayılı¹¹³² “Dâhiliye Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun”la Cumhuriyetin ilk polis teşkilat kanunu çıkarılmıştır.¹¹³³ İlgili düzenlemelerin 1930’a kadar gecikmesinde, yeni rejimin

¹¹³² Çıkarılan kanununda 17 madde bulunmaktadır. Birinci ve beşinci maddeler teşkilatın kurumsal yapısını, diğer maddeler işleyişini kapsamaktadır.

Madde 1 — Dahiliye Vekâleti merkez teşkilâtı; Müsteşarlık ve Hususî Kalem ile alfabe tertibi üzere Emniyet İşleri, Hukuk Müşavirliği, Mahallî İdareler, Nüfus İşleri, Teftiş Heyeti ve Vilâyetler İdaresinden, Umum Jandarma Kumandanlığından ve hususî kanun ve nizamnameleriyle Dahiliye Vekâletine merbut diğer idarelerden mürekkeptir.

Madde 5 — Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü beş şubeden ve bir müstakil evrak bürosundan müteşekkildir. A: Birinci şube; memleketin umumî emniyet ve umumî asayişine müteallik işlerle meşguldür ve iki bürodan mürekkep tir. Birinci şube müdürlüğü umum müdürlük muavini tarafından idare olunur. B: İkinci şube; idarî, beledî ve adlî zabıta işleriyle iştigal etmek üzere iki büroyu ihtiva eder. C: Üçüncü şube; Polis âmir ve memurlarının zat işleri, polis mektebi, talim ve terbiye ve umumî zabıta teşkilât ve tevziatı, hesap ve levazım işleriyle iştigal eder. Bu vazifeler iki büroya taksim edilerek ifa edilir. D: Dördüncü şube; ecnebilere müteallik muamelât ile meşgul olmak üzere üç bürodan mürekkeptir. E: Beşinci şube; zabıtaya ait teknik işlerle istatistik ve neşriyat işlerini ifa eder. İki bürodan mürekkeptir. F: Evrak bürosu umum müdürlüğe ait muhaberelelerin kayıt ve şevkini temin ve iş sahiplerinin müracaatlarını kabul ve işlerini ait olduğu şubelerden tahkik ve neticelerini tebliğ ile iştigal eder.

¹¹³³ Resmî Gazete, 24.05.1930, Sayı: 1501, s. 8939-8940; A. Nihat Dünder, “Cumhuriyet Polisi”, Türk İdare

uygulamalarını zamana yayma stratejisi ve Osmanlı dönemi emniyet yapılanmasının bir süre daha devam ettirilmesi etkili olmuştur.

Teşkilat yapısının belirlenmesine rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında polislerin görev ve sorumluluklarına ilişkin kapsamlı bir yasal düzenlemenin bulunmuyordu. Bu nedenle 30.06.1932 tarihinde kabul edilen 2049 sayılı¹¹³⁴ “Polis Teşkilat Kanunu” ile polisin mesleğe girişi, kabul ve tayin işlemleri, gibi pek çok konu kanuni bir çerçeveye oturtulmuştur. 46 maddelik kanunda İstanbul ve Ankara Emniyet Müdürlüklerinin durumu ayrıca ele alınmıştı. Bu kapsamda İstanbul Emniyet Müdürü’nün 80, Ankara Emniyet Müdürü’nün 70 lira maaş alacakları, İstanbul Emniyet Müdürlerinin 1. Sınıf Emniyet Müdürlüğü kadrosundan 2 derece, Ankara Emniyet Müdürlerinin ise 1 derece üstünde olduğu belirtilmişti.¹¹³⁵

Teşkilat kanunlarına rağmen, polisin görev sırasındaki yetki ve sorumluluklarını netleştiren kapsamlı bir yasal boşluk bulunuyordu. Bu boşluğun doldurulması amacıyla 04.07.1934 tarihinde kabul edilen 2559 sayılı¹¹³⁶ “Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu” çıkarılmıştı. Kanun polisin görevi sırasında tereddüt yaşadığı konulara açıklık getirmişti. Buna göre kanun polisin;

Dergisi, 421, (Aralık 1998), s. 462; Salih Zeki Haklı, “Erken Cumhuriyet Döneminde Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi”, Güvenlik Çalışmaları Dergisi, XXIV/ 1 (Haziran 2022), s. 7-8.

¹¹³⁴ 2048 sayılı kanunun merkez ve vilayetlerdeki durumu ile Ankara ve İstanbul’a ilişkin maddeleri şöyledir:

Madde 1- Polis; üniformalı ve sivil olmak üzere iki kısımdır: Üniformalı polis de atlı ve piyade olmak üzere ikiye ayrılır. Atlı polis icabında ihdas olunur. Bunların istihdam şartları nizamname ile tespit olunur.

Madde 2- A: Vilâyetlerde polisin âmiri “Emniyet Müdürü” veya “Emniyet Memuru” dur. B: Vilâyet “Emniyet Müdür” veya “Emniyet Memurları” kanun ve nizamnamelerle kendilerine verilen vazifelerden başka aynı zamanda vilâyet muntikasında siyasi emniyet ve inzibat ve asayişe müteallik istilaat meseleleriyle de iştigal ederler.

Madde 3- Polis mahsus bir meslek olup mensuplarının derece, sınıf ve unvanları aşağıda gösterilmiştir Merkezde:

1-Emniyet İşleri Umum Müdürü, 2- Emniyet İşleri Umum Müdür Muavini ve Polis Başmüfettişi 3- Emniyet işleri Şube Müdürleri, Polis ve Emniyet Müfettişleri 4-Polis ve Emniyet Müfettiş Muavinleri, Emniyet İşleri Şube Şefleri 5-Memurlar 6-Kâtipler

Vilâyetlerde

1 Emniyet Müdürleri, Polis Mektepleri Müdürleri, Emniyet Müdürlükleri şube müdürleri 2 Emniyet müdürlükleri şube müdür muavinleri, emniyet memurları, emniyet müdürlükleri şube reisleri, üniformalı ve sivil merkez memurları 3 Üniformalı ve sivil komiserler. 4 Polis memurları 5 Polis namzetleri

Madde 4- İstanbul Emniyet Müdürlüğü 1.inci sınıf emniyet müdürlüğünün 2 derece ve Ankara Emniyet Müdürlüğü bir derece üstündedir.

¹¹³⁵ Resmî Gazete, 6 Temmuz 1932, Sayı: 2143, s. 1685-1690.

¹¹³⁶ 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu 28 maddeden oluşmaktadır. Kanunun 1. Maddesinde Polisin sayışı, amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini koruyacağı, madde 3’te Belediye zabıtası işlerinin Hükümetçe lüzum görülen yerlerde polise gördürüleceği, madde 4’te polis hiç bir suretle vazifesinden başka bir işte çalıştırılmayacağı ifade edilmiştir. Diğer maddeler ise polisin arama, el koyma, silah kullanma yetkilerine ilişkindir.

- Hangi çerçevede suçları engelleyeceğini,
- Suç işlenmişse durumunda hangi kanuni düzenlemelere göre davranacağını,
- Ne tür yerleri hangi şartlarda arayabileceğini,
- Olaylara ne şekilde müdahale edeceğini,
- Düzenin sağlanmasında yapacağı ne tür faaliyetler icra edeceğini belirlemişti.¹¹³⁷

1950 öncesi polisin teşkilat yapısındaki son değişiklik ise 04.06.1937 tarihinde kabul edilen 3201 sayılı¹¹³⁸ Emniyet Teşkilat Kanunu'dur. Kanunla Emniyet Umum Müdürlüğü ve Umum Jandarma Komutanlığı Dâhiliye Vekalet'ine bağlanmıştır. Bu kanun daha önceki teşkilat kanunlarını ortadan kaldırmış, merkezde ve vilayetlerdeki teşkilat yapısı yeniden düzenlenmiştir. Her vilayette mutlaka bir polis müdürü ve her kazada da bir polis amiri bulundurulmasına çalışılmış, 1950'lere kadar büyük oranda bu amaç gerçekleştirilmiştir. Kanundaki önemli bir ayrıntıda ise, daha önce Ankara Emniyet Müdürü konum ve maaş olarak İstanbul Emniyet Müdürünün gerisindeyken bu kanunla hem konum hem de maaş olarak İstanbul Emniyet Müdürü'ne eşitlenmiş olmasıdır.¹¹³⁹ İki şehrin emniyet müdürlüklerinin eşit düzeye getirilmesi, Ankara'nın başkent olarak artan statüsünü ve asayişine atfedilen önemi yansıtmaktadır.

İç güvenliğin sağlanmasında diğer önemli kolluk gücü ise Jandarma'dır. Polis teşkilatının bulunmadığı veya belediye hudutları dışında kalan yerlerde görev yapan jandarma, ülke içinde emniyet ve asayişinin sağlanmasında, kamu düzenin korunmasında kanunlarla belirlenen yetki ve sorumluluklarını kullanır. Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı

¹¹³⁷ Resmî Gazete, 14 Temmuz 1934, Sayı: 2751, s. 4140-4142; Ali Dikici, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilatı (1923-1938)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXIV/72 (Kasım 2008), s. 732.

¹¹³⁸ Kanun 98 maddedir. Kanunun bazı önemli maddeleri şunlardır:

Madde 1- Memleketin umumî emniyet ve asayiş işlerinden Dahiliye Vekili mesuldür. Dahiliye Vekili bu işleri, kendi kanunları dairesinde hareket eder. Emniyet Umum Müdürlüğü ile Umum Jandarma Komutanlığı ve icabında diğer bütün zabıta teşkilâtı vasıtasıyla ifa ve lüzum halinde İcra Vekilleri Heyeti kararıyla ile ordu kuvvetlerinden istifade eder.

Madde 2- Dahiliye Vekilinin riyaseti altında Büyük Erkânı harbiyenin bir mümessili ile Emniyet Umum Müdürü, Jandarma ve Gümrük ve Orman Muhafaza Umum Komutanları ve Vekâletçe seçilecek lüzumu kadar umumî müfettiş ve validen mürekkep bir emniyet komisyonu teşkil edilir.

Madde 9-A) İdarî polis, içtimâî ve umumî intizamı temin etmekle mükellef olan kısımdır. B) Siyasî polis, Devletin umumî emniyetine taallük eden işlerle mükellef olan kısımdır. C) Adli polis; asgarî tam teşekküllü bir polis karakolu bulunan yerlerde, adli işlerle uğraşmak üzere Emniyet Umum Müdürlüğünce kadrodan ayrılan bir kısımdır.

Madde 16-Emniyet Umum Müdürlüğünün merkez teşkilâtı aşağıda gösterilmiştir:

A-Umum Müdürlüğe bağlı makamlar:

1- Umum Müdür Muavinlikleri, 2- Teftiş Heyeti Reisliği, 3 - Dört Daire Reisliği, 4 - Hukuk işleri Müdürlüğü (bir bürodur) 5- Önemli işler Müdürlüğü (üç büroyu havidir) 6- Arşiv Müdürlüğü (üç büroyu havidir) 7- Tercüme bürosu.

¹¹³⁹ Resmî Gazete, 12 Haziran 1937, Sayı: 3629, s. 8268-8275.

Kuvvetlerinin bir parçasıdır. Jandarma Teşkilatı'nın görevleri mülki, adli, askeri ve diğer görevler olarak dört ana başlık altında toplanır. Mülki görevleri kapsamında suçun engellenmesine, adli görevleri kapsamında suçun işlenmesi durumunda ilgili işlemlerin yapılmasına, askeri görevleri kapsamında ise askeri kanunlar çerçevesinde belirtilen görevleri yerine getirilmesine çalışır¹¹⁴⁰

1926 yılında 812 Sayılı Jandarma Efradı Kanunu Jandarma teşkilatından ziyade jandarma erlerine ilişkin olarak çıkarılmış, erlerin bazı hakları düzenlenmiştir. Tıpkı polis teşkilatında olduğu gibi 1930 yılında jandarma teşkilatında da bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu kapsamda 10.06.1930 tarihinde çıkarılan 1706 sayılı¹¹⁴¹ “Jandarma Kanunu” jandarmanın görev sorumlulukları belirlenmiştir. Kanuna göre Jandarma, genel emniyet ve asayiş korumakla, kanunların icrasına çalışmakla ve ilgili kanunlara dayanan Hükümet emirlerini yerine getirmekle görevli sayılmıştır. Kanun Jandarma Genel Komutanının orduyla bağının baki kalacağını ancak ordudan alındığını hükme bağlamıştır. Bu düzenleme ile jandarmayı sivil otoritenin emrinde bulundurulması ancak ordudan bağımsız bir askeri yapılanmanın oluşmaması amaçlanmıştır. 1935'te ise jandarma subayları Kara Harp Okulu'ndan mezun olan kişilerden oluşturulmuştur. Bu tarihteki diğer bir değişiklik de Jandarma Umum Kumandanlığı adının, Jandarma Genel Komutanlığı'na dönüştürülmüş olmasıdır. Jandarma teşkilatındaki düzenlemeler 1940 yılına kadar sürmüştür. Bu çerçevede Jandarma tüzüğü hazırlanmış, jandarma üç

¹¹⁴⁰ Osman Çay, Jandarma Teşkilatında Kurumsal İletişimin Önemi ve İç Güvenlik Hizmetleri İle İlişkisi: Ankara İl Jandarma Komutanlığı Örneği, Polis Akademisi/Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 26.

¹¹⁴¹ Jandarma Kanunu 30 maddeden oluşmaktadır. Kanunun öne çıkan maddeleri şunlardır:

Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti jandarması umumî emniyet ve asayiş korumağa, kanun ve nizamlar hükümlerinin icrasını temine ve bunlara müstenit Hükümet emirlerini ifaya memur müsellâh ve askerî bir inzibat kuvvetidir.

Madde 2- Jandarmanın vazife ve hizmet itibarile mercii Dahiliye Vekâletidir. Askeri talimü terbiye hususunda Büyük Erkânı Harbiye Reisliğine, silâh ve mühimmatile, seferberlik ve seferde ordu emrine intikal edeceklerin maaş, iaşe ve ilbas ve teçhizatı ve bilûmum masarifatı hususlarında ordudakinin aynı olmak üzere Millî Müdafaa Vekâletine, emniyet ve asayiş işlerle diğer bütün muamelelerde Dahiliye Vekâletine merbuttur.

Madde 7- Umum Jandarma Kumandanlığı Erkânı Harbiye Reisi orduya irtibatı baki kalmak üzere ordudan alınır. Herhangi bir şube müdiriyet'ne ordudan erkânı harp zabiti alındığı takdirde ordu ile irtibatı baki kalır.

Madde 14- Jandarma zabitleri emniyet ve asayiş muha faza, kavanin ve nizam atı devletin icrayı ahkâmının temine müteallik vazifelerinden dolayı mahallin en büyük mülkiye me murunun emri altındadır. Jandarma zabitleri maiyetlerinin idare sinden, inzibat ve talimü terbiyelerile esliha ve teçhizat ve vezaifi umumiyeler'nden kendi jandarma mafevklerine karşı mes'uldür, Talimü terbiye, esliha ve teçhizat keyfiyetlerinden dolayı kolordu kumandanlarının verecekleri program mucibince muntakalarında bulundukları alay ve daha mafevk askeri küt'a kumandanlarının teftişlerine de tabidirler. Ancak taltif veya tecziyeleri kendi jandarma âmirleri vasıtasile yapılır.

bölümden oluşan bir yapıda teşkilatlandırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olağan üstü şartlar ve askeri ihtiyacı nedeniyle bazı Jandarma unsurları Kara Kuvvetleri Komutanlığı emrine verilmiştir.¹¹⁴²

16.07.1956 tarihinde çıkarılan 6815 sayılı “Sınır, Kıyı ve Kara Sularımızın Muhafaza ve Emniyeti ve Kaçakçılığın Men'i ve Takibi İşlerinin Dâhiliye Vekâletine Devri hakkında Kanun” ile gümrük bölgelerinde, kıyılarda ve kara sularında kaçakçılığın önlenmesi ve takibi Dâhiliye Vekalet'ine devredilmiştir. 1957 yılında Jandarma Sınır Birlikleri tugaylar haline dönüştürülmüş, ayrıca Jandarma Eğitim Tugayları kurulmuştur.¹¹⁴³

5.2. Demokrat Parti'nin İç Güvenlik Politikası

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949
Tehdit-Şantaj	487	411	375	345	467	578	632	576	821
Adam Öldürme	1.397	1.370	1.158	904	996	1.194	1.226	1.788	2.095
Hırsızlık	7.397	9.310	10.887	7.973	8.044	10.710	10.064	9.816	12.149
Irza Geçme	797	731	597	545	707	803	691	978	1.188

Tablo 155: 1950 Öncesi Türkiye’de İşlenen Bazı Suçları Durumu

Kaynak: BCA, 30.1.0/ 55.341.3, 4.

Bu verilere göre 1941-1949 döneminde tehdit şantaj suçlarında yıllık ortalama artış oranı %8,7, adam öldürme suçlarında %7,1, hırsızlık suçlarında %8,2 ve ırza geçme suçlarında %7,1’dir. Demokrat Parti iktidara geldikten kısa süre sonra hazırladığı hükümet programının Meclis’teki görüşmeleri sırasında söz alan İstanbul Milletvekili Mükerrerem Sarol, sabık iktidar döneminde “Memlekette sanki asayiş buhranı varmış gibi yıllarca polis, jandarma ve Mah Teşkilâtına yüzlerce milyon lira vermekten” çekinmediğini ifade etmiştir. Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgil ise Sarol’u destekler nitelikte bir konuşma yaparak 1950 bütçesinde İç İşleri, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Umum Müdürlüğü bütçesinin 99 milyon lira olmasına karşın Ziraat bütçesinin 43 milyon

¹¹⁴² Resmî Gazete, 22 Haziran 1930, Sayı: 1526, s. 9127-9128; Fatma Kuzey Bulut, Demokrat Parti Dönemi Asayiş ve Güvenlik Sorunları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler, Atatürk Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2019, s. 24-25.

¹¹⁴³ Resmî Gazete, 24 Temmuz 1956, Sayı: 9363, s. 15167; Halil İbrahim Mil, Türkiye’de İç Güvenlik Teşkilatları ve Özellikleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, V/48 (2014), s. 48.

lira olduğunu dile getirmişti. Boyacıgil, şayet hükümet halkına itimat etseydi bütçeden bu düzeyde yüksek miktar bir paranın ayrılmasına gerek kalmayacağını belirtmişti.¹¹⁴⁴

Mayıs 1950’de göreve başlayan I. Menderes Hükümeti 08 Mart 1950’de istifa etmiş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar aynı gün yeni hükümeti kurmak üzere yeniden Adnan Menderes’i görevlendirmişti. 09 Mart 1951’de Menderes ikinci kez hükümeti kurarak hükümet programını Meclis’te güvenoyuna sunmuştu. Menderes, hükümet programında dış emniyetin sağlanabilmesinin iç huzur ve emniyete bağlı olduğunu belirterek idareyi demokratikleştirmek ve güvenlik kuvvetlerini tek çatı altında toplamak istediklerini ifade etmişti. Menderes yapılacak birleştirme sayesinde, güvenlik sisteminin iyileşeceğini, tasarruf sağlanacağını, sağlanan tasarrufla da güvenlik güçlerine yeni ve modern teçhizatla donatılmasının sağlanacağını dile getirmişti.¹¹⁴⁵ Menderes’in emniyette tasarruf yapılmasını dile getirmesi, emniyet kurumlarında daha verimli bir çalışma düzeni kurma amacını taşımaktadır.

2 Mayıs 1954 seçimleri sonrası kurulan 3. Menderes Hükümeti’nin programında iç ve dış güvenliğin temin etmenin, ülkede huzur, sükûn ve asayişin tahakkuk ettirilmesinin hükümetin hareket noktası olduğu ifade edilmişti. Programı okuyan Menderes, halkın son seçimlerde yaptıkları tercihle söz konusu huzuru, sükuneti talep ettiklerini gösterdiklerini dile getirmişti. 1955 yılında kurulan 4. Menderes Hükümeti’nde ise iç güvenliğe ilişkin doğrudan ifade bulunmamakla birlikte, ekonomik kalkınmanın ülke savunmasında modern bir orduya sahip olmayı mümkün kıldığına değinilmiştir.¹¹⁴⁶

İç güvenlik meselesi Menderes’in 5. ve son hükümet programında “bütün vatandaşların fert fert, zümre zümre ve millet olarak emniyet, refah ve saadetini temin eylemek, halkımızı her çeşit ıstırap ve tehlikeden uzak, huzur içinde yaşatmak, hülâsa, memleketi maddi ve mânevi ileri ve yüksek bir hayat seviyesine kavuşturabilmek İcranın vazifesi olarak tecelli etmektedir.” şeklinde ifade edilmiştir.¹¹⁴⁷ Demokrat Parti’nin hükümet programlarında dikkati çeken en önemli husus, I. Menderes Hükümeti dışındaki programlarda iç güvenlik meselesinin detaylı ve icraata yönelik ele alınmamış olmasıdır.

¹¹⁴⁴ TBMMTD, 31 Mayıs 1950, Dönem IX, c.I, s. 80, 87.

¹¹⁴⁵ TBMMTD, 26 Mart 1951, Dönem IX, c.VI, s. 28; Hükümetler ve Programları, c.I 1920-1960, Hazırlayanlar, Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Ankara, 1988, s. 170-171.

¹¹⁴⁶ TBMMZC, 24 Mayıs 1954, Devre X, c. I, s. 23; TBMMZC, 14 Aralık 1955, Devre X, c.VIII, s. 253.

¹¹⁴⁷ TBMMZC, 4 Aralık 1957, Devre XI, c. I, s. 58.

5.3. Demokrat Parti Döneminde Asayiş

Demokrat dönemin ilk beş yılında hırsızlık, yaralama, tehdit suçları sıklıkla işlenen suçlardır. 1951’de 10.133, 1952’de 9.074, 1953’te 8.930, 1954’te 6.042, 1955’te 4.567 olayın yaşanmış olması, Demokrat Parti’nin ilk beş yılında suç oranlarını azaldığını göstermektedir.

Suç	1951	1952	1953	1954	1955
Çalma	1.988	1.719	1.562	1.205	957
Dolandırıcılık	195	125	122	67	45
Yankesicilik	398	252	179	112	73
Gasp	6	5	4	4	5
Yaralama	756	823	815	578	396
Öldürme	17	25	19	13	16
Tehdit	264	153	1446	92	56
Sarkıntılık	134	141	166	111	60
Eve Tecavüz	184	155	69	85	23
Hakaret	636	619	561	482	395

Tablo 156: 1951-1955 Yıllarının İlk Yedi Ayında İşlenen Bazı Suçların Durumu

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 67.424.5, 2

Tabloya göre hırsızlık suçunun yıllık ortalama artış oranı-%16,5, dolandırıcılık-%29,1, yankesicilik-%34,5, gasp-%2,9, yaralama-%13,2, sarkıntılık-%14, eve tecavüz-%30,2, hakaret-%11 oranında azalmıştır. Öldürme suçu %3,6 ve tehdit suçu ise, %167,6 oranında artmıştır.

Nitekim 1955 yılında Başbakan Adnan Menderes Anadolu Ajansı’na emniyet ve asayiş hakkında bir beyanat vererek ülkenin durumunu değerlendirmiştir. Menderes, asayiş bültenlerine göre emniyet ve asayişin iyiye gittiğini belirtmiş, “eskisine nazaran memlekette iç emniyet ve asayişin mevzunun her sene mütezayid bir şekilde büyük bir inşirah ve memnuniyet verici mükemmeliyete doğru gitmekte olduğunu ifade etmekten zevk duymaktayım” demiştir.¹¹⁴⁸

Açılan davalar açısından bakıldığından ise 1950-1957 yılları arasında en fazla açılan davaların hırsızlık, tehdit ve hakaret davaları olduğu tespit edilmiştir.

¹¹⁴⁸ BCA, 30.1.0 / 15.82.4.2.

Suç	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Hırsızlık	24.298	23.378	25.355	25.684	24.990	26.636	23.983	26.058
Kaçakçılık	3.196	3.167	3.773	3.133	2.583	3.249	2.760	2.775
Dolandırıcılık	-	-	2.062	1.783	1.853	2.024	1.932	1.833
Zina	-	-	4.834	5.165	4.462	4.990	4.480	4.783
Yağma	879	932	1.049	1.114	941	987	868	1.016
Öldürme	3.909	4.120	2.947	3.072	2.228	2.248	2.981	2.757
Tehdit-Şantaj	4.988	5.491	6.500	7.205	7.081	7.095	6.214	6.794
Irza Geçme	3.129	3.146	3.213	3.490	3.716	4.096	5.241	5.557
Cebren Kaçırma	2.921	3.085	3.685	3.414	2.639	2.897	6.931	7.037
Hakaret	-	-	30.925	40.150	6.213	80.313	10.590	12.090

Tablo 157: 1950-1957 Yılları Arasında Açılan Bazı Davalar

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 55.341.3, 2.

1950-1957 yılları arasında hırsızlık davalarında yıllık ortalama %1,1, yağma davaları %2,4, tehdit-şantaj davaları %4,3, ırza geçme davaları %7,7, cebren kaçırma davaları %18,2 artmıştır. Diğer yandan dolandırıcılık davaları-%0,6, öldürme davaları-%2,5 oranında azalmıştır. Tabloya göre 1950’li yıllarda bazı suç türlerinde (dolandırıcılık, öldürme) azalma yaşanırken, bazılarında (ırza geçme, cebren kaçırma) artış gözlemlenmiştir. 1950-1960 döneminde suç türlerine göre farklı eğilimlerin olduğu görülmektedir.

5.4. Demokrat Parti Döneminde Emniyet Teşkilatının Durumu

14 Mayıs 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti iç güvenlik konularına farklı baktığını göstermek, sosyal yapıda devlet toplum barışı sağlamak amacıyla genel af çıkarmıştı. Genel af bir yönüyle sevinçle karşılanırken diğer yandan asayiş olaylarında artışa neden olmuştu. İç güvenliği olumsuz etkileyen bir diğer husus ise, şehirlerin nüfusunun artması ve şehirlerin mevcut sınırlarının hızla genişlemesidir. Diğer yandan II. Dünya Savaşı sonrası motorlu araç sayısının hızla artmış, emniyet ve asayişin sağlanmasını zorlaştırmıştı. Bütün bu gelişmeler karşısında emniyet teşkilatının personel sayısı ve lojistik imkânları aynı hızda artmamıştır. Örneğin 1950’de 504 kişiye bir polis düşerken 1955’te bu sayı 610’a gerilemiştir. Bütçede iç güvenlik teşkilatına ayrılan pay, araç ve teçhizatın alımını

kısıtlamıştır.¹¹⁴⁹

Demokrat Parti döneminde emniyet teşkilatının eğitimi, çalışma saatleri ve teşkilat yapısına ilişkin de çaba sarfedilmiştir. Örneğin bilgi ve teçhizat eğitimi kapsamında Türkiye'ye ABD'den polis heyeti davet edilmiş, İngiliz polis uzmanların görüşlerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda istihbarat eğitimleri verilmeye başlanmıştır. İstihbarat alanda çalışacak kişiler yetiştirilmeye başlanmış, bu alanda uzmanlaşmış personel taşra da görevlendirilmiştir. Diğer yandan mesai saatleri konusunda iyileştirmeler yapılmak istenmiş ancak şehirlerde artan nüfusun asayiş olaylarını artırması istenen iyileştirmelerin yapılmasını engellemiştir.¹¹⁵⁰ Demokrat Parti döneminde emniyet teşkilatındaki iyileştirmelere rağmen, artan nüfus ve asayiş sorunları bu çabaların etkinliğini sınırlandırmıştır.

5.5. Ankara Emniyet Müdürlüğü

1950'lerin başlarında Türkiye'de 82'si fiili olmak üzere 85 Emniyet Müdürlüğü kadrosu bulunuyordu. İstanbul ve Ankara'da ise diğer illerden farklı olarak Emniyet Müdürlüğü kadrosunun yanında bir de Emniyet Müdür Muavinliği kadrosu ihdas edilmişti. Yine sadece bu iki şehirde Şube Müdürlükleri kurulmuştu. Şube Müdürlüklerinin 6'sı İstanbul'da, 4'ü Ankara'daydı. Bunlar dışında vilayette Üniformalı ve Sivil Başkomiser, Üniformalı ve Sivil Komiser, Üniformalı ve Sivil Komiser Muavini, Üniformalı ve Sivil Polis Memuru kadroları da bulunuyordu.¹¹⁵¹

Demokrat Parti iktidara geldiğinde Ankara Emniyet Müdürü görevinde bulunan Rifet Ayaydın, bu göreve Emniyet Polis Başmüfettişliği yaptığı dönemde, 07.11.1947 tarihinde atanmıştı. Demokrat Parti'nin yönetime gelmesi sonrasında birkaç ay daha görevde kalan Ayaydın 25.08.1950'de görevden alınarak Etibank Yönetim Kurulu Maliye üyeliğine atanmıştı. Bununla beraber Rifet Ayaydın'ın görevden alınması sonrasında yerine hemen atama yapılmamıştı. Eylül ayında Ankara Emniyet Müdürlüğü için emekli kurmay subay ve Çalışma Bakanlığı uzmanı Celal Dinçer ve Ankara Emniyet Müdürlüğü 1. Şube Müdürü Ekrem Anıt'ın ismi geçmişti. Ancak 24.10.1950 tarihinde Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne Kurmay Albaylıktan istifa ederek ordudan ayrılan Şeref Süral

¹¹⁴⁹ Seda Öz Yıldız, "1923'ten 2023'e Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Tarihçesi", Türkiye İdare Dergisi, 497 (2023), s. 446.

¹¹⁵⁰ Yıldız, 1923'ten 2023'e Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Tarihçesi, s. 447.

¹¹⁵¹ TBMMTD, 19 Kasım 1951, Dönem IX, c.5, s. 148; Resmi Gazete, 7 Ocak 1954, Sayı: 8603, s. 7937.

atanmıştı.¹¹⁵²

Şeref Süral göreve geldikten sonra şehrin yığılan birçok sorunu ile uğraşma zorunda kalmıştı. Nitekim hâdiselerin çokluğu yüzünden Süral, çok fazla çalışmak zorunda kalmış ve öğle yemeklerine evine dahi gidememişti. Süral ayrıca göreve gelmesinden kısa süre sonra Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne ait 82 plakalı ve Buick marka otomobili tamir masraflarının çokluğu nedeniyle Genel Müdürlüğe iadesini istemişti. Yine Süral dönemindeki uygulamalardan biri de şehir asayişine ait bazı hâdiselerin 2. Şube Müdürlüğü'ne ait telsiz kanalından gazetelere sızdırıldığı düşüncesi ile gazetecilerin ikinci Şubeye girmelerini yasaklanması olmuştu. Haber sızdırılmasına karşı alınan bir diğer karar da 2. Şube tarafından gazeteciler için çıkarılmakta olan bültenlerin neşredilmemesi olmuştu.¹¹⁵³ Bu örnekler, Ankara Emniyet Müdürlüğü görevinin hem operasyonel hem de idari zorluklar barındırdığını göstermektedir.

Ankara Emniyet Müdürü Şeref Süral döneminde teşkilatın sivil memurlarının şehir içinde hareketini kolaylaştırmak amacıyla Ankara Belediye Başkanlığı ile görüşülerek ilgili personele serbest kart alınması sağlanmıştır. Bu kapsamda Belediye Başkanlığı nihayet Ankara Emniyet Müdürlüğü sivil kadrosuna otobüsler için 100 tane serbest kart vermeyi kararlaştırmıştır. Dün bu kartlar vilâyet makamına verilmiş ve derhal tevziata geçilmiştir. 100 kartın 60'ını Emniyet Müdürlüğü 1. Şube'de görev yapan personel kullanacaktı.¹¹⁵⁴ Şeref Süral Ankara Emniyet Müdürlüğü görevinde 07.04.1951 tarihine kadar kalmış, bu tarihte Süral Polis Enstitüsü Müdürlüğüne tayin olmuştu. Süral'ın yerine ise, 1947 yılından beri Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Heyeti Başkanı olan Selahattin Arslan Korkut atanmıştı. Selâhattin Arslan Korkut, 1929 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olmuş, sırasıyla İstanbul Maliyet Memurluğu, Kısıklı Nahiye Müdürlüğü, Çerkeş Kaymakamlığı, Kartal Kaymakamlığı, Bursa, İzmir, Emniyet Müdürlüğü, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı vazifelerinde bulunmuştu. Atama kararının hemen sonrasında vazifesine başlayan Arslan Korkut, kendisini ziyaret eden gazetecilerle yarım saat hasbıhal etmiş, çalışma sistemi hakkında izahat vermişti.¹¹⁵⁵

Ankara Emniyet Müdürü Selahattin Arslan Korkut, göreve geldikten 5 ay sonra İstanbul

¹¹⁵² BCA, 30.11.1 / 194.30.2, 4; 30.18.1 / 123.68.14, 1; 30.11.1 / 218.39.8, 2; Resmî Gazete, 1 Kasım 1950, Sayı: 7645, s. 19265; Ulus, 27 Ağustos 1950, Sayı: 10476; Ulus, 01 Eylül 1950, Sayı: 10481; Ulus, 15 Eylül 1950, Sayı: 10495.

¹¹⁵³ Ulus, 29 Mart 1951, Sayı: 10688.

¹¹⁵⁴ Ulus, 29 Mart 1951, Sayı: 10688.

¹¹⁵⁵ Milliyet, 07 Nisan 1951, Sayı: 336; Ulus, 07 Nisan 1951, Sayı: 10697.

ve İzmir Emniyet Müdürleri ile tetkiklerde bulunmak için bir ay süreyle Amerika'ya gönderilmesine karar verilmişti. Görev kapsamında Korkut'a günlük ikamet yevmiyesi olarak 40 lira ödenecekti. Bu görevlendirme, emniyet çevrelerinde Selahattin Arslan Korkut'un daha salahiyyetli bir makama tayin edileceği şeklinde değerlendirilmişti. Amerika'daki tetkiklerden dönen Korkut şehirde meydana gelen asayiş olaylarının sık sık gazetelerde yer almaya başlaması üzerine ise gazetecilerin emniyet mensuplarıyla temasını meneden bir tamim yayımlamıştı. Selahattin Arslan Korkut'un Ankara Emniyet Müdürlüğü görevindeki ilk yılı dolmadan, hakkında görevden alınacağına dair haberler çıkmaya başlamıştı. Nitekim Selahattin Arslan Korkut 12.02.1952 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu üyeliğine atanmıştı ¹¹⁵⁶ Ankara Emniyeti'nin, basında şehrin asayişiyile ilgili çıkan haberlerden rahatsızlık duyması; suçlulara istihbarat sağlanması ve kurum içinden bilgi sızdırılmasına karşı gösterilen bir tepkiydi.

Selahattin Arslan Korkut'un yeni görevine atanmasından iki ay boyunca Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne herhangi bir atama yapılmamıştı. Bu dönemde İnegöl Kaymakamlığı görevinde bulunan Celalettin Ünseli, 26.03.1952 tarihinde Samsun Emniyet Müdürlüğüne naklen tayin olmuştu. Ünseli bu görevde bir ayı dolmadan Samsun Emniyet Müdürlüğü kadrosuyla Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne atanmıştı. Celalettin Ünsel döneminde Ankara Emniyet Müdürlüğü şehirde suçun önlenmesi ve suçluların yakalanması için halktan yardım alınabilmesi amacıyla gazetelere ilan verilmişti. İlanda "Asayiş ihlâl eden herhangi bir hâdiseye muttali ve şahit olan vatandaşların 12036 ve 12052 numaralı telefonlara haber vermeleri rica olunur. Bu haberi alan, har kuvvet ve motorlu birlik derhal hâdisi mahalline giderek gerekli tedbirleri alacaklardır. Vatandaşların bilgi vermeleri rica olunur." ifadeleri yer alıyordu. ¹¹⁵⁷ İlan, Ankara Emniyeti'nin anlık istihbarat imkanından yararlanamaya çalıştığına işaret etmektedir.

Emniyet Müdürü Ünsel, görev yaptığı yıllarda polisin imkân ve kabiliyetlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütmüştü. Bu dönemde önemli adımlar atılmıştı. Bunlardan biri, 30 kilometre alandaki çağrılara cevap verebilecek nitelikte olan ve Türkiye'ye ilk kez getirilen telsizli motosikletlerdi. Telsizli motosikletlerin ilk

¹¹⁵⁶ Ulus, 18 Eylül 1951, Sayı: 10858; Ulus, 25 Eylül 1951, Sayı: 10865; Ulus, 19 Aralık 1951, Sayı: 10951; Ulus, 12 Şubat 1952, Sayı: 11000; Milliyet, 13 Şubat 1952, Sayı: 633.

¹¹⁵⁷ BCA,30.11.1 / 230.9.17, 2; 237.11.20, 2; Resmî Gazete, 9 Nisan 1952, Sayı: 8081, s. 3327; 3 Mayıs 1952, Sayı: 8100, s. 3509; 17 Nisan 1953, Sayı: 8388, s. 6045; Ulus, 5 Kasım 1952, Sayı: 11261; 7 Kasım 1952, Sayı: 11263.

kullanıldığı il ise Ankara olmuştu.¹¹⁵⁸

Ankara Emniyet Müdürü Celalettin Ünsel döneminde, muhtemel asayiş olaylarına karşı kurulan ve tamamen motorize hale getirilen Hazır Kuvvet ekipleri Hipodrom'da, göz yaşartıcı ve aksırtıcı gaz kullanma tatbikatı yapmıştı. Tatbikata Emniyet Müdür Muavini İsmail Küntay, Üçüncü Şube Müdürü Hilmi Soleyman ve İkinci Şube Müdürü Necdet Karay katılmış, tatbikatı görüntülemek isteyen basın mensupları da hazır bulunmuştu. Emniyet Müdür Muavini İsmail Küntay gazetecilere yaptığı açıklamada tatbikatın başarılı olduğunu, göz yaşartıcı, aksırtıcı ve sis bombasının polisin görevlerini icra etmesinde ne kadar önemli olduğunun görüldüğünü ifade etmişti. Ankara Emniyet Müdürü olarak bir yıl görevde kalan Celâlettin Ünsel, 13 Nisan 1953 tarihinde Konya Vali Muavinliği'ne, 100 lira maaşla tayin olmuştu.¹¹⁵⁹ Hazır kuvvet ekiplerinin teşkili ve düzenlenen kontrollerin, olaylara daha hızlı ve etkili müdahale etme amaçlarını taşımaktadır.

Celalettin Ünsel'in Ankara Emniyet Müdürlüğü görevinden ayrılmasından kısa süre sonra Emniyet Genel Müdürlüğü 1. Daire Müdürü olan Ömer Faruk Oktay, 5439 sayılı Kanun'un 2. maddesi gereğince kadrosuyla birlikte Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne atanmıştı. Oktay, bu görev öncesinde Emniyet Umum Müdürlüğü Daire Başkanlığı, Bursa Emniyet Müdürlüğü ve polis müfettişliği görevlerinde bulunmuştu. Oktay, Ankara Emniyet Müdürlüğü görevinde en uzun süre kalan kişi olmuş ve 1958'de görevinden alınarak Gümüşhane Valiliği'ne tayin olmuştu.¹¹⁶⁰

Oktay göreve geldikten kısa süre sonra ilk icraat olarak karakol nöbetlerini 12 saate çıkarmıştı. Yeni karar sonrası, gündüz ve gece, günde iki defa dört saat nöbet tutan polisler, yeni emniyet müdürünün emriyle altışar saatten toplam on iki saat nöbet tutmaya başlamıştı. Alınan karar nedeniyle gece 12'de nöbeti biten bir kişinin sabah saat 6'da tekrar göreve gelmek, gece vakti evine dönmek için en az bir saat yürümek ya da taksiye para vererek evine gitmek zorunda kalmıştı. Evine gidemeyenler ise karakolda kalmış, 20 saatlerini karakolda geçirmek durumunda kalmışlardı. Uygulama eleştirilere neden olurken, gazetelerde “Bu ruh haleti içinde çalışan bir memurdan ne randıman

¹¹⁵⁸ Milliyet, 20 Aralık 1952, Sayı: 939.

¹¹⁵⁹ Ulus, 6 Aralık 1952, Sayı: 11292; BCA, 3 0.11.1 / 237.11.20, 2

¹¹⁶⁰ Resmî Gazete, 17 Nisan 1953, Sayı: 8388, s. 6045; 30 Temmuz 1958, Sayı: 9968, s. 19867; BCA, 30.11.1/237.11.5, 2; 30.11.1 / 260.36.20, 2; Milliyet, 26 Ağustos 1958, Sayı: 2977.

alınabileceğini ilgililer acaba düşünmüş müdür?” sorusu yer almıştır.¹¹⁶¹

Ankara Emniyet Müdürü olarak görev dört yıl görev yapan Ömer Faruk Oktay’ın görev süresi içinde gerçekleşen en önemi hadise 6-7 Eylül olaylarıdır. Oktay, 1958 yılında görevinden alınmıştır. Oktay’ın görevden alınması sonrasında Ankara Emniyet Müdürlüğü’ne 19.08.1958 tarihinde Ali Celalettin Coşkun atanmıştır. Nevşehir Valisi iken 5439 sayılı Kanun’un 2. Maddesi gereği kendi maaş ve kadrosuyla Ankara Emniyet Müdürlüğü’ne atanan Coşkun bu görevde 09.10.1959 tarihine kadar kalmıştır. Coşkun Ankara Emniyet Müdürlüğü sonrasında Yozgat Valisi olarak da görevlendirilmişti.¹¹⁶² Demokrat Parti döneminin son Ankara Emniyet Müdürü Ahmet Paftalı olmuştur. Ahmet Paftalı, Kütahya ve Bursa Emniyet Müdürlükleri sonrasında 1955-1959 yılları arasında İstanbul Emniyet Müdür Muavinliği görevinde bulunmuştur. Paftalı, 25.11.1959 tarihinden itibaren ise, Ankara Emniyet Müdürlüğü görevine atanmıştır. Paftalı’nın görev süresinde Ankara’da meydana gelen en önemli olay, İstanbul’dan başlayıp Ankara’ya sirayet eden öğrenci olaylarıydı. 27 Mayıs 1960 sonrasında bir müddet görevinde kalan Paftalı, 21.06.1960 tarihinde Konya Emniyet Müdürlüğüne atanmıştır. Paftalı döneminde Ankara Emniyet Müdürlüğü’nün günümüzde de hizmet veren binasının temeli atılmıştı. Binada 500 kişilik sinema salonu, lokanta, 36 arabalık garaj, 80 arabalık park yeri, teknik tesisler bulunacaktı. Binanın bütün unsurlarıyla 10 bin m2’lik bir alanı kaplayacağı, 15 milyon liraya mal olacağı hesaplanmıştı.¹¹⁶³ 27 Mayıs sonrası Ankara Emniyet Müdürlüğüne getirilen Albay Cemal Alkan atanmış, Alkan’ın kısa süre sonra emekliliğini istemesi üzerine yerine Kurmay Albay Şükrü İlkin getirilmiştir.¹¹⁶⁴

5.6. Ankara İl Jandarma Komutanlığı

Demokrat Parti döneminde Ankara İl Jandarma Komutanlığı yarbay düzeyinde bir rütbe ile temsil ediliyordu. Ankara il teşkilatı İl Jandarma Komutanı, İl Jandarma Komutan Yardımcılığı, Jandarma Muhafız Kıtası Komutanlığı ve Jandarma Konak Komutanı kadrolarından oluşuyordu. Ayrıca Ankara’da Jandarma Basımevi Müdürlüğü, Ankara

¹¹⁶¹ Ulus, 13 Mayıs 1953, Sayı: 11450.

¹¹⁶² Resmî Gazete, 28 Ağustos 1958, Sayı: 9993, s. 20059; Milliyet, 29 Ağustos 1958, Sayı: 2979; 9 Ekim 1959, Sayı: 3381.

¹¹⁶³ BCA, 30.11.1 / 279.33.5, 2; Resmî Gazete, 7 Haziran 1960, Sayı: 10544, s. 1665; Milliyet, 21 Haziran 1960, Sayı: 3618; 25 Ekim 1959, Sayı: 3397.

¹¹⁶⁴ Milliyet, 25 Haziran 1960, Sayı: 3622; 20 Ağustos 1960, Sayı: 3678.

Jandarma Levazım Teftiş Kurulu ile Ankara Jandarma Satın Alma Komisyonu başkanlıkları da bulunuyordu.¹¹⁶⁵

1950-1960 döneminde Ankara İl Jandarma Komutanlığı ve bağlı birliklere ait kadrolara yapılan atamalar şunlardır: Ankara İl Jandarma Komutanlığı'na Yarbay Bedrettin Ertiğrak, İl Jandarma Komutan Yardımcılığına Yarbay Vecihi Süsoğlu, Jandarma Konak Komutanlığı'na Levazım Yarbay Ahmet Doğanay ve Yarbay Mansur Yengil, Ankara Jandarma Basımevi Müdürlüğüne Albay Salih Özadyın, Ankara Muhafız Jandarma Alay Komutanlığına Yarbay Cemal Alkan ve Yarbay Sipkat Tunçay atanmıştır.¹¹⁶⁶

Jandarma normal şartlarda kırsalda asayişin sağlanması için görev alan bir kolluk gücü olsa da zaman zaman şehir içinde asayişin sağlanmasında polisin takviye edilmesinde kullanılıyordu. Örneğin 1950 yılının sonlarında polis sayısının şehir içinde yetersiz kalması nedeniyle takviye için 100 jandarma eri görevlendirilmişti. Erler için belirlenen iâşe istihkakı ücretinin yetersiz kalması üzerine Dâhiliye Vekaleti erlerin aylık iâşe istihkakını 50 liraya çıkarmıştı.¹¹⁶⁷

5.7. Adliye

Türkiye Büyük Millet Meclis'inin açılışından kısa süre sonra devlet işlerinin yürütülmesine odaklanılmış, Celalettin Arif Bey yürütme erkinin hukuki zeminin oluşturulmasında görev almıştı. Arif Bey, Meclis'e sunduğu önergede “Meclis'in muamelâtını tanzim, 'Heyeti İcraiyesini teşkil ve Heyeti İcraiye Meclisin Münasebatını taknin edebilmek” için biri Lahiya Encümenliği ve 5-6 kişiden oluşan İcra Encümenliği kurulması istemişti.¹¹⁶⁸ Kabul edilen önerge doğrultusunda işlerinin yürütülmesi için Muvakkat İcra Encümenliği oluşturulmuştu. Bu oluşum Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 25 Nisan-3 Mayıs 1920 tarihleri arasında görev yapmıştı. 3 Mayıs'ta ise İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmuş, Adliye Vekili ise Celalettin Arif Bey olmuştu.¹¹⁶⁹

1950'lerde Türk Adalet Sistemi, tek yargıçlı Sulh Mahkemeleri, Asliye Hukuk ve Asliye Ceza Mahkemeleri, iki üye ve bir başkandan oluşan Asliye Ticaret Mahkemeleri ve Ağır

¹¹⁶⁵ BCA, 30.11.1. / 228.42.11,2; 218.40.7,2; 241.34.15,2; 277.26.2, 2.

¹¹⁶⁶ BCA, 30.11.1. / 274.11, 2;228.42.11, 2; 277.26.2, 2; 231.15.16, 2; 272.25.16, 2; 220.4.11, 2.

¹¹⁶⁷ BCA, 30.18.1. / 124.86.15, 1.

¹¹⁶⁸ TBMMZC, 24 Nisan 1920, Devre I, c.I, Üçüncü Basılış, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s. 55.

¹¹⁶⁹ TBMMZC, 24 Nisan 1920, Devre I, c.I, s. 185-186; İsa Durna, İsmet Türkmen, “Türk Adli Teşkilatının Dönüşümü: Adliye Nezareti'nden Adliye Vekâleti'ne Geçiş”, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI/2 (2022), s. 445-446.

Ceza Mahkemelerinden oluşuyordu. Bu mahkemelerin verdiği kararların denetimi ise Yargıtay tarafından yapılıyordu. Hüküm yargıçları dışındaki diğer birimse savcılıklardı. Savcılık birimi, Başsavcılık, Cumhuriyet Savcılığı ve Sorgu Yargıçlığı bölümlerinden oluşuyordu.¹¹⁷⁰

1924'te Türkiye'de 99 Sulh Mahkemesi bulunurken, 1927'de toplam 742 mahkemeden 235'i Sulh Mahkemesi olarak faaliyet gösteriyordu. Bu mahkemelerde görev yapan 1.877 hâkime ise günlük ortalama 2,66 dava düşüyordu. Türkiye'de her 18 kişiye 1,5 davanın düştüğü Cumhuriyet' düşerken, bu oran Almanya, Fransa ve İtalya'daki dava oranların biraz altındaydı. 1940'ların ortalarında 23 kazada Sulh Mahkemesi, 6 kazada ise Asliye Mahkemesi kurulmuş olmasına rağmen, 1949'da Türkiye'deki 436 kazanın 112'sinde Asliye Mahkemesi ve savcı bulunuyordu. 1935 yılında Türkiye'de 264.000'i ceza davası olmak üzere toplam 789.437 dava görülürken, bu davaların 177.400'ü bir önceki yıldan kalan davalardan oluşuyordu. 1946'da ceza davaları %51,6, toplam dava sayısı ise %69,2 artarken, dava sayısı 1,5 milyona yaklaşmıştı.¹¹⁷¹ Bu veriler, 1950'lere doğru nüfus artış oranını aşan bir suç oranı artışı yaşandığını göstermektedir.

Af kanunun çıkarıldığı 1950 yılı hariç tutulursa 1951-1956 geçmiş yıldan kalan ceza davası oranı %225,6, hukuk dava sayısı %71,5, toplam dava sayısı devri %109,45 artmıştır. Yeni açılan ceza dava sayısı oranı %23,1, hukuk dava sayısı %15,6, toplam yeni açılan dava sayısı ise %18,5 artmıştır.

¹¹⁷⁰ Hadi Tan, "Türk Adalet Cihazı ve Hukuk Sistemi", Adalet Dergisi, IX (Eylül 1950), s. 1129-1131.

¹¹⁷¹ TBMMZC, 24 Nisan 1928, Devre III, c. III, s. 225; TBMMTD, 20 Aralık 1945, Dönem VII, c. XX, s. 218; 23 Şubat 1949, Dönem VIII, c. XVI, s. 484; 26 Mayıs 1936, s. 233; 27 Aralık 1947, Dönem VIII, c. VIII, s. 458.

Yıl	Ceza Kalan	Hukuk Kalan	Toplam Kalan	Ceza Yeni Gelen	Hukuk Yeni Gelen	Toplam Yeni Gelen	Genel Toplam
1950	183.966	234.548	418.514	354.346	481.353	835.699	1.274.157
1951	88.764	271.334	360.098	399.485	555.309	954.794	1337287
1952	175.600	313.322	488.922	401.667	553.689	955.356	1.466.582
1953	232.553	323.753	556.306	416.606	595.333	1.011.939	1.593.677
1954	267.714	354.802	622.516	405.493	596.892	1.002.385	1.653.920
1955	254.250	415.403	669.653	482.307	631.630	1.113.937	1.815.134
1956	289.042	465.242	754.284	492.074	642.074	1.134.148	1.919.193

Tablo 158: 1950-1956 yılları Arasında Türkiye’de Ceza Oranları ve Dava Oranları

Kaynak: TBMMZC, 12 Şubat 1958, Devre XI, c. II, s. 92-93.

Söz konusu 5 yılda bozularak gelen davalarında eklenmesiyle toplam ceza dava sayısı 59,8, hukuk toplam dava sayısı %33,7 ve toplam dava sayısı artışı %43,5 olarak gerçekleşmiştir. 1951-1956 yılları arasında yeni açılan ceza dava sayısı artış oranının %18, hukuk dava sayısı artışının ise %15 düzeyinde kalması, 1950 öncesine göre yeni açılan dava sayısının azlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, 1950’lerdeki dava sayılarının artışında önceki yıldan devreden davaların oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Demokrat Parti döneminde adli teşkilat yapısı Cumhuriyet Müddeiumumiliği, Ağır Ceza Mahkemeleri, Asliye Hukuk, Sulh Hukuk, Asliye Ceza, Asliye Ticaret, Ankara Yargıçlığı/Hakimliği, Sorgu Yargıçlığı ve İcra Hakimlikleri kadroları bulunuyordu. Söz konusu dönemde görev Ankara Cumhuriyet Müddeiumumiliği görevini icra kişiler ve bu kişilerin görev süreleri şöyledir:

Görev Yapanlar	Yıl
Mehmet Cemil Bengü	1952-1954
Mehmet Hayri Mumcuoğlu	1954-1959
Kâmuran Güralp	1959

Tablo 159: Ağır Ceza Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri

Kaynak: BCA, 30.11.1 / 263.1.19, 2; Resmî Gazete, 4 Kasım 1952, Sayı: 8248, s. 4885; 16 Kasım 1954, Sayı: 8854, s. 10602; 11 Eylül 1959, Sayı: 10303, s. 22529

Demokrat Parti döneminde Ankara Adli teşkilatındaki Ağır Ceza Mahkemeleri, Asliye

Hukuk, Sulh Hukuk, Asliye Ceza, Asliye Ticaret, Ankara Yargıçlığı/Hakimliği, Sorgu Yargıçlığı ve İcra Hakimliklerinde görev alan kişiler ve bu kişilerin görev sürelerinin ise şöyledir:

Görev Yapanlar	Yıl
Yusuf B. Bilen (Ankara Hakimi)	1950-1956
Mustafa Elmalıoğlu	1959-1960
Şakir Altay	1958-1960
Memduh Tunçer	1957
Mustafa Memduh Balamir, (Ankara Hakimi-Asliye Ceza),	1954-1959
İsmail Hakkı Egeseli	1959
Mehmet Cemil Tüzemen	1952
Y. Bahri Bilen	1955
Mustafa Kazım Akdoğan (Asliye Ceza)	1954
Mehmet Nazmi Baytok	1954

Tablo 160: Ağır Ceza Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri

Kaynak: Resmi Gazete, 15 Ocak 1953, Sayı: 8309, s. 5294; 24 Mayıs 1960, Sayı: 10512, s. 1426; 24 Mayıs 1960, Sayı: 10512, s. 1427; 1 Haziran 1957, Sayı: 9622, s. 17207; 11 Eylül 1959, Sayı: 10303, s. 22530; 16 Ekim 1959, Sayı: 10333, s. 22760; 23 Mayıs 1952, Sayı: 8116, s. 3665; 16 Ocak 1955, Sayı: 7709, s. 395; 29 Mart 1954, Sayı: 8670, s. 837; 16 Kasım 1954, Sayı: 8854, s. 10601.

Görev Yapanlar	Yıl
Melahat Ruacan (Ayrıca Ankara yargıcı)	1951-1953
Salim Ünsev	1958
Fahri Çalkın	1953-1956
Hikmet Mamıkoğlu	1950-1955
Nurettin Gürsel	1950-1955
AbdülCelil Cevheroğlu (Ayrıca Asliye Ceza)	1950-1954
Salih Türkmen	1950-1953
Fahri Çalkın	1950
Nurettin Gürsel	1951
Hikmet Mamıkoğlu	1955
Osman Tolun	1959
Abdülkadir Özoğuz	1951-1954

Tablo 161: Asliye Hukuk Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri

Kaynak: Resmî Gazete, 18 Haziran 1951, Sayı: 7837, s. 1338; 4 Temmuz 1958, Sayı: 9876, s. 19055; 15 Ocak 1953, Sayı: 8309, s. 5295; 15 Ocak 1953, Sayı: 8309, s. 5295; 17 Nisan 1951, Sayı: 7787, s. 1004; 9 Eylül 1950, Sayı: 7604, s. 19064; 9 Eylül 1950, Sayı: 7604, s. 19064; 12 Ocak 1951, Sayı: 7706, s. 371; 2 Mayıs 1955, Sayı: 8995, s. 11748; 23 Temmuz 1959, Sayı: 10260, s. 22208; 9 Ocak 1954, Sayı: 8603, s. 7941.

Görev Yapanlar	Yıl
Mehmet Ziya Ülgenerk	1959
Salih Seffat Ünan	1951
Mehmet Necati Erdoğan	1952
Necdet Çorbacıoğlu	1959

Tablo 162: Asliye Ceza Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri

Kaynak: Resmî Gazete, 11 Eylül 1959, Sayı: 10303, s. 22529; 28 Ağustos 1951, Sayı: 7896, s. 1873; 28 Ağustos 1952, Sayı: 8196, s. 4398; 11 Eylül 1959, Sayı: 10303, s. 22529.

Görev Yapanlar	Yıllar
Samih Akgöl	1950
Celâl Öztürk.	1952
Kemal Şatır	1952
Osman Selçuk (Ayrıca Sorgu Hâkimi,)	1952

Rasim Mazıcı	1952
Memduh Balamir	1952
H. Kâmil Özüaydın (Ayrıca Ankara Hâkimi)	1952-1955
Mustafa Kemalettin Yüce (Ayrıca Ankara Hâkimi)	1953-1958
Mesut Alpbaz (Ayrıca Ankara Hâkimi)	1953-1960
Hakkı İçli, (Ayrıca Ankara Hâkimi)	1953-1958
Muhsin Tuğsavul (aynı zamanda Asliye Hukuk Hâkimi)	1953-1957
Hilmi Kamil Özüaydın (Ayrıca Ankara Hâkimi)	1952-1960
Şahap Arıç,	1951-1956
Celalettin Cuhruk	1959
Sabahattin Eryurt	1951
Muazzez Tümer	1951
Ahmet Erdem (Ankara Hâkimi)	1951-1956
Kamil Gürçay	1950-1955
Esat Taluy,	1950
Ziyaettin Dokumacı	1950
Müslim Gökgöl,	1950
Lütfullah Muammer Yula	1960
Şefik Şensoy	1960
Nejat Aydın Aksoy	1960
Avni Altınoklu	1960
Nihat Okurer,	1960
Yusuf Ziya Kaynarkan,	1960
İhsan Baydur,	1959
Veli Kesin	1959
Yavuz Okçuoğlu,	1959
Mustafa Nejat Tüzün (Aynı Zamanda Asliye Hukuk)	1959
Hakkı Turan,	1959
Ahmet Fethi Üver	1954-1955

Tablo 163: Sulh Hukuk Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri

Kaynak: Resmî Gazete, 5 Eylül 1950, Sayı: 7600, s. 19046; 7 Ağustos 1952, Sayı: 8178, s. 4297; 15 Ocak 1953, Sayı: 8309, s. 5295; 14 Mayıs 1952, Sayı: 8109, s. 3593; 7 Ağustos 1951, Sayı: 7878, s. 1748; 20 Mayıs 1959, Sayı: 10209, s. 21666; 17 Nisan 1951, Sayı: 7787, s. 1004; 21 Nisan 1951, Sayı: 7791, s. 1025; 26 Temmuz 1950, Sayı: 7566, s. 18827; 24 Mayıs 1960, Sayı: 10512, s. 1426-1427; 10 Şubat 1960, Sayı: 10428, s. 601-602; 14 Eylül 1959, Sayı: 10305, s. 22550; 2 Temmuz 1959, Sayı: 10242, s. 22016; 12 Mayıs 1959, Sayı: 10203, s. 21605; 24 Mart 1955, Sayı: 8963, s. 11386.

Görev Yapanlar	Yıl
Hayri Ertürk,	1956-1957
Kevni Sızan	1952
Sabri Güçlü,	1952
Kemal Onsun	1952
Ekrem Edgü, (Ayrıca Sorgu Yargıcı)	1951
Selahattin Baybora,	1950
Mehmet Emin Arıkan	1954-1959
Avni Altınoluklu	1956
Osman Tolun	1956
Ali Zahit Çandarlı	1954-1959
Ziyaettin Dokumacı	1952
Rakım Kayacıoğlu	1953
Nuri Ülgenalp	1954-1956

Tablo 164: Asliye Ticaret Mahkemelerinin Hakimleri ve Görev Süreleri

Kaynak: Resmî Gazete, 19 Ekim 1957, Sayı: 9736, s. 18037; 7 Ağustos 1952, Sayı: 8178, s. 4297; 11 Eylül 1952, Sayı: 8204, s. 4462; 22 Ağustos 1951, Sayı: 7891, s. 1838; 10 Ağustos 1950, Sayı: 7579, s. 18891; 28 Mayıs 1954, Sayı: 8718, s. 9536; 8 Mart 1956, Sayı: 9253, s. 13820; 16 Kasım 1955, Sayı: 9156, s. 13038; 11 Eylül 1954, Sayı: 8800, s. 10223; 24 Ekim 1952, Sayı: 8241, s. 4826; 9 Nisan 1953, Sayı: 8381, s. 5998; 20 Haziran 1950, Sayı: 7537, s. 18646.

Görev Yapanlar	Yıllar
Hüsnü Yargucu	1952-1953
Nuri Orhan Kadıgil	1952
Tarık Doğruer, (aynı zamanda Ankara Sulh Hâkimi)	1950-1951
Hakkı Leventoğlu	1951-1954
Aziz Korkulu	1954
Lütfü Erendor	1954
Necdet Çorbacıoğlu, (aynı zamanda asliye ceza hakimi)	1957
Tarık Başbuğoglu,	1959
Raif Elmadağlı	1952
Müslim Gökğöl	1950

Tablo 165: Sorğu Yargıçları ve Görev Süreleri

Kaynak: Resmî Gazete, 15 Ocak 1953, Sayı: 8309, s. 5295; 14 Mayıs 1952, Sayı: 8109, s. 3593; 26 Temmuz 1950, Sayı: 7566, s. 18829; 16 Ekim 1959, Sayı: 10333, s. 22760; 27 Aralık 1954, Sayı: 8889, s. 10776; 13 Mayıs 1954, Sayı: 8706, s. 9350; 09 Ocak 1954, Sayı: 8603, s. 7941; 24 Haziran 1957, Sayı: 9641, s. 17400; 12 Mayıs 1951, Sayı: 7807, s. 1126.

Gören Yapanlar	Yıl
Nevzat Tüzünkan	1953
Nurettin Gürsel	1956

Tablo 166: İcra Mahkemeleri Hakimleri ve Görev Süreleri

Kaynak: Resmî Gazete, 03 Mayıs 1956, Sayı: 9299, s. 14249; 14 Aralık 1953, Sayı: 8582, s. 7757.

5.8. Cezaevleri

Adli meselelerin bir yönü de hapishanelerdir. 1946'da hapishanelerin durumu Meclis'te gündeme gelmiş, Erzurum Milletvekili Vehbi Kocabey hapishanelerin 9/10'unun eski usul olduğu, sağlıksız koşullara sahip olduğunu belirtmiştir. Kocabey, seçim bölgesi olan Erzurum'daki hapishanenin 50-60 yıl önceden kalan bir kale mahzeni olduğunu ifade etmiştir. Kocabey'in ifade ettiği bu durumun bir benzeri Payas için de geçerliydi. Nitekim Payas Kalesi, Cumhuriyet döneminde uzun zaman hapishane olarak kullanılmıştır. Adalet

Bakan Şinasi Devrin ise, mevcut 470 cezaevinin kötü şartlarda kullanıldığını kabul ederek, en az 370'inin mutlaka yeniden yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun bütçeye yükünün 40 milyon lira olduğunu ifade eden Bakan Devrin, bu işler için bütçeden sadece 100 lira ayrıldığını dile getirmiştir.¹¹⁷² 1940'ların sonlarında cezaevlerinin büyük bölümünün sağlıklı ve çağdışı koşullarda faaliyet göstermesi, adaletin infaz boyutunun ihmal edildiği göstermektedir.

Türkiye'deki cezaevlerinde bulunan mahkûm sayısı 1949 yılında 17-19 bin civarındaydı. Bu sayı Ankara'da 900'dü. 1950'deki verilere göre Türkiye'deki 495 cezaevinde 20.549'u mahkûm ve 12.865'i tutuklu olmak üzere toplam 33.414 kişi bulunuyordu. 1950 seçimleri öncesinde Demokrat Parti'nin seçim vaatlerinden biri de mahkûmlarla ilgiliydi. Nitekim ilk hükümet programında konuya verilmiş, af kanunun çıkarılması için girişimlere başlandığı ve tasarının Meclis'e yakında sunulacağı belirtilmişti. 3 Temmuz 1950'de Meclis'e sunulan tasarı görüşmelerin ardından 14 Temmuz 1950'de kabul edilmişti. Çıkarılan Af Kanunu sonrasında Temmuz 1950 itibarıyla Türkiye hapisanelerinde bulunan 20.529 mahkûmun 17.199'u, 12.865 tutuklunun ise en az %50'si serbest kalmıştı. Tutuksuz yargılananlar ve tahkikat aşamasında olan davalar da düşünüldüğünde, 40-45 bin civarında kişi af kanundan yararlanmıştı.¹¹⁷³ Af Kanunu, Demokrat Parti'nin 'yeni bir sayfa açma' ve "geçmişle hesaplaşmama" söylemleriyle uyumluydu.

Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte, ceza kanununda hapis cezası süreleri uzatıldı ve kaza ve vilayet merkezlerindeki kapalı cezaevleri yenileme ve yaygınlaştırma çabaları başlatıldı. A ve B tipi cezaevlerine ek olarak bölge cezaevi, E tipi cezaevi, blok tipi cezaevi ve çocuk cezaevi gibi kavramlar ortaya çıktı. Bu dönemde, Birleşmiş Milletler ile iş birliği arayışlarına girilerek, gelişmiş ülkelerdekine benzer cezaevlerine sahip olma hedefi belirlendi.¹¹⁷⁴

1950 yılında Türkiye'de cezaevi sayısı 495 iken, bu sayı 1958'de 676'ya yükselmişti. 1950'de 203 yeni cezaevinin inşasına başlanmış, 1958'e gelindiğinde bu projelerin 163'ü

¹¹⁷² TBMMTD, 19 Aralık 1946, Dönem VIII, c. III, s. 289, 293, 303.

¹¹⁷³ TBMMTD, 23 Şubat 1949, Dönem VIII, c.XVI, s. 497-498; 29 Mayıs 1950, Dönem IX, c.I, s. 30; 20 Şubat 1956, Devre X, c. X, s. 106; 22 Şubat 1951, Dönem IX, c.V, s. 475; Zafer, 16 Temmuz 1950, Sayı: 441; Cahide Sınmaz Sönmez, "Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun", Yönetim Bilimleri Dergisi, X/20 (2012), s. 115, 131.

¹¹⁷⁴ Türkiye Ceza İnfaz Kurumları Tarihçesi Araştırma Projesi, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/turkiye-ceza-infaz-kurumlari-tarihcesi-arastirma-projesi>, 22 Temmuz.2024

tamamlanmıştı. Yeni inşa edilen cezaevlerinde mahkûmlar, tutuklular, çocuklar ve kadınlar için ayrı koğuşlar bulunuyordu. Daha önceki yıllarda olduğu gibi 1950’li yıllarda da cezaevlerinin durumu Meclis’te gündeme gelmiş, cezaevlerinin şartları ile ilgili bilgilendirmeler yapılmıştı. Buna göre mevcut cezaevlerinin 45’inde revir bulunuyordu. Revirli cezaevlerinin ise sadece 12’sinin hastabakıcısı, aşçısı ve çamaşırcısı vardı. Ayrıca cezaevlerinde temizlik büyük oranda mahkûmlarca yapılıyordu. Diğer yandan mahkeme bulunan yerleşim yerlerinde cezaevinin de bulunması zorunluluğuna karşın, 33 kazada kadro yetersizliği nedeniyle cezaevi açılmamıştı. 308 cezaevinde ancak bir gardiyan görevlendirilebilmiş, bu kişiler kadın ve erkek mahkûmlarla ilgilenmek durumunda kalmıştı. Gardiyan sayısının yetersizliği nedeniyle Adliye Vekâleti mevcut kadroya ek olarak 700 gardiyan daha istihdam etme kararı almıştı.¹¹⁷⁵

Demokrat Parti’nin ilk yedi yılında Türkiye cezaevlerinde toplam hükümlü sayısı ortalama 20.613, ortalama tutuklu sayısı 15.602’dir. Toplam hükümlü ve tutuklu sayısının ortalaması ise 36.090’dır. Yedi yıllık sürede ortalama mahkûm sayısı artışı %30,4, ortalama tutuklu sayısı artışı %7,08 olarak gerçekleşmiştir. 1950’de sayının düşüklüğü çıkarılan af kanunu ile ilgilidir.

Yıl	Mahkûm	Tutuklu	Toplam
1950	5.783	11.196	16.979
1951	13.747	14.160	27.907
1952	16.251	15.611	30.862
1953	17.196	16.054	33.250
1954	23.501	17.094	40.595
1955	31.150	17.635	48.785
1956	31.857	15.610	47.467
1957	25.423	17.456	42.879

Tablo 167: Türkiye Hapishanelerinde 1950-1957 Yılları Arasında Mahkûm ve Tutuklu Durumu

Kaynak: TBMMZC, 12 Şubat 1958, Devre XI, c. II, İstatistik Umum Müdürlüğü Rapor, s. 101.

Türkiye’deki ceza ve tevkif evleri ile çocuk ıslah evlerinin hasta ve hücre kısımlarında 1.009, bölge ceza evleriyle çocuk ıslah evlerinde 2.380 olmak üzere toplamda 30.000

¹¹⁷⁵ TBMMTD, 18 Şubat 1955, Devre X, c. V, s. 140-141, 144; 19 Şubat 1958, Devre XI, c. II, Adliye Vekaleti Raporu, s. 100.

civarında kişi bulunuyordu. Buralarda görevli gardiyan sayısı ise 2.274'tür. 1.009 mahkûmun günlük iâşesi 125, 2.380 mahkûmun günlük iâşesi 90, gardiyanların günlük iâşesi 50 kuruştur. Buna göre mahkûmlar ve gardiyanlar için bütçeden ayrılan tahsisat miktarı 6.098.693 liradır. 1958 yılında hasta ve hücreye tâbi mahkûmlarla çocuk ıslah evlerinde kalan 1.688 mahkûmun günlük iâşesi 125 kuruşken, sayıları 41.132'yi bulan diğer mahkûmlarla birlikte 2.686 gardiyanın günlük iâşesi 75 kuruştur. Mahkûm ve gardiyanlara bütçeden ayrılan pay ise 12.759.852'dir.¹¹⁷⁶ Veriler, 1955-1958 arasındaki dönemde cezaevlerindeki mahkûm, tutuklu ve gardiyanlar için giderin iki katına çıktığını göstermektedir.

1865'te Ankara'da bir hapishane inşası için proje hazırlanmıştır. Havuz bir avlu şeklinde tasarlanan hapishanede hırsızlık, cinayet suçları için bir, borçlara ilişkin suçlar için iki koğuş yer almıştır. Hapishanenin 1897'de tamir edilmesi gerekmiş, 11 Şubat 1914'te ise artık kullanılmaz hale geldiği ve yeni bir hapishane yapılması gerektiği belirtilmiştir. Nitekim Cumhuriyet döneminde de Ankara'nın modern bir ceza evine olan ihtiyacı kendini hissettirmiştir. Bu kapsamda 1923 yılında inşa edilen bir askeri deponun içinde Ankara'da Cumhuriyet döneminin ilk cezaevinin yapım süreci başlamış, 1925'te de ceza evinin kullanımına başlanmıştır.¹¹⁷⁷

Hapishanelerin modernleştirilmesi amacıyla ise 1929 yılında numune hapishaneler kurulması için çalışmalara başlanmış, ilk numune hapishanesinin Ankara Hapishanesi olması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda hapishaneye 100 kişilik hücreler inşa edilmesi için planlar yapılmıştır. Burada kalacak ağır ceza mahkûmlarının kırmızı elbise giymeleri içinse İstanbul'dan elbise temin edilmeye çalışılmıştır. Bir dönem Ankara Merkez Cezaevi'nde kalan Osman Bölükbaşı, bu cezaevi ile ilgili olarak "Orada insanlar ıslah edilmiyor, manen tahribediliyor. Cemiyete dost olarak ceza evinden çıkması icabeden mahkûm kendisine karşı lakayt davranan cemiyete karşı menfi hislerle dolu olarak çıkıyor." ifadelerini kullanmıştır.¹¹⁷⁸ Bölükbaşı'nın ifadeleri, numune hapishane girişimlerine rağmen infaz sisteminde hedeflenen dönüşümün sağlanamadığını ortaya

¹¹⁷⁶ TBMMTD, 18 Kasım 1955, Devre X, c. V, s. 145; TBMMZC, 12 Şubat 1958, Devre XI, c. II, İstatistik Umum Müdürlüğü Raporu, s. 100.

¹¹⁷⁷ Emre Kolay, Ankara Mahbushanesi: Osmanlı Arşivinde Ankara Hapishane Projeleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, XIV/79 (Ağustos 2021), s. 90-92; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 26 Eylül 1999 Ulucanlar Cezaevi Raporu, TBMM Basımevi, Ankara, 2000, s. 3.

¹¹⁷⁸ Hakimiyeti Milliyet, 17 Teşrinisani 1929, Sayı: 3000; TBMMZC, 12 Şubat 1958, Devre XI, c. II, s. 515.

koymaktadır.

Meclis'te cezaevlerinin sağlık şartlarının gündeme geldiği bir toplantıda konuşan Adliye Vekili Esat Budakoğlu, mahkumlar içinde veremli sayısının 250-300 kadar olduğunu ifade etmiştir. Konuyu gündeme getiren Çankırı Milletvekili Dursun Akçaoğlu ise Ankara'nın en modern ceza evi kabul edilen Ankara Merkez Cezaevi'nde 1950'lerin ortalarında yapılan bir taramada mahkumların %3,6'sının verem hastası olduğunu, Ankara'nın bütün cezaevleri dikkate alındığında bu oranın %5-10 düzeylerine çıktığını belirtmiştir. Akçaoğlu Türkiye'deki veremli hasta sayısı oranı ise %1,03 olduğunu, Adliye Vekilinin verdiği rakamların gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir.¹¹⁷⁹

Demokrat Parti Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ iktidara geldiklerinde merkez ceza evlerinde disiplin sorunları yaşandığını, ceza evlerine uyuşturucu, bıçak gibi birçok yasaklı maddenin girdiğini ifade etmiştir. Çiçekdağ ayrıca ceza evlerinin bazı mahkumların şahsi arzularına göre işletildiğini ve bütün bu olumsuzluklar karşı herhangi bir tedbir alınmadığını belirtmiştir.¹¹⁸⁰

Ankara'da çocuk mahkumlar içinse Ankara Çocuk İslahevi yapılmıştır. Çocuk İslahevinde kalan mahkumların günlük iye bedelleri her yıl bütçe görüşmeleri sırasında belirleniyordu. İslahevi'nde 1 mümessil, 1 hesap memuru, 4 öğretmen, 2 memur, 3 kâtip 5 usta ve bir müdür görev yapıyordu. Müdür ve mümessillerin aylık ücreti 50 lirayken, hesap memurunun ücreti 40, diğer görevlilerin ücreti ise 28 liraydı. 1955 yılı verilerine göre, ıslahevlerinde kalan mahkumların günlük iye bedeli 90 kuruştur. 1950'li yıllarda Ankara'nın Yeni Cezaevi adıyla faaliyet gösteren cezaevinde, 1 müdür mümessili, 1 hesap memuru, 3 memur, 1 Ambar memuru, 2 kâtip, 5 başgardiyan, 3 gardiyan, 2 iş koordinatörü, 2 şoför, 1 matbaa şefi, 1 makinist, 1 terzi, 1 marangoz, 1 ciltçi olmak üzere toplam 25 personel görev yapıyordu. Ankara Çocuk İslahevi'nde ise, 1 mümessil ve müdür, 1 hesap müdürü, 4 memur ve 3 öğretmen, 3 kâtip, 5 usta görevliydi.¹¹⁸¹

5.9. Asayiş ve Güvenlik Olayları

Suç, insanlığın var oluşuyla birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. Zaman içinde farklı amaçları kapsayacak şekilde insanların gündelik yaşamında yer almıştır. Bu nedenle kavram, kategorize edilerek araştırılmış ve buna göre mücadele yöntemleri

¹¹⁷⁹ TBMMZC, 17 Temmuz 1959, Devre XI, c. IX, s. 878-879.

¹¹⁸⁰ TBMMZC, 23 Kasım 1955, Devre X, c. VIII, s. 112.

¹¹⁸¹ BCA, 30.18.1. / 134.93.14, 2-5; TBMMZC, 18 Şubat 1955, Devre X, c. V, s. 144.

geliştirilmiştir. Türkiye’de suçlar genel olarak mala, cana, devlete karşı işlenen suçlar ile gibi diğer suçlar olarak ayrılmıştır. Mala karşı suçlar, hırsızlık, yankesicilik, soygun, kapkaç, dolandırıcılık gibi suçları kapsamaktadır. Cana karşı suçlar ise öldürme, yaralama, kavga, sarkıntılık, tecavüz gibi suçlardır. Kapitalist sistem suç tasnifine göre ise mala karşı işlenen suçlar uyum suçları kapsamında yer alırken, devlet ve özel sektör yönetici ve görevlilerinin suçları ise bastırma suçları kapsamında değerlendirilmiştir.¹¹⁸²

5.9.1. Malvarlığına Karşı Suçlar

Bu bölümde Ankara’da hırsızlık, yankesicilik, dolandırıcılık, sahtecilik, gasp, karaborsacılık, kumar, kaçakçılık, suçlarına yer verilmiştir. Asayiş ve güvenlik sorunları kapsamında ele alınan malvarlığına karşı suçlar 1926¹¹⁸³ yılında kabul edilen Türk Ceza Kanunu’nun 10. bölümünde mal aleyhine cürümler başlığında yer almıştır. Bu başlık altında hırsızlık, yağma, dolandırıcılık, emniyeti suistimal, eşyayı cürmiyeyi satın almak, saklamak, hakkı olmayan yerlere tecavüz, nası izarar suçları yer almıştır. Günümüzde ise bu suçlar Türk Ceza Kanunu’n 2. kısım 10. Bölümünde yer almaktadır. Kanunun 141 ve 147. maddeleri arası hırsızlık, 148 ve 150. maddeleri arası ise gasp suçlarını kapsamaktadır. 150 ve 151 maddeler mala karşı işlenen suçları, 157. madde dolandırıcılık suçlarıyla ilgilidir.¹¹⁸⁴

5.9.1.1. Hırsızlık- Soygun

Hırsızlık, mala karşı işlenen suçlar içinde en fazla işlenen suçtur.¹¹⁸⁵ 1950’li yıllarda

¹¹⁸² İsmet Nezh Abanoz, Ekonomik Krizinin Mala Karşı Suçlar Üzerindeki Etkisinin Analizi: Bursa Örneği, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2011, s. 30.

¹¹⁸³ Resmî Gazete, 13.03.1926, Sayı: 320, s. 1099-1143; TBMM CZ, Devre II, c. XXIII, s. 2-63; İtalyan Ceza Kanunu’nun dayanan ilk Türk Ceza Kanunu’nu 1926 yılında kabul edilmiştir. Kanunda esaslar, cürümler ve kabahatler bölümlerine yer verilmiştir. Esaslar bölümü birinci bapta ceza kanununun tatbiki, ikinci bapta cezaların niteliği ve kapsamı, üçüncü bapta ceza mahkûmiyetlerinin neticeleri ve bunların icra tarzı, dördüncü bapta cezaya ehliyet ile bunu kaldıran veya hafifleten sebepleri, beşinci bapta cürme teşebbüsü, altıncı bapta cürüm ve kabahatte iştiraki, yedinci bapta memnu fiiller ile cezalarının içtimai hakkında düzenlemeleri, sekizinci bapta cürümde tekerrürü, dokuzuncu bapta dava ve cezanın sukutunu, onuncu bapta memnu hakların iadesi ele alınmıştır. Cürümler bölümünde birinci bapta devletin emniyetine karşı cürümler, ikinci bapta hürriyet aleyhinde işlenen cürümler, üçüncü bapta devlet idaresi aleyhinde cürümler, dördüncü bapta adliye aleyhinde cürümler, beşinci bapta ammenin nizamı aleyhine işlenen cürümler, altıncı bapta ammenin itimadı aleyhinde cürümler, yedinci bapta ammenin selâmeti aleyhinde cürümler, sekizinci bapta adabı umumiye ve nizamı aile aleyhinde cürümler, dokuzuncu bapta şahıslara karşı cürümler, onuncu bapta mal aleyhinde cürümlere yer verilmiştir.

¹¹⁸⁴ Resmî Gazete, 12 Ekim 2004, Sayı: 25611.

¹¹⁸⁵ 1926 yılında kabul edilen ve 1950’lerde geçerli Türk Ceza Kanun’da hırsızlık suçu onuncu bapta 491,492 ve 493. Maddelerde düzenlenmiştir.

Madde 491: Her kim diğer bir şahsın menkul malını rıza ve malûmatı olmaksızın bulunduğu yerden intifa maksadile alırsa üç aydan üç seneye kadar hapsolunur.

yürürlükte olan 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu kapsamında bu suç için üç aydan üç yıla kadar ceza öngörülüyordu. 1950 yılında, hırsızlık suçlarına verilen cezalar Meclis'te Afyonkarahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı tarafından dile getirilmiştir. Yiğitbaşı hırsızlara ağır cezalar verilmediğini, cezaların suçluları caydırmadığını ifade etmiştir. Adalet Bakanı Halil Özyörük ise cezaların mahkemelerce kanun çerçevesinde verildiğini ve hükümetin suçlulara yönelik başka bir uygulama yapmaya salahiyetlerinin olmadığını dile getirmiştir. Seyhan Milletvekili Reşad Güçlü de 1950 yılında Türkiye'deki mahkumlardan 2.300'e yakınının hırsızlık suçundan ceza aldığını belirtmiştir. Bu sayı, o dönemdeki toplam mahkûm sayısının yaklaşık %11,4'üne karşılık geliyordu. Çorum Milletvekili Ahmet Başbüyük ise hırsızların büyük oranda yersiz yurtsuz göçebeler içinden çıktığını ve en fazla görülen hırsızlık türünün hayvan hırsızlığı olduğunu dile

Madde 492: Yukarıdaki maddede beyan olunan cürüm aşağıda yazılı suretlerden birinin inzimamile işlenmiş olursa failin cezası altı aydan dört seneye kadar haptir:

1- Hırsızlık fiili, resmî dairelerde ve evrak mahzenlerinde veya umumî müesseselerde muhafaza olunan eşya hakkında veya hırsızlık diğer mahallerde icra olunup ancak menafii umuma ait şeyler hakkında vuku bulmak; 2- Hırsızlık fiili, kabristan, türbe ve mezarların muhafaza veya tezyini için konulmuş veya cesetle defnedilmiş eşyahakkında irtikâp olunmak; 3- Hırsızlık, ibadet olunan mahalde yapılmak; 4- Bu fiil umumî bir mahalde yahut umuma açılan yerlerde yankesicilik suretile ika edilmek; 5- Hırsızlık fiili karada ve denizde her nevi nakû vasıtaları içinde seyahat eden" yolcuların eşya ve parası hakkında yahut umuma mahsus nakliye vasıtalarını işletmekte bulunan idarelerin dairelerinde veya istasyon ve iskelelerinde yapılmak; 6- Mandıra, ağıl gibi hayvanata mahsus mahallerde bulunan yahut lüzumuna göre açık yerlerde ve kırlarda bırakılan ve haklarında aşağıdaki maddenin on ikinci fıkrasının tatbiki mümkün olmayan hayvanları bu mahalden çalmak; 7- Ormanlarda kesilmiş odunları ve istif edilmiş kereste ve ağaçları ve sair yerlerde koparılmış veya biçilmiş ve lüzumuna binaen açık bırakılmış olan mahsulâtı ve tarlalarda bırakılmış ziraat aletlerini çalmaktır. 8- Âdet muktazası olarak yahut sureti tahsis ve istimal itibarile umumun tekâfülü altında bulunan şeyleri çalmaktır.

Madde 493: Hırsızlık cürmü :

1-Hırsızla malı çalman arasında hizmet veya bir iş yapmaktan veya bir mahalde muvakkaten olsun birlikte oturmaktan yahut karşılıklı nezaket icabatından ileri gelen itimadî suiistimal neticesi olarak hırsızın sıyanetine terk ve tevdi olunmuş olan eşya hakkında işlenirse; 2-Hırsız, hırsızlığı beliyye veya umumî musibet veya heyecandan yahut mal sahibinin duçar olduğu hususî bir felâketten mütevellit kolaylıktan bilistifade yaparsa; 3-Hırsız mal sahibile birlikte ikamet etmediği halde hırsızlığı geceleyin bir bina dahilinde yahut sükneya mahsus bir yerde icra eylerse; 4- Hırsız, hırsızlığı işlemek veya çalınmış malı başka yere kaldırmak için muhkem surette yapılmış olan duvar, kapı, pencere, demir parmaklık gibi şeyleri mahveder, yıkar, devirir yahut vaka mahallinde olmasa bile bunları kırarsa; 5- Fail, ya cürmü işlemek veya çalınmış eşyayı başka yere kaldırmak için taklit anahtar veya sair âletler kullanarak bir kilidi açar yahut sahibinin kayıp veya terkettiği anahtarı elde ederek açarsa; 6- Hırsız, hırsızlığı işlemek veya çalınmış eşyayı başka yere kaldırmak için bir bina yahut duvarla çevrilmiş bir mahalle girer veya ancak sunî vasıtalarla yahut şahsan çevikliği sayesinde bertaraf edilebilen maniaları kaldırarak hane ve sair mahalle girer ve aşarsa; 7- Hırsızlık, kanuna tevfiân veya Hükümetin emrine binaen resmî bir memur tarafından mühür altına alınmış mahalle konulan mührün fekkile irtikâp olunursa ;

8- Hırsızlık, kıyafetini tebdil etmiş bir kimse tarafından yapılırsa; 9- Hırsızlık, üç ve daha fazla kimse tarafından toplu olarak işlenirse; 10- Hırsızlık salâhiyeti olmaksızın resmî sıfat takman bir şahıs tarafından yapılırsa;

11- Çalman şey, sureti tahsisine nazaran mutlaka umumî bir felâket ve musibetin tesir ve neticelerini menetmek veya hafifletmek maksadile hazırlanmış eşyadan olursa; 12- Hırsızlık, meskûn bir hanenin doğrudan doğruya müştemilâtından olan veya duvarla çevrilmiş bulunan mahallindeki hayvan hakkında işlenirse; Failin göreceği ceza, üç seneden altı seneye kadar ağır haptir.

getirmiştir.¹¹⁸⁶ 1950’li yıllarda mala karşı suçların başını çeken hırsızlık vakaları, suçun sadece adli değil aynı zamanda toplumun geneline yayılan bir sorun olduğunu göstermektedir.

1950 yılında Ankara’da 1.475 hırsızlık olayı meydana gelirken, 1951’de 1.385, 1952’deyse 1.351 hırsızlık vakası yaşanmıştır. Hırsızlık suçları çoğunlukla ev ve iş yerlerinde gerçekleşirken, kamu binaları ve açık alanlarda da hırsızlık vakaları yaşanabiliyordu. Şehirlerin nüfus artışı, ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi, hırsızlık suçlarının zaman zaman bireysel boyuttan çıkarak organize suçlar kapsamına girmesine yol açıyordu. Nitekim Şehrin çeşitli semtlerinde hırsızlık yapan ve 5 kişiden oluşan “Kadınlar Çetesi” Cebeci’deki bir demirci dükkanından 100 kg demir çalmaya çalışırken emniyet ekiplerince yakalanmıştı. Savcılık sorgusu sonrasında Elif, Güldeste, Gülhanım, Elif ve Fadime adlı kadınların birçok olayın faali olduğu anlaşılmıştı.¹¹⁸⁷

Benzer bir hırsızlık şebekesi Nihat T.ile arkadaşı Aşı K. tarafından kurulmuştu. Polis tarafından “profesör” namı ile anılan Nihat T, arkadaşıyla birlikte “Hırsızlık Mektebi” adını verdiği ve çocuklardan oluşan bir yapı kurmuştu. Çetenin çocuk üyeleri Yenişehir’de beş apartmanı soyduktan sonra 6.sını soyarken suçüstü yakalanmıştı. Çocukları hırsızlığa azmettiren profesör namı Namık T., kendisinin tanınmış bir hırsız olması nedeniyle sıkı polis takibi altında olduğunu, bu nedenle 15-16 yaşlarındaki çocukları toplayarak onlara “zanaatın” inceliklerini öğreterek kendi namına hırsızlık yaptırdığını itiraf etmişti.¹¹⁸⁸ Söz konusu örnek, suça zemin hazırlayan unsurlar ortadan kaldırılmadığında suçun daha organize hale gelebildiğini göstermektedir.

Yine Yenişehir, Cebeci, Hacettepe, At pazarı, Kooperatif arkası, Demirlibahçe ve İncesu’da 18 evi soyan Ali A., Mustafa G., Salâhattin B., Yaşar B., İsmail O., Tursu T ve Bahri Y.’den müteşekkil bir hırsızlık çetesi yüzden fazla çalıntı eşya ile yakalanmıştı. 1959 yılında Ankara’daki hırsızlık vakalarının artması üzerine halkın şikayetleri doğrultusunda emniyet birimleri kapsamlı bir çalışma başlatmıştı. Polisin 1,5 aylık sıkı takibi sonrasında birçok hırsızlık vakasının faili yakalanmış, yakalananların sayısı 221’i bulmuştu.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁶ TBMMTD, 13 Temmuz 1950, Dönem IX, c. I, s. 635; 15 Kasım 1950, Dönem IX, c. II, s. 112; 10 Ocak 1951, Dönem IX, c. IV, s. 139.

¹¹⁸⁷ Ulus, 20 Şubat 1957, Sayı: 12204; Zafer Akşam Postası, 02 Ocak 1953, Sayı: 865.

¹¹⁸⁸ Zafer Akşam Postası, 13 Aralık 1957, Sayı: 2629.

¹¹⁸⁹ Ankara Bayram, 24 Haziran 1952, Sayı: 1; Milliyet, 20 Nisan 1959, Sayı: 3212.

Devlet kurumlarına ait mal ve ürünlerin organize olarak çalındığı hırsızlık olayları da yaşanıyordu. Nitekim yapılan bir ihbarı değerlendiren polis ekipleri, bazı kişileri silah ve piyade tüfeği mermisi ile yakalamış, meselenin basit bir kaçakçılık konusu olmadığı anlaşıldığından araştırma derinleştirmişti. Yakalan Hasan A., Ahmet A., Temel K.'nın mermileri Kırıkkale'de fabrikalar sinemasının büfesinde çalışan Neşet G. ve Sabit Ç'den aldıklarını ifade etmeleri üzerine polis ekipleri dikkatini Kırıkkale'de yoğunlaştırmıştı. Ekipler, Kırıkkale'de vatandaş gibi gözükerek mermi temin eden Neşet G.'yi suçüstü yakalamıştı. Şahsın sorgusunda, satılan mermilerin Kırıkkale Silah Fabrikası'ndan çalınan 15.000 mermiden temin edildiği anlaşılmıştı. Kırıkkale'den silah kaçakçılığının devam ettiğini ihbar alan emniyet yetkilileri, 10 mavzer tüfeği, 3.000 mermi, 140 kg barutu Ankara'ya getirerek satmaya çalışan Ömer adında birini daha yakalanmıştı.¹¹⁹⁰ Söz konusu vaka Kırıkkale Silah Fabrikası'nda yeterli güvenlik önemli alınmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Yine Esenboğa Havalimanı'nda Amerikalılara ait malzeme depolarından büyük miktarda otomobil lastiği, akümülatör ve otomobil yedek parçası çalınmıştı. Satılmış ve Hüseyin adlı şahısların hırsızlık amacıyla bir kez daha depolara gelmeleri üzerine Amerikalı görevliler şahısları yakalayarak polise teslim etmişti.¹¹⁹¹ Devlet Demiryolları Saimekadın istasyonunun penceresini kırılarak içeri giren meçhul bir şahıs ise, gişede bulunan küçük kasayı parçalayarak 27 lirayı çalmıştı.¹¹⁹²

Ankara'da otomobil yedek parça ve lastiği hırsızlığı bu ürünlerde yaşanan sorunları daha da içinden çıkılmaz hale getiren bir sorundu. Talep nedeniyle kazancın yüksekliği söz konusu suçun örgütlü işlenmesiyle kolaylaşıyordu. Ankara'da oto lastiği hırsızlığı yapan bu türden şebeke yaklaşık 1,5 yıllık takibinin ardından ancak yakalanabilmişti. 40 dış, 10 iç ve 20 yakında oto lastiği çalan şebekenin Ankara dışında İstanbul ve diğer illerde de kollarının olduğu anlaşılacaktı.¹¹⁹³ 1950'lerin ortalarından itibaren sıklaşan yedek parça ve lastik temini sorunlarının kendisine bir suç alanı oluşturduğu söylenebilir.

Tren ve otobüsler Ankara'da hırsızlık vakalarının sıklıkla yaşandığı yerlerdi. Bu olaylardan biri Ankara'dan Kayseri'ye gitmekte olan bir Marşandiz treninde yaşanmıştı. Tren Balışlıh İstasyonu'nda durduğu sırada altı kişi trene binmiş, trenin istasyondan

¹¹⁹⁰ Bizim Kırıkkale, 29 Ocak 1959, Sayı: 360; 12 Aralık 1959, Sayı: 913.

¹¹⁹¹ Zafer Akşam Postası, 24 Şubat 1958, Sayı: 2702.

¹¹⁹² Demokrat Ankara, 10 Nisan 1953, Sayı: 621.

¹¹⁹³ Polatlı, 06 Eylül 1956, Sayı: 209.

ayrılmasından bir müddet sonra da hareket halindeki trenden çaldıkları eşyaları trenden atmışlardı. Daha sonra acil frenini çekerek trenden inen soyguncular, karanlıkta kaybolmuştu. Tren yetkilileri herhangi bir teknik sorun yokken bu duruşa bir anlam verememiş, karanlıkta yaptıkları araştırmada da herhangi bir şey görememişti. Hırsızlık bir sonraki durakta anlaşılabilmisti.¹¹⁹⁴

Türkiye’de sıklıkla yaşanan hayvan hırsızlığı, 1950’lerde Ankara’da görülen önemli hırsızlık türlerinden bir olmuştur. Nitekim 14 Temmuz 1950 tarihinde çıkarılan Af Kanunu’yla cezaevinden çıkan Cemal D., kasap Kamil Ş., Ersan ve Mehmet M. adlı şahıslar salıverilmelerinden kısa süre sonra Balâ’nın köylerinden hayvan çalmıştı. Hırsızlık, yol kenarında taksiyle bekleyen şahıslardan birinden şüphelenen köylülerin durumu jandarmaya bildirmesiyle ortaya çıkarılmıştı. Jandarma, yaptığı tahkikat sonucunda şahısların çaldıkları hayvanları dağda keserek yediklerini belirlemişti. Şahıslar sorguda etlerin bir kısmını taksi ile şehre götürerek sattıklarını da itiraf etmişti.¹¹⁹⁵

5.9.1.2. Yankesicilik

Yankesicilik¹¹⁹⁶ Ankara’da daha çok otobüs duraklarında, işlek caddelerde işlenen bir suç türüydü. Bazı yankesiciler ise dilenci kılığında görünerek yankesicilik yapıyordu. Bireysel olarak işlendiği gibi organize bir grup tarafından da işlenen yankesicilik, Ankara’da kadınların da önemli ölçüde yer aldıkları bir suç türüydü. 1951 yılına ilişkin bilgiler veren gazeteci Cüneyt Arcayürek 06.03.1951 tarihinde her 10 dakikada bir yankesicinin yakalandığını ifade etmiştir.¹¹⁹⁷ Arcayürek’in ifadesi esas alındığında gün içinde en az 144 yankesicilik suçunun işlenmesi gerekmektedir. İfadenin abartılı olduğu değerlendirilebilir.

Yankesicilik suçlarını çoğunlukla otobüsler ve otobüs duraklarında işlenmesi nedeniyle Ankara Emniyet Müdürlüğü 2. Şube memurları çalışmalarını bu tür yerlerde sıklaştırmıştı. Memurların aldığı tedbirler sırasında Mahmut B. Ve Selahattin Ç. yankesicilik yaparken yakalanmıştı. Her iki isim de karakoldaki ifadelerinde birçok yankesicilik olayına karıştıklarını itiraf etmişti.¹¹⁹⁸ 1960’lara doğru yankesicilik

¹¹⁹⁴ Ankara Postası, 26 Kasım 1951, Sayı: 1.

¹¹⁹⁵ Zafer, 10 Ekim 1950, Sayı: 525.

¹¹⁹⁶ 1926 TCK 2. bölüm 10. bapta 4. maddede olarak düzenlenmiştir. Altı aydan dört seneye kadar hapis cezası öngören bu madde şöyledir: “Bu fiil umumî bir mahalde yahut umuma açılan yerlerde yankesicilik suretile ika edilmek”

¹¹⁹⁷ Ulus, 01 Ocak 1952, Sayı: 10955.

¹¹⁹⁸ Zafer, 08 Kasım 1958, Sayı: 3309.

suçlarında artış yaşanıyordu. Farklı şehirlerden gelen yankesicilerin Ankara’da faaliyetlerine rastlanıyordu. Nitekim Bursa sabıkalılarından Safiye, Perihan, Mükerrerem ve Dürdane adlı kadınlar organize bir çalışarak İsmetpaşa semtinde Mehmet O. isminde bir şahsın 410 lirasını çalmışlardı. Yaşanan yankesicilik vaka artışları karşısında emniyet ekipleri tedbirlerini sıklaştırmış ve yankesiciliğe karşı şiddetli bir mücadele başlatmıştı. Bu mücadele sırasında Güllü Mayalı ile sabıkalı yankesicilerden Firdevs Mayalı ve Safiye Mayalı adlı kadınlar 70 yaşındaki bir kadından 95 lira çalarken yakalanmıştı.¹¹⁹⁹ Yankesicilik yapılan yerlerden biri de trenlerdi. Emniyet ekipleri otobüsler dışında trenlerde yaşanacak yankesicilik olaylarına karşı tedbirler almıştı. Nitekim ekiplerin tedbir aldığı Ankara-Erzurum treninde Vehbi ve Veli adlarında iki kişi yankesicilik yaparken yakalanmıştı. Şahısların üzerinde yapılan aramada iki altın kol saati, elmas taşlı yüzük, altın, gümüş ağızlık ele geçirilmişti. Emniyet ekipleri şahısları adliyeye sevk ederken malların sahiplerini aramaya başlamıştı.¹²⁰⁰

Ahmet S. İsminde bir şahsın 22 yıldır Ankara’da yankesicilik yapıyor olması ve bu suçu annesinden öğrendiğini ifade etmesi, Ankara’da yankesiciliğin boyutlarını göstermesinden bakımından dikkat çekicidir. 199 sabıkası bulunan Ahmet S. aynı gün yaptığı 4. yankesicilik sırasında polis ekipleri tarafından yakalanmıştı. Ahmet S. ifadesinde çocukken annesinin kendisini kucağına alarak otobüslerdeki kişilerin ceplerinden kıymetli eşyalarını çaldırıldığını dile getirmiş, yakalandıklarında “Seni terbiyesiz seni. Elllerine iğne batırırım” diyerek durumdan habersizmiş gibi yaptığını anlatmıştır.¹²⁰¹ Suç faillerinin, eylemlerini çocuklarına aktarması, bu fiilin bazı çevrelerde bir “meslek” olarak görüldüğünü düşündürmektedir.

Yankesicilik, yaş veya uyruk fark etmeksizin Ankara’da oldukça yaygın bir suçtu. Nitekim Bentderesi’nde 11 yaşında bir çocuğun çarşıda alışveriş yapan bir kadının 260 lirasını yankesicilik yaparak çalabilmesi ve Ürdün vatandaşı Kasım ve Turki adlı şahısların yankesicilik yaparken yakalanmaları¹²⁰² bu duruma örnek teşkil etmektedir.

5.9.1.3. Dolandırıcılık Sahtecilik

Dolandırıcılık¹²⁰³ 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu’nun 503. maddesinde

¹¹⁹⁹ Beypazarı, 23 Ocak 1959, Sayı: 3; Ulus, 04 Aralık 1959, Sayı: 13053.

¹²⁰⁰ Ulus, 28 Mart 1958, Sayı: 12707.

¹²⁰¹ Zafer, 16 Aralık 1954, Sayı: 2143.

¹²⁰² Demokrat Ankara, 12 Ekim 1951, Sayı: 27; Zafer Akşam Postası, 7 Ağustos 1952, Sayı: 716.

¹²⁰³ TCK 503. Madde: Her kim bir kimseyi hülûs ve saffetinden bilistifade kandıracak mahiyette sanialar

yer verilen bir suçtur. Ankara’da çok farklı sektörlerde dolandırıcılık ve sahtecilik suçu işlenmiştir. Örneğin Hızır B, Osman Ö., Rüstem Ç., Ali Rıza K. adlı şahıslar 50 ve 100 kuruşluk sahte paraları piyasaya sürmeye çalışırken polis tarafından yakalanmıştı. Dolandırıcılar otobüs ve tren garlarında şehre yeni gelen kişileri hedef alıyor, yolculara çeşitli vaatlerle yaklaşarak onları dolandırmaya çalışıyordu. Ancak polis ekipleri de bu tür durumların farkında olarak tedbir alıyorlardı. Nitekim şehre yeni gelen Şakir isminde bir şahsı fark eden bir dolandırıcı, Şakir’den iş bulma vaadiyle 250 lira almaya çalışırken emniyet ekiplerince yakalanmıştı.¹²⁰⁴

Selvinaz Ö. adında bir kadın ise, mezarlıkta çalışan Halil İ. isminde bir şahsa giderek kocasının mezarını yaptırmak için kendisine 1800 lira vermesini istemişti. Selvinaz Ö. borca karşılık olarak Kavaklıdere’deki bir araziye ait olduğunu iddia ettiği tapu senedini göstermişti. Selvinaz Ö., aldığı parayı bu arsayı satarak ödeyeceğini ifade etmişti. "Parayı alıp ortadan kaybolan Selvinaz’ın ardından Halil, elindeki tapunun gerçekliğini araştırınca sahte olduğunu ve dolandırıldığını anlayarak polise başvurmuştu.¹²⁰⁵

İlginç bir dolandırıcılık vakası ise Büyük Sinema’da “Alaturka Müzik Konseri” verilecek şeklinde yüzlerce bilet bastırma suretiyle gerçekleştirilmişti. Bir şebekenin organize ettiği söz konusu konserin biletleri 2.5 ve 15 lira gibi yüksek fiyatlardan satılmıştı. 22 Mayıs 1953, saat 21:00’de Büyük Sinema’da yapılacağı duyurulan konserin saati geldiğinde halk sinema önünde toplanmış, sinema yöneticileri halkı böyle bir konserin olmadığı konusunda ikna etmekte bir hayli zorlanmıştı. Kısa sürede halkın dolandırıldığını anlaşılmış, polis şahısları bulmak için harekete geçmişti.¹²⁰⁶

1955’lerden itibaren ekonomide yaşanan sorunlar nedeniyle birçok ürünü piyasada bulmak zorlaşmıştı. Bulunması zorlaşan ürünlerden biri de araba lastiği idi. Bu durum lastik tedarikinde bazı sahtecilik suçlarına neden oluyordu. Nitekim Ahmet K., Faruk Ç. ve Hakkı İ adlarında üç kişi eski lastikleri alıp tamir edip yeni dişler geçirerek yeniymiş gibi satarak dolandırıcılık yaptıklarının tespit edilmiş, polis yaptığı operasyonla bu

veya hileler yaparak hataya düşürüp o kimsenin veya aharın zararına kendisine veya başkasına haksız bir menfaat temin ederse üç aydan üç seneye kadar hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere ağır cezaı nakfi ile cezalandırılır. Eğer bu cürüm: 1- Meslek ve vazifeleri icabatını icra sırasında avukatlar ve dava vekilleri ve alelûmum vekiller ile müessesat müdürleri tarafından, 2- Resmî bir dairenin yahut menafii ammeye hadim bir müessesesi hayriyenin zararına olarak, 3- Bir kimseyi askerlikten kurtarmak bahanesile, işlenmiş olursa ceza bir seneden beş seneye kadar haptir.

¹²⁰⁴ Demokrat Ankara, 06 Ekim 1951, Sayı: 21; Zafer, 15 Kasım 1954, Sayı: 2112.

¹²⁰⁵ Demokrat Ankara, 15 Mayıs 1953, Sayı: 655.

¹²⁰⁶ Demokrat Ankara, 24 Mayıs 1953, Sayı: 664.

kişileri ele geçirmişti.¹²⁰⁷

Diğer suç türlerinde olduğu gibi, dolandırıcılık suçunda da farklı şehirlerden dolandırıcılar Ankara'ya geliyordu. Edirne'den Ankara'ya gelen 17 yaşındaki Sebahattin de bu dolandırıcılardan biriydi. Sebahattin adlı şahıs Ankara'da 25'ten fazla insanı dolandırdıktan sonra yakalanmıştı. Emniyet Müdürlüğü 2. Şube'de bulunduğu sırada ikinci kattaki pencereden atlayarak kaçan şahıs, ekiplerce tekrar yakalanarak adliyeye sevk edilmişti.¹²⁰⁸

Şehirde yaşanan sıra dışı dolandırıcılık olaylardan biri ise iki yabancı uyruklu şahıs arasında yaşanmıştı. Bir Almanla ve bir İrlandalının karıştığı dolandırıcılık vakasında, Alman Musheiol adlı şahıs İstanbul'dan Ankara'ya gelirken İranlı Serdari adlı şahıs aracına almış, şahıslar beraber Ankara'ya gelmişti. Aynı otelde kalmayı planlayan şahıslardan Alman Musheiol, İranlı şahsın 20 bin liralık çekini gizlice alarak sinemaya gitme bahanesiyle otelden ayrılmıştı. Çekin kaybolduğunu fark eden İranlı Serdari, durumu bir yandan emniyete haber verirken diğer yandan da hemen istasyona gitmişti. İranlı şahıs, Alman Musheiol'i trene binerken yakalamış ve duruma polis de müdahale etmişti.¹²⁰⁹

5.9.1.4. Yağma (Gasp) Kundaklama Yol Kesme

1950'li yıllarda yağma ve yol kesme¹²¹⁰ suçları en ağır cezaların verildiği suçlardı. Bu suçlar gündüz işlendiğinde 3 ila 10 yıl arasında ceza verilirken, suçun gece ve bıçak-silah gibi aletlerle işlenmesi durumunda ceza süresi 7 ila 15 yıl arasında bir süreye çıkıyordu. Ankara'da yaşanan gasp olayları genelde şehrin uzak bölgelerinde ve yol kesme suretiyle gerçekleştiriliyordu. Etimesgut ile Sincan arasındaki yol bu tür olayların yaşandığı

¹²⁰⁷ Zafer Akşam Postası, 03 Nisan 1958, Sayı: 2740.

¹²⁰⁸ Ulus, 04 Nisan 1957, Sayı: 12247.

¹²⁰⁹ Zafer Akşam Postası, 23 Ekim 1958, Sayı: 2941.

¹²¹⁰ Yağma ve yol kesme 13.03.1926 tarihinde kabul edilen Türk Ceza Kanunu'nun 195 ve 197. maddelerinde düzenlenmiştir.

195. Madde: Her kim menkul bir malın zilyedini veya cürüm mahallinde bulunan bir başkasını cebir ve şiddet kullanarak veya şahsan veya malen büyük bir tehlikeye düşüreceği beyanile tehdit ederek o malı teslimine yahut o malın kendi tarafından zatına karşı sükût etmeğe mecbur kılsa üç seneden on seneye kadar ağır hapis cezasına mahkûm olur. Bir malın yağması esnasında veya akabinde fili icra ve itmam etmek veya malı kaçırmak yahut kendisini veya şerikini cezadan kurtarmak için mal sahibine veya vaka mahaline gelen başkasına karşı cebir ve şiddet ve tehdit icra eden kimse hakkında dahi aynı ceza hükmolunur.

197. Madde: Yukarıdaki maddelerde beyan olunan cürümler, geceleyin veya silâh ile tehdit ederek veya yol kesmek suretile veya içlerinden velev birisi görünür surette silâhlı bulunan ikiden ziyade kimseler yahut kıyafetini tebdil etmiş olan şahıslar tarafından irtikâp olunursa ağır hapis cezası yedi seneden on beş seneye kadardır.

yerlerden biriydi. Ali adında bir kamyon şoförü bu yolda giderken 4 kişi tarafından durdurulmuş hem kıyafetleri hem parası alınarak serbest bırakılmıştı. Şahsın gasp ve yol kesme şikayetiyle güvenlik güçlerine başvurmamasının ardından jandarma, yol kesenlerle ilgili arama faaliyetlerine başlamıştı.¹²¹¹

1950 yılında Ankara'da 20 olay meydana gelirken, 1951'de bu sayı 22, 1952'de ise 49'a çıkmıştır. Gasp ve yol kesme olayları şehir içinde meydana geldiği gibi Ankara'nın diğer şehirlerle bağlantısını sağlayan yollarda da yaşanabiliyordu. Şehirler arası yol kesme ve gasp olaylarından biri Konya-Ankara yolunda gerçekleşmiş, Konya'dan Ankara'ya gelen otobüsün önü Ankara'ya 37 km kala kesilmişti. Tabancalı ve bıçaklı dört şahsın gerçekleştirdiği soygunda 30 yolcunun eşyalarını alan şahıslar olay yerinden hızla uzaklaşmıştı. Olaydan kısa süre sonra tahkikata başlayan emniyet güçleri dört soyguncudan ikisini yakalamıştı.¹²¹²

Şehrin merkezinde de gasp olaylarının yaşandığı oluyordu. Örneğin Mehmet T adlı şahıs gece geç vakitlerde Gençlik Parkı'ndan geçen Ali M. adında bir şahsın önünü keserek zorla para istediği iddiasıyla tutuklanmıştı. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan davada yargılanan şahsın tutuksuz olarak yargılanmasına ve tahliyesine karar verilmişti. Gündül'de ise Yukarı Mahallesi'nde oturan Mehmet A. adlı şahsın önünü İbrahim Y. Adlı şahıs kesmiş ve zorla 30 lirasını gasp etmişti. Şahıs kısa süre sonra yakalanmıştı. Organize şekilde gerçekleştirilen bir gasp olayı ise Kazıkıçi bostanlarında yaşanmıştı. Üç erkek ve sekiz kadından oluşan bir gasp çetesi, tabanca almak isteyen kişileri önce evlerine davet ediyor, ardından gelen kişileri gasp ediyordu. Tabanca almak isterken paralarını gasp edilen kişilerin şikâyeti üzerine Emniyet İkinci Şube ekipleri çete üyeleri yakalanmıştı.¹²¹³

Şehirde mala karşı işlen suçlardan biri de kundaklamaydı. Ankara'da gerçekleşen kundaklamalardan en büyüğü Akköprü'de yaşanmıştı. Nitekim 182 dükkânın yandığı ve şehrin birçok yerinden görülen yangınla ilgili başlatılan tahkikat sonucunda yangının kundaklama soncu başladığı anlaşılmıştı. Emniyet ekipleri kundaklamayı S.Ş. adında bir şahsın sigara izmariti atarak kasten başlatıldığını tespit etmiş, şahıs mahkeme sonucunda tutuklanmıştı.¹²¹⁴

¹²¹¹ Halkçı, 22 Temmuz 1955, Sayı: 568.

¹²¹² Zafer Akşam Postası, 23 Kasım 1951, Sayı: 462; 02 Ocak 1953, Sayı: 861.

¹²¹³ Zafer, 10 Ekim 1950, Sayı: 525; Ulus, 07 Şubat 1953, Sayı: 11355; 07 Ocak 1958, Sayı: 12519.

¹²¹⁴ Zafer Akşam Postası, 17 Ağustos 1958, Sayı: 2870; 28 Ağustos 1959, Sayı: 4143.

Yaşanan bir diğer kundaklama ise kız isteme meselesi nedeniyle Polatlı'nın Sazılar köyünde gerçekleşmişti. Köyde eskiden beri Şükrü A.'nın kızı Hatice'yi seven Vildani K. İsimli şahıs olaydan bir hafta önce Hatice'yi ailesinden istemiş ancak aile bu evliliği onaylamayarak Hatice'nin evliliğini uygun görmemişti. Buna çok sinirlenen Vildani, Hatice'nin babası Şükrü A.'nın evini gaz döküp ateşe vererek yakmıştı.¹²¹⁵

5.9.1.5. Karaborsacılık

1926 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nda karaborsacılık¹²¹⁶ suçuna ilişkin olarak 401. maddede düzenleme yapılmış, 1-5 yıl arası hapis cezası öngörülmüştür. Günümüzde TCK 240. Madde kapsamında sayılan bu suç II. Dünya Savaşı yıllarında adından sıkça söz ettirmiştir. Devletin savaş tedbirleri kapsamında çıkardığı Milli Koruma Kanunu¹²¹⁷, birçok temel tüketim maddesini stoklaması karaborsacılığın ve stokçuluğun yaygınlaşmasına neden olmuştur. Benzer bir durum 1953 yılında başlayan ve 1954 yılıyla beraber daha da artan döviz darlığı nedeniyle oluşmuş, karaborsacılık 1960'lara kadar sürekli mücadele edilen konulardan biri haline gelmiştir.

Demokrat Parti döneminde karaborsacılık 1953 yılının sonlarına doğru ekonomide baş gösteren sorunlarla doğrudan ilişkiliydi. Nitekim Hükümet, 31 Aralık 1953'te piyasayı kontrol etme yönünde bazı kararlar almıştı. Alınan kararlardan kısa süre sonra, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde birçok ürünün fiyatı kısa sürede %8 ile 23 düzeyinde azalmıştı. Diğer yandan esnafın elindeki ürün miktarların sayımına başlanmış, bazı ürünlerde fazla miktarın Belediye'ye verilmesi sağlanmıştı.¹²¹⁸

21 Temmuz 1954'te¹²¹⁹ ise ürünlerden elde edilebilecek kar hadlerinin belirlenmesine

¹²¹⁵ Demokrat Ankara, 09 Ekim 1952, Sayı: 384.

¹²¹⁶ 501. Madde: Bir kimse yalan havadis neşir ve işaasiyle yahut sair hile kullanmakla et, ekmek, odun, kömür gibi ammeye elzem olan erzak ve eşyanın nedretine veya fiyatının artmasına sebep olursa bir seneden beş seneye kadar hapse ve yüz liradan beş yüz liraya kadar ağır cezayı nakdiye mahkûm olur.

¹²¹⁷ 26 Ocak 1940 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Altı bölüm ve 72 maddeden müteşekkildir. Birinci bölümde 1 ve 3. maddeler, teşkilatlanmayı içeren ikinci bölümde 4 ve 6 maddeler, iktisadi hükümleri içeren bölümde 7 ve 42. maddeler, mali hükümleri içeren dördüncü bölümde 43 ve 52. maddeler, cezai hükümleri içeren beşinci bölümde 53 ve 68. maddeler, müteferrik hükümlerin yer aldığı altıncı bölümde ise 69 ve 72. maddeler vardır. Kanunda uygulama sırasında birlikteliğin sağlanabilmesi için bir Koordinasyon Heyet'i oluşturulmasını kabul edilmiştir. Ayrıca kanunda bahsedilen bir durumun oluşması durumunda derhal uygulamaya geçilerek durumun Türkiye büyük Millet Meclis'ine bildirilmesi şeklinde bir uygulama esas alınmıştır. Kanun uygulamada kaldığı yıllarda hükümete olağanüstü şartlar çerçevesinde geniş yetkiler tanınmıştır.

¹²¹⁸ Zafer, 12 Şubat 1954, Sayı: 1146; 29 Haziran 1954, Sayı: 1973.

¹²¹⁹ Resmî Gazete, 21 Temmuz 1954, Sayı: 8760, s. 9917-9918. 944 sayılı kararnamenin 1.maddesinde

yönelik 11 maddelik bir kararname yayınlamış, kararnameyle piyasa fiyatları açıktan kontrol edilmeye başlanmıştı. İhtikarı önlemeye çalışan Hükümet, 23 Temmuz'da ise bireysel veya tüzel kişiliklerin ellerindeki stok miktarlarını açıklamasını istemişti. Hükümet çıkarılan kararnameye uyulup uyulmadığını oluşturduğu gündüz ve gece ekipleri ile kontrol etmiştir. Hükümet, 18 Eylül'de yeni bir kararname ile fiyat kontrolünü daha da sıkılaştırmıştı. Kontrollere katılan Belediye İktisat Müdürlüğü bir ayda 7.697 iş yerini kontrol etmiş, bunlardan sadece %2,23'üne ceza kesmiştir.¹²²⁰ 1954 yılı piyasanın kontrol edilmesi noktasında bir dönüm noktası olmuş, Demokrat Parti bu tarihten sonra serbest ekonomik modelin unsurlarını devletçi ekonomik politikalarla ya sınırlamış ya da ortadan kaldırmıştır.

Temmuz 1955'te hükümet Milli Koruma Kanun'a dayanarak yen bir tebliği yayınlamış, gazeteler haberi "Muhtekire Harp" başlığıyla vermiştir. Yayımlanan tebliğ, her türlü malın fiyatını ve kar hadlerini belirleme, zaruret halinde ürünlere el koyma yetkisini İktisat ve Ticaret Vekâleti'ne vermişti. Bakanlığa ayrıca ürünlerin stoklanmasına ve farklı yerlere sevkine de yetki tanınmıştı. Tebliğin uygulanması noktasında valilere, kaymakamlara ve nahiye müdürlerine salahiyyet tanırırken, yasaklara uymayanlar hakkında 10.000 lira para cezası, 3 yıldan 15 yıla kadar hapis cezası verileceği duyurulmuştu.¹²²¹

1955 yılında da sürdürülen kontroller esnafla Belediye görevlerinin sık sık karşı karşıya getirmiş, Ankara Belediyesi Adliye Vekâleti'nden bir İhtikar Mahkemesi kurulmasını istemişti. Kurulacak mahkeme ile bir yandan piyasayı kontrolle vazifeli memurlar, davalı esnafın duruşmasını kontrol ederek vakit kaybetmekten kurtulacak, diğer yandan işlemler daha hızlı hale getirilecekti. Yapılan teklife Adliye Vekili Osman Şevki Çiçekdağ da ilgi göstermiş, ilgililer söz konusu mahkemenin kurulacağını ifade etmişti.¹²²²

Kontrollere rağmen Ankara'da karaborsacılık engellenememiş, birçok ürün karaborsaya düşmüştür. Örneğin Nurettin D ile arkadaşı Salih S., farklı illerden aldıkları araçları

Millî Korunma Kanununun 6,21,29 ve 31. maddeleri gereğince belirlenen malların alım ve satımının yazılı hükümlere bağlandığı belirtilmiştir. Bu karara uygulanması ve kontrolü konusu 6. maddede ele alınmış, İktisat ve Ticaret Vekaleti bu işlerin ifasıyla görevlendirildiği ifade edilmiştir. Fiyatı belirlenen ürünler içinde demir, boya ve mürekkepler, kauçuk, lastik, mektep defteri, kimyevi gübreler, röntgen filmleri, yün, keten, pamuk iplikleri, sıhhi inşaat malzemeleri bulunmaktadır. Kararname birçok üründe ithalatçı ve imalatçı için %25, toptancılar için %10, perakendeciler içinse %20'lik kar öngörmüştür

¹²²⁰ Halkçı, 22 Temmuz 1954, Sayı: 209; Zafer, 01 Eylül 1954, Sayı: 2036; Mustafa Albayrak, "Demokrat Parti Döneminde Millî Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)", Atatürk Araştırma Merkezi, XXIII/67-68-69 (Kasım 2007), s. 228-229.

¹²²¹ Zafer Akşam Postası, 09 Temmuz 1955, Sayı: 1827.

¹²²² Zafer Akşam Postası, 11 Nisan 1955, Sayı: 1741.

Ankara’da karaborsada satıyorlardı. Yine Samsun’dan aldıkları Chevrolet marka bir aracı 50 liraya satmak isteyen iki arkadaş polisin suçüstü yapmasıyla yakalanmıştı. Her iki şahıs da Milli Koruma Mahkemesine sevk edilmişti. Şehirde sadece temel tüketim maddelerinde değil, bir sinema biletinin satışında bile şebeke kurulduğu ve biletlerin karaborsada satıldığı görülmüştü.¹²²³

Diğer yandan bazı firmalar yurt dışından gelen araba lastiklerini piyasaya girmeden topluyordu. Böylece bu ürünlerin fiyatlarının yükselmesine ve karaborsaya düşmesine neden oluyordu. Nitekim 1950’lerin ortalarında otomobil dış lastiği 170 lira gibi oldukça yüksek bir fiyattan satılıyor ve fiyatlar her geçen gün artıyordu. Özellikle taşıma firmaları fiyatların sürekli artması karşısında denetimlerin artırılmasını istiyordu. 1958 yılında ise, şehirdeki en büyük karaborsacılık olaylarından biri ortaya çıkarılmıştı. Yapılan araştırmalarla beyannamesi verildiği halde piyasaya sürülmeyen 5.000 teneke beyaz peynir ve büyük miktarda zeytinyağı ele geçirilmişti. Ele geçirilen ürünler, yapılan yasal işlemler sonrası GİMA mağazalarında satışa sunulmuştu.¹²²⁴

Karaborsacılıkla ilgili yapılan haberlerde, ürünlerin piyasada yeteri kadar bulunduğu ancak kötü niyetli kişilerin daha fazla kazanç elde edebilmek için bu ürünleri sakladıkları belirtilmiştir. Yeteri kadar ürünün üretildiği ya da ithal edildiği iddiası sürekli dile getirilmiş, şehirlere hangi ürünün ne miktarda verildiği belirtilmiştir. Hükümetin 1956’da bir kararnameyle belirlediği kâr hadlerini üç gün sonra değiştirmesi, karaborsacılıkla mücadelenin plansız yürütüldüğünü göstermektedir.

5.9.1.6. Kumar

1950’lerde yürürlükte olan Türk Ceza Kanunu’nun üçüncü bölümü olan 'Kabahatler' kapsamında yer alan kumar¹²²⁵ suçu, kanunun 567, 568, 569 ve 570. maddelerinde

¹²²³ Zafer Akşam Postası, 10 Ocak 1958, Sayı: 2657; 27 Mart 1959, Sayı: 3095.

¹²²⁴ Ankara Telgraf, 16 Mayıs 1955, Sayı: 1009; Zafer, 28 Eylül 1958, Sayı: 3268.

¹²²⁵ 567. Madde: Her kim umuma mahsus veya umuma açık yerlerde kumar oynatır veya oynatmak için yer gösterir ise bir aya ve tekerrürü halinde iki aya kadar hafif hapse ve her iki halde başkaca elli liradan aşağı olmamak üzere hafif cezayı naktiye mahkûm olur. Kumar oynanan yerde bulunup kumar oynamağa yarayan veya kumar oynamağa tahsis olunan mevat ve alât ile ortada bulunan eşya ve para zapt ve mü sadere olunur. Fail:

1- Bu filleri itiyat edinmiş bulunduğu,

2- Birinci fıkrada beyan olunan kabahatin irtikâbında kumar oynayanlara karşı banko tutan olduğu, Takdirde hafif hapis cezası iki aya kadar ve tekerrürü halinde iki aydan aşağı olmamak üzere, hükmolunur ve bu son halde bir aya kadar meslek ve sanatının tatili cezası da ilâve edilir.

568. Madde: Her kim yukarıdaki maddede be yan olunan kabahate iştirak etmeksizin umumî veya umuma açık mahalde kumar oynarsa elli liraya kadar hafif cezayı naktî ile cezalandırılır.

569. Madde: Ceza kanununun tatbikinde kumar, kazanç kastile icra kılınıp kâr ve zarar baht ve talie bağı

düzenlenmiştir. 1950’li yıllarda kumar, daha çok kumarhanelerde oynanıyorsa da gündüz vakti sokaklarda oynanacak düzeyde yaygın bir suçtu. Örneğin Kayabaşı Yasa Sokak’ta kumar oynandığı ihbarı üzerine sokağa gelen polis izbe bir köşede kumar oynayan iki pazarcı esnafını yakalamıştı. Polis yakaladıkları Hasan S. ve İsmail G’yi, ortadaki 6.000 lirayla birlikte Emniyet Müdürlüğü 2. Şube’ye götürmüştü.¹²²⁶

Polis, gelen ihbarlar neticesinde birçok ev, iş yeri ya da kumarhaneye baskınlar düzenleyerek kumarla mücadele etmeye çalışıyordu. Bu ihbarlardan biri Necatibey Caddesi’nde Bahabey Apartmanı’nda bekar evinde ikamet eden Orhan Kiraz’ın kumar oynatmasına ilişkin olarak yapılmıştı. İhbarı üzerine 2. Şube polisleri eve baskın yapmış, Ahmet G, İbrahim A, Mehmet Ü., Atilla K., Semih D., Tunçar D., ve Garbis Ü. adındaki 7 kişiyi kumar oynarken çeşitli kumar aletleriyle yakalamıştı. Kumar oynandığına yönelik benzer bir ihbar İtfaiye Meydanı’nda bulunan bir otelin altındaki elbise mağazası için yapılmıştı. İhbarı alan polis mağazaya baskın düzenleyerek Yaşar, İhsan, Mehmet, Sönmez, Abdullah, Baytok adındaki şahısları yakalamıştı. Şahıslar ve mekânda yapılan aramada 2000 lira para ve kumar oyun eşyaları ele geçirilmişti¹²²⁷

Yenişehir, şehrin dışında kalması nedeniyle kumar oynamak isteyenlerin tercih ettiği bir semtti. Semtte ev, kahvehane gibi mekanlar dışında sosyal amaçlarla kurulan kulüplerde de kumar oynanıyordu. Örneğin Yenişehir Pınar Caddesi’nde sosyal gayelerle kurulan Şark kulübü, kumar oynanan bir mekâna dönüştürülmüş, burada kumar oynamak için İstanbul’dan gelenler olmuştur. İhbar üzerine kulübe baskına düzenleyen polis, Parakonyot kutuları, Bakara, İskambil kağıtları ve diğer kumar aletleri ile dokuz erkek ve bir kadını yakalamıştı. Benzer bir baskın Yenişehir Adakale Sokak’ta bulunan Erciyes Kulübü’ne düzenlenmişti. Baskını Emniyet 2. Şube Müdürü Kemal Özsoy bizzat yönetmiş, içlerinde sabıkalı kumarbazların da olduğu 25’i erkek, 2’si kadın toplam 27 kişi suçüstü yakalanmıştı. Baskında 12 adet oyun fincanına ve oyun pullarına el konmuştu.¹²²⁸

Yenimahalle’de kumar oynanan mekanlardan biri de kahvehaneler olmuştur. Gelen bir

bulunan oyunlardır.

570. Madde: Yukarıdaki maddelerde beyan olunan kabahatler için hususî içtimalara mahsus olsa bile kumar alât ve edevatının kullanılması için bir ücret alman yerlerle oyun oynamak mutata olan yerler ve duhuliye verilme bile oyun oynamak isteyen herkesin girebileceği mahaller umuma açık yerlerden sayılır.

¹²²⁶ Demokrat Ankara, 16 Eylül 1953, Sayı: 754.

¹²²⁷ Demokrat Ankara, 08 Ekim 1952, Sayı: 383; Zafer Akşam Postası, 23 Ekim 1958, Sayı: 2941.

¹²²⁸ Ankara Telgraf, 12 Kasım 1954, Sayı: 831; Zafer Akşam Postası, 03 Ocak 1960, Sayı: 4214.

ihbarı değerlendiren polis ekipleri Yenimahalle 5. durakta bir kahvehaneye baskın düzenlemişti. Kahvehanede kumar oynattıkları tespit edilen Lütfü C., Necdet H., Mehmet Ali K., Hüseyin U. ve Refik O, kumar aletleriyle birlikte yakalanarak adalete teslim edilmişti. Yenimahalle dışında, İnkılap ve Rüstemağa mahallelerinde de kumar oynandığını tespit eden Ankara Emniyet Müdürlüğü ekipleri iki eve baskın düzenlemişti. Baskında Memduh O., Yavuz Ü., Hacı K., Mehmet D., Oğuz ve Ömer Y. isimli şahıslar yakalanmış, ev sahibi ve kumar oynayanlar hakkında kanuni işlem yapılmıştı. Yenişehir semtindeki Mithatpaşa Caddesinde kumarhane olarak kullanılan bir eve yapılan baskında ise 9 kişi kumar oynarken yakalanmış, evde iskambil kağıtları, fiş ve 65 lira para ele geçirilmişti.¹²²⁹ Kumar oynanan mekânların çeşitliliği ve şehir içinde farklı semtlere yayılması, suçun sadece bireysel değil mekânsal bir olgu haline geldiğini göstermektedir.

5.9.1.7. Kaçakçılık

Gümrük vergisi ödenmemiş ya da yasaklanmış bir ürünün ülke içine sokulması veya ülke dışına çıkarılması suretiyle yapılan ticarete kaçakçılık denir. Kaçakçılık, her ne kadar ticari bir faaliyet gibi gözükse de suç örgütlerinin faaliyetlerinin sürmesinde, ülkelerin gelir kaybı yaşamasında ve ülke içinde gelir dağılımında eşitsizliğin oluşmasında olumsuz etkileri vardır.¹²³⁰

Kaçakçılık suçuna ilişkin Türkiye’de yapılan ilk düzenleme, 10.12.1927 tarih ve 1126 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun’dur. Konuya ilişkin ikinci düzenleme 15.06.1929 tarihli 1510 sayılı kanunla yapılırken, üçüncü ve en kapsamlı düzenleme ise 07.01.1932 tarihli “1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun”¹²³¹ kanun ile

¹²²⁹ Zafer Akşam Postası, 15 Eylül 1952, Sayı: 752; 22 Haziran 1959, Sayı: 4074; Ankara Telgraf, 21 Mart 1956, Sayı: 1212.

¹²³⁰ Murat Aydın, 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu Çerçevesinde Kaçakçılık Fiilleri ve Yaptırımları, Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2011, s. 4-5.

¹²³¹ Resmî Gazete, 12 Ocak 1932, Sayı: 2000, s. 1141-1148; Kanun 72’si 5 fasılda olmak üzere toplam 74 madde ve bir de geçici maddeden oluşmaktadır.

Birinci fasılda Umumi hükümler başlığı altında 5 maddeye yer verilmiştir. Bu maddelerde kaçakçılık tanımı, devletin inhisarı altındaki maddelerin neler olduğu, özel kanunlara aykırılıkların kaçakçılık olduğu, kaçakçılığın takibinde görevlilerin sorumlulukları, asker olan suçluların yargılanma yeri ve ihbar zorunluluklarına yer verilmiştir. “Aramalar” başlığının yer aldığı ikinci fasılda 6’dan 11’e kadar olan maddeler yer almıştır. Bu maddelerde görevlilerin arama yetkisine, kaçak eşya bulunması durumunda nerelerin aranabileceğine, evlerde arama yapmak için izin alınması zorunluluğunun bulunduğu, umuma açık yerlerde izinsiz arama yapılabileceğine, gümrük salonlarında şüphelenilen kişilerin aranabileceğine ve belirlenen yol ve kapılardan izinsiz giriş çıkışın yasaklandığı ifade edilmiştir.

“Cezai Hükümler” başlığının yer aldığı üçüncü fasılda iki kısım yer almıştır. Birinci kısımda 12’den 22’ye kadar olan maddeler, ikinci kısımda 23’ten 52’ye kadar olan maddeler yer almıştır. Birinci kısımda güzergâh ihlalleri ve limanlara izinsiz yanaşma, yanlış beyanname verme ve kaçak eşya bulundurma gibi

olmuştur. Kanun 2003 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.¹²³²

Türkiye’de 1956 1957 ve 1958 yıllarının ilk üç ayında genel olarak 150-250 arasında kaçakçılık olayı yaşanmıştır. Bununla beraber ele geçirilen kaçakçılık maddelerinin toplam değeri farklılık göstermiştir.

Yıllar	1956			1957			1958		
Aylar	Ocak	Şubat	Mart	Ocak	Şubat	Mart	Ocak	Şubat	Mart
Olay	254	258	220	251	212	198	168	222	179
Yakalan Kaçakç Sayısı	195	232	177	150	177	105	134	227	143
Yakalan Silah (Adet)	25	14	10	6	4	4	4	5	2
Yakalanan Uyuşturucu Madde (kg)	-	291	-	12,6	578	-	719,6	6,4	213
Tütün (kg)	1.403	577	2.449	991	1.809		996	2451	2.820
Kesim Hayvanı (Adet)	969	2.119	2.341	1.250	1.763	1.212	2.396	3.201	1.778
Ele Geçirilen Kaçakçılık Maddelerin Toplam Değeri	357.069	505.539	12.973	515.361	520.216	10.625	499.504	822.901	2.297

Tablo 168: Türkiye’de 1956-1957-1958 Yıllarının İlk Üç Ayında Gerçekleşen Kaçakçılık

Kaynak: BCA, 30.1.0. / 69.434.5, 3; 30.1.0. / 69.434.8, 3; 30.1.0. / 69.434.12, 3.

Tabloda süreklilik arz eden kaçakçılık türleri tütün, kesimlik hayvan, yiyecek maddeleri, sigara kâğıdı, mensucat ürünleri, taşıt araçları kaçakçılığıdır.

suçlara verilen cezalara yer verilmiştir. İkinci kısımda silah kaçakçılığı, organize kaçakçılık yapma, rüşvet, ihmal, suistimal, kaçakçılığa müsamaha eden memur, nakliyat şirketleri, posta çalışanlarının durumu, kaçak eşya taşıyan araçların durumuna yer verilmiştir.

“Usuli Hükümler” başlığının bulunduğu dördüncü fasılda 53’ten 64’e kadar olan maddeler bulunmaktadır. Bu bölümde ilk ve son tahkikatın nasıl yapılacağına, zabıt varakalarının nasıl düzenleneceğine, müsaade kararlarının nasıl verileceğine, davaların hangi mahkemelerde görüleceğine, iddianame ve temyizcinin nasıl yapılacağına ilişkin hususlara yer verilmiştir.

“Teşkilat” başlığının yer aldığı beşinci fasılda 65’ten 72’ye kadar olan maddeler yer almıştır. Bu bölümde davaların görüleceği mahkemeler olan ihtisas, adli ihtisas, askeri ihtisas mahkemelerine ve çalışma usullerine, ihtisas mahkemelerinin üyelerinin ve diğer görevlilerin maaşlarına yer verilmiştir.

¹²³² İsa Polat, 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu Uyarınca İhracat Kaçakçılığı Suçları ve Kabahatleri, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 4.

Ankara’da 1950’li yıllarda en fazla görülen kaçakçılık türleri döviz, silah, uyuşturucu kaçakçılıklarıdır. Dönemin gazetelerinde özellikle döviz ve silah kaçakçılığına ilişkin oldukça fazla haber bulunmaktadır. 1954’lerde döviz darlığının etkilerinin hissedilmeye başlaması ve ilerleyen yıllarda da söz konusu darlığın sürekli artması döviz kaçakçılığını bir hayli yaygınlaştırmıştır. Bu kaçakçılık türü, Türk vatandaşları dışında yabancı uyruklu kişilerce de sık sık işlenmiştir. Örneğin Hamilton şirketi mensuplarından Garnedd W. Jhonson adlı bir kadının 140 doları resmi kurun üzerinde bir fiyat olan 12 liradan satmak isterken polis tarafından yakalanmıştı. Yine Amerika’nın askeri ateşeliğini ve personel mutemetliğini yapan Kennet R. adlı Amerikalı ile onlara yardım eden Kemal K. Sabetay B. ve Selami B. yakalanmış ve haklarında dava açılmıştı. Mahkeme sonunda Kennet R. 12 ay 13 gün hapis ve 206.160 lira para cezası, Kemal K. 4 ay 20 gün hapis ve 7.000 lira para cezası, Sebatay B. 2 ay 20 gün hapis cezası ve 11.433 para cezası, Selami B ise 2 ay 12 gün hapis ve 816 lira para cezası verilmişti.¹²³³ Döviz kaçakçılığının hem yerli hem de yabancı uyruklular tarafından işlenmesi ve bu suç türüne dair yoğun yargılamaların yapılması, ekonomik sıkıntıların hukuki alana yansıyan önemli bir boyutudur.

Sedat A ve eşi Mezruka A.’nın karıştığı döviz kaçakçılığı olayı da Ankara’da bir hayli gündem olmuştu. Mezruka A., Ankara Etimesgut Havaalanı’ndan Suriye’ye gitmek için uçağa binmek istediği sırada görevliler, şahsın yanında yüklü miktarda dövizle birlikte kıymetli maden ve uyuşturucu madde ele geçirmişti. Mezruka A. Ele geçirilen kaçakçılık maddelerinin kendisine ait olmadığını, kocası Sedat A. ise eşinin böyle işlerle uğraştığını bilmediğini iddia etmişti. Her iki şahıs da adliyeye sevk edilmiş ve tutuklanmıştı.¹²³⁴

Ankara’da işlenen bir diğer kaçakçılık türüyse silah kaçakçılığıdır. Ankara Emniyet Müdürlüğü 2.Şube altıncı kısım ekiplerinin takip ettiği bir olayda Mustafa Ç. adlı bir şahsın Konya’dan Ankara’ya silah kaçakçılığı yapmak üzere geldiği tespit edilmişti. Sivil memurların alıcı kılığında temas kurduğu Mustafa Ç. Görevlilere kaçak silah satmaya çalışırken yakalanmıştı. Yapılan aramada 7 tabanca, 20 kutu mermi ele geçirilmişti. Şube altıncı kısım ekiplerinin tespit ettiği bir diğer silah kaçakçılığı olayı ise Samanpazarı Toptancılar Çarşısı’nda yaşanmıştı. Çarşıda çalışan Cemal C. adlı şahıstan kaçak silah satın almak için pazarlık yapan polis, Cemal C.’ye suçüstü yaparak yakalamış ve adliye sevk etmiştir. Ekipler bazen de kaçakçıya ilk aşamada müdahale etmeyerek

¹²³³ Zafer Akşam Postası, 12 Ocak 1952, Sayı: 512; Bizim Kırıkkale, 27 Ağustos 1959, Sayı: 824.

¹²³⁴ Demokrat Ankara, 13 Eylül 1953, Sayı: 724.

kaçak silah temin eden şahıslara ulaşmaya çalışmıştır. Bu şekilde gelişen bir olayda polisler Mustafa adlı şahıstan 7 adet silah ve 1.000 mermi almış, Mustafa üzerinden Süleyman adlı başka bir başka silah kaçakçısına ulaşmıştır.¹²³⁵

Emniyet ekiplerinin döviz ve silah kaçakçılığının yanı sıra uyuşturucu madde kaçakçılığının engellenmesi için daha fazla gayret gösteriyordu. Zira bu kaçakçılık türü, diğer kaçakçılık türlerine göre daha organize bir şekilde işlenmekte ve daha uzun süreli takibi gerektirmekteydi; bu da suçun ortaya çıkarılmasını zorlaştırıyordu. Nitekim Emniyet Müdürlüğü 2.Şube memurları Ankara'nın Adana'dan gelerek bar ve eğlence yerlerinde bol para harcayan Lütfi U., Şevket B., Halil Ş. ve Bostan adlı dört şahsı 15 gün boyunca takibe almıştı. Şahısların faaliyetlerini ve kaldıkları oteli sürekli izleyen ekipler Ali D. isminde polisçe tanınan bir kaçakçının otele geldiğini tespit etmişti. Ali D'yi de takibe alan emniyet ekipleri Ali D'nin Ahmet B. isminde biriyle leblebi ticareti üzerine konuştuklarını ve Gündül'den Adana'ya leblebi ticareti yapacakları bilgisi almıştı. Adanalı 4 şahsın, Ali D'nin ve Ahmet B'nin bir kaçakçılık faaliyetini organize ettiğini anlayan ekipler, Gündül-Ankara yolu üzerinde 50 kilo kaçak afyonla şahısları yakalamıştı.¹²³⁶ Uyuşturucu tacirlerinin, Ankara ile uyuşturucu üretim bölgeleri arasında bağlantı kurdukları anlaşılmaktadır.

1950'li yılların sonlarına doğru yurt dışından getirilen kaçak otomobillerin satışını gerçekleştiren ve İstanbul Ankara gibi şehirlerde organize olmuş suç örgütleri ortaya çıkmıştı. Yurda gelen turistler ve diğer kaçakçılarla iş birliği yapan bu şebekelerden biri, Ankara'da faaliyet gösteren koluyla özellikle Pleymeut ve Chevrolet marka araçların motor numaralarını değiştirdikten sonra, şehirdeki bir garajda bu araçları müşterilere göstererek satıyordu. Emniyet hem İstanbul hem de Ankara'da yaptığı baskınlarla bu şebekenin üyelerini yakalamıştı.¹²³⁷

Ankara'da daha diğer kaçakçılık türlerine göre daha az sayıda da olsa eşya ve tütün kaçakçılığı da yapılmıyordu. Yenidoğan semtinde, Naim T. adında bir polis emeklisinin kaçak eşya sattığı ihbarı üzerine polis 60.000 liralık kaçak eşyayla birlikte Naim ve ortağı Mustafa B'yi yakalamıştı. Yine Yenişehir Selanik Caddesi'nde Hatice Ö. adlı bir kadının evinde yapılan aramada da 40.000 liralık Amerikan menşeli kaçak eşya ele geçirilmiştir.

¹²³⁵ Ulus, 26 Eylül 1956, Sayı: 12062; Zafer Akşam Postası, 06 Nisan 1951, Sayı: 231; 28 Eylül 1958, Sayı: 291.

¹²³⁶ Hakçı, 16 Şubat 1955, Sayı: 422.

¹²³⁷ Ulus, 16 Ocak 1959, Sayı: 12823.

Tütün kaçakçılığı yapan Cafer Ç. ve 6 arkadaşı ise, Ankara Emniyeti'nin sıkı takibi sonucunda 509 kilo kaçak tütünle yakalanmıştı. Kaçakçılar, alıcı kılığındaki polislerin kurduğu tuzağı fark edip önce kaçmaya çalışmış, teslim olmamak için polisle silahlı çatışmaya girmişti. Emniyet güçlerinin ısrarlı takibi sonucunda çete üyeleri satmak istedikleri tütünle ele geçirmişti.¹²³⁸

5.9.1.8. Uyuşturucu ve Uyuşturucu Madde Satışı

1925 yılında Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesinin görüşülmesi sırasında Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, annelerin henüz dört aylık olan çocuklarının ağzına uyuması için afyon torbası koyduğunu ifade etmiştir. Mazhar Müfit Bey'in bu ifadesi üzerine Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey ise “Babası da onu yemiş, anası da yemiş. Fakirdir. İhtiyacı var.” demiştir.¹²³⁹ Söz konusu konuşmalar Bu konuşmalar, Türkiye’de afyon kullanımının boyutlarını ve konuya ilişkin bilinçsizlik düzeyini ortaya koymaktadır.

Uyuşturucu¹²⁴⁰ madde ticareti 1950’lerde de geçerli olan Türk Ceza Kanunu’nun 403. maddesinde düzenlenmiştir. Suçun cezası 6 aydan az olmamak üzere hapis ve para cezasını öngörmüştür. Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger 1950 yılında eroin satışı ve satışın organizasyonu hakkında Meclis’teki konuşmada önemli hususlara değinmiştir. Dülger, konuşmasında, eroin üretimi ve satışının sağladığı büyük gelirle kurulan suç şebekelerinin gücü karşısında suçla mücadele eden birimlerin oldukça zayıf ve yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Dülger, eroin kaçakçılığı yapan şebekelerin kendi aralarındaki çekişmeler nedeniyle birbirilerini polise ihbar ettiğini, polisin de bu şekilde suçluları yakaladığını belirtmiştir. Bahadır Dülger’e göre mevcut teçhizat ve imkânlarla polisin eroin üretim yerlerini ortaya çıkarma kabiliyet bulunmuyordu.¹²⁴¹ Nitekim dönemin gazetelerinde Ankara’da eroin imalathanelerinin ortaya çıkarıldığına ilişkin herhangi bir habere ulaşılamamıştır. Bu durum Bahadır Dülger’in konuşmasını teyit etmektedir.

¹²³⁸ Zafer, 09 Mart 1952, Sayı: 1041; Beypazarı, 13 Şubat 1959, Sayı: 21.

¹²³⁹ TBMMZC, 09 Mart 1341, Devre II, c. XV, s. 291..

¹²⁴⁰ Türk Ceza Kanunu Madde 403: Tıbbi afyon ve afyon hülâsasını, morfin ve emlâhını ve diesetil morfin ve bunların emlâhını ve kodeinden maada afyon şibih kaleviyatını ve bunların emlâlî ve müştakkatını ve kokain emlâh ve müştakkatını ve esrar ve müstahzaratını kaçak suretile ithal ve Türkiye dahilinde bir mahalden diğer bir mahalle nakledenler ve ettirenler ve izinsiz satanlar ve alanlar veya satmak üzere nezdinde bulunduranlar ve bunların alınıp satılmasına ve her ne suretle olur sa olsun tedarikine vasıta olanlar veya mahsus bir mahal tedarikile veya diğer bir suretle halkı celbederek bunların kullanılmasını kolaylaştıranlar altı aydan aşağı olmamak üzere hapsolunur ve yüz liradan bin liraya kadar ağır czzayi nakfî alınır.

¹²⁴¹ TBMMTD, 10 Temmuz 1950, Dönem IX, c. I, s. 499.

Ankara Emniyeti uyuşturucunun şehre sokulmasını ve alınıp satılmasını engellemek için yoğun çaba göstermiş, 1950 yılında Ankara’da 56, 1951 yılında 37 operasyonda afyon ve esrar ele geçirmişti. Bu vakalardan birinde 1930 doğumlu Selahattin T. Ankara dışından beraberinde getirdiği büyük miktardaki esrarı satmak için bir otele yerleşmiş, daha sonra da şehirde dolaşarak müşteri aramaya başlamıştı. Selahattin T’nin durumunu öğrenen polis alıcı kılığında Selahattin’le temasa geçmiş, kilosu 125 liradan 2,5 kilo esrar almak için anlaşma sağlamıştı. Selahattin esrarı almak için otele gelip bavulunu çıkardığı sırada, emniyet kaçakçılık ekipleri tertibat alarak satıcıyı yakalamış ve mahkemeye sevk etmişti.¹²⁴²

Emniyet 2.Şube ekipleri Sefa Otel’inde kalan Bolulu Mustafa D.’nin kilosu 60 liradan müşterilere satış yaptığını tespit ederek şahsı yakalamışlardı. Yakalan Mustafa D. esrarı Nallıhan’da Ahmet A. adında birinden aldığını ifade etmesi üzerine ekipler Jandarma ile iş birliği yapılarak Nallıhan Kabaca köyünde oturan şahsın evini basmış ve evde yüklü miktarda esrar ele geçirilmişti. 2. Şube ekiplerinin sıkı takibi uyuşturucu kullanan şahısları bir hayli zor durumda bırakmıştı. Polis takibinden kurtulmak ve uyuşturucu kullanmak isteyen şahıslar şehrin dış mahallelerine ve köylere gitmek zorunda kalmışlardı.¹²⁴³

5.9.2. Kişilere Karşı Olan Suçlar

Kişilere karşı suçlar, 1926 yılında kabul edilen 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun “Cürümler” bölümünün dokuzuncu babında yer almaktadır. Bu bölümde suçlar, “Şahıslara karşı cürümler” başlığı altında toplanmıştır. Bu başlık altında adam öldürme cürümleri, şahıslara karşı müessir fiiller, fasıllara ait müşterek hükümler, isteyerek çocuk düşürmek ve düşürtmek cürümleri, çocukları veya kendilerini idareye muktedir olmayanları veya tehlikede bulunanları kendi haline terk etmek cürümleri ve terbiye ve inzibat vasıtalarının suiistimali, aile efradına karşı fena muamele ve hakaret ve sövme cürümleri yer almaktadır.

¹²⁴² Zafer, 30 Aralık 1950, Sayı: 606; Zafer Akşam Postası, 02 Ocak 1953, Sayı: 865.

¹²⁴³ Demokrat Ankara, 05 Aralık 1953, Sayı: 809; Zafer, 27 Mart 1953, Sayı: 1421; Zafer Akşam Postası, 27 Mart 1953, Sayı: 945.

5.9.2.1. Cinayet

Cinayet¹²⁴⁴ suçu ilişkin yaptırımlar, 1926'da kabul edilen ve 1950'lerde de yürürlükte olan TCK'nın 448-455. maddelerinde düzenlenmiştir. TCK'nın en ağır cezaları öngördüğü bölümdür.

Türkiye'de 1950 yılında 3.909, 1951'de 4.120, 1952'de 2.947, 1953'te 3.072, 1954'te 2.228, 1955'te 2.248, 1956'da 2.981, 1957'de 2.757 cinayet davası açılmıştı. Ankara'da ise 1950 yılında 32, 1951 yılında 11 cinayet işlenmiştir.¹²⁴⁵ 1950'lerde Ankara basınına cinayetle sonuçlanan çok sayıda olay yansımıştır. Bu cinayetlerden bazıları uzun süre şehirde gündem olmuş ve geniş yankı uyandırmıştır. Katilin bulunması, polis teşkilatını oldukça meşgul etmiştir. Bu cinayetlerden biri, 'Kesik Baş' adıyla anılan olaydır.

¹²⁴⁴ TCK 448 Madde: Herkim bir kimseyi kasten öldürürse on beş seneden on sekiz seneye kadar ağır hapis cezasına mahkûm olur.

449.Madde: Öldürmek fili : 1 - Karı koca, kardaş, babalık, analık ve evlâtlık, kayınbaba ve kaynana ve damat ve gelin haklarında işlenirse, 2 - Vazifesini yaptığı sırada veya vazifesini yapmasından dolayı Devlet memurlarından biri aleyhine icra olunursa, 3 - Zehirlemek suretile yapılırsa, Fail on sekiz seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasına mahkûm olur.

450. madde: Katil fili : 1 - Ana ve baba veya büyük ana ve babalardan biri aleyhine işlenirse, 2 - Büyük Millet Meclisi azasından biri aleyhine ika edilirse, 3 - Canavarca bir his sevkile veya işkence veya ve tazip ile ika edilirse, 4 - Taammüden icra olunursa 5 - Birden ziyade kimseler aleyhine işlenirse, 6 - Yangın, su baskını ve gark gibi yedinci babın birinci faslında beyan olunan vasıtalarla yapılırsa, 7 - Velecki husule gelmiş olmasın diğer I)ir cürmü hazırlamak veya kolaylaştırmak veya işlemek için ika olunursa, 8 - Başka bir cürmün işlenmesi akabinde o cürümden hâsıl olacak faydayı elde etmek veya bu gayeye vusul maksadile yapılan ihzaratı saklamak için işlenmiş olursa, 9 - Bir cürmü gizlemek veya delil ve emarelerini ortadan kaldırmak veya kendisinin veya başkasının cezadan kurtulmasını temin etmek maksadile vukua getirilirse, Fail idam cezasına mahkûm edilir.

451 Madde: Ölüm, failin filinden evvel mevcut olupta failce bilinmeyen ahvalin birleşmesi veya, failin iradesinden hariç ve gayri melhuz esbabın inzımanı yüzünden vukua gelmiş ise idam cezasını müstelzim hallerde on beş seneden ve müebbet ve on beş seneden fazla ağır hapsi müstelzim hallerde on seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası hükmolunur.

452. Madde: Katil kastile olmayan darp ve cerh veya bir fili müessirden telefi nefis husule gelmiş olursa fail 448.maddede beyan olunan ahvalde beş seneden ve 449. maddede yazılı olan ahvalde yedi seneden ve 450. maddede muharrer ahvalde on seneden aşağı olmamak üzere muvakkat ağır hapse mahkûm olur. Eğer telefi nefis failin filinden evvel mevcut olupta failce bilinmeyen ahvalin birleşmesi veya failin iradesinden hariç ve gayri melhuz esbabın inzımanı yüzünden vukua gelmiş ise 448. maddede beyan olunan ahvalde üç se neden beş seneye ve 449. maddede muharrer ahvalde beş seneden yedi seneye ve 450. maddede yazılı ahvalde yedi seneden on seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur.

453. Madde: Kasten katil cürmü failin veya karısının veya anasının veya kızının ve torununun veya evlâtlık kızının veya kız kardaşının namusunu kurtarmak için veledizina aleyhine nüfus sicilline kaydedilen evvel ve doğmasından beş gün zarfında işlenmiş ise fail beş seneden on se neye kadar ağır hapisle cezalandırılır.

454. Madde: Birini intihara ikna ve buna yardım eden kimse müntehirin vefatı vukubulduğu takdirde üç seneden on se neye kadar ağır hapis cezasına mahkûm olur.

455. Madde: Tedbirsizlik veya dikkatsizlik veya meslek ve sanatta acemilik veya nizamata ve evamir ve talimata riayetsizlik ile bir kimsenin ölümüne sebebiyet veren şahıs bir seneden dört seneye kadar hapis ve otuz liradan iki yüz elli liraya kadar ağır cezayı nakiye mahkûm olur. Eğer fiil bir kaç kişinin ölümünü mucip olmuş veya bir kişinin ölümüyle beraber bir veya birkaç kişinin de mecruhiyetine sebebiyet vermiş ve bu yaralanma 456. maddenin ikinci fıkrasında beyan olunan derecede bulunmuş ise iki seneden sekiz seneye kadar hapis ve iki yüz liradan aşağı olmamak üzere ağır cezayı nakiye mahkûm olur.

¹²⁴⁵ BCA, 30.1.0. / 55.341.3, 2; Zafer Akşam Postası, 02 Ocak 1953, Sayı: 861.

25 Mayıs 1955'te Akköprü kömür depoları civarında, çobanlar tarafından kafası kesilmiş bir kadın cesedi bulunmuştu. Polisin yaptığı ilk tahkikatta cesedin kimliği tespit edilememişti. Kesik başın ve kadının kimliğinin bir türlü bulunamaması, halkın süreci daha yakından takip etmesine ve ilgisinin artmasına neden oluyordu. Polis, bu cinayeti çözmek için yoğun şekilde çalışıyordu. Bu süreçte mahkeme kararıyla cinayetle ilgili bir ara yayın yasağı da getirilmişti. Uzun süre hiçbir iz bulamayan güvenlik ekipleri sonunda Pakize adlı bir kadının üzerinde yoğunlaşmış, Pakize yakalanarak Ankara'ya getirilmişti. Pakize'nin sorgusu sonrasında cinayetin failleri olarak Yakup ve Hasan tespit edilerek yakalanmıştı. Kesik baş cinayetinin maktulünün Naciye ismiyle bilinen Muhsine E. olduğu anlaşılmış, şahsa ait evlerin etrafında meçhul şahısların dolaştığı ihbar edildiğinden Ankara Cumhuriyet Savcılığı da Tereke Hakimliğinin kararı ile şahsın evlerindeki eşyaların tespitini ve müsaderesini sağlamıştı. Cinayetten uzun bir süre geçmesine rağmen, maktulenin hiçbir akrabası ortaya çıkmamıştı. Bu nedenle ev ve eşyalarının hazineye devredilmesine karar verilmişti.¹²⁴⁶ Olayın çözülmesinde, Ankara Emniyeti'nin kararlı tutumu ve deliller üzerinden faile ulaşma prensibini başarıyla uygulaması etkili olmuştur.

Ankara'da işlenen cinayetlerin önemli bir kısmına arazi anlaşmazlıkları neden oluyordu. Haymana kazasına bağlı Yeniköy'de, dört kişi ile Boyalı köyünden beş kişi arasında mera yüzünden kavga çıkmıştı. Eskiden beri devam eden geçimsizlik sonucunda, tabancasını çeken Muhsin Y, Yeniköylü sağır ve dilsiz Hamza K'yı öldürmüştü. Cinayeti işleyen fail ve kavgaya karışan diğer kişiler yakalanarak adalete teslim edilmişti. Beypazarı'nda ise Uruç ve Kavsa köyleri halkı, arazi anlaşmazlığı nedeniyle karşı karşıya gelmişti. İki kişinin ölümüyle sonuçlanan olaylara savcılık el koymuş ve 23 kişi tutuklanmıştı. Çubuk ilçesinin Eğriek köyünde, Halit D. isimli bir şahıs, uzun zamandan beri Mehmet D. ile bir tarla yüzünden münakaşa yaşıyordu. Halit D'nin tarlayı sürmesi üzerine bu tartışma şiddetlenmiş, ağız kavgasına, ardından da silahlı ve bıçaklı bir kavgaya dönüşmüştü. Mehmet D., Halit'e iki el ateş ederek onu yaralamıştı. Mehmet'in oğlu Mustafa ise bıçakla Halit'i çeşitli yerlerinden yaralayarak öldürmüştü.¹²⁴⁷

Arazi anlaşmazlıklarının il genelinde bir hayli artması üzerine, bu ihtilafları önlemek için

¹²⁴⁶ Zafer, 27 Mayıs 1955, Sayı: 2303; Zafer Akşam Postası, 26 Mayıs 1955, Sayı: 1784; 28 Mayıs 1955, Sayı: 1786; 23 Haziran 1955, Sayı: 1812; 14 Aralık 1956, Sayı: 2270.

¹²⁴⁷ Demokrat Ankara, 24 Mayıs 1953, Sayı: 664; Ulus, 08 Haziran 1956, Sayı: 11956; Zafer, 10 Ekim 1950, Sayı: 525.

İçişleri Bakanlığı'nda bir komisyon kurulmuştu. Komisyon, özel köy mahkemelerinin kurulmasını ve bu mahkemelerin aldığı kararlara itiraz yolunun kapalı olmasını önermişti. Bu öneri doğrultusunda hazırlanan bir tasarı, kanunlaşmak üzere meclise gönderilmişti.¹²⁴⁸ Demokrat Parti döneminde, arazi anlaşmazlıklarında herhangi bir azalma olmamıştı. Bu dönemde sınırlara ilişkin yaşanan tartışmalarda birçok kişi hayatını kaybetmişti.

İşlenen cinayetlerde kurbanlar arasında savaş gazileri de yer alıyordu. Ali Tümer ve Hikmet Güvenç adında iki Kore gazisi, Samanpazarı'nda oturuyorlardı. Bu sırada, onları dilenci sanan Kemal isimli bir kişi, iki gaziye 100 para vermek istemişti. Azilerin bu duruma gülmesi üzerine, Kemal isimli şahıs her iki gaziye dövmüştü. Hastaneye kaldırılan gazilerden Hikmet, başına sert bir cisimle vurulması sonucu beyin kanaması geçirerek hayatını kaybetmişti.¹²⁴⁹

Kadınlar nedeniyle yaşanan tartışmalar, cinayetlerin önemli bir kısmında etkili oluyordu. Bu tür cinayetlerde, kişiler çoğunlukla hasımlarını öldürseler de bazen olayla ilgisi olmayan kişileri de hedef alabiliyorlardı. Ankara Altındağ polis karakolunda görev yapan polis memuru Süreyya Ç., Esma Y. adlı kadınla Opera Meydanı'nda yürüyordu. Bu sırada, Esma Y. ile ilişkisi olduğu belirtilen Mehmet Ö. İkiline yanına gelmiş ve Süreyya ile Mehmet arasındaki tartışma kavgaya dönüşmüştü. Polis memuru Süreyya, silahıyla Mehmet Ö'ye ateş ettiği sırada, orada bulunan Erdoğan A., Süreyya'nın kurşununa hedef olarak hayatını kaybetmişti. Benzer bir kavga Yenidoğan semtinde yaşanmıştı. Niyazi ve Ahmet P. İle Bahri B. isimli şahıslar, kadın meselesi nedeniyle Hasan H. İle kavgaya tutuşmuştu. Kavga sırasında Hasan H., Niyazi'yi bıçaklayarak öldürmüş ve kardeşini de yaralamıştı.¹²⁵⁰

Ankara'da kan davası nedeniyle işlenen cinayetlerin sayısı oldukça sınırlıydı. Bu cinayetlerden biri, Kırıkkale'nin Küre Boğazı köyünde işlenmişti. Söz konusu köyde yaşayan 60 yaşındaki İsmail, kan davalısı Bayram ve yanındakilerin saldırısına uğramıştı. İsmail, kalbine sıkılan kurşunla öldürülmüş ve cesedi dağ başına bırakılmıştı. Bir çobanın cesedi fark edip haber vermesi üzerine, jandarma ekipleri sanıkları yakalamıştı.¹²⁵¹

¹²⁴⁸ Zafer Akşam Postası, 25 Haziran 1951, Sayı: 311.

¹²⁴⁹ Demokrat Ankara, 29 Eylül 1952, Sayı: 374.

¹²⁵⁰ Demokrat Ankara, 30 Ocak 1953, Sayı: 559; Ankara Telgraf, 01 Nisan 1953, Sayı: 243.

¹²⁵¹ Ulus, 02 Kasım 1959, Sayı: 13021.

5.9.2.2. Yaralama

1929 tarihli Türk Ceza Kanunu'nun 456. maddesinde düzenlenen yaralama suçu için bir aydan bir yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Yaralama suçu, kişilere karşı işlenen suçlar arasında en sık rastlanan suçlardan biridir. Ankara'da 1950 yılında 827, 1951 yılında 596 ve 1952 yılında 1036 yaralama olayı kaydedilmiştir. Türkiye genelinde, bu yıllarda kaydedilen müessir fiil sayıları şu şekildedir: 1950'de 55.582, 1951'de 52.453, 1952'de 55.464, 1953'te 58.937, 1954'te 58.929, 1955'te 61.960, 1956'da 38.343 ve 1957'de 40.255.¹²⁵²

Yaralama olayları, arazi anlaşmazlıkları, şahsi anlaşmazlıklar saikleriyle meydana geliyordu. Köylerde, genellikle açık arazilerde yaşanan tartışmalarda yaralama suçu çok sık görülüyordu. Nitekim Kalecik ilçesine bağlı Danacı köyü halkı bir arazi ihtilafı nedeniyle birbirine girmiş ve saatlerce silahlı çatışma yaşamıştı. Ali D. ile uzun süredir arazi ihtilafı yaşadığı İdris Ç. arasında, köy kahvesinde başlayan tartışma her iki tarafın akrabalarının da katılımıyla önce meydan kavgasına, ardından da silahlı çatışmaya dönüşmüştü. Çatışma sonunda, 8 yaşında bir kız çocuğu ile 18 yaşındaki Nuriye ve Aliye isimli kişiler ağır şekilde yaralanmıştı. Jandarmanın olay yerine gelmesiyle durum kontrol altına alınmış ve ilgililer yakalanarak mahkemeye sevk edilmişti.¹²⁵³

Yaralama olayları, bazen eğlence yerleri veya genelev gibi mekanlarda da yaşanıyordu. Nitekim Mehmet Y. isimli bir kişi, gittiği genelevde dostu Fethiye S.'nin kendisine ilgi göstermemesine sinirlenmiş ve Fethiye S.'yi çeşitli yerlerinden ağır şekilde yaralamıştı. İlginç bir yaralama olayı Kırıkkale'nin Beş Bıçak köyünde meydana gelmişti. Köyde, bir duvarın yapımında birlikte çalışan Yusuf ve Bilal K. isimli kardeşler, duvarın yapımıyla ilgili tartışmaya başlamıştı. Yusuf K., elindeki baltayla kardeşini birkaç yerinden yaralamış, bunun üzerine Bilal tabancasını çekerek kardeşine birkaç el ateş etmişti. Çatışma sonrası, her iki kardeş de hastaneye kaldırılmıştı.¹²⁵⁴

Akdere Mahallesi'nde meydana gelen olayda, Kemal K. isimli bir kişi, daha önce iş yaptığı için 10 lira alacaklı olduğu Tevfik'in evine giderek borcunu istemişti. O sırada evde bulunan Tevfik'in müstakbel damadı Ali, bu duruma sinirlenmiş ve Kemal ile Ali arasında tartışma çıkmıştı. Tartışmanın büyümesi üzerine, Ali, eline geçirdiği keserle

¹²⁵²BCA, 30.1.0. / 55.341.3, 2; Zafer Akşam Postası, 02 Ocak 1953, Sayı: 865.

¹²⁵³ Ulus, 23 Mayıs 1956, Sayı: 11940.

¹²⁵⁴ Zafer Akşam Postası, 26 Mart 1953, Sayı: 944; Ulus, 30 Temmuz 1953, Sayı: 11526.

Kemal K.'yi başından yaralamıştı. Kemal K., karakola giderek durumu bildirmiş ve Ali tutuklanmıştı¹²⁵⁵

5.9.2.3. Kız-Kadın Kaçırma

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun sekizinci babında, 'Adabı Umumiye ve Nizam-ı Aile Aleyhinde Cürümler' başlığı altında yer alan kız ve kadın kaçırma suçu, 429-434. maddelerde düzenlenmiştir. 1950 yılında Ankara'da 49 kız kaçırma olayı gerçekleşmiş, 32 kadın kaçırma vakası kaydedilmiştir. 1951 yılında 39 kız kaçırma ve 18 kadın kaçırma, 1952 yılında ise 37 kız kaçırma ve 24 kadın kaçırma vakası kaydedilmiştir. Türkiye genelinde, 1950 yılında 2.921, 1951'de 3.085, 1952'de 3.685, 1953'te 3.414, 1954'te 2.639, 1955'te 2.897, 1956'da 6.931 ve 1957 yılında 7.037 kaçırma vakası kaydedilmiştir.¹²⁵⁶

Kız kaçırma vakaları hem şehir içinde hem de kazalarda sıkça görülen bir durumdu. Konuya ilişkin gazete haberleri, genellikle 'Son günlerde kız/kadın kaçırma olayları arttı' başlığıyla yayımlanmıştır. Bu kaçırılma vakalarından bazıları oldukça dikkat çekici olabiliyordu. Örneğin, Kalecik kazasında yaşanan bir kız kaçırma vakasında, diğer kız kaçırma olaylarından farklı olarak, kızla birlikte anne de kaçırılmıştı. Kalecik kazasının Kurt köyünde yaşayan 45 yaşındaki N.İ. ve kızı E.İ., Göney köyünde bir misafirlikten dönerken, yollarını kesen Mustafa G. ve Baki G. tarafından kaçırılmıştı. Yapılan ihbar üzerine şahıslar, jandarma tarafından yakalanarak mahkemeye sevk edilmişti.¹²⁵⁷

Etlik semtinin Sorun mevkiinde, evinin önünde oturan N.Y. isimli kadın, iki taksiyle gelen 10 kişi tarafından kaçırılmak istenmişti. Aniden taksiden inen şahıslar, kadını zorla arabaya bindirmeye çalışmış; ancak kadının kayınpederinin müdahalesiyle başarılı olamayarak kaçmak zorunda kalmışlardı. Kovuşturma sırasında, N.Y.'nin evinde kiracı olan Mahmut isimli bir kişinin kaçırma girişiminin elebaşlarından biri olduğu anlaşılmış ve sanıkların yakalanması için çalışmalara başlanmıştır.¹²⁵⁸

Şehir içinde, kaldırımda yürüyen veya taksiyle bir semte gitmek isteyen kadınlar, her an kaçırılma tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliyordu. Nitekim S.C. isimli kadın, Karayolları Garajı-Ulus arasında çalışan 14334 plakalı taksiye binmişti. Ulus'a gitmek istediğini

¹²⁵⁵ Zafer Akşam Postası, 05 Ekim 1959, Sayı: 4152.

¹²⁵⁶ BCA, 30.1.0. / 55.341.3, 2; Zafer Akşam Postası, 02 Ocak 1953, Sayı: 865.

¹²⁵⁷ Zafer Akşam Postası, 10 Ocak 1958, Sayı: 2657.

¹²⁵⁸ Ulus, 10 Kasım 1959, Sayı: 13029.

belirtmesine rağmen, taksici aracı Baraj Yolu'na sürmüştü. S.C., Ulus'a gitmek istediğini tekrar dile getirip nereye götürüldüğünü sorduğunda, taksicinin yanında oturan arkadaşı Rıza T., kadına yumruk atarak 'Biz nereye gideceğimizi biliriz!' şeklinde cevap vermişti. Kadın, hızla giden aracın kapısını açıp kendini yere atarak kurtulmuştu. Sanıklar ise kısa sürede yakalanarak tutuklanmıştı.¹²⁵⁹ Bu örnekler, 1950'lerde Ankara sokaklarında yürümenin kadınlar için risk teşkil ettiğini göstermektedir.

Benzer bir olay, Ankara Sineması'ndan çıkan Muazzez A. isimli kadının başına gelmişti. Gece sinemada film seyreden Muazzez A, evine gitmek için dışarı çıktığı sırada, Mehmet K., Ahmet Y., Murat Ö., Lütfü G., Ali B., Dursun T. ve Muammer V. isimli şahıslar tarafından zorla bir "kaptıkaçtıya" bindirilerek kaçırılmaya çalışılmıştı. Kadının bağrıışlarına aldırmış etmeyen şahıslar, İstasyon civarından geçerken kadının çığlıklarını duyan bir nokta polisi, durumu motorize ekiplere bildirmişti. Harekete geçen ekipler, Orman Çiftliği Beştepeler mevkiinde aracın önünü keserek şahısları yakalamıştı. Yakalanan şahıslar, ifadeleri alındıktan sonra adliyeye sevk edilmişti.¹²⁶⁰

Kadın kaçırma olaylarının en ilginçlerinden biri ise Cebeci semtinde yaşanmıştır. Halil isimli bir kişi, otomobiliyle Hamamönü'nden geçerken kaldırımında yürüyen Fethiye isimli genç bir kadına aracını yaklaştırmış ve onu zorla içeri almıştı. Kadının çığlıklarına rağmen, araç Demirlibahçe yoluna sapmıştı. Yol nedeniyle yavaşlayan araçtan kadın kendini aşağı atarak durumu polise bildirmişti. Harekete geçen emniyet ekiplerinin araştırmaları sonucunda, Fethiye'yi kaçıran kişinin, onun nikahlı kocası Halil olduğu anlaşılmıştı.¹²⁶¹

Ankara'da işlenen kız kaçırma olaylarının sıklığı ve şiddet içermesi, bu suçun kamu güvenliğini tehdit eden organize bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Ayrıca motorlu taşıtların suçun işlenmesini kolaylaştırdığı, şehrin çevresindeki تنها alanların ise suçlulara uygun bir ortam sağladığı görülmektedir.

5.9.2.4. Fuhuş, Tecavüz, Sarkıntılık

Fuhuş ve tecavüz ¹²⁶²suçlarına ilişkin durum, 1950'lerde mer'i olan TCK'nın "Adabı

¹²⁵⁹ Ulus, 03 Nisan 1959, Sayı: 12900.

¹²⁶⁰ Demokrat Ankara, 07 Aralık 1952, Sayı: 473; 14 Şubat 1953, Sayı: 569.

¹²⁶¹ Ankara Telgraf, 28 Nisan 1954, Sayı: 639.

¹²⁶² 765 Sayılı TCK 414. Madde: Her kim on beş yaşını bitirmeyen bir çocuğun veya mecnun veya irade ve temyizi selbenden maluliyetle malûl olduğunu yahut şuuru marazî inhisaf halinde bulunduğunu bildiği bir kimsenin ırzına geçer se muvakkaten ağır hapse mahkûm olur. İşbu fiil cebir ve şiddet veya tehdit icrasile veya mukavemeti selbenden diğer bir vasıta ile veya mukavemete gayrimuktedir bir halde bulunan kimseye

umumiye ve nizamı aile aleyhinde cürümler” başlığı altındaki 414 ila 418. arasındaki maddelerle, sarkıntılık ve laf atma ise aynı kanunun “Adabı umumiye ve nizamı aile aleyhinde cürümler “başlığında yer alan 421. madde ile düzenlenmiştir. Türkiye’de 1950-1957 yılları arasında tecavüz ve tasaddi suçlarının yıllık ortalama artış hızı %8,7, 1950-1957 yılları arasındaki artış ise %77,6 olarak gerçekleşmiştir.

Yıllar	Tecavüz ve Tasaddi	Sarkıntılık ve Laf Atma
1950	3.129	1.010
1951	3.146	978
1952	3.213	1.147
1953	3.490	1.425
1954	3.716	1.991
1955	4.096	2.180
1956	5.241	1.368
1957	5.557	1.891

Tablo 169: 1950-1957 Yılları Arasında Türkiye’de Tecavüz İffete Taarruz Sarkıntılık ve Laf Atma Suçları

Kaynak: BCA, 30.1.0. / 55.341.3, 2.

1950-1957 yılları arasında, sarkıntılık ve laf atma suçları %87,2 oranında artış gösterirken, bu suçların yıllık ortalama artış oranı %12,3 olarak kaydedilmiştir. Diğer bir ifadeyle tecavüz ve tesaddi suçlarında her yıl ortalama 347 vaka daha fazla işlenirken, sarkıntılık ve laf atma olaylarında bu sayı 126 olarak gerçekleşmiştir. Ankara’da 1950 yılında 39 cinsel saldırı vakası kaydedilirken, bu sayı 1951 ve 1952 yıllarında 32’ye

karşı yapı lırsa ağır hapis cezası yedi seneden aşağı olamaz.

Madde 415: Herkim yukarıdaki maddede yazılan kimselerin ırz ve namusuna tesaddiyi tazammun eden diğer bir fiil ve harekette bulunursa bir seneden ve bu fiil ve hareket cebir ve şiddet veya tehdit icrasile ve ya mukavemeti selbenden diğer bir vasıta ile veya mukavemete gayrimuktedir bir halde bulunan kimseye karşı yapılırsa iki seneden eksik olmamak üzere hapsolunur.

Madde 416: Her kim cebir ve şiddet veya mukavemeti selbenden diğer bir vasıta ile on beş yaşını dolduran bir kimsenin veya cebir ve şiddet ve sair vasıtaya müracaat etmeksizin mukavemete gayri muktedir bir halde bulunan şahsın ırzına geçerse muvakkaten ağır hapse konulur. Yine bu suretlerle ırz ve namusa tasaddiyi tazammun eden diğer bir fiil ve harekette bulunursa iki seneden aşağı olmamak üzere hapsolunur.

Madde 417: Yukarıdaki maddelerde yazılan fiil ve hareketler birden ziyade kimseler tarafından işlenir veya usulden biri veya veli ve vasi veya mürebbi ve muallimleri ve hizmetkârları veya terbiye ve nezaret veya muhafazaları altına bırakılan veya buna duçar olanların üzerlerine hüküm ve nüfuzu olan kimseler tarafından vuku bulursa kanunen muayyen olan ceza yarısı kadar arttırılır.

Madde 418: maddelerde yazılı fiil ve «hareketler mağdurun ölümünü mucip olursa müebbet veya on beş seneden aşağı ,olmamak üzere muvakkat ağır hapis cezası verilir.

düşmüştür.¹²⁶³

Ankara'da polisi oldukça meşgul eden önemli konulardan biri de sarkıntılık olaylarıydı. Fiziki sarkıntılık olayları daha çok parklar, okul çevreleri, otobüs durakları ve otobüslerde gerçekleşiyordu. Bu sarkıntılıklardan biri Gençlik Parkı'nda gerçekleşmişti. Luna Park'ta çalışan Şükriye K. gece 02:30'da işten çıkıp babasıyla eve dönerken kahveci Sabri adlı kişi Şükriye'ye sarkıntılıkta bulunmuştu. Şükriye K.'nın babası duruma müdahale etmek istemiş, ancak Sabri tarafından başından yaralanmıştı. Çevredeki vatandaşların müdahalesiyle Sabri yakalanırken, baba Ahmet K. hastaneye kaldırılmıştı.¹²⁶⁴ Babası yanındayken bir kadına sarkıntılıkta bulunulması, bu suçu işleyenlerin cüretkârlığını ortaya koymaktadır.

Şehirde, özellikle okulların çevreleri ve duraklardaki sarkıntılık vakalarının artması üzerine, Vali ve Belediye Başkanı Dilaver Argun, Emniyet 2. Şube'ye konuyla ilgilenilmesi için talimat vermişti. Komiser Şeref Ayparla başkanlığında bir ekip kurulmuştu. Ekip, kız okulları ve otobüs duraklarında gereken tedbirleri alarak sarkıntılıkla mücadeleye başlamıştı. Çalışmalardan kısa süre sonra Atatürk Kız Enstitüsü yakınlarında öğrencilere laf atan ve Atatürk Caddesi'nde sarkıntılık yapan toplam 7 kişi yakalanmıştı.¹²⁶⁵

Sarkıntılık ve laf atma olaylarından rahatsız olan Ankara Üniversitesi öğrencileri, Ankara Emniyet Müdürü'nü ziyaret etmişti. Görüşmede, sarkıntılıkla mücadelede polise yardımcı olmak istediklerini ifade etmişlerdi. Emniyet Müdürü Faruk Oktay, öğrencilerin bu teşebbüsünden memnuniyet duyduğunu belirtmişti. Ayrıca bu suça karşı gençlerle birlikte daha güçlü bir şekilde mücadele edeceklerini vurgulamıştı. Emniyet, bu kapsamda sarkıntılıktan yakalananların resimlerinin yayınlanmasına karar vermişti. Ayrıca eğlence yerlerinde, duraklarda ve otobüslerde sivil ve bisikletli polis ekipleri oluşturmuştu.¹²⁶⁶ Meselenin Ankara Emniyet Müdürü düzeyinde ele alınması, sorunun şehir genelinde ulaştığı yaygınlığı göstermektedir.

Şehirde, akşam saat 9'dan sonra sokağa çıkmaktan korkutan önemli asayiş olaylarından biri, meyhanelerden çıkan sarhoşların şehrin hem en işlek hem de en dar caddelerinde gezinmesiydi. Bu şahısların, gece geç saatlerde evlere zorla girmeye çalışması ve yoldan

¹²⁶³ Zafer Akşam Postası, 02 Ocak 1953, Sayı: 865.

¹²⁶⁴ Demokrat Ankara, 22 Eylül 1951, Sayı: 7.

¹²⁶⁵ Zafer Akşam Postası, 12 Ocak 1960, Sayı: 4223; 23 Ocak 1960, Sayı: 4233.

¹²⁶⁶ Ulus, 11 Haziran 1951, Sayı: 10761; Zafer, 27 Ocak 1955, Sayı: 2185; 15 Ağustos 1959, Sayı: 5356.

geçen kadınlara sarkıntılık yapması, halkı gece sokağa çıkma konusunda tedirgin ediyordu.¹²⁶⁷

Şehirde fiziki sarkıntılığın yanı sıra telefonla sarkıntılık da 1950'lerde bir hayli yaygınlaşmıştı. Meseleyi ilginç hale getiren ise bir genç kız grubunun, bekar erkekleri zaman aralığı gözetmeden arayarak sarkıntılık yapmasıdır. Genç kızlar, aradıkları kişiden ahbablığın devam etmesi için kimliklerinin sorulmamasını ve telefon numaralarının tespit edilmeye çalışılmamasını talep ediyorlardı. Ancak her iki tarafında memnuniyeti söz konusu olduğundan mesele polise intikal etmiyordu.¹²⁶⁸

Kadınlara yaşamını tehdit eden ve zorlaştıran diğer önemli suç ise tecavüzdü. Ankara'nın baraj ve bağlarına giden تنها yollar, tecavüz vakalarının sıklıkla yaşandığı yerlerdi. Failler, bu yerlerde genellikle araç kullanarak kadın ya da kızları kaçırıyor ve daha sonra söz konusu تنها bölgelere götürerek tecavüz ediyorlardı. Bu tür bir suça maruz kadınlardan biri de Türkan K.'idi. Baraj yolundan taksi ile dönen Türkan K., yolculuk esnasında istifra etmek istediğinden taksi durmak zorunda kalmıştı. Bu sırada, karşı yönden gelen Işık Ü. adlı şoförün kullandığı ve içinde 8 kişinin bulunduğu araç durdu. Şahıslar, Türkan K.'yı bağırışlarını umursamadan ve taksi şoförünün müdahalelerini engelleyerek kaçırmıştı. Şahıslar, Türkan K.'yı götürdükleri bir bağ evinde tecavüz etmişlerdi.¹²⁶⁹

Tecavüz suçunun mağduru bazen de çocuklar oluyordu. Bu tecavüz olaylardan biri, Keskin'in Kazıcı Köyü'nde yaşanmıştı. Vehbi Y. adında bir şahıs, Fatma adında 6 yaşındaki bir kız çocuğunu kandırarak köyün 1,5 km uzağına götürerek orada tecavüz etmişti. Jandarma ekipleri, Vehbi Y. adlı şahsı tutuklanmıştı. Benzer bir tecavüz, memur olan C.B adlı şahıs tarafından işlenmişti. Şahıs, 7 yaşındaki L.A. adlı kız çocuğunu çikolata ile kandırarak kendi evine götürmüş ve tecavüz etmişti. Olay, ilkokula giden kız çocuğunun durumu ailesine anlatmasıyla ortaya çıkmıştı.¹²⁷⁰

Failler, bazen tecavüz suçunu haneye tecavüz suçunu da işleyerek gerçekleştiriyordu. Bu tür bir tecavüz vakası, Çalışkanlar Mahallesi'nde gerçekleşmişti. 27 yaşındaki Mehmet B. adlı şahıs, Ş.Ö. adındaki kadının evine, kocasının olmamasından istifade ederek girmiş ve bıçak tehdidiyle kadına tecavüz etmişti. Emniyet ekipleri, şahsın kimliğini tespit

¹²⁶⁷ Halkçı, 01 Kasım 1954, Sayı: 308.

¹²⁶⁸ Bizim Kırıkkale, 28 Nisan 1959, Sayı: 432.

¹²⁶⁹ Zafer Akşam Postası, 16 Mayıs 1952, Sayı: 635.

¹²⁷⁰ Halkçı, 30 Temmuz 1954, Sayı: 217.

ederek kısa sürede yakalamıştı.¹²⁷¹

Fuhuşa sürüklemek suçu ise TCK 435 ve 436. Maddelerde düzenlenmiştir. Cezası iki seneden az olmamak üzere hapis ve ağır para cezası olarak belirlenmiştir. Suçun mağdurun yakınları tarafından işlenmesi durumunda ceza, ağır hapis olarak düzenlenmiştir. Ankara'da bu suça ilişkin birçok vaka söz konusudur. Bunlardan biri, Altındağ Mahallesi'nde oturan Ethem G. adında bir ihtiyarın, 10 yaşındaki kızı Sevim G.'yi para karşılığında seyyar satıcı Hasan Akpınar'a sattığı iddiasına ilişkindir. Polis, durumu haber alarak Ethem G.'yi yakalamış ve olayla ilgili tahkikat başlatmıştı.¹²⁷²

Bu suçun sıklıkla işlenmesinin nedenlerinden biri, kadınların genelevlerde çalıştırılmak istenmesidir. Farklı şehirlerden çeşitli bahanelerle kandırılıp getirilen kadınların, genelev patronlarına satılması ve bu surette genelevde çalıştırılacak kadın temin edilmesi, sistemin işleyiş biçimiydi. Bu ise suça organize suç vasfı kazandıran bir durumdu. Bu şekilde gelişen bir olayda, Adnan A. adında bir şahıs, Bursa'dan getirerek metres hayatı yaşadığı Şaziye V.'yi Ankara'nın genelev patronlarından birine 200 lira karşılığında satmıştı. Ancak Şaziye V. bu duruma rıza göstermeyerek polise şikâyetle bulununca, kadın tüccarlığı yaptığı anlaşılan Adnan A. hakkında kanuni tahkikat başlatılmıştı.¹²⁷³

5.9.2.5. Müessif Olaylar

Acı ve üzüntü verici olaylar için kullanılan "müessif" kelimesi, asayiş yönüyle kavga gibi istenmeyen ve üzücü durumlar için ifade edilmektedir. Ankara'da müessif olaylar, arazi sınır anlaşmazlıkları, su ve gaz dağıtımı, eğlence yerlerindeki ve çocuklar arasındaki tartışmalardan kaynaklanıyordu.

Arazi sınırı meselesi nedeniyle çıkan kavgaların biri, Yenimahalle Sarılar Köyü ile İğneli Köyü sakinleri arasında yaşanmıştı. Sarılar Köyü'nden Yaşar ve yanındaki 14 kişi, İğneli Köyü sınırına giderek toprak almak istemişler, İğneli Köyü sakinleri bunu duyunca onlar da toplanarak köy hududuna gelmiş ve bir kağrı arabasına toprak yükleyen Sarılar köylülerine saldırmıştı. Kavgada, kağrıya koşulu bir öküz öldürülürken, iki kişi de yaralanmıştı.¹²⁷⁴

Sinanpaşa Mahallesi'nde ise Yusuf Duruduygulu ile Kamil Hamarat'ın çocukları arasında

¹²⁷¹ Ankara Telgraf, 01 Kasım 1959, Sayı: 2508.

¹²⁷² Zafer Akşam Postası, 11 Ocak 1952, Sayı: 511.

¹²⁷³ Zafer Akşam Postası, 14 Mayıs 1952, Sayı: 633.

¹²⁷⁴ Ulus, 15 Ekim 1959, Sayı: 13003.

yaşanan kavga nedeniyle, Yusuf ve Kamil durumu görüşmek için bir araya gelmişti. Şahıslar arasındaki konuşma önce tartışmaya, sonra da kavgaya dönüşmüştü. Kavgaya taraf ailelerin de karışması, durumu meydan kavgasına dönüştürmüştü. Taraflardan Kamil, aldığı darbeler nedeniyle hastaneye kaldırılırken, diğer şahıslar hafif şekilde yaralanmıştı.¹²⁷⁵

Altındağ'da ise su alma meselesi yüzünden yaşanan tartışma, kavgaya dönüşmüştü. Nusret, Nazife, Sevim, Meliha ve Yüksel isimdeki şahıslarla Hayri, Emine ve Şeref adlı şahısların taş ve sopalarla tutuştuğu kavgada, 8 şahıs da yaralanmış ve tedavi altına alınmıştı. Orhangazi Mahallesi'nde ise gaz alma sırasında bekleyen İsmail Ç. ve karısı Safiye, Nazik Ç. isminde bir kadını dövmüştü. Dövülen kadın, saldırganlar hakkında şikâyetçi olmuş; İsmail ve Safiye hakkında kanuni takibat başlatılmıştı.¹²⁷⁶

Polatlı kazasının Saray ve Gençli köyleri arasında sınır ihtilafından çıkan tartışma, kısa sürede büyük bir kavgaya dönüşmüştü. Olayı haber alan jandarma hemen harekete geçerek köye hareket etmişti. Jandarmanın olay yerine hızla varması, kavganın müessif neticeler doğurmasını engellemişti. Yapılan aramada 21 sopa, 1 mavzer ve 7 bıçak ele geçirilmiş; kavgaya karıştıkları tespit edilen 23 kişi hakkında yasal süreç başlatılmıştı.¹²⁷⁷ Şehirde çok sık kavga yaşanan yerlerden biri, eğlence mekanlarıydı. Söz konusu kavgalardan biri, Ankara'nın ünlü eğlence mekanlarından olan Bomonti'de çıkmıştı. Kavga, Fikret Ç. adındaki şahsın, Bomonti'de çalışan artistlerden birini dansa kaldırmak istemesiyle başlamıştı. Artistin dansa kalkmamasına sinirlenen Fikret Ç., bağırıp çağırmaya başlamış, mekân çalışanları ise Fikret'e müdahale etmişti. Müdahaleye sinirlenen Fikret Ç., gazinocu Fehmi ile garson Veli M.'ye tokat atmıştı. Çıkan kavga polise intikal etmiş, şahıslar adliyeye sevk edilmişti.¹²⁷⁸

5.9.2.6. Polise Mukavemet

Güvenlik güçlerine mukavemet suçu, doğrudan polis ya da jandarmanın hedef olmadığı, ancak olaylara müdahale sırasında ortaya çıkan bir suçtur. 1950'li yıllarda geçerli olan TCK'nın "Hükümete karşı şiddet veya mukavemet ve kanunlara muhalefet" başlığında bu suça yer verilmiştir. Söz konusu bölümde, 254 ila 265 arasındaki maddeler,

¹²⁷⁵ Demokrat Ankara, 28 Ekim 1952, Sayı: 403.

¹²⁷⁶ Ulus, 17 Temmuz 1958, Sayı: 12667; Zafer Akşam Postası, 05 Haziran 1958, Sayı: 2800.

¹²⁷⁷ Zafer Akşam Postası, 15 Nisan 1953, Sayı: 964.

¹²⁷⁸ Zafer Akşam Postası, 19 Mayıs 1954, Sayı: 1419.

mukavemet suçuna ilişkin olarak düzenlenmiştir. Cezanın artmasında, mukavemet eden kişi sayısının artması ve silah gibi nesnelerin kullanılması etkili sayılmıştır. 14.07.1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 19. maddesinin b bendinde de mukavemet edenlerin adliye sevkleri öngörülmüştür. 1952 yılında Türkiye'de 2.262 mukavemet suçu işlenmişken, bu sayı 1953'te 2.446, 1954'te 1.854, 1955'te 2.472, 1956'da 2.654 ve 1957'de 2.475 olarak gerçekleşmiştir.¹²⁷⁹

Ankara'da yaşanan en önemli mukavemet olaylarından biri, 6-7 Eylül 1955 tarihinde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı haberiyle başlayan olaylar sırasında yaşanmıştı. Bomba meselesi, İstanbul, İzmir ve Ankara'da birçok miting, yürüyüş ve protesto olayına neden olmuş, halkla polis ve jandarma karşı karşıya gelmişti. Ankara'daki Cebeci'deki mitinge, polis izinsiz olduğu gerekçesiyle müdahale etmiş; göstericiler ise polis ve jandarmaya mukavemet göstermişti. Güvenlik güçleri, 100'den fazla göstericiyi gözaltına alırken, mahkemeye sevk edilenlerden 17'si tutuklanmıştı.¹²⁸⁰ Kaçakçılık olaylarında polise ve jandarmaya karşı mukavemet, zaman zaman müsademe şekline dönüşüyordu. Ankara'nın Gölbaşı mevkiinde bu durumun benzeri bir olay yaşanmış, Emniyet 2. Şube Müdürlüğü ekipleri, Deveci Mehmet, tuhafiyeci Sabri ve Reşat Ç. isimdeki şahısların, içinde kaçak çakmaklar ve tabancalar bulunan 1011 plakalı araçla Ankara'ya doğru geldiklerini haber almıştı. Gelen araç için Gölbaşı mevkiinde pusu kuran ekipler, aracı durdurmak istemişse de, dur emrine uymayan kaçakçılar polise ateş açmıştı. Kaçan şahıslar, Dikmen sırtlarında otomobilin lastiklerinin patlatılması sonucu ele geçirilmişti.¹²⁸¹

Polis ve jandarmaya mukavemete ilişkin ilginç olaylardan biri ise Koyunpazarı'nda bulunan Yayla Sineması'nda rezalet çıkaran Hacı Ahmet Ç. tarafından gerçekleştirilmişti. Hacı Ahmet adlı şahsın, sarhoş bir vaziyette çevresini rahatsız ettiğini haber alan polis ve jandarma ekipleri, şahsı yakalamak istediği sırada Hacı Ahmet'in saldırısına uğramıştı. Bazı güvenlik güçleri, aldığı darbelerle yaralanırken, yakalanarak karakola götürülen şahıs, burada da camları kırarak pencereden kaçmaya çalışmıştı. Kaçma girişimi sırasında kendisi de yaralanan şahıs hakkında tahkikat başlatılmıştı.¹²⁸²

¹²⁷⁹ BCA, 30.1.0. / 55.341.3, 2; Resmî Gazete, 14 Temmuz 1934, Sayı: 2751, s. 4141.

¹²⁸⁰ Zafer Akşam Postası, 08 Eylül 1955, Sayı: 1885.

¹²⁸¹ Ulus, 16 Eylül 1951, Sayı: 10856.

¹²⁸² Zafer Akşam Postası, 19 Ekim 1954, Sayı: 1567.

5.10. Polis Kontrolleri

Ankara Emniyet Müdürlüğü, asayiş ve güvenin sağlanması, suçun önlenmesi, suçluların yakalanması gibi amaçlarla şehirde zaman zaman kontroller gerçekleştiriyordu. Bu kontroller, 14.07.1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 9. maddesinde¹²⁸³ düzenlenen her türlü silah, delici ve tehlikeli madde ya da nesneye el konulması kapsamında gerçekleştiriliyordu. Kontrollerde sivil ve resmi giyimli memurlar görev almaktaydı. Motorize ekipler ve jandarma birlikleri de zaman zaman bu kontrollere katılıyordu. 1950'li yıllarda Ankara'da gerçekleştirilen kontrollere gazeteler ilgi göstermiş, bu kontrollere ilişkin bilgilere gazetelerde yer verilmiştir.

13 Eylül 1952 tarihinde, resmi ve sivil polis görevlileri ile jandarmalardan oluşan 120 kişilik bir ekip, şehir merkezinde arama tarama faaliyeti icra etmişti. 8 gruba ayrılan güvenlik güçleri, şehrin en kalabalık yerlerinde ve birçok farklı noktada faaliyetlerini yürütmüştü. Saat 20:00-24:00 arasındaki kontroller, baskın tarzında yürütülmüş; aramalarda 48 bıçak, 7 kama ve tabancalar bulunmuştu. Ekipler, bu nesneleri taşıyanlar hakkında yasal işlem başlatmıştı.¹²⁸⁴

1950'de sadece iki kazada emniyet teşkilatı bulunuyordu. 1954 yılında, emniyet teşkilatının kurulu olduğu kaza sayısı 8'e yükselmişti. Şehirdeki karakol adedi 27'ye, 16 olan motorlu araç sayısı, telsizli olacak şekilde 47'ye çıkarılmıştı. Yine 3 telsiz muharebe istasyonu kurularak, suçlu takibi kolaylaştırılmıştı. Emniyet birimleri, bütün bu iyileştirme ve geliştirme faaliyetleri sonrasında, arama tarama faaliyetlerinin sadece şehir merkezinde değil, kazalarda da yapılmasını kararlaştırmıştı. Bu kapsamda, ilk arama tarama faaliyeti 08.01.1953 tarihinde, Kırıkkale kazasında gerçekleştirilmişti. Kırıkkale'deki kontroller sırasında 8 kama, 3 ustura, 2 şiş ve 1 tabanca bulunmuştu. Ekiplerin arama tarama faaliyeti yürüttüğü Çubuk'ta ise, 17 kama, 1 şiş ve 3 tabanca ele geçirilmişti.¹²⁸⁵ 1950'lerin başında emniyet teşkilatının hem kaza merkezlerinde hem de kırsal bölgelerde kapasitesini artırmaya yönelik yatırımlar yaptığı, telsiz teknolojisi ve motorize ekiplerle modernleşme sürecine girdiği görülmektedir. Bu iyileştirmeler, suçla mücadelede daha etkin bir yaklaşım benimsenmesini sağlamıştır.

Emniyet Müdürlüğü hazır kuvvet ekipleri, kuruluş amaçları doğrultusunda şehirde sürekli

¹²⁸³ Resmî Gazete, 14 Temmuz 1934, Sayı: 2751, s. 4141.

¹²⁸⁴ Demokrat Ankara, 14 Eylül 1952, Sayı: 359.

¹²⁸⁵ Ankara Belediye Dergisi, 11, (Eylül Ekim Kasım 1954), s. 5; Zafer Akşam Postası, 09 Ocak 1953, Sayı: 868.

kontroller gerçekleştiriyordu. Ekiplerin Altındağ ve Cebeci semtlerinde gerçekleştirdiği arama taramada, 2 şahsın üzerinde tabanca, 3 şahısta kama ve 1 şahısta da muşta bulunmuştu. Sanıklar, suç aletleriyle birlikte adliyeye sevk edilmişti.¹²⁸⁶

Şehirdeki en kapsamlı kontrollerden biri, Ankara Emniyet Müdürü Ahmet Paftalı'nın bizzat katılımı ve direktifleri ile başlatılmış, arama taramaya 350 polis, 83 jandarma görevlisi ve 60 inzibat katılmıştı. Yapılan kontrollerde, 4 tabanca, 1 hançer, 9 bıçak, 4 şiş, 1 muşta ve 7 tornavida ele geçirilmişti. Yine, Asri Mezarlık'ta mum ışığı altında iskambil kâğıdı ile kılıç çekerek kumar oynayan ve üzerlerinde kimlik olmayan 7 kişi de yakalanmıştı.¹²⁸⁷

Ankara Emniyet Müdür Yardımcısı İsmail Kuntay'ın yönetiminde gerçekleştirilen kontrollerde, oluşturulan arama tarama faaliyetleri için 7 ekip oluşturulmuştu. Şehrin farklı yerlerinde saat 20.00'de başlayan kontroller, gece 02.30'a kadar sürmüştü. Aramalar kapsamında, 4 tabanca, 51 tabanca mermisi, 7 bıçak, 2 şiş ve 6 tornavida ele geçirilmişti. 310 kişinin katıldığı faaliyette, ayrıca aşırı hız yapan 6 sürücüye işlem yapılmış ve muayene kaçağı 23 otomobil tespit edilmişti. Müdürlük, kontrollerini sadece sokak ve caddelerde sürdürmemiş, cezaevlerinde de arama tarama faaliyeti gerçekleştirmişti. Belirli aralıklarla yapılan aramalardan birine 90 polis memuru katılmış, sabah 5.30'da başlayan arama tarama faaliyeti iki buçuk saat sürmüştü. Cezaevindeki kontrollerde, herhangi bir suç aletine rastlanmamıştı.¹²⁸⁸

Emniyetin kontrol ettiği yerler arasında gazino ve eğlence yerleri de vardı. Eğlence mekanlarında sık sık tartışmalar yaşanması ve bunların zaman zaman yaralama veya cinayetle sonuçlanması nedeniyle, 2. Şube ekipleri bu tür mekanlarda arama tarama faaliyetleri yürütüyordu. Bu aramalardan birinde, Yusuf adında bir garsonla Mehmet ve Hasan adlı iki şahısta, ruhsatsız tabancalar ele geçirilmişti.¹²⁸⁹

5.11. Ankara'da İz Bırakan Önemli Olaylar

Demokrat Parti döneminde iz bırakan önemli asayiş olayları arasında olaylara sahne olmuştur. Bunlar, 10 Kasım 1953'te Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e nakli ve defni, Kore Harbi ve 1957'de Ticaniler tarikatının faaliyetleridir. Ankara'da, özellikle 1950-1951

¹²⁸⁶ Zafer Akşam Postası, 08 Kasım 1958, Sayı: 2957.

¹²⁸⁷ Zafer Akşam Postası, 19 Ocak 1960, Sayı: 4229.

¹²⁸⁸ Zafer, 10 Ekim 1954, Sayı: 2075; Zafer Akşam Postası, 06 Haziran 1959, Sayı: 4065.

¹²⁸⁹ Ulus, 21 Aralık 1959, Sayı: 13070.

yıllarında Ticanilere ilişkin birçok olay vuku bulmuş, Ticani mensupları hakkında pek çok dava açılmıştır.

5.11.1. Ticani Tarikatının Ankara Faaliyetleri

Ticani tarikatı, 1737’de Cezayir’de doğan Ahmed b. Muhammed Ticani’nin, 1782’de kurduğu bir dini gruptur. Ölü ya da sağ olsun başka bir tarikat liderinin ziyaretini yasaklayan sıra dışı bu oluşumun mensupları, II. Abdülhamid’i ziyaret etmiş ve İstanbul’da, zayıf da olsa, varlık göstermiştir. 1923’te İstanbul’da bir dergâhta faaliyet gösteren Ticaniler, Cumhuriyet döneminde ise Kemal Pilavlıoğlu adlı şahsın liderliğinde birçok eylemle gündeme gelmiştir.¹²⁹⁰

Bu eylemlerden birini, Kızılcahamamlı Ahmet T. gerçekleştirmişti. Ticani tarikatına mensup bu şahıs, 04.05.1950 tarihinde, başında fes, koltuğunun altında Kur’an’la Ankara Cezaevi’nin çevresinde gezerken görülmüştü. Çevresindekilere “Efendi”sini görmeye geldiğini söyleyen ve üzerinde bir de mektup bulunduran şahıs, jandarma tarafından yakalanmıştı. Hakkında dava açılan şahıs, üzerinde bulunan mektubun bütün peygamberlerce Ticani lideri Kemal Pilavlıoğlu’na gönderildiğini, kendisinin de mektubu Kemal Pilavlıoğlu’na vermek üzere Ankara’ya geldiğini ifade etmişti. Yargılama sonrasında, şahsa 3 ay hapis cezası verilmişti.¹²⁹¹ Ahmet T.’nin gerçekleştirdiği bu eylemin, Ticaniler arasında liderlerine olan bağlılığı göstermek ve propagandalarını yaymak amacıyla sembolik bir değer taşıdığı söylenebilir.

Ticaniler, 1950’lerin hemen başlarında Atatürk büst ve heykellerine karşı sistemli saldırılarını ve propaganda faaliyetlerini artırmıştı. Nitekim Çubuk’ta beyanname dağıtan Ticani mensupları Halit K., Yusuf K., Hasan C., Abdullah D., Mustafa F., Kâzım C., Mehmet Ali Ç. ve İlyas C. adlı şahıslar önce sorgulanmış, daha sonra tutuklanmıştır. Ankara’da, Ticanilerin faaliyetleriyle daha kapsamlı ve özel ilgilenebilmek için Ankara Emniyet Birinci Şube Müdürlüğü’nde, Başsavcı Yardımcısı Zeki Kumrulu ve Birinci Şube Müdürü Hüsnü Başkır’ın da bulunduğu bir heyet kurulmuştur.¹²⁹²

Tutuklamalarla Ticaniler’in üzerine gidilirken, Ticaniler de provokatif eylemlerine devam ediyordu. Ticani tarikatına mensup Hüseyin Y. adında bir şahıs, öğle namazını

¹²⁹⁰ Kadir Özköse “Ahmed b. Muhammed Ticani”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. XXXXI, İstanbul, 2012, s. 130-133.

¹²⁹¹ Ulus, 05 Mayıs 1950, Sayı: 10362; 19 Mayıs 1950, Sayı: 10376.

¹²⁹² Ulus, 29 Haziran 1951, Sayı: 10779.

müteakip Hacı Bayram Camii'nde minbere çıkararak, elinde tuttuğu mavi renkteki kâğıdı okumaya ve Atatürk'e, hükümet aleyhine irticai mahiyette sözler söylemeye başlamıştı. İnfial uyandıran bu durum üzerine, camidekiler şahsı linç etmek istemişti. Hadisenin duyulması sonrasında, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Atatürk ve Cumhuriyet'e karşı girişilen bu hareketi protesto etmek amacıyla büyük bir miting düzenlenmişti. Miting, Zafer Meydanı'ndan başlayacak ve Ulus Meydanı'nda sonlandırılacaktı.¹²⁹³ Ticaniler'in eylemleri, toplumda infial yaratan tepkilere neden olmuş; bu tepkiler mitingler gibi örgütlü hareketlere dönüşerek toplumsal gerilimi artırmıştır.

Planlanan miting, 30 Eylül 1951'de Ulus Meydanı'nda saat 17:45'te başlamıştı. Tertip heyetinden Aydın Gencosmanoğlu, toplanan kalabalığı İstiklal Marşı okumaya davet ederken, Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı Orhan Arıman ise, sık sık alkışlarla kesilen bir konuşma yapmıştı. Arıman, konuşmasında Atatürk heykellerinin Türklüğün yeniden doğuşunu temsil ettiğini, Ticanilerin tarihteki Kabakçı Mustafacılara, 31 Mart Vakası'nın Fodlacılara ve Sebülürreşatçılara benzediğini dile getirmişti. Alana öğrenciler de gelmiş, Kız Teknik Öğretmen Okulu öğrencilerinden ve Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği İkinci Başkanı Mürüvvet Bilen, alanda bir konuşma yapmış, kadın erkek herkesin inkılap düşmanlarına karşı birlikte hareket edeceklerini ifade etmişti.¹²⁹⁴ Mitingin Ticanilerin eylemlerine karşı güçlü bir tepki niteliği kazandığı söylenebilir.

Mitingin şehirde ürettiği heyecan ve hassasiyet, güvenlik güçleri ve adliye teşkilatını da etkilemiş, mitinge kadar 20 Ticani tutuklanırken, miting sonrasında hızla tutuklanan Ticani sayısı artmıştı. Özellikle Çubuk kazası ve Bağlum bölgesinde yoğunlaşan Ticani varlığına karşı harekete geçilmiş, temmuz ayının sonunda tutuklananların sayısı 180-190'lara çıkmıştı. Şahıslar, TCK 163. maddesi ile 677 sayılı kanun kapsamında yargılanmıştı.¹²⁹⁵

5.11.2. 6-7 Eylül Olayları

Türkiye tarihinde önemli asayiş olaylarının yaşandığı günlerden biri, şüphesiz 1955 yılında gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarıdır. Bir iç olay olmasına karşın, bir dış olayla doğrudan bağlantısının olması, onu diğer asayiş olaylarından büyük ölçüde ayırmaktadır.

¹²⁹³ Zafer Akşam Postası, 30 Haziran 1951, Sayı: 316.

¹²⁹⁴ Ulus, 01 Temmuz 1951, Sayı: 10781.

¹²⁹⁵ Ulus, 02 Temmuz 1951, Sayı: 10782; 05 Temmuz 1951, Sayı: 10785; 25 Temmuz 1951, Sayı: 10805; 18 Kasım 1951, Sayı: 10920.

Kıbrıs'ta Rumların Türklere karşı giriştikleri katliamlar, katliamların Türkiye'de büyük infiale neden olması ve Kıbrıs'la ilgili düzenlenen miting sonrasında olayların başlaması, iç ve dış meselelerin birlikteliğini doğrulamaktadır.

Olayların başladığı 6 Eylül günü öğleden sonra, önce TRT Ankara, ardından da İstanbul Radyosu'nda Atatürk'ün Selanik'teki evinin yakınlarında bir bombanın patladığı duyurulmuştu. Gerek radyodan yayınlanan haber gerekse bu haberin saat 16:00'da İstanbul Express gazetesi tarafından ikinci baskı olarak verilmesi, olayların başlamasında önemli rol oynamıştı. Her iki kanaldan duyurulan ve büyük infiale neden olan haber, kısa sürede yayılmış; İstanbul'da birçok kişi sokaklara koşmuştu. Taksim'de toplanarak "Kıbrıs Türk'tür" sloganı atan kalabalığın, azınlıkların yaşadığı İstiklal Caddesi'ne yönelmesi, istenmeyen birçok yağmalama ve tahrip olayını başlatmıştı. Protesto olarak başlayan olaylar, şiddete dönüşmüş ve İstanbul'un diğer semtlerine sıçramıştı. Türk, Yunan ve Amerikan kaynaklarında, olaylar sırasında 4 binden fazla iş yeri ve evin zarar gördüğü ifade edilmiştir.¹²⁹⁶ Radyodan yapılan duyuru ve gazete baskısının, toplumsal infiali tetiklediği ve protesto eylemlerinin kontrol edilemeyen bir şiddet dalgasına dönüşmesinde etkili olmuştur.

Devlet Bakanı Mükerrer Sarol, İstanbul'da meydana gelen 6-7 Eylül olaylarının benzerlerinin Ankara'da da olmaması için, Vali, Emniyet Müdürü, Garnizon ve Merkez Komutanlarını uyarmış, çıkabilecek olaylara karşı kesinlikle taviz verilmemesini istemişti. Ancak Türk Millî Talebe Federasyonu, Ankara öğrenci yurtlarını arayarak Ulus'ta destek gösterilerinin yapılmasını istemişti. Ulus Meydanı'nda saat 13:00'te miting yapılacağı duyumu üzerine harekete geçen bir grup genç, burada toplanmak için gelmişlerse de duyumun doğru olmadığı anlaşıldığından dağılmışlardı. Saat 15:00'te ise Askerî Tıp öğrencileri Anıtkabir'i ziyaret etmek istemiş, ancak bu grubun önü de emniyetçe Tandoğan Meydanı'nda kesilmiş ve dağılmaları istenmişti. Öğrencilerin dağılmasından sonra, polis bazı öğrencilerin Anıtkabir'e gitmesine izin vermişti. Gece ise, 01:00 sıralarında 200 kişilik bir grup, Ulus'tan Cebeci Çayırı'na yürümeye başlamış, yataklarından kalkarak gelenlerin katılımıyla grubun sayısı artmıştı. Grup,

¹²⁹⁶ Aysun Akan, Press Discourse In Turkey As An Agent Of Discrimination Towards The Non-Muslims: A Critical Analysis Of The Press Coverage Of The 1934 Thrace Events, 1942 Wealth Tax And 6/7 September 1955 Riots, Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 218; Ozan Yıldız, Türkiye'de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları, İstanbul Gedik Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2022, s. 88-89; Milliyet, 07 Eylül 1955, Sayı: 1905.

Kavaklıdere'deki Yunan Büyükelçiliği'ne yürümek istemiş, ancak Ankara Emniyeti, göstericilerin önünü Yenişehir'de keserek durdurmuştu. Göstericilerin polisle arbede yaşaması ve dağılmak istememesi üzerine, göstericilerden 19'u gözaltına alınarak mahkemeye sevk edilmişti. Basın Ankara'nın farklı bölgelerde toplanan gösterici sayısının 1.000 ila 4.000 kişiyi bulduğunu, polisin göstericilere müdahale ettiği ve göstericilerden 479'unu tutuklandığını belirtiliyordu.¹²⁹⁷ Ankara'da 6-7 Eylül olaylarına yönelik olası bir tepkisel hareketin önlenmek istendiği ve bu kapsamda hem gösterilerin hem de bireysel girişimlerin sıkı şekilde kontrol altında tutulduğu söylenebilir.

Gün içinde yaşanan bu olaylar üzerine hükümet, Selanik'teki bomba hadisesinin gerekçe gösterilerek, ülkenin menfaatlerine aykırı hareketlerin ortaya çıktığını, tahrikler yapıldığını, güvenlik güçlerine karşı toplu hareketlerde bulunularak toplumsal huzur ve asayişin ihlal edildiğini ifade ederek, İstanbul, Ankara ve İzmir'de örfi idare ilan etmişti. Ankara'da Sıkıyönetim Komutanlığı'na Tuğgeneral İhsan Bingöl atanmıştı. Örfi idarenin ilanından sonra, açık ve kapalı mekanlarda toplantı yasağı ile sinema, lokanta, gazino gibi yerlerin 23:00'ten sonra boşaltılması kararlarının Ankara için de geçerli olduğu belirtilmişti. Komutanlık ayrıca mecburi sokağa çıkmak zorunda kalanların durumlarının Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün tetkik ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın tasdiki sonrasında belirleneceğini, hasta olanların da en yakın karakol ya da polis noktasına başvurması gerektiğini ifade etmişti. Gece sokağa çıkma yasakları kasım ayında, örfi idare ise 17 Aralık 1955 tarihinde kaldırılmıştı.¹²⁹⁸

6-7 Eylül olayları sonrasında başlatılan soruşturmalarda, olaylara 102 kişinin iştirak ettiği anlaşılmış, sonradan bunlara "102'ler" denmişti. 6 savcının görev aldığı soruşturmada, şüpheliler A (polis ikazına rağmen dağılmayanlar), B (görgü şahidi ve itiraf edenler) ve C kategorisi olarak üçe ayrılmıştı. Soruşturma sonucunda, 17 kişi tutuklanma talebiyle mahkemeye sevk edilmiş ve tutuklanmıştı. Tutuklanan sanıklar, bir ay sonra yapılan örfi mahkemede tahliye edilmişlerdi.¹²⁹⁹ Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı Ankara Komitesi ise,

¹²⁹⁷ Dilek Güven, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 29; Medeniyet, 08 Eylül 1955, Sayı: 509; Zafer Akşam Postası, 07 Eylül 1955, Sayı: 1884; 08 Eylül 1955, Sayı: 1885; Dokuyan, Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları, s. 97-98; Richard D. Robinson, Developments Respecting Turkey; A Summary of Events and Statistics With Bibliographical Notes, III, (Semtember 1955-Ağust 1956), s. 3.

¹²⁹⁸ BCA, 30.18.1 / 140.82.2, 1; Resmî Gazete, 13 Eylül 1955, Sayı: 9102, s. 12685; 20 Aralık 1955, Sayı: 9185, s. 13205; Medeniyet, 09 Eylül 1955, Sayı: 540; 04 Kasım 1955, Sayı: 538; 18 Aralık 1955, Sayı: 583; Zafer Akşam Gazetesi, 09 Eylül 1955, Sayı: 1886; 17 Aralık 1955, Sayı: 1985; Dokuyan, Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları, s. 108.

¹²⁹⁹ Hüres, 08 Eylül 1955, Sayı: 1691; 08 Ekim 1955, Sayı: 1721.

Ankara’da da meydana gelen olaylar nedeniyle Başbakan Menderes’e telgraf çekerek, Türk gençliği adına yaşanan olaylardan üzüntü duyduklarını ifade etmiş, hukuk dışı bu tür hareketleri, milli politikalara zarar veren birer dış tertip olarak görüp protesto ettiklerini belirtmişlerdi.¹³⁰⁰ 6-7 Eylül olayları sonrasında, Demokrat Parti’nin hukuki süreçleri hızlandırarak asayışı yeniden sağlamak istediği, olayları organize bir dış tertip olarak algılandığı ve iç etkilerden bağımsız olarak göstermeye çalıştığı söylenebilir.

5.11.3. Kore Savaşı

Kuzey Kore’nin, Birleşmiş Milletler’in geçici sınır olarak belirlediği 38. paraleli ihlal etmesi üzerine, Güney Kore’nin talebiyle BM Güvenlik Konseyi toplanmış ve üye devletlerden yardım istemiştir. Yardım talebini ihtiva eden telgraf 28 Haziran tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı’na ulaşmıştır. Telgrafta, Kuzey Kore’nin sulhu tehdit etmesi ve belirlenen sınırı ihlal etmesi nedeniyle, Birleşmiş Milletlere üye devletlerin BM’ye yardım etmesi ve Kuzey Kore’ye yardım etmekten kaçınması istenmiştir.¹³⁰¹

Hükümet telgrafın kendisine ulaşmasından hemen sonra toplanarak BM’ye cevap vermiştir. Hükümet cevabında Kore Konusunda yapılan çağrıya uyacağını, sulhun korunması ve milletlerin güvenliğin sağlanması için “Birleşmiş Milletler Kurulunda bir üye olmak sıfatıyla deruhde eylemiş bulunduğu taahhütleri şart hükümleri dâhilinde ve azami samimiyetle yerine getirmeye amade olduğunu” bildirmiştir. Hükümet, BM’den gelen yardım talebine verdiği bu olumlu cevaptan bir ay kadar sonra İstanbul’da Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında toplanmış, Kore’ye 4.500 kişilik bir birlik göndermeye karar vermiştir. Başbakan Adnan Menderes, Kore’ye asker gönderilmesinin harp için değil, barışın korunması kapsamında alındığını ifade etmiştir. Hükümet bu nedenle TBMM’den herhangi bir karar almaya ihtiyaç duymamıştır.¹³⁰² Hükümetin süreç boyunca aldığı kararlar, konuya ilişkin aktif rol almaya çalıştığı, bunun olası getirilerinden yararlanmayı planladığı şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye’nin de destek vermeyi taahhüt ettiği Kore Savaşı, 25 Haziran’da Komünist Kuzey Kore birliklerinin sınırı geçmesiyle başlamıştır. Güney Kore, hazırlıksız yakalandığı savaşta anakara tamamen atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. BM’nin

¹³⁰⁰ Milliyet, 09 Eylül 1955, Sayı: 1907.

¹³⁰¹ TBMMTD, 30 Haziran 1950, Dönem IX, c. I, s. 311.

¹³⁰² BCA, MSBATA, 110.9.1. / 1.0.41, 4; TBMMTD, 30 Haziran 1950, Dönem IX, c. I, s. 312; Zafer, 26 Temmuz 1950, Sayı: 452; Mehmet Savcı, Kore Savaşına Katılan Türk Birlikleri, İstanbul Üniversitesi /Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s. 20.

duruma müdahale etmesi, söz konusu tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Savaş, 1951 yılında dengelenmiş ve mevzi çatışmalarına dönmüştür. 1951-1953 yıllarında, Komünist Çin'in sayısal üstünlüğü ve BM güçlerinin teknik üstünlüğü nedeniyle mevzi çatışmaları sürmüş, her iki taraf da bir ilerleme kaydedemeyerek mütareke yapmak zorunda kalmıştır.¹³⁰³

Kore'ye asker gönderilmesi kararlaştırıldıktan sonra, gönderilecek birliklerin teşkilatlanma merkezi olarak Ankara kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Türk Silahlı Kuvvetleri Komutanlığı'nın 28. Tümen Komutanlığı tarafından temsil edilmesi ve birliklerin şu şekilde teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır: 1 piyade alayı, 1 topçu taburu, 1 motorlu istihkam bölüğü, 1 muharebe takımı, 1 oto nakliye bölüğü, 1 uçaksavar bataryası, 1 sıhhiye bölüğü, 1 hafif bakım tamirhanesi ve Yurtiçi Bölge Komutanlığı bandosu. Hazırlıkların, 20 Ağustos'a kadar tamamlanması planlanmıştır.¹³⁰⁴

Birlikler, talimlerine Ankara'nın farklı askeri bölgelerinde başlamış, Kore'ye gidecek ilk birlik, 18 Eylül 1950'de Ankara Garı'ndan törenle hareket etmişti. Törene Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ve Hava Kuvvetleri Komutanı katılmış, komutanlar, Birleşmiş Milletler Türk Silahlı Kuvvetleri Komutanı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı ve tugay personeli ile askerlerle vedalaşmıştı. Tugayın Ankara'dan İskenderun'a hareket edeceğini duyan halk, gara akın etmiş ve garda daha önce görülmemiş mahşeri bir kalabalık oluşmuştu.¹³⁰⁵

Garda toplanan kadın, erkek, yaşlı, genç binlerce Ankaralı, Etimesgut'tan trenlere binen askerlerin gara gelişini gözlemiş, trenin gara girişiyle birlikte büyük bir coşku yaşanmıştı. Kore'ye gidecek vagonların çevresini saran halk, beraberinde getirdikleri hediyeleri askerlere vermeye çalışıyordu. Kore'ye gidecek olan askerler, aileleriyle son bir kez daha kucaklaşıyor, garda adeta bir bayram görüntüsü oluşuyordu. Tren Ankara Garı'ndan yavaş yavaş uzaklaşırken, “Yaşasın çocuklar”, “Yolunuz açık olsun, vatan çocukları” sesleri yükseliyordu.¹³⁰⁶ Kore'ye asker göndermenin şehrin günlük yaşamını etkilediği, Türkiye'nin birçok şehrinde görülmeyen bir ortam oluşturduğu ifade edilebilir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden bir ay gibi kısa süre sonra patlak veren Kore Savaşı'nda birçok Mehmetçik şehit düşmüş ve yaralanmıştır. Bunlar içinde Ankaralı Mehmetçikler de yer almıştır. Savaşa katılarak Kore'de şehit düşen Ankaralı Mehmetçiklerin isimleri şunlardır:

¹³⁰³ Savcı, Kore Savaşına Katılan Türk Birlikleri, s. 22-23.

¹³⁰⁴ CAD, MSBATA, 110.9.1. / 1.0.41, 4

¹³⁰⁵ Zafer, 29 Eylül 1950, Sayı: 514.

¹³⁰⁶ Zafer, 29 Eylül 1950, Sayı: 514.

Abbas Özdemir	Kırıkkale
Abdi Dolay	Keskin
Adem Özkan	Kırıkkale
Adil Öztürk	Kırıkkale
Adil Pehlivanlı	Kırıkkale
Ahmet Durmaz	Kırıkkale
Ahmet Göker	Kırıkkale
Ahmet Tiftikçi	Kırıkkale
Ali Akay	Kırıkkale
Ali Alçay	Kırıkkale
Ali Demirci	Kırıkkale
Ali Gündoğdu	Kırıkkale
Ali Köksal	Kırıkkale
Ali Özdemir	Kalecik
Arap Karakaya	Kırıkkale
Çerkez Demirtaş	Kırıkkale
Dursun Başkaya	Kırıkkale
Ekrem Dökek	Kırıkkale
Eyüp Altınışik	Kırıkkale
H. Mehmet Korkmaz	Kırıkkale
Hacı Haşan Celal	Kırıkkale
Halil Canyurt	Kırıkkale
Hasan Göçer	Kırıkkale
Hidayet Karakuş	Kırıkkale
İbrahim Çalkan	Kırıkkale
İsmail Özdemir	Kırıkkale
İsmail Öztürk	Kırıkkale
İsmet Tozluyurt	Kırıkkale
Kamil Göktepe	Kırıkkale
Kazım Öbek	-
Mehmet Ali Şimşek	Kırıkkale
Mehmet Çetin	Kırıkkale
Mehmet Demir	Kırıkkale
Mehmet Durusoy	Kırıkkale
Mehmet Havan	Kırıkkale
Mehmet Özseven	Kırıkkale
Mevlüt Altındağ	Ş. Koçhisar
Mevlüt Altından	Şereflikoçhisar

Mustafa Karagöz	Kırıkkale
Mustafa Kaşaltı	Kırıkkale
Necati Filiz	Kırıkkale
Ramazan Kaçar	Kırıkkale
Sadettin Yeşil	Kırıkkale
Selahattin ?	Ankara Samanpazarı
Yusuf Pehlivanlı	Kırıkkale
Zahir Acun	Kırıkkale
Mustafa Hacıoğlu	Nallıhan
Celal Karataş	Nallıhan/Alan
Ali Akkaya	Nallıhan
Mehmet Çelik	Nallıhan
Ahmet İlgün	Nallıhan
Mehmet Çoban	Nallıhan
Hamdi Yılmaz	Nallıhan
Halim Geredelioğlu	Nallıhan
Celal Karataş	Nallıhan/Uluköy
İsmail Akçay	Nallıhan

Tablo 170: Kore Savaşı'na Katılan Ankaralı Gaziler

Kaynak: DAMSBATA, 110.9.1 / 5.0.9, 2-29; Altın, Dünden Bugüne Kırıkkale Oymak-Aşiret-Cemaatler, Ankara, 2009, s. 187-189; Şener, Nallıhan, s. 70.

Kore Savaşı'na katılan ve oradaki çatışmalarda şehit düşen Ankaralı Mehmetçiklerimiz 39 kişidir.

Rütbe	Adı Soyadı	Doğum Yeri	Durum	Birlik	Şehit-Kayıp Tarihi
P.Er	Abdi Bal	Çubuk	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Ali Aydaş	Mamak	Şehit	1. Tugay	28.11.1950
P.Er	Ali Çoban	Beypazarı	Şehit	1. Tugay	23.04.1951
P.Er	Ali Sanal	Mamak	Şehit	1. Tugay	23.04.1951
-	Bilal Hanlaş	Kırıkkale	Şehit	-	29.11.1950
P.Er	Duran Güler	Şereflikoçhisar	Şehit	1. Tugay	13.08.1958
P.Er	Durmuş Erçoban	Beypazarı	Şehit	2. Tugay	6.10.1951
P.Er	Hacı Tülek	Elmadağ	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Halil Bayer	Kızılcahamam	Şehit	1. Tugay	27.11.1950
P.Er	Halil İbrahim Kaynak	Şereflikoçhisar	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Halis Parla	Kızılcahamam	Şehit	1. Tugay	29.11.1950

P.Er	Hamit Öztürk	Şereflikoçhisar	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Hasan Öcal	Şereflikoçhisar	-	-	-
P.Er	Hasan Türker	Ayaş	Şehit	1. Tugay	23.04.1951
P.Er	Hidayet Şen	Şereflikoçhisar	Şehit	1. Tugay	22.04.1951
-	Hüseyin Göçmen	Kırıkkale	Şehit	-	19.04.1951
P.Er	Hüseyin Kavak	Kızılcahamam	Şehit	1. Tugay	28.05.1953
P.Er	İbrahim Sakarya	Kalecik	Şehit	1. Tugay	22.04.1951
-	İsmail Alakara	Kırıkkale	Şehit		12.06.1951
P.Er	İsmet Köksal	Beypazarı	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Kazım Mutlu	Ayaş	Şehit	1. Tugay	18.04.1952
P.Er	Mahmut Alıcı	Şereflikoçhisar	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Mehmet Koral	Ayaş	Şehit	2. Tugay	12.11.1950
P.Er	Mehmet Üstüner	Beypazarı	Şehit	1. Tugay	3.03.1951
P.Er	Mustafa Kaya	Kalecik	Şehit	1. Tugay	23.04.1951
P.Er	Mustafa Köse	Polatlı	Şehit	1. Tugay	29.01.1950
-	Müşir Eşme	Kırıkkale	Şehit	-	29.11.1950
P.Er	Osman Açıkgöz	Kalecik	Şehit	1. Tugay	23.04.1951
P.Er	Osman Teke	Beypazarı	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Osman Yaşar	Kalecik	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
-	Osman Yavuz	Kırıkkale	Şehit	-	-
P.Er	Osman Yürük	Ayaş	Şehit	1. Tugay	29.05.1953
P.Er	Ömer Alışıcı	Beypazarı	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Rasim Kumkaya	Ayaş	Şehit	3. Tugay	13.05.1953
P.Er	Sadettin Karabay	Şereflikoçhisar	Şehit	1. Tugay	29.11.1951
P.Er	Satılmış Şen	Çubuk	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Süleyman Bacak	Kalecik	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Süleyman Şahin	Kızılcahamam	Şehit	1. Tugay	29.11.1950
P.Er	Ümit Demir	Çubuk	Şehit	1. Tugay	28.11.1950

Tablo 171: Kore Savaşı'na Katılan ve Şehit Düşen Ankaralı Askerler

Kaynak: DAMSBATA, 110.9.1 / 5.0.9, 2-29; Savcı, Kore Savaşına Katılan Türk Birlikleri, s. 237-267; Ahmet Atalay, 1950-1953 Kore Savaşı'nda Türk Zayıyatı Şehitler-Kayıplar-Yaralıları-Eskirler, Çizgi Kitapevi, Konya 2013, s. 43,71-72; <https://koresavasiveizleri.com/sehitlerimiz/>, 10 Nisan 2023

5.12. Trafik

Trafik, karayolu üzerinde yayaların, hayvanların ve araçların hareketlerini ve etkileşimlerini düzenleyen bir sistemdir. Bu sistem, güvenli ve düzenli bir akış sağlamak amacıyla belirli kurallar ve düzenlemeler çerçevesinde işler. Kavramın ve kavramla ilgili düzenlemelerin ortaya çıkışında, artan motorlu araç sayısı ile şehir içi ve şehirlerarası yol sayısındaki artış etkili olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Ankara'da motorlu araç sayısı sürekli artmışsa da, bu artışın düzenlemeyi gerektirecek bir hale gelmesi 1950'li yılları bulmuştur.

5.12.1. Vilayetin Trafik Yapısı: Emniyet Müdürlüğü Trafik Büro Amirliği

1930'larda nüfusun artışı, şehir içi trafik meselesini önemli hale getirmiş, bu görev 1934'te çıkarılan 2571 sayılı yasa ile belediyeye verilmişti. 1950'li yılların başında ise, trafik meselesi iki kanuni düzenlemeye dayanılarak yürütülüyordu. Bunlar, 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 15. maddesinin 10. fıkrası ile 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nun 19. maddesiydi. Belediyelerce hazırlanan talimatlar, ihtiyaçları gidermekten uzak olmakla kalmıyor, birbiriyle çelişen uygulamalara da neden oluyordu. Ayrıca bir ilde uygulanan bir kural, başka bir ilde yasaklı olabiliyordu. Şehirlerarası taşımacılık yapan şoförlerin ise bu kuralların hepsini bilmesi imkânsızdı. Polise yetki veren 2559 sayılı Kanun'un 19. maddesinde, her ne kadar seyrüsefer talimatnamelerine uymayanların trafikten men edilmesi esası varsa da "seyrüsefer kaide ve nizamları"na ilişkin bir düzenlemenin bulunmaması, ilgili 19. maddeyi hükümsüz hale getiriyordu.¹³⁰⁷

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'de karayollarına daha fazla önem verilmesi, araç sayısının artmasını ve trafik sorunlarının görülmesini beraberinde getirdi. Nitekim 1949'da Türkiye'de 8.001 olan otomobil sayısı 1950'de 10.071'e, 1951'de ise 13.405'e çıkmıştı. 1949'da 2.622 olan otobüs sayısı iki yıl içinde %43,2 artarak 3.757'ye, 11.470 olan kamyon sayısı ise %34,3 artarak 15.398'e yükselmişti. Söz konusu artışlara rağmen, trafik güvenliği dönemin en az önemsenen konularından biriydi. Öyle ki, 1951 yılında Türkiye'de meydana gelen 6.097 kazada 7.004 kişi yaralanmış, 940 kişi ise hayatını kaybetmişti. Bu oranların Amerika'ya uyarlanması durumunda, ölü sayısının 1,5 milyona ulaşacağı ifade edilmekteydi.¹³⁰⁸

¹³⁰⁷ Zafer, 11 Kasım 1951, Sayı: 922.

¹³⁰⁸ Tekeli-Ortaylı, "Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, s. 153; Yeni İktidarın Çalışmaları, s. 276.

sayısındaki hızlı artışa rağmen, trafik güvenliği ihmal edilen bir konu olmuştur.

Ankara’da ise, 1950’de 1.500 otomobil, 500 kamyon ve 100 otobüs bulunuyordu. 1950-1952 arasında otomobil sayısı %53,3 artarken, kamyon sayısı %80, otobüs sayısı ise %100 oranında artmıştı. Yasal durum nedeniyle, 1950’de Ankara’da trafik, emniyetin sorumluluğunda değildi. Bu nedenle, şehir içi trafiğe ilişkin bir yapılanması bulunmuyordu.

Yıl	Otomobil	Kamyon	Otobüs
1950	1500	500	100
1951	1800	700	150
1952	2300	900	200

Tablo 172: Ankara Merkez’deki Motorlu Taşıt Sayısı

Kaynak: Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, s. 81.

Artan nüfus, yol ve taşıt sayısı, trafiği Ankara’da önemli gündem maddelerinden biri haline getirmiş, konu gazetelerde kendine yer bulmuştu. 1951 yılında yayınlanan bir köşe yazısına göre, trafik kazalarının en büyük nedeni olarak şoförler gösterilmişti. Öndeki arabayı geçmek, yol vermemek için çaba göstermek, fazla para kazanma hırsı ve “var mı bana yan bakan” duygusu, kazalarda şoförlerin en fazla yaptığı davranışlar olarak ifade edilmişti. Bu yıllarda, trafiğin düzenlenmesi konusunda yetkili olan Ankara Belediyesi Zabıta Müdürlüğü tarafından, 250.000 liralık bütçeye sahip bir trafik tanzim şubesi kurulmuştu. Bu şube, geçit noktalarından geçen taşıtların sayımı, gidiş-geliş yollarının yeniden tespiti, trafik lambalarının düzenli işleme için tadilatı ve yeni trafik lambalarının konması gibi işlerin takibi ile görevlendirilmişti.¹³⁰⁹ Artan araç ve nüfus sayısının, Ankara’daki trafik sorunlarını önemli bir gündem maddesi haline getirdiği ve bu durumun belediye tarafından sınırlı bütçe ile çözülmeye çalışıldığı söylenebilir.

Uygulanmasına ilk kez 1951 yılında İngiltere’nin Berkshire kentinde başlanan yaya geçitleri, trafiğin düzenlenmesinde önemli bir yere sahip olmaya başlamıştı. Bu uygulama, kısa sürede Ankara’daki yöneticilerin de dikkatini çekmişti. Şehir içi trafiğin düzenlenmesinde etkili olacağı düşünülen bu uygulama, hemen Ankara’da da hayata geçirildi. Bu kapsamda, halkın geçit yerlerinden geçmesi mecburi hale getirilmiş ve vatandaşların kurala uyup uymadıkları takibe alınmıştı. Halkın bu yeni uygulamaya uyumunu sağlamak için hoparlörlü araçlar ve uyarı levhaları ile bilgilendirme faaliyetleri

¹³⁰⁹ Zafer Akşam Postası, 14 Ocak 1953, Sayı: 873.

yürütülüyordu. Ne var ki, trafik ekipleri bu iş için yetersiz kalıyordu. Bu nedenle, belediye zabıtalara kurs aldırılarak onlardan da yardım alınıyordu.¹³¹⁰ İngiltere’de başlayan yaya geçidi uygulamasının kısa sürede Ankara’da da hayata geçirilmesi, modern trafik düzenlemelerine uyum sağlama çabasını göstermektedir.

Trafiğin artan yoğunluğu, beraberinde birçok kazayı ve ölümü getirmekteydi. Artan trafik kazalarını önlemek amacıyla, Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde Teknik Emniyet Bürosu adıyla bir idari yapı kurulmuş, müdürlük görevine de yüksek mühendis Orhan Barım atanmıştı. Barım, trafik kazalarının analizini yaparak önleyici tedbirlerin alınması konusunda Emniyet ve Belediye teşkilatlarına tavsiyelerde bulunacak, standartlar tespit edecek, devlet yollarının işaretlenmesi ve levhaları süreceğini takip edecek ve trafik emniyeti ile ilgili neşriyatlar hazırlayacaktı.¹³¹¹

1952 yılında ise, trafik meselesi Karayolları Bölge Müdürlüğü’nde ele alınarak bir rapor hazırlanmıştı. Raporda, kazaların azaltılması için araç muayenelerinin yapılması, ehliyetlerin sınavla verilmesi ve araçların yük ağırlıklarının kontrol edilmesi gerektiği belirtiliyordu.¹³¹² Taşıt kazalarına karşı okul öğrencilerinden yararlanılması da düşünülmüştü. Trafik kazalarının azaltılmasının yanı sıra trafik bilincinin de oluşmasının amaçlandığı bu çalışma ile Millî Eğitim Bakanlığı, okullarda “Emniyet Ekipleri” kurulmasını kararlaştırmıştı. Veli izniyle, bağlı olunan okul adıyla faaliyet gösterecek bu ekipler, aynı zamanda özel bir üniforma taşıyacak ve özellikle küçük çocukların karşıdan karşıya emniyetli geçmesini sağlayacaklardı.¹³¹³ Şehirde bir trafik bilinci oluşturulmaya çalışılması ve eğitimle bu durumun desteklenmesi, trafik meselesine yönelik köklü bir çözüm arayışını ifade etmektedir.

Çeşitli düzenlemeler üst üste yapılsa da trafiğe ilişkin sorunların yapısal nedenlerden kaynaklanması, istenen neticelerin elde edilmesini engelliyordu. Bu durum, trafiğe ilişkin konularda kapsamlı bir kanuni düzenlemeyi zorunlu hale getiriyordu. Nitekim 11.05.1953 tarihinde 6085 sayılı “Karayolları Trafik Kanunu”¹³¹⁴ hazırlanmış ve Meclis’te kabul

¹³¹⁰ Yeni Şafak, “Yaya geçidi ilk kez kullanıldı” 20/12/2017, <https://www.yenisafak.com/infografik/ekonomi/yaya-gecidi-ilk-kez-kullanildi-3161>, 10 Kasım 2022, Zafer, 02 Ağustos 1951, Sayı: 821; 04 Haziran 1952, Sayı: 823; Zafer Akşam Postası, 08 Ağustos 1958, Sayı: 2861.

¹³¹¹ Demokrat Ankara, 19 Kasım 1951, Sayı: 65.

¹³¹² Demokrat Ankara, 18 Ocak 1952, Sayı: 124.

¹³¹³ Ankara Bayram, 24 Haziran 1952, Sayı: 1.

¹³¹⁴ Resmî Gazete, 18 Mayıs 1953, Sayı: 8411, s. 6273-6279; 11.05.1953 tarih ve 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanunu 11 bölüm 78 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu bölümler; Umumi hükümler, Teşkilât, vazife ve salâhiyet, Mali hükümler, Kayıt, tescil ve muayene, Şoför ve sürücü ehliyetnameler, Trafik

edilmişti. Böylece, trafikle ilgili yetkiler Emniyet ve Karayolları Umum Müdürlüklerine devredilmiş, belediyelerin trafikteki yetkileri yaya güvenliği, ışıklandırma, çizgi, levha ve işaretleme konularıyla sınırlandırılmıştı.¹³¹⁵

Yeni çıkan trafik kanunu çerçevesinde, Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesindeki bir binada, merkez teşkilatın dışında Ankara Trafik Zabıtası kurulmuş; 2 emniyet amiri, 2 başkomiser, 4 komiser, 14 komiser muavini, 14 büro polisi ve 5 motorlu vasıta tahsis edilmişti.¹³¹⁶ 22 Eylül 1954'te yeni trafik kanununun yürürlüğe girmesi sonrasında, Trafik Müdürlüğü iki konu üzerinde yoğunlaşmıştı. Bunlar, ehliyetlerin değişimi ve trafiğin sıkı kontrolüydü. Bu kapsamda yapılan duyuru ile araç sahiplerinden araçlarının tescil ve muayenelerini yaptırmaları, şoförlerden ise ehliyetlerini yeni usule göre yenilemeleri istenmişti. Yeni yasanın getirdiği diğer yenilikler ise plakaların kabartmalı yapılması ve araçların sigortalanmasıydı. 1955 yılına gelindiğinde, şehirde 16.000 kişiye ehliyet verilmiş, 12.000 kişi ise ehliyet almak için sıraya girmişti. Diğer yandan, yeni kanun kapsamında Ankara-Konya, Ankara-Kızılcahamam ve Ankara-Nallıhan gibi şehir dışı yollarda kontroller artırılmıştı. Şehir içinde trafik devriye memurları, dört yol kavşaklarında ise kontrol memurları görev yapacaktı.¹³¹⁷ 1954'te yürürlüğe giren yeni trafik kanununun, trafik düzenlemelerini daha sistemli hale getirdiği ve ehliyetlerin yenilenmesi, sigorta zorunluluğu ile plakaların düzenlenmesi gibi yeniliklerle trafiğin modernizasyonunu hedeflemiştir.

5.12.2. Trafik Sorunu Çözüm Çabaları ve Kontrolleri

Yeni trafik kanununun yürürlüğe girdiği 1954 yılında, Ankara'da kesilen trafik cezalarının oranı, 1950 yılına göre %60 azalmıştı. 1955 yılında ise, Ankara'da trafik cezalarının 500 bin lira olacağı tahmin ediliyordu.¹³¹⁸ Ancak bu durum, trafikteki sorunların çözüldüğü anlamına gelmiyordu. Zira, Karayolları Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı istatistiklere göre, en fazla trafik kazası yaşanan şehir Ankara'ydı. Ankara'da yaklaşık 14.492 aracın bulunduğu, yılda 1.300 kazanın gerçekleştiği; bu kazalarda 1.186

esaları, Kazalar, Hukuki mesuliyet ve sigorta, Cezalar, teşkilât ve takibat, Çeşitlik hükümler başlıklarından oluşuyordu.

¹³¹⁵ Tekeli-Ortaylı, Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, s. 153; Ankara Belediye Dergisi, 23, (Temmuz Ağustos, Eylül 1959), s. 28.

¹³¹⁶ Ankara Telgraf, 22 Mart 1954, Sayı: 603.

¹³¹⁷ Zafer, 15 Mayıs 1955, Sayı: 2291; Zafer Akşam Postası, 15 Haziran 1955, Sayı: 1804; Bugünkü Ankara Kazaları, 24 Haziran 1955, Sayı: 2.

¹³¹⁸ Ankara Belediye Dergisi, 11, (Eylül Ekim Kasım 1954), s. 7.

kişinin yaralandığı ve 90 kişinin öldüğü belirtiliyordu. Buna karşın, yaklaşık 20.000 aracın olduğu İstanbul'da ise 669 kaza meydana geldiği; bu kazalarda 692 kişinin yaralandığı ve 51 kişinin öldüğü ifade ediliyordu.¹³¹⁹

Trafiğe ilişkin bu olumsuz durum, zaman zaman mahkemelerin de konusu oluyordu. Nitekim 1956 yılında Ankara'da trafik suçlarına bakan 1. ve 2. Sulh Ceza Mahkemeleri, toplamda 10.880 trafik davasına bakmış ve 250.000 lira cezanın onanmasını gerçekleştirmişti. 1955 yılında işlenen ve karara bağlanan dosya sayısının 6.000 olduğu düşünüldüğünde, bir yılda 5.000 yeni trafik suçunun mahkemelere intikal ettiği anlaşıyordu.¹³²⁰

6085 sayılı “Karayolları Trafik Kanunu’nun yürürlüğe girişinin üzerinden iki yıl geçmesine karşın, kazalardaki artış ve şehir trafiğinde yaşanan karmaşa giderilememişti. Yaşanan trafik kazalarını gazetesindeki köşesine taşıyan Ragıp Akyavaş’a göre, şehirdeki kazalar dört temel nedene dayanıyordu. Yazara göre, bunların ilki delicesine yapılan süratti. İkinci olarak, yayaların trafik kurallarına uymaması; yol ortasında sohbet etmeleri ve yolda yürümeleri, üçüncüsü alkol, dördüncüsü ise şarka özgü bir durum olan laubalilikti.¹³²¹

Yaşanan trafik sorunlarına yoğunlaşan yöneticiler, soruna farklı perspektiflerden çözümler geliştirmeye çalışıyordu. Bu kapsamda atılan ilk adım, şehrin trafiğine ilişkin çeşitli istatistiklerin çıkarılması olmuş ve şehrin farklı noktalarından geçen araç sayılarının kaydı tutulmuştu. Beyazıt Meydanı’nda, 10:00-11:00 ile 14:00-15:00 arasında 5’er dakikalık aralıklarla tutulan kayıtlara göre, her 5 dakikada 175, saatte ise 2.100 araç geçiş yapmıştı. Yine, Ulus Meydanı’nda 14:40-14:45 saatleri arasında 200, saatte 2.400 aracın; Lozan Meydanı’nda ise 17:25-17:30 saatleri arasında 500, saatte 6.000’den fazla aracın geçişi hesaplanmıştı. Şehirde 33 otobüs firmasının bulunduğu ve 600 araçlık bir giriş-çıkışla birlikte 24.000 yolcunun şehre giriş-çıkış yaptığı düşünüldüğünde, şehrin trafiğinin bir hayli yoğun olduğu anlaşıyordu.¹³²² Ankara’da artan trafik yoğunluğunu anlamak ve çözüm geliştirmek adına detaylı istatistiksel çalışmalar yapıldığı söylenebilir. Veri çalışması yürüten Ankara Trafik Müdürlüğü, şehirde gerçekleşen kazaların günlere göre dağılımının istatistiğini çıkarmıştı. Buna göre, en fazla kazanın cumartesi ve

¹³¹⁹ TBMMTD, 18 Kasım 1955, Devre X, c. V, s. 363; Ulus, 13 Nisan 1956, Sayı: 11902.

¹³²⁰ Zafer Akşam Postası, 23 Aralık 1956, Sayı: 2279.

¹³²¹ Zafer, 27 Ocak 1958, Sayı: 3027.

¹³²² Ankara Belediye Dergisi, 23, (Temmuz Ağustos, Eylül 1959), s. 53.

perşembe günleri meydana geldiği tespit edilmişti. Müdürlük, cumartesi günü gerçekleşen kazaları, bugünün tatil günü olmasına, çok fazla aracın yola çıkmasına ve sarhoşlukla daha sık karşılaşılmasına bağlamıştı. Ancak, Müdürlük perşembe günü kazaların artış nedenine yönelik tatmin edici bir açıklama bulamamıştı.¹³²³

Trafiğin yoğunlaştığı bölgelere ilişkin gerçekleştirilen tespit çalışmaları sonrasında, yol yönleri, duraklar, kavşaklar ve trafik lambalarını kapsayan bir dizi iyileştirme çalışması başlatılmıştı. Şehrin trafik akışında önemli bir yere sahip olan trafik ışıkları ile ilgili olarak başlatılan çalışmada, trafik ışıklarının Amerika'daki üç hareket akımına göre çalışması kararlaştırılmıştı. Buna göre, yeşil ışıktaki araçlar durmadan yollarına devam edecek; ardından yanan sarı ışıktaki, sağa ya da sola sapacak araçlar hareket edecekti. Kırmızı ışıktaki ise bütün araçlar duracaktı. Trafik ışıklarına yönelik bir diğer faaliyet ise mevcut lambaların Hollanda tipi lambalarla değiştirilmesi olmuştu. Bu lambaların kullanımı sonrasında, kaza oranlarının %50 düştüğü ve böylece 250.000 liralık maddi kaybın önüne geçildiği ifade edilmişti.¹³²⁴ Trafik ve düzenlemelerine ilişkin konularda yaşanan teknolojik gelişmelerin yakından takip edildiği ifade edilebilir.

Kavşaklara ilişkin başlatılan düzenlemeler kapsamında, Amerikalı trafik uzmanı Lex Lie William başkanlığında bir heyet kurulmuş; heyette, Trafik Müdürlüğü, Karayolları Trafik Şubesi, Belediye İmar Müdürlüğü ve Belediye İmar Müdürlüğü temsilcileri yer almıştı. Heyet, ilk olarak günlük ortalama 5.000 aracın geçtiği ve en fazla kazanın meydana geldiği Güven Kavşağı ile işe başlamıştı. Heyetin yaptığı tetkikler sonrasında, kavşakta çeşitli işaretleme çalışmaları yapılmış, halkın da bilgilendirilmesi sağlanırsa kazaların bitme noktasına geleceği ifade edilmişti. Güven Kavşağı'ndan sonra ele alınacak ikinci yer ise, Tunalı Hilmi Kavşağı olarak belirlenmişti. Bu kavşaktan ise günde ortalama 2.300'den fazla araç geçmekteydi.¹³²⁵

Ankara'da, Ulus-Keçiören arasındaki yol, şehirde kazaların en fazla yaşandığı yerdi. Bunda, yolun oldukça dar olması önemli bir rol oynuyordu. Öyle ki, bir otobüsün bu yoldan geçerken iki taraftaki ağaçlara değmeden geçmesi oldukça zordu. Mesele, o denli önemli hale gelmişti ki, Burdur Milletvekili Mehmet Özbey konuyu Meclis'te gündeme getirerek, söz konusu güzergahta ikinci bir yol yapılması hususunda Bayındırlık

¹³²³ Ulus, 28 Şubat 1957, Sayı: 12212.

¹³²⁴ Zafer, 16 Ocak 1956, Sayı: 2308; Zafer Akşam Postası, 16 Ocak 1956, Sayı:2014.

¹³²⁵ Zafer Akşam Postası, 26 Eylül 1959, Sayı: 4145.

Bakanlığı'nın ne düşündüğünü sormuştu.¹³²⁶ Yaşanan bu olumsuzluk, şehir içi trafiğin rahatlatılabilmesi için yol güzergahlarına yönelik bir çalışmayı gündeme getirmişti.

Bu doğrultuda, Belediye yeni bir trafik planı hazırlamış ve uygulamaya başlamıştı. Plana göre, araçlar Ulus Meydanı'ndan İstasyona inen yolu sadece iniş için kullanacak, ancak yukarı aynı yoldan çıkamayacaklardı. İstasyon ve Yenimahalle tarafından gelen araçlarsa, Küçük Tiyatro ve Osmanlı Bankası önünden geçerek, Atatürk Bulvarı yoluyla Ulus Meydanı'na ulaşacaklardı. Trafiğin rahatlatılmasına yönelik bu adımlar, şoförler arasında pek de hoş karşılanmamıştı. Belediyenin yeni uygulaması sonrasında, şoförler kendilerine sık sık ceza yazıldığını ifade ederek belediyeyi protesto etmişlerdi.¹³²⁷ Şoförler ayrıca trafik ekiplerinin yazdıkları cezalardan da şikâyetçiydi. Nitekim Durmuş G. adlı şoför, trafik polislerinin olur olmaz her şeye ceza yazdığını, 3 ayda 215 lira ceza ödediğini dile getirmişti. Durmuş G., bu cezalar nedeniyle ailesinin geçimini sağlamakta ve zaman zaman bozulan aracını tamir ettirmekte güçlük çektiğini belirtmişti.¹³²⁸

Ankara Vali Muavini Celalettin Coşkun başkanlığında yapılan toplantıda, Kızılay ve Sıhhiye bölgelerindeki trafiğin rahatlatılabilmesi için bazı kararlar alınmıştı. Buna göre, Kızılay-Ulus istikametindeki Kızılay durakları ile Büyük Sinema önündeki dolmuş duraklarının kaldırılarak, Sakarya Caddesi'nde ve Zafer Meydanı'ndaki park yerlerinde yapılacak yeni duraklara nakledilmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca Ulus-Kızılay gidiş yolundaki kavşak gerisindeki Sıhhiye ve Kızılay duraklarının da kavşak ilerisine alınacağı belirtilmişti.¹³²⁹

Yöneticilerin trafikte çözüm bulmaya çalıştıkları iki husus daha vardı. Bunlar, şoförlerin trafikte her şeye klakson çalarak gürültü yapmaları ve sürat yaparak trafiği tehlikeye atmalarıydı. Klaksonla gürültünün önlenmesi için harekete geçen Ankara Trafik Müdürlüğü ekipleri, şehirde yaptıkları bir günlük denetimler sonunda sürekli klakson çalan 97 şoför ve ihtarlara uymayan 26 şoför hakkında kovuşturma başlatmıştı. Şehirde sürat yapanlara yönelik konuşan Vali ve Belediye Başkanı Dilaver Argun ise, konunun halledilebilmesi için vatandaşların bu tür sürücülerini şikâyet etmelerini istemişti. Argun ayrıca trafik ekiplerinin de süratli gidenlerin tespitine ilişkin daha etkin çalışacağını, eskiden olduğu gibi şoförlere karne verme gibi önlemler alacaklarını ifade etmişti.

¹³²⁶ TBMMTD, 12 Kasım 1952, Dönem IX, c. XVII, s. 84-85.

¹³²⁷ Ulus, 08 Mart 1951, Sayı: 10667.

¹³²⁸ Halkçı, 26 Haziran 1955, Sayı: 543.

¹³²⁹ Zafer Akşam Postası, 12 Eylül 1956, Sayı: 2204.

Açıklama sonrasında, trafik ekipleri hem sürat hem de diğer trafik ihlalleri için denetimlerini artırmış ve bir günde 63 şoför hakkında ceza zaptı düzenlemişti.¹³³⁰

Ekiplerin gerçekleştirdiği kontrollere zaman zaman Ankara Valisi de katılıyordu. 1958'in son aylarında 250'ye yakın polis ve zabıta memuru ile 50 motorlu aracın katıldığı büyük trafik kontrolü bunlardan biriydi. Akşam 17-20 saatleri arasında gerçekleşen kontrolde, fazla süratten 137, yük üzerine yolcu almaktan 163, klakson çalan 121, lüzumlu evrak bulundurmayan 288, farlarını yakmayan 121 sürücü olmak üzere 1000'den fazla ceza makbuzu düzenlenmişti.¹³³¹ Klakson kullanımına yönelik yasak getirilmesi, araçların şehir içinde neden olduğu gürültünün ne kadar rahatsız edici bir düzeye ulaştığını göstermektedir.

1950'li yıllarda, yaya trafiğini zorlaştıran sorunlara karşı da mücadele edilmişti. Bu zorluklardan biri, araçların kaldırımlara gelişi güzel park etmesiydi. Yayalar, kaldırımlara park eden araçlar yüzünden yoldan yürümek zorunda kalıyor ve hayatlarını tehlikeye atıyorlardı. Durumu gazetesindeki köşesine taşıyan Haluk Tuncalı, İstanbul Caddesi ile Çankırı Caddesi'ni birbirine bağlayan Rüzgarlı Sokak'a giren kamyonlar nedeniyle akşam saatlerinde sokakta ilerlemenin mümkün olmadığını ifade etmişti. Tuncalı, bu sıkışıklığa at arabaları ve otomobillerin de eklenmesiyle işin içinden çıkılamaz hale geldiğini dile getirmişti.¹³³² Her ne kadar şehir trafiğini iyileştirmeye yönelik adımlar atılıyorsa da şehrin planının sorunların çözümünü zorlaştırdığı görülmektedir.

5.12.3. Trafik Kazaları

Türkiye'deki trafiğe ilişkin ilk yasal düzenleme olan 13 Mayıs 1953 tarih ve 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nda, trafik kazalarına ilişkin doğrudan bir tanım bulunmaktadır. Bununla beraber, ilgili kanunun sekizinci bölümünde yer alan 45. maddede, "Ölüm veya müessir fiil ile neticelenen yahut eşya, vasıta veya hayvanlara zarar veren herhangi bir trafik kazası" ifadesine yer verilmiştir. Kanunlarda trafik kazası tanımına ilk kez 13.10.1983 tarih ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nda yer verilmiştir. Bu kanunun "Tanımlar" başlığı altında bulunan trafik kazası tanımı, "Karayolu üzerinde hareket halinde olan bir veya birden fazla aracın karıştığı ölüm,

¹³³⁰ Ulus, 15 Şubat 1958, Sayı: 12558; Zafer, 11 Eylül 1958, Sayı: 3251; 05 Ekim 1958, Sayı: 3275; Zafer Akşam Postası, 31 Ağustos 1958, Sayı: 2884; 11 Eylül 1958, Sayı: 2899.

¹³³¹ Ankara Belediye Dergisi, 20, (Ekim Kasım Aralık 1958), s. 48.

¹³³² Ankara Telgraf, 30 Ağustos 1954, Sayı: 758.

yaralanma ve zararlarla sonuçlanmış olan olaydır.” şeklindedir.¹³³³

Türkiye’de, 1951 yılında 6 araç başına bir kaza olurken, 1952’de bu sayı 10, 1953’te ise 13 olmuştu. Yine, araç başına ölüm oranı 1951’de 42 araç başına bir kişiye, 1952’de bu sayı 58, 1953’te ise 74 olmuştu. Her ne kadar rakamlarda düşüş söz konusu olsa da, İsveç’te 500 araç başına bir ölüm, ABD’de ise 1.429 araç başına bir ölümün gerçekleştiği belirtilmiştir.¹³³⁴ Bu durum, Türkiye’deki kaza ölüm oranlarının 1950’li yıllarda Avrupa ve ABD gibi ülkelere kıyasla oldukça yüksek olduğunu ve konunun trafik güvenliği boyutuyla güçlü bir bağlantısı bulunduğunu göstermektedir.

1951 yılı verilerine göre, 4.252 motorlu taşıtın bulunduğu Ankara’da 1.858 kaza meydana gelmişti. Bu kazaların %32,8’inde herhangi bir yaralanma ya da ölüm vakası yaşanmamıştır. Aynı yıl, İstanbul’da daha az kaza gerçekleşmişti. Ancak, 1.440 kazanın meydana geldiği İstanbul’da bu kazaların sadece %0,34’ü maddi hasarlı olarak kaydedilmiştir.¹³³⁵ 1954 yılında Ankara’da yaşanan trafik kazası sayısı düşmüştü. Söz konusu yılda, İstanbul’daki trafik kazası oranı %20 iken, bu oran Ankara’da %18 olarak gerçekleşmiştir.¹³³⁶

Türkiye’de 1955 yılında meydana gelen kazaların 4.463’ü şehir içlerinde, 3.030’u ise şehirler arasında gerçekleşmişti. Kazalarda toplam 8.673 kişi yaralanırken, 1.247 kişi de hayatını kaybetmişti. Gerek yaralanmalı gerekse ölümlü kazaların %50’den fazlası şehirler arası yollarda meydana gelmişti. Kamyonlar, %35,2 ile en fazla kazaya karışan taşıtlar olurken, onu %28,9’la otomobiller takip ediyordu. Kamyonlar ayrıca yaralanmaya ve ölüme neden olma açısından da %37,1 ile birinci sırada yer alıyordu. Söz konusu yılda gerçekleşen 7.493 kazanın 1.572’si maddi hasarlı kazalardan oluşuyordu. Bu kazaların %60,9’u şehir içlerinde meydana geliyordu.¹³³⁷ Kamyonların kazalarda bu denli yüksek bir paya sahip olması, bu taşıtların gereken şartlara uygun kullanılmadığının bir göstergesidir.

Ankara’da 1955 yılında toplam 14.492 motorlu araç bulunuyordu. Bu yılda, 1.414 kaza gerçekleşmiş; kazalarda 1.128 kişi yaralanırken, 98 kişi hayatını kaybetmişti. Yaralanmaların %61,7’si şehir içlerinde gerçekleşirken, ölümlü kazaların %69,3’ü

¹³³³ Resmi Gazete, 18 Mayıs 1953, Sayı: 8411, s. 6276; 18 Ekim 1983, Sayı: 18195, s. 4.

¹³³⁴ Milliyet, 19 Nisan 1955, Sayı: 1769.

¹³³⁵ T.C. Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, 1951 Yılı Trafik Kazaları, Trafik Emniyeti Müdürlüğü, Ankara, 1952, s. 18.

¹³³⁶ Halkçı, 11 Mart 1954, Sayı: 86.

¹³³⁷ Karayolları Umum Müdürlüğü, 1956 Trafik Kazaları, Ankara, 1958, s. 14, 17-18, 39.

vilayetin şehirler arası yollarında meydana geliyordu.¹³³⁸ Şehirler arası yollarda yapılan aşırı sürat ve dönemin motorlu araçlarındaki güvenliğin yetersizliği şehirler arası yolları daha tehlikeli hale getirmiştir.

1958 yılında Türkiye’de 6.856 kaza meydana gelirken, bu kazalarda 6.636 kişi yaralanmış ve 1.206 kişi hayatını kaybetmiştir. 1959’da kaza sayısı %10,5 artarak 7.578’e yükselmiş; yaralı sayısı %14,1, ölü sayısı ise %7,8 oranında artmıştır. 1960’ta, kaza sayısı bir önceki yıla göre %5,38, yaralı sayısı %4,27 ve ölü sayısı ise %19,3 oranında artış göstermiştir.¹³³⁹

	Kaza	Yaralı	Ölü
1951	1.858	1.196	51
1952	1.633	1.314	86
1953	1.329	1.186	91
1954	1.900	1.410	84
1955	1.414	1.128	98
1956	1.205	826	78
1957	1.613	1.248	115
1958	1.419	752	68
1959	1.390	913	59
1960	1.075	625	48

Tablo 173: 1951-1960 Yıllarında Ankara’da Yaşanan Trafik Kazaları Ölü ve Yaralı Durumları

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 531; İstatistik Yıllığı 1964-1965, s. 588.

1951-1960 yılları arasında Ankara’da yıllık ortalama 1.483 kaza meydana gelmiş, bu süre zarfında her yıl kaza sayısında 87 azalma kaydedilmiştir. Bu durum, yaralı sayısına da yansımış; kazalarda yaralanan kişi sayısı her yıl 63 kişi azalmıştır. Bununla birlikte, ölü sayısında ciddi bir azalma görülmemiştir. Söz konusu veriler, alınan güvenlik tedbirlerinin kaza ve yaralı sayılarını azaltmada etkili olduğunu, ancak araçların güvenlik standartlarının düşüklüğü nedeniyle ölüm vakalarında benzer bir düşüşün yaşanmadığını göstermektedir.

Ankara’da yaşanan kazalara, zaman zaman NATO kapsamında Ankara’da bulunan askeri personelin de karıştığı görülmüyordu. Bu tür vakaların yarattığı rahatsızlık, Meclis’te gündeme gelmişti. Ordu Milletvekili Münir Ekşi, konu hakkında yazılı taktir vererek bilgi talebinde bulunmuştu. Ekşi, taktirinde “Türkiye’de vazifeli NATO üyesi Devlet tebaasından bu teşkilâtta vazifeli olanlarının işledikleri suçların, a) Nevileri b) Adedi c) Faillerinin isim, vazife ve sıfatları d) Aldıkları cezalar e) Mevkuf kalıp kalmadıkları f)

¹³³⁸ 1956 Trafik Kazaları, s. 39.

¹³³⁹ İstatistik Yıllığı 1964-1965, s. 557-588.

Mahkûm eden merciin bağılı olduğu devlet g) Beraat edenler hangileridir. Bu suçların mağdurlarının a) İsim ve yaşları b) Adresleri c) Zararlarının tazmin edilip edilmediği d) Edilmişse kimlere ve ne şekilde tazmin edildiği e) Edilmemişse sebebi” ifadelerine yer vermiştir.

Millî Müdafaa Vekili Etem Menderes, yazılı önergeye verdiği cevapta, Türkiye’de 1953-1960 döneminde bahse konu yabancı personelin 386 vakaya karıştığını belirtmişti. Etem Menderes’in verdiği bilgiye göre, bu olayların 122’si Ankara’da gerçekleşmişti. Ankara’da gerçekleşen kazaların büyük çoğunluğu yaralama ve vasıta çarpışması şeklindeydi. Bunlar dışında, sınırlı sayıda ölüme sebebiyet vermek, ağaca çarpma ve taşıtla hasar verme suçları da işlenmişti. Bir olayda ise, 4 Amerikalı personel polisin üniformasını yırtmıştı. Trafik suçları işleyen kişiler hakkında, bağılı bulundukları devlet tarafından yapılan yargılamalar ise şu şekildedir:

Yıl	Şahıs	Hadise	Mahkeme Süreci
04.07.1956	Çvş Hittie/ABD	Vasıta ile çarpma	Beraat
20.08.1956	R. C. Brock	Vasıtaya çarpma	Beraat
16.11.1956	H. W. Woott /ABD	Trafik suçu	Beraat
09.08.1956	R. C. Bramer /ABD	Trafik kazası	Beraat
24.07.1956	B. L. Yoeum	Vasıta ile çarpma	Beraat
25.01.1957	J. Plott/ ABD	Dikkatsizlik kazaya sebebiyet	Beraat
28.02.1957	R. F. Sturup H. R. Pickup	Dikkatsizlikle vası ta kullanmak	Beraat
11.03.1957	G. K. Adams	Trafik Suçu	Beraat
29.05.1957	C. Mc Elroy /ABD	Trafik Suçu	Beraat
25.09.1957	W.T. Samways	Trafik suçu	Beraat
11.10.1957	C. H. Lerch /ABD	Trafik suçu	Beraat
18.09.1957	E. E. Savage /ABD	Trafik suçu	Beraat
07.02.1958	H. M. Ayer /ABD	Trafik suçu yarala ma	Beraat
15.12.1958	Hava eri Piner /ABD	Trafik suçu	Beraat
13.12.1957	J. R. Sparkman W.B. Steele /ABD	Taşıtla yaralama Motorsikletle çarpma	-
25.05.1958	R. W. Odgers /ABD	Taşıtla yaralama	-

23.06.1958	F. R. Wrattan /ABD	Taşıtla yaralama	Beraat
25.04.1958	S. K. Hoboug J. T. Horan	Taşıtla hasara sebebiyet	Cezai takibata
03.03.1958	L. V. Kirk	Taşıtla yaralama	Cezai takibata
06.03.1958	C. L. Copelant	Trafik suçu yaralama	Beraat
10.03.1958	G. D. Bentley	Trafik suçu	Beraat
30.09.1958	C. D. Batley	Taşıtla otobüse çarpma	Cezai takibata mahal olmadığına
09.10.1958	W. K. Horn	Çarpışma	Beraat
04.10.1958	J.A. Egeland	Çarpışma	Beraat
29.01.1959	E. A. Miller	Oto ile çarpma yaralama	Takibata yer
16.03.1959	J.E. Evans	Oto ile yaralama	Beraat
09.12.1959	P. F. Grimes	Kamyona çarpma	Beraat

Tablo 174: Ankara’da Kazalara Karışan NATO Personel Kazalara İlişkin Bililer ve Yargılamalar

Kaynak: TBMMZC, 12 Şubat 1960, Devre XI, c. XI, s. 784-800.

Ankara’da, 1950-1960 döneminde maddi hasarlı, yaralanmalı ve ölümlü birçok trafik kazası meydana gelmiştir. Bu bölümde gerek dönemin gazeteleri gerekse farklı kaynaklarda yer alan verilere dayanarak, söz konusu trafik kazalarına yer verilmiştir. Bölümde ayrıca Ankara’nın hava ve demiryolu taşımacılığına ilişkin kazalara da değinilmiştir.

5.12.3.1. Maddi Hasarlı Trafik Kazaları

Ankara’da, günlük yaklaşık 5 şehir içi trafik kazası meydana geliyordu. Gazetelerin, yaralanmalı ve ölümlü kazalara kıyasla, maddi hasarla atlatılan kazalara sayfalarında daha az yer verdiği dikkat çekmektedir. Kazalara ilişkin verilen haberlerde, genel olarak kazaya karışanların isimleri, araçların plakaları ve polisin tahkikat başlattığına yönelik ifadeler yer verilmektedir. Bu kapsamda, 1950’lerde Ankara’da meydana gelen yüzlerce maddi hasarlı kazadan bazılarına yer verilmiştir.

Ulus Meydanı’ndan İstasyon’a gitmek üzere yolcu almakta olan bir otobüs, yolcu alımına devam ettiği sırada freninin boşalması nedeniyle aniden hareket etmişti. Yolun yokuş aşağı olması nedeniyle otobüsün hızı artmış, şoför, İstasyon Caddesi’nin Akköprü ile birleştiği kavşakta yer alan çiçeklik alanın üzerinden geçerek otobüsün hızını düşürmeye

çalışmıştı. Otobüs, bu alanda bulunan 3 ağacı devirdikten sonra durabilmişti. Kaza, kimsenin burnu kanamadan maddi hasarla atlatılmıştı.¹³⁴⁰

Yeşiltepe, İskitler ve İstasyon semtlerinde meydana gelen üç trafik kazasında, bir kamyon ve üç otomobil hasar görmüştü. Trafik ekipleri, kazalara neden olan şoförler hakkında işlem başlatmıştı. Sümerbank'ın önünde gerçekleşen kazada ise, Demokrat Parti Giresun Milletvekili Mashar Şener'in aracı, önünde aniden duran bir araca çarpmıştı. Araçtan inerek aniden duran araca kızan Şener'in aracının farları kırılmıştı. Trafik ekipleri, kazaya ilişkin tahkikat başlatmıştı.¹³⁴¹

1956 yılında, bir günde meydana gelen kazalarda 3.000 liralık maddi hasar oluşmuştu. Bu miktar, kazalarda meydana gelen maddi hasarın boyutunun anlaşılması açısından önemlidir. Söz konusu yılda, tek bir kazada meydana gelen maddi hasar ise 1.000 lirayı bulabiliyordu. Örneğin, Çankırı Caddesi'nde Hasan A.'nın kullandığı taksi ile Cafer adlı şahsın idaresindeki taksinin çarpışmasında oluşan maddi hasar bu düzeydeydi.¹³⁴²

Anafartalar Caddesi, Çocuk Sarayı önünde meydana gelen maddi hasarlı kazada, Ahmet A.'nın kullandığı taksi ile Cenabettin Ç.'nin idaresindeki 12527 numaralı taksi çarpışmıştı. Çarpışma sonucu her iki araçta da hasar oluşmuş, olaya ilişkin tahkikat başlatılmıştı. 5 Ağustos 1956'da meydana gelen maddi hasarlı üç trafik kazasında toplam altı araç maddi hasara uğramıştı. Bu kazalardan biri, Esenboğa Havaalanı yolunun 14. kilometresinde İsmail M.'nin kullandığı sıhhiye aracıyla Halil Y.'nin kullandığı traktör arasında meydana gelmişti. Maddi hasarlı ikinci kaza ise Sıhhiye'de gerçekleşmiş; Kemal ve Ömer adlı şahısların kullandığı taksiler bu kazada hasara uğramıştı. Trafik ekipleri her üç kaza için de tahkikat başlatmıştı.¹³⁴³

TBMM yakınlarında gerçekleşen bir kazada, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne ait 177 numaralı kamyon, kavşaktan geçişi sırasında 3219 plakalı bir taksiye çarpmıştı. Kazada her iki taşıt da hasara uğramıştı. Ankara Sineması önünde meydana gelen maddi hasarlı bir diğer kazada ise, Mehmet M. idaresindeki 315 Adana hususi plakalı bir araç, Sadık T.'nin kullandığı 3019 plakalı taksiye çarpmıştı.¹³⁴⁴

¹³⁴⁰ Zafer Akşam Postası, 12 Ocak 1951, Sayı: 147.

¹³⁴¹ Ulus, 5 Mayıs 1951, Sayı: 10725.

¹³⁴² Ulus, 5 Ekim 1956, Sayı: 12071; 5 Ağustos 1956, Sayı: 12010.

¹³⁴³ Ulus, 5 Ağustos 1956, Sayı: 12010; 6 Ağustos 1956, Sayı: 12011.

¹³⁴⁴ Ulus, 14 Mayıs 1951, Sayı: 10733.

5.12.3.2. Yaralamalı Trafik Kazaları

Şehirlerarası yollarda da oldukça fazla sayıda kaza meydana geliyordu. Bu kazaların en fazla yaşandığı yerlerden biri, Kızılcahamam yoluydu. Bu yol, aynı zamanda Ankara'nın merkezi ile kazaları arasında en fazla trafik kazasının yaşandığı güzergâhtı. Özellikle Kargasekmez virajında gerçekleşen kazaların sayısı oldukça fazlaydı. Bu kazalardan birinde, bir otobüs devrilmiş; hurdaya dönen araçtaki 10 kadından 5'i ağır yaralanmıştı.¹³⁴⁵

Etimesgut-Sincan köy yolunun 8-9. kilometrelerinde meydana gelen kazada, Kadir Y. idaresindeki 165 plakalı araçla İstanbul'a gitmekte olan bir otomobil, İstanbul'dan Ankara'ya yük taşıyan Cemal adlı şahsın idaresindeki 7 numaralı kamyonla çarpışmıştı. Kamyon şoförü ile otomobilde bulunan 4 şahıs, gelen cankurtaranla Numune Hastanesi'ne kaldırılmıştı. Kamyon şoförü Nazım Y. ve otomobildeki 3 tüccar kazayı nispeten daha hafif atlattırken, otomobilin şoförü ağır yaralanmıştı.¹³⁴⁶

Mamak'ta sabaha karşı saat üçte meydana gelen bir kazada, 33 kişinin bulunduğu bir otobüs virajı alamayarak devrilmişti. Kazada, 7 kişi çeşitli yerlerinden hafif şekilde yaralanmıştı. Ankara'da, 1953 yılında bir günde 14 kaza meydana gelirken, bu kazalarda 18 kişi yaralanmıştı. 1957 yılında ise bir günde meydana gelen kaza sayısında rekor kırılmış; toplam 23 kazada, 11'i ağır olmak üzere 41 kişi yaralanmıştı.¹³⁴⁷ Dört yıl içinde, kaza sayısındaki artışa oranla daha yüksek bir yaralı artışı dikkat çekmektedir.

Ankara'daki kazalar, diğer şehirlere göre sıra dışı bir durum sergilemekteydi. Zira bu tür kazalarda, askeri araçların payı bir hayli yüksekti. Konu, Meclis'te gündeme gelmiş; Çorum Milletvekili Hasan Ali Vural, Millî Savunma Bakanı'nın cevaplama için soru önergesi vermişti. Millî Savunma Bakanı Hulusi Köymen, önergeye verdiği cevapta, Ankara'da Mayıs 1950-Aralık 1950 aralığında askeri araçların sivil araçlara çarpmasına ilişkin 36 vakanın yaşandığını, bu kazalarda 14 kişinin yaralandığını ifade etmişti. Bakan Köymen ayrıca 1951 yılında askeri araçların sivil araçlara çarparak neden olduğu kaza sayısının 78 olduğunu ve bu kazalarda 17 kişinin yaralandığını belirtmişti. Sivil araçların askeri araçlara çarptığı 50 kazada ise, 25 kişinin yaralandığını ifade etmişti.¹³⁴⁸

Türkiye genelinde olduğu gibi, Ankara'da da kamyonlar birçok kazaya neden oluyordu.

¹³⁴⁵ Zafer, 23 Mayıs 1952, Sayı: 1116.

¹³⁴⁶ Zafer Akşam Postası, 3 Şubat 1951, Sayı: 169.

¹³⁴⁷ Ulus, 6 Ekim 1953, Sayı: 11592; 7 Temmuz 1957, Sayı: 12339; 5 Nisan 1960, Sayı: 13174.

¹³⁴⁸ TBMMTD, 23 Ocak 1952, Dönem IX, c. XII, s. 273-274.

Bu kazalardan biri, Etlik yolu üzerinde meydana gelmişti. Kaza, Salih A. idaresindeki C.M.C marka kamyonun, içinde 8 yolcu bulunan bir otomobile çarpması sonucu gerçekleşmişti. Kazada, otomobildeki 7 kişi muhtelif yerlerinden yaralanırken, otomobilde de maddi hasar oluşmuştu. Yine, Dikmen-Gölbaşı arasındaki şehirler arası yolda, bir kamyonun Kepekli Boğazı mevkiinde devrilmesi sonucunda, kamyonunda bulunan 4'ü ağır 7 kişi yaralanmıştı. Yaralılar, tedavileri için Numune Hastanesi'ne kaldırılmıştı. Etimesgut'ta gerçekleşen bir diğer kazada ise, Hasan P.'nin idaresindeki bir yolcu otobüsü, Halil Ö. adlı şahsın kullandığı kamyonla çarpışmıştı. Şiddetli çarpışma sonucunda, 3'ü ağır olmak üzere 7 kişi çeşitli yerlerinden yaralanmıştı.¹³⁴⁹

5.12.3.3. Ölümlü Trafik Kazaları

1951 yılında Türkiye'de araç başına düşen kaza oranı %0,15, yaralı oranı %0,17 ve araç başına düşen ölü sayısı %0,024'tür. Ankara vilayetinde ise araç başına düşen kaza oranı %0,43, yaralı oranı %0,28 ve araç başına düşen ölü sayısı %0,012'dir. Bu oranlara göre, 1950'lerin henüz başlarında Ankara'nın araç başına düşen kaza, yaralı ve ölü oranlarının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. 1955 yılında ise Ankara'da araç başına düşen kaza oranı %0,098, yaralı oranı %0,078 ve ölü oranı %0,078 olarak gerçekleşmiştir.¹³⁵⁰ Bu veriler 4 yıl içinde Ankara'daki trafik kazalarındaki düşüşü göstermesi bakımında önemlidir.

1950'li yılların başlarında meydana gelen trafik kazalarındaki ölüm vakalarının %50'si devrilmeler sonucunda oluşuyordu. Bu oranın yüksek olmasının sebebi, otobüslerden ziyade kamyonların yolcu taşımaya devam etmesiydi. Nitekim kamyonların karıştığı kazalar, ölümlü trafik kazalarının en çok görüldüğü olaylar arasında yer alıyordu. Keçiören yolu üzerinde, 35 plakalı bir kamyonun devrilmesi sonucunda bu duruma benzer bir kaza yaşanmıştı. Cemal Kaya idaresindeki kamyon, Ankara'dan aldığı 8-10 yolcu ile hareket ettikten sonra, karşı yönden gelen bir arabaya çarpmamak için kenara çıkınca devrilmiş; kamyon üzerinde bulunan Mustafa T. ve Yusuf T. olay yerinde hayatını kaybetmişti. Yolculardan biri ağır yaralanırken, 4'ü hafif yaralanmalarla kazayı atlattı.¹³⁵¹

¹³⁴⁹ Ulus, 12 Ağustos 1951, Sayı: 10823; 25 Ağustos 1951, Sayı: 10835; Zafer Akşam Postası, 6 Eylül 1959, Sayı: 4153.

¹³⁵⁰ 1951 Yılı Trafik Kazaları, s. 19; 1956 Trafik Kazaları, s. 40.

¹³⁵¹ 1951 Yılı Trafik Kazaları, s. 4; Zafer, 8 Temmuz 1952, Sayı: 1160.

Ankara’da, 1953 yılında bir ay içinde meydana gelen 23 kazaya ilişkin yapılan bir analizde, şehrin kaza riski en yüksek yerinin İstanbul Caddesi’nin 23. kilometresine kadar olan bölümü olduğu tespit edilmişti. Nitekim bu bölümde meydana gelen 11 kazada, 14 yaralanma ve 2 ölüm vakası yaşanmıştı. İstanbul Caddesi’nden sonraki en riskli yer, 7 kaza ve 6 yaralı ile Bentderesi Caddesi olurken, üçüncü sırada ise 5 kaza ve 3 yaralı ile Cebeci Caddesi yer almıştı.¹³⁵²

Kamyonların neden olduğu en büyük kazalardan biri, Kızılcahamam-Ankara yolunun 19. kilometresinde meydana gelmişti. Ali Ç. idaresindeki 4743 plakalı kamyon, 100 kilometre fazla bir süratle giderken, aniden karşı yönden gelen bisikletli yarışçılarla karşılaşmıştı. Yarışçıların önünde giderek karşı yönden gelenleri uyaran motosikletlinin uyarıları üzerine, şoför Ali Ç. direksiyonu aniden sağa çevirerek takla atmıştı. Kamyonun üzerinde, gelin almaya giden 25 kişinin bulunması ise tam bir faciaya neden olmuştu. Kazada, kamyon üzerindeki 4’ü olay yerinde hayatını kaybederken, 5 kişi koma halinde Numune Hastanesi’ne kaldırılmıştı. Hafif yaraları bulunan 16 kişi ise Etimesgut Sağlık Merkezi’ne yatırılmıştı. Kazayı duyan ölü ve yaralı yakınları, Numune Hastanesi’ne akın etmiş, hastane önü ana baba gününe dönmüştü.¹³⁵³

Sık sık meydana gelen ölümlü kazalardan biri de araçların yayalara çarpması sonucunda gerçekleşiyordu. Bu kazalardan biri, Demirkapı civarında yaşanmıştı. Salim U. idaresindeki Ankara plakalı araç, yolun karşısına geçmeye çalışan Bülent E. isimli 4 yaşındaki çocuğa çarpmış ve çocuk olay yerinde hayatını kaybetmişti. Ali Ç. adlı şoförün kullandığı 8039 plakalı kamyonet ise Bentderesi Caddesi’nde önüne çıkan Leyla B. isimli kız çocuğuna çarparak ölümüne neden olmuştu. Baruthane önündeki kazada ise, İdris G. isimli kamyon şoförü, 6 yaşındaki Sezai T.’nin ölümüne neden olmuştu.¹³⁵⁴

Kânunuevvel Caddesi’nde meydana gelen kazada, Hacı Ali T.’nin kullandığı taksi ile İsmail O.’nun idare ettiği otobüs çarpışmış; kazada takside bulunan Emine K. isimli kadın hayatını kaybederken, Ahmet Ü. adlı yolcu ağır yaralanmıştı. Kırıkkale’deki kazada ise, bir otobüs Çerikli’den Kırıkkale’ye gelirken lastiğinin aniden patlaması üzerine devrilmiş; araçtaki yolculardan 3 çocuk babası bir kişi hayatını kaybetmişti. Otobüsün şoförü ise tutuklanmıştı.¹³⁵⁵

¹³⁵² Hürses, 9 Ağustos 1953, Sayı: 944.

¹³⁵³ Zafer, 19 Nisan 1954, Sayı: 1938.

¹³⁵⁴ Zafer Akşam Postası, 17 Ağustos 1958, Sayı: 2870; Halkçı, 18 Ekim 1954, Sayı: 294.

¹³⁵⁵ Ankara Telgraf, 5 Ekim 1953, Sayı: 427; Ulus, 26 Mayıs 1956, Sayı: 11943.

1950’li yıllarda Türkiye’de trafik kazaları, artan araç sayısı ve yetersiz altyapı nedeniyle önemli bir sorun haline gelmiştir. Ankara özelinde hem şehir içi hem de şehirlerarası yollarda meydana gelen kazalar, trafik düzenlemelerinin eksikliğini ve güvenlik önlemlerinin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Askeri araçların karıştığı kazalar Ankara’yı diğer vilayetlerden ayıran ve araştırmaya değer bir husustur.

5.12.3.4. Yaralanmalı Ölümlü Tren Kazaları

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, Ankara demiryolu ile diğer şehirlere bağlanmış ve bu ulaşım biçimi, vilayeti birçok yönden olumlu şekilde etkilemişti. Ankara’da üretilen ürünlerin ihracıyla elde edilen gelirin artması ve Millî Mücadele’ye merkez olarak seçilmesi, bu olumlu etkilerden birkaçına örnek olarak gösterilebilir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Ankara’nın başkent olması, şehre olan göçün en önemli nedenlerinden biri olmuştu. Birçok Anadolu şehrinden Ankara’ya gelenlerin en önemli ulaşım vasıtası ise şüphesiz tren olmuş; Ankara Gar’ı, bir nevi İstanbul Haydarpaşa Garı’nın benzeri bir rol üstlenmişti. Ankara Gar’ı, sadece bir ulaşım mekanı değil, trenlerin Gar’a geliş gidişine göre insanların yapacakları işlerin zamanını belirlediği bir yer halini almıştı.

1950’li yıllarda da trenler, Ankaralıların yolculuklarda ilk tercihi olmuştu. Diğer yandan, şehrin nüfusundaki artış ve sınırlarının genişlemesi, demiryolunun birçok noktasını insanlar için tehlikeli hale getirmişti. Gerek demiryolunun geçtiği yerlerde daha fazla insan bulunması, gerekse artan tren seferleri, daha fazla tren kazasına neden olmaya başlamıştı. Dönemin gazeteleri, tren kazalarına ve bu kazalarda yaşanan yaralanma ile ölüm vakalarının bazılarını yer vermiştir.

Tren kazaları genel olarak sinyalizasyon sisteminin bulunmaması nedeniyle aynı hat üzerinde gerçekleşiyordu. Bu kazalardan biri, Erzurum istikametinden gelen 56066 numaralı tren ile Ankara’dan gelen 56061 numaralı marşandiz trenleri arasında Elmadağ’da yaşanmıştı. Çarpışmada, Ankara’dan gelen trenin freninin patlaması ve hızla istasyona girmesi kazaya neden olmuştu. Kazada, 11’i hafif ve 4’ü ağır yaralı olmak üzere toplam 15 kişi yaralanmış; yaralılardan 1’i hayatını kaybetmişti. Maddi hasar ise oldukça büyüktü.¹³⁵⁶

Benzer bir kaza, sabaha karşı 03:25 sıralarında Ankara-Haydarpaşa seferini yapan

¹³⁵⁶ Demokrat Ankara, 6 Ağustos 1953, Sayı: 733.

marşandiz treni ile Haydarpaşa-Ankara seferini yapan marşandiz treninin çarpışması sonucu yaşanmıştı. Her iki tren, Esenkent-Sincanköy istasyonları arasında feci şekilde çarpışmış; kazada 6 yolcu hayatını kaybederken, 10 yolcu da yaralanmıştı. Büyük maddi hasarla sonuçlanan kazaya, Ankara-Haydarpaşa seferini yapan trenin sebebiyet verdiği anlaşılmıştı.¹³⁵⁷

Bazı tren kazalarında ise yayaların ihmal ve dikkatsizliği söz konusuydu. Bu kazalardan birinde, İbrahim Altınok adındaki bir şahıs, Münakalat Vekaleti önündeki tren hattını geçmek isterken, Eskişehir'den gelen marşandiz trenini fark edemeyerek trenin altında kalmış ve ağır şekilde yaralanmıştı. Yaşanan bir diğer talihsiz olay ise, Ankara'ya 9 kilometre mesafedeki Üreğil tren istasyonu yakınlarında gerçekleşmişti. Diş ilacı almak için gece 22.00 sıralarında dışarı çıkan Ahmet Dökmeci adlı genç, o sırada gelen banliyö trenini görmesine rağmen geçebileceğini düşünerek harekete geçmiş, ancak ayağı raylara takıldığından trenin önüne düşerek ağır şekilde yaralanmıştı. Genç, hastaneye kaldırılmışsa da kan kaybından hayatını kaybetmişti.¹³⁵⁸

Şehrin aldığı yoğun göç ve tren hatlarının şehrin içinde kalması, Ankara'da tren kazalarının artışında etkili olmuştur.

5.12.3.5. Yaralanmalı Ölümlü Uçak Kazaları

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uçakla seyahat, devlet görevlilerinin ve iş insanlarının birinci tercihi olmuştur. Pahalı ancak sağladığı zaman tasarrufu yönüyle önemli bir ulaşım aracı olan uçaklar, düşmeleri durumunda hayatta kalmanın oldukça zor olduğu vasıtalarlardır. Ankara'nın başkent olması ve birçok askeri birliğin şehirde konuşlu olması, Ankara'nın dönemi için yoğun sayılabilecek sivil ve askeri uçuşlara ev sahipliği yapmasını sağlamıştır. Ankara'da ya da Ankara'dan yapılan bazı uçuşlarda yaşanan olumsuzluklar kazalarla sonuçlanmıştır. Bu kapsamda, 1950'lerde meydana gelen bazı uçak kazalarına aşağıda yer verilmiştir.

İstanbul-Ankara-Malatya-Van seferi için İstanbul'dan kalkan Ege yolcu uçağı, Etimesgut yakınlarında sol motor arızası nedeniyle düşmüştü. 12 yolcu ve 4 mürettebatın öldüğü kazada, Büyükelçi Fatin Rüştü Zorlu ve Malatya Emniyet Müdürü'nün de bulunduğu 3 kişi kurtulmuştu.¹³⁵⁹

¹³⁵⁷ Demokrat Ankara, 18 Ağustos 1953, Sayı: 701.

¹³⁵⁸ Zafer Akşam Postası, 19 Haziran 1958, Sayı: 2814.

¹³⁵⁹ Demokrat Ankara, 26 Eylül 1953, Sayı: 734.

Ankara’da meydana gelen uçak kazaları içinde en büyüğü, SAS adlı yabancı uçak firmasına ait Caravelle uçağının düşmesiyle yaşanmıştı. Gece 20.45 sularında Esenboğa Havaalanı’na inmek üzere olan SAS şirketine ait uçak, Çubuk civarında düşmüştü. Uçakta bulunan 42 yolcu ve mürettebattan biri kaldırıldığı hastanede, diğerleri ise olay yerinde hayatını kaybetmişti. Uçağın düşüş nedeni ile ilgili olarak teknik bir heyet Kopenhag’dan yola çıkmıştı. İkisi dışında tamamı yabancı olan yolcuların cenazeleri, özel uçaklarla memleketlerine gönderilmeye başlanmıştı.¹³⁶⁰

Meydana gelen uçak kazalarının bazıları ise askeri uçaklara ait kazalardı. Bunlardan biri, Ankara’dan İstanbul’daki görevlerine gitmek üzere Etimesgut Askerî Havaalanı’ndan hareket ettikten 4 dakika sonra düşen C-47 tipi askeri uçakta yaşanmış ve uçaktaki 6 mürettebat şehit olmuştu. Kazanın buzlanma sonucu meydana geldiği, uçağın piste geri dönmeye çalıştığı sırada Çakırlar Çiftliği civarında düştüğü belirtilmişti.¹³⁶¹

Esenboğa Havaalanı’nın açılmasından önce uçaklar, şehir merkezi yakınlarındaki sivil havaalanından havalanıyordu. Bu seferlerden birini yapan Devlet Hava Yolları’na ait Efe uçağı, 10.10’da Van’a gitmek üzere havalandıktan kısa bir süre sonra, sağ motorunun alev alması üzerine yakınlardaki bir dereye mecburi iniş yapmıştı. Kazada, 16 yolcudan 15’i hafif yaralanırken, mürettebattan 3 kişi ve yolculardan 1 kişi hayatını kaybetmişti.¹³⁶²

1950’li yıllarda Ankara’da meydana gelen uçak kazaları, dönemin havacılık teknolojisindeki yetersizlikler ve altyapı eksiklikleriyle yakından ilişkilidir.

¹³⁶⁰ Zafer Akşam Postası, 20 Ocak 1960, Sayı: 4230; 23 Ocak 1960, Sayı: 4233.

¹³⁶¹ Zafer, 26 Aralık 1951, Sayı: 967.

¹³⁶² Zafer, 26 Eylül 1953, Sayı: 1605.

6. BÖLÜM: EKONOMİK HAYAT

Ankara'nın coğrafi konumu ve üzerinde bulunduğu tarihi yollar, vilayetin iktisadi yaşamını önemli ölçüde şekillendirmiştir. İlk Çağlardan itibaren tarım ve hayvancılığın sağladığı ticari imkânlar, bir yandan Ankara'nın gelişimini sağlarken, diğer yandan şehri işgallere açık hale getirmiştir. Bu yönüyle şehir, zaman zaman yaşanabilir bir yerleşim yeri özelliği gösterirken, bazen uzun yıllar sürecek terk edilmişliklerle karşılaşmıştır.

Ankara, Ahiler döneminde gelişmiş bir iktisadi yapıya sahipti. Lonca teşkilatıyla şehrin ekonomik yaşamını ve sanatkarlarını denetleyen Ahiler, bu birikimin dışarıya çıkmamasına özen göstermişlerdi. Bağcılığın Ankara'da gelişmesinin temel nedenlerinden biri de Ahiler olarak görülmektedir.¹³⁶³

Ankara'nın XIV. yüzyılda Osmanlı topraklarına dâhil edilmesiyle işgal ve istila tehlikesi ortadan kalkmış, sağlanan güvenlikle birlikte bedestenlerin etkinliği artmıştır. Bu dönemde sof, ihraç ürünü olarak ön plana çıkmış, XVI ve XVII. yüzyıllarda şehrin ekonomisi sof, şal ve deri üretimine dayanmış ve 1.000'e yakın tezgâh faaliyet göstermiştir. XIX. yüzyıla kadar süren bu düzen, sof hammadde olarak satışına ilişkin yasağın kaldırılmasıyla bozulmuş ve söz konusu yüzyılın başlarında 565 olan şalcı ve çuhacı sayısı, yüzyılın sonunda 3'e kadar düşmüştür.¹³⁶⁴

Demiryolunun Ankara'ya ulaşması, ticaretin canlanmasına önemli katkı sağlamıştır. Taşınan yük miktarı, demiryolunun gelişinden sonraki 10 yıl içinde 34.000 tondan 187.000 tona yükselmiştir. Bu artışta, buğday ve arpa üretimindeki artış, verimi artırmaya yönelik teknikler ve ürünlerin İstanbul ile İzmit limanları üzerinden dış pazara ulaştırılması etkili olmuştur. 1890'ların sonunda Osmanlı Devleti'nin ihraç ettiği buğday ve arpanın %7,4'ü, yünün ise %7,7'si Ankara'dan karşılanıyordu.¹³⁶⁵

Cumhuriyet öncesi Ankara'nın ticari ve iktisadi gelişimi; şehrin stratejik konumu, tarım ve hayvancılık faaliyetleri, ticaret yolları ve demiryolu bağlantısı gibi unsurlarla şekillenmiştir.

¹³⁶³ Ankara Belediye Dergisi (Ocak Şubat Mart 1959), s. 24.

¹³⁶⁴ Mehmet Tunçer, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara'nın Ticaret Merkezi Yapısı", İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012, s. 145-147; İlhan Tekeli, Tansı Şenyapılı, Murat Güvenç, Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci ve Mekansal Örgütlenme Biçimlerine İlişkin Çözömler, Ankara, 1991, s. 54-56; Erdal Yavuz, "Ekonomik Hayat ve Sosyal Yapı" Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Derleyen Ayşe Tökel Yavuz ODTÜ Ankaralılar Vakfı Yay. Ankara, 2000, s. 197; Akgün, Burası Ankara, s. 76.

¹³⁶⁵ Yavuz, "Ekonomik Hayat ve Sosyal Yapı", s. 200, 202.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye’de liberal ekonomik bir politika takip edilmeye çalışılmış, bu yönde teşviklerde bulunulmuştur. Ancak teşviklere rağmen yeni yatırımlar gelmemiştir ve çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu da istenen katkıyı tam olarak sağlamamıştır. Üstelik 1929’da yaşanan küresel kriz üreticilerin ihraç ürünlerinin elde kalmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler nedeniyle devletçi ve korumacı bir ekonomik model benimsenmiştir.¹³⁶⁶ Planlı ekonomik büyümenin sağlanmaya çalışıldığı süreç, II. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla beraber daha da katı bir hal almıştır. Fiyat kontrolleri ve devletin iktisadi yaşamın bütün unsurlarına müdahale ettiği bu dönem II. Dünya Savaşı’nın bitimine kadar sürdürülmüştür.

6.1. Demokrat Parti’nin Ekonomik Politikası

Demokrat Parti’nin iktidara gelişinden kısa bir süre sonra teşkil edilen ilk hükümetin programında, iktisadi politikanın esasları dört bölümde ele alınmıştır. Programın birinci bölümünde, devletin her türlü faaliyetinde tasarruf sağlanacağı ve masrafların en aza indirileceği ifade edilmiştir. İkinci bölümde, bütçe imkânlarının üretimi teşvik için kullanılacağı, bireysel teşebbüsün destekleneceği, bu tür teşebbüslerin önündeki engellerin kaldırılacağı ve yabancı sermayeden geniş ölçüde yararlanılmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Üçüncü bölümde yatırımların bir plan dâhilinde yapılacağı, dördüncü bölümde ise iktisadi hayata devlet müdahalesinin ve bürokratik engellerin ortadan kaldırılacağı ifade edilmiştir.¹³⁶⁷ Demokrat Parti’nin ilk hükümet programının iktisadi esasları, partinin seçim öncesi vaatleriyle büyük ölçüde uyum göstermekteydi.

Bir yandan kalkınmada bireyselliği ve özgürlüğü hedefleyen Demokrat Parti, diğer yandan "Türkiye, sanayi mi yoksa tarım ülkesi mi?" sorusuna, ziraat ve köylüyü temel alan bir yaklaşım sergilemiştir. Parti ileri gelenleri, iktisadi gelişim için köylüye hizmet götürülmesinin şart olduğunu düşünüyordu. Nitekim partinin halktan aldığı desteğin dinamiği de bu yaklaşımdan güç alıyordu. Özellikle vergi kanunlarında, mükelleflerin ödemelerini yapabilmesini sağlama, gelir kaynaklarının azalmasına neden olmadan borç ödeme kolaylıkları gibi düzenlemeler, halkın memnuniyetini artırıyordu.¹³⁶⁸

Demokrat Parti kalkınma için ihtiyaç duyduğu yatırımların finansmanında dış

¹³⁶⁶ Bülent Durgun, Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi, Dokuz Eylül Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006, s. 45-46.

¹³⁶⁷ TBMMTD, 29 Mayıs 1950, Dönem IX, c. I, s. 26-27.

¹³⁶⁸ Anadol, Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti, s. 75-76; Ezer, Demokrat Partinin İktisadi Politikası, s. 130-131.

kaynaklardan yararlanmaya çalışmıştır. Her ne kadar 1947 sonrasında Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanan Marshall yardımından yararlanılıyor olsa da bu yardım yatırımlar için yeterli görülmemiştir. Nitekim Demokrat Parti, yabancı sermayeden daha fazla yararlanabilmek amacıyla.¹³⁶⁹

Demokrat Parti'nin 1950'den itibaren uygulamak istediği iktisadi politikanın dış desteklerinden biri de Kore Savaşı'ydı. Kore Savaşı, tarım ürünlerine olan talebi artırmış, fiyatların artışı Türk ekonomisinin tarıma dayalı gelirlerinin artışını sağlamıştır. Artan gelirler dış ticaretin finansmanını 1953 yılına kadar kolaylaştırmıştır. Sağlanan bu imkânlar ülke ekonomisinin gelişimi için istikrarlı bir ortamı sağlamış, hızla artan emisyonun fiyatlara yansımaları ise engellemiştir.¹³⁷⁰

Demokrat Parti'nin ikinci dönemi başlarken, 1953 yılının sonlarında dış ticaret dengesinde başlayan bozulma giderek artmıştı. Ülkeye dış kaynak girişi, hükümetin istediği düzeyde değildi. Yaşanan sıkıntılar, Demokrat Parti'nin ekonomide uyguladığı politikalarda değişiklik yapmasına neden oldu. 27 Mayıs 1960'a kadar sürecektir bu değişim, "deliberasyon" olarak tanımlanıyordu. Devletin piyasaya doğrudan müdahale ettiği yeni düzene, yüksek para arzı da eşlik ediyordu. Ekonomide devletçi sınırlamalar, dış ticaretin dengede tutulmasına hizmet ederken; emisyon hacmindeki artış, yatırımlar için gereken kaynağı sağlıyordu.¹³⁷¹ Ne var ki bu politikalardan ilki (devletçi sınırlamalar) piyasada ürün darlığına, ikincisi (yüksek para arzı) ise yüksek enflasyona neden oluyordu.

Demokrat Parti'nin iktisat politikaları, kalkınmaya önem vermiş ve kaynakların

¹³⁶⁹ Oktay Yenal, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul, 2017, s. 98; Mete Tunçay, "Siyasal Tarih" (1950-1960), Çağdaş Türkiye Tarihi 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 180; Resmi Gazete, 1 Nisan 1950, Sayı: 7472, s. 18235. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Dünya Bankası'nın öneri ve desteğiyle, T.C. Merkez Bankası ve Ticaret Bankası, borsalar, ticaret ve sanayi odalarının iş birliği ile kurulmuştur. Sermayesinin %77,8'i özel banka, %16'sı ticaret ve sanayi bankalarına ait olan bankanın kuruluşuna ilişkin kanunun 24 Mart 1950'de Meclis'ten geçmiştir. 5660 sayılı Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın Dağıtacağı Karın Hazine'ce İkmali Hakkında Kanun 6 maddeden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci maddeler bankanın kuruluş ve işleyişine ilişkindir.

Madde 1- Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın iş birliği ile kurulacak olan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın elde ettiği safi kar hissedarlarına ödenmiş sermayesinin senevi %6'sı nisbetinde kar dağıtılmasına müsait olmadığı takdirde Maliye Bakanı, bu kar noksanını Banka'nın kuruluş tarihinden itibaren 5 yıl müddetle ikmale yetkilidir.

Madde 2- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın birinci madde gereğince hasıl olan kar noksanları, Hazine'ce Banka'ya avans olarak ödenir. Banka, bu avansları kanuni ihtiyatları çıktıktan sonra safi karı ödenmiş sermayesinin yüzde altısını müteceviz oldukça Hazine'ye kar fazlasından iade eder.

¹³⁷⁰ Suat Oktar, Arzu Varlı, "Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XXVIII/1 (2010), s. 14; Yenal, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, s. 105.

¹³⁷¹ Tunçay, Siyasal Tarih (1950-1960), s. 183; Ezer, Demokrat Partinin İktisadi Politikası, s. 131.

kalkınmada kullanılabilmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu politikaların neden olduğu yüksek enflasyonun ve halkta fiyat artışlarından kaynaklanan hoşnutsuzluğun geçici olduğu savunulmuştur. Başbakan Adnan Menderes, uyguladıkları iktisadi politikalardan vazgeçmeleri durumunda halkın eskiden olduğu gibi yokluk içinde yaşayacağını ifade etmiştir. 1950-1960 döneminde uygulanan iktisadi politikalar, genel olarak partiyi ve yöneticilerini sürekli zor durumda bırakmıştır.

6.2. Sanayi

6.2.1. 1950 Öncesi Ankara’da Sanayinin Durumu

Osmanlı döneminde Ankara, sanayisi gelişmiş şehirlerden biriydi. İhtiyaç duyulan ürünlerin çoğu şehirde üretiliyor veya çevreden temin ediliyordu. Esnaf sınıfı, çeşitli faaliyetlerde bulunuyordu. XVI. yüzyılda 43 meslek kuruluşunun faaliyet gösterdiği Ankara’da, 1827’de 72 meslek grubu üretim yapıyordu. Şehirde 500’den fazla dokuma tezgâhı bulunuyordu. Dokunan şal, sof ve diğer ürünler, İstanbul, Bursa, Şam, Halep gibi iç piyasalara gönderiliyordu. Ayrıca Venedik, Lehistan, İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkelerine ihracat da yapılıyordu.¹³⁷²

1800-1850 arasındaki dönemde, 72 iş kolunda toplamda 2.381 esnaf ve sanatkâr üretim yapıyordu. Bu kadar çok sayıda üreticinin varlığı, Ankara’da bir ticaret burjuvazisinin oluştuğunu göstermektedir. Söz konusu burjuvazi, köylerden keçi ipliğini toplayan Ermenilerle, bu ipliği yabancı pazarlara satan Rumlardan oluşuyordu. Şehirde faaliyet gösteren 1.584 dükkânı ve 500’ü geçen dokuma tezgâhıyla Ankara, iktisadi açıdan oldukça canlı bir şehirdi.¹³⁷³

Millî Mücadelenin başladığı yıllarda, Ankara’da sanayi faaliyetleri oldukça zayıftı. Tarım ve tarım araçlarının tamirine yönelik sanayinin yanı sıra, çoğunlukla unlu maddelerin işlendiği gıda sanayinde faaliyetler söz konusuydu. Yapılan üretim oldukça sınırlıydı ve aile firmaları ağırlıklıydı. Millî Mücadele yıllarıyla birlikte, Ankara savaş sanayisinin merkezi haline getirildi. Devlet bu sanayi dalını hem kurdu hem de korudu. Şehre

¹³⁷² Rifat Özdemir “Ankara”, İslam Ansiklopedisi, c. III, İstanbul, 1991, s. 207, “Ankara” Maddesi, c. I, s. 542.

¹³⁷³ Serpil Özaloğlu, Transformation Of Ankara Between 1935-1950 In Relation With Everyday Life And Lived Spatialty, Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 56-57.

sağlanan elektrik ve havagazı ise sanayinin gelişimine katkı sağladı.¹³⁷⁴

Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında, ilk zamanlar yavaş olan sanayileşme hareketleri sonradan hızlanmış ve 1920 ile 1930 arasında 20 kadar şirket kurulmuştu. İş yerlerinde ortalama 3,3 kişi çalışıyordu. Çalışan sayısı 50'yi geçen sadece 3 işletme bulunurken, hiçbir işletmenin çalışan sayısı 100'ü geçmiyordu. 1925 yılında, 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Hakkında Kanun çıkarılmış, 1926'da bu yasaya dayanarak Ankara Sanayi ve Ticaret Odası kurulmuştu. Odaya 350 tüccar ve 800 küçük esnaf ile sanatkâr üye olmuştu. 1927'de ise Ankara Ticaret ve Zahire Borsası kuruldu. Bu borsa oldukça etkindi ve tarımsal fiyatlar bu borsada oluşuyordu. 1930-1940 yılları arasında ise savaş sanayisindeki gelişim sürmüştü, ancak Ankara'nın sanayi sektörlerinde büyük bir değişim olmamıştı.¹³⁷⁵

Ankara'nın kömür ve demir havzalarına uzaklığı, bir ağır sanayi şehri olmasını engellemişti. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kurulması planlanan 18 fabrika için Ankara tercih edilmemişti. Ankara'nın inşaat demiri, çelik, işlenmiş bakır, her türlü motorlu araç, ağır makine, otomobil lastiği, çivi ve cam gibi sanayi ürünlerine olan ihtiyaçları, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Almanya'dan temin edilmişti. Bununla beraber, İkinci Dünya Savaşı ülkedeki üretim açığını ve çivi, iğne, iplik gibi basit malzemelerden oluşan geniş ihtiyaç boşluklarını ortaya çıkarmıştı. Savaş süresince Almanya ile yaşanan ticari sorunlar, sanayi malzemelerinde de kendini göstermişti. Almanya'dan inşaat malzemesi temin edilememesi, ev inşaatlarını durdurmuştu. Bu durum, Ankara'da artan nüfusa karşılık büyük bir konut sorunu yaratmış ve yapılan okulların tamamlanmasını geciktirmişti.¹³⁷⁶

Ankara, farklı nedenlerle tam olarak bir ağır sanayi şehri olamamış, ancak savaş sanayisi ve tarımsal sanayi gibi alanlarda sınırlı gelişim göstermiştir. Sanayi faaliyetleri genellikle küçük ölçekli olup, büyük bir sanayi altyapısı oluşturulamamıştır Tüm bu etkenler, Ankara'nın önemli bir sanayi merkezi haline gelmesini engellemiştir.

Ankara'da sanayinin gelişimi için, XIX. yüzyılın sonlarına doğru zayıf sayılabilecek bazı adamlar atılmıştır. Nitekim bu dönemde Ankara'da bir un fabrikasının faaliyet gösterdiği

¹³⁷⁴ Tekeli-Şenyapılı, Güvenç, Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 58; Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 28.

¹³⁷⁵ Ankara Şehri İmar Komisyonu Raporu, s. 73; Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 28-48; Özkan, Ankara Vilayetinin Zirai Bünyesi, s. 74.

¹³⁷⁶ Tekeli-Şenyapılı, Güvenç, Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 59; Güneş, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında, s. 29; Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 47.

ve İstanbul'a un gönderdiği belirtilmiştir. 1913'te Priştineli İlyas'a ait bir un fabrikasının günde 2 vagon buğday öğütme kapasitesine sahip olduğu kaydedilmiştir. Bununla beraber, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin 1917 yılında sanayi üretimine ilişkin istatistiklerinde, Ankara'da herhangi bir sanayi kuruluşunun yer almadığı ifade edilmiştir.

1377

Millî Mücadele yıllarında Ankara, savaş sanayisinin merkezi haline getirilmişti. Bu süreçte, İstanbul'da faaliyetleri askıya alınan İmalat-ı Harbiye Müdüriyetinden kaçırılan malzemelerin önemli katkısı olmuştu. 1921'de, Millî Mücadelenin silahlı safhasının başlaması nedeniyle hükümet, 10 Ocak 1921 tarihinde aldığı bir kararla silah imalathanelerini Askeri Fabrikalar Müdüriyeti adı altında birleştirmişti. Eskişehir-Kütahya Muharebelerinin kaybı sonrası, Eskişehir Top Fabrikası Ankara'ya taşınmıştı. Şubat 1921'de Ankara'da bir mühimmat fabrikası açılmış, ancak Sakarya Savaşı'nın ilk günlerinde ortaya çıkan tehlikeli durum nedeniyle fabrika Keskin'e taşınmıştı. 1922'de Ankara'da Askeri Fabrikalar İdaresi kurulmuş, ilk tüfek mekanizması Ankara'daki imalathanelerde yapılmıştı.¹³⁷⁸

Cumhuriyetin kuruluşundan kısa süre sonra, Ankara'da Sağlık Bakanlığı'nın yürüttüğü bir araştırmada, sivil sanayinin el tezgâhlarına dayalı olduğu belirlenmiştir. 437 adet un değirmeni ve 25 debbağhanenin faaliyet gösterdiği belirtilen araştırmada, iki un fabrikası, bir fişek ve bir kibrit fabrikası ile İmalat-ı Harbiye, fabrika niteliğine sahip yapılar olarak ifade edilmiştir. Diğer yandan, Ankara'da savaş sanayisinin gelişimi Cumhuriyetin ilk yıllarında da sürmüş ve 1926 yılında piyade fişekleri için Kayaş'ta Kapsül ve İmla Fabrikası'nın inşasına başlanmıştır. Fabrikada yemleme, tahrip kapsüllerinin yanı sıra çeşitli füyeler üretilmiştir. Fabrika, bölgede ticari hayatın canlanmasında ve Kayaş'a banliyö tren seferlerinin başlamasında önemli bir rol oynamıştır.¹³⁷⁹

Askeri sanayinin gelişimi ve oluşumunda önemli yerlerden biri de Kırıkkale olmuştur. 1924'te yapımına başlanan Kırıkkale'de top mühimmat fabrikası, 1929'da üretime geçmiş, 1937'de geliştirilerek top fabrikasına dönüştürülmüştür. 1925'te kurulan mermi fabrikası ise 1932'ye kadar gövde imalatı yapabilirken, 1933'ten itibaren bir mermiyi tam

¹³⁷⁷ Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 220-221.

¹³⁷⁸ Ersoy Zengin, "Millî Mücadele Yıllarında İmalat-ı Harbiye Fabrikaları", Mavi Atlas, V/1 (2017), s. 212, 215, 218.

¹³⁷⁹ Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 60-61. Abdülkerim Erdoğan, Mamak Tarih ve Kültür Atlası 2, Mamak Belediyesi Yay, Ankara, 2015, s. 155.

olarak üretebilir hale gelmiştir. 1930'ların sonuna doğru, Ankara merkezde yer alan tüfek işletmesi, Kırıkkale'deki tüfek işletmesiyle birleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda, Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü adı altında birleştirilen bu fabrikalar, Kırıkkale bölgesinin büyük bir savaş sanayi merkezine dönüşmesini sağlamıştır.¹³⁸⁰

Kırıkkale, çelik üretiminde Türkiye'ye öncülük etmiş, kurulan Çelik Döküm ve Haddehanesi, Türkiye'nin ilk vasıflı çelik üretim merkezi olmuştur. Tesis, 1932 yılında 4 ocak ve 4 bölümden oluşturulmuş, çelik üretiminin pahalı ve özel teknikler gerektirmesi, fabrikanın hem tam kapasite olarak faaliyete geçişini geciktirmiş hem de Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın açılışına kadar birçok demir çelik malzemesinin dışardan alınmasına neden olmuştur. Bununla beraber, 1940 yılına kadar demiryolları için gerekli rayların üretimi bu tesislerde gerçekleştirilmiştir.¹³⁸¹

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, kimyasal gazın bir tehdit unsuru olarak kullanılması ve gazların savaşlarda daha fazla kullanılacağına anlaşılmaması, bu alanda da bir girişimi gerektirmişti. Nitekim Alman Auer firması ile Kızılay Derneği'nin iş birliğiyle, 1935 yılında, Mamak'ta 100.000 kapasiteli Gaz Maske Fabrikası kurulmuştu. Bu fabrika, daha sonra 1932'de kurulmuş olan maske atölyesiyle birleştirilerek, Mamak Gaz-Maske Fabrikası adını almıştır. Yine, Elmadağ kazasının oluşmasında etkisi olan Barut ve Patlayıcı Maddeler Fabrikası, Trotil Fabrikası ve Oleum ve Fitol Fabrikaları ile Kırıkkale'de kurulan Dişli, Nitroselülozlu Barut ve Top Fabrikaları, askeri sanayi yönüyle Ankara'nın gelişiminde önemli rol oynamıştır.¹³⁸²

Uçak sanayinin gelişiminde de Ankara önemli bir rol üstlenmiş, Etimesgut, Ankara'da havacılık faaliyetleri için seçilmiştir. Bu kapsamda, 1939 yılında Etimesgut Uçak Fabrikası, 1941 yılında Gazi Uçak Motor Fabrikası ve 1945'te Ankara Rüzgar Tüneli'nin yapımlarına başlanmıştır. 1941 yılında, inşası tamamlanan ve Avrupa'daki muadilleri düzeyinde teknik kapasiteye sahip olan Etimesgut Uçak Fabrikası, 14.000 m² alana kurulmuş, 8 milyon liraya mal olmuştu. II. Dünya Savaşı sırasında, ülkeleri işgal edilen Polonyalı mühendisler fabrikanın faaliyetlerinde belirleyici olmuştur. Polonyalı mühendisler, 1941-1946 yıllarında Türk Hava Kurumu'na bağlı Etimesgut tesislerinde

¹³⁸⁰ Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 59-60; İsmail Taner Akay, Atatürk Döneminde Askerî Fabrikalar, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-askeri-fabrikalar/>, 10 Eylül 2024

¹³⁸¹ TBMMTD, 28 Ocak 1967, Dönem II, c. 11, s. 576; Kaynar, Engürü'den Ankara'ya s. 234.

¹³⁸² Kaynar, Engürü'den Ankara'ya s. 233-235; Akay, Atatürk Döneminde Askerî Fabrikalar, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-askeri-fabrikalar/>, 10 Eylül 2024

uçak üretecek organizasyonun kurulmasını sağlamış ve 6 uçak gövdesinin projesinde rol almıştır. 1944 yılında, ahşap gövdeli uçaklar üreten fabrika, ilerleyen yıllarda dokuma tezgâhı ve planör üretimi de gerçekleştirmiştir.¹³⁸³

Ulaşım sektörüne ilişkin Ankara’da kurulan bir diğer fabrika, demiryolu araçlarına yönelik kurulan Demiryolu Fabrikasıdır. Fabrika, demiryolu faaliyetlerinin aksamadan sürdürülebilmesi amacıyla faaliyet yürütmüş ve motorlu trenlerin ile trenlere ait elektrik üretim ünitelerinin tamirini gerçekleştirmiştir.¹³⁸⁴ Ankara’da Askeri ve ağır sanayiye yönelik bu fabrikalar dışında halkın tüketim maddelerinin üretimi için kurulan fabrikalar da bulunuyordu.

Bu kapsamda girişilen ilk faaliyetlerden biri, Ankara’da modern bir gıda sanayisinin kurulması olmuştur. Bu amaçla, 1925 yılında kurulmasına başlanan Gazi Orman Çiftliği bünyesinde, 600 ton kapasiteli bir süthane kurulmuştur. Ankara’nın pastörize süt ve süt ürünleri ihtiyacını temin amacıyla kurulan süthane dışında, 1934’te bira fabrikası, 1943 sonrası ise şarap, gazoz ve soda imalathaneleri üretime geçmiştir. Gıda sanayisinde üretime bu yönüyle merkez rolü oynayan Çiftlik, tarım araçları için Pulluk Fabrikasına da ev sahipliği yapmıştır.¹³⁸⁵

Ankara’da bireysel girişimcilerin kurduğu fabrika ve tesislerin, gıda sanayisinin gelişimine katkısı önemlidir. Sigal, Bozöyük ve İzzet Şerif Bey gazoz fabrikaları, Mazhar Bey’in Keçiören’de işlettiği Konserve Fabrikası, Dayıbey, Bozöyük alkollü içecek fabrikaları ve Bomonti Bira Fabrikası özel sektör işletmeleri olarak üretimde yer almıştır. Özellikle Bomonti, üretimdeki başarısıyla faaliyetlerini ülke geneline yaymıştır. Fabrika, ana ürünlerinin yanı sıra gazoz, rakı, soda, viski, buz ve malt üretimi de yapmıştır. Saime Kadın, Sebat, Cumhuriyet un fabrikalarıyla, Mamak’ta İbrahim Ziya ve Adil Beylere ait un fabrikası ise, Belediye Un ve Ekmek Fabrikasıyla birlikte Ankara’nın gıda üretiminde faaliyet göstermiştir.¹³⁸⁶

Cumhuriyetin ilanı sonrası, başkentin gerek kurumsal gerekse de sivillerin barınmaları için bir inşaatın yapımına başlanmıştır. Modern tarzda yapılan binalar için gereken

¹³⁸³ Doğan Özer, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası (1939-1945)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, V/12 (2018), s. 23-24; İsmail Yavuz, “THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950”, Mühendis ve Makine Dergisi, XXXXXIV/636 (Ocak 2013), s. 32-33; Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara’da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 60.

¹³⁸⁴ Kaynar, Engürü’den Ankara’ya s. 236.

¹³⁸⁵ Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara’da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 63.

¹³⁸⁶ “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 609, 611; Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara’da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 63.

çimentonun üretimi amacıyla, 1926 yılında Ankara Belediyesi 18.000 tonluk bir Çimento Fabrikası kurmuştur. Bir Fransız şirketinin de ortak olduğu fabrikanın üretimi 1935'te azalmış, 1938 yılında ise tamamen durmuştur. Sümerbank, belirli bir bedel karşılığında 1942 yılında, fabrikanın makine ve tesislerini kendi bünyesine katmıştır. 1946 yılına kadar, herhangi bir faaliyette bulunmayan fabrika, Ankara Çimento Ltd. Şirketi adıyla 1946 yılında üretime yeniden başlamıştır.¹³⁸⁷

1950 öncesi önemli sanayi faaliyetlerinden biri, enerji alanında gerçekleşmişti. Ankara Şehremaneti'nin girişimleri ile 1924 yılında, Bentderesi'nde 50 BG'lik lokomobil santral Ankara'nın ilk enerji üretimini başlatmıştı. Bu santrali, özel bir firmanın eliyle 1926'da 720 ve 1929'da 1.004 BG'lik yeni iki santral kurulması takip etmiş; 1936'da, ihtiyaca cevap verilemeyince bu kez hava kirliliği üretmesine rağmen termik santral açılarak elektrik üretilmiştir. Alman Didier firmasının konsorsiyumu, Ankara'da elektrik üretim işlerini üstlendiği gibi, havagazı üretimi için de yetkilendirilmiştir. Bu kapsamda, konsorsiyum 1933 yılına kadar Ankara'nın ihtiyacı olan havagazı üretimini gerçekleştirmiştir. 1933'te ise, üretim hakkı Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi'ne devredilmiş ve üretim, Ankara Elektrik ve Havagazı Türk Anonim Şirketi adı altında sürdürülmüştür. Hükümet, 1939 yılında, bu şirketin elektrik kısmını 3.298.351 liraya, havagazı kısmını ise 2.259.461 liraya satın alarak Ankara'nın enerji üretimini millileştirmiştir.¹³⁸⁸

Ankara'nın coğrafi konumu, savaş sanayiinin gelişimini sağlarken, sanayinin çeşitliliğini sınırlamıştır. Bu durum, sanayi sektöründe çalışan nüfusun sayısını da etkilemiştir. Nitekim 1927 yılında gerçekleştirilen sanayi sayımına göre, Ankara'da toplam 1.276 iş yeri bulunuyordu. Bu işletmelerin 418'inde 1 kişi, 413'ünde ise 2-3 kişi çalışıyordu. Söz konusu yılda, sanayi İstahraciye alanında çalışanlar dışarıda tutulduğunda, tarım ve hayvancılık sanayiinde 666, dokuma sanayiinde 237, ağaç ürünleri ve nebati ürünler sanayiinde 290, inşaat sanayiinde 569, maden işleme ve makine imalatı sanayiinde 326, kağıt basım sanayiinde 97, kimya sanayiinde 21, elektrik üretimi ve diğer sanayiinde 63 kişi olmak üzere toplam 2.269 kişi çalışıyordu. Ankara'nın kazalarında sanayi işletmeleri

¹³⁸⁷ Emel Cantürk, Yekta Özgüven, "Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Çimento Sanayi", *Arkitekt Dergisi Üzerinden Bir Değerlendirme*, History Studies, X/6 (2018), s. 18, 25, 27.

¹³⁸⁸ Mehmet Karayaman, "Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi (1929-1939)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XVI/1 (2014), s. 56-64; Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, *Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci*, s. 62.

ve çalışan durumu ise şöyleydi:

		Ayaş	Bâla	Beypazarı	Polatlı	Çubuk	Haymana	Kalecik	Keskin	Nallıhan	Kızılcahamam
Ziraat ve Hayvancılık	İşletme	73	1	94	7	12	12	33	48	22	9
	Çalışan	125	1	197	22	15	31	42	149	25	10
Dokuma	İşletme	12	1	37	2	2	3	5	13	2	1
	Çalışan	22	2	50	2	2	6	7	45	4	2
Kereste	İşletme	16	-	20	8	1	2	7	6	3	3
	Çalışan	36	-	30	10	2	4	7	15	3	3
İnşaat	İşletme	6	3	8	-	1	-	3	19	-	-
	Çalışan	27	4	8	-	2	-	6	56	-	-
Maden	İşletme	15	-	73	7	3	4	11	28	6	34
	Çalışan	47	-	127	12	8	7	11	79	7	49
Toplam	İşletme	122	5	232	24	19	21	59	114	33	47
	Çalışan	257	7	412	46	29	48	73	344	39	64

Tablo 175: Ankara'nın Kazalarında İşletme ve Çalışan Durumu

Kaynak: Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 666; Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara’da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 65; Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 63.

Kazalar içinde en fazla işletme bulunan kaza, %34,3 ile Beypazarı’yken; en az işletme bulunan kaza, %0,7 ile Bâla’dır. Çalışan sayısı yönüyle de Beypazarı, %31,2 ile birinci sıradayken; Bâla, %0,5 ile son sıradadır. Beypazarı’nın diğer kazalara göre daha yüksek oranda sanayi tesisine ve çalışana sahip olmasında, ziraat ve hayvancılık faaliyetlerinin rolü büyüktür.

1927 yılında Ankara'nın şehir nüfusunun 74.553 olduğu düşünüldüğünde, sanayi sektöründe çalışanların nüfusa oranının %5,5 olduğu tespit edilmektedir. Ayaş'ta bu oran %7,73, Bâla'da %0,77, Beypazarı'nda %7,78, Polatlı'da %2,99, Haymana'da %3,26, Kalecik'te %0,28, Keskin'de %6,95, Nallıhan'da %4,15 ve Kızılcahamam'da %11,9'dur. Sanayide çalışan nüfus bakımından Beypazarı birinci sırada olmasına karşın, nüfusa oranla bakıldığında Kızılcahamam birinci sırada yer almaktadır. Yine, sanayide çalışan nüfus yönüyle Bâla son sıradayken, kazaların nüfusuna oranla Kalecik son sıradadır. 1940-1950 döneminde Ankara'da irili ufaklı 98 sanayi üretim tesisi bulunuyordu. Bu tesislerin %78,3'ü fabrikalardan oluşuyordu. Fabrikalar çoğunlukla, Anafartalar, Akköprü, Yenişehir ve Gazi Orman Çiftliği bölgelerinde yoğunlaşıyordu. Söz konusu üretim tesislerinin faaliyetleri büyük oranda alkollü ve alkolsüz içecek, marangozluk ürünleri, demir işleri ve unlu mamul üretimine dayanıyordu.

1	A.E.G Türk Anonim Elektrik Fabrikası	49	Kasım Dayıoğlu Marangoz Fabrikası
2	Aksaray Azmi Milli Türk AŞ Un Fabrikası	50	Kavaklıdere Şarap Fabrikası
3	Ali Rıza Kundura Fabrikası	51	Kinin Kapları İmalathanesi
4	Altındağ Gazoz Fabrikası	52	Lastik Kaynak Atölyesi
5	Ankara Elektrik ve Havagazı Fabrikası	53	Makarna Fabrikası
6	Ankara Mensucat Fabrikası	54	Mamak Un Fabrikası
7	Araba Fabrikası	55	Maske Fabrikası
8	Bira Fabrikası	56	Mehmet Keçeoğlu Mobilya Fabrikası
9	Bozkurt Demir Atölyesi	57	Memurin Kop Buz Fabrikası
10	Bozkurt Un Fabrikası	58	Meraklı Marangoz Atölyesi
11	Bulgur ve Çeltik Fabrikası	59	Mermer Fabrikası
12	Bursa Pazarı Tereyağı İmalathanesi	60	Mustafa Önsel Marangoz Fabrikası
13	Buz Fabrikası	61	Osman Şaplakoğlu Marangoz Fabrikası
14	Cam ve Şişe İmalathanesi	62	Otobüs Tamir Atölyesi
15	Cemal Matur Makarna Fabrikası	63	Otomobil Boya Atölyesi
16	Cenap And Müskirat Fabrikası	64	Otomobil Tamirhanesi
17	Cumhuriyet Un Fabrikası	66	Pres Fabrikası
18	Çaputçu Un Fabrikası	67	Ragıp Cemal Alemdağ Tereyağı Fabrikası
19	Çiftlik Gazoz Fabrikası	68	Rakı Fabrikası
20	Çimento Fabrikası	69	Rasim Kundura Fabrikası
21.	Çini Fabrikası	70	Saadettin Sirvoy Marangoz Fabrikası
22	Dayı Müskirat Fabrikası	71	Saadettin Tuğla Fabrikası

23	Değirmencilik Şirketi Un Fabrikası	72	Saltı Franko Mobilya Fabrikası
24	Demir Atölyesi	73	Sebat Marangoz Fabrikası
25	Demir Atölyesi	74	Selâhattin Marangoz Fabrikası
26	Demir İşleri Atölyesi	75	Silah Fabrikası
27	Demir Kaynak Atölyesi	76	Sincanköy Çeltik Fabrikası
28	Demir Oksijeni Atölyesi	77	Soğuk Demir Atölyesi
29	Devlet Ziraat İşletmeleri Fabrikası	78	Soğukkuyu Demir Atölyesi
30	Elektrik ve Havagazı Fabrikası	79	Süt Fabrikası (Gazi Orman Çiftliği)
31	Elektrik Tesisat Parçaları Atölyesi	80	Şarap Fabrikası
32	Elmadağ Gazoz Fabrikası	81	Taşdelen Gazoz Fabrikası
33	Emniyet Marangoz Fabrikası	82	Tayyare Tamirhanesi
34	Fişek Fabrikası	83	Tevfik Yapıcı ve İsmail Mumcu Marangoz Fabrikası
35	Fuat Arı Müskirat Fabrikası	84	Tornacı Atölyesi
36	Gazi Orman Çiftliği Bira Fabrikası	85	Tornacı Aynası Fabrikası
37	Gazi Orman Çiftliği Tereyağı Fabrikası	86	Turan Un Fabrikası
38	Güven Kereste Fabrikası	87	Uludağ Gazoz Fabrikası
39	Haraççı Kardeşler Mobilya Fabrikası	88	Ulus Marangoz Fabrikası
40	Hayat Gazoz Fabrikası	89	Un Fabrikası
41	İbrahim Atlas Kundura Fabrikası	90	Ünal Marangoz Fabrikası
42	İbrahim Hilmi Kundura Fabrikası	91	Vagon Atölyesi
43	İnan Marangoz Fabrikası	92	Yayla Makarna Fabrikası
44	İpek ve Yün Fabrikası	93	Yenihayat Gazoz Fabrikası
45	İpekiş Mensucat Fabrikası	94	Yeşildağ Gazoz Fabrikası
46	İzzet Gazoz Fabrikası	95	Yusuf Ilgaz Müskirat Fabrikası
47	Kartal Müskirat Fabrikası	96	Yusuf Turan Marangoz Fabrikası
48	Kasım Dağlıoğlu Marangoz Fabrikası	97	Ziraat Aletleri Fabrikası

Tablo 176: 1940-1950 Arasında Yılında Ankara’da Faaliyet Gösteren Atölye, Fabrika ve İmalathaneler

Kaynak: Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 85,91-93.

6.2.2. 1950 Sonrası Ankara’da Sanayinin Gelişimi

Türkiye’de 1950’li yıllarda sanayinin gelişimi, Amerika’dan alınan yardım ve 1950’de kabul edilen kalkınma programı çerçevesinde şekillenmiştir. Alınan dış yardım hem özel hem kamunun gelişiminde etkili olmuş; sanayi faaliyetlerinde hızlı bir toparlanma görülmüştür. Söz konusu toparlanma ile hizmet, imalat ve ticaret gibi alanlarda istihdamın payı artmış, şehirler 1950 öncesinde görülmeyen düzeyde bir çekicilik

kazanmıştır. Ankara, bu çekiciliğin en bariz görüldüğü şehirlerden biri olmuştur.¹³⁸⁹

Demokrat Parti'nin ilk hükümet programında, sanayi politikası özel teşebbüsü esas alan bir mahiyete sahipti. Programa göre, devlet çok gerekmedikçe fabrika kurmayacak; kamu hizmeti yapmayan ve ana sanayiye karşılık gelen sektörler dışında, devlet işletmelerini şirketlere devredecekti. Devlet ve birey işletmelerine eşit davranılacak, himaye edilmesi gereken sanayi müesseseleri desteklenecekti.¹³⁹⁰

Benzer ifadeler, Demokrat Parti'nin ikinci hükümet programında da yer almıştır. Başbakan Adnan Menderes, ilk hükümet programında olduğu gibi, devletin sadece ana sanayiye ilişkin konularla ilgileneneğini ve devlet teşekküllerinin ekonomik faaliyetler üzerindeki ağırlığının hafifletileceğini belirtmiştir. Menderes ayrıca uygun şartların oluşması durumunda ve bir plan dâhilinde, devlet işletmelerinin özel teşebbüse devredileceğini ifade etmiştir. Demokrat Parti'nin beşinci ve son hükümet programında ise, Menderes bu kez “özel teşebbüs” vurgusu yapmamıştır. Menderes, sanayileşmenin ve ilerlemenin şartının kimya, çimento, şeker, inşaat, gıda, demir çelik gibi sanayi sektörlerindeki gelişmeye bağlı olduğunu; Türkiye’de sanayinin 7 yılda 4 kat büyüdüğünü ifade etmiştir.¹³⁹¹

Demokrat Parti iktidarının 1950-1959 yılları arasındaki döneminde, sanayi yatırımları 1949 yılına göre 6,6 kat, sanayi iş yeri sayısı ise 4,2 kat artmıştır. 1949 yılında, kamu sektörü 1 milyar 105 milyon, özel sektör ise 2 milyar 600 milyon liralık üretim kapasitesine sahipken, bu rakamlar 1958 yılında, özel sektörün kapasitesinde 8,6 kat, kamunun kapasitesinde ise 4,7 kat artışla yükselmiştir. Sanayi kapasitesinin toplam artışı ise 7,5 kat olarak gerçekleşmiştir. Fiili üretim açısından artış, özel sektör için 7,1 kat, kamu sektörü için ise 4,2 kat olmuştur.¹³⁹²

Ankara’da ise 1950 sonrasında Yeni Sanayi, Büyük Sanayi, Demir Sanayi ve Ata Sanayi adlarıyla sanayi çarşıları kurulmuştu. Yeni Sanayi, 350 üyeli Sobacılar Derneği’nin girişiminin bir sonucuydu. Tek katlı, 50 m²’lik 150 dükkanla başlayan çarşının oluşumu zamanla 16.000 m²’lik bir alana yayılmıştı. 1953 yılına gelindiğinde, 240 işyerinin bulunduğu bu alana Belediye “Yeni Sanayi Çarşısı” adını verdi. Büyük Sanayi ise, Yeni

¹³⁸⁹ Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya, s. 178; Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 53-54.

¹³⁹⁰ Yeni İktidarın Çalışmaları, s. 206-207.

¹³⁹¹ TBMMTD, 30 Mart 1951, Dönem IX, c.VI, s. 63; TBMMZC, 4 Aralık 1957, Devre XI, c. I, s. 60-61; Mehmet Evsile, Demokrat Parti Döneminde Sanayileşme Faaliyetlerinin Günlük Hayata Yansımaları, History Studies, XIV/4 (2022), s. 873.

¹³⁹² TBMMZC, 19 Şubat 1960, Devre XI, c. VII, s. 19.

Sanayi Çarşısı'ndan yer alamayan 120 üyenin, 75 m²'lik 94 iş yeri kurmasıyla oluşturulmuştu. Burada kalorifer kazanı, madeni eşya, oto boya, oto yedek parça, torna ve kaynak gibi imalat alanları bulunuyordu. Demir Sanayi Çarşısı ise, Demirciler ve Sobacılar Yapı Kooperatifi tarafından kurulmuştu. 35.000 m²'lik bir alanı kapsayan çarşı, 80 m²'lik iki katlı 146 iş yerinden oluşuyordu. Bu çarşılar, sadece kendileri için değil, kurulduğu çevre için de iş imkânları sağlamıştı.¹³⁹³

Özel sektörün bu yıllardaki gelişimi, büyük arazilere, yol üzeri bölgelere ve elektrik teminine dayalıydı. Sanayi kuruluşları bu nedenle, fabrika ya da imalathanelerini kurmak için İstanbul yolundaki arsalarla yöneliyorlardı. Ayrıca bölgede sanayi için gerekli elektrik hatlarının bulunması, Ankara Çayı ve bölgedeki yer altı sularının sağladığı imkânlar, söz konusu yönelişi destekler nitelikteydi. Bölgede, 1955 yılında başlayan genişleme, 1960'larda da devam etmişti.¹³⁹⁴

1950'li yıllarda Ankara, inşaat, araç gereç, makine ve bakım-onarıma yönelik sanayide de önemli bir gelişim göstermiştir. Özellikle, 1954-1958 yılları arasında makine yedek parça ithalatında yaşanan artış, Soğuk Kuyu'da küçük üretici atölyelerinin kurulmasında etkili olmuştur. Daha sonra ise, Sanayi Çarşısı'nda da benzer sanayi faaliyetleri başlamıştır. Nitekim 1940'tan önce, 10'dan fazla çalışanı bulunan 24 işletmenin kurulduğu Ankara'da, 1940-49 yılları arasında 17, 1950-54 döneminde 32 ve 1955-59 yılları arasında ise 51 işletme kurulmuştur.¹³⁹⁵

Ankara'da, 1950'li yılların ortalarında 8 un değirmeni, 7 gazoz imalathanesi, 6 şarap ve bira fabrika ve imalathanesi, 3 makarna ve bulgur fabrikası, 3 süt ve tereyağı fabrikası, 3 taş, toprak ve çimento fabrikası, 5 mozaik, mermer ve künk imalathanesi, 10 demir, 7 döküm, 20 doğrama ve kereste atölyesi, 12 oto tamir atölyesi, 9 kauçuk ve lastik imalathanesi, 2 enerji ve kimya fabrikası ve 4 oksijen fabrikası bulunmaktaydı. Söz konusu fabrika, imalathane ve atölyeler şunlardır:

Un Değirmenleri	Gazoz İmalathaneleri	Şarap Bira Fabrika ve İmalathaneleri	Makarna ve Bulgur Fabrikaları
Yıldırım Un Fabrikası Kom. Şirketi	Münire Kutsal	Ankara Bira Fabrikası	Yayla Makama Fabrikası
Yemak Ltd. Şirketi	Halil Beşev	Kavaklıdere Şarapları Fabrikası Ltd. Şirketi	Ankara Makarna Fabrikası

¹³⁹³ Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 70-72; Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 97.

¹³⁹⁴ Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 72-73.

¹³⁹⁵ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 610.

Cumhuriyet Un Fabrikası	Mustafa Ökmen	Hayyam Şarapları İmalathanesi	Maltepe Bulgur Fabrikası
Bozkurt Un Fabrikası	İrfan Hamamcı	Niğde Bağları Şarap İmalathanesi	
Boğaziçi Un Fabrikası	Hüseyin Ünal	Dikmen Şarap İmalathanesi	
Polatlı Un Fabrikası	Mehmet Erbek	Dimnit Şarapları İmalathanesi	
Köprüköy Un Fabrikası	Mehmet Yavuz		
Ankara Değirmencilik Ltd. Şirketi.			
Taş Toprak ve Çimento	Mozaik Künk Mermer İşleri İmalathaneler	Soğuk Demir Atölyeleri	Döküm Atölyeleri
Ankara Çimento Fabrikası Mümtaz Yağcıoğlu ve Ortakları İlmüt Toprak Sanayi Kol. Şrk. Ahmet Hayri, Hamdi Özoğul Her Nevi Taş Kırma Kol. Şrk.	Sadettin Bulduk Rüştü Bulduk Mehmet Celal Hamamcı Süleyman Akalın Hüsametdin Bozkurt	Hersek Kardeşler Hüseyin Başaran Nurettin Demirkol Ahmet Örs Şaban Dirir Mustafa Özdemir Mehmet İlalan H. Nail Seden H. Kemal Metinel M. Emin Örs	Ahmet Döker Kazım Gürcan İsmail Özipek Salih Dökmeci Celal Doruk Arif Kumcu Müştak Akgül
Kereste ve Doğrama Atölyeleri	Oto Tamir Atölyeleri	Kauçuk ve Lastik İmalathaneleri	Elektrik Makine ve Kimya
İhsan Alanya Mehmet Çetinkaya Kasım Dağlıoğlu Mehmet Yılmaz Mehmet İnal Mehmet Emin Aki Yüksek Ziya Bibilen Ahmet Elsev Hasan Berkalp Süleyman Uyanık Ömer Yıldız Tahsin Dolgun Ziya Yalazı Arslan Acar Sabri Adalı Ömer Aydın Hakkı Başarır Mustafa Çetinkaya	İbrahim Abacı Şevket Bozkurt Recep Akansel Bekir Babaoğlu İsmail Bayraktaroğlu Zeki Bayraktaroğlu Galip Beşer Yusuf Açal Kemal Destere İbrahim Erim Ömer Erim Mustafa Yürüten	Tarım Bakanlığı Kauçuk İstasyonu İhsan Yalçınlı Tahsin Fesatan Nurettin Manyas Hacı Nuri Köksal Hikmet İlkaray Mustafa Arıca Mahmut Yetim Ali Erdem	Elektrik, Havagazı ve Otobüs İşletmesi Müessesesi Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
Oksijen Fabrikaları	Süt Tereyağı Fabrikaları		
Koç Ticaret	Devlet Üretim Çiftliği Ragıp Alemdağ Tereyağı Fabrikası Enver İren ve Ortağı Pastörize Süt Fabrikası		

Tablo 177: 1954 Yılında Ankara'daki Sanayi Tesislerinin Durumu:

Kaynak: Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, s. 71-72.

Demokrat Parti döneminde, sanayinin dallarının çoğunda kayda değer bir gelişim yaşanmıştır. Dönemin genelinde, kamunun sanayi faaliyetleri %112,6 oranında artış kaydetmiştir. Bu artış, gıda sanayiinde %82,6, dokuma ve giyim sanayiinde %132,5, orman ürünleri sanayiinde ise %81,2 oranlarında gerçekleşmiştir. Kâğıt sanayiinde, 1955'e kadar süren artış, bu tarihten sonra yaşanan dramatik düşüş nedeniyle dönem genelinde %84,7'lik bir azalış kaydedilmiştir. Sanayi dallarındaki durum şu şekildedir:

Yıllar	Kamu	Gıda-Tütün	Dokuma-Giyim	Orman Ürünleri	Kâğıt Ürünleri	Kimya-Petrol-Kömür	Diğer	Toplam İş Yeri Sayısı
1950	103	1.023	526	234	92	364	276	2.618
1955	156	1.547	954	276	126	561	642	4.262
1960	219	1.868	1.223	424	14	758	817	5.503

Tablo 178: 1950-1960 Döneminde İmalat Sanayisinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Abdullah Takım, Demokrat Parti Dönemi Ekonomik Kalkınma ve Dış Finansman, İmaj Yay. Ankara 2017, s. 95.

1950-1960 döneminde Ankara'da toplam 103 fabrika bulunmaktaydı. Fabrikalar, çoğunlukla Etlik, Kavaklıdere, Yeni Sanayi, Akköprü, Opera Meydanı, Şükriye Mahallesi, Bentderesi, İstanbul Caddesi, Soğukkuyu, Anafartalar Caddesi, Keçiören ve Büyük Sanayi gibi mevkilerde faaliyet göstermiştir. Ankara'da, özellikle gıda ve içecek sanayiinde 1950 öncesine kıyasla büyük bir artış söz konusudur. Nitekim 1940-1949 yılları arasında gıda ve içecek üreten sadece 7 kuruluş varken, bu sayı 1950-1959 yılları arasında 5,4 kat artış göstermiştir. Gıda ve içecek sanayisinde faaliyet gösteren kuruluşlardan bazıları şunlardır: Adapazarı Şeker Fabrikası, Adnan Anafarta Gazoz Fabrikası, Kavaklıdere Sirken İmalathanesi, Akmanlar Koll. Şirketi Şarap Fabrikası, Erciyeş Gazoz Fabrikası, Azret Bekki Gazoz Fabrikası, Çankaya Gazoz Fabrikası, Hayyam Şarabı Fabrikası, Kayaş Pastörize Süt Fabrikası, Lüks Gazoz Fabrikası, Üçler Bisküvi Fabrikası, Papaskarası Şarapları, Muharrem Akman Boza İmalathanesi¹³⁹⁶

Ankara'daki büyük sanayi işletmelerinin 1940-1960 dönemindeki durumu şu şekildeydi:

¹³⁹⁶ Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 121-123.

	1940 Öncesi	1940- 1949	1950- 1959	1955- 1959
Gıda-İçki	12	7	38	26
Orman Ürünleri	1	-	2	4
Kağıt-Matbaa	1	4	4	4
Kauçuk	-	1	1	4
Metal Dışı Maden	1	2	1	3
Madeni Eşya	6	-	2	6
Makine İmali	-	1	4	-
Taşıt Araçları	-	1	2	2
Toplam	21	16	28	51

Tablo 179: 1940-1960 Yılları Arasında Sanayi İşletmelerinin Sayısı

Kaynak: “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 610.

Diğer sektörlerdeki artışlar benzer düzeydeyken, gıda ve içki sanayiinde yaşanan büyük artış, 1950’lerde Ankara’nın maruz kaldığı yoğun göç dalgasıyla doğrudan ilişkilidir. Zira bu göçler, Ankara’yı büyük kalabalıkların temel tüketim ihtiyaçlarını karşılamayı öncelik haline getiren bir şehre dönüştürmüştür.

6.2.3. 1950 Sonra Ankara’da Kurulan Ya da Geliştirilen Sanayi Kuruluşları

Demokrat Parti iktidara geldiği 1950 yılında, Türkiye’de toplam 2.335 fabrika bulunuyordu. Bu sayı, 1954 yılında %93,9 oranında artarak 4.527’ye yükselmiştir. Söz konusu yılda, 165 fabrikanın da inşası sürmekteydi. Sanayi kuruluşlarının sayısındaki bu artış, 1955 yılına gelindiğinde şeker üretimini %88,8, kâğıt üretimini %161,1, çelik üretimini %108,8, çimento üretimini ise %103,5 artırmıştır. 1955’ten 1958’e kadar olan sürede, artışlar şekerde %96,2, kâğıtta %34, çelikte %13,6, çimentoda ise %144,1 olarak gerçekleşmiştir.¹³⁹⁷ Artış oranlarından hareketle, 1955’ten 1958’e kadar geçen sürede kâğıt ve çelik üretiminde artış hızının büyük oranda düştüğü, şeker ve çimento üretiminde artışın sürdüğü ifade edilebilir.

6.2.3.1. Makine Kimya Endüstrisi Kurumu’nda Kurulan Fabrika ve Tesisler

Bu dönemde, Ankara’da ulusal ve uluslararası girişimlerin farklı alanlarda faaliyet gösteren fabrikalar kurduğu, mevcut sanayi kuruluşlarında ise iyileştirme ve

¹³⁹⁷ TBMMZC, 18 Şubat 1955, Devre X, c. V, s. 207; 28 Şubat 1956, Devre X, c. X, s. 1147-1148; 19 Şubat 1960, Devre XI, c. XII, s. 21-29.

geliştirmelerin gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu çerçevede, Ankara'da atılan ilk adımlardan biri, 1950 yılında çıkarılan 5591 sayılı yasa ile askeri fabrikaların Kırıkkale Makine Kimya Endüstrisi Kurumu adını alması ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı bir kuruma dönüştürülmesi olmuştur. 1952 yılında 16 fabrikası bulunan kurum, 1954 yılında bir fabrikanın daha bünyesine eklenmesi amacıyla harekete geçmiştir.¹³⁹⁸ Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'nun kuruluşu ve büyümesi, Türkiye'nin sanayi altyapısında stratejik bir dönüşümü ifade etmektedir.

Bu kapsamda, Amerikan Yardım Heyeti ile yapılan müşterek bir çalışma sonucunda, bir fişek fabrikasının kurulması kararlaştırılmıştı. Fabrikanın makinelerinin, askeri yardım kapsamında Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanması konusunda anlaşma sağlanmıştı. Fabrikanın arazisi, inşaatı ve işletilmesi için gerekli masraflar ise Makine Kimya Endüstrisi Kurumu tarafından finanse edilecekti. 1957 yılında, 375 bin m² alanda faaliyete geçen fabrika, 38 milyon liraya mal olmuştu. 1.500 işçinin çalışacağı fabrikada, 7 farklı atölye bulunacaktı. Fabrika bünyesinde, 7.62 mm ve 12.7 mm çaplarında piyade mühimmatı üretiminin yanı sıra NATO'nun verdiği siparişler de üretilcekti.¹³⁹⁹

Kurum, ilerleyen yıllarda da bünyesine yeni üretim bölümleri eklemeye devam etmiş ve kapasitesini sürekli artırmıştır. Bu kapsamda, 1959 yılında silah fabrikasına ek atölye ve 10 yeni tesis inşaatına başlanmış, kurum adeta bir şantiyeye dönüşmüştü. 1959 yılında 141 milyon, 1960'ta ise 120 milyon lira olmak üzere toplamda 261 milyon liralık tevsi faaliyeti sayesinde, Federal Almanya'nın verdiği 740 milyon Doyçe Mark'lık mühimmat siparişi yetiştirilebilmişti.¹⁴⁰⁰

6.2.3.2. Mineneapolis-Moline (M.M) Türk Traktör fabrikası

Demokrat Parti'nin yabancı sermayeyi teşvik politikalarından yararlanan illerden biri de Ankara olmuştu. Nitekim Minneapolis-Moline Amerikan şirketi Türkiye'den Ziraat Bankası ve Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'yla birlikte bir fabrika kurmayı kararlaştırmıştı. Ortaklaşa kurulacak fabrika ile Türkiye'nin traktör ve ziraat makineleri ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştı. Fabrikanın üretimi Türkiye ile sınırlı olmayacak Avrupa'ya da ihracat yapabilecekti. Fabrika Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'nun

¹³⁹⁸ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 610.

¹³⁹⁹ Zafer, 10 Nisan 1954, Sayı: 1929; 7 Ekim 1957, Sayı: 2915. Zafer Akşam Postası, 10 Nisan 1954, Sayı: 1409; 7 Ekim 1957, Sayı: 2562.

¹⁴⁰⁰ Bizim Kırıkkale, 3 Mart 1960, Sayı: 981; 25 Mayıs 1960, Sayı: 1049.

motor üretim kısmında faaliyete başlaması ve ürünlerin %80 oranında Türk malı olması hedeflenmişti.¹⁴⁰¹

Haziran 1954'te temeli atılarak inşaatına başlanan fabrikanın ortakları arasına Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Tariş ve Çukobirlik de katılmıştı. Mart 1955'te yapımı tamamlanan ve M.M (Minneapolis-Moline) Türk Traktör Fabrikası adıyla faaliyete başlayan fabrika, ilk yılında 815 traktör üretirken, 1956'da 250, 1957'de 317 traktör üretmişti. 1958'de Türk parasının devalüe edilmesi nedeniyle fabrika ancak 10 traktör üretebilmişti. 1959 yılında fabrika, geçmiş yıllardaki atıl vaziyetinden kurtulmak için harekete geçmiş, toplamda 2300 traktör üretimi yapmayı planlamıştı. Traktör ekipmanlarının %75 ila %100'ünü üretebilen fabrikanın dökümhanesi ise üretiminin ancak %40'ını karşılayabiliyordu. Bu yönüyle dışa bağımlı olan fabrika, 1959 yılında da hedeflenen üretim sayısının çok gerisinde kalmış, ancak 10 traktör üretebilmişti.¹⁴⁰²

6.2.3.3. Ankara Şeker Fabrikası

Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı yıllar süresince üretim ve dağıtımına en çok dikkat ettiği ürünlerden biri şekerdir. Nitekim 1950 yılına kadar Türkiye'de 4 şeker fabrikası açılabilmişken, 1954-1956 yılları arasında 12 şeker fabrikası açılmıştır. Demokrat Parti bu alana 226 milyon lirası dış, 303 milyon lirası iç piyasadan olmak üzere toplam 529 milyon liralık finansman sağlamıştır. Yapılan fabrikalar ve yatırımlar sayesinde 1950'de 137 bin ton olan üretim, 1959'da 500 bin tona çıkarılmıştır. 9 yıllık sürede kişi başına düşen şeker miktarının %100 artırılmasına karşın, Türkiye bu dönemde şeker ithal eden ülkeler içinde olmaya devam etmiştir. Artan nüfusun neden olduğu talebi bir türlü karşılayamayan Hükümet, Ankara'da da bir şeker fabrikası kurulmasına karar vermiştir.¹⁴⁰³

Bu kapsamda Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, Ankara Etimesgut'ta bir şeker fabrikası yapılması için harekete geçmiş, alınan izin sonrasında fabrikanın temeli 22 Mayıs 1958'de atılmıştı. Fabrikanın işlemesi için gerekli olan pancarın ise Polatlı ve Konya'dan getirilmesi planlanmıştı. Hem sanayi hem de zirai işçilerine iş imkânı sağlayacak fabrika, Demokrat Parti iktidarının sona erdiği 27 Mayıs 1960 tarihine kadar tamamlanamamıştı. 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında, Millî Birlik Komitesi Başkanı

¹⁴⁰¹ Zafer Akşam Postası, 11 Mayıs 1954, Sayı: 1441.

¹⁴⁰² Bizim Kırıkkale, 07 Nisan 1959, Sayı: 418; Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 124-125.

¹⁴⁰³ TBMMZC, 20 Şubat 1959, Devre XI, c. VII, s. 294-295.

Cemal Gürsel ve Sanayi Bakanı Muhtar Uluer fabrikanın inşaatına gelmiş, Gürsel inşaatın hızından memnun olmadığı gibi, inşaat içindeki spor tesisleri için 60 milyon lira harcanmasına “Hava... Her şeyimiz hava... Yazık” diye tepki göstermişti. Yapımı 1962 yılına kadar devam eden fabrika, bu tarihte 1.200 ton/gün kapasite ile faaliyete geçmişti.¹⁴⁰⁴ 1950-1960 döneminde açılan fabrikaların genel olarak iki yıl içinde bitmiş olmasına karşın Ankara Şeker Fabrikası’nın benzer bir sürede tamamlanamaması, 1958’de yaşanan devalüasyonla ilişkili olabilir.

6.2.3.4. Ankara Şişe Cam Fabrikası

Ankara, 1950’li yıllarda artan inşaatlarına rağmen bu inşaatların ve gündelik yaşamın ihtiyaçlarını karşılayacak bir cam fabrikasına sahip değildi. Şehirde modern bir cam ve şişe fabrikasının kurulabilmesi için Ankara Şişe Cam Sanayi adlı özel bir firma harekete geçmişti. Müteşebbisin, Ankara Büyük Sanayi Çarşısı’nda faaliyete geçirmeyi düşündüğü fabrikanın, günlük olarak 18-20 bin şişe ve cam üretimi yapması planlanıyordu. Nitekim 450.000 liralık teşebbüs hayata geçecek ve 100’e yakın işçinin çalışacağı fabrika, Soğukkuyu semtine yakın bir yerde açılmıştı. Hammadde olarak cam kırığı kullanan fabrika, günde 7 ton cam kırığını işleyebiliyordu.¹⁴⁰⁵ Şehrin yoğun göç alması ve artan inşaat faaliyetleri, cam fabrikasının açılışında etkili olmuştur.

6.2.3.5. Süt Fabrikası

Gıda sanayisine ilişkin önemli ürünlerden biri olan sütün temin edilmesi kadar, sağlık şartlarına uygun olarak üretimi ve tüketimi de önemli bir husustur. Bu kapsamda 15.02.1952 tarih ve 5882 sayılı bir kanun çıkarılmış, mevcut Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 170’inci maddesine bir madde eklemişti. Üç maddelik eklemenin birinci maddesi “Nüfusu yüz binden yukarı olan veya bu miktardan az olsa da Bakanlar Kurulunca uygun görülen ve ilân edilen şehirlerde özel kap ve şişelerle satışa çıkarılacak sütler ve çiğ yenecek kremlarla kahvaltılık paket yağlarının pastörizasyonu mecburidir.” şeklinde düzenlenmiştir.¹⁴⁰⁶ Sütün pastörize edilmesini zorunlu kılan bu yeni düzenleme, Ankara’da bir pastörizasyon fabrikasının kurulmasını gerektirmiştir.

¹⁴⁰⁴ Resmî Gazete, 20 Aralık 1957, Sayı: 9787, s. 18373; Bizim Kırıkkale, 23 Ağustos 1958, Sayı: 223; Cumhuriyet, 1 Temmuz 1960, Sayı: 12899; Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine Ankara Sanayi Tarihi, s. 136; Yurtoğlu, Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları, s. 305.

¹⁴⁰⁵ Zafer, 27 Eylül 1958, Sayı: 3267; 9 Aralık 1958, Sayı: 3340. Zafer Akşam Postası, 2 Eylül 1958, Sayı: 2981; 9 Aralık 1958, Sayı: 2988.

¹⁴⁰⁶ Resmî Gazete, 22 Şubat 1952, Sayı: 8041, s. 2821.

Süt ve tereyağı ürünlerinin pastörizasyonunu sağlayacak fabrikanın kurulması amacıyla çalışmalara başlanmış, gerekli finansman için Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'ndan (UNICEF) maddi destek talebinde bulunulmuştu. UNICEF, kurulacak fabrika için gerekli desteği sağlayacağını ifade etmesi üzerine, Atatürk Orman Çiftliği'nde yıllık 12.000 ton kapasiteli bir süt fabrikası kurulması için çalışmalara başlanmıştı.¹⁴⁰⁷

Orman Çiftliği ve UNICEF'in müştereken başlattığı fabrikanın açılışı 30 Eylül 1957 tarihinde gerçekleşmiştir. Fabrikanın açılışına Devlet Bakanı Cemil Bengü ve Ziraat Bakanı Esat Budakoğlu, Ankara Valisi Cemal Gökten, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) Türkiye temsilcileri de katılmıştı. Açılıшта konuşan UNICEF Türkiye temsilcisi J.J. Peyronnet, nüfusu 100.000'in üstünde olan bütün şehirlerde süt tozu ve pastörize süt fabrikası açmak istediklerini ifade etmişti.¹⁴⁰⁸ Uluslararası kuruluşlarla yapılan iş birliği, fabrikanın yapımını kolaylaştırmış ve daha modern bir tesisin inşa edilmesini sağlamıştır.

Açılıшта söz alan Ziraat Bakanı Esat Budakoğlu, yapılan fabrika ile Ankara halkının ve köylüsünün sağlıklı bir yaşam sürdürmesine ve ekonomisine katkı sağlandığını ifade etmişti. Budakoğlu ayrıca beslenme şartlarından mahrum anne ve çocuklara pastörize sütün en az %10'unun ücretsiz olarak bu kişilere dağıtılacağını belirtmişti. Bakan Budakoğlu, fabrikanın kuruluşuna katkı sağlayan UNICEF ve FAO'ya da teşekkür etmişti.¹⁴⁰⁹

6.2.3.6. Ankara Gazi Fişek Fabrikası

Türkiye'nin askeri ve zirai alanlardaki ihtiyaçlarının temin edilmesi amacıyla 1954 yılında bir fişek fabrikasının kurulması kararlaştırılmıştı. Fabrikanın yapımı için Amerikan Askeri Yardım Heyeti ile Makine Kimya Endüstrisi Kurumu müşterek bir çalışma başlatmıştı. Fabrikanın makineleri Amerikan tarafından temin edilecek, Türk tarafı ise arazi, inşaat ve işletme masraflarını karşılayacaktı. Türkiye'de daha önce üretilemeyen vasıftaki fişeklerin üretimini amaçlayan fabrikanın yapımı için 25 milyon liralık bir bütçe belirlenmişti.¹⁴¹⁰

Fabrikanın Atatürk Orman Çiftliği içinde yapılabilmesi için yasal düzenlemeye ihtiyaç

¹⁴⁰⁷ Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 69.

¹⁴⁰⁸ Milliyet, 1 Ekim 1957, Sayı: 2653.

¹⁴⁰⁹ Zafer Akşam Postası, 1 Ekim 1957, Sayı: 2555.

¹⁴¹⁰ Zafer, 10 Nisan 1954, Sayı: 1929.

duyulmuş, bu kapsamda 29.01.1954 tarih ve 6238 sayılı “Atatürk Orman Çiftliği arazisinden 8070 dekarının satılması hakkında Kanun” çıkarılmıştı. Kanunun ikinci maddesinde “Çiftlik hudutları içinde bir fişek fabrikası tesisi elzem görüldüğü takdirde, Çiftliğin umumi istihsal faaliyetlerini aksatmamak ve 200 dekarı geçmemek şartıyla gerekli bulunan arazi, Vekiller Heyeti kararıyla İşletmeler Vekâletine satılabilir.” ifadesine yer verilmiş, fişek fabrikasının kuruluşu için gereken hukuki zemin oluşturulmuştur.¹⁴¹¹ Fişek fabrikası gibi tehlike arz eden bir tesisin, Atatürk Orman Çiftliği arazisi gibi merkezi bir konumda kurulması, dönemin planlama öncelikleri açısından dikkat çekici bir karardır.

Buna rağmen, kararın ardından fabrika için Atatürk Orman Çiftliği arazisinde gerekli altyapı hazırlanmış ve 1954 yılının mayıs ayında, Doğu Avrupa ile Orta Doğu’nun en büyük fişek fabrikasının temeli atılmıştır. Törene Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve diğer devlet yöneticileri katılmıştır. Atatürk Orman Çiftliği içindeki 375 bin metrekarelik bir alanda yapımına başlanan fabrikada, 7,62 ve 12,7 çapındaki silahlar için çelik çekirdekli ve izli mermi üretiminin yapılması hedeflenmiştir. 2,5 senelik bir inşa faaliyetinin ardından, 1500 kişinin çalışacağı Ankara Gazi Fişek Fabrikası, 26.09.1957 tarihinde açılmıştır. Bununla beraber, 25 milyon liraya mal olması planlanan fabrikanın sadece ABD’den sağlanan makineleri için 22 milyon lira harcanmıştır. Bu nedenle fabrikanın maliyeti başlangıçta hesaplanan düzeyini aşmış, fabrika toplamda 38 milyon liraya mal olmuştur.¹⁴¹²

6.2.3.7. Ankara Yem Fabrikası

Demokrat Parti hükümetlerinin gıda üretimi ve temininde yaşadığı sorunların belki de en başında et üretimi ve tedariği geliyordu. Yaşanan et darlığı sık sık gazetelerde yer alıyor, yetkililer sürekli gereken etin karşılandığını ya da karşılanacağını ifade ediyordu. Hükümet, bu kapsamda hayvancılığı kolaylaştıracak bazı kararlar almıştı. Bu kararlardan biri, Türkiye’nin farklı bölgelerinde 8 hayvan yem fabrikasının açılmasına yönelikti. Nitekim kısa süre sonra bu fabrikalardan ilkinin Ankara’da kurulması için çalışmalara başlanmış, fabrikanın üretim faaliyetlerine nezaret etmek üzere de İngiliz uzmanlar

¹⁴¹¹ Resmî Gazete, 5 Şubat 1954, Sayı: 8626, s. 8101.

¹⁴¹² Milliyet, 27 Eylül 1957, Sayı: 2649; Nadir Yurtoğlu, “Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, XVI/31 (2017/1), s. 94.

Ankara'ya gelmişti.¹⁴¹³

04 Temmuz 1958'de faaliyete geçen yem fabrikasında, saatte 12 ton, yılda ise 105.120 ton hayvan yemi üretimi gerçekleştirilmesi hedeflenmişti. Fabrika, söz konusu hayvan yemi üretiminde hammadde olarak yağ fabrikalarının, et kombinasyonunun, nişasta fabrikasının, bira fabrikası artıkları ile madeni maddeler, antibiyotikler ve vitaminleri kullanacaktı. Kurulacak yem fabrikalarının ilki olan Ankara Yem Fabrikasında, 10 çeşit yem yapılabilirdi.¹⁴¹⁴

6.2.3.8. Ankara Çimento Fabrikasının Geliştirme Çabaları

Kuruluşu 1928 yılına dayanan Ankara Çimento Fabrikası, 1938 yılında kapanmış, Sümerbank'ın çabalarıyla 1943'te Ankara Çimento Fabrikası adıyla yeniden üretime başlamıştı. 1950'li yılların başlarında, Ankara Belediyesi ile Sümerbank'ın ortaklaşa işlettikleri fabrika, 1952 yılının sonlarında gelen talepleri karşılamaktan bir hayli uzaktı. Bu nedenle, fabrikanın üretim kapasitesini artıracak yeni bir şirket kurulması kararlaştırılmıştı.

Ankara Belediye Meclisi'nin yaptığı toplantıda, çimento fabrikasına ödemeler ve yeni kurulacak şirkete ortaklık konuları gündeme alınmıştı. Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu başkanlığındaki toplantıda, fabrika için belediyenin kanunen vermesi gereken 250 bin lira ile yeni kurulacak şirkete ortaklık için gereken 1 milyon liranın nasıl ödeneceği karara bağlanmıştı.¹⁴¹⁵

Çimento fabrikasının yenilenmesi kapsamında kurulan anonim ortaklığa, Ankara Belediyesi'nin yanı sıra Emlak Kredi Bankası, İş Bankası, Sümerbank ve Güven Sigorta Şirketi de katılmıştı. Şirketin sermayesi 9 milyon liraydı. Organizasyonu yeniden ele alınan çimento fabrikasının, senede asgarî 60 ila 90 bin ton arasında çimento istihsal edecek düzeye getirilmesine çalışılmıştı. Nitekim Alman Humboldt şirketi, 20 milyon liralık bir harcamayla fabrikayı yenilemiş ve 5 Temmuz 1956'da işletmeye açmıştı. Açıldığı yılın sonuna kadar, 38.846 ton ambalajlı çimento üretmişti. 1958 yılında, üretim faaliyetleri kapsamında fabrikada 340 işçi, 67 memur çalışıyordu.¹⁴¹⁶ Çimento fabrikasının yenilenerek çok ortaklı bir yapıyla üretim kapasitesinin artırılmasının,

¹⁴¹³ Zafer Akşam Postası, 21 Haziran 1958, Sayı: 2816.

¹⁴¹⁴ Zafer Akşam Postası, 4 Temmuz 1958, Sayı: 2626.

¹⁴¹⁵ Zafer, 19 Ocak 1953, Sayı: 1352.

¹⁴¹⁶ Ankara Belediye Dergisi, 4, (Aralık Ocak Şubat 1953), s. 49; 17, (Ocak Şubat Mart 1958), s23, 28; Zafer Akşam Postası, 4 Nisan 1956, Sayı: 2093.

dönemin politikalarıyla uyumludur.

6.2.4. Ankara Ticaret ve Sanayi Odası

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar Ankara’da güçlü bir sanayiden söz etmek mümkün değildi ancak mevcut faaliyetler, Ankara Ticaret ve Sanayi Odası adı altında icra ediliyordu. 1923 yılında Türkiye’de 75 ticaret¹⁴¹⁷ ve sanayi odası bulunmasına karşın, henüz kanuni bir altyapı bulunmuyordu. Bu olumsuzluk, Ankara Ticaret ve Sanayi Odası’nın verimli bir çalışma ortaya koymasını da engelliyordu. Hükümet, diğer odaları da etkileyen bu durum karşısında gerekli yasal düzenleme için harekete geçmiş ve 02.05.1931 tarih ve 655 sayılı yasayı çıkarmıştı. Bu sayede, ticaret ve sanayi odaları için yasal altyapı oluşturulmuştu.

655 sayılı kanun, ticaret ve sanayi odalarının işleyişinin belirlenmesi amacıyla bir nizamname düzenlenmesini gerektiriyordu. Bu gereklilik nedeniyle, 7 bölüm ve 137 maddeden oluşturulan bir nizamname TBMM’de kabul edilmiş, 21 Kasım 1925’te de yürürlüğe girmişti. Şakir Kınacı’nın başkanlığında faaliyetlerine başlayan Ankara Ticaret ve Sanayi Odası, 12 kişiden oluşan bir oda meclisine ve 8 kişilik bir riyaset divanına sahiptir. Oda’nın işlevsel hale gelişi, 1926 yılından sonra gerçekleşmiştir. Nitekim 1926’da Oda’ya 350 tüccar, 800 esnaf ve sanatkâr kayıtlıdır. 1933 yılında tüccar sayısı %357 artarak 1600’e, esnaf ve sanatkâr sayısı ise %3,1 artarak 2.500’e yükselmiştir.¹⁴¹⁸ 1940’lı yılların başlarında, Türkiye II. Dünya Savaşı’na girmese de savaşın getirdiği zor şartlardan etkilenmiş, bu nedenle birçok yasal düzenleme yapılmıştı. Düzenlenen alanlardan biri de ticaret ve sanayi odaları olmuştu. 11.01.1943 tarih ve 4355 sayılı “Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu” ile odaların kuruluş ve işleyişine yönelik birçok sınırlama getirilmiş, Ticaret Vekâleti üzerinden özel girişimin örgütlenmesi kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. Bu dönemde Ankara Sanayi Odası Başkanı Vehbi Koç’tur. İdare Heyeti’nde Nazım Balkanoğlu, Mehmet Ali Tamay, Muzaffer Gürcan yer alırken, Umumi Kâtip Celal Akyürek’tir. Odanın kayıtlı üye sayısı ise 3.750’dir.¹⁴¹⁹ 655 sayılı kanunla şekillenen oda yapısının zamanla genişlemesi ve özellikle savaş döneminde devlet kontrolünün artması, ticaret ve sanayi odalarının hem

¹⁴¹⁷ Murat Koraltürk, “Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odalarının Tarihsel Gelişimi (1880-1952)”, Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 141.

¹⁴¹⁸ Koraltürk, Türkiye’de ticaret ve sanayi odalarının tarihsel gelişimi, s. 130; Meltem Tekerek, Ticaret ve Sanayi Odaları, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ticaret-ve-sanayi-odaları/>, 10 Kasım 2024

¹⁴¹⁹ Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 98.

gelişen hem de sınırlanan bir kurumsal sürece tabi olduğunu göstermesi açısından ifade edilebilir.

4355 sayılı kanun, 1950'ye kadar yürürlükte kalmış, bu tarihte yapılacak seçimlere kısa süre kala CHP iktidarı tarafından değiştirilmiştir. 08.03.1950 tarih ve 5590 sayılı yeni kanunda, 1943'te çıkarılan 4355 sayılı yasaya göre bir hayli liberal sayılabilecek düzenlemeler yer almıştır. Kanun, özellikle bağımsız sanayi odalarının kurulmasına ve Türkiye çapında oda ve borsaların tek çatı altında teşkilatlanmasına izin vermesi yönüyle önemlidir.¹⁴²⁰

1950'lere kadar Türkiye'de sanayi ve ticaret odaları tek bir yapı içerisinde değerlendirilmiştir. 1923-1950 yılları arasındaki ekonomik yapı, ticari sermayenin ekonomiye ilişkin alınan kararlar üzerindeki baskın rolü nedeniyle, bu iki yapının ayrılmasını mümkün kılmamıştır. Ancak, 1950'lere gelindiğinde, sanayinin iktisadi politikalar üzerindeki etkinliğini artırarak daha belirgin bir güce erişmesi, ticaret ve sanayi odalarının bağımsız teşekküller haline gelmesinde etkili olmuştur.¹⁴²¹

Bu kapsamda, her şehir kendi sanayi odasını kurmak üzere harekete geçmiş, 1951 yılında İzmir Sanayi Odası kurulmuştu. İzmir'i, 1952 yılında İstanbul Sanayi Odası'nın kuruluşu takip etmişti. Ancak, Ankara'da bir sanayi odasının kuruluşu, İstanbul ve İzmir'e kıyasla bir hayli gecikmişti. 1950'li yılların ortalarından itibaren, Ankaralı sanayiciler, Ankara'da da bir sanayi odasının kurulması için harekete geçmişti. Orhan Işık, Mümin Erkunt ve Orhan Koloğlu'nun öncülüğünü yaptığı bu oluşum, sanayi odasının kurulması için yoğun gayret sarf etmişti. Ancak, 1960 yılına gelindiğinde, yaklaşık 40 meslek grubu ve 4.000 civarında üyesi bulunan Ankara Ticaret ve Sanayi Odası varlığını sürdürüyordu. Ankara Sanayi Odası'nın kuruluşu ise ancak 8 Kasım 1963'te mümkün olabilmişti.¹⁴²² Sanayinin iktisadi kararlar üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte, Ankara'da sanayi odası kurulmasının gecikmeli de olsa 1963'te gerçekleşmesi, sanayi kesiminin kurumsal temsiline duyduğu ihtiyacın geç de olsa karşılandığı bir gelişme olarak ifade edilebilir.

¹⁴²⁰ Koraltürk, Türkiye'de ticaret ve sanayi odalarının tarihsel gelişimi, s. 165.

¹⁴²¹ Koraltürk, Türkiye'de ticaret ve sanayi odalarının tarihsel gelişimi, s. 172-173.

¹⁴²² Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine Ankara Sanayi Tarihi, s. 138, 146.

6.3. Tarım

6.3.1. Tarım Arazilerinin Durumu

Yaz yağışlarının azlığı ve güney bölgelerinin verimsizliği gibi coğrafi faktörler, Ankara’da tarıma uygun arazi miktarını sınırlamıştır. Kullanılabilir tarım arazilerini sınırlandıran bir diğer önemli faktör ise toprağın üretkenliğinin korunması amacıyla nadas uygulamasına ihtiyaç duyulmasıdır. Diğer yandan, XIX. yüzyılın sonlarında mevcut tarıma uygun araziler büyük ölçüde atıl durumdadır. Bunun yanı sıra, modern tarım tekniklerine ilişkin bilgi eksikliği de önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu olumsuzluklar, vilayetin tarımsal üretiminin düşük seviyede kalmasına neden olmuştur. Ancak, 1892 yılında Ankara’ya demiryolu ulaşımının başlaması ve Rumeli’den gelen muhacirlerin demiryolu hattı çevresine yerleştirilmesi, tarımsal üretim sürecini olumlu yönde etkilemiştir. Gelen muhacirlerin, tarımda fenni yöntemlere dair bilgi birikimlerinin yüksek olması ve öküz sabanı yerine at ve pulluk kullanmaları, Ankara’da yerli halkın tarımsal faaliyetlere bakışını önemli ölçüde değiştirmiştir.¹⁴²³

Nitekim XIX. yüzyılın sonlarındaki değişim ve dönüşümler sayesinde, buğday ve arpa gibi zirai ürünlerin yurt içinde başkent İstanbul’a, yurt dışında ise Londra ve Marsilya’ya ihracı mümkün hale gelmiştir. Her iki ürün, zaman içinde Ankara’nın en önemli ihraç ürünü olan tiftiği geçer hale gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından itibaren tarımda hızlı bir iyileşme gözlenmiş, 1929’a kadar geçen sürede %12’lik üretim artışı sağlanmıştır. Bununla beraber, 1929 Buhranı nedeniyle gelişim yavaşlamış, 1932’de buğday ve tütünde fiyat desteklemeleri başlatılmıştır. 1939 sonrasında, gerek II. Dünya Savaşı’nın etkileri gerekse katı devletçi uygulamalar nedeniyle tarımsal üretim %7,1 düşmüş, buğdayın üretimi yıllık ortalama %9 azalmıştır.¹⁴²⁴ Bu süreçler, tarımın ekonomik istikrar üzerindeki kritik etkisini ve bu alanda uzun vadeli, sürdürülebilir politikalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Demokrat Parti’nin iktidara geldiği yıllarda, Ankara’nın toplam arazi büyüklüğü 3 milyon

¹⁴²³ İlber Ortaylı, “Demiryolunun Gelişi” Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Derleyen Ayşe Tükel Yavuz ODTÜ Ankaralılar Vakfı Yay. Ankara, 2000, s. 213; Kaynar, Engürü’den Ankara’ya, s. 141, 143, 166-167.

¹⁴²⁴ Cengiz Atlı, “Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye’de Tarımsal Durum (1923- 1937)”, İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2020), s. 50; Mehmet Kaya İrfan Kalaycı, “Türkiye’de Tarihsel Süreçte Tarım Politikası ve Planlama Deneyimi”, Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XIII/2 (2021), s. 25.

hektarı geçiyordu. Bu arazilerin büyük bölümü tarla ve meralardan oluşuyordu. Vilayetin dağlık ve ormanlık alanları, toplam arazinin %11'lik bir kısmını kaplarken, sebze ve meyve yetiştirme alanları ile bağların kapladığı alan %2'yi bulmuyordu.

Arazinin dağılışı	Hektar	% Oran
Tarla arazisi	1.563.726	49.34
Meyvelikler	10.850	0.34
Bağlar	26.671	0.84
Sebzelikler	12.500	0.39
Sun'i çayırlar	1.229	0.03
Tabii çayırlar	6.760	0.21
Otlak ve mer'a	1.199.600	37.82
Devlet ormanları	112.910	3.58
Dağlık, taşlık arazi	239.324	7.45
Toplam	3.170.570	100

Tablo 180: Ankara'daki Arazinin Kullanım Türlerine Göre Dağılımı

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu, s. 18.

Demokrat Parti'nin tarımı destekleyen politikaları kısa sürede etkilerini göstermiş, 1950'den itibaren tarımsal arazilerin büyüklüğü çok hızlı şekilde artmıştır. Söz konusu artış 1960'lara kadar sürmüştür.

Yıl	Ekilen Arazi	Nadasa Bırakılan Araziyle Birlikte Toplam	Ankara Ekilen Arazi
1950	9.868.000	14.542.000	543.217
1951	10.600.000	15.272.000	
1952	11.775.000	17.361.000	
1953	13.021.000	18.812.000	
1954	13.208.000	19.616.000	
1955	14.205.000	20.998.000	1.030.689
1956	14.556.000	22.453.000	
1957	14.392.000	22.161.000	
1958	14.764.000	22.765.000	
1959	15.020.000	22.940.000	
1960	15.305.000	23.264.000	965.311 (1960-1962 Ort.)

Tablo 181: Türkiye ve Ankara'da Tarım Arazilerinin Durumu

Kaynak: Sevilay Özer, "Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları", Süleyman Demirel Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31, (Nisan 2014), s. 71; Yurtoğlu, Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları, s. 325; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 592; Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 116.

Türkiye’de tarım arazilerinin yıllık ortalama arazi artış hızı, 1950-1955 dönemi için %7,8, 1955-1960 dönemi için %2,1, 1950-1960 dönemi içinse %4,5’tir. 1950-1960 dönemindeki toplam artış ise %59,9 olarak gerçekleşmiştir. 1945-1950 döneminde yıllık ortalama tarımsal alan artış hızının %2,7 olduğu düşünüldüğünde, Söz konusu veriler, Demokrat Parti’nin son dönemi ile CHP’nin son dönemindeki tarımsal alan artış hızlarının benzer seviyelerde olduğunu göstermektedir. Ankara’nın tarım arazileri, 1950-1960 döneminde %89,1 oranında artmıştır. 1950 yılında, Ankara’nın tarım alanlarının Türkiye’deki payı %3,51’dir. 1955’te bu oran %4,76’ya yükselirken, 1960 yılında %4,15’e gerilemiştir.

Türkiye’deki tarım arazilerinin yetersizliği Dönemin Demokrat Parti Seyhan Milletvekili Cezmi Türk tarafından Meclis’te gündeme getirilmiştir. Cezmi Türk konuşmasında kişi başına düşen tarım arazi miktarlarını vermiştir.

Şehir	Şehir nüfusu / kişi başı tarım arazisi	Tarımda çalışan nüfus / kişi başı tarım arazisi
Ankara	8	42
Eskişehir	10	56
Erzurum	7	17
Konya	18	65
Edirne	9	34
Afyon	11	32
Elazığ	5	22
Diyarbakır	14	54

Tablo 182: 1951 Yılında Kişi Başına Düşen Tarım Arazilerinin Durumu (Dönüm)

Kaynak: TBMMTD, 30 Temmuz 1951, Dönem IX, c. IX, s. 412-413.

Buna göre, Ankara her iki açıdan da tablodaki şehirler içinde 4. sırada yer almaktadır. Milletvekili Cezmi Türk, konuşmasının devamında, kişi başına düşen tarım arazilerinin yetersiz olduğunu, bunun sonucunda mahkemelere birçok davanın geleceğini, kaza ve belaların çok olacağını ifade etmiştir.

Demokrat Parti döneminde tarımın en fazla geliştiği 1950-1954 yılları arasındaki veriler dikkate alındığında Ankara’nın kazaları içinde ekim alanı en fazla artan kazalar %312,8’le Balâ, %118,4’le Polatlı ve %108’le Haymana olurken, ekim alanı en az artan kazalar %35,1’le Nallıhan ve %10,8’le Ayaş’tır. Kızılcahamam’ın ekim alanı ise %-5,57 oranında küçülmüştür.

İlçenin adı	1950		1951		1952	
	Ekim Hektar	İstihsal Ton	Ekim Hektar	İstihsal Ton	Ekim Hektar	İstihsal Ton
Altındağ	33.797	32.000	46.586	60.998	63.325	81.495
Ayaş	17.579	14.487	18.338	29.297	19.902	30.707
Balâ	33.792	29.310	55.556	32.710	94.134	104.260
B. Pazarı	11.756	5.507	15.247	28.587	15.350	17.900
Çankaya	32.425	24.614	26.061	32.240	27.494	31.626
Çamlıdere						
Çubuk	29.992	28.558	29.970	40.571	32.005	35.778
Haymana	99.522	87.791	103.705	103.030	117.628	131.855
Kalecik	21.260	18.525	23.060	4.050	26.750	25.025
Kaman						
Keskin	37.880	23.405	39.600	37.690	40.840	38.415
K. Kale	33.778	37.238	48.440	15.115	51.895	84.125
Kızılcahamam	16.427	15.705	14.820	15.535	16.692	21.130
Nallıhan	14.610	14.532	13.024	15.931	15.488	16.367
Polatlı	91.965	115.158	133.625	104.476	174.476	156.204
Ş- Koçhisar	39.795	21.139	42.010	21.575	45.443	50.943
Toplam	476.736	439.964	570.442	524.135	700.612	787.414
İlçenin adı	1953		1954			
	Ekim Hektar	İstihsal Ton	Ekim Hektar	İstihsal Ton I		
Altındağ	70.150	127.130	66.260	31.680		
Ayaş	18.175	32.980	19.483	15.256		
Balâ	129.740	237.870	139.498	42.264		
B. Pazarı	22.150	20.800	18.424	16.330		
Çankaya	54.389	30.147	44.955	27.792		
Çamlıdere			5.839	3.045		
Çubuk	43.030	50.883	46.685	25.211		
Haymana	167.894	337.768	207.020	142.970		
Kalecik	27.940	29.646	28.618	13.140		
Kaman			37.500	34.160		
Keskin	44.840	79.761	52.525	16.065		
K. Kale	65.865	101.877	65.000	44.876		
Kızılcahamam	18.391	15.513	15.137	11.078		
Nallıhan	21.205	23.165	19.747	14.210		
Polatlı	200.349	305.325	200.986	106.618		

Ş- Koçhisar	40.832	72.641	15.980	26.088
Toplam	880.110	1.085.375	924.297	572.484

Tablo 183: 1950-1955 yılları Arasında Ankara vilayetinde Hububat Ekilen Hektar ve İstihsal (ton) Miktar

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu, s. 22.

Üretim açısından ise, 1950-1954 döneminde ekim alanı büyüyen Balâ'nın üretimi de artmış, artış oranı %711,5 olarak gerçekleşmiştir. Ekim alanı Balâ'yla benzer şekilde artan Polatlı'da üretim artışı %165,1, Haymana'da ise %284,7 olmuştur. Diğer yandan, ekim alanı azalan Kızılcahamam'ın üretimi de gerilemiş, üretim %-1,23 oranında düşmüştür. Nallıhan'da üretim artışı %59,3, Kalecik'te ise %60 düzeyinde kalarak üretimi en az artan kazalar olmuştur.

6.3.2. Toprak Tevzi

II. Dünya Savaşı öncesinde başlatılan çiftçiyi topraklandırma girişimleri, savaş sırasında da sürdürülmüştür. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1941 yılı Meclis açılış konuşmasında, artan nüfus, arazilerin bölünmesi ve çoğalan ihtiyaçlar nedeniyle az miktarda toprağı olan köylüye toprak tevzi için kanun hazırlıklarının sürdüğünü ifade etmişti.¹⁴²⁵ 1945 yılına kadar süren hazırlıklar sonucunda, 4753 sayılı “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Kanun kapsamında, toprak tevzi komisyonları kurulmuş ve köylülere toprak dağıtımına başlanmıştır.

Toprak tevzi komisyonları, 1947 yılından itibaren toprak dağıtımına başlamıştır. İlk yıl, 29 köyde 1.427 aileye 49.000, 1948'de 111 köyde 4.313 aileye 238.656, 1949'da 158 köyde 8.539 aileye 389.211 dönüm arazi dağıtılmıştır. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılında, dağıtılan toprak yaklaşık 3 kat artırılmış; 333 köyde 18.589 aileye 820.193 dönüm arazi tevzi edilmiştir. Dört yıl içinde toplam 631 köyde 32.868 aileye 1.497.145 dönüm arazi dağıtılmış, dağıtılan arazinin değeri 11.538.830 lirayı bulmuştur.¹⁴²⁶ Bu veriler kapsamında toprak dağıtım girişimlerinin kırsal kalkınmada önemli bir etken olduğu söylenebilir.

1950'li yıllarda bir tevzi komisyonu bir yılda ortalama 8-10 bin dekar arazi tevzi edebiliyordu. 1950 yılının ilk yarısına kadar 17 Toprak Komisyonu varken bu sayı

¹⁴²⁵ TBMMZC, 01 Kasım 1941, Devre VI, c. XXI, s. 4. Ulus, 2 Teşrinisani 1941, Sayı: 7274.

¹⁴²⁶ TBMMTD, 26 Kasım 1952, Dönem IX, c. XVII, s. 307; Bülent Köprülü, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun İhtiva Ettiği Hükümler ve Bunların Memleketin Toprak ve Ziraat Reformunun Tahakkukunda Oynadığı Roller”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, XVIII/3-4 (1952), s. 791.

1951’de 55, 1952 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu uygulaması doğrultusunda 63’e çıkarılmıştır. Nitekim 1951 yılında dağıtılan arazi miktarı 1.232.685 dönümken, 1952’de 1.750.000 dönüme yükselmiştir. Artışta tevzi komisyonlarının daha geniş ya da dar arazilerde görev yapmaları da dağıtılan arazi miktarını etkilemiştir. 1953 yılı verilerine göre 55.385 aileye toplam 4.225.477 dönüm arazi dağıtılmıştı. Seyhan Milletvekili Cezmi Türk ise köylerde hala toprak dağıtımını bekleyen 445 bin ailenin olduğunu belirtmiş, dağıtımın yetersizliğine vurgu yapmıştı.¹⁴²⁷

1954-1960 yılları arasında, Türkiye’de yıllık ortalama 1.671.666 dönüm toprak dağıtılmıştır. Bununla beraber, 1954’ten sonra dağıtılan toprak miktarının sürekli azalması nedeniyle, yıllık ortalama artış hızı %-10,1 olarak gerçekleşmiştir.

	Köy Sayısı	Topraklandırılan Aile Sayısı	Dağıtılan Toprak (Dönüm)
1954	475	45.192	2.545.413
1955	354	37.812	1.858.641
1956	339	36.302	2.020.274
1957	310	30.153	1.547.877
1958	586	33.883	1.504.171
1959	290	26.443	1.257.761
1960	327	30.491	1.252.028

Tablo 184: Türkiye’de 1954-1960 Arası Yıllarda Toprak Dağıtımı

Kaynak: TBMMZC, 19 Şubat 1960, Devre XI, c. XII, s. 469; Sevilay Özer, Demokrat Parti’nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960), Berikan Yay. Ankara, 2013, s. 218-219.

1950-1953 yılları arasında, dağıtılan toprak miktarı sürekli artarken, 1954’ten itibaren dağıtımlar kademeli olarak azaltılmıştır. 1950-1953 yılları arasında, 8 milyon civarında toprak dağıtımı yapılırken, bu miktar 1954-1960 döneminde 12 milyona yaklaşmıştır. 1950-1960 yılları arasında, toprak miktarının yıllık ortalama artış oranı %7,28’dir.¹⁴²⁸ 1954 sonrasında, toprak dağıtım işleri sürse de dağıtımda belirli bir doygunluğa ulaşıldığı görülmektedir.

Toprak tevzi komisyon çalışmalarında, Ankara ve Konya adeta öncelikli vilayetler konumundaydı. Zira, Türkiye’deki 54 toprak tevzi komisyonundan on sekizinde 1, on birinde 2, ikisinde 3 komisyon mevcutken, sadece Ankara ve Konya’da dörder komisyon

¹⁴²⁷ TBMMTD, 20 Şubat 1953, Dönem IX, c. XX, s. 578, 598; Yeni İktidarın Çalışmaları, s. 117.

¹⁴²⁸ Veriler Tablo 184’ün verileri kullanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

görev yapıyordu. Bu iki vilayeti, üçer komisyonla Edirne ve Seyhan takip ediyordu. Bunun yanı sıra, Türkiye’de görev yapan 24 tapulama müdürlüğünün 14’ü Ankara ve kazalarında bulunuyordu.¹⁴²⁹ Ankara ve Konya’nın toprak tevzi ve tapulama çalışmalarında öncelikli konumda olması, bu illerin tarımsal reform süreçlerinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kapsamında, Ankara tevzi komisyonlarının yürüttüğü çalışmalar neticesinde, 1950’de 7 köyde 534 aileye 35.525, 1951’de 24 köyde 1.233 aileye 133.870 ve 1952’de 27 köyde 1.516 aileye 141.204 dönüm arazi dağıtılmıştı. Kanun kapsamında, ayrıca 1950 yılında 7 köye 6.500 dönüm, 1952 yılında 69.553 dönüm ve 1953 yılında 112.841 dönüm mera tahsis edilmişti. İskân Kanunu’na göre ise Bulgaristan’dan zorunlu göçe tabi tutulanlara toprak dağıtımı yapılmıştı. Buna göre, 1950’de Ankara’ya gelen 14 aileye 1.200, 1951’de gelen 67 aileye 745 ve 1952’de gelen 719 aileye 94.436 dönüm arazi tevzi edilmişti.¹⁴³⁰ Ankara’da köylülerin yanı sıra zorunlu göçe tabi tutulan ailelere de toprak tevzinde bulunulması tarımsal reformlarda toplumsal fayda açısından kapsamlı bir politika izlediği şeklinde yorumlanabilir.

Tevzi Komisyonları, faaliyetlerini ilerleyen yıllarda da sürdürmüştü. 1954 yılında, Polatlı’da 25 No’lu Toprak Komisyonu, 9 köyde 536 aileye 40.918 dekar arazi ve 5 köyde de 28.618 dekar mera dağıtmıştı. Kazada, 1955 yılında da faaliyetlerini sürdüren komisyon, 228 çiftçi ailesine 25.625 dönüm arazinin tevzini gerçekleştirmişti. 1956 yılında, programa dâhil olan köylerde ise 35.000 dönüm arazinin tevzi edilmesi planlanıyordu. Mera için ayrılan arazi de yine 35.000 dönümdü.¹⁴³¹

6.3.3. Tarımda Makineleşme

Tarımda makine kullanımı, Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanmıştı. Bu gelişmede, Türkiye’ye Marshall Yardımı kapsamında verilen 164 milyon dolarlık desteğin %22’sinin tarımsal mallar ve makinelere harcanması etkili olmuştu. Nitekim 1936’da 961, 1940’ta 1.066, 1945’te 1.156 olan traktör sayısı, anlaşmanın devreye girmesiyle 1949’da 9.170’e yükselmişti. Yaşanan artış, köylüyü ortakçı veya kiracılıktan tarım işçisine dönüştürürken, her traktör artışı 4 ila 9 arasında tarım işçisinin işini kaybetmesine neden olmuştu. Bu gelişme, tarımın gelişimi için traktör sayısını artırmaya

¹⁴²⁹ TBMMTD, 24 Mart 1952, Dönem IX, c. XIV, s. 21-22.

¹⁴³⁰ İstatistik Yıllığı 1953, s. 252-253.

¹⁴³¹ Polatlı, 31.01.1955 Sayı: 56; Zafer Akşam Postası, 13.10.1956, Sayı: 2235.

çalışan yöneticilerin beklemediği bir değişim olan köyden kente göçü başlatmıştı.¹⁴³² Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 Mayıs'ına kadar, Türkiye'ye toplam 5.945 traktör gelmiş, ülkede toplam traktör sayısı 6.580 civarına yükselmişti. Ancak, esas yükseliş bu tarihten sonra yaşanmış; 1951'de 6.487 traktörle birlikte, 1952 yılının sonunda traktör sayısı 17.700'ü bulmuştu. 1953'te bu sayı 36.600'e, 1955'te 41.053'e, 1957'de ise 43.355'e ulaşmıştı. Artışlar sayesinde, Türkiye'de 1945 yılında traktör başına düşen ekili arazi 6.958 hektarken, 1950'de 595, 1955'te 351,6, 1960'ta ise 363,3 hektara kadar düşmüştü.¹⁴³³ 1950 sonrası traktör sayısındaki hızlı artış, Demokrat Parti döneminde tarımın makineleşmesi yönünde atılan adımların somut bir göstergesidir. Tarımda traktör kullanımının giderek yaygınlaşması, bazı sorunları da beraberinde getiriyordu. Söz konusu sorunlardan biri, bilgi ve deneyim eksikliğiydi. Çiftçiler, daha önce hiç görmedikleri bu makineleri, gerekli teknik bilgilere sahip olmadan kullanıyordu. Bu nedenle, gelen makinelerden istenen verim alınamıyordu. Diğer yandan, her traktörün kıymetinin %8'i kadar yedek parça sarfiyatı gerektirmesi, 1950'lerin ortasından itibaren giderek kötüleşen iktisadi şartlar içinde güçleşmişti. Nitekim 1957'de talep edilen yedek parçanın ancak 1/3'ü karşılanabiliyordu. Bu durum, birçok traktörün işler halde tutulmasını engellemişti. Çiftçiler ise, kendileri için büyük sorun teşkil eden bu durumu kısmen de olsa yerli üretimden yararlanarak çözmeye çalışmıştı.¹⁴³⁴ Traktörleşmenin hız kazanmasına rağmen bilgi eksikliği ve yedek parça sorunları nedeniyle istenen verimin alınamaması, tarımsal modernleşmenin yapısal zorluklarla karşılaştığını göstermektedir.

6.3.4. Tarımda Makineleşmenin Ankara'ya Etkileri

Türkiye'deki traktör artışına paralel olarak, Ankara'da da traktör sayısı sürekli artış kaydetmiştir. Nitekim 1951 yılında Türkiye'ye gelen 6.487 traktörden 428'i Ankaralı çiftçilere dağıtılmıştı. 1952 yılı başında 1958'e yükselen traktör sayısı, aynı yılın temmuz ayında 1.142'ye, 1953'te ise 2.000'e kadar çıkmıştı. Bu traktörlerden 98'i Merkez kazaya, 49'u Ayaş'a, 164'ü Balâ'ya, 26'sı Beypazarı'na, 41'i Çankaya'ya, 62'si Çubuk'a, 149'u

¹⁴³² Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 73; Yurtoğlu, Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları, s. 271-273.

¹⁴³³ TBMMTD, 28 Mart 1951, Dönem IX, c.VI, s. 47; TBMMZC, 20 Aralık 1957, Devre XI, c. I, s. 188-189; Yeni İktidarın Çalışmaları, s. 177; Ruşen Keleş, Türkiye de Şehirleşme Eğilimleri, s. 61; Özer, Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları, s. 193.

¹⁴³⁴ TBMMZC, 20 Aralık 1957, Devre XI, c. I, s. 190; Özer, Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları, s. 195; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1941-1960, c.2, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002, s. 193.

Haymana'ya, 18'i Kalecik'e, 43'ü Kırıkkale'ye, 15'i Keskin'e, 1'i Kızılcahamam'a, 16'sı Nallıhan'a, 430'u Polatlı'ya ve 30'u da Şereflikoçhisar'a verilmişti.¹⁴³⁵ Kazalardaki traktör sayıları bir yönüyle kazaların tarımsal üretim düzeylerini de bir gösterge niteliğindedir.

Demokrat Parti iktidarı öncesinde de Ankara'ya traktör tevzi ediliyordu. Bununla beraber, 1950'den itibaren gelen traktör sayısı, Türkiye genelinde olduğu gibi Ankara'da da arttı. Örneğin, 1950-1952 arasındaki dönemde traktör artışı, Şereflikoçhisar'da %820, Haymana'da %465,7, Nallıhan'da %414,2, Balâ'da ise %371,8 olarak gerçekleşmişti.

Kazalar	1950	1951	1952
Merkez	45	59	111
Ayaş	23	35	73
Bala	32	60	151
Beypazarı	10	17	33
Kızılcahamam	-	-	1
Çankaya	19	27	62
Çubuk	22	45	70
Haymana	35	91	198
Kalecik	6	12	18
Keskin	10	17	24
Kırıkkale	22	44	78
Nallıhan	7	11	36
Polatlı	143	249	499
Ş. Koçhisar	5	10	46
Toplam	379	677	1.400.

Tablo 185: 1950-1951-1952 Yıllarında Ankara ve Kazalarında Traktör Sayısı

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu ve 1953 Yılı İş Programı Tasarısı, Yeni Matbaa, Ankara, 1953, s. 24.

Traktör dışında, farklı tarım aletleri de tarımsal üretimin artışında etkili oluyordu. Örneğin, 1952 yılında, 1.200 pulluk, 360 hububat mibzeri, 26 kültivatör, 243 tırmık, 71 çayır makinesi, 2.016 orak makinesi, 146 tınaz makinesi, 229 adet biçerdöver, 320 treyler, 2.014 biçer-bağlar ve 57 selektör mevcuttu. Bu ekim vasıtaları sayesinde, 1952 yılında

¹⁴³⁵ TBMMTD, 28 Mart 1951, Dönem IX, c.VI. s. 47; Zafer, 6 Ağustos 1952, Sayı: 1189.

ekim alanı 785.000, 1953 yılında ise 952.000 hektara ulaşmıştı.¹⁴³⁶

1953'te Ankara'da bin beş yüzden fazla traktör bulunuyordu. Bu traktörler sayesinde, 1953'ün sonbaharında bir önceki yıla göre 212.000 hektar daha fazla alan ekilmişti. Bu ekim sahası için gerekli tohum ihtiyacını karşılamak amacıyla çiftçilere 5.873 tohumluğa ilaveten, bahar ekim dönemi için de 1.700 ton buğday, 850 ton da arpa tahsis edilmişti. Bu faaliyetler kapsamında, 1.000.000 bağ çubuğu dağıtımı yapılmış, ayrıca yabani meyve ağaçlarına aşılama yapılarak ıslah çalışması başlatılmıştı.¹⁴³⁷

1956 yılına gelindiğinde, Ankara'daki traktör sayısı üç bini geçmiş, traktör ve ekipmanları için gerekli atölyelerin sayısı ise 171'e ulaşmıştı. Çiftçilerin traktörleri kurallara uygun biçimde kullanabilmeleri için kurs açılmış, 3.127 çiftçi eğitimden geçirilerek ehliyet almaları sağlanmıştı. İlde seyyar ve sabit traktör makinist ve sürücü kurslarından belge alan kişi sayısı ise 4.225'ti. Diğer yandan, traktörlerin en hayati parçalarından biri olan lastik temini için Vilayet Tahsis ve Tevzi Komisyonunca çiftçilere 3.326 adet iç ve dış lastik tevzi edilmişti.¹⁴³⁸ Tarımda makineleşme ve bu alandaki destekleyici faaliyetler, Ankara'da tarımın daha planlı ve modern bir dönüşüm sürecine girdiğini göstermektedir.

1956 yılında, artan traktör sayısına karşın tarım, hâlâ büyük oranda eski usulle yapılıyordu. Kazalardaki karasaban ortalaması 3.440'tı. Bazı kazalarda ise 6-7 bin karasaban bulunuyordu. Nitekim Kırıkkale, Kızılcahamam, Çubuk, Kalecik, Kaman ve Nallıhan kazaları, makineleşmenin en az olduğu yerlerdi. Polatlı ise tarımda makineleşmenin numunesi konumundaydı. Diğer yandan, traktör ve biçerdöver sayısının kara sabana göre daha az olduğu yerlerde bile, bu araçların işlediği tarım arazisi, karasabanla işlenen araziden çok daha fazladır.

¹⁴³⁶ Zafer, 17 Ağustos 1952, Sayı: 1199; 24 Ocak 1954, Sayı: 1727.

¹⁴³⁷ Zafer Akşam Postası, 10 Nisan 1953, Sayı: 959.

¹⁴³⁸ Zafer, 18 Ağustos 1956, Sayı: 2516.

Kazalar	Kara Saban	Traktör	Traktör Pulluğu	Biçer Döğer	Orak Makinesi	Makinelerin İşlediği Tarım Arazisi	İş Hayvanlarının İşlediği Tarım Arazisi
Merkez	2.600	239	237	67	78	429.306	129.424
Altındağ		16	16	4	-	25.015	84.915
Ayaş	2.300	125	125	46	26	106.608	119.692
Bala	2.000	470	470	112	560	864.097	277.593
Beypazarı	2.565	59	59	13	200	165.825	105.825
Çamlıdere	3.000	2	2	-	-	3.200	92.700
Kızılcahamam	7.980	2	5	-	2	3.238	119.222
Çankaya	380	160	145	47	196	44.558	283.293
Çubuk	5.100	89	108	6	58	129.623	416.577
Haymana	1.800	416	384	89	1214	991.380	782.820
Kalecik	5.400	89	88	5	12	188.330	269.690
Kaman	6.500	127	127	23	16	254.350	232.700
Keskin	3.000	89	83	13	35	31.970	422.360
Kırıkkale	7.430	258	247	35	50	548.339	171.561
Nallıhan	4.110	41	41	6	3	106.052	100.168
Polatlı	44	807	808	339	690	712.775	277.225
Ş. Koçhisar	1.840	193	186	57	264	410.355	273.245
Toplam	56.04	3.182	3.131	862	3.404	6.014.421	4.159.109

Tablo 186: 1956 Ankara vilayeti Ziraatta Kullanılan Alet ve Makinaları ile İş Hayvanları ve Makinelerin İşlediği Dekar Arazi

Kaynak: Özkan, Ankara Vilayetinın Zirai Bünyesi, s. 86,88,109

Her yıl traktör sayısı artarken traktörlerin arızalarında da bir artış gözlenmiş ve bu durum, çiftçilerin tamir ve bakım konularında desteklenmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle Ankara Ziraat Müdürlüğü, çiftçilere yönelik tamir ve bakım kursları düzenlemiştir.

İlçenin adı	1952	1953	1954	1955
Ayaş	32	40	80	40
Balâ	98	120	66	75
B. Pazarı	-	-	42	30
Çankaya	42	60	53	58
Çubuk	68	-	43	41
Haymana	170	218	182	270
Kalecik	31	-	96	105
Kırıkkale	40	101	36	126
Keskin	11	45	8	50
Kaman	-	-	12	55
Merkez	69	51	137	177
Nallıhan	22	35	37	50
Polatlı	-	-	385	220
Ş- Koçhisar	19	33	32	75
Toplam	602	703	1.209	1.361

Tablo 187: Ankara’da 1952-1955 Yılları Arasında Açılan Traktör Tamir ve Bakım Kurslarına Katılanlar

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu, s. 43.

1952 yılında 602 olan kurs sayısı birkaç yıl içinde %100’den fazla bir oranda artmıştı. Balâ, Haymana ve 1954’ten itibaren Polatlı en fazla kurs açılan yer olmuştu. Bununla beraber temel sorun giderek tamir ve bakım olmaktan çıkmıştı. Bu durum, yedek parça teminine dönüşmüştü. Zira Türkiye’deki birçok şehirde olduğu gibi Ankara’daki çiftçilerin de en fazla şikâyet ettiği konu yedek parça tedariği olmaya başlamıştı. Nitekim Ankara Teknik Ziraat teşkilatının toplantısına katılan çiftçiler, yedek parça ve tamir işleri konusunda şikâyet etmişti. Çiftçiler ne özel firmalardan ne de zirai donatımdan yedek parçaları bulamadıklarını ifade etmiş, traktörlerinin işlemez durumda olduğunu belirtmişlerdi.¹⁴³⁹

Çiftçilerin yakındıkları bir diğer sorun, lastik tedariğiyle ilgiliydi. Bu konu, 1955 yılından itibaren sık sık gündeme gelmiş ve bilhassa nadas mevsimlerinde talepler artmıştı. Soruna ilişkin olarak Ziraat Bakanlığı, Ankara Valiliğine yazdığı bir yazı ile lastik ihtiyaç listesinin gönderilmesini istemişti. Ankara Valiliği, elinde hali hazırda 388 iç ve 546 dış lastik bulunduğunu bakanlığa bildirmişti. Bunun üzerine bakanlık, vilayet emrine 1.500

¹⁴³⁹ Yeni Ulus, 10 Mart 1954, Sayı: 85.

iç ve dış traktör lastiği tevzi etmişti. Ancak Polatlı, Balâ, Haymana ve Kaman'da 3.000'i aşkın traktör ve ekipmanın bulunması, bu tevzilerin yetersiz kalmasına neden olmuştu. Bu nedenle, 1956 yılı ağustos ayında 3.326 traktör lastiği daha getirilerek ihtiyaç sahibi çiftçilere dağıtılmıştı.¹⁴⁴⁰ Tarımda makineleşme konusunda atılan önemli adımlara rağmen, yedek parça ve lastik tedarikindeki aksaklıklar bir sürdürülebilirlik sorunu yaşandığını ortaya koymaktadır.

Ankara'da yalnızca modern tarım aletlerinin ihtiyaçlarıyla ilgilenilmemiş, hayvan gücüne dayalı tarım aletlerinin de daha dayanıklı ve modern hale getirilmesine çalışılmıştı. Nitekim Makine Kimya Endüstrisi Kurumu, çoğunlukla ağaçtan yapılan bu tür tarım aletlerinin metalden üretilerek çiftçilere dağıtılmasında aktif rol oynamıştı. Yapılan tarım aletlerinin çiftçi tarafından kolayca alınabilmesi için peşin ödeme talep edilmemişti. Borcun %10'unun ilk yılın sonunda, %15'inin ikinci yılın sonunda, %25'inin ise üçüncü yılın sonunda ödenmesine ve yıllık faizin %2,5 olmasına karar verilmişti.¹⁴⁴¹

6.3.5. Tahıllar

Tarımın 1950'li yıllardan itibaren ülke ekonomisine katkısı üreticinin yüzünü güldürmüş, tarım topraklarının değeri artmıştır. Örneğin 1948'de bir dekar hububat için kira 4,5 lirayken 1952'de 9 liraya çıkmıştı. Yine arazi kıymeti açısından da hububat için bir dekarın bedeli 45 lirayken, 1952'de bu bedel 91 liraya yükselmişti. Sanayi ve ticaret nebatatı da 1948'de icar rantı dekar başına 8 lirayken, 1952'de 23 liraya, arazi kıymeti yönünden bir dekar 1948'de 161 lirayken, 1952'de bu rakam 600 liraya yükselmiştir.¹⁴⁴²

Söz konusu veriler tarımın üretici gelirleri üzerindeki olumlu etkisini teyit etmektedir.

Toprağın artan değeri, birçok tarım ürününün ekimini ve ekim alanını artırmıştır. 1950 yılında Ankara'daki tarım arazilerinin %95,33'lük bir kısmında tahıl üretimi yapılırken, 1960 yılında bu oran %97,51'e yükselmiştir. Bu artış diğer yandan Ankara'da tahıl dışı tarım ürünlerinin oldukça sınırlı üretildiği anlamına gelmektedir.

¹⁴⁴⁰ Zafer, 1 Şubat 1956, Sayı: 2324; Zafer Akşam Postası, 3 Mart 1956, Sayı: 2061; 9 Mayıs 1956, Sayı: 2128; 18 Ağustos 1956, Sayı: 2179.

¹⁴⁴¹ Demokrat Ankara, 30 Haziran 1952, Sayı: 286.

¹⁴⁴² Yeni İktidarın Çalışmaları, s. 168.

Üretim	1950 Ürünlerin Ankara' daki Ekim Oranı %	1960--62 Ortalaması Ürünlerin Ankara' daki Ekim Oranı %	1950 Ekim Alanının Türkiye' deki Payı %	1960--62 Ekim Alanının Türkiye' deki Payı %	1950 Üretim Türkiye' deki Payı %	1960-62 Üretim Türkiye' deki Payı %
Buğday	69,22	76,52	9,11	9,54	7,92	8,14
Arpa	19,51	15,05	6,96	6,20	6,54	5,38
Yulaf	3,11	2,23	6,15	5,16	5,36	7,83
Pirinç	0,45	0,23	9,38	3,65	7,20	5,30
Toplam Tahıl	95,33	97,51	6,97	7,28	6,21	6,08

Tablo 188: 1950-1960 (1960-61-62 Ortalaması) Yıllarında Ankara'da Tahıl Ürünlerin Ekim Alanları ve Türkiye Toplamındaki Payı (%)

Kaynak: “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 594.

Ankara'nın buğday üretimi, 10 yıllık sürede %7,3 artarken, arpa, yulaf ve pirinç üretimi gerilemiştir. Baklagiller içinde fasulye ve patatesin üretimi artmış, ancak toplam baklagil üretimi %52 oranında azalmıştır. Vilayet topraklarında en fazla üretilen iki ürün olan buğday ve arpanın 1950-1959 dönemindeki üretimi, 1953'e kadar sürekli artmıştır. 1950-1953 yılları arasında buğdayda yıllık ortalama artış oranı %51,9, arpada ise %34,3 olarak gerçekleşmiştir. Buğdayda dönem artışı %241,6, arpada ise %130,3 olmuştur.

1953 mahsul yılı bir hayli verimli geçmiş, ilk defa Ankara bölgesi diğer bölgeleri geçerek en fazla üretim yapılan bölge olmuştur. 1.055.000 ton buğday üretimiyle birinci olan Ankara bölgesini, 1.030.000 ton üretimle Konya bölgesi takip etmişti. Toprak Mahsulleri Ofisi, miktarın fazlalığı nedeniyle alım yerlerini çoğaltarak tedbir almıştı. Rekor düzeyde üretim yapılan Balâ'da günlük 800 ton alım gerçekleştirilmişti. Ofisin kolaylaştırıcı tavrı ise halkı bir hayli memnun etmişti.¹⁴⁴³

¹⁴⁴³ Demokrat Ankara, 8 Temmuz 1953, Sayı: 702; 20 Eylül 1953, Sayı: 728.

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Buğday Ekilen (Hektar)	-	-	513	694	700	759	770	700	700	720	-
Buğday İstihsal (Ton)	293	390	552	1.000	401	673	512	805	716	772	648
Arpa Ekilen (Hektar)	-	-	184	193	192	197	179	173	168	162	-
Arpa İstihsal (Ton)	145	148	211	334	141	209	168	254	215	188	182

Tablo 189: Ankara’da yıllara göre buğday ve ekimi ve üretimi şu şekilde gerçekleşmiştir.

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1953, s. 220-222; İstatistik Yıllığı 1959, s. 215-216; Zafer Akşam Postası, 1 Temmuz 1959, Sayı: 4090.

1954-1960 döneminde buğdayda yıllık ortalama artış %10,2, arpada ise %4,85 olarak gerçekleşmiştir. Kore Savaşı’nın bitmesiyle dış pazarlardaki talebin büyük oranda azalması ve içerde yaşanan mevsimsel olumsuzluklar, yıllık ortalama artışların belirgin şekilde düşmesinde etkili olmuştur. Bu durum, tarımda yaşanan sorunların Ankara’ya olan yansımalarını göstermektedir.

1956 yılında Ankara’nın kazaları içinde, ekim yapılan alana göre en fazla buğday ekimi yapılan yer, %22,34’lük oranla Polatlı’dır. Polatlı’yı %17,66 ile Haymana ve %15,36’lık oranla Balâ takip etmiştir. 1946-1956 döneminde, dönüm başına elde edilen ortalama ürün açısından ise 110 kg ile Ayaş ilk sırada yer alırken, onu 105 kg ile Merkez kaza ve 101 kg ile Haymana takip etmiştir. Arpada ise ekim yapılan alana göre en fazla ekim yapılan yer, %12,88’lik oranla Haymana’dır. %12,57’lik oranla Polatlı ikinci sırada, %11,76’lık oranla Kırıkkale üçüncü sırada yer almıştır. 1946-1956 döneminde dönüm başına elde edilen ortalama ürün açısından ise 146 kg ile Ayaş, 125 kg ile Haymana ve 118 kg ile Kırıkkale, dönüm başına en fazla ürün elde edilen kazalar olmuştur.¹⁴⁴⁴ 1956 yılı verilerine göre, ekim yapılan alanlar ve dönüm başına elde edilen ürün miktarındaki farklılıklar, Ankara’daki tarımsal üretimin yerel özellikler ve verimlilik açısından çeşitlendiğini göstermektedir.

Kazalar içinde, yulaf ekim yapılan alana göre en fazla ekim yapılan yer, %61,82’lik oranla Haymana’dır. İkinci sırada %10,30 ile Polatlı, üçüncü sırada %6,87 ile Çankaya

¹⁴⁴⁴ Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 120-121.

yer almıştır. 1946-1956 döneminde, dönüm başına elde edilen ortalama ürün açısından ise 137 kg ile Kaman ilk sırada yer alırken, onu 132 kg ile Ayaş ve 108 kg ile Şereflikoçhisar takip etmiştir. Haymana'nın ekim sahasının genişliğine rağmen, dönüm başına düşen yulaf miktarının düşük olması, 10 yıllık sürede arazilerin kullanımında yaşanan değişimle açıklanabilir. Diğer bir tarım ürünü olan çeltikte ise 8 kazada üretim yapılmıştır. Bunlar Merkez, Ayaş, Beypazarı, Çamlıdere, Kalecik, Kızılcahamam, Nallıhan ve Polatlı'dır. Ekilen arazi içinde en fazla çeltik ekilen yer, %29,21'lik oranla Nallıhan'dır. Onu %27,80 ile Kızılcahamam ve %20,73 ile Beypazarı takip etmiştir.¹⁴⁴⁵ Ankara'nın buğday ve arpadan sonra en fazla üretilen diğer iki tahıl ürünü yulaf ve pirinçtir. 1950 yılında yulaf ekim alanı 16.000 hektarlık bir alanı kaplarken, bu alan 1960'ta 2.576 hektar azalmıştır. Böylece Ankara'daki yulaf ekim alanının Türkiye genelinde kapladığı alan, %6,15'ten %5,16'ya gerilemiştir. Benzer bir durum pirinçte de yaşanmıştır. 1950 yılında Ankara'da 2.273 hektarlık bir alanda 5.848 ton pirinç üretimi yapılırken, bu alan 1960'ta 1.405 hektar azalmıştır. Bu azalış nedeniyle, 1950'de Ankara'nın pirinç üretim alanının Türkiye'deki payı %9,38'den %3,65'e gerilemiştir.¹⁴⁴⁶ Ankara'daki yulaf ve pirinç üretim alanlarında yaşanan azalmalar, bu ürünlerin yerel tarımdaki öneminin zamanla azaldığını ya da çiftçilerin farklı ürünlere yöneldiğini göstermektedir.

6.3.6. Baklagiller

Bakla, fasulye, nohut, bezelye, mercimek, börülce, burçak ve fiğ ürünlerini kapsayan baklagillerin, 1950'lerde üretim alanı 441.307 hektar, üretim miktarı ise 319.149 tondur. Ankara'da ise baklagil üretim alanı 17.750 hektar, üretim miktarı 10.879 tondur. Ankara'nın baklagil üretim alanının Türkiye'deki payı %3,99, üretim miktarının payı ise %3,41'dir. 1950'de Ankara'da en fazla üretilen baklagil çeşitleri fiğ, burçak ve nohuttur. Fiğ ve burçak üretiminin öne çıkmasında bu üç bitkinin de Ankara'nın iklimine uyumlu olması, üretimi artıran faktörlerdendir.

¹⁴⁴⁵ Özkan, Ankara Vilayetine Zirai Bünyesi, s. 121-122.

¹⁴⁴⁶ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 595.

	1950 Yılında Üretim Alanı ve Miktarı	
	Üretim Alanı (hektar)	Üretim Miktarı (ton)
Mercimek	2.480	1.148
Nohut	2.691	1.714
Fasulye	1.162	885
Burçak	6.245	3.127
Fiğ	5.121	3.927
Bakla	55	75

Tablo 190: Ankara'nın 1950 ve 1960 Yıllarında Baklagil Üretim Alanları (hektar)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Ankara, 1956, s. 6, 22.

1960'larda Ankara'nın burçak üretim alanı 3.147 hektar, fasulyenin 1.771 hektar, fiğın 6.759 hektar, mercimeğın 1.720 hektar, nohutun ise 1.352 hektardır. Bu yıllarda Ankara'nın baklagil ekim alanı 14.896 hektara gerilemiş ve toplam hektar alanı Türkiye içindeki payı %2,83'e inmiştir.¹⁴⁴⁷

Üretim	1950 Ürünlerin Ankara' daki Ekim Oranı %	1960--62 Ortalaması Ürünlerin Ankara' daki Ekim Oranı %	1950 Ekim Alanının Türkiye' deki Payı %	1960--62 Ekim Alanının Türkiye' deki Payı %	1950 Üretimin Türkiye' deki Payı %	1960-62 Üretimin Türkiye' deki Payı %
Fasulye	0,21	0,28	1,64	2,36	1,72	2,81
Nohut	0,53	0,21	2,97	2,27	2,80	2,19
Mercimek	0,50	0,16	4,29	1,46	3,15	1,38
Toplam Baklagil	3,48	1,67	3,99	2,83	3,41	2,93

Tablo 191:1950-1960 (1960-61-62 Ortalaması) Yıllarında Ankara'da Bakliyat Ürünlerin Ekim Alanları ve Türkiye Toplamındaki Payı (%)

Kaynak: "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 594.

¹⁴⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1970 Cari İstatistikler ve Tarım Sayımı Sonuçları, Ankara, 1972, s. 9; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 595.

Demokrat Parti döneminde Ankara'nın toplam bakliyat üretiminin gerilemesinden özellikle mercimek ve nohut olumsuz etkilenirken fasulye bu gerilemeden etkilenmemiştir.

6.3.7. Sanayi Bitkileri

Türkiye'de 1950 yılında 495.873 hektar araziye pamuk, 25.967 hektar araziye keten, 41.907 hektar araziye patates, 50.874 hektar araziye şeker pancarı, 26.790 hektar araziye soğan ve 8.094 hektar araziye kırmızı biber ekilmiştir. Bu arazilerden toplamda 280.070 ton pamuk, 7.259 ton keten, 269.266 ton patates, 125.388 ton şeker pancarı ve 13.219 ton kırmızı biber elde edilmiştir. Ankara ise 1950'li yıllar öncesinde ve 1950'lerde sanayi bitkisi üretiminde öne çıkan bir vilayet olmamıştır. Vilayette sınırlı da olsa üretilen sanayi bitkileri bulunmaktadır. Bunlar şeker pancarı, keten, pamuk, patates, soğan ve kırmızı biberdir.

	Ekilen Alan	Üretim
Pamuk	1.372	367
Keten	729	61
Şeker Pancarı	175	5.146
Patates	663	5.564
Soğan	675	1.775
Kırmızı Biber	116	246

Tablo 192: 1950 Yılında Ankara'da Sanayi Bitkileri Üretim Miktarları ve Alanları (Hektar ve Ton)

Kaynak: 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Ankara, 1956, s. 8.

Tabloya göre Ankara'da pamuk üretimi, 1950'lerin sonuna kadar 100-200 ton arasında sınırlı kalmıştır. Şeker pancarının üretimi ise, Ankara'da Şeker Fabrikası'nın temelini atılması sonrasında artmıştır. 1960'ların hemen başlarında, üretimi %767,7 artarak 44.652 tona kadar çıkmıştır. Artış yaşanan bir diğer ürün patates olmuştur. 1950'ye göre patatesin üretimi %593 artarak 38.568 tona yükselmiştir. Bu artışlar sonrasında Ankara'nın şeker pancarı üretiminin Türkiye'deki payı %0,58'den %1,34'e, patatesin payı ise %2,34'ten %2,69'a yükselmiştir.¹⁴⁴⁸ Patatesin Ankara'daki yüksek artış oranına karşın Türkiye'deki payının düşük kalması Türkiye genelinde patates üretiminin artışıyla

¹⁴⁴⁸ İstatistik Yıllığı 1959, s. 217; Ankara'ı Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 594.

ilgili bir durumdur.

6.3.8. Sebzecilik

Türkiye’de tarım alanları içinde sebze ve meyvecilik yapılan alanların miktarı, 1950’de 608 bin hektarlık bir alanı kaplamaktadır. 1955 yılında bu alan %8,55 oranında artarak 660 bine çıkmıştır. 1959 yılında ise, 1950 yılına göre artış %16,7 olarak gerçekleşmiş, tarım yapılan alan 711 bin hektara ulaşmıştır. Ankara’da sebzecilik, 1945-1950’lere kadar belirli bir üretici kitlesinin faaliyet alanı olmuş, söz konusu tarihlerden sonra bu üretim alanına önem verilmeye başlanmıştır. Özellikle artan nüfusun neden olduğu talep artışı, sebzeciliğin gelişimini olumlu etkilemiştir. Bu sayede, 1950 yılında Ankara’nın sebze ve meyve üretimi yapılan alanlarının tamamı Türkiye içindeki payının yaklaşık %6’sına karşılık gelmektedir. Ankara toprakları içinde sebze, meyve ve bağcılık yapılan toprakların payı ise, 1945’te %1,04, 1950’de %1,24 ve 1955’te %60’tır.¹⁴⁴⁹ Ankara’daki sebze ve meyve üretim alanlarının artışı, nüfus artışı ve talep değişimleriyle paralel olarak, tarımda çeşitliliğin ve üretim kapasitesinin yükseldiğini göstermektedir.

	Ekilen Alan	Üretim
Patlıcan	247	1.040
Yeşil Biber	142	434
Domates	426	2.885
Kabak	293	1.248
Lahana	211	1.022
Pırasa	40	471
Yeşil Fasulye	287	617
Havuç	32	110
Ispanak	36	175
Salata	108	432
Taze Bakla	6	20

Tablo 193: 1950 Yılında Ankara’da Sebze Üretim Miktarları ve Alanları (Hektar ve Ton)

Kaynak: 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Ankara, 1956, s. 26.

Ankara’nın 1950’den itibaren şehir nüfusunun hızlı artışı, ulaşım imkânlarının genişlemesi ve en önemlisi de tarımın Türkiye’deki gelişimi, sebze üretim alanlarının genişlemesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim Ankara’nın sebze üretim alanı 1949 yılına

¹⁴⁴⁹ Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 78, 131.

göre 1950’de %10 artarak 5.386 hektara ulaşmıştır. Bununla beraber, söz konusu artış 1951’de %34’e yükselmiş ve sebze tarımı yapılan alan 7.200 hektara çıkmıştır. 1951 ve 1952 yıllarında artış oranı %33-36 düzeyinde gerçekleşmiş ve sebze tarımı yapılan alanın büyüklüğü 1956’da 13.272 hektar olmuştur.

Yıl	Sebze Alanı Dönüm	Artış Oranı %
1950	53.860	10
1951	72.000	33,6
1952	98.000	36,1
1953	113.200	15,5
1954	126.000	11,2
1955	128.110	1,68
1956	132.720	3,60

Tablo 194: Ankara’da Sebze Alanları ve Yıllara Göre Artış Oranları

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu, s. 52.

1954 yılından itibaren Türkiye’deki tarım üretiminde dış ve iç nedenlerden kaynaklanan olumsuzluklar, Ankara’nın sebze üretimini de etkilemiştir. Bu kapsamda, 1955 yılında Ankara’nın sebze üretim alanındaki genişleme %1,68’e gerilemiştir. Artan üretim alanı, üretilen sebze miktarını da artırmıştır. Nitekim 1950 yılında Ankara civarındaki üretim 4.200 tondan %139,8 oranında artarak 10.075 tona yükselmiştir. Kazalardaki üretim artış oranı ise %121,1’dir. Kazalardaki bu artış, Ankara pazarlarına sevk edilen sebze miktarını %420 artırmıştır."

Kazalar	1950		1955	
	İstihsal	Ankara Pazarına Sevk	İstihsal	Ankara Pazarına Sevk
Ankara Civarı	4.200	4.200	10.075	10.075
Vilayetin diğer kazaları	28.000	3.750	61.925	19.525
Diğer Vilayetlerden Gelen	-	12.953	-	13.325
Ankara İstihlak Toplamı	-	20.903	-	42.925

Tablo 195: Ankara’da Şehir Merkezine 1950-1955 Yılları Arasında Ankara Civarı, Kazaları ve Diğer Vilayetlerden Gelen Sebze Miktarı (Ton)

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu, s. 62.

Bununla beraber, diğer vilayetlerden Ankara pazarlarına gelen sebze miktarı kayda değer bir artış göstermemiştir. Ankara’nın tüketiminin 5 yıl içinde %105,3 arttığı düşünüldüğünde, Ankara’nın dış pazarlara ihtiyacının olmaması, vilayet içinde artan

üretim imkânları ile açıklanabilir.

Ankara şehir merkezinin kazalardan karşıladığı sebze miktarının detaylarına baktığımızda, 1950-1955 döneminde Ayaş'ın %705 oranındaki artışla en fazla üretim yapılan yer olduğu anlaşılmaktadır. Ayaş'ı %202,6'yla Nallıhan, %155,9'la Beypazarı, %141,9'la Balâ ve %95,7 ile Kalecik takip etmiştir. Diğer yandan, aynı dönemde Haymana'nın sebze üretimi %-19,3, Kaman'ın %-31,1, Polatlı'nın %-29,4, Şereflikoçhisar'ın %-3,25 ve Çubuk'un %-0,92 oranında bir azalma göstermesi dikkat çekmektedir.¹⁴⁵⁰

1960'lı yıllara gelindiğinde, Türkiye'de sebze üretimi yapılan alanların büyüklüğü 445.359 hektardır. Ankara'nın sebze üretim alanlarının Türkiye içindeki payı bu dönemde %3,49'dur. 1970'lere kadar, bu oran %4 dolaylarında kalmış ve sebze üretiminde büyük bir değişiklik yaşanmamıştır.¹⁴⁵¹

6.3.9. Meyvecilik

Meyvecilik, Ankara'nın coğrafi şartları ve iklimi içinde kısmi bir yere sahipti. Özellikle armut ve elma ile sınırlı meyvecilik, ekonomik etkinlik açısından da sınırlı bir etki üretiyordu. Ayrıca bağcılık yapılan alanlara göre meyve ağaçlarının daha derin ve sulanabilir alüvyal araziye ihtiyaç duyması, meyveciliğin gelişim hızını düşüren bir durumdu. Bununla beraber, Çubuk, Beypazarı, Kalecik, Altındağ, Ahlatlıbel ve Elmadağ bölgelerinde üretilen armut, İstanbul piyasasında “Ankara Armudu” adıyla bir hayli rağbet görmüş ve bu bölgelerin ekonomisine önemli katkı yapmıştır. 1950'li yıllarda ulaşım imkânlarının artması ve meyveye olan talep, Ankara'da meyveciliğin gelişmesini sağlamıştır.¹⁴⁵² Ankara'nın meyvecilik alanları sınırlı olsa da vilayetin nitelikli ürün üretimiyile bu sorunu aştığı görülmektedir.

Nitekim nitelikli üretim sayesinde 1950'de 92.500 dekar olan meyvecilik alanı, 1955'te %17 artmış ve 109.000 dekara çıkmıştır. Diğer yandan, meyve üretimi yapılan alanların 1950-1951 yılındaki %19,8'lik sıra dışı artışı ayrı tutulursa, yıllık ortalama artış %4,60'tır. 1950-1960 dönemindeki toplam artış ise %42,7'dir.

¹⁴⁵⁰ Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 133.

¹⁴⁵¹ 1970 Cari İstatistikler ve Tarım Sayımı Sonuçları, s. 2, 9; “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 595.

¹⁴⁵² Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 126.

Yıl	Meyve Alanı	Artış Oranı %
1950	81.110	6
1951	97.150	19,8
1952	100.120	3,06
1953	105.210	5,09
1954	108.500	3,13
1955	111.850	3,09
1956	115.810	3,54

Tablo 196: Ankara’da Sebze ve Meyve Alanları ve Yıllara Göre Artış Oranları (Dönüm)

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu, s. 52.

Vilayetin meyvelik alanlarının genişlemesinde, kurulan köy meyveliklerinin önemli bir payı vardı. Marshall yardımı kapsamında sağlanan imkânlarla, 13 kaza ve 31 köyde kurulan meyvelikler toplamda 1.458 dekarlık bir alanı kaplıyordu. Ankara’da kurulan meyvelikler şunlardı:

Kaza	Köy	Köy Adedi	Kurulan Meyvelik
Merkez	Eryaman / Kutugün	2	50 / 50
Çubuk	Güldarbi / Çınar	2	55 / 100
Polatlı	Ördek gölü / Uzunbeyli	2	100 / 100
K.Hamam	Güven / Gürcü	2	50 / 50
Ayaş	Başbereket	1	26
Çankaya	Gölbaşı / Hasanoğlu Kayadibi / Odabaşı	4	20/ 50 35 / 15
Beypazarı	Kızıcasöğüt / Hırkatepe	2	80 / 150
Nallıhan	Hıdırlı / Köstebek / Beycik	3	42 / 2
Balâ	Bıyıkşagır / Akkoşan Yaylalıözü	3	25 / 30 50
Ş.Koçhisar	İbrahimbeyli / Seymenli	2	30 / 10
Keskin	Hitiboğlu / Seyifli Cinali	3	50/ 20 50
Kırıkkale	Ballı / Ahılı Hasandede	3	22 / 20 70
Haymana	Sivri/ İkizce	2	50 / 50

Tablo 197: 1956 Yılına Kadar Kurulan Meyvelikler

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu, s. 53.

Ankara’da meyveciliğin gelişimini etkileyen olumsuzluklar da mevcuttu. Bunlardan biri aşılı meyve fidanı üretimi idi. 1950’li yıllarda üreticinin kendi imkânlarıyla ihtiyacı olan aşılı fidan üretmesi mümkün değildi. Diğer yandan, İl Özel İdaresi’nin Nallıhan ve Ayaş’ta oluşturduğu fidanlıklar da üreticilerin ihtiyacını karşılamaktan uzaktı. Bu nedenle, vilayetin fidanlık ihtiyacı Afyon ve Kastamonu’daki fidancılardan temin ediliyordu. Her iki şehirden, 1950’den 1956’ya kadar olan sürede 136.131 elma, 23.064 kayısı, 10.703 kayısı, 68.923 armut, 8.343 erik, 11.954 kiraz, 9.545 ayva, 785 ceviz ve 62.951 dut fidanı temin edilmiş, getirilen fidanlık toplamı 401.913 olmuştur. Vilayet, getirilen aşılı meyve ağacı fidanlarını meyvecilikle uğraşan kişilere dağıtmıştır. Dağıtılan bu meyve fidanları sayesinde, 1950-1956 yılları arasında kazalarda meyvecilik yapılan alanlar artmıştır.¹⁴⁵³ Ankara’da meyveciliğin gelişimindeki en büyük zorluğun aşılı fidan

¹⁴⁵³ Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 127, 129, 130.

üretimi olduğu göz önüne alındığında, 1950’li yıllardaki gelişimin henüz başlangıç aşamasında kaldığı anlaşılmaktadır.

1950’lerden itibaren yapılan iyileştirme ve geliştirmeler sayesinde kazalarda meyvecilik yapılan alanlar, %97 ile %27 arasındaki oranlarda artmıştır.

Kazalar	Meyve Bahçe Alanı		
	1950	1956	Artış
Merkez	3.311	6.400	93
Altındağ	25.623	35.750	39
Bala	1.010	1.600	58
Beypazarı	6.624	8.500	28
Çamlıdere /K. Hamam	2.550	4.230	65
Çankaya	10.484	16.700	59
Çubuk	5.146	6.800	32
Haymana	3.875	4.950	27
Kalecik	5.426	7.250	33
Kaman	2.377	3.050	28
Keskin	1.373	3.050	97
Kırıkkale	1.696	2.600	53
Nallıhan	7.117	8.950	25
Polatlı	2.426	3.100	27
Ş. Koçhisar	2.072	2.900	39
Toplam	81.100	115.810	42

Tablo 198: 1950-1956 Yılları Arasında Kazaların Meyvecilik Alanları ve Gelişimi (Dönüm)

Kaynak: Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 126.

Keskin, Merkez, Keskin ve Çankaya, artışın en fazla olduğu kazalar olurken, Haymana, Kaman ve Beypazarı kazaları, artışın daha sınırlı kaldığı yerler olmuştur. Kazalardaki artış oranlarındaki farklılık toprağın uygunluğu ve diğer tarımsal ürünlerden elde edilen gelirlerin daha fazla olmasıyla açıklanabilir.

1950 yılında, Ankara’nın meyvecilik yapılan alanlarının Türkiye’deki meyvecilik yapılan araziler içindeki payı %1,33’tür. 1955 yılında bu oran %1,69’a yükselmiştir. Bu oranlar üzerinden, Ankara’da meyvecilik sahalarının kısmen arttığı ancak üretim yapılan alanların Türkiye genelinde kayda değer bir paya sahip olmadığı görülmektedir.

6.3.10. Bağcılık

Suraiya Faroqhi, XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı Ankaralıların yaz aylarını bağ evlerinde geçirdiğini ifade etmiş, XVII. Yüzyılda ise şehirdeki kilerli ev sayısının artışı bağcılık faaliyetlerinin artışıyla ilişkilendirmiştir. XIX. yüzyıla ilişkin kayıtlarda ise, Ankara'nın bağlarla çevrili olduğu belirtilmiştir. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağlarda yerleşimin artmış, bağlar gündelik yaşamda önemli bir yer haline gelmiştir. Nitekim bu dönemde Ankara'da bağ sayısının 10 bine yakın olduğu, şehir merkezine 20-30 dakika uzaklıktaki bağların yaz aylarında büyük rağbet gördüğü kayıtlarda belirtilmiştir.¹⁴⁵⁴ Bağcılığın, bağ evi kültürü için bir zemin oluşturduğu söylenebilir.

Ankara'da bağcılık çok eski zamanlara dayanıyordu. Vinifera asması, vilayetin kurak ve verimli arazisinde bağcılık yapılabilmesinde önemli bir yere sahipti. Nitekim Ankara'da bağcılığın yaygın olmasının temel nedeni de bağcılığın verimi düşük arazilerde de yapılabiliyor olmasıydı. Üzüm, vilayeteki bağcılığın temel ürünüydü. Bununla beraber, bu üzüm sofralıktan ziyade şıra ve şarap yapımında kullanılıyordu.¹⁴⁵⁵ Ankara'nın coğrafi dezavantajlarının nasıl avantaja çevrilebileceği yönüyle bağcılığın dikkate değer bir örnek olduğu ifade edilebilir.

Ankara'da bağ alanları, 1940'lara kadar büyük değişiklik göstermese de bu tarihten sonra üzümün sanayide temel girdilerden biri haline gelmesine bağlı olarak artmıştır. Bu artış, 1950'lerde de sürmüştür. Söz konusu yıllarda, Etlik, Kayaş, Balgat, Keçiören, Solfasol, Küçükkesat, Büyükesat, Cebeci, Aktepe, Ayrancı, Kuyuyazısı, Kavaklıdere, Ekliha, Samanlık ve İncirlik'te birçok bağ bulunuyordu. Bu yerler dışında bağ bulunan 18 yer daha vardı.¹⁴⁵⁶

Ankara bağları, üzüm yetiştiriciliği konusunda Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. Ankara merkez, Koçhisar, Ayaş, Keskin, Çubuk, Kalecik, Beypazarı, Nallıhan, Bala, Kızılcahamam, Haymana ve Polatlı'daki bağların toplam üretimi yaklaşık 25.000 tondur. Bağlardan elde edilen üretim daha çok şıra ve şarap yapımına yöneliktir.¹⁴⁵⁷

Türkiye'de 1950'de yılında bağcılık yapılan alan 561.000, Ankara'da 19.320 hektardır.

¹⁴⁵⁴ Sinem Türkoğlu Önge, Ankara'da Yok Olan Bir Kent ve Yaşam Kültürü:Bağ Yerleşimleri, Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2023, s. 59-60; Ankara Belediye Dergisi, 1, (Mart Nisan Mayıs 1952), s. 24.

¹⁴⁵⁵ Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 123.

¹⁴⁵⁶ Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 170.

¹⁴⁵⁷ Kaynar, Engürü'den Ankara'ya, s. 170-171.

Buna göre söz konusu yılda Ankara'nın bağcılık yapılan alanlarının Türkiye'deki payı %3,44'tür. 1955 yılında Türkiye'deki bağcılık yapılan alanlar %26 artarak 707 bin hektara, Ankara'da ise %36,7 artarak 26.410 hektara ulaşmıştır. Bu artış sonrası Ankara'nın bağcılık yapılan alanlarının Türkiye'deki payı küçüğe olsa artış göstermiş ve %3,73 olmuştur.¹⁴⁵⁸ Ankara'daki her bir birimlik artışın, Türkiye genelinde bağcılık alanlarında yaklaşık %0,10'luk bir artış sağladığı söylenebilir.

1960'ların başında, bağ alanı 27.000 hektara çıkmıştı. 1950 yılında, Ankara'nın bağ alanının Türkiye'deki bağ alanı içindeki payı ise %5,5 civarındaydı. 1950 sonrasında, Ankara'nın bağ alanı büyümesine karşın, Türkiye genelindeki bağ alanının daha fazla büyümesi nedeniyle bu oran %5,5'in altına gerilemiştir.¹⁴⁵⁹

Vilayetin kazaları yönüyle 1950'den itibaren bağ alanı en fazla artan yerler Çankaya, Nallıhan ve Çubuk olmuştur. Haymana'nın bağlık arazilerinde ise %-36'lık bir gerileme yaşanmıştır.

Kazalar	Bağ Sahası		Artış %
	1950	1956	
Merkez	9.634	12.130	25,9
Altındağ	15.764	20.600	30,6
Ayaş	3.547	4.300	21,2
Beypazarı	6.131	8.000	30,4
Çankaya	8.758	18.000	105,4
Çubuk	13.575	23.000	69,4
Haymana	11.385	7.200	-36,7
Kalecik	28.025	36.000	28,4
Keskin	12.261	14.000	14,1
Kırıkkale	56.927	78.700	38
Nallıhan	3.197	5.800	81,4
Polatlı	1.576	1.900	20,5
Ş. Koçhisar	15.764	19.000	20,5
Toplam	193.200	275.840	42,7

Tablo 199: 1950-1956 Arasında Ankara'da Bağ Sahalarının Durumu (Dönüm)

Kaynak: Özkan, Ankara Vilayetinin Zirai Bünyesi, s. 125.

¹⁴⁵⁸ Zahide Sungur, "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VIII/14 (2016), s. 11.

¹⁴⁵⁹ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 595.

Bağ alanlarının birçok kazada artmasında, devletin teşviki ve fidanlık tevzi önemli rol oynamıştır. Nitekim Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü, il içindeki bağ ve bahçeciliği teşvik etmek ve geliştirmek amacıyla 1953 yılında 3.400.000 meyvalı ve meyvesiz fide dağıtmıştır. Müdürlük, buna ek olarak 46.851 yabancı ağaç aşılamış, 497.500 çubuk dağıtmış ve 1.255 dekarlık bir örnek bağ kurmuştur.¹⁴⁶⁰

Ankara'nın 1950'de 19.320 hektarlık bağcılık alanı, 1960'ta %85,9 artarak 35.927 hektara ulaşmıştır. Türkiye'de ise, 1950-1960 döneminde bağcılık yapılan alanların büyüklüğü %39,3 artmıştır.¹⁴⁶¹ Ankara'daki her bir birimlik bağcılık alanı artışının, Türkiye genelinde bağcılık yapılan alanın büyüklüğünde yaklaşık 0,27 birimlik bir artış sağladığı söylenebilir.

6.3.11. Tohumluk Gübre Tevzi ve Hastalıklarla Mücadele

Ankara'da tarımsal üretimi artırmak için bir yandan tarım alanlarının miktarı artırılmaya çalışılırken, diğer yandan temizlenmiş ve ilaçlanmış tohumluklar çiftçiye dağıtılmaya çalışılıyordu. Zira, özellikle hububat sürmesi gibi hastalıklar, üretimi %10-20 düzeyinde düşürmesine neden olabiliyordu. Nitekim 1950-1956 yıllarında ortalama 566.557 kg tohum bu hastalıktan zarar görmüştü. Diğer yandan, Ankara'nın iklimi, yağışın kifayetsizliği veya dolu gibi nedenlerle, çiftçiler tohumluk üretiminde sürekli sorun yaşıyordu.¹⁴⁶² Ankara Ziraat Müdürlüğü bu kapsamda üretme çiftliklerinde tohum üretimi gerçekleştiriyordu. Müdürlük tohumlukların temizliği içinse daneyi aerodinamik ve boyut özelliğine göre temizleyen ve sınıflandıran selektör makinesi kullanıyordu.¹⁴⁶³ Tarımda traktörün kullanımı kadar tohum ıslahı ve ilaçlama faaliyetlerinde de önemli bir makineleşme faaliyeti dikkati çekmektedir.

Türkiye'nin birçok yerinde tohumluk üretimi yapılmakta ve tohumluklar, vilayetlerin ihtiyaç düzeyine göre çiftçilere dağıtılmaktaydı. 1940-1949 arasındaki 10 yıllık sürede Türkiye'de yıllık ortalama tevzi olunan tohumluk miktarı 27.000 ton düzeyindeyken, 1950-1958 arasındaki 8 yıllık sürede yıllık tevzi olunan tohumluk miktarı yaklaşık 5 kat artarak 143.000 ton düzeyine yükselmiştir.¹⁴⁶⁴

Diğer vilayetlerde olduğu gibi Ankara'da da üretme çiftliklerinde tohumluk buğday

¹⁴⁶⁰ Zafer, 21 Eylül 1953, Sayı: 1600.

¹⁴⁶¹ 1970 Cari İstatistikler ve Tarım Sayımı Sonuçları, s. 9; Sungur, Demokrat Parti Döneminde, s. 21.

¹⁴⁶² Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 100, 104.

¹⁴⁶³ Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1956 İcraat Raporu, 94, 96.

¹⁴⁶⁴ TBMMZC, 19 Şubat 1958, Devre XI, c. II, s. 156.

üretimi yapılmaktaydı. Balâ'da 22.720 ve Polatlı'da 91.388 dekarlık bir alanda faaliyet gösteren üretme çiftlikleri, Ankara'nın önemli üretim çiftlikleriydi. 1950 yılında, Ankara'daki üretim çiftlikleri çiftçiye 6.820 tonluk tohumluk temin etmişti. Toprak Mahsulleri Ofisi ise 4.550 ton tohumluk dağıtmıştır. 1950 yılında, Ankara en fazla tohumluk dağıtılan vilayetler arasında ikinci sırada yer alıyordu. Diğer yandan, 1950-1951 döneminde, Ankara'nın tohumluk buğday üretimi, Türkiye'de üretilen tohumluk buğday üretiminin %10'undan fazlasına karşılık geliyordu. 1952 yılının ilk altı ayında ise çiftçiye 8.350.032 liralık da tohumluk yardımı yapılmıştı.¹⁴⁶⁵ Ankara'nın Türkiye genelindeki tohumluk buğday arzının %10'undan fazlası temin etmiş olması, Ankara'nın ülke tarımında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Ziraat Müdürlüğü, tohumlukların hastalıklara karşı dirençli olabilmesi için selektör makineleriyle tohumları ilaçlıyordu. 1950, 1951 ve 1952 yıllarında, Haymana'da yıllık ortalama 2,75 ton daha fazla tohumluk üretimi gerçekleştiriliyordu. Haymana'yı, 2,15 ton ile Polatlı, 1,6 ton ile Merkez kaza takip ediyordu.

¹⁴⁶⁵ TBMMTD, 29 Şubat 1952, Dönem IX, c. XVIII, s. 1337-1338; Hürses, 21 Ağustos 1951, Sayı: 233; Zafer, 2 Şubat 1952, Sayı: 2325; 30 Haziran 1952, Sayı: 1152.

	1950			1951			1952		
	Adet	Miktar	İlaç	Adet	Miktar	İlaç	Adet	Miktar	İlaç
Merkez	6	739	1	6	652	1.6	6	2.618	4.2
Ayaş	3	477	0.85	3	559	1.4	4	995	1.8
Bala	4	839	1.5	4	761	1.1	4	1.496	2.0
B.Pazarı	1	34	0.06	1	76	1.2	2	187	3.0
Çankaya	5	1.020	1.7	5	864	1.0	5	996	1.3
Çubuk	3	852	1.6	3	1.47	5.5	3	3.282	3.9
Haymana	7	2.054	3.3	7	2.26	7.2	7	3.590	8.8
Keskin	1	123	0.2	1	192	0.8	1	193	1.0
Kırıkkale	1	180	0.1	1	54	0.36	1	70	2.2
K.Hamam	1	5.5	0.01	1	12	0.4	1	91	0.5
Kalecik	3	413	0.8	3	904	1.8	3	785	2.0
Nallıhan	5	480	0.5	5	553	1.2	7	411	1.1
Polatlı	10	4.488	7.30	10	4.511	14.7	10	8.945	11.6
Ş. Koçhisar	4	1.298	2.39	4	1.063	3.6	4	613	2.5
Toplam	54	13.0	22.3	54	14.0	42.4	58	24.2	46.0

Tablo 200: 1950-1951-1952 Yıllarında Ankara'nın Kazalarında İlaçlanan Tohumlukların Durumu (Ton)

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 18.

En az ilaçlı tohumluk artışının olduğu yerler ise 0,2 ton ile Kızılcahamam, 0,05 ton ile Şereflikoçhisar ve -0,2 ton ile Çankaya kazalarıydı. 1950'ye göre, 1951'de %96,4 daha fazla tohumluk ilaçlanırken, 1951'e göre, 1952'de artış gerileyerek %9,7 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık ortalama artış ise 12,2 ton olmuştur.

Ankara Ziraat Müdürlüğü, 1954 yılında çiftçilere 19.500 ton buğday ve 4.000 ton arpa olmak üzere toplam 26.500 ton tohumluk dağıtmıştır. Dağıtılan tohumlukların ilaçlanmasına daha önceden başlayan Müdürlük, tohumlukları 92 selektör makinesinde temizledikten sonra çiftçilere teslim etmiştir. Tohumluk konusunda yapılan önemli çalışmalardan biri de tohum ıslahına yönelik olmuştur. Müdürlüğün diğer önemli bir çalışması da tohumlukların ıslahına yönelik olmuştur. Nitekim Türkiye'deki 8 tohum ıslah istasyonundan biri olan Ankara Tohum Islah İstasyonu, vilayetin 94 köyünde 104 uygulama tarlası kurarak çiftçiye gübre kullanımını öğretmeyi hedeflemiştir. Ziraat

Vekaleti, Ankara’da başlatılan bu uygulamayı Türkiye’de 1.000 köyde daha hayata geçirmeyi planlıyordu.¹⁴⁶⁶ Ankara Tohum Islah İstasyonu, kapasitesiyle Türkiye için stratejik konumda bir kurumdu.

1960 yılı verilerine göre, Ankara Ziraat Araştırma Enstitüsü’nde 109.800 kg orijinal, 41.600 kg anaç, 48.000 kg sertifikalı I sınıflarında tohumluk buğday üretimi gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl, Polatlı Devlet Üretme Çiftliğinde 933.290 kg anaç, 1.800.000 kg sertifikalı I, 700.000 kg sertifikalı II, 150.000 kg kontrollü ve 275.000 kg da sertifikasız tohum üretilmiştir. Balâ Devlet Üretme Çiftliğinde ise 158.500 kg sertifikalı I, 1.107.800 kg kontrollü ve 124.205 kg sertifikasız tohumluk buğday üretimi gerçekleştirilmiştir. Her iki çiftliğin Türkiye’deki tohumluk buğday üretimindeki payı %11,85’tir. Orijinal sınıf tohumluk buğday üretiminde, Ankara Ziraat Araştırma Enstitüsü %76,81’lik payla birinci sıradayken, Polatlı Devlet Üretme Çiftliği, anaç sınıf tohumluk buğday üretiminde %90,79’la, sertifikalı I sınıfında ise %52,72’yle birinci sırada yer almıştır.¹⁴⁶⁷ Söz konusu çiftlik ve enstitüler, ülke genelinde tarımsal üretimin kalitesini artırmada önemli rol oynamıştır.

Ağaç ve fidanlara yönelik hastalıklar konusunda da Ankara Ziraat Müdürlüğü yoğun gayret gösteriyordu. Bu kapsamda Müdürlük, faaliyetlerini dört alanda yoğunlaştırıyordu. Bunlar:¹⁴⁶⁸

- Vilayetteki zararlıların mahiyeti ve bunlarla mücadele yöntemleri,
- Müsbet mücadele yöntemlerini ve bunların sonuçlarını çiftçilerle paylaşmak,
- Üreticilere gereken ilaçları sağlamak,
- Artan hastalıklarla mücadele ederek üretimi korumaktı.

1950’lerin başlarında, Ankara’da ağaç ve fidanlara en fazla zarar veren hastalıklar iponomot, karpokapsa (elma, artnut gibi ağaçlara zarar veren bir kelebek zararlısı), ökse otu (yarı parazit bir bitki), püseron (yaprakların öz suyunu emerek zarar veren bir böcek, yaprak biti), külleme ve Mildiyo (bitkilerdeki mantar hastalığı) iken, hayvanlar ise tarla faresi, yaban domuzu ve çekirge idi. 1952 yılında, iponomota karşı, içlerinde elma, arnut, erik gibi ağaçların da olduğu toplam 1.167.766 ağaca 5.148 kg kurşun arsenik ilaçlaması

¹⁴⁶⁶ TBMMTD, 20 Şubat 1952, Dönem IX, c. XIII, s. 356; 23 Temmuz 1951, Dönem IX, c. IX, s. 292; Zafer, 9 Aralık 1954, Sayı: 2156.

¹⁴⁶⁷ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Zirai İstatistik Özetleri 1939-1959, Ankara, 1960, s. 10-11.

¹⁴⁶⁸ Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 35.

yapılmıştı. Yine, mayıs aylarında üremeye başlayan karpokapsa zararlısına karşı da 11.500 elma ve armut ağacına 150 kg kurşun arsenik ilaçlaması gerçekleştirilmişti.¹⁴⁶⁹ Ökse otu, bir parazitin neden olduğu bir hastalıktır. Bu hastalık, erik, kaysı, badem gibi meyve ağaçlarında görülmekte ve 3-5 yıl içinde ağaçların ölmesine neden olmaktadır. 1952 yılında, Ziraat Müdürlüğü bu hastalığa karşı 9.767 meyve ağacında ilaçlama yaparak bu ağaçların zarar görmesini engellemiştir. Vilayetteki meyve ve süs ağaçlarına zarar veren bir diğer hastalık ise püseron'du. Hastalık kapsamında, 12.453 elma, 10.396 armut, 9.035 erik, 21.386 kaysı, 48.291 süs ağacı ve 1.200 dekar sebzelik tamamen temizlenmiştir. Temizlik için 250 kg nikotin sülfat ve 1.200 kg Arap sabunu kullanılmış, bağcılara ise Tarım Bakanlığınca 5 ton kükürt verilmiştir.¹⁴⁷⁰ Üretim artışı için başvuru kurşun arsenik ve nikotin sülfat gibi kimyasalların, dönemin koşulları içinde çevresel ve sağlıkla ilgili potansiyel riskleri de beraberinde getirdiği göz ardı edilmemelidir.

Vilayette mücadele edilen zirai hastalıklardan biri de kımıldı. Bu kapsamda, Polatlı, Ayaş ve Beypazarı'na yakın köylerde başarılı sonuçlar alınmış, 1.000-1.500 dekarlık bir alanda kımıl zararlısı bertaraf edilmiştir. Yine benzer bir mücadele de Kırıkkale'de gerçekleştirilmişti. Kazanın Küreboğazı, Hacılar, Yeni Yapan, Eski Kışla ve Tatlıca köylerinde kımıl mücadelesi için 4.170 kilo ilaç kullanılmıştır. Yine, meyve ağaçlarına musallat olan İpanomat zararlısına karşı da 15 köyde 28.995 muhtelif meyve ağacı ilaçlanmıştır. Polatlı'da ise, 6 köyde 1.500 dekarlık bir alanda kımıla karşı ilaçlama gerçekleştirilmiştir. Küllenmeye karşı da 8.000 hektarlık bağların kükürtlenmesi için bağ sahiplerine bedeli karşılığı kükürt dağıtılmıştır. Yaprak biti ve dana burnu (toprak altı zararlısı bir böcek) da mücadele edilen hastalıklar arasındaydı.¹⁴⁷¹ Ankara ve çevresinde, tarımsal üretimi korumaya yönelik etkili çalışmalar yapılmıştır.

Keskin'deki çalışmalarda ise, ziraat teşkilatı kazadaki 23.000 meyve ağacına musallat olan haşereye karşı 8 motorlu bir holder cihazla (ilaçlama makinesi) mücadele etmek için harekete geçmişti. 1955 yılında, mücadelesine önem verilen hastalık ise Hyponomautea (Elma Ağkurdu) idi. Bu kapsamda, 1.173.063 meyve ağacında ilaçlama yapılarak bu hastalığa karşı önlem alınmaya çalışılmıştır.¹⁴⁷²

¹⁴⁶⁹ Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 35-37.

¹⁴⁷⁰ Zafer, 18 Ağustos 1952, Sayı: 1201; Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 37.

¹⁴⁷¹ Bizim Kırıkkale, 16 Haziran 1958, Sayı: 174; 17 Haziran 1958, Sayı: 175; 19 Ağustos 1958, Sayı: 222.

¹⁴⁷² Bizim Kırıkkale, 21 Mart 1960, Sayı: 996; Bugünkü Ankara Kazaları, 8 Ağustos 1955, Sayı: 1.

6.3.12. Borç ve Krediler

Demokrat Parti'nin tarım politikalarında, tarımın gelişimine büyük önem verilmiş ve bu politikalardaki başarı ya da başarısızlık, partinin seçimlerdeki kaderini belirler özellik göstermiştir. Durumun farkında olan Demokrat Parti, 1957'ye kadar çiftçiye düşük faizli ve uzun vadeli kredilerle sürekli desteklemiş; kredi miktarını ise sürekli artırmıştır. Nitekim 1950 yılında Ziraat Bankası kanalıyla verilen 412 milyon liralık kredi miktarı, 1957'de %411 artarak 2,1 milyar lirayı aşmıştır. 1957'deki ekonomik sorunların artışı, verilen kredi miktarına da yansımış ve 1960'a kadar olan üç yılda çiftçiye verilen krediler sadece %13 artırılabilmiştir.¹⁴⁷³ Buna göre 1950-1960 döneminde verilen kredilerin miktarı yıllık ortalama %20,9 oranında artmıştır.

Türkiye genelinde olduğu gibi, Ankara'da da banka ve kooperatiflerin verdiği krediler, çiftçilerin faaliyetlerini sürdürebilmesinde önemli bir yere sahipti. Nitekim 1950-1955 yıllarında verilen kredilerin miktarı 9 kat artış göstermiştir.

¹⁴⁷³ Sungur, Demokrat Parti Döneminde, s. 10.

Kazalar	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Merkez	1.410	1.700	2.800	3.530	5.573	8.598
Ayaş	730	850	2.310	2.544	2.744	4.005
Bala	1.088	2.200	3.405	6.955	7.815	12.342
B. Pazarı	415	775	1.150	2.087	2.077	2.630
Çubuk	744	910	1.850	3.196	3.471	4.827
Haymana	1.067	1.600	3.416	5.710	6.072	9.757
Kalecik	483	860	1.685	2.709	2.899	3.523
Keskin	580	1.249	1.580	2.083	2.133	3.480
K. Kale	700	1.237	2.045	2.340	4.449	6.142
K. Hamam	592	670	1.150	1.210	1.929	2.443
Nallıhan	644	520	1.000	2.053	2.168	2.683
Polatlı	1.850	2.580	5.518	7.930	10.308	13.819
Ş. Koçhisar	952	1.435	2.175	10.000	5.231	9.383
Kaman				3.295	4.865	7.570
Çamlıdere						703
Toplam	11.255	16.586	30.084	55.642	61.734	91.905

Tablo 201: 1950-1955 Yıllarında Ankara'nın Kazalarına Sağlanan Kredi Miktarları (Milyon tl)

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 113.

Kazalara göre Bala'da kredi artışı 10 kat, Haymana ve Şereflikoçhisar'da 8 kat, Kırıkkale'de 7 kat kredi artışı gerçekleşmiştir. En az kredi kullanan kazalar ise, sonradan kaza alması nedeniyle Çamlıdere dışarda bırakılırsa, Kaman ve Kızılcahamam'dır.

Ankara'da, 1950 yılı zirai ürün açısından pek verimli geçmediğinden, 1.000'den fazla çiftçi banka kredisi borçlarını ödeyememiş ve borçların tehir edilmesini istemiştir. Buna karşın, 1951 yılı mahsul açısından verimli bir yıl olarak kaydedilmiş ve bir önceki seneye göre borç tehir eden çiftçi sayısı 200'e gerilemiştir. 1952 yılında, Ankara çiftçisinin Ziraat Bankası'na olan borcu 65.089.029 lirayı bulmuştu. 1952 yılında çiftçinin borcunu ödemesi ya da döndürebilmesi için 178.202 çiftçiye 56.738.997 liralık bir kredi kullanabilme imkânı tanınmıştır.¹⁴⁷⁴ Tarımsal kredi artışları, çiftçilerin zorluklarla başa

¹⁴⁷⁴ Zafer, 30 Haziran 1952, Sayı: 1152.

çıkabilmesi için önemli bir destek sağlamıştır. Bununla beraber, çiftçinin borcunun sürekli artması, makineleşme ve tarıma açılan alanların artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden kısa süre sonra, Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusunun Türkiye'ye zorunlu göçe mecbur edilmesi üzerine gelenlerin önemli bir kısmının Ankara'ya yerleştirilmesine karar verilmiştir. 1950-1952 yılları arasında, Ankara'ya 5.161 aile getirilmiş ve bu ailelerin bir an önce üretici haline gelmeleri için Ziraat Bankası kanalıyla kredi verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda, göçmenlere 16 milyon 500 bin liralık kredi verilmiş ve göçmenlerin bu kredilerle tarım aletleri, at, öküz ve traktör almaları sağlanmıştır. Verilen krediler bununla sınırlı kalmamış, 1954 yılında da 1.500 göçmen ailesi için 3 milyon liralık bir kredi daha dağıtılmıştır.¹⁴⁷⁵ Demokrat Parti, bu kredilerle göçmenlerin ekonomik entegrasyonunu kolaylaştırmaya çalışmıştır. 1954 yılında, vilayetin genelini kapsayacak şekilde büyük bir sel felaketi meydana gelmiştir. Sel, 17 kazayı etkilemiş ve birçok çiftçinin ürününün zayi olmasına neden olmuştur. Ziraat Bankası, selden etkilenen çiftçilerin 70 milyon liralık banka borcunun ertelenmesini sağlamış, 25 milyon liralık yeni kredi açılmıştır. Banka, Ankara'nın tarımsal üretiminde önemli bir yere sahip olan Polatlı'da ise 13 milyon 976 bin liralık bir krediyi çiftçilerin kullanımına sunmuştur. Kredinin 6 milyon 600 bin lirası borçların çevrilmesi, 2 milyon 875 bin lirası tohumluk temini, 4 milyon 500 bin lirası ise yardım kredisi olarak kullanılmıştır. Yine, Kırıkkale'de de çiftçilere 5 milyon 500 liralık bir kredi desteği verilmiştir. Kazada faaliyet gösteren 12 Tarım Kredi Kooperatifi de köylünün kredi ihtiyacına destek olmuştur.¹⁴⁷⁶

6.3.13. Tarımın Geliştirilmesine Yönelik Eğitici Faaliyetler

Tarımsal üretimin artırılması için, çiftçiye uygun faizli ve uzun vadeli krediler temin ediliyor, tohumluk ve fidan tevzi ediliyordu. Diğer yandan, tarımın makineleşmesi için de yoğun gayret sarf ediliyordu. Ancak, bütün çabalar çiftçinin bilgisine göre sonuç veriyordu. Bu gerçeğin farkında olan Ankara İl Teknik Ziraat Müdürlüğü, çiftçileri çayır ve mera ziraatı, makine tekâmül seminerleriyle bilgilendirmeye çalışıyordu.¹⁴⁷⁷ Müdürlüğün o yıllar için bir hayli dikkat çekici diğer bir faaliyeti ise, seyyar sinema

¹⁴⁷⁵ Zafer, 3 Ekim 1951, Sayı: 883; 23 Mart 1952, Sayı: 1055; Ankara Belediye Dergisi, 11, (Eylül Ekim Kasım 1954), s. 5.

¹⁴⁷⁶ Zafer, 9 Aralık 1954, Sayı: 2136; Bizim Kırıkkale, 8 Ocak 1959, Sayı: 342; 29 Ağustos 1959, Sayı: 826.

¹⁴⁷⁷ Zafer, 4 Ocak 1953, Sayı: 1337.

servisi aracılığıyla zirai kültür filmlerinin köylerde çiftçilere seyrettirilmesi idi. Filmler, her türlü tarımsal faaliyeti kapsıyordu.

Ankara İl Teknik Ziraat Müdürlüğü, bu faaliyetlerinden birinde, farklı kazalarda bulunan 120 köye ihtisas sahibi yetkili personel göndermiş ve meyvecilik, ziraat aletlerine bakım ve toprak işletmesi hakkında filmlerin gösterimini sağlamıştır. Köylerin seçiminde, şehir ve kasabalara uzak olmasına dikkat edilmiş ve imkânları sınırlı olan yerler önceliklendirilmiştir. Gösterimler sırasında hazırlanan broşürler de dağıtılmış, halkın zirai bilgi ve görgüsünün artırılmasına çalışılmıştır.¹⁴⁷⁸ Ankara İl Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün köylere yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmaları, dönemin şartları içinde tarımın yerel düzeyde geliştirilmesi adına önemli bir faaliyet olmuştur.

İlçenin adı	Film Gösterilen Köy Sayısı	Katılımcı Sayısı	Gösterilen Film Sayısı
Ayaş	3	3526	19
Altındağ	-	2968	38
Balâ (D.Ü.Çiftliği)	-	167	16
Bala	5	1486	20
B. Pazarı	7	4.007	34
Çankaya (Dahliye V)	-	834	16
Çubuk	3	2304	28
Çamlıdere	5	2925	25
Haymana	5	2919	23
Kalecik	3	3194	32
Kızılcahamam	5	3261	36
Merkez (daire)	-	77	6
Nallıhan	7	2839	30
Polatlı	5	3499	39
Ş- Koçhisar	4	4620	23
Toplam	52	39.132	385

Tablo 202: 1955 Yılında Köylerde Ziraat'la İlgili Gösterilen Filmler ve Katılımcı Sayıları

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1956 İcraat Raporu, s. 118.

1955 yılında yapılan çalışmalarda, içlerinde 52 köyün bulunduğu yerlerde 40 bine yakın katılımcıya 385 film seyrettirilmiştir. Söz konusu yılda, Şereflikoçhisar, Beypazarı ve

¹⁴⁷⁸ Demokrat Ankara, 21 Şubat 1952, Sayı: 158; Zafer, 26 Haziran 1956, Sayı: 2467; Zafer Akşam Postası, 23 Haziran 1956, Sayı: 2171.

Nallıhan'da en yüksek katılımcı sayısına ulaşılmıştır. Polatlı ve Kızılcahamam ise en fazla filmin gösterildiği yerler olmuştur.

Ankara Valiliği ve İl Teknik Ziraat Müdürlüğü, zirai faaliyetlerin geliştirilmesi için iş birliği yapmıştır. Her iki kurum, köylünün sert buğday yetiştirme ve traktör bakımı konularındaki gelişimini teşvik etmek amacıyla Zirai Teşvik Müsabakaları düzenlemiştir. Bu kapsamda, 1954 yılında düzenlenen yarışmanın Sert Buğday Üretme dalında birinciliği, Polatlı'nın Avşar köyünden Hayrullah Erdoğan, traktör bakım müsabakasını ise Polatlı'nın Sakarya köyünden Hikmet Türe kazanmıştır. Kazananlara ödül olarak 500'er lira verilmiştir.¹⁴⁷⁹

6.4. Hayvancılık

Ortalama yükseltisi 800-1.000 metre olan Ankara'nın coğrafyası, küçükbaş hayvancılığa oldukça uygundur. Vilayete hâkim olan bozkır iklimi, mera ve otlak alanlarının niteliğinin düşüklüğü, otların kısa ve cılız olması, büyükbaş hayvancılığının gelişimini sınırlandırmıştır. Bu durum, vilayetle özdeşleşen tiftik keçisine dayalı hayvancılığın yapılmasını beraberinde getirmiştir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar dışarıya ihracı yasak olan Ankara keçisinin varlığı, Osmanlı Devleti'nin tiftik piyasasını elinde tutmasını sağlamıştır.¹⁴⁸⁰

Yüzyılın ortalarından itibaren tiftik keçisi üretiminde yaşanan düşüş, kıtlık ve keçilerin kasaplık hayvan olarak değerlendirilmesi, fiyatların hızla artmasına neden olmuştur. Bu durum, aynı zamanda İngilizlerin Güney Afrika'da başlattıkları Ankara keçisi üretimiyle karşılaşılacak rekabeti zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti, soruna çözüm olarak, 1 Mart 1888'den itibaren tiftik keçisinden alınan verginin hayvan başına 4,5 kuruştan 3 kuruşa düşürülmesine karar vermiş ve üretim için 1898'de Numune Çiftliği ve Çoban Mektebi kurulmuştur. Bu çiftlikte, tiftik keçisinin geliştirilmesi ve daha verimli üretim yöntemlerinin araştırılması amaçlanmıştır. Aynı şekilde, çiftlik bünyesindeki mektepte tiftik keçilerinin yetiştirilmesi, tedavi yöntemleri ve "ecnebi mahsulata" karşı rekabet etme becerileri öğretilmiştir.¹⁴⁸¹

XIX. Yüzyılın ortasında, tiftik keçisi üretiminin en yoğun olduğu kazalar, Merkez, Sivrihisar ve Haymana'dır. Beypazarı ise, bu üç kazadan sonra tiftik keçisi üretimiyle öne

¹⁴⁷⁹ Zafer, 19 Aralık 1954, Sayı: 2146.

¹⁴⁸⁰ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 602-603.

¹⁴⁸¹ Yavuz, "Ekonomik Hayat ve Sosyal Yapı", s. 198.

çıkıştır. Bu oranlar, bölgedeki tarımsal üretimin coğrafi dağılımını yansıtmaktadır.

	İnek, Öküz	Manda	Kıl Keçi	Tiftik Keçisi	Koyun
Merkez Kazası	15.901	2.707	235	132.860	95.258
Sivrihisar	7.871	972	1.585	122.579	152.952
Haymana	10.848	813	85	121.570	185.934
Kalecik	9.700	1.659	1.079	68.909	41.297
Ayaş	5.732	128	169	52.818	19.888
Beypazarı	4.270	178	164	76.923	30.843
Nallıhan	3.102	167	8.234	55.606	13.841
Mihalıççık	3.495	222			
Yabanâbâd	10.340	638			
Bâlâ	7.772	860			
Toplam	79.731	8.344	11.551	631.265	539.013

Tablo 203: XIX Yüzyılda Ankara Merkez ve Kazalarının Hayvan Türleri ve Sayıları

Kaynak: Koç, Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine, s. 32.

Demiryolunun 1892 yılında Ankara'ya kadar uzatılması, birçok alanda olduğu gibi hayvancılığı da etkilemiş, vilayetin doğu-batı yönünü tarımsal olarak geliştirirken, kuzey-güney yönünde tiftik üretiminin artmasına ve önemini korumasına olanak sağlamıştır. Nitekim kısa süre sonra Beypazarı, Ayaş, Nallıhan ve Haymana gibi yerlerde koyun sayısında azalmalar başlarken, keçi sayısı bazı yerlerde zaman zaman mevcut sayının 10 katına kadar çıkmıştır.¹⁴⁸² Söz konusu kazalarda yaşananlar, demiryollarının bölgesel üretim alışkanlıkları üzerindeki bilinen etkileriyle paralellik göstermektedir.

Anadolu'da hayvancılıktan alınan vergilerin büyüklüğü, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında hayvancılığa önem verilmesini sağlamıştır. Nitekim konu 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde "Ziraatte Hayvânât Meselesi" adı altında konuşulmuştur. 12 karardan oluşan Misakı İktisadi'nin 8 maddesinde, "Türk, ...hayvanlarına da aynı dikkat ve himmeti göstermekle beraber, cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır." ifadelerine yer verilmiştir. Kongrede alınan kararlar çerçevesinde ayrıca "Beş Senelik Umûr-i Baytâriyye Programı" kabul edilmiş ve 1924'ten itibaren uygulanmaya başlanmıştır.¹⁴⁸³

¹⁴⁸² Ortaylı, "Demiryolunun Gelişi", s. 214.

¹⁴⁸³ Melek Çolak, "Atatürk Döneminde Tarıma Dayalı Hayvancılık Politikası ve Macar Uzman Oszkár

Hayvancılığın gelişimi için atılan bu ilk adımlar sonrası, 1927’de büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı 29.755.684 olarak tespit edilmiştir. 1935’te bu sayı 28.955.273’e, 1943’te ise 37.840.000’e yükselmiştir. 1950’de hayvan sayısı ise 55.610.490’dır. Buna göre, 1927-1950 yılları arasında hayvan varlığı %85’e yakın bir düzeyde artış göstermiştir.

6.4.1. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık

Demokrat Parti’nin 1950’li yıllarda tarıma verdiği önem ve desteğin olumlu yanlarının yanı sıra, meralar büyük oranda tarla haline getirildiğinden hayvancılık için gerekli alanlar azalmıştır. Özellikle traktör sahiplerinin, özel mülk olsun ya da olmasın, boş arazileri sürerek tarıma açmaları, mera alanlarına büyük zarar vermiştir. Yine, yük hayvanlarının sayısı da ulaşım ve taşıma araçlarındaki gelişimin sonucu olarak, eskiye nazaran azalmıştır. Mera alanlarının daralmasına ve yük hayvanlarının azalmasına karşın, hayvancılığın daha modern yöntemlerle yapılması, koyun ve sığır gibi hayvanların sayısında kısmi bir artış sağlamıştır.¹⁴⁸⁴

Demokrat Parti’nin hayvancılık alanındaki çalışmaları, hayvan ırklarının ıslahına ve hayvan verimliliğinin artırılmasına odaklanmıştır. Ayrıca yeni ırkların ithal edilmesi ve ırkların melezleştirilmesi de bu çalışmaların bir parçası olmuştur. Nitekim kısa sürede uygulanmaya başlanan ıslah programı kapsamında, suni tohumlama yönetiminden faydalanılmıştır. Bununla beraber, doğal tohumlama için de köylere ve yetiştiricilere 1950’de 527 boğa tevziatı yapılırken, 1959’da bu sayı 1.220’ye çıkarılmıştır.¹⁴⁸⁵

Diğer yandan, hayvan varlığının hastalıklara karşı korunması için veterinerlik hizmetleri verilmiş ve aşılama faaliyetlerinde bulunulmuştur. Ankara’da, 1952 yılında 2.109.992 baş hayvana koruma amaçlı profilaktik şarbon aşısı için uygulaması başlatılmış, toplam 550 köyde 500.000 baş hayvana aşı uygulanmıştır. Ayrıca keçi ciğer ağrısı, kuduz, şap, ruam, pastörellos gibi hastalıklara maruz kalan 15.000 hayvana da aşı uygulanmıştır. Yine, iç parazitlerden özellikle Kelebek ve Akciğer Kılkurdu için de ilaçlama yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁸⁶ Demokrat Parti, uyguladığı hayvancılık politikalarıyla hem nicel

Wellmann’ın Raporları”. Karadeniz Araştırmaları. XVI/62 (2019), s. 176; Yalçın Arslantürk, “Misak-ı İktisadi ve Sonuçlarına İlişkin Ekonomik ve Mali Göstergelerin Analizi”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları, XIII/1 (2023), s. 920.

¹⁴⁸⁴ “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 602; Didem Konya, Cumhuriyet Dönemi Hayvancılık Politikası (1923-1980), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla, 2024, s. 127.

¹⁴⁸⁵ BCA, 30.1.0 / 107.676.1, 7-8.

¹⁴⁸⁶ Zafer, 23 Ağustos 1952, Sayı: 1206.

hem de nitel gelişmeyi hedeflemiştir.

1950'li yıllarda en fazla görülen hayvan hastalıkları ise şap (çift tırnaklı hayvanların viral enfeksiyonu), şarbon (bakteriyel bir enfeksiyon), yanıkara (sığır ve koyunlarda görülen bakteriyel bir hastalık), çiçek (deride lezyonlarla seyreden viral bir hastalık), ruam (atgillerin solunum yolu hastalığı), tavuk kolerası (kanatlıların bakteriyel enfeksiyonu), contagiosa (bulaşıcı nefrit), piroplazmosis (kene kaynaklı kan paraziti hastalığı), verem (tüberküloz), pastörelloz (çeşitli hayvanların solunum yolu enfeksiyonu), beyaz damar (buzağılarda kas hastalığı), difteri (kuşların bulaşıcı hastalığı), enzooticus (bölgesel ve sürekli görülen hastalık), agalaxie (süt kaybına neden olan meme iltihabı), grum (atların ruam hastalığı), mastitis (meme iltihabı), uyuz (parazit kaynaklı deri hastalığı), kuduz (sinir sisteminin viral enfeksiyonu), barbon (sığır ve koyunların bulaşıcı hastalığı), keçi ciğer ağrısı (keçilerin akciğer enfeksiyonu), sığır vebasası (sığırların ölümcül viral hastalığı), strongylosis (parazit kurt enfeksiyonu), echinococosis (paraziter hastalık), beygir vebasası (atların ölümcül viral hastalığı) ve distokatozis (zor doğum) olarak sıralanabilir.¹⁴⁸⁷

Yıllar	Veterinerlik Masrafları	Veteriner Sağlık Kurum Harcamaları	Aşılanan Hayvan Sayısı
1950	128	500	6.313
1951	118	435	10.899
1952	156	577	15.376
1953	256	573	15.891
1954	256	623	16.631
1955	300	623	15.713
1956	500	723	13.033
1957	700	1.073	19.289
1958	800	1.100	13.287
1959 (9 aylık)	1.000	1.100	7.328

Tablo 204: Türkiye’de Hayvan Hastalıklarıyla Mücadeleye Yönelik Harcamalar (bin lira)

Kaynak: BCA, 30.1.0 / 107.676, 21.

Demokrat Parti’nin iktidara geldikten sonra hayvancılıkla ilgili attığı önemli adımlardan biri, 1951 yılında 4226 sayılı yasal düzenleme ile 20.01.1936 tarihli ve 2897 sayılı

¹⁴⁸⁷ BCA, 30.1.0 / 107.676, 21.

Hayvanlar Vergisi Kanunu'nda değişikliğe gitmesiydi. Buna göre, daha önce tiftik keçisinden 45 kuruş, koyun ve kıl keçisinden 80 kuruş, Merinos koyunundan 40 kuruş, sığırdan 45 kuruş vergi alınırken, yeni düzenlemeyle tiftik keçisinden 36 kuruş, koyun ve kıl keçisinden 64 kuruş, Merinos koyunundan 32 kuruş, sığırdan ise 36 kuruş alınmasına karar verilmiştir.¹⁴⁸⁸ Demokrat Parti'nin gerçekleştirdiği bu vergi düzenlemesinin, sektörün gelişiminde ve üretimin artışında önemli bir etkisi olmuştur.

Bütün bu çabalar neticesinde, 1950 yılında 55 milyon olan hayvan sayısı, 1954'te 62.955.694'e ulaşmıştır. Aynı yıl, Fransa'da hayvan mevcudu 34.828.000, İngiltere'de 35.163.000, İtalya'da 26.620.000, Batı Almanya'da 26.599.000, Hollanda'da ise 5.250.000'dir. Toplam hayvan sayısı, 1955'te 62.705.975'e, 1960'ta ise 76.110.090'e yükselmiştir. Buna göre, Demokrat Parti döneminde koyun sayısı yıllık ortalama %4,94 artarken, kıl keçisinde %2,85, tiftik keçisi sayısında %5,11, sığır sayısında %2,28, manda sayısında ise %2,03 artış gerçekleşmiştir. Dönemin yıllık ortalama artışı ise %3,68'dir.¹⁴⁸⁹ Toplam hayvan varlığı ve yıllık ortalama artış oranı açısından Türkiye'nin hayvan mevcudu oldukça yüksektir.

¹⁴⁸⁸ Resmi Gazete, 02 Ağustos 1951, Sayı: 7874, s. 1721; TBMMTD, 02 Mayıs 1951, Dönem IX, c. VII, s. 27-45; 27.07.1951 ve 5818 sayılı "Hayvanlar Vergisi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bazı maddelerinin kaldırılması hakkında Kanun" 9 maddeden oluşmaktadır. Kanunun 1. Maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan koyun, merinos koyunu, kıl keçi, tiftik keçi ve domuzlardan" vergi alınacağı ifade edilmiştir. Madde 4 ise yeniden düzenlenen vergi miktarlarını içermektedir.

¹⁴⁸⁹ TBMMTD, 18 Şubat 1954, Dönem IX, c. XXVIII, s. 388, BCA, 30.1.0 / 107.676.1, 2; İstatistik Yıllığı 1959, s. 223; Konya, Cumhuriyet Dönemi Hayvancılık Politikası, s. 112.

Yıllar	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi	Sığır	Manda	Toplam
1950	23.082.521	14.498.268	3.966.336	10.123.185	947.731	55.610.00
1951	24.832.649	16.331.033	4.370.161	10.393.335	967.062	60.201.122
1952	26.534.233	16.122.632	4.921.736	10.694.807	1.013.388	62.440.902
1953	27.286.602	16.094.183	4.869.063	10.758.333	1.044.134	63.212.235
1954	26.807.557	16.121.403	4.958.029	10.861.500	1.070.716	62.955.694
1955	26.443.838	16.216.313	4.816.389	11.058.935	1.056.000	62.705.975
1956	27.974.232	16.485.836	5.027.971	11.546.208	1.075.438	65.334.901
1957	29.209.029	17.248.378	5.573.147	12.064.130	1.121.727	68.477.881
1958	30.823.393	18.197.092	6.035.534	12.484.211	1.161.303	72.035.539
1959	33.613.500	18.940.700	6.137.000	13.075.800	1.229.200	76.494.000
1960	34.463.200	18.636.700	5.995.500	12.435.000	1.140.000	76.110.090

Tablo 205: Türkiye’de 1950-1960 Döneminde Hayvan Sayısı

Kaynak: TBMMTD, 18 Şubat 1954, Dönem IX, c. XXVIII, s. 388, BCA, 30.1.0 / 107.676.1, 2; İstatistik Yıllığı 1959, s. 223; Konya, Cumhuriyet Dönemi Hayvancılık Politikası, s. 112.

Ankara’da ise, 1950-1952 yılları arasında sığır ve manda sayısında istikrarsız bir görüntü söz konusudur. Buna karşın, koyun, kıl keçisi ve tiftik keçisi sayısı sürekli artış göstermiştir. Ankara’nın 1950’de koyun sayısının Türkiye’deki sığır varlığı içindeki payı %4,08, tiftik keçisi için %16,4, kıl keçisi için ise %0,14’tür.

Yıllar	Koyun	Tiftik Keçisi	Kıl Keçisi	İnek	Manda
1950	942.821	651.230	19.796	123.800	9.531
1951	969.364	654.336	23.343	136.040	10.740
1952	995.019	745.173	67.478	325.774* ¹⁴⁹⁰	27.510
1953	1.077.114	883.173	32.777	329.804	41.082
1954	1.079.687	842.692	40.442	324.505	31.203
1955	1.362.914	1.132.357	69.328	244.206	11.653
1956	1.557.276	1.199.739	62.072	336.328	14.503

Tablo 206: Ankara’da 1950-1956 Küçük ve Büyükbaş Hayvan Sayısı (Adet)

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 43; Özkan, Ankara Vilayetine Zirai Bünyesi, s. 141.

Ankara’nın sığır, manda, koyun ve tiftik keçisi sayısının. Türkiye’deki payları 1951’ yılında gerilemiştir. Ancak kıl keçisinde bir değişiklik olmamıştır. 1952’de,

¹⁴⁹⁰ 1952 yılında vergiye dahil edilmeyen küçük hayvanlar da sayılmaya başlanmıştır.

Ankara'nın kıl keçisinin Türkiye içindeki payı kısmen artarken, koyun, manda, sığır ve tiftik keçisi payı, 1950'deki payından hala düşük kalmıştır. Bu hayvan türlerinde yaşanan gerilemeye karşın, 1952'de toplam 2.432.000 baş hayvanla Ankara, Türkiye'nin hayvancılığında ilk sırada yer almıştır. Ankara'yı, 2.040.000 baş hayvanla Sivas ve 1.480.000 ile Kars takip etmiştir.¹⁴⁹¹ Bu veriler, Ankara'nın hayvancılık alanındaki güçlü konumunu ve diğer illerle kıyaslandığında, sektördeki önemli rolünü göstermektedir.

Ankara'nın 1953 ve 1954 yıllarındaki koyun sayısının Türkiye'deki payı, 1950'deki payından düşük kalmıştır. Ancak, beş yıl sonra, 1955'te bu sayı 1950'deki payının üzerine çıkarak %5,15'e ulaşmıştır. 1953 ve 1954 yıllarında, Ankara'daki kıl keçisi sayısının Türkiye'deki payı, 1952 yılına göre gerilerken, 1955'te tekrar 1952 yılındaki seviyesine ulaşmıştır. Tiftik keçisi sayısında Türkiye'deki payları ise 1953'te %18,1, 1954'te %17, 1955'te ise %23,5 olarak gerçekleşmiş ve tiftik keçisi varlığı yönüyle 1950'deki payının üzerine çıkılmıştır.

Demokrat Parti döneminde gerek büyükbaş gerekse küçükbaş hayvan sayısındaki artış, hayvancılık mahsullerinin miktarını da etkilemiştir. Nitekim 1951 yılında 3.345.106 ton olan süt üretimi, 1958 yılında %24,9'luk artışla 4.178.859 tona yükselmiştir. Bu miktar, 1960'ta ise 4.200.000 civarına ulaşmıştır. Ankara'da ise, 1950 yılında 107.772 inek, 7.285 manda, 492.157 koyun, 327.125 keçi olmak üzere toplam 934.339 sağmal hayvan bulunuyordu. 1956 yılında süt üretimi 104.427 ton iken, 1960'ta üretim 67.000 tona gerilemiştir. Bu miktarın Türkiye'deki toplam üretimin içindeki payı ise %1,6 düzeyindeydi. Söz konusu yılda, koyunlardan elde edilen süt miktarının Türkiye süt üretimindeki payı %2,5, inek sütünün %1,4, manda sütünün %3,3, tiftik keçisi sütünün ise %5,5'ti.¹⁴⁹²

Ankara Ziraat Teknik Müdürlüğü, vilayet genelinde süt üretiminin artırılması için çeşitli faaliyetler gerçekleştiriyordu. Bu kapsamda, Müdürlük 1955'te 50 köyde 1.659 kadın ve 785 erkeğe yağ, yoğurt ve peynir yapımına yönelik kurs vermiştir. Müdürlük, 1956 yılında ise aynı kursu 40 köyde daha gerçekleştirmiştir. Kurslar, Çubuk ilçesinin Söğüt, Bazır, Kalaba, Kızılca, Karacalar, Karayadak, Ömercik, Melikşah ve Teberük köylerinde başlamış ve diğer köylere genişletilmiştir. 1960 yılında, üretilen sütün %20,3'ü şehir ve kasabalarda içilerek tüketilirken, %2,04'ü yağ, %7,21'i ise peynir üretmek için

¹⁴⁹¹ TBMMTD, 26 Aralık 1952, Dönem IX, c. XVIII, s. 447.

¹⁴⁹² TBMMZC, 19 Şubat 1960, Devre XI, c. XII, s. 418; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 602; Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 50; Zafer, 24 Haziran 1956, Sayı: 2464.

kullanılıyordu. Söz konusu yılda, Haymana 11.500 ton süt üretimi ile kazalar içinde birinci sıradayken, 1.000 ton süt üretimi ile Ayaş sonuncu sırada yer alıyordu.¹⁴⁹³

Ankara’da, özellikle büyük hayvan sürülerinin tüketim merkezlerinden uzak yerlerde bulunmaları, bu hayvanların süt verimlerinin yerinde değerlendirilmesini gerektiriyordu. Örneğin, 1956-1957 yılında Ankara’nın farklı bölgelerine dağılmış 3 süt pastörize süt fabrikası, 39 yoğurthane, 22 beyaz peynir ve 2 kaşar peynir mandırası ve 1 tereyağı fabrikası bulunuyordu. Bu tesisler, koyun yetiştirilen alanlarda ve büyükbaş süt verimliliğinin olduğu bölgelerde faaliyet gösteriyordu. Yoğurthaneler, koyun, manda ve ineklerden sağılan toplam 3.354.386 kilo sütü işleyerek 2.921.859 kilo yoğurt yapıyordu. Mandıralar ise 1.567.000 kilo sütü işleyerek 410.000 kilo peynir ve yine koyun sütünden 85.466 kilo sütü işleyerek 12.209 kilo kaşar peynir elde ediyordu. Tereyağı fabrikası ise 212.113 kilo krema işleyerek 139.547 kilo tereyağı üretmişti.¹⁴⁹⁴ Bu üretim ünitelerinin, Ankara’da hayvansal gıda ürünlerinde verimlilik ve sürdürülebilirlik açısından önemli rol oynadığı ifade edilebilir.

Et üretimi yönüyle, 1951’de kesilen 4.854.100 baş hayvandan 98.922 ton et elde edilirken, 1958’de kesilen hayvan sayısı %17,25 artarak 5.691.774’e, elde edilen et miktarı ise %36,1 artarak 135.027 tona ulaşmıştır. 1950’lerde, Ankara’nın günlük et ihtiyacı yaklaşık 50 tondur. 1955 yılı verilerine göre, şehir merkezinde yıllık 12.275 ton, vilayette ise 16.750 ton et tüketiliyordu.¹⁴⁹⁵ Ankara’nın kendi et ihtiyacını karşılayamayan yapısı ve et ihtiyacının büyük oranda vilayet dışında karşılandığı düşünüldüğünde, Ankara’nın yıllık üretiminin 10 bin tonun bir hayli altında olduğu anlaşılmaktadır.

6.4.2. Kümes Hayvancılığı

Demokrat Parti iktidarı döneminde, hara ve inekhanelerde kanatlı hayvanlara yönelik çalışmalar başlatılmıştır. 1955 yılında elektrikli kuluçka makineleri alınmış ve Leghorn ve Haemshire ırklarının üretimine yoğunlaşmıştır. Faaliyetler sonucunda, Türkiye’de 1950’de 1.011 olan damızlık tavuk sayısı, Aralık 1959’da 32.047’ye yükselmiştir. Yine, 1950’de 79.840 olan yumurta sayısı 1.422.326’ya, halka satılan damızlık yumurta sayısı

¹⁴⁹³ Zafer, 24 Haziran 1955, Sayı: 2329; Zafer, 24 Haziran 1956, Sayı: 2464; Zafer Akşam Postası, 24 Haziran 1956, Sayı: 2172; Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s. 104-105.

¹⁴⁹⁴ Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 162-163; Zafer, 24 Haziran 1956, Sayı: 2464.

¹⁴⁹⁵ Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s. 77. Ankara Belediye Dergisi, 23, (Temmuz Ağustos Eylül 1959), s. 58.

ise 6.860'tan 258.386'ya çıkmıştır.¹⁴⁹⁶

Tavukçuluğun gelişimi için, Ankara Tavukçuluk Enstitüsü Müdürlüğü 1952 yılında Merkez kazadaki 3 müteşebbiste toplamda 300 damızlık tavuk dağıtmıştır. Bu tavuklar, 150, 100 ve 50 adet olacak şekilde verilmiştir. 1955 yılında, çiftçilere 11.281 civciv, 978 piliç ve 14.328 damızlık yumurta dağıtılmıştır. 1956 yılında ise 100.000 civciv, damızlık yumurta ve piliç tevzi edilmiştir. Ayrıca üretim alanları gezilerek çiftçilerin hayvancılık ve tavukçuluk bilgilerini geliştirmek amacıyla eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir. 1950 yılında tavukçulukta 6 kurs, 1951'de ise 12 kurs açılmıştır. 1956'da Çiçekdağı Devlet Üretim Çiftliği tarafından 15 gün sürecek bir hayvancılık ve tavukçuluk kursu açılmıştır. Kursa Devlet Üretim Çiftliği hayvancılık ve tavukçuluk şube şefleri de katılmıştır. Türk ve Amerikalı uzmanların hazırladığı programda, öğretici filmler ve slaytlarla en son hayvancılık ve tavukçuluk teknikleri öğretilmiştir. Programın 5 yıl içinde Türkiye çapında yaygınlaştırılması planlanmıştır.¹⁴⁹⁷ Bu çabalar, tarımsal üretimin ve sektörel bilginin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

1950'li yılların ilk yarısında Ankara'nın tavuk sayısı ortalama 600 bin, hindi sayısı 81 bin, kaz sayısı 19 bin ördek sayısı ise 11 bin civarındadır. 1950-1952 yılları arasında üretilen yumurta miktarı %23,3 oranında artmıştır.¹⁴⁹⁸

Yıllar	Tavuk Adet	Hindi Adet	Kaz Adet	Ördek Adet
1950	565.564	72.673	16.666	9.464
1951	637.170	76.517	16.928	9.896
1952	643.784	78.877	16.883	9.724
1953	637.458	78.880	18.222	12.573
1954	582.234	77.218	20.646	12.476
1955	520.812	89.549	23.049	12.543
1956	670.412	96.441	21.894	12.919

Tablo 207: 1950-1956 Ankara Kumes Hayvanı ve Yumurta Sayısı (Adet)

Kaynak: "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 602; Özkan, Ankara Vilayetine Zirai Bünyesi, s. 141; Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 45.

1950'de 24 milyon düzeyinde bulunan yumurta adedi 1952'de 30 milyonlara yaklaşmışsa da 1960'ta yeniden 25 milyon düzeyine inmiştir. 1960'ta Ankara'nın ürettiği yumurta

¹⁴⁹⁶ BCA, 30.01.1. / 107.676.1, 34-35.

¹⁴⁹⁷ Zafer Akşam Postası, 11 Eylül 1956, Sayı:2203; Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s. 129; Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu s. 46.

¹⁴⁹⁸

miktarının Türkiye’deki payı ise %1,6’dır.¹⁴⁹⁹

6.4.3. İpekböcekçiliği

I. Dünya Savaşı yıllarında, Bursa gibi ipekböcekçiliği üretim yerlerinin işgale uğraması, üretimin büyük oranda düşmesine neden olmuştu. Cumhuriyet sonrasında ise iktisadi faaliyetler kapsamında ipekböceği üretimi yeniden canlanmıştı. Bu kapsamda, Düyunu Umumiye’nin 1888’de Bursa’da ipekböcekçiliğinin ıslah ve gelişimi için kurduğu Harir Dar’üt Talimi (ipekçilik okulu), 1926 yılında İpekböcekçiliği Mektebi adıyla faaliyete geçirilmiştir. Okul, 1930’da ipekböceği tohumu yetiştiren bir enstitüye dönüştürülmüştü. 1930’larda, ortalama 830 yaş koza üretimi yapılırken, bu işle uğraşan aile sayısı ise yaklaşık 17.000 civarındaydı. II. Dünya Savaşı yıllarında ise üretim, 1930’lardaki seviyelerinde kalmış ancak aile sayısı 24.000 düzeyine çıkmıştı.¹⁵⁰⁰ Savaş yılları, yapılan üretimde verimsizliğe neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ipek üretimi düşmeye başlamıştı. Düşüşte daha ucuz ve dayanıklı olan suni ipek üretimin artışının önemli rolü olmuştu. Bu nedenle 1950’lere gelindiğinde dış pazarlara ürün satma konusunda rekabet sorunları başlamıştı. Meclis’te konu hakkında söz alan Talat Onaran 1950 yılında kendilerinin 180 kuruşa koza ve 38 liraya da ipek sattıklarını oysa İtalya ve Japonya’nın aynı fiyata aldıkları kozayı 22 liraya sattığını ifade etmişti. Onaran bu nedenle kendi ipeklerinin dış pazarlarda satılmadığını belirterek rekabetçi olamadıklarını vurgusu yapmıştı. Onaran’ın ipekböcekçiliğinde yaşanan sorunlara ilişkin dikkat çektiği bir diğer konu ise ülkeye dışarıdan çok fazla suni ipeğin girmesiydi. Onaran 1938’de 15 bin ton üretilen ipeğin 1950’de 3 bin tona düştüğünü, ülkede ipekböcekçiliğin öldüğünü dile getirmişti.¹⁵⁰¹ Türkiye’nin 1950’lerde suni ipek üretimine geçmek yerine geleneksel üretim yöntemlerini sürdürmesinin, dış pazarlardaki rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır.

Ankara’da ise 1950’den itibaren ipekböceği üretimi artış göstermişti. Söz konusu yıl, vilayetin 58 köyü ipekböcekçiliği ile uğraşmaktayken, 1952’de bu sayı 78’e yükselmişti. İpekböceği üretimi yapan aile sayısı ise 1950’de 983 iken, 1952’de 1.164 olmuştu.

¹⁴⁹⁹ “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 602.

¹⁵⁰⁰ Ahsen Günbulut, Cumhuriyet Döneminde Antalya’da İpekböcekçiliği Eğitimi (1926 -1960), Akdeniz Üniversitesi/Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2013, s. 1x; Nuran Taşlıgil, “Dünden Bugüne Bursa’da İpekböcekçiliği”, Marmara Coğrafya Dergisi, 1, 1996, s. 240-241.

¹⁵⁰¹ TBMMTD, 12 Temmuz 1950, Dönem IX, c.I, s. 568; Taşlıgil, Dünden Bugüne Bursa’da İpekböcekçiliği, s. 243.

İpekböcekçiliği, XX. yüzyılın başlarında Nallıhan'ın ekonomisinde önemli bir yere sahipti. Kaza, bu durumunu 1950'lere kadar sürdürmüş ve bu dönemde, Ankara'daki 5 üretim merkezi içinde en büyük paya sahip olmuştu. 1950 yılında 27.865 kilo olan yaş koza, bir sonraki yıl 33.300 kiloya çıkmıştı. Ancak, 1952 yılının bahar aylarındaki ani sıcaklık düşüşleri ve don, üretimi 24.000 kilo düzeyine indirmişti.

	1950			1951			1952		
Kazalar	Köy Adedi	Açılan Tohum (kutu)	Yaş Koza (kilo)	Köy Adedi	Açılan Tohum (kutu)	Yaş Koza (kilo)	Köy Adedi	Açılan Tohum (kutu)	Yaş Koza (kilo)
Nallıhan	5	625	25.000	50	750	30.000	65	600	24.000
B.Pazarı	6	60	2.800	6	65	3.100	9	70	3.750
Kalecik	1	1	20	2	4.5	150	2	6.5	353
Çubuk	1	½	45	1	-	50	1	½	
K.Hamam	-	-	-	-	-	-	1	1	70
Toplam	58	686.5	27.865	59	820.5	33.300	78	678	28.203

Tablo 208: 1950-1952 Yılları Arasında Kazalarda İpekböcekçiliği Faaliyetleri

Kaynak: Şener, Nallıhan, s. 110; İstatistik Yıllığı 1953, s. 245-246.

Diğer yandan, vilayetin ipekböceği üretiminin artırılması için her yıl düzenli olarak şartları uygun olan köylere dut fidanı tevzi edilmişti. 1949'da tevzi edilen dut miktarı 10.000 adetken, bu sayı 1950'de üç kat artarak 30.000'e çıkarılmıştı. 1951'de 12.000 adet olarak sürdürülen dağıtım, 1952'de 40.640 olarak gerçekleşmişti.¹⁵⁰²

1950'de artan üretimde, ipekböceği yetiştirme usul ve metotlarının üreticilere öğretilmesi önemli bir yere sahipti. Bu nedenle, vilayette her yıl 1-5 gün arasında süren kurslar açılmıştı. Örneğin, 1955'te Nallıhan'ın Osman, Öğürler, Yenice Kavacık, Beypazarı'nın Hırka, Sekli, Çankaya'nın Yenişih köylerinde, Cemil G. ve Hayri T. adlı kişilerce kurslar açılmış, iki ay süren bu kurslara 480 kişi iştirak etmişti. Kursu katılanlara kerevet, kıyma bıçağı, ipekböceği tohumu verilmişti. Sürdürülen faaliyetler neticesinde, 1952'de 28.300 kg olan üretim, 1955'te 36.060 kg'a çıkmıştı. 1955 yılındaki üretimin %88,7'sini ise

¹⁵⁰² Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 48.

Nallıhan tek başına gerçekleştirmiş, kazadaki üreticiler 144.000 lira gelir elde etmişti.¹⁵⁰³ Türkiye'nin ipekböcekçiliği üretiminde dış pazarları dikkate alacak şekilde bir dönüşüm başlatamadığı, klasik üretimi teşvik etmeye devam ettiği dikkat çekmektedir. 1950 yılında Ankara'da üretilen toplam 27.8 ton yaş kozanın Türkiye'deki üretim içindeki payı %1,1 düzeyindeydi. Bu yönüyle, Ankara'nın üretimde sınırlı bir paya sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. 1955 yılına kadar süren eğitim ve fidan dağıtım faaliyetleri neticesinde ise bu oran %1,82 düzeyine çıkmıştı. 1950'lerde Türkiye'deki üretim 1.979 ton ile 2.934 ton¹⁵⁰⁴ arasında gidip gelen istikrarsız bir üretim yapısına sahipti.

6.4.4. Arıcılık

Ankara'nın bitki örtüsü ve meraları, arıcılık faaliyetleri için önemli olanaklar sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde, Ankara balı sarayda oldukça rağbet görmüştü. Özellikle Kızılcahamam, Beypazarı, Çubuk ve Keskin bal üretimi ve ballarının lezzetiyle ön plana çıkmıştı. 1895'te İngiliz Konsolos Cumberbatch, yerlilerin peteğini tercih ederken beyaz saydam balı sattıklarını kaydetmişti. Ankara arısı, fazla bal toplama ve depolama kabiliyeti, kışa dayanıklılığı, hastalıklara karşı direnci ile ön plana çıkan bir arı türüdür. Fuat Ali (Örsan), Ankara'da arıcılığın gelişmesinde önemli katkılar yapmıştı. Fuat Bey, bu çalışmalarını Ankara'da açılan Ziraat Mektebi içinde kurulan "Numune Arılığı"nda gerçekleştirmişti.¹⁵⁰⁵ Ankara'nın doğal koşulları ve yerel arı ırkı, şehri arıcılık açısından önemli bir üretim merkezi haline getirmiştir.

Cumhuriyet Döneminde Ankara arıcılığının gelişiminde önemli rol oynayan kurumlardan biri Hasanoğlu Köy Enstitüsü olmuştu. Enstitüde eğitim gören gençler, gittikleri köylerde arıcılığın geliştirilmesi için de çaba göstermişti. Arıcılığın gelişiminde bir diğer önemli merkez ise Atatürk Orman Çiftliği olmuştu. 1930'da Çiftlik'te kurulan Arıcılık Şubesi, Ankara'da teknik arıcılığın gelişiminde önemli bir rol oynamıştı. 1950 yılında ise Ankara'da 150 dekarlık bir alanda Arıcılık Enstitüsü kurulmuş, ancak enstitü 1952'de kapatılmıştı.¹⁵⁰⁶

¹⁵⁰³ Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s. 91-92.

¹⁵⁰⁴ Ziraat İstatistik Özetleri 1939-1959, s. 11.

¹⁵⁰⁵ Necdet Uysal, "Türkiye'nin Sosyal Tarihinde Bir Yaprak: XX. Yüzyılda Ankara'da Arıcılık", Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu C II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2017, s. 1000-1001, 1004-1005.

¹⁵⁰⁶ Uysal, "Türkiye'nin Sosyal Tarihinde Bir Yaprak:", s. 1007-1009.

Ankara’da 1949’dan itibaren arıcılık konusunda başlatılan sistemli çalışmalar, 1950’li yıllarda da sürdürülmüştü. Bu dönemde, Ankara Arıcılık Kooperatifi kovancılık sanayi için ilk teşebbüse geçen kuruluş olmuştu. Bu kapsamda, Ankara İl Özel İdaresi’nden sağlanan imkânlarla 100 arı kovanı temin edilmiş, bu kovanlardan 40’ı, ziraat öğretmenlik merkezlerinin bulunduğu yerlere dörder kovan olacak şekilde dağıtılmıştı. Dörder kovanlık bu yerlerde bir yandan üretim yapılmış, diğer yandan arıcılıkla ilgili çiftçilere bilgi verilmesi sağlanmıştı. Kalan 60 kovan ise üretici olmak isteyenlere, tanesi 27,40 kuruştan satılmıştı.¹⁵⁰⁷ Eğitim ve teşvik faaliyetleriyle çiftçilerin desteklendiğini ve çiftçilere bu alanda profesyonelleşme fırsatı sunulmuştur.

Arıcılığın Ankara’da gelişimi ve çiftçilere modern arıcılık teknikleri hakkında bilgi verilmesi için, Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü’ne bağlı Tavukçuluk ve Arıcılık Enstitüsü, köylerde arıcılık kursları açıyordu.

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	Toplam
Merkez	36	10	9	18	-	-	73
Ayaş	-	-	16	10	-	-	26
B. Pazarı	-	-	17	-	-	12	39
Çankaya	-	-	7	11	-	-	18
Çubuk	-	-	-	21	14	-	35
Haymana	-	-	25	-	13	-	38
Kalecik	-	-	27	7	-	-	34
Keskin	-	-	25	-	6	-	31
K. Kale	-	-	-	42	58	-	100
Kızılcahamam	-	-	28	39	-	18	85
Nallıhan	-	-	27	5	21	18	71
Polatlı	-	-	26	12	9	21	68
Toplam	36	10	207	165	121	69	618

Tablo 209: Ankara’da 1950 -1955 Yılları arasında Açılan Arıcılık Kurslarına Katılan Sayısı

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s. 90.

Bu kapsamda, 1952 yılında düzenlenen kurslara katılanların sayısı, 1950 ve 1951’de düzenlenen kurslara katılanların sayısının 4.5 katına ulaşmıştı. Ancak, düzenlenen

¹⁵⁰⁷ TBMMTD, 15 Ocak 1951, Dönem IX, c. IV, s. 197; Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu, s. 46.

kurslara katılanların sayısı, 1953'ten itibaren sürekli azalmış ve 1955'te 69'a kadar düşmüştü. Kurslar konusunda yapılan faaliyetlerde istikrar sağlanamamıştı.

Yapılan bu faaliyetlere rağmen, Ankara'nın bal üretimi dalgalı bir seyir izlemişti. 1950 yılında 188 bin ton düzeyinde gerçekleşen üretim, 1951 yılında 151 bin tona gerilerken, 1952 yılında ise 185 bin tona çıkmıştı. 1953'te yeniden 238 bin tona kadar yükselen bal üretimi, 1954'te 127 bin tona kadar gerilemişti.

İlçenin adı	1950			1955			Bal Artış Oranı %
	Eski Tip Kovan	Yeni Tip Kovan	Bal Kş	Eski Tip Kovan	Yeni Tip Kovan	Bal Kş	
Merkez	5.800	400	18.000	5.200	435	9.500	-47.22
Ayaş	3.000	20	4.000	2500	50	2.000	-50.00
Balâ	300	4	610	540	-	2.200	259.02
B. Pazarı	4.300	37	3.600	2.900	45	5.000	38.89
Çamlıdere	-	-	-	410	-	2.300	—
Çankaya	3.400	60	8.500	3.100	131	7400	-12.94
Çubuk	4.575	38	22.875	4.800	72	28.000	22.55
Haymana	3.000	85	6.200	2.770	2.230	12.000	93.55
Kalecik	6.720	-	30.000	2.700	118	8500	-71.67
Kaman	-	-	-	520	1	750	—
Keskin	1.510	18	9.400	1.800	18	5000	-46.81
K. Kale	1.810	5	16.000	4.000	100	13.800	-13.75
K. Hamam	2.500	30	7.400	2.800	153	5400	-27.03
Nallıhan	2.600	20	7.800	3.300	28	50.000	541.03
Polatlı	1.300	102	50.600	1.460	360	3500	-93.08
Ş- Koçhisar	669	48	3.030	890	40	3500	15.51
Toplam	41.484	867	188.015	39.690	1.781	158.250	-15.82

Tablo 210: 1950-1955 Yıllarında Ankara'daki Eski ve Yeni Tip Kovan Sayısı ve Üretim Miktarları

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s. 88.

Yaşanan dalgalanma ve istikrarsız üretim nedeniyle, 1950-1955 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama bal üretimi %2,89 düzeyinde azalmıştı. 1950 yılında, Ankara'nın bal üretiminin Türkiye'deki payı %3,62 düzeyindeydi. Bu oran, 1955 yılında %2,22'ye

gerilemişti. 1960'ta ise, Ankara'da 291 ton bal üretimi gerçekleştirilmiş ve vilayetin bal üretiminin Türkiye'deki payı %3 düzeyine çıkmıştı.¹⁵⁰⁸ 1955 yılında, yeni kova tipinin yaygınlaştırılarak bal üretim miktarının artırılması hedeflenmişse de 1960 yılına kadar bunun başaramamıştır. Polatlı'da hem eski tip hem de yeni tip kovan sayısı artırılmasına rağmen, bal üretimi 5 yıl içinde %93 azalmıştı. Bu durum, arıcılığın birden fazla faktöre bağlı olduğunu düşündürmektedir.

6.4.5. Atçılık

1950'lerde, Amerika ve Avrupa'da motorlu araç sayısındaki artışa rağmen, Türkiye'de atın günlük yaşamda önemi sürüyordu. Nakil, toprak işleme ve koşum hayvanı olarak işlevleri, atın diğer vilayetlerde olduğu gibi Ankara'da da imtiyazlı yerini koruyordu. Bu kapsamda, sığır ve koyuna göre aygırlardan döl alma çalışmalarına daha fazla özen gösteriliyordu. Bununla birlikte, Ankara'daki atların büyük oranı yerli ırktandı, çok az bir kısmı ise Arap ve yarım kan İngiliz ırkındandı.¹⁵⁰⁹

Ankara'da atçılığın geliştirilmesi için yetiştiriciler, damızlık aygırlardan faydalanmaya çalışıyordu. Nitekim bu kapsamda 1951 yılında Tarım Bakanlığı'nda konuya ilişkin bir toplantı yapılmış, aygır depolarının gelişimi ve Bakanlıkça gönderilecek aygırların yemleri için tahsisat konmasına yönelik olarak il genel meclislerine bilgilendirmede bulunulmuştu. Bakanlığın yürüttüğü çalışmalar kapsamında, 13 kazada aşım durakları faaliyete geçirilmiş, 21 safkan Arap ve 5 safkan İngiliz atının yer aldığı 38 damızlık aygır ile at neslinin ıslahına gayret edilmişti. Aşım duraklarında aygırlar ise civar vilayetlerdeki haralarda yetiştiriliyordu. Ankara'daki koşu hayvanının gelişimi için, farklı bölgelerdeki haralardan getirilen vasıflı atlar, Hipodrom'da satışa sunulurken, ilk ve sonbaharda düzenlenen at yarışları, atçılığın gelişiminde önemli rol oynuyordu.¹⁵¹⁰

6.5. Ticaret

Ankara, coğrafi konumu ve tarihsel geçmişiyle büyük bir ticaret merkezi olmuştu. Ticaret kervanlarının ve yolcuların uğrak noktası olan Ankara, birçok ticaret rotasının kesiştiği bir noktada yer alıyordu. Şehirdeki kapılar, ticaret yolcularının ve mallarının geçişini

¹⁵⁰⁸ Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s.88-89 arasında Ek sayfasız; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 602.

¹⁵⁰⁹ Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 153-154.

¹⁵¹⁰ Ulus, 02 Ağustos 1951, Sayı: 10813; Özkan, Ankara Vilayetin Zirai Bünyesi, s. 154-155.

kolaylaştırmak için stratejik olarak konumlandırılmıştı. Şehir aynı zamanda özel bir ticaret ürünü olan Ankara tiftik keçisi ve keçilerden elde edilen tiftikle tanınıyordu. Halkın geçiminde önemli bir yere sahip olan tiftiğin, işlenmeden ihraç edilmesine izin verilmiyordu. Ankara'nın ticari faaliyetleri, bölgedeki ekonomik canlılık ve tarih boyunca süregelen ticaret geleneği ile büyük bir öneme sahiptir.¹⁵¹¹ Ankara'daki ticaret, coğrafi avantajlar ve tiftik gibi özel ürünlerle şekillenmiştir.

XX. Yüzyılın başlarında, merkezde bulunan bedesten, batıda perakende ticaretin yoğunlaştığı Karaoğlan çarşısı ve güneyde toptan ticaretin yoğunlaştığı Atpazarı-Samanpazarı-Koyunpazarı çarşıları şehrin ticari merkezleriydi. 1915 yangınından sonra bedesten önemini yitirirken, müşteri kitlesine göre farklılaşan ve Anafartalar eksenini üzerinden birleşmeye başlayan iki çarşı ortaya çıkmıştı.¹⁵¹² Ankara'da, tiftik ve sof kumaşının ticaretinin yapıldığı yer, “yukarıyüz” olarak tanımlanan ve hanlar bölgesi olarak da anılan Atpazarı ve çevresiydi. İkinci merkez durumunda olan ticari mekanlar ise “aşağıyüz” olarak adlandırılan bölgedeki Suluhan, Tahtakale Han ve Taş Han'dı. Bir dönem 56'ya kadar ulaşan han sayısı, 1900'lerin başında 13'e kadar düşmüştü. 1929'da, Suluhan çevresi, Tahtakale ve Karaoğlan Çarşılarında toplam 355 dükkân mevcuttu.¹⁵¹³ Ankara'nın ticari yapısının zaman içinde dönüşüm geçirdiği, şehirdeki ticaretin mekânsal olarak çeşitlendiği ve afetlerin ticari bölgelerin dağılımını etkilediği görülmektedir.

Ankara'nın başkent ilan edildiği yıllarda farklı mesleklere mensup 40.548 kişiden 4.813'ü (%11,8) ticaretle meşguldü. Şehrin merkez nüfusunun hızla arttığı bu yıllarda ticari faaliyetler de kısa sürede arttı. Çok partili dönemle birlikte, Kızılay'ın oynadığı iş merkezi rolü önemli bir değişime uğradı. Altı pasaj üstü kısmı modaevi, fotoğrafçı veya kuaför salonu şeklinde işleve sahip bitişik nizam apartmanların sayısı çoğaldı ve bölgede hizmet sektörünün faaliyetleri arttı.¹⁵¹⁴ Yaşanan bu gelişmeler, Ankara'nın bir imar planı olmasına rağmen, büyümenin bu plana göre gerçekleşmediğini göstermektedir.

1950'li yıllarda, Kızılay ticari bir merkez haline gelmişti. Bu durum, bir yandan gelir düzeyi yüksek ve orta düzeydeki kişilerin alışveriş merkezi olmasını sağlarken, diğer

¹⁵¹¹ Galanti, Ankara tarihi I, s. 201-202.

¹⁵¹² Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 6.

¹⁵¹³ Günseli Gümüşel, Geçmişten Günümüze Ankara Ticaret Tarihi Ankara Tarih Dizisi-2, Atılım Üniversitesi Yay. Ankara 2018, s. 42-43,71.

¹⁵¹⁴ Emre Kavak, Ankara'nın İktisadi Tarihine Dair Bir Tetkik: Ankara Ticaret Odası Örneği 1938-1950, İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 24; Güven Arif Sargın, Başkent Üzerine Mekan Politik Tezler Ankara'nın Kamusal Yüzleri, İletişim Yay, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 55-56.

yandan arazi fiyatlarını artırmış ve şehrin eski merkezi olan Ulus'la yakın arazi değerlemeleri yapılmaya başlanmıştı. Ankara nüfusunun diğer dönemlere kıyasla çok hızlı yükselmesi, ticari faaliyetlere de hız kazandırmış, farklı esnaf grupları çarşı ve kapalı şartlılar yapmak üzere iş birliği yapmıştı. Örneğin, Ankara esnaflarının kurmuş olduğu Kapalı Çarşı Yapı Kooperatifi, Çankırı Caddesi'nde 3 milyon liralık bir arazi üzerinde 500 dükkanlı bir kapalı çarşı inşa edilmesine karar vermişti. 500 kişinin katılımıyla oluşan kooperatif, bir yarışma düzenlemiş ve kapalı çarşı projesi için 39 kişi müsabakaya katılmıştı. Kapalı Çarşıda, dükkanların yanı sıra, büro, yazıhane, gece lokali, yazlık pavyon, teşhir salonları ve gazino da bulunacaktı.¹⁵¹⁵ 1950'lerde yaşanan ekonomik dönüşümle bu dönemde Ankara'da iş hanı, kapalı çarşı ve dükkân inşaatları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Benzer bir girişim, Ankaralı 100 tüccar tarafından hayata geçirilmiş ve tüccarlar, "Ankara Modern Çarşı Kooperatifi" adıyla bir kooperatif kurmuşlardı. Posta Caddesi üzerinde yaptırılacak olan 14 katlı çarşının ilk 5 katında 93 dükkân, 300 kişilik bir lokanta ve büyük bir sergi salonu yapılacaktı. Sonraki 7 katında ise 2-3 odalı daireler bulunacaktı. Bodrum katı ise 2 katlı yapılacaktı. Bir Alman firması ve Emlak İnşaat Şirketi ortaklaşa başlattıkları bir proje kapsamında, Kızılay Meydanı'nda bir kapalı çarşı yapılması kararlaştırılmıştı. 45 dükkânın bulunacağı kapalı çarşının yer altında açılacak 50 metre çapında bir alana yapılacağı belirtilmişti. Kapalı çarşıya meydanın dört yanından yürüyen merdivenle inilebilecekti.¹⁵¹⁶

Ankara Belediyesi de ticaretin gelişimi için 44 dükkanlı bir çarşı yapımı için harekete geçmişti. Çarşının, şehrin eski merkezlerinden olan Atpazarı'na yapılması planlanmıştı. 44 dükkânın hizmet vereceği ve 200 bin liraya mal olacak çarşının temel atma töreni, Ankara Vali ve Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu ile belediye meclis üyelerinin katılımıyla yapılmıştı.¹⁵¹⁷ 1950'lerde çarşı ve kapalı çarşı yapımına bu denli önem verilmesi, Ankara'nın giderek bir tüketim şehrine dönüştüğünü göstermektedir.

1950'lerde, Ankara'nın başlıca ihraç ürünü hala tiftikti. Nitekim 1952 yılında 19.400 kilo tiftik, 10 bin kilo yapağı, 13.296 adet ve 32.387 kilo muhtelif deri, 600 kilo kuyruk, 472 kilo manda eti, 857 kilo keçi eti, 1162 kesilmiş tavuk ve hindi eti ihraç edilmişti.¹⁵¹⁸

¹⁵¹⁵ Zafer Akşam Postası, 24 Şubat 1956, Sayı: 2053.

¹⁵¹⁶ Zafer Akşam Postası, 06 Şubat 1959, Sayı: 3046.

¹⁵¹⁷ Zafer, 07 Haziran 1955, Sayı: 2312.

¹⁵¹⁸ Zafer, 15 Ocak 1953, Sayı: 1348.

Ankara'nın sanayi üretiminin şehrin ihtiyaçlarına yönelik olduğu, ancak ihtiyaç fazlası bir üretimin gerçekleşmediği görülmektedir.

6.5.1. Ticari Faaliyetlerde Yaşanan Sorunlar

Türkiye'de olduğu gibi Ankara'da da 1954 yılı itibariyle ürün darlığı oluşmaya başlamıştır. Hükümet sorunun çözümünü piyasayı kontrol altına almak olarak görmüş, bu yönde adımlar atmıştır. Şehirde, yedek parça ve otomobil lastiği temin etme meselesi, şehrin hem sosyal hem de ticari hayatını daha fazla sekteye uğratmaya başlamıştır. Nitekim lastik, Ankara'da birçok şoförün rüyası haline gelmiş, Ankara Şoförler Cemiyeti'nde lastik bekleyenlerin isimlerinin yazılı olduğu defterler birikmiştir.¹⁵¹⁹

Gazeteler şehrin 35.000 lastik ihtiyacı olduğu halde 500 lastik verildiğini, 2.500-3.000 araç sahibinin ve şoförün zor durumda kaldığını belirtiyordu. Buna karşın Ankara Valisi, ihtiyacın 10.000 adet olduğunu ve şehre 500 değil, 2.124 adet lastik geldiğini belirterek bu iddiaları yalanlıyordu.¹⁵²⁰ Ticari faaliyetleri etkileyen ve araçları hareket edemez hale getiren bir diğer sorun yedek parça sorunu olmuştu. Bu sorun, şehirde araç sahiplerini ciddi şekilde sıkıntıya sokuyordu. Yüzden fazla taksi şoförü, yedek parça bulamamak nedeniyle araçlarını çalıştıramıyordu. 4 liraya satılması gereken platin 40-50 liraya, 65 liralık debriyaj baskı ise 100 liraya satılınca, parçaları satın alıp işleri devam ettirmek imkânsız hale geliyordu.¹⁵²¹ Lastik ve yedek parça temin edilememesi, sadece ticari faaliyetleri aksatmakla kalmamış, aynı zamanda farklı ürünlerin fiyatlarının artmasına da neden olmuştur.

İktisat ve Ticaret Bakanlığı, özellikle büyük şehirlerdeki fiyat istikrarı için yurt dışından uzmanlar davet etmişti. Ankara, İstanbul ve İzmir belediyelerinin katılımıyla 40-50 milyon liralık sermaye ile bir tanzim satış şirketi kurulması kararlaştırılmıştı. Karar sonrasında tanzim satış uygulamasına başlanmış ve ilk uygulama İstanbul'da yapılmıştı. Tanzim konusunda fikirlerini paylaşmak üzere, İsviçreli tanzim satış uzmanı Senatör Dutwiller Ankara'ya gelmişti. Dutwiller, İsviçre'de uygulanan tanzim satışları hakkında bilgi vermiş ve İstanbul'daki benzer uygulama ile ilgili intiba ve teşebbüslerden söz etmişti. Dutwiller, İstanbul'dan olumlu sonuçlar alınması durumunda, benzeri

¹⁵¹⁹ Ankara Telgraf, 03 Kasım 1955, Sayı: 1174.

¹⁵²⁰ Ulus, 31 Mayıs 1957, Sayı: 12302; 08 Haziran 1957, Sayı: 12310.

¹⁵²¹ Ankara Telgraf, 11 Şubat 1958, Sayı: 1982.

uygulamaların Ankara’da da yürütüleceğini belirtmişti.¹⁵²² Bu uygulama, Türkiye'nin fiyat istikrarını sağlamak amacıyla uluslararası tecrübelerden yararlanma ve yerel çözümler geliştirme arayışını göstermektedir.

Nitekim Ankara Belediyesi’nin koordinesinde şehrin çeşitli yerlerinde başlatılan çalışmalar, ürünleri piyasa fiyatına göre daha ucuza satmayı amaçlıyordu. İlk tanzim satışlar zeytinyağı ve sabun ile başlamıştı. Teşebbüs, satış yapan bazı kesimlerce telaşla karşılanırken, halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştı.¹⁵²³ Ticaret Bakanlığı ise, Belediye ve Esnaf Dernekleri Birliği iştiraki ile bir yandan kar düzeylerini belirlemeye çalışırken, bir yandan da muhtekir esnafı denetliyordu.¹⁵²⁴

Ankara’da üretim ve inşaa faaliyetlerinde gerekli maddelerin temini için İktisat ve Ticaret Bakanlığı tahsislerde bulunuyordu. Örneğin, 100.000 metre su borusu, 40 ton kurşun, 2,5 ton nal mihı, 180 ton levha saç, 400.000 gazoz şişesi kapağı, 1.390 kg külçe çinko, 1.300 kg tulga çinko, 625 sandık cam, bir ton kundura çivisi ve 15 ton inşaat çivisi tahsis edilmişti. 1952 yılında kurulmuş olan Esnaf Kefalet Kooperatifi, bir yıl içinde Ankara esnafına destek olmak için 6 milyon lira kredi dağıtmıştı. 1954 yılında ise dağıtmayı planladığı kredi miktarının 20 milyon lira olması bekleniyordu.¹⁵²⁵ Bu destekler, Ankara'daki üretim ve inşaat faaliyetlerini güçlendirmeyi amaçlayan ekonomik bir planlamanın parçasıydı.

Ankara esnafının taleplerini karşılamak ve şehirde ticareti canlandırmak isteyen Ankara Esnaf Kefalet Kooperatifi ile Halk Sandığı, kredi miktarlarını artırma kararı almışlardı. Bu kapsamda, 6 ay vade ile verilen kredi miktarı 661.750 liraya kadar çıkarılmıştı. Yıl sonuna kadar bu miktarın 10 milyon liraya yükseltilmesi düşünülüyordu. Bir yandan kredi veren kooperatif, diğer yandan yeni ortaklar kaydederek onlar sayesinde kredi miktarını artırıyordu. Nitekim 4.000 üyesi ile kooperatif, kredi haddini esnaf başına 2.500 liraya kadar yükseltmişti.¹⁵²⁶

Ankara’da ticari faaliyetlerin geliştirilmesi için gösterilen gayrete karşın, 1955’ten sonra ülke ekonomisinin içine girdiği olumsuz koşullar, vilayette faaliyet gösteren şirketlerin gücünü büyük oranda etkilemişti.

¹⁵²² Zafer Akşam Postası, 21 Ocak 1954, Sayı: 1240; 12 Mart 1954, Sayı: 1290.

¹⁵²³ Zafer, 12 Şubat 1954, Sayı: 1146.

¹⁵²⁴ Zafer Akşam Postası, 09 Ocak 1954, Sayı: 1228.

¹⁵²⁵ Demokrat Ankara, 03 Ocak 1953, Sayı: 498; 13 Ocak 1953, Sayı: 507.

¹⁵²⁶ Zafer Akşam Postası, 11 Ağustos 1959, Sayı: 4126; 28 Eylül 1959, Sayı: 4147.

	Yeni Şirket	Sermaye	Eski Şirket	Sermaye
1956	71	137.942	20	57.406
1957	97	111.893	34	105.118
1958	80	21.598	46	75.295
1959	55	24.574	43	130.245

Tablo 211: Ankara'daki Yeni- Eski Anonim ve Limited Şirket Sayısı ve Sermaye Durumu

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 440.

Nitekim 1956'dan sonra birçok yeni şirket kurulmasına karşın şirketlerin sermaye gücü sürekli düşüyordu. Düşüş, 1958 ve 1959'da önceki yıllara göre %90'a yaklaşmıştı. İstikrarsız ortam eski şirketlerin sermayelerinde ise dalgalanmalar neden oluyordu.

6.5.2. Ankara Ticaret Borsası

Ankara'nın başkent oluşunu müteakip artan nüfus, şehrin ticari faaliyetlerinde gözle görülür bir hareketliliğe neden olmuş ve bu da Ankara'da bir ticaret borsasının kurulmasını beraberinde getirmişti. 26 Şubat 1927'de Ankara Zahir Borsası olarak kurulan borsa, bünyesinde işlem gören ürünlerin tanzimi, fiyatlarının tespiti, alıcı ve satıcının görevlerini yerine getirmesi, farklı borsalarla fiyat haberleşmesi gibi fonksiyonlar icra etmişti. Meslek komitesi, Borsa Meclisi ve Borsa İdare Heyeti, Ankara Ticaret Borsası'nın üç temel organıdır.¹⁵²⁷ Ankara Ticaret Borsası'nın, artan nüfus ve ticaret hacmiyle uyumlu olarak ekonomik düzenin sağlanmasında önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Ankara Ticaret Borsası, sadece Ankara piyasasını yönetmekle kalmamış, çevre vilayetlerin de piyasa şartlarını belirlemede etkili bir rol oynamıştı. Nitekim Polatlı, Ayaş, Bala, Çubuk, Çankırı, Kastamonu ve Yozgat'tan gelen tiftiğin fiyatı Ankara Ticaret Borsası'nda belirlenir ve belirlenen fiyat, çevredeki diğer üretici vilayetleri de etkilerdi. Diğer yandan, Borsa, deri, tiftik, yapağı ve unlu mamuller yönüyle İstanbul ve Karadeniz piyasalarıyla bağlantılıydı.¹⁵²⁸ Ankara Ticaret Borsası'nın, bölgesel ölçekte işlev üstlenebilecek bir yapıya ve geniş bir ticaret ağının merkezi olabilecek kapasiteye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ankara Ticaret Borsası'nda, 1950'li yıllarda iki temel madde üzerinden yapılan işlemlerle

¹⁵²⁷ Cumhuriyetin 50 Yılı, s. 308-309.

¹⁵²⁸ "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. I, s. 618.

ön plana çıkıyordu. Bunlar buğday ve undu. 1953'te yapılan alım satım işlemlerinin %89'unu bu ürünler teşkil ederken, 1959'da bu oran %55'e düşmüştü. 1950 yılında borsanın işlem hacmi 24.022 lira iken, 1955'te 30.250 lira, 1960'ta ise 164.788 lirayav yükselmişti. 1959 kayıtlarına göre, 605 olan üye sayısı, 1960'ta 489'a düşmüştü.¹⁵²⁹

6.6. Bankalar

Cumhuriyet'in bankacılık alanındaki en önemli girişimlerinden biri, 19 Nisan 1925'te kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'dır. Bankanın sanayi müesseseleri kurmak, işletmek, sanayi ve maden sektörüne kredi temin etmek gibi amaçları vardı. Banka bu kapsamda, yünlü, pamuklu dokuma ve kundura fabrikalarının tam bir işletmeye dönüşmesi için çaba göstermiş, krediler vererek onlara teşvikler uygulamıştır. Ancak, yabancı sermaye girişinin yetersizliği, bankanın gerçek anlamda bankacılık yapabilmesine imkân vermemişti. Cumhuriyet döneminin özel sermayeli ilk büyük bankası ise, 26 Ağustos 1924'te 1 milyon lira sermayeyle kurulan Türkiye İş Bankası olmuştu.¹⁵³⁰

Türkiye'de, 1949 yılında 42 olan banka sayısı, 1950 yılında Bor Esnaf Bankası'nın çekilmesiyle 41'ee düşmüştü. Aynı yıl, 500 bin lira sermaye ile kurulan Türkiye Eski Muharipler Bankası ve 12,5 milyon lira sermaye ile kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın açılmasıyla, banka sayısı yıl sonunda 43'e yükselmişti. Bankaların toplam bilançosu 3 milyar 49 milyon liraydı. Toplam bilançonun %29'unu sermaye, %35,1'ini mevduatlar oluştuyordu.¹⁵³¹ Yeni bankaların kurulması, üretimi teşvik etme yönündeki politikaların yanı sıra finansal altyapıyı güçlendirme çabasını göstermektedir.

Bankacılık ve ekonomi politikalarının günümüze olan etkileri yönüyle, 1950-1960 dönemi önemli bir yer tutmaktadır. 1923-1950 yılları arasındaki döneme göre, 1950'lerde birçok özel bankanın kurulması ve hızla gelişmesi, dönemin en öne çıkan özelliğiydi. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ise bu dönemin en dikkat çeken bankasıydı. Zira banka, bir yandan özel kesime orta ve uzun vadeli krediler sağlarken, diğer yandan tüketime yönelik sanayi sektörüne de destek olmuştu. Bankacılıkta yaşanan hızlı gelişme sayesinde 1958 yılında ulusal banka sayısı 56'ya, toplam banka sayısı ise 62'ye yükselmişti.¹⁵³²

¹⁵²⁹ Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, s. 308-310.

¹⁵³⁰ Avni Zarakolu, Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık, Türkiye Bankalar Birliği Yay. No:61, Ankara, 1974, s. 21, 23.

¹⁵³¹ Ulus, 07 Şubat 1952, Sayı: 10995.

¹⁵³² Aziz Baz, Türkiye'de Cumhuriyet sonrası bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi, Hasan Kalyoncu

Üretimi teşvik edici politikalar kapsamında banka sayısının artırıldığı ve kredi imkanların kolaylaştırıldığı ifade edilebilir.

Demokrat Parti döneminde bankacılık alanında yaşanan bu gelişmeler Ankara'ya da yansımış, daha önce Ankara'da faaliyet göstermeyen bankalar şehirde şube açmaya başlamıştı. Bu bankalardan biri Türkiye Emlak Kredi Bankasıydı. 1946'da ucuz mesken yapımı için kredi, bina yaparak satmak, sigorta işleriyle meşgul olmak ve her türlü bankacılık işlemi yapmak gibi amaçlarla kurulan banka, birçok yönüyle Emlak ve Eytam Bankası'na benziyordu. Türkiye çapında, 1950'de 8 şubesi bulunan bankanın, 1960 yılına gelindiğinde şube sayısı 62'ye yükselmişti. 1946-1950 döneminde Ankara'da şubesi bulunmayan bankanın, 1950-1960 döneminde açılan şube sayısı ise 3'tü.¹⁵³³

Demokrat Parti döneminde Ankara'da 9 banka şube açmak izin talebinde bulunmuş, hükümet bu taleplere olumlu cevap vermişti. Şubelerin Yenişehir ve Anafartalar'da faaliyete başlaması, bu bölgelerdeki iktisadi faaliyetlerin yoğunluğuna işaret etmesi bakımından önemlidir.

	Banka Adı	Şubenin Açıldığı Yer	Açılış İzin Tarihi
1	Türkiye Emlâk Kredi Bankası	Yenişehir	21.07.1952
2	Muhabank	Yenişehir	20.07.1953
3	Denizcilik Bankası	Ankara	15.05.1955
4	İstanbul Bankası	Ankara	23.03.1955
5	Türkiye Vakıflar Bankası	Anafartalar	16.11.1955
6	Türkiye İş Bankası	Anafartalar	11.02.1956
7	Türkiye İş Bankası	Samanpazarı	09.02.1954
8	Türk Ekspres Bank	Ankara	07.04.1956
9	Türkiye Vakıflar Bankası	Yenişehir	11.11.1956
10	Raybank	Yenişehir	16.11.1956

Tablo 212: 1950-1960 Döneminde Ankara'da Şube Açan Bankalar

Kaynak: Resmî Gazete, 28 Ağustos 1952, Sayı: 8196, s. 4398; 15 Eylül 1953, Sayı: 8508, s. 7201; 02 Mayıs 1955, Sayı: 8995, s. 11746; 07 Haziran 1955, Sayı: 9029, s. 12093; 05 Ocak 1956, Sayı: 9199, s. 13329; 12 Mart 1956, Sayı: 9256, s. 13852; 07 Haziran 1956, Sayı: 9326, s. 14497; 22 Aralık 1956, Sayı: 9490, s. 16041; 24 Aralık 1956, Sayı: 9491, s. 16049; BCA, 30.18.1. / 135.17.14.

Tabloya göre 1955-1956 yılları, bankaların şube açmak için en fazla talepte bulunduğu yıllardır. 1950'lerin ortalarında piyasada döviz ve ürün darlığı yaşanmaya başlamışsa da

Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2017, s. 50-53.

¹⁵³³ Murat Güvenç, Oğuz Işık, Emlak Bankası 1926-1998, İstanbul 1999, s. 131-132, 194-195.

Ankara’da hızla artan nüfus ve hizmet sektörünün gelişimi, bankaları bu yıllarda daha fazla şube açmaya yönlendirmiştir. Ayrıca 1929-1949 yılları arasında Ankara’da sadece 4 şube açılmışken, 1950-1956 yılları arasında 10 şube açılmış olması, Ankara’daki iktisadi faaliyetler hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir.

Cumhuriyet’in ilk ticari bankası olan Türkiye İş Bankası, 17 Şubat 1923’te İzmir İktisat Kongresi’nde kararlaştırılmıştı. Bankanın iki temel hedefi vardı. Bunlar, devletin kendi burjuvazisini oluşturabilmesi için sanayiciye kredi vermek ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlanmaktı. Ankara merkezli banka, 1950’lerde açılışını gerçekleştirdiği iki şubeyle birlikte, 1960’ta Ankara’daki şube sayısını 17’ye yükseltmişti. Ankara merkezli banka, 1950’lerde açtığı iki yeni şubeyle birlikte 1960’ta şehirdeki şube sayısını 17’ye yükseltmiş; bu sayı ile Ankara, Türkiye İş Bankası’nın İstanbul ve İzmir’den sonra en fazla şubeye sahip olduğu şehir konumuna gelmişti. Banka, bu üç şehirdeki şubelerini 'fevkalade' olarak sınıflandırırken, Ankara’daki Yenişehir şubesi üçüncü sınıf olarak nitelendirilmişti.¹⁵³⁴

6.6.1. Bankaların Ankara’daki Faaliyetleri

Ankara’daki bankalar, verdikleri kredilerle vilayetin canlı bir iktisadi hayatının oluşmasında önemli bir rol oynamıştı. Örneğin, 1950’de çıkarılan 5652 sayılı yasa ile Halk Bankası, esnaf, esnaf dernekleri, sanat kooperatifleri gibi teşekküllerin kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve halk sandıklarına kredi açmakla görevlendirilmişti. Bu yükümlülük, diğer banka müdürleri için de geçerli sayılarak, varlıklı kişilere de kredi açılmasının yolu açılmıştı.¹⁵³⁵

Diğer yandan, Halk Bankası’nın Ankara’daki faaliyetlerinin sürdürülebilmesi sermaye yapısının güçlü tutulmasıyla mümkün olmuştu. Bu kapsamda alınan bir kararla, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı sermayesinden 500.000 lira %5 faizle Halk Bankası’na yatırılması kararlaştırılmıştı.¹⁵³⁶ Banka, sağlanan parasal kaynaklarla esnafın kredi ihtiyaçlarını temin etmeye çalışmıştı.

Nitekim banka, Ankara’da esnafın kredi taleplerini yerine getirmek için çaba göstermişti.

¹⁵³⁴ Uygur Kocabaşoğlu, Türkiye İş Bankası Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2001, s. 321,330; Özlem Özdemir, “Stratejik İletişim Açısından Türkiye İş Bankası’nın Tasarruf Kumbarası Temalı İlk Kurumsal Reklamları: 1928-1932”, VIII/1 (2018), s. 30.

¹⁵³⁵ Nabi Dinçer, “Türkiye’de Esnaf ve Küçük Sanatkarlar” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 3 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 756.

¹⁵³⁶ BCA, 30.18.1. / 128.8.4.

Bu kapsamda, Halk Bankası Genel Müdürü, Ankara'daki Seyyar Satıcılar Derneği'nin haklarının korunması ve iyileştirilmesi amacıyla düzenlenen toplantıya katılmıştı. Genel Müdür, yaptığı konuşmada, banka olarak derneğe kredi verileceğini ifade etmişti. Kredi müjdesi, seyyar satıcılar tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Seyyar satıcılar, verilecek kredi ile belediyenin kendileri için göstereceği yerlerin kendilerine düşen maliyetini karşılayabileceklerdi.¹⁵³⁷ Halk Bankası'nın bu adımı, sermayeye erişimi kısıtlı olan seyyar satıcılar gibi küçük esnaf gruplarını doğrudan destekleyerek yerel ekonomide bir canlanma yaratma potansiyeli taşıdığı söylenebilir.

Muhabank ise ev yapım kredileriyle ön plana çıkmıştı. 300 liralık hesap açıp, aylık olarak 20 lira ödeyenler, ister kendi arsalarına, isterse de bankanın belirleyeceği arsalara ev yaptırabileceklerdi. Peyderpey yapılan evler sahiplerine teslim edilecek ve kalan borç, 50-60 liralık taksitlerle ödenebilecekti. Banka, müşterilerin bu ödemeleri havale veya posta yoluyla yapabileceğini belirtiyordu.¹⁵³⁸

Ankara'da faaliyet gösteren bir diğer banka Raybank'tı. Raybank, Raybank Türk Anonim Şirketi adıyla 30.04.1956 tarihinde, merkezi Ankara'da olacak şekilde kurulmuştu. Banka, her türlü banka işlemi yapmak, ticarete, sanayiye, ziraata, imar ve madencilğe destek vermek ve bu konularda faaliyetler yürütmek için kurulmuştu. Bankanın kuruluş sermayesi 4 milyon liraydı. Banka, kuruluşundan altı ay sonra Ankara'da bir şube açmak için İktisat ve Ticaret Vekâleti'ne başvurmuş ve 16.11.1956 tarihinde bankanın Ankara şubesinin açılmasına karar verilmişti.¹⁵³⁹

Ankara'da şube açılmasına izin verilen bankalardan biri de Türk Ekspres Bank A.Ş.'ydi. Merkezi İstanbul olan bu banka, 17.04.1953 tarihinde kurulmuştu. Banka, her türlü ticari ve sınai işlerle uğraşmak üzere kurulmuştu. Türk Ekspres Bank Anonim Şirketi adıyla kurulan bankanın kuruluş sermayesi de 4 milyon liraydı.¹⁵⁴⁰

Hükümet, 1950 yılından itibaren piyasaya kredi dağıtımını kolaylaştırmaya çalışmıştı. Bu kapsamda, 1953 yılında çıkarılan 6112 sayılı yasa ile bankalar, Merkez Bankası'na %20 oranında munzam karşılık yatırmak zorunda bırakılmıştı. Bu düzenleme, piyasaya ucuz kredi verilmesini mümkün kılacak bir ortam yaratmıştı.¹⁵⁴¹ Demokrat Parti'nin büyümeyi

¹⁵³⁷ Zafer Akşam Postası, 12 Şubat 1951, Sayı: 178.

¹⁵³⁸ Bugünkü Ankara Kazaları, 25 Temmuz 1955, Sayı: 6

¹⁵³⁹ BCA, 30.18.1. / 143.38.20; 30.18.1. / 144.93.7.

¹⁵⁴⁰ BCA, 30.18.1. / 131.30.12.

¹⁵⁴¹ Resmî Gazete, 10 Temmuz 1953, Sayı: 8454, s. 6655. 6112 Sayılı Bankalar Kanunu'na Ek Kanun'la 7 maddeden oluşmaktadır. Kanun DP'nin iktisadi politikaları açısından hayati öneme sahiptir. Bu aynı

öncelikleyen politikaları, Ankara'daki bankaların verdiği kredi miktarlarını etkilemişti. 1950-1955 yılları arasında, bankaların Ankara çiftçilerine verdiği krediler yıllık ortalama %137,7 oranında artmıştı.

Kazalar	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Merkez	160.000	200.000	800.000	1.430.000	2.473.000	3.121.567
Ayaş	400.000	490.000	1.830.000	1.320.000	2.044.000	2.905.657
Balâ	488.000	1.100.000	2.140.000	2.830.000	5.205.000	6.635.924
B. Pazarı	275.000	475.000	750.000	1.210.000	1.657.000	1.799.965
Çubuk	744.000	910.000	1.850.000	2.490.000	3.196.000	4.011.610
Haymana	237.000	350.000	1.705.000	2.090.000	3.810.000	4.678.976
Kalecik	433.000	760.000	1.535.000	1.700.000	2.509.000	2.556.753
Keskin	415.000	954.000	1.230.000	1.340.000	1.683.000	1.749.626
K. Kale	700.000	1.237.000	2.045.000	2.340.000	4.449.000	4.725.359
K. Hamam	592.000	670.000	1.150.000	1.210.000	1.929.000	2.264.880
Nallıhan	504.000	520.000	1.000.000	1.300.000	1.853.000	2.070.707
Polatlı	1.600.000	2.580.000	5.518.000	7.340.000	9.448.000	10.372.153
Ş. Koçhisar	402.000	435.000	780.000	8.200.000	2.681.000	3.317.506
Kaman	-	-	-	-	3.295.000	3.949.240
Çamlıdere	-	-	-	-	-	664.262
Toplam	6.950.000	10.681.000	21.533.000	27.480.000	46.232.000	54.824.185

Tablo 213: 1950-1955 Yıllarında Ankara'da Bankaların Çiftçilere Verdiği Kredi Miktarı. (Lira)

Kaynak: Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s. 113.

Kazalar içinde, yıllık ortalama en fazla kredi artışı %374,8 ile Haymana'da, %370,2 ile Merkez'de ve %252,3 ile Balâ'da gerçekleşmişti. Yıllık ortalama kredi artışının en düşük kaldığı kazalar ise %56,5 ile Kızılcahamam, %62,1 ile Nallıhan ve %64,3 ile Keskin olmuştu. Miktar olarak ise en fazla krediyi Polatlı kazası almıştı. 1950 yılında bir çiftçi ailesinin zirai faaliyetlerden elde ettiği hasılat 2.300 lira iken, 1955'te bu miktar

zamanda 1954 yılından itibaren başlayacak yüksek enflasyonlu yıllarında habercisidir. Kanunun en önemli maddesi 1. Maddedir. Bu maddede "Bankalar, 2999 sayılı kanunun 4196 sayılı kanunla muaddel 26 ncı maddesi gereğince tesis edecekleri % 20 nispetindeki munzam karşılıkları Amortisman Sandığı hesabına Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına nakden tevdi etmekle mükelleftirler. Amortisman Sandığı, Türkiye Cumhuriyet' Merkez Bankasındaki hesabına tevdi olunan bu karşılıklara mukabil bankalara, vadesiz ve bir seneye kadar vadeli olarak kabul ettikleri mevduata tekabül eden kısımlar için %3, bir sene ve daha fazla vadeli mevduata tekabül eden kısımlar için de %4 faiz öder." İfadeleri yer almış, piyasanın çok ucuz bir maliyetle fonlanması sağlanmıştır.

4.233 liraya ¹⁵⁴² yükselmişti. Çiftçilere dağıtılan kredilerde dikkati çeken hususlardan biri ise, bir çiftçi ailesi başına düşen gelirin 1953 yılına göre 1954'te %36,2 düşmesine rağmen aynı yıllarda dağıtılan kredi miktarının %68,2 artmış olmasıydı.

6.7. Madencilik

Ankara'da 1950 sonrasında maden arama ve üretim faaliyetleri artmıştır. Bala, Beypazarı, Haymana, Kalecik, Keskin, Kırıkkale, Kızılcahamam, Merkez, Nallıhan, Şereflikoçhisar ve Polatlı ilçelerini kapsayan üretim ve arama faaliyetlerinde 176 köyde muhtelif cinsten maden tespit edilmiştir. Bölgedeki aramalar neticesinde linyit, manganez, demir, kurşun, çinko, bakır, krom, kalay, simli kurşun, altın, antimeran, volfram, pirit, nikel, borasit, arsenik, amyant, platin, feldispat, mangazit ve dolomit madenlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, 1951 yılında 5.700 ton demir, 6.550 ton manganez, 30 ton kurşun, 8 ton linyit olmak üzere toplam 12.288 ton maden çıkarılmış, 10.996 lira nisbi resim harcı alınmıştır. ¹⁵⁴³

Madencilik faaliyetleri kapsamında, vilayetin birçok yerinde arama ve işletme ruhsatı verilmişti. Türkiye'de 1950 yılında 3.834, 1951 yılında 7.585, 1952 yılında 14.703, 1953 yılında 14.441, 1954 yılında 4.358 ve 1955 yılında 3.344 arama ruhsatı verilmişti. Ankara'da ise, 1952-1960 yılları arasında verilen maden arama ruhsatı sayısı 53'tür. Bu veriler, Ankara'nın Türkiye genelinde verilen maden arama ruhsatları içindeki payının oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

Arama Bölgesi	Verilen Kişi/İşletme	Maden Türü	Arama dönemi
Altındağ Kazasına bağlı Bağlum Nahiyesinin sınırları	Ziya Gökerkek	Manganez	1955-1957
Ayaş Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Başberek Köyü	Mustafa Asım Baykal	Linyit	1956-1958
Ayaş Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Oltan Köyü	Hasan Güler	Manganez	1956-1958
Bala Kazası Kesikköprü ve Haciresul	Halim Şanses ve beş arkadaşı	-	1949-1951
Bala Kazası Mahmatılı, Gedikli ve Bahçe	Haydar Saatçioğlu	-	1949-1951

¹⁵⁴² Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1955 İcraat Raporu, s. 111.

¹⁵⁴³ Zafer, 03 Temmuz 1952, Sayı: 1155.

Beypazarı Kazasına bağı Merkez Nahiyesinin Sekli, Hırka, Matepe köyleri	Ateş Linyit Türk Limited Şirketi	Linyit	1953-1955
Beypazarı Kazasına bağı Merkez Nahiyesinin Sekli Köyü	Sadullah Bilgin	Linyit	1956-1958
Beypazarı Kazasına bağı Merkez Nahiyesinin Sekli, Hırka, Maltepe köyleri	Ateş Linyit Türk Limited Şirketi	Linyit	1953-1955
Beypazarı Kazasına bağı Merkez Nahiyesinin Tacettin Köyü	Hasan Güler	Demir	1956-1958
Çankaya Kazasına bağı Kayaş Nahiyesinin Kızılca Köyü	Ali Aktaş	Amyant	1956-1958
Çubuk Kazasına bağı Sirkeli Nahiyesinin Mire ve Peçenek köyleri	Sadık Güzeltepe	Demir	Tarihsiz
Haymana Kazasına bağı ikizce Nahiyesinin Çayırılı-İkizce köyleri	Adil Esener	Manganez	1955-1957
Haymana Kazasına bağı İkizce Nahiyesinin Topaklı Köyü	Adil Esener	Manganez	1955-1957
Kalecik Kazasına bağı Çandır Nahiyesinin Kumartaş köyü	Ömer Arı	Linyit	1955-1957
Kalecik Kazasına bağı Merkez Nahiyesinin Gökdere, Samanlık köyleri	Kadir Maloğlu	Manganez	1957-1959
Keskin Kanasına bağı Araplar, Yörük köyleri	Ata Uzunefe	Simli Kurşun	1948-1950
Keskin Kazası Yeniköy, Araplı köyleri	Tevhit Kutay ve arkadaşları	Demir	1952-1954
Keskin Kazasına bağı Arapköy Köyü	M. T. A. Enstitüsü	Volfram (Tungsten)	1955-1957
Keskin Kazasına bağı Çelebi Nahiyesinin Alciyeniyapan Köyü	M. T. A. Enstitüsü	Volfram (Tungsten)	1955-1957
Keskin Kazasına bağı Çelebi Nahiyesinin Karaağaç Köyü	M. T. A. Enstitüsü	Demir	1956-1958
Keskin Kazasına bağı Çelebi Nahiyesinin Kürtakpınarı Köyü	M. T. A. Enstitüsü	Demir	1956-1958
Keskin Kazasına bağı Merkez Nahiyesinin Alibudak, Göztepe köyleri sınırları	Mahir Kutay	Manganez	1956-1958

Keskin Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Dagsalaklısı, Kışla Yörük köyleri sınırları	Osman Altıntaş	Demir	1955-1957
Keskin Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Eminefendi- Arapköy köyleri	M. T. A. Enstitüsü	Molibden	1956-1958
Keskin Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Çalış Köyü	Muhtar Tüzün	Volfram (Tungsten)	1955-1957
Kırıkkale Kazası Doğanay köyü	Habip Atasçen ve ark	Çeşitli madenler	1951-1953
Kırıkkale Kazası Erbişli ve Karpuz köyleri	Tevhit Kutay, Hulusi Kurtuluş Ve Mahir Kutay	Demir	1949-1951
Kırıkkale Kazasına bağlı Delice Nahiyesinin/B. Yağlıköyü	Mehmet Atlı	Çeşitli madenler	-
Kırıkkale Kazasına bağlı Karacaali Köyü	Mahir Kutay	Demir, krom, manganez	1952-1954
Kırıkkale Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Eskiulaş Köyü	Kurşun Sanayi Anonim Şirketi	Kurşun	1956-1958
Kırıkkale Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Kızıldere ve Ulaş köyleri	Lütfullah Teker	Fluorit	1957-1959
Kırıkkale Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Mahmutlar Köyü	Necip Ateş	Demir	1956-1958
Kırıkkale Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Pazarcık Köyü	Haydar Yurdakul	Demir	1955-1957
Kızılcahamam Kazasına bağlı Kızılcaviran köyü	Mehmet Kaya, Hilmi Kaya	Manganez, linyit, demir, krom, simli kurşun	1952-1954
Kızılcahamam Kazası Ayvacık, Bulak, Derenci köyleri	Hilmi Kaya ve arkadaşları	Krom, manganez	1951-1953
Kızılcahamam Kazasına bağlı Gövem, Eğirli, Elveren, Gürcü köyleri	Hilmi Kaya	Çeşitli madenler	1952-1954

Kızılcahamam Kazasına bağlı Güvem Nahiyesinin Kasımlar, Yasinler, Bozcaarmut köyleri	Cavit Ader	Kurşun	1955-1957
Kızılcahamam Kazasına bağlı Merkez Nahiye sinin Ağsak, Yıldırım, Hacılar ve Çukurviran köyleri	Kazım Akkal	Antimuan	1956-1958
Kızılcahamam Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Ağsak, Yıldırım, Hacılar ve Çukurviran köyleri	Kâzım Akkal	Antimuan	1956-1958
Kızılcahamam Kazasına bağlı Özbeyler, Oğlakçı köyleri	Hilmi Kaya	Krom, demir	1952-1954
Merkez Kazasına bağlı Etimesgut Nahiyesinin Bağlıca Köyü	Hüseyin Akar	Manganez	1955-1957
Merkez Kazasına bağlı Halkavun Nahiyesinin Bayrak, Sarılar, Karalar köyleri sınırları	Behçet Kestef	Linyit	1956-1958
Merkez Kazasına bağlı Etimesgut, Bağlum Nahiyelerinin Karacakaya, Kapaklı köyleri	Mete Erer	Manganez	1955-1957
Nallıhan Kazasına bağlı Çayırhan Nahiyesinin Emincik, Çiğköy köyleri	Mahmut Filiz	Kurşun	1955-1957
Nallıhan Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Aşağı Kavacık Köyü	Yeni Çeltek Linyit işletmesi A. Ş	Linyit	1955-1957
Nallıhan Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Aşağı Kavacık Köyü	Yem Çeltek Linyit işletmesi A. Ş.	Linyit	1955-1957
Nallıhan Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Aşağı Kavacık, Meyit köyleri	Yeni Çeltek Linyit işletmesi A. Ş	Linyit	1955-1957
Nallıhan Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Burmaca Köyü	Şükrü Parlak	Arsenik	1954-1956
Nallıhan Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Epşiler, Karahisar köyleri	Yeni Çeltek Linyit işletmesi A. Ş.	Linyit	1955-1957
Nallıhan Kazasına bağlı Merkez Nahiyesinin Karahisar, Hacılar, Deremeyit köyleri	Musa Şamgul	Linyit	1953-1955
Polatlı Kazasına bağlı Ömerler, Gençali köyleri	Osman Sanayi Gerçek	Bakır, krom, kurşun	1951-1953
Polatlı Kazasına bağlı Yenimehmetli Nahiyesinin Eskikarsaklı, Çanakçı, Yıldız köyleri	Mustafa Bayram	Manganez	1954-1956

Polatlı Kazasına bağlı Yenimehmetli Nahiyesinin Tatlıkuyu, Çanakçı, Eski Kavaklı köyleri	Mustafa Bayram	Manganez	1955-1957

Tablo 214: 1950-1960 yıllarında Ankara’da Verilen Maden Ruhsatları

Kaynak: Resmî Gazete, 18 Ocak 1957, Sayı: 9512, s. 16183; 02 Temmuz 1952, Sayı: 8147, s. 4051; 17 Haziran 1954, Sayı: 8731, s. 9646-9647; 17 Mayıs 1956, Sayı: 9309, s. 14359; 18 Ocak 1957, Sayı: 9512, s. 16183; 13 Kasım 1959, Sayı: 10354, s. 91; 11 Kasım 1959, Sayı: 10349, s. 71; 07 Kasım 1959, Sayı: 10349, s. 50-51; 03 Kasım 1959, Sayı: 10345, s. 14; 27 Ekim 1959, Sayı: 10342, s. 22828; 20 Kasım 1959, Sayı: 10360, s. 130.

Verilen ruhsatların çoğunluğu arama düzeyinde kalmış, işletme ruhsatına başvuru yapılmamıştır. Nallıhan ve Kırıkkale, en fazla maden arama izni verilen kazalar olurken, en fazla arama izni verilen madenler demir, linyit ve manganez olmuştur. 1950-1960 dönemi içinde en fazla arama izni verilen dönem ise 1955-1957 yılları arasındır. Demokrat Parti yönetimi, özel işletmelere verdiği izinlerle üretim miktarını artırmaya çalışmıştır.¹⁵⁴⁴ Ankara’da verilen arama izinleri Demokrat Parti’nin madencilik politikasının bir yansımasıdır. Bununla birlikte verilen izinlerin büyük ölçüde işletmeye dönüşmemesi, tespit edilen madenlerin izin sahipleri tarafından ekonomik açıdan yeterince uygun bulunmadığını düşündürmektedir.

Arama ruhsatı aldıktan sonra maden çıkarmak için işletme ruhsatı verilen işletme sayısı gerek Türkiye gerekse Ankara’da bir hayli düşüktür. Türkiye’de 1950 yılında 52, 1951’de 88, 1952’de 152, 1953’te 315, 1954’te 206 ve 1955’te 525 işletme ruhsatı verilmiştir.¹⁵⁴⁵ Ankara’da ise, 1951 ve 1952 yıllarında dört kazada daha çok manganez ve demir madenlerine yönelik işletme ruhsatı verilmiştir.

¹⁵⁴⁴ Takım, Demokrat Parti Dönemi Ekonomik Kalkınma ve Dış Finansman, s. 101.

¹⁵⁴⁵ TBMMZC, 20 Şubat 1957, Devre X, c. XVII, 1957 Malî Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, s. 367.

Mevkii	Maden	Ruhsat Tarihi	Süresi
Keskin'in Göztepe	Manganez	02.02.1951	5 yıllık
Haymana'nın Çayırılı	Manganez	16.11.1951	5 yıllık
Balâ'nın Aşağı Kürthöyüğü	Manganez ve demir	27.02.1952	5 yıllık
Kırıkkale'nin Kılıçlar	Demir	06.03.1952	5 yıllık
Balâ'nın Kesikköprü	Demir	22.05.1952	5 yıllık
Balâ'nın Camiisağır	Demir	23.06.1952	5 yıllık
Kırıkkale'nin Yuva	Simli Kurşun	18.11.1952	5 yıllık
Beypazarı	Linyit	1956	-
Ankara/Keskiköprü	Demir	1956	-
Ankara/Camiisağır	Demir	1956	-
Merkez/Kayıbuçuk	Linyit	1956	-

Tablo 215: Ankara'da Maden İşletme Ruhsatı Verilen Yerler ve Maden Türleri

Kaynak: TBMMTD, 03 Aralık 1952, Dönem IX, c. XVIII, s. 76, 78, 82, 84; T.C Sanayi Bakanlığı Maden Dairesi Reisliği, 1956-1957 Madenlerimin Faaliyetleri, Ankara, 1958, s. 12, 15, 22.

Ruhsat alan kişi ve işletmeler ise şunlardı: ¹⁵⁴⁶ Kırıkkale Kantariye Mağazası sahibi Tevhit Kutay, Kırıkkale Bakır ve Kereste Mağazası sahibi Mahir Kutay, Kırıkkale Cihan Otelı sahibi H. İbrahim Altıntaş, Hulusi Kurtuluş, Asım Ersan, Emine Seyfiye Koral, İhsan Seler, Rasih Selcan, Adil Esener, Münevver Tuatay, Hüseyin Pullukçu, Necmiye Celâyir, Halim Şenses, Naciye Uslu, Ömer Arı, Kırıkkale Eczanesi sahibi Fuat Seyhun, Ahmet Büyükuşoğlu, Ata Uzunefe, Orhan Kısakürek, Rasih-İhsan Kollektif Şirketi, Polar Maden ve Sanayi T.A.O., Özdemir Antimuan Ltd. Şirketi, Tetico Teknik Ticaret Limited Şirketi, Başyurt Kollektif Şirketi, Side Limited Şirketi, Celalettin Rodoslu, Kemal Uslu, Rasih Selcanoğlu, İhsan Havcı, Kemalettin Gerede, Genççağa Eryurt, Mehmet Özkılıç, Ali Özkılıç, M. Ali Akgül, Mehmet Vural, Lütfü Belül, Emine Belül, Mustafa Tombalak, Suriye Belül, Fehmi Büyükyaralı, Muhittin Kozan, Ahmet Selçuk, ve Tahsin Belül'dü.

6.8. Ormancılık

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ormancılık alanında önemli yasal düzenlemeler

¹⁵⁴⁶ TBMMTD, 03 Aralık 1952, Dönem IX, c. XVIII, s. 77, 79, 81, 83, 85, 87; 1956-1957 Madenlerimin Faaliyetleri, s. 88-92.

yapılmıştır. Bunlardan ilki, 1924 yılında çıkarılan 504 sayılı yasadır. Bu yasa, Türkiye'deki orman varlığını kayıt altına alma ve kesimlere karşı bir koruma öngörmüştür. Ancak kanunda, 06 Aralık 1924 tarihinde değişikliğe gidilmiş ve 526 sayılı yasa ile 5 hektardan az olan şahıs arazilerindeki ağaçların kesilebilmesi için işletme planı ve rapora ihtiyaç olmadığı ifade edilmiştir. Her ne kadar yasanın ikinci maddesinde devlet arazilerine bağlantısı bulunmayan ifadeler yer almışsa da bu tarihten sonra birçok işletme kurulmuş ve devlet ormanlarının kesimlerinin önü açılmıştır.¹⁵⁴⁷ 1924'te yapılan yasal düzenlemeler başlangıçta ormanları koruma amacı taşısa da aynı yıl getirilen istisnalar zamanla bu amacı zayıflatmıştır.

Ormancılıkla ilgili önemli bir düzenleme de 1937 yılında yapılmış, çıkarılan 3116 sayılı Orman Kanunu, ormancılıkla ilgili pek çok konuya değinmiştir. 136 madde ve 8 geçici madde içeren Orman Kanunu, şahıs ve şirketlerin ormanları işlemesine engel olmuştur. Kanun ayrıca ormanlardan bedava yararlanılmasını yasaklarken, devlet ormanları dışındaki ormanlıkların istimlak edilmesini karara bağlamıştır. Yasada bir yenilik olarak her yerleşim yerinin yılda bir gün ağaç bayramı yapması, masrafların bu yerleşim yerinde oturanlarca karşılanması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁴⁸

Demokrat Parti'nin ilk hükümet programında, devletin orman işletmesinin orman çevresindeki halkı zor durumda bıraktığı, orman mahsullerinin pahalı olduğu ve mevcut uygulamalara son verileceği ifade edilmişti. İkinci Menderes Hükümeti'nin programında ise yeni bir kanun hazırlığına gidileceği, ormanların korunacağı ve kalkınması ormana bağlı köylülerin ihtiyaçlarının karşılanacağı belirtilmişti.¹⁵⁴⁹ Menderes'in sözünü ettiği kanun, 1956 yılında çıkarılmıştı. Çıkarılan 6831 sayılı yasanın¹⁵⁵⁰ en öne çıkan özelliği, orman alanlarının tarıma açılmasıdır. Bu durum, Demokrat Parti'nin tarıma öncelik veren politikalarıyla uyumludur. Yeni yasayı takiben, ormanlara zarar verenlere karşı açılan davaların artması üzerine, 1958 yılında çıkarılan 7132 sayılı yasayla bir af getirilmiş ve davalardan ceza alanlar yasal sorumluluktan kurtarılmıştı.¹⁵⁵¹

¹⁵⁴⁷ Mehmet Benli, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ormancılık Politikaları (1923–1946), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 153.

¹⁵⁴⁸ Benli, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ormancılık Politikaları (1923–1946), s. 178-179.

¹⁵⁴⁹ TBMMTD, 29 Mayıs 1950, Dönem IX, c. I, s. 25, 29; 30 Mart 1951, Dönem IX, c. VI, s. 64.

¹⁵⁵⁰ 31.08.1956 tarih ve 6831 sayılı Orman Kanunu 7 fasıl ve 119 maddeden oluşmaktadır. Kanunun ayrıca 5 muvakkat maddesi bulunmaktadır. Fasıllar ormanların tarifi, taksimi, idare ve murakabesi, devlet ormanların sınırları, hususi ormanların durumu, müşterek ve müteferrik hükümler ve muvakkat hükümlerden oluşmaktadır.

¹⁵⁵¹ Züleyha Yurttabirgöl, 1937 1961 Dönemi Türkiye'de Ormancılık Politikaları ve Uygulamaları, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat,

Bazı suç verileri ve 1950’lerde çıkan yangın sayıları, Af Kanunu’nun neden çıkarıldığına ilişkin açıklayıcı niteliktedir. Nitekim 1945 yılında ormanlarda açma, kesme ve taşıma suçlarından kaynaklanan 5-6 milyon liralık zarar oluşmuş, ilerleyen yıllarda bu rakam önce 12-13 milyon liraya, 1960’ta ise 35-36 milyon lira düzeyine yükselmişti. Diğer yandan 1937-1949 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde 9.204 orman yangını çıkmış ve 617.065 hektar alan yanmıştı. 1950-1962 yılları arasındaki 12 yıllık dönemde ise, 19.454 yangın çıkmış ve yanan alan miktarı 361.456 hektar olmuştur.¹⁵⁵² Yangın sayısındaki artışa rağmen yanan alan miktarının azalması, yangınlara daha erken müdahale edildiğine ve önleyici tedbirlerin alındığına işaret etmektedir.

Ankara’nın 1927 yılı kayıtlarına göre orman arazisi yaklaşık 122.530 hektardır. Yabanabad mevcut orman arazilerinin %65,3’ünü tek başına kaplarken, Ayaş, Polatlı, Haymana ve Merkez kazalarda ormanlık arazinin bulunmaması oldukça dikkat çekmektedir.

Kazalar	Akçam	Kızılçam	Meşe	Kökner	Karaçam	Ardıç	Toplam	%
Ankara	-	-	-	-	-	-	-	0,00%
Polatlı	-	-	-	-	-	-	-	0,00%
Ayaş	-	-	-	-	-	-	-	0,00%
Beypazarı	1.500	500	200	150	-	-	2.350	1,90%
Nallıhan	179	30	38	114	-	-	380	0,30%
Haymana	-	-	-	-	-	-	-	0,00%
Bala	400	-	-	100	-	-	500	0,40%
Keskin	8.000	8.000	16.000	-	-	-	32.000	25,90%
Kalecik	-	-	-	-	10.000	-	10.000	8,20%
Çubuk	5.550	2.800	-	4.750	200	300	13.300	10,80%
Yabanabad	45.000	7.500	20.000	7.500	-	-	80.000	65,30%
Toplam	50.550	19.300	38.200	13.614	10.200	300	122.530	100,00%

Tablo 216: 1927-1928 Yılı Devlet Salnamesine göre Ankara’da Orman Varlığı

Kaynak: Zeynep Özlü, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çubuk Kazası’nda Sosyo-Ekonomik Durum (1926-1928)”, Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu (5-7 Ekim 2017), Editörler: Fatih Erkoçoğlu, Necmettin Ayan, Ankara, 2018, s. 574-575.

1950 yılında Ankara’nın orman arazi 273.650 hektarlık bir alan kaplıyordu. Bu miktar Türkiye ormanlarının %9’una karşılık geliyordu. 1952 yılında ise vilayetin orman arazisi

2023, s. 49, 51.

¹⁵⁵² Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, Ankara, t.y, s. 97, 107.

10 bin hektar küçülmüştü Diğer yandan, ormanların sadece 112.000 hektarlık kısmı orman işletmeciliğine uygundu. Ayrıca vilayetteki orman arazilerini dağılımı da dengesiz bir yapıdaydı.¹⁵⁵³

Orman Devlet İşletme Müdürlüğü, 01.04.1940 tarihinde faaliyetlerine başlamış, 07.02.1951 tarihinde Başmüdürlük düzeyine çıkarılmıştır. 42. Bölge Başmüdürlüğü'nün görev sorumluluğu bölgesinde Beypazarı, Çankırı, Kızılcahamam, Ilgaz, Beyşehir ve Çerkeş işletme müdürlükleri yer almıştır. ¹⁵⁵⁴

1960 yılında Ankara ormanlarının yüzölçümü 107.940 hektar olup, bu Türkiye ormanlarının %1,02'sine karşılık gelmektedir. Ankara Orman Başmüdürlüğü sınırları içindeki orman varlığı ise 227.000 hektardır. Bu ormanların 171.000 hektarı bozuk, 56.000 hektarı normal sahadır. Ağaçların neredeyse tamamı (19,3 milyon m³)¹⁵⁵⁵ ibrelidir.¹⁵⁵⁶

6.9. İşçi Hakları ve İş Kazaları

6.9.1. İş Yeri ve Çalışan Durumu

Türkiye'de 1950 yılında 54.170 kişi iş aramış ve bunlardan 20.410'u İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından bir işe yerleştirilmişti. Aynı yıl, Türkiye genelinde 9.127 işyerinde 373.000 kişi çalışıyordu. Diğer bir ifadeyle istihdam kapasitesi yetersiz kalmış, iş arayanların yalnızca %38'i işe yerleştirilebilmişti. 1956 yılında ise iş yeri sayısı 21.060'a, işçi sayısı ise 643.000'e çıkarken, 1960 yılı itibarıyla işçi sayısı 750.000'e yükselmışti.¹⁵⁵⁷ Cumhuriyetin ilk nüfus sayımına göre Ankara'da 74.553 kişi yaşamaktadır. 591 sanayi kuruluşunun faaliyet gösterdiği şehirde, 2.916 kişi çalışıyordu. 1935'te sanayide çalışanların oranı %18,8, hizmet sektöründe çalışanların oranı ise %38,8'di. 1950 yılında şehrin nüfusu 286.536'ya çıkarken, çalışan sayısı 117.075'e ulaşmıştır ve çalışanların %12,8'i imalat sanayisinde çalışıyordu.¹⁵⁵⁸ Veriler, Türkiye'deki iş gücü ve sanayi

¹⁵⁵³ İstatistik Yıllığı 1953, s. 240; "Ankara" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi c. I, s. 604.

¹⁵⁵⁴ Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, s. 71, 77, 79.

¹⁵⁵⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ormancılık, Aralık 1962, s. 11; İstatistik Yıllığı 1959, s. 223.

¹⁵⁵⁶ İbrelili orman kızılçam, karaçam, sarıçam, göknar, ladin, sedir gibi ağaç türlerinden oluşan ormanlara denir.

<https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane-sitesi/Yayinlar/Asli%20A%C4%9Fa%C3%A7%20T%C3%BCrleri.pdf>, 05 Eylül 2024

¹⁵⁵⁷ TBMMZC, 27 Şubat 1957, Devre X, c. XVII, s. 1088; 27 Şubat 1960, Devre XI, c. XII, s. 896.

¹⁵⁵⁸ Tekeli-Şenyapılı-Güvenç, Ankara'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci, s. 65; Şenyapılı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, s. 220.

sektöründeki büyümeye rağmen, istihdam açığı önemli bir sorun olarak varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir.

Ankara’da 1951 yılında 1.143 iş yerinde sigortalı 20.970 kişi çalışıyordu. 1952’de iş yeri sayısı %56,5 artarak 1.789’a, sigortalı işçi sayısı %25,2 artarak 26.269’a yükselmişti. İhtiyarlık sigortasından yararlanan işçi sayısı ise 1951’de 10.991 iken 1952’de bu sayı 11.599’a çıkmıştı.¹⁵⁵⁹

1950’lerin ortalarına doğru, Türkiye nüfusunun büyük bir kısmı tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinde çalışırken, Ankara’da bu sektörlerin oranı %57 idi. 1955’te, iş kolları açısından Ankara’nın Türkiye’ye göre en dikkat çeken özelliği, hizmet sektörünün yüksek oranı ve hizmetler sektöründe çalışan sayısındaki artışı.

	Türkiye Nüfusu: 12.205.300	Ankara Nüfusu: 541 700
Tarım-Ormancılık-Avcılık-Balıkçılık	77.4	57.5
Maden Çıkarma	0.5	0.1
İmalat Sanayi	6.0	6.6
İnşaat Sanayi	1.6	4.3
Elektrik Gaz Su	0.1	0.4
Ticaret Lokanta Otel Mali Kurumlar Sigorta	2.8	4.5
Ulaştırma Haberleşme Depolama	1.5	2.8
Toplu Hizmetleri- Kişisel Hizmetler	4.1	9.3
İyi Tanımlanmamış Hizmetler	6.0	14.5

Tablo 217: 1955 yılında Türkiye ve Ankara’daki nüfusun İş Kollarının Durumu

Kaynak: “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi c. I, s. 589.

Ankara 1950’lerde yoğun göç almıştı. Bununla beraber göçle gelen insanların çoğu, nitelikli iş gücüne sahip değildi ve emek yoğun sektörlerde çalışmak zorunda kalıyorlardı. Bu durum, inşaat ve hizmet sektörlerinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur.

Aynı döneme ait başka bir tabloda ise Türkiye’deki çalışanların işteki durumu ele alınmıştır. Buna göre, Ankara’da çalışan nüfus içinde işveren oranı Türkiye genelinden kısmen daha yüksektir. Ücretli ve kendi hesabına çalışan oranları ise Ankara’nın Türkiye’ye göre daha yüksek, aile içi ücretsiz çalışan oranı ise daha düşüktür.

¹⁵⁵⁹ İstatistik Yıllığı 1953, s. 201.

		Toplam (bin)	İşveren %	Ücretli %	Aile İçi Ücretsiz %	Kendi Hesabına %	Bilinmeyen %
Türkiye	Toplam	12.205	0,3	13,3	54,6	27,0	4,8
	Erkek	6.944	0,6	20,5	26,9	43,8	8,2
	Kadın	5.262	-	3,8	91,2	4,7	0,3
Ankara	Toplam	541.7	0,5	23,9	40,3	22,6	12,7
	Erkek	367.3	0,8	31,9	17,4	31,3	18,6
	Kadın	179.4	-	7,6	86,6	4,9	0,9

Tablo 218: 1955 Yılında Türkiye ve Ankara'daki Çalışan Nüfusun İşteki Durumu

Kaynak: “Ankara” Maddesi, Yurt Ansiklopedisi c. I, s. 591.

Ankara'nın ücretli ve kendi hesabına çalışan sayısının Türkiye geneline göre yüksek olması Ankara'nın inşaat ve hizmet üreten yapısıyla ilişkilendirilebilir. Diğer yandan, hem Türkiye genelinde (%91,2) hem de Ankara'da (%86,6) kadınların ezici bir çoğunluğunun “aile içi ücretsiz çalışan” olarak kaydedilmesi, kadın emeğinin ekonomik sistemdeki görünmezliğine ve karşılıksız kalmasına işaret etmektedir.

1955 yılında Ankara'da 4-10 arasında çalışanı bulunan iş yeri sayısı 325 iken, 1959'da bu sayı %171 artarak 883'e çıkmıştır. Ayrıca 10'dan fazla çalışanı olan iş yeri sayısı 1.256'dan %63,4 artarak 2.053'e yükselmiştir.

Yıllar	Çalışan İşçi sayısı 4-10	Çalışan İşçi sayısı 10+
1955	325	1.256
1956	497	1.353
1957	683	1.538
1958	765	1.802
1959	883	2.053

Tablo 219: Ankara 'da 1955-1959 Yılları Arasında İş Yeri ve Çalışan Sayıları

Kaynak: İstatistik Yıllığı 1959, s. 345.

Demokrat Parti dönemi sonunda, 1955 yılına kıyasla Ankara'da tarım ve ormancılık sektöründe çalışan sayısının %10 azaldığı, ancak meslekleri tam olarak belirlenememiş kişiler ile hizmet sektöründe çalışanların sayısının 2-3 kat arttığı dikkat çekmektedir.

Meslek	Erkek	Kadın	Toplam	%
Teknik Eleman ve Serbest Meslek	8.984	2.156	11.140	%1,6
Teşebbüs Sahipleri İdareciler Büro Meslekleri	37.756	5.038	42.794	%6,1
Satıcılar ve Satış ile İlgili Meslekler	5.938	194	6.132	%0,9
Çiftçiler Ormancılar Balıkçılar	177.513	159.188	336.701	%47,5
Maden ve Taş Çıkarma Meslekleri	189	3	189	%0,02
Nakil Vasıtaları Yürütmekle İlgili Meslekler	6.795	19	6.814	%1,0
Sanatkârlar İmalatçılar Başka Yerde Zikredilmeyen Meslekler	41.440	2.175	43.615	%6,2
Hizmetle İlgili Meslekler	10.669	1.829	12.498	%34,8
Mesleksiz ve Meslekleri Bilinmeyenler	65.947	159.020	244.967	%34,5

Tablo 220:1960 Yılında Ankara’da Nüfusun Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: Özkan, Ankara Vilayetinin Zirai Bünyesi, s. 65.

İşyeri sayısı açısından, 1951 yılında İş Kur'a bağlı iş yeri sayısı Ankara’da 1.143 iken, bu sayı 1955’te 1.581’e, 1956’da 1.850’ye, 1957’de 2.221’e, 1958’de 2.567’ye, 1959’da 2.936’ya ve 1960 yılında 3.154’e yükselmiştir.¹⁵⁶⁰

6.9.2. İşçi Ücretleri

İşçi ücretlerinin durumu, bütçe görüşmeleri sırasında Meclis’te zaman zaman gündeme gelmiştir. 1947 yılında Türkiye’de ortalama bir işçi ücreti 326 kuruşken, bu miktar 1950 yılında 372 kuruşa yükselmiştir. 1950-1959 yılları arasında ise işçi ücretleri enflasyondan arındırıldığında, iki kat artış göstermiştir. Kurumlara ait verilere göre, 1951 yılında ortalama günlük nominal işçi ücreti 4 lira 62 kuruşken, bu rakam 1955’te 7 lira 21 kuruşa, 1960’ta ise 14 lira 46 kuruşa çıkmıştır. 1951 yılına kıyasla, ortalama günlük gerçek işçi ücreti 1951’de 4 lira 62 kuruş, 1955’te 5 lira 53 kuruş ve 1960’ta ise 5 lira 87 kuruş olmuştur. Diğer bir ifadeyle, 1960 yılı itibarıyla sigortalı işçilerin günlük ücretleri nominal olarak %213 artarken, gerçek ortalama günlük ücret artışı %27 düzeyinde kalmıştır.

¹⁵⁶⁰ İstatistik Yıllığı 1959, s. 345; T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Türkiye İstatistik yılığı 1963, Ankara, 1963, s. 177.

Yıllar	Ortalama Günlük Nominal Ücret	Ortalama Günlük Gerçek Ücret	Ortalama Günlük Nominal Ücret Endeksi	Ortalama Günlük Gerçek Ücret
1951	4.62	4.62	100	100
1955	7.21	5.53	156	119,7
1960	14.46	5.87	313	127

Tablo 221: 1951-1960 Yıllarında İşçi Ücretlerinin Durumu

Kaynak: Resmî Gazete, 18 Ocak 1957, Sayı: 9512, s. 16183; 02 Temmuz 1952, Sayı: 8147, s. 4051; 17 Haziran 1954, Sayı: 8731, s. 9646-9647; 17 Mayıs 1956, Sayı: 9309, s. 14359; 18 Ocak 1957, Sayı: 9512, s. 16183; 13 Kasım 1959, Sayı: 10354, s. 91; 11 Kasım 1959, Sayı: 10349, s. 71; 07 Kasım 1959, Sayı: 10349, s. 50-51; 03 Kasım 1959, Sayı: 10345, s. 14; 27 Ekim 1959, Sayı: 10342, s. 22828; 20 Kasım 1959, Sayı: 10360, s. 130.

Ankara’da 1951 yılında günlük ücretler 462 kuruş, 1952’de 517 kuruş, 1953’te 550 kuruş ve 1954 yılında ise 624 kuruş olarak belirlenmiştir. 1953 yılında niteliksiz iş gücü ile teknik bilgi gerektiren iş gücü arasındaki ücret farkı, 10-12 lira arasında değişiyordu. 1954 yılında ise sanayi türü imalathanelerde çalışan ustalar yaklaşık 800-1500 kuruş alırken, çıraklar 200-500 kuruş arasında yevmiye almaktaydı.¹⁵⁶¹

İşçilik Türleri	Ücret (kuruş)
Amele, Lağımçı, Hamallar	400-600
Taşçı, Marangoz, Sıvacı, Demirci, Boyacı, Camcı, Duvarcılar	1000-1200
Asfaltçı Mozaikçi Elektrikçiler Ustabaşılar	1400-1800

Tablo 222: 1953 Rayicine Göre Ankara’da İşçi Ücretleri

Kaynak: Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, s. 73, 93.

1958 yılı itibarıyla işçi ücretleri 1000 kuruş civarındayken, 1959’da ücretler 1250 kuruşa yükselmişti. 1950’de bir işçi 6 gün çalışarak 18 lira kazanırken, 1959’da aynı süre çalışarak 75 lira kazanıyordu.¹⁵⁶²

Diğer yandan işçilerin aldıkları ücretin, 1950’de Ankara geçinme endeksinin 35, 1959’da

¹⁵⁶¹ Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, s. 73, 93. İsmail Durak Ataay, Türkiye’de Elli Yıllık Maaş ve Ücret Uygulaması, <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/2057/makaleler/3/1/arastirmax-turkiyede-elli-yillik-maas-ucet-uygulamasi.pdf>, 10 Eylül 2024

¹⁵⁶² TBMMZC, 22 Ağustos 1956, Devre X, c. X, s. 1120; 27 Şubat 1960, Devre XI, c. XII, s. 895.

ise 83¹⁵⁶³ olduğu göz önüne alındığında, Türkiye’deki gerçek ücret artışı %23¹⁵⁶⁴ olarak gerçekleşmişti. Buna göre, Ankara’da bir işçi, 1951’de 1 lira olan bir üründen 4.62 birim alabilirken, 1959’da aynı üründen yalnızca 2.40 birim alabiliyordu.

Yıl	Reel Ücret (TL)	Ürünün Fiyatı (TL)	Alınabilecek Ürün Miktarı
1951	4,62	1,00	4,62
1959	5,68	2,37	2,40

Tablo 223: 1951-1959 Ankara’da Bir İşçinin Alım Gücü

Kaynak: Veriler T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Fiyat endeksleri (1950-1987), <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/01/Tab-6.1.-Fiyat-endeksleri.xls>, 20 Ekim 2024 kaynaklarından yararlanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır

Tabloda reel ücret 1951’de 4,62 TL iken, 1959’da 5,68 TL’ye yükselmiş olsa da ürün fiyatlarındaki %137’lik artış, alınabilecek ürün miktarını %48,3 oranında düşürmüştür. Bu, reel ücret artışının enflasyonun gölgesinde kaldığını ve işçilerin alım gücündeki gerilemeye işaret etmektedir. Dolayısıyla işçilerin ücret artışlarına rağmen yaşam standartlarının iyileşmediği ve ürünlere erişimleri zorlaşmıştı.

6.9.3. İş Kazaları

Ankara’nın 1950’lerde aldığı yoğun göç farklı iş kollarında faaliyetleri artırdığı gibi birçok iş kazasını da beraberinde getirmişti. Bu kazaların birçoğu ihmal, dikkatsizlik ve en önemlisi iş güvenliği kurallarına uyulmamasından kaynaklanıyordu. 1950 yılında Ankara’da 417 iş kazası olurken 1951’de bu sayı 396’ya inmiş, ancak 1952’de kaza sayısı tekrar artarak 672 olmuştu.¹⁵⁶⁵

Ankara’da 1950’li yıllarda meydana gelen iş kazalarında inşaatlar önemli bir yere sahipti. Örneğin, Anıtkabir inşaatında çalışan Hasan A. adlı işçi, inşaatın Küçükevler tarafına bakan kısmından dışarı çıkarak arkadaşlarının yanından ayrılmış, ancak bir daha yanlarına dönmemişti. Devriye gezen askerler, Hasan adlı işçiyi kanlar içinde yerde yatarken bulmuş, hastaneye kaldırılan işçinin çoktan öldüğü anlaşılmıştı.¹⁵⁶⁶ Yenimahalle’de meydana gelen olayda ise Ali E. isimli inşaat işçisi, Cebeci’deki inşaat alanında toprak kazarken üzerlerine kayan toprak yığınının altında kalmıştı. Her iki işçi

¹⁵⁶³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Fiyat endeksleri (1950-1987), <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/01/Tab-6.1.-Fiyat-endeksleri.xls>, 20 Ekim 2024

¹⁵⁶⁴ Pektaş, Demokrat Parti Dönemi’nde Tarımdışı Alanlarda Çalışma Yaşamının Düzenlenmesi, s. 300.

¹⁵⁶⁵ İstatistik Yıllığı 1953, s. 204.

¹⁵⁶⁶ Zafer, 23 Nisan 1951, Sayı: 718.

de arkadaşlarının yardımı ile toprak yığının altından çıkarılarak hastaneye yetiştirilmişti.¹⁵⁶⁷

Kırıkkale'deki mühimmat fabrikasının imalat atölyesinde mermilerin namlu içindeki hareket kabiliyetine ilişkin yapılan muayene sırasında kapsülün aniden ateşlenmesi sonucu infilak meydana gelmişti. Kazanın ilk anında 12 işçi yaralanmış, daha sonra yaralılarından 5'i ölmüştü.¹⁵⁶⁸ Tuna Caddesi Halk Sokakta meydana gelen olayda ise inşaatta sıvacı olarak çalışan Emin B. ve Hulusi T. adlı iki kişi, çürük tahtaların bulunduğu iskelenin çökmesi sonucu 7 metre yükseklikten düşerek ağır şekilde yaralanmış ve hastaneye kaldırılmışlardı.¹⁵⁶⁹

İş güvenliği konusunda yaşanan kazalardan en öne çıkanlardan biri, işçilerin bir yerden bir yere kamyonların üzerinde taşınmaları sırasında meydana geliyordu. Nitekim Mustafa E. adında bir işçi, Abdullah Ö. adında bir şoförün kullandığı aracın üstünde yolculuk ederken, araçtan düşerek feci şekilde hayatını kaybetmişti. Eskişehir'den gelen marşandiz treni Gazi İstasyonu'na geldiği sırada, marşandiz katarında bulunan gardöfren İsmail M., dengesini kaybederek trenin önüne düşmüştü. İki bacağı kesilen gardöfren, koma halinde hastaneye kaldırılmış, ancak yaşamını yitirmişti.¹⁵⁷⁰ Dikkatsizlik, ihmaller ve özellikle tehlikeli işlerde güvenlik tedbirlerinin yetersizliği, iş kazalarının sıkça ölümle sonuçlanmasına neden olmuştur. Bu durum, dönemin Ankara'sında iş güvenliği standartlarının bulunmadığını ve işçilerin her an bir kaza riskiyle karşı karşıya çalıştığını göstermektedir.

¹⁵⁶⁷ Zafer Akşam Postası, 31 Mayıs 1952, Sayı: 652; 27 Ağustos 1952, Sayı: 736.

¹⁵⁶⁸ Bizim Kırıkkale, 17 Eylül 1958, Sayı: 247.

¹⁵⁶⁹ Demokrat Ankara, 14 Eylül 1952, Sayı: 359.

¹⁵⁷⁰ Zafer Akşam Postası, 16 Mart 1954, Sayı: 1294; 10 Aralık 1957, Sayı: 2626.

SONUÇ

Ankara, stratejik ve ticari önemdeki konumu sayesinde tarihi Eski Çağ'a dayanan bir şehirdir. 1920'lere kadar farklı idareler altında parlak ve terkedilmiş dönemler yaşayan şehrin kaderi, Cumhuriyet'in ilanı ve başkent oluşuyla değişmiştir. Kurucu iradenin Ankara'ya yüklediği modern ve çağdaş başkent olma misyonu, şehrin değişim ve dönüşümünde etkili rol oynamıştır. Şehrin tarihlerinde nadiren görülen ve oldukça hızlı yaşanan bu süreç, birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Nitekim Ankara, çağdaş mimariyle inşa edilmiş binaları ve geniş caddeleriyle yaşadığı gelişimi ve gecekondulaşma özelinde somutlaşan sorunlarıyla 1950'li yıllara taşımıştır.

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 döneminde, her alanda etkisini gösteren ve kendine özgü politikalar yürüten bir yönetim anlayışı hâkim olmuştur. Bu süreç, 1950 öncesinde başlayan değişim ve dönüşümün yönünü ve yapısını da önemli ölçüde etkilemiştir. Uygulanan politikaların yansımalarının en iyi şekilde izlenebildiği yerler ise şehirler olmuştur. Kent nüfusu 250.000'in üzerinde olan ve kırsal nüfusuyla 1 milyona yaklaşan Ankara, bu yönüyle dönemin söz konusu değişimlerini en yoğun yaşayan üç büyük şehirden biri olarak öne çıkmıştır.

Ankara'nın siyasal ve sosyal yaşamının, ekonomik yapısının, kültürel faaliyetlerinin, eğitim durumunun, asayiş sorunlarının ve belediye hizmetlerinin tez kapsamında kapsamlı biçimde araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma, Demokrat Parti döneminde Ankara'nın durumuna ilişkin bütüncül bir araştırma eksikliğini gidermeyi hedeflemiştir. Yine araştırma öncesinde teze ilişkin cevabı aranan sorular belirlenmiştir. "1950-1960 yılları arasında Ankara vilayetinin demografik yapısı önceki dönemlere göre nasıl bir farklılık göstermektedir? Eğer bir değişim söz konusuysa, bu değişim Ankara vilayetine özgü müdür?" sorusu bunlardan biridir.

Cumhuriyet idaresinin kuruluşu sonrasında şehrin başkent ilan edilmesi, kentin nüfus yapısı ve gelişimi üzerinde büyük etki yaratmıştır. 1927-1950 yılları arasındaki nüfus kayıtları, Ankara'nın nüfus artış hızının hem Türkiye ortalamasının hem de diğer büyük şehirlerin artış oranlarının üzerinde gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Başkent olmanın sağladığı imkânlar, erken Cumhuriyet döneminde Ankara'nın nüfus artışını destekleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur.

On yıllık dönemde kırsal nüfustaki azalma Türkiye geneline göre Ankara'da daha belirgin şekilde gerçekleşmiştir. Vilayetin sadece diğer şehirlerden değil, aynı zamanda kendi

kırsalından da göç alması söz konusu düşüşte etkili olmuştur. 1950'lerde uygulanan politikaların başlattığı iç göç, başkent olma özelliğiyle farklı şehirlerden de göç alan Ankara'nın imajını büyük oranda değiştirmiştir. Diğer bir ifadeyle Ankara, kırsal kesim insanı için de cazibe merkezine dönüşmüştür.

Birçok şehrin gelişiminde sanayileşme önemli rol oynamıştır. Bununla beraber, 1950'lerde Ankara'nın yoğun göç alması ve nüfus yapısının değişiminde sanayinin etkisi sınırlı kalmıştır. Hizmet ve inşaat sektörleri şehrin ekonomisinde ön plana çıkmış, bu iki sektör 1950 sonrasında şehre yapılan göçlerin ana nedeni olmuştur. Aynı yıllarda sanayi faaliyetleri, İstanbul ve İzmir'in gelişimini belirgin şekilde etkilerken, Ankara'nın 1950'lerdeki kentsel büyümesi bu yönüyle farklı temellere dayanmıştır. Nitekim, iş gücü talebinin artması, Ankara'daki erkek ve kadın nüfus oranları arasındaki farkın erkekler lehine 8 puana çıkmasına neden olmuştur.

Ankara'nın mülki idaresinin 1950'li yıllardaki durumu, idari sınırlarında meydana gelen değişiklikler ve dönemin yöneticilerinin tespiti, tezin temel amaçları arasında yer almıştır. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında Ankara'nın idari taksimatında birçok değişiklik yapılmış, ancak Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bu değişiklikler sınırlı kalmıştır. 1950'ye kadar geçen sürede yalnızca Çankaya ve Polatlı'ya kaza statüsü verilmiştir. 1950 sonrasında Demokrat Parti'nin köy ve köylüyü önceleyen politikaları, vilayet nüfusundaki hızlı değişim ve geçmişten gelen idari anlaşmazlıklar, Ankara'daki birçok köyün idari bağlılıklarının ve sınırlarının değiştirilmesinde etkili olmuştur. Aynı anlayış doğrultusunda Gündül, Altındağ, Yenimahalle, Sulakyurt, Elmadağ, Delice ve Çamlıdere on yıl içinde kaza statüsüne yükseltilmiştir.

Şehrin 1950 öncesinde de var olan barınma sorununun neden olduğu gecekondulaşma, 1950 sonrasında Altındağ'ın kaza statüsü kazanmasında etkili olmuştur. Ayrıca Altındağ'ın plansız büyümesinin yarattığı idari sorunlara ve bölgede yaşayanların artan taleplerine bu yolla çözüm aranmıştır. Ayrıca kazalar ve köyler arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümünde bölgenin sosyal ve coğrafi yapısı dikkate alınmış, akılcı çözümlerle idari bir yapı kurulmak istenmiştir. Vilayetin idaresinde ise bu dönemde dört kişi görevlendirilmiş, valiler güvenlik bürokrasisinden tercih edilmiştir. İktidar, Ankara'nın yönetiminde güvenliği ön planda tuttuğunu göstermiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası ve 1970'lerde Ankara'nın idari taksimatında herhangi bir değişikliğin

yaşanmaması, Demokrat Parti döneminde yapılan idari değişikliklerin isabetli olduğunu göstermiştir. Nitekim yirmi yıldan uzun süre mevcut kazalara yenisi eklenmemiştir.

Diğer yandan Demokrat Parti yılları, 1960'larda Ankara'da kır-kent dengesinin kentler lehine bozulmasında etkili olmuştur. 1955'te Ankara'da kent nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %49, kır nüfusunun payı ise %51'dir. 1965'te bu oran %65'e %35 şeklinde kent nüfusu lehine değişmiştir. Söz konusu fark, 1970'te %72'ye %28'e kadar çıkmıştır. Oysa İzmir'de 1955 ve 1965 yılları arasında kır-kent nüfusu arasında büyük bir değişim yaşanmamıştır. 1950'lerde kırsalın merkeze bağlantısının kolaylaştırılması, Ankara'yı daha fazla etkilemiştir.

Ankara'nın modern bir başkent olarak inşası, Cumhuriyet'in kurucu iradesinin önem verdiği bir konu olmuştur. Ancak, şehrin planlı büyüme hedefi, yaşanan göç hızının gerisinde kalmıştır. Hükümetin imar konusunda karar alma yetkisini elinde tutma isteği, Ankara Belediyesi'nin ilk yıllardan itibaren etkinliğini sınırlandırmıştır. Belediye, başkent olmanın getirdiği hızlı gelişim ve buna bağlı yoğun göç karşısında yetersiz kalmıştır. Şehrin imarı ve barınma ihtiyacını karşılamak için başlatılan inşaat süreçleri, iş gücü açığını ortaya çıkarmıştır. Bu açığın büyük ölçüde başka şehirlerden gelen göçle doldurulması, gecekondulaşmanın artmasında önemli rol oynamıştır. Sorunun çözümüne yönelik inşa edilen her ev ya da apartman, problemi daha da derinleştirmiş, sorunun çözümüne yönelik çıkarılan yasaları işlevsiz bırakmıştır.

Demokrat Parti, devraldığı bu sorunlara çözüm bulmaya çalışmış ve Ankara Belediyesi'nin faaliyetlerini desteklemiştir. Özellikle yol yapımı, su temini ve temizlik gibi altyapı hizmetlerinde kayda değer ilerleme kaydedilmiştir. Bununla beraber, şehrin aldığı yoğun göçün neden olduğu plansız büyüme, Belediyenin imkân ve yönetim kabiliyetinin sınırlarını aşmıştır. Yaşanan sorunlar, 1960'lara doğru su ve havagazı temininde güçlükler ve otobüs seferlerinin yetersizliği şeklinde kendini göstermiştir. Sorunların boyutu, merkezi yönetimin doğrudan müdahalesini gerektirmiştir.

Ankara Belediyesi uzmanlar getirerek sorunlara çözüm aramış, ancak uzmanların verdiği raporların uygulanmasına yönelik çabalar sınırlı kalmıştır. 1950'lere kadar altyapı konusunda ciddi adım atılamamıştır. Sorunlar su baskınları, yangınlar, temizlik ve hastalıklar şeklinde kendini göstermiştir. Hükümet, Ankara'daki sorunların çözümü amacıyla yeni bir imar planı hazırlığına girişmiş, 1955 sonrasında Uybadin-Yücel Planı

çerçevesinde çalışmalar yürütülmüştür. Bu plan kapsamında altyapı iyileştirilmeye çalışılmış, şehrin pek çok bölgesi adeta bir inşaat alanına dönüşmüştür.

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında Belediye hizmetlerinde motorlu araçların kullanımı artmış, dönemin modern belediyecilik hizmetleri sunulmuştur. Bununla beraber, 1955 sonrasında döviz kıtlığı ve enflasyonun artan etkisi, belediye hizmetlerinin etkinliğini azaltmıştır. Yurt dışından temin edilen araçlar ile bunların yedek parçalarının sağlanmasında ciddi güçlükler yaşanmıştır. Otobüslerin arızaları giderilememiş, var olan araç kapasitesi tam olarak kullanılamamıştır.

Ankara Belediyesi, şehrin gıda ihtiyaçlarının giderilmesine çalışmış, ekmek, süt ve et gibi temel gıda maddelerinin arzı ve fiyat istikrarıyla yakından ilgilenmiştir. Ekmeğin gramajının düşürülerek fiyatta istikrarın sağlanması gibi kamuoyunda rahatsızlık yaratmayacak yollara başvurulmuştur. Şehrin et ihtiyacı vilayet kaynaklarından temin edilememiş ve bu alanda dışa bağımlı kalınmıştır. Kasım-mayıs döneminde vilayet dışından et temininin güçleşmesiyle fiyatlar yükselmiş, mayıs-kasım döneminde ise normalleşmiştir. Hükümetin konuya müdahalesi, Ankara'ya modern bir et kombinesi açmakla sınırlı kalmıştır. Et fiyatları, kasaplarla Belediye arasında sürekli tartışma konusu olmuştur. Resmî et fiyatı ile piyasadaki fiyat çoğu zaman ciddi farklılıklar göstermiştir. Et meselesi, Ankara gazetelerinin sütunlarında yer bulmuş ve sürekli eleştirilere neden olmuştur.

Belediye, yurt dışındaki örneklerden esinlenerek geliştirdiği GİMA adlı satış mağazalarını, gıda fiyatlarını kontrol altında tutmak amacıyla etkin biçimde kullanmıştır. Bu dönemde temini ve fiyatı sorun haline gelen bir diğer temel tüketim maddesi ise kahve olmuştur. Döviz darlığı nedeniyle kahve ithalatı sınırlanmış, bu ürün ailelere belirli miktarda satılabilmıştır. Kahve temininde yaşanan sıkıntılar, seçim propaganda afişlerine yansımış ve siyasi tartışmalarda önemli bir konu hâline gelmiştir.

Belediye, veterinerlik hizmetleri kapsamında yüzlerce hayvanı aşılamıştır. Ancak, dönemin sosyal koşulları çerçevesinde birçok sokak hayvanının itlafı da gerçekleştirilmiştir. Nitekim Demokrat Parti dönemi öncesinde de itlaf, sokak hayvanlarına karşı uygulanan bir yöntem olmuştur. Belediye'nin 1950-1953 yılları arasında itlaf ettiği hayvan sayısında belirgin bir artış görülmüş, bu dönemde itlaf edilen hayvan sayısı yüzde 30'u aşmıştır. Başboş köpekler meselesi halkta rahatsızlığa neden

olmuş, bu köpeklerin toplatılması için farklı çareler aranmıştır. İtlafin yaygınlığı, Türkiye'nin uluslararası imajına zarar verebileceği endişesini doğurmuştur.

Belediyelerin seçimle belirlenen bir belediye başkanı tarafından yönetilmesi genel kabul gören bir anlayış olmasına karşın, Demokrat Parti iktidarı döneminde Ankara Belediyesi toplamda dört yıl süreyle valiler tarafından yönetilmiştir. 1957 seçimlerinde Ankara milletvekillerinin tamamının kaybedilmesi, iktidar nezdinde büyük bir rahatsızlık yaratmış ve kendi partisinden ve seçimle iş başına gelmiş bir belediye başkanının makamında kalmasını imkânsız kılmıştır. 1954 sonrası dönemde valilerin hem vilayet hem de belediye faaliyetlerini birlikte yürütmesi, belediye hizmetlerindeki aksamaların nedenlerinden biri olmuştur.

1960 yılında Uybadin-Yücel Planı'nın iptali, Ankara'nın kentsel gelişimini plansız bir sürece sürüklemiş, bu durum birçok yapısal sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1950'li yıllardan devralınan sorunların çözümü amacıyla 1966 yılında 775 sayılı Gecekondu Kanunu çıkarılmışsa da konut üretimi ve ucuz arsa temini konusunda beklenen başarı sağlanamamıştır. Demokrat Parti döneminde olduğu gibi, 1960'lı yıllarda da merkezi idarenin Ankara Belediyesi üzerindeki etkisi devam etmiş, hatta artarak sürmüştür. Aynı dönemde kırsal nüfustaki çözülme hız kazanmış, Ankara kent merkezinin 1950'li yıllarda oluşan cazibe merkezi niteliği büyük ölçüde korunmuştur.

Araştırmada ayrıca siyasal partilerin Ankara vilayetindeki faaliyetleri, seçim süreçlerinde yaşananlar, genel, belediye ve il genel meclisi seçimlerinin sonuçları ile bu sonuçların Ankara'daki siyasal etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 1946 sonrasında, "Dörtlü Takrir" ile belirginleşen ve Türkiye'de hâkim olan çok partili yaşam, 1950'li yılları şekillendirmiştir. Yeni dönem, örgütlenme özgürlüğünü ve serbest seçimlerin önünü açmıştır. Yaşanan değişim, ülke genelinde olduğu gibi Ankara'yı da derinden etkilemiştir.

Demokrat Parti, 1946-1950 yılları arasında hızlı bir gelişim göstermiştir. 1950 seçimlerinde, Ankara'da güçlü bir örgütlenmesi bulunan CHP'ye rağmen bütün milletvekilliklerini kazanmıştır. Seçimler, ülke genelinde olduğu gibi Ankara'da da şaşkınlık yaratmıştır. CHP Ankara İl Teşkilatı psikolojik bir çöküntü yaşamıştır. Bu yenilgi, Ankara'da birçok kişinin CHP'den uzak durmaya başlamasına neden olmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, muhalefet partisi başkanı kimliğine çabuk uyum sağlamıştır. İnönü, teşkilatlardaki liderlik kadrosu ile yerel teşkilatlar arasındaki

uyumsuzluk ve iç tartışmaları konuşmalarıyla önlemeye çalışmıştır. CHP, 1950-1954 yıllarında kadın ve gençlik örgütlenmelerini güçlendirmeye çalışmıştır.

CHP'nin ulusal düzeyde takip ettiği politikalar, zaman zaman Ankara İl Teşkilatı'nın tepkisine neden olmuştur. Nitekim 1957 yılının ilk aylarında Demokrat Parti ile başlayan "Bahar Havası", Ankara İl Yönetimi'nde tepkiye sebep olmuştur. Demokrat Parti ile yakınlaşma görüntüsünden duyulan rahatsızlık nedeniyle yönetim topluca istifa etmiştir. CHP Genel Merkezi, Ankara İl Teşkilatı'nı bir süre atadığı bir yönetim ile yönetmek durumunda kalmıştır. CHP, 1957 seçimlerinde Ankara'daki tüm milletvekilliklerini kazanmıştır. Başarıda CHP Ankara İl Teşkilatı'nın faaliyetlerinden ziyade, Demokrat Parti'nin genel politikalarındaki yanlışları etkili olmuştur.

Demokrat Parti (DP), kısa süre içinde halkta umut yaratmıştır. Ancak, seçim sistemi ve partinin yeni kurulmuş olması nedeniyle 1946 seçimlerinde Ankara'da istenen sonuç elde edilememiştir. Parti, dört yıl içinde ülke genelinde hızla teşkilatlanmıştır. 1950 seçimlerine kısa süre kala seçim yasasında yapılan değişiklikler, ülke genelinde Demokrat Parti'nin büyük bir başarı kazanmasını sağlamıştır. Parti, seçim sisteminin de etkisiyle Ankara'da tüm milletvekilliklerini kazanmıştır. Ancak, seçim zaferi sonrasında yapılan Ankara İl Kongreleri sürekli tartışma ve çekişmelere yol açmıştır. İl Teşkilatı'nda gruplaşmalar oluşmuş, rekabet 1954 seçimleri sonrası Genel Merkez'in desteğini kaybeden grubun tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. Ankara İl Kongresi'nin 1955-1959 arasında yapılamaması, Genel Merkez'in Ankara İl Teşkilatı'ndaki dinamiklere hâkim olamadığını göstermiştir. Seyhan İl Kongresi'nde gün yüzüne çıkan parti içi çekişmelerin benzeri Demokrat Parti'nin iktidar olduğu süre boyunca Ankara'da da yaşanmıştır.

Demokrat Parti Ankara İl Teşkilatı'nın "Genç Demokratlar" yapılanması Hüsamettin Cindoruk gibi gelecekte Türk siyasetinde etkili olacak gençlerin ortaya çıkışını sağlamıştır. 1957 seçimleri Ankara'da kaybedilmiş, Demokrat Parti Genel Merkezi, İl Teşkilatı'nı sorumlu görerek İl Teşkilatı'ndaki birçok kişiyi görevden almıştır. Ankara Belediye Başkanı'nın görevden alınması ve Ankara Valisi'nin belediyenin başına getirilmesi, hatanın Ankara İl Teşkilatı'nda olduğunun düşünüldüğünü göstermiştir.

Millet Partisi, Demokrat Parti'deki iç tartışmaların yeni bir parti olarak somutlaşan ilk örneği olmuştur. Parti, muhalefet partisi olmasına karşın kendisini CHP'den de farklı görmüş, "üçüncü yol" iddiasıyla hareket etmiştir. MP, Ankara'da yoğun bir teşkilatlanma

faaliyeti yürütmüş, mitinglerle eleştirel söylemlerini halka ulaştırmaya çalışmıştır. Ancak Mareşal Fevzi Çakmak'ın seçimlere kısa süre kala vefatı, 1950 seçimlerinde partinin beklenen başarıyı yakalamamasında etkili rol oynamıştır. Ankara İl Teşkilatı seçimler sonrasında faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Teşkilatın çabaları parti içindeki ideolojik tartışmalar ve Atatürk karşıtı söylemler nedeniyle partinin kapatılmasıyla sonuçsuz kalmıştır.

Millet Partisi'nin kapatılmasının ardından kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), kuruluşunu takip eden aylarda MP'nin devamı olduğu yönündeki imajı silmeye çalışmıştır. 1954 seçimlerinde ülke genelinde ve Ankara'da aldığı sonuç, nispeten bu çabasında başarılı olduğunu göstermiştir. CHP ile iş birliği arayışları, partinin 1954 ve 1957 seçimlerinde benimsediği genel yaklaşım olmuştur. Ankara İl Teşkilatının en etkili faaliyeti, parti Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ve tutuklanması sonrasında düzenlenen mitingdir. Bu mitingde Bölükbaşı'nın zincire vurulmuş fotoğrafının kürsüye çıkarılması ve hapishanede kaydedilen konuşmasının dinletilmesi, İl Teşkilatı'nın propaganda gücünü göstermesi bakımından dikkat çekmiştir. Demokrat Parti'den ayrılanların kurduğu diğer bir parti Türkiye Köylü Partisi'dir. Köy ve köylünün sorunlarına odaklanmıştır. Parti daha çok Anadolu'da örgütlenmeye önem vermiştir. Ankara İl Teşkilatı'nın faaliyetleri oldukça sınırlı kalmıştır. Genel Başkan Remzi Oğuz Arık'ın 1954 seçimleri öncesi uçak kazasında ölümü ve seçimlerde beklentinin çok altında oy alınması partinin etki gücünü sınırlı kılmıştır.

Demokrat Parti'nin içindeki tartışmaların sonucu olarak ortaya çıkan bir diğer parti Hürriyet Partisi'dir. Parti, aydın sınıfın Demokrat Parti'ye karşı siyasi yaşamdaki muhalefet girişimi olarak şekillenmiştir. Ankara'daki teşkilatlanma çabaları zaman zaman engellenmiş, İl Teşkilatı'nın düzenlediği siyasi toplantıların etkisi sınırlı kalmıştır. HP, 1957 seçimlerinde Türkiye geneli ve Ankara'dan %3 düzeyinde oy almış, sonuçlar partide hayal kırıklığına neden olmuştur. Seçimlerin neticesi, partide tartışmalara yol açmış, partinin kendini feshetmesi ve CHP'ye katılmasıyla sonuçlanan süreci başlatmıştır. Ankara'nın başkent oluşu, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in Ankara'da ikamet etmesi basının ilgisini doğal olarak onların üzerine çekmiştir. Gazeteler her iki ismin Ankara'ya geliş ve gidişlerini haberleştirmiştir. Partilerin Ankara il teşkilatlarının başındaki isimlerin faaliyetleri bu nedenle basında çok sınırlı yer bulabilmiştir. İstanbul, İzmir veya diğer Anadolu şehirlerindeki parti il başkanlarının

birçok faaliyeti basında yer alırken, Ankara'daki parti il başkanlarının isimleri ve etkinlikleri genellikle seçim dönemleriyle sınırlı kalmıştır. Diğer yandan bir basın kuruluşu ile doğrudan ya da dolaylı bağlantısı olmayan bir partinin Ankara'daki faaliyetlerine büyük oranda yer verilmemiştir. Zafer ve Ulus gazeteleri, organik bağlarının bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'yle ilgili haber verirken eleştiri veya kusur bulma yaklaşımı sergilemiştir. Bu durum verilen bilgilerin doğruluğuna temkinli yaklaşılmasını gerektirmiştir.

Demokrat Parti'nin siyasal yaşamı 27 Mayıs 1960 darbesi ile sona ermiştir. Demokrat Parti'nin bulunmadığı Ankara siyasal yaşamında, Adalet Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Parti'si varlık göstermiştir. 1961 seçimlerinde bu iki partinin toplam oy oranı, toplam oyların %55'ini bulmuştur. Bu oran, 1957 seçimlerinde DP, CMP ve HP'nin oy oranlarının toplamından fazladır. 1957 seçimlerinde tüm kazalarda CHP'nin üstünlüğü varken, 1961 seçimlerinde sadece yedi kazada birinci parti olabilmıştır. 1965 seçimlerinde CHP'nin Ankara'da aldığı oy oranı, partinin 1950-1960 döneminde Ankara'daki seçimlerden aldığı oy oranlarının da gerisinde kalmıştır. Darbe sonrası yaşanan süreç, CHP'yi olumsuz etkilemiş, Demokrat Parti'nin siyasal yaşama etkileri Adalet Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Parti üzerinden sürmüştür.

Araştırmanın yanıt aradığı bir diğer önemli soru, Demokrat Parti döneminde Ankara vilayetindeki sosyal yaşamın önceki dönemlere kıyasla nasıl bir değişim gösterdiği ve bu değişimin temel dinamiklerinin neler olduğudur. Demokrat Parti'nin farklı alanlardaki modernleşmeye yönelik politikaları, Ankara'da sosyal yaşamı etkilemiş, belirgin bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Dönüşümün temel dinamiklerini ulaşım altyapısındaki iyileşmeler, kültürel etkileşimler ve modern teknolojilerin artan kullanımı oluşturmuştur. Amerika ve diğer Avrupa kültürel faaliyetlerinin etkisiyle, kentteki eğlence anlayışı ve tüketim alışkanlıkları farklılaşmıştır. Bununla beraber Ankara'daki eğlence anlayışı İstanbul'dan farklılıklar göstermiştir. Çay bahçelerinin içkili gazinolara dönüşmüş ve apartmanların alt katlarının eğlence mekânı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Şehrin merkezi ile dış çevresindeki yaşam koşullarında eşitsizlik artmış, her kesimin eğlence anlayışına uygun mekanlar açılmıştır. Gazinolar daha eğitimli ve zengin kesimi, pavyonlar ise kırsaldan gelen, düşük eğitim seviyesine sahip ve daha ekonomik eğlence arayışında olanları temsil etmiştir.

Demokrat Parti'nin eğitim, sağlık ve kültür politikalarının Ankara vilayetindeki etkileri nelerdir? Sorusuna yanıt aranmış, üç alandaki etkilere yönelik sonuçlara ulaşılmıştır. Demokrat Parti, Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında şekillenen ilkokul eğitim politikalarını sürdürülmüştür. Bununla beraber mesleki eğitime öncelik verilmiştir. İlköğretimde okul yetersizliği aynı günde üçlü eğitimin düşünülmesine neden olacak boyutlara ulaşmıştır.

Bireylere meslek kazandırmak amacıyla "Muhtelif Gayeli Ortaokul" ile "Deneme Okulu" adıyla yeni okullar açılmıştır. Ankara'nın barınma sorunu üniversite öğrencilerini de etkilemiş, farklı şehirlerden gelen öğrenciler için şehir isimleriyle faaliyet gösteren yurtlar açılmıştır.

Demokrat Parti sağlık politikası 1950 öncesinden farklı olarak tasarlanmış, altyapının güçlendirilmesi amacıyla yeni sağlık tesisleri inşa edilmiştir. Hızlı nüfus artışı eğitimde olduğu gibi sağlıkta da kapasite sorunlarına neden olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının sağlık taramaları, muayene ve tedavi hizmetleri, Sağlık Bakanlığı'nın Ankara'daki faaliyetlerini kısmen de olsa rahatlatmıştır. Bununla beraber, sağlıkta kullanılan teknolojinin Ankara'da üst düzeye çıkarılması, farklı şehirlerden hastaların Ankara'ya gelmesine yol açmış ve şehrin kendi hastaları için yeterliliğini zorlamıştır. Kan bağışı kursları ve çocuk sağlığına yönelik eğitimler, dönemin sağlık politikalarının kapsayıcılığını artırma çabalarına işaret etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası gelişen uluslararası ilişkiler, Ankara'da yabancı uyruklu kişi ve kurumların sergi, opera ve konserlerinin artmasını sağlamıştır. Bu tür etkinliklere katılmak Ankara'nın eğitimli üst kültürüne sahip kişiler arasında bir ayrıcalık sayılmıştır. Sinemalar, 1955 yılına kadar eski yabancı filmler göstermiş, 1955 sonrası yaşanan döviz darlığı yabancı filmlerin getirtilmesini sınırlamış, yerli filmlere daha fazla yer verilmiştir. Ankara Arkeoloji Müzesi bünyesinde Hitit eserleri salonunun açılması Ankara'yı kültür turizminde önemli bir konuma yükseltmiştir. Bununla beraber 1950'lerde turizmin gelişimi oldukça sınırlı kalmıştır.

Milli ve dini bayramların kutlanması 1950 öncesinin devamı şeklinde gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün geçici istirahatgahı olarak kullanılan Etnografya Müzesi, 1953'ten itibaren Anıtkabir, Ankara Kalesi, Ulus'taki Zafer Anıtı, Cebeci Çayırı, kutlama ve anma törenlerinin önemli mekanları olarak öne çıkmıştır. Ankara'nın başkent ilan edilmesine yönelik törenler 1950'lerin en dikkat çeken faaliyeti olmuştur. Bu törenin 1950

öncesinde ve 27 Mayıs 1960 sonrasında kutlandığına ilişkin bir bilgiye ulaşamamıştır. Ankara'nın başkent oluşuna ilişkin kutlamalar Demokrat Parti dönemine özgü kalmıştır. Kutlamaların Ulus gazetesinde yapılan bir haberin diğer basın kuruluşlarının da yer almasıyla başlaması, söz konusu gazetenin 1950'lerdeki propaganda gücünü göstermiştir. Artan uluslararası ilişkiler kapsamında Ankara'ya askeri ve diplomatik pek çok resmî ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler içinde yabancı devlet başkanlarının ziyaretleri önemli bir yer tutmuştur. Ziyaretler Bağdat Paktı, Balkan İttifakı, Kore Savaşı ve NATO ilişkileri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Yabancı devlet başkanlarının Esenboğa Havalimanı'nda karşılanması, halkın sevgi gösterileri eşliğinde Ankara sokaklarında dolaştırılması ve Ankara Palas'ta konaklaması ziyaret programlarının rutinini oluşturmuştur. Yabancı liderler, Anıtkabir'i ziyaretleri sonrası ikili görüşmeler gerçekleştirmiş; sonrasında havayoluyla ya da İstanbul üzerinden ülkeyi terk etmiştir. Türkiye'nin 1950'lerde yürüttüğü politikalar 1960'tan günümüze kadar belirleyici olmuştur. Özellikle NATO, dış politika ve askeri konularda günümüzde de belirleyici olmaya devam etmiştir.

Ulaşım ve iletişimin gelişimine yönelik olarak "1950-1960 döneminde ulaşım ve iletişim açısından Ankara'da ne tür değişiklikler yaşanmıştır?" sorusuna araştırmada cevap aranmıştır.

1950-1960 döneminde Ankara'da tren, halkın şehirler arası yolculukta birinci tercihi olmaya devam etmiş, uçak ulaşımı lüks sayılabilecek bir seçenek olarak kalmıştır. Ankara'nın diğer şehirlerle karayolu bağlantıları geliştirilmiş, karayolu taşımacılığının yaygınlaşması sağlanmıştır. Artan nüfus ve uluslararası ilişkiler, Esenboğa Havalimanı'nın faaliyete geçmesinde etkili olmuştur. 1950'lerde Ankara'nın iletişim altyapısının güçlendirilmesi amacıyla telefon santrallerinin kapasitesi artırılmıştır. Telefon hizmetine ulaşım kolaylaştırılmış, ancak şehrin hızla artan nüfusu telefon görüşmelerinde ve yeni hat talebinde yetersiz kalınmasına neden olmuştur. Radyo, Demokrat Parti döneminde propaganda yönüyle ön plana çıkmış, Ankara Radyosu'nun yayın gücü deniz aşırı yayın yapabilecek düzeye çıkarılmıştır. Ankara Radyosu bu yönüyle İstanbul Radyosu'nu geride bırakmıştır. Demokrat Parti'nin sesini kırsala duyurma isteği, kazalarda radyo sayısını artırmıştır. Vatan Cephesi'nin kuruluşu sonrası radyonun siyasallaştığına yönelik tartışmalar, 27 Mayıs darbesi sonrası kurulan Yassıda Mahkemelerine taşınmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidarını sona erdiren 27 Mayıs 1960 darbesinin, Ankara'da nasıl bir etki yarattığı ve bu etkinin diğer şehirlerle benzerlik ve farklılıkları neler olduğu araştırmada cevabı aranan diğer sorulardır. 27 Mayıs Darbesi, ülke genelini etkileyen bir olay olmasına rağmen, Ankara'daki yansımaları diğer şehirlere göre bazı farklılıklar göstermiştir. Ankara'nın ülkenin başkenti olması, onu darbeye ele geçirilmesi ve kontrol edilmesi gereken ilk hedef hâline getirmiştir. Darbeyi gerçekleştiren ve daha sonra Millî Birlik Komitesi'ni oluşturan askerlerin 27 Mayıs gecesi Ankara'daki faaliyetleri, darbenin gerçekleşmesinde belirleyici rol oynamıştır. Darbenin emir komuta zinciri içinde gerçekleşmemiş olması, Ankara'yı İstanbul da dâhil olmak üzere diğer şehirlerin kontrolüne göre daha önemli kılan diğer neden olmuştur. Ankara şehir merkezinde halkın büyük oranda darbe günü sokağa çıkma yasağına rağmen sokaklara çıkarak askere sevgi göstermesi, diğer şehirlere göre farklılık gösteren bir diğer durumdur. Darbe sonrası farklı şehirlerden Ankara'ya ziyaretçi akını başlaması ise hem Ankara'nın diğer şehirlerden farklı olarak deneyimlediği bir durumdur.

Araştırmada asayiş ve trafik meselesi kapsamında "1950-1960 döneminde asayiş ve trafik açısından Ankara vilayetinin durumu nasıldır?" sorusuna yanıt aranmıştır. Emniyetin arşiv kayıtlarının açık olmaması Ankara'nın 1950-1960 dönemine ilişkin detaylı veriler toplanmasını ve daha kapsamlı analizler yapılmasını engellemiştir. 1950'li yıllarda şehrin asayişini ilgilendiren sayısal verilerin verilmesine yönelik resmî başvuruya olumsuz yanıt verilmiştir. Bu kapsamda Resmî Gazete, Cumhuriyet Arşivi ve basın üzerinden elde edilen veriler kullanılarak araştırma sürdürülmüştür.

1950'li yıllarda Ankara vilayetinde ciddi asayiş sorunlarının yaşanmıştır. Şehir dış bölgelerinde yer alan bağlık alanlar güvenlik riskini artırmış, bazı suç fiillerinin işlenmesinde bu bölgeler tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra, şehir merkezi dahi kadınlar için yeterli düzeyde güvenli bir alan oluşturamamış, bu durum şehirdeki emniyet sorunlarını daha da belirgin hale getirmiştir. Şehrin sınırlarının her yıl genişlemesi, yaşanan asayiş olaylarının artmasında etkili olmuştur. Emniyet birimleri, dönemin teknik imkânlarından yararlanarak birçok suçu önlemeye çalışmıştır. Bununla beraber suçluların da motorlu araçları kullanması, şehirde asayişe yönelik mücadeleleri zayıflatmış, bu konuda şikayetleri artmasına neden olmuştur. 1950'lerde Ankara'da organize suç faaliyetlerinde de artış yaşanmıştır. Şehrin dış bölgelerinde kontrolün zayıflığı, farklı şehirlerden gelen suç gruplarının Ankara'da faaliyet göstermesini kolaylaştırmıştır.

Şehrin emniyetinin sağlanabilmesi için diğer şehirlerin emniyet birimleriyle koordineli çalışması gerekmiştir.

Ticani tarikatının faaliyetleri, Kore Savaşı'na asker gönderilmesi ve 6-7 Eylül olayları, 1950-1960 döneminde Ankara'da meydana gelen önemli gelişmelerdir. Ticani tarikatının eylem ve faaliyetleri Ankaralıların yoğun tepkisine neden olmuştur. Tepkiler, emniyet ve adliye teşkilatında ortak bir heyet kurulmasını ve konuya ilişkin kanuni düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. İstanbul'da başlayan 6-7 Eylül olaylarının Ankara'yı da etkilememesi için güvenlik birimleri yoğun gayret sarf etmiş, olayların Ankara'ya etkisi bu nedenle sınırlı kalmıştır. Kore Savaşı, Türkiye'nin 1950'ler dış politikasında ve uluslararası alanda etkili olmak istediği olaylardan biri olmuştur. Bu kapsamda savaşa asker gönderilmesi kararı alınmıştır. Askerî hazırlıklar, planlamalar ve eğitimler Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Hazırlığını tamamlayan birlikler Ankara Garı'ndan İskenderun'a yolcu edilmiştir. Ankara Garı'ndaki ilk asker sevkیاتlarına halkın yoğun katılımı Kore Savaşı'nın halkın psikolojik yaklaşımını göstermiştir.

Demokrat Parti döneminde Ankara'da trafik, kentin plansız gelişiminin doğrudan bir sonucu olarak önemli bir sorun hâline gelmiştir. Şehir içi ulaşımın düzenlenmesi amacıyla yoğun çaba sarf edilmiş, bu süreçte dönemin modern yöntemlerinden yararlanılması dikkat çekmiştir. Trafikte klakson çalma yasağı, yol çizgilerinin belirlenmesi ve trafik ışıklarının kullanımı gibi uygulamalar, o dönemin şartları göz önüne alındığında sıra dışı önlemler olarak öne çıkmıştır. Önemli caddelerin belirli saatlerdeki trafik yoğunluğu, haftalık kaza sayıları ve kaza yoğunluğu yaşanan bölgeler gibi veriler tespit edilmeye çalışılmıştır. 6085 sayılı "Karayolları Trafik Kanunu", trafik meselesinin modern anlamda ve dönemin şartları çerçevesinde ele alındığını göstermiştir.

Şehir içi ulaşımında trafik kazaları önemli bir sorun haline gelmiştir. Kazaların dönemin gazetelerinin köşe yazılarında ele alınmış olması, sorunun şehrin genelinde ulaştığı boyutu göstermiştir. Kamyonlar kazalara en fazla karışan taşıt olması, şehir içi toplu taşımacılığın zayıflığına işaret etmiştir. Ayrıca şehirdeki inşaat faaliyetlerinin yoğunluğu, şehir içi ve şehirler arasındaki yollardaki kamyon kazalarının artışında etkili olmuştur. 1955 sonrasında döviz darlığının neden olduğu lastik temin sorunları da yıpranmış lastiklerin neden olduğu kazaları artırmıştır. Yine NATO kapsamında Ankara'da bulunan yabancı askerî personelin karıştığı kazalar ve bu kazaların büyük ölçüde yaptırımsız kalması, dönemin dikkat çeken meselelerinden biri olmuştur. Yabancıların karıştığı

kazalar açısından değerlendirildiğinde, Ankara'nın Türkiye genelinde istisnai bir durum sergilediği görülmüştür.

Demokrat Parti, özellikle ekonomi politikalarıyla ön plana çıkmıştır. Parti, 1950-1954 ve 1955 sonrası şeklinde ayrılabilir iki farklı dönemde iki farklı ekonomi politikası takip etmiştir. 1954'e kadar dış yardımlar ve Kore Savaşı'nın tahıl fiyatlarına olan olumlu katkısı, Demokrat Parti'nin kırsal nüfusun kalkındırılması yönündeki politikaları uygulamasını kolaylaştırmıştır. Enflasyon, ihracatın zayıflaması ve döviz darlığı, serbest piyasa ekonomisinden devletçilik politikalarına yönelimde etkili olmuştur.

Araştırmada, Ankara'nın ekonomik yapısı ve 1950 sonrasında ne tür bir dönüşüm geçirdiği sorusu kapsamında konu ele alınmıştır. Ankara'nın ekonomik yaşamında tarih boyunca tarımsal üretim, hayvancılık ve dokumacılık önemli bir yer tutmuştur. XIX. yüzyılda Ankara'nın dokuma sanayisinin zayıflaması, dönemsel iktisadi ve politik faktörlerle ilişkilidir. XX. yüzyılın başlarında, Milli Mücadele döneminde, savaş sanayisi şehir ekonomisinde belirleyici bir konuma gelmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra bu alandaki gelişim sürmüştür, ancak Ankara'nın yeraltı kaynakları açısından yetersizliği ağır sanayinin büyümesini engellemiştir. 1930'lardan itibaren gıda, inşaat, araç gereç, makine, bakım-onarım ve mobilya sanayileri ekonomik faaliyetlerde etkin olmuştur. Demokrat Parti'nin ekonomi politikaları, Ankara'da dört sanayi çarşısının kurulmasını sağlamış, şeker, cam, gıda ve savaş sanayileri bu dönemde önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Ankara'da 1950'li yıllardan itibaren küçük ölçekli birçok işletme sanayi alanında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu büyüme, şehrin 1950 öncesine kıyasla işçi istihdamının artışına yol açmıştır. Özellikle makine ve gıda gibi sektörlerde sanayileşme faaliyetleri 1960'lı yıllar boyunca ivme kazanmıştır. Şehrin aldığı yoğun göçle birlikte artan iş gücü, sanayi faaliyetlerinin gelişiminde önemli bir etken olmuştur. 1960 sonrası planlı ekonomiye geçilmiş, sanayi yatırımları öncelikli tutulmuştur. Demokrat Parti döneminde Ankara'da oluşturulan sanayi altyapısı, Ankara'nın bu gelişmelerden daha fazla pay almasını kolaylaştırmıştır.

Tarımın Ankara için önemi, 1950 öncesindeki dönemde olduğu gibi Demokrat Parti iktidarı yıllarında da sürmüştür. Tarımsal üretim geçmişte olduğu gibi şehrin başlıca gelir kaynaklarından biri olmuştur. Demokrat Parti'nin ilk dönemi, Türkiye genelinde olduğu gibi Ankara kırsalında da geniş bir memnuniyet yaratmıştır. Tarımsal ürünler lehine sağlanan sübvansiyonlar, düşük faizli ve uzun vadeli krediler, topraksız çiftçilere yapılan

toprak dağıtımları bu memnuniyette etkili olmuştur. Tarımda makineleşme, üretimin artışı açısından olumlu sonuçlar doğurmuş, traktörlerin mera alanlarını tarlaya dönüştürmesi nedeniyle mera hayvancılığı zarar görmüştür. 1955 sonrası dönemde yedek parça temininde yaşanan zorluklar ise tarımda makineleşmenin etkinliğini sınırlamıştır. Tarımda dış talebin azalması, tarımsal ürün fiyatlarının düşüşü ve enflasyonun yükselişi ülke genelinde olduğu gibi Ankara'da da Demokrat Parti'nin oy oranlarını olumsuz etkilemiştir.

Ankara Ziraat Teknik Müdürlüğü, büyükbaş, küçükbaş, ipekböcekçiliği ve arıcılığın gelişimi için köylerde eğitim vermiştir. Müdürlüğün faaliyetleri, üretim artışı için parasal destek dışında eğitimin de önemsendiğini göstermiştir. Müdürlük ayrıca hayvan ıslahı, hastalıklarla mücadele ve modern tekniklerin kullanılması için de yoğun çaba sarfetmiştir. Büyük ve küçük baş hayvan üretiminde artışlar kaydedilmişse de ipekböcekçiliği ve arıcılıkta üretimdeki artış istenen düzeyde gerçekleşmemiştir.

Vilayette artan üretim faaliyetleri, 1950'lerde ticaretin gelişiminde etkili olmuştur. Söz konusu gelişim, Ankara Ticaret Borsa'sının çevre illerdeki fiyatları belirleyecek düzeye ulaşmışında etkili rol oynamıştır. Ticarete yaşanan canlılık, şehirde önceki dönemlere göre daha fazla bankanın açılışını sağlamıştır. İş Bankası, açtığı birden fazla şube ile finansal alanda Ankara ticaretini desteklemiştir.

Madencilik alanında birçok arama izni alınmış, ancak bu izinlerin işletmeye dönüşme oranı düşük kalmıştır. İşletme izinlerinin düşüklüğü, tespit edilen madenlerin ekonomik açıdan yeterince uygun bulunmaması ile ilişkilendirilmiştir. Benzer bir durum ormancılık faaliyetlerinde de yaşanmıştır. Ankara'da orman varlığının sınırlı oluşu ve ormanların yalnızca %40'nın orman işletmeciliğine uygun olması, ormanlardan yeterince yararlanabilmeyi zorlaştırmıştır.

Araştırmada Ankara'nın 1950-1960 döneminin, Demokrat Parti'nin üç siyasi dönemi (1950-1954, 1954-1957 ve 1957-1960) çerçevesinde ele alınıp alınamayacağı sorusuna da yanıt aranmıştır. Ankara özelinde bu sürecin 1950-1955 ve 1955-1960 olarak iki ayrı dönemde ele almanın daha isabetli olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılaşmanın temel sebebi, ulusal düzeyde benimsenen politikaların şehir ekonomisi üzerindeki yansımalarının eş zamanlı gerçekleşmemesi ve her kentin kendi özgün dinamikleri doğrultusunda farklı zamanlarda belirginleşmesidir.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Arşivi Dairesi Başkanlığı

B- Resmi Yayınlar

50. Yılında Ankara'mızda Elektrik Havagazı Otobüs İşletme Müessesesi, Ankara Büyükşehir Belediyesi. EGO Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973.

Ankara Belediyesinin 1953 Yılı Çalışma Raporu, Ltd O. Matbaası, Ankara 1953.

Ankara Su İhtiyacı İçin Müstakbel Projeler, Karınca Matbaası, Ankara, 1955.

Ankara Şehri Yeni İmar Planına Ait Komisyonu Raporu, Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1954.

Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü 1952 Yılı İcraat Raporu ve 1953 Yılı İş Programı Tasarısı, Yeni Matbaa, Ankara, 1953.

Ankara Teknik Ziraat Müdürlüğü İcraat Raporu ve 1956 Yılı Çalışma Programı Tasarısı, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1956.

Ankara Valiliği, Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara İl Yıllığı, Ankara, 1973.

Ankara Veremle Savaş Derneği Beşinci Genel Kurul Toplantısı, Güneş Matbaası, Ankara 1951.

Ankara'da Toplu Taşımın Tarihsel Gelişimi, Ego Genel Müdürlüğü Toplu Taşım Kongresi, Boylan Matbaası, Ankara, 1979.

Aydın Tarihi

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1959, Ankara, 1961.

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Orta Öğretim 1950-1951, Biricik Matbaası, Ankara, 1953

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim (1951-1952), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1952

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Milli Eğitim İstatistikleri, Ortaöğretim (1953-1960), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1963

CHP Ankara İl İdare Kurulu Raporu 1958, Yeni Matbaa Ankara 1958.

CHP Ankara İl İdare Kurulunun 17 Nisan 1955 İl Kongresi Raporu, Yeni Matbaa, Ankara, 1955.

CHP Ankara İli İdare Kurlunun 17 Haziran 1953 İl Kongresi Raporu, Türkiye Matbaacılık, Ankara 1953.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, c.2 1941-1960. Yay Kurulu Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2002.

Çankaya, Khm Kent Hizmetleri Merkezi, İstanbul, 1991

Demokrat Parti Ankara Vilâyeti, Sekizinci Kongresi İdare Heyeti Raporu, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1955.

Demokrat Parti Meclis Grubu Zabıtları (DPMGZ), 1950-1960

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Güneş Matbaacılık T.A.O, Ankara 1952.

DP Ankara Merkez Kaza İdare Heyeti Raporu (1953-1954-1955), Desen Matbaası, Ankara, 1955.

Hükümetler ve Programları, I. Cilt 1920-1960, Hazırlayanlar, Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayını, Ankara, 1988.

Hürriyet Partisi Ankara Vilayeti İdare Heyeti 1956-1957 Seneleri Kongre Raporu, Akın Matbaası, Ankara 1957.

Kabulünün 100. Yılında 1921 Teşkilât-I Esâsiye Kanunu Belgeler, TBMM Yay., Ankara, 2021.

Karayolları Umum Müdürlüğü, 1956 Trafik Kazaları, , Ankara, 1958.

M.E.B., Beşinci Milli Eğitim Şûrası (Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar), İstanbul, 1991.

Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, Ankara, Tarihsiz

Osmanlı Belgelerinde Ankara Belediye ve İmar Faaliyetleri, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yay, Editör: Dündar Alıkcı, İstanbul, 2016.

PTT Genel Müdürlüğü “PTT İstatistikleri 1950-1956”, Ankara, 1956.

Resmi Gazete

Roberts, Howard, Ankara Belediyesi İdare Hakkında Rapor, Doğu Matbaası, Ankara, 1951.

Sağlık Bakanlığı, 80 Yılda Tedavi Hizmetleri, (1923-2003) Ankara 2004.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1960-1963, Sosyal Yardım Bakanlığı Yay. Hazırlayan: Yusuf Tunca, Ankara 1965.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956-1959, Gürsoy

Basımevi, Ankara 1961.

T.C Sanayi Bakanlığı Maden Dairesi Reisliği, 1956-1957 Madenlerimin Faaliyetleri, Ankara, 1958.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ormancılık, Aralık 1962.

T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Ankara, 1956.

T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Zirai İstatistik Özetleri 1939-1959, Ankara, 1960.

T.C. Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, 1951 Yılı Trafik Kazaları, Trafik Emniyeti Müdürlüğü, Ankara, 1952.

T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Türkiye İstatistik Yıllığı 1963, Ankara, 1963

TBMM Albümü 1922-2010, 2. Cilt 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara 2010.

TBMMZC, 24.04.1920, Devre I, c. I, Üçüncü Basılış, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1970 Cari İstatistikler ve Tarım Sayımı Sonuçları, Ankara, 1972.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Ankara, 1955.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Boşanma İstatistikleri 1940-1963, Ankara 1965.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 1953, Ankara, 1953.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 1959, Ankara, 1961.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965, Ankara, 1973.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Ankara, 1956.

Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, 1923 – 2013, Ankara, 2014.

Türkiye Kızılay Cemiyeti Ankara Şubesi 22 Şubat 1958 Tarihinde Toplanan Kongreye

Sunulan Şube Heyet Raporu, Ankara, 1959.

Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarımı, “Ankara” Maddesi, c.I, İstanbul, 1981.

C-Sürelî Yayınlar

1-Gazeteler

Akşam

Ankara Bayram

Ankara Belediye Dergisi

Ankara Express

Ankara Postası

Ankara Telgraf

Ayaş Postası

Ayyıldız

Beypazarı

Bizim Kırıkkale

Bugünkü Ankara Kazaları

Cumhuriyet

Çubuk Sesi

Demokrat Ankara

Hakimiyet Milliye

Halkçı

Haymana

Hürriyet

Hürses

Kudret

Medeniyet

Milliyet

Polatlı

Resmî Gazete

Son Havadis

Ulus

Vatan

Yeni Ulus

Yeni Gün

Zafer

Zafer Akşam Postası

2-Dergiler

Akis

Ankara Belediye Dergisi

D- Kitaplar

AHISKA, Meltem, “Ankara Radyosu ve Milletin Sesi” İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012.

AHMAD, Feroz, Bedia Turgay AHMAD, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Bilgi Basımevi, İstanbul, 1976.

AHMAD, Feroz, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2010.

AK, Bülent, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sağlık İşleri”, Türkler, 17. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

AKDUR, Recep, Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri ile Kıyaslanması. A.Ü.T.F. Halk Sağlığı Anabilim Dalı. Ankara.

AKTÜRE, Sevgi, “19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum” Çorum Tarihi, Ankara 1981.

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2007, Pegem Yay. Ankara, 2007.

ALACI, Beral, “Cumhuriyet Döneminde Haymana Nüfusu: İstatistiki Veriler Üzerinden Bir Değerlendirme (1923-1950)”, Sakarya Zaferi ve Haymana, Haz. Temuçin F. Ertan, Uzun, Hakan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2023.

- ALDAN, Mehmet, Türlü Yönleri ile Ayaş, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- ALEMDAR, Korkmaz, “Seyahatnamelerde Ankara”, Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Derleyen Ayşe Tükel Yavuz, ODTÜ Ankaralılar Vakfı Yay. Ankara 2000.
- ALTIN, Yakup, Dünden Bugüne Kırıkkale Oymak-Aşiret-Cemaatler, Ankara 2009.
- ANADOL, Cemal, Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti, Çetin Matbaacılık, İstanbul, 2004.
- ARIĞ, Ayten Sezer, “Milli Mücadele Döneminde Ankara ve Ankaralıları”, II. Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu (21-22 Eylül 2017), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 2018.
- ARIK, Sabire, “Polanyalı Ziyaretçilerin Ankara’ya Ait Gözlemleri”, Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Editör: Prof. Dr. Yılmaz Kurt, c.1, Ankara, 2012.
- ARSLAN, Mükerrrem, M. Emin Barış, “Ankara Kenti Gelişim Sürecinde Park ve Bahçeler”, Cumhuriyetin 90. Yılında Başkent Ankara ve Ankara Üniversitesi, Yayına Hazırlayan Temuçin Faik Ertan, Ankara 2016.
- ARSLAN, Zühtü, Selma Tarakçı, Türk Parlamento TMBB XI Dönem (1957-1960), C.III, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay. Tarihi, Ankara 2013.
- AS, Efdal, “Demokrat Parti Döneminde Ulaşım Politikaları”, Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti 2. Cilt, Editörler: İsmail Hakkı Demircioğlu, Dilşen İnce Erdoğan, Şimşek, Serpil Seda, Yeditepe Yay. İstanbul, 2021.
- ASMAN, Ender, Türk Spor Tarihinde Futbol, Güreş, Voleybol, Basketbol, Bosk ve Atletizmde Unutulmayanlar, 1977
- ATABEYOĞLU, Cem, “Basketbol”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ATABEYOĞLU, Cem, “Boks”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ATABEYOĞLU, Cem, “Futbol”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ATABEYOĞLU, Cem, “Voleybol”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ATALAY, Ahmet, 1950-1953 Kore Savaşı’nda Türk Zayıatı Şehitler-Kayıplar-Yaralıları-Eskirler, Çizgi Kitapevi, Konya, 2013.
- ATAM, Haluk, Ankara Taksii Ücretleri Tren ve Uçak Yolcu Seferleri, Ankara, 1956.
- AVCI, Yunus, Mustafa Onay, Mehmet Kayan, Bütün Yönleriyle Çubuk, Çubuk

- Belediyesi Yay., Ankara 1987.
- AYDIN, Mithat, “Ankara Mekteb-i İdadisi”, Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Editör: Prof. Dr. Yılmaz Kurt, c. I, Ankara, 2012.
- AYDIN, Suavi, Kudret Emiroğlu, Ömer Türkoğlu, Ergi D. Özsoy, Küçük Asya’nın Bir Yüzü Ankara Dost Kitapevi, Ankara, 2005.
- BALCI, Şeyma, Seçil Büker, “Sinema ve Trenler”, Tren Kitabı, Hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, Kitapevi Yay., İstanbul, 2022.
- BASKICI, Murat, “XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Ankara’nın İktisadi Durumu”, Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Editör: Yılmaz Kurt, C.1, Ankara 2012.
- BATUR, Afife, Ankara’nın Başkent Oluşu ve Kentsel Kuruluşu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 5 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- BAYRAKTAR, Nuray, Elif Sena Ayhan, Ankara’da Yerleşim Ölçeğinde Modern Konut Uygulamaları”, Başkent Oluşunun 90. Yılında Ankara:1923-2013, Editör: Ayşegül Köroğlu, Ankara Üniversitesi Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2014.
- BAYSAL, Jale, “Kütüphanecilik”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 3 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- BELGE, Murat, “Türkiye’de Gündelik Hayat”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 3 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- BEZAZ, Yurda Güven, Geçmişten Günümüze Haberleşme ve PTT Tarihi, Türkiye-Haber-İş Sendikası Yay. Ankara, 2007.
- BİLGİ, Nejdet, Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)”, Türkler c.XVII, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002.
- BORA, Tanıl, “Ankara Futbolu: Bazen Karakter Oyuncusu, Bazen Figüran”, İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen: Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012.
- BOZYİĞİT, A. Esat, Ankara’nın Taşına Bak... Türk Yazınında Ankara Seçki II, Ankara, 2000.
- BÜYÜKYILDIZ, Feridun, Başka Kent Ankara, Phoenix Yay., İstanbul 2009.
- CANKAYA, Özden, “Ankara Radyosu’nda Geçmişe Yolculuk: Radyo Tiyatrosu”, İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara.
- CANTEK, Funda Şenol, “Ellili Yıllar Türkiye’sinde Basın”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, Derleyen Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay. İstanbul, 2015.

- CANTEK, Funda Şenol, “Matris, Kurşun Kokusu ve Simit, Başkent Gazeteciliğinin Membar: Rüzgarlı Sokak”, İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara 2012.
- CANTEK, Funda Şenol, “Sel Gider, Kum Kalır 1957 Sel Felaketzedelerinin Mamak’tan Yenimahalle’ye Uzanan Hayat Çizgileri”, Sanki Viran Ankara Derleyen, Funda Şenol Cantek İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- ÇAKAR, Doğan, “Başkent Oluşundan Günümüze Ankara’nın Müziksel Açından Kültürel Konumu”, Başkent Oluşunun 90. Yılında Ankara:1923-2013, Editör: Ayşegül Köroğlu, Ankara Üniversitesi Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2014.
- ÇAKMAK, Diren, Hürriyet Partisi (1955-1958), Libra Kitapçılık ve Yay, İstanbul 2016.
- ÇAVDAR, Tevfik, Halkevleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi3 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ÇAVDAR, Tevfik, Halkevleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
- ÇINAR, Hüseyin, “Osmanlı’dan Günümüze Çubuk Kazası’nın İdarî Yapısı”, Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015, Editörler: Hüseyin Çınar, Tekin Önal, Ankara, 2016.
- DEMOKRAT PARTİ, Yeni İktidarın Çalışmaları- Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor 22.05.1950-22.5.1952, İstanbul, 1953.
- DİKİCİ, Ali, “Cumhuriyet Dönemi İç Güvenlik Politikaları ve Türk Polis Teşkilatı”, Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi C II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2017.
- DİNÇER, Nabi, “Türkiye’de Esnaf ve Küçük Sanatkarlar” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 3 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- DOĞANER, Yasemin, Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi, Siyasal Kitapevi, Ankara 2013.
- DUMAN, Haluk Harun, Cem Pekman, Türk Basın Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir, 2014.
- DURU, Bülent, “Mustafa Kemal Döneminde Ankara’nın İmarı”, İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012.
- EGE, Rıdvan, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri (1923-1998), Türk Hava Kurumu Yay. Ankara 1999.
- EMİROĞLU, Kudret, “Ankara’nın Sanat Rüzgarı”, İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Cantek, Funda Şenol, İletişim Yay. Ankara, 2012.
- ERDAŞ, Sadık, “İmparatorluktan Erken Dönem Cumhuriyete Polatlı ve Çevresinde

İskân”, Sakarya’dan Büyük Taarruz’a 100. Yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Editörler: Çiğdem Dumanlı, Emre Saral, Ankara, 2022.

ERDEM, Sargon, “Ankara” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, c. III, İstanbul, 1991

ERDOĞAN, Abdülkerim, Geçmişten Günümüze Kızılcahamam Çamlıdere, ESYAV Kızılcahamam-Çamlıdere Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

ERDOĞAN, Abdülkerim, Gökçe Günel, Ali Kılıcı, Osmanlı’da Ankara, Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi 2, Ankara, 2007.

ERDOĞAN, Abdülkerim, Gökçe Günel, İstiklal Savaşında Ankara Cilt III, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2008.

ERDOĞAN, Abdülkerim, Şereflikoçhisar Türk ve Kültür Atlası, Şereflikoçhisar Belediyesi, Ankara, 2020.

ERDOĞAN, Abdülkerim, Tarih İçinde Polatlı, Polatlı Belediyesi Yayınları, Ankara, 2007.

ERDOĞDU, Şeref, Ankaram, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

ERGENÇ, Özer, “16.Yüzyıl Ankara’sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri”, Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Derleyen Ayşe Tükel Yavuz ODTÜ Ankaralılar Vakfı Yay. Ankara, 2000.

ERGENÇ, Özer, XV Yüzyılda Ankara ve Konya, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 2012.

ERGİN, Feridun, Hürriyet Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8 İletişim Yayınları, İstanbul.

ERİM, Nihat, Günlükler 1925-1979, İl. Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2005.

ERZEN, Arif, İlkçağda Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay, Ankara, 2010.

EVSİLE, Mehmet, “Müli Mücadele Sonrasında Ankara’da Günlük Hayat”, Başkent Oluşunun 90. Yılında Ankara:1923-2013, Editör: Ayşegül Köroğlu, Ankara Üniversitesi Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2014.

ERŞAHİN, Seyfettin, Hüseyin Çınar ve İbrahim Ethem Arıoğlu (Editörler) Yabanabad’dan Kızılcahamam’a Kızılcahamam 100 Yaşında, Kızılcahamam Belediyesi Kültü Yay., Ankara, 2016.

EZER, Feyzullah, Demokrat Parti’nin İktisadi Politikası, Kitapevi Yay. İstanbul 2019.

FİŞEK, Kurthan, Burası Ankara, ATO Yay, Ankara, 2003.

GALANTİ, Avram, Ankara tarihi 1-2, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.

- GÖKALP, Gonca Alpaslan, Pelin Şahin Tekinalp, Kültürel Mirasın İzinde Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2016.
- GÜMÜŞEL, Günseli, Geçmişten Günümüze Ankara Ticaret Tarihi Ankara Tarih Dizisi-2, Atılım Üniversitesi Yay. Ankara 2018.
- GÜNAY, Ertuğrul, Bir “Hürriyet” Hikayesi Çok-Partili Dönemde Özgürlükçü Bir Siyaset Girişimi, (1955-1958), İletişim Yay. İstanbul, 2020.
- GÜNDÜZ, Sabiha, Ankara Parkları ve Çocuk Bahçeleri, Ankara 1960.
- GÜNEŞ, Gönül, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara’da Günlük Yaşam, Ankara, 2013.
- GÜVEN, Dilek, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005
- GÜVENÇ, Murat, Oğuz Işık, Emlak Bankası 1926-1998, İstanbul 1999.
- IŞIKLI, Alpaslan, “Cumhuriyet Dönemi Türk Sendikacılığı”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 7 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- İNÖNÜ, Erdal, Anılar ve Düşünceler, C2, Boyut Kitapları, İstanbul 2007.
- KANKAL, Ahmet, “15.-16. Yüzyıllarda Çubuk ve Çevresinde Yerleşme ve Nüfus”, Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu 9-10 Ekim 2015, Editörler: Çınar, Hüseyin, Tekin Önal, Ankara 2016.
- KARADENİZ, Ceren, “Ankara’da Sanat ve Sanat Eğitimi”, Cumhuriyetin 90. Yılında Başkent Ankara ve Ankara Üniversitesi, Yayına Hazırlayan Temuçin Faik Ertan, Ankara, 2016.
- KARPAT, Kemal H., Türk Siyasi Tarihi, Timaş Yay. İstanbul 2007.
- KAYNAR, İhsan Seddar, Engürü’den Ankara’ya Ankara’nın İktisadi Tarihi (1892-1962), Efil Yay. Ankara, 2020.
- KESEROĞLU, Hasan S., “Milli Kütüphane”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 4 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- KIRPIK, Güray, Abdülkerim Erdoğan, Şehri Kadim Ankara-1, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 2015.
- KİHTİR Arzu, Medya ve Demokrasi Kültür Ekseninde Demokrat Parti Dönemi ve Basın 1950-1960, Anonim Yay. İstanbul, 2011.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 10 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, Türkiye İş Bankası Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal

Tarih Vakfı, İstanbul, 2001.

KOÇ, Bekir, M. Murat Baskıcı, Bozkırdan Sanayinin Başkentine Ankara Sanayi Tarihi, Ankara Sanayi Odası Yay. Ankara, 2013.

KOÇAK, M Hakan, “Salonlardan Meydanlara Doğru: 50’lerden 60’lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde”, Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014, Yeni Yaklaşımlar Yeni Alanlar Yeni Sorunlar, Hazırlayanlar: Y. Doğan Çetinkaya, Alkan, Mehmet. Ö., Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 2015.

KÜZENG, Ergun, Tele Takılan Uçurtma Ankara Hikayeleri, Gece Kitaplığı Yay, Ankara, 2019.

LEİBBRAND, Kurt., Temmuz 1959’da Takdim Kılınan Ankara Otobüs İşletmesi Trafik Etüt Projesi Raporu, Ankara Elektrik Havagazı ve Otobüs İşletmesi Genel Müdürlüğü Yay. Ankara, 1960.

MAHMUTOĞLU, Tansu Barış, CHP’nin Belediye ve Genel Seçim Çalışmaları ve Propagandaları (1923-1957) Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 2017.

METİN, Rafet, Zaman İçinde Kırıkkale (Sosyo ve Kültürel Tarih), İksad Yayınevi, Kırıkkale, 2022.

ORTAYLI, İlber, “Demiryolunun Gelişi” Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Derleyen Ayşe Tükel Yavuz ODTÜ Ankaralılar Vakfı Yay. Ankara, 2000.

ÖNDER, Demet, “Cumhuriyet Dönemi Ankara’ında Kentsel Eğlence-Dinlence Coğrafyasının Değişimi: Toplumsallaşmanın Mekânından Tüketime Mekânına”, TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu (18-19 Ekim 2012) Bildiriler Kitabı, Ankara, 2013.

ÖRS, Orhan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Haymana Kürtlerini Teorik Zeminde Değerlendirmek” Sakarya Zaferi ve Haymana, Haz. Temuçin F. Ertan, Hakan Uzun, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2023.

ÖZALP M. Nazmi, Bir Başkent’in Anatomisi 1950’lerde Ankara, İdealkent Yay. Ankara, 2016.

ÖZCAN, Feridun Cemil, “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi” Türkiye’nin 1950’li Yılları, Derleyen Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul, 2015.

ÖZEN, Emrah, “Sinemamızın Şahsiyet Azabı: Ellili Yıllarda Yerli Film/Türk Filmi Ayırımı Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, Derleyen Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay. İstanbul, 2015.

ÖZEN, Nihat, “Türk Sineması”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 7 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

ÖZER, İlber, Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat, İskenderiye Kitap,

- İstanbul, 2015.
- ÖZER, Sevilay, Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960), Berikan Yay. Ankara 2013.
- ÖZKÖSE, Kadir “Ahmed b. Muhammed Ticani”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. XXXXI, İstanbul, 2012.
- ÖZLÜ, Zeynep, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çubuk Kazası'nda Sosyo-Ekonomik Durum (1926-1928)”, Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu (5-7 Ekim 2017), Editörler: Fatih Erkoçoğlu, Necmettin Ayan, Ankara, 2018.
- ÖZTÜRKMEN, Neriman Malkoç, İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri, Milli Kütüphane Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1957.
- PUSTU, Yunus, “Osmanlı Döneminde Haymana'ya Muhacir İskânına Genel Bir Bakış”, Sakarya Zaferi ve Haymana, Haz. Temuçin F. Ertan, Hakan Uzun, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2023.
- ROBINSON, Richard, D., “Developments Respecting Turkey July 1953- October 1954, v. I-II, Newyork,1954.
- RUFİ, John J., Türkiye'de Ortaöğretim Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler, Maarif Basımevi, Ankara, 1956.
- SARGIN, Güven Arif, Başkent Üzerine Mekan Politik Tezler Ankara'nın Kamusal Yüzleri, İletişim Yay, 2. Baskı, İstanbul, 2009.
- SARIOĞLU, Mehmet, “Ankara” Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945), T.C Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2001.
- SAYILIR, Burhan, “30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz ile İlgili Bazı Bilgiler”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, XII/16, (Bahar 2014).
- SENCER, M. Muzaffer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, May Yay. İstanbul, 1974.
- SERT, Talha, “Türklerde Güreşin Doğuşu ve Gelişimi”, Multidisipliner Yaklaşımla Güncel Spor Araştırmaları II, Editörler: Duygu Sevinç Yılmaz, Ferhat Güder, Gazi Kitapevi, Ankara, 2022.
- SERTEL, Savaş, Engin Kızılkaya, Cumhuriyet Modernleşmesinin Bir Kurumu Olarak Halkevleri ve Halkodaları, Erzincan Örneği (1933-1951), Libra Kitap, İstanbul, 2020.
- SOM, San, Parazitli demokrasi Demokrat Parti'nin Radyo Davası, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008.

- SOYSAL, Sevgi, “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti”, İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012.
- ŞAHİNGİRAY, Özel (Toplayan), Celal Bayar’ın Seçim Kampanyaları Söylev ve Demeçleri 1946, 1950 ve 1954, Doğu Ltd Ortaklığı Matbaası, Ankara 1955.
- ŞAŞMAZ, Musa, Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013) II. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- ŞENER, Mesut, Nallıhan, Pelin Ofset Tipo Matbaacılık, Ankara, 2016.
- ŞENYAPILI Tansı, Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi 1923-1960, Kent Kooperatifi Yay. Ankara, 1983.
- ŞENYAPILI, Tansı, Barakadan Gecekonduya Ankara’da Kentsel Mekanın Dönüşümü 1923-1960, İletişim Yay. İstanbul 2004.
- ŞİMŞİR, Bilal, Ankara... Ankara... Bir Başkent’in Doğuşu, Bilgi Yayınevi, 3.Baskı, Ankara, 2018.
- TAKIM, Abdullah, Demokrat Parti Dönemi Ekonomik Kalkınma ve Dış Finansman, İmaj Yay. Ankara 2017.
- TALAS, Cahit, Murat Demircioğlu (Hazırlayan), Türkiye’de Sendikacılık Ansiklopedisi, c. I, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1996.
- TAMUR, Erman, Suda Suretimiz Çıkıyor Ankara Dereleri Üzerine Tarihi ve Güncel Bilgiler Ankara, 2012.
- TANER, Ergin, Bir Zamanlar Yenimahalle ve Yenimahalleliler: Anılar ve Fotoğraflarla, Ankara, 2015.
- TANYER, Turan, “Sinemalarımız, Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012.
- TAŞ, Hülya, XVII. Yüzyılda Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. İstanbul, 2006.
- TAŞKIRAN, Özlem, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Başkent’te Eğlence Yaşamına Yönelik Faaliyetler”, Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi c. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2017.
- TEKELİ, İlhan, İlber Ortaylı, Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi (Belediyecilik Araştırma Projesi 1. Kitap, Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi, Türk İdareciler Derneği Yay. Editör: Ergun Türkcan, Ankara 1978.
- TEKELİ, İlhan, Selim İlkin, “Türkiye’de Ulaştırmanın Geliştirilmesi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 10 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- TEKELİ, İlhan, Tansı Şenyapılı, Murat Güvenç, Ankara’da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci ve Mekansal Örgütlenme Biçimlerine İlişkin Çözümlemeler,

- Ankara, 1991.
- TOKSOY, Nurcan, Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak, Orion Yay. Ankara, 2007.
- TOKSÖZ, Fikret, “Dernekler”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOPUZ, Hıfzı, II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.
- TORUN, Ethem, Ali Torun, Bilinen Bilinmeyen Yönleriyle Beypazarı, Ankara, 2011.
- TUNA, Serkan, Bir Modernleşme Öyküsü Türkiye’de Yılbaşı Kutlamaları (1926-1950) Cinius Yay. İstanbul 2018.
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasi Partiler, İstanbul 1952.
- TUNCEL, Metin, “Kırıkkale” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, c.XXV, Ankara, 2022.
- TUNCER, Erol, 1954 Seçimleri, TESAV Danışmanlı ve Yay. Ankara 2011.
- TUNCER, Erol, 1957 Seçimleri, TESAV Danışmanlı ve Yay. Ankara 2012.
- TUNCER, Erol, Necati Danacı, Çok Partili Seçimler ve Seçim Sistemleri, TESAV Yay. Ankara 2003.
- TUNÇAY, Mete, “Siyasal Tarih” (1950-1960), Çağdaş Türkiye Tarihi 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- TUNÇER, Mehmet, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara’nın Ticaret Merkezi Yapısı”, İcad Edilmiş Şehir Ankara, Derleyen Funda Şenol Cantek, İletişim Yay. Ankara, 2012.
- UÇAK, Halil İbrahim, Tarih İçinde Haymana, Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği, Ankara 1986.
- ULUS, Bülent, Hakan Güngör, Parola 555K Bir Başkaldırının Sıradışı Öyküsü, Korkitap Yay. İstanbul 2019.
- UYAR, Hakkı, Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960, Doğan Egmont Yay. İstanbul 2017.
- UYSAL, Necdet, “Türkiye’nin Sosyal Tarihinde Bir Yaprak: XX. Yüzyılda Ankara’da Arıcılık”, Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu C II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017.
- YAVUZ, Erdal, “Ekonomik Hayat ve Sosyal Yapı” Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Derleyen Ayşe Tükel Yavuz ODTÜ Ankaralılar Vakfı Yay.

Ankara, 2000.

- YAVUZ, Fehmi, Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, Güney Matbaacılık, Ankara 1952.
- YAZICI, Erdinç, Osmanlıdan Günümüze Türk İşçi Hareketi A Kitap Yay, Ankara, 2010.
- YENAL, Oktay, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul, 2017.
- YILMAZ, Aysel, "Ankara Bulvar Palas Oteli (1954-1993)" Düünden Bugüne Türkiye'de Turizm: Kurumlar, Kuruluşlar, Turizm Bölgeleri ve Meslekler, Editör: Nazmi Kozak, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2018
- YILMAZ, Ensar, Demokrat Partinin Seçimleri: 1946-1950-1954-1957 Genel ve Yerel Seçimler, Mikyas Basım Yay, İstanbul 2020.
- YURTOĞLU, Nadir, Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasal Sosyal Ekonomik Hayata Etkileri, Ankara, 2017.
- YÜCE, Mehmet, Romantik Yürekler Futbol Tarihimizin Yeni Devirleri 1952-1992 Türkiye Futbol Tarihi 3. Cilt, İletişim Yay. İstanbul, 2016.
- YÜCEKÖK, Ahmet N., Türkiye'de Derneklerin Gelişimi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
- YÜCEL, M. Serhan, Demokrat Parti, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.
- YÜCEL, M. Seyhan, Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005), Alfa Yay. İstanbul, 2006.
- ZARAKOLU, Avni, Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık, Türkiye Bankalar Birliği Yay. No:61, Ankara 1974.

E- Tezler

- ABANOZ, İsmet Nezih, Ekonomik Krizinin Mala Karşı Suçlar Üzerindeki Etkisinin Analizi: Bursa Örneği, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2011.
- ABDULHAKİMOĞULLARI, Erdal, Türkiye'de Siyasi Partilerin Kapatılması, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2000.
- ACAR, Şaban, Sivil Toplum Kurumu Olarak Türkiye'de Derneklerin Profili, Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010.
- AKAN, Aysun, Press Discourse İn Turkey As An Agent Of Discrimination Towards The Non-Muslims: A Critical Analysis Of The Press Coverage Of The 1934 Thrace Events, 1942 Wealth Tax And 6/7 September 1955 Riots, Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

- ALBAYRAK, Ayça Neslihan, Bir Sivilleşme Hareketi Olarak Sendikacılık ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021.
- ALTINBAŞ, Selcen, Türkiye’de Siyasal Parti Tipolojileri, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020.
- AS, Efdal, Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960, Dokuz Eylül Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006.
- AYDIN, Murat, 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu Çerçevesinde Kaçakçılık Fiilleri ve Yaptırımları, Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2011.
- BAKACAK, Alper, Ulus Gazetesi’nin Muhalefet Yılları (1950-1960), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.
- BAL, Bülent, Aydın Siyaset İlişkisi Bağlamında Hürriyet Partisi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017.
- BALCI, Sarp, (1946-1950)- (1960-1962) Türkiye’de Temsili Demokrasiye İki Geçiş Süreci ve Paktlı Geçişler, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2023.
- BAŞÖZEN, Ahmet, İl Genel Meclisinin İl Özel İdaresi İçerisindeki Etkinliği -Van Örneği-, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1998.
- BAZ, Aziz, Türkiye’de Cumhuriyet sonrası bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2017.
- BENDAŞ, Kadir, Demokrat Parti Döneminde Kalkınma Söylemi ve Zafer Gazetesi, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2022.
- BENLİ, Mehmet, Türkiye Cumhuriyeti’nde Ormancılık Politikaları (1923–1946), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- BENLİOĞLU, Aysun Yalçın, XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Vilayeti’nin Haymanateyn Kazasının Sosyal ve İktisadi Durumu, Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- BOLAT, Bengül Salman, Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923–1960), Hacettepe Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

- BORAN, Tunç, Mekân ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Anıtkabir (1938-1973), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2011
- BOYRAZ, Ayşe, Kültürel Miras Alanlarının Turizme Kazandırılmasında Yerel Halkın Farkındalıkları: Polatlı Gordion Antik Kenti Örneği, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2024.
- BRUNIERA, Veronica, Ankara'nın Başkent Olarak İmarı Sürecinde ve Sonrasında İtalyan Mimarların Katkıları, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- BULANIK, Gül Eda, 1950'li Yıllarda Türkiye'de Gündelik Hayatta Yaşanan Dönüşümler: Adana İli Üzerine Bir Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.
- BULUT, Fatma Kuzey, Demokrat Parti Dönemi Asayiş ve Güvenlik Sorunları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2019, s24-25.
- BÜYÜKTOLU, Recep, Milletvekili Genel Seçimlerinde Demokrat Parti'nin Seçim Propagandaları (1946-1957), Çankırı Karatekin Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çankırı, 2017.
- CAN, Neslihan, Atatürk ve İnönü Dönemi Sosyal Yardım Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi (1923-1950), Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015.
- ÇAY, Osman, Jandarma Teşkilatında Kurumsal İletişimin Önemi Ve İç Güvenlik Hizmetleri ile İlişkisi: Ankara İl Jandarma Komutanlığı Örneği, Polis Akademisi / Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, 26.
- ÇAYLAK, Adem, Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004, 272.273
- ÇELİKER, İlhan, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin Meclis Çalışmalarındaki Rolü ve Etkinliği (1961–1965), Bitlis Eren Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bitlis, 2021.
- ÇETİN, Gürel, Dünyada Golf Turizmi ve Türkiye'de Golf Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- ÇOLAK, Hikmet, Demokrat Parti Döneminde Yerel Seçimler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.
- DEMİRBILEK, Birkan, TBMM'nin IX. Dönem (1950- 1954) Ankara Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2017
- DEMİRBOĞA, Osman, Demokrat Parti Dönemi Ulaşım Politikası ve Faaliyetleri, Ahi

Evran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2015.

DURGUN, Bülent, Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi, Dokuz Eylül Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006.

EĞRİ, Ebru Ceren, 1950-1965 Yılları Arasında Türkiye'de Değişen Konut İç Mekan Kavramı (Ankara örneği), Bahçeşehir Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

ENGİN Sarı, Basın ve İktidar İlişkileri Bağlamında Van Yerel Basını (1858-1980), Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2023.

ERMİŞ, Mustafa Burak, Haymana ve Çevresindeki Türk İslam Yapıları, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

GAYTANCIOĞLU, Serkan, Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2011.

GÖKŞEN, Nesimi, 27 Mayıs 1960 Müdahalesi ve Askeri Rejim: İhtilalci Subaylar Arasında İktidar Mücadeleleri Fraksiyonlar ve Çatışmalar (27 Mayıs 1960-25 Ekim 1961), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2021.

GÖNDÜRÜ, Döndü Sena, Türk Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: Ankara Halkevi (1932-1951), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2022.

GÜLER, Yusuf, Ankara Vilayeti'nde İdari Yapının Yöredeki Sosyo-Ekonomik Yapıya Olan Etkileri (1880-1919), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2007.

GÜNAL, Asena, Health and Citizenship in Republican Turkey: An Analysis of The Socialization of Health Services in Republican Historical Context, Boğaziçi Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

GÜNBULUT, Ahsen, Cumhuriyet Döneminde Antalya'da İpekböcekçiliği Eğitimi (1926-1960), Akdeniz Üniversitesi/Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2013.

GÜNDOĞAN, Hatice, Atatürk Devri Türk Edebiyatında Edebî Çevre ve Konu Olarak Ankara (1920-1938), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2018.

İĞDİ, Özlem Gülenç, Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-

- 1908), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- KAVAK, Emre, Ankara'nın İktisadi Tarihine Dair Bir Tetkik: Ankara Ticaret Odası Örneği 1938-1950, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- KAYMAKÇI, Fatma Dokuyucu, 1945-1960 Yılları Arasında İstanbul ve Ankara'da Cemiyet Hayatı, Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2023.
- KILIÇ, Emre, Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960), Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008.
- KİRİŞÇİOĞLU, İlkay, The Freedom Party And Grand Narratives, Boğaziçi Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.
- KONAK, Ceyhan, Türkiye'de Kamu Görevlileri Sendikacılığının Gelişimi ve Sendikal Bağlılık Açısından PTT Örneği, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2022.
- KONYA, Didem, Cumhuriyet Dönemi Hayvancılık Politikası (1923-1980), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla, 2024.
- KORALTÜRK, Murat, Türkiye'de ticaret ve sanayi odalarının tarihsel gelişimi (1880-1952), Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.
- KÖKSAL, Ülkü, Trabzon'da Dernekleşme Süreci (1919-1950), Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 2015.
- MAHMUTOĞLU, T. Barış, 1923-1960 Yılları Arasında CHP'nin Seçim Çalışma ve Propagandaları, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.
- MAHMUTOĞLU, T. Barış, 1923-1960 yılları arasında CHP'nin Seçim Çalışma ve Propagandaları, Atatürk Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.
- MENTEŞ, Erinc Ali, Toplumsal Değişme Sürecinde Siyasal Partilerin Dönüşümü: CHP örneği, Mersin Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin, 2023.
- MERTAYAK, Fikri, Türkiye Cumhuriyeti'nde Yüksek Öğretim, Anadolu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994.
- OKURSOY, Algin, Türkiye'de Sağlık Sistemi ve Kamu Hastanelerinin

Performanslarının Değerlendirilmesi, Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2010.

ONAK, Naciye, Millet Partisi (Türk Siyasal Hayatında 1960'a Kadar Doldurduğu Yer), İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

ÖNGE, Sinem Türkoğlu, Ankara'da Yok Olan Bir Kent ve Yaşam Kültürü: Bağ Yerleşimleri, Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2023.

ÖNGEL, Alpaslan, Demokrat Parti Dönemi Basın ve İktidar İlişkileri (1950-1960), İstanbul Ticaret Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

ÖZKÜÇÜK, Adem, Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları, Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2012.

ÖZTÜRK, Onur, Demokrat Parti Dönemi Basın Rejimi ve Zafer Gazetesi (1957-1960) Ulus Gazetesi ile Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

PANCAROĞLU, Adnan Ferruh, Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2006.

PEKTAŞ, Şerafettin, Demokrat Parti Dönemi'nde Tarımdışı Alanlarda Çalışma Yaşamının Düzenlenmesi, Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.

POLAT, İsa, 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu Uyarınca İhracat Kaçakçılığı Suçları ve Kabahatleri, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

SABUNCU, Burak, Derneklerde Genel Kurul Organı, Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2021.

SARIOĞLU, Mehmet, Siyaset-Şehircilik İlişkisi Açısından Başkent Ankara, Hacettepe Üniversite Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.

SAVAŞLI, Meryem, Milli Eskrimcilerle Eskrim Sporuna Yeni Başlayan Eskrimcilerin Bazı Fiziksel, Biyomotor Özellikleriyle Vücut Yağ Yüzdelerinin Araştırılması, Dumlupınar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2009.

SAVCI, Mehmet, Kore Savaşına Katılan Türk Birlikleri, İstanbul Üniversitesi /Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

- SİPAHİ, İmre, Scrutinizing Union Democracy: Organization and Opposition In Turkish Unions of The Post-1982 Context, İstanbul Bilgi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016.
- ŞEKER, Kadir, İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950", Süleyman Demirel Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2006
- ŞİŞİK, Hakan, Türkiye Köylü Partisi (1952-1958), Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2019.
- TAK, Ahmet, Ankara, 1923-1950: The Socio-Spatial Manifestation of Republican Will, Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- TEPE, Serkan, Milli Mücadelede Polatlı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019.
- TOKMAK, Mustafa, Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- UNAT, Kadri, Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği (1945- 1955) Ankara Üniversitesi / Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.
- UYAR, Sema, Zafer Gazetesi Penceresinden Demokrat Parti Dönemi'nde Ankara (1950-1960), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.
- ÜZMEZ, Umut, Türkiye'de Yerel Seçim Sistemi: Sorunlar ve Yeni Bir Model Önerisi, Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2020.
- VURAL, Erhan, Demokrat Parti döneminde CHP'nin İzmir Örgütlenmesi ve Seçimler, Celal Bayar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.
- YALÇIN, Yeliz, Ankara Garı-Ankara Kalesi Aksı Örneğinde Özgün Kent Dokusuna Yönelik Kentsel Yenileme Çalışmasının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi, Ankara Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- YALÇINKAYA, Abdurrahman, Cumhuriyet Dönemi'nde Sağlık Tarım ve İskân Politikası Olarak Göl ve Bataklık Kurutma Faaliyetleri (1923-1950), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2024.
- YAMANDAĞ, Abdullah, İnönü döneminde Türkiye'de spor politikası (1938-1950) Kastamonu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu, 2023.

YILDIZ, Aziz, Sendika Üyesi İşçilerin Hizmet Kalitesine Yönelik Algısı Çerçevesinde Sosyal Sendikacılık: Türk Metal Sendikası Örneği, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2024.

YILDIZ, Ozan, Türkiye'de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları, İstanbul Gedik Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2022.

YURTTABİRGÜL, Züleyha, 1937 1961 Dönemi Türkiye’de Ormancılık Politikaları ve Uygulamaları, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2023.

YÜKSEKDAĞ, Elif, Türk Basınında Türkiye Köylü Partisi (1952-1958), Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ, 2024.

F- Makaleler

AK, Sebla, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Sağlık Politikaları”, Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi XX/1, (2021).

AKIN, Veysel, 23 Nisan Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramı’nın Tarihçesi, 9 Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, III/3, (1997).

AKTAŞ, Elif, “27 Mayıs Darbesi Sürecinde Ankara Olaylarından İki Kesit: 29 Nisan ve 555k”, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6/2, 2020.

ALBAYRAK, Mustafa, “Demokrat Parti Döneminde Millî Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)”, Atatürk Araştırma Merkezi, XXIII/67-68-69, (Kasım 2007).

ALTAY, Suna Aydın, “Modernite, Terbiye ve Bellek: Erken Cumhuriyet Dönemi Başkent Ankara’da Tiyatro Sahnesi”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 38 (Özel Sayı 2023).

ARSLANTÜRK, Yalçın, “Misak-ı İktisadi ve Sonuçlarına İlişkin Ekonomik ve Mali Göstergelerin Analizi”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları, XIII/1, (2023).

ATACAN, Aylin, “Bir Sinema Seti Olarak Ankara: Ankara Filmleri Üzerinden Kentin Mimarlık Tarihini Okumak”, Ankara Araştırmaları Dergisi, VII/1, (2019).

ATNUR, İbrahim Ethem, “Osmanlı Hükümetleri ve Tehcir Edilen Rum ve Ermenilerin Yeniden İskânı Meselesi”, Atatürk Yolu Dergisi IV/14, (1994).

AYDIN, Nermin Zahide, “Atatürk Dönemi Zafer Bayramı Kutlamaları (1929-1938)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / XXIV, 100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, (Kasım 2022). AYGÜL, Ceren, “1940-

- 1950 Yılları Arasında Öteki Ankara: Altındağ”, İdeal Kent, 11, (Ocak 2014).
- AYKENT, Canan, “Ulus’tan Çankaya’ya Alışılmadık Sesler: Ankara’nın Caz Serüveni (1940-1980)”, Ankara Araştırmaları Dergisi, IX/1, (2021).
- AYVAZOĞLU, Seda, “The Establishment Of Turkish Ballet And First Original Works (1940-1970)”, International Journal of Humanities and Art Researches, VII/1, (Mart 2022).
- BABAOĞLU, Resul, “İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, X, (2017).
- BAKAN, Selahaddin, Hakan Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, XIV/1, (2013).
- BASKAN, Gülsun Atanur, “Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi”, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, XXI/1, (2001).
- BAŞARAN, Kazım, “Dönüşen Devletin Yeni Sosyal Politika Aracı: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, XIV/27, (2022).
- BATIR, Betül, “Atatürk Döneminde “İnkılâp Müzesi” Kurulması Girişimleri”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 44, 2023.
- BAYCAN, Nusret, “Ankara’nın Başkent Oluşu”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/19, (1990).
- BAYRAMOĞLU, Fuat, “Millî Mücadele Yıllarında Ankara”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IX/27, (1993).
- BENLİ, Faik, Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türk Milli Eğitim Sistemi (İstatistiksel Gelişmeler). Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, XIII, (2023)
- BENLİ, Hasan Tahsin, “Ankara Halkevi Açılışı ve İlk yılı”, Mülkiye Dergisi, XXV/227.
- BİCAN, Mine, “1950-2000 Yılları Arasında Ankara’daki Sergi Mekânları ve Galeriler”, Ankara Araştırmaları Dergisi, X/1, (2022).
- BİLGE, Fulya Uysal, Eğlence Kültürünün Değişiminin Mekana Etkisi: Ankara–Bahçelievler, Aşkabat Caddesi Üzerinden İncelenmesi” Social Science Development, VI/23, (Journal 2021).
- BORA, Tanıl, Levent Cantek, “Ankara Futbolu: Memleket Futbolunun Kenar Senti”, Kebikeç Dergisi, 9, 2000.
- BORAN, Tunç, “Anıtkabir’in İnşa Edildiği Rasattepe’nin Tespit Edilme Süreci ve Morfolojik Değişimi”, İdealeknt Dergisi, 4 (Eylül 2011) 148-173

- BOSTANCI, Mustafa, Mahdi Salah Bashar, “Monarşi Dönemi Irak-Türkiye İlişkileri” Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: XIII/4, (Aralık 2023).
- BULUNMAZ, Barış, “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, Öneri Dergisi, X/37, (2012).
- CANTÜRK, Emel, Yekta Özgüven, “Erken Cumhuriyet Türkiye’inde Çimento Sanayi”, Arkitekt Dergisi Üzerinden Bir Değerlendirme “, History Studies, X/6, (2018).
- CENGİZ, Atıl, Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye’de Tarımsal Durum (1923- 1937), İhtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, 1, (2020).
- CENGİZKAN, Ali, “Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu” Belleten, LXVII/248, 2003.
- ÇAKIR, Hamza, Deniz Elif Yavalar, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI/3, (2017).
- ÇAL, Halil, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Müzeler”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, VII/14, (2009).
- ÇALÇALI, Önder, “Yoksullukla Mücadele Devletin Rolü: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu”, Memleket Siyaset Yönetim, VI/16, (2011).
- ÇATALBAŞ, Serkan Gıyas, Nurgün Koç, “Demokrat Parti Dönemi Kültür Politikaları (1950-1960)”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, XI/22 (2016).
- ÇELEBİ, Mevlüt, “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXXI/91, (2015).
- ÇELİK, Ahmet, “İkinci Dünya Savaşı’nda Hükümet-Basın İlişkileri ve Gazeteci Mebuslar”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XXVIII/2, (2018).
- ÇETİN, Birol, Serap Barış, Serap Saroğlu , “Türkiye’de Karayollarının Gelişimine Tarihsel Bir Bakış”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, I/1, (2011).
- ÇETİNKAYA, Saniye, Doğan Duman, “Basında Demokrat Parti Dönemi 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XIX/38, (2019).
- ÇİFTÇİ, Gizem Mahmuriye, “İki Amerikalı Kadının Gözlemleri Bağlamında 1950’lerde Ankara’nın Sosyokültürel Yapısı”, Ankara Araştırmaları Dergisi, X/2, (2022).
- ÇOLAK, Melek, “Atatürk Döneminde Tarıma Dayalı Hayvancılık Politikası ve Macar Uzman Oszkár Wellmann’ın Raporları”. Karadeniz Araştırmaları. XVI/62, (2019).
- DEMİR, Mine, “Erken Cumhuriyet Döneminde Mesleki ve Teknik Okulların Sergi Düzenleme Geleneği: 1938 Yılı Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi Örneği”.

Tarih ve Günce, 7, (2020).

DEMİRAKIN, Nahide Işık, “Bülent Arel’in Ankara Yılları (1940-1965): Müzik, Radyo ve Siyaset”, Ankara Araştırmaları Dergisi, VII/2, (2019).

DEMİREL, Songül, “Yeni Yönetimin Ana Unsurları: Yerelleşme, Demokratikleşme ve İl  zel İdaresi”, Muş Alparslan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Dergisi, II/2, (Aralık 2014).

DİKİCİ, Ali, “Cumhuriyetin İl Yıllarında Türk Polis Teşkilatı (1923-1938)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXIV/72, (Kasım 2008).

DİNÇER, Güven, “Ulus’tan Samanpazarı’na Anafartalar Caddesi’nin  yk s ”, Buralar Eskiden Bağ idi Ankara’nın Semtleri, İdeal Kent, Kent Araştırmaları Dergisi, 11, (2014)

DOKUYAN, Sabit, “Anıtkabir Nasıl İnşa Edildi? Süreç ve Tartışmalar”, History Studies, VI/5, (September 2014).

DURNA, İsa, İsmet Türkmen, “Türk Adli Teşkilatının Dönüşümü: Adliye Nezareti’nden Adliye Vekâleti’ne Geçiş”, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI/2, (2022).

DÜNDAR, A. Nihat, “Cumhuriyet Polisi”, Türk İdare Dergisi, 421, (Aralık 1998).

ERDEM, İbrahim, Asilkan Lenger, “1923-1950 Arası Dönemde Ankara Kentleşmesi ve Sorunları”, Akademik Bakış Cilt VIV/28, (2021).

ERDOğAN, Emine, “Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, XVIII/18, (2005).

EROL, Türker, “Ankara Radyosu’nun Erken Cumhuriyet Dönemi Müzik Politikalarındaki Rolü ve İşlevi (1941-1949)”, İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, X/25 (Ocak 2021),

ERTAN, Temuçin Faik, Bahattin Demirtaş,” Demokrat Parti Dönemi’nde Türk Diplomasi Araçlarına İki  rnek: Yabancı Devlet Adamlarına Verilen Fahri Hemşehrilik ve Fahri Doktora Payeleri”, Akademik Tarih Dergisi, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, VIII/4, (2021).

ESEN, Selin, “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, Mülkiye Dergisi, XXXIV/267, (2010).

ESEN, Selin, 18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu, Mülkiye Dergisi, Cilt 34, Sayı 267, 2010, 167-192.

EVCİN, Erol, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İl Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 55, (G z 2014).

- EVERED, Kyle T., Draining an Anatolian Desert: Overcoming Water, Wetlands, And Malaria In Early Republican Ankara, *Cultural Geographies*, XXI/3 (July 2014).
- EVSİLE, Mehmet, “Demokrat Parti Döneminde Sağlık Hizmetleri”, *History Studies Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13/2, (2021).
- EVSİLE, Mehmet, Demokrat Parti Döneminde Sanayileşme Faaliyetlerinin Günlük Hayata Yansımaları, *History Studies*, XIV/4, (2022).
- EYİCE, Semavi, Bizans Döneminde Ankara, *Anadolu Araştırmaları*, XIV, (1996).
- GEÇİKLİ, Recep Murat, Doğan Koçak, “TBMM’nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart-Mayıs 1920)”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I/68, (2022).
- GENÇ, Savaş Volkan, Atilla Özgür, “Demokrat Parti Dönemi Hayvancılık Politikaları ve Veteriner Hekimliği Hizmetleri”, *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, LXXXVIII / 2, (2017).
- GIORGETTI, Filiz Meşeci, Betül Batır, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, XIII/14, (2012).
- GÖKATALAY, Semih “Erken Soğuk Savaş Ankara’ında Sinema Kültürü”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, VII/1, (Haziran 2019).
- GÜL, Ebru Deretarla, “Meşrutiyetten Günümüze Okul Öncesi Eğitim”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XVII/1, (2008).
- GÜLTEKİN, Nevin, Dilşen Onsekiz , “Ankara Kentinde Eğlence Mekanlarının Oluşumu ve Yer Seçimi”, *Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Dergisi*, XX/1, (2005).
- GÜNEŞ, Gönül, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Ankara’da Şehir İçi ve Şehirler Arası Ulaşım”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, I/1, (2013).
- GÜNGÖR, Süleyman, “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, (Mayıs 2010).
- GÜNGÖRMEZ, Bengü, “Kitle İletişim Araçları Siyaset ve Propaganda”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl Sayı III, 2002.
- GÜRSEL, Bahar, “Türk-Amerikan Derneği: Bir Ankara Kurumunun İlk Yirmi Yılı”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, VIII/1, (2020)
- HAKLI, Salih Zeki, “Erken Cumhuriyet Döneminde Polis Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi”, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, XXIV/ 1 (Haziran 2022).
- HANGÜL, Nesrin, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Lübnan Ziyareti (16-22 Haziran 1955)”, *Belgi Dergisi*, 28, (2024).

- HASAR, Veysel, “Ankara Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938)”, Akademik Bakış, XVII/34, (Yaz 2024).
- KAHRAMANYOL, Mustafa, Fahriye Emgili, “Tito ve Balkan Siyaseti”, Avrasya Etütleri XXXXX/2, (2016).
- KALAYCI, Mehmet Kaya İrfan, Türkiye’de Tarihsel Süreçte Tarım Politikası ve Planlama Deneyimi, XIII/2, (2021).
- KANKAL, Ahmet, “Kırıkkale Tarihine Dair Araştırmalar I: İskan”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, IX/9, (1998).
- KARABOĞA, Gülay, Yakup Çağlar, İrge Şener, “Cumhuriyet Tarihimizde Sağlık Sisteminin Gelişimi ve Organizasyonel Dönüşüm”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, XII, Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yılı Özel Sayısı, (2023).
- KARAKAYA, Oral, “Türkiye’de Dernekleşme ve Toplumsal Gelişmişlik Göstergeleri Arasındaki İlişki”, Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, IV/2.
- KARAKÖK, Tunay, “Menderes Dönemi’nde (1950 – 1960)” Türkiye’de Eğitim Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 2, (Ağustos 2011).
- KARAYAMAN, Mehmet, “Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi (1929-1939)”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, XVI/1 (2014).
- KARS, Zübeyir, “Ankara’nın Başkent Olduğu Yıllardaki Eğitim, Sağlık ve Sosyal Durumu Üstüne”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XX/ 58, (2004): 105-28.
- KAŞTAN, Yüksel, Necmi Uyanık, “Demokrat Parti Hükümetlerinin Eğitim Politikaları ve TBMM’de Eğitim ile İlgili Görüşmeler (1950-1960)”, Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 26, (2021).
- KAYA, Ayşe Elif Emre, “Demokrat Parti Döneminde Basın- İktidar İlişkileri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, I/39, (2011).
- KAYA, Mustafa, “Yerel Yönetici Olarak 18. Yüzyılda Ankaralı Âyanlar”, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, III/5, (2013).
- KAYNAR, İhsan Seddar, “Ankara’nın 11 Eylül 1957 Sel Felaketi ve Siyasi Gündemi”, Ankara Araştırmaları Dergisi V/2, (2017).
- KELEŞ, Ruşen, “Türkiye de Şehirleşme Eğilimleri” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, XXV/4, (1970).
- KIRAÇ, Yusuf, “100. Yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi” Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 82, (2021).
- KIZIROĞLU, Ahmet Mithat, “Türkiye'nin Nüfus Değişimine Göre İl Bazında Kentleşmesine Bir Bakış (1965-2014)”, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,

IX/16, (2017).

KOCADAĞLI, Aylin Yaman, “Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Beypazarı”, *Sosyoloji Dergisi*, III/27, (2014).

KOÇ, Esra Özkan, Raziye Çiğdem Önal, “1940’lı Yıllarda İngiliz Kültür Heyeti’nin Ankara’da Açtığı Kültürel Propaganda Sergileri” *Ankara Araştırmaları Dergisi*, IX/1, (Haziran 2021).

KOLAY, Emre, *Ankara Mahbushanesi: Osmanlı Arşivinde Ankara Hapishane Projeleri*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XIV/79, (Ağustos 2021).

KORKMAZCAN, N Selcen, R. Selva Korkmazcan Isık, “Cumhuriyetin 10. Yılında Neue Zürcher Zeitung Gazetesi’nin Ankara Hakkındaki Makalesi”, VI/1, (Haziran 2018).

KÖLE, M. Murat, “Ankara Örneklemini Üzerinde Cumhuriyet Dönemi Su Kaynakları Yönetimi”, CLXXXI / 181, (2014).

KÖPRÜLÜ, Bülent, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun İhtiva Ettiği Hükümler Ve Bunların Memleketin Toprak ve Ziraat Reformunun Tahakkukunda Oynadığı Roller, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XVIII/3-4, (1952).

KUBİLAY, Çağla, Mehmet Pelivan, “Demokrat Parti ve Radyo: Bir Islahat Girişimi (1954)”, *İlef Dergisi*, VI/1, (2019)

LİMONCUOĞLU, Alihan, *Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948) , Akademik Hassasiyetler V/10* (Aralık 2018).

MACİT, Burcu, Neslihan Altuncuoğlu, “Bir Siyasi Propaganda Aracı: Radyo (1950-1960)”, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, X/96, (2023).

MİL, Halil İbrahim, *Türkiye’de İç Güvenlik Teşkilatları ve Özellikleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, V/48, (2014).

OKTAR, Suat, Arzu Varlı, *Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası*, *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVIII/1, (2010).

ORSAN, Esra Şenöz, Nilgöl Karadeniz, “Ankara Kenti Mekansal Planlama Sürecinde Doğal Bir Alanın Dönüşümü: İmrahor Vadisi Örneği”, *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi*, I/2, (2019).

ORTAKÇI, Meryem, “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi Kutlamaları (1932-1938)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 39, (2023).

OTLU, Barış, Yusuf Yakupoğulları, “Türkiye’de Verem Savaşı”, *Lokman Hekim Dergisi*- 2023

OYGÜR, Vedat, “Milli Mücadele’de Ankara ve Bağımsızlık Yolunda Mustafa Kemal”

- Tarih çevresi Dergisi, Mustafa Kemal Atatürk Dosyası Nisan- Mayıs Özel Sayısı, (2021).
- ÖNSOY, Rıfat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı ilk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)”. TTK Belleten, XXXVII/185, (1983).
- ÖNTAŞ, Eray, Meltem Çöl, Cumhuriyetin Yüz Yılında Sağlık Bakanlığı ve Sağlık Bakanları, Toplum ve Hekim, XXXIX/1, (Ocak-Şubat 2024).
- ÖZCAN, Koray, “Cumhuriyet Dönemi Sanayi Kentinin Biyografisi: Kırıkkale”, Coğrafya Dergisi, 40, (Nisan 2020).
- ÖZÇELİK, Mücahit, “23 Nisan Çocuk Bayramı’nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları” Akademik Bakış V/9, (Kış 2011).
- ÖZDEMİR, Özlem, “Stratejik İletişim Açısından Türkiye İş Bankası’nın Tasarruf Kumbarası Temalı İlk Kurumsal Reklamları: 1928-1932”, VIII/1, (2018).
- ÖZDURĞUN, Yunus, “Türk Siyasi Hayatında 1957 Seçimleri: Beyanatlar ve Tartışmalar” Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 51, (2021).
- ÖZEL, Serra Yazıcı, “Basında Yunanistan Kralı Pavlos’un Türkiye Ziyareti (Haziran 1952) Ve Cumhurbaşkanı Celal Yunanistan Ziyareti (Kasım 1952)”, Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi, III/5, (2022).
- ÖZER, Doğan, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası (1939-1945)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, V/12, (2018).
- ÖZER, İsmail, “Cumhuriyet Dönemi Türk Müzeciliği”, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, XXXIV/3, (2023).
- ÖZER, Sevilay, Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları, Süleyman Demirel Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31, (Nisan 2014).
- ÖZKAYA, Hilal, “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele” Türk Aile Hekimliği Dergisi, XX/2, (2016).
- PINAR, Mehmet, “Anadoluculuk Ekseninde Türkiye Köylü Partisi (1952-1958)”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 37, (2017).
- PINAR, Mehmet, Özlem Karapınar, “Türkiye Köylü Partisi’nin Ağrı Teşkilatlanması (1952-1958)”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, (2021).
- POLATOĞLU, Mehmet Gökhan, “Demokrat Parti Dönemi Demiryolu Politikası (1950-1960)”, Mavi Atlas, IX/1, (2021).
- ROBINSON, Richard D., Developments Resptecing Turkey; A Summary of Events and Statistics With Bibliographical Notes, III, (Semtepmber 1955-Agust 1956)

- SANIR, Ferruh, “Ankara ve Çevresinin İklimi Hakkında”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, VI/ 4, (1948).
- SARIŞIK, Betül Ertoý, Ebru Vesile Öcalır, “Ulaşım Teknolojilerinin Gelişmesiyle Ortaya Çıkan Mekân-Zaman Yakınsaması: Ankara-İstanbul Yolculukları Örneği”, Kent Araştırmaları Dergisi, XIII/36 (2022/2).
- SARIŞIK, Betül Ertoý, Ebru Vesile Öcalır, “Ulaşım Teknolojilerinin Gelişmesiyle Ortaya Çıkan Mekân-Zaman Yakınsaması: Ankara-İstanbul Yolculukları Örneği”, Kent Araştırmaları Dergisi, XVII/26, (2022).
- SEMİZ, Onur, “Demokrat Parti Dönemi 19 Mayıs Kutlamalarının Ayın Tarihi Mecmuası’na Yansıması (1950-1955)”, Anasay, IV/14, (2020).
- SEZGİN, Deniz, “Cumhuriyet Döneminde Sağlık İletişim Uygulamalarında İlkler: Türkiye’de Sıtma ile Mücadele”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 50, (2015).
- SÖNMEZ, Cahide Sınmaz, “Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”, Yönetim Bilimleri Dergisi, X/20, (2012).
- SÖNMEZ, Naim, “Seçim Sisteminin Demokratikleştirilmesinin Bir Aşaması: 1950 Milletvekili Seçim Kanunu”, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
- SUNGUR, Zahide, “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , VIII/14, (2016).
- SÜME, Mehmet, Selami Özsoy, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Bisiklet Sporı” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, (2010).
- SÜMER, Gülizar Çakır, “Türkiye’de Kentleşme Politikası Olarak Mülki İdareleşme”, Türk İdare Dergisi, 490, (Haziran 2020)
- ŞAHİN, Enis, Bilal Tunç, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)” Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, I/2, (2015).
- ŞAHİN, Esra, “Opera Sanatının Türkiye’de Gelişimi ve Türkçe Operaların Tarihsel Süreci”, Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 40, (2024).
- ŞAHİN, İbrahim, “İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes’in Siyaset Dili”, Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi I/1, (Yaz 2017).
- ŞİMŞİR, Bilal N., “Ankara’nın Başkan Oluşu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/20, (1991).
- TAN, Hadi, “Türk Adalet Cihazı ve Hukuk Sistemi”, Adalet Dergisi, IX, (Eylül 1950).

- TANGÜLÜ, Zafer, “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, X/2, (Bahar 2012).
- TASOUJI, Canan Dural, “Bir Hafıza Mekânı Olarak Müze: Ankara Etnografya Müzesi”, Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, III/1.
- TAŞÇI, Faruk, “Türkiye’nin Kamusal Sosyal Yardım Anlayışı (1980-2007) Üzerine Bir Analiz”, Journal of Social Policy Conferences, 55, (Ekim 2010).
- TAŞLIGİL, Nuran, Dünden Bugüne Bursa’da İpekböcekçiliği, Marmara Coğrafya Dergisi, 1, (1996).
- TEMİZGÜNEY, Firdevs, “Demokrat Parti Dönemi 23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı Kutlamaları” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XXIII/1, (Mart 2019).
- TOKALI, Manolya Ayşe, “Kentselliğin Tarihinde Nitelikten Niceliğe Geçiş Süreçleri Üzerinden Cumhuriyetin Başlangıcında Ankara’nın Kentsel Katmanları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XIII/2, (2022).
- TOPÇU, Sema Akılmak, Selçuk Ural, “27 Mayıs Darbesi Sürecinde Basında İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (4), 2021.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, “CHP’nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 60, (Bahar 2017).
- TUNÇ, Bilal, “Cumhuriyet Döneminde Ayaş İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1980)”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, VII/2, (2018).
- TURAN, Murat, “Türkiye’de Kemalist Basının Gelişim Aşamaları ve Birinci Basın Kongresi (1935)”, Belgi Dergisi, II/20, (2020).
- ULU, Cafer, “Atatürk Döneminde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları: İstanbul ve Ankara Örneği (1925-1938)”, Türk Dünyası Araştırmaları, 208, (Şubat 2014).
- UNCER, Bayram, İhsan Bulut, “Tarihi Coğrafya Açısından Haymana Kazasında Nüfus (1831-1914)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XXII/4, (2019).
- ÜNAL, Süzan, “Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasi Partiler”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, V/10, (2016).
- YAŞAR, Beril, “Demokrat Parti’de Parti İçi Demokrasi (1946-1960)”, Tarih Okulu Dergisi, 18, (2014).
- YAVUZ, İsmail, “THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950”, Mühendis ve Makine Dergisi, XXXXIV/636, (Ocak 2013).
- YAVUZYİĞİT, Musa Hikmet, “Dernekler ve Demokrasi”, Ankara Üniversitesi SBF

Dergisi. 1995

YILDIZ, Ayca Mevlüde Öncü, “20. Yüzyılda Ankara’nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler”, Ankara Araştırmaları Dergisi, V/1 5(Haziran 2017).

YILDIZ, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı (1950.1960) ve Basın”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, XXXXI/1, (1996).

YILDIZ, Seda Öz, “1923’ten 2023’e Emniyet Genel Müdürlüğü’nün Tarihçesi”, Türkiye İdare Dergisi, 497, (2023).

YILDIZ, Zafer, “Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, III/5, (2011).

YILMAZ, Ensar, “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci”, Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences, IX/60, (Januray 2023).

YILMAZ, Ensar, “Demokrat Parti ve Yerel Seçimler”, Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, XI/43, (2019).

YURTOĞLU, Nadir, “Sivil Havacılık Sektörü İçerisinde Yer Alan Türk Hava Yollarının Tarihi Gelişimi (1933-1960)” Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 23, (Bahar 2016).

YURTOĞLU, Nadir, Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, XVI/31, (2017/1).

ZENGİN, Ersoy, “Milli Mücadele Yıllarında İmalat-ı Harbiye Fabrikaları”, Mavi Atlas, V/1, (2017).

D- İnternet Kaynakları

Akay, İsmail Taner, Atatürk Döneminde Askerî Fabrikalar, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/913/Atat%C3%BCrk_D%C3%B6neminde_Asker%C3%AE_Fabrikalar, 10.09.2024

Atatürk Müze Köşkü, <https://www.tccb.gov.tr/muzekosk/>, 06.08.2024

Atıf Benderlioğlu, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-atif-benderlioglu/>, 20.02.2023

Atilla Bayram, 1923-2004 Dönemi Emniyet Genel Müdürleri Biyografileri, http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/39/web/makale/Atilla_Bayramw.htm, 20.06.2024

Ayaş Önceki Kaymakamlar, <http://www.ayas.gov.tr/onceki-kaymakamlar>, 20.05.2023

Azize Aktaş Yasa, Anadolu Medeniyetleri Müzesi,

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadolu-medeniyetleri-muzesi/?pdf=3857>, 06.02.2024

Bayram, 1923-2004 Dönemi Emniyet Genel Müdürleri Biyografileri,
http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/39/web/makale/Atilla_Bayramw.htm, 20.06.2024.

Çamlıdere'de Görev Yapan Kaymakamlar, <http://www.camlidere.gov.tr/camliderede-gorev-yapan-kaymakamlar>, 04.03.2024

Dursun Ali Akbulut, On Dokuz Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/on-dokuz-mayis-ataturku-anma-genclik-ve-spor-bayrami/?pdf=3423>, 20.02.2023,

Görev Yapan Kaymakamlar, <http://www.yenimahalle.gov.tr/onceki-kaymakamlarimiz>, 25.05.2023

Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://www.cankayakaymakamligi.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlar>, 20.05.2023

Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://www.delice.gov.tr/gorev-yapan-kaymakamlar>, 20.03.2024

Görev Yapmış Kaymakamlarımız, <http://www.beypazari.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlarimiz>, 20.03.2024

Görev Yapmış Kaymakamlarımız, <http://www.cubuk.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlarimiz>, Erişim 20.05.2023

<http://haymana.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi>, 20.05.2023

<http://www.elmadag.gov.tr/tarihi>, 08.02.2024

<http://www.elmadag.gov.tr/tarihi>, 08.02.2024

<http://www.keskin.gov.tr/ilce-tarihce>, 02.03.2024

<http://www.keskin.gov.tr/ilce-tarihce>, 02.03.2024

<http://www.kirsehir.gov.tr/tarih>, 02.03.2024

<https://ayas.bel.tr/sayfa/tarih>, 10.05.2023

<https://ayas.bel.tr/sayfa/tarih>, 10.05.2023

<https://koresavasiveizleri.com/sehitlerimiz/>, 10.04.2023

<https://www.ankara.edu.tr/kurumsal/tanitim/tarihce>, 20.05.2024

<https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Ankara.pdf>, 20.03.2024

<https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane-sitesi/Yayinlar/Asli%20A%C4%9Fa%C3%A7%20T%C3%BCrleri.pdf>, 05.09.2024

İlçe Tarihi, <http://www.sulakyurt.gov.tr/>, 05.04.2024

İlçemizde Görev Yapan Kaymakamlarımız, <http://bala.gov.tr/ilemizde-grev-yapan-kaymakamlarimiz>, 20.04.2023

İlçemizde Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://haymana.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlarimiz>, . 23.05.2023

İlçemizde Görev Yapmış Kaymakamlar, <http://www.polatli.gov.tr/ilcemizde-gorev-yapmis-kaymakamlar>, 20.03.2023

İsmail Taner Akay, Atatürk Döneminde Askerî Fabrikalar, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-askeri-fabrikalar/>, 10.09.2024

Kaymakamlarımız, <http://www.keskin.gov.tr/kaymakamlarimiz>, 08.02.2024

Meltem Tekerek, Ticaret ve Sanayi Odaları, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ticaret-ve-sanayi-odaları/>, 10.11.2024

Millet Meclisi Üyelerine Mahsus Hal Tercümesi Kağıdı, https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/eYayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM//d13/HT_2899_4_2.pdf, 19.06.2024

Murat Eser, Türk-Yunan Karşılıklı Ziyaretleri (1952), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-yunan-karsilikli-ziyaretleri-1952/>, 20.03.2024

Mustafa Albayrak, Millet Mektepleri, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/millet-mektepleri/>, 19.10.2023

Osman Akandere, Dörtlü Takrir, <https://yeni.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1199/D%C3%B6rtl%C3%BC-Takrir>, 29.05.2024

Osmanlı Arşivinde Nallıhan, <http://www.nallihan.gov.tr/osmanli-arsivinde-nallihan>, 20.04.2023

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Fiyat endeksleri (1950-1987), <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/01/Tab-6.1.-Fiyat-endeksleri.xls>, 20.10.2024.

Tarihçe, <http://www.camlidere.gov.tr/tarihce>, 02.03.2024

Tarihçe, <http://www.delice.gov.tr/tarihce>, 12.04.2024

Tarihçe, <https://ankaraism.saglik.gov.tr/TR-68338/tarihce.html>, 20.06.2024

Tarihçe, <https://www.saglik.gov.tr/TR-11492/tarihce.html>, 15.04.2024

Türkiye Ceza İnfaz Kurumları Tarihçesi Araştırma Projesi,
[https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay /turkiye-ceza-infaz-kurumlari-tarihcesi-arastirma-projesi](https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/turkiye-ceza-infaz-kurumlari-tarihcesi-arastirma-projesi), 22.07.2024.

Türkiye Voleybol Federasyonu, <https://tvf.org.tr/tarihce/>, 10.05.2024.

Türkiye Yardım Sevenler Derneği Tarihçesi, <https://www.tysd.org.tr/tarihce/>,
14.09.2022

Yassıda Yüksek Adalet Divanı Tutanakları: İstanbul ve Ankara Olayları Davası,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/162962ab-8f72-4f78-92a8-425148235381>,
12.10.2024.

Yeni Şafak, “Yaya geçidi ilk kez kullanıldı” 20/12/2017,
<https://www.yenisafak.com/infografik/ekonomi/yaya-gecidi-ilk-kez-kullanildi-3161>, 10.11.2022.

EK

Ek 1: 27 Mayıs Öncesinde Ankara'daki Öğrenci Olaylarına İlişin Arşiv Belgesi

148
178
478

İfade Zabıt Verekası
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sümerbank Umum Müdür lüğü İç Hizmetler Şefi 1931 doğumlu (Malatya) Hacı Bayram oğlu Yılmaz Beki Akçadağ'ın 10/Haziran/1960 tarihinde görülen lüzum üzerine alınan ifadesidir:

1-Sümerbankta bazı şahıslara tevzi edilmiş olan Polis vesikası ile tabancalar hakkındaki bilgileri soruldu:

2-Sümerbank Umum Müdür lüğünde Personel İşleri Müdür muavini olan Kemal Güçyener D.P. nin yazı ve münasebet işleriyle vazifelendirilmişti. Bu işleri çok olduğu için üç ay evvel kendisinin Umum Müdür Mehmet Akın'a yaptığı talep üzerine beni yazı işlerine yardımcı olarak memur ettiler. Örfi idarenin ilan edildiğinin tahminen ikinci günü Kemal Güçyener beni makamına çağırarak Örfi idarenin gecelayın dışarıya çıkmasıya mahsus olan bir kartı ile üzerinde Polistir ifadesi yazılı damgalı ve imzalı bir vesika verdi. İmzanın kime ait olduğunu bilmiyorum. Bu vesikayın neye yarayacağını sorduğum zaman gecelayın serbest olarak çıkmak ve icabederse Polise yardım etmek içindir dedi. Cevaben üzerinde hüviyetim yazılı olmadığı için bir mana ifade etmeyeceğini söyledi isem de bana bize verilen bunlardır al cabine koy dedi. Kemal bey bende de var dedi. O sırada Ankara Demokrat Parti Merkez İlçe Başkanları da gelip gidiyorlardı. Umum Müdürün ofisine girip çıkışlarından ve bu kartların dağıtılmasından edindiğim kanaat ilçe başkanlarına da 10 ar 20'er tane verilmiş olduğu merkezindedir. Ayrıca konuşmalarından bu kartları gençlik kolu teşkilatına da dağıttıklarını öğrendim. Maktestlerinin gençlerin yaptıkları tezahürat sırasında Aralarına serbestçe katılmak gerektiği takdirde suçlandırmak için şahitlik ettirmek ve aynı zamanda yakalanmalarına yardım etmek ve yakalandıkları takdirde polis belgesini göstermek suretiyle serbest bırakılmalarını temin etmekten ibarettir.

Tabancı meselesine gelince: Ben müessesenin İç Hizmetler Şefi olman ve bu vazife dolayısıyla müessesenin pasif korunma hizmetlerini de deruhte etmiş bulunmam dolayısıyla vazife icabı Müesseseye ait yedi li Legant bir tabancı ve yedi fişek almıştım ve Umum Müdürlükçe de bu tabancaya Ankara Valiliğinden resmi bir taşıma vesikası verilmişti. Tabancayı gündüz dairede taşıyor ve gecede bir kaç gün müstesna dairede bırakıyordum. Müessese içinde benden başka hiç bir kimseye beşgiler dahil tabanca verilmemiştir. Ve tabancada yoktur. Halen mezkur tabanca ile vesikası daireye verilmiş ve dairece de Soğukkuyu Askerlik Şubesine teslim edilmiştir. Ben tabanca ile daire içerisinde kimseyi tehdit etmedim ve buda bana sırf bu maksatla verilmiş değildir. Anne kendisinin iğini yapmadığımız bazı insanlar tarafından memnuniyetsizlik hissedilmiş olabilir.

Benim Elazığ'dan arkadaşım olan ve halen Ankara Merkez Kumandanlığında inzibat Yüzbaşı Şinasi Gürkan bir gün takriben inkilap hareketlerinden bir iki gün evvel naylon bir torbaya sararak odama getirdiği ve kendisine Korede bulunduğu zaman Sigmanri tarafından hediye edildiğini söylediği küçük tüfek büyüklüğünde bir karabin göstererek paraya ihtiyacı olduğunu ve bunu rehin olarak verip satmak istemediğini ve bunun için tavassutumu rica etti, o sırada odada Adıyaman Milletvekili ~~Kemal~~ Gani Gürsoy bulunuyordu satın almak istedi fakat yüzbaşı hediye olduğu için satmak istemedi ve cumartesi pazar günlerinde vakit olursa ava çıkamızı söyledi. O gün tüfeği bana bırakarak gitti ve almaya gelmedi. Tüfek bende iki gün kaldı o sırada da inkilap oldu silahların teslimi emri üzerine benim derde girer düşünce ile kendisine telefonda aradım bulamadım.

010	09			114	356	1

./.

Ek 2: Ankara'nın Park ve Bahçelerine Yönelik Faaliyetlerine İlişkin Arşiv Belgesi

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

K3

Ankara

Bahçeler Müdürlüğü
Tel: 12594

Hükümet Reisimizin direktifleriyle Başşehrimizde Başlamış olan büyük İmar hareketlerinden bu güne kadar yapılan işler aşağıda arz edildiği gibidir.

- 1) Park ve Bahçeler
- 2) Bulvarlar
- 3) Çocuk Bahçeleri
- 4) Yol ağacı ve ağaçlama
- 5) Yetiştiricilik
- 6) Gençlik Parkı Sergisi

a- Eski Mezarlık(Safaktepe Parkı)
5-6 Senedir bir türlü neticelenmeyen bu saha 280 dekar olup 1956 ekiminde ele alınmıştır.Sökülen taş ve molozların bir kısmı cebeci caddesi Blokojuna bir kısım taş Emniyet parkı istinat duvarlarına çekilmiştir. Saha dört defa işlendikten sonra parselle edilmiş ve aynı günlerde Atatürk bulvarından itina ile çıkarılan büyük çamlardan 470 adedi nakil edilmiş ayrıca yollardan çıkarılan büyük ağaçlar ve on binlerce süs ve ziynet fidanları dikilmiş ayrıca(6000)bin metro kare sahanın çimlenme ve çiçeklenmesi tamamlanarak eski bir Park haline bu günkü manzarasını almıştır.

B- Baba Harman Parkı:(dış kapı)
40 bin metro kare olan bu saha üniversite meydanında bataklık bir halde idi.2000 bin kamyon toprak çekilerek doldurulduktan sonra eldeki plana göre parselle edilmiş ve bir kısım çamlanması yapılmıştır. Ayrıca içerisinde bir çocuk bahçesi sahası yapılmış olup 1957 Cumhuriyet Bayramına ağaçlanma,çimlenme ve çiçeklenmesi tamamlanarak açılmış olacaktır.

C-Emniyet Parkı:
Kızılay meydanını abidesi ve yetişmiş ağaçları ile süsleyen Parkın sağ ve sol kanatlarından 5 metro alınması dolayısıyla tekrar raviziyondan geçirilmiş 300 metro istinat duvarı yapılmış ve çıkması icap eden büyük çamlar ve diğer süs ve ziynet ağaçları zarar görmekten eski mezarlık sahasına çekilmiştir. Çok itina edilmekte olan Park kısa bir zaman sonra meydana yakışır olacaktır.

D- 14 Mayıs ikinci kısım bahçesi:
Bu günlerde İmar idaresince istimlak sahası tamamlanmakta olan bu saha için hazırlığımız tamamdır. Netice alınır alınmaz bu mevsi me yetiştirilecektir.

a) Bulvarlar:
Sihyeden Ziraat Vekâletine kadar ele alınan bulvardaki çamların mühüm bir kısmı nakil edilmiş 15 adedide aynı bulvar üzerinde yer değiştirmiştir. Kızılaydan Bakanlıklara kadar olan bulvar ele alınarak iyi toprak çekilmiş temin edilen büyük mavi ladinler ve nadide süs ve ziynet fidanları ile süslenmiş ve çimi ekilerek bu günkü halini almıştır. Bu günlerde Sihye ve Kızılay arasında tamamlanmış olacaktır.

030	01			1177427

9

Ek 3: Ankara'nın Park ve Bahçelerine Yönelik Faaliyetlerine İlişkin Arşiv Belgesi

T. C.	T. C.	22.12.1952
B A Ş B A K A N L I K	Y A Z I İ Ş L E R İ V E S İ C İ L M Ü D Ü R L Ü Ğ Ü	13
Özel No : 38/3-3480	Bakanlıklara	118
G. No :	Bağlı dairelere	
Eki :		

Ankara Belediyesi Başkanlığından alınan
18/12/52 tarih ve 15205/1563 sayılı yazıdan
Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin 33 üncü
yıl dönümüne rastlayan 27/12/52 Cumartesi günü,
bu günün ehemmiyetiyle mütenasip bir kutlama
yapılacağından o gün şehrin gündüz bayraklarla
donatılması ve gece elektrikle tenvir edilmesi
rica edilmektedir.

Gündüz bayrak çekilmesi ve gece tenvirat
yapılması suretiyle kutlamaya iştirak edilmesini
rica ederim.

Başbakan Yerine
Mütegar
Ahmet Salih Korum

20	10			15	85	25

Ek 4: Ankara'da 1950 Sonrası Açılan Oteller

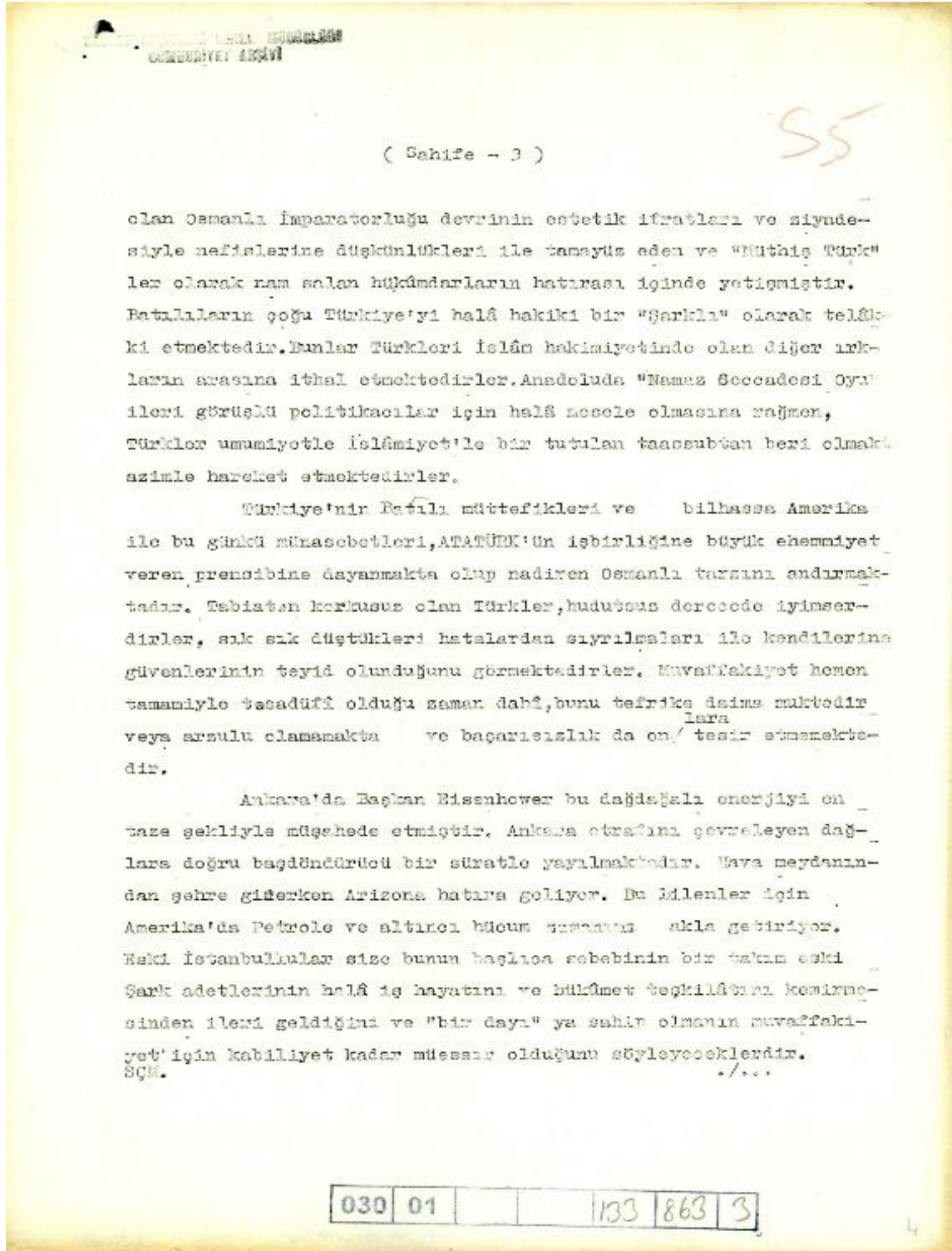
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankarada 1950 (Dahil) yılından sonra açılan Oteller

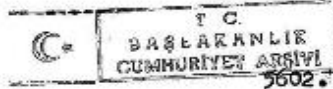
Sıra	Açılış Yılı	A d ı	A d r e s i	Yatak Adedi
1	1950	Güzel Otel	Denizciler C.Kargı S.14	66
2	"	Yenigün	Turgut Reis M.Bostan S.11	32
3	"	Wgur Palas	İtfaiye M.Venice S.10	45
4	"	Gönc "	Şinasi Sokak No: 26	80
5	1951	Cihan Palas	Sanayi Cad.NO: 2	64
6	"	Cumhuriyet Otel	Sogukkuyu NO: 35	26
7	"	Marmara Oteli	Denizciler C.NO:31/A	71
8	"	Meram Oteli	Sanayi C.NO: 9	70
9	"	Hürriyet Oteli	İtfaiye M.Kosova S.35	91
10	"	Y.Garajlar "	İstanbul C.254	82
11	1952	Atlantik Otel	Necatibey C.No:28	73
12	"	Zile Oteli	İtfaiye M.Venice S.4	13
13	"	Esen Palas	Hikmet Cad.NO: 24	29
14	1953	Çankoru Oteli	Yeni Sanayi 3.C.Bila	50
15	"	Seyhan Palas	Cebeci Cad.NO: 37	42
16	"	Modern Palas	Kızılay Ziya Gökalp 18	78
17	"	Turist Otel	Çankırı C.NO: 43	330
18	"	Çiçek Palas	Çankırı C.NO: 57/2	72
19	"	Yüksek Otel	Sanayi C.Pul Sok.NO: 5	48
20	"	Yeşilova Oteli	İstanbul C.NO: 230	68
21	1954	Kervan Palas	Şinasi Sok.NO: 25	56
22	"	Gümüş Palas	Şinasi S.NO: 19	49
23	"	Trabzon-Akçasabat Otel	İskitler Sulugöz S.7	24
24	"	Tokat Oteli	İskitler Seçim S.118	26
25	"	Taksim Otel	Atıfbey I.S.NO: 1	29
26	"	Dikmen Palas	Dikmen Cad.NO: 117	34
27	"	Bulvar Palas	Atatürk Bul.NO:277	95
28	"	Hayırlı Otel	Konya Sokak NO: 17	33

030 01 122 776 1 9

Ek 5: ABD Başkanı Eisenhower'ın Ankara Ziyaretine İlişkin Arşiv Belgesi

Ek 6: Ankara'da Tapulama Kanunun Uygulandığı Bölgelere İlişkin Arşiv Belgesi

5602. SAYILI TAPULAMA KANUNUNUN UYGULANDIĞI

BÖLGELERİ GÖSTERİR ÇİZELGE

Bağlı olduğu il	İlçesi	Düşünceler
Ankara	Merkez	
"	Çankaya	
"	Çubuk	
"	Ayaş	
"	Beypazarı	
"	Nallıhan	
"	Kızılcahamam	
"	Kalecik	
"	Polatlı	
"	Haymana	
"	Kırıkkale	
"	Keskin	
"	Bâla	
"	Şereflikoçhisar	
Aydın	Germencik	- (Tapulaması bitmiş buradaki teşkilat Çine'ye nakledilmiştir)
"	Çine	
Sivas	Şarkışla	
Seyhan	Merkez	
Kırşehir	Kaman	
Seyhan	Ceyhan	
Van	Erciş	
Diyarbakır	Bismil	
Elazığ	Merkez	
Tunceli	Mazgirt	
Ordu	Ünye	

030 10 206 404 11

Ek 7: Ankara'nın Şehir İmar İskân Nüfus Durumu

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(24)

1950 YILINA KADAR

- 1 - Gecekondu tapası verilmemiştir.
- 2 - Yenimahalle'de 2678 adet arsa 6218 sayılı kanuna göre tevzi olunmuştur.

1950 YILINDAN BUGÜNE KADAR

- 1 - Muhtelif semtlerde 823 adet gecekondu arsasına ait tapu dağıtılmıştır.
- 2 - Halen Gülveren mahallesinde 57 ve Sultanmurat mahallesinde 31 adet evin tahsis muameleleri ikmal edilmiş olup müracaat eden şahısların tapuları verilmektedir.
- 3 - İmar plânları mevcut olup üzerlerindeki binaları ölçü ve plâna tersim edilmekte olan Altındağ, Sultanmurat ve Çiğir semtlerinde meskûn üçbinden fazla gecekondu binasına ait arsaların tapuları bu işin ikmalini müteakip tevzi edilebilecektir.
- 4 - Henüz imar plânları mevcut bulunmayan Mamak, Saimkâdın Yenihayat, Aktaş-Atilla mahalleleri ile Yenidoğan mahallesinin muhtelif semtlerinde mevcut gecekonduların imar mevzuatına uygun şekilde tapılarının verilebilmesi için bu mahallelere ait imar plânlarının tanzimine başlanmıştır.
- 5 - Keçiören-Aktepe mevkiindeki 3417 adet arsanın tevzi kursları çekilmiştir.
- 6 - Gülveren'de 60 adet binalı arsa tevzi olunmuştur.
- 7 - Kooperatifler için 144750 M2 arsanın tahsisi yapılmaktadır.
- 8 - Gülveren'de 432 lojmanı muhtevî blok apartmanların işgalindeki 23 parsel bankaya devir ve temlik olunmuştur.

030	01			122	775	5

25

Ek 8: 1950 Yılında Mamak Halkodasının İhtiyaçlarına ilişkin Arşiv Belgesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
DEMOKRASİYET ARŞİVİ

Ankara
18/1/1950

Samsun Millet Vekili
Sayın Bay Yakup Kalgay

18/1/1950 günü sabahleyin Mamak Halk Odasına yapmış bulunduğunuz ziyarette size şifahi olarak arz olunan dileklerimizi -- bir yazı ile ve madde madde bildirerek emretmişsiniz.

Bu ekrimize istinaden ve şifahi yapılan dileklerimizi tegiden aşağıdaki hususları yüksek nazarinizle arz eder bilvesile ellerinizden öperim.

Mamak Halk Odası Başkanı

Mithat Aytuğ

- 1- Mamak Halk Odası Eski İdare Heyetinin hemen hemen hiç bir iş göremiyerek kendi kendine dağılması üzerine müteşebbis heyet halinde yeni bir oda idare Heyeti teşkil ederek 25/12/1949 gününden itibaren işe başlamış bulunmaktayız.
- 2- İdare Hey'etimiz ilk yaptığı toplantıda nüfusu 10000 ne yaklaşan Mamagımızda Gençliği kahvelerden,dağınıklıklardan kurtarıp Halk Odası çatısı altında toplamaya karar vermiş ve bu maksatla bir okuma odası tesis ettiği gibi Mamak Gençlik Spor Kulübünü de sinesine almak gayesiyle bu kulübe yaptırdığı fevkalade kongrede buna muvaffak olarak kulübü odamız spor koluna bağlamış bulunmaktadır.
- 3- Müzik kolumuz teşkil edilmiş ve ilk konserini 19/1/1950 günü gündüz ve gecelerinde vermek üzere davetiyeler dağıtılmıştır.
- 4- Tensil kolumuz teşekkül halindedir.Sahnenizin perdesi ve lüzumlu dekorları temininde derhal bir eser sahneye konulacaktır.

Bütün bu yapılan ve iyi olduğuna kanaat getirdiğimiz işler gerek İdare Hey'etimizin ve gerekse bizi destekleyen gençliğin maddi ve manevi fedakarlıkları sayesinde olabilmektedir.

Odamızın, gayemiz olan tam manasile gençliğe hizmet edebilecek, gençliği sinesinde toplayacak bir duruma gelebilmesi için partimizden bazı istekleri bulunmaktadır.

- 1- Odamızın masa, dolap, sandalya gibi demirbaşlarıyla teshin ihtiyacının süratle temini icabettmektedir. Dolap, masa, sandalya gibi ihtiyaçlarımızın Ankara Halkevinin ihtiyacından fazla bulunan malzeme ile temini mümkün görülmektedir.Teshin ihtiyacımızın Genel Sekreterlik Halk Odaları Bürosundan yapılacak --

Ek 9: PTT'nin Ankara'yı da Kapsayan Islah Raporu

DEVLET ARŞİVLERİ GENELİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(3)

İstanbul'da Erenköy, Büyükdade, Bebek, Fatih, Yeşilköy, Bakır - köy, Kadıköy, Santral binalarının tevsi ve inşalarına girişilmiş ve bunlardan Kadıköy bina tevsiatı bitmiş ve santral montajı da ikmal edilmek üzeredir. Mevzuubahis bu santraller cem'an 13500 yeni abone ilâvesini sağlayacak kapasitedir.

b) 300 lük Kayseri, 2500 lük Eskişehir otomatik santral - larının montajı ikmal edilmiştir.

100 lük Bolu, 200 lük İnşegöl, 100 Amasya, 100 lük Kır - rikkale, 100 lük Çorum Manuel santralleri de mahallerinde kurulmuştur.

Samsun 100 ilâvesile 700 e, Salıhlı 50 ilâvesile 100 e çıkarılmıştır, Aydın'da 100 ilâvesile 240 a çıkarılmak üzeredir.

Diğer taraftan Adana, Bursa, Zonguldak, Afyon, Konya, Balıke - sir, İzmit ve Kayseri otomatik santrallerinin cem'an 6600 abone ilâ - vesile tevsi işi de bell firmasına ihale edilmiştir. Bu sene içinde malzeme sevkine başlanmış olacaktır.

c) 10400 adet telefon makinesi ve 600 adet ankesörlü te - lefon makinesi sipariş verilmiştir. Önümüzdeki aylarda peyderpey te - sellüm edilecektir.

Yeni tesisler için 440 kilometrelik kurşunlu telefon kablosu da ihale edilmek üzeredir.

İstanbul'da Sarayburnu - Salacak arasına yeniden 5, Büyükdade - Dragos arasına 2 ve Büyükdade - Heybeli arasına da bir deniz irtibat kablosu atılacaktır.

d) İstanbul - Ankara arasında 24 kanal, Ankara - Sivas ara - sında 12 kanal, İzmir - Bursa arasında 3 ve Bursa - İstanbul arasında 6 kanal, Sivas - Erzincan arasında ve Erzincan - Erzurum arasında 3 kanal, Eskişehir - Ankara, Sivas - Samsun ve Sivas - Trabzon arasında da 3 kanallı kuranportör telefon sistemleri de ilâve ve tesis edilmiş ve faaliyete geçmiştir.

030	01			83	523	2

3 ./.

Ek 10: CHP'nin Ankara ve İstanbul Propagandaları

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-İstanbul ve Ankara'da yapılan propağandalar :

- 1- Evsiz vatandaşlara ev yaptırmaları için ucuz fiyatla arsa tevzi edileceği,
- 2- İşçi ve memur ücretlerinin arttırılacağı, bunlara da birer ev tedarik edileceği,
- 3- İşçilere grev hakkı tanınacağı,
- 4- 500 liraya kadar maaş veya ücret alan işçi ve memurlardan vergi alınmayacağı

030	01			43	254	17

10

Ankara Vilâyeti
(1954 Mahalle İhtiyar Heyeti Seçimleri)

<u>Vilâyet ve Mahalle</u> <u>kazaları</u>	<u>adedi</u>	<u>D.P.</u>	<u>C.H.P.</u>	<u>C.M.P.</u>	<u>Bağ.kar</u>
Ankara	61	57	4		
Altundağ	39	23	12		2 2
Ayaş	11	9	2		
Bâla	2	1	1		
Beypazarı	9	9			
Çankaya	54	43	10		1
Çubuk	3	2	1		
Haymana	2	1	1		
Kalecik	6	4	1		1
Keskin	5	4	1		
Kırıkkale	8	4	2	1	1
Kaman	7	5			2
Kızılcahamam	3	2	1		
Çamlıdere	6	2	4		
Nallıhan	2	2			
Polatlı	5	3	2		
Ş.Koçhisar	4	3	1		
YEKÜN	227	174	43	1	5 4

(1954 ten Sonra Yapılan Seçimler)

Beypazarı 2 2

145

Ek 13: 1950 Yıl Belediye Seçimlerine İlişkin Arşiv Belgesi

Ankara Vilayeti (1950 Belediye seçimleri)		
Belediyenin Adı	D.P.	C.H.P.
Ankara	23.716	7.764
Ayaş	488	448
Bala	380	184
Beypazarı	875	535
Çubuk	440	524
Çamlıdere	801	1.121
Haymana	462	1.387
Kalecik	555	557
Kasım	1.986	220
Keskin	882	871
Kırıkkale	2.616	1.700
K.Hamam	654	947
Polatlı	1.178	1.020
Sallıhan	285	1.047
Ş.Koşhisar	1.052	1.020
Karagözü (Beypazarı)	249	127
Elmadag (Çankaya)	643	78
Göğöl	522	415
1950 den sonraki seçimler		
Hasanoğlu	520	62
Ömerhacılı	309	67
(1955 Belediye Seçimleri)		
		Bağımsız
Ankara	5.165	282
Çankaya	6.421	735
Elmadag	842	723
Hasanoğlu	527	464
Altındağ	5.261	941
Ayaş	488	572
Göğöl	522	17
Bala	451	335
Beypazarı	624	-
Karagözü	109	-
Çamlıdere	441	704
Çubuk	771	150
Haymana	294	996
Kalecik	923	320

Ek 14: 1952 Yılında Yaşanan Sel Felaketine İlişkin Arşiv Belgesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KÜLTÜR VARLIKLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KÜLTÜR VARLIKLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

E/5

20.7.952 tarihinde Ankara Vilâyetinde yağmur ve sellerden hasıl olan zararlara ait malûmat Özeti:

Çankaya ilçesi: Kayağz ve civar köylerde: Kayağz bağ, bahçe ve tarlalar kısmen harap, birkaç hayvan kayıp, 14 ev oturulamaz halde; diğer bucaklarda oniki köyde mahsulât tamamen diğerlerinde kısmen hasara uğramış, umumiyetle insan ve hayvan kaybı yoktur.

Kırıkkale ilçesi: İrmak istasyonu ve Bozköyde: Mahsulâtta hasar İrmak'ta sebzeler %90, buğday %70, arpa %100, meyveler %20 zarar görmüştür. Bozköyde mahsulât %100, 11 ev tamamen 12 ev kısmen harap olmuş, bir çocuk kayıptır.

Kalecik ilçesi: 24.7.952 gecesi yağın yağmur: Merkez köylerinden 4 de mahsulât %50-60 hasara uğramış, iki köyde evleri su basmış, 3 evin eşyasını sular götürmüştür. Danacık köyünde 10 kişiyi su götürmüş, 4 nün cesedi bulunmuş (Çankırı vilâyeti Kalecik'e ait 8 ölümlün Kızılırmak kenarlarında bulunduğunu bildirmekte olduğuna göre sular tarafından götürülen insan sayısı 12 olsa gerektir.), iki ev tamamen harap.

Kızılcahamam: 20.7.52 gecesi yağmuru: Bir köyde bağlarda %100 hasar, diğer bir köyde ekinler %90 hasara uğramış, 40 keçi sular tarafından götürülmüştür.

Beypazarı ilçesi: Kertikler'de önemli hasar.

Çubuk ilçesi: Kışla köyünde 1057 dekar arazi doludan tamamen mahvolmuştur. Ahırköy'de bu hasar %85-90 dır. İlçenin diğer yerlerinde hasar %40 dır.

Haymana: 20.7.52 yağışı 5 köyde dolu %30 hasar yapmıştır.

Nallıhan ilçesinde: Bir köyde mahsulâtta mevziî hasar.

Polatlı ilçesinde: Şabanözü ve Beylikköprüde 2.000 dekar arazi hasar görmüştür. 24 tarihindeki yağmurda Temelli, Yenitohum istasyonları arasında 3 km.lik demiryolu hasara uğramış 500 hayvanı sel götürmüştür.

Çankırı: 7 köy arazisi su altındadır. Bu arazinin büyük bir kısmı tarla vaziyetini kaybetmiştir. Bütün mahsulât ve çift âletlerini sular götürmüştür. Su altında kalan arazi 24.000 dekar tahmin ediliyor. Bu 7 köyden Hacılar'da 14 ev tamamen yıkılmış 12 ev ağır şekilde harap olmuştur. Karahallı köyünde 13 insan, Tımarlı'da 4 insan sular tarafından götürülmüştür. Ayrıca Kalecik köyünden

-2-

030	01			67	418	4

Ek 15: Ankara Belediye Seçimleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
SİYASAL İKTİSADİ ARŞİVİ

İl : **Ankara**

İlçe	Büyük / Küçük	Seçmen sayısı	Seçime İştirak						Belediye üyeleri				
			Yoktur	D. P.	C. H. P.	M. P.	Karma	Başkası	Yoktur	D. P.	C. H. P.	M. P.	Başkası
Merkez		45915	24609						29	29			
Çankaya		42484	12707						12	12			
	Etiler	2051	1553						15	15			(İhtilaf)
Ayaz		1554	914						13	7	6		
Bağ		782	650						12	12			
Bayındır		3498	1500						17	17			
	Karşıyaka	819	394						12	12			
Çubuk		1313	1017						12		12		
Hacıosman		1155	976						12	3	9		
Etiler		2036	1230						14	3	11		
Kaşın		3413	1709						15	12	3		
Kızılcaalan		6003	1264						22	22			
K. H. H. H.		1047	824						12		12		
	Çankaya	1533	1004						12		12		
Şereflikoçhisar		2214	2056						12	12			
Faaliye		3884	2184						12	12			
Maltepe		11336	7418						12		12		
	Ödön	1667	783						12	4	8		
		483336	29225	46533	26475	50044			263	175	25		
				(Bu rakamlar tahmini)									

İştirak: 40%

030 01 02 312 7

Dün gece İstanbul, İzmir ve Şehrimizde cereyan eden müessif hâdiselerden sonra:

HÜKÜMETİN TEBLİĞİ

Denilebilirki, dün gece İstanbul ve memleket esas itibarile bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır

24 Ocak 1934 - 24 Ocak 1934

İçişleri Bakanlığı'nın 24 Ocak 1934 tarihinde İstanbul, İzmir ve Şehrimizde cereyan eden müessif hâdiselerden sonra, Hükümetin tebliğine ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır. Hükümetin bu hâdiselerden sonra, Hükümetin tebliğine ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır. Hükümetin bu hâdiselerden sonra, Hükümetin tebliğine ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır.

İletişim:
Büyükdere Sok. Akşam
Telefon 3350 (İstanbul)

ZAFER
7 - Eylül
1933
ŞARŞAMBA
Tarih: 24 Ocak 1934

Akşam
Postası
Sayısı 10
Kuruş

Kiçik Hâdiseler
15 kuruşta (10 kuruş) bir kuruş
kuruşta bir kuruş
Hâdiseler dört gün

İstanbul'da tahrikçilerden 700 kişi nezaret altında. Selânikte menfur bir tethiş hâdisesi. Ataturkün doğduğu evin yanındaki bahçede gece yarısı patlayan bir bomba evin pencerele- rinin ve konsoloshane camlarını hasara uğrattı. İrsanca zayıat yol.

Hâdiseler Yerlerinde Sükûnet Avdet Etti

İstanbul'da Tahrikçilerden 700 Kişi Nezaret Altında

Vatandaşlarımızın maruz kaldıkları zarar ve ziyanlar sür'atle telâfi ve tazmin edilecektir

SON VAZİYET

Şehrimizdeki nümayişçiler yakalandılar

Kıbrıs'ta bir Türkün par- çalanmış cesedi bulundu

Dün Geceki Nümayişler

(İstanbul 24 Ocak 1934)

İstanbul'da dün geceki nümayişler, tahrikçilerden 700 kişi nezaret altında. Selânikte menfur bir tethiş hâdisesi. Ataturkün doğduğu evin yanındaki bahçede gece yarısı patlayan bir bomba evin pencerele- rinin ve konsoloshane camlarını hasara uğrattı. İrsanca zayıat yol.

Selânikte Menfur bir tethiş hâdisesi

Ataturkün doğduğu evin yanındaki bahçede gece yarısı patlayan bir bomba evin pencerele- rinin ve konsoloshane camlarını hasara uğrattı

İrsanca zayıat yol

İrsanca zayıat yol. İrsanca zayıat yol. İrsanca zayıat yol.

Yeni Sayı 1111

Yeni Sayı 1111

Yeni Sayı 1111

ZAFER

DEMOKRASİNİN DÜŞÜNCESİ

POKER-PLAY

100 ANA

Dünkü Seçimlerin İlk Neticeleri Alındı

D. PARTİ ZAFER YOLUNDA

Ankara'da D. P. nin tam liste halinde kazanacağı anlaşıldı

Ankara Merkez İlçesinde, Beypazarı'nda, Keskinde, Dikimende D. Parti ekseriyet elde etti. Nihai netice bugün belli olacak

D. P. Merkezinde Sayar'ın Yaptığı Basın Toplantısı

ANKARA, 11 Ocak (DHA) - D. P. Merkezinde, Ankara'da D. P. nin tam liste halinde kazanacağı anlaşıldı. Ankara Merkez İlçesinde, Beypazarı'nda, Keskinde, Dikimende D. Parti ekseriyet elde etti. Nihai netice bugün belli olacak.

Yurddan alınan son haberler

D. Parti simdilik 6 ilde kat'î olarak kazandı

Alınan ilk haberlere göre 25 ilde devam eden tasnifte Demokrat Parti başta geliyor

Bozkurt muhtarının garip bir hareketi

Mahalle muhtarları yüzlerce vatandaşın seçimi defterine kaydetmemiş kendilerini vanhis istikmelleri sevk etmiş

Bozkurt muhtarının garip bir hareketi

Mahalle muhtarları yüzlerce vatandaşın seçimi defterine kaydetmemiş kendilerini vanhis istikmelleri sevk etmiş

SEÇİMDEN RAPORTAJ

Seçimde neler gördüm?

Ankara'da bir dolsama - İnönü Çankayada nasıl rey attı? - Yalnız rasimde sıraya giriş - Saracoglu kuyrukta - Şemsettin Günaltayın karısı ve otomobilsiz rey atmaya gelen bakanlar

Ok acı r kayıp

guldak D. P. i kını ve D. P. i M. Çivi dü vefat etti

Ok acı r kayıp

guldak D. P. i kını ve D. P. i M. Çivi dü vefat etti

Ok acı r kayıp

guldak D. P. i kını ve D. P. i M. Çivi dü vefat etti

Ok acı r kayıp

guldak D. P. i kını ve D. P. i M. Çivi dü vefat etti

Medeniyet

YIL 1 SAYI 21
2 Mayıs 1964 Pazartesi
FİYAT: 10 KURUŞ

GÜNLÜK SİYASİ SABAH GAZETESİ

İzmir'de: 10 KURUŞ

İstanbul: 10 KURUŞ
Ankara: 10 KURUŞ
Samsun: 10 KURUŞ

D.P.nin BÜYÜK ZAFERİ

D.P. nin zaferi karşısında

Demokratik Halkın İhtilafından Çıkış
Bütün dîn devleti hükümetinden

Sabah karşıtından son haberlere göre D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta

1964 - 1965 seçimleri için yapılan seçimler, D.P. için büyük bir zafer oldu. D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta.

1964 - 1965 seçimleri için yapılan seçimler, D.P. için büyük bir zafer oldu. D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta.

Bağvekil'in beyanları

1964 seçimleri için yapılan seçimler, D.P. için büyük bir zafer oldu. D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta.

D.P. nin zaferi karşısında

Demokratik Halkın İhtilafından Çıkış
Bütün dîn devleti hükümetinden

D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta

1964 - 1965 seçimleri için yapılan seçimler, D.P. için büyük bir zafer oldu. D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta.

Dien - Bien Fu'da şiddetli savaşlar

Cepheinin bir çok kesimleri de iki ta kuvvetleri el bombalarıyla çarpışıyor

Ordu'da D.P. liste halinde kazandı

Ordu'da D.P. liste halinde kazandı. D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta.

Seçimle ilgili hadiseler

Seçimle ilgili hadiseler. D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta.

Mebusluk vazifesi

Mebusluk vazifesi. D.P. bütün yurttaki kahir bir ekseriyetle başta.

D.P.

MEHMETİ PROPOGANDA

YALAN, TEZVİR

HAKİKATLERİ İNKAR

VE NİYAYET

Cumhuriyet

20 Ocak 1937 Sayı 11.917

KURUCUSU VE YAYINCI

YAKUP KADİ BEKTAŞ

Yayın ve Cevap Sorumlusu: İsmail Hakkı Karay

Yayın ve Cevap Sorumlusu: İsmail Hakkı Karay

Yayın ve Cevap Sorumlusu: İsmail Hakkı Karay

Paralel 30 Eylül 1937

C.H.P., Hür.P., C.M.P. dün aday yoklamasını yaptı

İstanbul, Ankara ve Çorum C.M.P. adaylarını Genel Merkez seçecek; İnönü, Gülek, Barutçu, Yetkin, iki yerden aday gösterildiler

C.H.P. nin seçim beyannamesi

İstanbul, 19 Ocak. — C.H.P. Genel Merkezi, dün öğleden sonra, parti üyelerinin katılımıyla, aday yoklamasını yaptı. Genel Merkez, aday yoklamasında, İnönü, Gülek, Barutçu, Yetkin, iki yerden aday gösterildiler.

C.M.P. İstanbul adaylarını İnönü seçecek

İstanbul, 19 Ocak. — C.M.P. Genel Merkezi, dün öğleden sonra, parti üyelerinin katılımıyla, aday yoklamasını yaptı. Genel Merkez, aday yoklamasında, İnönü, Gülek, Barutçu, Yetkin, iki yerden aday gösterildiler.

Konyada isten çektirilen D.P. dare heyetleri

Konya, 19 Ocak. — D.P. Genel Merkezi, dün öğleden sonra, parti üyelerinin katılımıyla, aday yoklamasını yaptı. Genel Merkez, aday yoklamasında, İnönü, Gülek, Barutçu, Yetkin, iki yerden aday gösterildiler.

Bugün 100 otobüs daha servise giriyor

Ankara, 19 Ocak. — Ankara Belediyesi, bugün 100 otobüs daha servise giriyor. Bu otobüsler, Ankara'nın ulaşımını kolaylaştıracak ve vatandaşların hayatını kolaylaştıracak.

Bazı hatlarda seferler artırıldı; Kadıköy - Pendik hattı da bu saabahtan itibaren açılıyor

İstanbul, 19 Ocak. — İstanbul Belediyesi, bazı hatlarda seferler artırıldı. Kadıköy - Pendik hattı da bu saabahtan itibaren açılıyor.

Julbenkyanın 70 kilo altını getiriliyor

Yeni York, 19 Ocak. — Julbenkyanın 70 kilo altını getiriliyor. Bu altın, Amerika'nın ekonomisini güçlendirecek ve vatandaşların hayatını kolaylaştıracak.

Amerikada zenci-ler Cumhuriyetçi Partiye destekliyor

Amerika, 19 Ocak. — Amerikada zenci-ler Cumhuriyetçi Partiye destekliyor. Bu destek, Amerika'nın demokrasiye olan inancını güçlendirecek ve vatandaşların hayatını kolaylaştıracak.

Kalecik ve civarını dün seller bastı

Kalecik, 19 Ocak. — Kalecik ve civarını dün seller bastı. Bu seller, Kalecik'in ekonomisini güçlendirecek ve vatandaşların hayatını kolaylaştıracak.

Ankaradaki mitingde hâdise çıkarınların sorgusu dün yapıldı

On sanıktan beşi tevkif edildi. Genel idare Kurulu üyesi Nureddin Arısoğlu kefaletle rapten serbest bırakıldı

Suriye İraka teşekkür etti

Suriye, 19 Ocak. — Suriye İraka teşekkür etti. Suriye, Irak'a karşı gösterdiği dayanışma ve yardımları için teşekkür etti.

Milli Eğitim Bakanı dün öğrencilere hitab etti

Ankara, 19 Ocak. — Milli Eğitim Bakanı, dün öğrencilere hitab etti. Bakan, öğrencilere başarılar diledi ve onların geleceği için çalışacağını söyledi.

Dün yapılan mikrofonsuz ve hoparlörsüz seçim mitingleri

Ankara, 19 Ocak. — Dün yapılan mikrofonsuz ve hoparlörsüz seçim mitingleri. Bu mitingler, seçim sürecini hızlandıracak ve vatandaşların hayatını kolaylaştıracak.

Kalecik'te Hür. P. ve C.M.P. ileri birer saat süren mitingler yaptılar, Konyanın bir mahallesinde dün yapılan toplantıda da Hür. P. ve D.P. ileri çatıştılar

Kalecik, 19 Ocak. — Kalecik'te Hür. P. ve C.M.P. ileri birer saat süren mitingler yaptılar. Konyanın bir mahallesinde dün yapılan toplantıda da Hür. P. ve D.P. ileri çatıştılar.

TUNUS silahlı oluyor

Tunus, 19 Ocak. — Tunus silahlı oluyor. Tunus, silahlanma sürecini hızlandıracak ve vatandaşların hayatını kolaylaştıracak.

Bir bağta iki karpuz!

Bir bağta iki karpuz! Bu karpuzlar, bağın ekonomisini güçlendirecek ve vatandaşların hayatını kolaylaştıracak.

Cuma
12
MART 1954
Yıl: 3 - Sayı: 1506

ADONIS BAKLARI
 12 Arka Sayı: 24
 8 - 12 - 5
 Cevap: 12 Arka Sayı: 24
 8 - 12 - 5
 KURUM

Hürses

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE
Yıl: 3 - Sayı: 1506

Yıl: 3 - Sayı: 1506

Yıl: 3 - Sayı: 1506

Yıl: 3 - Sayı: 1506

Başkent Ankara dün tarihî bir gün daha yaşadı

Devlet Reisimiz Ankara'da dün tarihî bir gün daha yaşadı. Başkent Ankara dün tarihî bir gün daha yaşadı. Başkent Ankara dün tarihî bir gün daha yaşadı.

Seyahatten dönen Devlet Reisimiz coşkun tezahüratla karşılandılar

İstasyondan doğrudan Anıt-Kabire giden Bayar Atatürk'in manevi huzurunda tazimle eğildi ve bir çelenk koydu. İstasyondan Çankaya'ya kadar caddeler boyunca sıralanan karaharir Celal Bayar'ı sevgi tezahüratlarıyla selamladılar.

Türkiye ortadoğu güvenlik sisteminin belkemiğidir

Londra son hadiseler karşısında Orta Doğu'da müsterek bir cephe teşkilinin gerçekleştirilmesini istiyor.

Londra, 11 (A.İ.) — Orta Doğu'da güvenlik sisteminin belkemiğidir. Türkiye son hadiseler karşısında Orta Doğu'da müsterek bir cephe teşkilinin gerçekleştirilmesini istiyor. Türkiye son hadiseler karşısında Orta Doğu'da müsterek bir cephe teşkilinin gerçekleştirilmesini istiyor.

Büyük Millet Meclisi bugünkü çalışmalarına son veriyor

Cumhurbaşkanı Bayar'ın Mecliste seyahat hakkında bir konuşma yapması muhtemeldir. Bugünkü oturumunda Başvekâli Menderes Aydıllık İcral İstifade hakkı B.M.M. Reisi de teşrin İstifade hakkında bir konuşma yapacaktır.

Meclis bazı orman suçlarını affetti

İlmi ve hukuki mahkemelerin emriyle, bazı orman suçları affedildi.

Duhamel geliyor
 Fransız Projesi, Başbakan'ın Ankara'ya gelmesiyle ilgili olarak, Duhamel geliyor. Fransız Projesi, Başbakan'ın Ankara'ya gelmesiyle ilgili olarak, Duhamel geliyor.

İspanya millî takımı geldi. İspanya millî takımı geldi. İspanya millî takımı geldi.

YIL: 8 - SAYI: 202

BUGÜN
6
SAYFA
15
KURUS

Milliyet

Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALİ HACI KARACAN

CUMA

13

EYLÜL

1957

Evvelki gün vuku bulan ve ağır can kaybına sebep olan SEL, 100 MİLYONLUK HASAR YAPTI

İlk tahminler hilâfına 300 kişinin öldüğü anlaşıyor. Can kaybının artmasına halkın ihtarları dinlememesi sebep oldu

Selin geçtiği yerler çamurla kaplı. Enkazın kaldırılması için çalışılıyor

ANKARA, HURİTİ
Evvelki gün vuku bulan büyük sel felâketinin meydana getirdiği can kaybı ve zarar kat'i olarak henüz tesbit edilememiştir. Resmi nakamlar dün 86 ölü sayıldığını, Maddi hasarın da çok ağır olduğunu açıklamışlardır.

SELİN GEÇTİĞİ YERLER ÇAMURLA KAPLI. ENKAZIN KALDIRILMASI İÇİN ÇALIŞILIYOR.

SELİN GEÇTİĞİ YERLER ÇAMURLA KAPLI. ENKAZIN KALDIRILMASI İÇİN ÇALIŞILIYOR.

Gayri resmi haberlerde ise ölü sayısının 300 den aşığı olmadığı ve maddi hasarın 100 milyon civarında bulunduğu bildirilmektedir.

Büyük bir felâket meydana geldi. Tuzla'da 300'den fazla insanın hayatını kaybettiği, maddi hasarın 100 milyon civarında olduğu bildirildi. Selin geçtiği yerler çamurla kaplı. Enkazın kaldırılması için çalışılıyor.

ANKARA, HURİTİ
Evvelki gün vuku bulan büyük sel felâketinin meydana getirdiği can kaybı ve zarar kat'i olarak henüz tesbit edilememiştir. Resmi nakamlar dün 86 ölü sayıldığını, Maddi hasarın da çok ağır olduğunu açıklamışlardır.

SELİN GEÇTİĞİ YERLER ÇAMURLA KAPLI. ENKAZIN KALDIRILMASI İÇİN ÇALIŞILIYOR.

Meclisin feshinden sonra yeni bir toplantı yapan MUHALEFET KANUNA UYGUN ÇARE ARIYOR

Seçimde yapacak işbirliği şeklini tesbite çalışan liderler müzakerelerine bugün de devam edecek. Muhalefet tatlâtin işbirliğine mâni olamayacağını ifade ediyor

Kuvvele göre tahsis edilecek bölgelerde seçime muhalefet partilerinden birinin fiilen diğerlerinin ise şeklen katılması fikrinin kuvvet bulduğu anlaşıyor

D. P. de yoklamalar başlıyor. Başvukil İzmir'e gidecek, Muhalefet Liderleri de müştereken seçim turuna çıkıyor

MUHALEFET LİDERLERİ SEÇİMİN YAKIN KESİMİNDEN ANKARA'YA GELİP, İSTİFALARIN KESİMLERİNE GÖRE YERLERİNE GİDECEKLER. SEÇİMİN YAKIN KESİMİNDEN ANKARA'YA GELİP, İSTİFALARIN KESİMLERİNE GÖRE YERLERİNE GİDECEKLER.

PAPAZ MAKARIOS NEW-YORKA VARDI

Kendisini karşılayan Belediyeye Resmî katipli için methüsenâ dolu bir nutuk söyledi

NEW-YORK, A.İ.
Papaz Makarios, New-York'ta bulunan ve Eyalet başkanlığındadır. "Kıyam - Amerikan Ortodoksları" arasında 20 sene önceki tartışmaları hatırlatıyor.

BELEDİYE KATİPLİĞİ
Papaz Makarios, New-York'ta bulunan ve Eyalet başkanlığındadır. "Kıyam - Amerikan Ortodoksları" arasında 20 sene önceki tartışmaları hatırlatıyor.

BELEDİYE KATİPLİĞİ
Papaz Makarios, New-York'ta bulunan ve Eyalet başkanlığındadır. "Kıyam - Amerikan Ortodoksları" arasında 20 sene önceki tartışmaları hatırlatıyor.

PAPAZ MAKARIOS, NEW-YORK'TA BULUNAN VE EYALET BAŞKANLIĞINDA. "KİYAM - AMERİKAN ORTODOKSLARI" ARASINDA 20 SENE ÖNCESİ TARTIŞMALARINI HATIRLATIYOR.

SEKİZİNCİ SAYI

1. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

2. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

3. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

4. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

5. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

6. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

7. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

8. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

9. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

10. Bu sayı, 13 Eylül 1957 tarihinde yayınlanmıştır.

[illegible]

Vali ve Belediye Reisi'miz Kemal Aygün, Gençlik Parkını, 1 Haziran Pazar günü halkın hizmetine açarken..

GENÇLİK PARKI

Bu sene de halkın hizmetine açılan Park - Çocuk Sitesi - Dinlenme Parkı - Dansing - Kır Kahvesi ve diğer yeniliklerle Park bu sene de büyük alâka gördü.

YENİ şekliyle Gençlik Parkının ne derece büyük bir ihtiyacı karşılamakta olduğu, her geçen gün biraz daha anlaşılmaktadır. Şehrin tam ortasındaki bu güzel mesire yeri için kullanılabilecek en samimi tarif. Bu parkın başka bir iklime sahip bulunmasıdır. Burada başka bir iklim derken mecaz yaptığımız zannedilmesin... Gençlik Parkında suhunet şehrin diğer bölgelerine nazaran

PARKIN AÇILIŞI

Çok isabetli bir görüşle şehrin büyük bir ihtiyacını karşılayacak hale getirilen ve her yıl 3 milyondan fazla Ankaralıların dinlenip eğlendiği Gençlik Parkı bu sene de üçüncü defa olarak 1 Haziranda açılmıştır.

Açılış gününden evvel parkta umumî bir prova yapılmış ve bu provaya bütün meclis âzaları, vi-

(Sonu Sayfa 47 de)

hakikaten düşüktür.

Sıcaktan bunalan ziyaretçiler Parkın kapısından ilk adımını attar atamaz bunun farkına varmakta, etrafını temaya başlamadan bir ferahlık duymaktadırlar. Şüphesiz bu hal, göl kısmındaki sudan ve fışkiyelerden yükselen serin havadan ileri gelmektedir. Gençlik Parkının kalabalık bir hay-ü huylu yerlerini (Mesele Lunapark'tan ayrı) bir de insana

[illegible]

[illegible]

TÜRKİYE Halkçı Gazetesi
AT YARIŞLARI
Düzenlenir - 5000 dk
Pazar - 31.30 dk
At yarışları için
Türkiye Halkçı Gazetesi

HALKÇI

30 Nisan 1955 Cumartesi

Bugün Halkçı'da
Spor sayfası
Son sayfamızdır

Kira Tasarısının tam metni

1939 KİRALARINA

Yüzde300ilâ 500 kadar bir zam var

1939'dan sonra papatya binaların kirası için 1953'te revizyon yukarı çıkarılmıştır. - Tasarı Pazarını ve Kira Pazarını günümüzdeki...

1939'dan sonra papatya binaların kirası için 1953'te revizyon yukarı çıkarılmıştır. - Tasarı Pazarını ve Kira Pazarını günümüzdeki...

Yarından itibaren Halkçı'da

Radyolarımız ve sanatkarlar

Yarından itibaren Halkçı'da radyolarımız ve sanatkarlar...

Yarından itibaren Halkçı'da

Radyolarımız ve sanatkarlar

Yarından itibaren Halkçı'da radyolarımız ve sanatkarlar...

Amerika'dan istikraz

Stokholm'den istikraz...

Bir kızla müstehcen resim çektiren hâkim

Bu yüzden ceza...

Bedelsiz ithalat kararı kaldırıldı

Kararı kaldırıldı...

Amerika'dan istikraz

Stokholm'den istikraz...

Bir kızla müstehcen resim çektiren hâkim

Bu yüzden ceza...

Bedelsiz ithalat kararı kaldırıldı

Kararı kaldırıldı...

Amerika'dan istikraz

Stokholm'den istikraz...

Bir kızla müstehcen resim çektiren hâkim

Bu yüzden ceza...

Bedelsiz ithalat kararı kaldırıldı

Kararı kaldırıldı...

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Tahsin AYDOĞAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Selçuk Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Cumhuriyet Tarihi
Makale ve Bildiriler	
1. Tahsin Aydoğan, “Demokrat Parti Grubu Zabıtlarında 1957 Seçimleri ve Ekonomik Durum”, Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 9/Dr. Selma Pehlivan’a Armağan (December 2024), 1749-1778. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1555513. 2. Tahsin Aydoğan, “Bulgaristan Göçmenlerinin Ankara’da İskânları (1950-1951) ve Bununla İlgili Gelişmeler”, Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 9/1 (Mart 2024), 110-139. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1370787.	